SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

14/2016

archiv
bezpečnostních
složek

Redakční rada

Předseda redakční rady: PhDr. Miroslav Urbánek

Místopředseda redakční rady: PhDr. Jiří Mikulka

Členové redakční rady:
PhDr. Zdeňka Kokošková, PhDr. Daniel Doležal, Ph.D., PhDr. Jan Kalous, Ph.D.,
Doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D., Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.,
Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.

Tajemník redakční rady: Mgr. Daniel Běloušek

Příspěvky publikované ve Sborníku Archivu bezpečnostních složek v sekcích Studie a Materiály procházejí odborným recenzním řízením. Více informací o zasílání příspěvků a průběhu recenzního řízení naleznete na www.abscr.cz/cs/sbornik-abs

Sborník Archivu bezpečnostních složek je od listopadu 2014 zařazen do seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice.

Sborník vydává Archiv bezpečnostních složek.

© Archiv bezpečnostních složek
ISSN 2336-1387

www.abscr.cz

Obsah

Světlana Ptáčníková
Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek 7

STUDIE

Adam Hájek
Elitní složky Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě Treuschar, vzorné roje, ZZ-oddíly 13

Jiří Vymětalík
Táborový areál v Hodoníně u Kunštátu a jeho souvislost s budováním dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava 69

Markéta Bártová
Ludvík Souček, přednosta výslechové skupiny 5. oddělení Hlavního štábu MNO v letech 1949–1951 109

Vilém Fránek, Karel Konečný
„Operace Vajnory“ 135

Filip Keller
„Diktatura proletariátu“ očima dělnického dopisovatele a svářeče Uničovských strojíren Josefa Doležala 165

Filip Stojaník
Životní příběh sester Drahomíry a Květy Svobodových na pozadí „akce 48“ 197

Marta Kordíková
... na další svévolné počínání Vás budu upozorňovat i později
Augustin Navrátil, hradlař z Lutopecen 235

Martin Pulec
Akce „Terat“, zastřelení agenta-chodce a odhalení pokusu o špionáž v roce 1955 295

Jan Makovička
… Já si pořád myslím, že jsem nikomu neublížil
František Horáček alias Jim Čert jako tajný spolupracovník StB, 1979–1989 353

MATERIÁLY

Radek Slabotínský
K některým případům trestněprávní povahy v táborech pro Němce na Karlovarsku po skončení 2. světové války 409

Jiří Mikulka
Personální spis příslušníka SNB jako pramen k dějinám čs. zahraničního odboje za 2. světové války – Josef Nejtek 419

Pavla Pitelová
Dodatek k životopisu služebního psa Breka 425

Pavel Žáček
„Napětí v Budapešti trvá" (1. část)
Hlášení rezidentury Správy rozvědky ministerstva vnitra, 1956–1957 431

Eduard Hošek
Zpravodajská správa Generálního štábu ČSLA v období 1969–1973 473

ZPRÁVY

Miroslav Lacko, Lenka Nemravová
České, slovenské a československé dějiny 20. století
XI. ročník mezinárodní vědecké konference (Hradec Králové, 30. – 31. 3. 2016) 509

Miroslav Lacko
Slovensko a Evropa 1946 – rok po válce
Mezinárodní vědecká konference (Banská Bystrica, 27. – 28. 4. 2016) 513

Pavel Vaněk
Československo v letech 1968–1971
Mezinárodní konference (České Budějovice, 25. – 26. 5. 2016) 519

František Prepsl
Čas okupace, čas odboje
Příprava a realizace Encyklopedie protektorátu
(Praha, 22. 6. 2016) 523

ARCHIVNÍ A-Ž

Archivní A–Ž 529

RECENZE A ANOTACE

ŠVERMOVÁ-KOPOLDOVÁ, Jiřina: Deníček spojařky 539

STEHLÍK, Michal: Babické vraždy 1951 542

CÍLEK, Roman: Běda tomu, kdo vyčnívá z řady
1948–1953: pohled do zákulisí politických zločinů 545

ŠTRÁFELDOVÁ, Milena: Trestankyně. Příběh Růženy Vackové 547

HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.):
Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století 550

TROJAN, Jakub S.: Rozhovory s pamětí, I. a II. díl 553

VILÍMEK, Tomáš: „Všichni komunisté do uren!“
Volby v Československu v letech 1971–1989
jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén 556

ALEKSIJEVIČOVÁ, Světlana: Doba z druhé ruky. Konec rudého člověka 559

Rejstřík akcí, krycích jmen, osob 562

Seznam užitých zkratek 583

Summaries 593

Resümee 604

Autoři 617

Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek

Vážení čtenáři,

dva roky po sobě jsme se s Vámi v úvodu Sborníku Archivu bezpečnostních složek dělili o obavu archivářů i historiků nejnovějších dějin, pramenící z návrhu na zrušení odst. 11 § 37 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů, podaného Nejvyšším soudem k Ústavnímu soudu, což by de facto znamenalo uzavření přístupu k našim archivním fondům. V lednu 2017 jsme od Ústavního soudu dostali ten nejkrásnější povánoční dárek – zamítnutí tohoto návrhu. Díky tomu se i v budoucnu budete moci na našich stránkách setkávat s řadou zajímavých studií a příběhů, které by v případě zrušení odstavce zákona č. 499/2004 Sb. nemohly vzniknout.

V tomto 14. čísle Sborníku najdete pestrou paletu příspěvků:

Do období Protektorátu Čechy a Morava se vrací Adam Hájek z katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (UJEP) v Ústí nad Labem. Ve své studii se primárně věnuje elitním složkám Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě – organizace vzniklé po vzoru Hitlerjugend z iniciativy říšského protektora Reinharda Heydricha. Čtenáře podrobně seznamuje s historií Kuratoria, jeho cíli (mezi něž patřila i skrytá snaha o germanizaci české mládeže), s jeho poměrně složitou strukturou a hlavními představiteli, včetně jejich poválečných osudů. Autor vycházel především z pramenů uložených v Národním archivu, Archivu bezpečnostních složek a ve Státním okresním archivu Mělník.

Markéta Bártová z ministerstva obrany se již v jednom z předchozích čísel Sborníku ABS zabývala osobností jednoho z vyšetřovatelů bývalé Státní bezpečnosti (StB), včetně tehdy běžných metod fyzického a psychického násilí používaných v padesátých letech při vyšetřování. Nyní v tomto tématu pokračuje článkem o přednostovi výslechové skupiny nechvalně známého 5. oddělení Hlavního štábu MNO, Ludvíku Součkovi. Pod jeho vedením docházelo ke zvěrstvům, která se dají srovnat s nacistickými – vyšetřovaným osobám byl upírán spánek, jídlo, lékařská péče, základní hygiena. Autorka rekapituluje Součkův život a kariéru (která byla ukončena zatčením, vyšetřováním a posléze odsouzením) na vybraných případech přímo spojených s jeho osobou (včetně známé organizace Praha – Žatec, dodnes nepříliš vyjasněného pokusu o ozbrojený převrat). Popisuje činnost výslechové skupiny a všímá si i Součkových osudů po propuštění (k nimž ovšem zatím chybí pramenná základna), a jeho snahy o rehabilitaci…

Historie tábora v Hodoníně u Kunštátu již v literatuře rezonovala. Nicméně Jiří Vymětalík, který se specializuje na mapování historie dálnic na území České republiky, představuje toto téma v přímé souvislosti s výstavbou dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava od roku 1940. Autor se věnuje jednotlivým typům táborů a velmi podrobně popisuje podíl trestanců (chovanců) na stavbě, jejich činnost, výživu, zdravotní stav včetně epidemie tyfu, srovnává situaci s obdobným táborem v Letech u Písku. Sleduje také poválečný vývoj hodonínského areálu. Kromě fondů uložených v Moravském zemském archivu a Muzeu romské kultury přitom hojně čerpá z materiálů Archivu bezpečnostních složek.

Na jednu ze složitých akcí StB na jižní Moravě, tzv. operaci Vajnory (1950–1953) se zaměřují Karel Konečný z katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a soukromý badatel Vilém Fránek. Na příkladu akce, při níž byli pozatýkáni a odsouzeni představitelé protikomunistického odboje z řad bývalých letců RAF, funkcionářů lidové strany a církevních kruhů, ukazují autoři metody, které používaly československé bezpečnostní složky k likvidaci činnosti odpůrců režimu doma i v zahraničí. Spočívaly především v „agenturním proniknutí" do „nepřátelských skupin" a v postupném získání kontroly nad činností skupin i nad těmi, kteří jim v jejich konání pomáhali.

Materiály bývalé StB bývají často zjednodušeně vnímány pouze jako pramen pro popis odboje a odporu proti režimu a represivních metod, používaných touto složkou. Naštěstí se mezi českými historiky čas od času objeví i ti, kteří se nespokojí s tímto prvoplánovým pohledem a rozpoznají obrovský potenciál, který mohou mít archiválie bezpečnostních složek pro zkoumání nejrůznějších aspektů života tehdejší společnosti. Sem patří i studie pracovníka ABS Fillipa Kellera, ukazující každodennost práce v průmyslové výrobě v první polovině padesátých let z pohledu svářeče Uničovských strojíren Josefa Doležala. Byl jedním z dělnických dopisovatelů, kteří měli poukazovat na panující nešvary v závodech, a tím přispívat k jejich odstranění. To, že taková kritika mnohdy měla pro její aktéry závažné existenční následky, není třeba dodávat.

Osudy sester Svobodových, které se nemínily smířit s komunistickým převratem v roce 1948, sleduje studie Filipa Stojaníka z katedry historie Filozofické fakulty UJEP. Kromě vyšetřovacího spisu a vězeňských spisů využil autor při zpracování tohoto tématu materiály ze soukromých archivů i metodu orální historie. Mapuje rodinné prostředí, z něhož obě sestry vzešly a které formovalo jejich názory i demokratické cítění, popisuje jejich protikomunistickou činnost, odsouzení, vězeňskou anabázi, a posléze i úskalí, která musely překonávat po propuštění.

Slyšeli jste někdy o diagnóze „paranoia querulans"? Pokud nikoliv, máte možnost se s ní seznámit ve studii Marty Kordíkové z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. „Paranoikem, kverulantem a sudičem" byl označen v jednom z lékařských posudků hradlař a zemědělec Augustin Navrátil (1928–2003) z Lutopecen, katolík, vydavatel samizdatu, tvůrce tří petic za náboženskou svobodu. Autorka představuje – dle svých

slov – Navrátilovu osobnost, jeho rodinné zázemí, první soudní spory a jejich důsledky, samizdatovou a další činnost i pobyty v psychiatrických léčebnách. Neomezuje se přitom na předlistopadové období, ale všímá si i Navrátilových polistopadových osudů.

Martin Pulec z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu pokračuje v sérii případů z československých státních hranic. V centru jeho zájmu jsou tentokrát okolnosti pohraničníky zastřeleného Bedřicha Lorenze, kurýra a organizátora špionážní sítě, na česko-východoněmecké hranici v roce 1955. Autor podnikl takřka detektivní pátrání po pramenech i pamětnících události, přes Červený kříž se pokusil dohledat příbuzné zastřeleného, kteří pravděpodobně žijí, i utajené místo, kde byl Bedřich Lorenz pohřben. Zdá se, že případ ještě nekončí – možná k němu řeknou své kolegové z partnerského BStU (Úřadu spolkového zmocněnce pro zpřístupňování materiálů Stasi)…

Temnou kapitolou v životě Františka Horáčka, českého zpěváka a akordeonisty s přezdívkou „Jim (Jimmy) Čert", spočívající v jeho spolupráci s StB, se zabývá zaměstnanec ABS Jan Makovička. Čerpá přitom z relativně dochovaného svazku spolupracovníka, který kombinuje s dalšími prameny, včetně vzpomínek pamětníků. Čtenář se prostřednictvím tohoto příběhu seznamuje nejen s některými momenty života undergroundové komunity, ale má možnost poznat nenásilnou formou metody práce operativy StB, včetně směrnic a předpisů, kterými se její činnost řídila. V závěru studie se autor zamýšlí nad faktickými dopady Horáčkovy spolupráce i nad motivy, které ho k ní vedly, aniž by ovšem komukoliv vnucoval jednoznačné černobílé závěry.

Třem případům trestněprávní povahy, k nimž došlo po válce v táborech pro Němce na Karlovarsku, se v materiálové studii věnuje Radek Slabotínský z Technického muzea Brno. První se odehrál v internačním středisku Nová Role, kde neznámý řidič srazil z vozovky skupinu Němců, další se udál ve sběrném středisku Bochov, kdy při nesprávné manipulaci se zbraní byla usmrcena internovaná žena německého původu. Povahu skutečného excesu – záměrného násilí vůči Němcům – má pak poslední případ z internačního tábora v Ušovicích, kde dozorci olupovali a týrali vězně a znásilňovali ženy. Pro doplnění textu pouze podotýkáme, že řadu informací k internačním střediskům a táborům i poválečným excesům lze najít i ve fondech ABS (včetně dálkového přístupu).

Jiří Mikulka z ABS představil už v předchozím čísle Sborníku personální spis příslušníka SNB jako zajímavý pramen. Tentokrát na základě informací obsažených v personálním spise prezentuje jednoho z příslušníků československé zahraniční armády, účastníka bojů u Dunkerque a po osvobození příslušníka Sboru uniformované vězeňské stráže Josefa Nejtka.

Nejen milovníky historie, ale i laiky zcela jistě zaujme příspěvek Pavly Pitelové z Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnovaný služebnímu psu Brekovi, který byl v padesátých letech

u Pohraniční stráže legendou. Za jedno ze svých zadržení více než šedesáti tzv. narušitelů státní hranice obdržel spolu s psovodem vyznamenání prezidenta republiky Novotného a bylo rovněž nařízeno, že musí zemřít přirozenou smrtí. Když se tak stalo, byl Brek vypreparován a vystaven v Muzeu Pohraniční stráže. Autorka známé poznatky doplňuje o informace objevené v Rozkazech velitele brigády, které jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek, a upozorňuje na význam těchto pramenů pro badatele.

Pavel Žáček z ministerstva obrany se často zaměřuje na edice materiálů – nejinak je tomu i tentokrát. Publikované prameny přibližují události v Maďarsku z let 1956–1957 z pohledu rezidentury Správy rozvědky ministerstva vnitra. V 1. části edice dokumentů, kterou uvádí stručné seznámení s československou rezidenturou v Budapešti a způsobem její práce, jsou zachyceny situační zprávy a hlášení od 29. října 1956 do 29. prosince 1956.

Fond Zpravodajské správy Generálního štábu Československé lidové armády (ZŠ GŠ), který je uložen v ABS, se stal hlavním zdrojem informací pro pracovníka Archivu Eduarda Hoška, autora studie o organizaci a úkolech této bezpečnostní složky v letech 1969–1973. Odborná literatura, která by se tomuto tématu věnovala, v podstatě neexistuje, materiálová studie se tak stává východiskem pro další bádání. Kromě jiného v ní zájemci najdou také přehled pojmů používaných ve zpravodajské činnosti, podrobná organizační schémata ZS GŠ i portréty některých jejích vedoucích představitelů.

V roce 2016 se konala celá řada vědeckých konferencí zaměřených na naši nejnovější historii. Některých z nich se zúčastnili také zaměstnanci Archivu bezpečnostních složek a dění na tomto poli přibližují čtenářům v několika zprávách. Novinkou ve Sborníku je rubrika Recenze a anotace, upozorňující na zajímavé literární práce z oboru. A konečně nechybí ani oddíl A–Ž, v němž se dočtete např. o tom, že s podněty duševně nemocných žadatelů se ministerstvo vnitra muselo potýkat už v minulosti, o tom, že ani StB nesměla s majetkem zabaveným odsouzenému nakládat svévolně, o tom, jaké potíže může způsobit národnímu umělci temperamentní sousedka i o tom, že sprejeři měli v Česku svého průkopníka už v polovině 20. století. Stručné příspěvky uzavírá informace o vzdělávacím projektu Třetího odboje na jižní Moravě.

Na závěr mi dovolte ještě pozvání: Archiv bezpečnostních složek spustil v roce 2016 aplikaci eBadatelna, umožňující vyhledávání v přepsaných archivních pomůckách, a registrovaným badatelům rovněž přístup k části digitalizovaných fondů. Zájemci nebudou nadále u významné části fondů odkázáni na dosavadní inventáře naskenované v PDF souborech, bez možnosti elektronického prohledávání, ale mohou do vyhledavače zadat téma, které je zajímá, a zjistit, jaké archiválie se k němu vztahují. Výše zmíněné rozhodnutí Ústavního soudu znamená, že i eBadatelna může být nadále doplňována novými pomůckami i digitalizovanými fondy. Vyzkoušejte si aplikaci, dostupnou na stránkách www.ebadatelna.cz – třeba Vás naše archiválie zaujmou a i Vaším přičiněním vzniknou příště stejně zajímavé články jako ty, publikované v letošním čísle Sborníku.

Světlana Ptáčníková

STUDIE

Elitní složky Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě Treuschar, vzorné roje, ZZ-oddíly

Adam Hájek

Tématem tohoto příspěvku[1] jsou suborganizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, které zaštiťovalo a řídilo veškerou výchovu mládeže v Protektorátu Čechy a Morava od roku 1942 do roku 1945. Jedná se o Treuschar, vzorné roje a oddíly zvláštního zasazení (ZZ-oddíly). Organizace a činnost těchto suborganizací se lišila, avšak jejich společným faktorem byl status elitních výběrových složek Kuratoria, jejichž členové měli být pro protektorátní mládež vzorem.

Samotná problematika Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě je obsahově nosným tématem, avšak tento text se jím zabývá pouze v míře nutné pro pochopení kontextu vzniku a fungování výše zmíněných suborganizací.

Text byl vypracován především na základě archivních pramenů nacházejících se v Národním archivu, Archivu bezpečnostních složek a Státním okresním archivu Mělník. Většinou jde o úřední dokumenty a korespondenci vytvářenou v rámci Kuratoria. Hlavní část práce je opřena převážně o zkoumání materiálů vzniklých při poválečném vyšetřování jeho činnosti a hlavních představitelů.

Z Národního archivu byly použity primárně tři fondy, a to fond Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, fond Národního soudu a fond Emanuela Moravce. Prvně jmenovaný obsahuje dokumenty vzniklé při běžném chodu úřadu Kuratoria. Písemnosti, které se v něm nacházejí, jsou v případě úřední korespondence vedené mezi českými představiteli Kuratoria a jejich německými poradci v německém jazyce. Další dokumenty, zejména organizační směrnice, předpisy a korespondence mezi některými českými představiteli, jsou psány buď dvojjazyčně, tedy česky a německy, nebo jen česky. Tato jazyková neucelenost vznikla i přes oficiální status Kuratoria jako německy vedeného úřadu (tj. že vnitřním jednacím jazykem měla být němčina), neboť většina jeho nižších představitelů měla problémy s němčinou nebo ji vůbec neovládala. Samotný obsah fondu je neúplný. Z velké části je

1 Separát autorovy diplomové práce. HÁJEK, Adam: *Suborganizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*. Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2015.

tvořen seznamy spolků podléhajících Kuratoriu. Nejdůležitější dokumenty se nacházejí v kartonech jednotlivých správních oddělení Kuratoria, ale i zde se dochovaly jen torzovité zbytky, řazené chronologicky. Z nich byly pro první část tohoto textu použity organizační stanovy Kuratoria, nacházející se v kartonu č. 43, který obsahuje písemnosti první pracovní skupiny – organizační. Písemnosti k samotným suborganizacím Kuratoria lze nalézt v kartonech č. 1 a 2, zde se nachází korespondence pražských představitelů Kuratoria, ve které se často vyskytují organizační rozkazy či předpisy pro ZZ-oddíly a vzorné roje. Zároveň jsou v nich hlášení Eduarda Chalupy o jeho činnosti, v nichž se zmiňuje i o Treuscharu. Karton č. 93 obsahuje měsíčně vydávané organizační směrnice ZZ-oddílů.

Z celého archivu Kuratoria byly vyjmuty nejdůležitější dokumenty, týkající se provinění jeho představitelů; ty byly začleněny jako důkazní materiály při poválečném soudním přelíčení. Nacházejí se tedy v části fondu Národního soudu s písemnostmi týkajícími se případu „MUDr. Teuner a spol.". Jde o materiály Kuratoria, svědecké výpovědi jeho zaměstnanců, obviněných představitelů, obžalobu, rozsudek a další dokumenty vzniklé činností soudu, včetně následujících žádostí odsouzených o zmírnění trestu nebo o podmínečné propuštění. Tento fond je kompletní a jazykově jednotný, vedený v češtině, s výjimkou důkazních materiálů z provenience Kuratoria, které jsou psány německy, přičemž u některých se nachází český překlad, vyhotovený pro potřeby soudu. Nejvíce zde byly použity dokumenty z kartonů č. 141–151, které obsahují originální písemnosti Kuratoria předložené při soudním řízení jako důkazní materiály. Nacházejí se v nich například hlášení o stavu Kuratoria od MUDr. Teunera určené protektorátnímu prezidentu Háchovi a složky jednotlivých hlavních představitelů Kuratoria. Významným pramenem pro tuto práci byly také měsíčně vydávané Služební listy Kuratoria, nacházející se v kartonu č. 148. Vypovídací hodnota celého fondu spočívá převážně v originálních dokumentech Kuratoria.

Posledním použitým fondem z Národního archivu byl fond Emanuela Moravce. Zde se ve dvou kartonech – č. 73 a č. 91 – vyskytují písemnosti spojené s činností Kuratoria. Jazykově se opět jedná o dokumenty české a německé, v závislosti na pisateli. Tyto kartony obsahují soukromou korespondenci se žádostmi a stížnostmi adresovanými Moravcovi jako nejvyššímu představiteli Kuratoria. Největší význam pro tuto práci měla měsíční hlášení o stavu Kuratoria a jeho činnosti z konce roku 1944, která se dochovala v kartonu č. 91.

Dále byly použity prameny nacházející se v pěti fondech Archivu bezpečnostních složek (ABS). Nejčastěji fond Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při Ministerstvu vnitra (MV) ČSR a fond Mapy zpráv, zpracované Studijním ústavem MV. Z prvně jmenovaného fondu byly využity protokoly výslechů, nacházející se v kartonech č. 96 a 97. Jde o výslechy obviněných a svědků, vypracované pro soudní přelíčení „MUDr. Teuner a spol." u Národního soudu. K těmto materiálům je třeba přistupovat s velkou opatrností. Většina z vyslýchaných osob čelila obvinění z kolaborace

a hrozily jim vysoké tresty, proto se snažili své prohřešky zlehčovat, či přímo shazovat vinu na někoho jiného. Podstatnou hodnotu výslechů lze najít v částech, ve kterých obvinění vypovídají o činnosti jiných osob nebo o samotném chodu organizace Kuratoria. Tyto informace jim samým nemohly uškodit a ochotně je podávali, neboť si spoluprací s vyšetřovateli mohli naopak polepšit. Další nepřesnosti ve výpovědích mohly vzniknout také časovým odstupem od událostí, jimiž se zabývaly. Výslechy byly prováděny v roce 1946, tedy s ročním odstupem od konce války a s odstupem čtyř let od vzniku Kuratoria. Za tuto dobu mohli vyslýchaní leccos, i nechtěně, zapomenout, neboť byli dotazováni i na počátky existence Kuratoria a čtyři roky jsou pro lidskou paměť poměrně dlouhá doba. Karton č. 97 rovněž obsahuje fotokopie německých dokumentů týkajících se vzniku Treuschar a ZZ-oddílů, nalezených v takzvaném Štěchovickém archivu.

Ve fondu Mapy zpráv, zpracované Studijním ústavem MV, se nachází dvoudílná Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, vypracována Studijním ústavem MV v roce 1961. Obsahuje stručný popis vzniku Kuratoria, jeho organizační schéma, seznamy vedoucích představitelů, popis jednotlivých výcvikových táborů, charakteristiku zvláštních oddílů a seznam všech absolventů instruktorských kurzů. Jedná se o velice hodnotný a poměrně kvalitně zpracovaný dokument, ze kterého lze získat základní přehled o organizaci Kuratoria. Nezabývá se však Kuratoriem do hloubky, pouze ve svém úvodu. Hlavním obsahem Souhrnné zprávy je již uvedený seznam absolventů instruktorských kurzů s jejich základními údaji a dalšími případnými proviněními v době okupace Československa. Primárním cílem zprávy bylo podchycení bývalých instruktorů Kuratoria a jejich případné získání pro spolupráci se Státní bezpečností (StB). Z tohoto důvodu lze najít v části zabývající se organizačním schématem Kuratoria drobné chyby. Například Jan Nepomuk Pipota je zde jednou nazván jako Pipala a podruhé jako Pilota. Lze to jednoduše odůvodnit tím, že pro zprávu nebyla jeho osoba tak důležitá, jelikož zemřel na konci války.

Dalšími fondy z Archivu bezpečnostních složek použitými v této práci jsou Zemský odbor bezpečnosti Praha, Zemský odbor Národní bezpečnosti II a Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky. Z nich bylo čerpáno jen okrajově, většinou tu jsou seznamy členů zvláštních oddílů Kuratoria. Z fondu Zemského odboru Národní bezpečnosti Praha bylo v práci použito trestní oznámení proti „MUDr. Teunerovi a spol.", konkrétně část zabývající se zvláštními oddíly Kuratoria. Většina materiálů z těchto fondů ABS se v obdobné formě nachází i ve fondu Národního soudu.

Ze Státního okresního archivu v Mělníku byl použit fond Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě – Kralupy nad Vltavou. Jeho rozsah je malý, jedná se pouze o jednu složku obsahující písemnosti kralupského pospolu[2] Kuratoria.

2 Pospol – nižší územněsprávní celek Kuratoria, jehož místo v organizaci Kuratoria bude vysvětleno dále.

Zároveň je však jedním z mála dochovaných archivních fondů místních správních složek Kuratoria. Nacházejí se v něm dokumenty týkající se roudnického vzorného roje, které posloužily v této práci k vytvoření obrazu chodu vzorných rojů v počátcích jejich existence.

Tento příspěvek, využívající pramenů zmíněných výše, se snaží přiblížit dosud minimálně zmapovanou existenci elitních složek Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě.

Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava zanikly postupně organizace zabývající se mimoškolní výchovou mládeže, spojené s demokratickými hodnotami první Československé republiky, tj. Sokol, Skaut, Orel a další. Svou činnost nadále vykonávaly pouze mládežnické organizace radikálních fašistických stran (např. mládež Českého národně-sociálního tábora – Vlajka), dále sportovní kluby a obdobné spolky, které však měly většinou lokální charakter. V protektorátu tedy chyběla ústřední státní organizace vychovávající mládež k loajalitě vládnoucímu zřízení, jež byla jedním ze signifikantních znaků autoritativních a totalitních režimů. Tato situace se změnila až s příchodem nového zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Z jeho podnětu začal jím dosazený protektorátní ministr školství Emanuel Moravec připravovat roku 1941 vznik jednotné protektorátní organizace mládeže.

Ministr Moravec si vybral bývalého vedoucího mládeže Vlajky MUDr. Františka Teunera jako prostředníka, který měl tuto organizaci vytvořit. Oficiální pověření k vybudování protektorátní organizace mládeže dostal MUDr. Teuner v únoru 1942.[3] Schůzky, kde bylo založení organizace oznámeno, se účastnili také zástupci Mládeže Národního souručenství a Vlajky. Ministr všechny zúčastněné informoval o chystaném vzniku nové jednotné organizace mládeže a vyzval je k plné podpoře a účasti na jejím založení. Zároveň sdělil MUDr. Teunerovi, že veškerý zabavený majetek Sokola připadne této organizaci (k tomu rovněž později došlo). Zástupce Mládeže Národního souručenství slíbil nově vznikající organizaci plnou podporu, naopak zástupce Vlajky se nevyjádřil s odůvodněním, že se musí poradit s vedením.[4] Reakce Vlajky byla nakonec negativní, její členové otevřeně vystupovali proti nové organizaci mládeže i proti samotnému ministru Moravcovi.[5] Na své jmenování do

3 RENNER, Erich: *František Teuner. Od kritiky demokracie k fašismu a kolaboraci*. In: BRANDL, Zdeněk – PETRÁŇ, Josef (eds.): Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, Benešov 2000, s. 156.

4 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond 301, Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV (f. 301), signatura (dále sign.) 301-96-1, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 23. 7. 1946, s. 2.

5 Verbální útoky členů Vlajky v čele s jejím vůdcem Janem Rysem-Rozsévačem vůči ministru Moravcovi znepokojily německé úřady natolik, že proti nim nakonec zakročily. Dne 18. 4. 1942

čela české mládeže reagoval MUDr. František Teuner děkovným dopisem ze dne 16. února 1942. V něm sliboval mimo jiné: *„[…] absolutní věrnost Vůdci a Říši spolu s pevným odhodláním pracovat i pro český národ.“*[6]

Hned po svém jmenování shromáždil František Teuner přípravnou skupinu, která měla vybudovat novou mládežnickou organizaci. Šlo o jeho známé a bývalé spolupracovníky z Vlajky[7]. Tato skupina se již od února 1942 scházela v soukromých bytech v Praze u Jaroslava Čermáka, Karla Brabce a továrníka Ing. Miloše Janatky.[8] U posledně jmenovaného proběhlo schůzek nejvíce, od března do května roku 1942 nejméně osmnáct. Ve zprávě o průběhu příprav z 21. května 1942 pro ministra Moravce byl uveden jmenný seznam účastníků těchto schůzek. Tito byli rozděleni do dvou hlavních skupin, třetí tvořil seznam pěti mladých dívek, které občas na tyto schůzky také docházely. První skupinu tvořilo třináct mužů, kteří byli nejvíce aktivní a osobně známí MUDr. Teunerovi. Byli to Karel Brabec, Vladimír Dejmek, Jaroslav K. Horký, Pavel Hovůrka, Václav Krigar, Karel Mihaliček, Jan N. Pipota, Augustin Podolák, Miroslav Potužník, Evžen Šimáček, Zdenko Vaněk, Jaroslav Zelníček a Jaroslav Žalud (zde je v dokumentu pravděpodobně chyba v křestním jméně a jde o Karla Žaluda). Druhá skupina je označena jako „osoby zapojené“ a obsahuje třicet jedna jmen.[9] První skupinu tedy pravděpodobně tvořil nejbližší okruh spolupracovníků MUDr. Teunera, podílejících se v počátcích na vzniku jednotné mládežnické organizace v protektorátu.

Na přípravných schůzkách byli jejich účastníci ideově školeni a připravováni na plnění svých budoucích úkolů ve funkcích vedoucích představitelů mládeže. Schůzky obvykle trvaly dvě až tři hodiny. Na začátku se většinou probíraly organizační otázky budoucí výchovy mládeže, posléze se četla literatura nacistických teoretiků, například Alfreda Rosenberga, nebo se pracovalo s příručkami

---

si K. H. Frank pozval Jana Ryse-Rozsévače, sdělil mu rozhodnutí o pozastavení činnosti Vlajky po dobu tří měsíců a pod pohrůžkou umístění do koncentračního tábora žádal ukončení útoků Vlajky proti ministru Moravcovi. Více např. PERNES, Jiří: *Až na dno zrady Emanuel Moravec*. Praha 1997, s. 189–190.

6 Národní archiv (dále NA), f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Dopis MUDr. Teunera ministru Moravcovi z 16. 2. 1942.

7 Možnost zapojení těchto osob do vzniku Kuratoria zjišťoval František Teuner pravděpodobně již před svým pověřením, tedy na přelomu let 1941 a 1942. Příkladem může být jeho korespondence s Eduardem Chalupou. NA f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Dopis MUDr. F. Teunera adresovaný E. Chalupovi, žádající navrácení předešlé korespondence z 27. 2. 1942. (Z důvodu jejího údajného zneužití Vlajkou proti MUDr. Teunerovi a nově vznikající mládežnické organizaci.)

8 ABS, f. Z, Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (dále f. Z), sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 4.

9 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Seznam prvních spolupracovníků z 21. 5. 1942.

Hitlerjugend, na závěr proběhla diskuse a shrnutí celé schůzky MUDr. Teunerem. Účastníci schůzek také vypracovali několik návrhů pro budoucí organizaci mládeže, tyto návrhy byly vesměs zamítnuty.[10] Poslední schůzka se uskutečnila 16. června 1942 u Karla Brabce. Zde MUDr. Teuner požádal účastníky, aby následujícího dne nechodili do práce, ale dostavili se do Kolovratského paláce v Praze. Zde byli 17. června 1942 zařazeni do služeb Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (dále jen Kuratorium).[11] Tímto dnem začalo oficiálně budování Kuratoria.

Samotnému aktu předcházelo dne 28. května 1942 vydání vládního nařízení o povinné službě mládeže. V tomto nařízení bylo definováno, že všichni mladiství „árijci" v protektorátu podléhají povinné službě mládeže. Vedením této služby bylo pověřeno výhradně Kuratorium jako ústřední úřad protektorátu. Vedoucím činitelem byl předseda, jmenovaný protektorátním prezidentem. Samotní členové Kuratoria byli jmenováni jeho předsedou. Tím se stal ministr Emanuel Moravec, který z tohoto postu vydal do roku 1945 šest prováděcích nařízení upravujících pravomoci a organizaci Kuratoria.[12]

První z těchto nařízení, vydané 30. května 1942, podřizovalo Kuratoriu všechny existující spolky a organizace zabývající se tělesnou, duševní a mravní výchovou mládeže mimo rodinu. Jednalo se tedy například o sportovní kluby, kulturní a vlastivědné spolky, ale i ochotnické divadelní společnosti. Všechny tyto organizace musely být Kuratoriem pověřeny, a pokud jim toto pověření uděleno nebylo, nesměly sdružovat mládež. Pověření mohlo být spolku odňato, pokud se provinil proti zásadám povinné služby mládeže. Činnost spolku mohla být v důsledku ztráty pověření pozastavena nebo byla přímo zrušena. Členové pověřených spolků museli absolvovat školení vedené Kuratoriem. V rámci tohoto nařízení bylo všem spolkům automaticky uděleno pověření až do 1. listopadu 1942.[13]

Druhé nařízení vyšlo spolu s prvním a definovalo rozsah povinné služby mládeže. Této službě podléhali všichni chlapci a dívky ve věku od deseti do osmnácti let s trvalým pobytem na území Čech a Moravy. Službě se dalo vyhnout pouze v případě zdravotních problémů nebo ze závažných důvodů. Automaticky byla vyřazena mládež židovského původu, s výjimkou dětí, které byly podle rasových zákonů takzvanými „míšenci druhého stupně"; ty mohly být přijaty na základě žádosti. Mládež musela být k povinné službě přihlašována jejich zákonnými zástupci. Nepřihlášení mladistvého nebo jakékoliv bránění ve výkonu povinné služby mládeže mohlo

10 ABS, f. 301, sign. 301-97-1, Protokol výslechu Marie Pechové, sepsaný u ministerstva vnitra 14. 5. 1946, s. 4–5.

11 Tamtéž, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 23. 7. 1946, s. 3–4.

12 NA, f. 657, Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha (f. 657), kart. 8, Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava.

13 Tamtéž.

být trestáno pokutou, či dokonce vězením. První přihlášky musely být odevzdány k 1. únoru 1943.[14]

Tato první dvě nařízení byla základním kamenem pro budování Kuratoria. Jimi ovládlo veškerou výchovu mládeže v protektorátu a získalo tak právní základ pro své budoucí působení.

Celý počátek práce v Kuratoriu byl nepříznivě ovlivněn nedostatečnými schopnostmi a nevyhovující přípravou vedoucích českých funkcionářů vzešlých z přípravné skupiny MUDr. Teunera. Proto pro ně byl ve dnech 11.–17. července 1942 uspořádán jednorázový výcvikový kurz na Slapech. Kurz nesl název „Kuratorium pro výchovu mládeže – škola politických vedoucích" a účastnilo se ho dvaačtyřicet českých představitelů Kuratoria a osm německých poradců a instruktorů. Náplní tábora byla tělesná a ideologická příprava. Tělesná příprava probíhala ve vojenském stylu podle vzoru německé armády a velící řečí při pořadových cvičeních byla němčina. Ideologickou část výcviku tvořily přednášky vedené nejen německými instruktory, ale například i ministrem Moravcem nebo účastníkem kurzu MUDr. Teunerem. Všichni účastníci kurzu byli v jeho průběhu hodnoceni, výsledky hodnocení byly poté zaneseny do jejich osobních složek. Na konci kurzu k jeho účastníkům promluvil ministr Moravec a informoval je, že za dobře odvedenou práci budou odměněni studijní dovolenou v Německu.[15] Tento zájezd byl popisován účastníky různě, někteří si velice stěžovali na špatné zacházení ze strany německých hostitelů, například na nedostatečnou a nekvalitní stravu. Jediný, s kým bylo podle těchto svědectví dobře zacházeno, byl MUDr. Teuner. V každém případě bylo zájezdu i kurzu využito v kuratorní propagandě. Z obou akcí vznikl filmový materiál, který byl 14. prosince 1942 promítán v kině Fénix na Václavském náměstí v Praze.[16]

Následovalo již samotné budování centrálního úřadu Kuratoria.[17] Tato činnost byla podložena třetím prováděcím nařízením předsedy Kuratoria, vydaným 3. srpna 1942. Za sídlo úřadu byla určena Praha. Vedení se skládalo z předsednictva, jehož členy povolával předseda. V čele předsednictva stál generální referent ustanovený rovněž předsedou. Úkoly úřadu prováděly čtyři (pracovní) skupiny, vedoucí skupin byli rovněž členy předsednictva. Předseda Kuratoria měl právo přizvat k poradním účelům jako čestné členy osoby veřejně činné nebo působící v hospodářských, kulturních a školských oborech.[18]

14 NA, f. 657 kart. 8, Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava.

15 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 16–18.

16 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 16. 7. 1946, s. 8.

17 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Referát MUDr. Teunera pro státního prezidenta z 6. 5. 1943.

18 Tamtéž, kart. 151, Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava.

Podstatnými články struktury Kuratoria byli jeho němečtí poradci. Nejvyšší dozor nad těmito poradci a v podstatě i nad celým Kuratoriem vykonával SS-Standartenführer Ing. Ferdinand Fischer, osobní tajemník K. H. Franka (od listopadu 1941 také vedoucí Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu a od června 1942 náměstek K. H. Franka v protektorátní Služebně říšského komisaře pro upevňování němectví). Jeho prostřednictvím byl řízen chod Kuratoria Úřadem říšského protektora v Čechách a na Moravě (jeho kompetence v srpnu 1943 převzalo nově zřízené Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu). Druhým nejvýše postaveným Němcem v Kuratoriu byl vedoucí německých poradců.[19] První, kdo tento post pravděpodobně zastával, byl Bannführer (hodnost Hitlerjugend) Willi Dressler.[20] Většinou však bývá jako první vedoucí poradců uváděn SS-Untersturmführer Ernst Schaschek. Ten jím skutečně byl, ale až později, a patřil k významným osobnostem první poloviny existence Kuratoria.[21] V listopadu roku 1942 byl Bannführer Dressler zapsán do seznamu členů vedení, ve skupině vedoucích výchovných táborů s označením Deutscher Hauptberater (hlavní německý poradce, později je tato funkce v dokumentech nazývána Chefberater).[22] Posledním na tomto postu byl Bannführer Kurt Hora, který si ho udržel až do konce války. V době trvání Kuratoria se v něm vystřídalo přibližně třiadvacet poradců,[23] kteří byli přiřazováni k pracovním skupinám a výcvikovým táborům Kuratoria. Němci zde také působili na postech placených kancelářských sil.

Nejvyšším orgánem Kuratoria, jak již bylo uvedeno, byl předseda. Po celou dobu existence organizace zastával tento post ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec, jmenovaný do této funkce v květnu 1942 protektorátním prezidentem Emilem Háchou. Jeho osobním poradcem byl také již uvedený SS-Standartenführer Ferdinand Fischer.[24]

Po předsedovi následoval v kuratorní hierarchii generální referent. Na tomto místě působil až do konce války MUDr. František Teuner. Oficiální náplní jeho práce byl styk s ústředními úřady a zahraničními mládežnickými organizacemi. Jeho poradcem byl úřadující vedoucí německých poradců.[25] Vzhledem k tomu, že předseda Kuratoria do jeho chodu zasahoval minimálně, byl zde generální referent v podstatě nejvýše postaveným Čechem.

19 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 7.

20 NA, f. 657, kart. 43. Neuer Personalstand Prag 24. November 1942.

21 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 7.

22 NA, f. 657, kart. 43. Neuer Personalstand Prag 24. November 1942.

23 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 10.

24 Tamtéž, s. 7.

25 Tamtéž.

Samotný chod Kuratoria zajišťovaly čtyři pracovní skupiny. V některých pramenech a výpovědích se občas vyskytuje zmínka o skupině páté. Její náplní mělo být urychlení germanizace české mládeže, existenci této páté skupiny ale nelze hodnověrně podložit. Pravděpodobně jde o zvláštní pracovní skupinu vytvořenou při Německém státním ministerstvu pro Čechy a Moravu v Praze. Vytvářela plány na urychlenou převýchovu české mládeže, jež byly posléze prováděny v rámci Kuratoria formou různých „zotavovacích akcí" a podobně. V čele této skupiny měl stát SS-Untersturmführer Bruno Zappe.[26] Rozhodně ji však nelze považovat za pátou pracovní skupinu, alespoň podle oficiálních dokumentů jí nebyla.

První pracovní skupina byla organizační. Prošla v prvních měsících své existence mnoha proměnami jak po stránce personální, tak i po stránce zaměření. Jádrem práce byla zpočátku evidence spolků a jejich přihlášek do Kuratoria, personální záležitosti, vydávání směrnic, styk s okresními a venkovskými služebnami.[27] Prvním vedoucím byl Evžen Šimáček a německým poradcem Bannführer Kurt Hora. Pod vedením těchto mužů bylo v rámci skupiny ustaveno inspekční oddělení, řízené Jiřím Málkem. Toto oddělení mělo vlastního německého poradce SS-Obersturmführera Adolfa Plesche.[28] Inspekční činnost měla spočívat v prověřování politické spolehlivosti uchazečů o členství v Kuratoriu.[29] Tento první pokus o jakousi vnitřní kontrolu v rámci celé organizace neměl dlouhého trvání. Vedení celé organizační skupiny převzal přibližně po měsíci Šimáčkova působení SS-Untersturmführer Beno Heribert Hansl,[30] jenž zároveň zastával post německého poradce. Jeho představa o struktuře a zaměření skupiny byla jiná než u jeho předchůdce, proto inspekční oddělení zrušil.[31] Chtěl z první pracovní skupiny vytvořit v podstatě prezidium Kuratoria, čímž by získal značný vliv a kontrolu nad chodem celého úřadu. V rámci své vize chtěl ve skupině vytvořit sedm oddělení, a to vnitřní správu (prezidiální záležitosti), finanční správu, právní oddělení, všeobecnou a místní organizaci, personální oddělení, správu spolků a soudnictví mládeže.[32] Tohoto cíle plně nedosáhl, k 24. listopadu 1942 se skupina pod jeho vedením skládala ze čtyř oddělení nazvaných centrální úřad, finanční a správní úřad, personální úřad a organizační úřad.[33] V této podobě pak

26 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 9–11.

27 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Referát MUDr. Teunera pro státního prezidenta z 6. 5. 1943.

28 ABS, f. 301, sign. 301-97-1, Protokol výslechu Jiřího Málka, sepsaný u ministerstva vnitra 20. 11. 1946, s. 8.

29 Tamtéž, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 15. 11. 1946, s. 7.

30 Tamtéž, s. 8.

31 Tamtéž, Protokol výslechu Jiřího Málka, sepsaný u ministerstva vnitra 20. 11. 1946, s. 12.

32 NA, f. 657, kart. 92, Úkoly a poslání I. sekce – stručný výtah z řeči pana Untersturmführera Hansla z 16. 8. 1942.

33 Tamtéž, kart. 43, Aktenvermerk Betrifft: Neuer Personalstand 24. November 1942.

fungovala až do února nebo března roku 1943, kdy vzniklo samostatné prezidium, a vedení skupiny převzal Pavel Hovůrka ve spojení s Willi Dresslerem, bývalým hlavním německým poradcem. Hovůrka tento post nezastával dlouho, neboť byl přijat do zbraní SS a na jeho místo v létě roku 1943 nastoupil Václav Krigar, který řídil první pracovní skupinu až do zániku Kuratoria.[34] Pod jeho vedením měla skupina pouze oddělení personální a spolkové.[35]

Na začátku roku 1943 vznikl v rámci první pracovní skupiny referát vnější služby, který se od ní později oddělil pod názvem Hlavní referát vnější služby.[36] K osamostatnění došlo v lednu roku 1944, vedoucím se stal Jaroslav Krigar. Nahradil na tomto postu Miroslava Šturma, který řídil vnější službu v době, kdy byla součástí první pracovní skupiny.[37] Jaroslav Krigar působil v referátu vnější služby již před jeho osamostatněním, konkrétně jako jeden ze dvou inspektorů inspekční služby, která zde byla zřízena v listopadu 1943. Druhým inspektorem byl Jan Svoboda.[38] Náplní jejich práce byla kontrolní činnost okresní správy Kuratoria. Tento kontrolní orgán zanikl společně s osamostatněním vnější služby, která převzala částečně jeho úlohu.[39] Osamostatnění vnější služby také připravilo první pracovní skupinu o německého poradce Dresslera, který zůstal u vnější služby s titulem Hauptberater (hlavní poradce) s dodatkem im Aussendienst (ve vnější službě). Titul hlavní poradce mu byl ponechán vzhledem k jeho bývalému postavení vedoucího německých poradců. Díky tomuto opatření byla první pracovní skupina pod vedením Václava Krigara jedinou bez německého poradce.[40] Hlavní vedení vnější služby mělo na starosti záležitosti organizační, personální a zpracovávalo hlášení z jednotlivých správních celků Kuratoria. Později bylo v jeho kompetenci zřízeno oddělení tzv. vzorných rojů.[41]

Druhá pracovní skupina byla zaměřena na tělovýchovu. Připravovala tedy tělovýchovnou část povinné služby mládeže, organizovala různé speciální kurzy pro cvičitele, evidovala hřiště a tělocvičny, zařizovala jejich přestavbu a správu.[42] Jako čeští

34 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 15. 11. 1946, s. 8.

35 Tamtéž, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 23. 7. 1946, s. 4.

36 Tamtéž, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 15. 11. 1946, s. 8.

37 ABS, f. 301, sign. 301-96-2, Protokol výslechu Jaroslava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 2. 12. 1946, s. 4.

38 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě z 16. 11. 1943, s. 3.

39 ABS, f. 301, sign. 301-97-1, Protokol výslechu Jana Svobody, sepsaný u ministerstva vnitra 25. 11. 1946, s. 12.

40 Tamtéž, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 15. 11. 1946, s. 9.

41 ABS, f. 301, sign. 301-96-2, Protokol výslechu Jaroslava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 2. 12. 1946, s. 7.

42 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Referát MUDr. Teunera pro státního prezidenta z 6. 5. 1943, s. 2.

vedoucí této skupiny se vystřídali postupně Jaroslav Horký, Josef Maleček a Zdeněk Sláma. Německým poradcem byl nejdříve Walter Kussy, později ho vystřídal SS-Untersturmführer Erich Hans. V roce 1944 byl u této skupiny zřízen zvláštní referát pro školy pod vedením Karla Rambouska.[43]

Duchovní výchovou byla pověřena třetí pracovní skupina. Zabývala se celkově propagandou, čili do její působnosti spadal veškerý kuratorní tisk, film, hudba a ideová výchova.[44] Do září roku 1942 skupinu řídil ZdenkoVaněk, po něm Jan Nepomuk Pipota a nakonec Jiří Benda.[45] Prvním německým poradcem skupiny byl Bannführer Hugo Wellems, kterého na začátku roku 1943 nahradil Dr. Alois Krannich.[46] Tisk Kuratoria tvořila především periodika. Hlavní z nich, časopis Zteč, poprvé vyšel 1. října 1942. Dalšími byly časopisy Správný kluk a Dívčí svět. Kromě těchto publikací, určených hlavně veřejnosti a mládeži, vycházela také interní periodika s instrukcemi a informacemi pro činitele Kuratoria, např. Náš Směr, Cvičitel, Služba Domoviny, Vzorný roj, Výcvikové směrnice ZZ. Publikační činnost ale nebyla omezena jen na periodické tituly. Například v roce 1944 vyšla brožovaná publikace Den mládeže věnující se prvnímu největšímu podniku, který Kuratorium uspořádalo,[47] k „celostátnímu" atletickému mistrovství, které se konalo v Praze.[48]

Oficiálně poslední, čtvrtá pracovní skupina, byla sociálně-výchovná. V jejím čele stál nejdříve Miroslav Potužník, později ho vystřídal Karel Žalud. Německým poradcem u této skupiny byl do září 1943 Günther Gladrow a po něm Erhard Marschner. Skupina řídila sociální činnost uvnitř Kuratoria, zdravotnictví, zotavovny a Domoviny mládeže (internáty pro školní nebo pracující mládež zřizované Kuratoriem).[49]

K těmto čtyřem pracovním skupinám se řadil ještě Dívčí referát, který měl na starosti výchovu dívek v Kuratoriu. V jeho čele stála Ludmila Valášková. Zde působily německé poradkyně ze Svazu německých dívek (Bund Deutcher Mädel); nejdříve Hauptmädelführerin (hodnost používaná v rámci uvedené organizace)

43 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 8.

44 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Referát MUDr. Teunera pro státního prezidenta z 6. 5. 1943, s. 2.

45 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 8.

46 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 23. 7. 1946, s. 6.

47 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích: fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha 2011, s. 408–409.

48 ŠPRINGL, Jan: *Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942–1945)*. In: Soudobé dějiny 11, č. 1–2, 2004, s. 170.

49 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 8.

Traute Scholz do konce roku 1944, kterou vystřídala Hauptmädelführerin Elfriede Reschabek. U této skupiny také působila poradkyně pro dívčí tábory Kuratoria Hauptmädelführerin Kristl Schmach.[50]

Jako poslední samostatně fungující oddělení na ústředí Kuratoria vzniklo na začátku roku 1943 jeho prezidium. Zabývalo se hospodářskými a administrativními záležitostmi Kuratoria. V jeho čele stál prezidiální šéf německé národnosti; postupně se zde vystřídali Dr. Otakar Hoffman, Dr. Rudolf Kellner a Dr. Heinz Keller.[51]

Celý tento ústřední úřad Kuratoria sídlil v Kolovratském paláci v Praze.[52] Pro samotnou správu výchovy mládeže v celém protektorátu bylo vytvořeno osmdesát okresů Kuratoria.[53] V čele každého okresu stál okresní pověřenec, který měl k ruce duchovní, sportovní, sociální a správní referenty. Pro výchovu dívek zde ještě byla dívčí referentka. Tento systém správy se ukázal jako nedostatečný, neboť okresní pověřenci nedokázali plnit své úkoly podle představ vedení Kuratoria. Zaměřovali se spíše na tělovýchovu mládeže než na její ideologickou přípravu. Tyto nedostatky vedly na konci roku 1943 k vytvoření jedenácti oblastí Kuratoria, nadřazených okresům. Každá oblast byla řízena hlavním pověřencem Kuratoria, jenž zodpovídal za správné uplatňování a plnění směrnic Kuratoria v okresech spadajících do jeho oblasti.[54]

Poslední větší organizační změnou v rámci Kuratoria bylo vytvoření ústředního vedení ve druhé polovině roku 1944. Jeho vznik byl iniciován MUDr. Teunerem, který tak chtěl získat větší kontrolu nad chodem celého úřadu, protože jednotlivé pracovní skupiny si pod vlivem německých poradců řídily svou agendu samostatně a neprojednávaly s ním svá rozhodnutí. Z tohoto důvodu se MUDr. Teuner na svém postu generálního referenta cítil být ohrožen. Členy ústředního vedení byli vedoucí pracovních skupin, hlavní pověřenci, pražští okresní pověřenci, vedoucí hlavních referátů, dívčí referentka, představitel tisku Kuratoria, čeští úředníci z prezidia a později i instruktoři z výcvikových táborů.[55]

Do organizační struktury Kuratoria patřily i jeho výcvikové tábory, ve kterých se cvičili instruktoři povinné služby mládeže a vedoucí činitelé Kuratoria. Těchto táborů bylo celkem šest, první založený již v roce 1942, se nacházel v lázních

50 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Protokol výslechu Ludmily Valáškové, sepsaný u ministerstva vnitra 11. 7. 1946, s. 7.

51 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 8.

52 Tamtéž, s. 6.

53 NA, f. 657, kart. 43, Schéma bývalého Kuratoria pro výchovu mládeže.

54 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 11.

55 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 16. 7. 1946, s. 48.

Čeperka, další v Prachově, Protivíně, Světlé nad Sázavou, Stříbrné Skalici a Habrovanech, poslední dva byly dívčí. V čele tábora byli vždy český vedoucí a německý poradce.[56]

Kuratorium mělo samozřejmě i svůj vlastní symbol. Byla jím stylizovaná svatováclavská orlice se svastikou na prsou, pod jejímž pravým křídlem se nacházel znak Čech a pod křídlem levým znak Moravy.[57] Svatováclavská orlice i samotná postava svatého Václava byla německou propagandou v protektorátu zneužívána, jako příklad lze uvést nejvyšší protektorátní vyznamenání nazvané Čestný štít Protektorátu Čechy a Morava s orlicí svatého Václava. Je proto logické, že Kuratorium užívalo právě tento znak, odpovídající koncepci německé propagandy, opírající se o svatováclavskou ikonografii. Orlice zdobila i uniformy a rukávové pásky Kuratoria. Prvními nositeli uniforem v Kuratoriu se stali jeho čelní funkcionáři, kterým byly uniformy propůjčovány na základě žádosti. Stejnokroj byl vojenského střihu, inspirovaný uniformou SS. Tvořily ho černé kalhoty, šedozelené sako, bílá košile s vázankou a důstojnická čepice.[58] Instruktoři Kuratoria nosili černé kalhoty, bílou košili a černou vázanku.[59] Vlastní uniformy měly také speciální složky Kuratoria: vzorné roje, ZZ-oddíly a Dobrovolnická svatováclavská rota. Všichni držitelé uniforem je museli nosit na oficiální akce a každou středu v týdnu.[60]

Celkově byla organizace Kuratoria poměrně složitá, jejím hlavním problémem byl nedostatek schopných lidí a časté změny na vedoucích postech. Kromě toho se v organizaci hned po jejím vzniku vytvořily dvě frakce, které spolu vedly boj o charakter výchovy prováděné Kuratoriem, a jejich spory mnohdy vyústily i v personální změny. První frakce byla utvářena kolem MUDr. Teunera a jejím cílem bylo spolupracovat s Němci, ale zároveň si udržovat jistou autonomii. Druhá frakce vznikla kolem Jana Nepomuka Pipoty a zastávala čistě proněmeckou linii. Sám Pipota, který se tak pravděpodobně chtěl dostat na místo MUDr. Teunera, měl údajně zastávat radikální názor, že Češi jsou sice Slované, ale stanou se česky mluvícími Němci.[61] Celý spor se dostal až k ministru Moravcovi, který ho na začátku roku 1943 vyřešil zřízením kárného tábora na Čeperce v Unhošti u Kladna pro všechny zainteresované představitele Kuratoria. Zde se pod dohledem a vedením příslušníků SS museli

56 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 19–22.

57 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě z 16. 11. 1943, s. 1.

58 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích.* s. 413.

59 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě z 29. 3. 1944, s. 2.

60 Tamtéž, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě z 31. 7. 1944, s. 1.

61 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 16. 7. 1946, s. 80.

účastnit tvrdého tělesného výcviku a politických školení. Cílem bylo zlomit odpor obou skupin a vštípit jim jednotné myšlení.[62]

Oficiálně zahájilo Kuratorium svou činnost 13. března 1943 slavnostním aktem ve Slaném. Město Slaný bylo zvoleno k tomuto aktu, protože bylo nejlépe zorganizovaným a připraveným okresem Kuratoria. Od tohoto dne začala oficiálně i povinná služba mládeže v celém protektorátu.[63] Zajistit výkon této služby bylo hlavní náplní Kuratoria. Do prosince roku 1943 byla povinná služba mládeže prováděna prostřednictvím pověřených spolků zabývajících se výchovou mládeže, v nichž musel být spolkový pověřenec vyškolený v táboře Kuratoria. Tento způsob se však ukázal jako neefektivní, a proto byl 4. prosince 1943 upraven. Veškerá mládež podléhající povinné službě byla převedena do nově vytvořených celků Kuratoria. Při jejich vytváření byl brán zřetel na dosavadní spolkové uspořádání, aby mládež z jednoho spolku zůstala v jednom oddílu Kuratoria. Nové oddíly se dělily do čtyř stupňů, největší jednotkou byl tzv. pospol v čele s „pospolným"; podle toho dostala název celá organizace jako „pospolová". Jeden pospol se skládal ze čtyř oddílů, jeden oddíl ze čtyř družin a jedna družina ze čtyř rojů. Roj byla nejmenší jednotka s dvanácti chlapci.[64] Touto reorganizací získalo Kuratorium přímou kontrolu nad mládeží a zároveň si vytvořilo první vlastní organizační složky.

Náplň povinné služby mládeže zahrnovala jednu dvouhodinovou schůzku týdně, při které instruktor Kuratoria (později odpovědný velitel příslušného oddílu) prováděl s mládeží předepsaný výcvik – tělovýchovu, pořadová cvičení, hry a samozřejmě duchovní výchovu, ve které se zpívaly lidové písně a přednášela výchovná témata připravovaná třetí pracovní skupinou.[65] Témata samozřejmě odpovídala celé myšlence Kuratoria, tedy sepětí s Německem a plnému nasazení mládeže v duchu myšlenek nacionálního socialismu. Instrukce k průběhu povinné služby mládeže vycházely v periodiku Kuratoria Cvičitel s předepsanými cviky a tématy na každý měsíc.

Dále Kuratorium v letech 1942–1943 pořádalo nebo zaštiťovalo různé sportovní, kulturní a propagandistické akce, např. Hokejový den mládeže, Basketbalové mistrovství mládeže 1943, Umění mládeže, Každý hoch a dívka plavcem, Týden mládeže, Zotavovací akce Reinharda Heydricha, protibolševické demonstrace a podobně.[66]

Jmenovaná Zotavovací akce Reinharda Heydricha byla dílem třetí pracovní skupiny. Cílem bylo upevnění „říšské myšlenky" u mládeže a široké veřejnosti. Rekreanti, vybraní na ozdravné tábory pořádané v jejím rámci, zde byli podrobeni ideové

62 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích*, s. 412–413.

63 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 16. 7. 1946, s. 23.

64 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Služební směrnice Nová organizace povinné služby mládeže 4. 12. 1943.

65 NA, f. 657, kart. 43, Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 3.

66 ŠPRINGL, Jan: *Protektorátní vzor mladého člověka*, s. 157.

výchově Kuratoria.[67] Šlo v podstatě o pokračování v takzvaném Gladrowově plánu, vypracovaném prvním poradcem třetí pracovní skupiny Güntherem Gladrowem, který se zakládal na poněmčení české mládeže. Popud přišel od Heinricha Himmlera jako komisaře pro upevnění říšského němectví. Samotný plán směřoval k separování mládeže z dosahu vlivu jejich rodičů, například pomocí již uvedených Domovin mládeže, kde pak mládež snáze podléhala nové výchově. Nejmladší generace, které již nezažily výchovu demokratického Československa, se po třech až deseti letech měly formálně stát Němci.[68]

Záměry Kuratoria tedy byly v podstatě dva. Jeden oficiální – vychovat českou mládež k loajalitě vůči nacistickému Německu – a druhý, skrytý, řízený německými poradci, měl postupně germanizovat nejmladší české děti. Druhý cíl se nezdařil už ze samotných „časových předpokladů", neboť v době zahájení Gladrowova plánu zbývaly do konce války necelé tři roky…

Na první cíl Kuratoria a jeho úspěšnost (loajalita k nacistickému Německu) se stačí podívat skrze přehledy počtů mládeže, zapojené do výchovy v rámci Kuratoria. Zhruba z jednoho milionu dětí ve věku od deseti do osmnácti let, žijících na území protektorátu v letech 1943–1945, se výchovy Kuratoria do listopadu roku 1943 aktivně zúčastnilo pouze 233 590 mladistvých,[69] což je necelá čtvrtina. V německé zprávě o činnosti Kuratoria za rok 1943 se vyskytuje číslo o něco větší – 330 000 za letní měsíce a 250 000 na konci roku.[70] To znamená, že i přes zákonem stanovené členství veškeré mládeže v Kuratoriu, nebyla tato organizace schopna vymoci si docházku a aktivní zapojení všech svých formálních členů. V říjnu roku 1944 bylo hlášeno ministru Moravcovi zapojení 162 275 mladistvých. V tomto hlášení se nacházela i zpráva o postojích veřejnosti ke Kuratoriu. Pouze v pěti okresech Kuratoria bylo smýšlení o něm kladné, ve třiadvaceti negativní a v jedenapadesáti lhostejné. Samotná činnost Kuratoria zde byla hodnocena následovně: *„Činnost postrádá organické plynulosti a přirozený příliv nových životních elementů – aparát běží pouze setrvačností jako došlý stroj."*[71] Je tedy zřejmé, že ani tento cíl se Kuratoriu nepodařilo splnit.

O nedůsledné docházce a špatném fungování nižších celků Kuratoria, které vedly k nízkým číslům počtu zapojené mládeže docházející na dvouhodinovky povinné služby mládeže, se můžeme přesvědčit na příkladu pospolu v Kralupech nad Vltavou. V říjnu 1944 se v Mileticích dívčí oddíl prakticky nescházel, neboť dívky ve věku od čtrnácti do osmnácti let byly totálně nasazeny a mladší se odmítaly z různých

67 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 15.

68 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Plán na poněmčení českého národa A 332.

69 ŠPRINGL, Jan, *Protektorátní vzor mladého člověka*, s. 156.

70 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 13, Bericht Über die Tätigkeit des Kuratoriums für tschehicsche Jugenderziehung im Jahre 1943, s. 2.

71 NA, f. 794, Moravec Emanuel (f. 794), kart. 91, Přehledná zpráva za měsíc září 1944.

důvodů dostavit.[72] Z chlapeckého oddílu v Mikovicích se na počátku roku 1944 účastnilo týdenních schůzek mládeže třicet čtyři chlapců, v průběhu roku pak počet kolísal mezi třiadvaceti až sedmdesáti, přičemž na konci roku v posledních dvou evidovaných měsících (září a říjnu) byl průměr účastnících se cvičenců jedenáct.[73] Konečně v prosinci roku 1944 konstatoval vedoucí kralupského pospolu, že zde pravděpodobně povinná služba mládeže vůbec neprobíhá. Tehdy údajně všichni kralupští instruktoři na své posty rezignovali.[74]

K činnosti Kuratoria je nutné připomenout ještě tři jeho poslední akce, které se datují do období těsně před koncem války, a tudíž i před jeho zánikem. První z nich bylo nasazení dvou tisíc příslušníků Kuratoria společně s českou mládeží na zákopové práce v Dolním Rakousku. Práce zde probíhaly za špatných podmínek, zákopníkům se dostávalo špatného zacházení ze strany vedoucích pracovníků, panovaly tu nedostatečné hygienické i životní podmínky. Dokonce tu zemřelo devět mladých lidí. Další zákopové nasazení bylo provedeno na Moravě a práce probíhaly pod dohledem funkcionářů SA a NSDAP za obdobných podmínek, jako tomu bylo v Rakousku.[75]

Druhou akcí, kterou se Kuratorium snažilo v závěru války dokázat německým úřadům svou prospěšnou činnost, bylo zformování tzv. Pomocných jednotek ze středoškolské mládeže. Chlapecké oddíly měly zajišťovat spojovací službu u protiletecké ochrany, dívčí oddíly zdravotní službu a péči o děti z rodin postižených nálety. Kromě těchto hlavních úkolů se v případě potřeby měly podílet i na kopání zákopů, péči o válečné uprchlíky a podobně. V Praze například tyto jednotky dosáhly v lednu 1945 počtu šestnácti set osmdesáti osmi chlapců a šesti set šedesáti dívek.[76]

Poslední akcí zrozenou v rámci Kuratoria byl projekt německého poradce Dr. Aloise Krannicha, který se na začátku roku 1945 rozhodl zorganizovat na Slovensku atentát na prezidenta Dr. Beneše. Provedením plánu pověřil jednoho z čelných představitelů Kuratoria Jana Svobodu, který si přizval na pomoc dalšího člena Kuratoria Jiřího Málka a společně pro celou akci získali ještě Vladimíra Kauckého a tři Slováky. Byli vybaveni zbraněmi, výbušninami a radiostanicí. Celá skupina se dostala až do Karolininy Hutě, kde se rozdělila. Svoboda, Málek a jeden ze Slováků – Jozef Belan – pokračovali na Slovensko, ostatní se z obav před

72 Státní okresní archiv Mělník (SOkA), f. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě Kralupy nad Vltavou (dále f. Kuratorium Kralupy nad Vltavou), kart. 1, Dopis od vedoucí instruktorky R. Floriánové z 19. 10. 1944.

73 SOkA Mělník, f. Kuratorium Kralupy nad Vltavou, kart. 1, Výkaz služebních hodin DTJ Mikovice za I. a II. pololetí roku 1944.

74 Tamtéž, Dopis vedoucího Kralupského pospolu z 5. 12. 1944.

75 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích*, s. 418.

76 ABS, f. 300, Zemský odbor bezpečnosti Praha (dále f. 300), sign. 300-13-3, trestní oznámení proti MUDr. Teunerovi a spol., s. 191–192.

zatčením rozhodli utéct a zmizet na německém území. Tři muži, kteří pokračovali dále na Slovensko, se o atentát ani nepokusili a v první obci se přihlásili československým orgánům.[77]

Hlavní představitelé Kuratoria

Hlavním představitelem Kuratoria byl jeho předseda, bývalý plukovník československé armády, protektorátní ministr školství a vedoucí Úřadu lidové osvěty (v roce 1942 přeměněn na Ministerstvo lidové osvěty) Emanuel Moravec. Narodil se 17. dubna 1893 v Praze. Vystudoval průmyslovou školu a po vypuknutí první světové války byl povolán do rakousko-uherské armády. V průběhu roku 1915 padl v Rusku do zajetí, vstoupil zde do československých legií a v jejich řadách působil až do konce války. V průběhu první republiky byl aktivním důstojníkem československé armády. Vyvíjel také odbornou vojenskou publikační činnost, mimo jiné ve svých publikacích označoval Německo za největšího nepřítele Československa. V období mnichovské krize roku 1938 byl jedním z největších zastánců obrany pohraničí. Od října 1938 postupně prodělal názorový zvrat a stal se jedním z největších symbolů kolaborace s německými okupanty.

Druhým mužem po ministru Moravcovi byl generální referent Kuratoria MUDr. František Teuner. Narodil se 6. března 1911 v Benešově. Jeho otcem byl MUDr. Karel Teuner, osobní lékař arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, po němž byl také pojmenován, neboť arcivévoda a jeho manželka Žofie byli jeho kmotry. Středoškolské studium absolvoval na gymnáziu v Benešově. Jeho studijní výsledky nebyly nejlepší, přesto úspěšně složil maturitní zkoušku a začal studovat na Fakultě všeobecného lékařství Karlovy univerzity. Studium ukončil roku 1932. Již v průběhu studia na vysoké škole inklinoval k fašismu. Svůj díl na tom mělo i prostředí, ve kterém vyrůstal, neboť jeho rodina a někteří gymnaziální učitelé nebyli nakloněni nově vzniklé Československé republice. Do fašistické organizace Vlajka vstoupil v první polovině třicátých let 20. století. V roce 1939 založil mládežnickou organizaci Vlajky a sám se postavil do jejího čela. O rok později byl vůdcem Vlajky Janem Rysem-Rozsévačem jmenován oficiálním ústředním vedoucím propagandy a náčelníkem mládeže Českého národně socialistického tábora – Vlajky. Zde působil do 5. března 1941, kdy z Vlajky vystoupil potom, co se v ní pozvolna přestával angažovat. Vlajka, která byla okupačními orgány tolerována, avšak neměla žádný vliv na dění v protektorátu, přestala uspokojovat jeho velké ambice. Téhož roku se v létě seznámil s ministrem Emanuelem Moravcem a toto setkání vedlo k jeho budoucí kariéře v Kuratoriu.[78]

Osobním tajemníkem MUDr. Teunera byl JUDr. Josef Victorin, tuto funkci zastával v podstatě od založení Kuratoria, po krátkém působení v jeho právním oddělení.

77 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích*, s. 427–428.

78 RENNER, Erich: *František Teuner. Od kritiky demokracie k fašismu a kolaboraci*, s. 149–156.

Společná fotografie generálního referenta Kuratoria MUDr. Františka Teunera, protektorátního prezidenta Emila Háchy a vedoucího německých poradců v Kuratoriu SS-Untersturmführera Ernsta Schaschka (zleva). Národní archiv.

Narodil se 1. října 1908 v Mělníku. Pocházel z majetné rodiny, která však v průběhu jeho dětství o majetek přišla. V letech 1911–1914 žil s rodinou v Drážďanech, kde rok navštěvoval soukromou obecnou školu. Po návratu do Čech již studoval jen na českých školách, konkrétně na gymnáziu v Mělníku do roku 1926, kdy zde složil maturitní zkoušku. Jeho další studia pokračovala na Právnické fakultě Karlovy univerzity v Praze, zde 20. prosince 1932 získal titul doktora práv. Právnickou praxi vykonával v Praze a po složení advokátní zkoušky si otevřel vlastní kancelář v Lipníku nad Bečvou. Do fašistických hnutí se také zapojil již v době svého studia. Do Vlajky vstoupil v roce 1939, roku 1940 se stal župním vedoucím Vlajky v Olomouci. V této

funkci dlouho nevydržel, byl z ní odvolán J. Rysem-Rozsévačem. Ve Vlajce se seznámil s MUDr. Teunerem, který ho později přivedl do Kuratoria. Zde nastoupil jako placený zaměstnanec dne 17. června 1942.[79]

Mezi významné členy ústředního vedení Kuratoria patřili bratři Krigarové. Pocházeli z česko-německé rodiny. Jejich matka Gabriela Krigarová, rozená Lumpeová, byla českou Němkou. Otec Václav Krigar byl poštovním úředníkem, před první světovou válkou zaměstnaným ve Vídni. Po válce byl převeden do služeb československé pošty, proto se rodina přestěhovala z Vídně do Prahy.[80]

Starším z obou bratrů byl Jaroslav Krigar, narozený 8. října 1914 ve Vídni. Vzdělání získal na českých školách v Praze. Studia dokončil roku 1931 na soukromé obchodní škole. Potom byl až do roku 1935 zaměstnán jako kancelářský praktikant. Ve stejném roce nastoupil 1. října vojenskou základní službu u 28. pěšího pluku, v jejím průběhu absolvoval poddůstojnickou školu a dosáhl hodnosti desátníka. Po vojně byl od roku 1937 zaměstnán jako poštovní pomocník u Československé pošty v Kamenickém Šenově. Zde působil až do mobilizace v roce 1938, kdy opět nastoupil službu u 28. pěšího pluku. Po demobilizaci se k povolání poštovního pomocníka vrátil, ale tentokrát byl umístěn v Praze, a na tomto postu působil až do svého vstupu do Kuratoria dne 1. dubna 1943. Před oficiálním vstupem ještě v březnu 1943 prodělal táborový výcvik na Čeperce.[81] V dotazníku pro Kuratorium uvedl, že byl členem několika fašistických organizací, a to Národní obce fašistické v letech 1928–1930, Vlajky v letech 1932–1940 a Národního sjednocení v letech 1933–1938.[82] Členství v těchto organizacích po válce popřel. Tvrdil, že byl členem jen Československé strany národně socialistické v letech 1937–1938 a v dotazníku prý uvedl fašistické organizace pouze na základě podnětu tehdejšího vedoucího první pracovní skupiny Kuratoria Pavla Hovůrky. Podle Hovůrky mu měla právě tato vymyšlená členství pomoci k přijetí do Kuratoria. V průběhu své služby zastával Jaroslav Krigar v Kuratoriu různé funkce – byl členem inspekční skupiny, okresním pověřencem v Brandýse nad Labem, hlavním pověřencem pro Brno a takzvané Horácko, a konečně členem vedení referátu vnější služby, který po jeho osamostatnění řídil.[83] V samém závěru války pak opustil vedení vnější služby a byl jmenován hlavním pověřencem pro oblast Podbrdska.[84]

79 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 15. 7. 1946, s. 1–3.

80 Tamtéž, sign. 301-96-2, Protokol výslechu Jaroslava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 2. 12. 1946, s. 1.

81 Tamtéž, s. 1–3.

82 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 146, Personální dotazník Jaroslava Krigara.

83 ABS, f. 301, sign. 301-96-2, Protokol výslechu Jaroslava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 2. 12. 1946, s. 3.

84 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 143, Služební list Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě z 8. 4. 1945.

Druhý z bratrů Krigarových, Václav, se narodil 15. ledna 1921 v Praze. Zde také absolvoval základní a střední vzdělání, které zakončil maturitou na klasickém gymnáziu v roce 1940. Po maturitě ještě navštěvoval soukromý kurz na obchodní škole. Následně vykonával kancelářské práce ve firmě Bratří Gráfů a v Západočeských kaolinkách, odkud 17. června 1942 odešel do služeb Kuratoria.[85] Již od mládí byl politicky velice aktivní. Působil ve studentském Socialistickém sdružení, studentském Národním sjednocení, Mládeži Národního souručenství, mládeži Vlajky a byl členem studentského klubu Legio Angelica. Byl rovněž poměrně aktivním publicistou, přispíval do týdeníku Česká práce[86]. Dne 9. října 1940 zaslal předsedovi Českého svazu pro spolupráci s Němci dopis, s účelem navázat s touto organizací užší spolupráci; v dopise uvedl svůj životopis a svou dosavadní politickou činnost.[87] V Kuratoriu působil v podstatě ještě před jeho vznikem, neboť byl členem přípravné skupiny okolo MUDr. Teunera, která Kuratorium zakládala.[88] Po jeho založení působil na postu vedoucího první pracovní skupiny.[89]

Vedoucím další z pracovních skupin a význačným hodnostářem Kuratoria byl Karel Žalud. Narodil se 10. května 1914 v Klecanech. Základní a středoškolské vzdělání absolvoval v Praze, studium dovršil maturitou na obchodní akademii v roce 1934. Do roku 1937 pracoval v knihtiskárně, toto zaměstnání později opustil kvůli studiu na Vysoké škole obchodní v Praze. Studium ale vzhledem k uzavření českých vysokých škol německou okupační správou roku 1939 nedokončil. Poté, co byl nucen opustit vysokou školu, pracoval jako pomocný úředník v Českomoravském svazu pro úpravu obchodu s jatečním dobytkem. Toto zaměstnání vykonával až do 17. června 1942, od tohoto data se stal placeným zaměstnancem Kuratoria.[90] Stejně jako většina ostatních představitelů Kuratoria byl i on členem různých aktivistických organizací. Od roku 1935 byl v Říšské jednotě republikánského dorostu, Mladé národní jednotě, Národním souručenství a Národně socialistické gardě slovanských aktivistů. Významný post zastával v Českém svazu pro spolupráci s Němci, zde byl členem jeho ústředního výboru.[91] V samotném Kuratoriu řídil čtvrtou organizační skupinu a ve druhé polovině války velel české

85 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 23. 7. 1946, s. 1–2.

86 Týdeník do roku 1938 vycházel pod názvem Národní republika. V roce 1939 dostal nový název *Česká práce*, pod kterým vycházel až do roku 1942.

87 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 146, Václav Krigar životopis.

88 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Václava Krigara, sepsaný u ministerstva vnitra 23. 7. 1946, s. 3.

89 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 146, Uniformformular Václav Krigar.

90 ABS, f. 301, sign. 301-97-1, Protokol výslechu Karla Žaluda, sepsaný u ministerstva vnitra 19. 10. 1946, s. 1.

91 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 146, Curriculum vitae Karla Žaluda.

mládeži na zákopových pracích jako čestný vedoucí. Zároveň také patřil k zakládajícím členům Kuratoria.[92]

V ústředním vedení a jako jeden z členů přípravné skupiny pro vznik Kuratoria působil Karel Mihaliček. Narodil se 4. dubna 1913 v Castelnuovu v Dalmácii. Pocházel z rodiny důstojníka rakousko-uherské armády chorvatského původu Antonína Mihalička a Češky Zdeňky, rozené Beránkové. Na počátku první světové války se rodina přestěhovala do Lysé nad Labem a odtud do Nymburka. V těchto městech navštěvoval základní školu. Poté se vyučil v Teplicích číšníkem a tomuto zaměstnání se věnoval až do roku 1935, kdy nastoupil vojenskou prezenční službu. Tu ukončil 1. října 1937, ale požádal si o přijetí do služby jako dělesloužící poddůstojník. Této žádosti bylo vyhověno a v ozbrojených složkách státu tak zůstal až do 30. září 1939. Většinu služby strávil u hraničářských praporů a k 15. březnu 1939 nastoupil k Hradní stráži.[93] Po odchodu od Hradní stráže pracoval jako účetní u Spolku pro chemickou a hutní výrobu. Karel Mihaliček se politicky angažoval v ústředí mládeže Vlajky od 20. června 1940 do 11. března 1941, k tomuto datu dobrovolně z Vlajky odešel.[94] Do Kuratoria byl přijat 16. června 1942 a zastával zde několik postů. V počátcích vedl zvláštní skupinu pro výcvikové tábory,[95] potom byl také táborovým vedoucím na výcvikovém táboře v Protivíně.[96] Konečně zastával post hlavního pověřence pro Podkrkonoší a hlavního vedoucího ZZ-oddílů.[97]

Posledním významným českým mužským představitelem Kuratoria, jemuž je třeba věnovat pozornost, byl Eduard Chalupa. Narodil se 22. listopadu 1897 v Praze. Jeho otec Karel Chalupa pocházel z německé rodiny, ale hlásil se k české národnosti, matka Anna, rozená Pátková, byla Češka. Rodina byla dobře zaopatřená díky postu otce coby ředitele tiskárny v Praze. Po složení maturitní zkoušky v roce 1915 nastoupil Eduard jako jednoroční dobrovolník vojenskou službu u 73. pěšího pluku. V Praze absolvoval důstojnickou školu a odjel na italskou frontu, kde sloužil až do září 1918, kdy dostal studijní dovolenou. V této době již dosáhl hodnosti poručíka. Začal tedy studovat na Českém vysokém učení technickém v Praze obor elektroinženýrství. Po vzniku Československa se vrátil k vojenské službě a zúčastnil se bojů na Slovensku proti Maďarům. V době první republiky byl povýšen na kapitána v záloze, roku 1920 byl demobilizován. V civilu byl zaměstnán na ministerstvu obchodu do roku 1924; tohoto roku získal koncesi na prodej radiotechnických zařízení a zařídil si soukromou živnost. Tehdy také přerušil studia na vysoké škole a neabsolvoval státní

92 ABS, f. 301, sign. 301-97-1, Protokol výslechu Karla Žaluda, sepsaný u ministerstva vnitra 19. 10. 1946, s. 4 a 25.

93 Stále však byl vojákem z povolání, pouze podřízen jinému velícímu orgánu.

94 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Životopis Karla Mihalička.

95 NA, f. 657, kart. 43, Aktenvermerk Betrifft: Neuer Personalstand 24. November 1942.

96 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 20.

97 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Kuratorní složka Karla Mihalička.

Eduard Chalupa ve stejnokroji Kuratoria. Národní archiv.

závěrečné zkoušky. I přesto v době své činnosti v Kuratoriu používal neoprávněně titul inženýra. Svou živnost ukončil v roce 1939, posléze pracoval jako zaměstnanec v obchodě s radiotechnickým zařízením, odkud odešel jako vedoucí pobočky firmy Philips do Brna a toto zaměstnání vykonával do července 1943, než ho o měsíc později, 5. srpna 1943, přijali na post placeného zaměstnance Kuratoria.[98] Zde zastával místo hlavního pověřence pro Prahu, velitele ZZ-oddílů a velitele Dobrovolnické svatováclavské roty. Politicky byl před vstupem do Kuratoria angažován u takzvaných Červenobílých a v mládeži Vlajky. Zároveň působil ve Skautu.[99]

Jednou z nejvýznamnějších žen v Kuratoriu byla Marie Pechová, rozená Vlasáková, která pracovala jako sekretářka MUDr. Františka Teunera. Patřila rovněž do přípravné skupiny Kuratoria. Narodila se 24. října 1904 v Praze. Pocházela z chudých poměrů, její otec Bedřich Vlasák byl pekařským mistrem, který v průběhu první světové války přišel o majetek a později pracoval již jen jako vrátný. Dosáhla středoškolského vzdělání, po maturitě v roce 1923 pracovala v několika firmách jako úřednice. Politicky byla velice aktivní, působila v několika fašistických organizacích. Patrně nejvýznamnější post zastávala ve Vlajce jako vedoucí Svazu žen a členka jejího ústředního vedení. Ve Vlajce se také poznala s MUDr. Teunerem, který si ji poté přivedl do Kuratoria, kam vstoupila v červnu 1942. Předcházelo tomu její vyloučení z Vlajky pro porušení takzvané „křesťanské morálky". Její manžel Bohuslav Pecha byl důstojníkem Svatoplukových gard.[100] Z mnoha výslechů členů Kuratoria i dalších indicií vyplývá, že na samotný chod Kuratoria měla Marie Pechová prostřednictvím MUDr. Teunera poměrně značný vliv, byl jí v některých otázkách pravděpodobně ovlivňován. Jako příklad může posloužit reakce ministra Moravce na žádost o subvenci, která mu byla zaslána v otázce Kuratoria. Tuto žádost ministr přeposlal Pechové a k textu subvence ručně

98 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 1. 8. 1946, s. 1–4.

99 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Kuratorní složka Eduarda Chalupy.

100 ABS, f. 301, sign. 301-97-1, Protokol výslechu Marie Pechové, sepsaný u ministerstva vnitra 14. 5. 1946, s. 1–3.

dopsal, aby použila všechen svůj vliv k jejímu prosazení. Je tedy logické, že Marie Pechová nebyla „pouhou sekretářkou"…

Konečně nelze pominout vedoucího německých poradců v Kuratoriu Ernsta Schaschka, českého Němce, narozeného v Podmoklech 2. srpna 1907. Pocházel z rodiny státního zaměstnance, jeho otec byl učitelem. Vystudoval německé gymnázium v Chomutově a potom pracoval na pozici bankovního úředníka v Podmoklech. Byl aktivní v německých nacionalistických organizacích. V roce 1931 řídil z pozice krajského vedoucího spolek Volkssport na území severních Čech. Dále byl členem DNSAP (Deutsche nationalsozialistiche Arbeiterpartei) a její mládežnické organizace. V rámci této strany prodělal výcvik SA (Sturmabteilung) podle německého vzoru a účastnil se velitelského kurzu těchto jednotek v Mnichově. V roce 1932 byl za protistátní činnost v těchto organizacích krátkodobě zadržen. Obě tyto organizace československé orgány zakázaly v roce 1933. Poté Ernst Schaschek vstoupil do Sudetendeutsche Heimatsfront (později Sudetendeutsche Partei, SdP). V roce 1936 mu opět hrozilo zatčení, a tak utekl do Německa. Zde byl aktivní v pobočce SdP v Berlíně. Účastnil se také německých provokací v československém pohraničí v roce 1938. Na začátku druhé světové války sloužil u pěšího pluku Grossdeutschland (v dokumentech mylně uváděno, že šlo o jednotku SS). Poté pravděpodobně skutečně vstoupil do SS a absolvoval výcvikový tábor ve městě Bad Tölz. V hodnosti SS-Untersturmführera byl Ernst Schaschek dne 1. září 1942 přeložen k říšskému protektorovi v Praze a později pověřen funkcí hlavního německého poradce v Kuratoriu.[101]

Celkově vzato, většina představitelů Kuratoria, i když zde jsou uvedeni jen někteří nejexponovanější, pocházela ze střední třídy. Dostalo se jim přinejmenším středoškolského vzdělání, v některých případech i vysokoškolského. Za spojující prvek by se u většiny z nich dala považovat jistá možnost pocitu nedocenění v otázce zaměstnání; před vstupem do Kuratoria pracovali převážně jako nižší úředníci nebo se jejich kariéra neubírala směrem, který si představovali. Hlavním pojítkem všech ale byla jejich angažovanost v prvorepublikových fašistických organizacích.

Po květnu 1945 stanula většina výše zmíněných českých představitelů Kuratoria před Národním soudem, který je soudil podle druhého paragrafu retribučního dekretu prezidenta republiky z 19. června 1945. Obžalováni byli MUDr. František Teuner, Karel Mihaliček, Eduard Chalupa, JUDr. Josef Victorin, Karel Žalud, Jan Svoboda, Jiří Málek, Václav Krigar a Jaroslav Krigar. První dva jmenovaní byli souzeni v nepřítomnosti, protože byli v době konání soudu na útěku.[102] Emanuel Moravec se k soudu nedostavil, neboť se 5. května 1945 po vypuknutí Pražského povstání

101 ABS, f. Z, sign. Z-10-248, Schaschek Ernst, Zpráva.

102 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Hlavní líčení Národního soudu v Praze jako soudu trestního dne 31. 3. 1947.

zastřelil. Došlo k tomu v okamžiku, když vozidlu, ve kterém ho německá eskorta převážela do Mělníku,[103] došel benzín.

Národní soud zasedal od 31. března 1947 do 2. května 1947, kdy byl vynesen rozsudek. Všichni obžalovaní byli shledáni vinnými z členství v Kuratoriu a dalších kolaborantských organizacích, dále z činnosti ve prospěch okupantů, která byla o to horší, že spočívala v poškozování mravního a národního uvědomění obyvatelstva, především mládeže. MUDr. Teuner, Mihaliček a Žalud byli navíc shledáni vinnými z napomáhání válečnému úsilí Německa ve smyslu zprostředkování pracovních sil do ciziny. Za udavačství byli odsouzeni MUDr. Teuner, Chalupa, JUDr. Victorin a Svoboda. [104]

Tresty odpovídaly míře provinění obžalovaných. K trestu smrti byli odsouzeni MUDr. Teuner, Chalupa, Svoboda a Mihaliček. JUDr. Victorin měl vyměřen trest doživotí v těžkém žaláři. Další tresty spočívaly v odnětí svobody na několik let, přičemž všichni odsouzení si své tresty měli odpykat v těžkém žaláři doplněném o jeden až několik dní půstu v roce. Karel Žalud byl odsouzen na dvacet pět let, Jiří Málek na deset let, Jaroslav Krigar na šest let a Václav Krigar na čtyři roky. Všichni byli také zbaveni občanské cti (Žalud a bratři Krigarové po dobu svého uvěznění, ostatní navždy) a byl jim zabaven veškerý majetek ve prospěch státu. Oběma vysokoškolsky vzdělaným mužům – MUDr. Teunerovi a JUDr. Victorinovi – byly odňaty akademické tituly. [105]

Z udělených trestů smrti nebyl ani jeden vykonán. Chalupovi a Svobodovi byl trest změněn hned 2. května 1947 prostřednictvím milosti prezidenta republiky na trest doživotního těžkého žaláře, ze kterého museli prvních patnáct let strávit v nucených pracovních oddílech.[106] Karel Mihaliček nebyl nikdy dopaden.[107] Poslední informace, která se podařila dohledat k Mihaličkovým poválečným osudům, se nachází v jeho „kuratorním spise", doplňovaném ještě v roce 1948. Podle něj bydlel v listopadu 1947 v Bayreuthu a měl průkaz na jméno Karol Hall.[108]

MUDr. Františka Teunera zadržely 2. dubna 1947 americké okupační orgány v Mnichově. Trest smrti mu byl změněn milostí prezidenta republika až 23. srpna 1951 na doživotí.[109] Později ještě v rámci další amnestie prezidenta republiky snížen

103 V Mělníku měl Emanuel Moravec podle německých příkazů promluvit z tamní rozhlasové vysílačky k povstalcům a pokusit se je uklidnit.

104 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 154, Rozsudek Národního soudu ze dne 2. 5. 1947, s. 2–3.

105 Tamtéž, s. 4–5.

106 Tamtéž kart. 153, Úřední záznam telefonického sdělení ministerstva spravedlnosti z 2. 5. 1947.

107 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích*, s. 430.

108 ABS, f. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, (f. 59), sign. 59-86-20, Osobní karta Karla Mihalička.

109 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 155, Nařízení, aby trest byl vykonán, z 27. 2. 1952.

na dvacet pět let odnětí svobody.[110] Nakonec byl propuštěn s podmínkou na sedm let až 21. prosince 1963 z rozhodnutí Okresního soudu v Jičíně. Po ukončení výkonu trestu opět pracoval jako lékař i přesto, že mu byl titul Národním soudem odebrán. V roce 1968, po invazi vojsk Varšavské smlouvy, emigroval do Spolkové republiky Německo. V témže roce mu byl prominut i zbytek podmínky. V emigraci si zařídil soukromou lékařskou praxi. MUDr. František Teuner zemřel v Norimberku roku 1978.[111]

Ve stejný den jako MUDr. Teuner byl na svobodu propuštěn i další odsouzený z téhož procesu, a to Karel Žalud, s podmínkou na tři roky.[112] O měsíc dříve – 28. listopadu 1963 – byl podmínečně propuštěn i Jan Svoboda s podmínečnou lhůtou šest let.[113] Tito tři muži byli nejdéle vězněnými členy vedení Kuratoria.

JUDr. Josefu Victorinovi byl zbytek trestu Obvodním soudem Prahy 2 prominut dne 28. prosince 1961, získal tak zpět svá občanská práva; po dobu deseti let se však nesměl dopustit úmyslného trestného činu.[114]

Eduard Chalupa věznění nepřežil, zemřel 17. září 1961 ve vězeňské nemocnici na Pankráci v Praze. Podle lékařské zprávy bylo příčinou smrti komplikované onemocnění tyfem.[115] Ostatní odsouzení – Jiří Málek a bratři Krigarové –, jejichž tresty nebyly tak vysoké, si je odpykali v plné výši.

Marie Pechová uprchla v květnu 1945 do Rakouska. V říjnu téhož roku se vrátila zpět do Československa, kde byla okamžitě zadržena a souzena Mimořádným lidovým soudem v Praze, který ji odsoudil na patnáct let.[116]

Poválečné osudy Ernsta Schaschka nebyly v rámci tohoto příspěvku podrobněji zkoumány, nejsou předmětem hlavního tématu. Byla zjištěna pouze skutečnost, že k 26. květnu 1960 žil v Německé spolkové republice, pravděpodobně v Bonnu.[117]

Treuschar a vzorné roje

Nejprve Schar 240 a Treuschar, základy elitních složek

Za první suborganizaci Kuratoria by se dal označit oddíl vytvořený Eduardem Chalupou za jeho působení na postu hlavního pověřence pro Prahu. Oddíl nejdříve nesl název Schar 240, později Treuschar.

110 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 155, Dopis náčelníka NPT č. 1 Leopoldov Lidovému soudu v Praze z 11. 8. 1956.

111 RENNER, Erich: *František Teuner. Od kritiky demokracie k fašismu a kolaboraci*, s. 173.

112 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 155, Hlášení změn u vězně 6485 z 22. 12. 1963.

113 Tamtéž, Usnesení Okresního soudu v Jičíně z 29. 11. 1963.

114 Tamtéž, Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 2 z 28. 12. 1961.

115 Tamtéž, Hlášení změn u vězně 3405 z 20. 9. 1960.

116 PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích*, s. 431.

117 ABS, f. Z, sign. Z-10-248, Schaschek Ernst – Zpráva.

Počátky vzniku této jednotky se datují na přelom let 1943 a 1944. Podle Chalupovy výpovědi proběhl v listopadu 1943 mezi ním a vedoucím německých poradců Ernstem Schaschkem rozhovor, v němž mu Schaschek navrhl vytvoření pomocných jednotek protiletadlové obrany z řad české mládeže po vzoru Hitlerjugend.[118] Existenci těchto tendencí v Kuratoriu potvrdil ve své výpovědi i JUDr. Victorin, který zaslechl rozhovor na toto téma mezi MUDr. Teunerem a Schaschkem. K uskutečnění plánu však nikdy nedošlo, neboť po podání návrhu na příslušné německé úřady byl jimi zamítnut.[119] Chalupa se však této myšlenky iniciativně chytil a již 8. listopadu 1943 napsal Schaschkovi tajnou zprávu, ve které odkazoval na předešlý rozhovor a poukazoval na vysoký politický význam případného využití české mládeže v protiletecké obraně. Tuto akci v podstatě označil za cíl své činnosti v Kuratoriu a požádal o možnost podílet se na její realizaci.[120] Poté zašel ještě dále a začal budovat, jak sám tvrdil, základ instruktorského kádru pro plánované oddíly; tento „základ" tvořilo přibližně dvanáct chlapců z Prahy. Oddíl byl nazván Schar (družina) dvou set čtyřiceti. Číslovka v názvu měla označovat do budoucna předpokládaný počet členů, neboť podle Schaschkových návrhů bylo třeba několika oddílů po dvou stech čtyřiceti chlapcích. Zároveň měl být výběr do těchto oddílů podmíněn plnou oddaností myšlenkám Kuratoria a politickou spolehlivostí.[121]

Jak byl výběr prvních členů proveden, popsal příslušník Schar 240 a přímý Chalupův podřízený v Kuratoriu, Jan Armbruster. V únoru 1944 proběhl lyžařský kurz Kuratoria na Pustevnách. Po skončení kurzu si Chalupa svolal všechny jeho účastníky z Prahy a měl k nim projev. V něm se zmínil, že přátelské pouto, které se mezi nimi na akci vytvořilo, mají nadále udržovat, s čímž jim on sám pomůže, neboť si je bude jednou týdně svolávat do své kanceláře k pravidelným schůzkám. Informoval je také o budoucím poslání absolventů kurzu – měli se stát instruktory „vzorných čet", s jejichž budováním se počítalo na každém okrese. On sám chtěl jednu takovou četu, podléhající přímo jemu, vytvořit u své služebny.[122]

Z jednoho z dokumentů lze usuzovat, že formování Schar 240 začalo již dříve. Dne 14. ledna 1944 zaslal Eduard Chalupa zprávu Janu Armbrusterovi, ve které po něm požadoval urychlené zahájení výcviku mužstva a přezkoumání jeho vybavenosti na pochodové cvičení. Výchozím materiálem k výcviku mělo být hlavní

118 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 10.

119 Tamtéž, Protokol výslechu JUDr. Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 20. 7. 1946, s. 37.

120 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Tajná zpráva vládnímu radovi Schaschkovi z 8. 11. 1943.

121 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 10–11.

122 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrusteram, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 3.

instruktážní periodikum Kuratoria Náš směr. Vznesl také požadavek, aby si Armbruster určil svého zástupce, v závorce byl doporučen Jaroslav Kocman, a duchovního referenta.[123] Z tohoto dokumentu nelze určit, o jaký výcvik jaké jednotky šlo. Přesto se zde vyskytly určité náznaky, že by se mohlo jednat o Schar 240. Například Jaroslav Kocman byl rovněž jeho členem, kromě toho v tuto dobu neexistovala v rámci Kuratoria žádná složka, jež by prováděla speciální výcvik, který by musel být zvlášť nařizován. Pro hypotézu, že Chalupa zformoval Schar 240 ještě před lyžařským kurzem, by hovořila i výpověď Zdenko Hlase, který tvrdil, že již na kurzu potkal členy Schar 240 a obýval s nimi jeden pokoj. Přitom zjistil, že jsou vybaveni poplašnými pistolemi od Chalupy a probírají mezi sebou chování ostatních členů kurzu, které zároveň hodnotili z ideologického hlediska.[124] Z dostupných materiálů tedy nelze určit přesné datum založení Schar 240, lze pouze usuzovat, že k němu došlo buď v lednu roku 1944, anebo již na konci roku 1943.

Základ oddílu tvořilo v jeho počátcích šest mužů: Jan Armbruster, Milan Auředníček, Jan Šplíchal, Jaroslav Kocman, Alfons Zelníček a Miroslav Řehák. Eduard Chalupa je požádal, aby do Schar 240 přivedli své známé a kamarády z okresů Kuratoria, kteří se jim jevili pro činnost v oddílu vhodní. Výsledkem bylo, že se členská základna oddílu rozrostla na patnáct lidí.[125] Jejich speciální výcvik spočíval podle Chalupy pouze ve čtení map, kterému je měl učit jednou týdně po dobu dvou až tří měsíců. Zásadně pak při poválečném výslechu popřel provádění jakéhokoliv dalšího zvláštního výcviku.[126] Naproti tomu Jan Armbruster tvrdil, že kromě čtení map byli zdokonalováni i v signalizační a zdravotní službě. Cvičili v tělocvičně a zpívali národní písně, při kterých je Chalupa doprovázel na housle. Ani on však nepřiznal výcvik v terénu.[127]

Jiný popis výcviku, který měl oddíl podstupovat, se od předchozích dvou poměrně liší. Zdenko Hlas ve své výpovědi podal zprávu o jeho průběhu, jak mu jej popisoval člen oddílu Schar 240 – Jan Kocman. Tvrdil, že kromě již uvedeného teoretického výcviku prodělávají i praktický výcvik orientace v terénu; další detaily nechtěl uvést, protože oddíl je cvičen ke speciálním úkolům a jeho poslání je tajné.[128] Zůstává tedy otázkou, do jaké míry výcvik odpovídal přípravě oddílu protiletecké obrany, jímž se původně měl Schar 240 stát. Jelikož v podstatě neexistují žádné oficiální záznamy

123 NA, f. 657, kart. 2, Zpráva pro Jana Armbrustera z 14. 1. 1944.

124 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 152, Výslech Zdenko Hlase před Národním soudem v Praze dne 9. 4. 1947.

125 Tamtéž, kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 4.

126 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 11.

127 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 3.

128 Tamtéž, kart. 152, Výslech Zdenko Hlase před Národním soudem v Praze dne 9. 4. 1947.

nebo zprávy o průběhu výše uvedených aktivit tohoto oddílu, nelze se stoprocentní jistotou určit skutečný průběh výcviku. Avšak z uvedených tvrzení zainteresovaných osob je možné se domnívat, že členové skupiny skutečně prodělávali jakýsi speciální výcvik nad rámec tehdejších standardů Kuratoria. Zajímavým faktem potom zůstává Armbrusterovo tvrzení, že údajně nikdy nebyl o jejich plánovaném nasazení v protiletadlové obraně Chalupou informován.[129]

Jak již bylo uvedeno, plány na vytvoření jednotek protiletecké obrany z řad české mládeže byly německými úřady zamítnuty. Schar 240 přesto stále existoval, ač by se dalo očekávat jeho rozpuštění. Stal se v podstatě jakousi soukromou „vzornou četou" Eduarda Chalupy (vzorné čety byly předchůdci tzv. vzorných rojů, jejich problematikou se bude zabývat další část textu).

Příslušníci oddílu Schar 240 nesměli zastávat jiné posty v rámci Kuratoria a byli podřízeni přímo a pouze Chalupovi. Kocman z tohoto důvodu musel dokonce opustit místo zástupce okresního pověřence pro Prahu E.[130] Jejich oddanost pak byla odměňována jakýmsi protekčním zacházením. Dokladem výhod plynoucích z členství v oddílu jsou dva příklady Chalupovy subvence ve prospěch jeho příslušníků. Již 3. února 1944 intervenoval Chalupa u MUDr. Teunera za Kristu Jiránkovou, jejíž syn Bohumil byl členem Schar 240. Požadoval pro ni audienci u ministra Moravce nebo zákrok vedení Kuratoria, neboť se se synem nacházeli ve svízelné situaci, způsobené jejich proněmeckými postoji. Ona měla být šikanována nadřízenými v práci a jejímu synovi hrozilo, že bude muset přerušit studia, jelikož ani situace v rodině nebyla v tomto směru nejlepší. Sama Jiránková označila svého manžela za „benešovce", který jim vyhrožoval, že za své postoje budou po válce viset.[131] Druhým případem byla Chalupova žádost o zaměstnání pro Jiřího Prahla, zaslaná na centrálu Kuratoria. Kromě zdůraznění jeho politických a osobních kvalit Chalupa odůvodňoval svou přímluvu Prahlovým členstvím v Schar 240.[132]

V dochovaných spisech Kuratoria lze nalézt pouze několik dokumentů, které by popisovaly činnost tohoto oddílu. První z nich je datován ke 2. únoru 1944 a informuje o zapojení v činnosti k potlačení nekonformní mládeže protektorátu, nazývané „potápky"[133]. Příslušníci Schar 240 v rámci této činnosti pozorovali chování těchto „rebelů" na Václavském náměstí a podávali o něm zprávy. V jednu chvíli zde

129 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

130 Tamtéž, kart. 152, Výslech Zdenko Hlase před Národním soudem v Praze dne 9. 4. 1947.

131 NA, f. 657, kart. 1, Vermerk an Herrn Gen. Ref. Dr. Teuner Prag 3. II. 1944.

132 Tamtéž, Anstellung d. Georg Prahl 24. VII. 1944.

133 Swingová mládež vzhlížející k americké kultuře a svobodnému životnímu stylu. Jejich extravagantní oblékání a chování neodpovídalo nacionálně socialistickým představám o správné výchově mládeže, tudíž byli v období protektorátu perzekvováni. Samotná jejich záliba ve swingové hudbě byla považována za nevhodnou, neboť podle nacistických měřítek byl swing „degenerovanou černošskou hudbou".

prý pochodoval také oddíl SA a v okolí se pohybovali i němečtí vojáci; na tuto skutečnost reagovali členové Schar 240 pověření pozorováním následovně: „*[…] Vůbec jsme nemohli popsat své pocity, když jsme viděli tyto rozdíly. Nikdo z nás se ještě nikdy tak nestyděl jako v tomto okamžiku, kdy jsme na jedné straně viděli zkaženou mládež a na straně druhé vojáky s frontovými vyznamenáními. Není možné něco takového dále snášet a musíme nutně najít lék.* “[134]

Ke sledování nekonformní mládeže se vyjádřil ve své výpovědi i Eduard Chalupa, bylo prý prováděno na přímé pověření od Schaschka. Za osobu, kterou mohl především využít proti „potápkám“, označil Armbrustera.[135] Ten však popřel, že by bylo Schar 240 používáno tímto způsobem cíleně. Údajně mu byl znám pouze jeden případ, kdy se několik jeho členů dostalo do sporu se dvěma „potápkami“, a to po návratu z jedné z jejich schůzek. Ke střetu, který začal hádkou a vyvrcholil pravděpodobně rvačkou, neboť všichni zúčastnění byli zadrženi strážníkem, došlo na Václavském náměstí. Po sepsání protokolu na místním komisařství byli předvedeni na gestapo a posléze na německou kriminální policii, ale ani jedna z těchto bezpečnostních složek se případem nechtěla zabývat, a nakonec byli všichni propuštěni. Pomyslnou dohru měl případ asi po měsíci, kdy byli zúčastnění povoláni k německému policejnímu řediteli v Praze Willy Weidermannovi, který vytkl příslušníkům Schar 240 jejich jednání a zároveň pokáral strážníky za přehnanou aktivitu v této věci. Tím byl celý případ ukončen.[136]

Dalším příkladem, kdy byl Schar 240 přímo uváděn jako aktivní organizace, bylo Chalupovo měsíční hlášení z oblasti Velké Prahy, datované k 6. červnu 1944. Z něj vyplývá, že ve dnech 2., 9., 23. a 30. května 1944 měl s tímto oddílem „služební hodiny“.[137] Šlo pravděpodobně o již uvedené schůzky za účelem dalšího výcviku. Dále je zde informace o malém cvičení protiletecké ochrany, které prováděl Schar 240 společně s vedoucími vzorných rojů. Cílem cvičení bylo získání vlastních instruktorů protiletecké ochrany v rámci Kuratoria.[138]

Posledním oficiálním záznamem o činnosti Schar 240 bylo opět Chalupovo hlášení, tentokrát adresované německému poradci Dresslerovi, ve kterém mu dával k dispozici osm členů k blíže neurčenému nasazení. Údajně o to sami požádali.[139] Z dochovaných pramenů nelze zjistit, za jakým účelem měli být nasazeni a zda vůbec Dressler tuto žádost nějak dále reflektoval. Neurčitost textu by mohla vést k domněnce o konfidenství, pro tuto teorii ale neexistují žádné další podklady.

134 ABS, f. 59 ,sign. 59-162-7, Vermerk an Herrn RRat. Schaschek Prag 2. II. 1944.

135 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 10–11.

136 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 4.

137 NA, f. 657, kart. 1, Monatemeldung V. Bereich Gross Prag 6. VI. 1944.

138 Tamtéž.

139 ABS, f. 59, sign. 59-162-7, Vermerk an Herrn Obf. Dressler 10. VI. 1944.

V podstatě téměř ve všech poválečných výpovědích činovníků Kuratoria a v posudcích vypracovaných soudními a bezpečnostními orgány byl Schar 240 označován za udavačskou organizaci, jejž dodávala informace Chalupovi, které pak on případně sděloval německým představitelům Kuratoria.[140] Tak tomu pravděpodobně i bylo, avšak tato konfidentská činnost byla kontrolována pouze Chalupou, který získané informace zasílal německým poradcům v Kuratoriu. Šlo tedy v podstatě o jeho soukromou síť informátorů, jimiž byli členové Schar 240. Pro tento fakt hovoří například výrok již připomínaného Kocmana, který sepsal udání na několik zaměstnanců pražské průmyslové školy pro jejich nevhodné výroky na adresu představitelů Říše a nedostatečnou politickou zodpovědnost. Na dotaz, co s tímto udáním bude dělat, odpověděl, že ho odevzdá Chalupovi, neboť nahlášení zpozorování takového chování je jejich (tj. příslušníků Schar 240) povinností.[141] Jak Chalupa, tak i Armbruster však ve svých výpovědích vyzvědačskou činnost oddílu popřeli. Především prvně jmenovaný popíral, že by jeho členy jakkoliv naváděl k udavačství nebo někam nasazoval jako své agenty.[142] O pravděpodobné nepravdivosti těchto tvrzení minimálně u Chalupy svědčí právě uvedené Kocmanovo udání, dále prokázané použití Schar 240 ke sledování nekonformní mládeže, podložené Chalupovým hlášením, ale i případ nasazení Jana Miroslava Kutifela (příslušníka Treuschar) do chlapecké Mariánské družiny (větší pozornost je případu věnována v části zabývající se oddílem Treuschar). Ostatně i Národní soud ve svém rozsudku konstatoval, že Schar 240 byl Eduardem Chalupou využíván jako soukromá síť informátorů.[143]

Na konci léta roku 1944 se změnil název jednotky Schar 240 na Treuschar (Věrná družina / Družina věrných) a dalo by se říci, že nastala i obsahová reorganizace. V této době Chalupa informoval Armbrustera, že je třeba navýšit počty členů, neboť jednotka měla být používána na odklízení trosek po spojeneckých náletech, jejichž intenzita v této době stoupala. Výchozím modelem byly obdobné jednotky, formované v Německu z řad Hitlerjugend.[144] Tento důvod rozšíření uvedl i Chalupa, který označil za iniciátora myšlenky MUDr. Teunera, jenž se prý často vyjadřoval o potřebě takovýchto jednotek v rámci Kuratoria. Chalupa byl posléze pověřen vybudováním oddílů zvláštního zasazení (ZZ-oddíly), a proto začal

140 ABS, f. 301, sign. 301-96-5, Výpovědi o Eduardu Chalupovi.

141 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 152, Výslech Zdenko Hlase před Národním soudem v Praze dne 9. 4. 1947.

142 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 12. a NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 4.

143 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 154, Rozsudek Národního soudu ze dne 2. 5. 1947, s. 120.

144 Tamtéž, kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

přetvářet „svůj" Schar 240 v Treuschar, který se měl stát základem pro vybudování ZZ-oddílů.[145]

O založení Treuschar podal svědectví Ladislav Ostrčilík, který se ho účastnil jako okresní pověřenec Kuratoria pro Prahu F.[146] Datoval ho na pomezí podzimu a zimy roku 1944.[147] Datace byla mylná, neboť Armbruster i Chalupa ji shodně přiřazovali již na konec léta 1944. Tuto skutečnost potvrzuje i fakt, že v období, do kterého vznik datoval Ostrčilík, již ZZ-oddíly fungovaly a Treuschar byl určen pro jejich výcvik, musel tedy vzniknout dříve. První schůze se odehrála ve škole v Braunově ulici na Smíchově v Praze.[148] Zde bylo přítomným ohlášeno přejmenování oddílu, a z tohoto názvu – Družina věrných (Treuschar) – i vyplývající povinnost být spolehliví a věrní Říši.[149] Z vedení Kuratoria zde byl přítomen Chalupa a německý poradce Dr. Alois Krannich. Dále se akce zúčastnili hejtman protiletecké ochrany Jaroslav Novák a nový velitel Treuschar a bývalý československý poručík Miroslav Janda.[150] Z budoucího mužstva bylo přítomno asi patnáct lidí (tedy zatím pravděpodobně pouze příslušníci Schar 240).[151]

Kdo byl autorem nového názvu jednotky, není jasné, podle Armbrustera toto pojmenování vymyslel Miroslav Janda při diskuzi s Eduardem Chalupou.[152] Ten ovšem naopak za autora označil Dr. Krannicha, jenž chtěl názvem Treuschar podtrhnout, že jednotka musí být složena jen z lidí naprosto politicky spolehlivých a oddaných, jejichž postoje dají německým představitelům záruku loajality, a nebude tak hrozit zneužití jejích členů k činnosti proti Říši.[153] Tento postoj německých poradců v Kuratoriu lze vyčíst ze slov, které prý na adresu Treuschar pronesl Willi Dressler: *„[…] v Treuscharu mají býti ti nejvěrnější, jejichž věrnost bude taková, že padnou na schodech služebny Kuratoria, bude-li toho zapotřebí."*[154]

145 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 11.

146 Praha byla rozdělena na šest okresů Kuratoria, označených písmeny A až F.

147 Tamtéž, Protokol výslechu Ladislava Ostrčilíka, sepsaný u ministerstva vnitra 13. 9. 1946, s. 8.

148 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

149 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Ladislava Ostrčilíka, sepsaný u ministerstva vnitra 13. 9. 1946, s. 8.

150 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

151 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Ladislava Ostrčilíka, sepsaný u ministerstva vnitra 13. 9. 1946, s. 8.

152 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

153 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 12.

154 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Miroslava Potužníka, sepsaný u ministerstva vnitra 24. 9. 1946, s. 33.

Jakých přesných početních stavů později oddíl dosáhl, není zcela jasné. Jediný původní dochovaný pramen z produkce Kuratoria, v němž byl Treuschar uváděn, je právě seznam jeho členů; na něm je uvedeno dvaatřicet jmen. Ze seznamu lze také zjistit, jak byli jeho členové hodnoceni po stránce politické spolehlivosti. U jednotlivých jmen je uvedeno písmeno E, znamenající einwandfrei (perfektní), a někdy písmeno Ef, tj. einwandfrei-fanatisch (perfektní, fanatický).[155] Další seznam členů byl vypracovaný až po válce a je v podstatě kombinací tohoto seznamu a soupisu členů Schar 240, zaslaného Dresslerovi, jako součást již připomínané žádosti o jejich nasazení.[156] Tvůrci seznamu tedy vycházeli z předpokladu, že všichni členové Schar 240 v organizaci zůstali i po proměně v Treuschar. Tato skutečnost se nedá nijak doložit. Jména některých původních členů Schar 240 se vyskytují i na seznamu Treuschar, zatímco jiná zde chybějí. Z toho se dá usuzovat, že ne všichni zůstali. Například sám Jan Armbruster prý do Treuschar již nevstoupil, i když se ještě účastnil několika cvičení, neboť Eduard Chalupa ho potřeboval mít plně k dispozici pro práci ve svém úřadu, tj úřadovně Hlavního pověřence pro Prahu.[157] Konečně i Armbuster a Chalupa vypovídali o přibližném počtu jeho členů. Podle prvně jmenovaného jich bylo padesát; nárůst byl způsoben příchodem členů vzorných rojů z Prahy, které povolal Janda po svém ustanovení velitelem.[158] Chalupa byl v otázce počtu členů střízlivější, odhadoval jich čtyřicet.[159]

I když byl velitelem určen Miroslav Janda, Treuschar stále spadal do Chalupovy kompetence. Bylo to z důvodu jeho pověření vybudovat jednotky pro odklízení následků spojeneckých náletů, jejichž základ měl z tohoto oddílu vzejít.[160] Stále tedy pravděpodobně existovalo jakési tajné a sekundární poslání v podobě konfidentské práce příslušníků oddílu pro Chalupu. Například Jan Miroslav Kutifel, člen Treuschar, byl z Chalupova příkazu nasazen do chlapecké Mariánské družiny[161] při jezuitském kostele na Karlově náměstí v Praze. Účastnil se jejích schůzí a podával Chalupovi hlášení, v nichž popisoval protiněmecké výroky, které prý pronesl farář, jenž družinu vedl. Tato hlášení posléze Chalupa předával Dr. Krannichovi, který byl příslušníkem Sicherheitsdienst (SD).[162]

155 ABS, f. 59, sign. 59-162-7, Treuschar.

156 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 27.

157 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

158 Tamtéž, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

159 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 11.

160 Tamtéž, s. 12.

161 Církevní skupina, jejíž náplní bylo uctívání kultu Panny Marie a život podle křesťanských zásad. Mariánské družiny byly zakládány jezuity od roku 1563 na místech, kde řád působil. Původně se v nich shromažďovali příslušníci vyšší stavovské společnosti.

162 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol sepsaný s Jaroslavem Křížem, bývalým hlavním pověřencem Kuratoria, 14. 8. 1945.

Výcvik Treuschar pro jeho nové úkoly probíhal jednou týdně v tělocvičně školy ve Zborovské ulici v Praze 3. Tady se mužstvo cvičením posilovalo, aby bylo po fyzické stránce připraveno k náročné práci při odklízení trosek po náletech.[163] K praktické části výcviku patřila příprava na cvičišti požární policie, kde byla nacvičována manipulace s hasičskými vozy, hasicími přístroji, skok do plachty, cviky se žebříky a podobné úkony spojené se záchrannými pracemi. Nedocházelo prý k žádné formě vojenského výcviku, výcviku se zbraní nebo k terénním pochodovým cvičením. Teoretická část obsahovala nauku o leteckých bombách a záchranných prostředcích. Součástí výcviku byla i duchovní výchova s přednáškami o tehdejší politické situaci, kamarádství v rámci oddílu a o budoucnosti, kde byl naznačován vznik podobných jednotek v každém okrese Kuratoria. Tyto přednášky vedli Janda, Chalupa, hejtman Jaroslav Novák, Vladimír Dejmek a Jan Nepomuk Pipota.[164] Všichni členové Treuschar, kteří se výcviku účastnili, zároveň stále vykonávali povinnou službu mládeže ve svých okresech, jelikož zde měli posléze působit jako instruktoři.[165]

Po ukončení výcviku proběhlo ukázkové cvičení Treuschar na cvičišti požární policie v Praze-Dejvicích, za přítomnosti všech pražských okresních pověřenců Kuratoria a MUDr. Teunera. Ten byl údajně s ukázkou spokojen a definitivně nařídil Chalupovi, aby obdobné oddíly vznikaly v každém okrese. Chalupa se v důsledku tohoto pověření přestěhoval se svým úřadem do centrály Kuratoria v Kolovratském paláci v Praze (předtím měl jako hlavní pověřenec pro Prahu vlastní služebnu na Senovážném náměstí v Praze 2). Zde vypracoval návrh pro MUDr. Teunera na zřízení ZZ-oddílů.[166]

Schar 240 ani Treuschar neměly žádné zvláštní označení na oblečení a pravděpodobně ani v osobních dokumentech. Podle Chalupova tvrzení bylo příslušníkům Schar 240 vepsáno jejich zařazení do průkazek Kuratoria.[167] Nikdo jiný však tuto skutečnost nepotvrdil a Armbruster tvrdil, že o žádném takovém označení v průkazu nevěděl.[168] Příslušníkům Schar 240 povolil Chalupa 26. února 1944 nosit na rukávech pásky s orlicí Kuratoria, které byly do té doby výsadou vedoucích činitelů.[169] O údajné uniformovanosti členů Treuschar se zmiňoval pouze Miroslav Potužník. Příslušníci,

163 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 12.

164 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 6.

165 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 12.

166 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 6.

167 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 12.

168 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 4.

169 NA, f. 657, kart. 1, Bestätigung 26. Februar 1944.

které znal, prý nosili černé kalhoty, bílou košili a černou kravatu, velitel Janda měl stejnou svrchní část oděvu, jen místo dlouhých černých kalhot nosil černé rajtky a jezdecké holínky.[170] Takto se však při slavnostních příležitostech oblékali všichni instruktoři a představitelé Kuratoria, kteří neměli přidělenou uniformu. Většina členů Treuschar byla zároveň instruktory, lze tedy usuzovat, že tento oděv nenosili ani tak z důvodu své příslušnosti k jednotce, ale kvůli svému postavení instruktorů.

Po vzniku ZZ-oddílů Treuschar v podstatě zanikl. V rámci výzkumu k tomuto příspěvku se nepodařilo najít žádné písemné důkazy jeho další existence. Vyplývá to i z poválečných výpovědí k této problematice. JUDr. Victorin popsal konec Treuschar následovně: „*[…] Mám za to, že po utvoření těchto oddílů* [tj. ZZ] *Treuschar zanikal, protože její členové pravděpodobně vstoupili do oddílů ZZ. Já alespoň považuji Treuschar za předchůdce oddílů ZZ.*“[171]

Pokračují vzorné roje

Vznik tzv. vzorných rojů (německy označovány jako Musterscharen) by se dal datovat podle dostupných pramenů na počátek roku 1944. Je zde však zásadní komplikace v nedostatku dochovaných pramenných materiálů k jejich existenci před zářím tohoto roku, kdy vzniklo centrální vedení vzorných rojů a byla kodifikována jejich organizační struktura v periodiku Vzorný roj a služebních listech Kuratoria. Problémem jsou i jakékoliv poválečné výpovědi, zprávy či samotné trestní oznámení proti vedoucím představitelům Kuratoria, jelikož v naprosté většině jsou vzorné roje brány v potaz a datovány také až v období jejich reorganizace na konci roku 1944.

Prvním dokumentem popisujícím vzorné roje, který se v rámci výzkumu k tomuto textu podařilo nalézt, byl návrh na jejich organizaci vytvořený Eduardem Chalupou. Z jeho úvodní části jasně vyplývá, že v době vytváření tohoto návrhu neexistovaly pro vzorné roje žádné předpisy a jejich výstavba nebyla řízena centrálně. Nevýhodou dokumentu je chybějící datace. Avšak podle toho, že se v něm píše o „velké poradě okresních pověřenců v Brně v březnu roku 1944“, kde měl být projednán, a také na základě jeho registračního čísla 380/44, bychom jej mohli datovat na přelom února a března 1944.[172] Výchozí domněnkou pro tuto dataci byl jiný dokument od stejného původce – Chalupy, který byl označen 338/44 a datován k 18. únoru 1944.[173] Hlavním a posledním důvodem, proč nelze datovat vznik vzorných rojů před rok 1944, byla skutečnost, že Kuratorium, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, nemělo do reorganizace na konci roku 1943 žádné vlastní celky, ze kterých by mohly vzorné roje vzniknout.

170 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Miroslava Potužníka, sepsaný u ministerstva vnitra 24. 9. 1946, s. 33.

171 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu JUDr. Josefa Victorina, sepsaný u ministerstva vnitra 20. 7. 1946, s. 62.

172 NA, f. 657, kart. 1, Vermerk an Herrn Obf. Dressler G. Z. 380/44, s. 1

173 Tamtéž., Vermerk an Herrn Presidialchef RRat Dr. Keller Prag 18. II. 1944.

Nášivka na košili s označením vzorného roje z Kralup nad Vltavou.
SOkA Mělník.

Vznik vzorných rojů nebyl tedy řízen centrálně, vznikaly v jednotlivých okresech z iniciativy okresních pověřenců Kuratoria. Důvod jejich vzniku lze odvodit právě z Chalupova organizačního návrhu, založeného na již existujících skutečnostech. Náplň činnosti vzorných rojů zde byla shrnuta ve třech bodech. První spočíval v normální službě mládeže, druhý v zajišťování pořádkové služby na akcích Kuratoria a poslední v plnění zvláštních úkolů, zadaných okresním pověřencem nebo vedením vnější služby.[174] Právě ve druhém bodě lze nalézt nejpravděpodobnější příčinu jejich vzniku. Kuratorium pořádalo mnoho sportovních a společenských akcí, na kterých bylo nutné udržovat pořádek. Proto si okresní pověřenci Kuratoria začali ze spolehlivých a vzorných příslušníků svých okresů zakládat vzorné čety, později nazývané vzorné roje.

Věk jejich členů se pohyboval od dvanácti do devatenácti let.[175] Po uvedené poradě okresních pověřenců v Brně (březen 1944) začaly ve služebních listech Kuratoria postupně vycházet předpisy, alespoň částečně upravující chod vzorných rojů nebo čet. Tehdy byly používány oba dva názvy současně, nežli se plně prosadilo pouze označení vzorné roje. Nejdříve byla řešena jejich uniforma pro oficiální akce Kuratoria. Od 29. března 1944 se skládala z černých kalhot, bílé košile, černé vázanky, rukávové pásky Kuratoria a pásky se jménem roje, vedoucí byl označen píšťalkovou šňůrou.[176] Vzorné roje si v té době dávaly vlastní pojmenování, většinou vycházející z české historie – například roudnický vzorný roj nesl název „Vladyka Čech[177]“, v mělnickém archivu se ve fondu Kuratoria nachází například nášivka vzorného roje z Kralup nad Vltavou, který se jmenoval „Čechův prapor“.[178] Stanovy si jednotlivé

174 NA, f. 657, kart. 1, Vermerk an Herrn Obf. Dressler G. Z. 380/44, s. 3.

175 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 141, Protokol výslechu Jana Armbrustera, sepsaný u ministerstva vnitra 26. 9. 1946, s. 5.

176 Tamtéž, kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha 29. 3. 1944.

177 SOkA Mělník, f. Kuratorium Kralupy nad Vltavou, kart. 1, Zkouška zdatnosti vzorná četa.

178 Tamtéž, Nášivka Čechův prapor.

roje určovaly v rámci své agilnosti samy, například onen „Čechův prapor“ měl pro své členy vlastní desatero příkazů, které znělo:

„1. Stal jsi se příslušníkem Čechova praporu,
2. Heslo Čechova praporu zní Věrnost naší Říši,
3. Tvé chování a vystupování jest přímé a čestné,
4. Budeš se ze všech svých sil snažit, aby okres, odkud pochází Čechův prapor, byl nejlepším v zemích Čechy a Morava
5. Vždy a všude zneškodníš a potřeš záškodníky naší Říše,
6. Nestrpíš, aby příslušníku mládeže byla činěna křivda,
7. Pamatuj, že jsi se stal ochranným ramenem Hnutí mládeže,
8. Stojíš vždy k okamžitému nasazení, vyžaduje-li toho zájem a budoucnost národa,
9. Svazku čistého kamarádství v rodině evropských národů zůstaneš vždy věrný,
10. Slibuješ, že tyto body budeš zachovávat za všech okolností, a bude-li třeba, zpečetíš i krví.“[179]

Sjednocování vzorných rojů pokračovalo přípravou výcvikového tábora pro jejich vedoucí v Protivíně, který se uskutečnil ve dnech 22.–27. května 1944. V tomto měsíci bylo také nařízeno provést nejpozději do 28. května ve všech okresech Kuratoria přijímací zkoušky do vzorných rojů za dohledu hlavních pověřenců. V každém okrese měl být vzorný roj plně zorganizován do 4. června 1944. Toto datum bylo zvoleno z toho důvodu, že 6. června se konaly okresní Dny mládeže,[180] v jejichž rámci již měly na každém okrese vzorné roje zajišťovat pořádkovou a organizační službu.

Příkladem obsahu přijímacích zkoušek může být zkouška roudnického vzorného roje, která (pravděpodobně z časových důvodů) probíhala ve dvou kolech. Prozatímní byla uskutečněna 30. května 1944 a finální až 3. a 4. června, tj. po stanovených termínech a v době, kdy již měl být roj zformován. Skládala se ze tří částí – v první, praktické, měl každý příslušník roje předvést své znalosti vedení povinné služby mládeže podle interní periodické publikace pro vedoucí výchovy mládeže Náš směr, tedy povely, pořadová cvičení, bezvadné vedení povinné služby, řízení zpěvu, znalost deseti národních písní a ideovou přednášku podle uvedeného časopisu. Druhou část zkoušky představovalo „světonázorové“ školení, v jehož rámci bylo povinné přečíst knihy z edice Na okraj nové doby, popsat význam a cíle Kuratoria, mít jasný obraz vojenské a politické situace, znát pět významných osob, které se zasloužily o Říši a Čechy (sv. Václav, Přemysl Otakar II., Albrecht z Valdštejna, Jan Lucemburský a Karel IV.) a nakonec znát historii jména svého vzorného roje. Poslední část byla tělovýchovná a spočívala v běhu na 100 m a 3000 m, pochodu na 20 km se zátěží dvou cihel, skoku do dálky, vrhu koulí, plavání na 100 m, skoku přes pět lidí a pět přítahů

179 SOkA Mělník, f. Kuratorium Kralupy nad Vltavou, kart. 1, Desatero příkazů člena Čechova praporu.

180 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha 8. 5. 1944.

ve svisu k bradě.[181] Zkoušky tedy rozhodně nebyly jednoduchou záležitostí, měly za cíl vytřídit pro potřeby vzorných rojů jen ty nejlepší sportovce a nejagilnější stoupence výchovy v duchu Kuratoria.

První velkou akcí, na níž se vzorné roje prezentovaly veřejnosti, byl Týden mládeže[182] v Praze na počátku července roku 1944. Na Střeleckém ostrově byl postaven stanový tábor vzorných čet (vzorných rojů), ve kterém bylo ubytováno přes tisíc jejich členů.[183] K údajům o počtu zúčastněných příslušníků vzorných rojů je nutné přistupovat s rezervou, neboť zdrojem je propagační materiál Tisková služba české mládeže. Zde se mimo jiné uvádí, že průvodu Prahou se v rámci této akce zúčastnilo dvanáct tisíc příslušníků vzorných rojů.[184] V porovnání s dále uvedenými počty členů těchto oddílů se toto číslo jeví značně nereálné.

V důsledku své iniciativní činnosti byl vedoucím vzorných rojů jmenován dne 24. srpna 1944 Eduard Chalupa. Jmenování proběhlo souběžně s jeho pověřením zbudovat ZZ-oddíly.[185] Ovšem ve vedení vzorných rojů zůstal poté necelý měsíc…

Vzorné roje začaly být řízeny centrálně. V září 1944 vzniklo u hlavního referátu vnější služby vedení vzorných rojů v čele s Jaroslavem Šindlarem. Tato reorganizace byla spojena se vznikem ZZ-oddílů, do kterých byli převedeni dosavadní členové vzorných rojů starší patnácti let. Zvláštní služební příkaz Kuratoria číslo 7 z 12. září 1944 stanovil nové základní směrnice pro jejich přestavbu. Podle tohoto příkazu se členství v rojích omezovalo na chlapce ve věku od třinácti do patnácti let, přičemž člen, který dosáhl věku patnácti let, mohl zažádat o přestup do ZZ-oddílů. Jednotlivé vzorné roje se skládaly z patnácti až dvaceti chlapců. Při každém okresu Kuratoria měly být zřízeny tři vzorné roje, jeden dislokovaný v okresním městě a další dva na větších místech okresu. Vedením roje byl pověřen jeho bývalý starší příslušník, ideálně absolvent tábora vzorných rojů v Praze. Další vedení odpovídalo hierarchii Kuratoria, tj. na okresní úrovni byly všechny roje podřízeny okresnímu pověřenci a oblastní vzorné roje hlavnímu pověřenci Kuratoria. [186]

Náplní služby jejich členů byly dvě dvouhodinové schůzky týdně. První z nich se zabývala výchovnou a školicí činností. K této aktivitě měla být každému vzornému roji zajištěna okresním pověřencem vlastní místnost nebo možnost používat školní třídu. Druhá byla vyhrazena úkolům zvláštního zasazení, které spočívaly v domácích

181 SOkA Mělník, f. Kuratorium Kralupy nad Vltavou, kart. 1, Zkouška zdatnosti vzorná četa.

182 Šlo o největší veřejnou akci, kterou Kuratorium za dobu své existence realizovalo. V jejím rámci se uskutečnilo sportovní protektorátní mistrovství Letní hry mládeže a vyvrcholily další dlouhodobé akce a soutěže Kuratoria.

183 Tisková služba české mládeže, roč. I, č. 38 (1944), s. 3.

184 Tamtéž.

185 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha 23. 8. 1944.

186 Tamtéž, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha 12. 9. 1944.

pracích, jež ulehčovaly válečnému průmyslu. Školení se prováděno podle periodika Náš směr.[187] Později Kuratorium vydávalo pro vedoucí vzorných rojů interní periodikum Vzorný roj. Podle těchto prvních směrnic měla probíhat urychlená přestavba vzorných rojů.

V prvním čísle Vzorného roje z roku 1944 byly zpřesněny a rozvinuty organizační stanovy, včetně definování účelu existence vzorných rojů:

„[…] Účelem vzorných rojů je vzorně provádět Službu. Z těch, kdož se při provádění Služby vzorně osvědčí, z těch budou vybíráni příští vedoucí mládeže. Služba ve vzorném roji bude podmíněna mužnými ctnostmi, spojenými rytířskostí a taktem. S ohledem na zvláštní a těžké úkoly vzorného roje jest pochopitelné, že kázeň a celé vedení vzorných rojů bude co nejpřísnější. Bezpodmínečné vyplnění všech příkazů, bezpříkladná obětavost a vzorná poslušnost jsou ty nejzákladnější a přitom nejsamozřejmější požadavky hlavně na příslušníka vzorného roje. Za těchto předpokladů a ve správném pochopení úkolů i účelu vzorných rojů vyroste tak v příslušníku vzorného roje typický představitel nové české generace. Tělesně zdatný, duševně vyspělý a národně říšsky i evropsky uvědomělý – správný chlapec.“[188]

Z uvedeného textu vyplývá jednoduchý závěr, že vzorné roje měly být jakousi přípravkou pro další činnost jejich členů v Kuratoriu, jako instruktorů a funkcionářů.

Samotná zdůrazňovaná „Služba“ byla podle stejné interní periodické publikace tvořena třemi částmi a příslušníci vzorných rojů jí měli věnovat všechen svůj volný čas. První část spočívala v odpovědném plnění služby mládeže podle směrnic Kuratoria. Druhá část probíhala formou dvouhodinové přípravy na vedení mládeže v „rojovně“ (již uvedená místnost vyhrazená pro potřeby vzorného roje). Tato dvouhodinovka se dělila na sedm částí. Nejdříve byl proveden nástup, při kterém se proneslo heslo.[189] Nikoli však heslo ve smyslu tajného kódu, ale většinou citát některé významné osobnosti, který byl uznán jako vhodný pro tehdejší výchovu mládeže, například výrok ministra Moravce: *„Kdo věří, ten se den ze dne nemění“*.[190] Po pronesení hesla následoval zpěv, většinou lidové písničky nebo vojenského pochodu. V další části se věnovala pozornost výchovnému tématu, což býval výklad historického rázu, zabývající se významnou osobou nebo událostí českých a evropských dějin odpovídající nacistickému výkladu historie. Poslední tři části dvouhodinovky zahrnovaly hry, ruční práce a opakování písně ze začátku. Hry byly koncipovány v bojovém duchu, tak jako tomu bylo u Hitlerjugend, tedy například boj o vlajku a podobně. V ručních pracích si příslušníci roje vyráběli věci potřebné pro svou činnost, například míč, tornu, obal na lékárničku nebo se učili

187 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha 12. 9. 1944.

188 Vzorný roj, roč. 1, č. 1 (1944), s. 12.

189 Tamtéž.

190 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Příloha k pracovnímu příkazu č. 6 ze dne 20. 10. 1944.

vázat knihy. Poslední část služby byla věnována výletům po okolí po památkách, doplněnými o hry v přírodě.[191]

Vzorné roje měly rovněž své vlastní uniformy. Tvořily je krátké černé kalhoty, bílé košile a rukávové pásky s orlicí Kuratoria. Při pracovním nasazení byla bílá košile nahrazena tmavomodrou.[192] Později byly uniformy ještě doplněny o černé lodičky se znakem vzorných rojů (stylizovaná písmena VR). Na levý rukáv košile přibyly dvě nášivky, trojúhelníková s písmenem označujícím okres a číslo vzorného roje a nad ní nášivka se znakem vzorných rojů. Vedoucí měli košili doplněnou o orlici Kuratoria nad levou náprsní kapsou a stříbrný knoflík na levém nárameníku. Tyto úpravy se týkaly i pracovních uniforem.[193] Lodičky pro vzorné roje šily dívky v rámci povinné služby mládeže, neboť dívčí referentky Kuratoria byly vyzvány, aby spolupracovaly se vzornými roji a pomohly jim s výrobou uniforem.[194]

Čísla byla jednotlivým vzorným rojům přidělena z administrativních důvodů a nahradila tak předchozí pojmenování, která zanikla při reorganizaci. Číslování vycházelo z oblastního rozdělení Kuratoria. Číslo roje se tedy skládalo z čísla jedné z jedenácti oblastí a z pořadového čísla roje – například první vzorný roj z oblasti Velké Prahy měl číslo 101.[195]

Podle hlášení z 21. listopadu roku 1944 bylo k tomuto dni vybudováno dvě stě sedmdesát osm vzorných rojů.[196] Okresní pověřenci Kuratoria se pravděpodobně snažili utvořit jich co nejvíce ve snaze získat uznání, nebo z důvodu horlivosti. V reakci na toto překotné vytváření vzorných rojů vyšlo 8. prosince 1944 nařízení vedení, které zakazovalo vytvářet další vzorné roje, protože vznikly obavy, že jejich vysoké počty jsou výsledkem přijímání méně vhodných kandidátů a klesá tak jejich elitní význam. Nadále směly být vzorné roje vytvářeny již jen v těch okresech, kde nebylo dosaženo předepsaného počtu.[197] Situace vyústila ve zredukování, v měsíčním hlášení o činnosti za rok 1944 se uvádělo již jen sto sedmdesát sedm aktivních vzorných rojů, sdružujících šestnáct set sedm členů. Hlášení bylo zároveň jakousi závěrečnou zprávou o výstavbě vzorných rojů, k tomuto měsíci (prosinec 1944) měla být dokončena celá jejich výstavba. Výsledek zde byl hodnocen kladně, s přihlédnutím k nepříznivým podmínkám, jako byl nedostatek topiva, odchod vedoucích na zákopové práce, vánoční prázdniny nebo zabavování „rojoven" armádou. Z hlášení vyplývá, že již na konci roku 1944 se i mladí chlapci ze vzorných rojů účastnili odstraňování

191 Vzorný roj, roč. 1, č. 1 (1944), s. 12–13.

192 Tamtéž, s. 13.

193 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Služební směrnice 10. 2. 1945.

194 Tamtéž, kart. 148, Služební list Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě č. 8, Praha, 3. 4. 1945, s. 54.

195 *Vzorný roj*, roč. 1, č. 1 (1944), s. 14.

196 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 142, Zentralleitung 21. XI. 44 – Ergebnis.

197 Tamtéž, kart. 148, Služební list Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě č. 2, Praha, 8. 12. 1944, s. 54.

škod po spojeneckých náletech. Dostávali za tuto činnost dokonce pochvaly, konkrétně člen mělnického vzorného roje M. Svoboda údajně vytáhl z pilíře mostu „granát" a brodil se přitom po pás v ledové vodě. Vyzdvihována byla především činnost plzeňských vzorných rojů při náletech, například roj č. 436 prý zastavil rozšíření požáru v obuvnické továrně ve Kdyni.[198] Plzeňské vzorné roje se mohly do této činnosti zapojit nejvíce, vzhledem k tamním strategicky důležitým Škodovým závodům, které se stávaly častým cílem spojeneckých náletů.

V rámci vzorných rojů byla až do konce roku 1944 prováděna také činnost odpovídající dětskému věku jejich členů. Uskutečňovaly se různé výlety, filmové hodinky, hokejové turnaje, rodinné večírky a podobně. Členové pomáhali sociálně slabším formou sběru a výrobou hraček na vánoční nadílku pro chudé. Společně s dívkami se účastnili akcí Kuratoria s názvy „Šijeme pro ty nejmenší" a „Šití rukavic", pořádali též mikulášské nadílky pro své členy a kamarády. V závěru prosincového hlášení shrnul vedoucí vzorných rojů Jaroslav Šindlar situaci takto:

„[…] Z měsíčních hlášení prosincových jest stručně shrnuto viděti co největší aktivitu jak vedoucích, tak i mládeže, která přes všechny těžkosti, kladoucí se nám v této době v cestu, neutuchá a naopak mnohdy se zvětšuje, takže z vychovatelského i politického hlediska lze se na další výchovu výběru z mladší mládeže dívati optimisticky."[199]

Toto velice kladné hodnocení vzniklé v době blížícího se konce války, kdy obyvatelstvo Kuratoriu a jeho propagandě již v podstatě nevěřilo, je možné přisuzovat několika faktorům. Jako velice pravděpodobné se jeví určité „přikrášlení" situace jeho pisatelem, neboť jako člověk zodpovědný za „výstavbu vzorných rojů" nechtěl přiznat neúspěch. Nebo se hlášení skutečně zakládalo na pravdě – pro tuto skutečnost hovoří samotný status vzorných rojů jako výběrových oddílů Kuratoria, do nichž byli přijímáni jen ti „nejuvědomělejší" chlapci. V neposlední řadě hrály velkou roli i uvedené zájmové aktivity, které byly pro mladé chlapce příjemným zpestřením každodenního života, doplněné uměle vyvolaným pocitem jakési jejich nadřazenosti jako příslušníků elitní skupiny, odlišující se od ostatní mládeže svou uniformovaností a lepším postavením.

Dne 10. února 1945 byly vydány pravděpodobně poslední směrnice upravující organizaci vzorných rojů. Zde byla stanovena nová organizační hierarchie. Nejnižším vzorným rojem byl „roj pospolový", který měl status čekatelský a skládal se z patnácti členů. Z něj odcházeli vhodní kandidáti do okresního vzorného roje, kde již získali plnoprávné postavení. U každého vzorného roje byli čtyři výše postavení členové, a to velitel, zástupce velitele, kronikář a zástupce kronikáře. Ze čtyř okresních vzorných rojů se posléze skládala vzorná družina okresu, která byla dále začleněna do vzorné družiny oblasti. Vzorná družina okresu mohla nést opět čestné

198 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Měsíční zpráva o činnosti vzorných rojů v měsíci prosinci.

199 Tamtéž.

pojmenování, například „Jiřího z Poděbrad“ nebo „Přemysla Otakara“ apod., název však podléhal schválení od vedení.[200]

Z posledních měsíců války se nedochovalo mnoho informací týkajících se těchto jednotek. Lze však dohledat důkazy, že se již plně zapojily do činnosti spojené s protileteckou obranou. Po americkém náletu na Prahu dne 14. února 1944 se chlapci ze vzorných rojů zapojili do odklízení škod v Linecké ulici na Pankráci a ve Vršovicích. Náplň jejich práce spočívala ve strhávání poškozených stěn domů, vynášení nábytku, v záchraně zraněných osob z trosek a vyprošťování mrtvých.[201] V denní zprávě Sicherheitsdienst z 14. února 1945 bylo chování zvláštních oddílů české mládeže a dospívajících při náletu však označeno jako lhostejné, bez zájmu pomoci.[202] Ve zprávě však není jednoznačně uvedeno, o které oddíly se mělo jednat a je zde jmenován pouze jeden konkrétní příklad. Nelze ji tedy primárně vztahovat k vzorným rojům či k ZZ-oddílům.

Skutečnost, že chlapci ve věku třinácti až patnácti let, ale i ostatní neplnoletá mládež z jiných jednotek Kuratoria přišla při odklízení trosek do styku s mrtvolami, vyvolala pravděpodobně značné pobouření, a tak 3. dubna 1945 bylo ve služebním listě Kuratoria přísně zakázáno nezletilým příslušníkům jednotek Kuratoria jakkoliv manipulovat s mrtvolami. V případě, že by k tomu nadále někde docházelo, měl být zodpovědný vedoucí přísně potrestán.[203] V následujících dnech po náletu se činnost vzorných rojů rozšířila – v důsledku opožděných výbuchů leteckých pum muselo být obyvatelstvo z přilehlých oblastí vystěhováno do škol, dále od míst postižených náletem. Těmto uprchlíkům potom příslušníci vzorných rojů pomáhali zajistit stravu, topivo a věci potřebné k životu. Ve dnech 16.–19. února 1945 se těchto prací účastnilo každý den šedesát až sto osmdesát osm členů vzorných rojů, přičemž první dva dny pracovali deset hodin.[204]

V reakci na nálet na Prahu byly vypracovány i zvláštní směrnice, podle kterých měly být okresní vzorné roje po náletu nasazovány jako samostatné jednotky k odklízecím pracím, přičemž věk jejich členů byl ještě redukován na třináct a čtrnáct let.[205] V tomto případě šlo o směrnice pro pražský okres Kuratoria, lze však usuzovat, že obdobné kroky prováděli okresní pověřenci ve všech oblastech protektorátu postižených nálety, kde byly zformovány dostatečně početné vzorné roje.

200 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Služební směrnice 10. 2. 1945.

201 NA, f. 657, kart. 2, Závěrečná zpráva o pomocných pracech ZZ-, PJ-, VR- na zdejším okrese, Praha, dne 20. 2. 1945.

202 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, SD Tagesberich Prag, den 14. Februar 1945, s. 1.

203 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební list Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě č. 8, Praha, 3. 4. 1945, s. 54.

204 NA, f. 657, kart. 2, Závěrečná zpráva o pomocných pracích ZZ-, PJ-, VR- na zdejším okrese, Praha, 20. 2. 1945.

205 Tamtéž, Služební směrnice č. 5/1945, Praha, 20. 2. 1945.

Další činnost vzorných rojů v posledních dvou měsících války byla poměrně široká. Od 12. března 1945 vykonávalo každý den šest jejich členů strážní službu v ústředí Kuratoria. Byly pořádány různé srazy, školení a kulturní pořady.[206] Týkalo se to ale většinou již jen vzorných rojů z Prahy a nejbližšího okolí.

Obraz celkové situace vzorných rojů v protektorátu v tomto období lze získat ze zápisu z porady ústředního vedení Kuratoria, konané 20. března 1945. K tomuto dni údajně fungovalo dvě stě třicet šest vzorných rojů se 4000 členy. Jejich činnost zde byla hodnocena velice kladně, především ochota těchto mladých chlapců účastnit se bezvýhradně a bez jakéhokoliv studu akcí Kuratoria. Odhodlanost a uvědomělost byla odměněna tím, že měli své vlastní uniformy a vlastní označení, a především v nich měla být upevňována vojenská kázeň a ráznost. Proto ještě v dubnu 1945 došlo ke zřízení tábora vzorných rojů v Praze a mezi 2.–10. dubnem k založení tábora v Protivíně pro vzorné roje z oblastí Pošumaví a Blatensko. Ve dnech 20.–22. dubna ještě vzorné roje vystoupily na veřejnosti u příležitosti oslav narozenin Adolfa Hitlera jako ukázněná jednotka reprezentující Kuratorium. MUDr. Teuner je tehdy charakterizoval takto: *„[…] Vzorné roje jsou zatím jako pytel blech, velká spousta ale naprosto neukázněná a nediferencovaná masa. Nutno je naučit poslouchat a dát tomu vedení. Je třeba budovat ne na kvantu, ale na kvalitě.*“[207] K přeměně tohoto „pytle blech“ již nedošlo. S koncem války skončila i existence vzorných rojů.

ZZ-oddíly – oddíly Zvláštního zasazení

Vznik a organizace

V předcházející části textu byl nastíněn proces postupné transformace Treuschar v ZZ-oddíly, které vznikly ve snaze vytyčit aktivitu Kuratoria nejen jako výchovné organizace, ale i organizace, která je schopna zmobilizovat mládež ve prospěch válečného úsilí Říše. Byly vytvořeny mládežnické oddíly odstraňující škody po spojeneckých náletech.

Zřízení oddílů Zvláštního zasazení (ZZ-oddíly), jak zněl jejich plný název, bylo vyhlášeno zvláštním služebním příkazem Kuratoria dne 12. září 1944. Podle tohoto nařízení měl vzniknut na každém okrese Kuratoria jeden ZZ-oddíl, určený pro zvláštní válečné úkoly. Pro vytvoření základu těchto jednotek byli do nich převeleni všichni chlapci ze vzorných rojů ve věku patnácti až šestnácti let a zároveň se velitel vzorného roje příslušného okresu měl stát velitelem ZZ-oddílu, pokud tomu odpovídaly jeho schopnosti. Celý oddíl byl přímo podřízen okresnímu pověřenci Kuratoria. Celkové počty členů jednotlivých oddílů byly stanoveny pro menší města na třicet až padesát mužů, pro větší nejvýš sto padesát mužů, přičemž za členy mohli být přijati

206 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Zápis o poradě okresních pověřenců dne 7. 3. t. r. o 16. hod. u vedoucího vzorných rojů.

207 Tamtéž, kart. 143, Ústřední vedení konané dne 20. 3. 1945.

i chlapci, kteří nebyli přímo v Kuratoriu.[208] Pro správu a výstavbu ZZ-oddílů bylo vytvořeno hlavní vedení jako samostatný referát v centrále Kuratoria, v jeho čele – na postu hlavního vedoucího ZZ-oddílů – stál Eduard Chalupa.[209] Německý poradce Dr. Alois Krannich vykonával dozor nad jejich formováním a činností.[210]

Posléze vyšly první organizační směrnice určující strukturu a výcvik ZZ-oddílů. V jejich úvodu se nacházely dva texty určené pro vedoucí ZZ-oddílů a okresní pověřence Kuratoria. V prvním z nich MUDr. Teuner obšírně ideologicky popisoval příčiny vzniku těchto oddílů. Ve druhém se Eduard Chalupa zaměřil především na vlastnosti, které podle jeho názoru musel mít každý příslušník oddílů, a svůj text zakončil poněkud pateticky, ale plně v duchu tehdejší doby slovy: „*[…] I když mnoho příslušníků naší národní pospolitosti trpí stále ještě všelijakými duchovně politickými neduhy, musíte tu stát pevně vy a chlapci ze ZZ-oddílů. I když bouře bude sebevíce doléhat, když příboj mnohdy přes vás se převalí, budete tu zase nakonec vy a naši chlapci, jako žulový základ nové stavby Evropy – až bude boj vítězně dobojován.*“[211]

Opět oba vyzdvihovali loajálnost těchto oddílů a výjimečnost jejich příslušníků oproti ostatní mládeži, stejně jako u vzorných rojů nebo Treuschar.

Samotná standardní služba ZZ-oddílů vycházela z povinné služby mládeže – jeden dvouhodinový výcvik týdně. Obsah byl rovněž podobný, tedy nástup s heslem, tělovýchova a pořadová cvičení, světonázorové školení, zpěv, technické školení, bojová hra a otužování. Dalo by se očekávat, že vzhledem k zaměření oddílů byla největší pozornost věnována technickému školení, spočívajícímu v nauce o leteckých pumách a odstraňování následků náletů. Tak tomu ale nebylo; na takovéto školení bylo vyhrazeno třicet minut, tedy jen o pět minut více než na školení světonázorové a stejně jako na závěrečnou bojovou hru.[212] Je proto zřejmé, že ač hlavní náplň činnosti ZZ-oddílů měla spočívat v pomocných pracích po náletech, tak samotnou přípravu k této činnosti vnímalo vedení Kuratoria jako věc srovnatelně důležitou s přípravou po stránce politické a vojenské (bojové hry, pořadová cvičení). Tento přístup byl jakýmsi prvním náznakem záměrů jejich hlavního vedoucího Eduarda Chalupy vytvořit v rámci Kuratoria čistě vojenskou jednotku, čehož později dosáhl v podobě Dobrovolnické svatováclavské roty[213].

208 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební příkaz Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha, 12. 9. 1944.

209 ABS, f. Z, sign. 10-V-78-2, Souhrnná zpráva o činnosti aktivistické organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, s. 28.

210 ABS, f. 300, sign. 300-13-3, trestní oznámení proti MUDr. Teunerovi a spol., s. 183.

211 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, s. 5.

212 Tamtéž, s. 8.

213 Ozbrojená polovojenská jednotka Kuratoria, jejíž členové prodělávali od dubna 1945 vojenský výcvik v táboře Čeperka u Unhoště. Zde byla v květnu 1945 celá jednotka i s Eduardem Chalupou bez boje zadržena československými revolučními orgány.

Věková hranice pro příslušníky ZZ-oddílů byla od patnácti do pětadvaceti let. Vnitřní organizace odpovídala standardnímu rozčlenění Kuratoria pro povinnou službu mládeže, s úpravami vycházejícími z nasazení těchto oddílů společně s jednotkami hasičů a protiletecké policie. Jeden ZZ-oddíl se dělil na tři družiny s dvaceti pěti až čtyřiceti muži. Každá družina měla tři roje o osmi až dvanácti mužích. V čele jednotlivých částí byli jedinci v hodnostech „oddílného", družináře a rojného, přičemž každý z nich měl ještě svého zástupce.[214]

Z potřeby dalšího ujednocování názvosloví používaného jednotkami, se kterými ZZ-oddíly přímo spolupracovaly, došlo v listopadu 1944 ke změně označení. Místo družiny se napříště používalo označení četa.[215] V lednu 1945 byl u každého oddílu vytvořen ještě jeden roj, a to sanitní, skládající se z velitele a čtyř zdravotníků. Velitel musel absolvovat zvláštní zdravotnický kurz a posléze proškolit své podřízené.[216]

Od ostatních jednotek Kuratoria se ZZ-oddíly lišily především zavedením kmenových listů pro své příslušníky. Kartotéka těchto listů se nacházela na příslušném okrese Kuratoria, kde se ZZ-oddíl zformoval, a zároveň byl duplicitní kmenový list každého člena zaveden v kartotéce hlavního vedení ZZ-oddílů. Kmenový list příslušníka ZZ-oddílu obsahoval osobní údaje, speciální schopnosti (psaní na stroji, jazykové či technické dovednosti), hodnost v rámci oddílu, případné prohřešky nebo pochvaly a doklad o tzv. „árijském původu".[217]

V trestním oznámení proti MUDr. Františku Teunerovi a spol., vypracovaném po roce 1945, bylo poukazováno právě na skutečnost, že zavedení kmenových listů odporovalo běžné praxi Kuratoria a připomínalo spíše evidenci mužstva u vojenských jednotek.[218]

Každý oddíl měl své označení, skládalo se ze tří číslic; první (římská) určovala oblast Kuratoria, druhá (arabská) okres a třetí (také arabská) pořadové číslo ZZ-oddílu na okrese. Tato čísla byla dále uváděna na služebních kulatých razítkách, která dostal přidělen každý ZZ-oddíl.[219]

Příslušníci oddílů byli označeni rukávovou páskou Kuratoria, nad ní černé kosočtvercové nášivky s bíle vyšitými písmeny ZZ (symbolika nápadně připomínající označení německých SS).[220] V lednu 1945 byly zavedeny zvláštní průkazy příslušníků

214 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, roč. 1944, s. 10–12.

215 Tamtéž, č. 2, roč. 1944, s. 2.

216 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, roč. 1945, s. 4.

217 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, s. 20–21.

218 ABS, f. 300, sign. 300-13-3, trestní oznámení proti MUDr. Teunerovi a spol., s. 185.

219 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, s. 18.

220 Tamtéž, kart. 145, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly č. 2, roč. 1944, s. 5.

Vzorně ustrojený příslušník ZZ-oddílů.
NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144.

ZZ-oddílů,[221] které umožňovaly vstup do míst postižených náletem, a příslušníci ZZ-oddílu se jimi mohli prokazovat bezpečnostním složkám, které již na místě zasahovaly a oblast náletu uzavřely.

Další směrnice, tentokrát z března 1945, finálně předepsaly vzhled a výstroj ZZ-oddílů v případě nasazení. Každý muž z oddílu měl mít převlek z hrubého plátna (německá vojenská pracovní Drüllich-uniforma) nebo pracovní kombinézu libovolné barvy. Tento oděv musel být doplněn o předepsanou pásku Kuratoria a odznak ZZ-oddílů. Vzhledem k bezpečnostním opatřením kvůli nebezpečné práci měl mít každý rovněž ocelovou helmu. Na tu vydávalo hlavní vedení ZZ-oddílů obtisky se znakem ZZ, které se lepily na levou stranu helmy. Bylo také doporučeno používat další ochranné prostředky, jež se daly běžně koupit, tedy plynovou masku nebo alespoň roušku, ochranné brýle, kožené rukavice a v případě absence helmy vždy něco na hlavu – šátek, černou lodičku či rádiovku. Kromě odznaků si všechny věci pořizovali členové ZZ-oddílu svépomocí nebo s pomocí okresního pověřence Kuratoria.[222] Jak byli jednotliví příslušníci oddílů vybavení, záleželo převážně na jejich vlastní iniciativě. Na vzorové fotce má příslušník ZZ-oddílu onu uniformu z hrubé látky, doplněnou pouze o znak ZZ na levém rukávu, a helmu z první světové války, vzor 16, v úpravě prvorepublikové československé armády, také doplněnou o znak ZZ.[223]

Pravděpodobně tedy byly ZZ-oddílům dodávány helmy z německých skladů, pocházející z válečné kořisti, nebo zastaralé helmy z první světové války. Pro tuto skutečnost hovoří například i žádost hlavního pověřence Kuratoria pro Prahu z 20. dubna 1945 o přidělení sedmdesáti pěti helem pro jeho ZZ-oddíl.[224]

221 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, roč. 1945, s. 5.

222 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 3, roč. 1945, s. 6–7.

223 Tamtéž, fotka příslušníka ZZ-oddílu A-282.

224 NA, f. 657, kart. 1, An Herrn Amtsrat Westphal Zentrale 20. April 1945.

Výstroj pro svou činnost si také obstarávaly jednotlivé oddíly samy. Jeden jejich roj měl mít tři lopaty, tři krumpáče, jednu sekyru, jednu dřevařskou pilu a jednu lámací páku. Celý oddíl si musel opatřit několik koleček nebo vozíků, džbery na vodu, ruční stříkačky, trhací háky, lampy a přenosné reflektory, všechno uložené na jednom místě, připravené k okamžitému použití v případě potřeby.[225] Místem, kde byl materiál uložen, bývalo většinou takzvané poplachové sraziště, které musel mít každý ZZ-oddíl určené. Obyčejně to byla místa, kde se jeho příslušníci scházeli za zvláštních okolností, tedy většinou po náletu, živelních pohromách a tak podobně. „Sraziště" mělo být umístěno do lokality známé všem členů ZZ-oddílu, aby v případě leteckého útoku mohlo být využito i ostatními záchrannými složkami. Doporučena byla například náměstí, hřiště a prostory u strážnic protiletecké policie. V případě, že by první „sraziště" bylo zasaženo útokem, mělo být jako záloha určeno rezervní. Bylo také vytvořeno poplachové spojení pro případ svolat příslušníky oddílu k jejich okamžitému nasazení. Toto spojení se zajišťovalo několika způsoby – pěšky, cyklospojkami, rozhlasem, telefonicky nebo smluvenými signály.[226]

Každý nálet musel ZZ-oddíl spolu se zprávou o provedené činnosti neprodleně hlásit telefonicky na centrálu Kuratoria. Posléze podával vedoucí oddílu nebo okresní pověřenec Kuratoria i hlášení písemné, jež obsahovalo směr náletu, rozsah postižené oblasti, způsob bombardování, typ shozených pum, odhad ztrát, popis činnosti oddílu, počet jeho nasazených členů, údaj o počtu odpracovaných hodin a návrhy na vyznamenání a pochvaly příslušníků oddílu, kteří vykonali čin nad rámec svých povinností.[227]

Kromě těchto předpisů týkajících se přímo hlavního zaměření, vyšel pro ZZ-oddíly i jejich vlastní trestní řád. Při nástupu oddílu mohly být jeho velitelem uděleny tyto tresty: důtka, odnětí práva nosit rukávový odznak ZZ a pásku Kuratoria na jeden až tři měsíce, hlášení u okresního pověřence, hlášení u hlavního pověřence. Na táborech ZZ-oddílů mohla být důtka doplněna o trestnou službu nebo vícenásobnou noční hlídku. Stejně jako v armádě se nižší vedoucí trestali v nepřítomnosti mužstva. Veškeré tresty se posléze zapisovaly do knihy trestů. Vyloučen mohl být příslušník oddílu jen okresním pověřencem Kuratoria na návrh vedoucího ZZ-oddílu. Po čtyřiceti osmi hodinách bylo možné se proti trestu odvolat u svého nejvyššího nadřízeného v hierarchii Kuratoria.[228]

Ideologická výchova u ZZ-oddílů hrála velkou roli. K její podpoře byl pro oddíly složen pochod, jehož slova napsal jeden z významných představitelů Kuratoria – Jan

225 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 3, roč. 1945, s. 7.

226 Tamtéž, č. 1, s. 16.

227 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, roč. 1945, s. 2–3.

228 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 145, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 2, roč. 1944, s. 4–5.

Svoboda. Text burcoval k zapojení mládeže do cesty k „lepším zítřkům" a první sloka pochodu byla zakončena slovy: „*[…] odpůrců byť je tisíce, my věrně jdem za Vůdcem*".[229] Druhou takovou podpůrnou berlou byly takzvané Zákony ZZ-muže. Obsahovaly celkem deset bodů:

„*1. ZZ-muž přiznává se k myšlence Nové Evropy a zúčastňuje se vědomě na její, socialistických duchem prostoupené výstavbě. Vyznává socialismus činu a základní hodnoty rasy.*
2. Čest ZZ-muže spočívá v bezpodmínečném zasazení vlastní osoby pro Říši, svoji domovinu a národ až k oběti vlastního života.
3. Největší ctnost ZZ-muže je odvaha k boji. Vyžaduje tvrdost a rozhodnost. Zbabělost je opovržení hodna, váhavost nepřísluší bojovníku.
4. Poslušnost je základem ZZ-pospolitosti. Důvěra je pak podmínkou poslušnosti.
5. ZZ-vůdcovství spočívá v radosti z odpovědnosti, vyšším vědění a neúnavné péči.
6. Velké činy za války i míru mohou býti vykonány jen v neotřesitelné pospolitosti vůdců a jednotek.
7. Pospolitost není myslitelná bez kamarádství. To se osvědčí v nouzi a nebezpečí. Kdo poruší věrnost Říši a našemu socialistickému světovému názoru, kdo jako ZZ-muž nedbá zákonů naší pospolitosti, dopouští se zrady. Zrada je nejhnusnější zločin.
8. ZZ-muž je sebevědomý a skromný, přímý a věrný, v božskou prozřetelnost věřící a pravdomluvný, mlčenlivý a nepodplatitelný.
9. Jedině výkony a charakter opravňují k hrdosti a určují cestu i hodnotu ZZ-muže.
10. Vědomí vykonané povinnosti je nejvyšším štěstím a největší odměnou ZZ-muže."[230]

Celkově tyto stanovy velice připomínají ideologii německých Zbraní SS, z níž pravděpodobně také vzešly, neboť Chalupa ve své poválečné výpovědi označil za jejich autora Dr. Krannicha, příslušníka SS.[231] Poměrně časté používání slova „boj" v těchto zákonech opět indikuje, že do budoucna se s těmito oddíly počítalo i pro jiné účely, než bylo jejich oficiální poslání. Konečně jejich ideové spojení se Zbraněmi SS lze nalézt hned v prvních organizačních směrnicích, konkrétně v podobě hesla k nástupu od MUDr. Teunera:

„*Nejvyšší ctností* je *věrnost. Žádám od vás věrnost ve službě, věrnost ke kamarádům, věrnost k národu a věrnost k Říši.*"[232] Počátek tohoto výroku je přitom jednoznačně odvozen od hesla SS: „*Mou ctností je věrnost*".

229 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, s. 25.

230 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 2, roč. 1945, s. 1.

231 ABS, f. 301, sign. 301-96-1, Protokol výslechu Eduarda Chalupy, sepsaný u ministerstva vnitra 30. 7. 1946, s. 18.

232 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, s. 23.

Výběr uchazečů o členství v ZZ-oddílech byl tedy do velké míry určen jejich správným politickým smýšlením, vycházejícím z předchozích zásad. Přísnost výběru dokumentuje případ z 9. října 1944, kdy bylo v okrese Kuratoria Praha F přijato z šedesáti sedmi uchazečů pouze dvacet tři, kteří z osmdesáti procent odpovídali ideovým předpokladům pro členství ZZ-oddílech.[233]

Od začátku výstavby ZZ-oddílů v září 1944 do 27. října 1944 se jejich oddíly zformovaly v třiceti pěti okresech Kuratoria, s celkovým počtem sedmnáct set čtrnáct příslušníků.[234] Oddíly tedy byly vytvořeny v necelé polovině všech okresů Kuratoria. Důvodů, proč zorganizování probíhalo takto neuspokojivě, lze nalézt několik. Kromě již uvedených vysokých nároků na potencionální rekruty a válečný vývoj na sklonku roku 1944, kdy si již většina obyvatelstva uvědomovala brzkou německou porážku, se ukazovaly i další komplikace při jejich zakládání. Například v měsíčním hlášení Kuratoria z Vyškova jsou uvedeny hned dva problémy, kvůli kterým zde bylo nemožné sestavit ZZ-oddíl. Prvním je nedostatek vhodných chlapců, kteří by v nich sloužili, neboť většina byla „na práci" mimo město, a ti, kteří zůstali, neodpovídali požadavkům na členství v ZZ-oddílu.

Druhá překážka vyvstala v podobě místní samosprávy, kdy okresní hejtman projevil nesouhlas se zbudováním ZZ-oddílů z důvodu, že věkově odpovídající chlapci budou používáni k odstraňování škod po náletech v podnicích tam, kde jsou zaměstnáni, a chlapci, kteří ještě podléhají školní docházce, jsou zase příliš mladí, přičemž jejich rodiče by nesvolili, aby se účastnili takových nebezpečných prací.[235] Obdobné problémy s místní správou se vyskytly i v Kralovicích. Okresní hejtman tady komentoval snahu o založení ZZ-oddílů slovy: *„Myšlenka je sice pěkná, ale prakticky to nemá žádnou cenu."* Přičemž ještě na požadavek, aby alespoň v případě náletu zajistil rychlou dopravu příslušníků ZZ-oddílu do Plzně, řekl: *„To vás nesmí ani napadnout."*[236]

Nedostatek vhodných kandidátů hlásil také okresní pověřenec Kuratoria z Telče. Podle jeho hlášení z 2. listopadu 1944 měl k dispozici pouze třicet pět chlapců docházejících na povinnou službu mládeže, a nikdo z nich neprojevoval dostatečnou spolehlivost po stránce politické pro službu v ZZ-oddílu. Navíc byl jeho kandidát na vedoucího nasazen na práci v Německu.[237] V neposlední řadě se projevila i neochota ze strany protiletecké ochrany (Luftschutz) spolupracovat se ZZ-oddíly. Okresní pověřenec v Přerově mohl do svého ZZ-oddílu zařadit pouze osm mužů ze čtyřiceti kandidátů, neboť ostatní již měli funkce u protiletecké ochrany a její velitel je

233 ABS, f. 59, sign. 59-162-3, Hlášení hlavnímu pověřenci Jaroslavu Kubíkovi, Praha 9. 10. 1944.

234 NA, f. 794, kart. 91, Hlášení ministru E. Moravcovi z 27. 10. 1944.

235 Tamtéž, Přehledná zpráva za měsíc září 1944.

236 Tamtéž.

237 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Hlášení okresního pověřence v Telči 2. 11. 1944.

odmítl uvolnit, jelikož by bylo problematické za ně najít náhradu.[238] Hlavní vedoucí ZZ-oddílů Chalupa v reakci na toto hlášení uvedl, že názor vedoucího protiletecké ochrany je bezpředmětný z důvodu dalších zvláštních úkolů ZZ-oddílů a okresnímu pověřenci doporučil, aby dotyčnému vysvětlil, že vycvičený a sehraný ZZ-oddíl má pro protileteckou ochranu větší význam než rozptýlení jedinci s podřadnými úkoly.[239] Z uvedených skutečností je tedy patrná neochota úřadů podílet se na vzniku ZZ-oddílů; tím jejich formování značně komplikovaly, a v některých případech dokonce znemožnily. Významnější překážkou pak byl nedostatek kvalitních a kritériím odpovídajících adeptů pro přijetí do ZZ-oddílů.

I přes tyto problémy se počet ZZ-oddílů do listopadu 1944 zvýšil na devětapadesát, nacházejících se v třiapadesáti okresech Kuratoria. Avšak pouze třicet čtyři oddílů bylo plně vycvičeno.[240] Kolik tyto oddíly měly celkově mužů, není z výchozího pramene patrné. Na základě předchozích uvedených počtů z října 1944 by se dalo usuzovat, že šlo přibližně o 2000 členů. Tyto údaje z konce roku 1944 jsou zároveň posledními přesnými výčty ZZ-oddílů, které se podařilo v rámci výzkumu k tomuto příspěvku nalézt. Nelze tedy přesně stanovit, kolik ZZ-oddílů a s jakým počtem příslušníků vzniklo do konce války. Spíše než jejich nárůst by se dal předpokládat jejich úbytek. Pro tento fakt svědčí zvláštní pokyn ústředního vedení Kuratoria z 13. března 1945. Zde se poukazuje na skutečnost, že mládež z ročníků 1927–1928 byla povolána na zákopové práce, což značně oslabilo početní stavy ZZ-oddílů a zároveň se doporučuje okresním pověřencům Kuratoria, aby nepolevovali v jejich „výstavbě" a i přes tyto komplikace formovali další ZZ-oddíly.[241] Nakolik byla tato výzva účinná, není jasné, ale vzhledem k době, kdy byla vydána, a vzhledem k nedostatku vhodných kandidátů na příslušníky ZZ-oddílů, který existoval již před povoláním zmíněných ročníků, se dá usuzovat, že nedosáhla valných výsledků.

V březnu 1945 proběhly poslední organizační změny na úrovni vedení ZZ-oddílů. V jejich čele vystřídal Eduarda Chalupu, který odešel k Dobrovolnické svatováclavské rotě, Karel Mihaliček. Celé vedení ZZ-oddílů bylo začleněno do hlavního referátu vnější služby. Bylo to provedeno z důvodů nepřehledných kompetencí, kdy si někteří vyšší představitelé Kuratoria stěžovali na odcizování ZZ-oddílů a snahu osamostatnit se od Kuratoria. Tyto výtky byly označeny za bezpředmětné a nesmyslné.[242]

Na začátku dubna 1945 došlo ještě k úpravě při nasazení příslušníků ZZ-oddílů pro případ, že by jim zaměstnavatel bránil odejít z práce vykonávat záchranné práce po náletu. Touto úpravou byli pro příště velením protiletecké ochrany oficiálně

238 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Hlášení členů ZZ-oddílů Přerov, 21. 10. 1944.

239 Tamtéž, Výstavba ZZ-oddílu, 27. 10. 1944.

240 Tamtéž, Zentralleitung, 21. 11. 1944.

241 Tamtéž, Zvláštní pokyn ústředního vedení 19. 3. 1945.

242 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 143, Ústřední vedení konané 20. 3. 1945.

povoláni k nouzovým pracím, a z tohoto důvodu jim zaměstnavatel musel udělit volno za předpokladu, že cílem útoku nebylo jejich vlastní pracoviště nebo sousední továrna či závod, jenž nutně potřeboval pomoci s odklízením následků bombardování. Zaměstnavatel měl také povinnost vyplatit nasazenému příslušníkovi ZZ-oddílu mzdu na tři dny nasazení; za další dny vyplácel mzdu příslušný úřad, který povolával příslušníky ZZ-oddílů k nouzovým pracím.[243]

Výcvik a zásahy při náletech

Výcvik ZZ-oddílů probíhal v táboře Kuratoria na Čeperce. Byl to vždy pětidenní cyklus, během něhož si jejich příslušníci měli osvojit služební předpisy ZZ. Jako první se těchto táborů zúčastňovali vedoucí funkcionáři, tj. oddílní, četaři a rojní, po nich mělo následovat mužstvo.[244] K výcviku mužstva v táborech pravděpodobně nedošlo, protože se uskutečnily pouze čtyři táborové běhy, přičemž první dva z nich vedl sám Chalupa. Kapacita jednoho výcvikového kurzu byla třicet mužů.[245] První tábor začal 6. ledna 1945,[246] poslední se konal v březnu téhož roku, neboť od dubna 1945 byla v táboře na Čeperce cvičena Dobrovolnická svatováclavská rota. Nejvíce mohlo být cvičeno celkem sto dvacet mužů, což by odpovídalo přibližnému počtu všech vedoucích představitelů ZZ-oddílů. Výcvik mužstva tedy reálně probíhal pouze prostřednictvím jejich velitelů ve služebních dvouhodinovkách.

Povolání do výcvikového tábora provádělo hlavní vedení ZZ-oddílů prostřednictvím první pracovní skupiny Kuratoria. Za tímto účelem byly vytvořeny zvláštní formuláře, které jednotlivým adeptům rozesílaly příslušné úřady okresních pověřenců Kuratoria. Součástí formulářů byl i seznam věcí, které si každý účastník měl přivézt s sebou:[247] černý cvičební úbor, hygienické a psací potřeby, sešity a vybavení související s činností oddílů, například plynová maska, svítilna, ale i hudební nástroje pro volnočasové aktivity.[248] Samotný výcvik byl popisován jako velice náročný, prováděný ve vojenském duchu, kde hlavní roli hrály disciplína a pořádek spojený s tvrdou prací.[249] Na konci tábora byly celkově hodnoceny výkony každého účastníka a ti, kteří nedosáhli požadované kvalifikace, byli ze ZZ-oddílů vyřazeni.[250] Účastníci tábora mohli kdykoliv odejít, pokud nesouhlasili s jeho průběhem. Hned v prvním táborovém běhu to učinilo osm mužů, většinou svůj odchod odůvodňovali buď tvrzením,

243 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 148, Služební list Ústředního vedení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Praha, 3. 4. 1945.

244 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, roč. 1945, s. 5.

245 ABS, f. 300, sign. 300-13-3, trestní oznámení proti MUDr. Teunerovi a spol., s. 183.

246 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 1, roč. 1945, s. 5.

247 Tamtéž.

248 ABS, f. 59, sign. 59-162-7, Povolání 26. 2. 1945.

249 NA, f. 657, kart. 93, Výcvikové směrnice pro ZZ-oddíly, č. 2, roč. 1945, s. 7.

250 Tamtéž, č. 1, roč. 1945, s. 5.

že zde nečekali politickou práci, nebo nedostatkem času. V jednom případě byl účastník přímo vyloučen pro nedostatečnou politickou uvědomělost a uštěpačné poznámky v průběhu výcviku; u tohoto muže bylo přitěžující okolností i to, že byl také „hlavním pospolným" Kuratoria na Ostravsku. O těchto devíti mužích, ač osmi z nich byl umožněn dobrovolný odchod, sepsal Chalupa tajnou zprávu a zaslal ji Dr. Krannichovi.[251]

Samotná náplň tábora vyvolala negativní reakce i v řadách vedoucích představitelů Kuratoria. Okresní pověřenec Václav Hyrman zaslal Chalupovi poměrně ostrý dopis, ve kterém kritizoval výcvik na Čeperce. V úvodu své kritiky uvedl: *„[…] Vaše cesta je čistě hitlerovská, vaším cílem je vychovat z české mládeže aktivní vojáky, kteří by napodobovali vojáky Velkoněmecké říše, cílem je tedy voják. Vůdce Adolf Hitler zaručil českému národu, že nebude bojovat…"* Dále kritizuje zpěv bojové písně ZZ-oddílů, která začíná slovy: *„Bijme židy, bijme bolševiky…"* tím, že mládež by neměla být vychovávána k nenávisti. Celá Hyrmanova kritika směřovala proti vojenskému stylu výcviku, který zde probíhal, a proti ideologicky štvavým prohlášením tvrdícím, že devadesát procent národa jde proti Říši a zbylých deset procent jsou ZZ-oddíly, což podlamovalo celou výchovu Kuratoria a zároveň vzbuzovalo odpor veřejnosti, jež nesouhlasila s takovouto radikalizací mládeže.[252] Jak je tedy vidět, styl výcviku ZZ-oddílů byl odsuzován i v Kuratoriu, samotní jeho členové v ZZ-oddílech viděli pokus o vytvoření základu pro vznik ozbrojených vojenských jednotek z řad české mládeže.

ZZ-oddíly byly nasazeny k odklízení škod po náletech především ve větších českých městech: například v Praze, Pardubicích, Kolíně nebo v Ostravě.[253] V říjnu 1944, tedy na počátku existence ZZ-oddílů, byly hlášeny čtyři jejich zásahy, z toho dva v Praze. Jednalo se ale pouze o nástupy oddílů po vyhlášení leteckého poplachu, který však nevyústil v reálný nálet. Skutečný zásah v tomto měsíci provedly ZZ-oddíly v Uherském Hradišti a v Ostravě. V prvně jmenovaném městě se zásahu účastnilo dvacet mužů, ve druhém třiadvacet. Oba oddíly zajišťovaly strážní a spojovací službu v místech zasažených náletem a ZZ-oddíl z Uherského Hradiště se navíc přímo podílel na záchranných pracích.[254] Další měsíc se počty nasazených ZZ-oddílů zvětšily, zasahovaly ve Zlíně, Hodoníně, Brně, v Přerově pětašedesát mužů ze ZZ-oddílů pomáhalo po náletu udržovat pořádek místním bezpečnostním složkám. Pražské oddíly v listopadu prodělaly speciální výcvik u protiletecké ochrany.[255] Největší listopadové nasazení ZZ-oddílů se uskutečnilo v Ostravě, kde sto padesát jejich příslušníků nastoupilo k odstraňování škod po náletu dne 17. listopadu 1944. Velitel protiletecké

251 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 144, Záznam Dr. Krannichovi 8. 1. 1945.

252 ABS, f. 59, sign. 59-162-3, Ohlas prvního výcvikového tábora ZZ-oddílů oblasti Pošumaví, 27. 1. 1945.

253 ABS, f. 300, sign. 300-13-3, trestní oznámení proti MUDr. Teunerovi a spol., s. 186.

254 NA, f. 794, kart. 91, Hlášení ministru E. Moravcovi z 27. 10. 1944.

255 Tamtéž, Hlášení ministru E. Moravcovi z 30. 11. 1944.

ochrany jich vzhledem k menšímu rozsahu poškozené oblasti využil jen šedesát k uzavření bloku obytných domů, zasažených časovanými bombami, které ještě nevybuchly.[256]

Asi nejvýznamnější nasazení ZZ-oddílů proběhlo po největším náletu na Prahu dne 14. února 1945. ZZ-oddíl I/5-1 z okresu Kuratoria Praha F se účastnil odklízení následků tohoto náletu až do 20. února 1944, počty nasazených příslušníků oddílu se den ode dne lišily, nejvíce bylo přítomno třiadvacet mužů. Podíleli se na hašení požárů, vyprošťování mrtvých, vyklízeli poškozené domy a zabezpečovali okolí při jejich odstřelu. Z historicky významných budov hasili požár ve Faustově domě a v Emauzském klášteře.[257] Menší zásah provedl i ZZ-oddíl I/1-1 z okresu Praha A, kde spadlo sedm pum, přičemž jedna zasáhla správní budovu elektrárny. Právě tady dvaačtyřicet příslušníků oddílu vykonávalo záchranné práce. Navštívil je zde i ministr Emanuel Moravec společně s pražským policejním prezidentem Willy Weidermannem.[258] Posledním zapojeným byl ZZ-oddíl I/4-1 z okresu Praha D, který se v počtu dvaatřiceti mužů účastnil především hašení Emauzského kláštera. Jeho příslušníci se dostali do konfliktu s protileteckou policií, neboť jim neumožnila odklízet trosky v ulici Na Farkáně, jelikož se zde nacházely nevybuchlé bomby.[259] Jedenáct mužů z tohoto oddílu bylo navrženo okresním pověřencem Kuratoria na vyznamenání. Mezi jejich nejvýznamnější činy patřila záchrana varhan z Emauzského kláštera a zneškodnění dvou časovaných pum.[260]

ZZ-oddíly plnily svou oficiální úlohu při odstraňování následků náletů až do konce války, i když šlo o početně malé oddíly, které zdaleka neodpovídaly předepsaným počtům, kterých měly dosáhnout. Skutečný význam ZZ-oddílů jako základu budoucí vojenské jednotky Kuratoria, který zde byl naznačen, se naplno projevil v březnu 1945. V souvislosti se vznikem Dobrovolnické svatováclavské roty prohlásil MUDr. Teuner o ZZ-oddílech:

„[…] Cíl pracovní se vyjasňuje tím, že se tvoří dobrovolnická svatováclavská rota, i když úkoly pohotovosti a úkol daný jejich desaterem ZZ-mužů zůstávají v platnosti a mají své hlubší odůvodnění poskytnouti právě utvořením svatováclavské dobrovolnické roty.“[261]

ZZ-oddíly, jak svým výcvikem, tak i výběrem členů byly pravděpodobně již od začátku své existence koncipovány jako mezistupeň, který měl ulehčit vznik bojové jednotky Kuratoria a připravit pro ni vhodné kádry.

256 NA, f. 794, kart. 91, Hlášení o nasazení mládeže po leteckém útoku na Mor. Ostravu 18. 11. 1944.

257 ABS, f. 59, sign. 59-162-3, Hlavnímu vedení ZZ oddílů 20. 2. 1945.

258 Tamtéž, Hlavnímu vedení ZZ oddílů 15. 2. 1945.

259 NA, f. 657, kart. 2, Hlášení ZZ-oddílného M. Duška Praha, 20. 2. 1945.

260 Tamtéž, Hlavnímu pověřenci v Praze, Návrh k vyznamenání, 23. 2. 1945.

261 NA, f. Národní soud TNS 10/47, Teuner a spol., kart. 143, Ústřední vedení konané dne 20. 3. 1945.

Závěr

Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě vzniklo po neoficiálních jednáních v roce 1941, jako protektorátní úřad pak v létě 1942. Za jeho vznikem stála iniciativa Reinharda Heydricha, který chtěl v Protektorátu Čechy a Morava vytvořit mládežnickou organizaci po vzoru Hitlerjugend. Samotného založení se však nedožil, neboť krátce předtím zemřel na následky zranění po atentátu. Právně vycházela činnost Kuratoria z vládního nařízení z 28. května 1942 o povinné službě mládeže, které mu svěřovalo do rukou veškerou výchovu mládeže ve věku od deseti do osmnácti let mimo školu a rodinu. Zároveň mu byla tímto nařízením svěřena kontrola nad všemi doposud existujícími spolky a organizacemi zabývajícími se výchovou mládeže. Oficiálně stál v čele Kuratoria předseda Emanuel Moravec. Druhým mužem v hierarchii byl generální referent MUDr. František Teuner. Ve skutečnosti však největší vliv v Kuratoriu měli němečtí poradci. Půl roku si Kuratorium budovalo svůj aparát a oficiálně zahájilo svou činnost až na počátku roku 1943. Velkou komplikací Kuratoria byly vnitřní spory, neboť hned v začátcích jeho existence se zde vyprofilovaly dvě soupeřící skupiny. První, v čele s MUDr. Teunerem, zastávala postoj, že je třeba spolupracovat s Němci, ale udržet si i jistou autonomii. Druhou skupinu „řídil" Jan Nepomuk Pipota – tato zastávala čistě proněmeckou linii v duchu germanizačních snah.

Cíle Kuratoria byly v podstatě dva, jeden veřejně prezentovaný a druhý skrytý. Prvním byla samotná výchova mládeže. Jakého úspěchu v tomto ohledu Kuratorim dosáhlo, se dá vyvodit z počtu mladistvých zapojených do jeho činnosti. Z milionu dětí a mladistvých ve věku od deseti do osmnácti let žijících na území protektorátu, tedy formálně členů Kuratoria, se jich do listopadu 1943 aktivně zapojilo 233 590 (tzn. docházelo na povinnou službu mládeže); podle německých zdrojů 250 000. V říjnu 1944 bylo hlášeno ministru Moravcovi 162 275 mladistvých aktivně činných v Kuratoriu. Z těchto čísel je jasně patrné, že s blížícím se koncem války a zhoršujícím se postavením Německa se snižovaly počty mládeže, která byla ochotná účastnit se výchovného působení Kuratoria. Můžeme tedy konstatovat, že svého cíle Kuratorium nikdy plně nedosáhlo a svými metodami a „svou výchovou" mohlo ovlivnit pouze část české mládeže.

Skrytým cílem Kuratoria byl pokus o germanizaci nejmladších ročníků českých dětí, které „nepoznamenala" výchova v Masarykově Československu. Základ těchto snah vycházel z takzvaného Gladrowova plánu, který vypracoval německý poradce Günther Gladrow. Záměrem bylo co nejvíce oddělit českou mládež od vlivu jejich rodičů, například zbudováním internátů pod kontrolou Kuratoria nazvaných Domoviny mládeže, ve kterých probíhala politická indoktrinace mladistvých v duchu nacistických myšlenek. Tento plán nemohl být úspěšný, neboť sám jeho autor označil za dobu potřebnou k jeho uskutečnění rozmezí tří až deseti let. Vzhledem k tomu, že začal být uskutečňován až od roku 1943, nedostalo se mu potřebného času ani v jeho nejnižší hranici.

Celkově vzato, Kuratorium nikdy nedosáhlo cílů ani představ, které mu vštípili zakladatelé. S blížícím se koncem války jeho činnost stagnovala, a proto se čelní představitelé Kuratoria z obav o své posty snažili prokázat svou hodnotu německým představitelům v protektorátu. Proto se podíleli na řízení zákopových prací v Rakousku a na Moravě nebo iniciovali vznik ZZ-oddílů, jejichž činnost již plně podléhala válečným potřebám.

Prvně vzniklé suborganizace Kuratoria – Treuschar a vzorné roje – ještě do tohoto rámce nespadaly, tj. nevznikly z důvodu zhrošení válečné situace Německa a zvýšeného postižení protektorátu válečnými útrapami, ale přinejmenším v případě Treuschar se mu již blížily. Jejich vznik se dá společně datovat do přelomu let 1943/1944.

Treuschar by se dal označit jako „soukromý" oddíl Eduarda Chalupy. Tento muž ho založil pod původním názvem Schar (oddíl) 240 v době, kdy zastával post hlavního pověřence Kuratoria pro Prahu. Jednalo se o jeho soukromou iniciativu, vzešlou z diskuze s vedoucím německých poradců SS-Untersturmführerem Ernstem Schaschkem, v níž padl návrh na složení oddílů protiletecké obrany z řad české mládeže po vzoru Hitlerjugend. Tento návrh však nebyl německými úřady schválen. Chalupa přesto pokračoval v organizování a výcviku Schar 240. Číslovka v názvu vycházela z předpokládaného počtu členů, tedy dvě stě čtyřicet mužů. Tohoto počtu ale oddíl nikdy nedosáhl, měl nejvýš patnáct mužů. Ti prodělávali speciální výcvik nad rámec tehdejších norem Kuratoria, jenž spočíval ve čtení map, v signalizačním a zdravotním výcviku, fyzické přípravě. Příslušníci Schar 240 podléhali pouze Chalupovi a dostávalo se jim za to od něj protekčního zacházení, například intervencí za získání pracovního místa. Schar 240 fungoval také jako Chalupova soukromá síť informátorů. V létě 1944 byl Schar reorganizován a přejmenován na Treuschar (Věrná družina). Tentokrát měl název symbolizovat oddanost jeho členů Kuratoriu a nacistickým myšlenkám. Stoupl i počet členů, přibližně na čtyřicet. Nový výcvik oddílu spočíval v důsledných politických školeních a v přípravě na odstraňování škod po spojeneckých náletech, jejichž intenzita začala ve druhé polovině roku 1944 stoupat. Po skončení výcviku se Treuschar prezentoval před vedením Kuratoria na cvičišti požární policie v Praze-Dejvicích. Tato ukázka byla úspěšná, nato byl Chalupa pověřen zorganizovat obdobné oddíly v rámci Kuratoria na celém území protektorátu. V těchto oddílech Zvláštního zasazení (ZZ), jak byly nazvány, se v podstatě Treuschar rozplynul, neboť se stal jejich základem.

Vzorné roje, které vznikly ve stejné době jako Treuschar, jsou většinou v poválečných výpovědích, zprávách a například i v trestním oznámení proti představitelům Kuratoria brány v potaz až od září 1944, kdy byly reorganizovány. Přesto se dá s určitostí říci, že existovaly již od počátku roku 1944. Toto problematické datování pramení z faktu, že ve svých počátcích nebyla jejich organizace centrálně řízena a vznikaly v jednotlivých okresech Kuratoria jako vzorové pořadatelské oddíly zabezpečující chod jeho kulturních a sportovních akcí. Věk členů těchto jednotek se

pohyboval v rozmezí od dvanácti až do devatenácti let. Každý vzorný roj měl také čestný název, například roudnický nesl jméno „Vladyka Čech". Postupně se ústředí Kuratoria snažilo jejich výcvik a stanovy kodifikovat, což vyvrcholilo v září 1944 v souvislosti se vznikem ZZ-oddílů, které přebraly vzorným rojům všechny chlapce starší patnácti let. Bylo tedy vytvořeno vedení vzorných rojů při centrále Kuratoria v čele s Jaroslavem Šindlarem. Nově byl stanoven rovněž věkový limit pro jejich členy na rozmezí třináct až patnáct let. Zároveň začaly vycházet měsíčně směrnice upravující činnost a organizaci rojů. Od ostatní mládeže v Kuratoriu se příslušníci rojů lišili například vlastní uniformou, kterou v rámci Kuratoria měli jen hlavní představitelé, funkcionáři a později Dobrovolnická svatováclavská rota. Bylo také vytvořeno nové organizační schéma, čestné názvy zrušeny a nahrazeny číslováním podle okresů Kuratoria. Podle systému Kuratoria se dělily na vzorné roje pospolové, okresní a oblastní, přičemž pouze okresní mohl opět nést čestné pojmenování. V prosinci 1944 bylo aktivních sto sedmdesát sedm vzorných rojů o šestnácti stech sedmi členech. Cíl jejich činnosti spočíval ve výchově budoucích představitelů a instruktorů Kuratoria, byly tudíž jakousi politickou přípravkou a jejich poslání by se dalo přirovnat k německým školám Napola pro vybrané členy Hitlerjugend. V posledních měsících války v roce 1945 se i ony musely zapojit do válečného úsilí. Pomáhaly při odstraňování škod po náletech, například příslušníci pražských vzorných rojů pomáhali v postižených oblastech po americkém náletu na Prahu 14. února 1944. Odklízení mrtvých těl mělo za následek negativní reakce veřejnosti vzhledem k mládí členů vzorných rojů. Vyústilo to v zákaz manipulace s mrtvolami pro osoby mladší osmnácti let, vydaný vedením Kuratoria dne 3. dubna 1945.

ZZ-oddíly, neboli oddíly zvláštního zasazení, vznikly v září 1944 na základech Treuschar jako jednotky, které měly prokázat schopnost Kuratoria podpořit německé válečné úsilí. Jejich oficiální a hlavní náplní práce bylo odstraňování škod po spojeneckých náletech. V čele vedení ZZ-oddílů, ustaveného při centrále Kuratoria, stál Eduard Chalupa, kterého v březnu 1944 nahradil Karel Mihaliček, neboť Chalupa přestoupil k Dobrovolnické svatováclavské rotě. ZZ-oddíly byly školeny ke své hlavní činnosti prostřednictvím svých velitelů, kteří prodělávali zvláštní výcvik protiletecké ochrany v táboře Kuratoria na Čeperce. Jejich organizace se však již plně podobala organizaci vojenských jednotek, příslušníci oddílů například měli kmenové listy jako armáda. I samotná ideologická příprava mužstva byla vedena v bojovném duchu, zpívali bojové písně s textem *„Bijme židy, bijme bolševiky…"* Tento téměř vojenský výcvik vyvolal společně u některých představitelů Kuratoria značnou nevoli umocňovanou názorem, že ZZ-oddíly se profilují do role samostatné instituce, nezávislé na Kuratoriu. Ústřední vedení Kuratoria na to reagovalo začleněním vedení ZZ-oddílů do jednoho ze svých správních oddělení. Celkově se skutečně ZZ-oddíly snažily svou symbolikou podobat německým SS, jak je patrno už z jejich názvu a znaku černých písmen ZZ na bílém podkladu. Jejich role vojenské přípravky Kuratoria se plně projevila při vzniku Dobrovolnické svatováclavské roty, jejímž kádrovým základem byli právě příslušníci

ZZ-oddílů. Nelze však opomenout ani jejich, řekněme, záslužnou činnost při odstraňování následků náletů. Oddíly se významně podílely na hašení Emauzského kláštera, při němž jejich příslušníci zachránili varhany, které se v klášteře nacházely. Celkově vzato ani tyto oddíly nedosáhly větších počtů, v celém protektorátu bylo do května 1945 zformováno asi padesát devět oddílů o přibližném počtu dva tisíce až dva a půl tisíce členů. Kdyby jim byla dána delší existence, asi by se naplno projevil i jejich druhý směr, tedy směr bojový, a přetransformovaly by se kompletně v bojové jednotky Kuratoria.

Všechny suborganizace Kuratoria získaly určitou posloupnost až v březnu 1945, kdy se zformoval jejich systém, tedy vzorné roje jako přípravka budoucích elit a služby v ZZ-oddílech, a ty jako předvojenská příprava pro konečnou službu v Dobrovolnické svatováclavské rotě. Toto konečné uspořádání systému elitních jednotek uvnitř Kuratoria bylo jakousi pomyslnou tečkou za jejich existencí. Ani jedna z těchto suborganizací nestačila plně rozvinout a naplnit své poslání, neboť přišel květen 1945 a ony zanikly společně s Kuratoriem a celým Protektorátem Čechy a Morava.

Táborový areál v Hodoníně u Kunštátu a jeho souvislost s budováním dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava

Jiří Vymětalík

Uvedení do tématu, přehled základní literatury a pramenů

Nemálo textů bylo věnováno vězeňským zařízením v Hodoníně u Kunštátu, avšak málokdo dává tato zařízení do příkladné souvislosti s budováním důležité dopravní komunikace. Zřízení kárného tábora v Hodoníně u Kunštátu i Letech u Písku přímo souvisí se stavbou dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava. Více studií bylo věnováno tzv. Cikánskému táboru (CT) v Hodoníně u Kunštátu, avšak málokterá se zmiňuje o skutečnosti, že tábor byl na tom místě zřízen v přímé součinnosti s výstavbou jedné z prvních páteřních dopravních magistrál naší republiky. Tento příspěvek si klade za cíl pomoci tuto mezeru zacelit a uvést tábory v Hodoníně do příčinné spojitosti s výstavbou dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava a jejích nástupnických komunikací.

Z hlavní literatury zabývající se tábory v Hodoníně u Kunštátu je nutné nejprve uvést práci romského historika profesora Ctibora Nečase. Z jeho rozsáhlého díla zmiňuji jen knihy, které byly použity jako jeden ze zdrojů této studie. V knihách Andr´oda taboris,[1] Romové na Moravě[2] a naposledy Pamětní seznam II, Hodonín[3] autor popisuje problematiku romského holocaustu[4] ve vztahu k cikánským táborům v období Protektorátu Čechy a Morava. Tímto tématem se zabývala i nejedna studentská práce, z nichž patrně nejpřínosnější je práce studentek

1 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Věžňové protektorátních cikánských táborů 1942–1943.* Městský výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Brně, Brno 1987; NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně.* Masarykova univerzita v Brně, Brno 1995.

2 NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945).* Matice moravská, Brno 2005.

3 NEČAS, Ctibor: *Pamětní seznam II*, *Hodonín*. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského (NPMK), Praha 2014.

4 Mezinárodní termín holocaust nemá v češtině odpovídající synonymum. V romštině Porrajmos a v hebrejštině Šoa.

Petry Pavlicové a Veroniky Klímové Holocaust moravských Romů[5] a bakalářská práce Kárný a pracovní tábor v Letech u Písku od Martiny Sádlové.[6] Obdobím poválečných internačních středisek se zabývá např. kniha historika česko-německých vztahů Tomáše Staňka Tábory v českých zemích 1945–1948.[7] Komunistické tábory nucených prací jsou popisovány ve více publikacích, z nichž připomínám knihu Mečislava Boráka a Dušana Janáka Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954[8] a diplomovou práci Barbory Stejskalové Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948–1954.[9] Tábory v Hodoníně u Kunštátu v časech utrpení jsou častým námětem psaných děl, naproti tomu k období rekreačních středisek literatura zcela chybí. Malou náplast se snaží poskytnout bádání současného správce areálu v Hodoníně Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze.[10] Do přímé souvislosti dává poprvé hodonínský tábor badatel, autor tohoto příspěvku, v článku Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v Bulletinu Muzea romské kultury.[11] Historii táborového areálu Hodonín i osudům dálkové silnice se pravidelně věnuje novinový seriál Stará německá dálnice na Blanensku.[12]

Mezi nejdůležitější prameny této tematiky, potažmo této práce, patří nepochybně archivní fondy. Stěžejními jsou Moravský zemský archiv v Brně (MZA) uchovávající podklady k období 1938–1948, kde jsou důležitým, avšak opomíjeným pramenem stavební deníky, a Státní okresní archiv v Blansku, kde lze dohledat archiválie týkající se let 1938–1958, v případě dějin rekreačního střediska až k letům osmdesátým. Mezi podstatné, ale málo využívané zdroje musíme zařadit fondy Archivu bezpečnostních složek (ABS), které uchovávají nikoli ucelený, avšak téměř nepovšimnutý doplňkový fond k táborům v Hodoníně u Kunštátu, jak bylo konstatováno již ve Sborníku Archivu ministerstva vnitra v roce 2006.[13]

5 PAVLICOVÁ, Petra – KLÍMOVÁ, Veronika: *Holocaust moravských Romů.* Gymnázium Brno, třída Kapitána Jaroše, Brno (nedatováno).

6 SÁDLOVÁ, Martina*: Kárný a pracovní tábor v Letech u Písku.* Univerzita Karlova, bakalářská diplomová práce, Praha 2013.

7 STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1948.* Tilia, Šenov u Ostravy 1996.

8 BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan: *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954.* Tilia, Šenov u Ostravy 1996.

9 STEJSKALOVÁ, Barbora: *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948–1954.* Masarykova univerzita v Brně, magisterská diplomová práce, Brno 2007.

10 Památník Hodonín, viz http://www.pmjak.cz/pamatnik-hodonin

11 VYMĚTALÍK, Jiří: *Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava*. In: Bulletin Muzea romské kultury 19/2010, Brno 2010.

12 VYMĚTALÍK, Jiří: *Stará německá dálnice na Blanensku*. In: Blanenský deník Rovnost, Týden u nás, Brno 2008.

13 ZAPLETAL, Tomáš, *Ad fontes: Causa Lety.* Sborník Archivu Ministerstva vnitra č. 4, Praha 2006, s. 373.

Stručná historie tábora v Hodoníně u Kunštátu

Z původního pracovního útvaru Hodonín byl 7. srpna 1940 zřízen Kárný pracovní tábor (KPT) donucovací pracovny v Brně. Byli zde internováni trestanci ze Zemské donucovací pracovny v Brně, vesměs dospělí muži, vykonávající neodborné práce na stavbě dálkové silnice. Většina vězňů se po odpykání trestu vrátila na svobodu. Od 1. ledna 1942 byl tábor přejmenován na Sběrný tábor (ST) II. a byly tu internovány „osoby žijící po cikánském způsobu, problematičtí muži-asociálové, osoby nepřizpůsobivé a štítící se práce". Sběrný tábor II. byl od 2. února 1942 formálně změněn na Cikánský tábor II. Tady již našly dočasný nedobrovolný „domov" celé rodiny moravských Romů.

Po 27. lednu 1944 se z Cikánského tábora II. stala pobočka pracovně-výchovného tábora Mladkov. Ještě roku 1944 zde byla ustavena ubytovna příslušníků německých ozbrojených sil v počtu asi šesti set příslušníků, kteří tu byli cvičeni, vyzbrojováni a pak odesíláni na frontu.

Po osvobození v květnu 1945 zde byla zřízena kasárna Rumunské královské armády, v létě téhož roku zformovala v táboře Rudá armáda lazaret, kde bylo do července 1945 ošetřeno asi sedm set jejích vojáků. Od prosince 1945 do října 1946 zde byl vytvořen internační tábor pro přestárlé Němce neschopné odsunu, potom tábor převzal Zemský národní výbor (ZNV) Brno.

V období 1947–1948 byl areál využíván jako výcvikové středisko brněnských vojenských vysokoškoláků. O letních prázdninách 1948 posloužil k rekreaci dětí Okresní péče o mládež Boskovice. V následujících letech se z místa opět stal tábor utrpení.

Tábor nucených prací (TNP) zde byl umístěn v letech 1949–1951.

V období 1951–1953 se z lágru stalo výcvikové středisko dozorkyň Sboru vězeňské stráže (SVS). Organizace jej využívala i následující roky 1953–1955 jako rekreační středisko Sboru vězeňské stráže a odpočinkovým místem již areál zůstal. Následně v období let 1955–1958 zde Okresní národní výbor Boskovice provozoval školy v přírodě a dětské rekreace. Roku 1958 tábor získali odboráři Revolučního odborového hnutí (ROH) Krajského výboru (KV) Svazu zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském v Brně. V šedesátých letech rekreační středisko vlastnil podnik Tylex Letovice a následně do roku 1974 Státní statek Židlochovice. V letech 1974–1991 sloužil areál jako pionýrský tábor Cementáren a vápenek Mokrá (CEMO).

Po roce 1989 se areál až do roku 2009 jmenoval Rekreační zařízení Žalov. V roce 2012 bylo započato s budováním Památníku romského holocaustu, byl zrekonstruován dochovaný vězeňský barák do podoby z období protektorátu. V současnosti (v prvním pololetí roku 2016) prochází přestavbou druhý dochovaný původní objekt, kterým je ubikace dozorců, nejstarší barák z roku 1940.

Vznik trestných táborů

Počátek řízených snah o „převýchovu nepřizpůsobivých osob" můžeme sledovat již za Rakouska-Uherska vydáním zákona rakouské říšské rady z 14. května 1885, týkajícího se nucené práce a nápravných zařízení. Navazoval na omezující a diskriminační předpisy z dob středověku. Na základě těchto předpisů se na „osoby potulné a po cikánsku žijící" aplikovala ustanovení ze dne 14. června 1927 č. 117 Sbírky zákonů a nařízení (z. a n.) o potulných cikánech a prováděcího vládního nařízení ze dne 26. dubna 1928 č. 68 Sb. z. a n.[14]

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se situace vyhranila a ministerstvo vnitra sdělilo svými oběžníky z 5. května a 2. srpna 1939, že se v poslední době značně rozmáhá potulování cikánů, tuláků a žebráků, kteří ohrožují bezpečnost a majetek občanů a „v zájmu řádného obyvatelstva" navrhlo urychleně vykonat opatření, aby všichni tuláci, žebráci, cikáni a jiné práce se štítící osoby byly ihned po propuštění od soudů odeslány přímo k pracovním a kárným útvarům a nebyly propuštěny na svobodu.[15] Tyto osoby byly rozděleny do několika základních tříd:

„Obchodníci s omamnými jedy", „Řemeslní zločinci", „Tuláci", „Cikáni", „Prostitutky a jejich ochránci", „Alkoholici", „Osoby se špatnými zděděnými vlastnostmi".

Dále se úřady zabývaly sterilizací asociálních živlů a jejich ústřední evidencí. Ta se stala právním podkladem pro opatření sociálního rázu, pro určování cikánů do kárných pracovních táborů a stálou kontrolu těchto osob podle ustanovení zákona č. 117/1927 Sb. a vládního nařízení č. 68/1928 Sb.[16] Již na poradě 7. října 1941 bylo rozhodnuto, že cikány nelze považovat za tuláky.[17]

Pro evidenci asociálních živlů bylo vytvořeno šest kategorií:

1. zločinci, 2. cikáni, 3. tuláci, 4. prostitutky, 5. alkoholici, 6. osoby se špatnými zděděnými vlastnostmi (založením).

Přesnější instrukce vydal 10. července 1942 generální velitel neuniformované protektorátní policie ve výnosu *„O potírání cikánského zlořádu"*, který nařizoval provedení soupisu všech *„Cikánů a cikánských míšenců"*.[18]

14 Nařízení ze 14. 6. 1927 č. 117 Sb. z. a n. o potulných cikánech. Viz http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7281&Section=1&IdPara=1&ParaC=2

15 Archiv bezpečnostních složek (ABS), Nezpracovaný materiál, přírůstek Federální správy VB z 1. 6. 1976, kart. 13, Opatření proti cikánům 1925–1939.

16 Nařízení z 14. 10. 1927 č. 117 Sb. z. a n. o potulných cikánech.

17 Tamtéž.

18 Výnos „O potírání cikánského zlořádu" z 10. 7. 1942 navazoval na zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Počátek snah o převýchovu nepřizpůsobivých osob můžeme sledovat již vydáním zákona rakouské říšské rady z 14. 5. 1885, týkajícího se nucené práce a nápravných zařízení. ABS, f. E-6, inv. j. 87, kart. 99, fol. 90, Muzeum romské kultury (MRK), Hodonín – historie; viz http:// www.rommuz.cz/index.php/historie

Pojmy Rom – Cikán

Pojem Rom je etnonymní pojmenování pro příslušníky etnických skupin indického původu, které užívají sami příslušníci těchto skupin. V překladu z romštiny znamená tento výraz „muž" nebo „člověk" ve významu příslušnosti ke komunitě se společným jazykem (romštinou) a původem. Prvorepublikový zákon o „potulných Cikánech" byl oficiálně zaměřen ve smyslu Cikán jako sociální skupina obyvatel – pod termínem Cikán, cikánský se zde tudíž rozumí pojmenování sociální kategorie. Do této skupiny byly zařazovány osoby praktikující cikánský způsob života – osoby kočující, osoby bez stálého zaměstnání, tuláci, osoby nebezpečné majetku i společnosti, hazardní hráči, vykladačky osudu, ale také kočovní řemeslníci – dráteníci, brusiči, proutkaři, mastičkáři apod. Stejně tak jsou sociální skupinou také podnikatelé, řemeslníci, lobbisté, nezaměstnaní. Z tohoto hlediska mohl být cikánem i příslušník jiného národa a naopak. V období Protektorátu Čechy a Morava se na základě nařízení „o potírání cikánského zlořádu" postupovalo proti „Cikánům a cikánským míšencům" na základě jejich rasového původu, tedy převážně proti Romům. Sami Romové vyzvali světovou veřejnost na prvním světovém kongresu v Londýně roku 1971, aby místo označení Cikáni bylo užíváno pojmu Romové. Důvodem byl původ a význam výrazu cikán, který romské komunitě přisoudila většinová populace jako etnonymní označení. Zde je tedy třeba pojem Rom – romský chápat jako označení národa a národnostní skupiny stejně jako Češi, Moravané, Slováci, Židé nebo Indové. Označení cikán se v současném obecném podání vymezuje k Romům jako sociální skupině obyvatel.[19]

Pracovní útvary v Hodoníně u Kunštátu

Vznikaly na základě vládního nařízení č. 223/1938 Sb. z. a n. ze dne 11. října 1938 o pracovních útvarech. Z těchto se později zrodily tábory neblaze proslulé jako „cikánské" – v Čechách to byl tábor v Letech u Písku označený římskou I. a na Moravě v Hodoníně u Kunštátu číslovaný římskou II. Pracovní útvar Hodonín byl určen k pracím na stavbě dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava v úseku Štěpánov nad Svratkou – Rozseč nad Kunštátem. Zde byl zřízen tzv. domov pracovního útvaru pro sto osob, ubytovaných v jednom dřevěném baráku.[20]

Kárný pracovní tábor v Hodoníně u Kunštátu byl zřízen ministerstvem vnitra po dohodě s ministerstvy financí, dopravy, veřejných prací a sociální a zdravotní správy

19 LHOTKA, Petr: *Původ Romů a jejich příchod do Evropy*. Skola Romea, 2010. http://skola.romea.cz/cs/historie/puvod-romu-a-jejich-prichod-do-evropy/. VYMĚTALÍK, Jiří: *Ministerstvo vnitra posílalo do táborů tuláky i alkoholiky.* In: Blanenský deník Rovnost, 20. 8. 2014. Připomínky Mgr. Michal Schuster, historik Muzea romské kultury (e-mail 29. 6. 2015). Pojmy Rom – cikán dosud nebyly spolehlivě objasněny; články a vyjádření historika jsou jedním z pramenů.

20 NEČAS, Ctibor: *Pamětní seznam. II, Hodonín*, s. 8.

se souhlasem říšského protektora dnem 15. července 1940. Služební předpis pro kárné pracovní tábory schválil říšský protektor podle přípisu ze dne 22. dubna 1940, č. OPol-VuR III 2240-320/39 a rozhodl, že KPT I. bude v Letech u Písku a KPT II. v Hodoníně u Kunštátu.[21] Tábor II. byl uveden do provozu 7. srpna 1940 a byl podřízen donucovací pracovně v Brně.[22] Umístěn byl šest set metrů severovýchodně od obce Hodonín, u lesa Ubčina, v politickém okrese Boskovice, soudním okrese Kunštát. Správu a dozor tábora zajišťovalo české protektorátní četnictvo, táborový personál byl podřízen generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie. Prvním ředitelem tábora byl vrchní administrativní oficiál Jan Sokl.[23] Koncem roku 1940 vedení převzal administrativní správce Štefan Blahynka.[24] Funkci vedoucího pracovních skupin vykonával praporčík Josef Víta.

V letech 1940–1943 se ve službě v Kárném pracovním táboře, Sběrném táboře a Cikánském táboře II. Hodonín objevují tito zjištění četníci:

vrchní strážmistr Josef Lorenzini, štábní strážmistr Josef Ambrož, strážmistr (strážm.) Josef Křivánek, strážm. Josef František Musil, strážm. Antonín Růžička, strážm. Miloslav Wyroba, strážm. Stanislav Havel, strážm. Oldřich Odehnal, strážm. Vilém Kovařík, strážm. Josef Mudrák, strážm. Josef Wenzowský, strážm. Jaroslav Jančarčík, strážm. Pavel Honek, strážm. Eduard Kohout, strážm. Antonín Kousal, strážm. Tomáš Lepka, strážm. Filípek, praporčík (prap.) Josef Víta, prap. Václav Caha, prap. Ludvík Jančař, prap. František Halámek, vrchní kancelářský (vrch. kancl.) oficiant Antonín Růžička, vrch. kancl. oficiant Jaromír Lukeš, vrch. kancl. oficiant František Křížek, kancl. oficiant František Zoufalý, kancl. oficiant (bývalý četnický strážmistr) Oldřich Kulička. Jako kuchař je v Zigeuner Lager II. Hodonín doložen Alois Churavý.[25]

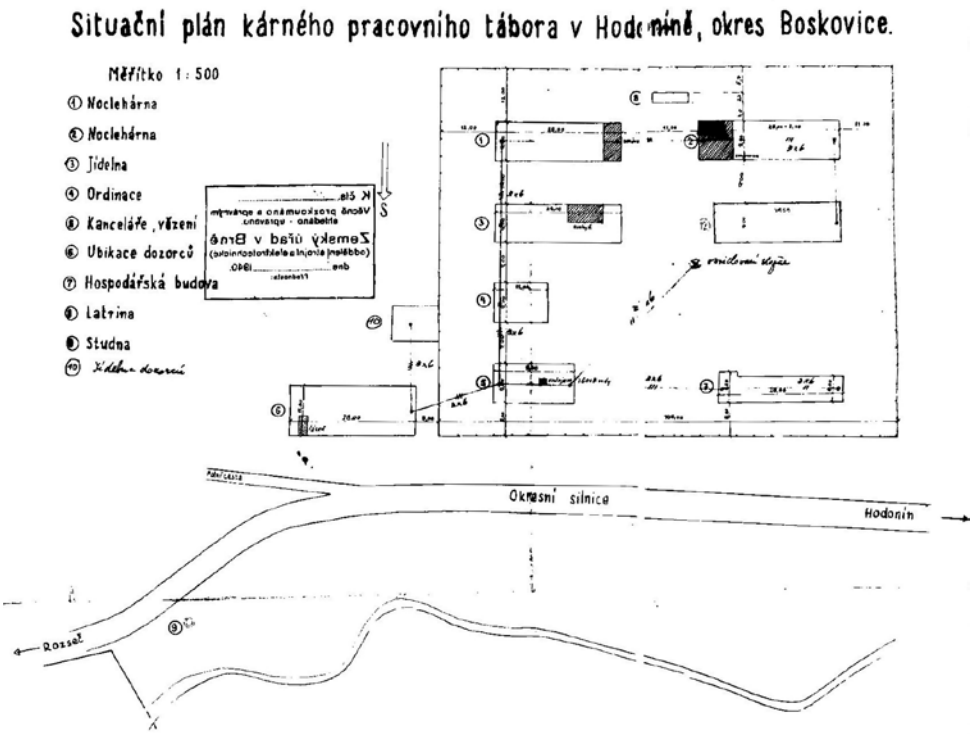
21 MRK, Oddělení B I/6 historické, fond (f.) kopií archivních dokumentů MRK, Tábor Hodonín u Kunštátu, sign. 279/1998, Pokyny ministra vnitra ke zřízení KPT Lety a Hodonín. Originál ve Státním ústředním archiv Praha, f. PMR, sign. 404/33/1, kart. 2514.

22 ABS, f. E-6, inv. j. 87, kart. 102.

23 Jan Sokl, nar. 21. 7. 1888 v Dlouhomilově, (dnes okr. Šumperk), vrchní admistrativní oficiál (správní úředník). V KPT, ST a CT II. Hodonín 1940–1944, v letech 1940 a 1943 ve funkci ředitele, potom Arbeitserziehungslager (AEL) Pardubice. 1. 9. 1945 převeden k zemskému velitelství Sboru národní bezpečnosti (SNB) Brno jako poručík výkonný. ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 9, Osobní spisy zaměstnanců táborů, Sokl Johann.

24 Blahynka Štefan, bytem Ježov, okr. Kyjov. Administrativní správce, ve službě u četnictva od 1. 1. 1936. 1940–1944 ředitel KPT, ST a CT II. Hodonín, 1943 pověřen řízením CT I. Lety, 1945 hospodářský správce AEL Mladkov. Od června 1945 velitel bezpečnostní stráže Okresního národního výboru (ONV) Uherské Hradiště, poté převeden k Národní bezpečnosti, od 1. 9. 1945 přeložen k SNB jako nadporučík, výkonný na pozici okresního velitele SNB Uherské Hradiště. ABS, f. E-6, inv. j. 8; inv. j. 87, kart. 102 a inv. j. 10, kart. 6, Osobní spisy zaměstnanců táborů, Blahynka Stefan. Moravský zemský archiv v Brně (MZA), f. B 40 III, kart. 2393, inv. č. 1058, fol. 136.

25 MZA, f. B 40 III., kart. 2398, inv. č. 1058; MZA, f. B 72, ZČV – Zemské četnické velitelství, kart. 13, inv. č. 170; ABS, inv. j. 10, kart. 6 až 10, Osobní spisy zaměstnanců táborů.

Moravský zemský archiv v Brně, f. B 40 III, Zemský úřad Brno, inv. č. 1058.

K původnímu táborovému baráku byly přistavěny další a v roce 1940 v táboře stálo již deset objektů,[26] z toho tři vězeňské baráky – „noclehárny" (třetí dostavěn až na podzim 1940), kde bylo standardně ubytováno tři sta, při nouzovém stavu čtyři sta osob. Průměrný početní stav KPT se pohyboval kolem sto padesáti vězňů; nezemřel zde nikdo.[27]

Působení firmy Šmíd v Hodoníně. Výnosem Zemského úřadu v Brně ze dne 25. srpna 1940 bylo okresnímu úřadu v Boskovicích nařízeno, aby byla vytyčena trasa pro zlepšení dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava, v úseku Hodonín – Rozseč, podle schváleného „generelního[28] projektu ministerstva veřejných prací" a bylo nařízeno, aby počátkem září začaly zemní práce „*za použití dělnictva pracovního kárného tábora*".[29]

26 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1058, kart. 9010, Kárný pracovní archiv Hodonín.

27 ABS, f. E-6, inv. j. 8.

28 Užité citované dobové výrazy jsou přepsány v autentické podobě, opraveny jen v nejnutnější míře. V žádné z citací nebyly opravovány pravopisné a gramatické chyby.

29 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9008.

Okresní úřad Boskovice dne 30. srpna 1940 nařídil: *„[…] Zlepšovací úpravy řečené silnice v úseku Štěpánov – Rozseč budou prováděny kárným pracovním útvarem.*[30] *Výnosem zemského úřadu v Brně ze dne 25. 9.1940 čj. 33.618/IX-26, bylo zadáno firmě B. Šmíd, stavitel v Poličce, ústředna v Brně, technické vedení na zlepšovacích pracích na dálkové silnici Plzeň – Moravská Ostrava v úseku Štěpánov – Rozseč km 0.000 – 9,210 za použití dělnických sil z kárného pracovního tábora podle podmínek v tomto výnose uvedených.*“[31]

Bylo to naprosto logické rozhodnutí, neboť firma B. Šmíd Polička od roku 1937 pracovala na realizaci projektu „Zlepšení a rekonstrukce dálkové okresní silnice Prostějov – Boskovice – Kunštát – Olešnice – Bystřice n./P. – Nové Město – Město Žďár“ v navazujících úsecích Rozseč – Kunštát a průtah Kunštátem.[32] Firma zhotovila také průtah Olešnicí a pracovala i na sousedním úseku Olešnice – Crhov. Vedení dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava přes Olešnici bylo zamítnuto a rozhodnuto pro variantu přes Rozseč, Hodonín a Štěpánov nad Svratkou.[33] Stavba okresní silnice Prostějov – Boskovice – Kunštát – Bystřice n./P. – Nové Město – Město Žďár byla od 1. října 1939 začleněna do projektu „Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava“.

„[…] Od 15. listopadu začal se stavět již dříve projektovaný úsek silnice Sychotín [dnes místní část Kunštátu], *přes oboru Hýví k Rozseči. Rozpočet na ni byl 2 mil. 700 tisíc,- Kč. V nabídkovém řízení stavbu převzala fy. Šmíd Polička za 1 mil. 900 tisíc Kč. Z obce* [Rozseč] *na ní pracuje průměrně 35 dělníků. Vyplácí se 40 hod. týdně, což znamená při mzdě 2,30 až 2,50 na hodinu až 3 000 Kč týdenní příjem do obce. Stavbou silnice se likvidují spory obce Rozseče s Olešnicí, při nichž naše stanovisko zvítězilo.*“[34]

Úsek Štěpánov – Hodonín – Rozseč dostal v rámci projektu „Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava“ označení stavba č. 930.[35] Organizačně byla stavba podřízena společnosti Protektorátní stavby silnic podléhající správě Protektorátu Čechy a Morava.[36] Ten zajišťoval dohled svými úřady, zde Zemským úřadem v Brně a Okresním úřadem v Boskovicích. Díl Hodonín – Rozseč nad Kunštátem projektovala firma Ing. Viktor Šamánek a spol. Brno, stavbu zajišťoval Kárný pracovní tábor v Hodoníně[37] pod vedením firmy B. Šmíd Polička.[38] V praxi probíhala kooperace tím

30 Státní okresní archiv (SOkA) Blansko, f. OkÚ Boskovice, inv. č. 731, kart. 833, folio 406.

31 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9008.

32 SOkA Blansko, f. OkÚ Boskovice, inv. č. 730, kart. 832.

33 Navazující úsek Štěpánov nad Svratkou – Lesoňovice (Bystřice nad Pernštejnem – hranice okresu Boskovice) stavěla firma Václav Peřina Brno. Úsek hranice okresu Boskovice – Bystřice nad Pernštejnem díl II. prováděl stavitel Ing. V. Havlík a spol., Praha.

34 Pamětní kniha obce Rozseče, rok 1938. Zapsal kronikář František Vlasák.

35 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

36 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris, Tragédie cikánských táborů*, s. 39.

37 SOkA Blansko, f. OkÚ Boskovice, inv. č. 730, kart. 832.

38 Tamtéž.

způsobem, že firma Šmíd dodala odborné dělníky,[39] kteří měli k dispozici trestance pracovního tábora. Při plném stavu odborných pracovníků byla na stavbě tato řemesla: kovář, střelmistr, tesař, dva až tři lamači kamene a dva dělníci, v pokročilejší fázi stavby přibyl ještě zedník. Odborných dělníků se na stavbě tohoto úseku pohybovalo čtyři až osm a měli „k ruce" několik desítek, později až stovek nasazených vězňů. Dozor nad nimi byl zajištěn jen několika četníky.[40]

Dne 8. listopadu 1940 byla na stavbě kárného pracovního tábora v Hodoníně a na stavbě zlepšení dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava v úseku Štěpánov – Hodonín – Rozseč, kde pracovali dělníci z kárného pracovního tábora, provedena revize v personálním obsazení: sekční šéf ministerstva veřejných prací ministerský rada Ing. Weselý, přednosta odd. IX/26 zemského úřadu v Brně Ing. František Coufal a zástupci okresního úřadu v Boskovicích. Za KPT II. se revize zúčastnili Ing. Ladislav Andrysík, místní stavební dozor a Jan Sokl, ředitel KPT.[41] *„[…] Bylo konstatováno, že stavba jednotlivých objektů vyhovuje svému účelu, což potvrdilo i ředitelství tábora. […] Na přání ředitelství tábora bylo nařízeno postavit na nádvoří tábora kovárnu a skladiště na nářadí, což se provede na náklad stavby dálkové silnice."*

V listopadu roku 1940 firma Šmíd zapůjčila čtyři sklopné vozíky a dvacet pět párů kolejnic. V tu dobu bylo na stavbě silnice v činnosti šest překlopných vozíků a 349 běžných metrů (bm) kolejí úzkokolejné dráhy. Dodělávalo se také stavební zázemí v táboře. Pila Beranka Hodonín, firma Antonína Kaldy, dovezla latě na stavbu kovárny a záchodu. Byly osazeny sloupy a vázání konstrukce skladiště a kovárny (dva tesaři á 8,5 hod.). František Minařík Černovice dodal 9,5 kg zbytků plechů a 31 kg zbytků železa. Razítka pro tábor vyrobil Václav Müller, rytectví a výroba razítek Brno.

Dne 16. prosince 1940 musel ředitel KPT Blahynka z důvodu silných mrazů odvolat celou jednu pracovní směnu z práce. Z předchozí směny se totiž vrátilo s omrzlinami na nohou pět pracovníků. Jako náhradní práce bylo určeno odklízení sněhu a řezání dříví.[42] O dva dny později se dostavil Ing. František Coufal ze zemského úřadu v Brně a nařídil omezit pro silné mrazy zemní práce a nasadit dělníky z KPT k práci ve skále, tj. odkrývce, výlomu kamene a tlučení štěrku a při kácení lesa v trase silnice.[43] „Skálou" v úseku Hodonín – Rozseč se rozumí díl od odbočky k táboru ke křižovatce na Tasovice,[44] kde byl v km 6,000 odkryt kamenolom. V těchto místech prochází silnice skalním terénem v lese. Přímo odtud se získával kámen a štěrk pro

39 SOkA Blansko, f. OkÚ Boskovice, inv. č. 730, kart. 832.

40 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9008, 9010.

41 Tamtéž, kart. 9008, Okresní silnice Plzeň – Moravská Ostrava, úsek Štěpánov – Hodonín – Rozseč, Stavební deník č. 1.

42 Tamtéž a MZA, f. B 40 III, inv. č. 1058, Kárný pracovní tábor Hodonín, kart. 2393, fol. 182–183.

43 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1058, kart. 2398, fol. 1006, a kart. 2393, fol. 183.

44 Mezi křížením staré silnice Hodonín – Rozseč (dnes lesní cesta) s novou silnicí I/19 a odbočkou směr Tasovice. U tohoto místa se dnes nachází materiálové zázemí Správy a údržby silnic (SÚS) Blansko.

Dělníci firmy Šmíd, stavba silnice u Rozseče. Nedatováno, patrně 1939.
Rodinný archiv rodiny Šmídovy.

podkladovou vrstvu dálkové silnice. Druhý kamenolom byl odkryt v těsném sousedství tábora, ale ten neležel v trase silnice.[45] Dne 30. listopadu 1940 doporučil zemský úřad, vzhledem ke skončeným přípravným pracím, zvýšit stav příslušníků v táboře na sto osmdesát až dvě stě osob a dodal: *„[…] Při stavbě dálnice a při úpravě tábora bude využito jejich pracovních schopností.“*[46]

Kromě tehdy zcela běžné úzkorozchodné stavební drážky používala firma Šmíd v tomto úseku: nákladní auto Praga SND policejní značky PA-194.206, traktor Praga AT policejní značky PA-194.215 a stabilní motor Lorenz.[47]

Nádraží a překladiště Hodonín. Jediný záznam o nádraží v kárném pracovním táboře je ve Stavebním deníku č. 2 na straně 7, z jiného zdroje se nepodařilo tuto indicii potvrdit. Nádraží není zachyceno ani na žádné známé dobové fotografii či plánu. Jedno z možných vysvětlení je toto: ke skladišti a dílnám v táboře mohly být krátkodobě přivedeny koleje vlečky úzkorozchodné stavební drážky ze stavby a dočasně zde mohlo být zřízeno překladiště na tuto polní drážku. Ještě pravděpodobnější

45 Osobní zjišťovací průzkum terénu 27. 9. 2009, 19. 3. 2012 a 3. 8. 2012.

46 MRK, f. kopií archivních dokumentů, oddělení B I/6 historické, sign. 55/2005.

47 SOkA Blansko, f. OkÚ Boskovice, kart. 807, inv. č. 723. Uvedené stroje velmi pravděpodobně pracovaly i na sousedním úseku Rozseč – Kunštát. Zde jsou u firmy Šmíd doložena dvě pětitunová a jedno tunové nákladní auto, bez určení tovární značky.

se jeví druhá možnost: *„Skladiště bude postaveno vedle stávajícího skladiště a polní kovárny u nádraží K.P.T II“*[48] Hovoří se také o polní kovárně. Přímo v táboře byla kovárna v hospodářské budově, objekt č. 7 (viz situační plán). Zde byla uložena přenosná kovářská výheň, která bývala přemísťována na místo výkonu práce kováře. Polní kovárna se používala přímo na stavbě a s největší pravděpodobností se v té době nacházela na stejném místě jako přístřešek pro dělníky a skladiště v km 5,100, tedy v místě, kde se kříží stará silnice Hodonín – Rozseč s dálkovou silnicí. (Dnes je na tom místě výjezd ze silnice od areálu Žalov na silnici I/19 směrem na Kunštát.) V roce 1941 byla dálková silnice ve stavbě, pohybovala se po ní jen úzkorozchodná polní drážka. Doprava probíhala po staré silnici Hodonín – Rozseč a materiál se dovážel nákladními auty a povozy ze železničních stanic Skalice a Polička. Právě v km 5,100 blízko tábora (200 m) je ideální místo na přemísťování materiálu z nákladního vozu na polní drážku a jeho rozvoz po stavbě. Na základě této dedukce si dovoluji tvrdit, že se na tom místě nacházelo překladiště, a tedy i menší pomocný stavební dvůr.[49]

Práce na stavbě a dodavatelé. Dne 13. března 1941 byla teplota v osm hodin ráno minus dvanáct stupňů. Od km 4,760 po km 4,880 pracovalo pětapadesát dělníků kárného pracovního tábora na odkopu zeminy, která byla navážena úzkorozchodnou polní drážkou do násypových partií. Vozíky drážky se tlačily ručně, lokomotiva nebo lokomobila se zde nepoužívaly. Dále v km 6,000–6,200, tj. u sjezdu na Tasovice, pracovalo dvacet dělníků ve skalnatém zářezu, kde se vytvářel převážně kámen na štět[50] a štěrk. Dohromady na stavbě pracovalo pětasedmdesát dělníků, kromě toho dva další (kovář a jeho pomocník z řad vězňů) prováděli v kovárně ošetření a opravu nářadí. Dále byly k zajištění štětového kamene a štěrku z vlastních lomů provedeny zkoušky pomocí sond na pozemcích Hodonína při pravé straně silnice v km 4,540–4,590 a silniční trati v km 5,600. Firma Fr. J. Fiala Olešnice dodala: *„[…] 28 kg páskového železa 35/15 mm na opravu koleček a 40 ks šroubků do beden na nářadí, což bylo uloženo do skladiště. 20. března stolař pan Marek z Hodonína dodal 50 ks násad krumpáčů, 85 ks lopat, 30 ks palic, 16 sekyr.“*[51]

Skladování a zabezpečení trhavin. Pokud by výbušniny, rozbušky a střelivo byly usnadněny na stavbě, musely by být uloženy ve stabilním, chráněném skladišti trhavin a muselo by být zajištěno hlídání vyškoleným hlídačem. Proto firma Šmíd volila jednodušší a méně nákladný způsob. Střelmistr v případě potřeby, někdy i denně, dojížděl do Boskovic, kde mu židovský obchodník Hanke připravil pyrotechnický

48 Tamtéž.

49 VYMĚTALÍK, Jiří: *Hodonín: blízko tábora stávalo nádraží.* In: Blanenský deník Rovnost, 25. 6. 2014.

50 Široké špičaté kameny uložené plochou na dno silničního lůžka.

51 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9008, Stavební deník č. 2.

materiál k jednodenní spotřebě. Své jistě sehrál i fakt, že na stavbě pracovali vězňové. V tu dobu na stavbě pracovali odborní civilní dělníci: kovář František Valach, střelmistr František Fučík, tesař Josef Škrabal, dělník Adolf Karpíšek.

Protože se objevily případy krádeží výbušnin, dotazuje se v říjnu 1941 Okresní úřad v Boskovicích, jakým způsobem jsou na stavbě uskladněny třaskaviny. Firma B. Šmíd odpovídá, že nemá na stavbě dálkové silnice úseku Štěpánov – Rozseč uskladněny žádné třaskaviny, jelikož odebírá třaskaviny (Dynamon a rozbušky) od k tomu oprávněného obchodníka K. Hankeho v Boskovicích vždy na jednodenní spotřebu.[52]

Poslední měsíce kárného pracovního tábora v Hodoníně u Kunštátu proběhly takto: Protože se vyskytly některé případy krádeží dřeva a poškozování nářadí, ředitel tábora[53] Blahynka se dopisem z 25. února 1941 ostře ohrazuje proti obviňování z nepravostí dělníků KPT stavebním dozorem. Dle jeho sdělení poučilo ředitelství KPT vedoucí, aby byly zachovávány živnostenské a bezpečnostní předpisy. Žádá, aby technický dozor stavby denně stanovil přesný postup prací a učinil bezpečnostní opatření, aby bylo zabráněno úrazům a neštěstím. Dále žádá o konkretizování jednotlivých případů zcizování dřeva v lese a úmyslného poškozování nářadí (lámání násad lopat, krompáčů, hrábí). V případě prokázání takových případů vyvodí přísné důsledky. Dle zjištění ředitelství KPT je materiál na násady nevhodný, snadno se láme a ředitel Blahynka žádá, aby stavební dozor nechal násady odborně prohlédnout a zjistil, kde vězí příčina znehodnocování nářadí, a nebyl z toho paušálně obviňován KPT.[54]

Zajímavý je též přípis ministerstva veřejných prací, které sdělilo, že vzhledem k ustanovení § 3 odst. 2 vládního nařízení ze dne 7. května 1941 č. 166 Sb. bude možno v započatých veřejných silničních stavbách pokračovat až do 31. července 1941.[55] Zde nejde o technologickou přestávku, ale o omezení dodávek materiálu, zvláště cementu, na veřejné stavby. Byl vydán zákaz používání cementu z důvodu jeho přednostního využití na strategických a vojenských stavbách. Ovšem dálková silnice i ostatní dálnice dostaly ještě výjimku: *„[…] Ministerstvo veřejných prací v Praze sdělilo výnosem ze dne 3. 12. 1941 č. III/16-III/1-1941, že ve stavbě dálkové*

52 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010. Dne 21. září 1941 totiž došlo k odbojovému činu zásadní povahy. Odbojová skupina Hnutí za svobodu vykonala atentát na hotel Lamplota u koupaliště v Letovicích, v němž sídlila nacistická organizace. Tato odvážná akce měla za následek mohutné represe a mj. bylo vydáno nové opatření o zabezpečení skladů trhavin, protože odbojáři získali výbušninu ze skladiště trhavin na stavbě dálnice RAB u Černé Hory. Viz ŽAMPACH, Vojtěch: *Se smrtí v týlu. Příspěvek k historii protipartyzánského 28. ZbV komanda v Letovicích,* Blansko 1984, s. 6.

53 Prameny tuto funkci nazývají nejednotně. Ředitel byl zároveň velitelem i administrativním správcem.

54 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010, dopis Ředitelství KPT II. Hodonín u Kunštátu č. 551/1941 Stavebnímu dozoru KPT ze dne 25. 2. 1941.

55 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

silnice Plzeň – Moravská Ostrava v úseku Štěpánov – Rozseč se bude i nadále pokračovati vzhledem k výjimečnému poslání kárného pracovního tábora, který tuto stavbu provádí. […] Zákaz staveb podle vládního nařízení č. 166/1941 se na tuto stavbu stahovati nebude.“[56]

Sběrný tábor II.

Koncem roku 1941 byla většina „káranců“ z KPT II. Hodonín u Kunštátu propuštěna, protože změnil účel i název. Dnem 1. ledna 1942 byl přejmenován na Sběrný tábor II.,[57] kde byly opět zadržovány *„[…] osoby mužského pohlaví žijící po cikánském způsobu, asociálové a osoby štítící se práce“*. Stejně jako jejich předchůdci zde *„byli vedeni k práci prospěšné pro společnost“*. Do této sociální skupiny byly zařazeny osoby kočující, osoby bez stálého zaměstnání, tuláci, kočovní řemeslníci, osoby nebezpečné majetku i společnosti a hazardní hráči. Nasazení těchto pracovních sil dokládají stavební deníky: *„[…] Práce na dálkové silnici Plzeň – Moravská Ostrava, úsek Štěpánov – Hodonín – Rozseč, stavbě č. 930*[58] *i nadále zajišťuje Kárný pracovní tábor,*[59] *nyní Sběrný tábor a následně Cikánský tábor II. Hodonín,*[60] *za technického vedení firmy B. Šmíd Polička (ústředna Brno).“*[61]

Administrativní změna se neomezila pouze na tábor, ale dotkla se i vlastní stavby dálkové magistrály. Zemský úřad v Brně dal na vědomost přípisem č. 785-IX/256 ze dne 12. ledna 1942, že od 1. ledna 1942 přebírá vedení stavby protektorátní silnice v úseku Štěpánov – Rozseč (km 0,000–9,210), po stránce technické, finanční i administrativní, místo Okresního úřadu v Boskovicích Zemský úřad v Brně.

Kromě administrativní změny postihl stavbu zákaz používání cementu a omezení stavebních prací. Na nátlak okupačních úřadů je ve čtvrtek 30. dubna 1942 vydán výnos č. 4/65-III/6-1942 zakazující používání cementu na všech civilních stavbách.[62] To je faktický konec výstavby všech dálnic na územích okupovaných Německem.

Stavba dálkové magistrály Plzeň – Moravská Ostrava pokračuje ještě do konce roku 1942 a v roce 1943; nemohou se již budovat betonové objekty, pracuje se jen na zemních a udržovacích pracích a postupném odvážení inventáře ze stavby. Obyvatelé sběrného tábora avšak mají štěstí v neštěstí, práce se pro ně najde a nemusejí se, alespoň zatím, přesunovat do mnohem horších likvidačních táborů. Stavba protektorátní silnice II. třídy Plzeň – Moravská Ostrava v úseku Štěpánov – Rozseč byla schválena zástupcem říšského protektora pro řízení stavebního hospodářství

56 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

57 Jako Sběrný tábor I. byl označen tábor Lety v okrese Písek.

58 Protektoratsstrasse II. klasse Pilsen – Mähr. Ostrau, Baulos Stiepanau – Rosetsch. Bau No. 930.

59 Arbeitsstrafslager in Hodonin bei Kunstadt.

60 Zigeunerlager II. in Hodonin bei Kunstadt.

61 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

62 LÍDL,Václav – JANDA, Tomáš*: Stavby, kterým doba nepřála*. ŘSD, Praha 2006, s. 43.

na území protektorátu. Vzhledem ke „zvláštnímu poslání" tábora bylo povoleno další pokračování na stavbě přípisem Zemského úřadu v Brně č. 16057-IX/256 ze dne 7. května 1942.[63]

Ve zprávě z 27. května 1942 vložené do stavebního deníku se v hodnocení pracovního nasazení za uplynulý měsíc poprvé zmiňuje Sběrný tábor Hodonín. Zprávu podepsali za sběrný tábor ředitel Blahynka, za technické vedení stavbyvedoucí Schulz a za místní stavební dozor Ing. Jaroslav Leicman: *„[…] V květnu 1942 bylo dělníky ST dosaženo 75% výkonu. Dosažený menší výkon byl způsoben tím, že kvalita dělníků ze Sběrného tábora zaměstnaných na stavbě silnice tohoto roku je horší proti roku minulému, a potom také tím, že při tlučení štěrku bylo dosaženo pouze 27% výkonu a to se stalo tím, že při tlučení stěrku je zaměstnáno poměrně hodně dělníků vesměs s tělesnými a jinými vadami uznaných ústavním lékařem jen pro lehčí práci, a kteří nejsou stavu, vzhledem k jejich tělesné kondici, dosáhnout alespoň přibližného výkonu jako ostatní pracovníci."*[64]

Pracovalo se však i na prvního máje; na stavbě byli v ten den stavbyvedoucí, polír, dozorce, tesař, kovář, dva lamači a osmdesát šest dělníků KPT. Bylo to nejen kvůli výdělku, civilní pracovníci totiž mají nárok na příplatek za práci ve svátek, ale zejména z obavy o další osud stavby, a tím i o živobytí. Po svátku Letnic se v pondělí svatodušní 25. května nepracovalo. V teplých květnových a červnových dnech byl po celou směnu jeden dělník zaměstnán nošením pitné vody na pracoviště.[65]

Stavba silnice – vnější pracoviště – bylo na rozdíl od vlastního tábora méně střeženo, čehož využívají vězni k útěkům. Například 1. července 1942 zapůjčil Sběrný tábor II. na žádost stavebního dozoru pracovišti Humus jedno pozinkované vědro na vodu a již 4. července bylo pracovníkem Miloslavem Dlouhým při útěku ze Sběrného tábora II. odcizeno. Následně ředitelství tábora požadovalo po stavebním dozoru náhradu.[66]

Cikánský tábor II.

V létě 1942 se už naplno uplatňoval výnos generálního velitele neuniformované protektorátní policie Horsta Böhma z 10. července 1942 o potírání cikánského zlořádu, k čemuž byl určen tábor v Hodoníně a Cikánský tábor I. v Letech u Písku.

Od 2. srpna 1942 do 27. ledna 1944 se zařízení v Hodoníně u Kunštátu nazývalo Cikánský tábor II. a byly zde izolovány již celé rody moravských Romů.[67] Většina internovaných byla zaměstnána na stavbě dálkové silnice. Muži pracovali v kamenolomech, ženy, mladiství a děti roztloukali kámen na štěrk, vozili vozíky úzkorozchodné

63 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010, fol. 113.

64 Tamtéž.

65 Tamtéž, Stavební deník č. 8.

66 Tamtéž, kart. 9010.

67 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů*, s. 89.

stavební drážky se stavebním materiálem a urovnávali je do figur. Další štětovali a štěrkovali silnici a kladli drenáže. Přímo v táboře pracovalo jen málo vězňů; povětšinou v dílnách, v opravně erárních oděvů a obutí, v kuchyni, při úklidu nebo jako pomocníci odborných dělníků firmy Šmíd na přípravě nářadí a materiálu. Za běžného stavu pobývalo v táboře tři sta osob, při nouzovém čtyři sta. Množství přivážených se stále zvyšovalo, proto byly v červenci roku 1942 dostavěny další tři ubytovací baráky. Počet větších budov narostl na patnáct, celkem zde bylo dvacet šest objektů, včetně hygienických, správních a podpůrných budov.[68] Kapacita tábora se zvýšila při normálním ubytování na osm set, při nouzovém na tisíc dvě stě osob. Ani po těchto opatřeních nebyla dostatečná, v teplejším ročním období proto byli někteří cikáni prozatímně ubytováni v zabavených kočovných vozech bez kol a odstavených u plotu areálu.

Výživa uvězněných a jejich nasazení. Výdaje na stravu jednoho vězně a den v listopadu 1942 činily 4,20 korun a 6,15 korun v srpnu 1943.[69] Dávky potravin nebyly nikterak vysoké. Dospělí mívali ke snídani povětšinou krajíc chleba a hrnek kávy z náhražkových surovin, děti místo černé kávy bílou z odstředěného mléka. K obědu se rozdávala vodová polévka a jako hlavní jídlo obvykle brambory se zelím, kapustou, řepou nebo jinou zeleninou, jindy omáčky bez masa. Občas, nikterak často, se vařil guláš z výsekového, povětšinou koňského masa.[70] K večeři byla zpravidla zbylá polévka od oběda s krajíčkem chleba.[71] Chléb byl vydán jako příděl na další den, leč vyhladovělí vězni jej okamžitě snědli, neboť do příštího rána by mohli o ten krajíček přijít. Krádeže tu bývaly naprosto běžným úkazem. Nejmenší děti byly obyčejně krmeny řídkou krupičnou nebo ovesnou kaší, někdy dostávaly náhražkovou marmeládu. Táborová správa měla v užívání drůbeží a prasečí chlívek, kde chovala hospodářská zvířata pro vlastní potřebu. Na pronajatých pozemcích se pěstovaly brambory a řepa pro potřebu tábora.[72] Obědy mimo tábor byly v polední přestávce donášeny přímo na vnější pracoviště. Pracovní nasazení ze stavu hodonínského tábora bývalo od pondělí do pátku až deset hodin denně v letním období, o sobotách pět hodin denně. V zimním období se v závislosti na počasí a vybavenosti dělnictva pracovní doba snižovala z obvyklých devíti až na čtyři hodiny denně.[73]

Obrázek o situaci v táboře si můžeme udělat i z korespondence mezi velitelem Blahynkou a místním stavebním dozorem ze září roku 1942: *„[…] Po 1. srpnu 1942*

68 Národní archiv (NA) Praha, f. Úřad říšského protektora. Zigeunerlager Hodonin bei Kunstadt Mähren, Plan, Legende.

69 NEČAS, Ctibor: *Pamětní seznam II, Hodonín*, s. 10, 80.

70 *Vzpomínky Františka Daniela*. MRK, f. Videodokumentace, inv. č. 117/97.

71 NEČAS, Ctibor: *Pamětní seznam I, Lety.* Lidice 2012, s. 5.

72 VYMĚTALÍK, Jiří: *Četníci pěstovali prasata, zatímco na vězně štěkali psi.* In: Blanenský deník Rovnost, 29. 10. 2014.

73 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

Vězňové cikánského tábora v Letech na stavbě silnice. Nedatováno.
Národní archiv.

byl sběrný tábor změněn na cikánský, gážisté [členové ostrahy], *již nemohou kontrolovat výdej a vrácení nářadí, neboť každý gážista má přiděleno nejméně 50 cikánů, kteří by toho mohli využít a prchnout, jak se již stalo. Dřívější počet káranců neb chovanců byl nejvyšší 240 mužů, kdežto nynější nejvyšší stav činí 1176 osob.*"

Místní stavební dozor odpovídá, že dle dřívějšího ujednání mezi technickým vedením stavby a KPT II. (nyní CT II.) je za vracení nářadí odpovědný tábor a na stavbě jsou umístěny bedny na nářadí.[74]

Další z řady útěků se odehrál 17. srpna 1942 u Rozseče nad Kunštátem. Z pracovního nasazení na stavbě dálkové silnice uprchli Miroslav, Miloslav a Vincenc Holomkovi a Otakar Gabriel. Potulovali se do té doby, než byli postupně znovu zatčeni a eskortováni zpět do tábora; 26. října 1942 již byli všichni zpět.[75]

74 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

75 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů,* s. 75.

Ve čtvrtek 20. srpna zjistila kontrola ze Zemského úřadu v Brně následující skutečnosti: „*[…] V nově zřízeném Cikánském táboře je ubytováno 1200 osob. Z toho práce schopných 360 pracovníků (180 mužů, 11 chlapců a 169 žen).*“ Doporučila proto jejich urychlené zařazení do práce a dodání dalších deseti překlopných kolejových vozíků.[76] V období srpna až října 1942 dodala firma Šmíd na stavbu dalších deset překlopných vozíků polní drážky. „*[…] Vykonávalo se kladení výhybky a koleje pro druhou kolej. Také výlom, rozbíjení, svážení a figurování kamene, humusování včetně osetí svahů. Úprava vývařiště v km 6,460.* Střežení *polní kovárny a skladiště s výkonem funkce skladníka. Byly přiděleny známky na dovolenou pro odborné dělníky. Dovoz 30 kusů ø 30 cm cementových rour ze Štěpánova byl uskutečněn traktorem pana Bubeníka z Hodonína. Obchodník E. Haupt, Polička, dodal 100 ks drátěných kamenických brýlí á 4,70 K. Figuranti dělali tachymetrování* [zaměřování].[77]

Po dobu nepřítomnosti (patrně nemoci) místního stavebního dozoru Ing. Jaroslava Leicmana vykonával tuto funkci Ing. Vladimír Standara. Bylo zjištěno, že bude nutné postavit stavební kancelář, jelikož tábor II. v Hodoníně bude potřebovat kancelář v ubikacích dozorců pro sebe. I přes drobné potíže se výkon dělnictva zvyšoval, což dosvědčuje pravidelná revize: „*[…] Za měsíce srpen, září, říjen 1942 vykázány dle tabulek výkony na stavbě protektorátní silnice II. tř. ‚Plzeň – Moravská Ostrava‘ v úseku ‚Štěpánov – Hodonín – Rozseč‘ a dosaženo 100% pracovního výkonu, což velitelství Cikánského tábora II. v Hodoníně u Kunštátu, okres Boskovice potvrzuje.*

Podepsáni – za Cikánský tábor II: Blahynka, velitel tábora, za technické vedení: Šmíd Jan, stavbyvedoucí, a místní stavební dozor: Ing. Jar. Leicman.“[78]

Jenže vysoké nasazení dělnictva nevydrželo dlouho a „produktivní“ období mělo brzy skončit. Situace v táboře se stávala neudržitelnou. Osoby zde internované postihovaly nakažlivé choroby v důsledku těžké práce, nedostatečné výživy způsobené malými příděly málo výživných potravin a také krádežemi jídla vězni i dozorci, katastrofálními hygienickými podmínkami.

Tyfová epidemie. První příznaky břišního tyfu byly zjištěny počátkem října roku 1942. Rychlé opatření podnikl ve spolupráci s ředitelstvím tábora smluvní táborový lékař MUDr. Josef Habanec z Olešnice na Moravě, který sem pravidelně dojížděl. Nemocní byli zpočátku odesíláni do Zemské nemocnice u svaté Anny v Brně, pochopitelně s četnickým doprovodem, později byl přímo v táboře vyklizen jeden barák, z něhož byla adaptována táborová nemocnice.

Nemocniční barák byl zřízen již na základě závěrů porady ze 7. ledna 1941, kterou do tábora svolal Bruno Edler von Janetschek, vedoucí nově zřízeného oddělení I/2 v úřadu inspektora neuniformované protektorátní policie na Moravě, na níž přítomným odpovědným funkcionářům sdělil, že „*[…] nemá porozumění ‚pro zvrhlou*

76 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010.

77 Tamtéž, Stavební deník č. 11.

78 Tamtéž, Stavební deník č. 12.

humanitu' a nemůže nečinně přihlížet tomu, jak jsou příslušníci méněcenné semitské rasy ošetřováni árijským lékařem a jak byli předáváni do veřejné nemocniční péče a pohřbíváni na černovickém hřbitově, to vše opět na úkor árijců."[79]

Zde je vhodné zmínit Cikánský tábor I. Lety u Písku, kde propukly stejné hygienické problémy. Tento tábor se vyvíjel obdobně jako tábor II. v Hodoníně. Vznikl v roce 1940 jako kárný pracovní tábor a sem zařazení trestanci byli přiděleni na práci firmě Protektorátní stavby silnic[80] na stavbu dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava v úseku Mirovice – Lety – Staré Sedlo.[81] V roce 1942 se kárný tábor mění na sběrný a později na Cikánský tábor I. Vedení tábora zanedbávalo údržbu táborových objektů, dočasné ubytovací baráky byly plesnivé, byl nedostatek pitné vody, i zde byla ubytovací kapacita několikanásobně překročena. V Letech na rozdíl od Hodonína docházelo i k týrání a mučení vězňů některými českými četníky. Mezi nejhůře proslulé patřili „kanzleiofficiant" (pomocný nižší úředník) Josef Hejduk,[82] „kanzleiofficiant" Luňáček a velitel (štábní kapitán) Josef Janovský.[83]

První příznaky nakažlivých chorob se v táboře I. Lety u Písku objevily již srpnu 1942, ale ředitel Janovský se snažil problémy ututlat a hlásil, že zdravotní stav vězňů je v pořádku a epidemie nehrozí. V táboře propukl břišní tyfus a ještě závažnější skvrnitý tyfus, který koncem roku přerostl v epidemii, kterou už nešlo zvládnout, natož utajit. Ředitel Janovský byl suspendován[84] a v lednu 1943 byl na jeho místo z tábora v Hodoníně povolán Štefan Blahynka. Teprve nyní začal účinný boj s epidemií. Dne 30. ledna 1943 byl do Letů německými úřady přikázán asistent MUDr. Stejskal a židovský lékař MUDr. Michael Bohin.[85] Tomu byl přidělen nedaleko tábora byt, kde se i bezplatně stravoval. Nemocní byli očkováni, byla vybudována dezinfekční a odvšivovací stanice a skvrnitý tyf začal ustupovat. Zemřelé pohřbívali na nově zřízeném provizorním pohřebišti vedle tábora. V dubnu 1943 se podařilo chorobu zastavit a 7. května 1943 odjel z Letů u Písku do koncentračního tábora v Osvětimi poslední transport se dvěma sty čtyřiceti Romy. Poté byl tábor zlikvidován.

Cikánským táborem I. v Letech prošlo celkem třináct set devět romských vězňů, zemřelo jich zde tři sta dvacet šest a také dva dozorci. Další internovaní byli

79 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů,* s. 98.

80 Tamtéž, s. 39.

81 Staré Sedlo je dnes místní částí obce Orlík nad Vltavou.

82 ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 7, Osobní spisy zaměstnanců táborů, osobní spis Hejduk Jozeph, Kanzleiofficiant Hejduk Josef; nacházejí se zde pouze záznamy roku 1943.

83 ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 8, Osobní spisy zaměstnanců táborů, osobní spis Janovský Jozef. Mimořádný lidový soud v Praze žádá 5. 1. a 26. 5. 1946 ZNV Praha o zaslání spisů bývalého štábního kapitána četnictva Josefa Janovského ve věci trestního řízení, ZNV odpovídá, že žádné záznamy nejsou. Další zápisy se zde nenacházejí. Josef Janovský před Mimořádným lidovým soudem nakonec stanul, avšak byl pro nedostatek důkazů osvobozen.

84 KP pietní místo Lety, viz http://www.lety-memorial.cz/history_cz.aspx

85 ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 6, Osobní spisy zaměstnanců táborů, osobní spis MUDr. Bohin Michael.

propuštěni, několika se podařilo uprchnout,[86] ostatní skončili v koncentračním táboře. S velitelem tábora Janovským byl po válce veden soud, ale pro nedostatek důkazů byl osvobozen.[87]

Ani situace v Hodoníně nebyla příznivá. Po dobu Blahynkova nasazení v Letech byl velitelem tábora II. v Hodoníně znovu určen vrchní administrativní oficiál Jan Sokl. Dne 17. února 1943 byla generálním velitelem neuniformované protektorátní policie nařízena karanténa a zároveň musel okresní úřad v Boskovicích ukončit dopravu na staré okresní silnici v úseku Hodonín – Rozseč. Podniku Protektorátní stavby silnic bylo nařízeno zastavit stavební práce, které vykonávali vězni na vnějších pracovištích, a tato pracoviště uzavřít.[88] Jenže pravidelné zápisy místního stavebního dozoru nehovoří o tak drastickém zastavení prací na dálnici.[89] Nepracovalo se jen 25.–27. prosince 1942, neboť se slavily svátky vánoční, a stejně tak se nepracovalo na Nový rok v pátek 1. ledna 1943. Podrobnější obrázek o nasazení dělníků ukazují stavební deníky:

„[…] Pondělí 4. ledna 1943.
Zaměstnáni: 1 stavbyvedoucí, 3 dozorci. 1 kovář á 8 ½ hod., 1 střelmistr á 8 ½ hod., 3 lamači á 8 ½ hod., 1 dělník á 8 ½ hod., 1 dělník á 8 hod.,
a 48 mužů Cikánského tábora á 6 hod. … 268 hod.
1 muž Cikánského tábora á 7 hod
8 hochů Cikánského tábora á 6 hod. … 48 hod.
98 žen Cikánského tábora á 6 hod. … 588 hod.
Celkem 155 dělníků Cikánského tábora … 931 hod.
29. ledna zřízeno skladiště pro dřevo.
Středa 16. června 1943
Zaměstnáni: 1 stavbyvedoucí, 2 dozorci, (1 dělník nemocný)
11 mužů Cikánského tábora á 10 hod. … 110 hod.
105 žen Cikánského tábora á 10 hod. … 1050 hod.
Celkem 116 dělníků Cikánského tábora … 1160 hod.
Pracováno: Tlučení štěrku v km 4,800 – 4,900 na podsypovou vrstvu z figur štětového kamene … (11 mužů, 105 žen) celkem 116 dělníků.“[90]

Dodávky a uskladnění materiálu. Materiál na stavbu dálkové silnice v úseku Štěpánov – Rozseč i na stavbu kárného pracovního, sběrného i cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu dodávali rovněž místní živnostníci. Mezi největší dodavatele patřily: firma Alexa Josef, dřevoprůmysl Bedřichov; Smíšené zboží F. J. Fiala Olešnice; firma. Emil Hřebíček, obchod smíšeným zbožím Bedřichov; Antonín

86 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů,* s. 100.
87 Cikánský pracovní tábor v Letech; viz http:// www.zwittau.cz/WEB/lety.htm
88 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů,* s. 98.
89 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010, Stavební deník č. 13.
90 Tamtéž.

Svoboda, Mladkov – kovářské uhlí; firma K. Hanke, Boskovice, železářský velkoobchod – střelivo (Dynamon, rozbušky, zápalné šňůry), firma Doležal a Těhník v Prostějově – překlopné vozíky; Železářská obchodní spol. Brno – tyčové železo (Roxor); firma Mareš, elektroinstalace Kunštát – elektrické osvětlení; firma Jan Marek, kovář Hodonín, ostření nářadí; firma Mach Oldřich, Tasovice – topora; truhlář Štarha, Hodonín – dřevo; Antonín Kalda, pila Beranka Hodonín – řezivo, František Minařík, Černovice – plechy, František Sedlář, Hodonín – kulatina; Alois Jílek, povoznictví Tasovice – rozvoz řeziva; Josef Bubeník, autodoprava Hodonín – dovoz rour a dalšího materiálu; pan Bednář, rolník Hodonín – dovoz materiálu koňským potahem.[91]

K problematice uskladnění stavebního materiálu ve vztahu k ostraze tábora se zmiňuje zápis ve stavebním deníku č. 12: *„[…] Velitelství cikánského tábora II. v Hodoníně požádalo stavební správu, aby odklidila uskladnění železa u tábora. Toto odklizení jest nutno provésti v nejkratší době, ježto se musí dokonale střežiti, podle nových rozkazů, tábor. Skladiště převyšuje ohradu a jest újmou pro střežení plotu. Firma nechť se postará o brzké přenesení skladiště i železa samého na místo poblíže stavební kanceláře, přičemž udělá přesný seznam železa, který se nyní nachází ve skladišti. Železo dejte odděleně nikoli na zem, ale podle síly a délky do příhrad a ochraňujte jej před vlivem povětrnostním. Firma nechť se postará o přesné označení přejezdů (výstražným znamením apod.), zejména v km 5,100 a odstraní znamení neplatná (tabulky odstřel skály atd.). Dále nechť se firma postará o všechna bezpečnostní opatření, zvláště pak na propustkových provisoriích. Propustková provisoria upravte tak, aby byla bezpečná. Kolejku udržujte v pořádku a vyměňte staré neupotřebené pražce novým nákupem.“*[92]

Dne 16. června 1943 tedy nastoupil CT II. do práce v plném obsazení. Do tohoto data nebyly práce zastaveny, ale pouze omezeny, i když významně. Stavební firma musela odklidit skladiště v táboře až v druhé půli června.

Zkusme se nyní zaměřit na věc pohledem domácího obyvatelstva v záznamech z obecních kronik. Kronika obce Hodonín:

„[…] Během srpna 1942 sem bylo dopraveno 1.214 osob, takže s dosavadními 7 obyvateli (ze zrušeného tábora) zde bylo celkem 1.221 vězňů. K 31. srpnu 1942 zůstalo v táboře 1.053 vězňů, z toho 205 mužů, 287 žen, 89 chlapců ve věku 10–18 let, 98 děvčat ve věku 10–18 let, 374 dětí mladších 10 let. Vzhledem k tomu, že tábor mohl umístit nejvýše 300 osob, muselo vedení tábora umístit nadbytečné vězně v zabavených kočovných vozech a stanech. Následnou přístavbou dalších obytných baráků se zvýšila ubytovací kapacita na 800 osob. Vězni se stávaly také děti, kterých se v táboře narodilo 35.

91 SOkA Blansko, f. OkÚ Boskovice, inv. č. 730, kart. 832; MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9008, 9010.

92 MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9010, Stavební deník č. 12.

Tělesný a zdravotní stav vězňů byl podle výpovědi táborového lékaře MUDr. Josefa Habance velmi špatný: ‚Cikáni byli nejen neuvěřitelně špinaví, zavšivení, otrhaní, vyhladovělí, ale byli také stiženi četnými nakažlivými chorobami, které často přímo epidemicky se mezi nimi vyskytovaly.' Jednalo se nejčastěji o trachom, tuberkulózu plic a kostí, pohlavní choroby, spálu, černý kašel atp. Nejvíce nebezpečnou se stala epidemie břišního tyfu, která propukla koncem roku 1942 a začátkem roku 1943. Od 17. února 1943 byl tábor z toho důvodu hermeticky uzavřen. Karanténa trvala v podstatě až do likvidace tábora.

Strastiplným výrazem zdravotních poměrů v táboře se stalo vysoké procento úmrtnosti vězňů. Křivka úmrtnosti stoupala v zimních měsících tak rapidně, že k pohřbívání mrtvých byl v lednu 1943 vybudován v blízkosti tábora nouzový hřbitov, na kterém se prováděly pohřby do hromadných hrobů (Žalov)."[93]

Pamětní kniha obce Rozseče: „*[…] 17. února 1943 úředně uzavřen kárný tábor v Hodoníně pro nakažlivou nemoc skvrnitý tyf. V okruhu 200 metrů se nesmí v lese nikdo přiblížit.*"[94]

Židovští lékaři ve službě v Hodoníně

Po uzavření tábora byl ke službě v táboře povolán opět MUDr. Josef Habanec, praktický lékař z Olešnice. Za lékařské ošetření mu byla správou tábora navržena mzda ve výši 2500 Kč měsíčně. Za správu Zigeuner Lager II. se 20. května 1943 podepsali velitel Blahynka a správní náčelník Sokl.[95] Eliminaci tyfové epidemie ovšem musel zvládnout bez nároku na honorář jiný lékař – Alfred Mílek. Toto je jeho výpověď z 23. listopadu 1972 k situaci v CT Hodonín:

„*[…] Uvězněn jsem byl 10. 1. 1943 z rasových důvodů (židovský původ), a proto jsem byl umístěn v táboře pro Cikány v Hodoníně (ČSSR). Měl jsem se tam starat – jako lékař – o nemocné. Poznamenávám, že v tom táboře – čítajícím přes tisíc osob – byly výlučně rodiny Cikánů. Epidemie břišního tyfu v táboře měla bohatou sklizeň. Zemřelo asi 50 osob. Chtěl bych poznamenat, že část těchto Cikánů jsem později viděl v KL Birkenau a dokonce jsem s nimi mluvil přes táborové ohrazení, při čemž jsem byl přistižen jedním SS-manem, který chtěl podat hlášení o tomto ‚přestupku'. Zachránil mě vedoucí lékař místnosti nemocných úseku BII b – dr. Hermann – který přesvědčil SS-mana, že mne potrestá sám. V cikánském táboře jsem byl do 19. 7. 1943. Za pobytu v tomto táboře jsem měl problémy s pohřbíváním mrtvých. Místní kněz nechtěl povolit pohřbívání mrtvých na hřbitově a nechtěl také (odvolával se na málo pochopení ze strany církevních nadřízených) posvětit kousek země za hřbitovem. Vzhledem k tomu nařídil vztyčit kříž na pustém poli a tam jsme pohřbívali zemřelé Cikány. Rakve chyběly a tak se mrtvoly zabalovaly do černého papíru. Nane-*

93 *Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940–1943*. Kronika obce Hodonín, s. 165.

94 Pamětní kniha obce Rozseče, rok 1943. Zapsal kronikář František Vlasák.

95 ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 9, Osobní spisy zaměstnanců táborů, osobní spis MUDr. Habanec Josef.

Svatba Ladislava Herála a Anny, roz. Danielové v Pašovicích 1942,
jejíž účastníci byli za půl roku odvlečeni do Osvětimi.
Autor neznámý. Sbírka Muzea romské kultury, Brno.

štěstí se papír při přenášení mrtvol trhal a často bylo třeba nebožtíka nést bez této ochrany. Zpočátku chodilo v pohřebních průvodech mnoho Cikánů, později jen nejbližší rodina."[96]

MUDr. Alfred Mílek[97] byl následně odeslán do koncentračního tábora Osvětim, kde se setkal s několika vězni, které znal již z pobytu v Hodoníně. Do Hodonína byl k doléčení tyfové epidemie odeslán jiný lékař – MUDr. Michael Marcel Bohin.

96 MRK Brno, f. kopií arch. dokumentů MRK, Tábor Hodonín u Kunštátu, sign. 133/2007, 1972, Zpráva bývalého vězně KT Auschwitz MUDr. Alfreda Mílka o cikánském táboře v Hodoníně u Kunštátu. Dne 23. 11. 1972 složená v Praze. Originál: AMPO Osvětim, f. Oświadczenia, kart. 80.

97 MUDr. Alfred Mílek, nar. 10. 4. 1899 v Černé Vodě, okr. Galanta (ČSSR), povoláním lékař, bývalý vězeň KT Birkenau, táborové č. 146712, složil zprávu týkající se: pobytu v táboře pro Cikány v Hodoníně; přesunu z ghetta Theresienstadt do KL Birkenau (7. 9. 1943); pobytu v úseku BIIb, práce v HKB téhož úseku, pobytu ve vedlejším táboře Blechmammer, evakuace v lednu 1945 do KL Buchenwald. AMPO Osvětim, f. Oświadczenia, kart. 80.

„[…] Když v měsíci lednu 1943 vypukl mezi Cikány soustředěnými v táboře Lety, okr. Písek, skvrnitý tyf […] byla učiněna patřičná opatření. Vedle asistenta veřejné nemocnice na Bulovce Dr. Stejskala tam byl vyslán i Dr. Michael Bohin […] Podle rozkazu ‚Zenralamt für die Regelung den Judenfrage in Böhmen und Mähren'[98] *z 30. 1. 1943 se toho dne hlásil do služby v CT Lety, kde byl v následující době bezplatně stravován a ubytován. 13. 7. 1943 byl z tohoto tábora, který se rušil, odeslán do karantény u všeobecné okresní nemocnice v Písku, odkud byl dne 28. 7. propuštěn, odejel ke své rodině do Prahy a dne 31. 7. se hlásil ke službě v cikánském táboře Hodonín u Kunštátu, kde vypukly podobné závady hygienické (střevní tyf) a kde zůstal až do 30. 9. 1943. […] Od měsíce srpna 1943 mu byla židovskou radou starších vyplácena náhrada RM 150,- (1500,- K), kterou pobírala jeho manželka (árijka) Ludmila Bohinová."*[99]

Do boje proti epidemii byla „z předmětu mimořádného totálního nasazení přikázána" také skupina brněnských holičů, kteří ve dnech 13. a 14. února 1943 „vykonali úplné ostříhání a odvšivení" všech vězňů.[100] Následně začala nakažlivá choroba ustupovat, 16. března již nastoupili práceschopní „internanti" do práce na stavbě silnice a 17. srpna byla odvolána karanténa. Nutno dodat, že do té doby byl tábor uzavřen a opatřen cedulemi Zákaz vstupu. Po propuknutí tyfové epidemie nafasoval dozorčí personál pušky a v případě pokusu o útěk je mohl použít. Předtím byli dozorčí četníci vyzbrojeni jen pendreky. Nakažlivé choroby si vyžádaly životy sto devadesáti čtyř internovaných.[101] Sedmdesát tři z nich je pohřbeno u západní zdi hřbitova v sousedních Černovicích ve stínu věže kostela sv. Jana Křtitele a sto dvacet jedna zemřelých odpočívá u pietního místa Žalov ve třech hromadných hrobech na místě táborového pohřebiště, v lese zvaném Koryta. Zastrčené a klidné místo s památníkem osvěžuje větřík pofukující smrkovým lesem.

Likvidace cikánského tábora a ukončení stavby silnice. Celkem tímto táborem prošlo na čtrnáct stovek osob.[102] Cest do lágru bylo několik a cest zpět bylo rovněž více. Připomeňme čtyři základní způsoby odchodu z tábora:

1/ Propuštění – Kdo prokázal legální zdroj obživy a řádný život, byl mu pobyt v táboře ukončen.

98 Ústřední úřad pro usměrnění Židovské otázky v Čechách a na Moravě.

99 ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 6, Osobní spisy zaměstnanců táborů, osobní spis Dr. Bohin Michael. MUDr. Bohin Michael Marcel, Žid, byl 30. 1. 1943 přikázán do CT Lety, 13. 6. 1943 převeden do CT II. Hodonín v osmidenní karanténě. Dne 10. 7. 1943 odešel Dr. Alfred Mílek z CT II. Hodonín do transportu. Dr. Bohinovi bylo v červnu 1945 jako epidemickému lékaři navrženo odškodnění 1500,- Kč.

100 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů*, s. 101.

101 Tzv. cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu, viz http://www.rommuz.cz/index.php/historie

102 ABS, f. E-6, inv. j. 8.

2/ Útěk – Jen málo útěků z tábora bylo úspěšných. Povětšinou z vnějších pracovišť se několik útěků podařilo.[103] Dlužno dodat, že většina uprchlíků byla po nějakém čase dopadena a vrácena zpět do tábora.
3/ Úmrtí – Na následky věznění zemřelo celkem dvě stě sedm osob. Jsou pohřbeny na hřbitově v Černovicích a v hromadných hrobech na hřbitůvku v lese Koryta nedaleko tábora.
4/ Transport do koncentračního tábora – Nejvíce vězňů tzv. Cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu bylo odtransportováno do koncentračního tábora Osvětim. Nejpočetnější transport odjel 21. srpna 1943, poslední 27. ledna 1944.[104] Zachránila se jen osmiletá romská dívenka Božena Jochová, která se v nastalém zmatku kolem odjezdu transportu ukryla kdesi v táboře, a když bylo po všem, ujala se jí táborová kuchařka, která si ji vzala za svou a vychovávala společně se svou rodinou v Olešnici.[105]

Stavba dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava pokračovala v tomto úseku až do konce roku 1943. I když již byla spíše utlumována a více zaměřována na režijní práce, revizi vykonané práce a odvážení inventáře. V prosinci 1943 se ve stavebních denících vesměs opakují zápisy: odúčtování stavby, rovnání kolejnic, svážení inventáře ke skladišti v km 5,100.[106] Tento kilometr 5,100 je poblíž odbočky k táboru, v místě křížení staré silnice Hodonín – Rozseč a dálkové silnice (dnešní I/19). Posledním záznamem ve stavebním deníku ze čtvrtka 30. prosince 1943 však historie dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava neskončila.

Závěrečné dny cikánského tábora se odehrály následovně. Ti, kteří přežili epidemie nakažlivých chorob, převážně tyfu, neměli vyhráno. Na základě státního výnosu *„O potírání cikánského zlořádu"* byli transportováni do koncentračního tábora. První transport se uskutečnil v pondělí 7. prosince 1942 a zahrnoval jedenadevadesát osob. Černý den nastal 21. srpna 1943. Oné srpnové soboty a nadcházející noci na neděli 22. srpna 1943 proběhl druhý a největší transport sedmi set čtyřiceti devíti lidí. Každoročně, vždy v neděli nejbližší tomuto datu, se na místě tábora a provizorního hřbitůvku Žalov koná pietní akt. Třetí a poslední transport byl vypraven v pátek 28. ledna 1944 a zahrnoval zbývajících jedenatřicet lidí.[107] Všechny transporty směřovaly do koncentračního tábora Auschwitz II-Birkenau neboli Osvětim-Březinka.[108]

---

103 Mimotáborovými pracovišti byly např. těžba v kamenolomech a zejména stavba silnice.

104 NEČAS, Ctibor: *Andr´oda taboris. Tragédie cikánských táborů,* a *Tzv. cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu – historie*, viz http:// www.rommuz.cz

105 SCHUSTER, Michal: *Případ Boženy Jochové, vězenkyně tzv. cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu.* Bulletin Muzea romské kultury 19/2010, s. 152.

106 Tamtéž.

107 VYMĚTALÍK, Jiří: *Cikánský tábor. Neuvěřitelný příběh vězenkyně Jochové*. In: Blanenský deník Rovnost, 18. března 2015.

108 NEČAS, Ctibor: *Pamětní seznam II, Hodonín*, s. 13.

Někteří měli to neuvěřitelné štěstí, že koncentrační tábor přežili a mohli po válce podat svědectví. Většina se však nevrátila, zůstala v plynových komorách.[109]

Poválečné plány na dostavbu silnice

Po válce se roku 1946 plánovala dostavba silniční magistrály Plzeň – Moravská Ostrava, některé dílčí úseky byly dokonce dostavěny, ale jako celek nebyla tato dálnice druhé třídy nikdy dokončena. Až v šedesátých letech 20. století byla v ose dálkové silnice dostavěna silnice první třídy č. 18,[110] která byla v devadesátých letech přečíslována na silnici I/19 a II/150. Poválečná silnice I/18 vedla v ose Plzeň – Havlíčkův Brod – Přerov – Žilina – Michalovce. Na území Slovenska je stále značena I/18. Dnešní silnice I/19 vede v ose Nezvěstice – Mirovice – Lety – Tábor – Havlíčkův Brod – Žďár nad Sázavou – Bystřice nad Pernštejnem – Kunštát – Sebranice. Silnice druhé třídy II/150 probíhá trasou Votice v Čechách – Havlíčkův Brod – Kunštát na Moravě – Boskovice – Prostějov – Valašské Meziříčí.[111] Lze tvrdit, že z Votic po Valašské Meziříčí sledují dnešní pozemní komunikace I/19 a II/150 stopu, a někde dokonce využívají trasu bývalé dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava.

V úseku, který sledujeme, pozorujeme značné protiklady. Od dokončené a provozované silnice po zarostlé nevyužívané průseky v lese.[112] Hodonínem, jižně od dnešní silnice I/19, vede souběžná místní komunikace, tedy stará okresní silnice Štěpánov – Rozseč, která se u nového mostu přes Rozsečský potok napojí na silnici I/19 a za obcí se po pravé straně znovu vynoří. Stoupá lesem a přivede návštěvníky až před areál bývalého tábora, nyní Památníku romského holocaustu. Kousek za táborem po starém kamenném mostě[113] znovu překoná Rozsečský potok a opět nás přivede na silnici I/19 směřující na Kunštát. Jestli chceme poznat místa, kde pracovali hodonínští vězňové, musíme se od Hodonína vydat po nové silnici I/19. Ta se několikrát kříží s Rozsečským potokem, ze severu obchází táborový areál i přírodní památku Loucká obora a vede až ke křižovatce na Tasovice, kde se nacházel kamenolom. Mosty přes zmíněnou vodoteč sice nedávno prošly rekonstrukcí, ovšem znalec na nich může poznat práci dělníků stavitele Šmída z válečného období. Dálková silnice vede od zatáčky za tasovickým sjezdem více než kilometr dlouhým průsekem

109 ZAPLETAL, Tomáš: *Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu.* In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, 10/2012, s. 16.

110 KOLEKTIV AUTORŮ: *Silnice a dálnice v České republice. Vývoj stezek, cest, silnic a dálnic na našem území od nepaměti až po současnost.* Agentura Lucie, Praha 2009.

111 Seznam silnic II. třídy v Česku, viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_silnic_II._ t%C5% 99%C3% ADdy_v_%C4%8Cesku

112 Osobní zjišťovací průzkum terénu 27. 9. 2009, 19. 3. 2012 a 3. 8. 2012.

113 Tento kamenný obloukový most byl pravděpodobně postaven pro starou silnici Štěpánov – Rozseč (Bystřice – Kunštát) v druhé půli 19. století, avšak může být i starší. Osobní zjišťovací průzkum terénu 14. 7. 2012 Jiří Vymětalík a Ing. Pavel Štěpán.

v lese až k Rozseči. Přestože les od dob stavby silnice vyrostl, i dnes tu nacházíme dva příčné zářezy pro plánované mostky přes potok a lesní cestu. A křížná lesní cesta jde tělesem dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava, kterou stavěli internanti hodonínských táborů. U trasy nedokončené silnice stojí několik zarostlých hromad kamení, jež v nedalekém lomu vytěžili dělníci cikánského tábora spolu s odbornými lamači a roztloukly romské ženy a který měl být použit na štětovou vrstvu silnice.[114] Za rybníkem Cukl u Rozseče úsek svěřený tzv. Cikánskému táboru a jeho předchůdcům končí.[115]

Další osudy táborového areálu v Hodoníně

Další osudy tábora jsou stejně dramatické a protichůdné jako stavba dálkové magistrály. Místo prošlo vývojem od táborů utrpení až k táborům radosti a nyní je místem tiché úcty.

Dne 27. ledna 1944 odjel z tábora poslední transport[116] a cikánský tábor byl zrušen. Vedení tábora a dozorčí personál tu však z většiny setrval, pouze je z rozkazu GKNPP[117] převeden do stavu pracovně-výchovného tábora Mladkov (AEL – Arbeitserziehungslager Mlatkau),[118] jehož pobočkou se v roce 1944 stal.[119] Bývalý ředitel CT Hodonín Štefan Blahynka vykonává v AEL Mladkov funkci hospodářského správce. V tom roce bylo v táboře přechodně umístěno čtyřicet mladistvých chovanců z tábora Mladkov u Boskovic (porušení pracovní morálky), kteří prováděli v táboře různé opravy.[120] Následně se z Hodonína stává výcvikové středisko německé armády, od března 1945 do konce války je tu ubytována jednotka německé pohraniční

114 Vzpomínky Bohuslava Marka a Drahomíry Francové. Rovněž Stavební deníky č. 1–15, MZA, f. B 40 III, inv. č. 1471, kart. 9008 a 9010.

115 Osobní zjišťovací průzkum terénu 27. 9. 2009, 19. 3. 2012 a 3. 8. 2012.

116 Tzv. Cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu http://www.rommuz.cz/index.php/historie

117 Generalkomandant Nichtuniformieren Protektoratspolizei – generální velitel neuniformované protektorátní policie.

118 ABS, f. E-6, inv. j. 10, kart. 6–10, Osobní spisy zaměstnanců táborů.

119 V letech 1939–1942 stával na vrchu Skalky u Mladkova RABL, ubytovací tábor pro dělníky pracující na stavbě průběžné dálnice RAB Breslau – Brünn – Wien. Po přerušení prací na dálnici se z něj stal Pracovní výchovný tábor pro mladistvé provinilce, uprchlé z totálního nasazení na práci v říši. Od počátku května 1945 zde byly ubytovány německé oddíly, po 8. 5. pak střídavě různí zajatci a následně jednotky rumunské armády. V srpnu 1945 se z tábora stalo internační středisko pro Němce z okresu Boskovice. Od srpna do listopadu 1946 bylo v táboře soustředěno 386 opuštěných německých dětí. Následně se z lágru stalo rekreační středisko. Krátký čas tu strávili také jugoslávští rekreanti. V roce 1950 zde našlo azyl několik set řeckých partyzánů uprchlých z Řecka po prohrané občanské válce. Potom až do roku 1990 tábor vzkvétal, zotavovali se tam odboráři a pionýři. V nových poměrech po listopadu 1989 byl areál rozkrádán, několikrát hořel, chátral a v roce 2002 byl zbořen. VYMĚTALÍK, Jiří: *Průběžná dálnice Vídeň – Vratislav na Boskovicku.* In: Sborník Muzea Blansko, 2012, s. 149.

120 ABS, f. E-6, inv. j. 8.

stráže.[121] V květnu 1945 tábor obsazuje Rumunská armáda a poté se z areálu stává lazaret Rudé armády.[122] Správcem areálu byl vrch. kancl. oficiant Jaromír Lukeš.[123] Podle jeho výpovědi měl být velitelem lazaretu sovětský důstojník Gorielov.[124]

Výkaz spotřebního materiálu za květen 1945 byl zničen buď rumunskou nebo ruskou vojenskou jednotkou, které v táboře nocovaly. Část pokladního zbytku za měsíce leden až květen 1945 při likvidaci tábora Hodonín činila 1000 RM v hodnotě 10 000 Kč. Částku převzal Místní národní výbor Hodonín, uložil u Poštovního úřadu v Rozseči a vydal o finanční operaci potvrzení. Po proplacení v čs. korunách poslal MNV Hodonín tuto částku Ministerstvu vnitra v Praze VII., Letenská 69. Účtárna Ministerstva vnitra, Ústav šlechtičen,[125] vyúčtování převzala 7. listopadu 1945. *„[…] Potvrzení vydáno dne 20. března 1947. Účty za praní a dezinfekci prádla a čištění podslámek v hodnotě 240,- K"* si dle dokladu z 18. dubna 1945 vyinkasovala Anna Krejčová, Prosetín.[126] Podle posledního výpisu byla na šekovém kontu částka 26 564,80 K, slovy: „*Dvacetšesttisícpětsetšedesátčtyři Koruny, osmdesát haléřů*".[127]

Internační středisko pro Němce

V období 1945–1946 je v Hodoníně u Kunštátu zřízen internační tábor pro přestárlé Němce obojího pohlaví, neschopné odsunu.[128] Internační středisko ustanovil ZNV Brno – Ústředí pracovních táborů Brno, Husova 12, dne 10. prosince 1945. Z počátku zde bylo zadržováno osmdesát osob, avšak počítalo se s umístěním až patnácti set mužů i žen. Této kapacity nebylo nikdy dosaženo, maximální počet internovaných nepřesáhl šesti set. Ostrahu zajišťovaly nejprve tři osoby z místních občanů, později byla navýšena až na dvanáct. Tito strážní byli místní a z okolních

121 ABS, f. E-6, inv. j. 8.

122 Vícenásobné místní zdroje, které si nepřejí být jmenovány, uvádějí, že v létě roku 1945 zde byli léčeni rudoarmějci nakažení pohlavními chorobami. Při současné míře poznání a nedostupnosti ruských (sovětských) archivů nelze tento údaj potvrdit důvěryhodným pramenem ani spolehlivě vyvrátit.

123 ABS, f. E-6, inv. j. 87, kart. 102, Likvidace internačního střediska Hodonín, protokol sepsaný 30. května 1945 (sic!) v táboře Hodonín u příležitosti předání tábora Hodonín bývalým správcem Jaromírem Lukešem na MNV v Hodoníně u Kunštátu.

124 Tamtéž, protokol z výslechu vrch. kancl. oficianta Jaromíra Lukeše ze dne 27. 6. 1945.

125 Bývalý ústav šlechtičen, barokní Rožmberský palác na Pražském hradě v Jiřské ulici, od roku 1919 jej využívalo ministerstvo vnitra, dnes slouží Kanceláři prezidenta republiky a Správě Pražského hradu.

126 ABS, f. E-6, inv. j. 68, kart. 84, Spisy týkající se úhrad účtů pro různé podniky za práce provedené v internačních a jiných střediscích, Hodonín u Kunštátu 1945–1947.

127 ABS, f. E-6, inv. j. 87, kart. 102, Likvidace internačního střediska Hodonín, protokol z výslechu vrch. kancl. oficianta Jaromíra Lukeše ze dne 27. 6. 1945.

128 SOkA Blansko, f. Internační střediska okr. Blansko (N 001), inv. č. 29, Internační tábor Hodonín 1946.

obcí – Hodonína, Černovic a Tasovic. Velitelem střediska byl Václav Straškraba, jeho zástupcem Antonín Homola.[129] Počátkem února 1946 zde pobývalo dvě stě sedmdesát osob (213 mužů, 63 žen a 11 dětí), krátce poté přibylo patnáct práce neschopných osob německé a maďarské národnosti (10 mužů, 5 žen) z pracovního střediska Makkabi v Boskovicích. Stav k 20. únoru 1946 činil již pět set devadesát pět osob (372 mužů, 199 žen a 23 dětí). Vzhledem k tělesné nezpůsobilosti byli zaměstnáni pouze vnitřními pracemi v táboře.[130]

Vařila se tři obyčejná jídla denně. Denní norma potravin, kromě brambor, obvykle činila 250 g chleba, 20 g vejražkové mouky, 45 g margarínu, 5 g másla, 10 g luštěnin nebo krup, 5 g sušené zeleniny, 14 g kávovinové náhražky, 3 g marmelády, 5 g soli a 50 g cukru. Děti mladší šesti let dostávaly na den čtvrt litru mléka a tu a tam místo chleba bílé pečivo. Hodnota základních potravin na den pro nepracující a přestárlé se pohybovala ve výživových hodnotách tisíc až tisíc tři sta kalorií, u pracujících „internantů" s nárokem na přídavky v rozmezí patnáct set až dva tisíce kalorií; ovšem takových bylo v internačním táboře jen málo.[131] To nebyly nikterak vysoké dávky, takže v táboře se opět začaly objevovat nakažlivé choroby. Ke dni 14. dubna 1946 zde bylo čtyři sta devadesát šest zajištěných Němců (329 mužů, 165 žen a 2 děti mladší šesti let).

Ve stejnou dobu onemocněly tyfem tři osoby, dva Němci a strážný Jaromír Pučálka z Hodonína. Jejich odvoz do infekčního oddělení zemské nemocnice v Brně zajistila Epidemická brněnská autokolona. Následně v červenci toho roku propukla úplavice, která postihla asi padesát sedm Němců. Onemocněl též MUDr. Žižlavský, který nařídil zlepšení stravy a úplné omezení vnějšího styku s táborem. Stav tábora k 23. červenci 1946 klesl na čtyři sta tři osob, zemřelo jich zde čtrnáct.[132]

Internační středisko Hodonín ukončilo činnost v září 1946, likvidaci provedli přednosta Ústředí pracovních středisek Josef Moutelík a vrchní účetní Jan Buchta. Vlastní odsun Němců byl od 26. září uskutečňován referentem ředitelství SNB Brno, Dr. Plachým a dále důstojníkem v hodnosti kapitána. Němci v počtu čtyři sta padesát čtyři osob (153 mužů, 300 žen a 1 dítě) byli nákladními auty odvezeni do Brna-Maloměřic, část byla poslána do nemocničního zařízení – „starobince" ve Svatobořicích. Internační středisko Hodonín bylo zrušeno k 1. říjnu 1946, z dvanáctičlenné civilní stráže zde zůstali dva hlídači.[133]

V letech 1946–1948 se areál začal blížit vzhledem a vybavením počátečnímu stavu tábora. Zchátralý po válce se začal částečně rozprodávat. Baráky č. 2 a 4 koupila firma

129 Tamtéž, hlášení prozatímního velitele stanice SNB Hodonín štrž m. Kaldy.

130 Tamtéž.

131 STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Tilia, Šenov u Ostravy 1996, s. 161.

132 SOkA Blansko, f. Internační střediska okr. Blansko (N 001), inv. č. 29, Internační tábor Hodonín 1946, hlášení prozatímního velitele stanice SNB Hodonín štrž m. Kaldy.

133 ABS, f. E-6, inv. j. 76, kart. 59, Zdravotnická péče o osoby v internačních a jiných střediscích.

Václav Peřina Brno k ubytování dělníků zaměstnaných na stavbě státní silnice I. tř. č. 18 v úseku hranice okresu boskovského – Lesoňovice.[134] Stavba státní silnice č. 18 Rokycany – Valašské Meziříčí – Žilina navázala na předchozí projekt dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava. Firma Václav Peřina Brno pracovala již na stejném úseku Lesoňovice u Bystřice nad Pernštejnem – Štěpánov nad Svratkou (hranice okresu Boskovice) na stavbě dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava v letech 1940–1942 a poté silnice č. 18 v letech 1946–1950. Další barák č. 3 odkoupila firma František Machát stolařská dílna Rozseč nad Kunštátem. Některé budovy byly pronajímány různým uživatelům.[135]

Následně byl areál využíván Vojenským útvarem 4520 v Brně jako výcvikové středisko vojenských vysokoškoláků. Jednotka patrně podléhala Velitelství 3. oblasti, inspektorátu branné výchovy 3. oblasti v Brně. Vojenský útvar 4520 v Brně využíval objekty tábora od 11. července 1947 k branné výchově vysokoškolského studentstva. V době užívání vojenskou správou zde bývalo jedenáct budov, v tom počtu jsou kromě obytných budov zahrnuty i kuchyně, jídelna a skladiště. Inspektorát branné výchovy 9. července 1948 vrátil středisko ZÚ v Brně.[136] Jako roční nájemné byla vypočítána částka 2160,- Kčs.[137] Středisko bylo předáno vojenskou správou, inspektorátem branné výchovy zastoupeným pplk. Eduardem Rozkošným a pplk. Jaroslavem Kupcem a převzato Zemským národním výborem v Brně zastoupeným komisařem JUDr. J. Štěpánkem a vrchním tajemníkem Karlem Štefanem.[138] Bližší informace o využití tábora vojenskou správou se nepodařilo zjistit.[139]

V létě 1948 zdejší areál patrně poprvé přináší svým obyvatelům radost. Rekreují se zde děti okresní péče o mládež Boskovice. Správci střediska Františku Vrbasovi bylo zadáno opatřit nový inventář a mzdu mu do 31. července 1948 vyplácela vojenská správa.[140]

Tábor nucených prací

Další období smutku nastává v letech 1949–1951, kdy je zde umístěn Tábor nucených prací (TNP). Jsou zde internováni živnostníci a nepřátelé lidově-demokratického zřízení z Moravy a není bez zajímavosti, že tady nedobrovolně strávili pobyt

134 ABS, f. E-6, inv. j. 87, kart. 102, Likvidace internačních, sběrných a jiných středisek, Pracovní středisko Hodonín u Kunštátu. Přípis ZNV Brno č. 6060/II-13-48 z 24. 2. 1948 ministerstvu vnitra v Praze.

135 Tamtéž.

136 Tamtéž.

137 Tamtéž, Zápis z 9. 7. 1948 v bývalém internačním středisku v Hodoníně u Kunštátu.

138 Tamtéž.

139 Sdělení historika prof. Františka Hanzlíka, (e-mail 13. 1. 2015).

140 ABS, f. E-6, inv. j. 87, kart. 102, Likvidace internačních, sběrných a jiných středisek, Pracovní středisko Hodonín u Kunštátu. Zápis z 9. 7. 1948 v bývalém internačním středisku v Hodoníně u Kunštátu.

i podnikatelé, kteří se podíleli na stavbě dálkové magistrály Plzeň – Moravská Ostrava a museli v rámci trestu pracovat na stavbě silnice pro podnik Československé stavební závody (ČSSZ).[141] Mezi nejzajímavější případy patří příběh podnikatele a projektanta Bohuslava Šmída. Jeho stavební firma již od konce třicátých let budovala silnici v úseku Štěpánov nad Svratkou – Hodonín – Rozseč, i úseky sousední, přičemž stavební zázemí bývalo také přímo v táboře v Hodoníně. Po válce se znovu pustil do prací na přerušené stavbě, ale po únorovém „vítězství pracujícího lidu" v roce 1948 byla na jeho firmu uvalena národní správa a poté se stala součástí nového podniku Československé stavební závody.[142] A Bohuslav Šmíd byl jako kapitalista a vykořisťovatel vystěhován ze své moderní vily v Poličce a uvržen právě do TNP Hodonín, kde musel tvrdě pracovat zrovna pro uchvatitele svého podnikatelství v podniku ČSSZ.[143] A to není ojedinělý případ, jenž by si zasloužil vlastní studii.

Tábor nucené práce zřídilo Ministerstvo vnitra ČSR dnem 1. října 1949 podle zákona 247/48 Sb. ze dne 25. října 1948, a to v barákových objektech v Hodoníně u Kunštátu.[144] Tábor sestával z celkem osmi objektů v oplocené části, dvou budov vně plotu pro táborovou správu a tří přízemních domků (chatek) z roku 1941. V táboře byli umístěni muži s menší pracovní schopností způsobilí vykonávat lehčí práce ve veřejných národních podnicích. Jejich zdravotní klasifikace byla zařazena do kategorie C. Ostrahová služba byla ustanovena zvláštním výnosem ministerstva vnitra ze dne 4. dubna 1949 č. j. B-10 taj./1949-BP/10.[145]

Pracovní situace v táboře nucených prací. Ve výkazech za období duben – září 1949 uvádí oddělení PB/10 ministerstva vnitra:

„[…] TNP Hodonín o. Boskovice, doporučená kapacita 250 osob, zařazení 0, Pracoviště – Pro zvláštní potřebu, pracovní příležitost toho času není. Poznámka: barákový tábor.

TNP Brno pracoviště Čs. stavební závody a různé veřejné práce."[146]

Podle situačních zpráv k 31. říjnu 1949 je v TNP Hodonín zařazeno pětadvacet osob, pracujících v okolních národních podnicích, a počet se dále zvyšuje, neboť k 31. prosinci toho roku je to již sto šedesát; ostraha čítá jeden plus sedm mužů.[147]

141 ABS, f. E-1, inv. j. 17, inv. j. 101, kart. 42 a 43, Životopisy osob, zařazených v jednotlivých TNP; TNP Hodonín u Kunštátu 1950–1951. Přípis ZNV Brno č. 6060/II-13-48 z 24. 2. 1948 ministerstvu vnitra v Praze.

142 MZA, f. B 124, KNV v Brně, inv. č. 1592, kart. 2541, Stavba státní silnice č. 18 v úseku Štěpánov – Rozseč, fol. 9.

143 PELČÁK, Petr: *Bohuslav Šmíd (1895–1982). Meziválečná moderní architektura v Poličce v díle Bohuslava Šmída*. In: Zlatý řez, č. 18, Praha 1998, s. 61.

144 ABS, f. E-1, inv. j. 17, Zápisy z kontrol prováděných v jednotlivých TNP, 1949–1951.

145 Tamtéž.

146 Tamtéž.

147 ABS, f. E-1, inv. j. 25, Situační zprávy 1949–1951.

Podle situační zprávy za měsíc září 1950 bylo celkem zařazeno sto padesát pět chovanců, kteří byli schopni jen lehčí práce nebo zůstávali práce neschopni. I přes takovéto pracovní podmínky bylo zapsáno, že *„[…] u většiny chovanců pracovní morálka je dobrá a mají snahu docíliti dobrý výkon. V I. pracovní třídě je zařazeno 33,7 %, ve II. 60,3 % a ve III. 6 % chovanců. Poměrný jejich výdělek činil 2 490 Kčs, nejnižší 1 986 Kčs, a nejvyšší 4 923 Kčs. Odpracovali 4 672 hodin přesčas."*

V prosinci 1950 bylo v Hodoníně již dvě stě osob a tito trestanci odpracovali: 41 808 běžných pracovních hodin, 4 012 přesčasových hodin, 0 hodin brigád na jiných pracovištích a bezplatné práce v táboře rovněž 0 hodin.[148]

Ke dni 1. května 1950 byla obsazenost tábora dvě stě třicet mužů, ostraha se zvýšila na jedna plus devět. Muži pracovali na vnějších pracovištích vzdálených tři až pět kilometrů, a to na stavbě silnice pro podnik ČSSZ v úseku Hodonín – Rozseč, a v podniku Státní lesy.[149] Statistický přehled o zařazených osobách TNP Hodonín ke dni 30. května 1950 mimo jiné uvádí:

28 dělníků, 33 řemeslníků, obchodní živnost 94, 12 zemědělců, 17 svobodné povolání, 5 studujících, 93 úředníků, 9 jiné.

Národnost: československá 283, cizí národnost 8.

Věková hranice: do 24 let: 6, do 55 let: 171, nad 55 let: 114.

Dodání do soudní vazby 3, zběhlo za měsíc 0, dopadeno zběhů 0, celkový stav zběhů 0, přerušení výkonu 36, dovolená 0, přemístění do jiného TNP 0, propuštěno 19, přírůstek 2, úbytek 0, skutečný stav 234.

Ve statistice jsou dále údaje o školním vzdělání, politické příslušnosti, pracovních třídách, pracovní schopnosti, zdravotním stavu a trestech.

Zdravotní situace v táboře nucených prací. Situační zpráva k 31. květnu 1950 a situační zpráva za srpen 1950 uvádí následující sdělení: *„[…] V TNP Hodonín, okres Boskovice, kde jsou soustřeďováni zařazenci zdravotní klasifikace ‚C' byla šéflékařem a zdravotními orgány min*[isterstva] *nár*[odní] *bezpečnosti provedena zdravotní prohlídka 92 zařazenců. Zdravotní nálezy byly předány ministerstvu národní bezpečnosti – Správě TNP za účelem přezkoušení a případnému přerušení pobytu v TNP osobám neschopným. Podle nálezů bylo již zčásti provedeno příslušné řízení a některým osobám byl pobyt v TNP* přerušen.

V TNP Hodonín, okres Boskovice je zařazeno 200 osob schopných pouze lehké práce, nebo práce zcela neschopných. I přes tyto špatné podmínky je u většiny chovanců dobrá pracovní morálka a snaha po docílení dobrého pracovního výkonu. V I. pracovní třídě je zařazeno 32%, ve II. třídě 62% a ve III. třídě 6% chovanců. Výše výdělku za srpen není přesně známa, je však vzhledem k pracovní neschopnosti chovanců poměrně nízká."

148 Tamtéž.

149 ABS, f. E-1, inv. j. 26.

V dubnu roku 1950 si táborový lékař MUDr. Jan Dosoudil, ředitel zdravotní služby Okresní národní pojišťovny v Boskovicích, vyúčtoval vybavení zubní ambulance v TNP Hodonín. Dodala firma Sanitas Brno, kdežto opravy chrupů prováděli sami chovanci tábora.[150]

Mimopracovní činnost vězněných. Podle Zprávy o osvětové činnosti za měsíc prosinec 1950 byly ve všech táborech nucených prací provedeny následující mimopracovní aktivity:
1 / hromadné poslechy procesu s církevní hierarchií,
2 / seznámení s Manifestem národům ze zasedání Varšavského kongresu,
3 / přednáška k narozeninám předsedy vlády Antonína Zápotockého,
4 / přednáška k narozeninám generalissima J. V. Stalina.

Dále byly v táborech přednášky odborné, podle charakteru pracovišť (referenti ze závodů, krajské odborové rady atp.). V každém TNP s promítacím přístrojem byl každý týden promítán celovečerní film, případně krátké kulturní filmy. V táborech, kde nebyl promítací přístroj, konali chovanci hromadné návštěvy kina v místě tábora. Dále byly po způsobu MEVRA[151] zařazována „okénka do SSSR". K 31. prosinci 1950 byly ve všech TNP uspořádány knihy, nově kartotéčně podchyceny a zavedeny čtenářské legitimace chovanců. Tábory byly také vybaveny rozhlasovým přijímačem a gramofonem, byly provedeny revize gramofonových desek a vyřazeny tzv. šlágry.[152] Zásobování tábora obstarávaly vlastními vozidly družstevní podnik Včela v Rozseči, hospodářské družstvo v Kunštátě, chleba se dovážel z Olešnice.[153]

Táborová správa a velitelské kádry pracovaly ve zde uvedeném složení. Prvním velitelem byl od 28. srpna 1949 poručík Josef Krejčí. Útvary SNB opustil na vlastní žádost ke dni 1. února 1950.[154] Po jeho odvolání vykonával funkci velitele jeho zástupce a současně osvětový důstojník Vladimír Holý, který v táboře působil nejméně do 20. prosince 1950. Nadporučík Josef Válek zastával funkci velitele od 1. ledna 1950, jeho zástupcem byl vrch. strážm. František Studený. Posledním velitelem byl šstržm. Milan Vašíček, který v TNP Hodonín působil od 15. února 1950 ve funkci osvětového instruktora. Prvním osvětovým instruktorem v TNP byl Antonín Hlísta.[155] Službu skladníka a proviantního pracovníka vykonával nejprve smluvní zaměstnanec František Vrbas, později pracoval na pozici hospodářského důstojníka

150 ABS, f. E-2, inv. j. 14, Zubní ambulance zřízená v TNP Hodonín.

151 MEVRO – Mezinárodní výstava rozhlasu. Významná data z rozhlasové historie, 1948; dostupné z http://mediarozhlas.cz/_binary/01079380.pdf

152 ABS, f. E-1, inv. j. 25, Zpráva o osvětové činnosti za měsíc prosinec 1950.

153 MRK Brno, oddělení B I/6, f. kopií arch. dokumentů MRK, tábor Hodonín u Kunštátu, inv. č. 670/2003, zápis z TNP v Hodoníně u K. z 13. 12. 1950, materiální likvidace TNP.

154 ABS, f. Personální spisy, spis k osobě Krejčí Josef, nar. 20. 2. 1911, ev. č. 1192/1911, fol. 18.

155 Tamtéž, Protokol z 20. 12. 1949 sepsaný u KV-NB v Brně s poručíkem Josefem Krejčím.

šstržm. účetní František Pačíska až do zrušení tábora.[156] Z dalšího uniformovaného personálu mohu uvést tyto příslušníky:[157] šstržm. Balon, vstržm. Barták Karel, vstržm. Beneš Leopold, vstržm. Bieberle Alois, vstržm. Blažek Oldřich, vstržm. Havlín, šstr. Hlaváč Bohumír, npor. Chalupa, vstržm. Jančík Bedřich, šstržm. Jelínek, šstržm. Lipenský, vstržm. Sosna Čeněk, npor. Skřivánek Alois, šstržm. Širhal, vstržm. Štěp.[158] Jako civilní pomocnice v kuchyni pracovaly dvě mladé ženy Wegschmiedová Božena a Švandová Marta.[159]

Výcvikové středisko. Na základě rozhodnutí bezpečnostního kolegia předalo ministerstvo národní bezpečnosti bývalý tábor nucených prací v Hodoníně ministerstvu spravedlnosti – velitelství SVJ v Praze. Předání se zúčastnili: za ministerstvo spravedlnosti velitelství SVS správní zaměstnanec Josef Čermák, za ministerstvo národní bezpečnosti Ing. Vladimír Škorpil, hospodářský referent TNP Brno Josef Havlíček a Karel Barták.[160]

Podle popisu tábora z 21. května 1951 dostal tábor toto hodnocení: „*[…] Celkový dojem posudek stavu baráků jeví stopy velkého opotřebování a je nutno provésti zabezpečovací opravy […]. Pro tyto potřeby jest již v táboře uskladněno potřebné řezivo a to asi 21 m³, 130 kusů heraklitových desek, 2 500 cihel obyčejných a asi 60 m lepenky. Z bezpečnostních důvodů a pohotovostních důvodů nelze tábora použití jako pracovního tábora pro vězně. Tábor jest vhodným k použití jako rekreační nebo výcvikové středisko SVS. V místě je možno zříditi cvičnou i polní střelnici, poněvadž tábor je mimo osady a komunikace. Frekvence na stávající komunikaci velmi malá. Pracovní nasazení vězňů by bylo možné jen v blízkém kamenolomu a na stavbě silnice, která je proponována do roku 1955 vedoucí z Rozseče do Hodonína.*

Nedoporučuje se však toto pracovní použití, poněvadž lom je otevřen jen po dobu stavby silnice, takže trvalého zaměstnání pro vězně by nebylo. Mimo to leží lom odloučeně v lese a ze žádné strany není přehledný. Vzdálenost lomu od tábora je asi 1 km směrem k Rozseči příchod po okresní silnici vedoucí hustým lesem. Jiného pracovního nasazení není.“[161]

V období 1951–1953 tedy v táborovém areálu působilo výcvikové středisko dozorkyň Sboru vězeňské stráže, které se v následujících letech 1953–1955 změnilo na

156 ABS, f. Personální spisy a f. Osobní identifikační karty I (OEK), doplněné f. E-1, inv. j. 17. Zápisy z kontrol prováděných v jednotlivých TNP 1949–1951.

157 Pravděpodobně zde pracovaly také osoby, jejichž existenci nemohu potvrdit z důvěryhodného pramene: strž. Hubáček, Jirkal, Novák, šstržm. Pavlásek.

158 ABS, f. E-6, kart. 6, TNP Hodonín, korespondence.

159 SOkA Blansko, f. ONV Boskovice, inv. č. 368, kart. 274, Pracovní síly, zařazení do pracovních táborů 1947–1950, fol. 164.

160 MRK Brno, oddělení B I/6 – historické, f. kopií arch. dokumentů, tábor Hodonín u Kunštátu, inv. č. 669/2003, Zápis z TNP v Hodoníně u Kunštátu 21. 5. 1951.

161 Tamtéž.

rekreační středisko SVS.[162] Nepochybně přičiněním ženského elementu bachařek SVS se z represivního zařízení stává uvolněnější prostor vybízející k odpočinku.

Přerod na rekreační středisko

Od té chvíle sloužilo místo k rekreaci více než pět desítek let. Roku 1955 přešel tábor pod správu majetku ONV Boskovice, a ten zde do roku 1958 provozoval školy v přírodě a dětskou zotavovnu.[163] Poté jej roku 1958 získává ROH Krajského výboru Svazu zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském v Brně. V šedesátých letech slouží jako rekreační středisko textilky Tylex Letovice,[164] poté až do roku 1974 je rekreační středisko v majetku Státního statku Židlochovice. Následně nastává nejdelší souvislé období, kdy areál v letech 1974–1991 funguje jako pionýrský tábor CEMO Mokrá.[165] V nových poměrech zde v letech 1992–2009 provozovala podnikatelka Alena Vojtová Rekreační zařízení Žalov Hodonín.[166] Zmapování období let 1958–2009 bylo obtížné z důvodu nedostatku důvěryhodných pramenů a nepřístupnosti,[167] někdy dokonce neexistenci podnikových archivů závodů, které zde působily. V roce 2009 bylo místo vykoupeno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR a od roku 2012 zde začal vznikat Památník romského holocaustu.

Současný stav areálu

Do dnešního dne zůstaly na místě táborového areálu v Hodoníně dvě původní budovy. Nejvýraznějším objektem donedávna byla zděná třípodlažní správní budova s lomenou sedlovou oplechovanou střechou. Přízemní patro měla bíle omítnuté, obě horní podlaží byla obložena dřevem. Budova byla postavena v sedmdesátých letech minulého století jako správní objekt pionýrského tábora CEMO Mokrá.[168] S ní býval přímo spojen dřevěný barák z roku 1940, který tehdy sloužil jako ubytovací barák pro dozorce. Druhou budovou je vězeňský barák, postavený na podzim roku 1940, zrekonstruovaný do podoby ubytovacího baráku pro vězně cikánského tábora z let 1942–1943. Rekonstrukci dřevostavby provedla v období květen – srpen 2012 firma Penti prefab s. r. o. Ivanovice na Hané podle projektu architektonické kanceláře

162 SOkA Blansko, Archiv obce Hodonín, inv. č. 50, Obecní kronika 1920.

163 SOkA Blansko, f. ONV Boskovice, inv. č. 468, 469, kart. 411, Zotavovna Hodonín a Mladkov.

164 Management Tylex Letovice, a. s. ponechal autorovu žádost o nahlédnutí do podnikového archivu bez odpovědi, e-maily z 29. 7. 2013 a 15. 3. 2015.

165 Podnik CEMO Mokrá se transformoval do společnosti Českomoravský cement, a. s. závod Mokrá. V podnikovém archivu se informace o rekreačním zařízení CEMO Mokrá v Hodoníně nenacházejí. Sdělení Ing. Rostislava Fianty ředitele závodu Mokrá, e-mail 8. 8. 2013.

166 Sdělení Aleny Vojtové, osobní rozhovor z 27. 8. 2015.

167 Sdělení Bc. Petra Sychry, archiváře MZA, e-mail 29. 8. 2013.

168 SOkA Blansko, inv. č. 50. Archiv obce Hodonín, Obecní kronika 1920.

Železný kříž od romského autora Eduarda Oláha na pietním místě Žalov.
Foto Jiří Vymětalík.

Labonek & Steiner architects Praha.[169] Práce spočívaly alespoň v částečné záchraně původních dřevěných částí, zhusta napadených dřevomorkou, trámovkou a jinými dřevokaznými houbami i hmyzem, a doplnění novými díly do podoby v době protektorátu. Do novostavby byly vsazeny původní odborně ošetřené prvky jako dochovaná původní okna, části krovu a fragmenty vnitřního dřevěného opláštění. V neděli 19. srpna 2012 byl obnovený barák slavnostně otevřen a uvnitř byla instalována dočasná výstava věnovaná nejen minulosti, ale také současnosti i budoucnosti místa.[170] Proběhla také vzpomínková bohoslužba a poté pietní akt za oběti tábora. Dřevěný objekt se má stát jádrem budoucího Památníku romského holocaustu.[171] Ve studentské soutěži na dostavbu Památníku romského holocaustu Hodonín u Kunštátu zvítězil ideový návrh Richarda Pozdníčka.[172]

Památník pro Národní pedagogické muzeum a knihovnu J. A. Komenského Praha zhotovuje architektonická kancelář Labonek & Steiner architects podle projektu Ing. arch. Petra Labonka, CSc. Stavební práce provádí stavební společnost Porr a. s. V roce 2016 proběhly terénní úpravy areálu, půdorysy již zaniklých táborových budov byly symbolicky vyznačeny kamennými základy. Byl postaven nový plot a je vyznačena pietní plocha památníku.[173] Pietní plocha o obvodu 342 m je ohraničena celkem 286 čtvercovými tyčemi průměru 6 x 6 cm, 230 cm nadzemní výšky z corten oceli. Sloupky jsou vztyčeny ve vzdálenosti přes jeden metr od sebe a budou symbolizovat osoby zemřelé v tomto táboře. Na sloupky mohou být dodatečně vyražena jména s daty narození a úmrtí obětí tábora. Je stavebně dokončena nová hlavní budova informačního centra, kde se připravují expozice, a dále zde bude umístěn multifunkční sál s výstavními prostory, technickým zázemím a sociálním zařízením. Investorem je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. U staré okresní silnice, tedy přístupové cesty do tábora, blízko kamenného mostku přes Rozsečský potok, je položena odstavná plocha pro auta.[174]

169 Památník Hodonín u Kunštátu, Rekonstrukce dřevostavby. Projektová dokumentace Labonek & Steiner architects, Praha 2012.

170 Osobní zjišťovací průzkum terénu 19. 8. 2012.

171 VYMĚTALÍK, Jiří: *Zachránili budovu napadenou houbami*. In: Blanenský deník Rovnost, 28. 5. 2014.

172 Výsledky studentské soutěže o ideový návrh na dostavbu Památníku romského holocaustu v Hodoníně u Kunštátu NPM a KJAK, viz http://www.pmjak.cz/pamatnik-Hodonin-u-Kunstatu/vysledky-studentske-souteze.

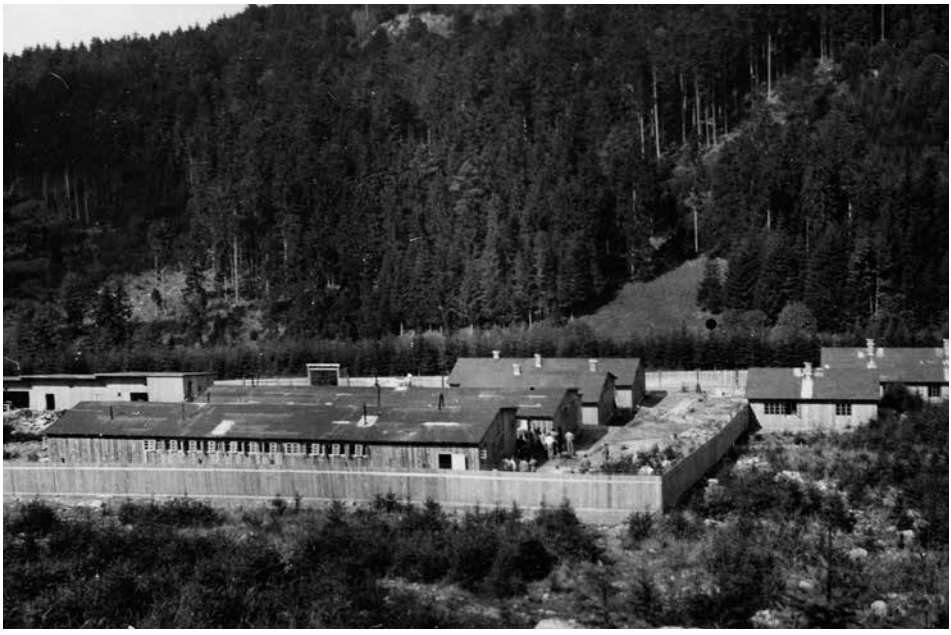
173 Osobní zjišťovací průzkum terénu 27. 8. 2015 a 30. 6. 2016 a informace Ing. Pavla Štěpána, projektového manažera stavebních a technických prací souvisejících s budováním Památníku (30. 8. 2015 a 30. 6. 2016).

174 VYMĚTALÍK, Jiří: *Hodonín: ruch v Památníku holocaustu*. In: Blanenský deník Rovnost 7. 7. 2016. Týž: *Komunisté chtěli zřídit střelnici u Tachovic*. In: Blanenský deník Rovnost 16. 11. 2016.

Závěrem

Střídala se tu období klidná i bouřlivá. Místu, kde tábory utrpení i radosti stávaly, přejme, aby po silnici, kterou v potu tváře pomáhali zdejší vězňové budovat, mohlo v klidných dobách pokorně přijíždět mnoho návštěvníků památníku, a těm aby bylo dopřáno poznat, že oběť nejvyšší, těch kdo ve zdejší půdě leží, nebyla marná.

Cílem příspěvku bylo prokázat, že cikánský tábor v Hodoníně a stavba dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava patří k sobě. Tento článek si neklade cíle odborných vědeckých zkoumání, z nichž nejvýznamnější a dosud nepřekonaná jsou díla romského historika prof. Ctibora Nečase; je třeba jej chápat jako dílčí příspěvek k dějinám tábora v Hodoníně u Kunštátu a výstavby prvních silnic dálničního typu na našem území.

Tábor Hodonín u Kunštátu – celkový pohled od východu.
Autor neznámý, sbírka Muzea romské kultury.

Deportace romské osady Osoudov, 1943.
Autor neznámý, kronika obce Knínice, okr. Dačice.
Sbírka Muzea romské kultury, Brno.

Rekreační zařízení Žalov Hodonín, 2009.
Foto Jiří Vymětalík.

Pionýrský tábor CEMO Mokrá, 80. léta.
Osobní archiv Ladislava Dostála.

Obnovený původní barák z roku 1940 po rekonstrukci v srpnu 2012.
Foto Jiří Vymětalík.

Ludvík Souček, přednosta výslechové skupiny 5. oddělení Hlavního štábu MNO v letech 1949–1951

Markéta Bártová

„Tímto způsobem vyslýchalo gestapo. Nezdá se vám být vaše jednání vůči vyšetřovancům podobné?"[1]

Touto otázkou se jeden z vyšetřovatelů v září 1951 snažil zjistit, jak o svém chování i o chování svých podřízených smýšlí Ludvík Souček, bývalý přednosta výslechové skupiny 5. oddělení Hlavního štábu Ministerstva národní obrany (HŠ MNO). Souček, který pobýval již zhruba půl roku ve vazbě a během té doby byl mnohokrát konfrontován a usvědčován zajištěnými svědeckými výpověďmi, odpověděl*:*
„Uznávám, že tento způsob výslechu byl naprosto nesprávný…"

Metody vyšetřování, které byly uplatňovány „v boji proti rozvracečům a škůdcům lidově demokratické republiky" v tzv. zakladatelském období komunistického režimu v Československu a které zahrnovaly brutální psychické a fyzické mučení, jsou dnes obecně známy. Mnoho pamětníků těchto událostí o nich podalo přímé svědectví, a když čteme jejich často šokující líčení krutého násilí, nutně se musíme ptát: Co to bylo za lidi, kteří se k těmto zvěrstvům propůjčili a v policejní či vojenské uniformě nelidsky týrali *„členy vlastního národa"*[2], a zda byli za své jednání potrestáni. Cílený výzkum s ambicí zodpovědět vyslovenou otázku i objasnit podíl jednotlivých příslušníků bezpečnostních složek státu na těchto brutalitách ale zatím

1 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Vyšetřovací spisy, archivní číslo (arch. č.) V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 12.

2 Srov. Vzpomínka protikomunistického odbojáře Jaroslava Rajnocha, člena skupiny Hory Hostýnské, který byl po svém zatčení opakovaně brutálně zbit. V roce 1951 byl uznán vinným ze spáchání trestného činu velezrady a odsouzen k trestu odnětí svobody v délce osmnácti let. Dostupné on-line: http://www.totalita.cz/vez/ vez_vez_ uhh_vzp_ jr.php [k 10. 3. 2016]. Blíže k jeho osobě BÁRTOVÁ, Markéta: *Jaroslav Rajnoch (1923–2002)*. In: ŽÁČEK, Pavel a kol.: Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. sborník o protikomunistickém odboji. Ministerstvo obrany ČR – Vojenský historický ústav Praha, Praha 2015, s. 145–146.

chybí. Předkládaný text se snaží k vyplnění této mezery přispět, když mapuje životní a profesní osudy podplukovníka Československé lidové armády (ČSLA) Ludvíka Součka, který se na výslechové mašinérii, provázející likvidaci skutečných i domnělých odpůrců komunistického režimu, jako velitel „výslechářů" 5. oddělení HŠ MNO v letech 1949–1951 podílel.[3]

5. oddělení a jeho výslechová skupina

Vznik 5. oddělení HŠ MNO vycházel z postupných změn, které prodělala vojenská zpravodajská služba, původním názvem Obranné zpravodajství (OBZ).[4] OBZ, které v Československu participovalo na přebírání moci komunistickou stranou a po únoru 1948 na odstraňování možných oponentů komunistického režimu z řad československé armády i civilistů, vzniklo již v roce 1945 z podnětu SSSR a v jeho čele stanul Bedřich Reicin.[5] Reicinovým zástupcem se stal později nechvalně proslulý soudce Karel Vaš.[6] OBZ si přisvojovalo kompetence jak vojenské rozvědky a kontrarozvědky, tak i civilních zpravodajských služeb. Dne 1. dubna 1946 vydal náčelník HŠ generál Bohumil Boček[7] výnos, jímž tato složka oficiálně přestala existovat a vzniklo 5. oddělení HŠ MNO.

3 Pro úplnost je třeba uvést, že v srpnu 1950 bylo 5. oddělení HŠ MNO přejmenováno na Hlavní informační správu (HIS). Jednalo se o organizační změnu, která se dřívějšího 5. oddělení personálně nedotkla. Pro přehlednost je v článku upřednostněn název 5. oddělení HŠ MNO i při popisu událostí po jeho formálním přejmenování na HIS.

4 Podrobněji k vývoji viz např. HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), Praha 2003. Týž: *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Ostrov, Praha 2011, s. 89–99; KUDRNA, Ladislav: *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950)*. In: Paměť a dějiny, č. 1, 2008. Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR), Praha, s. 76–89; POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj Vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2009.

5 K osobě Bedřicha Reicina (1911–1952) blíže viz HANZLÍK, František: *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*.

6 K osobě Karla Vaše (1916–2012) blíže viz PALEČEK, Pavel: *Vrahem z povolání. Utrpení soudce Karla Vaše.* Stilus Press, Praha 2015. Srov. také stejnojmenný dokument téhož autora, dostupný on-line: http://www.ceska televize.cz/porady/10565076526-vrahem-z-povolani-utrpeni-soudce-karla vase/21338255730 [k 9. 6. 2015].

7 Bohumil Boček (1894–1952), gen., účastník prvního i druhého československého odboje, držitel mnoha československých a zahraničních státních a vojenských vyznamenání. Náčelníkem HŠ se stal ihned po roce 1945, byl jedním z nejbližších spolupracovníků tehdejšího ministra národní obrany Ludvíka Svobody. Po únoru 1948 se měl jako člen Armádního poradního sboru (APS) podílet na politických čistkách v československé armádě. Později se ale i on sám dostal do hledáčku vojenských zpravodajců a nakonec byl v roce 1951 za údajnou „protistátní činnost" zatčen a odsouzen na doživotí. Zemřel ve výkonu trestu ve Valdicích.

Strukturu oddělení utvářelo několik samostatných, avšak úzce spolupracujících skupin. Vedle dalších[8] to byla zejména skupina pátrací (označovaná písmenem „P", později i „D"), která *„pracovala s agenturou a vyhledávala zprávy"*[9], studijní (označovaná písmenem „A"), shromažďující *„poznatky z oficiálních pramenů, od podřízených složek a od skupiny P"*[10], a skupina výslechová. Každou z nich řídil ve velitelské pozici tzv. přednosta, každá sestávala z několika příslušníků. Personálně byly skupiny poměrně často obměňovány, nezřídka také přecházeli jednotliví příslušníci z jedné skupiny do druhé.

Výslechové skupině, nazývané též „realizační" či „vyšetřovací" a označované písmenem „E" a později „R", velel od vzniku 5. oddělení Zikmund Harlender.[11] Po jeho převelení se přednostou skupiny stal na konci roku 1948, fakticky od ledna 1949, Ludvík Souček. Jeho přímým nadřízeným byl Josef Musil,[12] nástupce Bedřicha Reicina v čele celého oddělení. Souček velel skupině až do jara 1951, kdy byl stejně jako nejprve Reicin, poté Musil, Harlender a řada dalších příslušníků 5. oddělení HŠ MNO zatčen.

Jeho syn Zdeněk Boček se naopak proti komunistickému režimu skutečně postavil, když se podílel na předávání dokumentů zvláštního významu do zahraničí. V prosinci 1948 byl odsouzen k trestu smrti, později mu byl trest změněn na doživotí. K osobě Bohumila Bočka i jeho syna podrobněji viz PALEČEK, Pavel: *Zapomenutý generál. Příběh náčelníka hlavního štábu Bohumila Bočka (1945–1948) a jeho syna Zdeňka*. In: Po stopách nedávné historie: Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana. Ústav pro soudobé dějiny, Praha 2003, s. 222–245.

8 Kromě následujícího výčtu složek zde fungovala skupina osobní (tj. kádrová), evidenční a složka zpravodajské ochrany průmyslu. Srov. ABS, f. Zvláštní vyšetřovací spisy, arch. č. ZV-124 MV, Zpráva Rudolfa Cylka, 22. 12. 1962, s. 3.

9 Právě tato skupina se dopouštěla nejvíce provokací a pracovala s celou řadou placených spolupracovníků, které evidovala ve vlastní evidenci, nezačleněné do tehdy již existující tzv. ústřední evidence (ÚE). Srov. tamtéž, s. 4.

10 Tamtéž, s. 3.

11 Zikmund Harlender (1906–?), plk., absolvent vyšší hospodářské školy a později Vojenské akademie v Hranicích na Moravě, od 1. 5. 1946 členem KSČ. Od srpna 1945 působil na OBZ a poté plynule přešel do služeb 5. oddělení HŠ MNO. V roce 1951 byl pro falšování důkazů, páchání násilí při vyšetřování a další činy zatčen a po dvouletém vyšetřování odsouzen Vyšším vojenským soudem pro trestné činy sabotáže a rozkrádání národního majetku k trestu odnětí svobody v délce osmi let a vedlejším trestům. Již v květnu 1956 byl však pro dobré chování z výkonu trestu podmínečně propuštěn. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2163 MV.

12 Josef Musil (1900–1954), gen., vyučen kolářem, později absolvent poddůstojnické školy v Nitře a důstojnické školy v Bratislavě, v roce 1922 přijat do druhého ročníku studia na Vojenské akademii v Hranicích na Moravě, které následně úspěšně ukončil. Během německé okupace Československa pracoval jako technický úředník, údajně se účastnil druhého odboje. V roce 1946 přidělen k 5. oddělení HŠ MNO, v listopadu 1948 ustanoven jeho velitelem. Po institucionální změně oddělení na HIS byl ustanoven jejím náčelníkem. V březnu 1951 zatčen, po několika letech vyšetřování odsouzen k trestu smrti a v roce 1954 popraven. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2457 MV.

Začátky vojenské kariéry Ludvíka Součka

Ludvík Souček se narodil 4. dubna 1912 v Úvalech, v okrese Český Brod. Jeho otec Ferdinand pracoval jako zámečník, matka Karolína, rozená Cmíralová, se starala o domácnost. Mladý Souček studoval několik let na gymnáziu, maturitní zkoušku však složil na pražské obchodní akademii. Ke dni 1. října 1932 narukoval do československé armády a k základnímu vojenskému výcviku byl přidělen k pěšímu pluku do Bratislavy. Zanedlouho nastoupil do školy záložních důstojníků v Košicích, po jejímž absolvování se vrátil zpět k bratislavskému pluku. Později zahájil studium na Vojenské akademii v Hranicích na Moravě, kde měl relativně dobré studijní výsledky. Ve služební charakteristice je opakovaně popisován jako *„[…] velmi spolehlivý, samostatný, svědomitý a iniciativní, odpovědnosti se nebojí […] Smysl pro kamarádství ještě není vyvinut. Nepije alkohol. nápojů a nekouří. […] Pěstuje tělocvik, leh. atletiku, lyžaření, tenis.“*[13]

Z akademie byl vyřazen v hodnosti poručíka v roce 1935 a přidělen k pěšímu pluku č. 45 v Chustu[14] jako velitel čety, později velitel roty. V únoru 1938 nastoupil do funkce zpravodajského důstojníka a krátce nato byl vyslán do zpravodajského kurzu, zřízeného v Praze při HŠ MNO. Zde se účastnil přednášek významných vojenských osobností, jako např. Františka Moravce,[15] Josefa Bartíka,[16] Emila Strankmüllera[17] a dalších. Po ukončení kurzu se vrátil zpět do Chustu, kde působil jako zpravodajec až do květnové pohotovosti v roce 1938. Tehdy jej odveleli na 2. oddělení velitelské divize do Užhorodu. Zde dle své pozdější výpovědi *„[…] zpracovával zpravodajské hlášení podřízených orgánů, které se týkaly maďarských revizionistů a jejich činnosti v Maďarsku a našem pohraničí.“*[18] Rovněž měl za úkol evidovat materiál *„proti politicky nespolehlivým osobám uvnitř armády“*.[19] Později byl určen jako velitel zpravodajsky předsunuté ústředny v Berehovu,[20] kde získával zprávy o maďarských

13 V žádné z následujících citací nebyly opravovány pravopisné a gramatické chyby, text byl přepsán v autentické podobě. Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (VÚA-VHA), Kvalifikační listina Ludvíka Součka, 15. 9. 1936.

14 Menší město Chust na Ukrajině, v oblasti Podkarpatská Rus (dnešní Zakarpatská oblast), necelých 10 km severně od hranic s Rumunskem.

15 K jeho osobě podrobněji např. STEHLÍK, Eduard: *Moravec František*. In: LÁNÍK, Jaroslav a kol.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 2005, s. 198–199.

16 K jeho osobě podrobněji viz KREISINGER, Pavel: *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje.* ÚSTR, Praha 2012.

17 K jeho osobě podrobněji viz ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Strankmüller Emil*. In: LÁNÍK, Jaroslav a kol.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945, s. 271–272.

18 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 2.

19 Tamtéž.

20 Město Berehovo v Zakarpatské oblasti na západní Ukrajině u hranic s Maďarskem, zhruba 60 km od Chustu.

jednotkách a *„teroristických oddílech Szabat-Czapat"*.[21] Zde však sloužil pouhé dva měsíce, neboť město bylo odstoupeno Maďarům. Po rozpuštění pluku byl převeden k ministerstvu obchodu a přidělen do oddělení vývozu Národní banky Československé, kde se uplatnil jako úředník. V letech 1940–1945 pracoval ve firmě JAWA a měl se zapojit do druhého odboje, když *„sabotoval práci a nařízení něm. úřadů a působil zpravodajsky pro odboj"*.[22]

V této době se mu také z pětileté známosti narodil nemanželský syn Ludvík, uznání otcovství se však bránil a v celé věci nakonec musel rozhodovat soud.[23] Ten ho za otce prohlásil a stanovil výši rodičovského příspěvku, kterou Souček řadu let s různou spolehlivostí platil. Se svým synem a jeho matkou se však vůbec nestýkal.

Kariéra po válce

Ihned po skončení války povolali Ludvíka Součka k nástupu do činné vojenské služby na posádkovém velitelství Velké Prahy (PVVP). Právě zde se seznámil s Richardem Mysíkem,[24] se kterým ho od té doby pojilo přátelství. Souček, který byl na velitelství zařazen jako pomocník zpravodajského důstojníka, popsal výkon služby následovně: *„[…] byl jsem informačním orgánem. Vyřizoval jsem styky s civilními osobami, kteří se chodili informovat na naše velitelství o svých známých, kteří přijížděli s čs. jednotkami do Prahy […]. Na začátku června* [1945] *bylo PVVP přemístěno do kasáren Jiřího z Poděbrad. V této budově byl mým přímým velitelem mjr. Mysík. Moje práce pozůstávala ve zpravodajské ochraně kasáren. Dále jsem si v těchto kasárnech zřídil informační síť."*[25]

Z pověření Richarda Mysíka úkoloval Souček své informátory ke *„sbírání zpráv z prostoru kasáren o lidech reakčního zaměření"* a z takto získaných údajů sestavoval pro Mysíka pravidelná hlášení.[26]

Po několika měsících služby na PVVP však Souček dostal vyrozumění, že jeho přijetí do armády natrvalo není žádoucí. Obrátil se tedy na Mysíka, který mu doporučil, aby *„vyplnil přihlášku novou a znovu si žádost o přijetí podal"*.[27] Souček tak

21 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 3.

22 VÚA-VHA, Kvalifikační listiny Ludvíka Součka.

23 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Ustanovka, 16. 6. 1951.

24 Richard Mysík (1903–1951), plk., absolvent Vojenské akademie v Hranicích na Moravě, účastník druhého odboje. Po roce 1946 začal působit na 5. oddělení HŠ MNO, kde se později stal přednostou pátrací skupiny a měl tak výrazný podíl na činnosti oddělení. V dubnu 1950 převelen na jiné místo, později, stejně jako další „Reicinovi muži" zatčen a vyšetřován za svou činnost v rámci 5. oddělení. Odsouzen nikdy nebyl, ještě ve vyšetřovací vazbě spáchal sebevraždu. ABS, evidenční karta, nedat.

25 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 4–5.

26 Tamtéž, s. 5.

27 Srov. tamtéž, s. 4.

učinil a po Mysíkově intervenci byl počátkem roku 1946 nakonec do služebního poměru přijat. Jak moc si Mysík Součka považoval, lze vyčíst i z pochvalného kvalifikačního hodnocení z ledna 1946, jehož byl autorem: *„[…] nadaný, dobré paměti, bystrého postřehu, schopný logicky uvažovat. […] Jako zpravodajský orgán osvědčil se výborně i nyní. Má pro tuto službu velký zájem a porozumnění. Hodí se jak pro řadovou službu, tak i pro administrativní službu. Vzhledem pak k jeho nevšední zálibě pro zprav. službu jest záhodno, aby byl v této službě ponechán. Hodí se v. d. pro zastávání nejblíže vyšší funkce. […] Stupeň kvalifikace: v ý t e č n ý.*“[28]

V té době byl Ludvík Souček již platným členem Komunistické strany Československa, kam si podal přihlášku hned v květnu 1945.

Koncem března 1946 byl přemístěn jako referent k Hlavní správě OBZ (HS OBZ). V pozdější výpovědi k tomu uvedl: *„[…] Zpracovával jsem referát Maďarska. Vedl jsem evidenci maďarských jednotek, vojenských i policejních sborů, které byly umístěny v blízkosti našich hranic. Dále jsem sbíral zprávy o Maďarsku. Zprávy týkající se maďarského politického a hospodářského života byly pravděpodobně dodávány II. odd. gen. št.*“[29]

Sloužil zde i Karel Vaš a Souček k jeho osobě později poznamenal: *„[…] Pamatuji se, že mi říkal škpt. Kocián o Vašovi, že je při výslechu velmi brutální. Kocián poznal Vašeho již na Užhorodu za prvé republiky. Dále mi říkal […], že Vaš chodil v r. 1945 mezi zajištěné osoby /Vlasovce/, které velmi brutálním způsobem vyslýchal. Škpt. Kocián byl též Vašem instruován, jak má vyslýchat, při čemž Vaš mu říkal, že musí vězně nejdříve demoralizovat.*“[30]

Od dubna do června 1946 pobýval Souček v Budapešti, kde měl za úkol *„[…] získati informátory z osob, které tam již dříve působili, znali tam již tamnější poměry, kteří měli podávati informace o osobách jednak o příslušnících čs. voj. mise, kteří byli reakčního zaměření, jednak o osobách maďarské národnosti, po případě i slovenské, kteří se za okupace dopustili na Slovensku zločinů a uprchli do Maďarska,*“ a též shromažďovat informace k maďarské armádě a jejích příslušníkům.[31]

Od října 1946 pak několik měsíců vykonával z Vašova rozkazu službu v jáchymovských dolech, kde byla až do března 1947 jeho úkolem „*zpravodajská ochrana*“ prostoru Jáchymov. Poté absolvoval další zpravodajský kurz a až do jara následujícího roku byl přidělen ke košickému velitelství 10. divize jako referent pro Maďarsko.

Dle kvalifikačních listin se Ludvík Souček stále udržoval ve velmi dobré tělesné kondici a zároveň pilně studoval, kromě marxismu-leninismu i cizí jazyky.[32] Jako student vojenské akademie uměl německy pouze částečně, v roce 1947 již němčinu ovládal slovem i písmem, stejně jako maďarštinu a francouzštinu.

28 VÚA-VHA, Kvalifikační listina Ludvíka Součka, 18. 1. 1946.

29 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 5.

30 Tamtéž.

31 Tamtéž, s. 6.

32 VÚA-VHA, Kvalifikační listina Ludvíka Součka, 3. 10. 1947.

V čele výslechové skupiny

Ludvík Souček ve službě, kolem roku 1949. ABS, Evidenční karta Ludvíka Součka.

Ludvík Souček byl do výslechové skupiny 5. oddělení HŠ MNO přidělen jako řadový referent v březnu 1948. Pravděpodobně se jevil jako velmi spolehlivá a režimu zcela loajální osoba, neboť se po necelých devíti měsících stal k 1. lednu 1949 přednostou skupiny.[33] V té době již dosáhl hodnosti majora a za uplynulé období byl opětovně velmi kladně hodnocen.[34] Ve funkci Součkova zástupce se uplatnil Karel Bohata,[35] s pověstí jednoho z nejbrutálnějších příslušníků celého oddělení. Mezi „výslecháři" však nebyl sám, k těm neblaze proslulým patřili i Ludvík Turek[36] a další, pro něž bylo používání násilí normální součástí jejich výkonu vojenské služby. Vyšetřovatele Karla Bohatu, Ludvíka Turka a další lze bez nadsázky označit za sadisty, jejichž násilné chování k vyšetřovancům v případech řešených 5. oddělením Ludvík Souček v podstatě schvaloval a často i sám nařizoval.

K Součkovým přímým podřízeným patřil i František Pergl,[37] velitel vazební věznice, tzv. Domečku.[38] Pergl, s nímž se přátelil a kterého dával ve skupině jak *„po stránce*

33 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 9.

34 VÚA-VHA, Kvalifikační listina Ludvíka Součka, 30. 10. 1948.

35 Karel Bohata (1906–?), pplk., absolvent gymnázia a Vojenské akademie v Hranicích na Moravě. Od roku 1945 členem KSČ, na 5. oddělení HŠ MNO zařazen v roce 1949. V roce 1951 zatčen a obviněn z používání tzv. „nezákonných metod" při vyšetřování. V září 1953 odsouzen k trestu odnětí svobody v délce patnácti let a vedlejším trestům. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV.

36 Ludvík Turek (1913–?), kpt., absolvent Vojenské akademie v Hranicích na Moravě, odkud byl v roce 1936 vyřazen jako poručík pěchoty. Od dubna 1948 kandidátem členství v KSČ, v roce 1950 prověřen kladně. Od roku 1949 zařazen do výslechové skupiny na 5. oddělení HŠ MNO. Zatčen v říjnu 1951 a obviněn z používání násilí při vyšetřování. V září 1953 odsouzen ve stejném soudním procesu jako Ludvík Souček k trestu odnětí svobody v délce dvanácti let a vedlejším trestům, v roce 1957 prezidentem republiky omilostněn a propuštěn z výkonu trestu. Srov. tamtéž.

37 František Pergl (1893–1962), škpt., v letech 1918–1939 příslušník československé armády, v letech německé okupace Československa se údajně zapojil do druhého odboje. V roce 1948 přidělen k 5. oddělení HŠ MNO a zanedlouho ustaven správcem vojenské věznice. K vězňům se choval přímo nelidsky, týral je fyzickým i psychickým násilím, odpíral jim hygienické potřeby i lékařskou pomoc či léky. Za své jednání byl v březnu 1951 zatčen a o dva roky později postaven před soud. Rozsudkem mu byl udělen trest odnětí svobody v délce jedenácti let, z výkonu trestu byl podmínečně propuštěn v březnu 1957. Poté si jako pracující důchodce přivydělával až do své smrti jako pomocný dělník. Srov. tamtéž.

38 Označení „Domeček" se užívá pro část bývalé pražské vojenské věznice, vystavěné v Praze v Kapucínské ulici, č. p. 214, již v roce 1896. Jde o patrovou stavbu obdélníkového půdorysu,

plnění rozkazů", tak dokonce i „*po stránce vojenského chování*" vždy ostatním za vzor,[39] hrál v procesu vyšetřování nepostradatelnou roli. Sám z vlastní iniciativy či na přímý rozkaz prováděl celou řadu represivních opatření vůči zatčeným osobám, zvláště tehdy, pokud zadržení nevypovídali podle představ vyšetřovatelů.

„*[…] Když si jednotliví referenti Perglovi stěžovali, že ta nebo ona vyšetřovaná osoba nemluví, vyžádal si Pergl ihned telefonicky nebo přímo u Součka, jestli jim může dát ‚osvětu'. Pplk. Souček skoro nikdy tomuto přání Pergla neodmítl a naopak sám vždy dbal toho, aby každá osoba než přijde k výslechu, dostala Perglovu ‚osvětu'. Zároveň upozorňoval Pergla, aby nenechal nikoho spát, aby strážní každou chvíli otevírali dveře cel a šikanovali vězně, že špatně leží atd.*"[40] „Osvěta" znamenala mimo psychický teror i skutečně brutální bití zatčených, přičemž tyto dva hlavní rysy charakterizují způsob, resp. systém vyšetřování domnělých či skutečných odpůrců komunistického režimu v době, kdy vyšetřovací skupině Ludvík Souček velel.

Mimo to vyšetřovanci trpěli absolutním nedostatkem jídla, vícedenní půst nebyl výjimkou a řadil se mezi tresty, které byly udělovány za sebemenší provinění. Dlouhé měsíce vazby se nesměli vykoupat a neměli k dispozici téměř žádné hygienické potřeby.[41] Všem vězněným byla až na výjimky odpírána jakákoliv lékařská péče či pomoc a dlouhodobě nemocným nebyly poskytovány ani základní léky.[42] Svědecké výpovědi dokládají, že každý z vyšetřovanců musel místo spánku sepisovat po návratu z několikahodinových výslechů podrobný popis jejich průběhu nebo v malé cele až do umdlení pochodovat a cvičit. Cílem této šikany bylo přinutit zatčené osoby k doznání, a to za všech okolností, ať již byla činnost proti režimu skutečně spáchána, či nikoliv.

V případě, že zatčený i přes téměř likvidační výslechy některá z obvinění opakovaně odmítal, byly zápisy o výpovědi falšovány přímo. Výslechové protokoly pak samy o sobě představovaly jeden z nejdůležitějších důkazů, velmi často šlo o „důkazy" jediné, na nichž byl následně celý soudní proces postaven. Nedostatek usvědčujícího materiálu mnohdy nahrazovaly podvržené dokumenty a zavádějící či přímo

v jejímž přízemí se nacházely cely a v patře výslechové místnosti. V době 2. světové války využívalo objekt gestapo, později sloužil OBZ a posléze tedy 5. oddělení HŠ MNO jako vyšetřovací věznice. V první polovině padesátých let minulého století měla věznice kapacitu sto sedmdesát vězňů. Domeček je považován za jedno z nejkrutějších vězení komunistického režimu, v jeho zdech byly mučeny a terorizovány desítky vojenských osob, kterých se komunisté chtěli z nejrůznějších důvodů zbavit. Stručně viz TOMEK, Prokop: *Estébáckou Prahou. Průvodce po pražských sídlech Státní bezpečnosti.* Academia, AV ČR, Praha 2013, s. 60–61. Viz také ŠEDIVÝ, Zdeněk František: *Domeček. Mučírna na Hradčanech*. MOBA, Brno 2004.

39 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zpráva o situaci v realizačním oddělení hl. štábu MNO, 6. 3. 1951, s. 1.

40 Tamtéž, Zpráva o činnosti skupiny R, 7. 6. 1951, s. 1.

41 Srov. VÚA-VHA, Sbírka Justiční dokumentace vojenských soudů, f. VVS Praha, sp. zn. T 26/1953, Zápis o výpovědi Josefa Slabého, 1. 5. 1951, s. 4.

42 Srov. tamtéž, Zápis o výpovědi Jaroslava Kešnera, 27. 9. 1951, s. 2.

lživě sestavené posudky soudních znalců. V některých případech byla trestná činnost proti totalitnímu režimu různými způsoby provokována, běžně i tehdy, kdy osoba, k níž provokace směřovala, byla již určitým způsobem v odboji aktivní.

Ludvík Souček jako velitel výslechové skupiny nejenže o těchto metodách věděl, ale sám je propagoval a sám se jich i dopouštěl. Později soud konstatuje, že přestože k teroru vyvíjenému proti vyšetřovaným osobám docházelo již dříve, za Součkovy éry *„dosáhlo používání násilí vrcholu"*, a to jak ve vyšetřovnách na HŠ MNO, tak ve vojenské věznici.[43]

Zatčení a vyšetřování

Součkova kariéra a s ní zřejmě i nejtemnější období 5. oddělení HŠ MNO se začaly chýlit ke konci ve chvíli, kdy v dubnu 1950 vystřídal Ludvíka Svobodu na postu ministra národní obrany Alexej Čepička. Tehdy se začaly mocensko-politické pozice v celém bezpečnostním aparátu otřásat. Reicina, který byl do té doby v podstatě nedotknutelnou osobou, zatkli v únoru 1951 a po něm i několik jeho nejbližších spolupracovníků. Zatčení se nevyhnuli Josef Musil, Zikmund Harlender, Ludvík Souček a další. Nakonec mělo být podle dobových údajů zatčeno více než šedesát příslušníků bývalého 5. oddělení HŠ MNO, z nichž část byla posléze skutečně odsouzena.

Součkovo zatčení proběhlo v jeho bytě dne 18. března 1951: *„[…] Dnešního dne byli vysláni 4 orgánové k provedení zatčení a domovní prohlídky výše jmenovaného. Bylo dohodnuto, že 2 orgánové zazvoní u bytu a 2 zůstanou skryti v chodbě domu. Zvonek u bytu nefungoval. Bylo zaklepáno na dveře bytu, načež přišel otevřít Souček*

Ludvík Souček po zatčení, 1951.
ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV.

43 Tamtéž, f. Generální prokuratura-Hlavní vojenská prokuratura (GP-HVP), Tajné protokoly, inv. j. 52/63, Ludvík Souček, býv. pplk. – revize soudního rozsudku – zpráva, červenec 1963, s. 2.

oblečený v teplákách. […] dva orgánové vstoupili do předsíně kde bylo provedeno zatčení […], zatčení proběhlo hladce. Souček byl odvezen […] do věznice v Ruzyni, kde byl převzat v 10.10 hod.“[44]

Podobně, jako fungovala obvyklá praxe při vyšetřování „protistátních živlů“, nebyla ani v Součkově případě jeho rodina dlouhé měsíce informována o tom, proč a na jak dlouhou dobu byl zadržen. O tom svědčí dopis jeho matky Karolíny Součkové, doručený pražskému vojenskému velitelství v říjnu 1951: „*[…] Viděla jsem ho naposled v lednu a už 8 měsíců nevím kde je a jestly vůbec žije. V jeho bytě bydlý jiný nájemník a jeho věci jsou pryč. Nikdo mě neřek ani nenapsal ani řádku. Byl podpluk. českosl. armády. Jak je to možný že se moh v dnešní době úplně stratit. Chci ho vidět a chci sním mluvit abych viděla že je v pořádku a že je o něj postaráno. […] Máte taky každej mámu a víte jak by ji bylo kdyby se vám některýmu tohleto stalo. Prosím abyste na mě nezapoměly a brzo mě napsali.*“[45]

V reakci na tento dopis jí bylo o měsíc později odesláno sdělení, že Ludvík Souček je umístěn ve vazbě nižšího vojenského prokurátora v Praze. Zhruba v té době mu byla odňata hodnost plukovníka a byl propuštěn do zálohy jako vojín. Zároveň přišel o nárok na vojenskou výsluhu a jakékoliv další příspěvky.[46]

Výslechy, kterým byl za dobu své vazby Souček opakovaně podrobován, byly zaměřeny zejména na popis součinnosti mezi ním a Josefem Musilem a rovněž na objasňování postupů při šetření jednotlivých případů, které řešil jako osoba provádějící výslech, či za které později jako přednosta výslechové skupiny zodpovídal. Na začátku vyšetřování se snažil svou roli a podíl na chodu oddělení spíše bagatelizovat a vysvětlovat své jednání pouze jako plnění rozkazů nadřízených, později však připouštěl, že je za používání násilí a všeobecný teror zodpovědný i on sám, neboť o něm věděl a nijak nezakročil, v některých případech šikanu a bití sám nařizoval, i se jich osobně účastnil.[47]

Vybrané případy z let 1948–1951

Následující přehled případů přibližuje činnost Součkovy výslechové skupiny, potažmo i dalších složek 5. oddělení HŠ MNO, přičemž se soustředí na ty, které lze na základě dochovaného archivního materiálu přímo spojit s osobou Ludvíka Součka. Nejedná se pochopitelně o jejich úplný výčet; obdobných „akcí“ proběhlo ve výše vymezeném období několik desítek a v nich odsouzené osoby lze odhadnout až na několik tisíc. Jde tedy pouze o ilustrační náčrt, který na vybraných případech ukazuje

44 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zpráva o průběhu zatčení a domovní prohlídky Ludvíka Součka, 18. 3. 1951.

45 Tamtéž, Dopis Karoliny Součkové, nedat. [listopad 1951].

46 Tamtéž, Dekret, 6. 11. 1951.

47 Srov. Tamtéž, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 22. 3. 1951, s. 1. Tamtéž, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 8.

běžnou činnost výslechové skupiny, způsob zacházení se zatčenými a metody, jakými bylo vyšetřování prováděno. Pozornost je ve stručném přehledu věnována i osobám, které byly tímto jednáním přímo zasaženy.

Skupina Pravda zvítězí a osoba Josefa Hrušky

Podplukovník Josef Hruška (1883–1949) sehrál neblahou roli v případu protikomunistické skupiny Pravda zvítězí,[48] když jako placený spolupracovník 5. oddělení HŠ MNO ovlivňoval aktivity členů této organizace a o všem informoval svého „řídícího orgána" Richarda Mysíka. S Obranným zpravodajstvím spolupracoval Hruška již od roku 1947. Mysík si ho jako agenta ponechal i po únorových událostech, kdy jej začal úkolovat k proniknutí do vznikajících odbojových organizací. Hruškovi se bohužel skutečně podařilo v těchto kruzích vzbudit důvěru, zejména u Karla Bacílka se synem, jejich přítele Borise Kovaříčka a dalších lidí, kteří byli se jmenovanými v kontaktu. V domnění, že jde o odpůrce totalitního režimu, přijímali skuteční odbojáři od Hrušky instrukce k odboji. Veškerá jejich činnost tak byla kvůli němu pod dozorem bezpečnostních orgánů; avšak když na přelomu let 1948/1949 došlo k zatčení několika desítek podezřelých, byl mezi nimi i on. Aniž by to kdy předpokládal, vyšetřovatelé s ním nakládali stejně jako s ostatními zadrženými a při výsleších byl podroben surovému násilí. Ludvík Souček, který se výslechů Josefa Hrušky rovněž účastnil, se později k bití přiznal. Uvedl ale, že mu uštědřil pouze dvě facky.[49] Naproti tomu zřejmě pravdivější výpověď uvedla Dagmar Marešová-Králová, která pracovala na 5. oddělení jako civilní zaměstnankyně-písařka:

„[…] Hruška při výslechu stále namítal a říkal Mysíkovi, že dělal jen to, co mu Mysík jako svému důvěrníku nařídil. Jakmile však toto pronesl, byl všemi zúčastněnými bit tak, že bylo plno krve na stole, u něhož seděl. Byl totiž posazen zády do místnosti, aby nikoho neviděl. Zezadu jej mlátil pplk. Otakar Tylš[50] *klackem, který mu přinesl Slavík.*[51] *Na jedné straně stál Mysík a kopal do něho, z druhé strany ho tloukl rukama*

48 Ke skupině podrobněji např. VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena – BABKA, Lukáš (eds.): *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl III.* Praha, ÚDV 2004, s. 15–88.

49 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 9.

50 Otakar Tylš (1906–?), pplk., příslušník výslechové skupiny 5. oddělení HŠ MNO, zatčen v srpnu 1951 a obviněn z používání násilí na zatčených. Po dvou letech vyšetřování bylo trestní stíhání jeho osoby pro údajný nedostatek důkazů zastaveno. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-1768 MV.

51 Stanislav Slavík (1923–?), poručík, příslušník Krajského velitelství Státní bezpečnosti (KV StB) Praha, v dubnu 1948 určen jako „spojka" mezi pražskou StB a 5. oddělením HŠ MNO, figuroval v řadě výslechů jak civilních, tak i vojenských osob, vyšetřovaných těmito dvěma bezpečnostními složkami. Platil za jednoho z nejbrutálnějších vyšetřovatelů. V září 1951 zatčen a obviněn z používání násilí na zatčených. V důsledku obvinění byl suspendován a ze služby propuštěn. Doposud se nepodařilo zjistit, zda byl za své jednání postaven před soud a odsouzen. VÚA-VHA, Sbírka Justiční dokumentace vojenských soudů, f. VVS Praha, sp. zn. T 26/1953.

Souček. […] Bití se mnohokráte opakovalo a propuklo vždycky, když Hruška počal hovořit o tom, že dělal jen to, co mu Mysík nařídil […] Když Hruška při bití začal sténat a naříkat, přiskočil Tylš k radiu a vyladil ho na hlasitou hudbu, aby tak zakryl Hruškův nářek.[52] *Před tím vždycky hovořili posměšně, zda chce vyslýchaný hudbu […] Vzpomínám si zcela jasně, že při bití volal mimo jiné Mysíka a maminku. Prosil, aby ho nechali, že všechno řekne a podobně. […] Ještě si vzpomínám, že pozdě v noci, když již nebylo možno chytiti žádnou hudbu, vyhrožoval Slavík Hruškovi zabitím, když bude křičet. Pak jej mlátil spolu se Součkem a drželi mu ústa, aby nekřičel. Hruška již potom ani nekřičel, jak byl utýrán.*[53] *Podotýkám ještě, že Hruška byl bit tak strašně, že mu pravděpodobně jezdeckým bičíkem, který též měli ‚v činnosti', přerazili náramenní řemen opasku dohodového. Řemen byl přeražen v půli, nikoliv u přezky. […] Vchod z místnosti byl po dobu Hruškova mučení uzamčen. Výslech trval zhruba od 19.00 do 00.40 hod druhého dne.*"[54]

Po ukončení vyšetřování, kdy se Josef Hruška přiznal ke všem obviněním, tedy že jednal na vlastní pěst a sám o své vůli organizoval „illegální činnost skupiny", byl rozsudkem Státního soudu uznán vinným ze spáchání zločinu velezrady a vyzvědačství, a stejně jako studenti Karel Bacílek ml. a Boris Kovaříček odsouzen k trestu smrti. Byl popraven na dvoře pankrácké věznice v Praze dne 24. května 1949.

„Josef Kejda a spol."

Jednou z „akcí", které 5. oddělení HŠ MNO řešilo na začátku roku 1949 a která ukazuje na Součkovo jednání, je i případ nazvaný bezpečnostními složkami podle jeho hlavního aktéra „Josef Kejda a spol."

Major Josef Kejda (1911–1984) byl veteránem druhé světové války. V roce 1938 odešel do Polska, vstoupil do cizinecké legie a účastnil se bojů v Africe a později ve francouzském Dunkerque. Za zásluhy v boji byl opakovaně dekorován vojenskými vyznamenáními. V červnu 1945 se vrátil do vlasti a znovu nastoupil do činné služby v armádě. Po komunistickém převratu v únoru 1948 neprošel vlnou kádrových čistek a v prosinci téhož roku byl dán do výslužby. Koncem února následujícího roku byl zatčen pro podezření z poskytnutí pomoci při převodu několika osob z řad československých občanů do zahraničí. Po zadržení byl umístěn do vojenské věznice Domeček.

Jak již bylo výše krátce zmíněno, poměry zde byly otřesné. Nelidské zacházení s vězni bylo podřízeno jedinému cíli – donutit zatčeného vypovídat, případně odsouhlasit a svým podpisem stvrdit vyšetřovatelem sestavený protokol, uvádějící nezřídka smyšlené skutečnosti. Velmi časté bylo trápení zimou, kdy byli vyšetřovanci umístěni do promrzlých, ani minimálně vytopených cel, oděni často pouze do košile

52 Tamtéž, Zápis o výpovědi Dagmar Marešové, nedat. [1951], s. 5. VÚA-VHA, Sbírka Justiční dokumentace vojenských soudů, f. VVS Praha, sp. zn. T 26/1953.

53 Tamtéž, Zápis o výpovědi Dagmar Marešové, 31. 8. 1951, s. 3.

54 Tamtéž, s. 11.

a kalhot.[55] Tomuto byl vystaven i mjr. Josef Kejda, protože přes vyčerpávající výslechy odmítal vypovídat. Souček proto *„[…] nařídil, že vzhledem k tomu, že Kejda nechce mluvit, aby správce věznice, škpt. Pergl otevřel po celou noc okno, sundal Kejdovi kabát, vyndal z cely postel a nechal Kejdu po celou noc chodit. Ráno, když byl přiveden […] k výslechu, měl oteklý a namrzlý nos a uši a prohlásil, že u výslechu přizná všecko, co si vyslýchající budou přát.“*[56]

Josefa Kejdu později Státní soud uznal vinným ze spáchání zločinu velezrady a vojenské zrady a odsoudil ho k trestu smrti, konfiskaci celého majetku a k dalším trestům. Rozsudkem Nejvyššího soudu mu byl původní trest změněn na odnětí svobody v délce dvacet pět let. Propuštěn z vězení byl po více než dvanácti letech, v květnu 1962.[57]

Akce „Praha–Žatec“

Tento případ souvisí s plánováním ozbrojeného protikomunistického převratu a je označován jako akce „Praha–Žatec“, „Norbert“, „Březen“ nebo „Praha“ a podle jednoho z hlavních aktérů celé kauzy Miloslava Jebavého[58] též jako „Jebavého puč“. Činnost organizace, kterou lze dále rozčlenit na několik dalších podskupin, probíhala koncem roku 1948 a v prvních měsících roku následujícího; jejím cílem bylo ozbrojeným povstáním svrhnout komunistickou vládu. Po prozrazení plánů bylo zatčeno a následně vyšetřováno více než dvě stě osob, z nichž podstatnou část tvořili důstojníci československé armády. Ti byli předáni 5. oddělení HŠ MNO a během několika měsíců trvajícího vyšetřování podrobeni neskutečně tvrdým výslechům. Na nich se podílelo několik Součkových podřízených, včetně Františka Pergla. Přímo k němu Souček vypověděl: *„Po ukončení akce Praha přišel ke mne Pergl a s hlášením odevzdal mi zub se zlatou korunkou a řekl, že neví, komu patří, ale že to bude někoho z této akce,“*[59] protože bylo pravděpodobné, že se to stalo *„[…] při nějaké větší akci, kdy vyrazil zubů více.“*[60] Souček dal zub do obálky, na kterou napsal „Akce Žatec“, a tu uložil ve svém stole. Obálka pak byla po jeho a Perglově zatčení nalezena a použita při následném soudním procesu jako jediný předmět doličný.

55 Srov. tamtéž, Zápis o výpovědi Miloše Vodrážky, 12. 5. 1951, s. 1. Podobně viz tamtéž, Zápis o výpovědi Jiřího Bauera, 7. 5. 1951, s. 2.

56 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zpráva o činnosti skupiny R, 7. 6. 1951, s. 1.

57 Srov. tamtéž, arch. č. V-5771 MV. Stručné informace k osobě Josefa Kejdy viz např. AMBROS, Martin – KULAVIAKOVÁ, Dagmar: *V Tetčicích odhalí pamětní desku Josefu Kejdovi*, 19. 5. 2011. Dostupné on-line: http://www.rosicko.cz/zpravy/o-cem-se-mluvi/761-Tetcice-V-Tetcicich-odhali-pametni-desku-Josefu-Kejdovi. html [k 16. 6. 2015].

58 Podrobněji k Miloslavu Jebavému, který byl později odsouzen k trestu smrti a popraven, viz MALLOTA, Petr: *Protikomunistická odbojová organizace Praha–Žatec. Spekulace, fakta a role Jiřího Vovsa.* In: Securitas Imperii č. 24, ÚSTR, Praha 2014, s. 234–267.

59 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 18. 9. 1951, s. 10.

60 Tamtéž, s. 2.

Když Inspekce ministra vnitra[61] prošetřovala případ „Praha–Žatec", na jehož konci bylo Státním soudem v Praze vyneseno pět rozsudků smrti a v dalších osmi případech uloženy tresty doživotní, vypovídala k němu v roce 1957 i písařka Dagmar Marešová-Králová: *„[…] Pokud se týče způsobu výslechu, pamatuji si ještě dnes velmi přesně, že tento byl nanejvýš brutální, že se používalo bití obuškem, zavazovaly se vyslýchajícím oči a mokrými ručníky byli biti do bezvědomí, že byli tlučeni pěstmi do břicha, a že jim byly způsobeny trvalé rány a zmrzačení. […] konkrétně pplk. V. Sieger Sok […] byl v takovém stavu, že se Souček obával jej převézti přes veškeré urgence na Pankrác, protože si tento nemohl skoro sednouti a měl úplně zmodralý obličej od ran. Kromě toho Pergl surovým, jemu obvyklým způsobem tloukl tyto lidi znovu ve věznici na přímé rozkazy Součka a ostatních vyslýchajících."*[62]

Souček, který byl tehdy k věci znovu vyslechnut, pouze prohlásil: *„[...] s vyšetřovanci v tomto případě nebylo jednáno v rukavičkách* [!], *což bylo odůvodněno tím, že tato protistátní skupina byla velmi nebezpečné povahy a bylo potřebí urychleně podchytiti všechny skupiny, než dojde k propuknutí puče, který byl již pevně stanoven na první polovinu března."*[63]

Akce „Pohořelec"

V případě, označovaném bezpečnostními složkami názvem „Pohořelec", bylo zatčeno několik desítek osob a i zde se opakovalo surové bití zatčených. Nejméně jednou se ho Ludvík Souček sám aktivně účastnil, když praporčíka Františka Mikše (1897–?) zbil *„pěstí do obličeje tak, že během výslechu otekl tak, že neviděl na oči."*[64] Vynucování výpovědí fyzickým i psychickým terorem tehdy nezůstalo utajeno a již *„[…] za hlavního přelíčení u Státního soudu bylo zjištěno, že při výslechu vojenských osob bylo vyšetřovacími vojenskými orgány použito nepřípustných metod, proto bylo i 9 osob zproštěno žaloby a na 9 osob ji vzal zpět prokurátor."*[65]

Dagmar Marešová-Králová k případu později uvedla: *„[…] Vím, že tenkráte Souček Turkovi vytýkal, že psal všechny protokoly na jedno kopyto, že každý laik naprosto ihned pozná, že to bylo lidem nadiktováno, že obhájci chtěli znát Turkovo jméno, co je to za člověka a vyslechnout jej. Musil, že se na Turka strašně rozčílil a Součkovi, že to dalo moc práce, než Musilovi vysvětlil, že Turek je jeden z nejschopnějších jeho*

61 Obecně k tématu např. BÁRTA, Milan: *Inspekce ministra vnitra v letech 1953–1989. Výběr dokumentů*. ÚSTR, Praha 2009.

62 ABS, f. Inspekce ministra vnitra (f. A 8/I), inv. j. 641, Vyjádření Dagmar Marešové-Králové, 18. 7. 1957, s. 1.

63 Tamtéž, Zápis o výpovědi Ludvíka Součka, 24. 7. 1957, s. 1.

64 Tamtéž, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zpráva o činnosti skupiny R, 7. 6. 1951, s. 1.

65 Tamtéž, arch. č. V-5513 MV, Vyhodnocení svazku, 17. 2. 1967, s. 1. Některé z obviněných však soud vinnými uznal, mezi nimi byl i František Mikš (1895–?). Za spáchání zločinu velezrady mu byl vyměřen trest odnětí svobody v délce dvacet pět let.

výslechářů vůbec, ale všechno to, že zavinil Vieska,[66] *který věc žaloval na §§ 1. Dále Souček Turkovi vyprávěl, že jej chtěl odvolat z dovolené, jaký to byl poprask, že Musil dal svolat celou státní prokuraturu a strašně řádil, jak je to možné, tolik lidí pustit, že jsou neschopní atd. Rovněž Souček Turkovi vykládal, že Musilovi nesmí ani Pecka*[67] *na oči. Pecka sám přišel za Turkem a řekl mu, že když bude psát takové ‚krásné protokoly', že si půjde dělat soudního znalce sám a že všichni obžalovaní vesměs tvrdili, že jim byly protokoly Turkem nadiktovány […]. Pecka že z toho pak má od Musila nepříjemnosti, když se to někdy nepodaří udělat.*"[68]

Podle svědectví Marešové-Králové se však většina osob, které soud obžaloby zprostil, na svobodu nedostala a byla *„[…]* z *nouze, když ani později Mysík na ně nemohl nic ‚udělat', dopravena zcela bezdůvodně do TNP Mírov.*"[69]

Případ Antona Smieška

Brutální týrání a odpírání lékařské pomoci se prokázalo i v případě štábního kapitána Antona Smieška (1914–?). Byl zatčen pro podezření z neoznámení přítomnosti spolupracovníků cizí tajné služby na území ČSR a jeho případ byl řešen v souvislosti s činností podplukovníka Alexandra Kordy.[70]

Škpt. Anton Smieško si během vazby stěžoval, že *„[…] trpí bolestmi hlavy a že bude-li nadále držen v cele bez topení, dostane chrlení krve. Lékařské ošetření mu však*

66 Juraj Vieska (1913–1965), JUDr., plk., původním jménem Weisz, před 2. světovou válkou odešel jako sionista do Palestiny, během války působil v čs. zahraničním vojsku. Od roku 1945 služebně přidělen jako důstojník k OBZ, od dubna 1949 působil jako náměstek státního prokurátora a zároveň právní poradce 5. oddělení HŠ MNO. V říjnu 1951 byl zatčen a o dva roky později odsouzen pro zločin sabotáže, neboť jako právník oddělení vypracovával trestní oznámení na vyšetřované osoby i v takových případech, kdy byly výpovědi vynuceny násilím či soudu předložené důkazy byly podvrhem. Vieska o všech těchto skutečnostech věděl. Soud mu udělil trest odnětí svobody v délce sedm let, ale z vězení byl propuštěn již v únoru 1955. Později se stal vedoucím Právnického ústavu Ministerstva spravedlnosti. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2506 MV.

67 Štěpán Pecka (1909–?), pplk., absolvent gymnázia a Vojenské akademie v Hranicích na Moravě, působil jako soudní znalec a měl přímý vliv na výši udělených trestů. Zda byl za svůj podíl na nezákonnostech 5. oddělení HŠ MNO postaven před soud a odsouzen, se dosavadním šetřením nepodařilo zjistit.

68 VÚA-VHA, Sbírka Justiční dokumentace vojenských soudů, f. VVS Praha, sp. zn. T 26/1953, Zápis o výpovědi Dagmar Marešové, nedat. [září 1951], s. 52.

69 Tamtéž, s. 41.

70 Alexander Korda (1907–1958), účastník druhého odboje, nositel několika československých vyznamenání. V květnu 1949 zatčen a následně odsouzen pro spáchání velezrady a vyzvědačství k doživotnímu trestu. Vězněn v Plzni-Borech, Opavě, Praze a Leopoldově. V roce 1958 jej převezli ve velmi špatném zdravotním stavu do nemocnice v Brně, kde záhy zemřel. Podrobněji k jeho osobě např. BYSTRICKÝ, Josef: *Korda Alexander*. In: LÁNÍK, Jaroslav a kol.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945, s. 141.

poskytnuto nebylo, a Smieško skutečně chrlení krve dostal a proto pplk. Souček nařídil urychlený výslech [...] a eskortu do Bratislavy a konkrétně se vyjádřil o tom, že bude lepší, když Smieško zemře v Bratislavě, aby z toho nebyl nějaký malér. Jedinou výhodu, kterou Smieškovi Pergl a Souček dovolili, bylo, aby si ponechal přes noc na cele čepici na hlavě."[71]

Celý případ byl později předán k dalšímu řešení nižšímu vojenskému prokurátorovi v Bratislavě.

Soudní proces a výkon trestu Ludvíka Součka

Po ukončení vyšetřování byla na Ludvíka Součka dne 7. srpna 1953 podána úřadem vyššího vojenského prokurátora žaloba, v níž figurovali i někteří z jeho bývalých podřízených. Kromě obvinění z dopouštění se násilí na zatčených, provokací a podobně byl Souček viněn z rozkrádání majetku zadržených osob, případně majetku osob, které uprchly do zahraničí. Šlo o krádeže movitých věcí, zejména během domovních prohlídek, kdy byly zcizovány především potraviny, textilie, šperky a cenné umělecké předměty.[72]

Dne 5. září 1953, tedy více než dva roky poté, co byl Souček zatčen, byl vynesen soudní rozsudek. Vyšší vojenský soud v Praze ho uznal vinným z trestného činu sabotáže, která měla spočívat v tom, že od roku 1949 až do svého zatčení v roce 1951 úmyslným neplněním a porušováním povinností, vyplývajících z jeho služby jako přednosty výslechového oddělení „*[…] způsobil vážnou poruchu v činnosti HIS tím, že nařizoval a schvaloval při vyšetřování soustavné používání prostředků snižující lidskou důstojnost, zejména psychického a fyzického násilí vůči vyšetřovancům, aby tak pod tímto nátlakem bylo na nich vynuceno doznání k trestné činnosti, ačkoliv mu bylo známo, že v mnohých případech šlo o činnost zjevně nepravdivou a smyšlenou, příp. o trestnou činnost, která byla vyprovokována, a vedle toho tím, že se ke škodě státu, případně zajištěných osob zmocnil řady jim náležejících movitých věcí.*"[73]

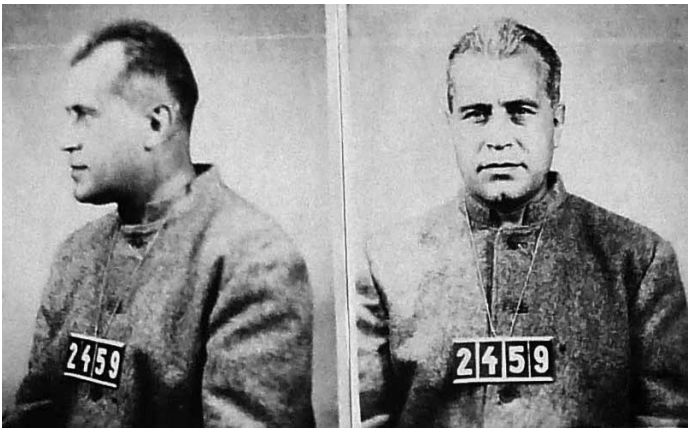
Soud v rozsudku mimo jiné konstatoval, že v těch případech, kdy měli vyšetřovanci na těle stopy násilí, Souček „*[…]zařizoval, aby byli odevzdáni justičním orgánům teprve tehdy, až se jim zranění zahojila. Své podřízené poučoval, aby nebili vyšetřovance přes obličej, poněvadž známky bití na obličeji jsou příliš nápadné […] Na příchod nového vyšetřovance předem upozorňoval F. Pergla, a vyzýval ho obvykle k hrubému zacházení slovy: ‚Františku, ukaž mu, jaká je u tebe vojna, ať si dobytek nemyslí, že je na rekreaci'.*"[74]

71 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Zpráva o činnosti skupiny R ze dne 7. 6. 1951, s. 1.

72 VÚA-VHA, Sbírka Justiční dokumentace vojenských soudů, f. VVS Praha, sp. zn. T 26/1953, Žaloba, 7. 8. 1953, s. 5.

73 Národní archiv (NA), f. Správa sboru nápravné výchovy (f. SSNV), Osobní vězeňský spis Ludvíka Součka, Rozsudek Vyššího vojenského soudu Praha, sp. zn. T 26/53, 3. 9. 1953.

74 Tamtéž, s. 3–4.

Ludvík Souček ve výkonu trestu, 1953.
NA, f. SSNV, Osobní vězeňský spis Ludvíka Součka.

Za tuto trestnou činnost byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce patnácti let, ztrátě čestných práv občanských na deset let po propuštění z vězení, propadnutí veškerého jmění a povinnosti hradit náklady trestního řízení.

Ludvík Souček se proti rozhodnutí soudu odvolal, a to jak do viny, tak i do výše uděleného trestu. Nakonec však právě on, jako jediný ze spoluodsouzených, své odvolání stáhl a v odvolacím líčení už jeho jméno nefiguruje. Soudní líčení ve věci ostatních, které proběhlo s vyloučením veřejnosti, dopadlo v neprospěch všech navrhovatelů, neboť jejich odvolání Nejvyšší soud dne 9. prosince 1953 zamítl.[75]

Už v květnu 1956 se Souček snažil dosáhnout revize případu, když zaslal žádost o přezkoumání trestné činnosti Ústřednímu výboru (ÚV) KSČ. Tou se skutečně příslušné úřady začaly zabývat, neboť už v červenci téhož roku si Vyšší vojenský soud Praha vyžádal v Leopoldově, kde si Souček odpykával trest, posudek na jeho osobu. Když do září téhož roku posudek nebyl zaslán, byl dokonce ze strany soudu urgován.[76] Z následně vypracovaného hodnocení na Součka jako vězně lze vyčíst: *„Chovanie menovaného v tunajšom NPT je dobré. Rozkazy od jeho nadriedených si vykonáva svedomite a zodpovedne. Je disciplinovaný a ukáznený. Povahy je tichej a kamaradskej, s kolektívom sa znáša. […] Odsudený je zaradeny na pracovisko KONOPA, kde dosahuje dobrý pracovný výkon a stanovenú normu plný na 100 až 101 %. […] Predtým pracoval na Hale-Agr, kde tiež bol hodnotený jako dobrý pracovník. […] dobré chovanie a dobrý pracovný výkon, preto tunajšie velitelstvo je toho názoru, že žiadosť o zníženie trestu sa doporučuje.“*[77]

75 Srov. VÚA-VHA, f. Nejvyšší soud-Vojenské kolegium (NS-VK), sp. zn. Tov 62/53, Rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. Tov 62/53, 9. 12. 1953.

76 NA, f. SSNV, Osobní vězeňský spis Ludvíka Součka, Souček Ludvík – urgence soudu, 1. 9. 1956.

77 Tamtéž, Posudek, 18. 9. 1956.

Součkovi ovšem byl posléze trest nejen snížen, ale v květnu 1957 byl z vězení propuštěn na základě jemu udělené milosti prezidenta republiky.[78] Spolu s časem vazby tak strávil ve vězení méně než polovinu ze soudem udělených patnácti let odnětí svobody.

Po propuštění

Po propuštění z výkonu trestu se Ludvík Souček snažil najít zaměstnání. Po určité době byl přijat jako montér-opravář u tehdejšího n. p. Výtahy se sídlem v Praze. V téže době musel pravidelně docházet k dalším výslechům, neboť ho opakovaně předvolávali před Inspekci ministra vnitra, která řešila stížnosti odsouzenců na psychický a fyzický teror v době jejich vyšetřování na 5. oddělení HŠ MNO. Vyšly tak najevo další případy používání násilí, kterého se Souček či jeho podřízení dopouštěli. Tyto případy tedy pochopitelně nefigurovaly v obvinění, která byla proti Součkovi a ostatním v minulosti vznesena, a tito za ně nebyli souzeni.

Jak dále vyplývá z dostupných archivních materiálů, ještě v první polovině šedesátých let 20. století byl Souček v hledáčku StB a k jeho osobě byli úkolováni nejméně dva její tajní spolupracovníci. Jeden z nich v dubnu 1961 svého „řídícího orgána" informoval, že se Souček *„[…] po stránce politické a veřejné činnosti […] v místě bydliště nezapojil […] Občas navštívil zde pořádané veřejné nebo domovní schůze, příp. brigády, ale do funkcí se nezapojil. Jaké má názory na své potrestání, nenechal se nikdy slyšet. Jaký je jeho poměr k současnému zřízení nelze rovněž s určitostí stanovit. Na své okolí působil dojmem loajálnosti. Podle zprávy PRAMENE není členem žádné politické org."*[79]

Souček se také záhy po propuštění oženil se svojí dlouholetou snoubenkou, která ho několikrát během doby věznění navštívila. Hana Součková, rozená Slavíková, pracovala jako úřednice v pražské žižkovské pobočce Domovní správy. Manželství zůstalo bezdětné.

78 VÚA-VHA, f. GP-HVP, Tajné protokoly, inv. j. 52/63, Ludvík Souček, býv. pplk. – revize soudního rozsudku – zpráva, [červenec] 1963, s. 1.

79 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Agenturní zpráva, 24. 4. 1961. Zprávu předal agent pod krycím jménem „Franta", reg. č. 8103. Jednalo se o spolupracovnici StB, vedenou v kategorii „informátor", Jaroslavu Švejdovou, roz. Milešovičovou (1918–?). Podrobněji k její osobě viz tamtéž, f. Svazky tajných spolupracovníků, arch. č. 703225 MV. Druhým spolupracovníkem StB, který o Součkovi referoval, byl agent s krycím jménem „Ervín", reg. č. 45399. Srov. tamtéž, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV, Agenturní zpráva, 26. 11. 1964. Šlo o Emila Noska (1914–?), bývalého důstojníka československé armády, který byl za „protistátní činnost" v roce 1950 odsouzen na osmnáct let odnětí svobody. Tehdy jej vyšetřovali právě příslušníci Součkovy výslechové skupiny. Po podmínečném propuštění byl Emil Nosek zaměstnán ve stejném podniku jako Ludvík Souček, k němuž byl posléze jako „Ervín" „úkolován". Manželé Noskovi v roce 1968 emigrovali. Podrobněji k osobě Emila Noska viz tamtéž, f. Hlavní správa rozvědky, svazek reg. č. 45399. Dále viz tamtéž, svazek arch. č. 744197 MV.

Součkova snaha o rehabilitaci

Již v roce 1963 si Ludvík Souček podal žádost o přezkoumání odsuzujícího rozsudku. S rozsudkem pochopitelně nesouhlasil, protože byl *„[…] přesvědčen, že vzhledem k tomu, že se nedopustil žádné trestné činnosti, byl odsouzením pro sabotáž hrubě porušen zákon.“*[80] Toto přesvědčení odůvodnil poukazem na situaci v letech 1948–1950, kdy *„[…] stovky důstojníků bojovali podvratným způsobem proti naší republice a přebíhali do zahraničí, z nichž se mnozí vraceli na naše území jako agenti s úkoly rozvracení státu, organizováním pučů, pokusů o převrat, špionáže. Uvádí, že jako výslechový orgán a později jako vedoucí výslechové skupiny stál za této situace před nesnadným úkolem boje proti těmto živlům. Uvádí dále, že on i jeho spolupracovníci obětovali plnění těchto úkolů všechno, pracovali 14–16 hod. denně i v neděli, takže nervové vypětí a vyčerpání mělo za následek, že vyšetřující orgány se někdy neovládly, zejména když vyšetřovaný nesprávnými a lživými údaji se snažil výslechové orgány uvádět v omyl.“*[81]

Souček vyjádřil přesvědčení, že „díky“ činnosti tehdejšího zpravodajského aparátu ministerstva národní obrany, v němž dle jeho soudu příslušníci pátrací a výslechové skupiny řešili nejobtížnější úkoly, byla armáda zbavena *„[…] nespolehlivých a proti režimu zaměřených elementů a reakčních důstojníků. Uvádí, že vzdor nedostatkům a chybám, kterých se dopustil, vykonával vždy svou funkci čestně, co nejsvědomitěji s jedinou snahou – plně prospěti zájmům a obraně lidovědemokratického zřízení.“*[82]

Podanou žádostí se zabývala Generální prokuratura a v červenci 1963 dospěla k závěru, že pro jakoukoliv Součkovu rehabilitaci není žádný důvod. Ve zprávě, určené XI. oddělení ÚV KSČ, odůvodnila své rozhodnutí následovně: *„[…] Není možné vůbec připustit, že by si neuvědomoval, že realizací provokací, vymýšlením trestné činnosti osob, které se jí nedopustily a jejich předáváním soudu na základě často nepředstavitelně brutálním týráním vymyšlených nepravdivých doznání jen z toho důvodu, aby podle rozhodnutí Reicina a Musila mohly být odstraněny z armády, dochází k vážnému narušení plnění hlavních úkolů složky. Tímto hlavním úkolem Hlavní informační zprávy byl boj proti skutečným nepřátelům republiky, páchajícím trestnou činnost a nikoliv umělé jejich vyrábění, na němž se Souček a jeho podřízení intensivně podíleli. Provinění proti socialistické zákonnosti všech těchto pracovníků jsou tak závažná, že je nemohou převážit ani nesporné úspěchy a zásluhy HIS při kádrovém očišťování armády v poúnorových dobách.“*[83]

Celý text je však přeškrtnut a rukou je na něm dopsána poznámka: *„Neodesílat. Nové vyřízení.“*

80 VÚA-VHA, f. GP-HVP, arch. č. 52/63, Ludvík Souček, býv. pplk. – revize soudního rozsudku – zpráva, [červenec] 1963, s. 1.

81 Tamtéž, s. 2.

82 Tamtéž.

83 Tamtéž, s. 4.

Dnem 18. prosince 1964 je pak datována zpráva nová, v níž tatáž osoba jako v předchozí uvádí: *„[…] Přezkoumáním spisového materiálu bylo zjištěno, že trestná činnost Součka je plně prokázána. V rozporu se zákonem je však právní posouzení, tj. kvalifikace jeho jednání. Z tohoto důvodu bude podána ve prospěch odsouzeného stížnost pro porušení zákona.*“[84]

Prokurátor pak dospěl k názoru, že soud měl Součkovu trestnou činnost kvalifikovat nikoliv jako sabotáž, nýbrž jako trestný čin porušení povinnosti veřejného činitele. Ludvík Souček byl o tomto vyrozuměn s tím, že z důvodu, že trestnou činnost spáchal, není navržena jeho rehabilitace, ale že stížnost pro porušení zákona směřuje k právní kvalifikaci jeho trestného jednání. Následné soudní řízení se pak vztahovalo i na Součkovy spoluodsouzené, včetně Ludvíka Turka, Karla Bohatu a Františka Pergla. V prosinci 1965 prezidium Nejvyššího soudu svým rozsudkem stížnosti pro porušení zákona ve prospěch jmenovaných vyhovělo a zrušilo veškeré předchozí rozsudky.[85] Současně bylo přikázáno Vyššímu vojenskému soudu v Příbrami, aby se celou věcí zabýval znovu. Příbramský soud pak nejprve zkoumal, zda – vzhledem k časovému odstupu od spáchání žalovaných skutků – je další řízení podle zákona přípustné. Dospěl k závěru, že nikoliv, a v neveřejném zasedání zastavil usnesením ze dne 10. března 1966 trestní stíhání všech jmenovaných s odůvodněním, že trestnost činů zanikla uplynutím promlčecí doby.[86]

Závěrem

Ludvík Souček velel v letech 1949–1951 výslechové skupině 5. oddělení HŠ MNO, a stal se tak nedílnou součástí komunistické bezpečnostní složky, která se na základě provokací, podvržených důkazů, používání brutálního násilí a psychického týrání jdoucí ve všech ohledech za hranici lidskosti, podílela na likvidaci domnělých i skutečných odpůrců totalitního režimu.

Lze konstatovat, že k odsouzení Ludvíka Součka a jemu podobných nedošlo z hluboké reflexe panujícího politického systému a jeho vlastní minulosti, ale spíše z důvodu mocenské čistky, která zasáhla po výměně na postu ministra národní obrany celý vojenský aparát. Avšak ani udělený trest si Souček a někteří další bývalí příslušníci 5. oddělení neodpykali celý a v šedesátých letech 20. století se snažili dosáhnout soudní rehabilitace své osoby.

Jaké byly další životní osudy Ludvíka Součka, se prozatím nepodařilo zjistit.

84 VÚA-VHA, f. GP-HVP, arch. č. 52/63, Ludvík Souček, přezkoumání žádosti o revizi odsouzení, 18. 12. 1964.

85 Tamtéž, f. GP-HVP (tajné protokoly), arch. č. 52/63, Výsledek revize trestního stíhání, 7. 4. 1966, s. 1.

86 Tamtéž, s. 2.

PŘÍLOHA 1a

V Praze, dne 6.března 1951.

125

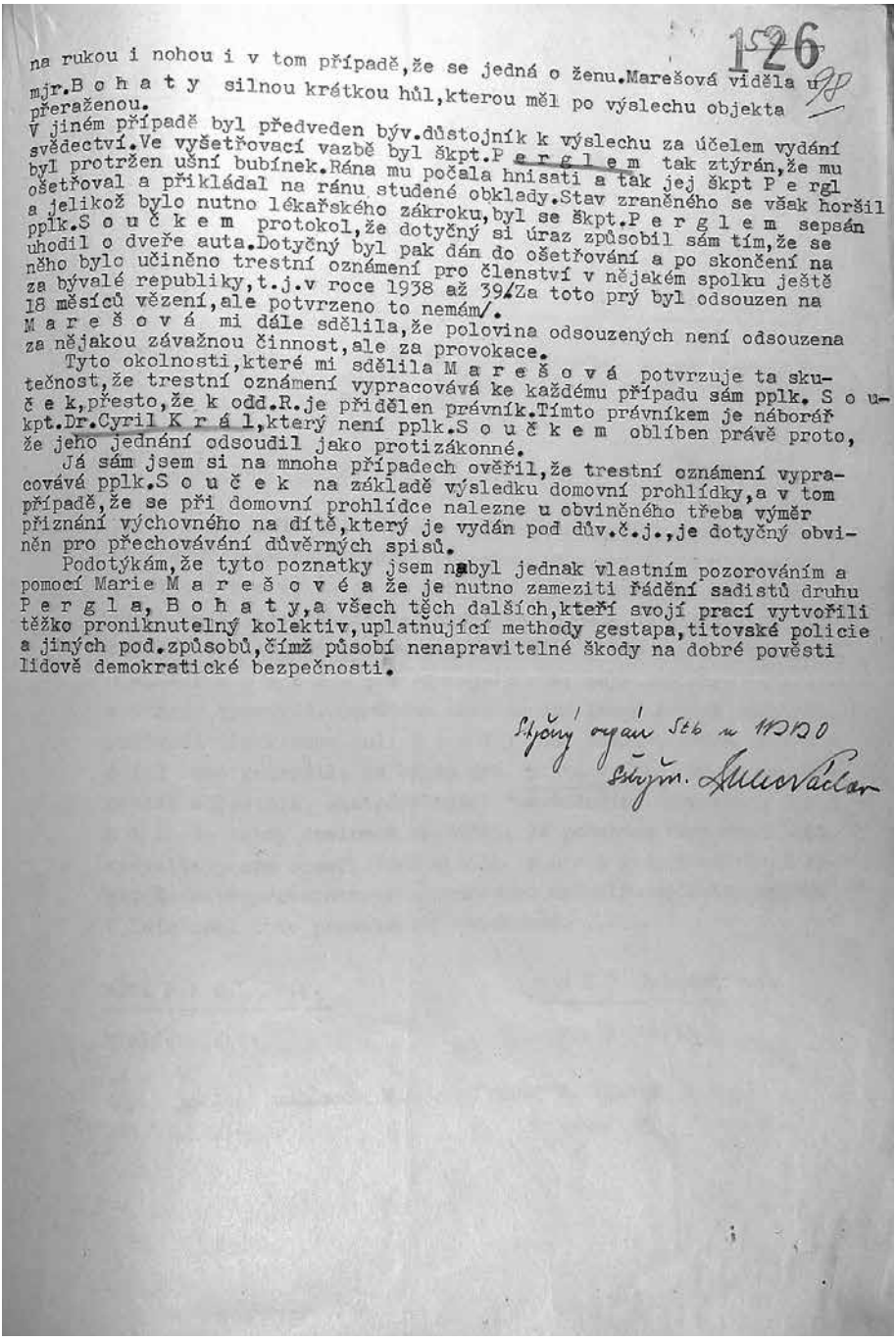
Zpráva o situaci v realičním oddělení hl.štábu MNO.

Toto oddělení, které se označuje odd.R. provádí výslechy. Velitelem toho odd. je pplk. Ludvík S o u č e k. Výslechy se provádějí v místnostech voj. soudu v Praze IV, Kapucínská ul.
Vyšetřovanci jsou v jedné budově, tak aby byly odděleně od vězňů, kteří si odpykávají trest ve vojenské věznici, která se nachází tamtéž.
Velitelem této vyšetřovací vazby je škpt. František P e r g l.
Za dobu svého přidělení u tohoto odd. od ledna 1951 ve funkci styčného orgána jsem z různých poznámek při různých příležitostech vycítil, že se vyšetřovanci při výsleších bijí. Sám jsem při jedné příležitosti viděl jednoho vyšetřovance, který byl spoután na rukou i nohou, že nesl známky tělesného týrání. Škpt. P e r g l se často chlubně vyjádřil při řeči se S o u č k e m, že s tím a s tím zacvičil, nebo že ho přivedl k rozumu a pod. Takováto poznámka vždycky lichotivě na pplk. S o u č k a působila.
Neměl jsem možnost nějak hlouběji si tyto okolnosti ověřovati, neboť jsem v kanceláři pplk. S o u č k a, která se nachází jinde a do Kapucínské ulice docházím velmi zřídka/při eskortě vězně, nebo při schůzích, které se tam konají vzhledem k tomu, že se tam nachází celé odd.R. a pouze pplk. Souček a já jsme v Sadové ulici./. Moji domněnku mi potvrdila další skutečnost.
Měl se provésti výslech jistého býv. důstojníka, který byl předán po výslechu Státnímu soudu na Pankráci. Tento dodatečný výslech byl proveden a při tom byl dotyčný dotázán, jak se mu líbí na Pankráci, při čemž odpověděl, že Pankrác je proti Hradčanům sanatorium. Od té doby jsem svoji pozornost zaměřil ještě více na odd.R. Posuzuje-li se odd.R. kádrově, je situace asi následující: Většina orgánů s velitelem jsou staří příslušníci armády většinou majoři. Ti, co přišli z náboru a těch je velmi málo, t.č. jsou u odd.R. tři důstojníci z náboru/jsou velmi chytře rozděleni na schopné a málo schopné, což se děje pod rouškou kritiky a sebekritiky. Dociluje se s tím se strany strany starých důstojníků to, že pozornost náborářů se obrací jiným směrem a všechny jiné věci závažné jim unikají. Všichni staří důstojníci jsou členy KSČ vesměs až po únoru 1948, někteří jsou i kandidáty/mě je známo že mjr. V a n ě k je kandidátem strany/. Na první poznání má cizí člověk dojem, že po stránce politické je odd.R. na výši vzhledem k tomu, že stranické akce mají v sobě jakýsi vojenský ráz, resp. program, dobře organisovaný a připravený. Při bližším poznání jsem zjistil, že v organisaci KSČ, resp. v desítce, kterou odd.R. tvoří má soudruh S o u č e k jako náčelník silný vliv, že na stranické funkce prosazuje svoje oblíbence, při čemž vůbec nenarází na jakékoliv námitky. Jelikož je dosti ješitný, nemůže tuto skutečnost dosti dobře zakrýti, což se projevuje hlavně ve shůzích členských, kdy jakoukoli námitku se strany služebně nižšího proti jeho názorům kvituje jízlivostí. Jinak v normálním služebním styku působí dojmem spravedlivého velitele a dobrého člena KSČ. V kolektivu odd.R. nejvíce prosazuje škpt. P e r g l a, kterého často dává za vzor ostatním, jak po stránce plnění rozkazů, tak po stránce vojenského chování.

Za účelem získání bližších informací počal jsem navazovati časté rozhovory s písařkou pplk. S ouč k a, Marií M a r e š o v o u, která krom toho píše jednotlivým orgánům protokoly výpovědí. Tato mi sdělila, jaká se ve vyšetřovací vazbě ději zvěrstva, jak vyšetřovanci jsou škpt. P e r g l e m nelidsky týráni, při čemž o všem věděl a ví pplk. S o u č e k, eventuelně i jeho představený gen. M u s i l. Jest několik případů, kdy vyšetřovanci byly při výsleších tak ztýráni, že raději volili smrt skokem z okna, při čemž jest nade všechny pochybnosti jisté, že lze sebevraždě skokem z okna zabrániti. Jedním z těch, kteří takovýchto method používají je mjr. B o h a t a, někdejší zástupce pplk. S o u č k a, který byl nyní přeložen na oblast, přesto však dochází za pplk. S o u č k e m téměř každé ráno, při čemž spolu vedou tiché rozhovory. Tento mjr. Bohata nevyslíchá jinak, než v železech, které má objekt

Zpráva o situaci v realizačním oddělení Hlavního štábu MNO, 6. března 1951.
ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV.

PŘÍLOHA 1b

126

na rukou i nohou i v tom případě, že se jedná o ženu. Marešová viděla u mjr. B o h a t y silnou krátkou hůl, kterou měl po výslechu objekta přeraženou.

V jiném případě byl předveden býv. důstojník k výslechu za účelem vydání svědectví. Ve vyšetřovací vazbě byl škpt. P e r g l e m tak ztýrán, že mu byl protržen ušní bubínek. Rána mu počala hnisati a tak jej škpt P e rgl ošetřoval a přikládal na ránu studené obklady. Stav zraněného se však horšil a jelikož bylo nutno lékařského zákroku, byl se škpt. P e r g l e m sepsán pplk. S o u č k e m protokol, že dotyčný si úraz způsobil sám tím, že se uhodil o dveře auta. Dotyčný byl pak dán do ošetřování a po skončení na něho bylo učiněno trestní oznámení pro členství v nějakém spolku ještě za bývalé republiky, t.j. v roce 1938 až 39. Za toto prý byl odsouzen na 18 měsíců vězení, ale potvrzeno to nemám/.

M a r e š o v á mi dále sdělila, že polovina odsouzených není odsouzena za nějakou závažnou činnost, ale za provokace.

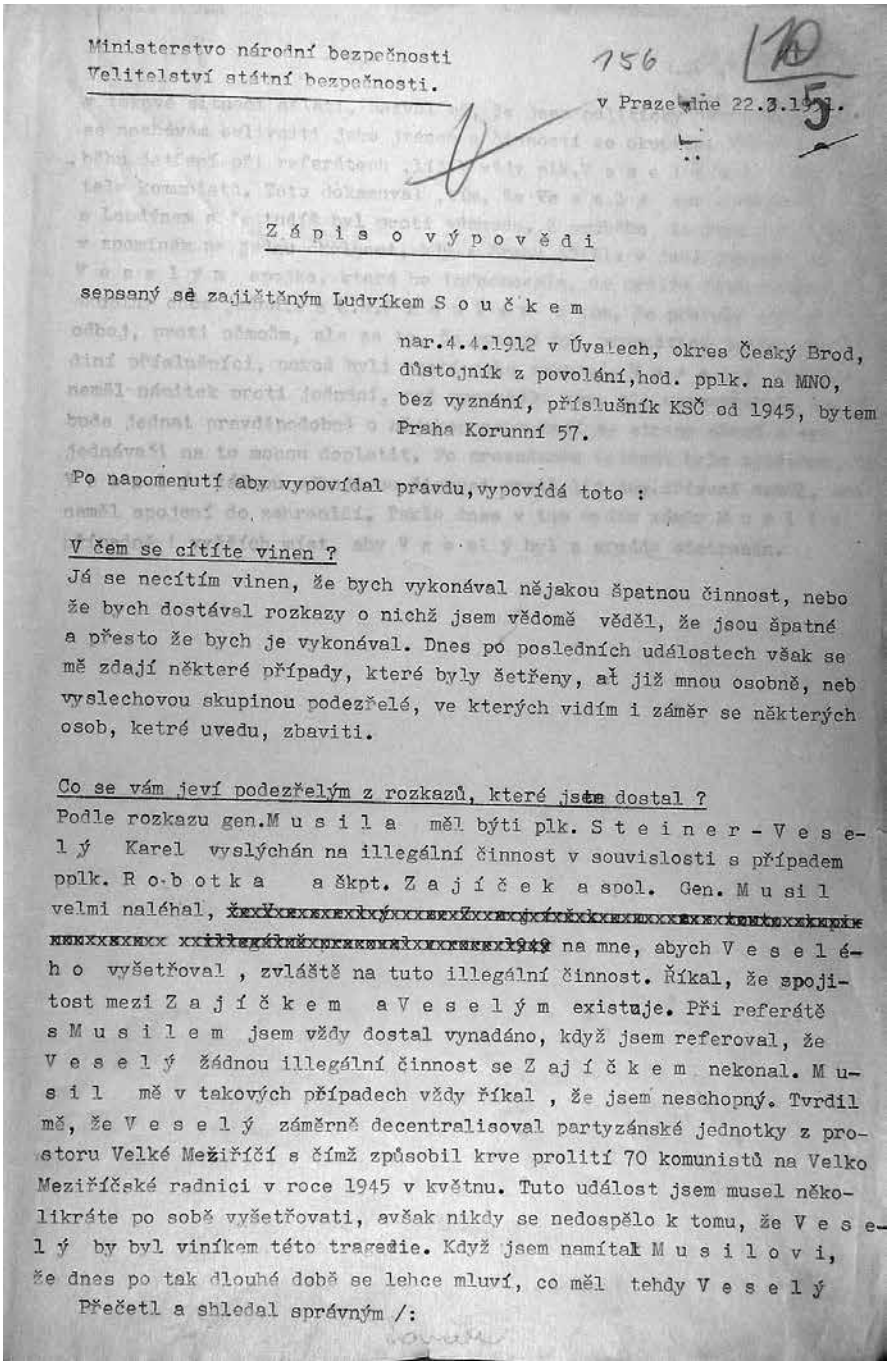
Tyto okolnosti, které mi sdělila M a r e š o v á potvrzuje ta skutečnost, že trestní oznámení vypracovává ke každému případu sám pplk. S o u č e k, přesto, že k odd. R. je přidělen právník. Tímto právníkem je náborář kpt. Dr. Cyril K r á l, který není pplk. S o u č k e m oblíben právě proto, že jeho jednání odsoudil jako protizákonné.

Já sám jsem si na mnoha případech ověřil, že trestní oznámení vypracovává pplk. S o u č e k na základě výsledku domovní prohlídky, a v tom případě, že se při domovní prohlídce nalezne u obviněného třeba výměr přiznání výchovného na dítě, který je vydán pod dův. č. j., je dotyčný obviněn pro přechovávání důvěrných spisů.

Podotýkám, že tyto poznatky jsem nabyl jednak vlastním pozorováním a pomocí Marie M a r e š o v é a že je nutno zamezit řádění sadistů druhu P e r g l a, B o h a t y, a všech těch dalších, kteří svojí prací vytvořili těžko proniknutelný kolektiv, uplatňující methody gestapa, titovské policie a jiných pod. způsobů, čímž působí nenapravitelné škody na dobré pověsti lidově demokratické bezpečnosti.

Stýkový orgán StB u MNO
Stržm. Sulc Václav

PŘÍLOHA 2a

Ministerstvo národní bezpečnosti
Velitelství státní bezpečnosti.

156 10 5

V Praze dne 22.3.1951.

Z á p i s o v ý p o v ě d i

sepsaný se zajištěným Ludvíkem S o u č k e m

nar.4.4.1912 v Úvalech, okres Český Brod, důstojník z povolání, hod. pplk. na MNO, bez vyznání, příslušník KSČ od 1945, bytem Praha Korunní 57.

Po napomenutí aby vypovídal pravdu, vypovídá toto :

V čem se cítíte vinen ?

Já se necítím vinen, že bych vykonával nějakou špatnou činnost, nebo že bych dostával rozkazy o nichž jsem vědomě věděl, že jsou špatné a přesto že bych je vykonával. Dnes po posledních událostech však se mě zdají některé případy, které byly šetřeny, ať již mnou osobně, neb vyslechovou skupinou podezřelé, ve kterých vidím i záměr se některých osob, ketré uvedu, zbaviti.

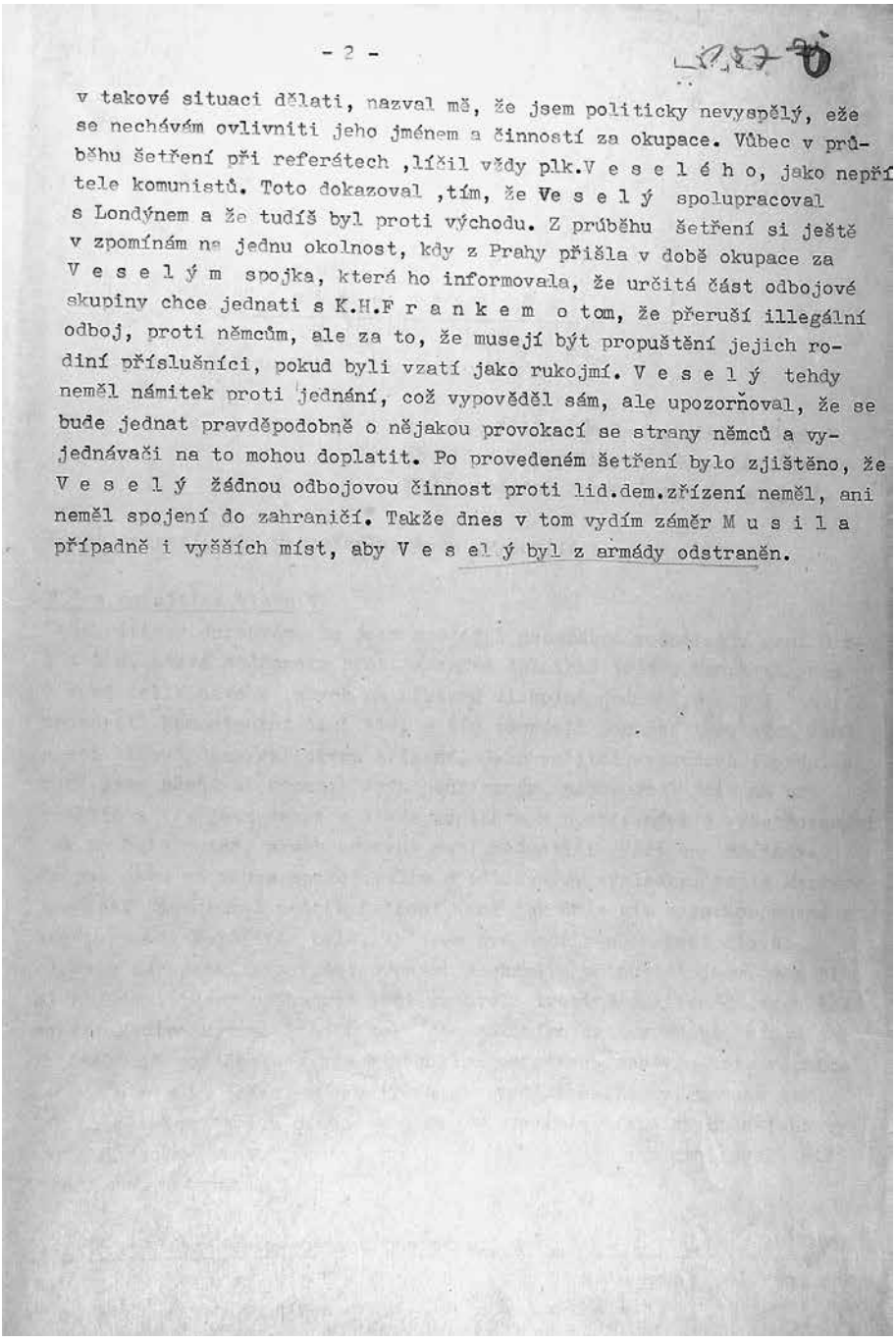
Co se vám jeví podezřelým z rozkazů, které jste dostal ?

Podle rozkazu gen.M u s i l a měl býti plk. S t e i n e r - V e s e l ý Karel vyslýchán na illegální činnost v souvislosti s případem pplk. R o b o t k a a škpt. Z a j í č e k a spol. Gen. M u s i l velmi naléhal, [illegible] na mne, abych V e s e l é h o vyšetřoval , zvláště na tuto illegální činnost. Říkal, že spojitost mezi Z a j í č k e m a V e s e l ý m existuje. Při referátě s M u s i l e m jsem vždy dostal vynadáno, když jsem referoval, že V e s e l ý žádnou illegální činnost se Z a j í č k e m nekonal. M u s i l mě v takových případech vždy říkal , že jsem neschopný. Tvrdil mě, že V e s e l ý záměrně decentralisoval partyzánské jednotky z prostoru Velké Meziříčí s čímž způsobil krve prolití 70 komunistů na Velko Meziříčské radnici v roce 1945 v květnu. Tuto událost jsem musel několikráte po sobě vyšetřovati, avšak nikdy se nedospělo k tomu, že V e s e l ý by byl viníkem této tragedie. Když jsem namítal M u s i l o v i, že dnes po tak dlouhé době se lehce mluví, co měl tehdy V e s e l ý

Přečetl a shledal správným /:

Jeden z prvních výslechových protokolů Ludvíka Součka, 22. března 1951.
ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2350 MV.

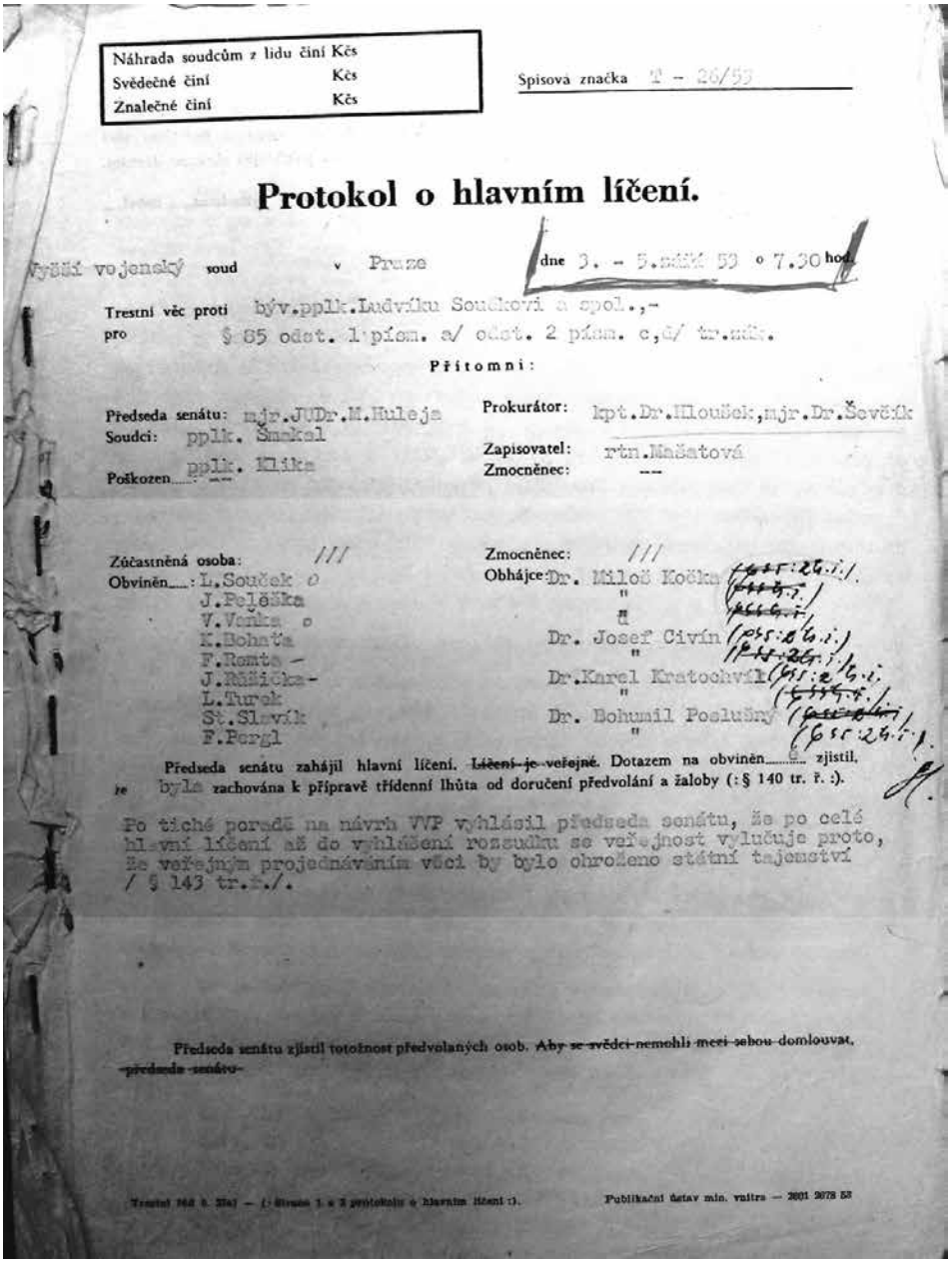
PŘÍLOHA 2b

- 2 -

v takové situaci dělati, nazval mě, že jsem politicky nevyspělý, eže se nechávám ovlivniti jeho jménem a činností za okupace. Vůbec v průběhu šetření při referátech ,líčil vždy plk.V e s e l é h o, jako nepří tele komunistů. Toto dokazoval ,tím, že Ve s e l ý spolupracoval s Londýnem a že tudíš byl proti východu. Z průběhu šetření si ještě v zpomínám na jednu okolnost, kdy z Prahy přišla v době okupace za V e s e l ý m spojka, která ho informovala, že určitá část odbojové skupiny chce jednati s K.H.F r a n k e m o tom, že přeruší illegální odboj, proti němcům, ale za to, že musejí být propuštění jejich rodiní příslušníci, pokud byli vzatí jako rukojmí. V e s e l ý tehdy neměl námitek proti jednání, což vypověděl sám, ale upozorňoval, že se bude jednat pravděpodobně o nějakou provokací se strany němců a vyjednávači na to mohou doplatit. Po provedeném šetření bylo zjištěno, že V e s e l ý žádnou odbojovou činnost proti lid.dem.zřízení neměl, ani neměl spojení do zahraničí. Takže dnes v tom vydím záměr M u s i l a případně i vyšších míst, aby V e s e l ý byl z armády odstraněn.

PŘÍLOHA 3

Náhrada soudcům z lidu činí Kčs
Svědečné činí Kčs
Znalečné činí Kčs

Spisova značka T – 26/53

Protokol o hlavním líčení.

Vyšší vojenský soud v Praze dne 3. – 5.září 53 o 7.30 hod.

Trestní věc proti býv.pplk.Ludvíku Soukovi a spol.,-
pro § 85 odst. 1 písm. a/ odst. 2 písm. c,d/ tr.zák.

Přítomni:

Předseda senátu: mjr.JUDr.M.Huleja
Soudci: pplk. Šmakal
pplk. Klika
Poškozen: ---

Prokurátor: kpt.Dr.Hloušek,mjr.Dr.Ševčík
Zapisovatel: rtn.Mašatová
Zmocněnec: ---

Zúčastněná osoba: ///
Obviněn: L.Souček
J.Poleška
V.Vonka
K.Bohata
F.Romta
J.Mišička
L.Turek
St.Slavík
F.Pergl

Zmocněnec: ///
Obhájce: Dr. Miloš Kočka
"
"
Dr. Josef Civín
"
Dr.Karel Kratochvíl
"
Dr. Bohumil Poslušný
"

Předseda senátu zahájil hlavní líčení. ~~Líčení je veřejné.~~ Dotazem na obviněné zjistil, že byla zachována k přípravě třídenní lhůta od doručení předvolání a žaloby (:§ 140 tr. ř. :).

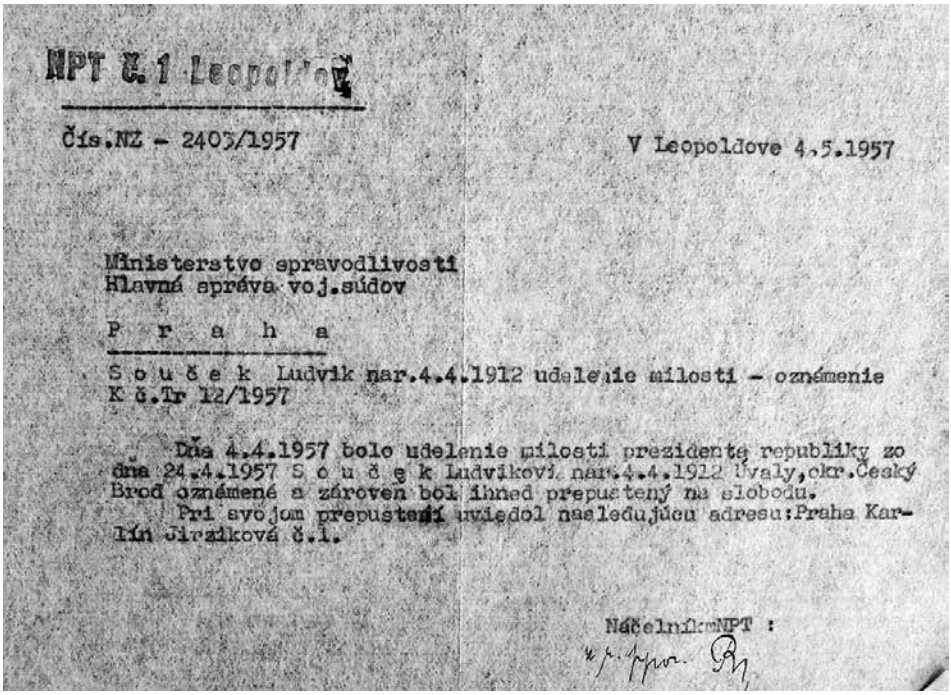
Po tiché poradě na návrh VVP vyhlásil předseda senátu, že po celé hlavní líčení až do vyhlášení rozsudku se veřejnost vylučuje proto, že veřejným projednáváním věci by bylo ohroženo státní tajemství / § 143 tr.ř./.

Předseda senátu zjistil totožnost předvolaných osob. ~~Aby se svědci nemohli mezi sebou domlouvat, předseda senátu~~

Publikační ústav min. vnitra — 2001 2078 53

Titulní list protokolu o hlavním líčení, 3.–5. září 1953.
VÚA-VHA, Sbírka Justiční dokumentace vojenských soudů, f. VVS Praha, sp. zn. T 26/1953.

PŘÍLOHA 4

NPT č.1 Leopoldov

Čís.NZ - 2403/1957 V Leopoldove 4.5.1957

Ministerstvo spravodlivosti
Hlavná správa voj.súdov

P r a h a

S o u č e k Ludvik nar.4.4.1912 udelenie milosti - oznámenie
K č.Tr 12/1957

Dňa 4.4.1957 bolo udelenie milosti prezidenta republiky zo dňa 24.4.1957 S o u č k Ludvikovi nar.4.4.1912 Uvaly,okr.Český Brod oznámené a zároveň bol ihned prepustený na slobodu.
Pri svojom prepustení uviedol nasledujúcu adresu:Praha Karlín Jirsíkova č.1.

Náčelník NPT :

Ludvík Souček, oznámení o udělení milosti a propuštění z vězení, 4. května 1957.
NA, f. Správa sboru nápravné výchovy, Osobní vězeňský spis Ludvíka Součka.

„Operace Vajnory“

Vilém Fránek
Karel Konečný

Historie vzniku a působení československých zpravodajských služeb jak v období tzv. třetí republiky, tak i v poúnorovém období se od devadesátých let minulého století stala poměrně frekventovaným předmětem zájmu nemalého počtu českých (a částečně i slovenských) badatelů. Již v devadesátých letech byl organizační vývoj těchto složek nastíněn alespoň v základních konturách například v monografiích a studiích Karla Kaplana,[1] Jana Frolíka[2] nebo Jiřiny Dvořákové.[3] Řádově na stovky titulů by dnes vyšel výčet studií a monografií, které se zabývají dílčími případy jednotlivců či skupin zapojených do protikomunistické rezistence, nejrůznějšími operacemi bezpečnostních složek ve spojitosti s bojem proti vnitřnímu i vnějšímu nepříteli, případně otázkami vzájemné tematické souvztažnosti bezpečnostní problematiky se soukolím justiční mašinérie režimu a politickými procesy, s čistkami a kádrovými přesuny v prostředí stranického ústředí a jeho aparátu, k nimž docházelo zejména v letech 1950–1953. Vděčným námětem pro samostatné zpracování jsou rovněž životopisné studie některých důstojníků a vyšetřovatelů bezpečnostních a zpravodajských služeb, kteří se na různém stupni služební a stranické hierarchie podíleli na jejich výstavbě a operacích.[4] A rovněž nelze v této souvislosti nezmínit přínos regionální historiografie včetně kvalifikačních studentských prací na vysokých školách.

1 KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost v letech 1945–1956*. Doplněk 1999, Brno, 289 s.

2 FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: Sborník archivních prací. Praha, Archivní zpráva Ministerstva vnitra ČR, Praha 1991, roč. 41, č. 2, s. 447–510.

3 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. ÚDV, Praha 2007, 383 s.

4 Z řady biografií např.: HANZLÍK, František: *Bez milosti a slitování. Bedřich Reicin – fanatik rudého teroru.* Ostrov, Praha, 2011, 352 s.; KALOUS, Jan: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. ÚSTR, Praha 2019, 426 s.; TOMEK, Prokop: *Příslušník a agent StB Josef Damián*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, č. 12 (2014), s. 251–281.

Domníváme se, že i přes nezpochybnitelné výsledky odborné historiografie za posledních přibližně dvacet let stále existují a na státně-bezpečnostním a zpravodajském poli patrně ještě dlouho bude existovat bezpočet bílých míst, která je třeba podrobit důkladnému faktografickému probádání a hlavně je náležitě vyložit v rámci širších souvislostí bezpečnostní politiky režimu. Na komplexní zpracování totiž čekají mnohé další operace a případy, přičemž klíčem k jejich objektivnímu výkladu je analýza metod, jejichž pomocí státně-bezpečnostní a zpravodajské složky důmyslně pronikaly do domnělých či skutečných ilegálních skupin v domácím i exilovém prostředí, manipulovaly jimi a provozovaly jejich prostřednictvím vlastní zpravodajské hry. Jejich výsledkem byl nespočet skupinových soudních procesů, jež úhrnem postihly několik tisíc osob.

Tato studie si klade za cíl osvětlit pozadí jedné z velmi složitých akcí státně-bezpečnostních složek na jižní Moravě, která v letech 1948–1949 proběhla pod zastřešujícím názvem „Operace Vajnory". Snaha o pochopení jejího skutečného smyslu by však mohla vést k zavádějícím či zjednodušujícím závěrům, pokud bychom nedokázali navzájem propojit některé poznatky ze separátně vedených vyšetřování několika skupin a jednotlivců se strategickými motivy, které československé bezpečnostní složky na konci čtyřicátých let sledovaly. Základním faktografickým podkladem pro zmapování „Operace Vajnory" je obsáhlý vyšetřovací spis Státní bezpečnosti[5] V-2673 Brno, který včetně několika podsvazků čítá přibližně pět tisíc stran.[6] Uvedený vyšetřovací spis obsahuje kromě úředních listin o zahájení trestního stíhání, protokolů o zatčení, předání do vazby, výslechových protokolů a posudků na vyšetřované osoby také rozsudky z kolektivních a v několika případech i individuálních soudních procesů.[7] V mnoha případech byly využity i jiné archivní fondy Archivu bezpečnostních složek (ABS), zejména personální spisy vyšetřovatelů StB[8] a fond Inspekce ministerstva vnitra.[9] Dalšími primárními zdroji jsou soudní spisy jednotlivých osob obviněných v rámci „Operace Vajnory", jež jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně (MZA).[10] Kvalifikační listiny bývalých letců RAF a po květnu 1945 důstojníků československé armády se nacházejí ve Vojenském historickém archivu (VHA) v Praze, resp. ve Vojenském

5 V textu používáme všeobecně uplatňovanou zkratku StB.

6 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol.

7 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, svazek (sv.) 34, Usnesení (rozsudky a usnesení ve věci Karel Sláma, Vlastimil Ondrůj a Jan Šťastný).

8 Např. ABS, f. Personálních spisů, ev. č. 3487/23 Marie Kopečková, ev. č. 695/17 Josef Sumbal, ev. č. 2895/31 Vladimír Fiala.

9 ABS, f. Inspekce ministra vnitra (A 8), inv. j. 1305, Adolf Nečas – Antonín Drobný, prošetření stížnosti.

10 MZA, archivní fond C 145, Státní soud Brno, sp. zn. Or II a 494/49, Miroslav Kostelka a spol.; sp. zn. Or II a 561/49, Antonín Fránek.

Prezident Edvard Beneš v rozhovoru s důstojníky československého letectva.
Uprostřed trojice důstojníků major Miroslav Plaňava. Náměšť nad Oslavou, 1946.
Soukromá sbírka Jaroslava Popelky.

historickém archivu v Bratislavě.[11] Vzhledem k dnes již bezmála pětašedesátiletému časovému odstupu od sledovaných událostí bylo prakticky nemožné využít svědectví dobových pamětníků, s výjimkou rozhovorů s Karlem Kašpárkem v letech 2007 a 2008 a s Antonínem Fránkem na počátku osmdesátých let minulého století, s Vladimírem Božkem v Boskovicích v dubnu 2008 a Božetěchem Kostelkou (bratrem Miroslava Kostelky) v únoru 2015 v Brně.

Není pochyb o tom, že po celou dobu tzv. studené války byla jedním z hlavních strategických úkolů bezpečnostních a zpravodajských služeb ochrana státní hranice mezi ČSR a americkou okupační zónou v Německu (od podzimu 1949 se Spolkovou republikou Německo) a s Rakouskem. V poválečném období, včetně průběhu celého roku 1948, je přitom velmi důležité mít na zřeteli administrativně správní členění poválečné republiky, která v podstatě převzala půdorys původních zemských

11 Kvalifikační listiny důstojníků Františka Pohlodka, Karla Štulíře, Vlastimila Ondrůje, Karla Mrázka a Jiřího Hartmana uložené ve Vojenském historickém archivu v Praze.

správních celků s tím, že do jejich čela umístila nové správní orgány – zemské národní výbory. Právě při nich, jak známo, vznikla v létě 1945 obávaná druhá oddělení zemských odborů bezpečnosti (tzv. ZOB II). Tato oddělení byla sice v rámci organizační reformy v roce 1947 zrušena a sloučena do struktur paralelně budované StB, nicméně KSČ při své politické dominanci v rezortu ministerstva vnitra dokázala zajistit, aby se původní kádry zrušených ZOB II v Praze a v Brně integrovaly do sjednocených zpravodajsko-bezpečnostních struktur StB s tím, že v nich zaujaly vedoucí postavení. Zatímco vedoucí kádry ZOB II v Praze fakticky převzaly řízení centrálního velitelství StB v Praze, zaujali příslušníci z formálně likvidovaného ZOB II v Brně vedoucí pozice v Oblastním zemském velitelství StB v Brně a od počátku ledna 1949 v nově zřízeném Krajském velitelství StB Brno.

Na jižní Moravě, podobně jako v jiných oblastech, prošla většina kmenového osazenstva komunistických bezpečnostních složek sloučených po roce 1947 osobní zkušeností z domácího protinacistického odboje. Personálním základem pro založení ZOB II v Brně se v létě 1945 stala odbojová brigáda Prokop Holý, kterou za pomoci domácích komunistů a sympatizantů pomáhal zformovat ze Sovětského svazu vysazený parašutista mjr. Rudolf Procházka (1913–1973). Majorem Procházkou řízení a vyškolení mladí zpravodajci Alois Zahajský (nar. 1921), Vratislav Jelínek (nar. 1921), Antonín Langmayer (1914–1956), Josef Sumbal (nar. 1917), Lubomír Prachař (nar. 1925) nebo Marie Kopečková (nar. 1923) byli již za války cílevědomě připravováni na poválečnou situaci, v níž KSČ hodlala bezohledně prosazovat vlastní mocenské cíle v souladu se strategickými zájmy Sovětského svazu.[12] Tato skupina zpravodajců řízených z Moskvy navázala intenzivní spolupráci s „bratrskými" orgány Lidového komisariátu vnitřních záležitostí (NKVD) působícími na našem území, které jako organizační součást sovětské armády opustily naše území v listopadu 1945. Během tohoto relativně krátkého období měli začínající čeští zpravodajci, přidělovaní orgánům NKVD, možnost získat zajímavou praxi například jako tlumočníci a asistenti. Zajišťovali jak pro ně, tak i pro domácí vyšetřovací a soudní instituce výslechy nacistických zločinců, agentů gestapa a Sicherheitsdienstu (SD), od nichž se z první ruky dozvídali o metodách tzv. volavčích sítí a řízení zpravodajských operací v nepřátelském prostředí.[13] V rámci retribučního soudnictví, jehož působnost byla prezidentským dekretem omezena do jara 1947, měl ZOB (a vedle něj i StB) co do

12 ABS, f. Personálních spisů, Marie Kopečková, ev. č. 3487/23. Za zmíněné zpravodajce uveďme detailnější popis služebního profilu M. Kopečkové. Jako členka partyzánské brigády Prokop Holý ihned po válce vstoupila na pokyn mjr. Rudolfa Procházky do národně socialistické strany, která ji zaměstnala ve svém brněnském sekretariátu. Kromě toho plnila pro ZOB i jiné úkoly, např. v prostředí brněnského aeroklubu. Tam se účelově seznámila s ing. Augustinem Vlachem, blízkým spolupracovníkem veterána RAF Miroslava Plaňavy. V únoru 1948 se angažovala v akčním výboru aeroklubu, v němž současně absolvovala specializovaný pilotní výcvik.

13 Tuto praxi dokumentuje např. služební profil J. Sumbala; viz ABS, f. Personálních spisů, Josef Sumbal, ev. č. 695/17.

činění i s nemalým počtem českých kolaborantů a konfidentů gestapa a SD, jejichž výpovědi v sobě často skrývaly nemalý politický potenciál. Metody zpravodajských a represivních složek, ale též orgánů NKVD, sloužily nově vzniklým bezpečnostním složkám v Československu jako vzor, kterým se hodlaly inspirovat v mocenském boji proti konkurenčním politickým stranám sdruženým v Národní frontě. Tato situace se zvlášť přiostřila v polovině roku 1947, kdy nekomunistické strany, zejména Československá strana národně socialistická (ČSNS) a Československá strana lidová (ČSL), dosáhly po úporném boji zrušení zemských odborů bezpečnosti, protože zjistily jejich zneužívání komunistickou stranou.

Ve srovnání s řadou jiných oblastních, resp. krajských velitelství StB v republice připadl po únoru 1948 Oblastní úřadovně Zemského velitelství StB v Brně také nelehký úkol – bezpečnostně a zpravodajsky pokrýt velmi problematickou jihomoravskou hranici. Její relativně snadná prostupnost umožňovala tisícům uprchlíků odcházet do Rakouska a směřovat do sotva sto kilometrů vzdálené Vídně. Rakouská metropole se kvůli své strategické poloze ocitla na křižovatce masové emigrace nejen z ČSR, ale i ostatních států nově se formujícího východního bloku. To logicky k Vídni přitahovalo zájem jak zpravodajských centrál všech tří západních vítězných mocností, tak výzvědných služeb Sovětského svazu a jeho satelitů. Geograficky, historicky a kulturně blízká Vídeň se tudíž automaticky ocitla v okruhu působnosti Krajského velitelství StB v Brně.

Z torzovitě dochovaných pramenů přitom víme, že o situaci v uprchlických táborech v německy mluvících zemích, a v této souvislosti i o situaci ve Vídni, se současně intenzivně zajímalo také 5. oddělení Hlavního štábu ministerstva národní obrany. Toto Bedřichem Reicinem vedené oddělení ovšem zásadně preferovalo vlastní postupy a své operace s velitelstvím StB v Brně na Mozartově ulici nekoordinovalo ani nekonzultovalo.[14] Naše poznatky tedy vycházejí spíše z pramenů státně-bezpečnostní provenience, na jejichž základě můžeme konstatovat, že připravující se „Operace Vajnory" probíhala v režii Oblastní úřadovny Zemského velitelství StB v Brně, předchůdkyni Krajského velitelství StB. Nelze přitom vyloučit, že se na úspěšném dokončení této akce v prvních měsících roku 1949 mohla částečně podílet také brněnská Oblastní správa 5. oddělení Hlavního štábu (HŠ), tj. jihomoravská expozitura tehdejší vojenské kontrarozvědky.[15]

Brněnští zpravodajci StB si nepochybně byli vědomi toho, že základním předpokladem úspěchu v boji s vnějším nepřítelem bylo získat a udržovat si dobrý přehled o dění v české, resp. československé krajanské komunitě ve Vídni. Ta se po únoru 1948 každým dnem rozrůstala o desítky až stovky nově příchozích uprchlíků z českých zemí a ze Slovenska. Československé bezpečnostní složky brzy zjistily, že

14 ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, MNO, Hlavní štáb, Zpráva č. j. 19477, Uprchlíci z ČSR z prosince 1948, strojopis, 21 s.

15 Podrobněji k vojenské kontrarozvědce srov.: POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*. Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2009, 128 s.

někteří uprchlíci, zvláště mladí muži schopní vojenské služby, byli v přijímacích táborech podrobováni výslechům za účelem jejich zpravodajského vytěžení. Zatímco francouzské orgány měly často zájem o nové rekruty do své cizinecké legie, anglosaské rozvědky se spíše snažily naverbovat mladé muže jako agenty-chodce, kteří by mohli přecházet hranici jako kurýři či převaděči dalších uprchlíků. Západní centrály přitom potřebovaly pro své vytipované agenty-chodce rovněž širší logistické zázemí, které by mohli kandidáti pro spolupráci z řad nově přicházejících uprchlíků využívat.

Zde se přímo nabízela možnost spolupráce s některými jednotlivci a českými krajanskými spolky, mezi kterými byl nejaktivnější Spolek československých akademiků. V něm se velmi obětavě angažoval medik František Šigut (nar. 1919), který byl vedle studia medicíny na Vídeňské univerzitě od roku 1946 ve Vídni legálně akreditován jako lektor Vysoké školy obchodní v Praze pro výuku češtiny a slovenštiny. Brzy po únoru 1948 inicioval ve Vídni založení odbojové Skupiny 365, jejímž hlavním úkolem bylo převádění ohrožených občanů z Československa do Vídně.[16] Vedle Františka Šiguta měl ve vídeňské krajanské komunitě významné neformální postavení další medik (od konce roku 1948 již řádný absolvent Lékařské fakulty Vídeňské univerzity) František Klimovič (nar. 1923). Stejně jako Šigut ochotně nabízel českým krajanům pomocnou ruku, když pro ně v restauraci Beneš provozoval bezplatnou stravovnu a iniciativně dával k dispozici své kontakty, informace a zkušenosti, které za poslední tři roky života ve Vídni získal. Sám se nabízel, že se osobně zúčastní převaděčských a kurýrních výprav na jižní Moravu, což se mu v průběhu roku 1948 několikrát podařilo.[17] Mezi další zajímavé postavy, které je v souvislosti s opakovaným přecházením hranic v průběhu roku 1948 nutno zmínit, patří jistě Otto Wiclein (nar. 1921), JUDr. Jiří Grim (1919–1949) a Jan Malinkovič (nar. 1927).

16 ABS, f. Studijní odbor, H-122-3 MV, Zahraniční rozvědky. Druhá část, s. 28.

17 Tamtéž, s. 9. Rodák z Rájce u Žiliny František Klimovič se v některých dokumentech čsl. státně- bezpečnostních složek objevuje s alternativním křestním jménem Vladimír. Československé úřady mu po válce vytýkaly, že v roce 1944 využil nabídky německých úřadů k dokončení studia medicíny v Říši. Za protektorátu využily takové nabídky desítky českých studentů, neboť v českých zemích byly od listopadu 1939 do konce války uzavřeny všechny české vysoké školy. Po válce bylo toto jednání pokládáno za projev kolaborace. Stejně přísně bylo posuzováno i u studentů ze Slovenska, i když ti byli za války občany Slovenského státu. Po válce se Klimovič přihlásil ke studiu medicíny na lékařské fakultě v Bratislavě, avšak když vyšlo najevo studium v Německu, musel školu opustit. Východisko ze situace viděl v dokončení studia ve Vídni, což se mu v roce 1948 podařilo. Je pravděpodobné, že právě kvůli kompromitujícím materiálům ve spojitosti se studiem v Říši přistoupil ke spolupráci s OBZ nebo s StB. Podle názorů autorů byl „Vladimír" Klimovič po realizaci „Operace Vajnory" zavázán čsl. rozvědkou a 16 let spolupracoval jako jejich agent v různých prostředích emigrantských spolků a tzv. nepřátelských výzvědných center působících v Rakousku, Německu, Itálii nebo Francii pod krycím označením „Agent 13".

O prvním z nich víme z dochovaných pramenů poměrně málo.[18] Čím přesně se v období třetí republiky živil, zůstává nejasné. Jisté je pouze to, že 5. oddělení HŠ byl Otto Wiclein znám jako kurýr a převaděč v prostoru orientačně vymezeném městy Vídeň, Brno a Bratislava. Je zajímavé, že po náhodném zadržení Státní bezpečností na československé straně státní hranice v dubnu 1948 byl rychle propuštěn, což mu umožnilo pokračovat v dosavadní praxi častého přecházení hranic. Toto propuštění si nelze vysvětlit jinak, než že se tak stalo zásahem 5. oddělení HŠ. Od něj se Oblastní oddělení StB v Brně dozvědělo, že Otto Wiclein je jejich agentem.[19] Ten pak dalších devět měsíců nerušeně pokračoval v přeshraničních aktivitách, než ho v lednu 1949 zatkla StB spolu s desítkami dalších osob.

Neméně záhadným aktérem „Operace Vajnory" byl mladý brněnský právník Jiří Grim, v některých dobových dokumentech uváděný též variantně Grimm. Po ukončení studia práv v Brně v roce 1946 nastoupil jako podnikový právník menšího vlnařského závodu. Aktivní byl především jako sportovec brněnského Sokola, pro jehož lyžařský oddíl pořádal zimní lyžařské zájezdy a závody v Jeseníkách a Beskydech. Zlomem v životě sportovně a společensky založeného mladého právníka se stalo rozhodnutí podnikového akčního výboru, podle kterého musel podnik propustit ze zaměstnání „politicky nespolehlivou" osobu. Tento „vyakčněný" zaměstnanec v březnu 1948 uprchl do Vídně, odkud několika známým odeslal vzkazy se zprávami o svém úmyslu odjet do západní Evropy a odtud někam do zámoří, kde se chtěl natrvalo usadit. Když ho poté v průběhu roku 1948 několik dřívějších známých náhodně potkalo v Brně, předstíral, že je někdo jiný, a snažil se co nejdříve zmizet. Jisté je, že

18 ABS, f. Objektové svazky, inv. j. 128 Brno, objektový sv. Jáchymovské doly, podsvazek (podsv.) Dolní Rožínka, s. 84–85. Otto Wiclein, narozen ve slovinské obci Polzava, roku 1945 přesídlil do Petržalky u Bratislavy. StB zjistila, že během války bojoval v jednotkách SS, čímž mohl být vydírán a přinucen ke spolupráci.

19 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-1819 Plzeň; arch. č. V-2673 Brno; tamtéž, f. A 8, inv. j. 1305, Adolf Nečas – Ant. Drobný, prošetření stížnosti. Otto Wiclein se po roce 1945 živil jako kurýr a pašerák s trvalým pobytem v Bratislavě-Petržalce. Několikrát byl zatčen čsl. bezpečnostními orgány, poprvé v dubnu 1948. Při této příležitosti byl pravděpodobně zavázán ke spolupráci orgány obranného zpravodajství VO-3 Bratislava. O jeho spolupráci s OBZ rovněž podává několik hlášení a svědectví agent „Vladimír" Klimovič. Při rehabilitacích v šedesátých letech bylo diskutováno zapojení tohoto agenta přímo na složky StB, což nebylo přiznáno. Je tedy pravděpodobné, že jde o agenta, který spolupracoval čistě s OBZ, které ho využívalo ke kontrarozvědné činnosti (ochraně utajení) „Operace Hagana" ve Vídni. Po jeho třetím zatčení v roce 1950 již obranné zpravodajství tohoto svého agenta nevyvedlo z trestního stíhání a byl mu uložen trest 10 let odnětí svobody. V době rehabilitačních procesů s osobami akce „Vajnory" nebyla dle tehdejších zákonů možnost lustrovat agenty vojenského zpravodajství, zda jsou, nebo nejsou osobami spolupracujícími s OBZ. Rehabilitovaní proto nemohli prokázat, že Otto Wiclein byl OBZ přímo řízen. Struktura a způsob jeho řízení nebyly vůbec rozebírány, téma bylo tabuizované a případné návrhy na důkazy nebyly prováděny. Roli Otto Wicleina jako agenta OBZ potvrdil autorům v rozhovoru v Mnichově 2007 i přímý aktér tehdejších dějů MUDr. Karel Kašpárek.

ve Vídni, kde se pohyboval pod jménem dr. Braun, spolupracoval s Milošem Knorrem (1918–2008),[20] od něhož doručoval na Moravu různé vzkazy.

Oproti Otto Wicleinovi a Jiřímu Grimovi se životopis Jana Malinkoviče naopak jeví nekomplikovaně, neboť v té době šlo o dvacetiletého prodavače nádražního bufetu v Lednici.[21]

Ve snaze naverbovat uprchlíky zpoza železné opony zůstávaly západní výzvědné služby po celou dobu studené války v trvalé nevýhodě, protože ani jejich nejzkušenější důstojníci nemohli rozpoznat, zda některý z příchozích uprchlíků nebyl předem vyslán československou rozvědkou do „nepřátelského prostředí" české a slovenské politické emigrace. Z tohoto důvodu musely tyto služby spoléhat na výpomoc svých kolegů českého původu, kteří kromě znalosti domácích jazyků (češtiny a slovenštiny) měli mnohem lepší předpoklady posoudit věrohodnost uprchlíků, a tím i odhadnout rizika spojená s jejich možným naverbováním nepřítelem. Jedním z takových důstojníků byl již zmíněný Miloš Knorr, vedle něhož hrál neméně důležitou roli předúnorový předseda Klubu lidových akademiků v Brně Karel Kašpárek (1923–2008). Oba okamžitě po svém útěku do Rakouska začali pracovat pro západní výzvědné služby, přičemž Knorr především pro americkou CIC.[22] Ve Vídni ovšem působila také britská vojenská služba FSS,[23] s níž americká CIC pravděpodobně některé své akce přinejmenším konzultovala, popř. je přímo koordinovala. Karel Kašpárek se vzhledem ke svým předúnorovým vazbám na pravicové křesťanské kruhy ve Francii zpočátku orientoval na spolupráci s Francouzi, později přešel do služeb amerických.[24]

Nyní se zaměřme na britskou FSS, která v Rakousku působila s vědomím, že geopolitický prostor střední Evropy nikdy nepatřil a ani nyní nebude patřit ke strategickým prioritám Velké Británie. FSS si z tohoto důvodu nekladla ve střední Evropě

20 K osobě Miloše Knorra viz http://ustr.cz/cs/cechoslovaci-v-zahranicnich-tajnych-sluzbach. Absolvent vojenské akademie v Hranicích Miloš Knorr uprchl v roce 1940 z protektorátu přes Maďarsko a balkánské země do jižní Francie, odkud byl s dalšími vojáky z Československa evakuován do Velké Británie, kde byl do roku 1943 nasazen u protiletecké obrany. V letech 1944–1945 působil jako zpravodajec v britské armádě na osvobozených územích v Německu a v Rakousku. V letech 1945–1948 studoval a vyučoval na Vysoké válečné škole v Praze. Záhy po únoru 1948 uprchl do Vídně, kde začal pracovat pro americkou vojenskou kontrarozvědku CIC v prostředí uprchlických táborů. V první polovině padesátých let spolupracoval s gen. Františkem Moravcem. Od druhé poloviny padesátých let se trvale usadil v USA, kde až do konce svého aktivního života pracoval v oboru pojišťovnictví.

21 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., podsv. J. Malinkovič.

22 CIC – Counterintelligence Corps, kontrarozvědná služba americké armády působící v letech 1942–1961. V prvních poválečných letech se na územích osvobozených americkou armádou zaměřovala na odhalování a výslechy válečných zločinců a zpravodajskou práci mezi uprchlíky.

23 FSS – Field Security Section, zpravodajská služba britské armády z let 1940–1949. Náplň její činnosti byla velmi podobná jako u americké CIC.

24 Svědectví Karla Kašpárka, které autorům studie poskytl v březnu 2007 v Mnichově.

nereálné cíle, tj. neusilovala o přímé ovlivňování, či dokonce zvrat vnitropolitických poměrů v Československu, kde po únoru 1948 nastolil svou neomezenou vládu prosovětský komunistický režim. Silný zájem britských zpravodajských služeb o československou emigraci v Rakousku byl motivován děním v Palestině. Právě tam směřoval nejen silný proud židovských uprchlíků ze střední Evropy, ale také dodávky zbraní, jejímž odběratelem byla židovská ozbrojená formace Hagana. Dnes je již dostatečně známo, jak silně se v akci na podporu Hagany osobně angažovala řada vysokých představitelů KSČ, které motivoval nejen jejich židovský původ, ale i strategický zájem Sovětského svazu na založení Izraele.

Britským diplomatům, vojákům a zpravodajcům působícím v Praze a ve Vídni nemohla silná vazba Hagany na Československo samozřejmě uniknout. V úsilí o izolaci Palestiny od přílivu uprchlíků a zbraní se proto snažili oslovit některé bývalé československé letce RAF, u nichž předpokládali, že si po návratu do Československa a případné demobilizaci stále zachovávali velkou úctu a sympatie vůči vládě a ozbrojeným silám Velké Británie. Zvláště, když se k demobilizovaným příslušníkům RAF stavěl poúnorový režim stále více rezervovaně a dával jim najevo, že je pokládá za skutečné či potenciální agenty západního imperialismu. Z tohoto důvodu se nejpozději od počátku roku 1948, ne-li dříve, stala objektem zájmu vídeňské centrály FSS nepočetná, avšak stále relativně akceschopná, a dokonce i částečně organizovaná skupina bývalých letců z RAF, kteří se po válce vrátili do vlasti a usadili se v Brně.

Nejen díky svým zásluhám z domácího odboje z let 1939–1940 a poté letecké kariéře v RAF, ale i pro organizační schopnosti a přirozenou autoritu se vedoucím této skupiny stal demobilizovaný podplukovník československé armády Miroslav Plaňava (1909–1968).[25] Po propuštění z armády se naplno věnoval své nové živnosti, když v Brně-Židenicích obdržel do národní správy původně německý fotoateliér Wirwas. Navenek se veřejně nebo politicky nijak neangažoval, ale na druhé straně jemu ani jeho kamarádům rozhodně nebylo lhostejné, že byly zásluhy a význam Obrany národa jakožto „buržoazní" odbojové organizace oficiálními místy i všudypřítomnou propagandou zastiňovány skutečnými či domnělými zásluhami odboje komunistického, jehož představitelé začali přednostně obsazovat velitelské posty v armádě a nově budovaných bezpečnostních složkách. Pouze někteří bývalí letci RAF měli možnost zůstat ve vojenském letectvu, ale byli z armády rychle vyřazováni nebo v procesu výstavby nové armády a letectva podle sovětského vzoru odsunováni na podřadná a neperspektivní místa.

Schůzky spolubojovníků z RAF a z původní jihomoravské skupiny Obrana národa začal Miroslav Plaňava organizovat v Brně hned v létě 1945. Místo setkávání bylo zvoleno symbolicky – bar Stadion v Žabovřeskách, neboť právě tam se v letech 1939–1940 konaly konspirativní schůzky Obrany národa, než byla v polovině roku

25 K základním biografickým údajům viz http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/acc=profil_osobnosti load=4032

1940 raziemi gestapa zdecimována. Mezi nejbližší Plaňavovy kamarády samozřejmě patřili především bývalí letci RAF pocházející z jižní Moravy – Herbert Němec (nar. 1916), Jiří Hartman (1917–2006), Vlastimil Ondrůj (1914–1969), František Pohlodek (1910–1975), Karel Štulíř (1903–2001), Karel Mrázek (1910–1998), příležitostně také Ivo Tonder (1913–1995) a Karel Sláma (nar. 1914).[26] Čestným hostem v baru Stadion býval Alois Hrejsa (nar. 1902), který na rozdíl od výše zmíněných spolubojovníků do RAF nemohl vstoupit, protože se mu z protektorátu nepodařilo uprchnout. V roce 1940, kdy již mnoho jeho kolegů a přátel z čs. armády bojovalo ve Francii nebo na jiných frontách v rámci západní vojenské koalice, byl za účast v odboji zatčen gestapem a déle než rok vězněn. Po propuštění pokračoval ve spolupráci s odbojovými silami, přičemž díky velké dávce štěstí se mu podařilo vyhýbat dalšímu zatčení a všechna nebezpečí zdárně přestát až do osvobození. Všichni často vzpomínali na Hrejsova švagra Čestmíra Jelínka (1900–1942), který byl jako člen Obrany národa za protektorátu zatčen a popraven. Pozvání na schůzky obnovené Obrany národa dostávala také Hrejsova sestra Marie Jelínková (vdova po Čestmíru Jelínkovi). Miroslav Plaňava s ní brzy navázal osobní vztah, zasnoubil se a žil s ní v Brně až do své emigrace v červnu 1948. Pravidelným účastníkem těchto setkávání byl rovněž technik brněnské Zbrojovky Ing. Augustin Vlach (1901–1949),[27] jehož s bývalými letci spojoval zájem o létání.

Major letectva Miroslav Plaňava.
Datum vzniku není známo.
Soukromá sbírka Jaroslava Popelky.

26 Jedním z prvních pokusů o analýzu zapojení příslušníků RAF pocházejících z regionu jižní Moravy do leteckých bitev, je studie Vladimíry WLODARCZYKOVÉ: *Letci z jihomoravského kraje v jednotkách Royal Air Force 1940 (srpen) až 1945. 1. část, srpen 1940–1943*. Jižní Morava, roč. 24, sv. 27, s. 7–38. Velkým přínosem pro tematický okruh letců RAF je studie Xenie PENÍŽKOVÉ a Světlany PTÁČNÍKOVÉ: *Českoslovenští letci působící za druhé světové války v RAF ve fondech Archivu bezpečnostních složek MV ČR.* In: Sborník Archivu bezpečnostních složek MV, č. 5/2007, s. 297–322.

27 Ing. Augustin Vlach (nar. 27. 11. 1901 v Drahanech), v meziválečném období pracoval jako technik a konstruktér ve Zbrojovce. V létě 1945 se během vojenské služby seznámil s M. Plaňavou,

S nástupem nových poměrů po únoru 1948 většina důstojníků a vojáků bojujících během druhé světové války v řadách armád západních Spojenců dříve či později pochopila nebezpečí, které jim ze strany režimu hrozí. Jeden z prvních, kdo ze sledované skupiny včas uprchl do bezpečí, byl Jiří Hartman.[28] Miroslav Plaňava se k útěku z vlasti odhodlal teprve v červnu 1948, když přešel hranici v blízkosti Břeclavi za asistence místního nadlesního a dalšího místního pomocníka. Podle jednoho z dokumentů StB ho na rakouské straně převzal a do Vídně doprovodil Jiří Grim, který ho zavedl do bytu k Františku Klimovičovi v 19. městském obvodu. Tam Plaňava pobýval tři měsíce a koncem září odcestoval do Velké Británie.[29] Když byl koncem roku opět zpátky ve Vídni, mohl se zde setkat s Herbertem Němcem, který ilegálně republiku opustil v říjnu. U koho Plaňava ve Velké Británii pobýval a hlavně, co tam dělal, prozatím nelze zjistit, nicméně s největší pravděpodobností odtud odjel na instruktáž organizovanou FSS v souvislosti s akcemi vůči Haganě. O tom, že byl pro tyto akce velmi cennou akvizicí, nepřímo svědčí i to, že v době Plaňavovy dvouměsíční cesty do Velké Británie zařídil Knorr prostřednictvím Šiguta přepravu několika Plaňavových osobních zavazadel z Brna do Vídně. Tato příhoda dokumentuje těsnou součinnost britských a amerických služeb, neboť Plaňava v té době pracoval pro britskou FSS, zatímco Knorr pro americkou CIC.

Vlastmil Ondrůj v uniformě RAF. Pravděpodobně počátek čtyřicátých let. Soukromá sbírka Jaroslava Popelky.

Po návratu do Vídně pojal Miroslav Plaňava okamžitě plán vytvořit výkonnou a frekventovanou kurýrní a převaděčskou síť mezi Vídní a jižní Moravou, která měla na jedné straně umožnit ohroženým lidem uprchnout do Rakouska a na druhé

po odchodu do civilu se vrátil do brněnské Zbrojovky a aktivně se angažoval v brněnském aeroklubu. Zatčen byl v rámci hromadné razie StB dne 5. 1. 1949.

28 VHA Praha, kvalifikační listina J. Hartmana z listopadu 1948; zápis kap. V.: „*Nenašel kladný poměr k lidově demokratickému zřízená republiky, opustil území republiky. Podle nařízení Vojenského soudu v Brně proti němu bylo zavedeno trestní řízení.*"

29 ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, s. 77, hlášení agenta VVZS I, ze dne 26. 3. 1950, krycí jméno „Agent 13", o poznatcích na M. Plaňavu z doby, kdy tento bydlel u něho v bytě.

straně dodávat britské FSS nejnovější informace o spolupráci pražského režimu s Haganou. Ačkoli do této sítě mělo být postupně zapojeno mnoho agentů-chodců, Plaňava přisuzoval největší důležitost Klimovičovi, švagrovi jejich spolubojovníka z RAF a Obrany národa Vlastimila Ondrůje. Jeho význam navíc spočíval v tom, že jako jeden z mála bývalých letců RAF prozatím nebyl vyřazen z čs. letectva a služebně se pohyboval na letištích na jižním Slovensku (Vajnory) a jihovýchodní Moravě (Kunovice). Právě tam se připravovaly kontingenty vojenských letadel k odletu do Palestiny. Protože v letectvu setrvával, měl Ondrůj důvod se domnívat, že k němu nadřízené složky stále chovají důvěru a že mu prozatím ze strany režimu nehrozí bezprostřední nebezpečí. Se získáváním aktuálních informací o přípravě letadel ME 262 a britských Spitfirů k odletu do Palestiny mu pomáhal jeho kolega Karel Sláma, který také zůstával v činné službě u letectva a měl stejné možnosti sledovat dění na čs. letištích. Z Vídně udržoval Miroslav Plaňava spojení s oběma kolegy prostřednictvím kurýrů. Jednou dokonce vyslal přes hranici za Ondrůjem i Herberta Němce, aby ho ubezpečil, že v případě akutního nebezpečí mu bude neprodleně zajištěn přechod přes hranici a poté azyl ve Vídni. Jako prostředník pro předávání vzkazů příležitostně fungoval i Ondrůjův švagr František Gajdoš z Poštorné. Ze zpravodajského hlediska byla patrně nejvýznamnější zpráva, kterou těsně před Vánoci 1948 předal Ondrůj kurýru Malinkovičovi v Lednici. V ní se v zašifrované podobě uvádí, že na letišti v Kunovicích je připraveno deset letounů Spitfire k odletu do Izraele s tím, že sedm jich odletí ještě během Vánoc a další tři po Novém roce – s dodatkem, že z izraelské strany záležitost organizuje nákupčí jménem „ing. Pommerantz".[30] Z textu zachyceného československou rozvědkou vyplývá, že Malinkovič ve Vídni nemohl předat

Herbert Němec v uniformě RAF.
Pravděpodobně počátek čtyřicátých let.
Soukromá sbírka Jaroslava Popelky.

30 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., podsv. vyšetřovacího svazku, výpověď Vladimíra Ondrůje ze dne 4. 1. 1949. Zpráva formulována: *„Teta Kunická má na Vánoce připraveno deset kachen s tím, že sedm zabije již zítra a ostatní po jejich dokrmení. Nám je však hej. Máme kyselé pomeranče z Palestiny."*

zprávu osobně Miroslavu Plaňavovi, protože ten byl právě na zpáteční cestě z Británie. Předal ji tedy osobě vystupující pod jménem „Gregory", což byl s největší pravděpodobností Miloš Knorr.[31]

Miroslav Plaňava a Herbert Němec, kteří s vědomím FSS a nepochybně i CIC založili v rakouské metropoli firmu pro krytí svých zpravodajských a převaděčských aktivit věděli, že jejich zájmy a postupy se v mnohém překrývají s aktivitami formujících se podzemních struktur rozpuštěné Československé strany lidové (ČSL) na Moravě. Připomeňme, že v průběhu několika měsíců po únoru 1948 vyloučily akční výbory Národní fronty z veřejného života tisíce funkcionářů i řadových členů ČSL, z nichž mnohé čekala další diskriminace nebo rovnou trestně právní perzekuce ze strany státně-bezpečnostní a justiční mašinérie. Naprostá většina bývalých lidovců z principu odmítala přijmout legitimitu nového ateistického režimu, a tím i legitimitu režimem protežované „obrozené" ČSL. V tomto úsilí se mohli spolehnout na diskrétní, nicméně velmi účinnou podporu římskokatolických církevních kruhů na všech stupních hierarchie římskokatolické církve, a to nejen ze strany její duchovní správy (biskupská konsistoř v Brně, děkanáty, fary), ale i představených mužských i ženských řeholních řádů, případně likvidovaných církevních spolků. Podzemní sítě vybudované na bázi křesťanské solidarity a dlouholetých vzájemných osobních známostí a vazeb umožňovaly organizovat různé svépomocné aktivity, například výrobu a distribuci ilegálních tiskovin pro věřící, sbírky na podporu rodin uvězněných bratří a sester nebo poskytování dočasných úkrytů a napomáhání k útěku do ciziny lidem, po kterých pátrala StB. Zvlášť významnou roli v této síti hrály kláštery a fary v příhraničních oblastech, jež se nezřídka stávaly zázemím pro uprchlíky i pro kurýry, kteří přicházeli zpoza železné opony. K nejdůležitějším z opěrných bodů patřily kláštery, zejména klášter Milosrdných bratří v Brně a klášter ve Znojmě. Převor brněnského kláštera Josef Hartl (1898–1952) udržoval prostřednictvím řádových sester tajné kontakty s internovanými předáky předúnorové ČSL Mons. Janem Šrámkem (1970–1956) a Františkem Hálou (1893–1952).[32]

Převaděčských kanálů, které díky svým znalostem terénu a dobrému zázemí zřídili lidovečtí členové a příznivci, s vydatnou logistickou pomocí struktur římskokatolické církve, využil bezpočet režimem ohrožených lidí včetně řady prominentních osobností. Z těch nejvýznamnějších lze jmenovat například poslance Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS) Bohdana Chudobu (1911–1982), šlechtice Karla hraběte Belcredi (1893–1972), poslance ÚNS Bohumíra Bunžu (1908–1990), přísedícího Zemského národního výboru v Brně Františka Novotného (nar. 1904) a také již zmíněného vedoucího Klubu lidových akademiků Karla Kašpárka. Ti se ihned po emigraci různým způsobem a podle svých možností zapojili do široké škály aktivit

31 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., podsv. J. Malinkovič, s. 15, telegram KV StB Brno adresovaný KV StB Praha 13. 1. 1949.

32 ŠINDAR, Jiří: *Zemřel pod cizím jménem. Dramatický závěr života Jana Šrámka*. Karmelitánské nakladatelství, Praha 2007, 182 s.

protikomunistické rezistence v exilu. Kromě toho, že nabídli západním zpravodajským službám spolupráci, sháněli finanční prostředky na podporu bývalých spolustraníků v uprchlických táborech a angažovali se při zakládání různých křesťanských politických stran či skupin v exilu.

Na rozdíl od nepočetné skupinky bývalých pilotů RAF soustředěných v Brně měli lidovečtí exiloví činitelé v Rakousku zpočátku jistou výhodu v tom, že mohli počítat s podporou rakouských křesťanských politických kruhů. Současně využívali zázemí domácích odbojových skupin opírajících se o silné zázemí katolicko-lidoveckého prostředí na Moravě. V něm představoval významnou oporu architekt Vladimír Richter, dlouholetý orelský a stranický funkcionář v Brně, jenž spolu s redaktorem (po únoru zastaveného) listu Národní obroda JUDr. Vladimírem Kučerou (1906–1988) a synem hoteliéra a provozovatele Šošůvské jeskyně v oblasti Moravského krasu Josefem Brouškem (nar. 1927) začali organizovat síť spolupracovníků a sympatizantů. Byli nejen ochotni ke spolupráci se zahraničními centrálami, ale sami se doma připravovali na situaci, že se komunistický režim brzy zhroutí a oni se budou podílet na převzetí politické moci. Vladimír Richter měl značnou výhodu ve své profesi, neboť mohl své časté cesty do pohraničních měst a obcí na Břeclavsku, Valticku a případně i na Znojemsku zdůvodňovat či maskovat nutností inspekčních návštěv různých stavebních zakázek, které na jižní Moravě ve větším počtu realizoval.

Pro budoucí „Operaci Vajnory" bude důležité, že jedním z uprchlíků, kteří krátce po únoru 1948 využili Richterovy nabídky k bezpečnému převedení do Rakouska, byl brněnský obchodník František Holek (nar. 1899). Obával se, že po přijetí zákona č. 33/1948 Sb. o obnovení účinnosti retribučního dekretu bude jeho starý případ údajné kolaborace s Němci v období protektorátu znovu otevřen, a tak se rozhodl z dosahu státní moci raději zmizet. Zajímavé na jeho případu je nicméně to, že se již po několika týdnech opět objevil v Brně, a to s vědomím StB. Ačkoli detaily spojené s jeho „naverbováním" a řízením nejsou v dochovaných dokumentech uvedeny, je nesporné, že to byl právě on, jehož prostřednictvím začala StB postupně rozplétat důmyslně vystavěnou síť převaděčských kanálů, které Vladimír Richter a jeho společníci z předúnorové ČSL provozovali. Do jedné z hlavních linií sítě, která byla vedena přes Valticko mezi obcemi Úvaly a Schrattenberg, se StB podařilo proniknout prostřednictvím nasazeného provokatéra Holka již v létě 1948.[33] Zatím šlo o dílčí úspěch StB, neboť k úplnému ovládnutí celého systému a jeho rozbití přistoupila až na počátku následujícího roku.

Důležitou roli v provozu ilegální převaděčské a kurýrní sítě hrál vedle Vladimíra Richtera také nájemce brněnského hotelu Padowetz Tomáš Mašek (nar. 1910), neboť v hotelu, nalézajícím se naproti brněnskému nádraží, budilo časté střídání hostů

33 Srov. FRÁNEK, Vilém: *Přechodové kanály na Mikulovsku obsluhované křesťansky orientovanými oponenty komunistického režimu*. In: VANÉK, Pavel a kol.(eds): Ochrana státní hranice 1948–1955. Sborník Technického muzea v Brně, 2013, s. 118–123.

nechtěnou pozornost. Tomáš Mašek začal poskytovat cenné zázemí hotelu ke schůzkám, předávání vzkazů, zásilek a k poskytování noclehů členům sítě na časté žádosti svého dlouholetého známého Stanislava Novotného (1912–1992),[34] který byl do února 1948 úředníkem ONV v Novém Městě na Moravě. Stanislav Novotný byl jediným lidoveckým činitelem v námi sledované rozvětvené podzemní organizaci, který disponoval zkušenostmi z práce v československých bezpečnostních složkách. Ty nabyl v období třetí republiky jako bezpečnostní referent ONV, jehož pracovní náplní byla úzká spolupráce s orgány StB. Získal tak neocenitelnou praxi a dobré kontakty, díky kterým se mu podařilo včas uprchnout a zapojit se ve Vídni do protirežimních zpravodajských aktivit.[35]

Stanislav Novotný uprchl s Karlem Kašpárkem do Rakouska koncem července 1948 s vědomím Antonína Fránka, který zastupoval početnou skupinu předúnorových poslanců ČSL z Moravy. Poslanci poskytli Novotnému finanční prostředky z nevyužitého volebního fondu strany, který byl původně určen na výdaje spojené s přípravou nových parlamentních voleb. Ty se sice koncem května 1948 konaly, ovšem na principu jednotné kandidátky Národní fronty. „Vyakčnění" poslanci se bez váhání rozhodli využít peněz na podporu exilu a domácích ilegálních aktivit. Novotný a Kašpárek odešli do Vídně s úkolem zprostředkovat obousměrnou komunikaci mezi Bohdanem Chudobou a skupinou lidoveckých exposlanců, což se jim až do konce října 1948 vcelku dařilo. Na radu Františka Klimoviče a Františka Šiguta se rozhodli využívat nabízených služeb kurýra Otto Wicleina, který dovedl spolehlivě přepravovat dopisy na adresu Vladimíra Kučery nebo k rukám Tomáše Maška v hotelu Padowetz.[36] Jak se později mělo ukázat, pracoval tento klíčový kurýr ve službách bratislavské expozitury 5. oddělení HŠ, která obsah přenášených depeší předávala brněnské expozituře Oblastního velitelství StB v Mozartově ulici. Ta pak s lidoveckými protivníky na obou stranách železné opony rozehrála rafinovanou zpravodajskou protihru, v jejímž rámci byli opoziční lidovci na Moravě vyzváni k dodávání zpráv o situaci v podnicích, státních úřadech a různých institucích. Tohoto úkolu se zhostili předúnoroví lidovečtí předáci velmi obětavě, když s pomocí dalších spolupracovníků a informátorů vyplňovali zjištěné údaje do jakýchsi zpravodajských dotazníků, které pak byly Wicleinovým prostřednictvím odesílány do Vídně. Preventivně informační zajištění celé této opoziční politické struktury ze strany StB tak nemohlo být propracovanější.[37]

34 Stanislav Novotný se ihned po okupaci zapojil do aktivit Obrany národa a orelských skupin na Novoměstsku a Tišnovsku. Srov. TULIS, Josef: *Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině.* Nové Město na Moravě 1995, 38 s.

35 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., zápis o úloze S. Novotného 29. 11. 1949, s. 17–19.

36 Svědectví Karla Kašpárka, které autorům studie poskytl v březnu 2007 v Mnichově.

37 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., podsv. C. Charvát, protokol výpovědi C. Charváta 19. 1. 1949, s. 11–25.

Bohdan Chudoba v uniformě československé armády za přítomnosti důstojníků sovětské armády.
Nové Město na Moravě, květen 1945.
Soukromá sbírka Nory Chudobové.

Všichni výše uvedení aktéři čilých přeshraničních styků a různých ilegálních aktivit byli ve větší či menší míře zasvěceni do snah početné skupiny poslanců ČSL z několika moravských oblastí, kteří se záhy po únoru 1948 začali scházet a diskutovat o různých alternativách nastávajícího vývoje. Spoléhali přitom na výše nastíněné zázemí kurýrů, které jim zajišťovalo oboustranné doručování zpráv od poslance Chudoby z Paříže. Díky Maškovi mohli ke svým poradám příležitostně využívat místnosti hotelu Padowetz a scházeli se také ve Velkých Bílovicích ve vinném sklepu exposlance Františka Štambachra (1899–1986) nebo v Kroměříži.[38]

Kurýrní kanály směrem do Československa, které si západní služby ve Vídni v průběhu roku 1948 vytvořily, se začaly stále více překrývat a propojovat se sítěmi vybudovanými církevně-lidoveckými kruhy na jižní Moravě. Vzájemné poskytování „služeb" spojených s nebezpečnými přechody se nepochybně jevilo jako oboustranně výhodné, skrývalo však v sobě nemalá rizika. Nešlo pouze o to, že do péče o kurýry a převaděče během jejich zastávek na Moravě se zapojoval stále širší okruh osob a jejich rodinných příslušníků. Ti se většinou snažili velmi obětavě pomáhat tím, že dál předávali vzkazy na příslušné adresy ve vnitrozemí nebo poskytovali dočasným hostům noclehy a zásobovali je potravinami. Nemálo emigrujících osob se nicméně nedokázalo ubránit příležitostem k vyřizování vlastních, čistě osobních záležitostí, které se týkaly jejich soukromých vztahů se snoubenkami a přítelkyněmi, případně s rodinnými příslušníky. Tomu se nedokázal vyhnout ani zkušený Miroslav Plaňava, který z Vídně úkoloval na dálku svou snoubenku Marii Jelínkovou. Podobně využíval, resp. spíše zneužíval jednu ze svých přítelkyň – Františku Holkovou – po své emigraci do Vídně na podzim 1948 také architekt Vladimír Richter.[39]

Porušování elementárních konspiračních pravidel činilo stále rozvětvenější síť velmi zranitelnou a vystavovalo desítky takto zapojených osob velkému ohrožení, o čemž se měla většina z nich zanedlouho přesvědčit. Neoddělitelným průvodním jevem ilegálních přeshraničních styků se ovšem stalo také pašování osob za peníze a černý obchod s cennostmi, léky a nedostatkovým luxusním zbožím. Nedalo se vždy zabránit tomu, aby se k ilegálním akcím organizovaným západními službami nepřidaly zájmy lidí, jejichž hlavním motivem bylo spíše vlastní rychlé obohacení než ideové pohnutky. Tyto rizikové faktory napomohly československým bezpečnostním složkám, které již v předúnorovém období trpělivě shromažďovaly informace o nekomunistických stranách i o dění v Rakousku, aby postupně pronikly do velmi slabě chráněné sítě přeshraničních vztahů. Ve Vídni hráli v tomto směru klíčovou roli vysunutí agenti Wiclein a Šigut a případně někteří další, na domácí půdě

38 Srov. KONEČNÝ, Karel: *Ilegální organizace poslanců a funkcionářů československé strany lidové po únoru 1948 na Moravě*. Střední Morava, 2006, s. 42–50.

39 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, Kostelka Miroslav a spol., (pod)svazek č. 3, s. 374–620, výpověď Františky Holkové z 2. a 9. 3. 1949, s. 402–436.

pak agenti tzv. kontrolních sítí, při jejichž budování nechyběla inspirace zkušenostmi nacistických služeb z doby protektorátu.[40]

Důvod, proč se StB nerozhodla podniknout proti Plaňavově skupině hromadnou zatýkací razii hned v jarních nebo letních měsících 1948, je patrně nutné hledat v pozornosti, kterou musela přednostně věnovat prominentnějším nepřátelům, například z řad vysokých funkcionářů nekomunistických stran. Koncem léta 1948 ještě neměli velící důstojníci Oblastní úřadovny StB v Brně ucelený obraz o rozsahu a propojení Plaňavovy skupiny s lidoveckými strukturami, takže jakákoli komplexní likvidace těchto struktur prozatím nebyla na pořadu dne. Nicméně v září 1948 již byly StB dobře známy aktivity podnikatele z oblasti Moravského krasu Josefa Brouška, který shromažďoval zbraně a připravoval úkryty pro osoby, po nichž StB pátrala. Když se koncem září 1948 StB rozhodla na Brouška udeřit, skončila špatně připravená akce pod bizarním názvem „Husí stehno" fiaskem.[41] Podnikatel za dramatických okolností těsně před zatčením unikl, a navíc se mu podařilo uprchnout do Vídně. Incident, který se neobešel bez přestřelky s pronásledovateli v prostředí jeskyň Moravského krasu, vyvolal v kruzích moravských opozičních lidoveckých skupin velké znepokojení. To nabylo razance, když 24. října 1948 vešel v platnost zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, umožňující ukládat pachatelům protistátní činnosti extrémně tvrdé tresty, včetně trestu smrti. Oprávněnost zneklidnění v lidoveckém hnutí odporu rovněž potvrzovaly některé informace, jež prosakovaly z okolí brněnského poslance prorežimní „obrozené" ČSL Emila Vojance (1899–1971), které nepřímo potvrzoval také bývalý policejní rada v Brně Josef Babák (1897–1971). Jakožto zkušenému policistovi, který se již za první republiky zabýval politickým zpravodajstvím, se mu i za třetí republiky a pak ještě nějakou dobu po únorovém převratu dařilo udržovat dobré informační zdroje v prostředí bezpečnostního aparátu.[42]

Velké podezření, že frekventovaná komunikace mezi Vídní a Brnem může být pod kontrolou režimních bezpečnostních složek, pojali Antonín Fránek (1900–1982), Miroslav Kostelka (nar. 1927), Tomáš Mašek a Vladimír Kučera na schůzce v hotelu Padowetz, která se konala v posledním říjnovém týdnu 1948. Když se tam rozhodli otevřít dopis od kurýra z Vídně, který nebyl adresován nikomu z nich, nýbrž jisté JUDr. Libuši Jílkové[43] z Brna, se zděšením zjistili, že pro ně neznámý pisatel je velmi dobře obeznámen s jejich dosavadní protirežimní činností. Z obsahu dopisu navíc

40 ABS, f. Zvláštní vyšetřování, vyšetřovací spis arch. č. ZV-4, spisový materiál k organizaci StB, č. j. 30641/022-48, struktura sektoru BAa (Ba 2006-000277), č. j. III-aa 13316/614-48 z 19. 10. 1948. Na referátu zahraniční emigrace (63b) je zpracovávaná akce „Vajnory". Pozn. aut.: 16-016-088 podle původní digitalizace svazku.

41 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-448 Brno, Josef Hartl a spol.

42 ABS, f. Vyšetřovací spisy, vyšetřovací spis č. V-872, Josef Babák a spol. Politický proces proti bývalým předválečným příslušníkům policie, tzv. reakčním příslušníkům policie a jejich pomocníkům. (Pozn aut.: J. Babák byl strýcem Tomáše Maška.)

43 Šlo o vdovu po nacisty popraveném náčelníkovi Orla MUDr. Vojtěchu Jílkovi (1908–1941).

přímo vyplývalo, že Kašpárek ani Novotný se ve vídeňských exilových a zpravodajských kruzích svými styky s moravskými lidovci vůbec netajili, což zvyšovalo riziko prozrazení na neúnosnou míru. Dopis pro JUDr. Jílkovou pokládali za možnou provokaci a raději jej spálili.[44] Začali být také obezřetnější vůči přicházejícím kurýrům, zejména Otto Wicleinovi, jehož jméno ovšem neznali. Spálením dopisu ani zvýšenou opatrností však již nemohli odvrátit blížící se katastrofu, což však pochopili až o deset týdnů později. Podobně ostražitě reagovali i další politicky „vyakčnění" poslanci a vysocí funkcionáři předúnorové ČSL. Jejich neformální vedoucí Ing. Alois Janáček (1900–1967) spolu s Antonínem Fránkem ihned svolali do hotelu Padowetz další konspirativní schůzku. Na ní se účastníci mj. dohodli, že dočasně přeruší styky s předúnorovým poslancem Chudobou, protože jednak nesouhlasili s programovou orientací budoucí katolické strany, kterou jim z exilu vnucoval, jednak pokládali způsob komunikace s ním prostřednictvím kurýrů za riskantní. Z bezpečnostních důvodů se rozhodli omezit další schůzky na nezbytné minimum, naopak hodlali více spolupracovat s exposlancem Bedřichem Kostelkou (1893–1973)[45] z Vyškova a jeho přáteli.

Po vyhodnocení hromadících se varovných signálů se koncem října 1948 odhodlal k útěku do Vídně architekt Vladimír Richter. Jak se v lednu 1949 během vyšetřování mnoha desítek zatčených osob ukázalo, učinil tak doslova v hodině dvanácté, neboť jeho zatčení Státní bezpečnostní bylo doslova „na spadnutí". Po příchodu do Vídně se okamžitě zapojil do Šigutovy Skupiny 365, která bez ohledu na zvýšené riziko prozrazení opakovaně posílala na Moravu své kurýry s různými vzkazy a úkoly. Kromě toho začal Richter ve Vídni obnovovat tradiční lidoveckou organizaci Orel, jíž se stal předsedou.[46] Úmysl uprchnout do Vídně oznámil rovněž majitel brněnské autodílny Vlastimil Dostál, který spolu s Richtrem patřil k jádru organizátorů ilegální činnosti jihomoravských lidovců. Z neznámého důvodu si to však rozmyslel, za což později zaplatil vysokou cenu více než deseti let vězení. Novým znepokojivým signálem pro všechny aktéry ilegální činnosti se stalo zatčení Richterovy milenky Františky Holkové těsně před Vánoci 1948.[47] Od konce října se vehementně snažila

44 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, Kostelka a spol., podsv. Tomáš Mašek, informativní protokol ze dne 4. 1. 1949, s. 17.

45 Bedřich Kostelka byl bratrancem předúnorového místopředsedy ČSL Františka Hály.

46 Svědectví Božetěcha Kostelky podané autorům v Brně 15. 2. 2015. (Bedřich Kostelka byl v té době zemským náčelníkem Orla pro oblast Moravy.)

47 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10442/140; f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-957 Brno, Bohumil Havlín a spol. Františka Holková byla v rámci „Operace Vajnory" již 20. prosince 1948 první zatčenou. Po určité době ve vazební věznici byla převezena do psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích, odkud za pomoci zdravotnického personálu uprchla s několikačlennou skupinou Bohumila Havlína do oblasti Českomoravské vrchoviny. Tam se po nějaké době rozhodla od Havlínovy skupiny, která byla pod stálým dohledem StB, vrátit do Brna, kde byla znovu zatčena. Z dochovaných materiálů nelze přesně zmapovat, co přesně dělala do opětovného zatčení v Brně. U soudu stanula 3.–8. listopadu 1949. Je vysoce pravděpodobné, že celý její údajný

navázat se svým uprchlým milencem spojení prostřednictvím vzkazů doručovaných kurýrem. Když nepřicházely žádné odpovědi, rozhodla se v prosinci sama uprchnout do Vídně. Nemohla tušit, že je již pod stálým dohledem bezpečnostních složek, které v době Vánoc 1948 připravovaly poslední detaily ke spuštění hromadné razie nevídaného rozsahu.

Finální úder StB byl zahájen ve dnech 4. až 5. ledna 1949 masovým zatýkáním, které v první vlně postihlo na padesát osob.[48] Hlavní cílovou skupinou byli především přátelé a spolupracovníci Miroslava Plaňavy a Herberta Němce z řad veteránů RAF. Zatčeni byli Vlastimil Ondrůj, Karel Sláma, Karel Štulíř, Karel Juchelka (nar. 1917), Jan Čermák (1911–1987), Otmar Kučera (1914–1995) a Jan Šťastný (nar. 1914). Současně s nimi byl zatčen rovněž Ing. Augustin Vlach. V souvislosti s likvidací této skupiny bylo podáno trestní oznámení na několik dalších bývalých důstojníků západní armády, například na Karla Mrázka nebo Josefa Kejdu (1911–1984), kteří již byli sledováni v rámci jiných operací StB. Současně se začaly cely vazební věznice urychleně plnit desítkami zatčených lidí z lidoveckého prostředí, včetně sedmi bývalých poslanců a vysokých funkcionářů. Stranou zájmu StB v rámci operace nezůstali ani někteří „bývalí lidé" z předúnorové Československé strany národně socialistické. Při prověřování rodinných vazeb zájmových osob totiž vyšetřovatelé snadno zjistili, že blízkým příbuzným osvědčeného a zkušeného kurýra Jiřího Grima je JUDr. Jan Králíček (nar. 1912), který od léta 1946 pracoval na brněnské radnici jako tajemník předsedy Ústředního národního výboru Josefa Podsedníka (1903–1990). Ten si Králíčka vybral mj. i proto, že byl členem stejné strany, tj. ČSNS, která v květnu 1946 vyhrála v moravské metropoli volby. V době únorového převratu byli oba postaveni neprodleně akčními výbory mimo veřejný život. Josef Podsedník, jenž se až do svého zatčení ocitl pod stálým dohledem StB, několikrát během jara a léta 1948 žádal svého bývalého tajemníka, aby mu zprostředkoval kontakty s některými brněnskými funkcionáři ČSNS, včetně těch, kterým se již podařilo uprchnout do zahraničí. Zvažoval, že by sám při vhodné příležitosti uprchl, jenže nežli tak stačil učinit, byl v září 1948 zatčen.[49] Dodejme,

„útěk" a následné působení v oblasti Českomoravské vysočiny probíhalo v režii StB, která s ní manipulovala a využívala jako tzv. volavku. Tuto hypotézu lze doložit např. tím, že verdiktem soudu jí byla do trestu 20 let započtena i doba útěku. Souzena byla ve vedlejším procesu „Jan Dvořák a spol.", který byl odvozený od hlavního procesu „Operace Vajnory". Šlo o početnou skupinu kurýrů a převaděčů napojených na tzv. ilegální organizaci Modrý štít. Podobně jako většina odsouzených v rámci těchto navzájem souvisejících procesů byla Františka Holková podmínečně propuštěna na květnovou amnestii v roce 1960. Nicméně propuštěním její jméno z agendy StB nezmizelo, naopak. Objevuje se např. v roce 1980 jako řádová sestra Marie, která jako sekretářka vypomáhala provinciálovi jezuitského řádu Janu Pavlíkovi.

48 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., zápisy o zatčení v podsvazcích k jednotlivým realizovaným osobám.

49 Srov.: PODSEDNÍK, Josef: *Kronika mého života.* Archiv města Brna, Brno 2000, 189 s. Autor se ve svých pamětech o svém tajemníkovi ani jednou nezmiňuje. Okolnosti vzájemné komunikace

že agent Grim byl o jednáních svého švagra Králíčka s Josefem Podsedníkem průběžně a podrobně informován, neboť jeho rodinu často navštěvoval. Ačkoliv hromadné razie a následné politické procesy proti národním socialistům probíhaly souběžně, zůstal Jan Králíček zařazen do lidovecké skupiny „Operace Vajnory" a v rámci ní byl také odsouzen.[50]

Jak bylo naznačeno v úvodu, musela StB kvůli velkému počtu zatčených a obžalovaných přistoupit k rozdělení do několika podskupin, přičemž vojenské osoby byly vzhledem k dřívější příslušnosti k rezortu národní obrany vyšetřovány odděleně. První obětí brutálních vyšetřovacích metod se stal Augustin Vlach, jehož život tragicky skončil pod okny služebny StB na Mozartově ulici v Brně. Po nepřetržitém třídenním brutálním výslechu, během něhož o své spolupráci s Miroslavem Plaňavou nic podstatného nebo doposud neznámého neprozradil, se podle oficiální verze vyšetřovatelů pokusil uniknout z cely skokem z třetího nadzemního podlaží na přilehlý pozemek jezuitského kostela. Skok se mu však nezdařil, byl jedním z vyšetřovatelů částečně zachycen, spadl hlavou dolů na betonový dvorek v areálu služebny StB a smrtelně se zranil. Jako pravděpodobnější se jeví jiná verze, totiž že byl vyšetřovateli z okna záměrně vyhozen. Záležitost byla nicméně oficiálně uzavřena jako sebevražda, proti čemuž ovšem svědčí některé detaily z pitevního protokolu prosektury.[51] Vzhledem k ukončení jeho vyšetřování již nelze zjistit, zda vyšetřovatelé plánovali zařadit Augustina Vlacha do procesu s bývalými důstojníky RAF, nebo naopak do početnější skupiny lidovecké opozice.

Protože obvinění příslušníci Plaňavovy skupiny byli předáni pod pravomoc bezpečnostních a justičních orgánů rezortu ministerstva národní obrany, soustředila se StB o to více na „spiknutí" lidovecké opozice. Přestože měla v rukou sedm poslanců Ústavodárného národního shromáždění, rozhodla se na první pohled poněkud překvapivě, že namísto některé z prominentních osobností bude jako hlava celé ilegální „protistátní" skupiny figurovat student Miroslav Kostelka z Vyškova. Je pravděpodobné, že StB tímto krokem ventilovala svou nenávist vůči uprchlému poslanci Chudobovi, k němuž měl Kostelka osobně velmi blízko. Jeho „povýšení" až na samý vrchol celého spiknutí ale nebylo pouze z tohoto důvodu. Miroslav Kostelka po únoru 1948 osobně zprostředkovával doručování korespondence a dojednával schůzky mezi řadou lidoveckých funkcionářů v Čechách i na Moravě. Měl rovněž zajištěn diskrétní přístup na francouzské velvyslanectví v Praze, jež sloužilo jako doručovatel dopisů od Bohdana Chudoby z Paříže. Kostelka se současně těšil důvěře také v Janáčkově exposlanecké skupině i ve skupině brněnských lidovců. Není tedy náhoda, že právě jeho si StB vyhlédla jako osobu, jejímž prostřednictvím

před zatčením nicméně detailně vylíčil při výslechu 31. 1. 1949. Ve výslechovém protokolu je rovněž uvedeno jméno národně-socialistického funkcionáře Stanislava Drobného, který byl také zatčen a v jiném skupinovém procesu odsouzen k vysokému trestu odnětí svobody.

50 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol.

51 Tamtéž.

bylo možné hlouběji proniknout do lidoveckého podzemí. Podle svědectví Karla Kašpárka se StB intenzivně zajímala o obsah lidovecké korespondence procházející vnitřní poštou francouzského velvyslanectví v Praze. Je dost pravděpodobné, že úspěšně, neboť se StB podařilo mezi zaměstnanci tohoto velvyslanectví naverbovat agentku, která pro ni dlouhodobě pracovala.[52]

Zajímavá je rovněž dramatická zápletka, kterou se vyšetřovatelé rozhodli s Miroslavem Kostelkou zinscenovat po jeho zatčení. Podle vyšetřovacího spisu došlo 14. února 1949 během Kostelkova transportu z Brna do věznice v Uherském Hradišti k jeho úspěšnému útěku. Tento „útěk" byl ovšem ve skutečnosti útěkem fiktivním, neboť Kostelka byl převezen do konspiračních objektů, kde ho StB chtěla využít jako „volavku" v rámci zpravodajské hry se studenty – bývalými členy Klubu lidových akademiků v Brně. Miroslav Kostelka však tuto provokační hru odmítl, načež byl po čtyřech týdnech dopraven zpět do vazební věznice v Brně. Podobné provokační akce nebyly v té době na Moravě výjimkou. Ve zpravodajské hře měli být nevědomě zneužiti také zatčení Antonín Fránek a JUDr. Zdeněk Chudoba (1915–1991),[53] kteří byli dlouhodobě hospitalizováni v nemocnici u sv. Anny v Brně. Státní bezpečnost oba pacienty po celou dobu střežila v domnění, že jejich pobyt v nemocnici podnítí k návštěvám další, dosud neznámé účastníky předpokládaného lidoveckého spiknutí. S využitím podobných provokací byly v prvních měsících roku 1949 zatčeny další desítky osob ze studentského prostředí a křesťansky orientované mládeže, s níž byl posléze uskutečněn hromadný soudní proces pod názvem „Josef Marcinek a spol."[54]

Státní bezpečnost od samého začátku sledovala záměr jednoznačně usvědčit všechny zatčené osoby z protistátní činnosti, která byla definována příslušnými paragrafy zákona č. 231/48 Sb. Konkrétně prokazovala zadrženým osobám spáchání zločinů velezrady (podle § 1) a vyzvědačství (podle § 5). Jako hlavní zdroj důkazů přitom sloužily vyšetřovatelům pouze výpovědi vyšetřovaných osob pořízené ve vazbě, přičemž externí důkazy, jako například výpověď Františka Holka[55] o počátcích ilegálního převádění osob za hranice prostřednictvím skupiny Vladimíra Richtera, byly v důkazním řízení naprostou výjimkou. Výslechové protokoly byly neustále přepracovávány, doplňovány a manipulovány tak, aby se jejich pomocí vyšetřované osoby z protistátní činnosti usvědčovaly navzájem. Netřeba dodávat, že vyslýchaní někdy přistupovali na zdánlivě velkorysou nabídku, že přiznáním si mohou zachránit život, případně podstatným způsobem snížit délku navrhovaného trestu vězení.

52 Svědectví Karla Kašpárka, které autorům studie poskytl v březnu 2007 v Mnichově.

53 JUDr. Zdeněk Chudoba byl bratrem exposlance Bohdana Chudoby. Záznam rozhovoru Viléma Fránka s Norou Chudobovou, manželkou Z. Chudoby, v Novém Městě na Moravě v roce 2014; soukromý archiv autorů.

54 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-487 Brno, Josef Marcinek a spol.

55 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., podsv. vyšetřovacího svazku, s. 402.

Pouze souhrou různých nahodilých okolností nebyl nakonec absolutní trest nikomu uložen, ačkoliv zpočátku vše nasvědčovalo tomu, že minimálně v případě Miroslava Kostelky StB takový návrh reálně zvažovala. Aby byla obžalovaným prokázána vina v plném rozsahu, nechal si senát Státního soudu v Brně vypracovat odborný posudek vojenského znalce. Úkolem tohoto politicky prověřeného pracovníka bylo dokázat, že informace, které si zadržení mezi sebou vyměňovali, byly předmětem vojenského státního tajemství. Dále pak měl znalecký posudek prokázat, že komunikace obviněných s dřívějšími přáteli, kteří uprchli do Rakouska, měla charakter špionáže. Automaticky se totiž pokládalo za předem prokázané, že jakákoli osoba, která uprchla z Československa a aktivně působila v zahraničí, byla ve spojení s cizí mocí, tj. se zahraničními špionážními centrálami. Z hlediska posuzování míry zavinění již bylo podružné, zda tyto centrály byly americké, francouzské nebo britské.

Krajské velitelství StB nemělo pod kontrolou pouze fázi vyšetřování a trestního oznámení, ale rovněž průběh jednání státního soudu. Ten se konal ve dnech 1. a 2. listopadu 1949 za předsednictví soudce Antonína Piaka (1901–1981).[56] Pověření příslušníci StB mohli v případě nečekaných komplikací přímo zasahovat do soudního jednání, k čemuž i v tomto případu několikrát došlo. Stávalo se tak obvykle ve chvíli, kdy některý z obžalovaných jevil tendenci pozměňovat své dřívější výpovědi, případně popírat nebo alespoň zeslabovat svůj podíl na údajné protistátní činnosti. Problém rovněž nastal, když obžalovaný odmítal svou výpovědí usvědčovat spoluobžalované spolupracovníky, často osobní přátele. Tehdy StB využila všech možností zastrašování takto jednajících osob. Soud se za této situace často uchýlil k tomu, že výpověď obžalovaného u soudu vůbec nevzal v potaz a pro hodnocení důkazů se držel podepsaných výslechových protokolů z přípravného řízení, které se často vyhotovovaly v několika variantách. Z nich byly většinou využity až poslední verze, jejichž definitivní podobu obvykle těsně před zahájením procesu ověřoval a schvaloval státní prokurátor.

Zcela tristní role byla v procesu přidělena obhajobě. Ta byla předem trestuhodně znevážena tím, že obhájci spatřovali v souzených osobách nenáviděné třídní nepřátele, podobně jako soudci a prokurátoři. Přesto je z provedeného vyšetřovacího a důkazního řízení u soudu zřejmé, že celá řada zatčených pomohla svým mlčením ochránit množství osob, které prozatím nebyly StB zjištěny a odhaleny. Několik přímých účastníků lidoveckého ilegálního hnutí a jejich spolupracovníků tak uniklo zatčení alespoň o několik let. Když pak byli ve druhé polovině padesátých let nakonec stejně odhaleni a souzeni, nebyli již s ohledem na měnící se společensko-politickou situaci vystaveni tak tvrdé perzekuci, jako tomu bylo v době vrcholné éry stalinismu.[57] Můžeme konstatovat, že značná míra osobní statečnosti u většiny souzených lidovců byla v jistém kontrastu s rezignovaným vystupováním obžalovaných osob během tzv. divadelních procesů, které v Československu probíhaly v letech 1950–1953.

56 MZA, arch. fond C 145, Státní soud Brno, sp. zn. Or IIa 494/49, M. Kostelka a spol.

57 Šlo např. o skupinu spolupracovníků poslance Antonína Fránka z brněnské Zbrojovky, která stanula před soudem až v roce 1955. ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-419, Josef Cetl a spol.

Konečný verdikt předsedy senátu brněnské pobočky státního soudu ze dne 2. listopadu 1949 byl velmi tvrdý, nicméně absolutní trest nikomu uložen nebyl. Hlavní „pachatelé", tj. Miroslav Kostelka a bývalí poslanci Alois Janáček a Cyril Charvát (1906–1974), byli odsouzeni na doživotí a ke ztrátě majetku a občanských práv. Vinnými byla shledána také většina aktérů z řad předúnorových poslanců a vysokých funkcionářů ČSL; obdrželi vysoké tresty odnětí svobody v rozmezí jedenadvacet až pětadvacet let. Ostatní, jejichž úloha byla evidentně marginální, byli posláni do vězení „pouze" na deset let. Nikdo z odsouzených nemohl v té době pochopitelně vědět, zda režim, respektive prezident republiky, budou někdy v budoucnu uvažovat o vyhlášení amnestie. Velké amnestie v roce 1960, která podmíněně osvobodila většinu politických vězňů s nejvyššími tresty z období stalinismu, se některé oběti „Operace Vajnory" nedožily. Na následky strádání a nedostatečnou zdravotní péči zemřel v roce 1951 ve vězeňské nemocnici na Mírově převor F. J. Hartl, o dva roky později zemřel rovněž na Mírově poslanec Jan Plesl (1898–1954). V roce 1956 zemřel na srdeční kolaps po následcích věznění a těžké nemoci také bývalý tajemník ČSL v Čejči František Kuchař (1914–1956). Zvlášť krutý a tragický byl konec života spolupracovníka brněnské skupiny, studenta Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Josefa Medka (1927–1952). Ihned po svém odsouzení byl poslán těžit uranovou rudu na Jáchymovsku. Podle oficiální verze vězeňské správy zemřel v roce 1952 na srdeční kolaps, nicméně podle svědka Vladimíra Božka (nar. 1924) byl skutečnou příčinou jeho úmrtí úraz na pracovišti, když ho rozdrtil důlní vozík plně naložený smolkou. Vladimír Božek byl odsouzen k trestu odnětí svobody ve skupině spolupracovníků Karla Kašpárka a Antonína Fránka.[58]

Opět na svobodě! Miroslav Kostelka na ulici v Brně, přibližně počátkem šedesátých let, nedlouho po svém propuštění na amnestii. Zapůjčeno panem Božetěchem Kostelkou.

Ne všichni, na něž podala v průběhu roku 1949 brněnská státní prokuratura žalobu, nakonec stanuli před senátem státního soudu. Devět obviněných, včetně bývalého poslance Chudoby, nemohlo být souzeno, protože včas uprchli do bezpečí západního exilu. Je přitom pozoruhodné, že do okruhu obviněných byl původně navržen také František Hála, který byl v době procesu internován spolu s Janem Šrámkem a bedlivě

58 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-487 Brno, J. Marcinek a spol.

střežen v brněnském klášteře v Údolní ulici. K jeho odsouzení patrně nedošlo kvůli zásahu nejvyššího vedení KSČ, které se rozhodlo oba nejvyšší předúnorové představitele ČSL ponechat pohromadě a později bez soudního rozhodnutí přemístit do věznice ve Valdicích. Z hlavní skupiny byla vyřazena také Zora Špíšková (nar. 1922), jíž byl v samostatném procesu v listopadu 1949 v Brně uložen trest dvanáct let vězení. Samostatný proces čekal také exposlance Antonína Fránka, u něhož se původně zvažovalo, že by mohl být „kandidátem" pro některý z veřejných kolektivních monstrprocesů, které režim teprve připravoval. Nakonec mu byl v roce 1950 uložen Státním soudem v Brně trest vězení pětadvaceti let.[59]

Kvůli velkému počtu vyšetřovaných byla samostatně souzena také skupina osob, která zařizovala převaděčské kanály na Mikulovsku. Za hlavu této skupiny byl označen Jan Dvořák (nar. 1887). S některými lidmi z „Operace Vajnory" ovšem naložily bezpečnostní orgány jinak. Františka Holková, která byla milenkou architekta Vladimíra Richtera před jeho útěkem do emigrace, byla namísto soudního řízení nejprve umístěna do ústavu pro duševně choré v Brně-Černovicích, odkud byla zanedlouho Státní bezpečností tzv. „unesena" a sloužila jako „volavka" v následných zpravodajských hrách.[60] Podobná role byla přisouzena Benediktu Bednářovi (nar. 1907).

Zajímavý byl osud Jiřího Grima, který byl po údajných neshodách s Herbertem Němcem přeložen velícím důstojníkem CIC do Lince.[61] Při pokusu o převedení menší skupiny politických uprchlíků z Československa přes demarkační čáru sovětské okupační zóny do americké byl zatčen sovětskými orgány a 22. září 1949, nedlouho po předání do Československa, údajně zemřel.[62]

Rovněž Otto Wiclein se stal po ukončení celé operace nadbytečným, a tak vojenská kontrarozvědka ukončila prostřednictvím Krajského velitelství StB v Bratislavě jeho krytí. Pochopil, že mu hrozí velké nebezpečí, a pokusil se o útěk do Rakouska,

59 MZA, arch. f. C 145, Státní soud Brno, sp. zn. Or IIa, 561/49, Antonín Fránek.

60 Národní archiv (NA), f. SSNZ, vězeňský spis F. Holková.

61 ABS, f. Kontrarozvědné rozpracování, arch. č. 51024 MV, Herbert Němec. Materiál se sice částečně dubluje s prameny v jiných fondech týkajících se „Operace Vajnory", nicméně obsahuje některé nové poznatky. Za nejzajímavější informaci pokládáme zmínku v jedné z agenturních zpráv, podle které se u sekretářky francouzské tajné služby ve Vídni Anity Moret vyskytuje spis o majoru Němcovi. A. Moret v něm mj. sděluje, že Francouzi mají několik indicií o jeho spolupráci s OBZ (v té době již 5. oddělením HŠ, pozn. aut). Ze spolupráce s vojenskou kontrarozvědkou má Němce usvědčovat např., že se pravidelně stýkal s jistým Antonínem Skoumalem z Brna, agentem StB, který ve Vídni s Němcem spolupracuje v rámci americké CIC. Francouzi prý nyní také pochopili, proč v Němcově vídeňské kanceláři seděl několik měsíců nejmenovaný agent StB. Když se schylovalo k jeho odhalení, byl včas varován a zmizel. Autoři této studie se domnívají, že tento agent, jehož totožnost Francouzi nestihli odhalit, byl s největší pravděpodobností J. Grim. Jeho záhadné zmizení a pozdější smrt nápadně připomínají způsoby, jakým se československé zpravodajské a výzvědné služby svých bývalých agentů zbavovaly.

62 ABS, f. První správa SNB (Hlavní správa rozvědky), reg. č. 20487, různá operativní korespondence, arch. č. AS-4350.

jenž se mu však nepodařil. Byl odsouzen k deseti rokům prací v uranovém průmyslu. Po skončení trestu zde dobrovolně působil dál ve funkci předáka důlní ražby, přičemž stále spolupracoval se zpravodajskými orgány.[63]

Paralelně s justičními procesy a perzekucí civilních občanů, kteří v převážné míře patřili do kategorie předúnorových příslušníků ČSL, proběhl v průběhu roku 1949 rovněž proces se členy Plaňavovy vojenské skupiny, a to před orgány spadajícími pod rezort ministerstva národní obrany. Jediná výjimka byla učiněna v případě pilota RAF Ivo Tondera, který byl po zatčení 22. ledna 1949 nadále „řešen" v gesci civilní prokuratury a později odsouzen Státním soudem v Brně spolu s ostatními civilisty. Zůstává jistou záhadou, proč na rozdíl od ostatních odsouzených nakonec vyvázl s nejnižším možným trestem jednoho roku odnětí svobody.[64] Po propuštění se mu později podařilo uniknout do exilu ve Velké Británii, kde napsal zajímavé paměti.[65] Stejně jako u civilní „lidovecké" skupiny, kde byl za hlavu spiknutí označen Miroslav Kostelka, musel být nalezen a označen také hlavní viník u skupiny vojenských osob. Do této nechtěné role byl postaven bývalý velitel letky 311. bombardovací letky RAF major Vlastimil Ondrůj. Po svém zatčení 5. ledna 1949 byl podroben sérii tvrdých výslechů, během nichž se snažil vojenské vyšetřovatele zmást různými úhybnými manévry. Nakonec se alespoň částečně doznal, když potvrdil známost a styky s Herbertem Němcem a Miroslavem Plaňavou. Přiznal rovněž styky s kurýrem Františkem Klimovičem, se kterým byl v příbuzenském vztahu. Nakonec musel přiznat i odeslání zprávy o dodávkách letadel Spitfire pro Izrael. Ondrůjovy výpovědi ohledně sledování dodávek pro Haganu nakonec vyšetřovatelům potvrdil i jeho kolega Karel Sláma. Počátkem června 1949 stanulo sedm obžalovaných bývalých důstojníků RAF před senátem Státního soudu v Praze, který s ohledem na původ souzených přenesl jednání do Brna. Dne 3. června 1949 vynesl pplk. justice JUDr. František Suchomel rozsudek. Hlavní obviněný Vlastimil Ondrůj se jen těsně vyhnul trestu smrti, když mu bylo uloženo doživotí, Karlu Slámovi trest vězení patnáct let. Oba současně ztratili svá vyznamenání, hodnosti a další občanská práva na mnoho let.[66]

Z méně závažných zločinů „nepřekažení trestného činu" byli soudem usvědčeni Jan Šťastný a Karel Štulíř. První dostal tři roky, druhý rok a půl odnětí svobody. Další obvinění – Karel Juchelka, Jan Čermák a Otmar Kučera – s překvapením vyslechli verdikt o zproštění obvinění, takže byli ihned osvobozeni. Při rozhodování vojenských soudů, které obvykle na rozdíl od senátů civilních postupovaly nekompromisněji, hrálo patrně důležitou roli, že celá operace byla od počátku pod kontrolou zpravodajské skupiny Generálního štábu, která měla ve Vídni svou agenturu.

63 ABS, f. Objektové svazky, inv. j. 128 Brno; objektový sv. Jáchymovské doly, podsv. Dolní Rožínka.

64 NA, f. SSNZ, vězeňský spis F. Holková, rozsudek Státního soudu, odd. Brno, ze dne 8. 11. 1949, sp. zn. OR IIa 495/49.

65 TONDER, Ivo – SITENSKÝ, Ladislav: *Na nebi i v pekle.* Mustang, Plzeň 1997, 90 s.

66 NA, f. SSNZ, vězeňský spis K. Sláma.

Nelze přitom vyloučit, že část nacionálně, tj. antisemitsky orientovaných komunistů v ozbrojených složkách mohla od samého počátku chovat k operacím ve prospěch Hagany určitou nedůvěru. Soud navíc probíhal v době, kdy se postoj Sovětského svazu, a tím automaticky i vládního režimu v Československu, k internacionální pomoci Izraeli postupně měnil. Při úvahách vojenské prokuratury a soudu o výši trestů mohla jistou roli hrát i okolnost, že před soudem stanuli váleční hrdinové z bitvy o Velkou Británii, včetně jednoho z velitelů letky slavné 311. perutě RAF.[67]

Odsouzení veteráni RAF, případně jejich nejbližší rodinní příslušníci, se v letech 1968–1969 snažili domoci soudní rehabilitace, což v jejich případě znamenalo odvolání k vojenským soudům.[68] Karel Sláma argumentoval u rehabilitačního soudu nepřípustným nátlakem, fyzickým násilím a mučením. Zvlášť zajímavý byl průběh rehabilitace Vlastimila Ondrůje, kterého v procesu zastupovala jeho manželka Taťána. Její manžel totiž tragicky a za ne zcela vyjasněných okolností zemřel při výbuchu plynu koncem ledna 1969.[69] Je pozoruhodné a podivné, že k této události došlo jen několik týdnů poté, kdy v Rakousku zemřel za dodnes nevyjasněných okolností Miroslav Plaňava. Podle některých zdrojů byl zavražděn dvěma agenty ve svém horském penzionu a je pohřben v Nauders pod falešným jménem Michael Poyser.[70] Snahy o soudní rehabilitaci obětí perzekucí z období vrcholného stalinismu nedopadly a ani nemohly dopadnout úspěšně. Nový normalizační režim rozhodně neměl na otevírání a zkoumání zločinů z konce čtyřicátých a z padesátých let zájem. Obětem teroru a jejich pozůstalým bylo maximálně nabídnuto, aby své žádosti samy vzaly zpět, za což nemusely hradit náklady na dosavadní řízení.

Závěr

Nejen námi sledovaná „Operace Vajnory", ale i série následných podobně vedených operací na Moravě ukazují na promyšlenou strategii a metodiku, s jakou v boji proti domácímu a vnitřnímu nepříteli na Moravě a v Rakousku postupovalo v letech 1948–1953 Oblastní (poté Krajské) velitelství StB v Brně. Princip zpravodajského proniknutí do skupin oponentů komunistického režimu byl v podstatě stejný, nebo alespoň velmi podobný. Základním předpokladem budoucího úspěchu bylo nejprve „nabourání" československého exilového prostředí v zahraničí vyslanými

67 Vlastimil Ondrůj byl velitelem letky od 10. 1. 1945 do jejího formálního zrušení v roce 1946.

68 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2673 Brno, M. Kostelka a spol., podsv. 34; usnesení obsahuje průběh rehabilitačního řízení vojenských osob trestaných pro účast v „Operaci Vajnory".

69 ABS, f. Hlavní správa Veřejné bezpečnosti, H 1-5, inv. č. 52, denní záznam ze dne 31. 1. 1969. V podniku Technoplyn Brno na Černovickém nábřeží došlo k výbuchu rektifikačního přístroje sovětské výroby. Přítomný pracovník Ondrůj byl mohutným výbuchem okamžitě usmrcen. Zajímavé je, že přístroj byl odstaven z provozu, protože na něm měla být provedena kontrolní technická prohlídka.

70 Zprávu přinesly mj. i exilové Kanadské listy, č. 78, červenec – srpen 2004.

agenty a jejich spolupracovníky. Odtud se agenti dostávali k informacím západních zpravodajských centrál, které v uprchlických táborech a v tamních spolcích verbovaly své kurýry pro různé úkoly. Následovalo trpělivé mapování cest kurýrů, z nichž mnozí svůj útěk za železnou oponu pouze předstírali, zatímco byli předtím naverbováni a instruováni československými zpravodajsko-bezpečnostními složkami. Stávali se tak „volavkami", kterým z různých pohnutek začalo na jejich cestách na jižní Moravu pomáhat mnoho občanů a jejich rodinných příslušníků. Přímo či nepřímo manipulováni byli také adresáti různých vzkazů a úkolů, jako například početná skupina bývalých poslanců a vysokých funkcionářů ČSL, případně na domácí půdě setrvavší bývalí důstojníci armád západních spojenců. Nicméně ani takto propracovaný postup bezpečnostním složkám nezaručoval, že se některým zájmovým osobám nepodaří přes veškerá opatření uniknout. To byl případ nejen odvážného Josefa Brouška, ale také Stanislava Novotného a Vladimíra Richtera. Šlo však spíše o šťastné výjimky, neboť stovky jejich kolegů, přátel a rodinných příslušníků uvízly ve spárech StB a poté prošly mnohaletým martyriem vyšetřovacích vazeb, věznic a táborů nucených prací.

V žádném případě není pochyb o tom, že zpravodajské, bezpečnostní a represivní složky dosáhly „Operací Vajnory" svého hlavního cíle. To znamená, že se jim v podstatě podařilo zlikvidovat podzemní hnutí vzešlé z poúnorového lidovecko-církevního prostředí na Moravě. V následujících letech pak zbývalo ještě „dořešit" otázku několika menších mládežnických organizací, hlásících se k předúnorové ČSL a s nimi kooperujících samostatně vystupujících skupinek. Tyto pak byly „realizovány" jako samostatné případy v letech 1949–1955. Některé provokačně řízené tzv. protistátní skupiny byly odhaleny dokonce až mezi lety 1958–1960, kdy není výjimkou, že v provokačním styku s těmito osobami pracovaly orgány StB s přestávkami již od roku 1949 až do jejich zatčení a odsouzení v roce 1958. Dokladem je například akce proti skupině Josefa Šťastného.[71]

71 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V 1154 Brno, Josef Šťastný a spol. Podle oficiální verze StB odhalila a zneškodnila „ilegální" skupinu, která podporovala osoby skrývající se před stíháním ze strany StB. Ve skutečnosti byla skupina od počátku součástí kontrolní sítě StB, která organizaci sama dodávala osoby předstírající účast na protikomunistickém odboji. Na základě přání sovětských poradců přestala StB metodu „kontrolní sítě" při odhalování nepřátel používat. Dosud nelikvidované skupiny byly ponechány v nečinnosti, tzv. „umrtveny". V roce 1958 se však pomocí operativních prostředků překvapivě zjistilo, že část bývalé kontrolní sítě nebyla ve skutečnosti „umrtvena", jak se předpokládalo. Vyšlo najevo, že někteří se bez vědomí dřívějších řídících orgánů zapojili do skutečné ilegální činnosti tím, že začali opatřovat finanční prostředky na pomoc osobám angažovaným v různých protistátních aktivitách. Během šetření navíc vyšlo najevo, že vyšetřovatel StB Alois Macháček, který původní kontrolní síť řídil, tyto finanční prostředky zpronevěřoval pro osobní potřebu. Stanul před soudem, který mu vyměřil jeden rok odnětí svobody. K relativně nízkým trestům byli v odděleném soudním procesu odsouzeni také členové aktivizované kontrolní sítě. ABS, f. Zvláštního vyšetřování, vyšetřovací spis arch. č. ZV -75 MV, Alois Macháček.

Nelze samozřejmě tvrdit, že by státně-bezpečnostní složky uplatňovaly výše popsanou strategii výlučně vůči katolicko-lidoveckému opozičnímu prostředí. Podle podobného scénáře se postupovalo i vůči funkcionářům a členům předúnorové Československé strany národně socialistické. Z několika dalších velkých zpravodajských případů se významu a rozsahu „Operace Vajnory" blíží například „Operace Tábor"[72] a „Operace Omega",[73] v jejichž rámci bylo na počátku padesátých let „rozpracováno" mnoho desítek osob a v ojedinělých případech byly vyneseny i rozsudky smrti. Nicméně z vyhodnocení těchto nebo i dalších operací a následných procesů lze usuzovat, že to byla právě „Operace Vajnory", kterou samy bezpečnostní složky pokládaly za jakýsi učebnicový základ či vzor, podle něhož se mělo postupovat i v budoucnu. Tento vzor se nakonec ukázal být natolik silným a inspirativním, že jej ještě po více než třiceti letech, v období normalizace osmdesátých let, využil Vladimír Fiala (nar. 1930), jeden ze zaměstnanců brněnské StB, jako svůj námět pro literární zpracování.[74]

72 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2669 Brno, Petr Křivka a spol. Šlo o skupinu osob napojených na člena ochranky bývalého prezidenta E. Beneše, který působil v zahraničí. StB tyto osoby manipulovala a podněcovala k protistátní činnosti, v čemž se osobně angažoval krajský velitel StB v Brně Antonín Langmayer. Po zatýkání a vyšetřování následoval soud, který na jaře 1951 uložil Petru Křivkovi a Rudolfu Pohlovi trest smrti.

73 ABS, f. Vyšetřovacích spisů, arch. č. V-2681 Brno, Zdeněk Rotrekl a spol. Zdeněk Rotrekl nejprve spolupracoval se skupinou vysokoškolských studentů organizovaných v Klubu lidových akademiků, které do února 1948 vedl K. Kašpárek. Po Kašpárkově útěku se snažil o navázání komunikace s P. Tigridem, který pobýval ve Frankfurtu. Nemohl ovšem tušit, že veškeré jeho snažení probíhala pod dohledem StB, která monitorovala jeho styky s dalšími skupinami a okruhy názorově spřízněných lidí. StB všechny tyto skupiny spojila dohromady a zlikvidovala pod názvem „Operace Omega", která postihla desítky osob, zejména z prostředí brněnské lidovecké mládeže. Postiženi byli ale také lidé napojení na bývalou odbojovou organizaci Rada tří. Po mnoha letech strávených ve vězení se Z. Rotrekl stal významným spisovatelem. Svým životním příběhem se inspiroval v pozoruhodném románu *Světlo přichází potmě*.

74 ABS, f. Personálních spisů, ev. č. 2895/31. Román *Krasavec*, v němž se objevuje řada reálně existujících postav (např. K. Kašpárek, P. Tigrid a další), vydalo nakl. Naše vojsko v roce 1984. Jeho autor Vladimír Fiala, původně absolvent brněnské konzervatoře, v letech 1955–1976 kmenový zaměstnanec brněnské správy StB. V roce 1988 bylo podle předlohy románu natočeno televizní drama *Čas žhavých kamenů*, v němž si zahrálo i několik českých herců zvučných jmen.

„Diktatura proletariátu“ očima dělnického dopisovatele a svářeče Uničovských strojíren Josefa Doležala

Filip Keller

Úvod

V soudobém historickém bádání je využití archivních materiálů z provenience Státní bezpečnosti (StB) a dalších bezpečnostních složek komunistického režimu v Československu spojeno především s výzkumem represivních mechanismů, které měly komunistické straně sloužit k udržení moci a kontrole nad společností. V řadě případů však jde o historické prameny, které mohou nalézt uplatnění také při zkoumání dalších aspektů života v komunistické diktatuře. Libor Svoboda se v této souvislosti zamýšlí například nad různými možnostmi pramenného využití vyšetřovacích spisů StB. Podle něj v nich lze najít množství biografických či genealogických údajů, informace o vybavení domácností, o množství a druhu uchovávaných potravin, o oblečení, které dotyční nosili, či literatuře, kterou četli, dále rozličné prameny osobní povahy (korespondence, deníky, poznámky apod.), fotografie různých míst, osob a věcí, odznaky, vlajky, mapky, plánky, jízdenky, osobní a jiné doklady a mnoho dalších předmětů a písemností, včetně jídelních lístků, svatebních oznámení atp. Avšak tyto prameny, jak upozorňuje, dosud zůstávají poněkud stranou zájmu nejen historiků, ale i sociologů, etnologů či antropologů.[1]

Následující studie je tedy tak trochu i „přijatou výzvou“. Jejím tématem je každodennost práce v průmyslové výrobě v první polovině padesátých let, jak ji popsal svářeč a dělnický dopisovatel z Uničovských strojíren Josef Doležal. Text studie čerpá především z jeho příspěvků pro odborářský deník Práce či závodní časopis Budovatel a z korespondence olomoucké redakce Práce jak se samotným Doležalem, tak s vedením Uničovských strojíren či dalšími aktéry a institucemi, které dopisovatel ve svých příspěvcích zmiňoval, což vše tvoří přílohu vyšetřovacího spisu StB, archivní číslo V-2196 OV. V několika případech jsou použity i archivní dokumenty z dalších

1 SVOBODA: Libor: *Vyšetřovací spisy Státní bezpečnosti.* In: DOUŠEK, Roman a kol.: Archivní prameny v etnologickém výzkumu I. Masarykova univerzita, Brno 2014, s. 225–247.

částí uvedeného vyšetřovacího spisu. Na základě těchto pramenů postihuje předkládaný text proměny vztahů a institucí v zestátněné průmyslové výrobě v době stalinské „diktatury proletariátu", nově se utvářející hierarchie, konflikty, které s sebou nové poměry přinášely, a různé způsoby a legitimity jejich řešení. Pro větší autenticitu a zachování původního charakteru výpovědi jsou použité prameny, z nichž značnou část tvoří rukopisy psané obyčejnou tužkou, citovány včetně všech gramatických nebo stylistických chyb.

Představení

Josef Doležal nastoupil do Uničovských strojíren jako svářeč v říjnu roku 1950.[2] Původně se však v letech 1938 až 1941 vyučil u svého strýce v Prostějově dámským krejčím. U něho pak pracoval až do března 1943, kdy byl totálně nasazen v továrně na letecké motory Klöckner v Kuřimi. Od března 1944 znovu pracoval jako krejčí v Kozí Horce nedaleko Vyškova. Po květnovém osvobození byl krátce zaměstnán jako dělník u firmy Baťa. V té době se také oženil. V říjnu 1945 nastoupil ke Sboru národní bezpečnosti (SNB). Nejdříve sloužil u útvaru Pohraniční stráže v Hevlíně, po roce 1947 byl převelen do Bratislavy. V březnu 1950 byl z SNB propuštěn a následujícího půl roku pracoval jako brigádník na stavbě Nové huti Klementa Gottwalda v Ostravě (NHKG).[3] Podobně jako NHKG byly i Uničovské strojírny nově budovaným závodem**,** kam pak Doležal nastoupil nejen jako svářeč, ale také jako otec dvou

2 V použitých materiálech se jméno vyskytuje psané také jako „Doležel".

3 Josef Doležal opakovaně žádal prošetření důvodů a postupu při jeho propuštění z SNB. Údajně měl mít zájem do sboru znovu nastoupit a rovněž se chtěl „očistit", neboť informace o propuštění z SNB byla proti němu později zneužívána jako doklad jeho „neuvědomělosti". Nakonec se v této záležitosti obrátil přímo na ministra národní bezpečnosti. Naznačoval, že propuštění mohlo souviset s tím, že *„[…] vystoupil několikráte proti činitelům, kteří prováděli reakční politiku"* a upozorňoval, že když *„[…] na prověrce řekl vše jak je to se mnou a moje názory a můj poměr ke službě a celkové moje chování ve službě, byl jsem prověřovací komisí navržen na vyšší a zodpovědná místa."* Opis Doležalova dopisu ministrovi vnitra z 30. 6. 1951, Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Vyšetřovací spisy – Ostrava, arch. č. V-2196 OV, část příloha. Vyjádření k jeho případu, které mu mělo být zasláno ze sekretariátu ministra národní bezpečnosti, se v použitých archivních materiálech nenachází.
Dle dochovaného záznamu měl však Doležal k celé věci později sdělit, že *„[…] byl propuštěn bez jakéhokoliv vysvětlení, pravděpodobně […] bylo […] jako důvod propuštění uvedeno pracovní neschopnost. Na jeho stížnost proti propuštění, kterou posílal tehdejšímu min. Kopřivovi dostal po delší době odpověď, že jeho propuštění je správné a zakládá se na pravdě."* (Úřední záznam č. 4/53, datovaný 29. 7. 1953, tamtéž, část materiály ze skupinového svazku.) V jednom z dokumentů pozdějšího data je zmiňován Doležalův služební posudek, podle kterého se během služby u SNB *„[…] po stránce služební osvědčil, měl dobrou pracovní morálku a byl ukázněný."* Jako důvod jeho propuštění je pak v dokumentu uváděna *„[…] nepostačující služební způsobilost."* (Návrh vázání Josefa Doležala ke spolupráci s StB v kategorii informátor, datovaný 15. 2. 1954, tamtéž, část materiály ze skupinového svazku.)

a za necelý rok již tří dětí. Do provozu byly uvedeny v září 1951 jako jeden ze závodů národního podniku (n. p.) Závody V. I. Lenina a v průběhu roku 1952 začaly ve spolupráci s mateřským závodem v Plzni (někdejší Škoda Plzeň) s plánovanou výrobou pozemních a důlních těžebních strojů.

V Uničovských strojírnách se Josef Doležal několikrát setkal s příslušníky StB. Byl veden jako tzv. „důvěrník" a později byl vypracován návrh na jeho „zavázání ke spolupráci", využívající tzv. kompromitujících materiálů. Vzhledem k jeho pozdějšímu zatčení však návrh nebyl realizován.[4] Do roku 1945 nebyl Josef Doležal členem žádné politické strany. Po osvobození vstoupil do Československé sociální demokracie, členství ukončil roku 1947 tehdy vcelku obvyklým způsobem – přestal platit členské příspěvky. V roce 1948 si podal přihlášku do Komunistické strany Československa (KSČ), která, jak uvedl do svého životopisu v roce 1954, *„[…] nebyla vyřízena, a proto jsem až do dnešního dne bez politické příslušnosti."*[5] O rok dříve však tvrdil, že členskou legitimaci KSČ odevzdal na brigádě v Ostravě pracovníkovi kádrového oddělení, který měl intervenovat za jeho znovupřijetí k SNB. Legitimace se pak údajně ztratila na ostravském Krajském výboru KSČ. Ještě jako zaměstnanec Uničovských strojíren prý členské příspěvky platil a navrácení stranické legitimace urgoval.[6] Od roku 1945 byl členem Revolučního odborového hnutí (ROH) a od roku 1947 též členem Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP).[7]

Podle údajů z dotazníku olomoucké redakce deníku Práce byl Josef Doležal dělnickým dopisovatelem od září 1951.[8] Jakou mohl mít o této činnosti představu? V úvodu „socialistického závazku" ke čtvrtému výročí „Vítězného Února" dělničtí dopisovatelé z Uničovských strojíren v čele s Josefem Doležalem slibovali: *„Budeme do důsledku plniti poslání děl. dopisovatelů, tj. budeme především mluvčím dělnické třídy, […] našimi ústy bude dělnická třída vyjadřovati svou radost a nadšení, svůj hněv a rozhořčením své smýšlení a kritiku, svou radu."*[9] Jen o několik měsíců později Doležal nelibě nesl, že v obsahu prvních čísel závodního časopisu Uničovských strojíren Budovatel chyběly *„[…] konkrétní věci týkající se dělníků*

4 Úřední záznam č. 33/51 z 11. 10. 1951 a č. 4/53 z 29. 7. 1953, ustanovka k osobě Josefa Doležala z 12. 2. 1954, návrh na zavázání Josefa Doležala ke spolupráci v kategorii informátor. ABS, f. Vyšetřovací spisy – Ostrava (dále f. V-OV), arch. č. V-2196 OV, část materiály ze skupinového svazku.

5 Životopis Josefa Doležala ze dne 9. 8. 1954 sepsaný pro odbor vyšetřování StB Krajské správy ministerstva vnitra (KS MV) v Olomouci; tamtéž, část osobní spis Josefa Doležala.

6 Úřední záznam č. 4/53, datovaný 29. 7. 1953; tamtéž, část materiály ze skupinového svazku.

7 Životopis Josefa Doležala sepsaný pro odbor vyšetřování StB KS MV v Olomouci, datovaný 9. 8. 1954; tamtéž, část osobní spis Josefa Doležala.

8 Dotazník pro členy krajských (oblastních) klubů dopisovatelů Práce, dělnické dopisovatele a spolupracovníky; tamtéž, část příloha.

9 Opis „Socialistického závazku" dělnických dopisovatelů Práce závodu V. I. Lenina v Uničově ze dne 23. 2. 1952; tamtéž.

z pracovišť – jejich budovatelské úspěchy a jejich bolesti."[10] V dopise, který měl pomoci úroveň Budovatele zlepšit, pak olomoucká redakce Práce připomínala dalšímu z uničovských dělnických dopisovatelů Františkovi Koláčkovi: „*Nezapomeň však, že hlavní v novinářově práci je schopnost vidět nové, růst nového, ale také vidět to, co tomuto růstu nového překáží.*"[11] V různých obměnách tak zůstávala hlavní myšlenka činnosti dělnických dopisovatelů v zásadě stejná. Formou příspěvků do denního tisku či závodních časopisů měli v probíhající společenské transformaci zdůrazňovat dosažené úspěchy, upozorňovat na nedostatky a pomáhat hledat cesty k jejich nápravě. Ukažme si, jak se tato představa naplňovala v konkrétní historické zkušenosti a praxi.

Budovatelské úspěchy a neúspěchy

Počet dělnických dopisovatelů v Uničovských strojírnách lze z použitých pramenů jen odhadovat. Různě se měnil, podobně jako četnost příspěvků a zájem jednotlivých dopisovatelů o dění v závodě; mohl se pohybovat od několika jednotlivců až po více než dvě desítky osob.[12] V říjnu 1951 založili v závodě klub (někdy zmiňován také jako „kroužek") dělnických dopisovatelů a jeho předsedou se stal Josef Doležal. Další krok při vytváření organizačního a materiálního zázemí představovalo zřízení „koutku dělnických dopisovatelů". Zvlášť v době, kdy ještě nevycházel závodní časopis, byl koutek vítanou možností, jak působení dopisovatelů v závodě zviditelnit. S jeho zařízením Doležalovi pomáhal i redaktor olomoucké redakce deníku Práce, Alfons Novický. Když zjistil, že hlavní redakce v Praze nemá pro vybavení koutku k dispozici žádný propagační materiál, nabízel Doležalovi alespoň dílčí nápady a finanční spoluúčast: „*Koutek vyzdob a upravte si jej pěkně. […] bude dobře udělati nějaký kus lepenky a na tu přilepuj výstřižky jednak z Práce, a jednak i ze stranického tisku. Vystavuj tam také knihy, zvi si tam soudruhy a předčítej jim některé části z knih. Kdybys potřeboval nějaké finance k zařízení tohoto koutku, napiš nám nejdříve, co bys chtěl koupiti, a my Ti na to peníze obstaráme.*"[13]

Pevnou půdu pod nohama pak dopisovatelé na závodě získali založením závodního časopisu Budovatel. V porovnání s koutkem šlo však o výrazně nákladnější záležitost, která se neobešla bez účasti závodní rady a především vedení závodu, disponu-

10 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku „*Splnil závodní časopis úkoly, které očekávali pracující v závodě V. I. Lenina?*"; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196 OV, část příloha.

11 Nedatovaný dopis (fragment) olomoucké redakce Práce Františkovi Koláčkovi; tamtéž.

12 Odhad vychází ze součtu celkem dvaceti dvou autorů příspěvků ve fragmentech čtyř vydání závodního časopisu Budovatel, která se nachází v příloze použitého vyšetřovacího spisu (viz ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196 OV, část příloha). Za dělnické dopisovatele lze s jistotou označit čtyři z nich (Doležal, Soušek, Navrátil, Koloušek). U ostatních není možné stanovit, zda šlo také o dělnické dopisovatele, tedy spolupracovníky redakce Práce, případně jiného celoplošného periodika, nebo pouze o přispěvatele do závodního časopisu.

13 Dopis olomoucké redakce Práce Josefu Doležalovi, datovaný 7. 3. 1952; tamtéž.

jícím potřebnými prostředky. Jejich ochota podpořit závodní časopis ovšem nebyla zpočátku nijak vysoká. Uničovští dopisovatelé si vypomohli již citovaným socialistickým závazkem ke čtvrtému výročí Února. V jeho čtvrtém bodě vyzvali „*[…]KSČ* [míněno závodní organizaci], *závodní radu a vedení závodu, aby již uskutečnili vycházení závodního časopisu u nás. Zavazujeme se, že budeme všestranně pomáhati.*“[14] Závazek, který kromě předsedy klubu dělnických dopisovatelů Josefa Doležala a jeho jednatele Miloše Souška podepsali také ředitel Pecha a jeden z členů závodní rady, pak nechali ve spolupráci s olomouckou redakcí Práce zveřejnit a následně dali na srozuměnou: „*Buďme si toho vědomi, […] že za nesplnění tohoto závazku budeme ostře kritizováni naší krajskou redakcí a ústředním časopisem PRÁCE dopisovatelů, která nechala vytisknouti náš závazek a naše snahy ve 150.000 výtiscích. Tak jak dnes se dočítají čtenáři o našich snahách, tak se dočtou o splnění nebo nesplnění našeho závazku.*“[15]

Poté, co tímto způsobem „*přitlačili ke zdi*“ vedení závodu a závodní radu (alespoň tak se měl podle Doležalova podání vyjádřit jeden z představitelů vedení závodu, ředitel Pecha),[16] se začalo o závodním časopise, jehož první číslo nakonec vyšlo 8. května 1952, vážně jednat.

Dílčí poznámky z jednoho z následujících jednání se zástupci závodní rady a vedení závodu o podpoře vydávání závodního časopisu ozřejmují některé z možných důvodů jejich počáteční nevole. Ještě před samotným jednáním si předseda závodní rady Kawi vyžádal od jednatele klubu dopisovatelů Miloše Souška opisy příspěvků, které mu dopisovatelé předali ke zveřejnění. Mimo jiné se v nich psalo o špatné práci odborů na závodě a byla zpochybňována důvěryhodnost závodní rady. Na jednání pak členové vedení závodu, závodní rady a odboráři funkcionáři namítali: „*Když kritiku, tak konstruktivní […] je velmi těžko zodpovídat nepravdivou kritiku […] Jestli děl. dop. z osobní zášti něco napíše, jak se proti tomu bránit? […] Závodní rada byla naprostou většinou zvolena […] Ty články, které se nám ukázaly, svědčí, že nejsou děldopi dobře informováni. […] Nás bolí, že máme někoho, kdo chce podrážet nohy […] Chtěl bych vidět nové volby a viděli bychom, že důvěru* [závodní rada] *má.*“[17] Na jednání se objevily také snahy činnost dělnických dopisovatelů kontrolovat: „*Je třeba uvědomit děldopy, jak psát. Myslím, že by bylo záhodno, abychom se scházeli a usměrňovali práci děldopů. […] Je třeba poučit děl. dopisovatele.*“[18] Doležalovy pozdější námitky, že jemu a jeho kolegům z klubu dopisovatelů není známo

14 Opis „Socialistického závazku“ dělnických dopisovatelů Práce závodu V. I. Lenina v Uničově ze dne 23. 2. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

15 Strojový přepis návrhu projevu podepsaný Josefem Doležalem s datem doručení do olomoucké redakce 31. 3. (bez letopočtu); tamtéž.

16 Rukopis Doležalova příspěvku „*Jak plní plán závod V. I. Lenina v Uničově*“, datovaný 29. 3. 1952; tamtéž.

17 Rukopis poznámek z jednání dělnických dopisovatelů se členy vedení závodu, závodní rady a funkcionáři ROH, datované 7. 3. 1952; tamtéž.

18 Tamtéž.

„[…] kdo tvoří redakční radu [závodního časopisu] *a kdo je* [vedoucím] *redaktorem*“[19], případně že *„do redakční rady není prozatím jmenován nikdo z kroužku děl. dop.*“[20], pak naznačují jednu z cest, jakou se vedení závodu a závodní rada snažily této kontroly dosáhnout.

Kawiho svévolné vyžádání opisů příspěvků dělnických dopisovatelů nezůstalo bez odezvy. Redaktor Novický si na něj stěžoval u Krajské odborové rady (KOR) a po ostatních členech závodní rady žádal vyšetření a vysvětlení Kawiho počínání. I on sám však předtím poslal některé z příspěvků závodní radě k vyjádření. V jednom z nich například vytýkal Doležal podle jeho názoru nesprávné vyřazení Jany Drchalové ze vzdělávacího kurzu, na který byla jako aktivní a dobře hodnocená úseková důvěrnice Revolučního odborového hnutí (ROH) vybrána s nabídkou pozdějšího uplatnění v aparátu Krajského výboru Odborového svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu. Do kurzu však předseda závodní rady Kawi poslal svého vlastního kandidáta. Jí samotné měl přitom profesionální působení v odborovém aparátu rozmlouvat s tím, že se vdá, bude mít děti, a proto není perspektivní. Kawi ke své odpovědi Novickému přiložil písemné vyjádření Drchalové: *„[…] Jest sice pravda, že mě nechtěl* [Kawi] *na školení poslati. Prý tam pojede někdo za závodní radu. A já prý mohu jet později. Vysvětlil mě význam školení a jak pak budu museti pracovati. Plně jsem s ním souhlasila a řekla, že mě je to jedno. Nevím, proč by to mělo jít do novin jako kritika. […] Funkci úsekového důvěrníka již nedělám, jelikož jsem přešla na jiné pracoviště.*“[21] Celou věc pak Kawi uzavřel dovětkem, že přiložené vyjádření snad bude stačit jako doklad toho, *„jak onen soudruh* [Doležal] *nesprávně podává informace*“.[22]

Citované vyjádření Drchalové však nepůsobilo příliš věrohodně, neboť byla požádána, aby v kanceláři závodní rady celou záležitost ohledně její neúčasti na vzdělávacím kurzu vylíčila před Kawim znovu. Tentokrát však za přítomnosti dopisovatelů Doležala a Souška a „úderníka“ a odborového funkcionáře Rábka. Soušek pak Novickému poslal krátkou zprávu: *„[…] Soudr. Jana Drchalová prohlásila za přítomnosti s. J. Doležala, s. Souška, s. Rábka následovně: S. Kavij*[23] *mně řekl, že na školení funkcionářů nemá cenu, aby mně posílali, že tam musí jíti někdo z nové záv. rady a dále řekl, že to nemá pro ženy cenu, jelikož podnik do toho vkládá asi 27000 Kč a proto, abych si uvědomila, co to pro podnik znamená. Pak prohlásil, že se vdám a peníze do mne investované přijdou vniveč, ale pak se opravil a řekl, že když nepojedu teď, že mohu jet později, a že teď přijdou v úvahu jen muži. Já jsem odpověděla, s. Kavijemu, že pro*

19 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi s datem doručení do olomoucké redakce Práce 29. 4. (bez udání letopočtu); ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

20 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi s datem doručení do olomoucké redakce Práce dne 9. 4. (bez letopočtu); tamtéž.

21 Rukopis vyjádření Jany Drchalové, datovaný 21. 2. 1952; tamtéž.

22 Dopis závodní rady Uničovských strojíren olomoucké redakci Práce, datovaný 23. 2. 1952; tamtéž.

23 Jméno Kawi je v použitých pramenech psáno také jako Kavi, Kawij nebo Kavij.

závod asi nemají vdané ženy cenu, že i když se vdám, tak budu muset pracovati v závodě."[24] Zprávu Jana Drchalová také podepsala.

V jiném příspěvku Josef Doležal poukazoval na to, že nově postavené bytové jednotky, vyhrazené „dělnickým ředitelem" Pechou pro odborné technické pracovníky,[25] kteří měli do Uničovských strojíren přijít pomoci s rozběhem výroby, byly při trvalém nedostatku bytů již více než dva měsíce prázdné. Ještě před napsáním tohoto příspěvku se Doležal snažil neobsazení bytů řešit ze své pozice předsedy závodní bytové komise. Ředitel Pecha mu však údajně oznámil: *„Odpovídám a rozhoduji o každém stroji v závodě a proto budu odpovídat a rozhodovat o každém bytu.*"[26] Doležal na to reagoval odstoupením z funkce předsedy bytové komise a uvolnění neobsazených bytů se snažil domoci prostřednictvím zmiňovaného novinového příspěvku. U již přidělených bytových jednotek pak upozorňoval na stížnosti jejich uživatelů na špatnou kvalitu vody a neprůchozí odtok, způsobující vlhkost a nepříjemný zápach, a ironicky se dotazoval: *„Proč s. Pecha nezůstal v jednotce a odstěhoval se s rodinou do krásného bytu v záložně?"*[27] Pecha nedostatek bytů a jejich přednostní přidělování nijak neskrýval: *„Bytová výstavba […] není taková, abychom mohli všechny potřebné uspokojit. Máme stěží byty pouze pro ty kádry, které jsou základem rozběhu výroby.*"[28] A doplnil, že příchod těchto „kádrů" je vázán na postupné dodávky příslušného technologického zařízení, které začnou *„co nejdříve"* a budou ukončeny do dvou až tří měsíců. [29] Technické závady v již užívaných bytových jednotkách slíbil odstranit.

Další připomínka, kterou redaktor Alfons Novický vedení závodu předložil k vyjádření, se týkala předčasného odchodu pracovnice kantýny, kvůli kterému měla následující směna *„býti bez piva a bez svačin"*.[30] Zdaleka nejčastější však byly stížnosti na špatnou organizaci práce, způsobenou neustálými výpadky v dodávkách materiálu, jejichž důsledkem byl nedostatek kvalifikované práce „u strojů" a nutnost přikazovat dělníkům hůře placenou práci náhradní (tzv. za průměr). Pro svářeče

24 Dopis olomoucké redakci Práce podepsaný jednatelem klubu dělnických dopisovatelů Milošem Souškem a Janou Drchalovou, datovaný 23. 2. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

25 Přesná pozice „ředitele" Pechy v organizační struktuře vedení závodu není z použitých pramenů zcela zřejmá. Označení „dělnický ředitel" pravděpodobně vycházelo ještě ze starších (v roce 1950 nahrazených) předpisů o národních podnicích, podle nichž měl být jeden z náměstků ředitele ustavován z řad zaměstnanců podniku. (Viz § 22 odst. 1 Dekretu prezidenta č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých dalších průmyslových podniků a § 12 odst. 1 vládního nařízení č. 6/1946 Sb. o statutu národních podniků průmyslových.)

26 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku *„Jak se má hospodařit s dělnickými byty"*; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

27 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku *„Je možno takto předávat bytové jednotky?"*, připojený k dopisu redaktorovi Sedláčkovi s datem doručení do olomoucké redakce Práce 29. 4. (bez letopočtu); tamtéž.

28 Dopis Emila Pechy olomoucké redakci Práce, datovaný 23. 2. 1952; tamtéž.

29 Tamtéž.

30 Dopis redaktora Novického Pechovi, datovaný 26. 2. 1952; tamtéž.

Doležala to znamenalo, že *„[…] zas budem hledat práci a neb vozit kolečko s vápnem. Jak sám jsem několikrát dělal.“*[31] Jindy zase: *„[…] svařeči skladali odlidky a dělali pořádek za průměr […] svařeč zametal […] za průměr.“*[32]

Ředitel Pecha se vyjádřil v obsáhlé odpovědi: *„Je pravda, že v sobotu 18. m. m.* [minulého měsíce] *byla kantina od 18 hod. uzavřena. Ale v žádném případě nebyli zaměstnanci bez piva a svačiny, protože soudružka v kantině vydává zboží pouze do 17.30 svačinářkám, které jídlo přinesou do jídelny, takže každý zaměstnanec svačinu má pravidelně v 18 hod. a do 22 hod. se pracuje. Mezi touto dobou již žádná svačina není. […] Ovšem soudružka Sotorníková měla do 22 hod. zůstati na pracovišti, kde provádí po prodejní době (17,30) úklid, kontrolu tržby a potravinových ústřižků a ne odejíti na telef. zavolání svého muže z místa bydliště – (‚Nech toho v 18 hod. a pojď domů, půjdem tancovat‘) z pracoviště. Dostala důtku. […] Je pravdou, že zaměstnanci na strojích neměli vždy dostatek soustružnické práce. Ovšem vždy dostali soudruzi náhradní práci, ale málo kdy byli ochotni tuto dělat. […] Měl-li někdo však vinou závodu ztrátový čas, tento vždy dostal vyplacen na režii dílen, ovšem dle toho, jaký byl jeho průměrný výdělek. Od 1. 3. 1952 změnou výroby však soudruzi již budou míti na strojích práce dosti.“*[33]

Nezůstalo však jen u vysvětlování. *„Upozorňuji Vás soudruzi, že nemám dostatek času odpovídati na nekritické články soudruha, který pro jeho neuvědomělost byl vyloučen ze strany, byl odvolán ze státní policie, neprojevil se jako dosti uvědomělý,“*[34] poznamenal Pecha v závěru své odpovědi olomoucké redakci Práce. V prostředí probíhající radikální společenské transformace, poznamenané stalinskou tezí o „zostřování třídního boje“, pak nebylo od podobných invektiv daleko k představě, že příčiny všech problémů tkví v lidech, či spíše jednotlivcích, s nimiž je nutné se „vypořádat“, „odstranit“ je apod. Podle citovaných poznámek z jednání o závodním časopise tak měl dílovedoucí Berák prohlašovat: *„To co dělá soudruh Doležal, to má hlubší pozadí. Nesprávné lidi musíme z našeho středu vyloučit. Podrývají autoritu. S tím se musíme vypořádat.“*[35]

Josef Doležal oplácel stejnou mincí. V jednom svém příspěvku například tvrdil: *„[…] v našem mladém závodě jsou lidé jak ve vedení závodu, tak ve straně, kteří usilují o uskutečnění svých rozvratných cílů. […] Soudruh Pecha se tu dostal pevné důvěře v odbornou zdatnost soudruha Hladíka (techn. ředitele) a jiných techn. vedoucích do jejich vleku, aniž připustí, že tito odborníci brzdí pod různými záminkami všechnu iniciativu pracujících. […] Soudruzi, věřím, že se nám podaří tyto nepřátele dělnické*

31 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Špatná organizace práce v závodě V. I. Lenina v Uničově“*, datovaný 25. 2. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

32 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi, datovaný 22. 4. 1952; tamtéž.

33 Dopis Emila Pechy olomoucké redakci Práce, datovaný 3. 3. 1952; tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Rukopis poznámek z jednání dělnických dopisovatelů se členy vedení závodu, závodní rady a funkcionáři ROH, datované 7. 3. 1952; tamtéž.

UNIČOVSKÝ
Budovatel

ZÁVODNÍ ČASOPIS ZAMĚSTNANCŮ ZÁVODU V. I. LENINA, PLZEŇ, n. p., ZÁVOD UNIČOV

Ročník I. | Uničov dne 4. července 1952 | Cena Kčs 1·50. Či s. 5

Rozvoj zlepšovatelského hnutí na našem závodě

Ve Šternberku byla od 7. do 15. června 1952 výstava zlepšovacích návrhů všech závodů v okrese. Také náš závod se tam pochlubil prací našich zlepšovatelů.

Po skončení výstavy ve Šternberku jsou všechny naše zlepšovací návrhy vystaveny v jídelně na II. hale. Doporučoval bych, aby všichni naši zaměstnanci tuto výstavu navštívili a seznámili se tak s prací našich zlepšovatelů.

Na D 1 (průčelní stěna u píchaček) a D 2 (mezi výdejnou a učňovskou dílnou) jsou instalovány skříňky, ve kterých jsou informační karty zlepšovacích návrhů. Jsou to různé zlepšovací návrhy z jiných závodů, kterých po prostudování můžete použít i pro náš závod. Je však nutno, aby každý, kdo najde některý zlepšovací návrh, pro náš provoz výhodný, uvědomil o tom referenta zlepšovacích návrhů, který po propočtech a prostudování dotyčného návrhu zařídí realisaci.

Doposud vyřizování zlepšovacích návrhů bylo dosti zdlouhavé a tím byli někteří zlepšovatelé roztrpčeni. Nyní však bylo přikročeno k určitým opatřením, které značně urychlí vyřizování a realisaci zlepšovacích návrhů.

Již mnohokrát bylo dokázáno, že není nic tak dokonalého, aby to nemohlo býti zlepšeno. Žádný stroj není tak dokonalý, aby nemohl být ještě dokonalejší. Dnešní výroba dělí pracovní postup do celé řady složek a každá z nich může býti zlepšena. Velmi často čteme o tom, že mnozí zlepšovatelé byli neodborníci, že to, co zlepšili, nesouviselo s jejich povoláním, s jejich školským vzděláním atd. Je to pochopitelné. Právě často t. zv. neodborník dovedl vytušit potřebu nového stroje, nového výrobního postupu, dovedl vycítit něco nového, dovedl za tím jít a přeměnit svou představu v užitečný nový stroj nebo přístroj.

I u nás na závodě je velká většina zaměstnanců, kteří přišli z jiných závodů, kanceláří a nejsou zatíženi tím, jak se to dělalo před mnoha a mnoha lety, že se to tak bude dělati zítra a stále.

Vás, soudruzi a soudružky, a hlavně mládež ČSM vyzývám, abyste již v nejbližší době rozšířili řady zlepšovatelů a svými zlepšovacími návrhy zajistili včasné plnění plánu a trvalý mír na celém světě.

Josef Lísal.

Jak se zapojíme do akce úspor

Významné hnutí, pomáhající nám k dalšímu úspěšnému budování socialismu, bylo vyvoláno iniciativou pracujících hlavního města Prahy, kteří si dali slavnostní závazek u příležitosti městské konference KSČ, že zhospodárněním výroby ušetří 1 miliardu Kčs, splní v průměru výrobní úkoly do narozenin generalissima J. V. Stalina a odpracují 3 miliony hodin na pomoc venkovu a pro naše hutě připraví 2,000.000 kg šrotu.

MÁ RUDÁ KOREA . . .

Nebe je modré,
les je zelený.
Srdce je rudé,
hořké mé mlčení.

Nebe je modré,
na něm rudý prapor vlaje.
Bílá má myšlenka
na soudruhy z Koreje taje.

Taje a v slzy se mění,
aby ty se změnily
do tisíců zatnutých dlaní -
a padly na vás,
na vás, Američané,
nepřátelé míru,
a má rudé Koreje . . .

Pepík.

Vzorný kolektiv mladých u soudruha dílovedoucího Šímy

Na pracovišti dílovedoucího Šímy pracují za vedení soudr. Jana Hofmana a Oldřicha Přikryla vesměs soudruzi mladí, kteří přijeli z Hradce. Tito mladí soudruzi tvoří se soudr. dílovedoucího Šímy a svých četařů dobrý kolektiv. Soudruzi Šíma, Přikryl a Hofman našli cestu k mladým soudruhům a snaží se jim pokud možno zajistit práci (tím myslím, když přijde na naše pracoviště doba, kdy se krčí rameny a říká se, že není materiál). Soudruzi, i když to není ještě bez nedostatků, snaží se utvořit vzorný kolektiv, který bude patřit mezi nejlepší čety našeho závodu, věřím, že se to za vedení mladého dílovedoucího opravdu splní. Soudruzi zkracují termíny svých prací o mnoho úkolových hodin, ale nedávají to na papír (tím myslím, neuzavírají socialistické závazky). Prostě dělají tak, jak to vyžaduje termínové vedení závodu. Je chybou, že soudruzi DR IV a ZR a vedení závodu si doposud nepovšimli tohoto mladého kolektivu, nedovedli pomoci při odstraňování nedostatků, se kterými se setkávali na pracovišti. Je chybou, že na soudr. dílovedoucího je kladeno mnoho tabové zbytečné papírové agendy a nikdo se nesnaží, aby přišel na toto pracoviště a přímo z pracovišť upravil práci dílovedoucího. Podporujte tento kolektiv mladých v čele s mladým dílovedoucím. Vaše práce prospěje nám všem.

J. Doležel.

Zrušen stupeň utajení (svazku) dnem 1.1.2008 dle ustanovení § 157 odst. 3 zák. č. 412/2005 Sb.

třídy odhalit, ať se vetřeli do různých míst ve vedení závodu neb do funkcí.“[36] V případě noční směny, na kterou přišlo pouhých šest zaměstnanců a namísto očekávaného dodatečného pracovního výkonu se tak podle Doležala jen zbytečně spotřebovala elektrická energie na provoz a osvětlení výrobní haly, byl ještě rozhodnější: *„[…] ZR ROH nedokázala podchytit iniciativu pracujících v závodě […] neorganizuje akce za hospodárné využití elektrické energie a* [má] *pranýřovat všechny případy neodpovědného plýtvání. Nebude-li toho, pak nám vlastní představitelé odborů na závodě ztěžují zvládnout úspěšně 4 rok pětiletky. S takovými zjevy se musí dělnická třída vypořádat, sabotéry a pátou kolonu na funkčních místech odstraníme.*“[37]

S podobnými více či méně otevřenými útoky a vyhrůžkami se do vztahů v závodě vkrádalo napětí. Leccos již naznačila skutečnost, že Doležal se Souškem trvali na tom, aby Drchalová popsala Kawiho zásah proti její účasti na odborovém kurzu v jejich přítomnosti. O necelé dva měsíce později psal Doležal do olomoucké redakce Práce redaktorovi Sedláčkovi o nepříliš velké ochotě dopisovatelů vystupovat s kritickými názory: „*Co jsem se soudruhy hovořil (jen) při odchodu z práce, tak říkali, že raději mlčet a je pokoj.*“[38] Sám si pak Novickému stěžoval: „*[…] vidíte, že v závodě nemáme ustláno na růžích. Každý ze soudruhů z vedení mě zdraví již na dálku ‚Čest práci', ale nejraději by mne utopili na lžíci vody.*“[39] Když se pak Novický obracel na tajemníka KOR Procházku se žádostí, aby pomohl situaci v Uničovských strojírnách řešit, mluvil dokonce o strachu: „*Myslíme, že by bylo nejlépe, kdybys v předsednictvu KOR zařídil, aby soudruzi ze ZR a z vedení zodpovídali se z těchto nedostatků. V takovém případě bylo by třeba pozvat k jednání také soudruhy z výroby, kteří věci znají a nemají strach je říci.*“[40]

Ty, kteří strach měli, se Doležal snažil povzbudit článkem v závodním časopise: „*Chtěl bych těmito slovy dát impuls všem soudruhům, kteří chodí a říkají: Já bych také napsal o věcích u nás na pracovišti, v kancelářích, ale bojím se. […] Soudruzi, my potřebujeme příspěvky z pracovišť, dopisujte a pomáhejte nám.*“[41] V článku se zmiňoval o příčinách oněch obav. V první řadě to byla obava z přeřazení na pracoviště, kde se předpokládalo více práce tzv. za průměr, a tedy za nižší výdělek. Ale ani tímto „průměrem“ si nemohl být ten, kdo chtěl „kritizovat zcela jistý“. Mohlo se totiž „ *[…] stát, že bude soudruha, kterého jste kritisovali, zajímat váš p r ů m ě r n ý* [proloženě

36 Rukopis Doležalova příspěvku: „*Špatná organizace práce v závodě V. I. Lenina v Uničově*“, datovaný 25. 2. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

37 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Jak se nemá hospodařit energetikou*“; tamtéž.

38 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi, datovaný 22. 4. 1952; tamtéž.

39 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému s datem doručení do olomoucké redakce Práce 25. 3. (bez letopočtu); tamtéž.

40 Dopis redaktora Novickému vedoucímu tajemníkovi KOR v Olomouci, datovaný 1. 3. 1952; tamtéž.

41 Článek „*Dopisovatel musí býti bojovníkem*“ otištěný v závodním časopise Budovatel 14. 7. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

v originále] *výdělek.*“[42] Dále to bylo vytýkání špatné pracovní morálky tvrzením, že si čas na zjišťování nedostatků a jejich kritiku nachází daný jednotlivec na úkor pracovní doby. A nakonec znovu poukazování na neinformovanost a rozpory „kritiky“ se „skutečností“. Doležal se sice snažil tyto obavy rozptýlit ujišťováním, že dělníci mají přece své mzdy řádně podložené a v případě vytýkání špatné pracovní morálky se mohou sami *„zeptati toho soudruha, […] jak dlouho on pracoval na pracovišti“*. A že neinformovanost a rozpory se skutečností lze zaštítit přímo slovy Stalina, neboť *„[…] Stalin říká dopisovatelům: Obsahuje-li kritika jen 5–10 proc. pravdy, pak je i takovou kritiku vítat, pozorně vyslechnout a zjednávat nápravu.*“[43] I on sám si však byl dobře vědom, že v konfliktu s vedením, který ostatně brzy dostal pocítit „na vlastní kůži“, byla jedinou účinnou pomocí intervence „vyšších míst“. Koneckonců to byl právě Doležal, kdo v jiném svém příspěvku napsal: *„Nám nepomůže, když nám píší, co říká s. Stalin, když se to u nás na závodě neplní.*“[44]

Jestliže o Doležalových radách, jak čelit tlaku vedení závodu a obavám z kritických vystoupení, lze z dobrých důvodů pochybovat, pak jeho vlastní „zapálení“ pro kritiku bylo naopak zcela nepochybné. Znovu a opakovaně poukazoval například na špatnou organizaci práce a dodávek materiálu, které narušovaly plynulost výroby a v konečném důsledku pracovníkům snižovaly výdělek. Ten ovlivňovalo také nastavení úkolových norem. Doležalovi vadila hlavně jejich „tvrdost“ a stanovování tzv. „od stolu“. Podle něj to měl být především dělník, kdo na základě své vlastní zkušenosti *„[…] může porovnat, zda je norma tvrdá nebo měkká. Měli jsme pravdivých případů, kdy soudruzi z úkolové*[ho] *přišli na výpomoc, a přišli na to, že dle jejich úkolování by si nevydělali ani na krytí denní stravy. Takové normy je nutno podrobit revizi a změkčit je.*“[45] Do úvah o nízkých mzdách se promítaly rovněž představy o různých neproduktivních pracovních silách, na které měli dělníci doplácet. V této souvislosti, jak zaznamenal Doležal, se mělo mezi pracovníky ve výrobě mluvit například o tom, *„[…] proč je tolik neproduktivních můžů v internátě a to všechno máme platit“,* nebo *„[…] proč je tolik lidí v kancelářích a tím, že mají* [dělníci] *na pracovištích tak málo výdělku.*“[46]

Dalším častým námětem kritických připomínek bylo plýtvání. Jak je zmíněno výše, pozastavoval se Doležal v této souvislosti například nad spotřebou elektrické energie během minimálně obsazené noční směny. V jiném článku, nazvaném *„Šetřením lze také pomoci“*, zase upozorňoval, *„[…] jak přímo nezodpovědně někteří soudruzi, kteří jsou pověření skládkou uhlí, hazardují s touto důležitou surovinou […]*

42 ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

43 Tamtéž.

44 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Splnil závodní časopis úkoly, které očekávali pracující v závodě V. I. Lenina?“*; tamtéž.

45 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Nedostatek mzdové politiky na závodě V. I. Lenina n. p. v Uničově“*; tamtéž.

46 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Jak oslavili zaměstnanci závodu V. I. Lenina v Uničově ‚Vítězný 25. únor‘“*; tamtéž.

Kolik desítek tun uhlí je rozhozeno po různých hromadách kolem kolejí našeho závodu, […] kolik tun asi shořelo samovznícením na bezcenný popel. Nešlo by […] tomu zamezit?“[47] Plýtvání se přitom nemuselo pokaždé měřit na desítky či jednotky tun. V případě dvaceti *„navíc“* vyrobených kusů polotovaru (tzv. *„ú železˇ“*), zhotovených ve specifických rozměrech, pro které se jen stěží hledalo využití, spočítal Doležal ztrátu čtyři kilogramy *„výborného materiálu“*.[48]

Práce dělnických dopisovatelů však neměla výlučně „kritické“ zaměření. Poukazování na nedostatky doplňovalo současné vyzdvihování „budovatelských“ úspěchů. Většinou mělo podobu oznámení o plnění či překročení plánu nebo o přijímání a splnění tzv. socialistických závazků, zpravidla spojených s účastí v různých kampaních za zvyšování produktivity práce. V době, kdy Josef Doležal pracoval jako dělnický dopisovatel, byla jednou z takových kampaní také tzv. „Akce 10“, pojatá jako reakce na výzvu horníka Aloise Gavlase z ostravského dolu Generál Svoboda, který se zavázal *„[…], že bude dávat republice nejméně 10 tun uhlí měsíčně navíc. Toto hnutí se rozšířilo na ostatní pracoviště a pracující dávají 10, 20 i 100 různých výrobků navíc, ušetří 10 proc. materiálu, zvýší o 10 proc. svůj výkon atd. Hnutí horníka Aloise Gavlase se proměnilo v mohutnou ‚Akci 10‘.“*[49] „Socialistické závazky“ přijaté v Uničovských strojírnách rámci „Akce 10“ měly písemnou formu a byly podepsány členy zavazujícího se pracovního kolektivu, dílovedoucím a úsekovým důvěrníkem ROH. Doležal je pak spolu krátkým průvodním textem zaslal Novickému, který mu děkoval: *„Vážený soudruhu, materiál, který jsi nám opatřil o Akci 10, je velmi pěkný. Bude z toho pěkný článek v celostátním vydání Práce. Tak, jak jsi to provedl nyní, to je skutečná práce dopisovatele.“*[50]

„Akce 10“ a další podobné kampaně stály bezesporu v centru pozornosti. Jejich prvořadým úkolem bylo stvrzovat postupující transformaci a podněcovat k dalšímu budovatelskému úsilí. Tím se však jejich účel nevyčerpával. Zcela porozumět jim lze teprve až na pozadí zmiňovaných „nešvarů“ v podobě špatné organizace práce, nutnosti pracovat tzv. „za průměr“, plýtvání apod., neboť, jak ukážou následující příklady, plnění „socialistických závazků“ v rámci těchto kampaní bylo rovněž jedním ze způsobů, jak těmto negativním jevům v zestátněné průmyslové výrobě čelit.

K socialistickým závazkům, které v rámci „Akce 10“ poslal Josef Doležal do olomoucké redakce Práce, patřil také slib pracovních kolektivů dílovedoucích Veverky a Brašny zkrátit dodávku jeřábů pro NHKG Ostrava, plánovanou na 23. srpna 1952, o čtrnáct dní. Závazek byl přijat 30. května 1952. Již 2. června 1952 se redaktor Novický do Uničovských strojíren dotazoval: *„[…] Váš socialistický závazek poslali nám soudruzi ze závodního střediska dopisovatelů Práce […] Pro tisk bychom však potřebovali,*

47 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Šetřením lze také pomoci“*; tamtéž.

48 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Je možno takto hospodařit s materiálem“* s datem doruční do olomoucké redakce Práce 25. 3. (bez letopočtu); tamtéž.

49 Článek *„Akce 10“* otištěný v závodním časopise Budovatel 6. 6. 1952; tamtéž.

50 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 12. 6. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

abyste nám napsali, jak je to možné a co jste zařídili, abyste kupříkladu tři jeřáby pro NHKG Kunčice […] zhotovili ve zkráceném termínu.“[51] V odpovědi dílovedoucí Veverka nejprve zmínil důvody přijetí závazku: „*Co nás k tomu přimělo, v první řadě výzva soudruhů díl*[ovedoucího] *Kocourka zapojit se do ‚Akce 10', […] a za druhé mezinárodní situace, události v západním německu a francii.*“[52] Pracovníci z Veverkova a Brašnova kolektivu však měli i jinou motivaci: „*[…] Soudruzi s nadšením podpisovali socialistický závazek, který jim skýtá plynulé zajištění práce a možnost zvýšit si svůj výdělek,*“[53] pokračoval Veverka. A nakonec objasňoval: „*Jak to chceme dokázat, správně rozplánovat všechny podstavy a sestavy přesně na den, rozdělením úseku na menší skupinky po 4 lidech, využít třetí směny, odstraněním zbytečných ztrátových časů hlavně hledáním spínacích šroubů a scháněním nářadí. Teď to má každý sám ve skříně a šuplíku a nářadí zahálí, příklad 4 soudruzi mají nářadí jeden má klíče, druhý výstružník a třetí spiráli a poslední pálící lampu, každý to má v šuplíku a mají různé směny […] když bude ve společné skříni, bude ho dosti a vždy řádně ostré a připravené. Na spínací šrouby již jsme zhotovili potřebný regál a jedna méně kvalifikovaná síla bude stále šrouby a nářadí vyměňovat a doplňovat čímž se ušetří hodně času běháním soudruhů do výdejny a do skladů pro výrobu.*“[54]

Z použitých pramenů nelze zjistit, zda to bylo právě díky těmto, nebo jiným opatřením, ale v každém případě mohl později Doležal ve svém příspěvku „*[…] Radostný den kováků závodů V. I. Lenina Uničov*“ oznamovat: „*Ve ¾ 10 hod. dne 8. srpna shromáždili se soudruzi z čet s. Veverky a Brašny u vagonů, které byly ozdobeny chvojím a transparenty. Nápisy zněly ‚Uničovští kováci posílají plamenný pozdrav pracujícím Kunčic', další ‚Vyrobili jsme pro Kunčice největší jeřáb v republice, neb ‚Další rána válečným štváčům'. […] již dříve byly odeslány 4 vagony a dne 8. VIII vyjely z našeho závodu poslední 8 vagonů. Skráceny termín o 14 dnů.*“[55]

51 Dopis redaktora Novického zámečníkům z pracovních kolektivů dílovedoucích Veverky a Brašny, datovaný 2. 6. 1952; tamtéž.

52 Týkalo se tzv. bonnské smlouvy a zatčení tajemníka Francouzské komunistické strany Jacquese Duclose. Spojování „socialistických závazků“ s různými mezinárodněpolitickými událostmi, doprovázené zpravidla proklamacemi o nutnosti boje za světový mír, bylo poměrně časté. V příspěvku „*Hlas za mír v závodech*“ se například uvádělo: „*V závodech V. I. Lenina v Uničově jednali zámečníci o mezinárodní situaci a rozhodli se, že sílu pro obranu míru rozmnoží svými dalšími socialistickými závazky.*“ (Strojový přepis příspěvku „*Hlas bojovníků za mír*“ podepsaný jménem Alfonse Novického. Autor a datum původního příspěvku nejsou uvedeny. ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196,, část příloha.) Podobně stálo v příspěvku „*Věc míru v rukou lidu […] Odboráři dílenské rady III. Závodů V. I. Lenina v Uničově jednali o průběhu Kongresu národů ve Vídni. […] Výsledkem diskuse bylo rozhodnutí, že věc míru mají pracující v rukou zvláště tehdy, jestliže plní a překračují plánované úkoly.*“ (Strojový přepis příspěvku „*Věc míru v rukou lidu*“. Autor a datum původního příspěvku nejsou uvedeny; tamtéž.)

53 Nedatovaný rukopis dopisu dílovedoucího Veverky olomoucké redakci Práce; tamtéž.

54 ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

55 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Radostný den kováků*“; tamtéž.

Podobně se v rámci „Akce 10" zavázali svářeči z pracovního kolektivu dílovedoucího Chromečka dokončit sérii třiceti kusů částí bagrů (tzv. drapáků) namísto původního termínu (konec roku 1952) nejprve do konce listopadu, pak alespoň o dva měsíce dříve a nakonec do 15. července 1952. I v tomto případě Chromeček (případně jiný člen jeho pracovního kolektivu – autor není na citovaném dokumentu podepsán) objasňoval, jakým způsobem mělo být zkrácení termínu dosaženo: *„Byl nám zaručen plynulý přísun materiálu a nyní záleželo jen na nás, abychom si sami zorganizovali práci tak, abychom závazek splnili. […] Rozšířením pracoviště a zajištěním většího počtu dílenských koz mohli jsme přistoupiti k osobní specialisaci jednotlivých svařečů a především plynulé seriovosti výroby […] Svařujeme pokud možno co největší počet detailů najednou, zatím co před určitou dobou se každý z 11 svařečů zabýval sám jedním detailem, obracel jej sám a tak 11 svařečů čekalo na jeřáb, obracelo a zase mnohdy čekalo […] Dnes obrací jeden svařeč 11 detailů najednou a volá a čeká jen jednou […] zjednodušením různých operací tak, aby příslušný kus byl opracován a svařen najednou a nebyl brán několikráte po sobě k dohotovení […] kontrola jednotlivce jednotlivcem a jednotlivce kolektivem. U nás již nikdo nemůže hřešit na to […] pracoviště že jsou nepřehledná, […] že ten či onen si něco ‚shánělʻ a nikdo se nesháněl po něm, co vlastně shání."*[56]

Manifestace budovatelského úsilí a úspěchů, jíž měly zprávy dělnických dopisovatelů o kampaních a uzavíraných socialistických závazcích sloužit, se v případě, že jejich plnění vyžadovalo změny v pracovním postupu, v organizaci práce, pracoviště či další obdobná opatření, stávala vzhledem k těmto změnám vlastně zároveň kritikou – a leckdy kritikou takříkajíc do vlastních řad. Svým rozsahem byla přitom kritika dělnických zpravodajů již beztak rozmanitá. Již jsme uvedli, že vedle záležitostí bezprostředně spojených s prací, výrobou nebo výdělkem, byly důvodem ke kritice například nerovný přístup k ženám, nedostatek bytů či špatné ubytovací podmínky i předčasný odchod pracovnice kantýny, v jehož důsledku dělníci neměli během pracovní směny dostat svačinu a pivo. Co se týká stravování, stěžovali si uničovští dělníci třeba na to, že v závodní jídelně jedí *„[…] samé koňské a maso z nuceného výseku a brambory"*.[57]

Závodní jídelna však sloužila i k jiným účelům než ke stravování. V jiném svém příspěvku Doležal namítal, že v rámci pojízdného prodeje tzv. partiového zboží (ve své době oblíbená a využívaná možnost levnějšího nákupu zboží nižší kvality), který se konal v závodní jídelně, povolilo vedení závodu nákup již půl hodiny po poledni. Dělníkům však končila pracovní směna až ve čtrnáct hodin, a když si do jídelny přišli nakoupit, *„[…] tak soudruzi z kanceláří byli již obslouženi."*[58] To se zřejmě

56 Nedatovaný a nepodepsaný rukopis, v záhlaví označený *„Četa s. Chromečka"*; ABS, f. V-OV, arch. č. 2196, část příloha.

57 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Jak oslavili zaměstnanci závodu V. I. Lenina v Uničově ‚Vítězný 25. únor'"*; tamtéž.

58 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Na závod přijeli dne 21. III. 52 s OP – prodej partiového zboží"*, připojený k dopisu redaktorovi Novickému s datem doručení do olomoucké redakce Práce 25. 3. (bez letopočtu); tamtéž.

projevilo na atraktivitě a šíři nabídky zbylého sortimentu, neboť napříště Doležal žádal upravit čas prodeje a rozdělit zboží tak, aby se dostalo i na pracovníky z výroby, a *„[…] nedělat hlubší rozpor mezi kanceláří a pracovištěm.“*[59] Téma upřednostňování zaměstnanců z kanceláří se objevilo také v programu celozávodní schůze, kde bylo *„[…] soudr. předsedovi ZR nanešeno, že bylo nesprávné, když rodinné přídavky dostali napřed s kanceláří a nakonec soudr. z pracoviště.“*[60] Pod zorný úhel kritiky se dostaly rovněž nevyhovující podmínky dopravy do zaměstnání. V tomto případě si Doležal stěžoval, že zatímco *„[…] vlečka k vozu stojí na Stalinově náměstí nevyužita, […] musejí soudružky a soudruzi z odpolední směny být nacpáni v autobuse jako herinci“*, a že *„[…] autobus, který jede na odpolední směnu, jezdí až v 13.40, když musíme být již ve 14.00 převlečeni na pracovišti, tak to není možné a musíme se honit. Má stanovený odjezd ve 13.25 hod.“*[61]

Tyto připomínky byly určené uničovské ČSAD (n. p. Československá státní automobilová doprava) a mířily tak již mimo prostor Uničovských strojíren. Stále se však určitým způsobem vztahovaly k pracovnímu životu v závodě. Jiný Doležalův příspěvek ovšem dokládá, že z oblasti práce či reprodukce pracovní síly (stravování, bydlení atp.) se pozornost kritiky mohla přesunout až k volnočasovým aktivitám, a že od slov nebylo daleko k činům. V příspěvku popisoval incident během boxerského utkání, na jehož počátku stál údajně chybný verdikt rozhodčího: *„[…] Po stránce vystoupení borců byla všeobecná spokojenost. Ale jaké bylo vyhodnocení borců – bylo tak špatné, že obecenstvo stalo a začalo se domáhat správného rozhodnutí. […] padla slova v obecenstvu Sport patří pracujícím – kdo je lepší ten vítězí a ne dělat při rozhodování takový cirkus – tak se to dělalo za první republiky – že byli již předem výsledky známy – takový cirkus nestrpíme. […] To jsi zavinil Ty bratře Velecký* [rozhodčí] *toto tě naučila první republika, ale my to trpět nebudem. Borci to myslí poctivě a ty jednáš jako byrokrat. Velecký stoupl a řekl, zavolám policii a nechám vyklidit celý sál. Tak jsem se do toho vložil já. Řekl jsem mu. Za prvé nemáme policii, ale SNB – a chcešli volat SNB, tak musíš býti napaden buď slovem neb rukou a nebo urážen, ale když zaviníš takovou věc a obecenstvo si žádá vysvětlení – a změnu rozhodnutí, sice bouřlivým, ale slušným způsobem, tak se stoho spánku probuď nežijem již za kapitalistů, aby na nás přišla policie s pendrekama. Bylo po diskusi – přišlo řádění. Bratr rozhodčí Velecký vystoupil a řekl, že z vlastního popudu mění rozhodnutí.“*[62]

I toto svoje líčení zaslal dělnický dopisovatel Doležal jako „kritiku“ do olomoucké redakce ke zveřejnění. Následně žádal redaktor Novický v dopise Krajskému výboru

59 ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

60 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Jak plní plán závod V. I. Lenina v Uničově“*, datovaný 29. 3. 1952; tamtéž.

61 Rukopis Doležalova příspěvku (bez názvu), připojený k dopisu redaktorovi Sedláčkovi s datem doručení do olomoucké redakce Práce 29. 4. (bez letopočtu); tamtéž.

62 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Tak si nepředstavují pracující rozhodčí ve sjednocené tělovýchově“*; tamtéž.

České obce sokolské v Olomouci, jejímž byl rozhodčí Velecký členem, vyšetření a vysvětlení celé události. Jak se k celé události výbor postavil, nelze z použitých pramenů zjistit. Víme pouze, že po Novického urgencích přišla za více než měsíc od výboru odpověď, kterou přeposlal Doležalovi s výzvou: „*[…] tak si přečti, co píše krajský výbor Sokola o* [spr. a] *T. J. Sokol závody V. I. Lenina o kritice. […] Napiš nám […] jak se díváš na vysvětlení v obou dopisech uvedená. Oba dopisy nám vrať.*“[63]

Utváření podnikové elity

Uváděné příklady se většinou dotýkaly určitého stavu věcí. Kritika dělnických zpravodajů se však obracela také proti různým individuálním či kolektivním praktikám. Nejvíce a nejčastěji pak proti těm, které byly spojené s obsazování „lepších“ („výnosnějších“, „vyšších“ apod.) pracovních pozic nebo funkcí. V jednom příspěvku Doležal například s ironickým podtónem oznamoval: „*[…] My máme opravdu smůlu ve vybírání kádrů. U nás se vybíralo – jmenovalo – jen co bylo předem dojednáno v ‚Národním domě', neb z osobního přátelství.*“[64] V jiném, kde se vyjadřoval k práci kádrového referenta Vitocha, psal o zvyku „*[…] v pondělí provádět to, co se během soboty a neděle při pivě a štamprleti ujednalo v hotelu (Národní dům).*“ Tato jednání přitom měla být především záležitostí části skupiny pracovníků „*[…] v čele se s. Pechou*“,[65] kteří přišli do Uničovských strojíren z mateřského závodu v Plzni tzv. předávat zkušenosti.

Následně Doležal popisoval „kariéru“ svářeče Pondělíka, „*[…] který přijel z Plzně do Uničova předávat svářečské zkušenosti, ale ještě zde nedržel svářečské kleště v rukách přesto, že tento soudruh měl již všechny funkce a několik výnosných míst (kde nemusel manuelně pracovat). Tento vzácný kádr nás stál něco přes 90 000 Kčs. 1) 20 000 budovatelského* [příspěvku]*, stěhovací výlohy, přes 70 000 ½ roční škola v Konstantinových lázních (pro úkoláře). Když se přišlo na nedostatky […] v závodní kuchyni* [a jejího] *vedoucího zavřeli, s. Pondělík převzal všechny funkce po s. Pospíšilovi a výnosné místo – dělal vedoucího kuchyně po stránce politické. Když se dělníci a soudr. KOR přesvědčili, jak se zase hospodaří, odešel ze závodní kuchyně a soudr. vedoucí Pecha jej udělal dílovedoucím […] ale s. Pondělík má požadavek, chce 8 třídu platové zařazení. Přestože v životě na takové práci nepracoval, nemá jak praktické zkušenosti, tak teoretické.*“[66] Soudruh Pondělík v té době zastával také funkci vedoucího redaktora závodního časopisu. Podobně jako při převzetí místa vedoucího závodní kuchyně, šlo i v tomto pří-

63 Dopis Novického Doležalovi ze dne 21. 7. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

64 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Splnil závodní časopis úkoly, které očekávali pracující v závodě V. I. Lenina?*“; tamtéž.

65 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Přišel z pověření KV KSČ a našel cestu k dělníkům*“; tamtéž.

66 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Splnil závodní časopis úkoly, které očekávali pracující v závodě V. I. Lenina?*“; tamtéž.

padě o náhradu. Tentokrát za člena závodního výboru KSČ Vonderku, který se *„[…] opil a chtěl vniknout do uzamčeného domu s. Novákové, když manžel nebyl doma […] po velkém křiku byl volán k odpovědnosti […] a […] odvolán z místa vedoucího redaktora.“*[67] Předseda závodního výboru KSČ Berák a předseda závodní rady Kawi pak *„[…] udělali odpovědným redaktorem s. Pondělíka.“*[68] A podobně jako na místě vedoucího kuchyně, neměl být ani v tomto případě Pondělík změnou k lepšímu: *„[…] pronásledoval a obtěžoval na závodě soudružku, […] posílal ji utírat prach po schůzích do marx-leninské studovny, tam ji zamykal a soudružka se musela bránit atd.“*[69] Nakonec byl Pondělík předvolán před disciplinární komisi závodního výboru KSČ a na jeho popud odvolán z místa dílovedoucího. Měl, jak později Doležal napsal do závodního časopisu: *„[…] manuálně pracovati v dílně. Dělníci jej měli v práci kontrolovati, avšak soudr. Pondělík dělal jen 9 dnů a div divoucí, z příkazu dělnického ředitel soudr. Pechy […] byl odeslán do Ostravy na montáže věží.“*[70] Při vědomí výdajů, které musely Uničovské strojírny v souvislosti s Pondělíkovou „kariérou“ hradit („budovatelský“ příspěvek, školení v Konstantinových lázních atd.), pak Doležal svůj komentář k celé věci uzavíral poukazem na *„zbytečné a nezodpovědné vyhazování našich peněz.“*[71]

K personálním změnám mělo dojít také v kádrovém oddělení, kam nastoupil nový referent Silný. Jeho pozice přitom zpočátku nebyla snadná. *„[…] Přes dva měsíce trval boj mocipánů našeho závodu […] o to, zda bude na závodě, přes dva měsíce jsme měli dva kádrové referenty […] Při několika důležitých úkolech bylo s. Silnému, novému kádrovému referentu, řečeno s. Pechou, že on nemá žádné právo rozhodovat, na to je tam s. Vitoch, kádrový referent z Plzně.“*[72] Po intervenci z krajského výboru KSČ byl však nakonec Silný jmenován vedoucím kádrového oddělení a Doležal pokračoval: *„[…] Dělníci přijali rozhodnutí s radostí a s. Silný měl asi trochu postiskanou ruku. Tolik projevů radosti a důvěry nezískal nikdo – bez rozdílu funkcí a titulů. […] Jak to těžší, když při svačině v záv. jídelně slyšíte S. Silný a s. Anton* [ke změnám došlo také v závodním výboru KSČ a Anton byl novým předsedou] *to vzali do rukou, nezdá se Vám jak to zavání průvanem, musíme okna a dveře otevřít.“* [73] Neuběhl však ani rok, když v jednom z dopisů Novickému psal Doležal mimo jiné i o tom, že poté, co *„soudr. Silný […] začal dělat kádrového, první snahou bylo umístit dcery jedna v kanceláři v konstrukci, druhá v kanceláři u s. Svozila.“*[74]

67 ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

68 Tamtéž.

69 Tamtéž.

70 Doležalův článek *„Jest možno takto hospodařit s dělnickými penězi“*, otištěný v závodním časopise Budovatel 4. 7. 1952; tamtéž.

71 Tamtéž.

72 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Přišel z pověření KV KSČ a našel cestu k dělníkům“*; tamtéž.

73 Tamtéž.

74 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému, datovaný 27. 1. 1953; tamtéž.

Podobně v jiném dopise: „*[…] do kanceláří se umísťují manželky referentů.*“[75] V případě kádrového referenta Silného však nezůstalo jen u rodinných příslušníků. Jako „*člen výboru fotbalové sekce*“ měl v závodě zajišťovat „*výhodná místa*“ také fotbalistům a ve svém počínání nakonec „*šel tak daleko, že to dostala státní stranická kontrola a s. Silný odchází pryč ze závodu do Zory Olomouc.*“[76]

K tématu obsazování vedoucích míst se hovořilo také na jednom z aktivů v rámci tzv. roku stranického školení. Podle Doležalovy zprávy o jeho průběhu se po úvodních referátech diskuze zaměřila „*[…] na protekcionářskou politiku na našem závodě,*“ kterou měl provádět „*úřednický hlavní výbor prosazováním soudruhů z Libiny na vedoucí místa bez jakéhokoliv prozkoumání jejich odborných znalostí.*“[77] Po upozornění na potíže s plněním plánu v důsledku špatné organizace práce byla hned v následujícím bodu aktivu znovu diskutována „*[…] špatná kádrová práce, politika několika jedinců, osobní nezodpovědnost neb neschopnost na vedoucích místech.*“[78] Dle jiného Doležalova textu pro Novického se mělo na závodě proslýchat, „*[…] že s. Kocoure se opíjí, že do práce jezdí z hospody několikráte byl viděn napitý v závodě a tento soudruh má být vedoucím H*[aly] *III. prý proto, že je z Libiny.*“[79]

Podobná tvrzení se objevila rovněž v zápisu z krátké pravidelné pracovní porady (tzv. desetiminutovky) kolektivu dílovedoucího Ouhrabka. K bodu týkajícímu se „*správného uplatňování zásad kádrové politiky na závodě i na pracovišti*“ úsekový důvěrník ROH Karel Vymětal zapsal: „*[…] Byly vzneseny stížnosti na nezodpovědné vyzdvihování různých soudruhů na vyšší místa, jejichž odborné znalosti nejsou na výši. Také byly vzneseny námitky, že v kádrové práci na závodě nevymizelo dosud protekcionářství, krajanství, různé sympatie a antipatie.*“[80] Svůj díl odpovědnosti nesly podle Doležala i odbory, které nabádal, aby se při obsazování vedoucích míst více uplatňovaly: „*[…] Odpovědnou práci odborů jest nutno vidět při výběru kádrů na vyšší odborná místa. Jest nutno pomáhat kádrovým referentům připomínkami při výběru kádrů.*“[81]

Spolu s obsazováním „vyšších“ („lepších“, „výhodnějších“, „výnosnějších“ apod.) pozic či funkcí byly kritice vystaveny i různé formy sociální distinkce a distance, kterou si od ostatních zaměstnanců, a obzvlášť dělníků, někteří jednotlivci na těchto

75 Nedatovaný a nepodepsaný strojopis začínající slovy „*Uničovské strojírny jsou závodem V. I. Lenina*“; ABS, f. V-OV, arch. č. 2196, část příloha. Srov. Dopis redaktora Novického Doležalovi datovaný 7. 8. 1952; tamtéž.

76 Tamtéž.

77 Strojopis Doležalova příspěvku: „*O čem se hovoří na našem závodě*“, připojený k dopisu Novickému s datem doručení do olomoucké redakce 20. 1. 1953; tamtéž.

78 Tamtéž.

79 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Klady a nedostatky odborářské práce na našem závodě*“; tamtéž.

80 Zápis z tzv. desetiminutovky pracovního kolektivu dílovedoucího Ouhrabka z 20. 1. 1953; tamtéž.

81 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Klady a nedostatky odborářské práce na našem závodě*“; tamtéž.

pozicích zachovávali. Autor příspěvku (z kontextu lze usuzovat, že jím byl Doležal), který se zabýval odborářskou prací na závodě, mimo jiné tvrdil: *„[…] Hovořil jsem o případě na Ostravsku a víte, co bylo nanášeno? U nás soudruzi na vyšších místech také spyšněli. Na pracovišti se neukáží, a když se objeví s. Pecha se s. Hladíkem, víme, že se něco děje. Buď přijede návštěva a nebo se na závodě provádí výzkum OV KSČ. Padlo otázka, kolik je členů závodní rady přímo z pracoviště, kolik je členů v závodní radě z řad nestraníků. My ani neznáme všechny členy ZR, oni mezi nás nepřijdou.*“[82] Podobně Novickému psal, tentokrát již zcela jistě Doležal: *„[…] Soudruzi na pracovištích říkají, že máme ve vedení závodu soudruhy, kteří si hrají na byrokraty. Mají pravdu. Cožpak s. Hladík, techn. vedoucí, a děl. ředitel Pecha nemohou se zastavit na pracovišti za špinavým dělníkem, který tvoří produktivitu, a rozhovořit s ním o těžkostech výroby a materiálu? To raději dají průběh číslicím při konferenci s vedoucími výroby, ale zapomínají, že plán nejsou jen číslice, ale také lidé, kteří proměňují číslice ve výrobky.*“[83]

Nešlo přitom pouze o nechuť chodit za „špinavým“ dělníkem do výroby. V příspěvku nazvaném *„Máme ještě pány dílovedoucí“* se Doležal například pozastavoval nad tím, že se jeden z dílovedoucích nechal od dělníků oslovovat „pane mistře“.[84] V jiném chválil pěknou závodní jídelnu *„[…] na Hale II., kde soudruzi* [dělníci] *svačí, obědvají i večeří,*“[85] ovšem *„[…] soudruhům s. Pecha – Hladík – mezi nimi někdy s. Bureš atd. ono soudruhům nechutná mezi dělníky […] jedou na oběd* [jinam] *vozem zn. Mercedes, nebo vozem Tatra 57. V Tudoru se špatně sedí, to je pro užší osoby – neb pro s. Klapačku, když jede na poštu.*“[86] Podobný obrázek nabídl také zájezd do Ostravy na utkání fotbalového klubu: *„[…] Autobus byl vypraven z Uničova do Ostravy, místa tam bylo dosti, jak se soudruzi divili, když uviděli v Ostravě náš ‚Mercedes‘ a s ním soudruhy z vedení závodu.*“[87] O využívání služebních vozidel k soukromým účelům se podle jiné Doležalovy zprávy mluvilo také na celozávodní schůzi, kde se zúčastnění podivovali *„[…] jak je možné, že může* [předseda závodní rady] *disponovat autama v závodě sám, jak* [je možné] *že si dovolil odvést s. Beráka po tréninku fotbalovém do Pasek a sám prý použil auta, když jel na pivo.*“[88]

82 Nepodepsaný a nedatovaný strojopis příspěvku: *„K referátu soudruha Antonína Zápotockého“*; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

83 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Špatná organizace práce v závodě V. I. Lenina v Uničově“*, datovaný 25. 2. 1952; tamtéž.

84 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Máme ještě pány dílovedoucí na závodě V. I. Lenina“* s datem doručení do olomoucké redakce Práce 22. 3. (bez letopočtu); tamtéž.

85 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Zvrácené projevy v hospodaření s penězi dělníků v závodě V. I. Lenina“* s datem doručení do olomoucké redakce Práce 6. 3. (bez letopočtu); tamtéž.

86 Tamtéž.

87 Tamtéž.

88 Rukopis Doležalova příspěvku: *„Jak plní plán závod V. I. Lenina v Uničově“*, datovaný 29. 3. 1952; tamtéž.

Klientelismus a zachování sociální distinkce a distance Doležal vnímal jako projev utváření nové elity, které šlo v první řadě o finanční prospěch a o zisk společenského postavení. V jednom z dopisů Novickému psal: „*[…] Jsou mezi námi egoisté, chamtivci, sobci, jeden druhého ubít a potom ubitém dostat se ke korytu a až jsou tam, prosazují své známé […] a kdo jim kriticky ukáže jejich nedostatky tak jej ubijí.*“[89] Podobně v jiném: „*[…] Vím, čím ta nespokojenost je, ale dnes nelze nic dělat ti soudruzi jsou mocní a myslí si, že dělají vše dobře,ale oni dělají to co se usnese pár jednotlivců, oni se neptají co říkají masy […] oni dnes vedou důležitější boj – boj o koryta […] u nich jde socialismus přes kapsu.*“[90] V dalším zase: „*[…] Tito soudruzi jsou rozmístěni na různě postavených místech a dělají to tak chytře, že si mohou každého, kdo ukáže na jejich chyby, jakým koliv způsobem umlčet.*“[91]

Členové elity si navíc často v ničem nezadali ani s představou někdejších „kapitalistických pánů“. Na celozávodní schůzi měl například jeden ze zaměstnanců poukazovat „*[…] na jednání s. Pechy jako na jednání fabrikanta za kapitalistické republiky. Jednalo se o mzdu v akci otevřených dveří. Soudr. Pecha prý řekl: ‚Komu se to nelíbí může jít‘.*“[92] V příspěvku nazvaném „*S. Pecha má šoféra neb děvče pro všechno?*“ zase Doležal do olomoucké redakce líčil: „*[…] S. Pecha má šoféra, proti tomu neříká nikdo nic, ale jak jsme se divili, když šofér s. Pazdera v pracovní době drhl a čistil v soukromém bytě s. Pechy parkety – je to správné? Soudruzi říkali, že prý to pošlou do dikobrazu na ostny – já to posílám Vám.*“[93] Další z dopisovatelů Karel Snášel si pro změnu všímal, jak „*[…] trapně působí, nechá-li se manželka na příklad jednoho soudruha z prostějovské spořitelny oslovovat Milostivá paní a rukulíbám.*“[94]

Boj o „pravdu“ i existenci

Špatná organizace práce, plýtvání, pracovní či stravovací podmínky, nedostatek bytů, přetrvávající kulturně sociální rozdíly mezi duševní a manuální prací, přeprava do zaměstnání, klientelismus, sociální distinkce a distance nebo třeba „špatný“ verdikt rozhodčího při sportovním utkání, jedno měly tyto různé oblasti zájmu „kritiky“ přece jen společné. V konečném důsledku šlo – nebo přinejmenším mělo jít – vždy hlavně o nápravu. Prostřednictvím spolupráce dělnických

89 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému s datem doručení do olomoucké redakce 22. 3. (bez letopočtu); ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

90 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi, datovaný 22. 4. 1952; tamtéž.

91 Nedatovaný rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy „*Milý soudruhu, z tvého dopisu, za který děkuji […]*“; tamtéž.

92 Rukopis Doležalova příspěvku: „*Jak plní plán závod V. I. Lenina v Uničově*“, datovaný 29. 3. 1952; tamtéž.

93 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: „*Soudruh Pecha má šoféra neb děvče pro všechno?*“; tamtéž.

94 Nedatovaný strojopis příspěvku Karla Snášela: „*O jedné nevyužité příležitosti*“; tamtéž.

dopisovatelů s redakcí Práce (popřípadě dalších periodik) mělo k nápravě napomáhat zveřejnění či hrozba zveřejnění těchto „nešvarů" spolu se jmény konkrétních viníků v tisku. Že mohlo jít o účinný způsob, napověděl výše uváděný příklad, kdy uničovští dopisovatelé poukazem na čtenáře „150.000 výtisků" jejich socialistického závazku v Práci „přitlačili ke zdi" vedení závodu a přiměli je začít jednat o podpoře závodního časopisu. V citovaném vyjádření Jany Drchalové ohledně jejího vyřazení ze vzdělávacího kurzu, se zase ona nesouhlasně podivovala, „*proč by to mělo jít do novin?*"

Moc a váhu tištěného slova potvrzoval i jeden z účastníků jednání dělnických dopisovatelů s vedením závodu a členy závodní rady ohledně podpory vydávání závodního časopisu, když si stěžoval na „*[…] nepravdivou kritiku*", které se šlo jen těžko bránit, neboť „*[…] slovo řečené dá se odvolat, ale slovo napsané ne.*"[95]

Bližší pohled na korespondenci Josefa Doležala s olomouckou redakcí Práce či další písemnosti související s případným uveřejněním příspěvků uničovských dělnických dopisovatelů však ukazuje, že zdaleka ne všechny byly otištěny. V některých případech mohla být důvodem jejich problematická věrohodnost. V příspěvku „*Co soudíme o děl. pol. řediteli soudruhovy Pechovi",* stylizovaném jako otevřený dopis, Doležal například psal: „*[…] Soudruhu Pecho, ptám se jak jsi mohl za tak krátkou dobu zradit důvěru dělníků. Ptáš se, proč tě tak soudíme? Každý pořádný vedoucí a representant pracujících se alespoň jednou denně ukáže v dílně mezi těmi, kteří jej důvěrou poctili a na nejvyšší místo posadili. Ale ty do dílen vůbec nejdeš […] Proč nepřijdeš a nevyslechneš stížnosti na pracovišti? Nebo nemáš již zájem o pracující, když jsi ředitelem?*" [96] Podle poznámek, které redaktor Novický učinil přímo do textu příspěvku, jej měl Doležal nabídnout k otištění v závodním časopise, redakční rada ho však odmítla. Jako poslední poznámku si Novický zapsal: „*Přesvědčil jsem se, že právě dnes byl s. Pecha v dílnách s předs. z. r.* [s předsedou závodní rady] *a že chodí do dílen často.*"[97]

Dále si poznamenal, že autorovi vytkl nekonkrétnost příspěvku a jeho celkové vyznění. K příspěvku, kde Doležal upozorňoval, že „*[…] do kanceláří se umísťují manželky referentů […] platy zaměstnanců jsou určeny dle funkcí […] premie jsou upravovány tak, aby opětně ti co již mají hodně měli více a nepřihlíží se k tomu, jak kdo vykonává svou práci.*" si Novický poznamenal: „*Které* [manželky]*? Na kterém oddělení? Je to nekonkretní. Třeba jmenovat, ukazovat příklady.*"[98] Doležalovi pak napsal: „*Milý Jožko, […] článek je velmi nekonkrétní. Neujížděj povšechným tvrzením. Napiš, které manželky referentů byly nesprávně umísťovány v kancelářích, který ze*

95 Rukopis poznámek z jednání dělnických dopisovatelů se členy vedení závodu, závodní rady a funkcionáři ROH, datované 7. 3. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. 2196, část příloha.

96 Strojopis Doležalova: „*Co soudíme o našem ‚děl. pol.' řediteli soudruhovi Pechovi*"; tamtéž.

97 Strojopis Doležalova : „*Co soudíme o našem ‚děl. pol.' řediteli soudruhovi Pechovi*"; tamtéž..

98 Nedatovaný a nepodepsaný strojopis začínající slovy: „*Uničovské strojírny jsou závodem V. I. Lenina*"; tamtéž.

zaměstnanců dostává mzdu podle své funkce v závodních složkách, v čem leží nesprávné úpravy prémií atd.“[99]

Ani poté, co bylo o otištění vybraného příspěvku rozhodnuto, nemusela být jeho cesta na novinové stránky jednoduchá. K jednomu takovému Novický vysvětloval: „*Článek o natěračích na II. halle poslali jsme již před deseti dny do tisku, v tiskárně však zůstal ležet pro nával jiných článků. Žádáme, aby Ostrava* [hlavní redakce pro regionální mutaci Práce] *se postarala o jeho zařazení co nejdříve.*“[100]

Spíše než k veřejnosti se olomoucká redakce deníku Práce obracela s „kritikou“ dělnických dopisovatelů přímo na dotčené osoby či instituce. Obsáhlé odpovědi ředitele Pechy, ze které bylo v tomto textu již citováno a v níž se vyjadřoval mimo jiné ke stížnostem ohledně způsobu přidělování bytových jednotek a jejich nevyhovující kvalitě, předcházel například Novického dopis, kterým Pechovi oznamoval: „*[…] dostali jsme několik kritických článků, které ti vytýkají, že prý Tvou hlavní starostí je rozhodování o každém bytě v domě závodu […] Ve třetím bloku jsou prý dva dvoupokojové byty již přes dva měsíce neobsazeny. V jednom bytě je úplně prosáklá stěna. Taktéž prý je to i s rodinnými domky v Troubelicích. Dříve, než dojde ke kritice v tisku, žádáme Tě, abys nám napsal svoje stanovisko k ní.*“[101] Po obdržení odpovědi Novický v dalším dopise řediteli poděkoval „*za informace v bytových záležitostech*“ a pokračoval: „*[…] Dnes jsme opět obdrželi zprávu, kterou Ti v příloze přikládáme, protože kritikou chceme pomáhati, takže je nutné, aby vedení závodu napřed se vyjádřilo […] Škodit v žádném případě nebudeme.*“[102] V jiném dopise ujišťoval Pechu, že dělničtí „*[…] dopisovatelé nechtějí v nepřátelském úmyslu uhánět vedení závodu […] Naší snahou je, aby kritika pomáhala. Proto budeme vždy upozorňovati nejdříve vás. Proto také posíláme další tři články a žádáme, abyste se co nejdříve k nim vyjádřili.*“[103]

V reakcích na kritiku uveřejněnou v tisku nebo zaslanou přímo příslušným osobám či institucím k vyjádření lze rozeznat některé společné rysy. Pokud se týká věcné podstaty, dotčení ji bud odmítali jako „nepravdivou“ a sami naopak uváděli věci na „pravou míru“, nebo s kritikou více či méně souhlasili (prováděli tzv. sebekritiku). Většinou však své zavinění odmítali a nabízeli jiné příčiny a zdůvodnění kritizovaného stavu věcí. V další fázi pak chtěli znát autora a současně se snažili ukázat, že ani on jistě nemá takříkajíc „zameteno“ před svým „budovatelským“ prahem. Pro názornost se vrátíme k některým výše zmiňovaným kauzám. Na kritiku v příspěvku „*Šetřením lze také pomoci*“, v němž Doležal upozorňoval na škody vznikající

99 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 7. 8. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. 2196, část příloha..

100 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 2. 6. 1952; tamtéž.

101 Dopis redaktora Novického řediteli Pechovi, datovaný 21. 2. 1952; tamtéž.

102 Dopis redaktora Novického vedoucímu závodu V. I. Lenina v Uničově Pechovi, datovaný 26. 2. 1952; tamtéž.

103 Dopis redaktora Novického vedoucímu závodu V. I. Lenina v Uničově Pechovi, datovaný 28. 2. 1952; tamtéž.

špatným skladováním uhlí a jeho následným samovzněcováním, odpověděl předseda závodní rady redaktorovi Novickému: *„[…] Skládka pro palivo kotelny je nedostačující a na přísun uhlí, které nám nepravidelně přichází, nejsme zařízeni.[…] Dle vyšetření palivo, které se vzněcovalo, bylo zapřičiněno přívozem již hořícího paliva prachového na vagonech […] Jedná se o mostecké palivo prachové – povrchové, které má velkou možnost samovznícení.“*[104] Kromě toho by však také rád *„[…] věděl a znal tohoto pisatele, aby Závodní rada mohla se jeho samotného zeptat, co on sám učinil proto, nebo co učinil v kolektivu zaměstnanců, kteří mají na starosti skládku uhlí v našem závodě, aby toto nebylo rozhazováno v hromádkách kolem kolejí a zda poučil všechny příslušné zaměstnance o tom, že uhelný prach, který je k nám dovážen, podléhá samovznícení? […] Je pravdou, že nedostatky musíme odstraňovat, z nedostatků se poučovat a činit patřičné závěry, ale v prvé řadě každý sám u sebe a na svém místě.“*[105]

Doležalovy stížnosti na nevyužitou autobusovou vlečku a následnou přetíženost spoje do zaměstnání byly na rozdíl od předcházejícího případu s uhlím zveřejněny pod názvem *„Jednou denně: Proč?“* Vyjádření zaslané do olomoucké redakce deníku Práce pak již bylo reakcí *„[…] na článek […] uveřejněný ve Vašem časopise z 12. dubna t. r.* [1952].“[106] Zástupci uničovského závodu ČSAD se v něm bránili tvrzením, že na hlavní spoje, které přepravují dělníky do zaměstnání, jsou vlečky podle možností vždy nasazeny, z provozních důvodů je však nelze připojit ke všem spojům. Ohledně údajné přeplněnosti spoje pak nabízeli poněkud odlišný pohled na věc: *„[…] jak bylo již částečně zjištěno“*, měl být podle nich autor článku jedním z těch, *„[…] kteří vždy hráli a ještě hrají v autobusu karty a toto bylo jim přísně zakázáno, neb vždy si zabrali velký kus místa ve vozu […] potom je dosti možné, že jeden s této party si stěžuje na přeplnění proto, že nemůže hráti karty ve vozu a zabírati místo tímto způsobem druhým.“*[107] I uničovští dopraváci žádali *„[…] o zdělení jména tohoto dopisovatele […] Zdali je možná náprava a jedná se o trať, kde je skutečně přeplnění […] pak bude naší snahou nápravu sjednati. Jedná-li se však o pouhou kritiku neprávem, pak budeme vyvozovati důsledky proti tomu, který má zájem o rozšiřování nepravdivých věcí.“*[108]

Podobné rysy najdeme také v reakci na Doležalův příspěvek ohledně nově příchozích mladých vyučenců – strojních zámečníků, ve kterém psal, že si v závodě stěžují, že *„[…] zde dělají práci, kde říkají to jsme se nepotřebovali učit. Proč poněvadž ji dělají*

104 Dopis předsedy závodní rady Uničovských strojíren Kratochvíla olomoucké redakci Práce ze dne 22. 1. 1954; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

105 Tamtéž.

106 Dopis uničovského provozovny ČSAD, n. p., olomoucké redakci Práce, datovaný 21. 5. 1952; tamtéž.

107 Dopis uničovské provozovny ČSAD, n. p., olomoucké redakci Práce s datem doručení do redakce 22. 5. (bez letopočtu); tamtéž. Srov. Dopis uničovské provozovny ČSAD, n. p., olomoucké redakci Práce, datovaný 21. 5. 1952; tamtéž.

108 Tamtéž.

soudruzi, kteří přišli z jiných pracovních odvětví. Jak je možno takto hospodařit s kvalifikovanými vyučenci." Dále varoval, že „*[…] největší nebezpečí je alkohol a krádeže […] Ze dne 21. III. na 22. III. 52 byli okradeni soudruzi na společných ubikacích jedním soudruhem spolubydlícím a spoluzaměstnancem. Okradených bylo několik celkem 6.000 Kč. Bylo to po záloze k výplatě. Dále soudruzi chodí do hospod a pijí a vyhledávají děvčata ne k účelům vzájemně se pobavit, ale v podnapilém stavu s nimi prožit. […] Ptal jsem se soudruhů. Proč to dělají. Jejich odpověď byla: Když se o nás nikdo nestará.*"[109]

Olomoucké redakci tentokrát odpovídal kádrový referent Silný. Zdůraznil vzornou péči závodu o učně (o těch se však Doležal v dopise Novickému nezmiňoval), kterým se měl po pracovní době věnovat „*větší počet vychovatelů*" a pro které měla být zařízena řada zájmových kroužků, knihovna, zajištěno sportovní vyžití apod. [110] Pak se krátce zmínil o nově příchozích vyučencích (a právě o nich Doležal Novickému psal): „*[…] Tito chlapci mají svůj vlastní internát v Uničově na náměstí. Navštěvuje je kulturně propagační referent závodní rady. Závodní rada buduje pro ně sportovní hřiště. Chlapci nemají svého vychovatele, protože těchto sil je v našem závodě nedostatek* [sic]."[111] Nakonec kádrový referent Silný obrátil pozornost opět k učňům a chtěl vědět, kdo si, podle jeho mínění zcela neoprávněně, stěžoval: „*[…] Doufáme, že uznáte, že o naše učně je postaráno. […] Zajímalo by nás jen, kdo má zájem na tom, aby snižoval význam našeho Střediska pracujícího dorostu a nabourával naši práci, jistě odpovědnou. Věříme, že nechcete krýt tyto živly, které jen škodí naší snaze vychovat uvědomělé pracovníky.*"[112]

Redaktor Alfons Novický se snažil výzvám k poskytnutí jména autora příspěvků čelit. „*Přirozeně, že jsme tvoje jméno […] nesdělili,*"[113] oznamoval například Doležalovi poté, co došla od závodní rady Uničovských strojíren odpověď na příspěvek „*Šetřením lze také pomoci.*" Zároveň však chtěl učinit zadost také druhé straně a dodal: „*[…] závodní rada […] se oprávněně ptá, co učinil pisatel kritiky […] co on sám podnikl k nápravě. Čekáme, že se k celé věci obratem vyjádříš.*"[114] Podobně byl Doležal nucen se vyjádřit v případě své stížnosti na přetížený autobus. Závodní rada uničovské ČSAD pak redaktorovi Novickému napsala: „*Vaše odpověď […] týkající se vyjádření ke kritické poznámce ze dne 12./4. 52 není taková jakou jsme očekávali. Žádali jsme o zdělení jména autora, neb neuvádí stále pravdu. […] Proto ještě jednou, zdali je v mezích možnosti, žádáme o zdělení jména dopisovatele,*

109 Rukopis Doležalova příspěvku: „*Velké nebezpečí*", připojený k dopisu redaktorovi Novickému s datem doručení do olomoucké redakce Práce 25. 3. (bez letopočtu); ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

110 Dopis vedoucího kádrového oddělení uničovského závodu Závodů V. I. Lenina Silného olomoucké redakci Práce ze dne 8. 4. 1952; tamtéž.

111 Tamtéž.

112 Tamtéž.

113 Dopis olomoucké redakce Práce Doležalovi, datovaný 26. 1. 1952; tamtéž.

114 Tamtéž.

by jemu jsme mohli věc řádně vysvětliti, aby nepřišlo příště k podobnému kritisování neprávem.“[115] Po dohodě s Doležalem nakonec Novický doporučil uničovským dopravákům, aby se obrátili přímo na Doležala – nikoliv však jako na autora příspěvku, v tomto smyslu zůstala jeho anonymita zachována, nýbrž jako na předsedu klubu dělnických dopisovatelů Závodů V. I. Lenina v Uničově. I v případě „učňů“ žádal – tentokrát redaktor Sedláček – po Doležalovi vyjádření: „*[…] Milý Jožko, učinili jsme dotaz na kádrovém oddělení ve věci tvého kritického článku o výchově učňů. Kádrové oddělení odpovědělo dopisem, který Ti přikládáme k nahlédnutí s tím, abys nám k věci poslal znovu své vyjádření.*“[116] Ten samý den však Sedláček odeslal dopis také kádrovému oddělení. Oznamoval v něm, „*[…] že jsme Vaše vysvětlení ve věci učňů vašeho závodu a jejich výchovy mimo pracovní dobu vzali na vědomí […] s obsahem vaší odpovědi jsme seznámili zároveň našeho dopisovatele s upozorněním, aby si objektivněji všímal problémů ke kterým zaujímá své kritické stanovisko.*“[117] Zřejmě si uvědomil omyl, ke kterému došlo záměnou učňů za vyučence, a chtěl tak, s ohledem na Doležala, ne zcela korektním způsobem celou věc uzavřít. Tomu ostatně odpovídá i Doležalova odpověď do olomoucké redakce: „*Opravdu si nejsem vědom toho, že bych Vám napsal dopis ve věci špatné péče o učně […] není mi nic bližšího známo o jejich práci a o práci v jejich volném čase […] jednalo se o vyučence, kteří přišli z Hradce Králového.*“[118]

Pro Doležala a jeho pozici v závodě ovšem neměly tu více, tu méně úspěšné snahy Novického o zachování jeho anonymity podstatnější význam. Jeho aktivity při zakládání závodního klubu dělnických dopisovatelů byly stejně jako jeho účast při vyjednávání podpory závodního časopisu dostatečně známy. Navíc jeho příspěvky vycházely v závodním časopise podepsané plným jménem a v kritice se neomezoval pouze na stránky závodního časopisu nebo Práce. Když později zpytoval svědomí, Novickému napsal: „*Já vím soudruhu […] šel jsem v kritice příliš ostře a jmenoval jsem osoby na schůzích jsem vytýkal jejich chyby.*“[119]

Čím častější a ostřejší byla Doležalova kritika, tím většímu tlaku byl vystaven. Výše byly citovány názory některých členů vedení závodu a závodní rady o potřebě „vyloučit neuvědomělé“ či „nesprávné lidi“, pronášené v souvislosti s Doležalem v době vyjednávání podpory pro závodní časopis. Dne 23. října 1952, tedy necelý půlrok po vydání prvního čísla, psal redaktoru Novickému jednatel klubu dělnických dopisovatelů Soušek: „*Z příkazu soudr. Doležala musím Vám sděliti, že on jako předseda a já*

115 Dopis závodní rady uničovské provozovny ČSAD, n. p., olomoucké redakci Práce s datem doručení do redakce 11. 6. (bez letopočtu); ABS, f. V-OV, arch. č. 2191, část příloha.

116 Dopis olomoucké redakce Práce Doležalovi, 16. 4. 1952; tamtéž.

117 Dopis olomoucké redakce Práce kádrovému oddělení závodu V. I. Lenina v Uničově, datovaný 16. 4. 1952; tamtéž.

118 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi, datovaný 22. 4. 1952; tamtéž.

119 Nedatovaný rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy „*Milý soudruhu, z tvého dopisu, za který děkuji […]*“; tamtéž.

jednatel kroužku dopisovatelů zříkáme se funkce […] Nutí nás k tomu vážné okolnosti. Jsme oba bombardováni za nic a pro nic v závodě lidmi, kteří vládnou tou nám drahou dělnickou třídou […] Nemáme odnikud podpory, i když se jí s. Doležal dožaduje ustavičně. Zákeřně se proti nám bojuje, zákeřně chtějí nám zlomiti vaz."[120] Co se týká chybějící podpory, neměl Soušek tak docela pravdu. V červenci 1952 se například Novický zajímal: „*[…] kdo to byl ze závodní rady nebo vedení závodu, který řekl na Tvé kritiky, že máš dosti času na různé věci, takže Tě musejí dát na horší pracoviště?*"[121] Jindy zase Doležala ujišťoval: „*[…] KOR*[122] *jsem informoval o situaci* [ve vašem závodě] *a víš, že tajemník s. Srovnal byl hned druhý den u Vás.*"[123] I další dopis svědčí o snaze Novického zasáhnout v rámci možností v Doležalův prospěch: „*[…] V přítomné době máme to již tak daleko, že nastává zlom. Zejména po včerejším aktivu. […] Je jenom třeba, abyste vydrželi. Nikdo Ti nebude dávat kapky, jestliže vydržíš.*"[124]

I přesto bylo Doležalovo postavení v závodě čím dál obtížnější. V lednu 1953 Novickému psal: „*Co se týká mé věci […] vypadá následovně. Soudruh kádrový se vyjádřil, že musí se mnou něco udělat, že pojede na kraj a budou mě muset ze závodu propustit, protože jsem řekl, že provádí špatnou kádrovou politiku a poukázal na umístění jeho dcer v kanceláři a chování jeho dcery.*"[125] V srpnu 1953 pak bylo „*[…] pro různé nesrovnalosti na pracovišti […] nutno ho* [Doležala] *přeřadit jako svařeče na dílnu I., aniž by jeho výdělek byl zkrácen. Jmenovaný přes veškeré vysvětlování a pohovory s tímto nechtěl souhlasiti a donesl si lékařské potvrzení […] že v této práci mu nelze pokračovati. Na jeho vlastní žádost byl přeložen dne 26. 8. 1953 jako pomocný dělník hlavního skladu.*"[126] Alespoň tak celou záležitost popisoval kádrový referent Silný poté, co se redaktor Novický snažil ve prospěch svého dopisovatele intervenovat a obrátil se na něho s dotazem: „*Vážený soudruhu, bylo skutečně nutno dát Josefa Doležala do skladu, v němž pracuje jako pomocný dělník za 4 Kč? Není pro něho jako svářeče jiné umístění?*"[127] Sám Doležal přiznával, že si opravdu lékařské potvrzení donesl, jelikož může svařovat „*[…] jen plechy a slabé věci* [ale] *na H1 se vaří těžké kusy.*"[128] Svůj život po přeřazení na pomocnou práci pak Novickému líčil takto:

120 Dopis Souška a Doležala redaktorovi Novickému, datovaný 23. 10. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

121 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 21. 7. 1952; tamtéž.

122 Krajská odborová rada.

123 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 7. 8. 1952; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

124 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 28. 3. 1952; tamtéž.

125 Dopis Doležala Novickému s datem doručení do olomoucké redakce dne 20. 1. 1953; tamtéž.

126 Dopis vedoucího kádrového oddělení Silného olomoucké redakci Práce z 21. 1. 1954; tamtéž.

127 Dopis olomoucké redakce Práce vedoucímu kádrového oddělení Silnému, datovaný 19. 1. 1954; tamtéž.

128 Nedatovaný rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy „*Milý soudruhu, z tvého dopisu, za který děkuji […]*"; tamtéž.

„[…] Soudruhu nemáme peníze nemáme za co koupit jídlo tak mě sociálně zničili. […] Děcka nemají v čem chodit do školy, ani noviny si nekupuji, jen vypujčuji. Předplatné jsem zrušil.“[129] Byl přesvědčený, že kdyby *„[…] nebýval kritisoval […] tak jsem nyní neskončil to co nyní.“*[130] Obrátil se dokonce i na ředitele Pechu, který *„byl […] opravdu rozhořčen a říkal já vím Tobě se musí pomoci k výdělku za ty peníze nemůžeš se 3 dětmi žít.“*[131] Svoje problematické postavení na pracovišti se Doležal pokoušel řešit také odchodem do jiného zaměstnání, jeho výpověď však nebyla přijata. A byl rovněž *„odhodlán napsat celý případ s. prezidentovi.“*[132]

I za této situace však Josef Doležal stále věřil, *„[…] že všichni ti, kteří dnes rozhodují prý jménem strany a neplní usnesení strany a provádí politiku pro své osobní blaho ti nezvítězí.“*[133] Nabízí se úvaha, že v této výpovědi nechával promluvit hlavně naději na případné zlepšení svého postavení. Svoji roli však jistě hrálo i přesvědčení, že má na své straně „pravdu“. *„Co se týká ČSAD soudr. Novický je pravdou tak jak jsem psal,“*[134] tvrdil například o sporu s uničovskými dopraváky ohledně nevyužité autobusové vlečky. Když Novickému líčil okolnosti přeřazení na pomocnou práci, v úvodu oznamoval: *„[…] píši ti tvrdou pravdu“*.[135] Příspěvek o královéhradeckých vyučencích byl sice *„dosti kritický […] ale pravdivý.“*[136] Jen o několik řádků dále redaktora Sedláčka ujišťoval: *„Mám-li býti tím čím má býti děl. dop. tak ti napíši soudr. Sedláčku pravdu.“*[137] Příspěvek o plýtvání elektrickou energií během málo obsazené noční směny uzavíral slovy: *„Je to soudruzi trochu silné, ale věřte, že čas ukáže zda jsem měl pravdu.“*[138] Postupem času však Doležal svoji „pravdu“ poněkud ztrácel.

129 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy *„Vážený soudruhu, přijmi ode mne soudružský pozdrav“* s datem doručení do olomoucké redakce 19. (měsíc není čitelný) 1954, a nedatovaný rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy *„Milý soudruhu, z tvého dopisu, za který děkuji […]“*; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

130 Rukopis Doležalova dopisu Novickému začínající slovy *„Vážený soudruhu, přijmi ode mne soudružský pozdrav“* s datem doručení do olomoucké redakce 19. (měsíc není čitelný) 1954; tamtéž.

131 Nedatovaný rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy *„Milý soudruhu, z tvého dopisu, za který děkuji […]“*; tamtéž.

132 Tamtéž.

133 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy *„Vážený soudruhu, přijmi ode mne soudružský pozdrav“* s datem doručení do olomoucké redakce 19. (měsíc není čitelný) 1954; tamtéž.

134 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému s datem doručení do olomoucké redakce 17. 6. (bez letopočtu) ; tamtéž.

135 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy *„Vážený soudruhu, přijmi ode mne soudružský pozdrav“* s datem doručení do olomoucké redakce 19. (měsíc není čitelný) 1954; tamtéž.

136 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Sedláčkovi, datovaný 22. 4. 1952; tamtéž.

137 Tamtéž.

138 Nedatovaný rukopis Doležalova příspěvku: *„Jak se nemá hospodařit energetikou“*; tamtéž.

Již v lednu 1953 redaktor Novický Doležala v souvislosti s jeho potížemi v závodě nabádal: „*Milý Jožko, z Tvého dopisu, za který děkuji, mne nejvíce zajímalo, co to zase s Tebou dělají v závodě. […] Snaž se však hledat příčinu těžkostí také v sobě.*“[139]

V březnu téhož roku se pražská ústřední redakce Práce obrátila na Novického s následujícím sdělením: „[Doležal] *Kritisuje […] různé nepořádky v závodě. Protože většina kritiky /v několika článcích/ se týká funkcionářů stranické a odborové organisace, nemůžeme příspěvky uveřejnit bez Tvého předchozího ověření. Znáš jistě s. Doležala i závod, víš tedy, jsou-li to všechno pravdivé údaje, či jde-li o nějaké osobní rozpory a pokus zneužít k nim tisku.*“[140] Celá věc se týkala hlavně odborového funkcionáře, kováře Rábka, který měl podle Doležala podvádět při vykazování pracovního času. Dostával prý „*[…] bílé nevyplněné úkolové lístky, kde čas si sám hlásil a byl mu proplácen. To znamená, že neměl vysazen úkolový čas dle normativu a soudruzi z úkolové kanceláře úkolovali čas takový, jaký si sám nahlásil.*“[141] A dále, že na nově zakoupeném ohýbacím stroji, určeném pro ohyb plechů o maximální tloušťce čtyř milimetrů, ohýbal Rábek plechy silné až patnáct milimetrů, aby tak zvyšoval své údernické výkony. V důsledku toho pak mělo docházet k nadměrnému zatěžování a poškozování stroje a zároveň ke zvýšenému počtu zmetků, neboť příliš široké plechy stroj neohýbal zcela přesně.

Za Rábka se ovšem postavili členové jeho pracovního kolektivu a také „*[…] závodní rozhlas vyhlašoval, že soudruh Rábek pracuje beze zmetků.*“[142] Doležal pak sice Novickému psal, že vysílání závodního rozhlasu „[n]*a naši hale […] vzbudilo u některých soudruhů smích a u některých rozhořčení,*“[143] ten však do ústřední redakce Práce v Praze odpověděl: „*Josef Doležal […] je naším dopisovatelem již více než rok, v daném případě však nemá pravdu. Snad je to kus žárlivosti nad úspěchy s. Rábka […] My jsme do závodu zajeli, byli jsme i v provozu a přesvědčili jsem se, že s. Doležal si neprověřuje to, o čem píše.*“[144] Navíc se ukázalo, že při vyplňování pracovních výkazů nepostupoval zcela v souladu s předpisy ani sám Doležal. Jako předseda dílenské rady a úsekový důvěrník ROH, jimiž byl na svém pracovišti zvolen, ve snaze zajistit pro členy svého pracovního kolektivu mzdy v obvyklé výši, pro což však v danou chvíli nebyl dostatek finančních prostředků, je měl nechat připsat na výplatní listinu ještě jiného pracovního kolektivu. Na ní pak vykázali různé, ve skutečnosti nikdy neodvedené „náhradní práce“, jejichž proplacením jim byly mzdy dorovnány.[145]

139 Dopis olomoucké redakce Práce Doležalovi, datovaný 25. 1. 1953; tamtéž.

140 Dopis ústřední redakce Práce v Praze olomoucké redakci Práce ze dne 27. 2. 1952; tamtéž.

141 Strojopis Doležalova příspěvku: „*Jak vypadají údernické výkony a mzdy s. Rábka*“ připojený k dopisu Novickému s datem doručení do olomoucké redakce Práce 20. 1. 1953; tamtéž.

142 Strojopis Doležalova dopisu Novickému začínající slovy „*Vážený soudruhu, děkujeme Ti za Tvoje dva dopisy*“, s datem doručení do olomoucké redakce Práce 20. 1. 1953; tamtéž.

143 Tamtéž.

144 Novického dopis do ústřední redakce Práce, datovaný 2. 3. 1953; tamtéž.

145 Právě tyto skutečnosti chtěla StB využít jako kompromitující materiál k zavázání Doležala ke spolupráci. Viz dokument Krajské správy StB v Olomouci k vyhodnocení činnosti Josefa

Jako problematický (tím spíše, když vezmeme v úvahu Doležalovu vlastní kritiku klientelistických praktik) se jevil rovněž jeho příslib intervence ve prospěch kolegyně Pospíšilové, která se údajně *„[…] velmi reakčnicky vyjádřila při úmrtí J. V. Stalina."*[146] Když se o příslibu dozvěděl Novický, Doležala napomínal: *„[…] nejednal jsi správně, když jsi jí sdělil, že svým vlivem a svými známostmi pomůžeš jí v její věci."* [147] A snažil se zjistit, jaké důvody Doležala k takovému jednání vedly: *„Odpověz nám, jaký jsi měl zájem na věci E. Pospíšilové, zda jen osobní-citový, či jaký."*[148] Vztah olomoucké redakce odborářského deníku Práce k Doležalovi určovalo v neposlední řadě také dodržování určitých společenských zvyklostí. V červnu 1953 mu Novický poněkud ostřeji sděloval: *„Vážený soudruhu, způsob, jakým jsi nám vrátil dopis Václava Brože teprve po dvou urgencích, svědčí o Tvém poměru k redakci. Avšak ani pro to Tě neodsuzujeme. Až přijdeš k jinému názoru, přihlas se sám."*[149]

Ještě v mnohem méně lichotivém světle vystupuje Josef Doležal v pozdějších výpovědích některých svých spolupracovníků před vyšetřovateli StB. Kovář Václav Jedlička měl o něm prohlásit, že to byl *„[…] prospěchář a kariérista, který měl plno frází o uvědomělosti a politické vyspělosti, sám však toho byl opakem a kde jen mohl a přišel, nabourával pracovní morálku."*[150] Podobně vypovídal i Josef Rábek, který se v roce 1953 stal členem krajského a ústředního výboru Odborového svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu: *„[…] Doležal dělal líbivou politiku a dle mého názoru to byl prospěchář a karierista, který kam přišel, nabourával pracovní morálku."*[151] Kromě toho ve své výpovědi potvrdil, že na ústřední výbor odborového svazu, jehož byl sám členem, předal spolu s dopisem redaktora Novického (aniž by se podrobněji zmínil o jeho obsahu) Doležalův kádrový materiál, *„[…] který obsahoval výpovědi různých funkcionářů a dílovedoucích. V těchto protokolech byl Doležal stavěn jako prospěchář a karierista, který měl jen jeden cíl a to odstranit vedoucí funkcionáře a sám se stát členem Ústředního výboru svazu […] a předsedou záv. rady."*[152] Na základě pokynu ústředního výboru svazu byl následně Josef Doležal ze všech svých odborových funkcí na závodě odvolán.

Jisté východisko znamenala pro Doležala na počátku roku 1954 možnost odjet pracovně na Slovensko do strojírenského závody v Prakovcích. Ještě před odjezdem se snažil urovnat vztahy s Novickým a sliboval: *„[…] Soudr. Novický, ale ať se se mnou*

Doležala z Uničovských strojíren ze dne 16. 6. 1953 a návrh vázání Josefa Doležala ke spolupráci s StB v kategorii informátor, datovaný 15. 2. 1954; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část materiály ze skupinového svazku.

146 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 10. 4. 1953; tamtéž, část příloha.

147 Tamtéž.

148 Tamtéž.

149 Dopis redaktora Novického Doležalovi, datovaný 5. 6. 1953; tamtéž.

150 Zápis výpovědi Václava Jedličky ze dne 7. 9. 1954; tamtéž, část 1 hlavního svazku.

151 Zápis výpovědi Josefa Rábka ze dne 8. 9. 1954; tamtéž.

152 Tamtéž.

děje a s moji rodinou cokoliv, slibuji Ti na svoji čest, že dělnickou třídu nezradím, dělal jsem chyby, ale ne úmyslně chtěl jsem a chci pomáhat, chtěl jsem a chci být zase nejlepším dopisovatelem, chci psát jak o úspěších také ale o nedostatcích, poněvadž nás brzdí jít rychleji vpřed, prosím tě pomáhej mi a veď mě a hlavně důvěřujte mi."[153]

V Prakovcích byl Josef Doležal 16. července 1954 zadržen příslušníky StB z Krajské správy ministerstva vnitra v Košicích. Další den byl eskortován na Krajskou správu ministerstva vnitra v Olomouci a jeho život se začal odvíjet zcela jiným směrem.

Vzhledem ke svému tematickému zaměření si tento příspěvek neklade za cíl hledat odpovědět na otázku, zda Josef Doležal byl, jak tvrdila StB, skutečně odpůrcem lidově-demokratického zřízení, který založil „protistátní" skupinu s úmyslem způsobit zvrat stávajících politických poměrů, nebo zda se stal, jako mnozí další v padesátých letech, obětí vykonstruovaného politického procesu.

V každém případě však stanul před Krajským soudem v Olomouci, který ho 3. prosince 1954 odsoudil za velezradu k trestu odnětí svobody na dobu dvaceti let, propadnutí majetku a ztrátě občanských práv na dobu deseti let. A zde měl prohlásit: *„[…] Kdyby se mnou v r. 1953 nebylo v Uničovských strojírnách tak jednáno, jak bylo, tak bych tuto skupinu nezaložil.*"[154]

Závěr

Lze shrnout, že v oblasti práce a zaměstnání zůstávaly prvořadým zájmem dělníků v průmyslové výrobě v padesátých letech především otázky spojené se mzdou a bydlením. Tyto a další své zájmy mohli dělníci za předpokladu osvojení si ideologického jazyka a ochoty veřejně se angažovat prosazovat mimo jiné i v rámci tzv. kritiky, oficiálně chápané a vyžadované jako výraz účasti na projektu komunistické společnosti. Stejně tak mohla být ovšem tato kritika výrazem osobní zášti či rivality, obzvlášť v případech rychlého sociálního vzestupu, který s sebou probíhající radikální společenská transformace přinášela.

Ať tak, či onak motivovaná, nebyla „kritika" nikdy zcela nevinná. Ohroženi se cítili především členové vedení závodu, neboť poukazy na špatnou organizaci práce, nedostatečné zásobování materiálem, různé formy zvýhodňování některých skupin zaměstnanců, klientelismus při obsazování lepších pracovních pozic apod. uváděly v pochybnost jejich manažerské schopnosti a výkony, kódování do ideologického jazyka pak i jejich celkový postoj k projektu komunistické společnosti. Prostřednictvím instituce tzv. dělnických dopisovatelů navíc do dění v závodech vstupovali novináři a hrozilo tak, že poměry panující v závodě budou vystaveny veřejné kontrole.

153 Rukopis Doležalova dopisu redaktorovi Novickému začínající slovy *„Vážený soudruhu, přijmi ode mne soudružský pozdrav"* s datem doručení do olomoucké redakce 19. (měsíc není čitelný) 1954; ABS, f. V-OV, arch. č. V-2196, část příloha.

154 Protokol o hlavním líčení před Krajským soudem v Olomouci ve dnech 30. 11. – 3. 12. 1954; tamtéž, část skupinový spis.

Vedení závodu na kritiku formálně reagovalo buď jejím přijetím a příslibem nápravy (sebekritikou), nebo ji odmítalo s tím, že podává zkreslený obraz a neodpovídá skutečnému stavu věcí. Obrannou strategií v pravém slova smyslu bylo vytvoření koalice se závodní radou a odborovými funkcionáři a vystavení kritiků pracovním a existenčním obtížím. V ideologické rovině se pak vedení bránilo přeznačením kritiky – z „odhalování nedostatků" se stávala „snaha škodit".

O tom, kdo má „pravdu" a je „loajální" k projektu komunistické společnosti, nakonec rozhodoval zásah „vyšších míst", často vyžádaný samotnými aktéry. V tomto případě to byli především vedoucí funkcionáři regionálního stranického a odborového aparátu, kterým byla skrze žádosti o intervenci zároveň stvrzována jejich legitimita a mocenské postavení. Jestliže bylo již během samotných konfliktů obtížné určit, kdo z aktérů jednal na základě skutečné víry v komunistické ideály a snahy o jejich naplňování, a kdo byl veden především pohnutkami vlastního prospěchu, (a to tím spíše, když postupující instrumentalizace z větší části zbavovala ideologický jazyk rozlišovací schopnosti), o to obtížnější by bylo chtít činit toto rozhodnutí dnes.

V chápání dělníků však tyto konflikty a jejich pozadí, protkané často sítí osobních vztahů a klientelistických vazeb, jen prohlubovaly přesvědčení o nově se utvářejících elitách a té sociální distinkci a distanci, jakou slibovala komunistická společnost odstranit.

Životní příběh sester Drahomíry a Květy Svobodových na pozadí „akce 48“

Filip Stojaník

Úvod

S únorovými událostmi roku 1948 a jejich důsledky se již na počátku existence komunistického režimu v Československu nesmířila řada demokraticky smýšlejících osob. Často mezi nimi byli mladí lidé, kteří nalezli dostatek odvahy a možností, jak této nesvobodě čelit. Následující text pojednává o příběhu sester Svobodových[1], starší Drahomíry (provdané Stuchlíkové)[2] a mladší Květy[3] (provdané Nohejlové, později Nieselové), které se již bezprostředně po komunistickém puči snažily s několika dalšími lidmi konkrétně realizovat své představy o odporu a odboji vůči novému režimu.

Základním a nejvýznamnějším pramenem při tvorbě této studie se stal vyšetřovací spis arch. č. V-5405 MV z Archivu bezpečnostních složek (ABS) v Praze, ve kterém bylo možné dohledat informace o průběhu vyšetřování i soudního řízení, a především vytvořit přehled všech odsouzených, primárně sester Svobodových. S poukazem na zvlášť kritický přístup k tomuto druhu pramenů posloužil rovněž ke konkrétním zjištěním o průběhu a okolnostech odbojové činnosti skupiny. V případě Drahomíry Svobodové byl k dispozici osobní vězeňský spis z Národního archivu (NA). Ani při opakované snaze se však nepodařilo dohledat osobní vězeňský spis Květy Svobodové, jehož absence se projevila při snaze o komplexní popis její vězeňské anabáze. Zároveň je nutné zdůraznit, že cílem předloženého textu nebyla detailní

1 Vzhledem ke skutečnosti, že tematický záměr studie postihuje ve své většině osudy obou sester před provdáním, bude užito ustálené podoby jejich dívčího jména Svobodová. Provdaného příjmení Stuchlíková bude užito jen v případě, bude-li text odkazovat na dobu po propuštění z vězení po roce 1960 nebo bude odkazovat na literaturu či mediální výstupy, kde je tato podoba jména vysloveně užita.

2 Osud Drahomíry Stuchlíkové byl zpracován formou interview in BOUŠKA, Tomáš – LOUČ, Michal – PINEROVÁ, Klára (eds.)*: Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy.* Političtí vězni. cz a Česká asociace orální historie, Praha 2009, s. 293–307. Kromě toho připravili v roce 1991 Vladimír Príkazský a Pavel Michal rozhlasový pořad Osudy, ve kterém byl vedle Drahomíry Stuchlíkové představen též život politické vězeňkyně padesátých let Dagmar Maškové.

3 V archivních dokumentech se lze též setkat s podobami křestního jména Květuška či Květuše.

analýza osudů většiny ostatních protagonistů celého procesu, ale především přiblížení životní etapy obou sester v návaznosti na osoby, které měly zásadní vliv na poznání a přiblížení jejich osudů. Svou roli sehrály materiály ze soukromého archivu Květy Svobodové a Karla Stuchlíka, syna Drahomíry Svobodové, dokreslující charakter rodinného prostředí, ze kterého obě sestry vzešly a kterým byly formovány. Zásadní význam při sbírání materiálu pro studii však mělo několik osobních rozhovorů, systematická a dlouhodobá písemná korespondence autora s narátorkou Květou Svobodovou. Aplikace metody orální historie znamenala významné obohacení příspěvku, zejména pomohla rekonstruovat život obou pamětnic před zatčením, doplnila atmosféru a poměry jednotlivých vězeňských zařízení, kterými Květa Svobodová prošla, a přinesla důležitý pramen poznání osudů obou žen[4] po propuštění z vězení. Všechny pramenné okruhy tak dopomohly k bližšímu poznání tématu, dosud takřka netknutému českou historiografií a publicistikou.

Dětství sester Svobodových

Drahomíra a Květa Svobodovy se narodily v Praze do úřednické rodiny. František a Marie Svobodovi přivedli na svět tři dcery, nejstarší Boženu, Drahomíru a Květu. František Svoboda (nar. 29. září 1886) pocházel z Trhových Svin a jeho dětství a mládí ho zformovalo v šikovného a zručného muže, který podle běžné dobové zvyklosti odešel na zkušenou do Vídně, kde se naučil německy, ale nebyl ušetřen ani pohnutých dějinných zvratů. Bojoval v první balkánské válce[5] a nedlouho po návratu domů vypukla první světová válka. Tentokrát však zvolil zcela jinou cestu. Doplňuje Květa Svobodová: *„[…] Tatínek nechtěl obětovat svůj život a zdraví, aby mohl císař tancovat ve Vídni valčík, a proto utekl a prošel celou Evropou. Nau*čil *se srbsky, italsky, bulharsky* a *utekl přes Itálii do Francie, kde si tamní život velmi chválil a naučil se taky velmi dobře francouzsky.“*[6] Ve Francii pracoval v malé továrničce, kde ho zastihla zpráva o formování československých legií, ke kterým se následně připojil jako radiotelegrafista 21. legie. Ještě před první světovou válkou se oženil s Marií Plechatou (nar. 10. května 1889), rodačkou z pražského Smíchova, a v roce 1914 se jim narodila prvorozená dcera Božena. Po návratu otce z legií přibyla do rodiny 19. prosince 1919 dcera Drahomíra.

Dětství obou sester bylo zpočátku spjaté s pražským Karlínem: *„[…] Tam jsem bydlela do svých šesti let a pak jsme se odstěhovali na Žižkov. Na Žižkově jsme bohužel vydrželi čtyryapadesát let. Protože se moje starší sestra styděla za Žižkov, vydupala si,*

4 Drahomíra Stuchlíková (Svobodová) bohužel zemřela v únoru 2011, tedy krátce před započetím autorova zájmu o toto téma. Z tohoto důvodu chybí komplexní rozhovor, který by přispěl k bližšímu poznání některých skutečností.

5 První balkánská válka (říjen 1912 – květen 1913), konflikt mezi balkánskými zeměmi a Osmanskou říší.

6 Archiv autora (AA), výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

František Svoboda (druhý zprava) jako legionář.
Archiv Karla Stuchlíka.

že bude pokračovat ve škole v Karlíně, kde začala chodit do reálky. Já jsem se po ní opičila, a proto jsem taky nechtěla chodit na Žižkově a nakonec jsem chodila do školy na Vinohradech na náměstí krále Jiřího. Tu jsem ale nedokončila, protože mě to přestalo bavit. Bylo mně asi 14 let, když mě máma přihlásila na rodinnou školu. Tu jsem dokončila za tři roky se dvěma dvojkama. Pak jsem šla do života."[7]

Otec začal za první republiky pracovat v Úřadu pro potírání lichvy, jeho žena zůstala v domácnosti a starala se o rodinu, do které se narodila 5. května 1929 třetí dcera Květa. Věkový rozdíl mezi Květou a oběma staršími sestrami byl velký, a proto se její dětství odehrávalo spíše odděleně a nezávisle na Boženě a Drahomíře. Dodnes vzpomíná na časté tatínkovy cesty, které vyplývaly z jeho profese: „*[…] Zaměstnanci Úřadu pro potírání lichvy jezdili v různé sestavě na nečekané kontroly řezníků, pekařů a všech obchodů a podniků, kde byla možnost podvodu na jakosti zboží a služeb. Doma pak sepisoval výkazy a rozčiloval se nad naším nekvalitním psacím strojem, který stále opravoval.*"[8] Cit pro spravedlnost byl v malé Květě pěstován i maminčiným příkladem. Předškolačku brávala s sebou na prohlídky bytů nezaměstnaných, žijících v chudých poměrech. Sociálně empatická Marie Svobodová a její dcera spatřovaly přelidněné, tmavé a vlhké místnosti. Po podobných prohlídkách podávala maminka na radnici zprávy s úmyslem informovat o situaci úřady a lidem v nuzných poměrech pomoci. Politicky se rodiče klonili k sociální demokracii a velký vzor pro celou

7 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni,* s. 294.

8 AA, písemná korespondence mezi autorem a Květou Nieselovou z 18. 12. 2014.

rodinu představoval prezident Masaryk. Z hlediska religiozity poznamenala rodinu Svobodových otcova legionářská zkušenost: *„Taťka přišel z války, kde coby chlapec z Trhových Svinů zvyklý na zvířata, viděl umírající a zabité koně a samozřejmě lidi a řekl, že je konec s kostelem.“*[9] Toto rozhodnutí však rodičům nebránilo v tom, aby svým dcerám vykládali bibli a společně navštěvovali kostely. Otec se kromě jiného zabýval dějinami a politikou.

Nejmladší Květa své nejranější dětství označuje jako *„[…] hezké a klidné […]“*: *„[…] Mé sestry byly o mnoho let starší (15 a 10 let) a takové dvě slečny nevyprávěly malé holce o problémech s kluky. Vždycky jsem měla poslouchat a do ničeho se neplést. Navíc obě byly ve škole nebo v zaměstnání. Maminka měla sociální sklony, a tak mi čas od času dala pětník, abych ho dala nějakému žebrákovi. Chtěla mě naučit pomáhat a mít pochopení pro druhé.“*[10] Dodnes si vybavuje nezaměstnané, kteří se v zimě těšili z napadaného sněhu, protože věděli, že jim přinesl práci. Obvykle sněhu napadlo tolik, že policie budila domovníky, aby v noci vstávali a zametali. Vánoce rodina prožívala v tradičním duchu s kaprem a dárky. Květa byla zpravidla obdarována punčochami a knížkami, případně ještě malou drobností.

Prostřední Drahomíra po skončení školy hledala práci. Několikrát byla přijata „na zkoušku“, a vzápětí propuštěna. Ve chvíli, kdy našla stálé zaměstnání, se začala nad Československem stahovat mračna nacistické okupace. První předzvěsti budoucího vývoje zastihly rodinu v létě 1938 na prázdninách v Šenavě[11], kterou Svobodovi navštěvovali opakovaně, a tak postřehli, jak se název hotýlku, ve kterém se ubytovávali, změnil ze „Zoufal“ na „Coufal“. Majitelův syn se po prázdninách objevil v Praze s překvapivou žádostí: *„[…] Chtěl po taťkovi, který se prý v Praze vyzná, aby mu poradil, jaký výhodný obchod by si měl zabrat, až přijde velké zabírání. Přijel v černé uniformě a já jsem začala řvát, že k nám jde čert a nebyla jsem k utišení. Taťka se hrozně rozpálil a slíbil mu, že jestli nezmizí, tak ho srazí ze schodů. Mamka se snažila vše trochu zklidnit, protože měla strach z následků, a to byl teprve úplný začátek.“*[12]

Květa Svobodová v časech svého dětství. Archiv Karla Stuchlíka.

Následoval 15. březen 1939 a obě sestry prožívaly realitu nesvobody jako dospívající slečny. Starší Drahomíra pracovala od roku 1937 u firmy Emanuel Hess v Praze jako česko-německá korespondentka a od roku 1941

9 AA, písemná korespondence mezi autorem a Květou Nieselovou z 18. 12. 2014.

10 AA, korespondence ze 17. 12. 2014.

11 Šenava (dnes Pěkná), název části obce Nová Pec v Jihočeském kraji, okres Prachatice.

12 AA, písemná korespondence mezi autorem a pamětnicí Květou Nieselovou z 19. 12. 2014.

zastávala místo úřednice v „obchodní komoře“[13], kde byla podle svých slov „totálně nasazená“.[14] Mladší Květa započala svá gymnaziální studia a v dusivé atmosféře tehdejších časů se stala svědkyní různých vypjatých situací. Ve škole se například objevil přeškrtnutý hákový kříž nebo nápis „Pryč s Němci“. Ve vzpomínkách si uchovala zoufalého ředitele, který se raději na podobné projevy preventivně připravoval: *„[…] Náš ředitel měl pořád mokré kalhoty, a to proto, jak jsme se později dověděli, že v nich nosil mokrý hadřík nebo houbičku, aby mohl takové nápisy smazat.“*[15]

V té době rodina bydlela na Žižkově nedaleko tzv. kapslovny a mezi lidmi se šeptalo, že jestli se kapslovna stane cílem náletu, tak fatální následky odnesou všichni. Válka se Květy a jejích spolužáků konkrétně dotkla v únoru 1945 při bombardování Prahy. Kluci museli sloužit při odklízení trosek a děvčata byla k dispozici jako první pomoc. Nacistickou okupaci nakonec rodina Svobodových přežila bez vážnější úhony. Po jejím skončení se z Květy stala skautka (v dětství chodila do Sokola) a kromě toho se zajímala o cizí jazyky.

Bezprostředně po válce se stala svědkyní jednání, které se jí vrylo hluboko do paměti: *„[…] U nás v domě bydlela rodina, která měla tři kluky a už za revoluce tatínek a dva nejstarší synové řekli, že dům nemůže hladovět, takže se musí postarat o to, aby lidi v domě měli co jíst, takže někam vyrazili. Náhodou jsem se pletla dole po chodbě, že jsem viděla, jak přinesli koš plný buřtů, salámů a nevím čeho všeho. Někde to ukradli a odnesli si to domů a v domě nedali nikomu nic. Naopak se dali k RG*[16] *a na severu zabrali vilu, do které se rychle odstěhovali.“*[17] Dospívající Květa Svobodová zaznamenávala také proměnu názorů některých svých vyučujících, kteří se velmi rychle sblížili s komunistickou ideologií, stejně jako někteří spolužáci, ale konkrétnější obrysy vývoje v Československu si samozřejmě představit nedokázala: *„[…] Doba byla nejistá, pamatuji si, jak jsem se v našem skautském oddíle bavila s jednou dívkou o tom, že taťka byl francouzský legionář. Příště přišla a řekla: ‚Já jsem mluvila s tatínkem o tvém tatínkovi a říkal, že by bylo nejlepší, kdybyste se odstěhovali. Tady to stejně nebude dobré‘.“*[18] Únorové události roku 1948 zastihly Květu s celou třídou na Labské boudě[19], kde společně s ostatními poslouchala v rozhlase Gottwaldův projev, který

13 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Vyšetřovací spisy – Centrála (MV-V), Vyšetřovací spis archivní číslo (arch. č.) V-5405 MV, Protokol o výpovědi Drahomíry Svobodové, 1. 6. 1948.

14 O tomto období z pohledu Drahomíry Stuchlíkové blíže in: BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): Česk*oslovenští političtí vězni,* s. 293–295.

15 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

16 RG – Revoluční gardy, ozbrojené jednotky tvořené dobrovolníky, působící v českých zemích od června do srpna 1945. Pro množství různých excesů, kterých se jejich příslušníci dopouštěli, byly brzy veřejností překřtěny na „rabovací gardy“.

17 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

18 AA, písemná korespondence mezi autorem a Květou Nieselovou z 19. 12. 2014.

19 Labská bouda, hotel nedaleko Špindlerova Mlýna. V popisovaném období hostinec s ubytovacím zařízením.

stvrdil definitivní převzetí moci ve státě ze strany komunistů a předznamenal déle než čtyřicet let trvající totalitu.

Počátky odbojové činnosti

Geneze negativního vztahu sester Svobodových ke komunistickému režimu má kořeny v rodinné výchově a v časech první republiky. Drahomíra se historičce Kláře Pinerové svěřila, že v případě rodičů *„[…] jakmile se řeklo komunismus nebo komunista, byli, jako když se hodí červenej hadr krocanovi.“*[20] Svobodovi své děti vychovávali v protikomunistickém duchu, a to i v tak prokomunisticky orientované čtvrti, jakou v té době byl podle vzpomínek obou sester pražský Žižkov. Pojem komunista si ze svého dětství, ne zrovna v lichotivých konotacích, vybavuje i Květa: *„[…] U kapslovny za první republiky sedávali nezaměstnaní komunisté a hráli celé dny karty. Dostali příspěvky a seděli, hráli karty a pili pivo. Byli strašně nezaměstnaní a strašně komunističtí.“*[21]

V roce 1948 pracovala Drahomíra v obchodní komoře a Květa se připravovala na maturitní zkoušku. Snila o studiu práv nebo cizích jazyků, ale ani jedna z tužeb už nesměla být realizována. Nespokojenost obou sester, zejména starší Drahomíry, vedla ke spontánním úvahám, jak nastupující komunistické totalitě nejlépe vzdorovat. Úsilí obou dívek i dalších osob, které s nimi spolupracovaly, nepostrádalo odhodlání a notnou dávku dychtivosti, které v kombinaci s nezkušeností a v počátku i s idealistickými představami vedly k některým chybám a nedomyšlenostem, jež se v závěru projevily zcela fatálně. S tím souvisí skutečnost, že činnost, kterou obě ženy společně s dalšími osobami začaly připravovat a vyvíjet, neměla dlouhého trvání. Lze konstatovat, že ke zmonitorování celé skupiny ze strany Státní bezpečnosti (StB) došlo již v samotných počátcích; rámcový přehled o aktivitách, které nakonec znamenaly pro obě sestry zatčení a odsouzení, si vytvořila na základě udání.

Zájem StB o Drahomíru Svobodovou podnítilo oznámení ze dne 29. května 1948, že se podílí na rozmnožování ilegálních letáků: *„[…] Šetřením v obchodní komoře v Praze I. bylo zjištěno, že tamní úřednice Drahomíra Svobodová, nar. 19. 12. 1919 v Praze a Dobroslava Löwová, nar. 26. 1. 1926 v Uh. Hradišti, rozmnožovaly a rozšiřovaly v obchodní komoře ilegální tiskopisy pod nadpisem ‚Prohlášení k volbám'. Obě jmenované úřednice byly ve věci protokolárně vyslechnuty a k činu se doznaly. Pravdivost jejich výpovědi byla ověřena šetřením v místě jejich bydliště a domovní prohlídkou u obou jmenovaných, při níž nebylo nalezeno nic usvědčujícího.“*[22]

Státní bezpečnost zareagovala na udání velmi rychle a téhož dne Drahomíru Svobodovou zadržela, umístila do vazby věznice Oblastní úřadovny StB v Praze 1, Bartolomějská ulice, a byl s ní sepsán protokol, ve kterém doznala, že 27. května 1948

20 BOUŠKA– LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni: životní příběhy*, s. 295.

21 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

22 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV.

objevila v poštovní schránce jejich bytu leták s nadpisem „Prohlášení k volbám". Text byl psaný na stroji na průklepovém papíře. Druhého dne leták odnesla do obchodní komory, kde jej s kolegyní Dobroslavou Löwovou opisovaly. Drahomíra sama opsala leták v několika dalších exemplářích.[23] Téhož dne byl ve stejné věci sepsán protokol s Löwovou, která uvedla obdobné skutečnosti. V meritu problému se obě kolegyně shodovaly, výpovědi se lišily spíše v detailech.

Drahomíra Svobodová byla propuštěna z vazby 31. května 1948, ale ještě ten den došlo k jejímu opětovnému zadržení a zároveň k definitivnímu zatčení pro „*[…] zprostředkování zpráv mezi zajištěnými a jejich známými mimo domov*". Konkrétně šlo o telefonické upozornění: „*Když jsem byla dne 31. května 1948 propuštěna z vazby pro rozšiřování ilegálních letáků, čekala jsem před budovou v Praze I., Bartoloměj-ská 10. Při tom jsem přišla na myšlenku, zatelefonovati do bytu Vokálových*[24]*, z jejichž rodiny jsem byla spolu s* jejich *matkou a dvěma dcerami ve vazbě na společné cele č. 11. V telefonním seznamu jsem si vyhledala jejich telefonní číslo, že telefon měli, vyrozu-měla jsem z jejich hovoru a žádala jsem pána, který se mi ozval, aby jim poslal nějaké věci teplé na oblečení, že je jim zima. Prohlásila jsem se celým jménem a vysvětlila situaci, jak jsem se s nimi seznámila a za jakých okolností, a aby zařídil dodání věcí zajištěným. On chtěl ještě věděti něco bližšího a žádal mě, zdali může se mnou mluviti osobně. K této žádosti jsem mu udala své bydliště. Když jsem po hovoru vyšla z budky, přešla jsem na druhou stranu, kde se ke mně přidal nějaký pán a po dotazu, zda jsem Svobodová, předvedl mě na kriminální úřadovnu, odkud jsem byla dána zpět do vazby, […] Žádost o přinesení prádla byla* pouze *za tím účelem, že mně spoluvězeňkyň bylo lito, že je jim zima a oni sami o tom nevěděli.*"[25]

Totéž rovněž zachycuje záznam Oblastní kriminální úřadovny v Praze ze dne 31. května 1948: „*[…] bylo telefonováno do bytu Vokálových v Praze XVIII Střešovi-cích, který jest střežen zdejšími orgány ve věci vyšetřování vraždy, spáchané na Augu-stinu Schrammovi*[26]*, ženou, která žádala, aby byly dopraveny potraviny a oděvy pro příslušníky rodiny Vokálové do policejního vězení. Na dotaz tato žena odpověděla, že se jmenuje Drahomíra Svobodová. […] Protože jest zcela odůvodněné podezření, že Drahomíra Svobodová, […], snaží se vyšetřování případu svého a i ostatních případů*

23 Tamtéž, Protokol sepsaný s Drahomírou Svobodovou, 29. 5. 1948.

24 Eva a Ludmila Vokálovy, politické vězeňkyně komunistického režimu, které byly v roce 1948 odsouzeny (matka Ludmila na 15 let, dcera Eva původně na 10 let, trest jí byl jako mladistvé snížen na polovinu). K odsouzení obou žen došlo v souvislosti s případem Miloslava Choce, obviněného z vraždy policejního důstojníka Augustina Schramma, odsouzeného k trestu smrti a popraveného.

25 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Protokol sepsaný s Drahomírou Svobodovou, 3. 6. 1948. V žádné z citací nebyly opravovány pravopisné a gramatické chyby, text přepsán v autentické podobě. Texty protokolů jsou opraveny jen v nejnutnější míře.

26 Augustin Schramm (2. 3. 1907 – 27. 5. 1948), komunistický funkcionář a agent NKVD. V roce 1948 byl zastřelen a z vraždy obviněni Miloslav Choc a Slavoj Šádek, kteří byli v únoru 1949 popraveni.

jejích spoluvězeňkyň mařiti, byla znovu vzata do vazby a jest ji třeba předati Ostb Praha k dalšímu řízení.“[27]

Podle trestního oznámení z 15. června 1948 došlo k zabavení deseti kopií výše uvedeného letáku. Podstatou prohlášení byla výzva, aby lidé v nadcházejících parlamentních volbách[28] hlasovali prostřednictvím tzv. bílého lístku. Zejména závěrečná pasáž přiměla Drahomíru Svobodovou, jak ostatně uvedla v protokolu ze dne 29. května 1948, k jejímu rozhodnutí: „*Hlasujte bílým lístkem. A nyní, prosíme, dejte tento dopis přečísti svým známým, opište jej a pošlete co nejrychleji dál. Den voleb se rychle blíží.*“[29]

K opětovně zatčené Drahomíře Svobodové se začaly nešťastně sbíhat další okolnosti, které situaci stále více komplikovaly: „*Po zatčení byl u ní nalezen korespondenční lístek, který připojuji, na němž byl nalepen novinový výstřižek štvavého rázu, který měl býti pravděpodobně někam s určitým úmyslem zaslán.*“[30] Uvedený korespondenční lístek podle dostupných pramenů obsahoval vlepený výstřižek se stručným textem anekdotického rázu, který poukazoval na analogii mezi nacistickou a komunistickou totalitou: „*Dovolte! Já jsem pochodoval pod rudým praporem už tehdy, když na něm byl ještě – hákový kříž.*“[31] Bohužel nezůstalo jen u novinového výstřižku. Negativní úlohu měla vzápětí sehrát i její kolegyně: „*Dobroslava Löwová po svém propuštění učinila zdejšímu orgánu oznámení, že její kolegině*[32] *Drahomíra Svobodová se zabývá ještě jinou protistátní činností, o které však nic bližšího neví. Na základě této výpovědi byla Drahomíra Svobodová opět předvedena do vazby zdejší úřadovny a podrobena dlouhému výslechu.*“[33] Dnes už lze stěží zjistit, jak a proč se uvedené okolnosti seběhly. Otázkou zůstává, z jakých pohnutek učinila Löwová toto neurčité oznámení. Faktem je, že v té době již StB měla indicie, které ji mohly vést k úvaze, že opisování a rozšiřování „Prohlášení k volbám“ nebylo nejpodstatnější a nejvýznamnější aktivitou Drahomíry Svobodové.

Mladší Květa Svobodová studovala na jaře 1948 poslední ročník Státního reálného gymnázia v Praze XI, Sladkovského náměstí. Maturitu ještě absolvovat stihla, ale následný vývoj už naznačoval, jak se bude její životní osud vyvíjet: „*Udělala jsem maturitu a dostala vysvědčení. Jen jsem došla domů, přišel školník a vysvědčení jsem mu musela dát. Byl to rozkaz komunistické buňky ze školy, abych nemohla jít na vysokou školu.*“[34]

Květa neměla s uvedenou letákovou epizodou nic společného a v případě Drahomíry tato část protikomunistických aktivit nepředstavovala to hlavní. Státní bezpečnost

27 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Záznam Oblastní kriminální úřadovny v Praze, 31. 5. 1948.

28 První nedemokratické volby do Národního shromáždění se konaly 30. 5. 1948.

29 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Prohlášení k volbám.

30 Tamtéž, Trestní oznámení na Drahomíru Svobodovou a spol., 15. 6. 1948.

31 Tamtéž, korespondenční lístek s novinovým výstřižkem.

32 Pravopisná chyba v zápisu.

33 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Trestní oznámení na Drahomíru Svobodovou a spol., 15. 6. 1948.

34 AA, písemná korespondence mezi autorem a Květou Nieselovou z 26. 5. 2011.

se na Květu zaměřila již koncem dubna a tehdy rovněž začala monitorovat i další osoby, které později skončily s oběma sestrami v totožné věci před Státním soudem v Praze.

Státní bezpečnost se v obou okruzích[35] protikomunistické činnosti (tj. opisování a rozšiřování letáku i akce vojenského charakteru) orientovala na základě oznámení od konkrétních osob. Dne 23. dubna 1948 se dostavil strážmistr Václav Slavík na oddělení 2a MV-SNB se sdělením, že podezírá určitou skupinu lidí z protistátní činnosti: *„[…] Mezi těmito lidmi mluví se o dodávce zbraní anglického původu, vysílacích stanic, a těchto prostředků má býti použito k ozbrojenému protistátnímu puči v ČSR.“*[36] Strážmistr informaci získal zčásti od studenta reálného gymnázia Karla Plaňanského a od jeho matky Milady Plaňanské. Karel totiž navštěvoval svoji babičku *„[…] která žije ve společné domácnosti se škpt. Rudolfem Hrazdílkem […], který je na MNO /jako důstojník-zbrojíř/ Škpt. Hrazdílek má u sebe syna Milady Plaňanské z jejího prvního manželství, kdy byla provdána za němce Hakla a kterého škpt. Hrazdílek přijmul za vlastního. Je to Erik Hackl-Hrazdílek, student /stár asi 18 roků/, bytem u škpt. Hrazdílka.“*[37] V dokumentu[38] se již vyskytuje jméno Květy Svobodové v souvislosti s osobami, se kterými se Erik Hackel stýká.

Za jakých okolností a z jakých pohnutek navštívila Milada Plaňanská strážmistra Slavíka, není dnes možné určit. Údajně tak učinila *„[…] s pláčem a říkala, že tito mají určitě v něčem prsty.“*[39] Znala se osobně se strážmistrovou manželkou. Erik Hackel-Hrazdílek k této skutečnosti v protokolu sepsaném 7. června 1948 dodává*: „[…] přišla domů moje matka Milada Plaňanská a říkala mi, že na návštěvě manželky policisty Slavíka v jejich bytě byli přítomni nějací komunističtí funkcionáři a říkali, že bude zatčena skupina studentů, která se zabývá illegální činností. Jednalo se o skupinu, jejíž členové měli býti příslušníky národně-socialistické strany.“*[40]

Zápisy v protokolech naznačují různé interpretace příčin celé události. Sehrály svou roli psychické vypětí, strach či jakési zmatení pojmů?[41] Na druhou stranu se

35 Rozhovor, který s Drahomírou Stuchlíkovou (Svobodovou) vedla historička Klára Pinerová, popisuje z její protikomunistické činnosti pouze jeden okruh (opisování a rozšiřování Prohlášení k volbám). V případě, že by byly otázky směřovány i k aktivitám z druhého okruhu (tj. odbojové činnosti vojenského charakteru), mohla být vypovídací hodnota interview ještě významnější.

36 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Opis: Erik Hackl-Hrazdílek a spol., podezření z protistátní činnosti. V pramenech se lze setkat s několika variantami zápisu (Hackl, Hackel, Hakl), což se projevuje i v textu studie.

37 Tamtéž.

38 Originál dokumentu je datovaný k 26. 4. 1948. Citovaný pramen je opisem z 8. 6. 1948.

39 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Opis: Erik Hakl-Hrazdílek a spol., podezření z protistátní činnosti.

40 Tamtéž, Protokol sepsaný s Karlem Hackelem-Hrazdílkem, 7. 6. 1948.

41 S vědomím maximální kritické percepce uvedeného pramene vyvstávají otázky, zda oznámení bylo podáno oficiálně, či neoficiálně. Plaňanská podle archivních pramenů u Slavíkových

dochovala informace, která Miladu Plaňanskou staví do zcela jiného světla. Na základě výslechů obviněných nabyla StB zpočátku dojmu, že štábní kapitán Hrazdílek o činnosti svého adoptivního syna věděl a mlčky s ní souhlasil: *„[…] a v ní neustál přesto, že byl dvakráte varován a to jednou přímo stržm. SNB Václavem Slavíkem […], který byl o věci částečně informován Karlem Plaňanským, bratrem Erika Hackla, […] a po druhé nepřímo, když matka Erika Hackla, Milada Plaňanská, rozená Kalecká […], která u Slavíků posluhovala, vyslechla náhodný rozhovor mezi osobami tam přítomnými o domovních prohlídkách, které měly býti provedeny v okolí proti několika studentům, kteří se zabývali rozšiřováním ilegálních letáků. Uvedený rozhovor byl sice všeobecného rázu, ale přesto dal podnět k tomu, že Milada Plaňanská varovala svého syna Erika Hackla a tento odeslal smluvenou šifrovanou depeši Květě Svobodové, která ihned spálila materiál, usvědčující celou skupinu.“*[42] Podle dalších informací měl strážmistr Slavík varovat štábního kapitána Hrazdílka, a ten společně s adoptivním synem Erikem Hacklem spálil opisy několika důležitých listin. K domovním prohlídkám, o kterých se Milada Plaňanská doslechla v bytě Slavíkových, nakonec nedošlo, *„[…] což skupinu zbavilo strachu, takže pokračovala ve své činnosti. Erik Hackel pak dodal Květě Svobodové opis nejdůležitějšího tajného vojenského spisu, který pojednával o zřízení tajných továren na výbušniny na Moravě a na Slovensku.“*[43]

Spis však již nemohl být dál předán, neboť 29. května 1948 byla Drahomíra Svobodová zatčena. Podle trestního oznámení měla Květa ze strachu před domovní prohlídkou uvedený opis spálit. Dodnes si na tyto události vzpomíná: *„[…] Jednou přišli k nám domů, a když se prohlásili jako policie, tak jsem dostala bleskovou myšlenku. Jak tak šli z kuchyně do pokoje, tak já jsem šla z kuchyně do koupelny a v kuchyni jsem popadla papír, který jsem v koupelně v kamnech spálila. Nevěděla jsem přesně, co to je, ale náhodou tam ležely sirky, takže jsem to spálila.“*[44]

Do problémů se začal zaplétat i strážmistr Slavík, který se hájil tím, že neznal celý rozsah Hacklovy činnosti a v zásadě jí nepřikládal velkou důležitost. Upozornil však štábního kapitána Hrazdílka, aby v činnosti nebylo pokračováno. Okolnost, do jaké míry Hrazdílek o počínání svého adoptivního syna Erika věděl, není jednoznačná. O věci ex post podal strážmistr Slavík hlášení místnímu velitelství SNB, přitom měl ale zamlčet skutečnost, že Hrazdílka předem varoval, kvůli čemuž započalo

posluhovala, a je nutné klást si otázku, zda tušila, jaké může mít její oznámení následky, a zda tak činila záměrně či v běžném hovoru. Opomenout nelze ani skutečnost, v jakém psychickém rozpoložení se podle náznaků archivního pramene nacházela, jakým způsobem se tedy strážmistr Slavík k informaci dostal, a zda jím sepsaný protokol plně postihuje skutečný průběh událostí. U jejího syna Karla by pak nemělo být opomenuto jeho mládí (14 let) a životní nezkušenost. Již se patrně nepodaří zodpovědět otázku, jaký úmysl v celé záležitosti převládl.

42 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Trestní oznámení na Drahomíru Svobodovou a spol., 15. 6. 1948.

43 Tamtéž.

44 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

vyšetřování samotného Slavíka. Štábní kapitán Hrazdílek byl na základě výše uvedených zjištění vzat do vazby, čímž nastalo soustředěné vyšetřování jeho osoby.[45] Za klíčovou postavu celého případu lze vedle Drahomíry Svobodové považovat také Erika Hackela-Hrazdílka, od kterého se odvíjely mnohé navazující iniciativy.

Erik Hackel-Hrazdílek se narodil 8. září 1929 v Prešově a stejně jako Květa Svobodová navštěvoval pražské gymnázium na Sladkovského náměstí. Svého biologického otce nepoznal a společně s matkou žil většinou u svého strýce, štábního kapitána Rudolfa Hrazdílka, který ho později adoptoval. Rudolf Hrazdílek se nevědomky do celého případu zapletl Erikovým prostřednictvím, a to zejména kvůli své vojenské hodnosti a přístupu k důležitým materiálům vojenského charakteru. Erik Hackel-Hrazdílek docházel do bytu Svobodových doučovat spolužačku Květuši deskriptivní geometrii. S rodinou Svobodových se seznámil ještě před únorovými událostmi, koncem roku 1947:

„[…] Uvedené spolužačce jsem sdělil, že můj adoptivní otec je zaměstnán v VIII. odboru ministerstva národní obrany, a že tam pracuje na sestavování přehledných tabulek o výrobě průmyslových podniků pracujících pro vojenskou správu. Těsně po únorových událostech zeptala se mne sestra uvedené spolužačky Drahomíra Svobodová, při příležitosti mé návštěvy, zda jest pravdou, že můj otec je zaměstnán na ministerstvu národní obrany a v čem pracuje. Odpověděl jsem nejprve vyhýbavě, ale když naléhala, tak jsem jí sdělil, v jakém oboru můj otec pracuje. Nepamatuji se, zda při prvé či druhé návštěvě která následovala, mě Drahomíra Svobodová žádala, zda bych jí nemohl přinést nějaké důležité vojenské zprávy. Na to jsem odpověděl, že otec domů tajné věci nenosí, ježto je musí nechati v kanceláři v tresoru. Když jsem se jí tázal, nač uvedené věci potřebuje, říkala, že budou dodány Angličanům. Jakým způsobem neřekla. Tehdy jsem byl toho názoru, že zdejší režim neodpovídá Košickému programu se zásadou čtyř politických stran majících možnost svobodné volební agitace a proto doufaje, že pomocí západu mohla by tu nastati změna v tomto směru, souhlasil jsem, že určité zprávy Drahomíře Svobodové dodám.“[46]

Květa Svobodová působila především jako „spojka“, která přebírala od Erika Hackela-Hrazdílka požadované materiály a případně je předávala dál sestře. V této věci byl několikrát zaangažován i spolužák Svatopluk Kabíček, který při cestě ze školy předal zprávy Drahomíře Svobodové do obchodní a živnostenské komory, ta je posléze donesla Květě, která je vrátila Hackelovi.[47] Skupina se snažila dodržovat dohodnutá konspirační ujednání: *„[…] podle instrukce mé sestry* [Drahomíry] *má o činnosti této organisace věděti pokud možno co nejméně osob.*“[48] Přesto se nepodařilo vše

45 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Trestní oznámení na Drahomíru Svobodovou a spol., 15. 6. 1948.

46 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Protokol sepsaný s Erikem Hackelem-Hrazdílkem, 3. 6. 1948.

47 Tamtéž, Protokol sepsaný s Květuškou Svobodovou, 3. 6. 1948.

48 Tamtéž, Protokol sepsaný s Květuškou Svobodovou, 7. 6. 1948.

dostatečně utajit a z dochovaných protokolů je patrné, že se k informacím o jejím působení dostávalo více lidí, než bylo žádoucí.

Než dojde ke zmapování konkrétních činů, které StB dávala aktérům za vinu, je podstatné vrátit se k účasti Květy Svobodové. V jejím případě vykazují archivní prameny množství navzájem rozporných údajů (zejména v termínech jejího zadržení). V souvislosti s prvním zadržením se lze dočíst datum 3. května 1948[49], které je však s největší pravděpodobností překlepem. Toto potvrzují nejen některé další dokumenty[50], ale též prostá logika, neboť uvedené datum by předcházelo její maturitní zkoušce stejně jako termínům zadržení „významnějších aktérů" – Drahomíry Svobodové a Erika Hackela-Hrazdílka. Květu Svobodovou zadrželi 3. června 1948, nedlouho po složení zkoušky dospělosti. Umístěna byla v Oblastní úřadovně StB v Bartolomějské ulici: „*[…] Policajt přišel k nám domů, že mám jít na výslech. Šli jsme pěšky ze Žižkova do Bartolomějské ulice. Vyšetřovali různě, ve dne i v noci. Pak zjistili, že moje sestra a já jsme na jedné cele.*[51] *To byl strašlivý omyl a bylo zle, že jsme to měly říct, že jsme sestry. Říkala jsem si, že policie, která všechno ví, tak mohla vědět tohle taky.*"[52] Hned ten den byla vyslýchána, další den podle několika pramenů propuštěna,[53] ale ani tento moment není prost rozporů, neboť na základě záznamu o zadržení se tak mělo stát až 14. června[54], což se v kontextu dalších zjištění jeví pravděpodobněji.

Ve stejných dnech vyslýchala StB také Erika Hackela-Hrazdílka, který při prvním výslechu mimo jiné uvedl: „*[…] Po ujednání s Drahomírou Svobodovou jsem svému otci třikrát nebo čtyřikrát v noci, když spal, vyňal z aktovky listiny vojenského rázu, které jsem opsal tužkou nebo perem na papír a originály pak opět uložil otci do aktovky.*"[55] Výslech o čtyři dny později se nesl již v docela jiném duchu. Výpovědi se lišily výraznou obšírností a zřetelnými odchylkami od původního prohlášení. Užil-li Erik Hackel-Hrazdílek 3. června 1948 formulaci: „*Prohlašuji, že otec o této mé činnosti ničeho nevěděl,*[56] dne 7. června již spoluúčast svého adoptivního otce při svých aktivitách připouští. Jaké konkrétní dokumenty měl Hackel-Hrazdílek zprostředkovávat, lze vyčíst z rozsudku Státního soudu v Praze ze dne 4. června 1949: „*[…] Z věcí otcových vzal obžal. elaborát z výzkumného oddělení Zbrojovky Brno, spis o palebních průměrech dělostřelectva, přehled o stavu dnešních zbraní a minometů z SSSR, přehled*

49 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Zadržení Květušky Svobodové.

50 Například viz ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, rozsudek, 4. 6. 1949.

51 V záznamu o zadržení Drahomíry Svobodové z 29. 5. 1948 je u dvojmístné číslice druhá číslovka přepsána (nově cela č. 12). Zda má popisovaná úprava případnou souvislost s děním popisovaným Květou Nieselovou, již s jistotou zjistit nelze. Viz ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Zadržení Drahomíry Svobodové.

52 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

53 Např. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, rozsudek, 4. 6. 1949.

54 Tamtéž, Zadržení Květušky Svobodové.

55 Tamtéž, Protokol sepsaný s Erikem Hackelem-Hrazdílkem, 3. 6. 1948.

56 Tamtéž.

děl zařazených do útvarů A a B, přehled o počtu ručních zbraní, samopalů, kulometů a přileb a 2 brožury, jednající o výcviku a průstřelech pancéře. Tyto věci opsal pak obžalovaný spolu s Květou Svobodovou. Originály vrátil obžalovaný opsané zase do věcí svého otce. Ve strachu, že celá věc bude domovními prohlídkami prozrazena, poslal obžalovaný Květě Svobodové šifrovací sdělení, aby veškeré kopírovací papíry a i jiné doklady ihned spálila. Šifrovací klíč byl vytvořen na základě abecedního seřazení mezinárodních značek prvků Mendělejevovy soustavy. Později našel obžalovaný v otcově aktovce záznam o konferenci na hlavním štábu, která jednala o instalaci nových tajných válečných podniků a to o plánu S – Ž na zařízení podzemních tajných továren na Slovensku. Opis tohoto elaborátu odevzdal obžalovaný Květě Svobodové.“[57]

S drobnými odlišnostmi se seznam dokumentů vojenské povahy objevuje v rozsudku ještě jednou. Pro StB samozřejmě znamenala právě tato část odbojových aktivit nejvýživnější sousto: *„[…] Později však dala Drahomíra Svobodová Krejzovi listiny obsahující údaje o zbraních a vojenském materiálu a to: 1/ seznam ráží děl, materiálu a minometů zavedených v čsl. armádě. 2/ opis přehledu o stavu ručních zbraní a minometů z SSSR. 3/ opis přehledu děl zařazených do útvaru A a B uspořádaný podle přehledné tabulky k výnosu hlav. štábu. 4/ opis přehledu o počtu ručních zbraní, samopalů, kulometů, minometů a přileb. 5/ opis výnosu ministerstva N. O. s rozdělovníkem. 6/ informativní popis nábojů se specielními střelami. 7/ pokyny pro práci ve skladištích na munici a látky výbušné.“*[58]

Pozice obžalovaných se dále zkomplikovala klauzulí, která akcentovala význam uvedených materiálů z pohledu komunistického režimu: *„[…] Na základě dobrozdání znalců z oboru vojenského zpravodajství zjistil pak soud, že zprávy, které obžalovaný Erik Hackel získával a z nichž některé dodal prostřednictvím obž. Květy Svobodové obž. Drahomíře Svobodové a která pak je dodávala obž. Miloši Krejzovi za tím účelem, aby je dodal cizí moci, obsahují skutečnosti a opatření, které musí zůstati utajeny pro obranu státu.“*[59]

Zmiňovaný Miloš Krejza (nar. 19. června 1912 ve Vraňanech, okr. Mělník) měl podle rozsudku Státního soudu v Praze ze 4. června 1949 přebírat od Drahomíry Svobodové vojenské zprávy a plánovat odchod za hranice. V celém případu však sehrál mnohem významnější, komplikovanou a absurdní úlohu. Pracoval jako nakladatelský redaktor a lektor a příčinou jeho zapojení do uvedených aktivit byly blízké vztahy s Drahomírou, se kterou se podle svých slov poznal asi před devíti lety, tedy někdy na konci třicátých let. Oba spojovaly identické zájmy (hudba a literatura), ale rozvinuté sympatie postupně ochladly. Dnes již nelze zodpovědně zrekonstruovat, jakou míru zapojení do svých protikomunistických plánů Drahomíra od Krejzy očekávala, a zda on měl vůbec zájem se reálně na činnostech tohoto druhu podílet. Jak bude nastíněno dále, Miloš Krejza svou roli značně bagatelizoval. Logicky vzato,

57 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 4. 6. 1949.

58 Tamtéž,

59 Tamtéž.

tato možnost se přímo nabízela a zatčený klíčovou míru iniciativy připisoval právě Drahomíře. Sám sebe dokonce stylizoval do pozice člověka, který jí tyto aktivity rozmlouval. Řeč se vedla na téma soudního jednání, *„[…] ve kterém se projednával případ nějakých prozrazených plánů nebo tak nějak podobně. Pamatuji se, že jsem se tehdy o této věci velmi kategoricky vyjádřil a řekl jsem, že s takovými věcmi si nemá nikdo zahrávat, že je to věc velmi nebezpečná, která mívá osudné následky. Po nějakém čase, opět nevím, v jaké souvislosti jsme o této věci nějak teoreticky opět hovořili, a pamatuji se, že jsem všechno odbýval nějakým vtipem, chtěje tím slečně Svobodové vyvrátiti takové romantické myšlenky, o kterých jsem pravil, že patří do knížek a ne do našeho praktického života.“*[60]

Nezůstalo však jen u proklamovaného nabádání k rozvaze, Miloš Krejza se ve své úvaze přiklonil též ke vstupu do KSČ, ke kterému Drahomíru nabádal: *„[…] Vstup jsem jí doporučil jako samozřejmost, s tím podotknutím, že na komunistickou stranu nelze se dále dívati jen jako na stranu jako takovou, nýbrž jako na hnutí celonárodní, které bude určovati politický obsah naší národní fronty a vůbec politického života.“*[61]

Ať už jsou uvedená slova důkazem určitého pragmatismu, či si jejich vyřčením chtěl ex post vylepšit během výslechu svou situaci a již tak pošramocený kádrový profil, se pochopitelně zjistit nedá. StB u Miloše Krejzy opakovaně zdůrazňovala, že v roce 1946 stanul před Mimořádným lidovým soudem v Praze, a tuto problematickou kapitolu jeho života využila a vehementně akcentovala. O soudním přelíčení roku 1946 se dá s jistou dávkou nadsázky prohlásit, že pro Miloše Krejzu se neslo v duchu Pyrrhova vítězství: *„Obžaloba […] vinila M. Krejzu z propagace nacismu. V průběhu přelíčení byly čteny články aktivistického obsahu, jež obžalovaný během okupace napsal. Slyšení svědkové však, m.j. poslanec Svobodová*[62]*, Fiala Udavský*[63]*, prokázali svými výpověďmi, že obžalovaný zúčastňoval se illegální práce, zejména zasílání zpráv přes italský konsulát do zahraničí. Soud, přihlédnuv k této jeho činnosti, kvalifikoval ji jako polehčující okolnost do té míry, že rozsudkem uznal obžalovaného vinným, upustil však od potrestání.“*[64]

Na základě výslechů zadržených si mohla StB začít tvořit představu o jejich činnosti i dalších souvislostech, které byly následně využity při přípravách obžaloby.

60 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Protokol sepsaný s Milošem Krejzou, 3. 6. 1948.

61 Tamtéž.

62 Nina Svobodová (16. 6. 1902 – 4. 9. 1988) česká spisovatelka, redaktorka a překladatelka spjatá s Československou stranou lidovou. V roce 1949 byla komunistickým režimem z politických důvodů zatčena a roku 1950 odsouzena k patnácti letům těžkého žaláře. V roce 1960 byla propuštěna na amnestii, ale v červnu 1961 opětovně zatčena. Ve vězení strávila dalších více než šest let.

63 František (Josef) Fiala, katolický kněz slovenské národnosti, který po skončení druhé světové války působil v Praze u sv. Jakuba.

64 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, novinový výstřižek: Národní osvobození, roč. 17, č. 278, 4. 12. 1946.

Zatímco u Drahomíry Svobodové pokračovalo vazební stíhání, mladší Květa trávila léto 1948 na svobodě. Zlom v jejím životě nastal začátkem září 1948, v době, kdy zemřel prezident Edvard Beneš. Její opětovné zadržení, ke kterému tehdy došlo, má jen minimální oporu v dochovaných pramenech a jeho zpětná rekonstrukce je značně problematická. Zadržena byla 8. září 1948, v den pohřbu Edvarda Beneše. Jako oficiální důvod je uvedeno „pobuřování". Průběh zadržení doplňuje záznam, že byla odsouzena k trestu vězení v délce čtrnácti dnů ve smyslu zákona o organizaci politické správy.[65] Zůstává nasnadě, že v tomto případě existovala přímá souvislost s úmrtím prezidenta Beneše a že se zadržení vyvinulo v záležitost preventivního rázu. Z pohledu Květy Svobodové se tehdejší události seběhly takto:

„[…] Zatkli mě před pohřbem prezidenta Beneše, abych se eventuelně nezúčastnila nějakého povstání. Dali mě do Ruzyně, kde byly mraky lidí. V jednom traktu byla umístěna jugoslávská mládež, stáli u okna a celé dny volali: ‚Jedan dva, jedan dva, omladina Titova'. Pak přišli dozorači[66]*, aby ztichli. Pět minut byli zticha a pak zase začali. Neměla jsem tehdy nic s sebou. Zatkli mě doma a řekli, že mě zase hned propustí, u sebe jsem měla jen kapesníky. Naši nevěděli, kde jsem a někdo tam měl s sebou tužku a papír, tak jsme všichni napsali adresu a shodili papírky dolů na ulici. Lidi to sesbírali, a tak naši dostali zprávu, že jsem v Ruzyni. Po nějaké době se otevřely dveře a začalo propouštění. Všechny, kteří tam byli, a které zatkli v biografu při sledování nějakého filmu, propustili, ale ne mě. Zůstala jsem tam sama. Bouchala jsem na dveře a přišel dozorák, tak jsem mu říkala, že mě tam zapomněl. Naštěstí se opřel o dveře, čímž vznikl průchod, kterým jsem proklouzla a běžela jsem dolů. Slyšela jsem hlasy, otevřela jsem dveře, vlítla jsem tam a viděla jsem u stolu sedět pány, kteří kouřili a měli hotovo. Vyjeli na mě: ‚Co chcete, co tady chcete, kde jste se tu vzala?' Hledali, jestli zapomněli nebo nezapomněli, a pak přišli na to, že se moje papíry skutečně ztratily. Propustili mě a až domů na Žižkov jsem jela načerno, ale náhodou jsem dojela."*[67]

Zatčení obou sester se podepsalo také na životě jejich rodičů. Františka Svobodu propustili ze zaměstnání a musel si hledat novou práci. Dvaašedesátiletému bývalému legionáři se nakonec naskytla možnost výdělku při výrobě matrací. Naštěstí mohl nést ztrátu úřednického místa o to snáze, že již od dětství vykazoval mimořádnou zručnost. Příslušníci StB si od počátku lámali hlavu s tím, zda nejsou do protirežimních aktivit obou sester nějakým způsobem zaangažováni jejich rodiče. V již zmíněném opisu oznámení Místního velitelství Sboru národní bezpečnosti v Praze (MV-SNB)[68] je otec Svoboda zmiňován jako možný spoluúčastník tušené skupiny.[69] Mezitím probíhalo vyšetřování obou sester. Obě po roce 1989 shodně vypověděly,

65 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Zadržení Květušky Svobodové, 9. 9. 1948.

66 Dozorák – ve vězeňském slangu označení pro dozorce.

67 AA, Výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

68 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Opis: Erik Hakl-Hrazdílek a spol., podezření z protistátní činnosti.

69 Tamtéž.

že se na nich během výslechů nikdo nedopustil fyzického násilí, což souvisí s faktem, že totalitní režim spolu se svými vyšetřovacími metodami nebyl v roce 1948 ještě plně stabilizován. Během roku 1948 docházelo k výměně vyšetřovatelů a dozorců, čímž se poměry začaly výrazně zhoršovat. Obě se samozřejmě setkaly s psychickým nátlakem, vyhrožováním či arogancí, ale fyzické násilí vůči nim vyšetřovatelé neuplatňovali. Výhrůžky a psychický tlak však sehrály svou negativní úlohu při formulaci jejich výpovědí: *„[…] Slušní nebyli, ale mě nikdo netloukl. Byli drzí a šíleně primitivní. Zkoušeli se něco dovědět, ale moc informovaní vlastně nebyli. Ptali se na školu a na všechno možné, šli všemi směry, kdyby někde někoho našli navíc. Měla jsem dojem, že by jim nevadilo, kdyby se k tomu přiřadilo víc lidí.“*[70]

Téměř rok nato stanuly obě sestry společně s dalšími obžalovanými před Státním soudem v Praze.

Odsouzení

V červnu 1949 vyslal komunistický režim několik zcela zřetelných signálů, na jejichž základě mohli vnímavější a demokraticky smýšlející obyvatelé Československa definitivně pochopit, že vývoj v zemi jde nezadržitelně cestou nesvobody a politické diktatury. V měsíci, kdy sestry Svobodovy čekal jeden z nejtěžších momentů jejich života, se v podobné či mnohem horší situaci nacházeli i jiní lidé. Na stránkách tehdejšího tisku se objevily zprávy o soudním procesu, který se konal od 30. května do 9. června 1949 v Praze. Na konci přelíčení bylo vyneseno pět rozsudků smrti – nad Karlem Sabelou, Josefem Gonicem, Bohuslavem Hubálkem, Václavem Jebavým a Vilémem Sokem, které byly 18. července téhož roku vykonány.[71] (Osudy Květy Svobodové a manželky Viléma Soka Anny se o několik let později protnou, když spolu budou vězněny ve stejném pracovním útvaru.) V den procesu se sestrami Svobodovými zbývalo pouhých sedmnáct dní života generálu Heliodoru Píkovi[72], komunisté ho popravili 21. června 1949 v plzeňské věznici Bory. V atmosféře strachu a všeobecné perzekuce stanuli 4. června 1949 před soudem obžalovaní: Drahomíra Svobodová, Erik Hackel-Hrazdílek, Miloš Krejza, Dobroslava Löwová, Květa Svobodová, Ludmila Šedivá a Milada Vicovská, kteří byli následně shledáni vinnými

70 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

71 Odbojová skupina Praha – Žatec měla údajně plánovat ozbrojený převrat komunistického systému. Puč měl vypuknout 8. 3. 1949 v Praze, účastnit se ho mělo několik vojenských posádek, ale také civilních odbojových skupin z Prahy a okolí. Otázkou dodnes zůstává, zda skutečně šlo o připravovaný převrat, nebo zda to byla provokace ze strany StB a 5. oddělení Hlavního štábu MNO. Na konci však došlo k pěti popravám a k vysokým trestům odnětí svobody.

72 Heliodor Píka (3. 7. 1897 – 21. 6. 1949), československý důstojník. Za první světové války působil v Československých legiích a za nacistické okupace byl významným představitelem československého zahraničního odboje. V roce 1948 byl z politických důvodů komunisty zatčen, ve vykonstruovaném soudním procesu odsouzen k trestu smrti a v červnu 1949 na dvoře plzeňské věznice Bory oběšen. K plné rehabilitaci došlo až po roce 1989.

v konkrétních bodech, uvedených v rozsudku. Svatopluka Kabíčka soud zprostil obžaloby.

Před rozborem soudního procesu s uvedenými osobami je na místě zastavit se u pohnutého osudu štábního kapitána Rudolfa Hrazdílka, kterého komunistická justice odsoudila k trestu smrti. Rudolf Hrazdílek (nar. 1903 ve Smiřicích, okr. Hradec Králové) představuje v celém příběhu tragickou postavu s ještě tragičtějším koncem. Podle některých pramenů trpěl vážnými zdravotními problémy: *„[…] Již předtím jsem svému otci častokráte pomáhal v jeho zprávách respektive v jejich stilisaci , ježto můj otec byl za okupace vyslýchán gestapem a od té doby není zcela nervově zdráv.“*[73] Ani tato skutečnost nezabránila, aby komunistický soud Rudolfa Hrazdílka v roce 1949 neodsoudil k trestu smrti, posléze zmírněného na doživotí.[74] Pobyt ve vězení jeho psychické problémy ještě více prohloubil, a tak štábní kapitán Hrazdílek, degradovaný na vojína, umírá předčasně krátce po propuštění v roce 1958.[75]

Drahomíru Svobodovou odsoudil Státní soud v Praze k trestu těžkého žaláře v trvání třinácti let, mladší Květu pak k trestu těžkého žaláře v trvání šesti let. U Drahomíry rozsudek mimo jiné uvádí:

„[…] Když pak Erik Hrazdílek jejímu přání vyhověl, a materiál nosil, shromažďovala ho obžalovaná za tím účelem, aby mohl být dán ve prospěch těch mocností, které zasáhnou při řešení vnitropolitických poměrů u nás, majíc dojem, že to budou mocnosti západní. […] Později – po vrácení onoho prvého sešitu, dala Drahomíra Svobodová Krejzovi od E. Hrazdílka listiny obsahující údaje o zbraních a vojenském materiálu […] Sestra Drahomíry, obžal. Květa Svobodová dělala prostřednici mezi Drahomírou a Erikem Hrazdílkem. […] Obžal. Krejza, jehož obžalovaná žádala, aby se pokusil navázat spojení s nějakou západní mocností a tyto zprávy jí předal. S tímto souhlasil a odevzdané zprávy doma uschoval do doby, než naváže vhodné spojení a později na urgence obžalované jí řekl, že už navázal spojení na anglické vyslanectví, na další urgenci obžalované, někdy v druhé polovici května 1948, odpověděl, že spojení je již navázáno, že však příslušný pán je toho času v Anglii a má se v nejbližších dnech vrátit do Prahy.“[76]

Trestná činnost Květy Svobodové byla charakterizována opět z pozice Erika Hackela-Hrazdílka, *„[…] který po určitém zdráhání souhlasil a přinesl obžalované Květě kopie jakýchsi vojenských zpráv, ta je odevzdala své sestře, která je pak pravděpodobně po opsání vrátila obžalované Květě a ta je zase dala zpět Eriku Hackelovi-Hrazdílkovi. Pak ještě asi 2x nebo třikráte přinesl Hackel další zprávy Květě Svobodové, která je poslala po obžalovaném Svatopluku Kabíčkovi, svém spolužáku, své sestře Drahomíře Svobodové do jejího zaměstnání. Když i tyto zprávy vrátila Drahomíra obžalované Květě Svobodové, odevzdala je zase tato Eriku Hackelovi. Na Hackelův dotaz, zda zprávy byly dodány*

73 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Protokol sepsaný s Erikem Hackelem-Hrazdílkem, 3. 6. 1948.

74 Holohlav, č. 3, 28. 9. 1992, zpravodaj Smiřic a Rodova.

75 Rudolf Hrazdílek, online: http://www.smirice.eu/lide/se_jmeny.htm, [ke 12. 7. 2016].

76 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 4. 6. 1949.

do Anglie, Květa přisvědčila a dodala, že cesta byla rychlá. Sestra Drahomíra tvrdila obžalované Květě Svobodové, že zprávy dojdou do Anglie, ale neřekla jakým způsobem. Zprávy posílala Květa po Kabíčkovi nezalepené, a to proto, že mu plně důvěřovala, že to nebude číst. Společně s Hackelem mu ale sdělila, že bude dodávati důležité zprávy, o nichž věděl, že půjdou do Anglie. Tuto činnost dělala obžalovaná Květa Svobodová na žádost své sestry Drahomíry a ze své politické neuvědomělosti."[77]

Pokud jde o tvrzení Státního soudu o Miloši Krejzovi a jeho zahraničních kontaktech, sám při výsleších spoluúčast v celém případu bagatelizoval, stejně jako své reálné možnosti v této oblasti: „*[…] Prohlašuji, že zprávy, které mně byly předány, zůstaly u mne a nedostaly se do žádných jiných rukou, a byly mnou odevzdány při domovní prohlídce orgánům národní bezpečnosti. […] Svobodová se mě svého času ptala, zda bych mohl navázati styk s Angličany. Za jakým účelem, to mi neříkala. Odpověděl jsem jí, že při mém pokusu o získání cestovního pasu a visa, bylo by to možné a že se o to pokusím. Rozhodně popírám, že bych se byl snažil získati spojení na anglické velvyslanectví za účelem předání získaných zpráv od Svobodové. Svobodová mě sice několikráte se dotazovala, zda toto spojení již mám navázáno a já, abych zamezil jejím dalším dotazům, jsem jí odpovídal, že lidé, s kterými jsem chtěl jednati, nejsou v Praze. Závěrem prohlašuji, že jsem nebyl ani jsem neměl v úmyslu vstoupiti v jednání s cizími činiteli.*"[78]

Zmiňovaný rozsudek posunul a zmanipuloval tvrzení obviněných, původní výpovědi z června 1948 zcela dezinterpretoval. Není divu, že se někteří obžalovaní odhodlali své předchozí výpovědi u hlavního přelíčení změnit, či přímo odvolat. Odvahu k tomuto rozhodnutí nalezli Erik Hackel-Hrazdílek, Květa Svobodová a zčásti i Drahomíra Svobodová. Jistě nepřekvapí fakt, že soud odvolané výpovědi neakceptoval, a naopak argumentoval tím, že se obžalovaným jistě dostalo ve vyšetřovací vazbě „poučení" od zkušenějších spoluvězňů o tom, jak se dá eventuálně vzájemně domluvit a taktizovat. Obžalovaní byli odsouzeni: Erik Hackel-Hrazdílek k trestu těžkého žaláře v trvání dvanácti let, Miloš Krejza k trestu těžkého žaláře v trvání deseti let, Dobroslava Löwová k trestu těžkého žaláře v trvání deseti měsíců, Ludmila Šedivá a Milada Vicovská k trestu tuhého vězení v trvání šesti měsíců. Obžalovaným se do trestu započítala zajišťovací a vyšetřovací vazba, což se zejména v případě Květy Svobodové kvůli jejím opakovaným zatčením a propuštěním poněkud zproblematizovalo. Nakonec jí Státní soud v Praze započítal vazbu od 3. června 1948 18:30 hodin do 4. června 1948 14:30 hodin, dále pak od 18. května 1949 5:00 hodin do 4. června 1949 11:00 hodin. Podle několika indicií nelze uvedené termíny považovat za přesné, nebo ne zcela.

Pokud se týká sester Svobodových, pak Drahomíra byla navíc odsouzena k peněžitému trestu 15 000 Kč, Květa k peněžitému trestu ve výši 5000 Kčs. U obou byla

77 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 4. 6. 1949..

78 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Protokol sepsaný s Milošem Krejzou, 9. 6. 1948.

vyslovena i ztráta čestných práv občanských[79] se čtyřletou lhůtou ke způsobilosti k jejich opětnému získání. Obžalované Drahomíře Svobodové polehčovala dosavadní zachovalost, naopak přitěžovala zralá rozvaha, spáchání dvou trestných činů a to, že byla původcem zločinu spáchaného více osobami. U Květy Svobodové byla polehčující okolností dosavadní zachovalost, přitěžující zralá rozvaha. Další polehčující okolnost pramenila ze skutečnosti, že nedosáhla ještě věku dvaceti let.[80]

Drahomíra Svobodová se k osobním dojmům ze soudního přelíčení vrátila v rozhovoru s Klárou Pinerovou: *„[…] Obžalobu jsem dostala až dva dny před soudem. Když jsem ji chtěla dát mámě, moje vlastní advokátka přiskočila a vyrvala mi ji z ruky, že ji nesmím mít. Byla mi přisouzena ex offo, ale vyžadovala od našich, aby jí něco zaplatili. […] Mě vůbec nepřipravila na to, jak se mám u soudu chovat. Jenom mi řekla, že ten účes, který jsem měla na hlavě, bych neměla mít, protože by to pány porotce mohlo popudit. Pak se mě ještě zeptala, jaké budu mít u soudu šaty. To bylo všechno, co mi k průběhu soudu řekla. Když se mě pak zeptali, jestli se cítím vinna, nebo nevinna, tak jsem nevěděla, co mám říct. Nakonec jsem řekla, že se cítím částečně vinna. Tenkrát jsem počítala, že dostanu 20 let. Když jsem nakonec dostala 13, tak jsem byla docela šťastná.“*[81]

Podobné pocity si také vybavuje Květa při našich rozhovorech v letech 2015–2016. V paměti jí utkvěla připravenost průběhu celého líčení, se kterým se nedá nikterak efektivně bojovat. V jejím případě nesmíme opomenout tehdejší věk, vždyť necelý měsíc před vynesením rozsudku dovršila teprve dvacetin a na protikomunistické činnosti, za kterou byla souzena, se podílela, když jí bylo mezi osmnácti až devatenácti lety. Na čerstvou maturantku čekala zcela jiná zkouška dospělosti, ve které rovněž jednoznačně obstála.

Červnovým rozsudkem však případ neskončil. Na základě odvolání státní prokuratury i obžalovaných Drahomíry Svobodové, Erika Hackela-Hrazdílka, Miloše Krejzy a Květy Svobodové se konalo 10. listopadu 1950 ústní odvolací líčení před Nejvyšším soudem. Odvolání Erika Hackela-Hrazdílka a Květy Svobodové soud zamítl. Oproti tomu odvolání státní prokuratury samozřejmě vyslyšel a na jeho podkladě zvýšil trest Dobroslavě Löwové na patnáct měsíců, Ludmile Šedivé a Miladě Vicovské na jeden rok. Trestu tentokrát neunikl ani Svatopluk Kabíček, byl odsouzen také na jeden rok. U Drahomíry byla navíc vyslovena ztráta čestných práv občanských se ztrátou způsobilosti na dobu pěti let.[82] Kromě toho jí přitěžovala *„[…] zralá rozvaha a velikost nebezpečenství s trestným činem spojeného, spáchání dvou zločinů různého druhu a to, že byla původcem zločinu od více osob spáchaného.“* Naopak jako

79 Peněžité tresty, stejně jako ztráta čestných práv občanských, se netýkaly pouze Drahomíry a Květy Svobodových. Pro účely této studie jsou ovšem obě ženy prioritní, proto se citace a interpretace rozsudku vztahují pouze na ně.

80 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 4. 6. 1949.

81 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Českoslovenští političtí vězni*, s. 297–298.

82 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 10. 11. 1950.

polehčující skutečnost bylo uvedeno *„[…] bezúhonné chování a doznání skutkových okolností.“*[83]

V celém procesu stojí za zmínku skutečnost, že obžalovaní měli během vyšetřování příležitost stanout před vyšetřujícím soudcem. Institut vyšetřujícího soudce znamenal výraznou pojistku, která pro nastupující totalitní režim představovala nepříjemný a nadbytečný prostředek, který komunisté zpočátku porušovali, aby jej v případě státního soudu v dubnu 1949 definitivně zrušili. Zmiňovaný institut umožňoval prostřednictvím vyšetřujícího soudce nezávislé ověření skutečností důležitých při posouzení viny či neviny obviněného.

Shrneme-li celý proces s Drahomírou Svobodovou, musí nutně vyvstat poznání, že odsouzená, jakkoliv nalezla významný zdroj dodávání materiálů vojenské povahy u Erika Hackela-Hrazdílka, neměla již reálnou možnost tyto dokumenty předat na Západ, neboť novinář Miloš Krejza, na něhož v této věci spoléhala, takovými možnostmi nedisponoval. Pravděpodobnou též zůstává premisa, že i kdyby reálně mohl předání zpráv do zahraničí zařídit, zřejmě to nemínil uskutečnit. Operoval-li soudní rozsudek opakovaně s pojmem „vojenská zrada“, pak nesmí zůstat opomenut fakt, že nebylo v možnostech a dispozicích obžalovaných takové jednání naplnit. Odsouzením započalo pro obžalované mnohaleté vězeňské období.

Vězeňská etapa Drahomíry Svobodové

Političtí vězni na přelomu čtyřicátých a padesátých let zastávali zpravidla názor, že nový systém nemůže existovat dlouho, že dřív nebo později musí dojít k jeho zhroucení. Z tohoto důvodu převládala obecná představa, že své dlouholeté tresty vězení nebudou muset absolvovat celé a na základě mezinárodních souvislostí logicky dojde k jejich předčasnému propuštění. Nejinak smýšlela i Drahomíra Svobodová: *„Nikdo tenkrát nevěřil, že to odsedíme.“*[84] Osud s ní však zahrál poněkud ironickou a jízlivou hru, a tak se nakonec stalo, že se zařadila mezi ty politické vězně a vězeňkyně, kteří v momentě svého „předčasného propuštění“ měli svůj trest již téměř „odsezen“.

Po soudním přelíčení převezli Drahomíru Svobodovou do Krajské soudní věznice v Litoměřicích, takže hned zažila „pevnou“ věznici, ve které prý však dozorkyně nedosahovaly u vězeňkyň velkých pracovních úspěchů: *„[…] Dali nám třeba drát peří. Holky by se do toho hned pustily, ale já jsem jim říkala: ‚Holky, vy jste se zbláznily, ne? V životě jsem nikdy neviděla, jak se dere peří.‘ Tak toho všechny nechaly, a pokud drhly, tak si udělaly labutěnky na bačkory, vycpaly si polštářky a podobně. A když přišla odpoledne čůza, tak jsem vzala jedno peří a řekla jsem: ‚A teď mi řekněte, co mám s tím peřím udělat?‘ Ona ho vzala a strhla z jedný strany, z druhý strany, potom mi*

83 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 10. 11. 1950.

84 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Českoslovenští političtí vězni*, s. 298.

dala do jedný ruky peří, do druhý ruky brko. Holky se mohly vzádu uválet smíchy.“[85] V Litoměřicích začaly Drahomíru trápit zdravotní potíže, a tak lékař Ústavní nemocnice krajské soudní věznice napsal dobrozdání: „*[…] Doporučuji předání trestanky Svobodové Drahomíry do ústavní nemocnice trestnice ve Znojmě. Jmenovaná jest trvale neschopna práce a potřebuje léčení, které jí zdejší ústav nemůže poskytnouti.*“[86] Jako diagnózu uvedl oční chorobu. Odsouzenou převezli do Znojma a v podzimní atmosféře roku 1950, kdy se konal i odvolací soud, putovala daleko od rodného města i od svých rodičů.

Kromě ztráty svobody se připomínala i další část rozsudku, a sice peněžitý trest. Státní soud se ozval a požadoval patnáct tisíc korun. Prokuratura vystavila platební příkaz, kvůli kterému byla Drahomíra Svobodová předvedena ve Znojmě z trestní vazby. Z objektivních důvodů však nemohla požadovanou částku zaplatit: „*[…] Peněžitou částku v obnosu Kčs 15.000 – přisouzenou mně státní prokuraturou, odd. 6 v Praze jako peněžitý trest, nemohu zaplatiti, neboť nemám žádné peníze ani majetek.*“[87]

Soud reagoval částí soudního rozhodnutí, že peněžitý trest se v případě nedobytnosti nahrazuje trestem odnětí svobody v trvání tří měsíců.[88] K tomuto „nahrazení“ nakonec skutečně došlo, a tak měla Drahomíra Svobodová ve vězeňských dokumentech uveden trest odnětí svobody: třináct let a tři měsíce.[89] Následně byla deportována do věznice v České Lípě, odtud pak do liberecké věznice, kde ale dlouho nepobyla, neboť tomuto zařízení podléhalo několik pracovních útvarů (komand), kam vězně posléze soustřeďovali. Ve stejném regionu se tak na nějaký čas ocitly nedaleko od sebe obě odsouzené sestry – Drahomíra v Chrastavě, Květa ve Varnsdorfu.

Drahomíru Svobodovou převezli do Pracovního útvaru (PÚ) Chrastava,[90] ze kterého se dochoval vyplněný vězeňský dotazník z března 1952, umožňující nahlédnout do pocitů vězněné ženy a jejích představ, které v zásadě neskrývala. Ve výčtu svých zálib uvádí hudbu, tanec a sport. Dotazník dále prozrazuje, že nebyla nikdy členkou žádné politické strany a též nezastávala žádné funkce ani v jiných organizacích.

V písemném projevu byla stručná a věcná, cizí jí byla jakákoliv obšírnost či přílišná podrobnost. Ve stejném duchu koncipovala odpovědi na otázky; například na dotaz: „*Jaké byly pohnutky Vaší trestné činnosti?*“ odpověděla lakonicky: „*Touha po dobrodružství.*“ Nerozepsala se ani v případě otázky: „*Přijal(a) jste trest nebo jste se odvolal(a)?*“ Odpověď zněla: „*Odvolala jsem se a po potvrzení rozsudku přijala.*“ Dokázala si poradit i s pokynem: „*Posuďte sebekriticky své vlastnosti*“ a o nějaké

85 Tamtéž, s. 299.

86 Národní archiv (NA), f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha (SSNV), dokument Ústavní nemocnice Krajské soudní věznice v Litoměřicích, 26. 9. 1950.

87 NA, f. SSNV, Úřední záznam ve věci platebního příkazu, 5. 3. 1951.

88 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rozsudek, 10. 11. 1950.

89 NA, f. SSNV, Žádost o revizi rozsudku odsouzené Drahomíry Svobodové, 14. 9. 1954.

90 PÚ Chrastava na Liberecku; ženy zde vězněné pracovaly pro bavlnářský závod Frýba.

„*sebekritice*“, ke které jí lidově demokratický režim prostřednictvím zmíněného formuláře nabádal, nemohla být vůbec řeč: „*Jsem energická, ráda pomáhám druhým radou i skutkem, nesnáším faleš, lež a ostatní špatné vlastnosti u druhých, dovedu se dost ovládat a jsem-li napadena, bráním se všemi prostředky.*“ Stejně vyjádření v záležitosti: „*Jakému povolání se chcete věnovat po propuštění z trestu?*“ Odpověď: „*Jakémukoliv, práce byla a bude vždy mou životní nutností, jelikož nejsem zvyklá zahálet.*“ Poněkud beznadějný pocit vyvolává odpověď na otázku: „*Jaké nesnáze Vám vznikají odsouzením?*“ Odpověď: „*Nemohu finančně podporovati své staré rodiče, kteří by mě nyní potřebovali. Se svou sestrou, která je též odsouzena, jsem se již tři roky neviděla.*“ Starost o rodiče převládla u Drahomíry Svobodové i v případě na první pohled prakticky vyhlížejícího pokynu: „*Váš životopis (objasněte, žijete-li s rodinou pohromadě, ne-li, z jakého důvodu, v jakých sociálních poměrech jste žil(a), velikost bytu, kdo se nyní stará o rodinu, jaký má příjem a pod.).*“ Také zde vystřídala očekávanou uspokojivou odpověď nepřímo formulovaná obava: „*Až do svého zatčení jsem žila u rodičů ve skromných poměrech, jelikož moji rodiče na přepych neměli prostředky. Jak a z čeho žijí nyní, není mi známo.*“[91]

Ukázky z archivních dokumentů dokládají, že Drahomíra své myšlenky upínala nejčastěji ke svým rodičům, velmi jí záleželo na tom, v jaké sociální situaci se nacházejí. Nejbližší příbuzní politických vězňů byli ve svém bydlišti často vystavováni různým tlakům a z hmotného hlediska oscilovali na hranici existenčního minima a bídy. Stejně tak musela stále myslet na to, že její o téměř deset let mladší sestra Květa se ze stejných důvodů rovněž nachází ve vězení.

Z Chrastavy byla Drahomíra Svobodová převezena do nejznámějšího a současně nejvýznamnějšího ženského vězeňského zařízení padesátých let, do Pardubic,[92] kde si v roce 1954 podala žádost o revizi svého rozsudku. K žádosti „logicky“ přibyl i posudek náčelníka věznice, kde se mimo jiné uvádí: „*[…] Byla zařazena po dodání do věznice na švadlárnu, kde dosahovala průměrně 90 % výkonu. Nyní pracuje na úpravě kůží s dobrým výkonem. Celkové chování ve výkonu trestu jest dobré, bez kázeňského trestu.*“[93] Žádost samozřejmě vyslyšena nebyla, zato v roce 1955 ji neminul kázeňský trest za „*organizování hromadné hladovky odsouzených.*“[94] V důsledku provinění byla potrestána sedmi dny samovazby.[95] Po roce 1989 se pamětnice k tématu hladovky vrátila, ale odmítla tvrzení, že by hladovku iniciovala: „*Já jsem se toho tenkrát zúčastnila, ale nebyla jsem žádný iniciátor, ale přesto mě strčili do díry. Tam jsem chtěla v hladovce pokračovat, ale to mi pak řekli, že se nějak domluvili a že hladovka skončila. Myslím si, že to vzniklo kvůli vložkám, protože některé holky na tom byly katastrofálně.*

91 NA, f. SSNV, Dotazník; podepsaný 13. 3. 1952.

92 Poprvé byla Drahomíra Svobodová v NPT č. 1, Pardubice umístěna od 11. 2. 1953 do 17. 3. 1955, podruhé od 2. 11. 1957 do propuštění 10. 5. 1960.

93 NA, f. SSNV, Žádost o revizi rozsudku odsouzené Drahomíry Svobodové, 14. 9. 1954.

94 Tamtéž, Odsouzená Drahomíra Svobodová, podmíněné propuštění, 14. 3. 1958.

95 Tamtéž, Hlášení ke kázeňskému řízení.

Nevím, jestli chtěly zvýšit příděl, nebo chtěly, aby měly možnost si je kupovat za svý peníze. To už si vážně nepamatuju."[96]

V Pardubicích, ale i jinde, se odsouzená snažila hledat ze své situace východisko, a tak několikrát podávala žádosti o podmínečné propuštění, všechny však byly zamítnuty. Ke stejnému kroku se uchýlili i její rodiče.[97] Konečnému rozhodnutí vždy předcházel posudek, ve kterém kromě „problematických" povahových vlastností neopomněl náčelník akcentovat také v jednu dobu špatné pracovní výsledky žadatelky: *„[…] Po příchodu do útvaru byla zařazena na švadlárně, kde dosahovala dosti nízkého pracovního výkonu. Později přešla na úpravu kůží a na tomto pracovišti se její výkon značně zlepšil. Byla jednou kázeňsky trestána pro hrubé porušení vězeňského řádu. Povahy je tiché a neupřímné.*"[98] Ona „neupřímnost" mohla v očích dozorkyň symbolizovat zatvrzelost, vzdorovitost či odstup ze strany uvězněných.

Z pardubické věznice Drahomíru Svobodovou převezli 17. března 1955 do Nápravně pracovního tábora (NPT) Želiezovce na Slovensku. V Želiezovcích, které perfektně a se smyslem pro detail i vylíčením každodennosti popsala Dagmar Šimková[99] v knize Byly jsme tam taky,[100] přiřadili Drahomíru na polní práce. S jinou každodenností se ostatně naprostá většina vězeňkyň v tomto neblaze proslulém zařízení nesetkala. Vězeňský tábor, nacházející se na maďarských hranicích, proslul krutými a vyčerpávajícími pracovními podmínkami, kdy vězněné ženy musely tvrdě a otrocky pracovat na polích. Nekončící lány se pro mnohé z nich staly doslova noční můrou, stejně jako celoživotní problémy s páteří, které po propuštění řadu z nich sužovaly.

V Želiezovcích potkaly Drahomíru Svobodovou vážné zdravotní problémy, onemocněla žloutenkou, a to právě v době maďarských událostí roku 1956. Kláře Pinerové k této epizodě doplnila: *„[…] Mě bolelo na pravým boku u žlučníku a měla jsem zvýšenou teplotu. Proto jsem se rozhodla, že pracovat nepůjdu. Doktorka mě už taky měla dost a řekla, abych přinesla moč, aby to zkontrolovala. Pak přilítla, abych se sbalila a šla do karantény, protože jsem to měla na tři křížky. A brzy přicházely další.*

96 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni*, s. 303.

97 NA, f. SSNV, Prohlášení, 24. 8. 1954.

98 Tamtéž, Drahomíra Svobodová, Žádost prominutí zbytku trestu, 2. 3. 1955.

99 Dagmar Šimková (23. 5. 1929 – 24. 2. 1995), česká politická vězeňkyně komunistického režimu. Narodila se do rodiny bankéře Jaroslava Šimka. V roce 1948 započala svá studia na pražské filozofické fakultě, ale z kádrových důvodů v nich nesměla pokračovat. V roce 1952 byla zatčena a odsouzena na 8 let vězení, po prokurátorově odvolání byl trest zvýšen na 15 let. Trest trávila mj. v Želiezovcích, ze kterých se jí podařilo uprchnout, a po dopadení byl v důsledku toho trest navýšen na 18 let. Komunistický režim Dagmar Šimkovou propustil z vězení až v roce 1966. Roku 1968 stála u zrodu K 231, po srpnové okupaci emigrovala společně se svou matkou za sestrou do Austrálie. V zahraničí vystudovala dvě vysoké školy, spolupracovala s Amnesty International a žila bohatým společenským životem. Po roce 1989 několikrát navštívila rodnou zemi.

100 Kniha byla již několikrát vydána, např. viz ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*. Orbis, Praha 1991.

Žloutenka vypukla v roce 1956, když bylo v Maďarsku povstání. Čůzáci[101] *byli celí nesví, protože my jsme byli prakticky na hranicích, tam jste viděla už hory, které byly maďarské. No a oni si říkali, že se to může z Maďarska přenést, a proto měli malou dušičku.*"[102] Z monotematické a fyzicky náročné práce, která představovala trvalou a intenzivní zátěž na páteř si Drahomíra Svobodová odnesla dlouhodobé obtíže. Ani v tomto prostředí se Drahomíra nevzdávala naděje na podmínečné propuštění, které vkládala do písemných žádostí.

V lednu 1956 zažila Drahomíra zpestření a možnost dočasného „úniku" z Želiezovců na lepší práci. Byla převezena do Prahy do ruzyňské věznice, kde byla zařazena jako písařka technických překladů. Ve stručném posudku z této věznice se konstatuje, že „*[…] práci, která jí byla přidělována, prováděla zodpovědně a dobře. Chování jmenované bylo slušné jak na cele tak též na pracovišti. Pro krátkou dobu ji nelze jinak hodnotit.*"[103] Do konce života si uchovala vzpomínku na volnější režim a příjemnou změnu, kterou jí nová práce poskytovala: „*[…] My, co jsme byly z Prahy, jsme byly nadšené, protože jsme měly návštěvy, mohly jsme dostávat balíčky. Byl tam volnější režim. Nebyly jsme zamknutý na celách, mohly jsme se volně pohybovat, po práci si třeba popovídat. Pracovalo nás tam kolem dvaceti. Muži překládali nějaký tajný věci. My jsme dostaly jenom koncepty, které jsme přepisovaly na rozmnožovací blány. Všechno bylo strašně tajný.*"[104]

Na jaře 1956 se Drahomíra Svobodová odhodlala ke stížnosti, kterou se zabývala Krajská prokuratura v Praze. Ani tento pokus nepřinesl úspěch: „*[…] Nebylo shledáno, že by došlo k porušení zákonnosti. Byla proto stížnost v tomto směru odložena. Pokud jste si stěžovala na nesprávný postup orgánů ministerstva vnitra ve věznici v Pardubicích, postoupil jsem Vaši stížnost inspekci ministerstva vnitra k prošetření a k zjednání nápravy. Pokud jste se domáhala podmíněného propuštění, byla Vaše žádost postoupena krajské prokuratuře v Nitře k rychlému vyřízení.*"[105]

V květnu 1956 převezli Drahomíru z Ruzyně zpět do Želiezovců. Posudky o jejím tamním pobytu a pracovním zařazení v polnohospodářských pracích jí nepřisuzují nejlepší pracovní morálku a konstatují, že svou práci vykonává jen povrchně. Zaujme poznámka, že postoj k uloženému trestu má odsouzená záporný, a to z těch důvodů, že si nepřiznává své provinění. Tyto a další okolnosti rozhodly, že ani velitelství v Želiezovcích nedoporučilo její žádost o milost.[106] V červenci 1957 byla převezena do Bratislavy, kde podle svých vzpomínek pletla svetry.[107]

101 Čůzák nebo čůza – ve vězeňském slangu označení dozorců a dozorkyň.

102 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni*, s. 300.

103 NA, f. SSNV, Posudek, 3. 5. 1956. Drahomíra Svobodová pracovala v technickém oddělení ruzyňské věznice od 19. 1. do 4. 5. 1956. Uvedený dokument byl napsán 3. 5. 1956.

104 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni*, s. 300.

105 NA, f. SSNV, Odpověď krajského prokurátora, 8. 6. 1956.

106 Tamtéž, Posudek, 28. 5. 1957.

107 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni*, s. 300.

Teprve v listopadu se ze slovenských dálav směla vrátit blíž k domovu a milovaným rodičům, neboť 2. listopadu byla transportována zpět do Pardubic. V té době již uplynuly víc než tři roky od chvíle, kdy vězeňské brány opustila mladší sestra Květa. Navíc se tehdy odehrála ještě jedna důležitá skutečnost. Komise pro provádění amnestie prezidenta republiky přezkoumala 1. prosince 1957 případ Drahomíry Svobodové a výsledkem bylo amnestování jejího peněžitého trestu, který v té době činil 3000 Kčs. Drahomíře tak odpadly přidané tři měsíce k základnímu trestu.

V Pardubicích pracovala kromě několika dní nemoci v prosinci 1959 trvale na „švadlárně", zvyšovala se její pracovní norma a vedení ústavu alespoň v tomto směru přestalo vznášet námitky proti vězeňkyni, která běžně překračovala sto procent.

Mezitím v roce 1958 projednával Krajský soud v Pardubicích její další žádost o podmíněné propuštění, kterou následně zamítl. V odůvodnění kromě jiného stálo: *„[…] Provedeným šetřením bylo zjištěno, že odsouzená pochází z rodiny úředníka u ministerstva výživy,*[108] *sama byla zaměstnána jako úřednice obchodní a živnostenské komory. Během výkonu trestu byl její pracovní výkon původně nízký, v poslední době však se zlepšil a odsouzená stanovené úkoly plní a její pracovní morálku je možno hodnotit kladně. Chování odsouzené je celkem slušné, je však hodnocena jako málo upřímná, s neujasněným postojem k dnešnímu zřízení, nesnažící se čerpat potřebné znalosti o dnešním dění a nezajímající se o ně. Její pověst v okolí dřívějšího bydliště až dosud je nedobrá. Soud uvážil všecky zjištěné okolnosti a dospěl k závěru, že u odsouzené projevilo se podstatné zlepšení její pracovní morálky, a po této stránce je ji možno hodnotit kladně. V ostatním však prozatím neprokázala takovou změnu, aby bylo možno bezpečně očekávat, že by v případě podmíněného propuštění vedla již život srovnávající se s řádným životem příslušníků pracující třídy u nás."*[109]

Soud žádosti Drahomíry Svobodové o podmínečné propuštění opětovně nevyhověl. Posudky a charakteristiky odsouzených byly vypracovávány analogicky s jednotným mustrem, který zůstával zachován napříč vězeňskými zařízeními.

Zájem na podmíněném propuštění Drahomíry Svobodové projevil v lednu 1959 nadporučík Huňáček,[110] když v dopise Krajské správě ministerstva vnitra vznesl žádost: *„[…] Vzhledem k tomu, že by se jmenovaná po propuštění vrátila do kraje Praha, žádáme, zda i z Vašeho hlediska není proti odsouzené námitek, aby byla podmíněně propuštěna, případně, zda by její propouštění nebylo na závadu tamnějšímu okolí."*[111] Do jaké míry lze uvedenou výzvu považovat za relevantní, či nikoliv, by bylo spekulativní. V každém případě odpovědí na Huňáčkovu žádost byly pomlouvačné reakce

108 V čase citovaných řádků (květen 1958) již samozřejmě František Svoboda uvedenou pozici nezastával a nacházel se v penzi.

109 NA, f. SSNV, Usnesení, 15. 5. 1958.

110 Jaroslav Huňáček (nar. 1924), od roku 1955 náčelník pardubické věznice (NPT č. 1 Pardubice). Z funkce odvolán v roce 1964.

111 NA, f. SSNV, Odsouzená Drahomíra Svobodová, podmíněné propuštění, 14. 1. 1959.

a denunciace lidí z bydliště odsouzené: „*Zda byla organisována v nějaké politické straně, není zde známo, ale byla známa, že má záporný postoj k lidově-dem. zřízení. Ani u rodičů se neprojevuje kladný poměr ke zřízení a projevuje se u nich nadřazené chování nad ostatními občany. Akcí pořádaných národní frontou se nezúčast*ňují.“[112] Závěr obsahuje dovětek o tom, že by podmíněné propuštění nebylo vhodné doporučit, „*[…] neb by předčasné propuštění na svobodu mohlo vyvolat nespokojenost u pracujících.*“[113]

Typická floskule je dobovým důkazem jazykových obratů a obecně rétoriky, jakou požívaly komunistické úřady padesátých let. Režim, který se rád a často zaklínal formulacemi o pracujících a jejich nejlepších zájmech, tak nalezl prostřednictvím Krajské správy ministerstva vnitra argument, jak zamezit předčasnému návratu politické vězeňkyně z výkonu trestu. To vše za asistence „uličních“ názorů z okolí rodiny Svobodovy.

S koncem padesátých let se začaly více vyskytovat případy podmínečně propuštěných politických vězňů, a navíc se schylovalo k velké amnestii. Podmínečně propuštěny byly i ženy, se kterými Drahomíra Svobodová udržovala po propuštění celoživotní přátelství (např. v listopadu 1957 Marie Dibelková, provdaná Chalupová[114], či v lednu 1960 Hana Johnová, provdaná Truncová[115]). Samotné Drahomíře se její trest tak jako tak chýlil ke konci, ale určitě si přála dostat se z vězení dříve, byť třeba jen o několik měsíců. Této touze ovšem přestalo přát vedení věznice, jistě i s přihlédnutím k nepříznivému posudku vypracovanému v okolí bydliště rodiny Svobodových.

V březnu 1959 tak z Pardubic odešlo hodnocení: „*[…] Její průměrný pracovní výkon se podstatně zlepšil, takže za uplynulý rok plnila stanovené normy v průměru 157.30 %. Toto zlepšení nelze však přičítat tomu, že by změnila svůj postoj ke zřízení, ale proto, že tímto sleduje jen svůj vlastní prospěch. Její chování v trestu je celkem ukázněné a slušné. Kázeňsky nebyla dosud potrestána. Povahy je kamarádské, což se zvlášť projevuje při styku s odsouzenými státním soudem.*“[116] Následovaly obvyklé fráze o stále nedosaženém stupni převýchovy, kterýžto fakt brání předpokladu, že by dotyčná v případě předčasného propuštění vedla řádný život pracujícího člověka. Z tohoto důvodu vedení NPT žádost o milost nedoporučilo. O rok později již nastala jiná situace…

112 NA, f. SSNV, Drahomíra Svobodová, vyjádření k podmíněnému propuštění, 2. 2. 1959.

113 Tamtéž.

114 Marie Chalupová (nar. 13. 6. 1925), česká politická vězeňkyně komunistického režimu, zatčená v roce 1949 a odsouzená k 15 letům. Propuštěna byla v roce 1957 a poté se přestěhovala do Ústí nad Labem, kde žije dodnes.

115 Hana Truncová (nar. 23. 8. 1924), česká politická vězeňkyně komunistického režimu, pochází ze severočeských Teplic. Po roce 1948 se podílela na tvorbě protikomunistických letáků a na organizaci útěků za hranice. V roce 1951 byla zatčena a odsouzena na 13 let. Během výkonu trestu prošla PÚ Kladno, Jilemnice, Varnsdorf a nejdéle pardubickou věznicí. Podmínečně propuštěna byla v lednu 1960. Dnes žije ve východočeských Hořicích.

116 NA, f. SSNV, Odsouzená Drahomíra Svobodová, Žádost o milost, 17. 3. 1959.

V Pardubicích svou dceru pravidelně navštěvovali oba rodiče. Psychické vypětí, které v takových chvílích prožívali, mohlo ochromit i mnohem mladšího člověka, než byli oni. Bývalý legionář František Svoboda dovršil v roce 1957 jednasedmdesát let věku, Marii Svobodové bylo osmašedesát. Jezdila za ní také Květa a jednou se přijely podívat i dvě dlouholeté kamarádky. Poslední návštěva, kterou tvořila maminka a sestra Květa, se uskutečnila 10. dubna 1960,[117] měsíc předtím, než byla Drahomíra propuštěna na všeobecnou amnestii.

V rámci velké amnestie v květnu 1960 směla po téměř dvanácti letech opustit brány pardubické věznice i Drahomíra Svobodová. Svůj trest absolvovala téměř celý, zbýval už „jen" poslední rok. A jeden den navíc… Dozorkyně si totiž vymyslela, že odcházející vězeňkyni ještě zaměstná nutnou prací, a tak kvůli tomu opustila Drahomíra věznici o den déle: *„[…] Byla jsem propuštěná na amnestii. Původně jsem měla jít domů už 9. května, ale protože tam jedna čůza potřebovala pomoct něco vyžehlit, tak jsem byla propuštěná až 10. května. Dostala jsem asi 375 korun jako výdělek za 12 let, měla jsem vypůjčenou blůzu a sukni. Všechno ostatní, co jsem měla, mi ukradli. Ukradli mi učebnici angličtiny a šaty. V Pardubicích nám koupili jízdenky na vlak a jely jsme domů."*[118]

Opouštěla vězeňské zařízení a ve svých názorech a postojích zůstala nezměněná. Zpráva pro odbor pracovních sil Rady ONV Prahy 11: *„[…] Jmenovaná téměř po celou dobu výkonu trestu pracovala ve švadlárně jako šička. Pracovní morálku měla dobrou. Do pracovní soutěže se zapojila a jednotlivé body plnila. Pomáhala těm ženám, které se teprve zapracovávaly. Chování nebylo plně uspokojivé a 1x se dopustila poklesku. K uloženým rozkazům měla často výhrady. Ve svých reakčních názorech se nezměnila. Svoji trestnou činnost si neuvědomila. Lze říci, že trest splnil svůj převýchovný účel pouze částečně."*[119]

Současně s odchodem z pardubické věznice musela Drahomíra Svobodová podepsat prohlášení (podobně jako ostatní), ve kterém bylo vyžadováno, aby se zavázala k naprosté mlčenlivost o všem, co se ve vazbě (trestu) dozvěděla. Režim se pojistil… I s trpkými životními zkušenostmi mohla Drahomíra odejít s pocitem, že po takřka dvanácti letech mění vězeňskou realitu za život „na svobodě". Citované označení ovšem neodpovídalo skutečnosti tak doslova. Řada politických vězňů padesátých let si nikdy nepředstavovala, že je z vězení propustí komunisté a že se budou vracet do komunistické reality. Museli hledat nový způsob života v prostředí, ve kterém stále platili za propuštěné nepřátele socialistického zřízení, za občany druhé kategorie. Drahomíra Svobodová se vracela „do života" s puncem osoby „odsouzené pro vojenskou zradu a přečin rušení obecného názoru". S tímto cejchem její další kroky i nadále sledovala StB. S mírnou dávkou nadsázky lze konstatovat, že největší morální bitvu svého života vyhrála, morální válka s režimem ale pokračovala.

117 NA, f. SSNV, Evidenční karta.

118 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Československí političtí vězni*, s. 304.

119 NA, f. SSNV, Oznámení Radě ONV, odboru pracovních sil, 10. 5. 1960.

Vězeňská etapa Květy Svobodové

Na rozdíl od starší Drahomíry odešla od státního soudu v roce 1949 s výrazně nižším trestem šesti let, propuštěna byla v roce 1954. Zhruba do té doby neprobíhalo důsledné ukládání spisů podle jednotlivých věznic. Absence vězeňského spisu Květy Svobodové představuje výraznou trhlinu v pramenné základně její vězeňské životní kapitoly. Archivní dokumenty dokládají, že Květa Svobodová započala svůj trest v Liberci.[120] Zde šlo ovšem jen o „shromaždiště", ze kterého byli vězni a vězeňkyně rozváženi do různých pracovních útvarů. Ona putovala do PÚ Varnsdorf, a protože zde pobyla nejdéle, je na místě na základě vzpomínek Květy Svobodové i dalších vězeňkyň fungování tohoto zařízení přiblížit.

Pracovní útvar Varnsdorf[121]

Počátky PÚ Varnsdorf lze s největší pravděpodobností situovat do roku 1949. Kromě úvodní fáze se po většinu času nacházel v dnešní ulici TGM.[122] Ženy zde vězněné pracovaly pro n. p. Elite při výrobě dámských punčoch, a to ve velmi tvrdých a z finančního hlediska takřka otrockých podmínkách. V čase, kdy se zdejší PÚ konstituoval, v něm byly umístěny retribuční vězeňkyně, které si velmi rychle zařídily pohodlný život a dobré vztahy s dozorkyněmi: *„[…] Měly už s dozoráky zařízený pobyt, byly zabydlené, měly v oknech záclonky a bachařky jim chodily nakupovat cigarety. Nenáviděly nás, protože s námi začala vojna jako řemen. Potom je odsunuli jinam.*"[123]

Vězeňkyně zprvu docházely na jídlo do závodní jídelny podniku Elite, ale zanedlouho někoho napadlo, že není pro socialistickou společnost zrovna nejvhodnějším příkladem, aby se civilní zaměstnankyně, které pracují pro socialismus, musely při jídle dívat na vězeňkyně z řad „nepřátel lidově demokratického zřízení", a navíc na ženy s puškami, které je hlídají, a tak tato praxe rychle skončila. Nějaký čas se vařilo přímo v budově PÚ, ale „přestávalo souhlasit množství potravin", např. mouky či masa (v PÚ se nacházely i kriminální delikventky). *„[…] Jednou jsem v jídelně dostala porci čočky, kterou kuchta plácla na talíř a z toho koukala žížala. Talíř jsem jí vrátila a ona mi řekla: ‚Snad si nemyslíte, že vám budu podávat něco zvlášť?' Popadla talíř a i s tou žížalou to zvrhla zpátky do kyblíku a podávala dál. Já jsem nedostala nic, ale*

120 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, SVS Liberec podává zprávu o nástupu trestu Květuše Svobodové.

121 K tématu PÚ Varnsdorf a závěrečné etapě jeho existence viz STOJANÍK, Filip: *Příběh Hany Truncové, statečné ženy a politické vězeňkyně.* In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, č. 12, Praha 2014, s. 283–315.

122 Pracovní útvar se nacházel v zadním traktu dnešního sídla odloučeného pracoviště MěÚ Varnsdorf.

123 AA, písemná korespondence mezi autorem a Květou Nieselovou z 29. 5. 2011.

V Pracovním útvaru Varnsdorf (1950). Fotografii pořídila tajně během návštěvy MUDr. Anna Fürtschová, teta vězeňkyně Věry Škaloudové-Melicharové (zcela vpravo).
Na snímku dále Ludmila Vokálová, třetí ženu se nepodařilo identifikovat.
Archiv Františka Melichara.

nevadilo mi to."[124] Na základě všech těchto problémů se nakonec ustálilo nošení jídla do PÚ v konvích na mléko.

Podle pamětnice měly vězněné ženy v PÚ Varnsdorf relativně volný režim. Směly se pohybovat po domě a měly přístup i na přilehlý kamenitý dvůr. Atypickým rysem PÚ Varnsdorf je skutečnost, že vězeňkyně znaly jméno dozorkyně, která na ně dohlížela, jmenovala se Sirůčková. Květa Svobodová se tu setkala s mnoha zajímavými vězeňskými osudy. Předně zde část svého trestu trávila již zmiňovaná Ludmila Vokálová, dále Věra Škaloudová (provdaná Melicharová), zatčená 28. prosince 1948 a v následujícím roce odsouzená v procesu se skupinou Šeřík na šest let (ve Varnsdorfu od 4. července 1949). V paměti Květě dále utkvěly funkcionářka národně-socialistické strany Růžena Pacejková[125] nebo Libuše Kovařovicová z rodiny slavného skladatele Karla Kovařovice[126], které komunistický režim neumožnil dostudovat práva, či Anna Soková, jejíhož manžela Viléma Soka komunisté v roce 1949 popravili. Dále si vybavuje Vladimíru Jílkovou z Přeštic, studentku filozofie Evu Němcovou či Marii Moravcovou, pocházející z mlynářské rodiny. Kromě uvedených světských politických vězeňkyň byly v budově určitou dobu internovány řádové sestry.

Vězeňský systém se snažil politickým vězeňkyním všelijak ztrpčovat jejich pozici. Měly převážně noční směny, kromě toho se musely účastnit všemožných brigád

124 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

125 Blíže viz URBAN, Jiří*: Národní socialisté na východočeském venkově v předvečer února 1948: Deči a Pacejková.* In: Solitér. Pocta historikovi Václavu Veberovi. ÚSTR, Praha 2012, s. 41–73.

126 Karel Kovařovic (9. 12. 1862 – 6. 12. 1920), český hudební skladatel. V letech 1900 až 1920 šéf a současně dramaturg a dirigent opery pražského Národního divadla.

a pracovních aktivit: *„[…] V okolí byly všelijaké továrny, které se obnovovaly, a ve kterých se malovalo. Malíř všechno zlil, a tak jsme chodily v bahně a nadřely jsme se. Vozili nás po okolí do Jestřebí, do Krásné Lípy a ještě někam. V listopadu jsme ještě trhaly len na poli a to už tam ležel sníh.*“[127] Chvíle volného času odsouzené ženy využily díky iniciativě organizačně schopné Růženy Pacejkové k jakémusi pokusu o divadlo se zpěvy, kdy si při této příležitosti dokonce vytvořily divadelní scénu. PÚ Varnsdorf fungoval až do roku 1953, ale v té době se zde Květa Svobodová už nenacházela.

Od Varnsdorfu k propuštění

Po převozu z Varnsdorfu zažila Květa několik dalších vězeňských zařízení, ale v žádném již nepobyla tak dlouho jako v PÚ Varnsdorf. Nejprve byla převezena do Liberce a odtud do Mladé Boleslavi.[128] Na tamní věznici vzpomíná následovně: *„[…] Je to moderní věznice, ve které byla zima a jiskřičky ledu na zdi, jak tam topili. Ve věznici jsme měly práci, přebíraly jsme cibuli a česnek na setbu. Měly jsme hladu jako kvítí, a tak jsme se živily cibulí a česnekem, jedině ale tak, když se dozorák obrátil nebo šel kouřit a když nás náhodou chytl, tak nám vždycky vynadal, že zmenšujeme příští sklizeň.*“[129]

V Boleslavi se musela Květa Svobodová asi dvakrát účastnit obligátních školení, jejichž obsah a rétorické i intelektuální nedostatky „přednášejících“ se staly u politických vězňů terčem posměchu. Ale naskytla se i možnost rozšířit si bohaté jazykové znalosti, tentokrát maďarštiny: *„[…] V Mladé Boleslavi jsem byla s jednou Slovenkou, která pocházela z bohatého rodu a byla vdaná za maďarského barona a uměla maďarsky a špatně slovensky a já jsem uměla česky, německy a trochu anglicky. Dohodly jsme se, že mě bude učit maďarsky. Začaly jsme a najednou strašné bouchání na dveře a dozorák: ‚Co to tam matláte, já tomu nerozumím, to se nesmí.‘ Říkala jsem, že ona je Maďarka a nerozumí česky a já se můžu snadno naučit maďarsky, tak jí pomůžu, a on: ‚To není potřeba, co nebude vědět, to nepotřebuje‘.*“[130]

Po věznici v Mladé Boleslavi následoval Gottwaldov (dnes Zlín), kde Květa Svobodová vyráběla gumovky, odtud ji ze zdravotních důvodů nakrátko převezli do brněnské nemocnice u sv. Anny. Nevyhnulo se jí ani neblaze proslulé Uherské Hradiště. V tamní věznici se podle svých slov nacházela pouze v cele a nevykonávala žádnou práci. Zde se ocitla před mefistofelovskou otázkou, kdy jí byla nabízena spolupráce se Státní bezpečností: *„[…] Několikrát si mě předvolal náčelník. Říkal, že jsem*

127 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

128 Věznice v Mladé Boleslavi přiléhá k budově Okresního soudu v Mladé Boleslavi. Obě budovy pocházejí z roku 1928; věznice zrušena v roce 1955. Do roku 1995 budova sloužila Státnímu ústřednímu archivu, dnes ji hojně využívají filmaři. Vzhledem k tematice studie lze zmínit skutečnost, že se zde natáčel film scénáristy Jiřího Stránského a režiséra Petra Nikolaeva *Kousek nebe* (2005).

129 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

130 Tamtéž.

mladá a že by mi mohli všecko zařídit, aby to nebylo tak nejhorší, a když nechci spolupráci, tak že mi napíše do mých papírů, že všecko sveřepě odmítám a že mě nepropustí dřív ani o hodinu."[131] V závěru trestu převezli Květu ještě dále od rodné Prahy, do slovenského Komárna. „*[…] V Komárně byla budova obestavěná ještě další budovou, takže tam vůbec nepřišel sluneční svit. Z okna jste se vlastně díval zase někam do zdi. Cela byla velká a nebyla obsazená.*"[132] Tamní pobyt však netrval dlouho, 11. června 1954 byla Květa Svobodová podmínečně propuštěna.[133]

Vzpomíná na krásné ráno, ve kterém se tento moment jejího života odehrál. Venkovní svět se ovšem změnil, a tak se pětadvacetiletá politická vězeňkyně, vytržená z rodného a jazykového prostředí, musela vypořádat i s celospolečenskými změnami:

„*[…] Na stůl mi vysázeli peníze, a protože mezitím došlo k měnové reformě, tak jsem je neznala. Měla jsem jedinou starost, jestli se za ty peníze dostanu do Prahy. Dozoráci se smáli, že jo a že mi ještě zbude na housku na cestu. Na sobě jsem měla tepláky, sandály a blůzu bez rukávu. To jsme si ukradli prostěradla a našili jsme si blůzy. Toto jsem na sobě měla a teď se v takovém šíleném oblečení pohybujte po městě. Peníze mi dali do papírového pytlíku a já jsem se šla zeptat na nádraží, kolik stojí jízdenka. Spočítala jsem si, kolik mi zbude a šla jsem tam do obchodu, že bych chtěla sukni. Muž za pultem řekl, že prý nemají. Mě tehdy napadlo říct: ‚Podívejte se pod pult, tam určitě máte sukni.' Jak ležela pod pultem, tak byla celá sežvýkaná a nechtěl mě nechat, abych se převlékla, tak jsme se tam spolu dohadovali, on na mě samozřejmě mluvil maďarsky. Cestou jsem viděla krejčovský obchod a řekla jsem si, že si tam půjdu nechat vyžehlit sukni a převléknu se tam. Tam jsem zase měla česko-maďarský rozhovor a ten krejčí mi nechtěl sukni vyžehlit. Dostala jsem vztek a řekla mu, že půjdu na policii a přijdu s policajtem, protože nebudu chodit po městě takhle sežvýkaná. Nakonec mi sukni vyžehlil a dokonce mě nechal převléct, a protože mi bylo horko, tak jsem si šla sednout do kostela. Nějak jsem to tam přežila do odpoledne, než jel vlak. Byl to přímý vlak z Komárna do Prahy. Když jsem přijela do Prahy, tak s tatkou, který šel zrovna do práce, jsme se potkali na schodech.*"[134]

K podmínečnému propuštění Květy Svobodové došlo téměř o rok dříve, než měl trvat původní trest. Vracela se ke svým rodičům na pražský Žižkov s vědomím, že starší sestra Drahomíra ve vězení stále zůstává. Jezdila ji sice navštěvovat, ale k opravdovému spojení celé rodiny došlo až téměř o šest let později.

Po propuštění

Návrat z vězení představoval pro politické vězně radostnou událost, zároveň však přinášel mnohá úskalí. Změnil se okolní svět i mezilidské vztahy, z nichž pouze ty nejkvalitnější odolaly a přežily hradbu času a všemožný nátlak, kterému byli jejich

131 Tamtéž.

132 Tamtéž.

133 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Rejstřík trestů, listopad 1958.

134 AA, výpověď Květy Nieselové, autorizovaný audiozáznam z 6. 1. 2016.

blízcí vystavováni. Propuštění byli často roztrpčeni a zklamáni z poklesu všeobecné morálky. Vyhnout se nemohli obligátnímu úřednímu kolečku, kdy se museli hlásit na Veřejné bezpečnosti a na národním výboru v místě bydliště. Květu Svobodovou při té příležitosti neminula další bizarní situace. Setkávala se s lidmi, které znala z dřívějška, ale oni se mezitím stačili změnit, měli výhodu lukrativních funkcí: *„[…] Musela jsem se hlásit na radnici, tak jsem otevřela dveře a seděla tam sestra mojí spolužačky z obecné školy. Otec byl velmi prozápadní a ona najednou jako komunistka na radnici. Nejdřív jsem jí chtěla něco říct, ale pak jsem si řekla, že se s ní bavit nebudu. Musela jsem se u ní asi třikrát hlásit a komunisti u nás na Žižkově si dělali starost, jak je možné, že když jsem vyšla z basy, že jsem tak elegantně oblečená. Koupila jsem si za přivezené peníze, a rodiče mi ještě přidali, kostým. Asi si mysleli, že budu chodit v pytli od brambor.*“[135]

Propuštěná Květa Svobodová začala shánět zaměstnání. Na pracovním úřadě dostala tip, ale když na uvedené adrese z pohovoru vyplynula její vězeňská historie, zaměstnavatelé vždy ztratili zájem a odmítli. Na pracovním úřadě jí sdělili, že pokud k něčemu podobnému dojde ještě jednou, budou uvedené podniky popotahovat. Květa Svobodová se dověděla věru pozitivní zprávu (!): „I člověku, který něco provedl, má být poskytnuta příležitost, aby se uplatnil.“

Práci získala nejdříve v obchodě s potravinami (MPZ) na Libeňském ostrově, ale nevzpomíná na ni nejraději: *„[…] Vedoucí oddělení byla svobodná slečna a strašně vzteklá a třeba v šest hodin večer řekla, že budeme dělat přesčas: bez jídla, bez pití a když jsem vyšla ven, tak všechny elektriky už byly pryč. Co já jsem se nachodila noční Prahou. Byla jsem tam jako skladová. Odtamtud mě přeložili na nákladové nádraží, kam jsem to měla kousek pěšky, tak to bylo příjemnější.*“[136] V MPZ se dostala do nepříjemné situace. Bylo jí nabídnuto členství v KSČ! Její šéf argumentoval tím, že je slušnou pracovnicí, která spolehlivě pracuje, nehádá se a nevede politické řeči. Není potřeba dodávat, že se z bývalé politické vězeňkyně Květy Svobodové členka KSČ nestala. Později pracovala v automatu Koruna na Václavském náměstí, kde ji neminuly problémy, že odmítala chodit do prvomájových průvodů a nechtěla se účastnit tzv. desetiminutovek, na kterých „*kádrovačka pronášela své rozumy*“.

V šedesátých letech se Květa Svobodová vdala a přestěhovala do Slaného, po rozvodu se vrátila znovu do Prahy. V roce 1968 se zapojila do činnosti K 231: „*Byla jsem ráda, že se něco děje, ale netrvalo to dlouho a zase přišly staré časy.*“[137]

V krátkém čase pražského jara se začala rozbíhat rehabilitační řízení někdejších soudních případů bývalých politických vězňů. Drahomíra s Květou této krátké a dobou příznivé a podmíněné příležitosti využily. Úspěchu však dosáhla pouze Květa. Na veřejném zasedání zvláštního senátu Městského soudu v Praze dne 2. dubna 1969 došlo ke zrušení rozsudku Státního soudu v Praze ze 4. června 1949 ve spojení s rozsudkem Nejvyššího soudu v Praze z 10. listopadu 1950. Toto usnesení zprostilo někdejší

135 Tamtéž.

136 Tamtéž.

137 AA, písemná korespondence mezi autorem a Květou Nieselovou z 30. 6. 2016.

politickou vězeňkyni obžaloby. Květa Svobodová, t. č. úřednice, podala návrh na přezkoumání původního soudního rozhodnutí a v rehabilitačním rozsudku si posléze mohla mimo jiné přečíst:

„[…] Při vyšetřování došlo k hrubému porušení procesních předpisů. Pod těžkým psychickým nátlakem souhlasila s formulací protokolu, ač obsah nesouhlasil se skutečností. […] Při hlavním přelíčení, které se konalo dne 3. a 4. června 1949 […] svoje doznání odvolala a uvedla, že se ničeho nedopustila a výpověď podle přání vyšetřujícího orgánu byla upravena a s ní souhlasila, ježto jí bylo vyhrožováno, že když nebude mluvit, jak si to přeje, že budou zavřeni i její rodiče, i když nebyli vinni. Tuto výpověď pak opakovala dne 1. 7. proto, ježto jí bylo řečeno, že u soudu nesmí nic měnit. Soud rozhodl na základě administrativní výpovědi a výpovědi složené u vyšetřujícího soudce."[138]

Soud zvážil též fakt, že obviněná byla v roce 1948 devatenáctiletá, a tudíž méně odolná vůči psychickému nátlaku. S tím souvisí závěr, podle kterého bylo její doznání vynucené. Zabývá-li se dnes kdokoliv problematikou soudních rehabilitací roku 1968, musí mít na paměti podstatnou dobovou souvislost, že lidé postižení komunistickým režimem padesátých a šedesátých let nemohli být považováni za příslušníky odporu či odboje, ale pouze za oběti. V tomto duchu soudy stylizovaly svá rozhodnutí, kdy žadatelé o soudní rehabilitaci mohli této dosáhnout pouze za předpokladu, že jejich činnost soud banalizoval, zpochybňoval a dotyčné profiloval jako oběti nezákonností.

Počátek normalizace Květu Svobodovou zastihl stále jako zaměstnankyni v bufetu Koruna, kde zažila v důsledku posrpnových politických a společenských čistek nové kádrování. Než mohlo dojít k případnému nátlaku na její odchod ze zaměstnání, podala raději výpověď sama. Bez místa nezůstala, záhy se uchytila v hudebním nakladatelství.

Začátkem sedmdesátých let se v jejím životě odehrála významná změna, která předurčila Květino další životní směřování. V podniku, ve kterém tehdy působila, zůstal přebytečný poukaz na zahraniční rekreaci. Se svým pošramoceným kádrovým profilem nikdy podobné poukazy nedostávala, ale tehdy podnik nemohl narychlo sehnat náhradu, a tak se směla podívat k moři do Bulharska. Její jazykové znalosti se v cizím prostředí dobře uplatnily a svým kolegům občas pomohla s tlumočením. V Bulharsku si tehdy užíval chvíle volna západoněmecký rekreant, který se ocitl ze zdravotních důvodů v obtížné situaci a potřeboval tlumočníka, neboť bulharský lékař německy nerozuměl. Čeští rekreanti si nepříjemné situace všimli a požádali Květu, zda by dotyčnému nepomohla. To neodmítla, a tak následovalo seznámení a postupné sbližování. Pro Květu nový vztah znamenal nutnost podání žádosti o vystěhování do Německé spolkové republiky. I přes různé potíže se záměr nakonec podařil a nově vdaná Květa Nieselová, která se nechtěla stát emigrantkou, se roku 1973 legálně vystěhovala na druhou stranu železné opony. Vzhledem ke skutečnosti, že

138 Soukromý archiv Květy Nieselové, Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 2. 4. 1969.

nevolila cestu emigrace, mohla jako turistka pravidelně navštěvovat v Československu svou rodinu.

Na Drahomíru Svobodovou čekala po propuštění z Pardubic v roce 1960 obvyklá kalvárie v podobě hledání zaměstnání. V této nepříznivé situaci však měla štěstí na lidi: *„[…] Po propuštění jsem šla na pracák, abych tam dala své doklady, a pak jsem bloumala po ulicích a potkala jednu přítelkyni, která se mě zeptala na to, co dělám. Tenkrát jsem opravdu nevěděla, co mám dělat. Ona mi řekla, že právě jde do žižkovskýho velkoskladu, že prý tam shánějí lidi. Šly jsme tam spolu a vzali nás obě. Tahala jsem tam palety, ve kterých bylo osm metráků čokolády, i když jsem byla těhotná. Po porodu jsem se k tomu nevrátila.“*[139]

V roce 1960 Státní bezpečnost Drahomíru Svobodovou monitorovala a na základě informací získaných od svého „pramene“ měla detailní přehled o životě amnestované politické vězeňkyně: *„[…] Jmenovaná bydlí u svých rodičů a doposud se ještě nezapojila do pracovního procesu. Nezúčastňuje se žádných schůzí ani jiných akcí, pořádaných v místě bydliště. Vyhýbá se styku s lidmi. V domě se chová velmi vzorně, neprovokuje žádným způsobem, který by zadal podnět k nějakému zákroku. Zvláště ne po stránce politické. Dle vyjádření okolních občanů nevede vůbec žádných debat a rozhovorů. Dle vyjádření se prý asi stydí před lidmi za svou chybu. Není známo, že by docházela do nějakých zábavných podniků nebo společností. Její rodiče jsou již staří, údajně přes 70 let, otec se občas zúčastňuje brigád i jiných akcí. Požívají dobrou pověst.“*[140]

Státní bezpečnost měla velký zájem na proniknutí mezi amnestované vězně a hodlala detailně zpracovávat podrobnosti z jejich setkání. Režim nemínil spouštět amnestované z očí a některé z nich na základě provokací a sběru denunciací poslal opětovně za mříže. Amnestii totiž zpravidla spojil s udělením podmíněného trestu, který představoval pojistku, na jejímž základě mohlo velmi snadno dojít k novému zatčení a rychlému odsouzení propuštěných vězňů. Obvodní oddělení ministerstva vnitra Praha 2 rozpracovávalo počátkem roku 1961 akci „Prodavačka“. Podle poznatků StB se Drahomíra Svobodová účastnila schůzek amnestantek. Spolupracovník StB „Otta“ byl pověřen, aby se zaměřil na její styky s propuštěnými ženami a na její činnost, současně s uvedením konkrétních jmen bývalých vězněných žen, o jejichž aktivity měla StB zájem.[141]

V šedesátých letech probíhalo také vyhodnocení archivního svazku V-5405 MV 2. oddělením 1. zvláštního odboru MV. Uvedený rozbor se týkal „ilegální“ skupiny „Svobodová Drahomíra a spol.“ Text analyzoval celý průběh obou okruhů aktivit Drahomíry Svobodové, pro které skončila před státním soudem a následně byla odsouzena na třináct let. Dále se z předúnorové minulosti zabýval politickou

139 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Českoslovenští političtí vězni*, s. 304.

140 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování (MV-KR), svazek arch. č. 717308 MV, Svobodová Drahomíra – poznatky na amnestovanou osobu, 18. 8. 1960.

141 ABS, f. MV-KR, arch. č. 717308 MV, Spolupracovník „Otta“, dožádání, 20. 2. 1961.

příslušností osmi členů z obou okruhů popsané protikomunistické činnosti. Ta však byla zjištěna pouze u Miloše Krejzy, zatímco u ostatních se nepotvrdila, s největší pravděpodobností šlo o bezpartijní osoby (u sester Svobodových zcela určitě). Dále se zmiňují trestné činy, pro které byli dotyční odsouzeni, stejně jako výše vynesených trestů.[142]

Propuštěná Drahomíra Svobodová se 5. června 1965 provdala za Karla Stuchlíka (nar. 4. listopadu 1908) ze Spělova v okrese Jihlava. Spojovala je stejná zkušenost dlouhého vězeňského trestu z politických důvodů. V témže roce se manželům narodil syn Karel, a život Drahomíry – teď už Stuchlíkové – získal zcela nový rozměr. Ovšem s vězeňskými přítelkyněmi se stále stýkala a nový okruh přátel získala také od svého manžela. Po mateřské dovolené pracovala jako skladnice v Mototechně. Zájem StB o její osobu ovšem neutichal. Poznatky, které k Drahomíře získávala, však poukazovaly spíše na to, že žije v jakési vnitřní emigraci, kvůli které se nikterak nezapojuje do veřejného dění, a důraz klade především na soukromý život. Letní měsíce trávila na chatě a nablízku zůstávala svým stárnoucím rodičům, kterým se snažila všemožně pomáhat a vynahradit dlouhá léta, kdy ji podporovali v době věznění. Tuto svou vizi ostatně předestřela již v pohovoru při propouštění z výkonu trestu v budově Obvodního oddělení Veřejné bezpečnosti Prahy 3.[143]

Druhá polovina šedesátých let se nesla ve znamení společenského a politického uvolňování domácích poměrů. Bdělost StB nicméně neustávala, a tak v roce 1967 došlo k sepsání následující charakteristiky Drahomíry, provdané Stuchlíkové: „*[…] Je bez politické příslušnosti. V bydlišti se veřejného života nezúčastňuje a o politické dění nejeví žádný zájem. Se spolubydlícími žádné politické rozhovory nezavádí. Na veřejnosti proti našemu zřízení nevystupuje. U místních občanů politické důvěry nepožívá, neboť je o ní známo, že byla z politických důvodů trestána. Zda je členkou v některé z veřejných organizací v bydlišti, není známo. Po osobní stránce se v bydlišti jeví jako slušná a uzavřená žena, která se spolubydlícími v domě žije v souladu. Mimo pozdravu žádné rozhovory nezavádí. Žije spořádaným způsobem života a řádně se stará o svého syna Karla, narozeného 5. 3. 1965 v Praze, s nímž je viděna často okolo svého bydliště na procházce. Její chování a vystupování na veřejnosti je nezávadné. V bydlišti požívá dobrou pověst. Záliby nebo nějaké špatné sklony u ní nejsou zjištěny.*“[144]

Státní bezpečnost pracovala s přesnými informacemi a Drahomíru Stuchlíkovou, která evidentně nezavdávala jakýkoliv podnět k zvýšené pozornosti ze strany bezpečnostních složek, preventivně sledovala. Rámcový profil si vypracovávala i o jejích nejbližších rodinných příslušnících, třeba o otci Františku Svobodovi: „*Je bez politické příslušnosti. V bydlišti se zúčastňuje domovních besed a též dochází na brigády. Na schůze pořádané obč. výborem NF nedochází. Po stránce politické se neprojevuje.*

142 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-5405 MV, Vyhodnocení „akce 48“.

143 ABS, f. MV-KR, arch. č. 717308 MV, Záznam o pohovoru, 12. 5. 1960.

144 Tamtéž, Tajná zpráva k Drahomíře Stuchlíkové, 8. 9. 1967.

Po osobní stránce je znám jako slušný a pracovitý člověk, který v bydlišti požívá dobrou pověst."[145]

Srpnové události roku 1968 prožívala se synem na chatě a podle svých slov si nedokázala představit, že by SSSR mohl do vývoje v Československu zasáhnout vojenskou silou.[146] V životě Drahomíry Stuchlíkové se podle archivních pramenů z politického hlediska nic podstatného nezměnilo ani v období normalizace. Státní bezpečnost ji popisuje jako pasivní osobu, která se drží v povzdálí od jakýchkoliv politických projevů či proklamací, což se podle pramenů nezměnilo ani v období kolem roku 1968: „*[…] V r. 1968 jí nebyl jasný vstup spojeneckých vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR, o čemž běžně hovořila, ale proti tomuto ničeho nepodnikala. V r. 1969 se chovala po stránce politické a občanské nezávadně. Postoj ke zřízení je u ní hodnocen celkem pasivně. Nebylo zjištěno, že by byla členkou některé společenské organizace mimo ROH na pracovišti. Na pracovišti nebylo šetřeno. Po stránce mravnostní má celkem dobrou pověst.*"[147]

V sedmdesátých letech se starala o svého otce, kterému udržovala domácnost. Na návrh S-StB Praha, 7. odbor, 4. oddělení, ze dne 19. ledna 1971 byla zaevidována jako „nepřátelská osoba IV. kategorie", k čemuž došlo na základě její protikomunistické činnosti z padesátých let.[148] Při přehodnocení v roce 1979 byl podán návrh, aby Drahomíra Stuchlíková byla ponechána v dosavadní „IV. kategorii nebezpečnosti", jelikož „*[…] při rozpracování jmenované nebylo shledáno důvodu k jejímu přeřazení do jiné kategorie a proto navrhuji ponechání v dosavadní IV. kategorii.*"[149] V roce 1982 zástupce náčelníka OS-SNB pro StB npor. JUDr. Václav Černý navrhl uložit příslušný svazek „NO" do archivu ministerstva vnitra na dobu deseti let, což následně bylo odsouhlaseno.[150] Ve zdůvodnění se lze dočíst: „*[…] Vzhledem k pokročilému věku prověřované, její dlouholeté bezúhonnosti a politické pasivitě, která se nezměnila ani v krizových letech 1968–69, lze předpokládat, že v budoucnu se již nezapojí do akcí a činnosti zaměřené proti současné politické linii a jejím představitelům a lze proto jmenovanou vyřadit z evidence nepřátelských osob a materiály archivovat.*"[151]

Drahomíra Stuchlíková prožívala sedmdesátá léta především jako matka dospívajícího syna. V roce 1979 odešla do důchodu a většinu svého času trávila na chatě v Kamenném Přívoze. Syn Karel se vyučil a společně s rodiči několikrát navštívil

145 ABS, f. MV-KR, a. č. 717308 MV, Tajná zpráva k Drahomíře Stuchlíkové, 8. 9. 1967.

146 BOUŠKA – LOUČ – PINEROVÁ (eds.): *Českoslovenští političtí vězni*, s. 305.

147 ABS, f. MV-KR, arch. č. 717308 MV, Záznam č. 20, Stuchlíková Drahomíra, obsazení „NO", 17. 1. 1973.

148 Tamtéž, Návrh na zaevidování „NO" – kategorie č. 4, 19. 1. 1971.

149 Tamtéž, Návrh v ponechání dosavadní kategorii nebezpečnosti, 17. 10. 1979.

150 Tamtéž, Návrh na uložení svazku „NO" do archivu MV, 11. 8. 1982.

151 ABS, f. MV-KR, arch. č. 717308 MV, Vyhodnocení svazku nepřátelské osoby IV. kategorie, 24. 6. 1982.

Drahomíra Svobodová-Stuchlíková v prosinci 2008.
Archiv Karla Stuchlíka.

Květa Svobodová-Nieselová v lednu 2012.
Foto Josef Zbihlej.

v Německé spolkové republice (NSR) svou tetu Květu. Rodina žila klidným životem a v roce 1989 se takřka sedmdesátiletá Drahomíra Stuchlíková dočkala listopadových událostí předznamenávajících konec totalitního režimu, jenž osudově poznamenal její život a připravil ji o téměř dvanáct let strávených za mřížemi.

V devadesátých letech se přidala ke Konfederaci politických vězňů ČR sdružující politické vězně komunistického režimu, dále udržovala styky se spoluvězeňkyněmi a těšila se z pevných přátelství, která vydržela nepříznivé politické časy i období, kdy nastoupily svízele zdravotního rázu. Do České republiky začala v té době jezdit konečně bez jakýchkoliv problémů i mladší sestra Květa. Drahomíra Stuchlíková ovdověla, ale svůj život nevzdávala a bojovala, o čemž svědčí fakt, že několik přátel i nejbližších členů rodiny pro ni zvolilo přezdívku „bojovnice". Drahomíra Svobodová, provdaná Stuchlíková, zemřela po delší nemoci 9. února 2011.

Bývalá politická vězeňkyně Hana Truncová v nekrologu o své přítelkyni ocenila mimo jiné její odvahu a přímočarost:

„[…] vykouzlit vzpomínky na Drahu není těžké – vídávaly jsme se občas v hospodě U Medvídků, kam to měla ze svého bydliště blízko, sedla si za stejný stůl na stejné místo, rozprostřela noviny či kopie článků a debata přes stůl mohla započít. Vlastně se léty neměnila. Na dvoře pardubické věznice chodila rázným krokem, měla svoji ‚partu holčiček'.[152] *Sama jsem s Drahou nebyla nikdy na cele ani na pracovišti, přesto jsme se znaly, byla nekompromisní, přímočará, věrná kamarádka. […] Draha odešla potichu, loučila se se světem, který si představovala poněkud jiný než ve skutečnosti je, patřila mezi svobodomyslné, mezi ty, kteří by si přáli demokratickou svobodu bez kompromisů."*[153]

152 ‚Holčička' je označení, které mezi sebou užívaly za mřížemi politické vězeňkyně komunistického režimu, dá se chápat jako analogie k výrazu mukl.

153 Archiv Hany Truncové, nekrolog o Drahomíře Stuchlíkové, 2011.

Květa Svobodová, provdaná Nieselová, svou rodnou zemi a svého synovce s rodinou dodnes navštěvuje. Dne 6. ledna 2012 se společně s Hanou Truncovou (a za účasti autora této práce) zúčastnily v Městské knihovně Varnsdorf vzpomínkového podvečera na zdejší bývalý pracovní útvar. Zůstala stejně jako její starší sestra nekompromisní a svobodomyslnou dámou, která v roce 2015 získala osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunistickému režimu.[154]

Budova bývalého PÚ Varnsdorf, stav v lednu 2010.
Foto Michal Golla.

154 Autor tuto studii věnuje Drahomíře Stuchlíkové a Květě Nieselové, se kterou má tu čest se osobně znát. Současně jí a Karlu Stuchlíkovi děkuje za vstřícnost a pomoc při tvorbě této práce, PhDr. Aleně Šimánkové pak za cenné konzultace.

... na další svévolné počínání Vás budu upozorňovat i později[1] Augustin Navrátil, hradlař z Lutopecen

Marta Kordíková

Dopis o ničení křížů a církevních památek sepsal v květnu 1981 lutopecenský hradlař a rolník Augustin Navrátil. V té době byl již sledován Státní bezpečností kvůli šíření Charty 77[2] a sepsání třináctibodové[3] petice Podněty katolíků, jež požadovala svobodu křesťanského vyznání v socialistickém Československu. Byl souzen za výroky, jimiž se bránil proti odejmutí půdy v roce 1974[4] a rovněž měl za sebou zkušenost nedobrovolného pobytu v psychiatrické léčebně.[5] Přesto právě v osmdesátých letech Navrátilova činnost kulminovala, sepsal další petice (1985 a 1988), dvaadvacet otevřených dopisů adresovaných nejvyšším státním a stranickým orgánům a začal vydávat vlastní samizdatový časopis Křesťanské obzory (KO).[6]

1 Závěr dopisu o ničení křížů. Libri Prohibiti, fond VONS, inventární číslo 223, sg. II/11, karton 36 (dále f. LP, inv. č., sg., kart.) Studie, č. 74, V/1981, s. 188–191, souhlas Augustiny Navrátilové, opatrovnice svého manžela s řešením tohoto problému a přílohy: Nesouhlas z roku 1979, 14. května o odstranění kříže z Lutopecen a seznam soch, křížů atd., které byly v okolí Kroměříže odstraněny. Dopis GP (s chybným datem 12. 1. 1981) i stížnost na usnesení prokuratury napsaná 15. 5. 1981, již se správným datem, poskytla Pavla Říhová.

2 Dne 23. 3. 1977 žádal náčelník O-StB Kroměříž, Jaroslav Bichler o zavedení svazku v kategorii „signální" na osobu Augustina Navrátila, krycí jméno „Hradlo". O den později byl svazek zaevidován pod reg. č. 27858. Důvodem bylo zjištění, že na svém pracovišti na tzv. hradle Bezměrov rozšiřoval Prohlášení Charty 77 a diskutoval o dodržování lidských práv v Československu se zaměstnanci ČSD, konkrétně s Pavlem Šumíčkem a Josefem Lukašíkem.

3 Později rozšířeno na čtrnáct bodů. Zaveden svazek v kategorii „signální", krycí jméno „Katolík", reg. č. 28727, měl být zaměřen na okolnosti vzniku petice Podnět katolíků.

4 V dubnu 1975 byl Navrátil uznán vinným ve věci „útoku na veřejného činitele" a souzen za výroky pronesené na MNV v Lutopecnách, viz níže.

5 Od 25. 7. do 12. 8. 1977 byl ústavně vyšetřován na psychiatrické klinice Fakultní nemocnice v Olomouci (LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/5, kart. 38); opět pozorován v Kroměříži 23. 3. – 7. 4. 1978, první nařízené léčení 3. 7. – 3. 10. 1978 v Psychiatrické léčebně Kroměříž. (ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, psychiatrický posudek, s. 6, 12, 70 a 76).

6 První číslo vyšlo 15. 6. 1988, poslední v červenci 1990.

Pro většinu veřejnosti představuje synonymum takzvaně protirežimního odporu – Charta 77. Domnívám se, že na tomto obraze se podílí zvýšený zájem historiků a dokumentaristů[7] o toto „volné společenství".[8] Charta však nezastřešuje všechny nerežimní[9] aktivity a neodráží cele jejich pluralitu. Organizování skautských a jiných dětských táborů, exercicií, koncertů, podzemních univerzit nebo jednotlivých přednášek, výstav a bytových divadel, rozšiřování samizdatu, západní či undergroundové hudby či psaní otevřených dopisů bylo uskutečňováno tzv. obyčejnými lidmi (ač někteří z nich později mohli i Chartu signovat) a jejich činnost z Prohlášení nevycházela.[10]

Navzdory jisté dominanci Charty, potažmo Prahy jako centra „druhé kultury" a sídla mnoha disidentů, je v běžném historickém povědomí vhodné připomenout jména, která už během normalizace pronikla k sluchu i „obyčejných občanů", kteří se o disent příliš nezajímali. Patřilo k nim také jméno Augustina Navrátila (1928–2003), které bylo možné zaslechnout při poslechu Hlasu Ameriky, Radia Vatikán či Svobodné Evropy.[11] Ve studii bych ráda představila Navrátilovu osobnost, jeho rodinné zázemí, první soudní spory a jejich důsledky, samizdatovou a další činnost i pobyty v psychiatrických léčebnách. Jelikož Navrátil zůstal aktivním občanem i po pádu komunistického režimu, budu se okrajově zabývat rovněž jeho činností po roce 1989.[12] Cílem je tedy představit zástupce občanské a katolické rezistence, autodidakta z venkova, a určit jeho místo v rámci opozičních proudů. Snad tato studie obohatí pohled na ona „šedá léta" a podnítí zájem o osobnost moravského disidenta.

Malý vejměnkář

Augustin Navrátil se narodil 22. prosince 1928 jako nejstarší ze tří dětí do rolnické rodiny v Lutopecnách u Kroměříže, obce převážně katolické s necelými pěti sty obyvateli. Rod Navrátilů byl ve vsi usazen více než dvě stě let a jeho potomci vlastnili ve dvacátých letech minulého století několik hektarů polí a malou usedlost,

7 Např. dokumentární cyklus *Ženy Charty*. Režie a scénář Dagmar Smržová, 2007.

8 Tak se sama Charta 77 nazývala ve svém *Prohlášení*, srov. ABS, V-33766, sv. č. 18, viz i BLAŽEK, Petr: *Tentokrát to bouchne. Edice dokumentů k organizaci a ohlasům kampaně proti signatářům Charty 77 (leden – únor 1977),* UK FF – Odbor archiv bezpečnostních složek MV ČR, Praha 2007.

9 Vědomě není používán termín „protirežimní", neboť často se lidé pouze snažili naplňovat své základní potřeby, které však komunistická moc klasifikovala jako politické a neslučitelné s ideály socialismu.

10 HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Cesty katolického samizdatu 80. let*. Vyšehrad, Praha 2009, s. 146. Vydavatelé katolického samizdatu často Chartu nepodepsali; nechtěli např. ohrozit své aktivity a naopak byli rádi, že se pozornost StB odvrátila od církve. Pomáhali však přepisovat chartistické dokumenty, Infoch ad.

11 ABS, Svazková agenda, arch. č. 404 893 BR, Seznamy dokumentů.

12 K této době však již nebyly v ABS dohledány žádné dokumenty.

která bývala dědičnou rychtou. Otec Augustin (nar. 1901) a matka Josefa (nar. 1904) nechali prvorozeného syna pokřtít jménem, které se v rodině dědilo po generace. Mladší sourozenci dostali jména v českém religiózním prostředí obvyklejší, Ludmila (nar. 1930) a Josef (nar. 1936).

Rodiče si nemohli z finančních důvodů dovolit své děti podporovat na studiích, proto šel mladý Augustin po absolvování místní obecné školy a kroměřížské měšťanky do učení,[13] ačkoliv ve škole neměl žádné kázeňské ani studijní problémy.[14] Jak později uváděl, pokud by si mohl vybrat, nejraději by se vzdělával v humanitních oborech, což se mu nakonec vyplnilo.[15] Zajímal se o historii, ale i o právo, psychologii a marxismus-leninismus. Tyto poznatky jako samouk později využíval při psaní svých otevřených dopisů a stížností.

K budoucímu povolání se váže Navrátilova vzpomínka na jedno dětské adventní setkání se sv. Mikulášem, při němž došlo na otázku profese: „*[…] Mimo jiné, jak bylo obvyklé, se mě ptal: Čím se budeš chlapečku živit? Nebo čím budeš? A já jsem řekl: Tesařem. On mě říkal: Na to si slabé. A já jsem se nějak rozhorlil a řekl jsem: A tož, vejměnkařem budu.*“[16]

Nakonec se Augustin vyučil stolařem, protože tak rozhodli rodiče, syn rozhodnutí akceptoval a výměnkářem pro svou činorodost nikdy nebyl. Až do vojny, i po návratu z ní (1951) tak vykonával řemeslo, které provozoval již jeho strýc. Jelikož kroměřížské družstvo Stavbyt, v němž Navrátil pracoval a ve kterém se i vyučil, mělo problémy s nedostatkem materiálu, odešel v lednu 1952 na Posádkovou vojenskou správu dělat obdobnou práci. Po pěti letech došlo k několika reorganizacím a většina zaměstnanců byla propuštěna. I on si musel od dubna 1957 hledat nové místo.[17] Podle jiných zdrojů bylo však pravým důvodem ztráty zaměstnání odmítnutí odevzdat ke konci roku 1956 příspěvek na revolucí poničené Maďarsko.[18]

---

13 Augustin Navrátil (v textu dále též AN) docházel do obecné školy čtyři roky, do měšťanky pět let. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, VS-ČSV 345/19-85, s. 9. Uvedeno v rodinné a osobní anamnéze, která je součástí posudku; vypracování nařídil 22. 11. 1985 vyšetřovatel StB a JUDr. Kamil Topolář. Posudek (24 stran) dopsán 28. 2. 1986, podpisem se za něj zaručil MUDr. Otakar Boháč, ředitel psychiatrické léčebny v Praze-Bohnicích.

14 Uvádí opět anamnéza in ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, ale i rodina.

15 Viz rozhovor s dcerami Michaelou a Ludmilou (4. 9. 2007) a manželkou Augustinou Navrátilovou 13. 1. 2008.

16 Dokument *Portrét praktického katolíka* (1991), režie Karel Fuksa, 5. min.

17 ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, protokol ze 13. 11. 1985 sepsaný u KS SNB, odbor vyšetřování StB, v Brně-Bohunicích s trestně stíhaným Navrátilem za jeho první tři otevřené dopisy. Ne všechny údaje zde uváděné korespondují s dalšími prameny; přepokládám, že si AN nemohl data ve vězení ověřit. Zde ověřená rodinou.

18 Viz např. NAVRÁTIL, Vojtěch in: *Blázni byli oni! K sedmému výročí úmrtí Augustina Navrátila.* http://www.revuepolitika.cz/clanky/1299/blazni-byli-oni, [k 7. 7. 2016]. Autor není příbuzný se subjektem studie.

Národní podnik PAL-Magneton[19] sídlící rovněž v Kroměříži, kam začal Navrátil docházet po reorganizaci, představoval v jeho životě jen krátkou epizodu. Už na podzim 1957 byl ředitelem podniku Hudečkem a předsedou Závodního výboru Revolučního odborového hnutí (ROH) Třasoněm pozván k pohovoru. Týkal se rodinné půdy, kterou po jeho rodičích požadovalo Jednotné zemědělské družstvo (JZD). V letech 1955–1958 docházelo k závěrečné fázi kolektivizace zemědělství. Protože byla doprovázena ekonomickým, administrativním i politickým tlakem, slavila úspěch – v roce 1958 bylo JZD v osmdesáti procentech obcí.[20] Nicméně v té době už ženatý Navrátil odmítl pozemky předat. Důvodem byly obživa jeho rodiny a respekt k rodičům, kteří do JDZ také odmítali vstoupit. Dle svých pozdějších slov[21] byl pro výstrahu z lisovny 10. září 1957 propuštěn s výhrůžkou, že práci nikde nenajde. Oficiálním důvodem bylo ovšem překročení plánovaného počtu zaměstnanců.

Ještě v témže roce se uchytil u Československých drah, na situaci vzpomíná takto: *„[…] se sháněním nového zaměstnání to vypadalo beznadějně. Všude jakmile uslyšeli mé jméno, pokývali hlavou a řekli: ‚Á, Navrátil. Nemáme volné místo. Nepotřebujeme.' Za pomoci úskoku, který nebudu popisovat, jsem nakonec získal zaměstnání u ČSD v Kroměříži, kde jsem dosud, i když to zvláště ze začátku bylo spojené s velkými komplikacemi.*"[22] Nejprve působil na pozici posunovače, ale po zásahu KSČ musel přijmout horší práci.[23] Stal se staničním dělníkem, vykládal tedy uhlí z vagónů jako tzv. mechanická lopata, poté absolvoval zkoušku na posunovače a v roce 1960 také pro závoráře a hradlaře. Na obou traťových hradlech dělal střídače pracovníků[24] ve stanicích Bezměrov a později v Postoupkách. Tuto práci vykonával až do svého odchodu do důchodu.

V dopise Anně Stránské vyjmenovává své povinnosti: *„[…] Jsem zaměstnaný na dráze jako traťový hradlař na vesnické zastávce vlaků. Prodávám jízdenky, přijímám a vydávám zavazadla, připravuji vlakovou cestu, zavírám závory; prostě jsem pán, který poručí a udělá všechno sám.*"[25] Do výčtu nezahrnul nejrůznější pracovní školení, která musel jako železničář podstupovat, ale díky nimž se seznámil s lidmi podobného smyšlení, případně i se svými budoucími spolupracovníky a druhy v samizdatu:

19 Magneton prosperuje i nadále; k historii podniku viz www.magneton.cz

20 KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1953–1966. 3. část*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1992, s. 71.

21 Dokládá opět anamnéza. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, VS-ČSV 345/19-85, s. 10. Více otevřený dopis č. 10, s. 2, LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/30, kart. 37.

22 Otevřený dopis č. 10, s. 2, tamtéž.

23 Uvádí Augustina Navrátilová. Písemný rozhovor.

24 Viz ABS f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, Posudek Augustina Navrátila pro KS SNB, OV Státní bezpečnosti, 16. 11. 1985, s. spisu 263/275.

25 První odpověď na zásilku z Francie od Stránských. Dopis psán v Lutopecnách 27. 11. 1983 Navrátilovou rukou, s. 1. Anna Stránská se o jeho případ velmi zajímala a později burcovala francouzské psychology, organizace i časopisy, aby se aktivně zapojili do jeho obrany. Adresu do Lutopecen získali Stránští pravděpodobně od Josefa Adámka či Jana Tesaře.

Františkem Adamíkem[26] či Pavlem Záleským. Mohli se tak často a oficiálně potkávat, tiše diskutovat o politice a technikách samovydávání. Tato témata ale přišla na řadu až v sedmdesátých letech. Katolický samizdat sice fungoval v omezené míře již před pražským jarem,[27] ale všichni zmínění železničáři tiskli až po nástupu normalizace. Adamík od 10. ledna 1979,[28] Navrátil se Záleským po roce 1980.

Než však Navrátil začal vydávat čtrnáctideník Křesťanské obzory a psát otevřené dopisy, v nichž se dotýkal právních nesrovnalostí tehdejšího režimu, oženil se 19. listopadu 1955 s Augustinou Bazalkovou. Se ženou, kterou znal od svého dětství, měl postupně devět dětí: Augustina (nar. 1956), Antonína (nar. 1958), Václava (nar. 1959), Ludmilu (nar. 1960), Stanislava (nar. 1961), Marii (nar. 1963), Michaelu/Irenu (nar. 1966), Pavlu (nar. 1968) a Janu (nar. 1971).[29] Hradlař a zdravotní sestra (později pracovala na psychiatrii) se snažili svým dětem poskytnout vše, co bylo v jejich skromných silách. Děti hrály na nejrůznější hudební nástroje, soutěžily v šachu, učily se od otce esperanto. Nízké příjmy a odkázanost na vlastní malé hospodářství pak byly také jedním z hlavních důvodů, proč Navrátil tak usilovně bojoval o pole, které mu v sedmdesátých letech JZD odejmulo.

Je zřejmé, že Navrátilovi byli propagátory velké rodiny. Prostřednictvím časopisu Rodina a škola se seznámili s dalšími rodiči obdobného smýšlení. Všichni měli jako praktikující věřící téměř shodné problémy s náboženskou diskriminací,[30] případně materiálním nedostatkem. Vznikala síť kontaktů, která byla využita v období samizdatu. Kratěnovi z Hradce Králové, Petrušovi z Hroznové Lhoty, Adámkovi z Brna či Kaplanovi z Prahy se tak stali přáteli a mohli tvořit malé ostrůvky odporu proti

26 Viz rozhovor Františka Adamíka s Martou Edith Holečkovou 7. 8. 2007, v přepisu s. 9. Adamík uvádí, že mezi jejich pracovišti byla vzdálenost jen 18 km. Pomáhal s tiskem Navrátilových *Křesťanských obzorů* (KO), ale šlo spíše o výjimečné případy, Navrátil spolupracoval více s Pavlem Záleským.

27 Např. VAŠKO, Václav: *Dům na skále III. Církev vězněná 1950–1960.* Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2008, s. 75; KOLKOVÁ, Terézia*: Samidat, definícia, dejiny, charakteristika*, s. 9–29. In: O hodnotě samizdatu, samizdatová náboženská periodika před rokem 1989, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2008.

28 František Adamík s Martou Edith Holečkovou, v přepisu s. 1. Adamíkovu samizdatovou činnost podnítil vstup mezi dominikánské terciáře, tedy aktivní laiky Řádu bratří kazatelů.

29 Letopočty narození vypočteny dle dopisu. U dcery Ireny/Michaely dochází ke zdvojení kvůli jejímu občanskému jménu – Irena, a řádovému – Michaela. Shoduje se také s Protokolem o výslechu obviněného Navrátila z 11. 11. 1985, ABS, V-149 41 Brno, VS-ČVS 34/16-85, s. 2. Snoubenci před svatbou vtipkovali, že by mohli mít dětí deset, jedno jim tedy do počtu chybělo. Manželství bylo v psychiatrickém posudku z listopadu 1978 označeno za harmonické. Vyjádření může překvapit ve srovnání s jinými posudky, v nichž je Navrátil popisován jako psychopat, který nekomunikuje ani se členy vlastní rodiny. Posudek z 20. 11. 1976, podepsán k 28. 11. Výňatek ze zprávy v LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/4, kart. 36.

30 Některé z příkladů absurdních situací. Viz VAŠKO, Václav: *Dům na skále III,* s. 281–282. Navrátilovi sami zažili např. velké problémy s přijímáním dětí na střední a vysoké školy, dcera Ludmila se opakovaně pro svůj původ nedostala na konzervatoř.

komunistickému režimu. Adámkovi nejen pro tato společenství pořádali bytové semináře a modlitební shromáždění, rovněž v té době nedostupná duchovní cvičení – exercicie pro dospělé i pro mládež (odděleně dívky a chlapci) a pro malé děti tábory.

Když se v šedesátých letech začala atmosféra uvolňovat, pokusili se Navrátilovi ve spolupráci s Marií Kaplanovou a dalšími založit v roce 1962 Sdružení rodin s více dětmi, hájící sociální zájmy rodin. Bylo ale ještě příliš brzy, Sdružení nebylo povoleno. K otázce rodiny, jejího postavení ve společnosti, případně sociálnímu zabezpečení dětí a žen se Navrátil vyjadřoval i na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Jeho manželka uvádí, že psal články i dopisy do médií, např. do Československé televize, případně na ministerstva, která ve své kompetenci řešila problematiku výchovy, životní úrovně atd. Účastnil se také porady na ministerstvu školství[31] ohledně problematické sociální a vzdělávací situace početnějších rodin – záznam této schůzky byl vysílán i v rozhlase.[32]

My jsme tady zvyklí, že se všecko jednohlasně odhlasuje[33]

Navrátilovým životním mottem bylo benediktinské heslo Modli se a pracuj, kterým se neustále řídil. Práci vnímal nejen jako zaměstnání, ale jako péči o rodinu, společnost a stát. Proto už rok po konci druhé světové války pomohl v Lutopecnách zakládat Místní organizaci Československé strany lidové (MO ČSL) a vstoupil do sportovní a kulturní organizace Orel.[34] Právě jeho angažovanost v Orlu ho dostala před lidový soud. Po Únoru 1948 zinscenoval místní Orel hru Stréček Křópal poslancem a jeden z ochotníků, František Skopal, v rámci hry poznamenal, že *„neví, nač tu vládu máme"* a připojil ještě několik glos k současné politice. Kvůli těmto poznámkám se funkcionáři tělovýchovné organizace, Navrátil a Rudolf Konečný, ocitli před svými sousedy, novopečenými soudci. *„[…] Místo Gusto mi říkali pane obžalovaný […] A teď mě obvinili, že jsme v době, kdy už Orel neexistoval, že jsme dále hráli. A měli jsme přitom reakční řeči. No, já jsem se tím velmi bavil. Říkal jsem si, no to snad není možný. Chvílu jsem jim říkal, co si o tom všem myslím. Ale oni to vůbec nebrali*

31 Nevíme v jakém roce, nemůžeme tedy uvést přesný název ministerstva. Navrátil jen obecně informuje ve svém odvolání proti rozsudku z 21. 12. 1976. Odvolání z 18. 1. 1977, s. 3; LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/1, kart. 36.

32 Články ani záznam neměla autorka bohužel k dispozici, ale z textů později otištěných v KO si můžeme představit, jak se budoucí disident k těmto záležitostem vyjadřoval.

33 Dokument *Portrét praktického katolíka*, rež. K. Fuksa.

34 Orel vznikl jako varianta tělovýchovného spolku Sokol. S jeho založením se zpočátku otálelo pro silnou pozici Sokolů v národním prostoru. Název Orel vyhlásil 31. 5. 1909 předseda křesťansko-sociální strany P. Jan Šrámek na manifestačním sjezdu strany v Olomouci. Do té doby se můžeme setkat s nejrůznějšími názvy, např. i Katolický Sokol, který jasně poukazuje na svůj předobraz. Více na www.orel.cz. .Podle článku I. Čeřovského Navrátil dokonce Orla v Lutopecnách zakládal. ČEŘOVSKÝ, I.: *Životopis katolického aktivisty a autora Petice moravských katolíků o 31 bodech*. Londýnské listy, 1988, č. 7–8; LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/14, kart. 38.

v úvahu, oni se tak vžili do té role soudců, že si neuvědomili, že to někdo nemůže brát na vědomí. Strkali mi pěst k obličeji a říkali: ‚My máme teď moc, my si můžeme dělat, co chceme. My jsme soudci. A ty jsi… vy jste obžalovaný… A to se podle toho chovejte!' A mě to nakonec už přestalo bavit."[35] Dvacetiletý Navrátil z hospody, kde se soud konal, odešel. Při líčení, které mu připomínalo frašku, byl zbaven funkce jednatele Orla. Samotná organizace byla v červnu téhož roku nezveřejněným výnosem ministra vnitra zrušena. Obdobně byla na podnět KSČ ukončena i činnost MO ČSL a její, v té době již bývalí členové ji směli obnovit až na jaře roku 1968. Se ztrátou členství v ČSL byly Navrátilovi rovněž odejmuty funkce předsedy MO odboru mládeže, jednatele MO a organizačního referenta Okresního výboru (OV) ČSL v Kroměříži.

Pro poúnorovou dobu se stala příznačná malá společenská aktivita.[36] Místní vedení KSČ si však bylo vědomo Navrátilovy oblíbenosti a organizačních schopností. Nabídli mu tedy v roce 1955 prostřednictvím obecních voleb opět účast na veřejném životě. Obec doufala, že jeho charisma a práce zlepší obraz místních orgánů. Navrátil nabídku přijal se vzpomínkou na zásadu Msgre. Šrámka: Být při tom. Nejprve se stal předsedou finanční a rozpočtové, později zemědělské komise Místního národního výboru (MNV) v Lutopecnách. Byl však členem jen jedno volební období,[37] protože se údajně neosvědčil a *„nebyl kandidován znovu"*.[38] Chtěl uplatňovat zákony, jež komunističtí zastupitelé často ani neznali, a na řadu věcí měl vlastní názor. Na toto období vzpomínal v dokumentu Portrét katolíka: *„[…] Bylo často hlasování. Oni mi hneť řekli: ‚My jsme tady zvyklí, že se tady všecko jednohlasně odhlasuje.' Já jsem říkal: ‚No, to je dosť takový nenormální. Já nepředpokládám, že by všechno mohlo být jednohlasně.' Tož nakonec se o moc věcích hlasovalo. A velmi často se stávalo, že já jsem byl jediné, které hlasoval proti. Oni za každou cenu, aby to bylo jednohlasné. Já říkám: ‚To může být. Přistupte na můj názor a bude to jednohlasné'."*[39] Předseda MNV Přecechtěl, ač ateista, se prý začal modlit, aby Navrátil z výboru odešel.[40]

Augustin Navrátil sice musel MNV opustit, ale nadále byl aktivním funkcionářem Včelařského svazu, stejně tak i Zahrádkářského svazu a Svazu chovatelů drobného zvířectva (jako jednatel se podílel například na každoročním organizování výstav, besed a prodeji sadbových brambor). Ale ani funkci jednatele Svazu chovatelů, ani

35 Dokument *Portrét praktického katolíka*, rež. K. Fuksa, 8. min.

36 Kaplan uvádí hned několik krizí a pokles aktivit většiny zájmových organizací po roce 1948. Srov. KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953, 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991, s. 26.

37 ČEŘOVSKÝ, I.: *Životopis katolického aktivisty,* s. 11; LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/14, kart. 38. Uvádí, že byl vyloučen, což Navrátil nepotvrzuje.

38 ABS, V-149 41 Brno, *Ústavní znalecký posudek* 28. 2. 1986, s. 8.

39 Dokument *Portrét praktického katolíka*, rež. K. Fuksa.

40 ČEŘOVSKÝ, I: *Životopis katolického aktivisty, s*. 11; LP, Dokument *Portrét praktického katolíka*, rež. K. Fuksa, 12. min.

Československého červeného kříže nesměl dlouhodobě zastávat. Naproti tomu jednatelem Sdružení rodičů a přátel školy v Lutopecnách byl více než patnáct let.

My podepsaní věřící z farnosti Babice u Moravských Budějovic…[41]

Jaro roku 1968 přineslo mnoho politických změn,[42] které měly vliv i na moravského katolíka. Jako praktikující věřící ocenil Otevřený list katolíků vězněných pro víru prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi,[43] uveřejněný v Literárních listech a vyzývající stranického představitele k umožnění aktivního křesťanského života. Dopis podepsalo třiaosmdesát politických vězňů (vězněných z důvodu vyznání). Téhož dne dorazila na Sekretariát pro věci církevní nepříjemná zásilka. Sto tisíc občanů podepsalo společně s biskupy petici za odstranění nedostatků a křivd v náboženské oblasti. Biskupové požadovali např. obsazení všech biskupských stolců řádnými biskupy,[44] obnovení řeckokatolické církve, umožnění činnosti všech řádů a kongregací apod. Rezoluce a archy s podpisy docházely na Valdštejnské náměstí č. 10 i v následujících dnech a svými provoláními se přihlašovaly ke katolické víře a právu na svobodný rozvoj. Často se rovněž stavěly za biskupy své diecéze a žádaly jejich nástup do úřadu. Pro katolickou církev patřilo mezi nejdůležitější úspěchy (ne však trvalé) zrušení Mírového hnutí katolických duchovních[45] a jeho nahrazení

41 Národní archiv (NA), f. Sekretariát pro věci církevní (SPVC), petice, kart. 19, prohlášení k petici za obsazení diecézí a církevní svobodě, březen 1968.

42 Předmětem studie není politický rozbor či souhrn těchto událostí, proto se zde jimi nezabýváme.

43 Československá církev evangelická (CČE) už před lednem 1968 poslala předsednictvu Národního shromáždění dopis, v němž navrhovala jednání o lepší budoucnosti společnosti. Dne 7. 2. 1968 zaslali biskupové a kapitulní vikáři římskokatolické církve ministru kultury a informací Karlu Hoffmannovi dopis žádající rehabilitaci kněží. CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972*. Sešity Ústavu soudobé dějiny, č. 32, AV ČR, Praha 1999, s. 15; BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989,* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 43; chybně uvedeno, že text uveřejněn v Literárních novinách s osmdesáti čtyřmi podpisy.

44 František Tomášek (1899–1992) byl v březnu 1968 jediným státem uznaný český biskup (ačkoliv fungoval jen jako administrátor). Na Slovensku působili tři biskupové: apoštolský administrátor nitranský Eduard Nécsey (1892–1968), apoštolský administrátor Ambrož Lázik (1897–1969) a biskup rožňavský Róbert Pobožný (1890–1972). K titulu a funkci apoštolského administrátora: spravuje apoštolskou administraturu, která je dle kánonu 317 § 2 Kodexu kanonického práva (CIC, 1983) takovou částí církve, jež dosud nebyla označena za diecézi. Zřizovány jsou tam, kde dochází k politickému pronásledování věřících. Administrátor má stejnou autoritu jako sídelní biskup.

45 Na Velehradě, místě spojeném se svatými Cyrilem a Metodějem (využívání vlastenecko-náboženských motivů) byl vyhlášen (s podporou KSČ) v červenci 1950 Velehradský výbor katolického duchovenstva. Na prvním sjezdu 1951 zvolen předsedou Josef Plojhar a název hnutí

Dílem koncilové obnovy s českou i slovenskou částí spojenou celostátním předsednictvem,[46] obnovení řeckokatolické církve,[47] návrat internovaných biskupů,[48] obrození Charity[49] a katolického tisku.[50]

I Československá strana lidová (ČSL), stejně jako ostatní nekomunistické strany, se probouzela k životu, zbavila se zkompromitovaného vedení[51] a v květnu 1968 vypracovala nový program.[52] Hlásila se v něm k demokracii, požadovala pluralitní politický systém a společně se Stranou Slobody se profilovala jako strana křesťansky

se změnil na Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva. Na třetím sjezdu 1966 mění hnutí své jméno na více známé MHKD.

46 Celostátní zakládací setkání na Velehradě 13.–14. 5. 1968. Předsedou zvolen Tomášek. Původní název: Hnutí koncilní obnovy. DKO chtělo sjednotit úsilí o zavedení koncilových změn. Stát nebyl nadšen aktivitou, v níž spolupracovali duchovní i laici, a neustále odsouval schválení organizačního řádu. DKO fungovalo do roku 1970, pak bylo zastaveno. BALÍK – HANUŠ: *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 47.

47 Tamtéž s. 48. Také Vatikán měl zájem na obnově (své odnože) řeckokatolické církve. Legalizace až 13. 6. 1968 usnesením vlády č. 205.

48 Návratu do své diecéze se nedožil Josef Karel Matocha (1888–1961), olomoucký arcibiskup. Naopak se vrátili brněnský biskup Karel Skoupý (1886–1972) a českobudějovický Josef Hlouch (1902–1972). Štěpán Trochta (1905–1974) byl nejprve v červenci 1968 rehabilitován a až poté směl nastoupit do Litoměřic. Do úřadu nestihl nastoupit biskup Stanislav Zela (1893–1969), který rehabilitován byl, ale 1969 zemřel. Karel Otčenášek (1920–2011) byl svěcen tajně (1950), označen za nástupce Mořice Píchy (1869–1956), avšak oficiálně diecézi převzal až 27. 4. 1990.

49 V kompetenci Charity byla sociální a zdravotní péče o duchovní osoby, vydávání a distribuce náboženské literatury pod Ústředním církevním vydavatelstvím. V březnu odstoupilo na návrh Tomáška vedení, které se ale 1. 9. 1970 vrátilo (kanovník Jan Mára 1902–2012). Charita nesměla provádět žádné sociální služby mezi lidmi a tisk byl limitován příděly papíru i osobnostmi redaktorů.

50 Katolické noviny vedl do normalizace jezuita František Mikulášek. Z prorežimního Duchovního pastýře vytvořil Josef Zvěřina oblíbený časopis Via. Mikulášek i Zvěřina museli v roce 1970 odejít a obnovený Duchovní pastýř byl převeden pod kolaborantské kněžské hnutí Pacem in terris (SKD PiT). CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972,* s. 72.

51 Po smrti Aloise Petra (1889–1951) byl předsedou prorežimní kněz Josef Plojhar (1902–1981), ministr zdravotnictví (1948–1968), jeden z aktérů falešné „Katolické akce", Celostátního výboru katolického duchovenstva i MHKD. Za svou činnost byl Vatikánem exkomunikován. K výměně celého vedení došlo na zasedání ÚV ČSL 31. 3. 1968. Předsedou se stal Antonín Pospíšil (1903–1973) a byl jím až do své smrti. V roce 1948 se postavil za Aloise Petra, ve straně i mimo ni zastával různé funkce (např. 1958–1960 ministr energetiky a vodního hospodářství), za což byl oceněn např. Řádem Vítězného února. Stoupencem reforem nebyl, ale nebránil jim. Později nezabránil ani čistkám. Srov. PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Evropská akademie pro demokracii, Akropolis, Praha 2007.

52 Program nebyl odsouhlasen žádnou konferencí (sjezdy až od roku 1972), protože její přípravy přerušila okupace. Srov. http://www.denikpolitika.cz/strana/kdu-csl-krestanska-a-demokraticka-unie-ceskoslovenska-strana-lidova/historie-strany

orientovaná. Už nechtěla být bezvýznamnou institucí, svazem přátel komunistů, v jakou byla proměněna po Únoru a za jakou ji označil sociální demokrat Václav Majer.[53] Nabírala nové členy[54] a obnovovala zrušené organizace, jednou z nich byla i MO ČSL v Lutopecnách. Augustin Navrátil se jako místní autorita stává jejím předsedou.[55]

Srpnovou okupaci ČSL odsoudila, stejně tak i lutopecenský předseda. Podle Zprávy o pověsti z listopadu 1985 se Navrátil snažil ve vsi *„[…] agitovat proti stávajícímu socialistickému zřízení. Patřil mezi organizátory protistátního jednání, ke kterému* [se] *ale v obci nikdo nepřidal.*"[56] Strana se musela konsolidovat, nejhlasitější odpůrci návratu do starých kolejí byli donuceni k odchodu, nebo odešli sami. Navrátil se svého členství vzdát nehodlal a nakonec v ČSL setrval až do roku 1974, kdy byl na popud tehdejšího poslance Josefa Plojhara vyloučen.[57]

Půda

„… lidé, kterým jde jen o to, aby si vysloužili kariéru, používají na vesnici donucovací prostředky a myslí si, že je to správné…To by bylo takové idiotství, taková tupohlavost…"[58]

Rok 1974 neznamenal pro Augustina Navrátila jen odchod z lidové strany, ale také počátek sporu o půdu, jenž vyústil v první psychiatrický posudek a o něm pobyt v léčebně. Již od prosince roku 1972 byl rolník opětovně předvoláván na MNV a pokaždé vyzýván, aby část své půdy z celkové výměry 1,4 hektarů předal JZD. Pokaždé odmítl. Socialistická soutěž v okrese Kroměříž pro něj nebyla argumentem.[59]

53 KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953,* s. 18.

54 Tamtéž s. 11 a 19. Před Únorem je uváděn počet členů cca 500 000, po Únoru stanoven na 20 000, později na 33 000. V roce 1968 se mnozí členové do strany vrátili a strana měla 90 000 členů. Srov. PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky*, s. 19.

55 TESAŘ, Jan: *Zamlčená diagnóza*. Triáda, Praha 2003, s. 135.

56 Zpráva o pověsti z 22. 11. 1985, sepsaná v Kroměříži nstržm. Milanem Sedláčkem. ABS f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 265/277. Výňatky ze Stížnosti na Sedláčkovu (podle Navrátila nepravdivou) zprávu v textu *Odvolání ke krajskému soudu v Brně*, Kroměříž 4. 5. 1986. LP, Studie 108, VI/1986, s. 453–455.

57 K situaci v Jihomoravském KV ČSL po roce 1970 a Navrátilově vyloučení z ČSL viz KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil a jeho disidentská činnost*. UK FF, Praha 2012, s. 28–33, diplomová práce. Ke stažení: https://is.cuni.cz/ webapps/zzp/detail/65107/. Navrátil nesouhlasil s Plojharovou poslaneckou kandidaturou za okres Kroměříž. Ve Zprávě k zavedení „signálního" svazku akce „Hradlo" v problematice doprava z 23. 3. 1977: *„Navrátil je v současné době stíhán za pomlouvání a hanobení státních orgánů a napadení poslance Plojhara"* (ABS, f. Svazková agenda, arch. č. 364813 BR).

58 LENIN, Vladimír, Iljič: *K rolnické otázce*. Praha 1975, s. 105. Navrátil citát použil během svého boje o půdu. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/1, kart. 36.

59 Otevřený dopis č. 10, s. 2, LP, f. VONS, inv č. 224, sg. II/30, kart. 37. Popis Navrátilovy snahy udržet si pole.

Navrátilovi zvolili strategii brigád pro JZD a obec a doufali, že to pomůže si necelý hektar a půl udržet. Mýlili se. Na rok 1973 jim byly dodávkové úkoly sděleny pozdě, až v lednu, takže je nebylo možné splnit, což se nakonec stalo záminkou k odejmutí dvou třetin pozemku. Rozhodnutí bylo sepsáno 10. ledna 1974 na MNV a uvádělo, že půda bude po dobu šesti let v užívání JZD Niva se sídlem v Ratajích.[60] Argumentem bylo nesplnění dávek i to, že Navrátil na obdělávání nestačí a neustále potřebuje sousedskou výpomoc.

Navrátil se v zákonné lhůtě proti rozhodnutí odvolal.[61] Nevzdal se a okamžitě se pokoušel využít všech právních cest k znovunabytí půdy. Ještě 18. ledna se zúčastnil plenárního zasedání MNV v Lutopecnách a vyzval zde přítomné k zodpovězení několika otázek, např. zda může někdo z nich dokázat, že hospodařil špatně. To nemohl nikdo. Rolník se rozhodl sepsat prohlášení, zvláště když se ukázalo, že JZD nepostupovalo v souladu se zákonem, ale již v předstihu poslalo na ONV přípis o likvidaci jeho hospodářství. Text prohlášení podepsalo čtyřiatřicet občanů, kteří dokládali, že Navrátil neměl s obděláváním půdy problémy, naopak jeho výnosy byly nadprůměrné, a pokud mohl, pomáhal sousedům i obci. Odvolání, ani žádné z budoucích, nepomohlo. Protože zabrání pozemku neodpovídalo platným právním normám, napsal 17. května 1974 na Okresní prokuraturu do Kroměříže Žádost o vysvětlení.[62] Vysvětlení nepřišlo, napsal tedy na ministerstvo zemědělství, jež ho odkázalo na místní orgány.

Otec jedenáctičlenné rodiny celou situaci vnímal jako nespravedlnost. Na další schůzi družstva a obce označil celou situaci jako okradení rodiny a dětí, kterého se v kraji za druhé světové války dopouštěli nacisté.[63] *„Jednáš jako fašisté,"* řekl Josefu Přecechtělovi.[64] Obdobně smýšlel i později: *„[…] Nikdy jsem si nemyslel, že v socialistickém státě, kde je proklamována zásada, že půda patří těm, kteří na ni pracují, bude*

60 Parcely k předání č. 280 a 337; 281 a zahrada 103 nechány rodině k užívání (pod 0, 5 ha). Viz Rozhodnutí, LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/2, kart. 36.

61 Dopis č. 10, s. 4 a 5. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/30, kart. 37. Odvolání podáno 16. 1. 1974, ONV v Kroměříži 5. 2. 1974 nevyhovělo. Dokonce je sděleno, že předběžná dohoda o předání pozemků s JZD Rataje by nebyla vhodná, protože si neustále stěžuje a nevyskytuje se u něj ochota k domluvě. Navrátil upozorňoval, že předseda MNV Přecechtěl ani nezná platné postupy. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/2, kart. 36. Proti každému Usnesení či Rozhodnutí se Navrátil odvolával.

62 LP, f. VONS inv. č. 223, sg. I/5, kart. 36.

63 Podle http://www.cibulka.com/nnoviny/nn1992/nn1992/obsah/16.htm [k 10. 7. 2016] a podle Luboše Vydry, autora článku: *Augustin Navrátil – oběť socialistické inkvizice*, Necenzurované noviny, r. 2, 1. 1. 1992; výrok pronesl AN veřejně a adresně k osobě předsedy Přecechtěla. Usnesení SNB, oddělení vyšetřování VB v Kroměříži, z 10. 3. 1976 explicitně informuje o daném výroku jen písemnou formou v Navrátilově odvolání z 10. 11. 1975.

64 Navrátil zde zaměňuje pojmy nacismus a fašismus. Přecechtěl a ing. Krejčí z JZD později u soudu prohlašovali, že sám s odebráním půdy souhlasil, protože se o pole nezvládal starat. Navrátil to označil za lež. Podal 8. 4. 1976 Stížnost u OS v Kroměříži, kterou urgoval 20. 5.

rodině s devíti dětmi násilně odebrána půda […] trvám na tom, že v žádném kapitalistickém ani v žádném fašistickém státě by si takové počínání proti rodině s devíti dětmi nemohli beztrestně dovolit."[65]

Situace po prohlášení na MNV nabrala obrátky. Okresní soud v Kroměříži za předsednictví JUDr. Ulrycha uznal 16. dubna 1975[66] Augustina Navrátila vinným ve věci „*útoku na veřejného činitele*", protože dle soudu naplnil skutkovou podstatu tohoto trestného činu podle § 156 odstavce 2 trestního zákona (tr. zák.). Trest zněl: šest měsíců s podmíněným odkladem na dobu dvou let. Odsouzený se s tímto výsledkem nesmířil a trval na opětovném prošetření svého případu. U krajského soudu prohlásil, že se cítí nevinen.[67]

Po dalším odvolání z 10. listopadu 1975 proti rozhodnutí MNV adresovaném ONV v Kroměříži, odboru zemědělství, zahájil 10. března 1976 nadporučík Veřejné bezpečnosti (VB) Janča podle § 160 tr. ř. trestní stíhání. Současně byl Navrátil podle § 163 odstavce 1 tr. ř. opět stíhán za trestný čin útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 154 odstavce 2 tr. zák. Usnesení z 10. března 1976 označilo jeho chování jako hrubé znevážení státního orgánu. V odvolání, jež sepsal, také cituje některé své formulace ze Žádosti o vysvětlení: „*[…] Místo abyste dozírali nad zákonností, raději jste se spolčili s těmi, kteří v rozporu se zákony a závaznými právními předpisy okradli naši jedenáctičlennou rodinu o nutný zdroj příjmu, kterým je odebraná půda […] Se mnou a naší rodinou je jednáno horší jak s nějakým třídním nepřítelem.*"[68]

Tato vyjádření oficiálně přispěla k rozhodnutí okresního prokurátora vyšetřit železničářův duševní stav. Obžalovaný se totiž cítil nevinen a prohlašoval, že se bude odvolávat do té doby, než se věci vrátí do původního stavu. Duševní schopnosti, inteligenci, možnosti úsudku a logického myšlení Augustina Navrátila zkoumali ředitel psychiatrické léčebny v Kroměříži MUDr. Blaťák a soudní znalec MUDr. Václav Klíma. Posudek vypracovali 20. listopadu 1976 na základě předchozích ambulantních vyšetření 15., 17. a 18. dne téhož měsíce.[69] V psychopatologickém nálezu psychiatři zjistili „*logicky skloubený systém*

Ve všech odvoláních citoval svou Žádost o vysvětlení. Např. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/4, kart. 36. Stížnost na rozsudek 7. 2. 1978

65 *Odpověď na Váš dopis ze dne 31. 5. 1983 zn. Spr. 18058/83,* z 1. 8. 1983. Adresováno KS Brno. LP, Studie 90, IV/1983, s. 535.

66 Datum 16. 4. 1975 výslovně uvádí jen Luboš Vydra: *Augustin Navrátil – oběť socialistické inkvizice*, viz výše. Měsíc duben 1975 zmiňuje Vojtěch Navrátil v článku *Blázni byli oni*. Archivní materiály, které jsme měli k dispozici, zmiňují, že AN byl již v roce 1975 odsouzen v Kroměříži za výše zmiňovaný trestný čin. Rozsudek ze 7. 2. 1978 LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/5, kart. 36; též ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, VS-ČVS 345/19-85, s. 19 posudku z Bohnic.

67 Shrnující informace viz ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. 19, Ústavní znalecký posudek na Augustina Navrátila z 28. 2. 1986.

68 LP, f. VONS, inv č. 223, sg. I/5, kart. 36, Odvolání.

69 Výňatek ze zprávy LP, f. VONS inv. č. 223, sg. I/4, kart. 36.

úkorných bludů,"[70] který vede ke kverulantnímu chování pacienta. Žádný z lékařů ale neuvedl konkrétně, o jaké bludy se skutečně jedná. Výtah z posudku dále sděluje, že chování pozorovaného je klidné, společenské a korektní. Správně reaguje, osobnost je *„dobře diferenciovaná, egocentrická, nedůvěřivá"*.[71] Podle zprávy ze svého bydliště je vnímán jako nesnášenlivý, nábožensky bigotní a kritický k socialistickému zřízení. Za svou povinnost pokládá pomoci všude, kde se dějí nepravosti i kvůli špatnému zacházení se zákony, což je správné nejen z právního hlediska, ale také z pohledu marxismu-leninismu.[72] Oba znalci upozorňují na nadprůměrnou inteligenci *„pacienta"*[73] a jeho znalost zákonů. V posudku je uvedena překvapivá informace o snaze úřadů vrátit Navrátilovi jeho půdu. On ale trval též na potrestání viníků a náhradě škody, na což úřady odmítaly přistoupit.

MUDr. Blaťák a MUDr. Klíma se závěrem shodují na diagnóze *„paranoia querulans a persecutoria"* – tedy sudičství spojené s pocity pronásledování. Popis chování nemocného je v podstatě identický s chováním Navrátila. Pro člověka mimo obor je těžké rozlišit, jak uváděly i psychiatrické texty, kdy jedinec jedná podle práva a kdy je naopak vše řízeno jen *„[…] logickým úkorným bludem. Akcentovaný smysl pro právo a spravedlnost […] aktivně bojuje za svou věc, domáhá se práva a zadostiučinění, píše přípisy na kompetentní úřady a činitele […] obětovat všechen svůj zájem […] Spouštěcím mechanismem jeho sudičství a boje vůči křivdám na něm páchaným mohou být běžné bezkonfliktové situace v meziosobním styku […] jednou započatý proces* [soudní] *se mnohdy vleče po desítky let."*[74]

V posudku dále znalci uvádějí, že vyšetřovaný nebyl s to poznat během konání svých činů jejich závažnost a trestnost. Práce na železnici byl schopen, ale měl by se léčit v psychiatrické ambulanci, ač jeho pobyt na svobodě znalci nepovažovali za nebezpečný. Doporučované léčení však podle nich nepřispěje k uzdravení, po jeho absolvování by došlo jen k tzv. sociálnímu uzdravení, což znamená, že by nemocnému bludy zůstaly, ale již by podle nich nejednal. Právní způsobilost mu má být ponechána.[75]

Augustin Navrátil byl pro svůj psychický stav při hlavním líčení 21. prosince 1976 v Kroměříži zproštěn obžaloby a dle § 72 odstavce 1 tr. zák. mu byla uložena

70 ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, VS-ČVS 345/19-85, s. 19, Ústavní znalecký posudek na Augustina Navrátila z 28. 2. 1986. Shrnutí dosavadních posudků a vypracování nového. Poznámka se týká posudku z roku 1976. „Úkorný blud", psychiatrický termín označující představu s rysy vztahovačnosti a paranoidity.

71 LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/4, kart. 36. Uvedeno na s. 5 výňatku; v originále s. 15.

72 Tamtéž, s. 3, originál s. 14.

73 Ve zprávě uvedeno 114 a 141, ale hodnota 141 se opakuje. Nadprůměrný intelekt prý Augustin Navrátil využívá k podpoře svých bludných názorů.

74 VENCOVSKÝ, Eugen – DOBIÁŠ, Jan: *Psychiatrie*. Avicenum, Praha 1976, s. 310–311.

75 Odejmutí se Augustin Navrátil obával a uvedl, že by se s takovým rozhodnutím nedokázal smířit. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/4, kart. 36.

ambulantní psychiatrická léčba.[76] Prokurátor však navrhl další psychiatrické vyšetření, snad očekával jiné vyznění posudku. Kverulant se odvolal a upozornil, že sudičem není, protože sleduje věci vážné, které se dotýkají i společnosti.[77] Krajský soud v Brně okresnímu prokurátorovi vyhověl[78] a Navrátil byl od 25. července do 12. srpna 1977[79] ústavně vyšetřován na psychiatrické klinice Fakultní nemocnice v Olomouci. Oba lékaři, Boris Mrňa[80] a Drahomíra Lisoňková[81] se shodli s předchozím vyjádřením MUDr. Blaťáka a MUDr. Klímy, že se jde o paranoika, kverulanta a sudiče. S tím rozdílem, že: *„[…] jeho pobyt na svobodě je nebezpečný potud, že bude dále jednat v rámci svých projevů, takže se jeví nutné psychiatrické léčení ústavní, které sice nemůže chorobu odstranit, ale může vést k odstranění emocí a ke snížení konfliktních projevů.*“[82] Navrátil se s takovým posouzením nesmířil a následovala další série odvolání.

„… Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů…“[83]

Ačkoliv se římskokatolická církev k Prohlášení Charty 77 vyjádřila spíše odmítavě,[84] jihomoravského katolíka text a myšlenka velmi zaujaly. S celým textem Charty 77

76 LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/1, kart. 36. Odvolání ke KS 18. 1. 1977 proti rozhodnutí OS z 21. 12. 1976.

77 Tamtéž, AN uvádí příklady, kdy se mohl soudit např. s JZD, ale neučinil tak (např. když mu poškodili pozemek). Dále uvádí, že nemůže být sobecký atd., když je neustále veřejně činný a jsou mu nabízeny mnohé funkce, které musí i odmítat.

78 Datum soudu v Brně není autorce studie známo. Konání a výsledek vyplývají z rozsudku ze 7. 2. 1978 v Kroměříži. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/5, kart. 36.

79 Podle vzpomínek Augustiny Navrátilové. Pozorování nařídil 27. 5. 1977 Okresní soud Kroměříž; např. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/5, kart. 36, Rozsudek.

80 Docent Mrňa později již jako profesor sepsal prohlášení, otištěné v Navrátilově samizdatu: *Křesťanské obzory*, r. III, 1990, č. 9, s. 24, LP. Připouští, že diagnózou paranoia querulans si nebyl jistý, ale vycházel z předešlých posudků a Navrátilova neústupnost spíše diagnózu potvrzovala. Jinak ale osobu zkoumaného považoval za zdravou a zásadovou, proto se rozhodl napsat posudek, kvůli kterému mu byla nařízena ústavní léčba. Pobyt v léčebně považoval za menší zlo oproti možnému vězení, kde by „kverulant“ neměl možnost dovolenek a jiných výhod.

81 Někdy uváděn také docent Buzek. Jméno Lisoňková psáno i Lysoňková.

82 LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/5, kart. 38. Rozsudek kroměřížského soudu s předsedou senátu Vlastimilem Mikulenkou ze 7. 2. 1978.

83 Prohlášení Charty 77 zde odkazuje na Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech; podepsané 1968, v Helsinkách stvrzeny 1975, v ČSSR vstoupily v platnost 23. 3. 1976. Ve Sbírce zákonů ČSSR zveřejněny 13. 10. 1976. Prohlášení Charty 77 srov. ABS, V-33766, sv. č. 18. Viz i edice dokumentů BLAŽEK, Petr: *Tentokrát to bouchne*, s. 17.

84 *„[…] Prohlašujeme, a to s veškerou závažností, že nejsme žádnými signatáři této Charty […] Pokud jde o prostor náboženského života pro naše věřící, k tomu jsme kompetentní my v jednotě se svatým Otcem. […] Nikdo jiný není tedy z řad kněží nebo věřících oprávněn vyjadřovat*

se seznámil při jedné z návštěv u Kaplanových i v Praze. Podpis připojil ještě v lednu a důvody svého činu sepsal a předal Josefu Zvěřinovi, velké duchovní autoritě své doby.[85] Hudební skupinu The Plastic People of the Universe neposlouchal, ale proklamovanou odpovědnost za společnost i dodržování zákonů ctil.

Augustin Navrátil se stal nejen signatářem, ale také šiřitelem Charty 77. To dokládá výše zmíněný svazek v kategorii „signální", krycí jméno „Hradlo", jenž byl na jeho osobu založen v březnu 1977. Dne 15. února téhož roku přijeli do Bezměrova během jeho služby opraváři z elektroúseku Brno – Hulín. Navrátil jim dal přečíst Chartu a poukazoval na nedostatky v dodržování lidských práv v ČSSR, ale nedočkal se žádné odezvy. Naopak ho jeden z mužů, Josef Lukašík, ještě téhož den nahlásil na členské schůzi KSČ svému zaměstnavateli. Hradlař byl vyslýchán, ale kde se s Chartou seznámil, neprozradil. Jako zaměstnanec drah tvrdil, že Prohlášení získal ve vlaku z Brna, a neví, od koho. Státní bezpečnost činnost kvalifikovala jako trestnou podle § 100 tr. zák. a založila na něj v březnu svazek, který ovšem již o několik měsíců později, 4. října 1977, uložila do archivu ministerstva vnitra s konstatováním, že rozšiřování *„pamfletu Charta"* bude řešeno preventivním opatřením okresní prokuratury.[86]

O necelý rok později, 8. února 1978, byl na O StB Kroměříž znovu podán Návrh k zavedení „signálního" svazku, akce „Katolík" v problematice římskokatolická církev k Navrátilově osobě. Svazek byl evidován pod reg. č. 28727 a měl se zaměřit na okolnosti vzniku Navrátilova Podnětu katolíků.[87] Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSR, jak zněl plný název, byla petice za náboženskou svobodu

stanovisko církve v naší vlasti." Prohlášení Františka Tomáška ze 13. 4. 1978 na přání Navrátila, v němž souhlasí s rolníkovými aktivitami. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/8, kart. 36. Jaroslav Šebek je toho názoru, že se církev ani tolik nevymezuje vůči Chartě, jako spíše vůči kolaborantskému kněžskému hnutí Pacem in terris. Srov. PAULAS, Jan – ŠEBEK, Jaroslav: *Katolické noviny 1949–1989*. Katolický týdeník, Praha 2009, s. 165. Tomášek se později vyjádřil, že svůj vliv na tento postoj měla i osobní zkušenost s jedním z prvních mluvčí, Jiřím Hájkem, jehož názory byly dříve velmi proticírkevní. OTÁHAL, Milan: *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. Ústav pro soudobé dějiny (ÚSD) AV ČR, Praha 2011, s. 140.

85 O předání dopisu Zvěřinovi viz Obzory: *Polemika nad vzpomínkami Jirky Vaňka ze Sydney. Názor vydavatele*, č. 3/2002 s. 4. Bohužel autorka studie neměla text k dispozici. Předpokládá, že si Navrátil Josefa Zvěřiny vážil a během kampaně odsuzující signatáře chtěl svůj postoj vysvětlit. Podobně, jako to musel u svých nejbližších spolupracovníků, Mádra a Tomáška, učinit Zvěřina. Avšak v Dokumentu Charty 77 č. 147 je uvedena informace, že Navrátil podepsal až k 9. 6. 1980. Žádný z oslovených chartistů tento rozpor neosvětlil. Navrátil však trval na roku 1977. Rovněž CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77, Dokumenty 1977–1989*. ÚSD AV ČR, Praha 2007, dokument č. 147, s. 342.

86 ABS, f. Svazků kontrarozvědného rozpracování, arch. č. 363813, reg. č. 28 727/27 858, „Hradlo". V té době byl AN souzen stále za své výroky ohledně MNV a ONV atd. Řešen „profylakticky".

87 Již 19. 4. 1978 je navrženo svazek uložit do archivu v důsledku *„ukončení operativního rozpracování a realizace akce Katolík"*. Dokumenty dokládající tzv. trestnou činnost Augustina Navrátila byly předány Oddělení vyšetřování VB Kroměříž. ABS, Svazková agenda, arch. č. 364813 BR, kr. jm. „Katolík". Svazek uložen pod týmž arch. č. jako svazek „Hradlo".

v Československu. Tento třinácti (později čtrnácti) bodový text byl inspirován Chartou[88] a Augustin Navrátil v něm mezi jiným požadoval, aby stát nezasahoval do počtu a výběru studentů na teologických fakultách, aby byla omezena a jasně vymezena moc církevních tajemníků či aby byla důsledně provedena rehabilitace nezákonně odsouzených kněží řeholníků a laiků.[89] Tak jako při obou následujících peticích se nejprve setkal s kardinálem Tomáškem a celou věc s ním prodiskutoval, pak Podněty koncem roku 1977 sepsal a okamžitě začali s přítelem Janem Pavlíčkem shánět podpisy. Jen v Lutopecnách petici signovalo sedmdesát pět osob a po deseti dnech přesáhl počet sedm set podpisů. V tu dobu vše začala sledovat kroměřížská VB a v lednu 1978 zahájila nové trestní stíhání, opět podle § 100 odst. 1 písm. a) tr. zák. Označila Podněty za text, jehož cílem je vyvolat nepřátelské nálady mezi věřícími proti státním orgánům v oblasti údajného porušování církevních a náboženských svobod.[90] Navrátil naopak vysvětloval, že petici chtěl jen podpořit Františka kardinála Tomáška při jeho jednáních s československou vládou, a rozhodně nebylo jeho záměrem vytvořit text podporující nepřátelství ke státním či stranickým orgánům. A jistě se nedá říci, že by Podněty měly pobuřující charakter. Přestože kardinál Tomášek vyjádřil Navrátilovi slovní[91] i písemnou[92] podporu, musel rolník opět podstoupit od

88 Petice rovněž inspirována tzv. *Dopisem 55 katolických věřících* z 1. 10. 1977 i jeho pokračováním, sepsal Ivan Medek a druhové: *Dodatek k dopisu 55. katolických věřících z října 1977*; publikováno např. PREČAN, Vilém (ed.): *Křesťané a Charta 77, výběr dokumentů a textů*. Index, Köln 1980, s. 161–164; 177–180.

89 Text petice např. v KO, r. I, 1988, č. 5, s. 6–8. Dále KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil*, s. 203–207.

90 LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/12, kart. 36. Rozsudek OS v Kroměříži 31. 10. 1978

91 Dopis pro OV ČSL v Kroměříži, bez data. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/6, kart. 36. Navrátil se také snažil s peticí seznámit olomouckého biskupa Josefa Vranu. Ten však na jeho snahy a dopisy neodpovídal. Dopis olomouckému biskupu Vranovi. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/4, kart. 36. Také KO, r. I, 1988, č. 5, s. 9; neshodují se data dopisu. VONS archivuje dopis s datem 2. 2. 1978 a KO uvádějí 26. 1. Bez data je dopis otištěn v časopise Studie, č. 65, V/1979, s. 434–435, LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. IV/5, kart. 36. Tamtéž např. dopis Jana Pavlíčka papeži z 1. 1. 1979, s. 437–438, a dva dopisy Augustina Navrátila Františku Tomáškovi. Dopis z 25. 3. 1978 s. 432–434 a dopis z 20. 6. 1978 s. 434.

92 Ústní svolení: Dopis pro OV ČSL. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/6, kart. 36. Písemné: LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/8, kart. 36, i s pozdější douškou: „*Toto prohlášení dávám na žádost p. Augustina Navrátila z Lutopecen, protože vznikly pochybnosti o správnosti jeho postupu.*" Ve stejné složce jsou uloženy i dopisy AN kardinálovi z 25. 3. 1978, v nichž ho seznamuje se svou i Pavlíčkovou situací, prosí o právní radu; dopis z 20. 6. 1978, v němž žádá o doušku, která chyběla na původním vyjádření z 13. 4. (dokument tedy antedatován). Dokonce Tomáška prosí, aby se laici směli setkat se zástupcem papeže, který má jednat se státem! LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. IV/62 kart. 36. Kardinál mu 26. 6. 1978 odpověděl, aby se již dále neodvolával. Má být rád, že trestní stíhání byla zastavena, jedno, z jakého důvodu. Pokud bude pokračovat, jen tím pobídne moc, aby ho opět poslala do psychiatrické léčebny. Tomášek pak také vydal 9. 12. 1978 Prohlášení i na podporu Jana Pavlíčka. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/8, kart. 36.

28. března do 7. dubna téhož roku psychiatrické vyšetření v Kroměříži. Domníval se, že do léčebny byl nucen nastoupit proto, že odmítal vypovídat, VB, která případ od StB přejala, naopak uváděla, že jedná na základě doporučení odborníka. Psychiatr Eim, který byl již od počátku přizván jako konzultant k tomuto případu, zhodnotil, že vzhledem k závažné trestné činnosti je nutné zcela nové pozorování přímo v nemocničním prostředí. Toto prohlášení stačilo kapitánu Kotasovi k nařízení léčby.[93] Ještě před nástupem do psychiatrické léčebny (PL) dorazila odpověď z ministerstva vnitra na otázku ohledně podávání petic. Příslušný úředník, dr. Král, ujišťoval Navrátila, že je správné podávat podněty i rezoluce. Ani tento dopis však nezabránil místním orgánům v jejich zamýšleném konání.[94]

Požadovaný posudek byl vyhotoven k 16. dubnu lékaři Ščudlíkem a Žáčkovou a společně s téměř identickým vyjádřením[95] z olomoucké psychiatrie se staly okresnímu a následně i krajskému soudu základem pro rozhodnutí k ústavní léčbě. Proto bylo ještě v dubnu zastaveno trestní stíhání podle § 172 e) tr. ř. – psychicky nemocný nebyl zodpovědný za své činy.[96] V téže době musel Navrátil mezi psaním textu čtrnáctibodové petice a sháněním podpisů stále docházet k okresnímu soudu, kde dosud probíhal proces zabývající se otázkou odejmutí půdy jeho rodině. Předseda poroty JUDr. Vlastimil Mikulenka sice obžalovaného 7. února 1978 zprostil podle § 226 tr. ř. z obžaloby trestného činu „*útoku na státní orgán a orgán společenské organizace*", ale ten se odvolal ke Krajskému soudu v Brně. Odmítal totiž nařízení ústavní léčby a zproštění obžaloby z důvodu, který uvedl kroměřížský soud – duševní nemoc.[97] Situace byla tedy obdobná, dvakrát byl Navrátil označen za paranoika a dvakrát byl zproštěn obžaloby. Následovala série odvolání. Navrátil se však zajímal nejen o osud svůj, ale i o situaci svého přítele Jana Pavlíčka, který pomáhal petici rozmnožovat a rozšiřovat, a byl odsouzen k osmi měsícům nepodmíněně.[98] Po šesti

93 Usnesení z 27. 1. 1978. Otištěno v KO, r. I, 1988, č. 5, s. 10–11, LP.

94 Dopis z 8. 3. 1978 otištěn v KO, č. 5, viz výše, s. 10. V osmdesátých letech již na SPVC Navrátila znali a dle toho i odpovídali.

95 Na to později upozorňují Navrátilovi zastánci – znalci podle nich jen opisovali předchozí posudky a neměli odvahu pravdivě popsat psychický stav vyšetřovaného. Sám AN si později stěžoval na chování MUDr. Žáčkové, jež na něj jen „štěkala", nenechala ho souvisle mluvit a MUDr. Ščudlík mu pokládal tytéž otázky, na něž už odpovídal VB.

96 Dne 25. 4. 1978 zastaveno trestní stíhání. Usnesení OS SNB – vyšetřování VB. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/10, kart. 36. Též KO, r. I, 1, 1988, č. 5, s. 15. LP.

97 Soud vycházel z výše zmíněného olomouckého posudku. Jak z archivních materiálů vyplývá, bylo na AN sepsáno posudků šest: 20. 11. 1976, 23. 8. 1977, 16. 4. 1978, v červnu 1982, 25. 7. 1988 a po roce 1989. Respektive sedm, budeme-li počítat jednodenní vyšetření zahraničních lékařů v roce 1989.

98 Pavlíček byl odsouzen 27. 10. 1978 v Kroměříži, to potvrdil i Krajský soud v Brně 3. 1. 1979. O kroměřížském soudu informuje VONS, sdělení č. 73 ze dne 12. 2. 1979. Též LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. III/1, kart. 36, ve dvou podobách. Kratší informuje jen o Pavlíčkovi, delší text představuje i Navrátila. Viz i http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_02_1979.pdf; [k 11. 7. 2016]

měsících, 21. června 1979, byl Pavlíček z vězení v Plzni překvapivě rozhodnutím Nejvyššího soudu ČSSR propuštěn, později i rehabilitován a odpykanou část trestu dostal zaplacenou. Osvobození mělo souvislost se stížností adresovanou Generální prokuratuře, kterou mu, jako další texty, stylizoval Navrátil.[99]

Sám takové štěstí neměl. Soudní tajemnicí Otilií Koutnou byl v červnu 1978 vyzván, aby 3. července nastoupil do ochranného psychiatrického ústavního léčení v Kroměříži.[100] V péči psychiatrického personálu setrval do 23. října 1978. Opustit brány léčebny směl až po rozhodnutí OS Kroměříž ze 13. října 1978. Ústavní léčba byla přeměna na ambulantní, „nemocný" měl naordinováno třikrát denně 50 mg Thioridazinu, antipsychotika určeného spíše schizofrenikům. Ošetřujícím ambulantním lékařem se stal psychiatr Eim.[101]

Byl to Navrátilův první pobyt v léčebně, který ho však od domáhání se práva neodradil. Naopak. Seznámil se zde s dalšími lidmi a jejich osudy, které označoval za zneužití psychiatrie a o nichž později také napsal.[102] Sledoval veškeré dění v léčebně, a pokud narazil na nezákonné praktiky, upozorňoval na ně písemně příslušné orgány a ostatním nemocným vysvětloval jejich práva.[103] Na uzavřeném oddělení zavládla nová atmosféra lehké rebelie.

Posledního října 1978 kroměřížský okresní soud za předsednictví JUDr. Jaroslava Ulrycha rozhodl, že je třeba omezit aktivistovu způsobilost k právním úkonům pro „nepřechodnou duševní chorobu".[104] Podle nařízení senátu nesměl nemocný samostatně jednat v občanskoprávních věcech, pokud by šlo o podávání návrhů a podnětů státním orgánům a institucím. V ostatních záležitostech se způsobilost neomezovala. Vše bylo zdůvodňováno psychiatrickými posudky a snahou pomoci obviněnému, jenž *„[…] od svých projevů nedovede upustit, i když tím sám může být poškozen."*[105] Na tomto přelíčení byl již zastupován správním zaměstnancem tamního soudu Karlem Andělem. Navrátil se opět odvolal, ale brněnský krajský soud potvrdil původní

99 V roce 1980 napsal kanovníku Márovi, řediteli České katolické charity, a vytýkal mu, že místo aby se Pavlíčka zastal, tak ho propustil.

100 Na základě rozhodnutí Krajského soudu v Brně z 24. 5. 1978; viz ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, psychiatrický posudek, s. 6 a 12, ve spise s. 70 a 76.

101 Tamtéž.

102 Manželům Jindřišce a Karlu Kořínkovým věnoval např. svůj otevřený dopisy č. 5. Viz KO, r. I, 1988, č. 8–9, s. 21–31. Informace o jejich propuštění z ústavního léčení v létě 1989, které měli nařízené od roku 1985 viz KO, r. II, 1989, č. 15, příloha Křesťanská solidarita, s. VI–VII. Případ horníka Jaroslava Kalince dokumentoval v Upozornění na zneužívání psychiatrie v ČSSR k nezákonným účelům ze dne 14. 2. 1983 zaslaném Ministerstvu zdravotnictví ČSR a GP ČSR. Časopis Studie: *K zneužívání psychiatrie v ČSSR*. Roč. VI, č. 90, 1983, s. 524–525; celý text Upozornění 519–538, LP.

103 Dokument *Portrét praktického katolíka*, rež. K. Fuksa.

104 Rozsudek jménem republiky. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. I/12, kart. 36; též KO, r. I, 1988, č. 5, s. 18 a Studie, č. 65, s. 430–1, LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. IV/5, kart. 36.

105 Toto opatření navrhovali lékaři Blaťák a Klíma už v prvním posudku z roku 1976.

stanovisko soudu okresního. Kverulant tak byl po tři roky omezen ve způsobilosti k právním úkonům a vyměnil tři poručníky. Zmíněného Anděla nahradila v roce 1979 Navrátilova žena Augustina. Protože však podle soudu příliš vycházela svému muži vstříc a dovolovala mu psát další odvolání a dopisy, stal se posledním poručníkem jeho strýc, František Navrátil, bratr jeho otce Josefa.[106] Augustina Navrátilová bojovala za svého manžela a její stížnost Generální prokuratuře nakonec přinesla své ovoce. Dne 26. dubna 1980 nařídila zrušit ustanovení o právní způsobilosti, kterou vyslovil okresní soud v Kroměříži. V létě 1982 kvůli tomu bylo uskutečněno další psychiatrické vyšetření soudními znalci z oboru psychiatrie, z léčebny v Brně, primáři Janem Černým a Leonardem Rektorem.[107] S vyjádřením jim měl pomoci znalec klinické psychologie PhDr. Jan Soukal. Než se konalo původně odročené soudní jednání 21. ledna 1983, změnil MUDr. Černý prvotní názor. Omezení způsobilosti již nenavrhl**,** ani u Navrátila nepotvrdil paranoiu qverulans, a pokud tímto onemocněním hradlař opravdu trpěl, tak podle psychiatra jen ve velmi úzce vymezeném a nerozpoznatelném rozsahu. Právní moci nabylo rozhodnutí o navrácení právní způsobilosti 4. března 1983.[108] V té době měl již Navrátil rozepsáno několik nových textů a otevřených dopisů. A několik textů a sdělení bylo napsáno i o něm samém.

Jako občan jsem nechtěl pasivně přihlížet[109]

V lednu 1981 zemědělec Navrátil upozorňoval generálního prokurátora na ničení církevních památek, tedy křížů, božích muk, soch nebo staveb. Zároveň žádal zahájení trestního stíhání neznámých pachatelů, kteří destruují či znehodnocují kulturní památky, zvláště v okolí Kroměříže. V některých obcích se proti odstraňování brání i podpisovými archy,[110] ale podle pisatele dopisu Ničení křížů by se mělo protestovat i proti svážení památek k jejich tzv. opravám.[111] Okresní prokurátorka JUDr. Anna Horáková věc odložila a péči o památky prohlásila za dostačující.[112]

106 Pavla Říhová, písemně 10. 7. 2012.

107 Tento posudek z 29. 6. 1982 zmiňuje např. Výbor na obranu Navrátila v KO, r. I, 1988, č. 8–9, s. 44. Rovněž o něm informuje sám posuzovaný v *Upozornění na zneužívání psychiatrie v ČSSR*, Studie 90, VI/1983, 520.

108 Z odpovědi brněnského soudu 31. 5. 1983 na *Upozornění o zneužívání psychiatrie v ČSSR*, LP, Studie 90, VI/1983, s. 532.

109 Otevřený dopis č. 1; např. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno.

110 Jako příklad jsou uváděny Lutopecny – je jasné, kdo podpisovou akci zorganizoval. Dne 14. 5. 1979 byla zaslána stížnost tajemníkovi pro věci církevní OMV v Kroměříži i MNV v Lutopecnách. Podepsalo 55 občanů. Odpovědi se nedočkali, ale docílili, že kříž, o který se jednalo, z Lutopecen odstraněn nebyl. LP, f. VONS, inv. č. 223, sg. II/11, kart. 36, Studie, č. 74.

111 Navrátil tyto „opravy" dokumentoval fotograficky. Podle dopisu byly sochy přivezeny traktorem např. do Květné zahrady v Kroměříži a zde sesypány na hromadu. *Ničení křížů,* LP, VONS, in. č. 223, sg. II/11, kart. 36, Studie, č. 74, V/1981, s. 188–189.

112 Stížnost poskytla z rodinného archivu dcera Augustina Navrátila, Pavla Říhová.

Datum 14. ledna 1983 stojí v hlavičce dopisu *Upozornění na zneužívání psychiatrie v ČSSR k nezákonným účelům,*[113] určeného k rukám generálního prokurátora, druhá kopie směřovala na ministerstvo zdravotnictví v Praze. Železničář v něm popsal svou zkušenost se soudy a ústavy, ale jako příklady uvedl i další jedince, v jejichž případech spatřoval jasný doklad nezákonných postupů.[114] V materiálech provenience StB ani v žádných jiných jsem nenalezla, že by na tento text bylo jakkoli reagováno.

To první tři otevřené dopisy z roku 1985 vzbudily mnohem větší ohlas. První se týkal petičního práva. Třináctibodové Podněty oslovily několik set signatářů, ale přinesly mu jen pobyt na psychiatrii místo očekávaného prolomení zdí mezi církví a státem. Navrátil chtěl změnit postavení věřících v ČSSR, ale do kroměřížské léčebny se vrátit nechtěl. Když tedy sepsal novou, dvaceti, později třiadvaceti bodovou petici, rozhodl se konzultovat její obsah nejprve s právníky. Činil tak s úmyslem vyhnout se všem možným problémům, přes nové trestní vyšetřování po odloučení od rodiny. Korespondence s nejrůznějšími poradnami, úřady i ÚV KSČ a ÚV ČSL trvala téměř čtyři roky. Obdobně dlouho si Navrátil dopisoval s celními úřady, poštou, Sekretariátem pro věci církevní atd., protože mu nevyhovovala knižní nabídka dostupná, v tomto případě spíše nedostupná, v českých knihkupectvích. Celkem napsal kvůli dopisům č. 1 a 3 přes sto dotazů, urgencí i stížností. Někteří neodpověděli, jiní přehazovali zodpovědnost na druhé, případně reagovali neurčitě.[115]

Jasného vyjádření se nedočkal, rozhodl se jednat. Tento dopis i s peticí, jejíž jasnější podoba vykrystalizovala až v lednu 1985, předal ještě před odesláním všem adresátům Václavu Malému, známému katolickému duchovnímu a chartistovi, s prosbou o konečnou redakci textu. Body byly seřazeny chronologicky a Navrátil se domníval, že menší tematické úpravy celkovému vyznění spíše prospějí. K pražské redakci ale nedošlo, důvody můžeme jen hádat. Podle některých existovala jistá rivalita mezi Prahou a vším, co bylo mimo ni, jiným mohla vadit hradlařova neústupnost,

113 Dopis otištěn v římských Studiích 90, VI/1983; Navrátil podrobně vylíčil počátky i průběh svého případu.

114 Viz výše – manželé Kořínkovi, Jaroslav Kalinec ale také Anna Schwarzová, jejíž případ byl starší a osobně se s Navrátilem neznali. Schwarzová byla v šedesátých letech rehabilitována, a dokonce se o celé záležitosti psalo v Rudém právu 6. 10. 1966: *Jde „jen" o čest*. Slovenka měla problémy s bytem, chtěla si stěžovat na příslušných úřadech a zjistila, že tam sedí kolaboranti ze Slovenského štátu. Protože sama byla vyznamenaná za odboj, nebála se poukázat na podivnosti s byty i úředníky. Sedmnáct let pak měla problémy se soudy, nařkli ji z kolaborace s Tisem a byla diagnostikovaná jako kverulantní paranoička. V roce 1966 bylo Anně Schwarzové již 70 let, přesto svůj boj nevzdala a vyhrála.

115 Doklad této korespondence v Navrátilových dopisech č. 1 a č. 3. LP, f. VONS, uchována část korespondence týkající se třetího dopisu. K petici např. 29. 3. 1982 OS Kroměříž, inv. č. 225, sg. II/3, kart. 38. Všechny otevřené dopisy rovněž LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/30, kart. 37. Přepis peticí i této korespondence AN s úřady viz KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil* cit. d.

další mohly zviklat jeho nucené pobyty na psychiatrii.[116] Nicméně petice byla opět podpořena kardinálem a od první se nelišila jen zvýšením počtu bodů, ale jak její autor zdůrazňoval, i novým a snad i nejdůležitějším požadavkem, bodem číslo 17. Pod ním se skrývalo přání odluky církve od státu. Nešlo o raritu, jež by se v socialistickém světě nevyskytovala, naopak.

Třiadvacet bodů nicméně zaujalo úřady a vyšetřovatele méně než otevřený dopis č. 2[117] a většího ohlasu se dle mého pátrání dočkalo za hranicemi. Širší exilová veřejnost se mohla seznámit se zněním petice Podnět katolíků díky časopisům Studie a Nový život.[118] V druhém z periodik byl text otištěn s dvouletým zpožděním, pod názvem *Charta československých věřících*, se zmenšeným počtem požadavků – jen prvních sedmnáct, bez podpisu, a s dovětkem: „*z vlasti*". Proč nebyla otištěna Charta věřících v plném znění, nevěděl ani její autor.[119]

Vzhledem ke své zaměstnanosti i rodinnému životu se Augustin Navrátil nemohl účastnit různých kurzů podzemních univerzit, které i na Moravě pořádali otcové Mádr a Zvěřina,[120] případně jiných kurzů či salonů. Snad byla tato setkání pro hradlaře příliš teoretická a po celodenní práci a starostech o rodinu už neměl ani čas ani sílu se do takových debat zapojovat. Preferoval praktické znalosti, případně toužil po duchovním rozvoji, které mu stávající režim příliš neumožňoval.[121] Lékařské, psychologické, marxistické i zahrádkářské tituly se na pultech objevovaly a nebylo náročné je získat. Ale praktikující křesťan, jenž se chtěl rozvíjet ve své víře i skrze kvalitní četbu, již takové možnosti neměl. Povětšinou tak při sebevzdělávání využíval pouze své knihy. Výklad platnosti předpisů o vydávání a rozšiřování neperiodických tiskovin na úseku církevním ze srpna 1972 informuje, že vydávat náboženské a církevně-politické tiskoviny jsou oprávněna pouze „účelová zařízení církví", jimž ministerstvo kultury vydalo oprávnění. Byly to Česká katolická Charita, Blahoslav, Kalich a Petra.[122]

116 Např. rozhovory s pamětníky; s Petrem Fráňou 13. 8. 2011, přepis s. 1; s Tomášem Kopřivou 27. 6. 2011, přepis s. 8/19.

117 Viz kapitola Podivná sebevražda.

118 LP, Studie č. 104–106, II–IV/1986, s. 228–232. Nový život, č. 9–10, 1987, s. 156. Studie (1958–1991) vydávala Křesťanská akademie v Římě. Vznikla v roce 1950 a funguje dodnes; exilový, dokumentační a studijní ústav zaměřující se na náboženskou produkci. Nový život byl měsíčník vycházející od roku 1949 v Londýně, v roce 1954 se redakce přesunula do Říma a časopis zde vycházel pod hlavičkou Křesťanské akademie až do roku 2001. Nový život se orientoval na teologii, náboženský a kulturní život.

119 Navrátil zmiňuje tuto skutečnost v LP, KO, r. I, 1988, č. 7, s. 12.

120 Rozhovory s ing. Tomášem Kopřivou 27. 6. 2011, Tomášem Bergmanem 29. 6. 2011 a Jindřichem Suchánkem 13. 8. 2011.

121 Jak sám upozorňoval ve svých peticích, exercicie byly jako mnohé duchovní aktivity zakázány. Ve 13bodové petici šlo o bod č. 8, taktéž ve 20bodové. V nejznámější a poslední, 31bodové se duchovním cvičením věnuje bod 11.

122 Podrobněji k těmto nakladatelským domům viz KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil*, s. 66–67.

Ostatní, jež tuto kompetenci nezískali, mohli tisknout jen prostřednictvím Ústředního církevního nakladatelství (ÚCN), jediného podniku s oprávněním pro církevní oblast ČSR. Církve a náboženské společnosti, které chtěly vydávat publikace, musely využívat ediční plán ÚCN podle jeho pokynů. V praxi to znamenalo, že zpěvníků a katechismů byl nedostatek, knihy o životech svatých, meditace aj. se netiskly vůbec. Ve velkém se tedy pašovala literatura v češtině a slovenštině, vydávaná emigranty. Produkce pocházela hlavně z Říma, tj. Křesťanské akademie, NSR, USA i Kanady.

Sám Navrátil si knihy půjčoval, přepisoval, ale pokoušel se je i legálně objednávat ze zahraničí. O těchto pokusech, které doložil ukázkou korespondence, pojednával v dopise č. 3.[123] Protože nechtěl nečinně přihlížet, případně stav jen kritizovat, oznámil 25. března 1982 Generální prokuratuře (GP), že od 10. dubna bude vydávat, tisknout a distribuovat náboženskou literaturu pro věřící v republice. Opíral se o články č. 18 a 19 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.[124] Upozorňoval, že není možné vnímat jeho čin jako nedovolené podnikání (§ 118 tr. zák.), protože vše bude dělat zdarma. Motivem není zisk, ale zmenšení diskriminace věřících, kteří nemají možnost získat náboženskou literaturu legální cestou. Obsáhlou část třetího dopisu tvoří popis tehdejší praxe při posílání knih ze zahraničí a výtka úřadům za nejednotnou praxi – tatáž kniha je někdy zabavena na hranici, jindy na poště a někdy až při domovní prohlídce. Rád by tedy věděl, co se smí objednávat a které knihy je možné vlastnit. Dále žádal o zveřejnění zvláštní směrnice SPVC MK ČSR č. j. 12768/70[125] k provedení zákona č. 94/1949 Sb. Jak ji mají občané dodržovat, když ji neznají? Protože při korespondenci s úřady narazil na další problémy, žádal osvětlení některých právnických pojmů a upozorňoval, že sami úředníci si často protiřečí. Jak má tedy občan vědět, co je správné a předejít případnému trestnímu stíhání?[126]

123 Dopis ze dne 24. 3. 1985.

124 Články se týkají svobody myšlení, svědomí a náboženství. Je povoleno víru projevovat i se v ní vzdělávat. Stejně tak je i právo na osobní názor a má být umožněno rozšiřovat, rozmnožovat atd. informace týkající se tohoto názoru. Např. viz http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit_.prava_.pdf [k 12. 7. 2016]

125 Směrnici se mi dosud nepodařilo dohledat. Zmiňuje ji ale III. odbor MK ČSR ze dne 1. 3. 1982 v postoupení přípisu Augustina Navrátila Sekretariátu pro věci církevní. NA, f. SPVC, Přípisy, petice, korespondence Augustin Navrátil, kart. 20.

126 Např. odpovědi ředitele SPVC MK ČSR Františka Jelínka nebo vedoucího organizačního odboru federálního ministerstva zahraničního obchodu ing. Fexy pokládá za analfabetické. V korespondenci se na SPVC k dotazům AN vyjadřovali takto: „*[…] považujeme za politicky důležité vyřizovat obdobné požadavky striktně v souladu se správním řádem a neposkytovat tak zbytečně obdobným typům lidí argumenty, které mohou využít proti našemu společenskému zřízení a právnímu řádu*," 27. 7. 1981. NA, f. SPVC, Přípisy, petice, korespondence Augustin Navrátil, kart. 20. Podle ředitele odboru knižní kultury MK ČSR Františka Jánského není Navrátilovým pravým cílem opravdu tisknout, ale jen kritizovat a upozorňovat na chyby úřadů. Vzhledem k pozdější existenci *Křesťanských obzorů* a jejich knihovny není možné s Jánského prohlášením souhlasit. Navrátil nebyl pouhý stěžovatel, ale opravdu chtěl aktivně konat.

Nicméně během čtyř let, kdy toto dopisování probíhalo, se lutopecenský katolík (a nově i vydavatel) jasné odpovědi nedočkal.[127]

Podivná sebevražda

„[…] Každý má právo požádat prokurátora o přezkoumání postupu nebo rozhodnutí orgánů a organizací z hlediska dodržování socialistické zákonnosti a o prokurátorské opatření k odstranění zjištěného porušení socialistické zákonnosti. Prokurátor je povinen takový podnět prozkoumat."[128]

Než pošta doručila otevřený dopis č. 3, mohli si Gustav Husák nebo federální ministr vnitra Vratislav Vajnar (1930)[129] přečíst list předcházející: *O vraždách, sebevraždách, různém násilí, ale také o únosech a mučeních v ČSSR a jaký je někdy v této záležitosti postoj orgánů ministerstva a prokuratury.*[130] Dopis byl napsán 23. února, v den čtvrtého výročí úmrtí tajného kněze Ing. Přemysla Coufala, CSc. Podivná smrt vedoucího vývojového pracovníka Projektoveho poľnohospodarskeho ústavu v Bratislave, byla ústředním tématem textu, jenž se pokoušel poukázat na nesrovnalosti ve vyšetřování celého případu. A protože měl autor i rodina a přátelé pozůstalého důvodnou pochybnost, že šetření VB neproběhlo podle standardních postupů, chtěl seznámit adresáty se všemi informacemi, jež během pátrání získal.

Navrátil se o celém případu dozvěděl od Coufalovy matky, jež ho sama vyhledala, seznámila s fakty a poprosila jej o pomoc. Železničář tak poté, co sehnal dostatek informací, usedl ke stolu a sepsal několikastránkové pojednání, v němž adresáty seznamoval s Coufalovým životem a neobvyklou smrtí, která byla soudně prohlášena za sebevraždu.[131] Přemysl Coufal byl velmi talentovaný na jazyky,

127 S některými úřady Navrátil korespondoval i po roce 1985. Viz LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/5, kart. 38. Dokonce i během nuceného pobytu v Bohnicích: 20. 1. 1986 urgoval na ministerstvu spravedlnosti odpovědi k otázkám dovozu náboženské literatury. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/11, kart. 37.

128 Část § 12 zák. o prokuratuře, částka 5, 20. 3. 1970, Sbírka zákonů č. 20/1970. Dostupné na http://www.zakony.cz/zakony/1970/1/zakon-020-1970-Sb-zakon-o-prokurature-SB1970020 [k 12. 7. 2016]

129 JUDr. Vratislav Vajnar CSc. (nar. 1930), od roku 1952 člen KSČ, vystudoval Vysokou školu politických a hospodářských věd. Na XVI. sjezdu KSČ (1981) zvolen členem ÚV KSČ. Poslancem od 1981 ve Sněmovně lidu, křeslo dodatečně až v roce 1983 po smrti poslance Oldřicha Švestky, ministrem vnitra ČSSR 1983–1988.

130 Doslovný název dopisu č. 2, přepis poskytla Pavla Říhová. Dopis např. Studie č. 98–99, II–III/1985, s. 230–238; rovněž součást Vyšetřovacího spisu po Navrátilově zadržení ze dne 11. 11. 1985. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, VS-ČSV 345/13-85, ve spise s. 226/238–235; též Obzory, r. I, 2002, č. 14, s. 7–11, LP.

131 Ačkoliv se o smrt Přemysla Coufala zajímalo více osob, např. i budoucí Navrátilův spolupracovník František Lízna či Josef Zvěřina, dodnes je tato smrt oficiálně soudně klasifikována jako „sebevražda s nápomocí".

z nichž angličtinu a francouzštinu i vystudoval. Ve stejné době, v první polovině padesátých let, také navštěvoval lesnickou fakultu v Brně. Po ukončení studií dostal umístěnku do Bratislavy. Pracoval jako projektant, stavbyvedoucí, přičemž docházel na Vysokou školu technickou, promoval jako stavební inženýr a byl zařazen do kádrových rezerv ministerstva poľnohospodárstva a výživy Slovenské socialistické republiky. Jeho kariéra vypadala slibně. A pak byl v únoru 1981 nalezen mrtvý ve svém bytě v Zúbekově ulici na bratislavském sídlišti. Smrt byla klasifikována jako sebevražda.

Dnes víme, že tajné Coufalovo kněžství bylo odhaleno a že se výměnou za to, že nebude stíhán, kněz zavázal k tajné spolupráci. Pod krycím jménem „Jasan" dodával několik let technické a hospodářské informace odboru ochrany československé ekonomiky KS MV Bratislava.[132] Kooperace s ŠtB byla ukončena v roce 1971.[133] Příčinou byla změna práce, v níž se už „Jasan" nemohl dostat ke kýženým informacím. To ovšem v roce 1985 Navrátil nevěděl, stejně jako netušil, že Coufal dodával tajné zprávy o pravém stavu slovenské církve (oficiální i tzv. podzemní) do Vatikánu. A byl odhalen. Pro ty, kteří smrt tajného kněze považují za vraždu, je dnes vše srozumitelnější.[134]

Navrátil upozornil taktéž na smrt studenta architektury Pavla Švandy.[135] U obou mužů pisatel druhého dopisu naznačuje, že pachatelem byla StB. List je také věnován vraždě polského kněze Jerzyho Popiełuszka,[136] násilným metodám některých příslušníků Bezpečnosti při vyšetřování, přepadáváním tzv. neznámými pachateli, jež se objevovala hlavně u osob angažujících se v náboženské problematice nebo

132 Reportáž slovenské TV, vysíláno 23. 11. 2009. Dostupné např. na: http://www.youtube.com/watch?v=s7MIWTFXfD0

133 LEHKÝ, Miroslav: *Tragická smrť Ing. Přemysla Coufala*. Pamäť národa, říjen 2004, s. 60–63. Dostupné též http://www.upn.gov.sk/data/pamat-naroda-00-2004/pamat-naroda-00-2004-o-bete.pdf, s. 61, [k 12. 7. 2016]

134 K celému případu viz: KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil*, s. 72–82.

135 Pavel Švanda (1959–1981), prasynovec Tomáše kardinála Špidlíka, který byl po své cestě do Itálie nalezen mrtvý na dně Macochy. Vyšetřování jeho smrti obnoveno 3. 4. 1990 a ukončeno 30. 6. 1994 s konstatováním, že není možné jistě určit, zda šlo o sebevraždu či cizí zavinění. Např. SOUKUPOVÁ, Jana: *Nepoddajní, aneb Nešlo to jinak. Příběhy jihomoravských disidentů v 70. a 80. letech 20. století.* Host, Brno 2010, s. 183–189, *Pavel Švanda – Zabila Pavla Švandu StB?* Případně třídílný TV cyklus *Přísně tajné vraždy,* kde ÚDV potvrzuje, že za touto smrtí stála StB.

136 Tzv. kněz Solidarity (1947 – asi 19. října 1984). Popiełuszko působil od roku 1980 v kostele sv. Stanislava Kostky ve Varšavě, spolupracoval s dělnickými organizacemi a aktivně podporoval Solidaritu. Za výjimečného stavu organizoval tzv. Mše za vlast. Pro svou kritiku komunistického systému měl podporu veřejnosti. Byl sledován polskou tajnou policií (Służba Bezpieczeństwa), v prosinci 1983 zatčen, v červenci 1984 vyhlášena amnestie. Večer 19. 10. 1984 byl při cestě ze mše unesen (jeho řidiči se podařilo zachránit), tělo bylo nalezeno 30. 10. v řece Visle. V červnu 2010 byl kněz Jerzy Popiełuszko ve Varšavě beatifikován.

zastánců lidských práv. To, že se opětovně zmínil o manželech Kořínkových a svém podezření zneužívání psychiatrie vůči těm, kteří se v Československu domáhají svého práva, bylo už jen pomyslnou třešničkou na dortu. Dopis byl otištěn v římských Studiích[137] a Navrátil byl obviněn z pobuřování podle § 100, odst. 1 písm. a) a odst. 3 písm. a) tr. zák., jelikož *„[…] jmenovaný z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky vyhotovil, ve větším rozsahu rozmnožil a rozeslal na státní orgány písemnost, označenou jako ‚Otevřený dopis č. 2', jejímž obsahem útočí, mimo jiné proti Sboru národní bezpečnosti, jako složce státního aparátu […]"*[138]

Zastaňte se lidí, kteří jsou mučeni[139]

Když byl Augustin Navrátil 11. listopadu 1985 zatčen v rámci akce proti moravskému samizdatu, nebyl již bezejmenným rolníkem, jehož osud nikoho nezajímal. V československém prostředí jeho perzekuci na podnět historika Jana Tesaře sledoval Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Tesař v rozhovoru s Jiřím Gruntorádem vzpomínal, že přesvědčit VONS, aby se případem železničáře zabýval, nebylo jednoduché. Sám se s Navrátilem poprvé setkal na podzim 1978, když ho za ním poslal zlínský disident a přítel z vězení Jaromír Němec.[140] Tesaře zaujala Navrátilova autentičnost, rozhodl se o jeho situaci napsat a nastudovat si náležitou literaturu, aby bylo jeho pojednání podloženo fakty, a ne jen sympatiemi. Navrátil také pravidelně nosil nové a nové prameny: posudky, šetření, učebnice psychiatrie aj. Po čase Tesař došel k názoru, že je třeba udělat něco víc než jen napsat jednu stať. Přišel tedy na schůzku VONS a předložil zde Navrátilův, a v té době už i Pavlíčkův případ. Avšak reakce VONS nebyla pozitivní. *„[…] Všichni se zachovali stejně, jako se*

137 Studie č. 98–99, II–III / 1985, s. 230–238.

138 KS SNB, 11. 11. 1985. Jako důkazy předkládají navíc i přílohy, které na FMV odeslala Generální prokuratura. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 2–3. Dostatečnými důkazy jsou dopisy č. 1–3 zaslané na KS SNB např. Kanceláří prezidenta ČSSR, ÚPV či GP. Zdůrazňován je nejvíce dopis druhý, jenž byl uveřejněn i v zahraničí a na území republiky nejčastěji cyklostylem rozmnožován, a to v takovém počtu, až se shoduje s definicí § 100 odst. 3 písm. a) tr. zák.

139 GRUNTORÁD, Jiří: *Rozhovor s Janem Tesařem o počátcích Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*. Libri prohibiti, Praha 2009, s. 110. Tuto větu pronesl Navrátil při prvním setkání s Janem Tesařem.

140 Jaromír Němec (1935), signatář Charty, do roku 1969 televizní technik, 1971–1972 vězněn v Plzni na Borech za pobuřování – rozšiřoval publikaci *Hovory s Janem Masarykem*. Později pracoval např. jako technik opravář lékařských přístrojů u n. p. Chirana Brno, OÚNZ Zlín. Ve svém bydlišti významná postava samizdatu a zprostředkovatel kontaktů. Po emigraci Tesaře napojen i na zahraničí. Díky Němcovi měl Navrátil literaturu ke čtení i opisování. Vyměňovali si ji v Kroměříži u Němcových rodičů, kterým AN dodával některé ze svých pěstitelských úspěchů. Blíže k této spolupráci viz KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil*, s. 88–90.

vždycky chovali tito privilegovaní inteligenti k obyčejnému člověku.“[141] Někteří z Výboru totiž s psychiatry spolupracovali a potřebovali jejich podporu, a to bylo dle Tesaře příčinou nastalého ticha.[142]

Ani katolíci se za Navrátila postavit nechtěli: „*[…] lhostejná neutralita Václava Bendy, dotud mého nejlepšího spojence […] ve všech praktických otázkách.*“ Na Bendu nezapůsobily ani argumenty o „*[…] skvělé Navrátilově petiční akci, zvlášť významné proto, že jediné československé.*“[143] VONS se tedy výslovně odmítl zabývat Navrátilovými obviněními.

Jan Tesař se přesto rozhodl, že se rolníka zastane, neboť případ považoval za extrémní křivdu. Nechtěl ale vystupovat jako iniciátor. Obával se, že by i jeho zavřeli a prohlásili za blázna, „*[…] což by každý akceptoval, zejména z chartistů.*“[144] Tajně tedy vše posílal redaktorům Rádia Svobodná Evropa, Milanu Schulzovi[145] a Luďku Pachmanovi,[146] kteří začali o moravském aktivistovi zveřejňovat informace. Pojítkem mezi Československem a zahraničím byl teolog Karel Skalický,[147] redaktor římského exilového periodika Studie, který vydal česky i italsky Tesařovy texty O sudiči a kverulantovi.[148] Později poskytl přímo Navrátilovi ve Studiích prostor k uveřejnění petic, rozsudků ad. Příběh moravského železničáře se tak pomalu stával známým a z celého světa mu křesťané (a v menším počtu i nevěřící) vyjadřovali podporu. Velkou zásluhu na tom měla Anna Stránská, stojící v čele České katolické misie v Paříži,[149] jež

141 Tamtéž. Některé vztahy v disidentském prostředí nebyly vždy korektní. To mohlo ovlivňovat i pozdější Tesařovy výroky.

142 Ještě v roce 1986 Petr Urhl varoval před ztotožňováním československé psychiatrie se sovětskou. V případě Kořínkových upozorňoval, že nelze konstatovat zneužití, a že situace Augustina Navrátila je komplikovaná. Zda chtěl Uhl jen utišit bouře proti československým lékařům či si opravdu myslel, že jsou Kořínkovi nemocní, není patrné. Zpráva uveřejněna v La Nouvelle Alternative, č. 2–3, 1986, s. 2. Z pozůstalosti Anny Stránské.

143 TESAŘ, Jan: *Zamlčená diagnóza,* s. 72.

144 GRUNTORÁD, Jiří: *Rozhovor s Janem Tesařem,* s. 110.

145 Milan Schulz (1934–2014), básník, prozaik, dramatik, literární kritik a publicista. V září 1969 emigroval do SRN a usadil se v Mnichově. V Rádiu Svobodná Evropa působil jako politický publicista a komentátor.

146 Luděk Pachman (1924–2003), mezinárodní šachový velmistr, pedagog, publicista a politický aktivista. Nejprve přesvědčeným komunistou, později konvertoval ke katolictví. Vězněn a roku 1972 donucen k emigraci do SRN.

147 Karel Skalický (nar. 20. 5. 1934), římskokatolický duchovní, teolog, vysokoškolský pedagog. Emigroval do Říma, přednášel na Lateránské univerzitě, od r. 1967 redigoval exilový časopis Studie. Po revoluci děkanem Teologické fakulty Jihočeské univerzity (1996–1999). V roce 2006 mu byl propůjčen Řád Tomáše Garrigua Masaryka Za vynikající zásluhy o stát v oblasti rozvoje demokracie, humanity a lidských práv.

148 Tesař se o Navrátila zajímal i po své nucené emigraci v roce 1980.

149 Česká katolická misie měla již od 30. let na starosti pastoraci českých vystěhovalců a uprchlíků. Zrušena jako farnost roku 1990 Pařížským arcibiskupstvím (s ohledem na církevní právo), ale fungovala i nadále. Od roku 2005 pokračuje pod novým názvem: Česká katolická beseda.

se ujala i osudu dalších pronásledovaných.[150] A tak ještě před listopadovým zatčením docházely Navrátilovi dopisy z celého světa, některé však byly zadrženy dříve, než svého adresáta dostihly. Např. v létě 1984 se s ním pokusila spojit skupina mladých Rakušanů, jejich dopis byl ale zabaven na O StB Trutnov.[151]

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se nakonec začal o dění na Kroměřížsku zajímat, Navrátilovi pomáhal a pečlivě sledoval jeho situaci. První zmínka *Jan Pavlíček odsouzen* je obsažena ve sdělení č. 73 ze dne 12. února 1979.[152]

V charakteristice Augustina Navrátila, jež byla nalezena v archiváliích Sekretariátu pro věci církevní, se žádné z těchto neshod neobjevují. Naopak Charta 77 a VONS jsou považovány za ochránce moravského železničáře. Zorganizovali prý dokonce akci k získání aktivní pomoci kardinála Tomáška. Podle šetření kroměřížské StB poskytoval v roce 1979 VONS „*paranoikově rodině*" finanční podporu tři sta korun měsíčně. K těmto platbám prý došlo osmkrát.[153]

Navrátil se tak díky VONS i zahraničnímu vysílání pomalu dostával do širšího povědomí, a jak sám vyšetřovatele upozorňoval, jeho případ je sledovaný a Československo si touto negativní reklamou příliš nepomůže.[154] To si ovšem vyšetřovatelé alespoň zpočátku neuvědomovali. Anebo na to nebrali zřetel.

150 Více o Anně Stránské níže.

151 Srov. ABS, Objektový svazek, reg. č. 10221 Hradec Králové, Záznam z 13. 8. 1984.

152 Co VONS přimělo ke změně názoru, se nepodařilo zjistit. Tesař později dodává, že Navrátil nebyl jediným příkladem zneužití psychiatrie a jmenuje spoluvězně ing. Karla Koutného. U soudu nebyl schopen reakcí, byl evidentně pod vlivem omamných látek a z vězení byl brzy převezen do Bohnic. TESAŘ, Jan: *Zamlčená diagnóza*, s. 75–76.

153 Navrátil později vzpomíná, že mu Václav Benda předal částku 3000 či 5000 Kčs, která byla poslána z Velké Británie. Dárce si přál, aby peníze dostal konkrétně on a jeho rodina. V této vzpomínce považuje AN své vztahy s Václavem Malým, Radimem Paloušem i Václavem Bendou za přátelské a vstřícné. Nakolik jde o stylizaci, nevíme. LP, Obzory, *Polemika nad vzpomínkami Jirky Vaňka ze Sydney. Názor vydavatele,* r. I, 2002, č. 3 s. 4. Srov. ABS, f. Svazková agenda, 404893 BR, „Laik", Návrh na zavedení „signálního" svazku ze dne 19. 4. 1979.

Na Augustina Navrátila byl 25. 8. 1981 zaregistrován svazek v kategorii „signální" pod reg. č. 33270 s krycím názvem „Právník" na O StB Kroměříž. Dne 12. 4. 1983 byl převeden do kategorie „osobní" a 24. 9. byl ke svazku připojen i osobní spis v kategorii „nepřátelská osoba II. kategorie". Dne 30. 8. 1989 byl na Augustina Navrátila opět založen osobní spis v kategorii „nepřátelská osoba", kategorie I., reg. č. 42251, krycí název „Právník. Do I. kategorie se zařazují zvlášť nebezpeční aktivní organizátoři a pachatelé nepřátelské činnosti proti státu z řad hlavních činitelů a představitelů pravice a antisocialistických sil a odhalených agentů cizích zpravodajských služeb. Spis byl zrušen bez uvedení data. Viz: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/rmv_no/nmv_21_1978.pdf

154 ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno.

„…nedáme sobě bráti věčných statků“[155]

Rok 1985 kromě dvou velkých zátahů na katolický samizdat (v dubnu se odehrávající pražská akce „Saturn“[156] a listopadová razie na Moravě[157]) přinesl velkou církevní událost, na niž někteří vzpomínají dodnes.[158] Na rok 1985 totiž kromě spartakiády připadalo též 1100. výročí úmrtí jednoho ze soluňských bratří a věrozvěstů, svatého Metoděje. Oba apoštolové Slovanů byli tradicí i historií spojeni s Velehradem. Symbolickým prostorem propojujícím západní a východní ritus, místem, jež se pro jeho důležité postavení v národní paměti snažili několikrát využít i komunisté, viz výše. Církev i moc se začaly na tuto událost svědomitě připravovat. Kardinál Tomášek pozval rok před oslavou na Velehrad papeže Jana Pavla II., jenž účast přislíbil. Prosbu podpořila podpisová akce, největší od srpnové okupace,[159] připojilo se k ní dvacet dva tisíc křesťanů. Mezi těmi, kteří sháněli podpisy, byl v roce 1984 i Augustin Navrátil. Jak si poznamenala StB, s peticí se obracel v Postoupkách a Bezměrově na ty, u nichž předpokládal, že

155 Slova z poslední sloky písně *Bože, cos ráčil* z Českých a moravských kancionálů, jež byla před rokem 1989 zakázaná, a na Velehradě 1985 se přesto zpívala. Podle pamětníků tak bylo poznat, kdo je „ tajný“ a kdo je věřící. Tajní ve svých zpěvnících tuto sloku neměli a neznali ji.

156 Před soudem 28. 5. 1986 stálo pět obviněných: Michal Holeček, Vladimír Fučík, Květoslava Koželuhová, Adolf Rázek a Václav Dvořák. Tresty padly pouze podmíněné, a dva obvinění byli dokonce zproštěni viny (Holeček a Dvořák). Šestý, Radim Hložánka, byl souzen samostatně. Více např. BLAŽEK, Petr: *Akce „Teolog“. Sledování Oty Mádra příslušníky IV. správy SNB v osmdesátých letech*. Paměť a dějiny, č. 2/2011, s. 73–87. Bakalářská práce HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Akce „Saturn“ – zásah proti katolickému samizdatu v polovině 80. let*. FF UK. Táž: *Cesty katolického samizdatu 80. let,* cit. d.

157 O této razii více níže.

158 Krátký záznam s textem papežovy promluvy dostupný na http://a1.tv-mis.cz/tv-mis/v340/velehrad-1985-zlata-ruze-340kb.wmv

159 BENDA, Václav: *Jak dál po Velehradě. Střední Evropa IV. listopad 1985.* Výtah z textu KO, r. I, 1988, č. 12, s. 15–20, LP.

Snímky ze „sledky objekta", 12. dubna. 1983. ABS, f. Svazková agenda Správy sledování, svazek č. 2646, krycí jméno „Právník".

nic neprozradí.[160] I přes tyto se snahy se ale papež na Velehrad nepodíval, došlo k tomu až v dubnu 1990.

Katolické noviny měly zakázáno o datu poutě napsat, autobusové linky byly odkloněny a na hlavní silnici byly zátarasy,[161] přesto byl Velehrad 1985 slavností církve a navštívilo ho přes sto padesát tisíc poutníků.[162] Místo papeže byl povolen příjezd státního sekretáře, známého vatikánského vyjednavače Agostina Casaroliho, jenž přijel v neděli v devět hodin ráno s církevními představiteli.[163] Církevní delegace byla bouřlivě přivítána. Předseda ONV z Uherského Hradiště Lapčík, jenž svůj projev zahájil slovy: „*Sešli jsme se na této mírové slavnosti…*" a ministr kultury Klusák, který se aspoň snažil na místě improvizovat a diskutovat s davem, se pozitivní odezvy nedočkali. Poté byla zahájena mše. Kardinál Tomášek přečetl pozdrav papeže, Casaroli kázal v češtině i slovenštině, provázen silným potleskem.[164] V davu se procházeli řeholníci v hábitech. „*[…] Už před svätou omšou došlo k historickej udalosti. Niketorí mladí reholníci (tzv. tajní reholníci) z* Čiech *i zo Slovenska sa obliekli do svojich rehoľných rúch. Porušili 35 ročné tabu a znovu dali zaskvieť našej Církvi v jej integrálnej kráse.*"[165] I Navrátil byl očitým svědkem tohoto vzepětí církve, které sice bylo ohromující, avšak svůj potenciál neumělo využít. Dalším silným podnětem k vyjádření nespokojenosti byla až poslední lutopecenská

160 ABS, X. správa SNB (f. A 36), inv. j. 1127, scan 0019. Kolik podpisů Navrátil sebral, se nepodařilo dohledat.

161 Mnoho poutníků, zvláště mladší generace, které bylo na Velehradě přes 60 %, však šlo pěšky, takže se jich tato omezení nedotkla. Srov. BALÍK – HANUŠ: *Katolická církev v Československu 1945–1989,* cit. d.; HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Cesty katolického samizdatu 80. let,* cit. d.

162 Pouti se účastnili Češi i Slováci, ačkoliv na Slovensku probíhala také hojně navštívená tradiční pouť na Mariánské hoře v Levoči, na níž Cyrila a Metoděje oslavovalo přes sto tisíc křesťanů. Tato návštěvnost nebyla do listopadové revoluce překonaná. Pro množství lidí a atmosféru také nebyla použita přichystaná vodní děla. Např. HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Cesty katolického samizdatu 80. let*, s. 29.

163 Jiná zahraniční účast byla zakázána, neboť pouť byla prohlášena za „vnitrocírkevní událost".

164 Kardinálova homilie byla rovněž otištěna. Např. LP, Studie, 100–101, IV–V / 1985, s. 280–283.

165 *Vzpomínka na Velehrad*. *Ohlasy velehradské pouti*. Studie 103, I/1986 s. 38. Autorka neuvedena. Převzato ze samizdatového časopisu *Náboženstvo a súčastnosť*, č. 3/1985. též v LP, IOC, r. 6, 1985, č. 10, s. 6–7. IOC – Informace o církvi, samizdat, měsíčník, vycházející od roku 1980, obdoba INFOCH. Osobnosti okolo IOC – jezuita Karel Dománek, Michal Holeček, Josef Kordík. V Olomouci rozmnožoval Jindřich Suchánek, pak Tomáš Kopřiva ad.

jedenatřicetibodová petice z roku 1987. Katolický disident Václav Benda sepsal třicetistránkovou studii Jak dál po Velehradě?, jež byla sice hojně rozšiřována, ale věřící k aktivizaci nepřiměla.[166] Počet poutníků na Velehrad v příštích letech výrazně poklesl.[167]

„... Milovaní, upřímně Vás všechny zdravím. Teprve nyní mám možnost psát“[168]

Po oslavách bratří ze Soluně pokračoval Augustin Navrátil ve svých činnostech. Pracoval na poli, dojížděl na služby na hradlo, tiskl a také rozšiřoval své kontakty spojené s literaturou a jejím rozepisováním. Díky Jaromíru Němcovi poznal dalšího železničáře, Pavla Záleského, s nímž spolupracoval nejúžeji, dokonce i po roce 1989. Záleský se také angažoval v samizdatu, takže si vyměňovali encykliky, duchovní pojednání i chartistické texty.[169] Záleský pocházel z lidovecké rodiny. Jeho otec a strýc byli v padesátých letech zatčeni za básničky proti režimu a Záleský pak často vzpomínal, jak jako chlapec navštívil svého otce na Bytízu.[170] Navrátil tedy měl několik možností, jak získávat věci k přepisování a rozšiřování.[171] Sám však již neměl na psaní na stroji tolik času, kolik by potřeboval. Hledal proto písaře, a jednoho si dokonce sehnal přes inzerát v Lidové demokracii. Invalidní důchodce Eduard Buňka z Kojetína měl dlouhou chvíli, a proto v únoru 1985 hledal skrze denní tisk domácí práci. Navrátil zareagoval, Buňka s přepisováním souhlasil, a tak začal klepat na blány texty, které mu železničář dovážel.[172]

166 Arcibiskup Dominik Duka vzpomíná, jak text vylekal i některé členy *„tajné Tomáškovy konzistoře“*, tedy jeho poradního sboru. Obávali se aktivního odporu, který esej naznačila. Chtěli proto, aby Václava Bendu odvolal. Duka, jenž se s textem ztotožnil, navrhoval vyčkat. Katolický týdeník, Perspektivy, 46/2010.

167 V roce 1986 bylo na Velehradě „jen“ 6000 lidí. OTÁHAL, Milan: *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*, s. 254. BALÍK – HANUŠ: *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 150 tvrdí, že tajná církev měla velké zásluhy např. na demonstraci existence řeholníků, naopak OTÁHAL, Milan: *Opoziční proudy*, s. 254 vidí Velehrad jako úspěch oficiální církve, jehož nemohla podzemní církve nikdy dosáhnout.

168 První dopis z vazby rodině. Brno 16. 11. 1985. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/5, kart. 37.

169 Setkání s chartisty považuje Pavel Záleský za velmi důležité: *„Tito lidé mi otevřeli oči.“ Řekl ďáblovi ne*, dokumentární cyklus Neznámí hrdinové, režie a scénář Monika Elšíková. ČT 2007, 5. minuta.

170 ČT: *Řekl ďáblovi ne*; písemně 25. 7. 2012.

171 Měl přátele také v Praze (Kaplanovi) a jezdívali za Danou Němcovou. Na její pomoc vzpomínal ještě po roce 1989 v Obzorech: *Polemika nad vzpomínkami Jirky Vaňka ze Sydney. Názor vydavatele.* LP. r. I, 2002, č. 3, s. 4.

172 Podle dcery Augustina Navrátila, Pavly Říhové, otec dlouho rozmýšlel, zda na inzerát odpovědět. Nakonec se rozhodl, že vše vloží do rukou Božích a odepsal. Viz KORDÍKOVÁ, Marta:

Zatímco hospodařil na poli, sušil otavu a jezdil do Kojetína s tiskařskými blánami, Správa vyšetřování StB zaslala v srpnu svým brněnským kolegům kopie z exilového časopisu Studie s upozorněním, že zde byl otištěn dopis č. 2.[173] Jeho autor ani netušil, kolik korespondence, jejímž tématem byl právě list o Coufalovi, proběhlo od dubna mezi úřady.[174]

V kanceláři vyšetřovatele StB tedy 11. listopadu 1985 vzniklo Usnesení o zahájení Navrátilova stíhání, a tentokrát podle § 83 odst. 1. tr. ř. i nařízení k domovní prohlídce. Opět s parafou nadporučíka Grima. Prohlídku měl provést kapitán JUDr. Veselý, ostrý hoch[175] z brněnského StB, známý pronásledováním chartisty Petra Pospíchala z procesu se Zdeňkem Kotrlým. Pomáhat mu měly orgány SNB. Krajský prokurátor souhlasil a připojil svůj podpis.[176]

Auta se rozjela směr Kroměříž. V Lutopecnách zatím vše probíhalo jako obyčejně. Augustin seděl po pracovním dni v kuchyni, poslouchal jako pravidelně Svobodnou Evropu, četl a studoval. Manželka byla na noční, pracovala opět jako zdravotní sestra v psychiatrické léčebně v Kroměříži. Dcera Pavla se připravovala do školy, chodila v té době už na gymnázium. Klid prořízl zvonek a vtrhnutí policie. Policisté s sebou přivedli i paní Navrátilovou, kterou, aniž by někoho informovali, odvedli z práce. Jedna ze sester se pak obávala, že byla unesena. Než vešli do domu č. 14, strhli příslušníci SNB telefonní drát. Pak už šlo vše velmi rychle. Předložili Usnesení o domovní prohlídce, hradlař jim sám předal rozmnožovací rámeček pro potřeby trestního řízení, ale uvedl, že žádné další materiály v domě nemá. To potvrdila i jeho žena. Kapitán Veselý se však nenechal těmito výpověďmi přesvědčit a ve 20:45 začali s npor. Kožuchem a nstržm. Jasenčukem prohledávat všechny místnosti. Všemu musela ze zákona přihlížet tzv. nezúčastněná osoba, Marie Jurtíková, předsedkyně

Augustin Navrátil, s. 91. Měl vícero písařů, ale nepodařilo se zjistit jejich jména; mělo jít o lidi z okolních vesnic.

173 Správa vyšetřování StB poslala z Prahy svůj dopis 12. 8. 1985. Příloha Studie č. 98–99, II–III/1985, s. 230–238 není součástí spisu.

174 Např. Dopis ÚPV, zvláštní oddělení, odeslán 13. 4. 1985. Z ONV Kroměříž poslali sdělení o Augustinu Navrátilovi – odbor stížností a dopisů pracujících. Ve spisu jsou jako přílohy jen dopisy č. 2. a 3. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 225/237. Dopis č. 2 ve spisu s. 226/238–235 (zde se již uvádí jen jedno číslování). Dopis č. 3, 236–244; Augustin Navrátil – podezření z trestné činnosti. 10. 6. 1985. VIII. FGn 78/85-30. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 276/288; Dopis Kanceláře prezidenta ČSSR z 20. 6. 1985, č. 103.905/85. Ve spisu dopis č. 3. Za právní oddělení JUDr. Burgrová. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 215/227. Dopis s. 216/228-224/236.

175 *Tažení proti katolíkům a samizdatu na Moravě*, s. 57–65. LP, Studie 103, I/1986, s. 57.

176 Krajská správa SNB, 11. 11. 1985. Do tří dnů je možné se odvolat, podepsal vyšetřovatel StB, npor. Ivo Grim. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 25. Též LP, Studie 103, I/1986 jako součást článku *Tažení proti katolíkům a samizdatu na Moravě*, s. 57–65. Kopie ze spisu o nařízení domovní prohlídky a seznam zabavených věcí rovněž LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. I/2, kart. 37.

MNV v obci.[177] *„[…] Pamatuji si, že měli nevhodné poznámky k mým osobním věcem a k našim gramofonovým deskám. Bylo to ponižující.*"[178] Paní Navrátilová musela rabování přihlížet až do konce. Ve tři hodiny ráno jí kpt. Veselý předložil seznam 299 zabavených položek, mezi nimi např. psací stroj, papíry, modlitbu za mír, rytmické křesťanské písně, IOC, INFOCH, časopis HOST, Svědectví, cyklostyly Církev a právo nebo Georgij Marčenko: Karel Marx. Augustina Navrátilová potvrdila, že převzala všechny přináležející dokumenty a příslušníci SNB ji odvezli zpět na směnu.[179] Dcera Pavla zůstala doma sama.

Na seznamu zabavených věcí chyběl podpis Augustina Navrátila. Odvezli ho ještě před dokončením protokolu na služebnu do Kroměříže. Aspoň to tvrdili, když jej vedli k autu. Zapomněli si prý psací stroj (jenž byl kupodivu použit při sepisování všech „závadných" položek). Navrátil odjel nalehko, jenom v košili, v dobré víře, že když nebude dělat problémy, vše se uklidní. Kroměříží ale bez zastavení projeli a on se uprostřed noci ocitl ve vazební věznici v Brně-Bohunicích. Hned po příjezdu byl předveden k výslechu, kde na něj již čekali Grim i JUDr. Kamil Topolář (jehož podpis se objeví na mnoha dokumentech spojených s moravským aktivistou). Hradlař spíše mlčel, a protože neměl u sebe brýle, nebyl schopen identifikovat předložené písemnosti.[180] Nicméně dopisy, jež napsal, považoval za legální a k dalším věcem se odmítl vyjádřit.[181] Proto byl v jednu hodinu ráno poslán na celu předběžného zadržení.[182] Rodina po nějakou dobu netušila, kde se nachází, nikdo jim nesdělil, kam ho

177 Osoba stejného jména s datem narození 15. 11. 1934 byla podle Protokolu registrace svazků agenturního a kontrarozvědného rozpracování, SEO KS SNB Brno, vedena jako tajný spolupracovník v kategorii „důvěrník" v problematice římskokatolické církve, pod reg. č. 37 838.

178 Pavla Říhová, písemně 9. 7. 2012.

179 Protokol o domovní prohlídce ze dne 11. 11. 1985. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. spisu 26–33. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. I/2, kart. 37. Využito vzpomínky Pavly Říhové, jež byla prohlídce účastna. *Zápis z domovní prohlídky,* bez příloh zveřejněn také LP, Studie 103, I/1986, s. 59. *Tažení proti katolíkům a samizdatu na Moravě*, s. 57–65. StB téhož večera přijela také na hradlo Postoupky a rovněž zabavila některé z věcí. Záznamu o provedení prohlídky na pracovišti Augustina Navrátila uvádí 41 zkonfiskovaných tiskovin a materiálů pro další otevřené dopisy, např. o rodině Bezdíčkových. Všemu byl přítomen náčelník železniční stanice Oldřich Štěrba, sepsali příslušníci Lubomír Berka a Petr Valentík, KS SNB OV StB. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. 1–2, s. spisu 34–35.

180 Brýle dostal až 19. 11. V Brně 27. 11. 1985 vrací Usnesení KP Brno 1kv 335/85-31 na jeho formálně do protokolu podanou stížnost. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. I/4, kart. 37. Do té doby, jak si později stěžoval, měl problém i s výslechovými protokoly, které sice dostal ke čtení a podpisu, ale protože má na každém oku tři dioptrie, neviděl přesně, co podepisuje.

181 Při domovní prohlídce byl nalezen korespondenční lístek z Kojetína od důchodce Eduarda Buňky a bylo z něj patrné, že pro Navrátila odvádí jakousi práci.

182 Protokol o výslechu obviňovaného KS SNB, OV StB v Brně 11.–12. 11. 1985, vedený od 22:30 do 1:00 hod. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, s. 4, s. spisu 174/188–177/191. V příštích dnech následovalo několik dalších výslechů, všechny s podobným výsledkem. Navrátil žádal brýle, dopisy jsou legální.

odvezli. *„[…] v době, kdy jsme o něm nevěděli, kdy nebyl doma a na mamince zůstalo všechno hospodaření, starost o pole a spousta lidí se k nám přestala znát, protože se báli. V té době jsme zažívali opravdu nepříjemné chvíle, a to hlavně maminka, na které spočívala všechna zodpovědnost.*“[183]

Té noci ale nebyl lutopecenský zemědělec jediný, kdo pozoroval muže vyhazující ze skříní všechno oblečení, z knihoven Havla, Pelikánovy Listy nebo Tigridovo Svědectví, muže šmejdící po místnostech, jestli někde nezahlédnou Informace o církvi (IOC), dokumenty Charty nebo rozmnožené modlitby.[184] Na Moravě probíhala na sv. Martina několik měsíců připravovaná akce StB proti katolickému samizdatu, obdoba pražského „Saturnu“. Už 8. června 1985 zahájila StB v Brně trestní stíhání za pobuřování. To ale směřovalo jen k aktivistům ze Zlína, Otrokovic a případně Přerova.[185] Domnívám se, že Navrátil byl do akce proti moravskému samizdatu zařazen dodatečně, snad kvůli momentu překvapení. Nebyl ani zařazen do procesu „Němec a spol.“ a jeho případ byl veden samostatně. Prolínání protokolů zavinilo pak především vlastnictví dopisů o úmrtích tajného kněze Coufala a studenta stavební fakulty Švandy, případně o petičním právu a rozmnožování publikací.[186]

Mezi řadou výslechů a odvolání je důležitý 22. listopad 1985, kdy vyšetřovatel StB Brno, npor. Topolář, nařídil vyšetření duševního stavu Augustina Navrátila. V prosinci byli k případu přibráni dva znalci z oboru psychiatrie, MUDr. Věra Kodešová a MUDr. Luděk Görtler, a Navrátil byl počátkem ledna 1986 převezen na uzavřené oddělení psychiatrické léčebny Praha-Bohnice, kde proběhlo i pozorování. Podle znalců „nedošlo k úzdravě“, nemoc (opět paranoia) „je naopak intenzivnější“. Navrátil

183 Pavla Říhová porovnává také dobu, kdy její otec nebyl zavřený, s nejistotou, která nastávala, když nebyl doma: *„Mně ale nepřipadne, že bychom žili v nějakém velkém strachu a napětí. A já jsem byla vychována v postoji žít pro pravdu a mít svůj názor a za tím si stát i za cenu těžkostí. Toto byl názor tatínka a […] já jsem tento názor přejala.“* Písemně 10. 7. 2012.

184 Nejde tu jen o náhodný a obvyklý výčet možností, ale o opravdu zabavené texty, časopisy. Např. u Pavla Dudra bylo nalezeno 28 exemplářů Havlovy *Politiky a svědomí*. Čerpáno ze *Sdělení VONS č. 490,* 24. 11. VONS případ označil za jeden z nejvážnějších v posledních letech.

185 V Přerově byl zadržen, ale později propuštěn a stíhán na svobodě František Adamík. Dne 12. 11. u něj byly vykonány prohlídky – v místě bydliště a v obci Újezdec, v níž měl místnost pronajatou pro tisk. Více rozhovor s Martou Edith Holečkovou, přepis s. 1. Zde Adamík chybně uvádí datum 5. 11. Byl prý udán vlastním zetěm, komunistickým straníkem. Odebrali mu desítky textů, zásadně náboženského charakteru. StB udělala chybu, protože se většinou snažila vznést obvinění obecně politického charakteru, nicméně u Adamíka takové publikace v té době nenašli. O případu také VONS, č. 491 z 1. 12. 1985. Otištěno též Studie 103, I/1986, s. 64 a INFOCH, č. 121,1985, s. 15.

186 Týkalo se Jaromíra Němce, Josefy Němcové, Pavla Dudra a Jakuba Machalky, v té době jednasedmdesátiletého důchodce ze Zlína. K němu policie přišla 12. 11. 1985. Kopie části protokolů o provedení domovní prohlídky u výše zmíněných součástí vyšetřovacího spisu, KS SNB OV StB. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, ve spisu s. 195/207-202/214. Více k moravskému zátahu na samizdat KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil*, s. 96–103 ad. Machalka měl samizdat i od Navrátila, srov. ABS, f. 1 36, inv. j. 1151, scan 0081.

se proti vyšetření i jeho výsledku odvolal, vše bylo zamítnuto. Později sepsal text *Za jakých podmínek jsem byl vyšetřován a pozorován ve vězeňském oddělení psychiatrické léčebny od 7. ledna do 11. března 1986.*[187] Popisoval v něm spolubydlící, mezi něž patřil násilník, který mu vyhrožoval zabitím, či agresivní kuřáci, jež nebrali ohledy na nekuřáka, dále nedostatečné hygienické podmínky, zimu na pokoji, záchod, který bylo možné na časově omezenou dobu použít jen jednou denně atd.[188] Během krátkých vycházek, pokud se vůbec dostaly na pořad dne, byli hlídáni členy Sboru nápravné výchovy, na zadržené dávali pozor i ošetřovatelé se svými ženskými protějšky, kterým na oddělení velela doktorka Kodešová. Jako snad při každém pobytu v léčebně, i zde moravský katolík poučoval pacienty o jejich právech, pomáhal jim psát stížnosti, a tentokrát také vyprávěl o případu inženýra Coufala.

Celý případ byl sledován VONS, jehož zprávy otiskovaly římské Studie a které hlásila i Svobodná Evropa. K solidaritě vyzývaly různé křesťanské organizace a Navrátilovo jméno se začalo objevovat i v Londýnských listech, Amnesty Internetional Newsletter,[189] L'Amitié Franco-tchécoslovaque, Aargame Tagblatt nebo Christians against religious (C. A. R. P.).[190] Tato periodika své čtenáře vyzývala k protestům u prezidenta ČSSR a k podpoře manželů Navrátilových formou dopisů. Zadržený dostával do Brna lístky z Nizozemí, Kanady, Austrálie, Francie, Švýcarska a dalších zemí. Většinu z nich mu vězeňský personál nepředal, ale jednu důležitou roli dopisy splnily. Vyšetřovatelé věděli, že případ je sledován a že jméno rolníka z Lutopecen není ve světě neznámé. Z českého prostředí, kde vyjádřit zadrženému podporu, stálo jistě více odvahy než poslat pohled z Austrálie, napsali Navrátilovi do vězení František Lízna, Petr Uhl, Anna Šabatová a Marie Rút Křížková.[191]

Po napsání posudku a rozhodnutí, že Navrátil musí nastoupit léčbu, VONS o celém případu napsal: *„[…] Jsme informovaní, že si byli* [psychiatři] *vědomi značného zájmu veřejnosti o tento případ a že na ně A. Navrátil působil jako osobnost přinejmenším podivínská – což po desetiletích tvrdého pronásledování není nic překvapujícího. Je velmi pravděpodobné, že nepochybovali o jeho naprosté nevině, chyběla jim však odvaha*

187 Např. samizdatový sborník Charty 77 *O československém vězeňství, 1987.* Obsahuje dvanáct příspěvků s předmluvou Petra Uhla, uspořádali P. Uhl a J. Gruntorád. LP, Navrátilova stať s. 79–82, kritika zmíněna v posudku, s. 22. Na poměry v Bohnicích si stěžoval i tzv. dozorovému prokurátorovi 13. 1. 1986. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/12, kart. 37. U všech textů psaných v léčebně je jako místo odeslání nadepsáno Pankrác. Předpokládám, že tím je zdůrazněn charakter vyšetření v rámci vazby.

188 Vše se odrazilo na Navrátilově zdraví a během nařízeného pobytu v kroměřížské léčebně mu bylo podáváno několikero léků, aby došlo ke zlepšení.

189 Amnesty informovala o celém zásahu proti katolickému samizdatu, jmenovala také Jaromíra Němce, Pavla Dudra, Františka Adamíka a Jiřinu Bedeiovou. U Navrátila zmiňovala i Coufalovu smrt, kterou však kladla už do roku 1978. *Czechoslovakia religious belivers arrested.* March 1986, s. 7. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. IV/4, kart. 37.

190 Některé z kopií článků o Augustinu Navrátilovi LP, f. VONS, inv. č. 224, kart. 37.

191 ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, Zabavené.

se s ním otevřeně solidarizovat i důvěra, že by se mu před čsl. soudy podařilo tuto nevinu prokázat. Rozhodli se patrně proto pro domněle menší zlo, totiž ochránit A. Navrátila před vězením, současně zdiskreditovat jeho osobu i jeho zápas."[192] Sám Navrátil během rozhovorů s psychiatry konstatoval, že léčba je pro něj horší řešení: „*[…] Udělat z otce dětí blázna, není jen tak. Za nynějších poměrů jít do kriminálu, za to se stydět nemusí, protože nic neukradl, ani neuloupil. […] ústavní léčení není legrace.*"[193]

A právě ústavní léčba ho čekala v Kroměříži, kam byl z Brna převezen v poutech. Léčebna se stala jeho „domovem" od 18. března,[194] a to na dobu sedmi měsíců, přestože byl teprve u místního soudu podán návrh na ochranné léčení. V Kroměříži měl volnější režim než v Praze, avšak pro jeho osobu platila řada omezení. Po areálu se směl procházet s přáteli, s jedinou výjimkou. Třebaže byla Augustina Navrátilová v PL zdravotní setrou, nesměla chodit se svým mužem ven. Propustky se ho téměř netýkaly. Do Lutopecen se podíval za tu dobu jenom jednou, asi na hodinu, když se zhoršil zdravotní stav jeho matky. Přesto zastával v léčebně několik funkcí. Staral se o květiny, uváděl pacienty k vizitě, rozdával příděly cigaret těm, kteří toho sami nebyli schopní, za mnohé psal i dopisy domů. Dokonce byl nástěnkářem a pacienty seznamoval s politickými aktualitami. Protože odebíral několik novin a časopisů, chodili si je k němu mnozí půjčovat. Přitom je seznamoval s právním postavením duševně nemocných a pomáhal jim psát stížnosti. Ačkoliv byl v úředních dokumentech někdy popisován jako nespolečenský, na návštěvy za ním jezdilo množství lidí a někdy se stávalo, že návštěvníků bylo tolik, až se s ním ani manželka nestihla domluvit na dalších postupech v právních nebo hospodářských věcech. V jídelně měl vlastní stůl, kde psal, četl a dál pokračoval ve svých činnostech.[195] Mimo jiné zde reagoval na Dopis prof. ThDr. Ladislava Pokorného uveřejněný v Katolických novinách. Tento kněz, vysokoškolský pedagog, který po odchodu do důchodu (1979) řídil dva roky (1981–1983) vydavatelství České katolické Charity, poté stál v čele časopisu Duchovní pastýř (1984) a přispíval i do tzv. Katolických novin, tvrdil, že v Československu neexistuje žádná cenzura a náboženské literatury je relativní dostatek. Článek napsal poté, co diecézní rada štýrské diecéze odeslala Husákovi list a v něm například na prezidenta apeluje, „*[…] aby byl zastaven bezprostřední i zprostředkovaný vliv státu na církevní práci v médiích. Omezování církevní publicistiky nutí*

192 Sdělení VONS č. 513, z 13. dubna 4. 1986, *A. Navrátilovi hrozí ochranná léčba*.

193 Ústavní znalecký posudek z 28. 2. 1986, s. 12. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, ve spise s. 266/278.

194 Stížnost pro krajskou prokuraturu, 20. 3. 1986. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/14. Stížností na postup bylo sepsáno několik. Původně měl být AN v léčebně dva měsíce, jak navrhly ONV v Kroměříži a Jihomoravský KNV v Brně. Propuštěn v květnu nebyl, protože léčebna dodala zprávu, která potvrzovala nutnost jeho setrvání v zařízení. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/2. Soudní jednání o ústavní léčbě mělo proběhnout 10. 4. 1986, ale jelikož nebyly dodrženy všechny postupy, bylo odročeno o jedenáct dní. Do léčebny však před tímto datem přišlo Navrátilovi oznámení z GP, že 10. 4. bylo rozhodnuto o jeho léčbě. Srov. Stížnost a odůvodnění ze 4. 5. 1986 na uložení ústavní léčby, LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/25, 27 s.

195 Pavla Říhová písemně 10. 7. 2012.

věřící, aby si autentické informace opatřovali cestou náboženského ‚samizdatu'." Pokorný vše označuje za pomluvu a jedinou starostí, kterou připouští, je nedostatek papíru a mladých sil v náboženských redakcích.[196] Navrátil, trávící už pátý měsíc v léčebně, a to i za samizdat, odpověděl knězi čtrnáctistránkovým rozborem. Začíná svými peticemi, korespondencí s úřady, snahou zjistit, zda smí rozmnožovat a ukončuje otevřenou kritikou kolaborujících s režimem a upozorněním, z čeho plynou jejich problémy získat nové autory: „*[…] My máme zase spíše opačné starosti. My zase nemáme psací stroje a jiné nutné potřeby, protože nám jsou stále zabavovány. Proto, kdybyste nám těmito pro nás stále nedostatkovými potřebami vypomohli, byli bychom Vám za to vděčni. Domnívám se však, že byste se měli především zamyslet PROČ se Vám dosud nepodařilo získat mladé kněze a věřící ke spolupráci. Co je toho PŘÍČINOU??? Já se domnívám, že žádný poctivý a věrný kněz a taktéž i věřící laik nebude spolupracovat se společenstvím, které […] nemá jeho důvěru, ale […] ani důvěru svatého Otce v Římě. Tuto spolupráci s Vámi by totiž každý považoval za spolupráci ve smyslu kolaborace.*"[197]

Kupodivu tento dopis, jenž by mohl být považován za další projev kverulantství, Navrátilovi v dané chvíli neuškodil a jeho pobyt v léčebně neprodloužil. Podle primáře MUDr. Františka Blaťáka i ředitele léčebny Libora Křístka naopak došlo k radikálnímu zlepšení paranoie.[198] Snad mohl být tento obrat ovlivněn neutuchajícím zájmem přátel a zahraničí.[199] Po druhém soudním přelíčení 8. října[200] si mohl

196 Katolické noviny, r. XXXIV., č. 31, 3. 8. 1986. Kopie LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/28.

197 Dne 3. 9. v Kroměříži, *Panu prof. Th. Dr. Ladislavu Pokornému zástupci ved. red. Katolických novin.* 14. s. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/28. V 80. letech se i mladí kněží snažili distancovat od Pacem in terris a všech organizací s ním spojenými. Ještě v roce 1985 byl knězi Rudolfu Chudému odejmut státní souhlas za angažovanost na Velehradě a hlasité odsouzení PiT. Viz např. Sdělení VONS č. 485 ze 14. 11. 1985.

198 Jak ale MUDr. Blaťák dříve uvedl, paranoia je neléčitelná a zlepšení nelze zachycovat vědecky. Na oba lékaře AN podal 7. 4. 1986 podnět k zahájení trestního stíhání, protože žádný orgán do té doby nerozhodl o jeho léčení a on je v Kroměříži držen proti své vůli, což je nelegální. Rozhodnutí 18. 4. 1986 vydal odbor zdravotnictví ONV Kroměříž. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/18, kart. 37.

199 Jedna z mnoha spojnic se Západem byla skrze partnerství Kroměříže s francouzským Châteaudunem. Kněz v tomto městě byl přes Chartu 77 o Navrátilovi informován a chtěl o celé záležitosti vědět od předsedy MNV Milana Vaculíka. Ten však AN vykreslil jako „*chudáka a nemocného člověka a ani Chartě prý není radno věřit, jde o izolovanou skupinu bez podpory občanů*". Dopis Milana Vaculíka uveřejněn v Londýnských listech, srpen 1986. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. IV/3, kart. 37. V září 1986 navštívil André Henry Sureau z partnerského města Navrátila v léčebně, za přítomnosti ředitele zařízení MUDr. Křístka. Sureau pobyl s aktivistou asi půl hodiny a předal mu balíčky s potravinami a šatstvem pro děti, které mu poslali představitelé radnice z Châteaudunu. Hovořili spolu o hospitalizaci, k níž AN poznamenal, že je nevinný a je hospitalizován jen kvůli své víře. Sureau řekl Liboru Křístkovi, že o všem bude ve Francii informovat a že celý případ nevnímá jako politický. Srov. ABS, objektový svazek, arch. č. 317, Brno, Zpráva, září 1986.

200 První líčení z 16. 9. projednávalo návrat zabavených věcí z domovní prohlídky, což bylo odmítnuto, dokud se nevyjádří znalci, druhou záležitostí bylo ukončení léčby. Soud rozhodl

Navrátil konečně sbalit všechny věci do tašek a rozloučit se s personálem uzavřeného oddělení 17B. Do Lutopecen přijel koncem měsíce,[201] po tu dobu byl v léčebně držen v podstatě protiprávně. Po jedenácti měsících se konečně vrátil k rodině a opět začal docházet jako hradlař do práce, stanice Bezměrov.

Poklid však netrval příliš dlouho. Už 26. listopadu byl během služby dvakrát napaden. Poprvé se na nástupišti lehce ubránil, ale když dostal ve služební místnosti ránu do hlavy, nebyl už schopen reagovat, útočníci mu zlomili levou lícní kost. Romové hradlaře bili se slovy, že ho musí zabít, i kdyby za to dostali patnáct let.[202] Navrátil byl převezen do nemocnice, kde se léčil deset dní, pak byl v domácí péči. Podle lékařské zprávy zlomenina zapříčinila krevní výron do čelistní dutiny, po celém obličeji měl krevní podlitiny, rovněž bylo zasaženo levé oko a dolní čelist.[203] Kdo za útokem stál, se můžeme jen domýšlet.

Nebudu mlčet[204]

Augustin Navrátil však nadále pokračoval ve své činnosti. Už během léčení rozšířil okruh osob, s nimiž spolupracoval na samizdatu. Jedním z nich byl i Michal Holeček, výrazně spojený se samizdatem IOC, taktéž kontakty s Janem Krumpholcem, Rudolfem Smahelem nebo Františkem Líznou byly posíleny. Nejblíže měl k Navrátilovi Lízna, který docházel na jeho soudy a pomáhal mu se sháněním literatury. Do Lutopecen také začali jezdit lidé, kteří se o aktivistovi dozvěděli díky samizdatu nebo západním médiím. Vyprávěli mu své problémy, vyměňovali si zkušenosti a někteří z nich se postupně stávali jeho pomocníky nebo konzultanty. První setkání bývala opatrná, vždy existovala možnost, že nově příchozí je spolupracovníkem StB. Až postupným prověřením získával host důvěru. Někdy mohla nastat i obrácená situace. František Lízna vzpomíná, že když se dozvěděl, že jakýsi pan Navrátil vydává křesťanskou, případně i chartistickou literaturu, dělá to veřejně a svou aktivitu neskrývá,

o přeměně z léčby ústavní na ambulantní, ale prokurátor se odvolal. Během druhého líčení soud rozhodl o ukončení léčby. Sdělení VONS, č. 567 z 25. 9. 1986, *Augustin Navrátil nadále v psychiatrické léčebně* a č. 586 z 12. 11. 1986, *Augustin Navrátil na svobodě*. Viz Sdělení VONS, č. 558 z 12. září 1986 *Soudní jednání s A. Navrátilem,* dostupné v LP, rovněž INFOCH, č. 10, 1986, s. 13.

201 Paní Navrátilová uvádí, že její manžel přišel z léčebny 27. 10., VONS 21. 10.; propouštěcí zpráva je z 29. 10.

202 O Romech píše výslovně sám Navrátil v soukromém dopise Anně Stránské z prosince 1986. Dopis byl doručen přes známé, ne poštou. Bohužel se zachovala jen poznámka k Navrátilově zdravotnímu stavu. Pozůstalost Anny Stránské.

203 O útoku informuje České slovo, noviny československého exilu, r. 32, č. 52, Mnichov 1986. Ne všechna data jsou ve zprávě správná. Datum ataku posunují na 5. 12., místo přesunují do Zlobic. Uvádějí rovněž šest agresorů, avšak z Navrátilova popisu se zdá, že šlo o dva až tři muže. Článek v české a francouzské verzi v pozůstalosti Anny Stránské.

204 Podtitul otevřeného dopisu č. 4, který se vracel ke smrti tajného kněze Přemysla Coufala.

považoval jej v první chvíli také za nastrčeného agenta-provokatéra. Lízna, který byl již předtím několikrát ve vězení i za samizdat,[205] nechápal, jak je možné tisknout a nebýt úřady nařčen z trestného činu. Nakonec se do Lutopecen rozjel a byl překvapený osobností rolníka, s nímž se pak spřátelil. Podle jezuity byl Navrátil člověk sice bez univerzitního vzdělání, ale jehož veškerá činnosti měla logiku a nepostrádala aktuálnost. Překvapila ho rovněž sečtělost, logické uvažování a neobyčejná odvaha drobného vesničana. Začali tedy spolupracovat.[206]

Dalším z nových známých byl chartista a později i její mluvčí Tomáš Hradílek. K prvnímu setkání došlo patrně v roce 1985, ještě před železničářovým pobytem v Bohnicích. Jak uvedl tajný spolupracovník „Jirka" ve své zprávě pro StB, proběhla 24. května v bytě Geryky Hildegardy schůzka asi deseti osob. Hlavním programem měla být přednáška Jaroslava Šabaty o nástupu Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS v souvislosti s dopady na československou politiku. Šabata se však nemohl dostavit, byl totiž sledován StB, a tak se slova ujal Hradílek. Navrhl, aby se každý z přítomných představil a vysvětlil důvod svého zapojení do opoziční činnosti. Ke slovu se dostal Navrátil, následován manželi Šavrdovými, Rudolfem Berezou, Jaroslavem Kukolem, Vladimírem Liberdou, Jaromírem Glancem či Milanem Krumpholcem. Hradílek se začal o Navrátilův osud zajímat a pokoušel se ho při jeho pobytech v léčebnách navštěvovat.

Dříve než hradlař sepsal svůj pátý dopis, který se vracel ke smrti Přemysla Coufala, začal navazovat užší styky se zastupitelskými úřady západních zemí v Československu. Už před zátahem na moravský katolický samizdat se zúčastnil smutečního aktu u pomníku amerického letce, který byl umístěn mezi Zlobicemi a Věžkami, za přítomnosti velvyslance Spojených států amerických Wiliama Henryho Luerse. O akci se dozvěděl z vysílání Hlasu Ameriky a informoval o ní i Zdeňka Bezdíčka z Kroměříže. Bezdíček se chtěl i s celou rodinou vystěhovat, což mu nebylo povoleno. Proto také 13. června 1984 zahájil desetidenní hladovku a s lutopecenským aktivistou sepsali o celé věci oznámení, které zaslali redakci Rovnosti v Brně, MěNV, OV KSČ, Kanceláři prezidenta republiky i ministerstvu spravedlnosti. Bezdíček tak chtěl protestovat proti porušování lidských práv v zemi. Navrátil vyrobil přes sto kusů tohoto oznámení a nového přítele nabádal, aby letáček poslal i do zahraničí, čímž by mohl podnítit i zájem československých sdělovacích prostředků o svůj případ. StB se podařilo nejméně šest takových dopisů zabavit.[207] Další možností, jak by se svět

205 Např. v roce 1960 pokus o opuštění republiky, 1961 stržení rudé vlajky, 1979–1980 samizdat, 1981–1983 a 1988 další politické důvody.

206 Dokument *Portrét praktického katolíka*, rež. K. Fuksa, 24.–25. min.

207 ABS, f. A 36, inv. j. 1126, scan 0179, Oznámení o zahájení hladovky. Provolání ohledně Bezdíčkovy snahy vycestovat do Austrálie, kde by chtěl posílat děti do církevní školy, bylo např. zabaveno v Olomouci v Nové ulici při večerní bohoslužbě; tamtéž scan 0253. Společně také sepisovali, rozmnožovali a odesílali *„nepřátelsky zaměřené písemnosti do kapitalistických zemí"*. ABS, f. A 36, inv. j. 539, scan 0021.

mohl dozvědět o snaze rodiny Bezdíčkových vystěhovat ze země, bylo seznámení s americkým velvyslancem, k čemuž došlo během zlobické oslavy. Skupinka Čechů, s americkými vlaječkami a malými transparenty s nápisy v angličtině: Děkujeme USA za osvobození naší vlasti, si vyslechla projev zaměstnanců americké ambasády a došlo i k Bezdíčkovu seznámení s velvyslancem. Navrátil se později těchto vzpomínkových setkání účastnil i v letech následujících, pokud nebyl nuceně hospitalizován, a to až do roku 1989.[208]

Než zemědělec znovu skončil na psychiatrii, pilně sepisoval prohlášení i otevřené dopisy, nejvíce v roce 1987. Už 24. února posílá Žádost ke čtyřem přílohám: dopisy č. 4 a 5, reakci na článek Haló novin o Lurdech[209] s titulkem Zázraky se nedějí a příspěvek k diskusi o novele zákona č. 68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství.[210] V Žádosti pokládal adresátům obecné otázky, které se objevily už u dopisů č. 1–3, tj. zda jsou texty legální, a pokud ne, ať je přesně vyznačeno, co by později mohlo být vnímáno jako protistátní; dále jestli dopisy může zaslat těm orgánům, jichž se týkají.

Dopis č. 5 se věnoval manželům Kořínkovým, jejichž případ Navrátil považoval za zneužívání psychiatrie. Reagoval tak na inzerát z 29. října 1986 v Lidové demokracii, který žádal občany o informace o manželech, protože po nich bylo vyhlášeno celostátní pátrání, jelikož nenastoupili na nařízenou léčbu. V té době to už bylo dvacet let, co je v ranních hodinách odvezli z jejich bytu do léčebny v Černovicích, kde byli bez vysvětlení měsíc „léčeni". Jindřiška Kořínková byla v té době těhotná, avšak byla nucena denně brát psychofarmaka a na plod nebyl brán zřetel. Až v roce 1970 se manželé dozvěděli, že už před třemi lety byli zbaveni svéprávnosti. Postupně jim také byly odebrány děti, nejmladší Libor přímo z porodnice.[211] Po opakovaných léčbách se proto v roce 1986 rozhodli, že do léčebny nenastoupí a že se pokusí schovávat u známých. Grafik a modistka, skauti, byli obdobně jako Navrátil označeni za paranoiky a z poslední léčby propuštěni až v létě 1989. Již o rok později soud prohlásil, že pobyty v psychiatrických léčebnách a odebrání děti byly nelegální. Navrátil

208 V roce 1988 chtěl Navrátil pronést projev, ale Američané nechtěli z celé akce udělat politikum, a tak došlo jen k soukromé rozmluvě. Zaměstnanci velvyslanectví také dojížděli do Lutopecen, např. v únoru 1989 po soudním jednání s AN, případně se soudů účastnili. ABS, objektový svazek, arch. č. 317, Brno.

209 Jako odpověď na článek Stanislava Štěpánka ze Štědrého dne 1986, který popisoval mariánské poutní místo jako obskurní působiště falešných lékařů a zdravých nemocných, vytvořil Navrátil šestistránkový text, v němž dokládá, jak církev taková místa prošetřuje a že v lékařských zprávách se nikdy a striktně nemluví o zázracích.

210 U *Žádosti* z 24. 2. 1987 není uveden adresát, ačkoliv je ve dvou exemplářích. Dopisy však došly opět např. na GP. LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/30, kart. 37; druhý exemplář inv. č. 225, sg. II/2, kart. 38.

211 Matka se pokusila děti získat zpátky, což se jí u Libora nepodařilo. V rámci nezrušitelné adopce byl odeslán do „spolehlivé" rodiny a ani po revoluci 1989 své sourozence a rodiče nekontaktoval. Nejstarší syn Marek rodičům pomáhal a dosud se stará o medializaci jejich případu.

o jejich případu až do sametové revoluce referoval ve svém čtrnáctideníku Křesťanské obzory.[212]

Zde také naznačoval možný důvod, proč museli Karel a Jindřiška všechny tyto pobyty na psychiatrii podstoupit. Vedle náboženského přesvědčení[213] to snad byl jejich soupis kompromitujících materiálů o podivném hospodaření na ONV, I. obvodu města Brna. Marně čekali na vyhovující byt, jejich rodina se rozrůstala, tak se začali o problematiku přidělování bytů v moravské metropoli zajímat, a nakonec dodali na úřad dvanáct svazků dokumentů pod názvem Nebudeme mlčet,[214] dokazujících jejich šetření o situaci na bytovém úřadě. Připojilo se k nim několik sousedů a další občané čekající na byt, celou záležitost pak projednával krajský výbor KSČ.[215] Místo řešení bytové situace však následovalo léčení v Černovicích. Navrátil tyto události spojoval a požadoval ukončení ústavní léčby pro oba manžele, které sám při jednom svém pobytu na kroměřížské psychiatrii poznal.[216]

Jaké odpovědi se Navrátil na své listy dočkal, jsem dosud v archivech nenalezla, mimo aktivity krajského prokurátora JUDr. Chmelíka, který snad vycítil příležitost a okamžitě, 28. dubna 1987, navrhl nové léčení.[217] Než k němu však došlo, napsal Navrátil další dopisy,[218] jeden z nich věnoval i prokurátorovi: *Jak dodržuje pan okresní prokurátor v Kroměříži JUDr. Pavel Chmelík zákon o prokuratuře*. Kromě toho i nadále rozmnožoval encykliky a další duchovní tituly. Jako celoživotní odpůrce potratů se rovněž zapojil do kampaně proti novele potratového zákona,[219] společně se svými

212 Srov. LP, KO, r. II, 1989, č. 15, příloha *Křesťanská solidarita*, s. IV–VII.

213 Původně šlo o Adventisty sedmého dne, církve administrativně zakázané, později o křesťany bez příslušnosti ke konkrétnímu společenství.

214 Navrátil pak takto nazval svůj dopis č. 4.

215 V roce 1987 se ve filmovém dokumentu *Lidská práva v ČSSR* přiznává fakt, že ještě v této době nemá každý svůj vlastní byt. Krátký film Barrandov, 14. min.

216 Viz pozn. 102.

217 *Věc – Augustin Navrátil návrh na přeměnu ochranného léčení ambulantního na ústavní*, LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/1, kart. 38. Zda došlo k tomuto léčení, které navrhl i Štěrba, náčelník železniční stanice, kde Navrátil pracoval, není v archivech záznam. Ani rodina si nepamatuje.

218 Dopisy již byly kratší a autor v nich poukazoval na problémy, s nimiž se setkal. Např.: *Jak se u nás praktikuje ochrana proti zásahům nebo útokům na čest a pověst občana;* dopis č. 7: *Jak u nás postupují bezpečnostní orgány vůči občanům, kteří využívají svého petičního práva*; č. 9: *Jak postupují okresní soudní orgány vůči občanům v trestním nebo jiném řízení;* č. 10*: Jak se uplatňovaly leninské principy v zemědělské oblasti vůči naší rodině s devíti nezaopatřenými dětmi;* v č. 11 se věnuje domovní prohlídce z 11. 11. 1985 a pronásledování křesťanů od počátku církve. Navrátil tedy změnil korespondenční techniku, namísto mnoha odvolání rovnou problematiku zveřejnil. Snad doufal, že se dočká aktivnějšího přístupu úřadů, případně se domůže novějšího a odlišného řešení.

219 Novela zákona z roku 1957; zákon z 19. 12. 1957 podepsaný Novotným, Fierlingerem, Širokým, Plojharem a Škodou, vydán ve Sbírce zákonů pod č. 68. Dostupný na: https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgu3v6nryfuyq; [k 16. 7. 2016]

přáteli manželi Kaplanovými i či Josefem Adámkem a dostali se do sporu s některými chartisty.[220]

Naše aktuální problémy[221]

Navrátila čím dál více rozhořčovalo, jak se ke kardinálovi Tomáškovi chovají státní orgány, ale i duchovní z Pacem in terris,[222] a když si přečetl kardinálův dopis Naše aktuální problémy, rozhodl se mu pomoci a zároveň dokázat režimu, jak velmi se mýlí ve svém vnímání věřících jako pasivních občanů. „*[…] Uvědomoval jsem si, že souhrn všech současných okolností svědčí o tom, že nastal čas, aby věřící laici přistoupili k činům, aby bylo státním orgánům jasně dáno najevo, že Otec kardinál je naším jediným oprávněným mluvčím a že není ‚generál bez vojska'.*“[223]

Mezi faktory ovlivňujícími Navrátilovo rozhodnutí k dalším aktivitám patřily právě probíhající mariánský rok, příprava Desetiletí duchovní obnovy,[224] změna postoje státu k církvím v Sovětském svazu, katastrofální situace v neobsazených diecézích a vysoký věk těch několika málo ordinářů, kteří postupně umírali. Katolík

O ukončení těhotenství měla rozhodovat komise, jež vznikla vládním nařízením č. 126/1962 Sb. V tomto zákoně byla těhotná žena kupodivu beztrestná a vinu nesl jedině zdravotník.

220 Šlo hlavně o neshody s Petrem Uhlem. O celé kampani viz KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil,* s. 120–123.

221 Název dopisu Františka kardinála Tomáška z 30. 4. 1986 ministerstvu kultury. Když ani na tento dopis nepřišla kardinálovi odpověď, poskytl text o rok později veřejnosti. Navrhoval novelizaci zákonů, zvláště zákona č. 218/1949. U několika otázek, např. o vyučování náboženství, uvádí, že v letech 1977–1986 odeslal šest žádostí na MK/SPVC a nebylo mu odpovězeno na žádnou z nich. Ve zkrácené podobě otištěno jako úvod k 31bodové petici, Studie 115, I/1988, s. 54–55.

222 SKD PiT bylo zakázáno Janem Pavlem II. dne 8. 3. 1982 Prohlášením Posvátné kongregace pro klérus o některých sdruženích a hnutích zakázaných kléru, později známé jako Quidam episcopi. Srov. BALÍK – HANUŠ: *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 131–140. Tomáškovo specifické postavení, ačkoliv byl předsedou Sboru ordinářů, dokazuje např. setkání ordinářů s předsedou Federální vlády ČSSR Matejem Lučanem 19. 1. 1988, kam nebyl kardinál František pozván a kde byl některými ordináři kritizován za své aktivity (konkrétněji za přístup k Navrátilově 31bodové petici).

223 Podle textu *O petici*, s. 5. Zde můžeme cítit narážku na SKD PiT. Text sepsal sám Augustin Navrátil a pro potřeby výzkumu jej poskytla jeho dcera Pavla Říhová.

224 Desetiletí duchovní obnovy (DDO) – Tomáš Halík a Petr Piťha nezávisle na sobě vymysleli koncept oslavy milénia sv. Vojtěcha v roce 1997. Po deset let měl každý rok být zasvěcen konkrétnímu svatému, případně blahoslavenému, měly být konány poutě a další slavnosti. Každý rok měl motto vycházející z Desatera formulováno pozitivně, např. nezabiješ – služba životu. DDO pokračovalo i po roce 1989 a bylo zakončeno v roce 1997, jak se původně plánovalo. Myšlenka desetiletí byla schválena a požehnána papežem Janem Pavlem II. Více např. JANDOUREK, Jan: *Ptal jsem se cest. Knižní rozhovor s Tomášem Halíkem.* Portál, Praha 1997, s. 131; KORDÍKOVÁ, Marta: *Augustin Navrátil*, s. 128–129.

z Lutopecen vytvořil novou petici, již konzultoval s laiky i duchovními, a o jednáních a jejich výsledcích referoval v Praze, přímo v arcibiskupském sídle. Po diskusích a několika úpravách[225] se rozhodl rozšířit předešlé body na jednatřicet, neboť považoval za účelné komplexní řešení mezi římskokatolickou církví a státem. Osobně považoval za klíčový bod odluku církve od státu, proto se stal bodem číslo jedna.[226] Dalším bodem, jemuž Navrátil přikládal velký význam, byl i návrat zabraného majetku církvím, aby s ním mohly nakládat podle Kodexu kanonického práva (CIC).[227] Ve Výzvě věřícím vysvětloval taktiku vrácení majetku církvi: *„[…] Zase aby bylo jasno! Nežádáme vrácení statků, polností a podobných nemovitostí, ale rozhodně se nemíníme vzdát a handrkovat se o užívání nemovitostí k činnosti církve potřebných, jako např. kláštery, exerciční domy, budovy bohosloveckých fakult atd.*"[228]

Protože byl poučen už ze dvou předešlých petičních akcí a nechtěl opakovat minulé chyby, radil se o postupu s přáteli. S Pavlem Záleským se rozhodli uspořádat velké setkání, na němž se projedná nejen strategie sbírání podpisů, zajišťování archů a jejich odevzdávání, ale chtěli zároveň dodat celé akci i důležitý celorepublikový náboj a dosah. Pavel Záleský propůjčil prostor a na sv. Vojtěcha, 23. dubna 1987, debatovalo v rodinném vinném sklípku v Mutěnicích asi třicet osob, co a jak s peticí. Diskuse se zúčastnili laici i kněží z Prahy, Brna, Zlína i Olomouce. Okolo stolu seděli představitelé různých proudů českého katolicismu, tvůrci samizdatu i chartisté jako Radomír Malý, František Adamík, Josef Adámek, Tomáš Květák, budoucí mluvčí Charty 77 Stanislav Devátý, Jaromír Němec, Michal Mrtvý, jehož perzekuci se Navrátil později věnoval v Křesťanských obzorech, Pavel Záleský se svými rodiči, Josef Pala,[229] Vít Pelikán,[230] Jiří Kopřiva.[231] Dorazili také pražští Václavové, Malý a Benda.

225 Pavel Záleský se domnívá, že znění petice bylo asi třikrát upraveno, snad i s pomocí Josefa Zvěřiny. Jeho připomínek využil Navrátil již u předchozí petice, proto pokládám tuto informaci za vysoce pravděpodobnou.

226 Pavel Záleský zpětně usuzuje, že spousta bodů byla neuskutečnitelných. *„[…] Odluka církve od státu, kdyby se udělala hned, tak asi by to dopadlo špatně. Tenkrát…*"; ČT: *Řekl ďáblovi ne*, 15. min.

227 Nový Kodex kanonického práva (Codex Iuris Canonici) z roku 1983. Dle § 1 může katolická církev vrozeným právem nezávisle na světské moci nabývat, držet, spravovat a převádět majetek k dosahování sobě vlastních cílů. Dle § 2 jsou vlastní cíle především: konání bohoslužeb, zajištění přiměřeného zaopatření duchovních a jiných služebníků, uskutečňování apoštolátu a charitativní činnosti, hlavně mezi chudými. Navrácení majetku byla tematika, jež Navrátila provázela i po revoluci.

228 Text sepsán 10. 12. 1987. Otištěn např. LP, Studie, č. 115, I/1988, s. 62.

229 Josef Pala, Zlín (tehdejší Gottwaldov), redaktor Katolického týdeníku, publicista.

230 Vít Pelikán, Olomouc, do vydávání samizdatu se zapojil už v polovině 70. let, zpočátku hlavně přes olomouckou edici Texty přátel. Po roce 1977 pomáhal distribuovat i INFOCH, k čemuž se ve velkém přidalo IOC. Stýkal se s Němcovými, Bendovými, Františkem Líznou, zajímal se o český underground.

231 Jiří Kopřiva, Holešov, tiskl katolický samizdat, např. IOC.

Praha už od počátku s celou akcí příliš nesouhlasila, hlavně proto, že vše organizovala Morava, a dokonce paranoik z Lutopecen. Malý se snažil fungovat jako prostředník mezi oběma stranami a diplomaticky řešit neshody.[232]

Poradní schůzka měla i duchovní rozměr. Přítomní kněží zpovídali a Václav Malý poté celebroval mši svatou. Jednatřicet bodů bylo nakonec přijato, text se již neupravoval, a pokud ano, tak minimálně. Bylo rozhodnuto, že se petice s průvodním dopisem a podpisovými archy bude zasílat poštou všem farnostem v ČSSR. Někteří z přítomných si vzali na starost konkrétní oblasti republik. Navrátilovi s manželi Mrtvými si rozdělili olomouckou arcidiecézi, brněnskou diecézi s územními přesahy Adámkovi, většinu českých diecézí Kaplanovi. Na Slovensku materiály rozesílali JUDr. Ján Čarnogurský a František Mikloško, pomoc přislíbil i kardinál. Navrátil zapojil i Lubomíra Pospíšila a Dušana Skálu.[233]

Další rozšiřování mělo být živelné a záviselo na konkrétních příležitostech. Archy se měly posílat, nebo přímo nosit do arcibiskupského paláce v Praze. Kardinál mohl s konkrétními podpisy v rukou lépe argumentovat při vyjednávání se státem. Se sbíráním podpisů se však nezačalo hned. Navrátil nechtěl zahájení zbrkle uspěchat, ale naopak propojit s dalším významným bodem roku 1987. Tím bylo právě zahájení DDO.

Před první adventní nedělí měli Navrátil se Záleským dost práce, v Lutopecnách se sepisovaly žádosti o posouzení petice[234] i Návrh na obnovu řízení. Ten se týkal dovozu kopírovacího stroje, cyklostylu a nutného příslušenství. Navrátil chtěl tisknout. Legálně a za pomocí novější techniky.[235] Když byly odpovědi zamítavé, přes kontakty s emigranty se pokoušel domluvit koupi kopírky, v roce 1989 dokonce již počítače.[236] Nejvíce se však věnoval petici. V novém otevřeném dopise č. 15. ze 17. srpna shrnoval svou zkušenost s úřady ohledně petičního práva. Poukazoval také na Tomáškův dopis z dubna 1986, vyjmenoval každou kardinálovu žádost a prosbu, opomenutou a nezodpovězenou úřady. Srovnával zákony vyjadřující se k podávání stížností a podnětů[237] a jejich plnění ze strany vládních činitelů a dospěl k tomu, že ministr kultury, Milan Klusák, pracovníci SPVC i prokurátor Pavel Indra spáchali trestný

232 Svědectví Pavla Záleského, písemně 21. 7. 2012. Vývoj pražského přijetí je patrný v IOC 1988.

233 Dušan Skála, vydavatel samizdatového Hosta, srov. SOUKUPOVÁ, Jana: *Nepoddajní*, s. 119–125; ABS, f. A 36, inv. j. 0433, 31bodová petice [scan 0177].

234 Např. 1. 8. 1987 byla krajskému prokurátoru Indrovi adresovaná *Žádost a urgence* k některým otevřeným dopisům a k přiložené petici. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. II/3, kart. 38.

235 Návrh na obnovu řízení z 2. 9. 1987 na Celní ředitelství ČSSR. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/5, kart. 38. Rozhodnutí Celního ředitelství z 18. 6. 1987, uloženo ve stejné složce.

236 První zmínky o rozmnožovacím zařízení, ještě ne počítači, již v roce 1984; srov. ABS, f. A 36, inv. j. 0539, scan 0029. StB si poznamenala, že je v těchto snahách Navrátilovi nápomocen Zdeněk Bezdíček. Více k tisknutí níže.

237 Ústava 100/1960, článek 29, a také vládní vyhláška č. 150/1958, jež už v § 1 zaručuje stěžovateli právní ochranu. Dostupné na http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/actionplan/transposition/czech/d15.4-cz.pdf [k 15. 7. 2016]

čin zneužití pravomoci veřejného činitele a mělo by proti nim být zahájeno trestní stíhání, jelikož na urgence a prosby neodpověděli, což bylo v rozporu se zákony. K dopisu přiložil i *Jedenatřicet bodů*,[238] avšak ani on se odpovědi nedočkal.[239] Nicméně práce na petici pokračovala. Se Záleským získali potřebná razítka z prokuratury,[240] petici rozeslali a od 1. ledna 1988 sběr podpisů začal.

Navrátil chtěl, aby se věřící opravdu zaktivizovali, podpisem podpořili pražského arcibiskupa, a vložili mu tak do rukou mandát pro další jednání státu a církve. Jednání v Římě ve dnech 15.–17. prosince 1987 nepřinesla žádnou výraznou úlevu vzhledem k prázdným biskupským stolcům, což se pro Vatikán stalo jediným tématem k jednání. Další setkání československých a vatikánských vyjednavačů mělo proběhnout už v lednu v Praze.[241]

Moravský aktivista se již 10. prosince obrátil na své souvěrce s prohlášením, že od roku 1948 se ve vztazích církve a státu nahromadilo množství problémů a trochu nostalgicky konstatoval, že za první republiky se vše řešilo ke spokojenosti obou stran. Petice *Jedenatřicet bodů* je možnost, jak se ozvat. Dále osvětloval taktiku petice – její téměř nulová kritika státních orgánů, které jsou za nynější stav společnosti zodpovědné, je snahou ochránit organizátory sběru podpisů. Měli se tak vyhnout obvinění z trestného činu pobuřování, § 100 tr. zák. Na podporu svých připomínek využívaly Podněty katolíků naopak myšlenky Marxe i Lenina. Některé požadavky, ačkoliv s nimi Navrátil souhlasil, jako např. právo na náhradní vojenskou službu, v petici signatáři nenašli. Důvodem bylo striktní téma Podnětů katolíků – vztah církve a státu.[242]

238 NA, SPVC, Přípisy, petice, korespondence Augustin Navrátil, kart. 20, Otevřený dopis č. 15: *Jak se zachází s podněty a stížnostmi věřících katolíků*, 17. 8. 1987; též LP, f. VONS, inv. č. 224, sg. II/30, kart. 37.

239 V náčrtu dopisu SPVC pro Úřad vlády se Sekretariát k osobě Navrátila vyjadřuje: *„[…] Snaží se zřejmě využít všech možností našeho právního řádu, aby ze správních rozhodnutí o jeho požadavcích a odůvodněných zamítavých rozhodnutích i z případného nedodržování lhůt a postupů správního řádu vytěžil argumenty proti našemu socialistickému zřízení.“* NA, SPVC, Přípisy, petice, korespondence Augustin Navrátil, kart. 20, K informaci úřadu vlády ČSR ve věci otevřeného dopisu č. 15 od Augustina Navrátila.

240 Záleský k tomu poznamenal, že úředníci byli asi tolik překvapení, že je ani nenechali zavřít. ČT: *Řekl ďáblovi ne,* 15. min.

241 Z těchto dvou setkání vzešlo povolení tří biskupů – Liška, Lebeda a Sokol, ale vzhledem k většině osiřelých stolců to byla jen symbolická výhra.

242 Obdobný dopis sepsal Navrátil pro občany Československé republiky, aby jim vysvětlil petici, druhý adresoval představitelům státu a církve (tuzemské i zahraniční, např. Janu Pavlu II.).

„… Najväščia akcia slovenských a českých veriacích od prevzatia moci komunistami začala veľmi skromne“[243]

Prvotní impulzem, který pohnul váhající k podpisu, bylo Tomáškovo prohlášení ze 4. ledna 1988.[244] Slovensko na kardinálovo prohlášení odpovědělo rychleji. Snad jako první odevzdali archy vesničané z oravských obcí. Během tří dnů sebrali 4925 podpisů. V rychlém sledu přivážely podpisy delegace z celého Slovenska. Se zpožděním se zapojili i Češi.[245] Vliv na to mohl mít i článek z lednového čísla IOC K nadúrodě petic, který vyjadřoval skepsi k jejich možnostem. Na konci textu se redakce vyjádřila přímo k Podnětům katolíků: „*[…] Právě se nám dostala do ruky petice, kterou sestavil jeden věřící z Moravy, jehož statečnosti si velmi vážíme. Chce zahájit velkou podpisovou akci k 1. 1. 1988 […] předkládá 31 bodů všeobecně přijatelných, závažných a většinou dobře formulovaných. Přesto máme vážné pochybnosti, je-li právě teď vhodný okamžik pro takovou akci. Různé nedokonalosti textu ukazují názorně, že koncipovat podobně závažný projev jménem všech našich katolíků přesahuje síly kteréhokoliv jednotlivce. Zvlášť nepatřičné se nám jeví spojovat veřejně vyhlášený program desetileté duchovní obnovy s akcí, která – ačkoliv oprávněná – podle dřívějších zkušeností může být považována za ilegální.*“

Když redakce zjistila, že celou akci podporuje kardinál a ze Slovenska přicházelo tisíce podpisů, v únoru už na adresu petice poznamenala: „*[…] Výzvou Otce kardinála dostala moravská iniciativa zcela novou kvalitu. Naše zásadní připomínky k akcím jednotlivců v minulém čísle IOC trvají.*“[246]

---

243 HLINKA, Anton: *Podpisová akcia 1988.* Horizont, roč. 17, č. 2, s. 2. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. II/3. Mezi redaktory slovenského nezávislého exilového měsíčníku Horizont patřili např. Ladislav Beňačka, Ivan Fiala, Imrich Kružliak. Anton Hlinka (1926–2011) katolický teolog, aktivista, salesián, exilová osobnost, univerzitní profesor, překladatel a publicista.

244 Prohlášení např. v textu *O petici*, s. 6, či LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/2, kart. 38; též LP, IOC, r. 8. č. 2, s. 10. Názor historika Otáhala se pak může jevit jako vystihující: „*Značná část věřících – jak ukázal Velehrad a Navrátilova petice – byla ochotna se veřejně a masově angažovat za náboženské svobody. Podmínkou však bylo, že šlo o akce, které byly zorganizovány hierarchií (Velehrad) nebo jí byly veřejně podpořeny (Navrátilova petice).*“ Je ovšem otázka, zda můžeme Velehrad i petici vnímat jen jako aktivitu hierarchie, protože za oběma stálo množství laiků i podzemní církev, která zde má pro Otáhala minimální význam. OTÁHAL, Milan: *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989. Česká společnost po roce 1945, sv. 7*. ÚSD AV ČR, Praha 2011, s. 254.

245 Počty uvádí článek Antona Hlinky. O slovenské rychlosti mluvili i někteří z respondentů (Jindřich Suchánek).

246 LP, IOC, r. 9, 1988, č. 2, s. 10. Změna názoru byla dána mnoha aspekty. Slováci upozorňovali, že naslouchají hlasu Tomáška více, a do konce února dodali 254 000 podpisů, Češi 96 000. Čísla opět článek HLINKA, Anton: *Podpisová akcia 1988.* LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. II/3, kart. 38. Redakce nemohla rovněž stát proti petici, kterou schválil metropolita a jež slavila takový úspěch.

Orgány, jež zpočátku petici nevěnovaly pozornost, zasáhla lavina podpisů nepřipravené. Protože se hromadně podepisovalo v kostelích – kněz často během mše promluvil o jedenatřiceti bodech – rozhodly se úřady působit na křesťany skrze duchovní. Církevní tajemníci si promluvili se všemi vikáři a pak se snažili setkat s konkrétními kněžími, u nichž hrozily sympatie s Podněty katolíků. V Přehledech významných událostí na úseku katolických církví informovali každý měsíc církevní tajemníci z krajů o tom, jak se jim dařilo potlačovat náboženské aktivity. Někteří kněží petici nepodpořili, jiní naopak při získávání podpisů pomáhali.[247] Zapojilo se velké množství laiků všech věkových kategorií,[248] mezi podpisy se objevila jména evangelíků, jehovistů, nevěřících. I levicově orientovaný Petr Uhl[249] se zapojil do shánění dalších signatářů. Jeho tchán Jaroslav Šabata prohlásil, že *„[…] petice je nyní důležitější než činnost Charty 77."*[250]

Bývalý ministr kultury za ČSSD Pavel Dostál po listopadové revoluci Navrátilovi napsal, že i jeho petice oslovila, podepsal ji, šířil mezi přáteli a v prosinci 1988 demonstroval v Olomouci za propuštění moravského disidenta z léčebny. I kardinál byl velmi potěšen z odezvy nevěřících: *„[…] pochopili, že nám nejde jen o vlastní výhody. Svoboda je nedělitelná, přejeme ji všem jiným stejně jako sobě."*[251] Rok po setkání v Mutěnicích, opět na sv. Vojtěcha děkuje Tomášek všem, kdo podepsali nebo

247 Silně proti petici byli prorežimní kněží, např. banskobystrický biskup Belák, kapitulní vikář v Rožnavě či administrátor košické diecéze Onderko. Kněz Pavel Rousek působící ve farnostech Mlázovice, Chomutice a okolí (okr. Jičín) i přes výzvu církevního tajemníka dovolil petici šířit a byl kvůli tomu přeložen do pohraničí, do Rokytnice v Orlických horách. Měl tak být potrestán, ale i v Rokytnici dále působil „protistátně". Srov. Přehled za měsíc únor, 1988. NA, SPVC, kart. 15. Podle *Otevřeného dopisu*, od Jaroslava Macha, byl jeden mladý kněz poslán svými nadřízenými, tedy Vranou a Vymětalem (Olomouc) na psychiatrii. Od pobytu v léčebně ho zachránily státní orgány. Podle indicií se domnívám, že Mach byl knězem, který se rovněž účastnil setkání v Mutěnicích. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/12, kart. 38.

248 Osobní rozhovor s Josefem Bambasem, který v roce 1988 nebyl ani plnoletý, dále rozhovor s Petrem Fráňou z Olomouce z 13. 8. 2011. Navrátil rovněž vzpomínal, jak mu některé podpisové archy dováželi lidé z celé Moravy. Pan Tomeček ze Vnorov sotva chodil, přesto přivezl přes tisíc podpisů. Text Augustina Navrátila *O petici.*

249 Chartista a disident Petr Pospíchal ve vzpomínce na Augustina Navrátila poznamenává, že jeden z moravských, blíže nespecifikovaných disidentů (hádáme Josef Adámek) na jednáních v Praze o schválení petice, řekl: *„Petr Uhl petici požehnal a kardinál ji také schválil."* POSPÍCHAL, Petr: *Zemřel Augustin Navrátil*, dostupné na http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_navratila.php [k 15. 7. 2016]

250 ABS, f. A 36, inv. j. 0433, scan 0182.

251 Dopis Františka Tomáška 23. 4. 1988 *Katolickým věřícím v Československu*. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/2. Otištěn i v KO, roč. I, č. 1, s. 1–2. *Dopis nevěřícího občana* (J. Z. z Plané nad Lužnicí), který je z petice nadšen viz i IOC, r. 9, č. 3, s. 13: *„[…] Dovolte mi, abych Vám, ač nepokřtěný, vyslovil hluboký obdiv a upřímné přání, aby Vaše úsilí o větší a svobodnější prostor pro katolickou církev, avšak nejen pro ni, se setkalo s co nejméně překážkami a co nejvíce úspěchy."* Je trochu ironické, že dopis vyšel právě v IOC.

podepsat chtěli, i těm, jež podpisy sbírali nebo pomáhali vytvářet lepší prostředí pro předávání víry. Více než půl milionu podpisů jej zavazuje jednat za své stádo jako dobrý pastýř. Proto napsal dopis předsedovi vlády Štrougalovi. Vyzývá věřící k uskutečňování plného duchovního života, jelikož strach je nedůstojný křesťana a „*co není zakázáno, to je povoleno*". Na závěr oznamuje, že se rozhodl zastávat všech, kteří se na něj obrátí, pokud budou ze strany orgánů jakýmkoli způsobem šikanováni. V dopise vládě ČSSR a jejímu předsedovi vytýká úřadům jejich reakce na petici, zastrašování a dezinformační kampaň. Nyní už strana a vláda musí naslouchat hlasu věřících, protože nikdo nemůže popřít, že promluvili.[252]

Podněty katolíků neřešili jen pracovníci státních a stranických orgánů, ale dočkaly se mediálního ohlasu, ať v Československu nebo v zahraničí.[253] Petici vyzdvihl již zmiňovaný exilový slovenský časopis Horizont, polský Biuletyn informacyjny v květnu 1988 uveřejnil celý text petice i průvodní text,[254] rovněž i měsíčník Glaube in der 2 Welt.[255] V Římě samozřejmě všechny průvodní texty i *Jedenatřicet bodů* otiskly Studie[256]. Další periodika se přidala po Navrátilově perzekuci, viz níže. V českém prostředí se ozývaly hlasy samizdatové i oficiální. IOC postupně, alespoň veřejně, změnily svůj názor. INFOCH ve svém 3. čísle 1988 ve zprávě: *Statisíce československých katolíků se domáhají odluky církve od státu* vnímá celou petiční akci jako velmi pozitivní, pozastavuje se také nad novinkou – kněží sami při mších

252 Dopis Františka Tomáška, LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/2, kart. 38. Rovněž KO, roč. I, č. 1, s. 3–4.

253 Kardinál Tomášek přijal v září 1988 francouzského ministra zahraničí Rolanda Dumase a při rozhovoru zmínili i 31bodovou petici. Kardinál ministrovi děkoval, že Francie zveřejnila ve svých médiích celý text petice a postavila se za snahy věřících. Tato zmínka dokazuje, že zahraničí bedlivě pozorovalo, co se v ČSSR děje a petice zaujala jeho pozornost. LP, IOC, r. 9, č. 10, s. 5. Z IOC se také dozvídáme, že italský komunistický deník l´Unitá otiskl článek Eriky Kadlecové, která petici považuje za záblesk naděje pro všechny občany ČSSR. Režim se poprvé od konce války ocitá v rozporu s hnutím celého národa Čechů i Slováků. IOC, r. 9, č. 6, 1988, s. 20. IOC, č. 3 také uvádí, že štýrští katolíci uveřejnili v novinách Kleine Zeitung výzvu k podpoře 31bodové petice. Podpisy pod výzvou mají být zaslány Husákovi. Rovněž rakouský liberální deník Die Presse vyjádřil petici svůj obdiv. S Dumasem se sešli také zástupci Charty 77 a VONS a debatovali o náboženské a politické svobodě. Viz Dokument Charty 77 48/88. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. III/5, kart. 38.

254 Měsíčník na podporu česko-polské solidárnosti; květen 1988, r. 2, č. 5–6. Vycházel od prosince 1987 do ledna 1990. Cílem bylo informovat o opozici v Polsku i Československu, dále i kulturní úvahy, rozhovory s disentem. Přispívali Anna Šabatová, Jarosław Broda, Mirosław Jasiński nebo Zbigniew Janas. Dvojčíslo 5–6 věnovalo osm stran informacím o české církvi, samizdatu a DDO. Všechna čísla dostupná: http://www.vons.cz/biuletyn; [k 15. 7. 2012]

255 Glaube in der 2 Welt 1988, roč. 16, č. 2, s. 10. Měsíčník spadal pod Ekumenické fórum pro víru, náboženství a společnost na východě i západě, jež se snažilo získávat a šířit informace o situaci církví ve východní Evropě. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/16, kart. 38. Název fóra v češtině neexistuje, zde překlad PhDr. Olgy Richterové.

256 LP, Studie 115, I/1988, s. 54–63.

vyzývají věřící k podpisu. K petici se připojili i mluvčí Charty 77, 29. února 1988 jí veřejně vyjádřili svou podporu.[257] Dokument předali 3. března kardinálovi a ujistili ho, že Charta 77 bude i nadále bojovat za dodržování lidských práv, včetně svobod v oblasti víry, náboženství a postavení církví. Další samizdat, časopis Společenství, který vydával Radomír Malý, přijal petici rovněž nadšeně.[258]

Oficiální česká periodika již tak radostně o spojení Česka i Slovenska, katolíků i různých nekatolických církví, případně i nevěřících, nepsala. Ústřední tiskový orgán Komunistické strany[259] celostránkovým textem pod titulkem: Stát, společnost, církve a věřící a mezititulky: Nedovolíme zneužití víry a Stoupenci permanentní války nenechal nikoho na pochybách, že rozpoutává dezinformační kampaň.[260] Autor článku Václav Doležal k petici uvádí: „*[…] Akce sama se zrodila dosti bizarně – jako iniciativa jistého pana Navrátila, jehož notoricky známé ochoty rozesílat plamenné protesty kdykoliv a proti čemukoliv už po dlouhá léta využívají zmíněné již skupiny osob* [tj. ti, kteří jsou spojeni se zahraničím a zneužívají náboženství politicky jako např. Benda, Zvěřina, Mádr, Malý, Mikloško, Čarnogurský].“ Postavení kardinála v celé záležitosti vnímá novinář jako choulostivou, dokonce naznačuje, že Tomášek lže. Rozhodně není pravda, že by na jeho podněty vláda neodpovídala, ani že by Navrátilova petice odpovídala Ústavě a že byla oznámena na úřadech. Po těchto prohlášeních Doležal dokládá, že množství věřících proti petici protestuje, protože nesouhlasí s jejím obsahem. Církev tedy akci nepořádá a distancují se od ní i duchovní.[261]

257 Dokument Charty 77 *Vyjádření podpory iniciativě moravských katolíků*, mluvčí Stanislav Devátý, Miloš Hájek a Bohumír Janát. LP, f. VONS, inv. č. 225, II/3, kart. 38; rovněž CÍSAŘOVSKÁ – PREČAN: *Charta 77,* s. 981–982.

258 Podle slov Radomíra Malého měl být časopis „*jakousi pomůckou pro neformální komunity, které se scházely v bytech*“. Informoval také o neformálních katolických společenstvích. Časopis vycházel v Brně a tiskl jej František Adamík, s nímž si Malý velmi rozuměl a nechal si u něj tisknout i své další samizdatové, historické práce.

259 Petice se dočkala i stranického rozboru. V edici Vysvětlujeme lidem vyšla v prosinci 1988 dvacetistránková brožura (náklad 6000 ks) *K aktuálním otázkám vědecko-ateistické propagandy*. Pod vedením Jiřího Machalika rozebrali členové vědecko-ateistické sekce Krajské politické školy Eduarda Urxe Sm KV KSČ, Ivo Benický, Jan Hrdlička, Marcela Janků, Jaroslav Mareš, Jaroslava Nakládalová a Václav Svoboda všechny body petice.

260 Dezinformační kampaň byla rozpoutána i mezi věřícími. Říkalo se, že vše je fingované a kdo podepíše, bude mít problémy. Tuto pomluvu zaznamenávají i církevní tajemníci ve svých přehledech za měsíc únor. NA, f. SPVC, Přípisy, petice, korespondence Augustin Navrátil, kart. 20. Také AN se stal obětí jakéhosi triku. Po lednovém zahájení podepisování dostal dopis od kardinála, ať okamžitě celou akci ukončí. Jel se do Prahy zeptat, co se stalo. Kardinál ale nic neposlal a celou situaci hodnotil slovy: „*[…] však to znáte, pokračujte dál, jako bych nic nenapsal.*“ NAVRÁTIL, Augustin: *O petici*, s. 13.

261 DOLEŽAL, Václav: *Stát, společnost, církve a věřící*. Rudé právo, r. 68, č. 42, 20. 2. 1988. Navrátil celý článek vydal v KO, r. I, 1988, č. 10, s. 10–11. Ani slovenská Pravda nezůstávala pozadu. IOC r. 9, č. 3, s. 17 mluví o rétorice těchto článků jako „stalinské“, spletenec lží a pololží.

Článek, který vyšel v Kroměřížské Jiskře 3. února 1988, se stal Navrátilovi osudným. Z oficiálních tiskovin reagoval nejrychleji, autorkou byla Jaroslava Bršlicová, tajemnice OV ČSL.[262] V místních novinách se pod titulkem Odmítáme snahy zneužívat náboženské cítění členů ČSL otiskl text se závěrečnou větou *„[…] odmítáme takové metody a distancujeme se od jejich organizování, protože neslouží zájmům socialistické společnosti a nejsou ani v zájmu našich občanů."* Podle Bršlicové se *Podněty* se svými požadavky vracejí před Únor, ale ČSL je strana, jež schvaluje a plní závěry XVII. sjezdu KSČ, řada členů příkladně pracuje i plní program NF. Proto musí strana jako celek *Jedenatřicet bodů* z principu odmítnout.[263] Ve spojení s vyjádřením vedoucího tajemníka KV ČSL v Brně, známým Navrátilovým oponentem Josefem Bartončíkem, v oběžníku sekretariátu KV ČSL z 21. ledna[264] to pro Navrátila znamenalo ránu. Celý život se snažil občansky pracovat, aktivně působit v lidové straně, místo toho byl dvakrát ze strany vyloučen a nyní tato strana ani nepodpořila jeho petici. Není tedy překvapením, že 10. února sepsal *Oznámení o podezření zneužití pravomoci veřejného činitele a rozšiřování nepravdivých zpráv.*[265] Později se ukázalo, že Bršlicová nenapsala článek dobrovolně, naopak většinu koncipoval vedoucí tajemník OV KSČ Javorský a pod výhružkami ji donutil, aby článek podepsala svým jménem. Proto oznamovatel žádal přešetření této skutečnosti. Okresní prokurátor[266] i její vyšetřovatel JUDr. Vavřík využili této

---

Protože slovenské periodikum nejvíce haní Pavola Čarnogurského (1908–1992), otce Jána Čarnogurského, přináší IOC svědectví o něm jako o čestném muži. Další články vyšly např. 19. 3. v Rovnosti – zde autor poukazuje na to, že *„Navrátil je duševně nemocný"*, další text v Lidové demokracii opakoval rétoriku a celé věty z Doležalova textu.

262 Nebylo to poprvé, co se k Navrátilovým aktivitám negativně vyjadřovala místní ČSL.

263 Opět podle Navrátilova textu *O petici*, s. 13 Celý text opsal 10. 2. 1987 do *Oznámení o podezření zneužití veřejného činitele a rozšiřování nepravdivých zpráv,* v němž obviňuje Bršlicovou z uvedeného trestného činu.

264 *„[…] V těchto dnech jsou v některých místech našeho kraje rozšiřovány tzv. Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR, formulované v 31 bodech. O stanovisko k uvedenému materiálu jsou nejednou žádáni také členové ČSL […] Vítáme probíhající jednání mezi státem a Vatikánem […] Jakékoliv jiné zásahy do této citlivé problematiky jsou podle našeho názoru v rozporu se zájmy socialistické společnosti a ve svých důsledcích nemohou prospívat ani zájmům věřících, ani postavení církví."* NAVRÁTIL, Augustin: *O petici*, s. 14.

265 Navrátil nesouhlasí s nepravdivým textem Bršlicové, poukazuje na zásady marxismu-leninismu, které by petice naplnila. Rovněž upozorňuje, že úřady o konání akce předem spravil, nic nezakázaly. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/7, kart. 38.

266 Prokurátor 15. 2. 1988 Navrátilovi odpověděl, že neshledal žádný důvod, proč by měl zasáhnout, ČSL jen uplatnila své ústavní právo, když článek zveřejnila. Tato odpověď v LP, f. VONS není, dozvídáme se o ní z 20. otevřeného dopisu z 12. 3. 1988: *Jak pan okresní prokurátor v Kroměříži, JUDr. Pavel Chmelík vyřizuje oznámení o trestném činu. Aneb návrat k padesátým létům nezákonnosti a zvůle vyšetřovatelů, prokurátorů a jiných orgánů činných v trestním řízení?* LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. II/6, kart. 38.

příležitosti a s trochou „úprav" okolností[267] vydal 4. března vyšetřovatel Usnesení o zahájení trestního stíhání lutopecenského železničáře za útok na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 154 odst. 2) tr. zák. To vedlo k Navrátilovu zadržení, poslednímu pobytu na psychiatrii a prvnímu číslu čtrnáctideníku Křesťanské obzory.

Podněty katolíků podepsalo přes 600 000 lidí.[268] Jsou označovány historiky, věřícími i ateisty za přelomovou událost nemající ve své době obdobu. Oproti Desetiletí duchovní obnovy měla petice mnohem širší dosah na Slovensku, přestože ani v tomto případě za peticí nestál slovenský občan. Možná svou roli hrálo to, že autorem byl prostý moravský aktivista.[269]

Proč měly Podněty takový úspěch, se dá jen odhadnout. Rudolf Smahel podotýká, že věřící jsou silně vázáni na autoritu a zde se autorita jasně vyjádřila k podpoře petice, takže lidé poslechli.[270] Jisté je, že úspěch *Jedenatřiceti bodů* ovlivnil postoje a sebevědomí křesťanů, a začali se sami více ozývat. *„[…] Pane ministerský předsedo, nemůžeme se zbavit dojmu, že naše státní orgány si zvykly na úseku církevní politiky před domácí i zahraniční veřejností hrát divadlo, při němž si za spoluherce vybraly představitele sdružení ‚Pacem in terris'."*[271]

---

267 Např. bylo tvrzeno, že Navrátil Oznámení rozmnožil, rozdával a jedno donesl i Bršlicové, což je trestné. Usnesení 4. 3. 1988. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/7, kart. 38.

268 Archy s podpisy jsou zachovány v pozůstalosti Františka kardinála Tomáška, kterou nyní zpracovává Mgr. Jan Kahuda. Dosud našel cca 350 000 podpisů. Nevíme, zda byly některé archy zničeny, ale svědkové i sám kardinál se vyjadřují o počtu překračujícím 500 000 (duben) a později i 600 000 podpisů. Pokládám tedy tento počet za důvěryhodný, číslo uvádějí i historici, viz BALÍK – HANUŠ: *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 59. Případně PAULAS – ŠEBEK: *Katolické noviny 1949–1989*, s. 204. Několik archů je zachováno: NA, f. SPVC, Přípisy, petice, korespondence Augustin Navrátil, kart. 20. Byly asi z nevědomosti zaslány přímo na SPVC.

269 Rozhovor s Jindřichem Suchánkem, 13. 8. 2011, přepis s. 6: *Přes toho Gustu to bylo takové čistější.* Narátor situaci srovnával s případem, kdyby za peticí stál např. Václav Benda. Dále se domníval, že za úspěchem 31bodového textu stálo i to, že obdobné body rezonovaly s přáním většiny křesťanů a někteří sami o petici již uvažovali.

270 HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Cesty katolického samizdatu 80. let*, s. 148.

271 Věřící psali dopisy Štrougalovi a jiným komunistickým představitelům, domáhali se občanské a náboženské svobody právě na základě úspěchu této petice. Viz IOC či KO č. 1 s. 29, dopis slovenských věřících. Citovaný dopis napsali Štrougalovi moravští věřící, otištěno KO, r. I, č. 1, 7. 6. 1988. Podepsali jej mladí moravští intelektuálové a aktivisté Radomír Malý, Michal Mrtvý, Vít Pelikán, manželé Iva a Zdeněk Kotrlí, Lubomír Pospíšil, Tomáš Kvapil a Olga Kvapilová. Protože mnozí z nich aktivně na Moravě i jinde rozšiřovali samizdat, upozorňovali na nedostatek literatury a vyjmenovávali další problémy, s nimiž se jako věřící setkávali. Vyzývali také Štrougala k tomu, aby konečně vedl s kardinálem slušný dialog, neboť on zastupuje své věřící, a jak je dle petice vidět, tito se už nebojí promluvit nahlas. V KO byl dopis otištěn jistě i proto, že Navrátil spolupracoval s doktorem Malým i ing. Pelikánem a znal i Michala Mrtvého.

„... Chtěli jsme si zajistit, aby se to četlo, aby to někde neleželo“[272]

Po sepsání Usnesení ze 4. března 1988 se příslušníci SNB rozjeli za Navrátilem a odvezli ho z práce na Okresní prokuraturu do Kroměříže. Tam mu Vavřík předal už sepsané obvinění a následně byl s pouty na rukou odvezen do olomoucké věznice. O tři dny později se opět ocitl tváří v tvář prokurátorovi. Chmelík společně s Vavříkem požadovali vydání rozmnožovacího stroje, na němž sepsal Navrátil „urážející“ *Oznámení*. To obviněný odmítl, a tak vyšetřovatel sepsal Usnesení o domovní prohlídce za účelem „zabavit rozmnožovací zařízení“.[273] Psací stroj však nenašli, zabavili proto alespoň opravný lak a cyklostylové blány.[274] Hradlař byl odvezen do Kroměříže a opět do Olomouce. Tam mu dozorci předali jeho osobní věci a směl odjet domů.[275]

V Kroměříži to zatím vypadalo, že se konečně podařilo sehnat dva znalce z oboru psychiatrie, kteří by katolíka vyšetřili.[276] Už 29. dubna 1987 podal prokurátor návrh změny léčení ambulantního na ústavní kvůli Navrátilovým otevřeným dopisům č. 4 a 5, které byly obsahově podobné dopisu o Coufalovi z roku 1985 a prokurátor je obdržel 3. března 1987.

Ale až 18. dubna 1988 mohl Jindřich Urbánek přibrat požadované znalce pro posouzení Navrátilova duševního stavu. Docent Boris Mrňa z olomoucké nemocnice a Zdeněk Bolelucký z brněnské univerzity Jana Evangelisty Purkyně měli odpovědět na pět obvyklých otázek.[277] Bolelucký se však omluvil kvůli svému zdravotnímu stavu a pracovní přetíženosti. Další lékař, Jaroslav Koluch, byl kvůli očnímu onemocnění vyňat ze seznamu znalců. Urbánek tak 2. června zrušil všechna předchozí opatření a nařídil psychiatrické klinice v Olomouci podat znalecké posouzení železničářova

272 Rozhovor s Tomášem Kopřivou, 27. 6. 2011, přepis s. 4–5/19. Výraz „okolovat“ je vypůjčen od něho. Jindřich Suchánek, který tiskl před Kopřivou, nesledoval, ke kolika lidem se dotyčný exemplář dostal.

273 Na návrh Vavříka prokurátor prohlídku schválil 7. 3. 1988. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/7, kart. 38. Bližší informace dopis č. 20.

274 Protokol prohlídky, velmi krátký, rovněž LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/7, kart. 38. Zabaveno třináct položek.

275 O pár dní později, 12. 3., sepsal 20. otevřený dopis týkající se Chmelíkova postupu. Celý případ je možné vzít do souvislosti s poutí k blahoslavené Anežce, která se konala v Praze na Hradčanech 6. 3. a někteří z disidentů byli preventivně zadrženi. Srov. Dokument Charty č. 450, (č. 10/1988). Navrátil již 3. 4. dopsal 21. otevřený dopis věnující se Velkému bratislavskému pátku. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. II/6, kart. 38.

276 Podle sdělení VONS č. 775 z 15. 6. 1988 celých čtrnáct měsíců různí znalci odmítali Navrátila vyšetřit. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. III/3, kart. 38.

277 Opatření z 18. 4. 1988, č. j. Nt 124/86. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. I/8, kart. 38. Otázky se týkají duševního zdraví, nebezpečnosti sobě a okolí či příčetnosti.

duševního stavu.[278] Aby byl vypracován kvalitní znalecký posudek, musel se Navrátil dostavit 16. června na pozorování do Olomouce.[279]

Než nastoupil ústavní léčbu, pokračoval ve vydávání a množení encyklik a další náboženské literatury a započal přípravné práce na prvním čísle svého samizdatového čtrnáctideníku Křesťanské obzory, s podtitulem *Časopis pro náboženství, ekumenismus a veřejnou či*nnost.[280] Motivací ke vzniku nového periodika byly okolnosti spojené s peticí. Během jejího zrodu i v průběhu celé akce Navrátil postrádal možnost informovat veřejnost o situaci okolo *Jedenatřiceti bodů*. IOC se mu jevily příliš uzavřené, rozhodl se tedy pro vlastní časopis, v němž se měly ke slovu dostat i mimopražské hlasy, případně chtěl informovat o svých budoucích společenských aktivitách. Některá z čísel časopisu KO, který vycházel až do léta 1990, tak byla víceméně monotematická, protože se věnovala Navrátilově korespondenci s úřady, peticím, otevřeným dopisům i dalšímu projektu: Sdružení katolických laiků Pokoj na zemi – SKL.[281] První rok také docházelo k reciproční výměně článků mezi Tomášem Kopřivou a Navrátilem, později od toho hradlař upustil.[282]

V KO mohli čtenáři najít i texty Václava Havla, Ludvíka Vaculíka či Dominika Tatarky, dále překlady rozhovorů s církevními představiteli, dějiny církve či stav církve v okolních socialistických státech, ale i texty od čtenářů, a to i nesouhlasné,[283] dále

278 Opatření z 2. 6. 1988, č. j. Nt 124/86. LP, KO, r. I., č. 1, s. 15. Pavel Záleský pak vyzval věřící, aby vyjádřili podporu rodině v modlitbě a paní Navrátilové poslali jako povzbuzení pohled. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/13, kart. 38.

279 Dne 10. 6. 1988 byl AN vyzván kroměřížským soudem (č. j. Nt 124/86), aby se 16. 6. v dopoledních hodinách dostavil do Olomouce. Žádal o vyšetření a rovněž o odklad, protože se měl účastnit svatby a dalších svátečních událostí, taktéž musel dodělat sezónní zemědělské práce. Vše zamítnuto. KO, roč. I., č. 1.

280 Název inspirován poválečným týdeníkem Lidové demokracie Obzory, který vycházel do února 1948 a jehož ostrým protikomunistickým komentátorem byl Pavel Tigrid. Z úcty k Tigridovi i k náboji Obzorů si AN vypůjčil tento název a dosadil před něj ještě vymezující adjektivum „Křesťanské". Písemně Radomír Malý, 17. 7. 2012.

281 Projekt vyhlásili společně Navrátil se Záleským v říjnu 1988. Název odvozen od encykliky Jana XXIII., v československém prostředí dehonestované zneužitím jejího jména pro kolaborující hnutí kněží Pacem in terris (PiT). Železničáři spoléhali na to, že pokud může existovat PiT, obtížně by se zakazovala jeho laicko-česká verze. Ačkoliv původně s projektem kardinál souhlasil, mnozí katoličtí laici z Prahy se proti němu postavili a nakonec z něj sešlo, ačkoliv Navrátil se až do listopadu 1989 snažil získat kardinálovo požehnání. SKL mělo fungovat obdobně jako dnes farní rady a pomáhat naplňovat 31bodovou petici.

282 Rozhovor s Tomášem Kopřivou ze dne 27. 6. 2011, 4/19.

283 Např. LP, KO, r. II, 1989, č. 8, s. 13. *Kritické připomínky k Sdružení katolických laiků*, Michaela Freiová, Václav Benda, Václav Malý, Bohumil Svoboda, Jiří Kaplan, Josef Plocek, přejato z IOC, r. 10, 1989, č. 3, LP. S Navrátilem nesouhlasil ani anonym – LP, KO, r. II, 1989, č. 8, s. 14, *Bratři a sestry!* V textu se diví, že člověk, který byl v léčebně, vydává časopis, jenž nemá církevní schválení a ještě chce založit nějaké laické sdružení. Navrátil o všech svých aktivitách zpravoval kardinála, a ten souhlasil i s vydáváním časopisu.

se v článcích odrážel zájem o politické události, zvláště tuzemské. Vše bylo vyklepáno na cyklostylové blány a s použitím rámečku rozmnožováno.

V redakci byli po celé tři ročníky hlavně dva železničáři, Navrátil a Záleský, každý měl na starosti polovinu čísla. V prosinci 1988 je mezi redaktory uveden i Radomír Malý,[284] pozdější přílohu pro mladé křesťany připravovala Pavla Navrátilová.[285] Příspěvky získávali z okruhu přátel a známých, většinu práce ale museli odvést právě dva hlavní redaktoři, případně Navrátilova rodina.[286] Rozsah se proměňoval, ale většinou dosahoval počtu třiceti stran ve formátu A4. S přibývajícími přílohami přesáhl časopis i počet čtyřiceti stran, ale to bylo závislé na přispěvatelích a politických událostech, přílohy odrážely zájmy hlavního redaktora. Jako většinu periodických samizdatů nedoprovázely ani Křesťanské obzory ilustrace, až v druhém ročníku se objevuje několik ojedinělých kreseb. Co naopak časopis doprovázelo již od prvopočátků, byl projekt Knihovna Křesťanských obzorů. Během let 1988–1990 vyšlo v Knihovně jednadvacet titulů, respektive o dva méně.[287] Texty, jež Knihovna svým abonentům nabízela, vybíral Navrátil. Pavlu Záleskému se podařilo „protlačit" jen několik publikací, např. rozhovor se Stanislavem Devátým.[288] Mezi nabídkou převažovaly encykliky,[289] ale i kratší texty, jako byly novény nebo zamyšlení na konkrétní téma.[290]

Jak bylo při vydávání časopisů obvyklé, ani čtenáři KO nebyli předplatiteli a redaktorská práce nebyla honorovaná. Proto byly vítány dary, zvláště papír a příspěvky čtenářů a sympatizantů. Často peníze poskytovali kněží, kteří nemuseli živit rodinu.

284 Časopis neměl ve zvyku uvádět jména redaktorů. Jen v některých číslech byly jména a adresy uvedeny, jména se střídala. Zda to bylo z časových nebo komunikačních důvodů, nevíme. Hlavními redaktory po celou dobu zůstali Záleský a Navrátil.

285 Dne 12. 7. 1989 oznamuje Pavla Navrátilová, že jako příloha KO bude vycházet Slovo mladých s podtitulkem *Slunce ať svítí, kde jsi ty…* Důvodem byla absence časopisu pro mladé. Z informace je patrné, že např. o existenci *Čtení do krosny* se na Moravě nevědělo. Tomášek ještě 17. 7. odpověděl a dílu požehnal. Dopis otištěn v KO, r. II, č. 15, LP. Podtitulek je název křesťanské písně, první příloha pro mladé vyšla 1. 7. 1989 v KO, r. II, 1989, č. 13 a obsahovala šest článků.

286 Radomír Malý písemně 12. 4. 2012.

287 Novéna k Panně Marii Pomocnici křesťanů vyšla třikrát, jednou slovensky.

288 Tento rozhovor se asi skrývá pod svazkem č. 14 Knihovny KO, *Rozhovor na přání*, a byl vydán před 1. 10. 1989. Zde KO, r. II, 1989, č. 19. „Protlačit" je výrazem Pavla Záleského. Navrátil obecně upřednostňoval publikování spíše náboženských textů. Rozhovory vycházely v samotném časopise, a proto měla Knihovna KO podle něj prezentovat spíše křeťansky zaměřené texty.

289 Např. Jan XXIII.: *Pacem in terris – O míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě*, vydána 11. 4. 1963 v Knihovně KO, sv. č. 11; Pius XI.: *Divini redemptoris – O bezbožeckém komunismu*, vydána 19. 3. 1937 v KO sv. č. 15 a Jan Pavel II.: *Laborem Excercens – O lidské práci* ze 14. 9. 1981, sv. č. 17.

290 Duplicitně otištěn text manželů Matyášových, který nejprve vyšel v LP, KO, r. II, 1989, č. 20, s. 18–19 a později jako svazek Knihovny č. 18, *Filmy a sexuální výchova dětí*.

V případě, že žádné dotace nebyly poskytnuty, platila redakce vše sama.[291] Velká část nákladu, z celkového počtu pět set kusů, se zasílala zájemcům poštou přímo domů, někteří čtenáři fungovali jako centrály a distribuovali časopis dále, po celé republice, dokonce do Bratislavy.[292]

Poslední léčebna

„[…] Takže já jsem se s ním poprvé potkal v blázinci, v Kroměříži. To bylo velice zajímavé. Protože tam seděl u stolu, kolem sebe *měl papíry, pod stolem psací stroj, v něm blána, kde právě ťukal Obzory […].*“[293]

Zatímco vyšla první dvě čísla KO, byl Navrátil v olomoucké klinice na psychiatrickém pozorování. Podle svědků byl přístup personálu překvapivě velmi vstřícný, za železničářem mohlo docházet mnoho návštěv a mohl v léčebně i psát.[294] Posudek lékařů Marty Tiché a Bogdana Buzka z 25. července 1988 již tak vstřícný nebyl, hradlař byl opět diagnostikován jako paranoik. Někteří z přátel proti takovému označení protestovali, např. Vít Pelikán: *„[…] V čem se, prosím Vás, projevuje nemoc pana Navrátila? Netvrdím, že pan Navrátil je normální, to zdaleka ne!, ale je to výjimečný člověk vysokých kvalit, jaké běžně na ulici nepotkáte, dokáže se obětovat pro druhé bez vlastního prospěchu i za cenu osobního postihu a příkoří […].*“[295] I přes projevy solidarity se během kompletování dalšího čísla KO dozvěděl, že posuzování únorového Oznámení bylo překvalifikováno na trestný čin pomluvy podle § 206 odst. c), za který hrozilo až roční odnětí svobody.

Na 13. září bylo oznámeno veřejné zasedání soudu, na němž měl senát rozhodovat o možné přeměně ambulantního léčení obžalovaného na ústavní. VONS předem o dni, místě a dokonce i konkrétní místnosti informoval,[296] takže se v budově soudu sešlo množství sympatizantů. Podporu mu také písemně zaslal

291 Mnozí pomocníci, např. písařky a tiskaři, také dělali svou práci zadarmo. Počet přispívajících kněží nebyl velký, spíše stále titíž, jimž nedělalo problém se uskromnit. Viz např. Tomáš Kopřiva 27. 6. 2011, přepis s. 4/19.

292 Křesťanské obzory se alespoň zpočátku rozšiřovaly stejnou sítí jako Informace o církvi. Viz rozhovory s Vítem Pelikánem a Tomášem Kopřivou.

293 Tomáš Kopřiva, 27. 6. 2011, přepis s. 1/19.

294 Petr Fráňa, 13. 8. 2011, přepis s. 2/9. Srov. výše ad návštěvy.

295 Dopis adresovaný lékařům Mrňovi, Tiché a Buzkovi z 9. 9. 1988 v Olomouci. KO, r. I, 1988, č. 8–9, s. 50, LP. Převážná část věnována Navrátilově perzekuci; *Usnesení OS v Kroměříži o nařízení ústavní léčby*, s. 36–37; NAVRÁTIL Augustin: *Odůvodnění stížnosti*, s. 38–42; *Informace výboru na obranu A. Navrátila*, s. 43–44; ZÁLESKÝ, František: *Soud s Augustinem Navrátilem*, s. 45. Dále na s. 48–56 jsou dopisy Záleského, Kopřivy, Fráni, manželů Venkrbcových a Radomíra Malého soudům, GP ad., odsuzující rozsudek a posudek na Navrátila.

296 Sdělení VONS č. 796 z 6. 9. 1988, *Veřejné zasedání ve věci Augustina Navrátila*, INFOCH, r. 11, 1988, č. 16; LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. III/4, kart. 38. Dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_16_1988.pdf [k 21. 7. 2016]

kardinál Tomášek.[297] Augustin Navrátil stál v den konání soudu na chodbě obklopen přáteli a soudními znalci, kteří mu ještě rychle udělovali rady, jak se hájit. Mezi přáteli se pohybovali také dva zahraniční lékaři z CSI (Christian Solidarity International[298]) Markus Bourquin a Hans Kuhn, kteří Navrátila o den dříve vyšetřili. Společně došli k závěru, že *„[…] jde o člověka s mimořádně pevnou vůlí, který je však očividně a zřetelně poznamenán těžkým psychiatrickým zatížením z poslední doby.*"[299] Vedle psychiatrů stáli na soudní chodbě i zahraniční novináři a z americké ambasády se dostavil druhý tajemník Robert L. Norman. Velkou Británii zastupovala tisková tajemnice ambasády Patricie Holland a dostavil se i Pierre Guimod, prokonzul kanadské ambasády. Navzdory jejich přítomnosti v soudní síni přečetl předseda senátu JUDr. Urbánek rozhodnutí o umístění šedesátiletého aktivisty Navrátila do léčebny.[300]

V reakci na tento rozsudek okamžitě vznikl Výbor na obranu Augustina Navrátila, který si jako cíl vytyčil celý případ sledovat a informovat domácí i zahraniční veřejnost o jeho průběhu. Mezi členy výboru byly osobnosti českého disentu Rudolf Battěk, Ján Čarnogurský, Bohumil Doležal, Ladislav Lis, Jan Litomiský, Václav Malý i Radomír Malý, František Mikloško, Radim Palouš, Jiří Pavlíček, Josef Plocek a Ota Veverka. Již 15. září byl Výbor přijat kardinálem Tomáškem, který jej zcela podpořil.[301] Nejdůležitější aktivita tohoto výboru proběhla v neděli 11. prosince, den po

297 V době pozorování kardinál napsal 29. 6. 1988 krátký vzkaz; k soudu se konkrétně vyjadřoval dopis z 9. 9. 1988. Oba texty např. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/7, kart. 38.

298 Křesťanská mezinárodní solidarita (CSI) je organizací pro obranu lidských práv, s důrazem na práva náboženská a lidskou důstojnost. Poskytuje podporu pronásledovaným křesťanům a humanitární pomoc obětem přírodních katastrof. Založena ve Švýcarsku 1977, dnes působí i v ČR, české stránky: http://www.csi-cr.cz/index.php [k 21. 7. 2016]; CSI rovněž o Navrátilovi informovala, viz jeho zabavená korespondence během věznění v Bohunicích. ABS, f. V-Brno, sg. V-14941 Brno, zabavená korespondence.

299 Krátká zpráva uložena LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/7, kart. 38. Delší zpráva v němčině také LP, f. VONS, inv č. 225, sg. IV/16, kart. 38. Augustina Navrátilová žádala 28. 6. 1988 rovněž OSN, komisi pro lidská práva a Mezinárodní světovou psychiatrickou organizaci o nezaujaté psychiatrické vyšetření svého manžela. Světová psychiatrická organizace se jí omluvila, že vyšetření nemůže provést, jelikož nemá v ČSSR své zástupce. Dopis Augustiny Navrátilové v KO, r. I, 1988, č. 3, s. 4–5, LP. Odpověď psychiatrů z 24. 11. 1988 v KO, r. II, 1989, č. 4, s. II, LP.

300 Čtyři zprávy (dvě české, jedna slovenská a jedna sepsaná lékaři ze zahraničí) o průběhu tohoto soudu v LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/6, kart. 38. České reportáže otištěny i KO, r. I, 1988, č. 8–9, František Záleský s. 45–46, Heřman Chromý s. 46–47. Slovenská reportáž novinářky Márii Komárové, jež se také začala věnovat případu Přemysla Coufala, v pozůstalosti Anny Stránské i vytištěna KO, r. I, 1988, č. 7, s. 37–38. Její text otištěn i v L´amitie franco-tchecoslovaque, r. 39, únor 1989, č. 1. LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. IV/17, kart. 38.

301 Sdělení VONS č. 798 z 15. 9. 1988 informující i o průběhu soudu, odchylky od předešlých zpráv. Ve Výboru AN tak byli katoličtí aktivisté, chartisté i zástupce Demokratické iniciativy či HOS (Battěk připravoval program již od ledna, ale konečné potvrzení až 7. 10. v Praze). Sdělení INFOCH, r. 11, 1988, č. 17 i LP, f. VONS, inv. č. 225, sg. III/5, kart. 38. INFOCH, r. 11,

povoleném pražském setkání na Škroupově náměstí.[302] Demonstranti se měli společně za Augustina Navrátila pomodlit, zazpívat duchovní píseň a hymnu a v poklidu se rozejít. Za účastí zahraničních novinářů se podařilo program naplnit, ačkoliv někteří z organizátorů byli zatčeni.[303] Obdobné výbory vznikaly i v zahraničí, v USA, Francii, Kanadě, Nizozemí či Belgii.[304] Jméno lutopecenského aktivisty bylo známější také díky české exulantce, dceři pražského architekta a politického vězně Jaroslava Cuhry, Anně Stránské. S Navrátilem si psala, překládala jeho texty do francouzštiny, korespondovala si s psychiatry a snažila se případ medializovat. Snad největším úspěchem bylo otisknutí článku v Sélection du Reader´s Digest. Novinář Rudolph Chelminski napsal o Navrátilovi velice dobře informovaný příspěvek a v dubnu 1988 ho též v Lutopecnách navštívil.

Přes všechny tyto snahy Navrátil opět pobýval v kroměřížské léčebně, do níž byl odvezen 28. října 1988 a setrval v ní čtyři měsíce. Přeměnu na ambulantní léčení nakonec navrhli sami ošetřující lékaři. VONS tak mohl oznámit, že JUDr. Urbánek návrhu vyhověl a 9. února 1989 rozhodl o přeměně ústavní léčby na ambulantní. Než byl Navrátil z psychiatrie propuštěn, pracoval na KO, promýšlel hnutí SKL Pokoj na zemi, odpovídal na dopisy ze zahraničí a trávil čas s mnoha návštěvami, jež za ním jezdily.[305]

Po propuštění z léčebny v únoru 1989 ve své činnosti pokračoval nadále. Chtěl stále vydávat samizdat, proto přes zahraniční kontakty sháněl počítač; funkční nakonec získal až po revoluci.[306] Na jaře 1989 zachytila StB telefonát mezi Radomírem Malým a redaktorkou Svobodné Evropy Libuší Čeřovskou. Sdělovala Malému, že dvacet amerických senátorů navrhlo Augustina Navrátila jako kandidáta na Nobelovu cenu míru. Malý i přes pochybnosti, neboť navržen byl již i Václav Havel, přislíbil zorganizování podpisové akce. Třeba vyhrají oba navržení.[307] V Lutopecnách však vše zůstávalo při starém, dál vycházely KO, Navrátil se rovněž nechtěl vzdát myšlenky na SKL. Zažádal si o cestovní doložku do Říma, kde se chtěl účastnit svatořečení blahoslavené Anežky České. Doložku nezískal, ale mohl se na svatořečení dívat

1988; č. 20 naopak uvádí, že Výbor vznikl už 11. 9. v Praze a uveřejňuje také úmysl Radomíra Malého a Tomáše Kopřivy k uspořádání demonstrace v Olomouci, 11. 12.

302 Nezávislé iniciativy připravily pětibodovou rezoluci a jedním bodem bylo i plnění 31bodové petice. Navrátil to reflektuje v článku: *Rok 1988 skončil. Jak dál v roce 1989*. KO, r. II, 1989, č. 1, s. 10–11, LP.

303 Zadržen např. Vít Pelikán a Michal Mrtvý. ABS, f. A 36, inv. j. 1155, scan 0258.

304 ABS, f. A 36, inv. j. 1155, scan 0253; dopis z pozůstalosti Anny Stránské.

305 Petr Fráňa, Tomáš Kopřiva, Vít Pelikán, Tomáš Hradílek, který navrhoval, že by mohli společně Navrátila navštívit a manifestačně oslavit jeho šedesáté narozeniny. V případě zájmu StB by pak poukázali na kulaté výročí. ABS, f. A 36, inv. j. 1155, scan 0274.

306 ABS, f. A 34, inv. j. 1417, scan 0103, styky s Jaroslavem Vrzalou; kontakty rovněž s Nizozemím, scan 0194; počítač IBM a diskety přes Františka Pinďáka – Navrátil chtěl zvýšit náklad KO na 1000 kusů, scan 0625; počítač se cestou poškodil, bohužel nefungoval, scan 0672.

307 Tuto událost nezmiňuje žádný narátor ani rodina. Neobjevuje se rovněž v žádném Navrátilově textu. ABS, f. A 34, inv. j. 1418, scan 453.

alespoň v televizi. Pak již šlo všechno rychle. Dne 19. listopadu 1989 vzniklo v Činoherním klubu Občanské fórum (OF), v němž se sjednotili všichni, kdo usilovali o změnu režimu. Hradlař se zapojil do zakládání kroměřížské pobočky a snažil se jezdit na demonstrace do Prahy.[308]

Jako bývalý lidovec sledoval i obrodný proud v ČSL, ale Bartončíkovo jméno, jenž se v této obrodě angažoval, v něm vzbuzovalo spíše negativní konotace. Když se však objevila druhá křesťanská strana, Křesťanskodemokratická strana, podporoval kvůli jednotě tu stávající.

Rozchod

Ani po listopadu 1989 neodešel Augustin Navrátil do občanského důchodu, za svou činnost v kroměřížském OF byl kooptován do KNV v Brně, kde pracoval v kulturní komisi. V OF ale nezůstal. V roce 1990 potřetí a naposledy vstoupil do lidové strany, která měla po sametové revoluci voličsky nadějné vyhlídky. Ty se však nenaplnily kvůli Bartončíkově aféře. Když Jan Ruml před červnovými volbami veřejně prohlásil, že předseda lidové strany spolupracoval s StB, preference silně poklesly a výsledky nepřesáhly devět procent. Navrátil kandidoval za koalici KDU[309] do Sněmovny lidu, kam se však ani přes množství preferenčních hlasů nedostal.[310] Krizi ve straně měl vyřešit mimořádný sjezd ve Žďáru nad Sázavou a volba nového předsedy. Na post kandidovalo osm mužů. Josef Bartončík, jemuž byla zatím předsednická funkce pozastavena, dokud se nevyřeší aféra s StB, chtěl obhájit svůj post.[311] Proti němu kandidovali Antonín Baudyš, Jaroslav Cuhra, Jiří Karas, Josef Lux, Jan Marek, Augustin Navrátil a Richard Sacher. Z voleb vyšel vítězně Josef Lux, kterého do vyšší politiky přivedl právě Sacher,[312] s koncepcí pravicové, křesťansko-demokraticky orientované strany. Jaký program propagoval ve Žďáru Navrátil, se nepodařilo dohledat, jistě však byl pro konzervativní pravicovou stranu. Ze Žďáru odjížděl sice ne jako předseda, ale jako člen ÚV ČSL a člen předsednictva ÚV ČSL v Praze.

308 Augustina Navrátilová písemně 13. 1. 2008. Navrátil: *Úvaha nad současnou vnitropolitickou situací a zamyšlení nad jejím budoucím vývojem z hlediska křesťanů katolíků;* kritizuje, že OF ve svých sedmi programových zásadách z 26. 11. neřeší vztah církve a státu. KO, r. II, 1989, č. 23, příloha Křesťanská solidarita, s. VII, LP. Kroměřížský program se mnohem více podobal Podnětům.

309 Vývoj lidové strany po roce 1989 a vznik KDU–ČSL viz FIALA, Petr (ed): *Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL v politickém systému České republiky*. In: PEHR, Michal – ZNOJ, Milan, Josef Lux a česká politika 90. let. Politické úvahy a analýzy, Ústav politologie FF UK, Praha 2005, a další.

310 A to ani při žádných z příštích voleb. V prvních volbách do senátu v roce 1996 ho strana na kandidátku neumístila, a proto kandidoval jako nezávislý, neúspěšně.

311 Komise 17. listopadu nakonec jednoznačně prokázala, že agentem byl. FIALA, Petr: *Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL,* s. 44.

312 ROLEČKOVÁ, Eva: *Josef Lux. Muž se světlem v srdci*. Gutenberg, Praha 2000, s. 17.

Pro oblast Věřící a církve vypracoval návrh programu ČSL, který byl přijat a schválen předsednictvem.

Navrátil se o politiku velmi zajímal, často dojížděl na stranické schůze do Prahy, kde propagoval své spíše konzervativní názory, než jaké chtělo veřejnosti předkládat vedení strany. Josef Lux ve snaze uklidnit situaci navrhl pro svého spolustraníka udělení čestného členství v celorepublikovém výboru strany. Když však Navrátil i nadále pokračoval ve svých návrzích na úpravu směřování strany,[313] bylo mu čestné členství odňato s tím, že jde o uznání jen pro jedno volební období. Nejspíše se cítil nedoceněný, s politikou strany nesouhlasil, a tak není příliš překvapivé, že z KDU-ČSL vystoupil.[314] Co možná překvapivé je, že vstoupil do Pravého bloku, jehož se stal i místopředsedou a v roce 2002 za něj kandidoval do Poslanecké sněmovny. Cibulkova strana však ve volbách neuspěla. Kromě Pravého bloku se angažoval v Akci 99, která se na třetím řádném sjezdu v březnu 2000 přejmenovala na Akci Národní Obnovy (A. N. O.) a svým Manifestem A. N. O. zveřejnila názory k polistopadové politice. Připojili se k výzvě Děkujeme, odejděte, ale vztahovali ji i na tehdejšího prezidenta Václava Havla.

Politika Augustina Navrátila zklamala, měl pocit, že ve společnosti není příliš prostoru pro okrajové názory. Zasedl tedy opět k psacímu stolu, a tentokrát již na počítači začal kompletovat první číslo Obzorů[315]s proměňujícími se podtituly. Z jeho bývalých spolupracovníků se nezapojil žádný. Důvodem byla práce, povinnosti či odlišné názory.[316] Redakční rada Obzorů (Alois Vašíček, CSc.,[317] Květoslav Šorm a Augustin Navrátil) ponechávala prostor prezentaci různým politickým subjektům. Předplatitelům se tak představil Svaz Moravanů,[318] Akce Národní Obnovy,[319] Pravý blok,[320]

313 Podle Rolečkové šlo spíše o kritiku, která už neobsahovala tolik návrhů k řešení, jež by většina schválila. Rozhovor s Evou Rolečkovou z 13. 3. 2008.

314 Pravý blok uvádí, že Navrátil byl z lidové strany vyloučen poté, co kandidoval na jejich kandidátní listině. Viz: http://www.cibulka.com/nnoviny/nn2001/nn03_2001/obsah/17.html [k 9. 12. 2016]

315 V Libri prohibiti se nacházejí jen č. 3–6, 11, 12, 14.

316 S nejbližším Navrátilovým předlistopadovým spolupracovníkem Pavlem Záleským nadále zůstali v kontaktu, ačkoliv politiku spolu neřešili, protože Záleský s přítelovým angažmá v Pravém bloku příliš nesouhlasil.

317 Alois Vašíček (Kroměřížsko), vystudoval VŠCHT, vytvořil několik patentů. O panu Šormovi nic bližšího nezjištěno. Ani rodina Augustina Navrátila neposkytla bližší informace k časopisu, jeho cílům, redakci. Je to tedy úkol pro příští bádání.

318 LP, Obzory, *Svaz Moravanů,* r. I, 2002, č. 4, s. 12.

319 LP, Obzory, r. I, 2002, č. 14, *Prohlášení občanského sdružení Akce Národní Obnovy*. *K současné situaci v Katolické církvi*. Prohlášení podepsal i Radomír Malý. Uvádí, že Navrátil s jeho souhlasem uvedl, že historik je také sympatizantem A. N. O., nicméně Malý sám neměl již čas na tyto aktivity, věnoval se akademické činnosti. Radomír Malý, písemně upřesnění 5. 5. 2012. Navrátilovo jméno se naopak pod prohlášením A. N. O., otištěném v Obzorech, neobjevuje.

320 LP, Obzory, r. I, 2002, č. 3, *Projev předsedy strany Pravý blok Petra Cibulky na sněmu dne 19. 1. 2002*.

Konzervativní strana, Strana konzervativní smlouvy[321] ad. Objevily se starší Navrátilovy texty, vzpomínky čtenářů a pamětníků na Chartu, často spíše negativní.[322]

Navrátilovo politické snažení ani Obzory neměly takový dosah, jaký si asi přál. Přesto se na něj stále obraceli lidé s prosbou o stylizaci a zaštiťování petic. Mezi jinými mu zatelefonoval Dominik Duka a poprosil ho, aby uspořádal petici za navrácení devadesáti osmi křesťanských budov, což lutopecenský katolík opravdu udělal a petici podepsalo 100 000 signatářů.[323] Když se v roce 1995 rozhodl k hladovce kvůli stejnému účelu, ohlas byl menší.[324] Hladovku nakonec na prosbu své manželky a Pavla Záleského ukončil.

Moravský aktivista zemřel 2. května 2003 v kroměřížské nemocnici. Nad rakví se 9. května sešli někteří z jeho kněžských spolupracovníků: František Lízna a Jan Graubner, i současný kardinál Dominik Duka. O třináct let později církevní restituce stále rozdělují společnost.

Závěrem

Pokusila jsem se ve studii načrtnout život moravského katolíka, vydavatele samizdatu, tvůrce tří petic za náboženskou svobodu, politicky aktivního Augustina Navrátila, jenž se přes pobyty v psychiatrických léčebnách snažil bojovat za práva druhých i svá vlastní. Muž, který byl velmi tvrdohlavý, a okruh jeho spolupracovníků byl značně menší než těch, kteří ho žádali o pomoc a kteří jej podporovali v době nuceného léčení. Pro někoho kontroverzní katolík, pro jiné blázen,[325] pro další člověk hodný obdivu, který si stál za svým. Snad tento text pomohl upozornit na zajímavou osobnost české normalizace a ozřejmil vznik největší petice po Vítězném únoru.

Tento výstup vznikl v rámci projektu Jazyk, identita, dějiny v kulturních transformacích současnosti, podprojektu Neznámý Augustin Navrátil, řešeného na Filozofické fakultě UK v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2016.

321 Jejich společné prohlášení. LP, Obzory, r. I, 2002, č. 3, *Programové prohlášení Slučovacího sněmu Konzervativní strany a Strany konzervativní smlouvy*.

322 Sám Navrátil se pak Charty v Obzorech zastával. Celkově se č. 3 vracelo k Chartě 77 kvůli 25. výročí, např. VANĚČKOVÁ, Dagmar: *Setkání k 25. výročí Charty 77 na půdě Rakouska. Demonstrace přátelství*. LP, Obzory, r. I, 2002, č. 3. Někteří čtenáři byli překvapeni spojením Navrátila s Cibulkou a dikcí časopisu. Navrátil se omlouval za negativní články, jejichž důvodem byla snaha dát prostor všem.

323 Uvádí sám Navrátil v otevřeném dopise z roku 1999: *Quo vadis KDU-ČSL?*

324 FIŠEROVÁ, Marta: *Klíč drží v rukou ODS, říká Augustin Navrátil*. Hanácké noviny, 1995, č. 13.

325 Manželka *„paranoika* a *kverulanta"* se v dokumentu Petra Lokaje (ČT, cyklus V zajetí železné opony, 11. díl, *Nebýt blázen*, 2007) vyjadřuje o posudcích duševního stavu svého muže a dalších procesech jako o *„politické objednávce"*. Nebyla jediná tohoto názoru, stejně tak i Luboš Vydra v článku: *Augustin Navrátil – oběť socialistické inkvizice*. Necenzurované noviny, r. 2, 1. 1. 1992, dostupné na http://www.cibulka.com/nnoviny/nn1992/nn1992/obsah/16.htm

Akce „Terat", zastřelení agenta-chodce a odhalení pokusu o špionáž v roce 1955

Martin Pulec

Úvodem

Článek se vrací do roku 1955, tedy do období, kdy vyhraněný „třídní boj", nejtěžší část poválečného vývoje Československa, již začal být minulostí, a tuto skutečnost postupně vládnoucí strana reflektovala. Tehdy Pohraniční stráž (PS) zastřelila kurýra, či „agenta-chodce", na československo-východoněmeckých hranicích, ve kterém později identifikovali jistého Bedřicha Lorenze z Varnsdorfu. Jiné informace se nepodařilo dohledat, protože v informačních systémech Archivu bezpečnostních složek (ABS) muž tohoto příjmení s přibližným datem narození nefiguroval. Ve snaze objasnit a popsat pozadí případu jsem započal rozsáhlé bádání v archivních pramenech, na úřadech státní a místní správy, se žádostmi o rozhovor jsem kontaktoval pamětníky.

Postupně se ukázalo, že zastřelený muž organizoval v Československu špionážní činnost a jeho dosah překračoval pohraničí, Lorenzovi spolupracovníci byli činní v okolí měst Ústí nad Labem, Prahy a Týniště nad Orlicí. Ačkoliv případ propagandisticky využilo Rudé právo a správa Bezpečnosti v Ústí nad Labem uspořádala výstavku, na které se pyšnila odhalením „agentů CIA", událost postupně upadla v zapomnění a nikdo ji dále nepublikoval. V ABS se k ní dochoval rozsáhlý archivní materiál:

- vyšetřovací zpráva PS pojednávající o zastřelení agenta na hranicích; její pravdivost zpochybňuje zprostředkované svědectví;
- vyšetřovací spisy, které v této době vznikaly ve vazebních věznicích za okolností pro zadržené velice nepříznivých (např. hlavní podezřelá Albertina Kosinová opouštěla v důsledku vyšetřování vazbu na pokraji zhroucení psychického zdraví), vypovídací hodnota spisů je do značné míry negativně poznamenaná; o podmínkách ve vyšetřovací vazbě v Litoměřicích a o způsobu vyšetřování příslušníky StB v Ústí nad Labem pojednávají spisy fondu A 8;
- archivní fondy 323 a S a objektové svazky přinášejí zejména informace z prošetřování, které měly z tehdejšího hlediska pro pátrání podružný charakter, obsahují však cenné údaje z pozadí případu;

– na nejzajímavější archiválii jsem povýšil svazek arch. č. 24319 MV z fondu Operativní svazky; obsahuje údaje o genezi případu, popisuje průběh pátrání po neznámých spolupracovnících, zápisy z porad plánujících další postup, jež do jisté míry odrážejí způsob přemýšlení náčelníků řídících případ, agenturní záznamy, zprávy o nasazení operativních prostředků, plány na zahraniční operace apod.; ačkoliv není kompletní, jde o materiál s největší informační hodnotou.

Literatura k případu neexistuje, pouze historik Ladislav Pavýza v citovaném díle hovoří o zastřeleném Augustu Lorenzovi. Skutečnost, že uvádí křestní jméno mrtvého, mě utvrzovala v přesvědčení, že existují archiválie, které jsem nestudoval. V Pavýzově textu bohužel nebyl odkaz na zdroj, až složitým pátráním jsem se dostal k jeho následovníkům vlastnících historikovu pozůstalost. Jeden z nich zjistil, že jde o omyl: při přepisu poznámek se z agenta stal August, avšak tento omyl mě navedl na pamětníka, který zpochybnil pravdivost vyšetřovací zprávy PS a postavil případ do jiného světla.

Jednotlivé kapitoly nejsou řazeny chronologicky ve smyslu běhu událostí, spíše kopírují sled dokumentace případu.

Děkuji všem, kteří se mi snažili pomoci při dokumentaci případu.

Zastřelení neznámého agenta

Dne 24. dubna 1955 ve 13:00 hodin nastoupili do hlídky dva vojáci ze 4. roty PS Dolní Světlá. Jejich úkolem bylo projít téměř celý úsek roty – z kasáren, kdysi bývalé celnice Finanční stráže, přes dříve turisty vyhledávaný Rabbenstein, až po hraniční mezník (HM) 5/16. Během obchůzky podle drátěného zátarasu kontrolovali, zda na sněhovém kontrolním pásu[1] nejsou otištěné stopy po „narušiteli". V takovém případě hlídka zasahovala podle stanovených schémat: uvědomit rotu, pronásledovat a pokusit se zadržet neznámého. Velitelem byl tentokrát vojín Kamil Hudec, členem hlídky vojín Jan Teník. Do úseku je vyslal zástupce velitele roty pro věci politické a v ten den rovněž dozorčí důstojník jednotky (DDR) poručík Miloš Vojtíšek.

Oba vojíni měli před sebou šestihodinovou namáhavou cestu. V 16:15 dorazili k otočnému bodu u HM 5/16, cestou nezjistili žádné stopy ani jiné příznaky pohybu přes drátěný zátaras. Po krátkém odpočinku nastoupili v husté sněhové přeháňce stejnou zpáteční cestu. Přibližně v 17:45 přišla hlídka k potoku naproti HM 3, kde nyní nečekaně zahlédla lidské stopy. Neznámý je zde musel zanechat v krátkém časovém intervalu mezi průchodem hlídky k otočnému bodu a jejím návratem. Stopy směřující do Německé demokratické republiky (NDR) hlídku zavedly

1 Zátaras tvořily tři řady plotu z ostnatého drátu umístěné rovnoběžně s hraniční čárou v její blízkosti, s účelem zpomalit osobu, jež se pokoušela o ilegální přechod hranice. Pás tvořil 2–3 metry široký uhlazený pruh země u zátarasu, na kterém měla osoba překračující hranice zanechat své stopy, a tím na sebe upozornit hlídku.

k drátěnému zátarasu. Zde zjistila, že neznámý prostříhal u země všechny tři pohraniční ploty a dráty spojil zpět, mezi ploty byly zřetelné stopy po plížení. Tehdy tito dva pohraničníci slovenské národnosti ukázali, že ne všichni vojáci základní služby plnili požadavky svých velitelů formálně a laxně. Jejich další konání připomínalo, spíše než hlídku PS, stopaře z westernových románů.

Při prohlídce drátů zjistili, že ačkoliv stopy směřovaly do Německa, dráty jsou vyhnuté do československého vnitrozemí. Marně se pokusili polním telefonem vyvolat na rotě poplach, odložili proto pláště a stanové dílce, prošli prostříhaným zátarasem a hledali otisky bot směrem ke hranici, aby vyjasnili rozpor ve stopách a určili tak směr pohybu neznámé osoby. Na vnější straně ostnatého plotu stopy nenašli, sněhová pokrývka nebyla souvislá, vrátili se proto zpět a po opětovném neúspěšném pokusu dovolat se na rotu šli po stopách v obráceném směru do vnitrozemí. Ty je vedly nejprve asi patnáct metrů podél zátarasu a pak zhruba šedesát metrů pěšinou kolmo od hranic. Zde hlídka uviděla ušlapaný sníh, dva lehce zakrvácené sněhové chuchvalce a stopy jedné osoby směřující již do vnitrozemí. Usoudili, že neznámý přišel z NDR, prostříhal tři stěny ostnatých drátů a dráty za sebou spojil, přitom si lehce poranil ruce. Kvůli zmatení možných pronásledovatelů popošel od zátarasu pozpátku směrem do vnitrozemí a právě na tomto místě si otřel ruce do sněhu, otočil se a pokračoval od hranic směrem do Československa.

Po vyhodnocení situace hlídka vystřelila světlice signalizující rotě „proryv do vnitrozemí", tím žádala o vyslání poplachových hlídek a pomoc při pronásledování. Údajně kvůli nepříznivému počasí a velké vzdálenosti nikdo z roty ani z ostatních hlídek v terénu signál nezaznamenal, Teník s Hudcem se tedy vydali po stopách sami. Neznámý se držel Hamerského potoka a došel k silnici vedoucí mezi Horní Světlou a Novou Hutí, zde u sochy sv. Jana Nepomuckého se stopy v rozježděném sněhu hlídce ztratily, pohraničníci ale brzo našli místo, kde pronásledovaný silnici překročil. Na poskládaných kládách našli smetený sníh (usoudili, že dlouhým pláštěm pronásledovaného) a u potoka podtékajícího silnici objevili známé stopy pokračující do vnitrozemí směrem na Hamerskou přehradu.

Podle vyšetřovací zprávy, která nese rysy zmatečnosti, se pronásledovaný držel Hamerského potoka, po čtyř stech metrech odbočil za lesní pasekou prudce na jih, po šesti stech metrech se dostal na křižovatku dvou cest, na toto místo hlídka doběhla asi v 18:45. Na obou cestách byly totožné stopy, vedoucí však odlišným směrem. Hlídka zjistila, že šlépěje směřující na jihozápad končí po padesáti metrech v nezasněženém místě v lese, zatímco druhé vedou po cestě dále na jih. Usoudila, že narušitel naslápl směrem jihozápadním falešnou stopu, po které se vrátil zpět a pak pokračoval druhou cestou na jih. Neznámý skočil do jednoho z potoků, vodou běžel asi sto padesát metrů, hlídka ho opět vystopovala podle rozstříkané vody na zasněženém břehu a podle otisků rukou zanechaných na okrajích potoka.

Hustým lesem šel po břehu dalších padesát metrů, když ho hlídka na vzdálenost sto dvaceti metrů, asi čtyři sta padesát metrů od silnice sv. Jan – Hamr, v 19:10 spatřila.

Vyzvala ho k zastavení, on však nereagoval ani na německé „Halt!“, ani na výstražnou střelbu do vzduchu. Viděli, jak odhodil plášť, sako a svetr a zmizel v lesním porostu, potokem běžel severním směrem ke sv. Janu směrem zpět ke státní hranici. Místy leželo až šedesát centimetrů sněhu a kolem byl hustý mladý les, kterým prchal s hlídkou v zádech přibližně osm set metrů, až dosáhl silnice sv. Jan – Hamr, tu překročil a mezi stromy utíkal opět k hustému lesu. Na vzdálenost šedesáti metrů ho hlídka opětovně vyzvala k zastavení a spustila proti němu palbu z pušky a samopalu. Bylo 19:30, když neznámý kolísavým krokem došel k mlází, kde se svalil na zem. Pohraničníci se rozestavili „do vidlice“ a opatrně se k němu přiblížili, ležícího muže vyzvali, aby opustil úkryt a vzdal se. Hlídka se přiblížila k mlází na vzdálenost šesti metrů, když člen hlídky opětovně vykřikl na neznámého, aby se postavil a dal ruce vzhůru, načež vystřelil pro výstrahu třikrát z pušky. Nato neznámý zvedl vleže ruce, člen hlídky přiskočil a nasadil mu pouta. Podle výpovědi velitele říkal zadržený něco v německém jazyce, snad „kamaraden“. Zda je zraněn, hlídka nezjišťovala, ale jeho postřelení předpokládala, při obhlídce místa se vojín Hudec po chvíli ptal Teníka, zda je neznámý ještě živý.

Hlídka muže prohledala a našla pouze peněženku s penězi v zadní kapse. Po marném pokusu přivolat dávkami ze samopalu pomoc z roty se v 19:45 rozdělili – vojín Teník zůstal u zadrženého a Hudec odešel pro pomoc do Hamru. Zde

Muž zastřelený hlídkou Pohraniční stráže.
ABS, f. 19. brigáda Pohraniční stráže Děčín (2349), prozatímní inv. j. 274, Taktika tzv. narušitelů.

vyčerpaný pohraničník potkal jistého Petra z Dolní Světlé a požádal ho, aby došel na útvar a poslal velitele ke sv. Janu. Poté se vrátil na místo zadržení.

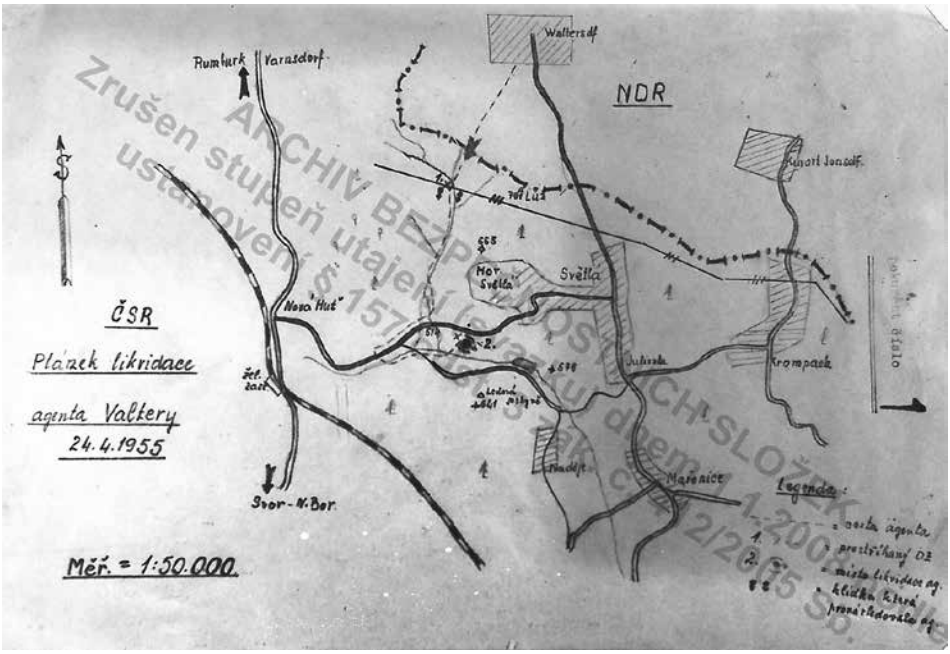
Poplachová hlídka se služebním psem, dozorčí důstojník roty a staršina roty Černý se s hlídkou setkali ve 20:30. Vyčerpané pohraničníky poslal dozorčí důstojník zpět na jednotku v doprovodu staršiny Černého, ten případ ohlásil na velitelství praporu ve 21 hodin.

Když poplachová hlídka a velitelé přistoupili k zadrženému, zjistili, že nejeví známky života. Na místo události přijel ve 22:00 velitel praporu a o půldruhé hodiny později i velitel brigády s dalšími funkcionáři. Neznámý utrpěl zásah do pravé i levé nohy, smrtelnou byla střela, která ho zasáhla do levého boku a vyšla pravou stranou hrudníku. Podle lékařského stanoviska smrt nastala vzápětí po zranění. Mrtvý zůstal přes noc na místě, v hustém nočním sněžení ho střežily zesílené hlídky pohraničníků.

Druhý den ráno začali pohraničníci z roty a velitelství praporu detailně prozkoumávat cestu od místa jeho zastřelení až ke státní hranici. Nedaleko bodu, kde hlídka poprvé po pronásledovaném vystřelila, nalezli boty, neznámý je vyměnil za bílé tenisky, po padesáti metrech ležela starší hnědá aktovka a tam, kde hlídka poprvé zahlédla osobu v dlouhém plášti, nalezli sako, svetr a plášť.

Občanský průkaz ČSR na jméno „Valtera", odhozený s dalšími věcmi při pronásledování.
ABS, f. 323-6-9.

Plánek místa zastřelení Bedřicha Lorenze ml.
ABS, f. 323-6-9.

Podle předmětů nalezených v aktovce byl zastřelený kurýrem některé ze západních zpravodajských služeb, jak se tehdy říkalo, agentem-chodcem. Jako doklady totožnosti s sebou nesl československý občanský průkaz na jméno „Valtera", na stejné jméno i oprávnění ke vstupu do objektů Velkoobchodu oděvním zbožím. Na identitu „Bruno Noller" měl vystaveny východoněmecký průkaz totožnosti, legitimaci východoněmecké vládnoucí politické strany a východoněmecký pracovní průkaz, opravňující ke vstupu do továrny. V aktovce nalezli mikrofilmy, v igelitovém sáčku mikrotečku[2] a poštovní známku se zesílenou vrstvou lepu. Ta měla zřejmě sloužit jako úkryt pro mikrotečku. Šlo vůbec o první mikrotečku, kterou StB odhalila při boji se západními zpravodajskými službami.[3] Dále mikroskop, vývojku, lupy, neznámý chemický materiál, devět fotografických filmů, pouzdro teleobjektivu, kapesní svítilnu, izolované štípací kleště a čtrnáct útržků papírů s různými zprávami, kontakty a pokyny pro jeho spolupracovníky. V zadní kapse měl v peněžence pět tisíc korun a menší obnos ve východoněmecké měně. Po oblevě, při dodatečné prohlídce místa, nalezli pohraničníci nabitou pistoli, kterou zastřelený při útěku pravděpodobně odhodil.

2 Bodový fotografický mikrozáznam, jeho čtení se provádí speciálním zvětšovacím zařízením.
3 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. S, arch. č. S-4910 UL.

Během pronásledování (podle pramenů dlouhého dvanáct kilometrů, podle autorovy rekonstrukce maximálně osm) vystřílel velitel hlídky padesát osm nábojů ze samopalu a člen hlídky osmnáct nábojů z pušky, z toho pro přivolání posil vystřelili třicet a na výstrahu devět ran. Pronásledovaný muž ani jednou palbu neopětoval. Vojíni Teník a Hudec byli povýšeni o jeden stupeň a vyznamenáni řádem Za statečnost, jejich zásah byl v poučném rozkaze velitele brigády dáván příkladem, jednotka v Dolní Světlé byla početně posílena. Tolik o případu hovoří archivní prameny Pohraniční stráže.[4]

Další pátrání v režii StB

Vzhledem k důvodnému podezření na příslušnost zastřeleného k zahraniční rozvědce byli přivoláni i příslušníci Krajské správy Státní bezpečnosti (KS StB) Liberec, kteří se podíleli na průzkumu místa činu a poté případ převzala (včetně písemností k němu a věcích zastřeleného) pražská II. správa StB (dále jen II. S) prostřednictvím zpravodajského odboru velitelství PS.

Před příslušníky výše zmíněné kontrarozvědky stál prvořadý úkol identifikace zastřeleného a následně odhalení jeho československých spolupracovníků.

Ověření občanského průkazu a adresy trvalého pobytu potvrdilo domněnku, že doklady jsou krycí,[5] účinkem se minula celostátní pátrací relace, výsledek nepřinesly ani výslechy uvězněných agentů-chodců k fotografii neznámého, naprázdno vyšly i prověrky v albech emigrantů, nařízené na všech KS Státní i Veřejné bezpečnosti.[6]

Na technické IX. správě mezitím vyvolali získaný fotografický materiál a předali jej k analýze. Na negativech a v zadržených písemnostech objevili příslušníci zpravodajské úkoly určené československým spolupracovníkům a zejména adresy osob z NDR i Československa; ty se pak staly cílem další pozornosti.

Jedním z kontaktů byla adresa Hildy Šírové z Varnsdorfu, č. p. 1373, s poznámkou: *„100 korun“*. Aby zjistili vazby Šírové na zastřeleného, vyslali k ní příslušníci liberecké StB na návštěvu svého spolupracovníka. Při ní mu „náhodou“ vypadla fotografie neznámého, ona na ni však nijak nereagovala. V první fázi se tedy akce setkala s nezdarem,[7] z konspiračních důvodů přistoupili k výslechu Hildy Šírové až později.

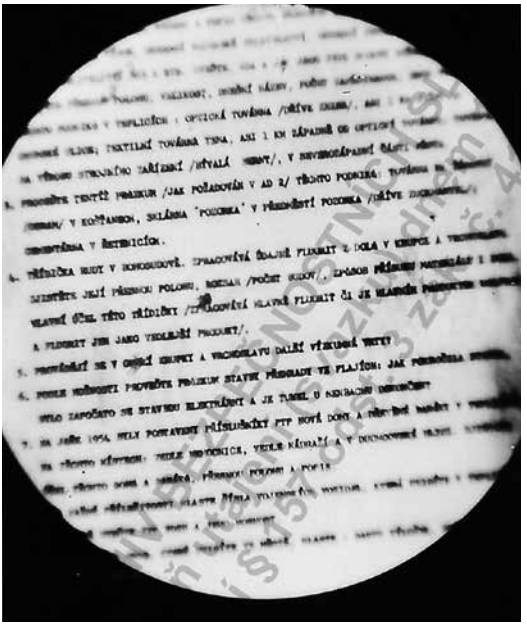
Další zajištěnou adresou bylo bydliště Anny Pohlové z východoněmeckého Eibau. Na součinnostní schůzce ve Varnsdorfu požádali příslušníci II. S své východoněmecké kolegy o její výslech. Bezpečnostní pracovníci NDR ji na 19. května a 29. června 1955

4 ABS, f. PS, nezpracováno, vyšetřovací zpráva Použití zbraně s výsledkem a s úspěchem proti agentu CIC u 4. pohraniční roty – hlášení, č. j. PS-0281/11-OS-55 z dubna 1955. Popis případu zastřelení kurýra vychází z této zprávy, jiný zdroj informací se bohužel nedochoval.

5 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 35–36.

6 Tamtéž, s. 38–39.

7 Tamtéž, s. 5_7_0048.

Dokument č. 9

Opis správy na mikrotečce .

1/ nečitelný / ..... Okresní národní výbor ..... Okresní voj. velitelství ..... Okr. výbor KSČ Okresní velitelství SNB a Stb uveďte, zda a jak jsou tyto budovy střeženy.

2/ Zjistěte přesnou polohu, velikost, dnešní název, počet zaměstnanců ..... výboru v těchto podnicích v Teplicích : Optická továrna / dříve ZEISS/ asi 1 km od Ch ... ké ulice, textilní továrna TEBA asi 1 km západně od optické továrny, továrna na výrobu strojních zařízení / býv. KERMI/ v severozápadní části města.

3/ Proveďte tentýž průzkum jak požadováno odd. 2. těchto podniků : továrna na žárovky / OSRAM v Košťanech/ sklárna POHOŘELÁ, předměstí POHOŘELÁ, dříve Cukmandl, cementárna Štětnice.

4/ Třídička rudy v Bohosudově, zpracovává ušlapně fluorit z dolu v Krupce a Vrchoslavu. Zjistěte její přesnou polohu, rozsah / počet budov/, způsob přísunu materiálu z dolu. Hlavní účel této třídičky / zpracovává hlavně fluorit, či je hlavním produktem wolfram a fluorit jen jako vedlejší produkt.

5/ Provádějí se v okolí Krupky a Vrchoslavu další výzkumné vrty ?

6/ Podle možnosti proveďte průzkum stavby přehrady ve Fládjích : jak pokročila stavba, bylo započato se stavbou elektrárny a je tunel u Senbachu dokončen ?

7/ Na jaře 1954 byly postaveny příslušníky PTP nové domy a baráky v Teplicích na těchto místech : vedle nemocnice, vedle nádraží a v Duchcovské ulici. Zjistěte účel těchto domů a baráků, přesnou polohu a popis.

Dokument z mikrotečky a část jeho opisu.
ABS, f. 323-6-8.

předvolali do Drážďan. Při výslechu Anna Pohlová, dámská krejčová odsunutá ze Sudet, identifikovala neznámého muže jako Bedřicha Lorenze ml. z Varnsdorfu. Její syn, který válku nepřežil, s ním studoval ve stejné třídě na střední škole. S rodinou Lorenzových zůstala v kontaktu i ve složitém poválečném období. Muž na fotografii, Bedřich Lorenz, jí dodával pašované látky z Čech, jeho manželka si u ní nechávala pravidelně šít šaty. Zatímco s ním byla ve styku spíše obchodním, s jeho matkou udržovala styky přátelské. Pravidelně si dopisovaly, v roce 1954 ji Pohlová navštívila v jejím bydlišti v západoněmeckém Trieru. Znala proto i další podrobnosti: Bedřich Lorenz údajně kolem roku 1948 následoval svou manželku německé národnosti Christinu, roz. Heldovou, z českých Sudet do Východního Německa a v roce 1951 emigrovali do západoněmeckého Trieru. Zde si zřídil živnost jako obchodní cestující s textilem. Při návštěvě Pohlová nabyla dojmu, že se mu v obchodě příliš nedaří. Přesto ale vedl příkladný manželský život, měl asi osmiletou dceru a z poslední korespondence věděla, že čekají druhé dítě. Vyslýchající jí nesdělili, že její známý Bedřich Lorenz ml. zemřel rukou československých pohraničníků, je však možné, že o jeho pohřešování již z korespondence věděla.[8]

Příslušníci StB vyhodnotili ztotožnění zastřeleného jako téměř stoprocentní a vzhledem k důvodnému podezření z jeho zapojení do špionážní sítě žádali po

8 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 1_7_0057, s. 1_7_0064-66.

svých protějšcích další informace. Ti přislíbili zvážit zapojení Anny Pohlové jako tajné spolupracovnice proti rodině Lorenzů.[9] Další zprávy z Východního Německa sice přišly, avšak zdánlivě jiného ražení.

Mrtvá schránka u železniční trati

Dne 15. srpna 1955 doprovázeli východoněmečtí pohraničníci svobodník Unger a vojín König z jednotky Eckartsberg československý vlak č. 8944, který na pravidelné lince Varnsdorf – Liberec přejížděl přes německé území. V půl dvanácté zastavil na vjezdovém návěstidle před stanicí Mittelherwigsdorf. Jeden z příslušníků (NDR) seskočil z vlaku a přibližně sto padesát metrů před návěstidlem něco usilovně hledal. Po chvíli se vrátil zpět a v ruce nesl vycpanou starou punčochu. Se slovy, že ji našel již podruhé, poprvé mu vypadla z jedoucího vlaku, balíček otevřel. Zjistil, že našel mrtvou schránku – složené papíry, popsané českým rukopisným

Milý pane Bedřichu !

Plánek Děčína pošlu s fotografiemi příště, když možno pozměňte den, místo 30.12 již 29.12. , totiž nechtěla bych jet těsně před Sylvestrem, ano ? Tak prosím již 29.12. Pojedu vždy přímo z Teplic v 9.38 příjezd Liberec 14.10, jest to plzeňský rychlík a nemusím nikde přestupovat. Z Varnsdorfu vyjíždí ve 12-44 hod. zpět pojedu vždy z Liberce v 15.05 hod. příjezd Varnsdorf 16.14 hod. Podejte zprávu jak tentokráte dopadlo již 9.10 a 11.12, když možno abych byla klidná v práci. Můžete klidně 19., 20., 21.12 opakovat. Dávejte pozor trať hlídána ! Chtěla bych být již u Vás jest neklidná doba, stejně nedoufám, že můj cíl bude splněn. Pozdravujte a buďte všichni zdrávi, já prodělávám prudkou chřipku již od 18.11. se mě nedaří dobře, J A N mě viděl měla jsem u nosu a úst samé opary od horečky.

Mit GOTT !

Část opisu špionážních zpráv nalezených u trati.
ABS, f. 323-6-9.

9 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 58. Další informace od Pohlové se v případu již nevyskytují, pravděpodobně spolupráci odmítla.

i strojopisným textem, a náčrty zabalené v kusu igelitového ubrusu. To už si ho všiml průvodčí vlaku, jinak tajný spolupracovník železničního útvaru SNB, a chtěl balíček od pohraničníka získat. Ten odmítl nález vydat, průvodčímu řekl, že schránku po službě odevzdá svému veliteli. Prý je to již poněkolikáté, co zjistil předávání zpráv podobným způsobem.[10]

Písemnosti ze schránky převzali příslušníci liberecké KS StB dne 19. srpna 1955 od východoněmeckých kolegů na schůzce v Tomášově. Po jejich prostudování zjistili, že se vztahují převážně k objektům v ústeckém kraji a postoupili je KS StB Ústí nad Labem.[11] Tam rozborem dospěli k hypotéze, že pisatelkou je žena zřejmě z Teplic, a do případu zasvětili příslušníky Okresního oddělení (OO) StB Teplice. Na společné operativní poradě 22. srpna 1955 k akci pojmenované „Trať", určili postup k odhalení teplické špionky:

– osoby, procházející zprávami většinou jako zdroje zpráv, podrobit přísně konspirativní prověrce a zjistit jejich kontakty,
– od podezřelých osob sehnat vzorky rukopisu a vzorky písma jim přístupných psacích strojů, odebrané vzorky porovnat s originálem.[12]

Případ za KS Ústí řídil por. Miloš Hingar a za OO Teplice npor. Navrátil. Příslušníci StB na přelomu srpna a září prověřovali okruh asi dvaceti osob. Vedle administrativního šetření nasadili proti podezřelým postupně i operativní úkony: kontrolu korespondence, tajné spolupracovníky, bytové odposlechy a sledování.

Mezi prověřovanými byl mj. Karel Tranta (nar. 1922), jedna zpráva z „balíčku" ho uváděla jako zdroj informací o rudném dole v Cínovci a současně jako organizátora tamní stávky. Když se ukázala pravdivost jeho organizátorství, příbuzenský vztah se dvěma dalšími prameny zpráv a jeho kriminální minulost (odsouzen na tři roky vězení za šmelinu), zaměřila se pozornost StB na osoby, se kterými byl ve styku. Mezi nimi byla i modistka Ruth Hellerová (nar. 1910), která podle pátrací hypotézy naplňovala kritéria pisatelky zpráv. Její rukopis získali ze žádosti o občanský průkaz 1. září 1955, porovnáním s rukopisem špionážních zpráv ale zjistili, že tentokrát sklapla past naprázdno, nicméně StB nadále prověřovala osoby z jejího okruhu. To ji dovedlo k její přítelkyni Albertině Kosinové (nar. 1916). Hellerová s Kosinovou se seznámily prostřednictvím svých manželů. Oba muži židovského vyznání utekli za války před Hitlerem do Palestiny, zde se zapsali do zahraniční československé armády, v jejích řadách se po ukončení bojů v Africe dostali do Anglie a po válce zpět do Československa. Přátelství a vzájemný kontakt udržovali i nadále.

Albertina Kosinová bydlela s manželem Valtrem v Teplicích a podle vyšetřovacího hypotetického „profilu pachatelky" patřila mezi další hlavní podezřelé. Státní bezpečnost se dostala do její blízkosti prostřednictvím tajné spolupracovnice Anny

10 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 3_7_004.
11 Tamtéž, s. 2_7_007.
12 Tamtéž, s. 2_7_008.

Vančurové, (nar. 1919), krycím jménem „Anita“.[13] StB v Teplicích ji získala ke spolupráci 25. července 1955 poté, co z vlastní iniciativy oznámila rozšiřování letáků Svobodné Evropy po městě.[14] Řídící důstojníci hodnotili „Anitu“ jako inteligentní, komunikativní, uměla česky i německy, velice si prý potrpěla na dobré oblečení a cítila se být součástí lepší teplické společnosti.[15]

Albertina a Anna se znaly ze svého rodiště v jižních Čechách, pravidelně se vídaly a navštěvovaly i v poválečných Teplicích. Při jedné z návštěv si v rozhovoru vzájemně stěžovaly na nedostatek peněz. Manžel Vančurové byl ve vyšetřovací vazbě (později odsouzen na dva roky odnětí svobody za rozkrádání). Nezaměstnaná Kosinová byla bez stálého příjmu a její manžel byl mnoho měsíců nemocný, musela tedy dokázat nakoupit týdně pro dva lidi za dvě stě padesát korun. Anna Vančurová poučená svým řídícím důstojníkem, kam směřovat konverzaci, projevila obdivný úžas a poprosila kamarádku, aby jí takový nákup sepsala. Polichocená Albertina se nedala odradit ani manželem, který ji okřikoval, aby nic nepsala. Tak se „Anita“ dostala k rukopisu Albertiny.

Dne 6. září 1955 se konala schůzka „řídího orgána“ nadporučíka Navrátila z OO Teplice a „Anity“. Zřejmě k nelibosti obou jmenovaných si účast na schůzce vyhradil také, ač hodnostně nižší, přesto v akci nadřízený poručík Hingar z KS Ústí. Svoji přítomnost zdůvodnil tím, že *„[…] jmenovaná má dotyk na hlavní osobu z akce […] aby mohl posoudit, jak dalece je účelné se jmenovanou v daném případě spolupracovat.*“[16] Schůzka byla naplánována na 21:45 a Anna Vančurová očekávala Navrátila sama v bytě. I v tomto případě se patrně opakoval poměrně běžný jev, kdy se spolupracovnice citově navázala na svého řídícího důstojníka, a to i přesto (možná proto), že její manžel čekal ve vyšetřovací vazbě na soud.[17]

Ačkoliv v záznamu ze schůzky poručík Hingar vypeskoval „soudruha“ Navrátila za to, že by mohl na nevhodné schůzky v bytě se spolupracovnicí brzy doplatit,[18] a nařídil příští schůzky vykonávat vždy za přítomnosti příslušníka z KS Ústí, získali rukopis Albertiny Kosinové. Prvním porovnání zjistili, že odhalili totožnost neznámé špionky. Vedle této přímé indicie měli další nepřímé: v nalezených zprávách se hovoří o problematice výroby spartakiádních úborů, přičemž Kosina a Kurt Heller pracovali v oděvním průmyslu, zprávy byly nejen z Teplic, ale i ze vzdálenějších míst severu Čech (podle „Anity“ Kosinová velice často „bezdůvodně“ cestovala). Poslední indicii přineslo propojení nálezu mrtvé schránky u východoněmeckých železničních

13 V protokolech též „Anyta“ a „Erika“; podle záznamů evidenčních pomůcek však pravděpodobně spolupracovala s StB již od roku 1954.

14 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 5_7_0049.

15 Tamtéž.

16 Tamtéž, s. 2_7_0019.

17 Tamtéž. Anna Vančurová během rozhovoru např. poukazovala na to, že ještě má slunečnice, které spolu s příslušníkem při schůzce trhali.

18 Tamtéž.

kolejí a případu zastřeleného agenta „Valtery“ (v Ústí nevěděli, že II. S již zjistila pravé jméno zastřeleného) – náznak stál v písemnostech zastřeleného agenta v kolonce odměny: písmeno K.

Pod konspirativní kontrolou StB

Dne 7. září 1955 již měli ústečtí příslušníci písmoznalcem potvrzenou domněnku o Albertině Kosinové jakožto pisatelce špionážních zpráv. O vysoce pravděpodobném propojení případů „Valtera“ a „Trať“ informovali nadřízenou II. správu. Na společné operativní poradě porovnáním obou svazků nalezli shodné části špionážní zprávy z mrtvé schránky („Trať“) s instrukcemi, které nesl Lorenz ml. („Valtera“) a stejné výpisy z vlakového jízdního řádu. Spojením případů a stanovením dalšího společného postupu příslušníků II. S, KS SNB Ústí nad Labem a OO StB Teplice vznikla akce „Terat“.[19] Shodli se na použití operativních prostředků proti Albertině Kosinové a jejímu manželu Valtrovi. Kromě již zmíněné kontroly korespondence, sledování a domácích odposlechů připravovali i „tajnou odluku“ Albertiny Kosinové.

„Tajná odluka“, reziduum z konce čtyřicátých let, neznamená nic jiného nežli únos v režii StB, během něhož se „odloučená“ osoba dostane do situace, která povede k získání informací zejména o dalších lidech zapojených do špionážní činnosti. Akce mohla vypadat např. tak, že neznámí muži vlákají do vozu zájmovou osobu a odvezou ji do konspiračního objektu. Během jízdy se představí jako spolupracovníci zahraniční tajné služby s úkolem dopravit ji k nadřízenému důstojníkovi. V konspiračním objektu je mezi náležitými rekvizitami připravený další příslušník StB vystupující v roli rezidenta popř. kádrového příslušníka zahraniční rozvědky, získá si důvěru unesené osoby a během zpravodajského výslechu se dozví požadované informace. V této souvislosti bylo v součinnosti se spolupracovníky na ministerstvu vnitřního obchodu připravováno vyslání Valtra Kosiny na měsíční odborné školení, aby během „odluky“ manželky nealarmoval SNB. Když se ukázalo, že je dlouhodoběji ve stavu nemocných a podnik připravuje jeho propuštění, zařizovali mu pro dobu únosu dočasný lázeňský pobyt. K „tajné odluce“ Albertiny Kosinové nakonec nedošlo, k nasazení ostatních operativních prostředků ano.

StB instalovala bytový odposlech u Kosinů na počátku října 1955. Od osvědčené spolupracovnice „Anity“ získali nákres jejich bytu na Stavebním úřadě v Teplicích plány celého bytového domu Na Spravedlnosti 1. Z nich zjistili bezprostřední sousedy Kosinů a jednoho z nich, člena KSČ,[20] příslušníci „vytypovali“ a prověřili jako jednorázového spolupracovníka. Předestřeli mu legendu, že v jeho bytě žádají ubytovaní manželského páru příslušníků ministerstva vnitra, který bude v Teplicích na dovolené. Soused souhlasil s dočasným vyklizením místnosti bezprostředně

19 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 2_7_0027, z počátku byla akce někdy nazývána též „Tarat“.

20 Jeho totožnost se kromě data narození 7. 10. 1899 nepodařilo zjistit.

sousedící s bytem Kosinů, navíc iniciativně nabídl stravování ubytovaných. Poté, co novopečený spolupracovník s manželkou podepsali místopřísežné prohlášení mlčenlivosti o příslušnosti své návštěvy u SNB, přistoupila StB dne 6. října 1955 k montáži zařízení. Na tento den zařídila manželce jednorázového spolupracovníka léčení v Karlových Varech, jemu samotnému v zaměstnání tolik práce, že do večera nemohl pracoviště opustit. Manžele Kosinovy předvolali k tajemníkovi ONV, aby podali pracovníkovi Statistického úřadu vysvětlení k některým nejasnostem z doby jejich národního správcování v Horním Jiřetíně. V roli úředníka vystupoval příslušník KS Ústí nad Labem podporučík Kolařík, který si nastudoval archivní materiály podniku a *„[…] rozhovor vedl v tom směru, že manželé se ve svých odpovědích navzájem rozcházeli a jeden druhého přesvědčoval o pravdivosti údajů, čímž bylo získáno dost času.“*[21] Pracovníci IX. správy SNB umístili odposlech do společné zdi bytů Kosinových a souseda-spolupracovníka.

Souběžně s instalací odposlechu bylo zahájeno sledování. StB v blízkosti bydliště Kosinových zřídila „opěrný bod“ pro tříčlennou sledovací skupinu a zavedla mezi nasazenými operativci a štábem akce permanentní rádiové spojení. Pokud odposlechem zaznamenali odchod nájemníků nebo jejich návštěvy z bytu, uvědomili o tom štáb a ten aktivoval sledovací skupinu, která zájmové osoby přebírala. Výsledky odposlechů se nahrávaly na magnetofonové pásky, nahrané cívky si příslušníci předávali v určený čas na určeném místě. Protože se manželé Kosinovi doma mezi sebou bavili německy, vyžádali si ústečtí příslušníci výpomoc překladatele z KS Liberec, který měl údajně větší zkušenosti. Aparát po počátečních závadách a opravách fungoval, byť ne k úplné spokojenosti, problémy se slyšitelností se objevovaly po celou dobu akce.

Po operativní stránce nepřineslo nasazení odposlechů do bytu Kosinových valné výsledky, žádná důležitá návštěva, např. agent ze zahraničí, nepřišla, mimo Teplice Kosinová vyrazila pouze jednou, což ale odposlech nezaznamenal, a o Lorenzovi ani o špionáži se Kosinovi nebavili. Pouze 20. října 1955 vybízel Kosina manželku, *„[…] aby napsala dopis, že přece nebude čekat, až přijde“*[22]; výzva se mohla, ale nemusela, týkat Lorenze, aby uspíšila jeho návštěvu spojenou s výplatou odměny za spolupráci, která by vylepšila jejich tíživou materiální situaci.

StB z odposlechů vyhotovovala svodky a soustřeďovala ve svazku. Z písemných hlášení začínajících úslovím *„Spolupracovník Tužka navštívil byt manželů Kosinových v 8 ráno“* (což znamenalo, že odposlech bytu zahájili v 8:00) je zřejmé, že manželé žili v hmotné tísni, například se hádali, zda si mohou dovolit koupit brambory k jídlu. Oba byli odkázáni na Valtrův plat, on byl však delší dobu na nemocenské, a na přivýdělek, který Albertina Kosinová měla z pletení podprsenek.[23] Z jejich finanční situace plynuly neshody a četné těžké hádky, manželství poznamenaly i předchozí časté cesty Albertiny, které podnikala ve službách Bedřicha Lorenze ml. (viz dále), o jejichž

21 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 7_7_006.

22 Tamtéž, s. 3_7_0043.

23 Pro ilustraci: účtovala si 25 Kčs za kus.

účelu nebyl manžel úplně informován a spojoval je s možnou nevěrou. Manželovu výzvu, *„aby napsala dopis“*, odmítla s tím, že se obává kontroly korespondence ze strany StB. Manžel s ní posměšně nesouhlasil, avšak o pár dnů později změnil názor nad dopisem od přátel s podivně zalepenou obálkou, který jim šel z Prahy pět dní. Kosinovi se podruhé snad o Lorenzovi zmiňují až 9. listopadu 1955. V hlášení „spolupracovníka Tužky“ je záznam ne zcela smysluplný, poznamenaný sníženou slyšitelností, kdy Kosinová říká: *„[…] já jsem tam měla 20. srpna jít a kdybych tam šla, ale ten chlap byl u nás v říjnu a měl být zastřelen.*“[24] Zda se zmínka týkala Bedřicha Lorenze „Valtery“ (a zastřelení agenta se proslýchalo), však není stoprocentní.

Dá se říci, že zavedení odposlechů přineslo následující poznatky:

– zjištění další nepřímé indicie potvrzující spojitost Kosinové a Lorenze: Valtr oslovoval manželku Inko a jméno Inka bylo v i písemnostech zastřeleného;
– zachycení dalších kontaktů Kosinových, které pak průběžně prověřovali a zejména získávali vzorky jejich rukopisů a písma psacích strojů.

Tímto způsobem 21. října 1955 StB vypátrala, že Kosinovi jsou v pravidelném kontaktu s Janem a Věrou Ježkovými z Prahy. Během jejich prověřování vyšla 1. listopadu 1955 najevo skutečnost, že písmo psacího stroje, kterým vyplnili formulář domovní přihlášky, se shoduje s písmem, kterým byla napsána jedna ze zpráv v mrtvé schránce u německých železničních kolejí.[25] Takto odhalila StB druhého pisatele zpráv.

Přítelkyně „Anita“ a její role

Na odhalení špionážních spolupracovníků měla z použitých operativních prostředků největší zásluhu Anna Vančurová „Anita“. Zajímavé je, že na počátku sloučení akcí „Trať“ a „Valtera“ do akce „Terat“ se mezi pražskými příslušníky na jedné straně a příslušníky z Ústí a Teplic na straně druhé rozpoutal kompetenční spor o dalším nasazení „Anity“. Pražská II. správa se zásadně stavěla proti, podle ní hrozilo reálné nebezpečí, že „Anita“ vyzradí Kosinové zájem StB o její osobu. Argumentovali jejich vzájemnými osobními vazbami a „nedostatečným řízením“ (podezření z udržování intimního poměru s řídícím důstojníkem). Dále II. S uváděla: když jim „Anita“ předávala lístek o nákupech psaný Kosinovou, ptala se, na co StB lístek bude, prý by nerada někomu ublížila[26], a sama vyslovila hypotézu, že se tu nejedná o zboží, ale o rukopis. Valtr Kosina nabádal manželku, ať nic nepíše, i z toho StB usuzovala, že „Anitu“ podezírá.

Příslušníci z KS Ústí a z OO Teplice jednoduše kontrovali, že nikoho jiného do akce nemají, spolupracovník „Adam“, kterého chtěli zapojit, se ukázal nepoužitelný. „Anitu“ nakonec v akci ponechali při zvýšené kontrole, to obnášelo i tajné zavedení odposlechu v jejím bytě. Dne 7. října 1955 požádal npor. Novotný Annu Vančurovou

24 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV s. 3_7_0061.

25 Tamtéž, 2_7_0058.

26 Tamtéž, 2_7_0019.

o klíče od bytu s tím, že se v něm sejde s agentem. Dcera Eva byla celý den ve škole v Ústí nad Labem a příslušníci IX. správy měli dostatek času pro zabudování odposlechu. Linka byla vyvedena do místnosti v dětských jeslích, pod legendou dlouhodobějšího cvičení Svazarmu zapůjčil prostor předseda teplické samosprávy. Odposlechem příslušníci ověřovali její loajalitu a plnění zadaných úkolů. Například 11. října 1955 podle hlášení *„[…] pozvala Anita do svého bytu ing. Paidara, který je objektem OO-MV Teplice a dle vytěžování Jiskry* [odposlechu] *bylo zjištěno, že si vedla velice takticky a rozhovor vždy směřoval tak, jak byla pro tento účel instruována. Zde byla poprvé spolupracovnice Anita prověřena.“*[27]

Další prověrku „Anity“ a zároveň provokaci řízenou StB zaznamenalo odposlechové zařízení 2. listopadu 1955 v bytě u Kosinů. Podle instrukcí řídícího důstojníka řekla Vančurová „Anita“ během své návštěvy Valtru Kosinovi, že její manžel, který momentálně čeká v pankrácké věznici na soud, nechal doma *„všelijaké dokumenty“* ze svého posledního zaměstnání a ona má nyní strach, aby někomu z rodiny neuškodily, proto by ho chtěla požádat o jejich dočasnou úschovu. K velkému údivu příslušníků StB neprojevil Kosina o dokumenty zájem, Vančurové odpověděl, že se poradí s manželkou.[28] Ve smyslu instrukcí je Vančurová pozvala na 6. listopadu do svého bytu, kde je chtěla seznámit se stavebními plány podstavenými StB. Jakkoliv se „Anita“ z počátku bránila tomu, aby své přítelkyni neublížila, v listopadu 1955 se již na provokaci StB vůči Kosinovým podílela.

Dalšího špiona si slibovali odhalit v Karlu Slavatovi, t. č. vojákovi základní služby ve Slaném, uvedeného v zadržených zprávách jako jeden z pramenů. Na zásah teplických příslušníků ho prostřednictvím kolegů ze Správy vojenské kontrarozvědky (VKR) uvolnili ve dnech 15.–16. října 1955 z vojny na dovolenou. Předpokládali, že pokud patří do špionážní skupiny okolo Kosinové, využije dovolenku k předání zpráv, které na vojně nashromáždil. Prostřednictvím odposlechu pak chtěli zadokumentovat jejich případné odevzdání. Ačkoliv záměr nevyšel a Slavata se s Kosinovými vůbec nesešel, zařídili jeho převelení k dělostřeleckému oddílu, kde byl nadále pod kontrolou spolupracovníka VKR Hanze, rodáka z Teplic, německé národnosti, taktéž vojáka základní služby.

Ačkoliv příslušníci StB zdůrazňovali nutnost maximální možné konspirace při šetření osob sledovaných v akci „Terat“, přesto došlo k jejímu porušení. Dne 8. listopadu 1955 důvěrně sdělila správcová domu Věře Ježkové, že se po ní ptali z SNB. Ježková se hned druhý den jela za svou přítelkyní Kosinovou poradit a zároveň ji varovat.

Věra Ježková se domnívala, že byly odhaleny dopisy, které přes Kosinovou zasílal její bratr Dušan Červinka z Austrálie, a obávala se domovních prohlídek. Varovala přítelkyni a nabádala ji, aby spálila vše, co by jim mohlo v případě domovní

27 Tamtéž, 7_7_007.

28 Tamtéž, 3_7_0058.

prohlídky uškodit, Kosinová se zdráhala, *„[…] aby přišlo tolik z jejího úsilí nazmar*."[29] Tehdy došla příslušníkům StB trpělivost. Když na druhé straně aparátu slyšeli, jak si dvě hlavní podezřelé povídají *„[…] co s tím mají dělat? […] spálit […]"*, spolu s výše citovanými větami Kosinové o 20. srpnu a o zastřelení, uvedlo to s největší pravděpodobností celou věc do pohybu a přistoupili k zatýkání pro *„operativní narušení"*.[30] Zřejmě kvůli akutnímu nebezpečí zničení doličného materiálu se rozhodli ukončit „rozpracování" a přistoupili k „realizaci". U bytu zazvonila sledovací skupina, přítomné zatkla a převezla do vyšetřovací věznice KS Ústí nad Labem v Litoměřicích. Ještě téhož dne zatkli v pražské dílně manžela Věry Ježkové Jana a pro další osoby si StB přišla po výsleších výše jmenovaných – 19. listopadu 1955 zatkli bratra Věry Ježkové (nar. 1908) Miloslava Červinku (nar. 1906), bratra Josefa Ježka (nar. 1896) Jana Ježka (nar. 1909) a následující den Jana Doležala (nar. 1899).

Způsob vyšetřování zatčených osob

Uvalení vyšetřovací vazby ve věznici v Litoměřicích znamenalo pro zatčené čelit útrapám. Jak prokázal výsledek šetření vojenské kontrarozvědky (VKR) při jedné z prvních reflexí činnosti StB v polovině padesátých let, bylo páchání fyzického a psychického násilí na vyšetřovaných u KS Ústí nad Labem na konci čtyřicátých a počátku padesátých let běžnou metodou, kterou podřízeným schvaloval i tehdejší náčelník vyšetřovacího odboru Jaroslav Kuba. Inspekce zaznamenala případy bití, odpírání stravy, spánku, zavírání do temnice, na samotku, vydírání či lživé přísliby propuštění výměnou za křivé svědectví.[31] Vyšetřovatelé nejednali s „třídním nepřítelem" mírněji a humánněji ani později, IMV zjistila psychické týrání, vyhrožování a nátlak na vyšetřovance i v době popisovaného děje – v roce 1955.[32]

Vyšetřovaní si stěžovali i na poměry v ruzyňské věznici, kam je převezli 31. prosince 1955. Přímé zprávy o podmínkách ve vazbě nejsou k dispozici, lze si o nich vytvořit částečný obraz mj. ze zmínek o zdravotních následcích zaznamenaných v protokole o hlavním líčení.[33]

Albertina Kosinová ztratila během vyšetřování na váze dvacet kilogramů, po čtyřech měsících u ní konstatoval vězeňský lékař zrakové a sluchové halucinace, sebevražedné tendence a doporučoval urychlené ukončení vyšetřování.[34]

Na špatný zdravotní stav ve vazbě si později při soudním líčení stěžoval i Jan Ježek, který se údajně nervově zhroutil v ruzyňské cele v červnu 1956. Uváděl, že trpěl halucinacemi, ale i přesto s ním prý dál sepisovali protokoly, které z těchto důvodů

29 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV, osobní svazek Ježková, s. 343–344.

30 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319_MV_5_7_0048.

31 ABS, f. A 8, inv. j. 40-8.

32 Tamtéž, inv. j. 261.

33 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV, hlavní svazek s. 49–55.

34 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 37, 53.

nesouhlasí se skutečností.[35] Trýznění potkalo zřejmě každého z vyšetřovaných, např. Jan Ježek před soudem uvedl: „*Červinka býval vždycky velmi pohotový, dnes ho nepoznávám, domnívám se, že musí být nemocen.*"

O nervových potížích ve vyšetřovací vazbě hovořil při soudním líčení také Valtr Kosina.[36]

František Bezecný, který byl v souvislosti s akcí „Terat" zatčen později, uvedl, že „*[…] protokol čtený u soudu neodpovídá skutečnosti, šlo prý o stylizaci vyšetřovatele […] Sám po výslechu protokol nečetl: […] byl jsem po celonočním výslechu úplně zničen. Neodvážil jsem se odmítnout podepsat protokol.*"[37]

„Anitě" se svěřila přítelkyně Winklerová, že se k ní v litoměřické věznici nešetrně chovali a manželovi drženému rovněž ve vazbě „*[…] říkali, že ta jeho děvka* [manželka] *stejně nic nedělá, že má milence, se kterým se válí jen v posteli.*"[38]

„Hlava špionážní skupiny" v rukou vyšetřovatelů

Následující text je postaven na výpovědích z vyšetřovacích spisů, které vznikaly za uvedených okolností. I přes snahu o kritiku pramene, není bohužel možné mnohé údaje ve spisech ověřit, některé pasáže v textu se tak mohou odlišovat od skutečnosti.

Téměř všechny zprávy nalezené východoněmeckými pohraničníky nesly rukopis Albertiny Kosinové, proto se jako hlavní podezřelá dostala do středu zájmu vyšetřovatelů. Hypotézu o „hlavě skupiny" potvrdily i výsledky domovních prohlídek. U Kosinů našli sedm listů pokynů ke špionážní činnosti, vysvětlení významu hesel vysílaných Svobodnou Evropou, poznámky k ústním pokynům od řídících agentů, čtyři listy zpráv psaných Kosinovou a čtyři listy zpráv psané dosud neznámou osobou, poznámky k vyplaceným odměnám a náhradám od agentů, plány cest k získávání zpráv, plánky a poznámky k dislokaci vojenských objektů, poznámky k provozu na železnici a několik dalších dílčích poznámek podobného charakteru.[39]

Ihned po zatčení byla Kosinová podrobena celonočnímu výslechu, další následovaly, a nelze předpokládat, že si přes den na cele odpočinula a načerpala síly. Ve snaze chránit sebe, manžela a přátele se dlouho snažila vzdorovat, zapírat a vypovídat jen ke skutečnostem, které byly StB známé. Postupně ve výslechových protokolech nalézáme známky rezignace, zvláště poté, co je usvědčována souběžně vyslýchanými osobami, které kryla. Časem je rezignovanější, ve výpovědích konkrétnější a detailnější. Současně se změnou jejího postoje přecházejí vyšetřovatelé „za odměnu" na denní a kratší formu výslechů. Právě její výslechy odhalují dosud skryté pozadí případu.

35 Tamtéž, hlavní svazek, s. 50.

36 Tamtéž, s. 54, 56.

37 Tamtéž, s. 55.

38 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, 6_7_26. Winklerovi nebyli ve vězení v souvislosti s akcí „Terat", uvádím jejich případ pro ilustraci poměrů v litoměřické věznici.

39 Tamtéž, s. 22.

Albertina Kosinová se narodila 2. března 1916 v Českých Budějovicích jako nemanželská dcera Marie Chaloupkové, která v té době vedla domácnost svých rodičů. Křestní jméno dostala po svém otci Albertu Kováczovi, poddůstojníkovi c. k. rakousko-uherské armády, který se k dceři nehlásil a s rodinou nežil.[40]

Když bylo Albertině šest let, její matka se provdala za Jana Pösingera, který Albertinu adoptoval. Manželství trvalo krátce, po rozvodu žila u svých prarodičů v Českých Budějovicích. Zde vychodila pět obecných a tři měšťanské školní třídy v německém jazyce. V kadeřnickém salonu Franz v Českých Budějovicích se vyučila kadeřnicí a pracovala tu až do roku 1938. Tehdy se seznámila s Waltrem Luftem, přestěhovali se do Litoměřic a o rok později se za něho provdala. Její manžel byl vedoucím prodejny Direkta v tehdejším Leutensdorfu (později Litvínově). Jako německý občan narukoval do německé armády a zúčastnil se tažení do Norska a Francie, v roce 1942 padl na východní frontě.

Po smrti manžela byla Albertina, tehdy Luftová, pověřena vedením prodejny Direkta, v letech 1945 až 1946 zde pracovala jako prodavačka. Poválečné roky prožila v obavách z odsunu, prvním manželstvím získala německé občanství a již dříve se hlásila k německé národnosti. V roce 1946 se sblížila s Valtrem Kosinou, mužem židovského vyznání, demobilizovaným vojákem československé západní armády, který během války stál na druhé straně fronty než její první manžel. Valtr Kosina, kterému do národní správy svěřili podnik na výrobu dámského spodního prádla Wegena v Horním Jiřetíně, v roce 1946 „vyreklamoval" Albertinu Luftovou z odsunu jako „*nepostradatelnou odbornici*" pro „svůj" podnik a současně se zavázal o ni postarat, „*aby nebyla na obtíž státu nebo veřejné dobročinnosti*".[41] Dne 25. října 1947 uzavřeli sňatek a zřejmě díky tomu byla ušetřena odsunu. Po znárodnění Wegeny se dostali do existenčních potíží, proto stále častěji uvažovali o emigraci do zahraničí – v Německu žili její bratr a odsunutí prarodiče,[42] v USA Kosinův strýc.

Valtr Kosina byl po návratu ze západní armády do Československa rozčarován, nenašel nikoho z příbuzných, nedostal národní správcovství podle svých představ a neustále se potýkal s projevy rasismu; po straně se mu donášely nadávky

40 ABS, f. Vyšetřovací spisy, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 259, 290. Být nemanželské dítě znamenalo společenskou degradaci. O tom, že svůj původ Albertina Kosinová těžce nesla, svědčí „úprava" rodného listu, kdy kolonku původ: „*mimomanželský*" změnila vygumováním na „*manželský*" a v úředním styku pak používala fotokopii, na které již nebylo padělání tolik patrné.

41 Tamtéž, osobní svazek Valtr Kosina, dokument č. 2, žádost o vynětí z odsunu adresovaná ministerstvu vnitra.

42 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 281–284. Podvodem si opatřila rakouské cestovní doklady a do Německa poslala po známém ukrýt několik cenností a šperků. Ještě před koncem války se pokoušela se známými vycestovat autem do Rakouska, automobil měl cestou v Andělské Hoře poruchu, rozhodla se vrátit, ostatní pokračovali pěšky. Ještě před rozchodem ukryli v hospodářském stavení hotovost v říšských markách, po rozloučení se Kosinová do stavení vrátila a sumu ze skrýše odcizila. Tyto peníze nechala uložit v německé bance. Protože nebyla odsunuta, o cennosti v Německu přišla a neprávem nabyté peníze rovněž propadly při měně.

„do smradlavých Židů“ a zřejmě antisemitismus byl za jeho problémy se získáním lukrativnějšího zaměstnání. Jeho manželka Albertina byla jako Němka nejen terčem verbálních útoků, jednou ji fyzicky napadla a zranila „pološílená žena“ a ona následkem přepadení potratila.[43] Tyto okolnosti je přiměly k rozhodnutí emigrovat do Palestiny, paní Kosinová přijala kvůli tomu židovské náboženství. Krátce před odjezdem však onemocněla černým kašlem a manželé transport v květnu 1949 zmeškali.[44]

Myšlenku na emigraci neopustili, se záměrem vycestovat za Valtrovým strýcem do USA se v létě 1951 svěřila Kosinová během návštěvy rodinným přátelům Janu a Věře Ježkovým, tehdy pobývajícím na rekreaci v Karlových Varech. Manželé Ježkovi Kosinovým slíbili, že v případě vážného zájmu jim zprostředkují setkání s osvědčeným převaděčem, který by zajistil bezpečný útěk do Západního Německa.

Otec a syn Lorenzovi – textiláci ve službách tajné služby

Oním průvodcem měl být Bedřich Lorenz st. (nar. 1896), bratranec Jana Ježka. V úzkém kontaktu byli již v předválečné době, Lorenz známému pražskému krejčímu a zároveň majiteli módního salónu na pražských Vinohradech Janu Ježkovi dodával jako obchodní zástupce látky, načerno spolu obchodovali i poté, co oba postihlo znárodnění.

Bedřich Lorenz st., (nedat.)
ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV.

Po roce 1948 nabízel Bedřich Lorenz st. Ježkovým bezpečné převedení do zahraničí. O spolehlivosti jeho převaděčských služeb se přesvědčili v lednu 1951, kdy je nenadále v pražském bytě navštívil bratr Věry Ježkové Jiří Dušan Červinka a žádal o pomoc při ilegální cestě za hranice. Za dveřmi svého domácího v Bratislavě prý vyslechl rozhovor, ze kterého vyplývalo, že se připravuje jeho zatčení. Manželé Ježkovi poslali Bedřichu Lorenzovi st. telegram, na který reagoval okamžitým příjezdem. Za převedení vyinkasoval zhruba padesát dolarů. Podle jeho instrukcí přijel Červinka za tři dny s lyžemi a v lyžařském oděvu nočním vlakem do Rybniště, kde se ho ujal Lorenz. Druhý den jako skupinka lyžařů na výletě přijeli Červinka, Lorenz a jeho dvanáctiletá dcera společně na lyžích k východoněmeckým

43 Tamtéž, hlavní svazek, s. 49–55.

44 Tamtéž, s. 53.

hranicím. Odtud Červinka sjel s kopce přes hranice k dalšímu převaděči, ten ho dopravil osobním automobilem na hranice Západního Berlína. Zde Červinka přešel sektorové hranice (na sobě starší šaty, aby nebyl nápadný) a odtud letadlem do Západního Německa. Po nějakém čase stráveném v uprchlickém táboře vycestoval přes Itálii do Austrálie; odtud pak Ježkovým chodily prostřednictvím Bedřicha Lorenze spokojené dopisy.[45]

Přibližně na počátku roku 1952 přišel Kosinovým lístek s výzvou k návštěvě Ježkových v Praze. Zde se poprvé sešli s Bedřichem Lorenzem st., který jim přislíbil převedení do Západního Německa za úplatu ve výši dvě stě dolarů. Cena zahrnovala východoněmecké doklady, dopravu na hranice Západního Berlína a letenku do Západního Německa. Ježkovi se zaručili za Lorenzovu spolehlivost, stanovená částka byla však nad finanční možnosti Kosinových. Odeslali proto Lorenzovým prostřednictvím dopis strýci do USA, slibovali přijmout jeho pozvání, žádali však o zaslání stanovené sumy na Lorenzovu adresu v Německu, v Československu by se k nim zaslané dolary nedostaly. S Bedřichem Lorenzem st. mluvili o svém odchodu ještě několikrát. Postupem času navýšil požadovanou částku o dalších sto dolarů a současně je informoval, že se v nejbližší době chystá definitivně opustit Československo, pak již zřejmě nebude mít možnost jim přechod zajistit. Nicméně si od nich vzal fotografie na falešné doklady pro cestu přes NDR. To hlavní manželům Kosinovým však stále chybělo – strýc z USA odmítl, i přes jejich opakované písemné prosby, sumu Lorenzovi do Německa zaslat.[46]

V srpnu 1953 přišla Albertině Kosinové od Lorenze telegrafická žádost o schůzku v 9:10 na nádraží Praha-Střed. Zde ji vedle Bedřicha Lorenze st. očekával i jeho syn, taktéž Bedřich. Údajně tehdy nabídli manželům Kosinovým převedení do Západního Německa nikoliv za úplatu, ale za intenzivní zpravodajskou spolupráci Albertiny Kosinové.[47] Po svém souhlasu dostala ústní i písemnou formou první úkoly k těmto okruhům:

– vojenský – navštívit Chomutov, Most, Teplice, Duchcov, Bílinu, Ústí nad Labem, Děčín, Terezín, Litoměřice, Roudnici a zjistit umístění tamějších kasáren a zakreslit je do plánku města, zjistit dislokaci velitelství, zhotovit náčrtek kasárenských budov, zjistit velikost budov (přibližnou délku na kroky, počet poschodí a oken), zaznamenat výzbroj a sílu stráží na bráně, barvy nárameníků vojáků v posádce, nejvyšší spatřené hodnosti, jména velitelů, zjistit zásobovací závody posádek, zaznamenat pohyb vojáků a evidenční čísla a druhy vojenských vozidel, nástupy a demobilizace branců;
– hospodářský – pozorovat alespoň jeden den v týdnu provoz na trati Ústí nad Labem – Roudnice a zapsat počet vlaků, čísla lokomotiv, počty a druhy vagónů, množství a druh nákladu, informovat o zásobování obyvatelstva;

45 ABS, f. Vyšetřovací spisy, osobní svazek, Věra Ježková, s. 339, 341, 344, 426–427.

46 Tamtéž, osobní svazek Valtr Kosina, s. 731–733.

47 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 104–107.

– posledním úkolem bylo vyhledat a do plánků zakreslit vhodná místa pro mrtvé schránky.

Za shromažďování informací jí byla slíbena měsíční odměna, uváděná výše se lišila, nejčastěji se hovořilo o přibližné částce pěti set korun (cca polovina měsíčního příjmu Valtra Kosiny) plus vyúčtované náhrady za náklady, které byly později změněny na paušál tři sta korun. Částky jí Lorenzové vypláceli při občasných návštěvách v republice, přičemž Kosinová si část odměny údajně ponechala v dolarech u Lorenzů, aby měla do začátku po emigraci.[48]

Domluvili si pravidelná setkání na každý druhý měsíc, vždy dvacátého dne v pražské kavárně Arco. Albertina Kosinová na domluvenou schůzku přijela v říjnu a v prosinci 1953, pak v únoru, dubnu a červnu roku 1954. S Bedřichem Lorenzem ml. se sešla pouze v dubnu 1954. Tehdy odešli do Stromovky, kde převzal zprávy a odevzdal jí pokyny pro další práci.[49]

Celkem se sešla s Lorenzovými šestkrát. Od srpnové schůzky na pražském nádraží v roce 1953, kdy se stala spolupracovnicí zahraniční zpravodajské služby, ji nečekaně v říjnu 1953 poprvé navštívil Bedřich Lorenz st. v jejím teplickém bytě. Během půlhodinové návštěvy vyzvedl dosud shromážděné zprávy, vyplatil přibližně jedenáct set korun, požádal o pokračování spolupráce ve smyslu úkolů stanovených v srpnu a urgoval navržení míst pro zřízení několika mrtvých schránek pro případ selhání možnosti osobního kontaktu. Na závěr jí přislíbil, že o příští návštěvě ji písemně vyrozumí.[50]

Na konci roku 1953 nebo počátkem roku 1954 zazvonil v 8:00 ráno opět neočekávaně u dveří v Teplicích tentokrát Bedřich Lorenz ml. v lyžařském obleku. Stěžoval si, že musel trávit noc na teplickém nádraží, protože se v noci nedozvonil. Opět převzal shromážděné zprávy, předal písemné hodnocení dosud odevzdaných zpráv s návrhy na jejich zlepšení a další doplnění.[51] Poté ho Kosinová doprovodila na nádraží, kde si vyzvedl lyže z úschovny a odjel autobusem do Prahy. Další, výše zmíněné setkání uskutečnili v dubnu 1954 v Praze.

V červenci přišel Kosinovým korespondenční lístek podepsaný „Pepíkem" (tak si Lorenzové stanovili krycí jméno), na kterém skrytě oznamoval, že se z poslední cesty v pořádku vrátil, a časovým údajem ve třetím odstavci avizoval předpokládané datum své návštěvy na první srpnové dny roku 1954.

Ve stanoveném datu přijel Bedřich Lorenz st., vyplatil náhrady výdajů ve výši patnáct set korun a převzal nové zprávy. Byl trochu zklamaný, podle vlastního vyjádření očekával za tu dobu „*¼ kg zpráv*". Na to mu Kosinová sdělila, že u manžela v práci došlo ke krádeži a následnému vyšetřování, přičemž ze strachu z domovní prohlídky všechny dosud shromážděné zprávy včetně jízdenek a vyúčtování spálila,

48 Tamtéž, s. 108–109, 233.

49 Tamtéž, s. 203, 273.

50 Tamtéž, s. 113.

51 Tamtéž, s. 114.

Lorenzovi tak mohla nabídnout jen záznamy za poslední dva měsíce. Spálení zůstaly ušetřeny pouze zprávy, které ukryla ve sklepě a na které v rozčilení opomněla.[52] Historka o pálení zpráv byla smyšlená, Kosinová tím omlouvala z Lorenzova pohledu svou málo aktivní činnost. Ten proto oživil rok starou myšlenku mrtvých schránek, které by sloužily i jako úkryt zpráv.[53] Po této schůzce bylo Valtru Kosinovi divné, proč jeho manželka shromažďuje plechovky od kondenzovaného mléka.[54]

Albertina Kosinová navrhla a zakreslila celkem pět mrtvých schránek: 1/ v zahradě teplického zámku u podstavce pomníku sv. Jana z Nepomuka, 2/ u patníku č. 181 na silnici z Duchcova do Mostu, 3/ u patníku č. 59 na silnici z Lovosic do Teplic, 4/ u hřbitovní zdi kaňovského hřbitova, 5/ u podjezdu železniční trati Litoměřice – Žalhostice. Pokyn k naplnění schránek avizovala korespondenční výzva (opět se ve třetím odstavci uvádělo číslo schránky a datum plnění). Vyzvání prostřednictvím Rádia Svobodná Evropa zamítli kvůli problematické slyšitelnosti vysílače (viz dále). Bedřich Lorenz ml. se s Kosinovou dohodl, že mrtvou schránku u Nepomuka naplní po výzvě poprvé 15. září 1954. Protože však pokyn nepřišel, Kosinová mrtvou schránku neobsloužila a později Lorenz ml. tento druh spojení zavrhl.[55]

Během srpnové návštěvy roku 1954 Bedřich Lorenz st. opět předal hodnocení dosavadních zpráv s návrhy na doplnění informací dříve předaných. Jako další zájmový vojenský objekt stanovil vojenské letiště v Žatci. V hospodářské oblasti měla i nadále sledovat provoz na železnici Ústí – Roudnice a Ústí – Duchcov, dále žádal zprávy o průběhu výstavby přehrady ve Flájích, třídičky rud v Proboštově, zajímala ho i výměna registračních čísel vozidel, okolnosti nástupu branců do armády a jakékoliv informace k politickým soudním procesům.[56]

Na konci října 1954 pobýval Valtr Kosina pracovně v Praze, manželé se rozhodli toho využít a oslavit zde výročí sňatku. Dne 25. října 1954 vyhledal Albertinu v hotelu Šroubek Bedřich Lorenz ml. poté, co ji marně sháněl v Teplicích. Přinesl rozbor dodaných zpráv a konkrétní úkoly k žateckému letišti, ke slánské posádce a údajné podzemní továrně v Litoměřicích. Vyplatil jí peníze, a protože Kosinová s jeho návštěvou v Praze nepočítala a shromážděné zprávy měla v Teplicích, napsala mu podle paměti jen několik dílčích informací hospodářského zaměření.[57] Bedřich Lorenz ml. ji pak seznámil s dalšími úkoly. Nově měla obsluhovat mrtvou schránku v Praze v domě na tehdejším Gorkého náměstí č. p. 20.[58] Zde byla pod schodištěm stará dřevěná vrátnice, nahoru za její ozdobné lišty měl „neznámý" předávat krabičku od zápalek se zprávami. Přes zábradlí ze sedmnáctého schodu pak měla Albertina

52 ABS, f. Vyšetřovací spisy, s. 163.
53 Tamtéž, s. 154–155.
54 Tamtéž, osobní svazek Valtr Kosina, s. 764.
55 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 82–86.
56 Tamtéž, s. 116–117.
57 Tamtéž, s. 120.
58 Tamtéž, osobní svazek Valtr Kosina, s. 244.

Kosinová tuto mrtvou schránku vybírat každého dvacátého nebo jedenadvacátého dne v měsíci, od následujícího roku pak každý druhý měsíc. V případě, že by zprávy nevybrala, následující den si odesílatel vezme balíček zpět. Kosinová obsloužila schránku v listopadu 1954 a v únoru, dubnu a v červnu roku 1955.[59]

Lorenz chtěl, aby zprávy ofotografovala, ale protože odmítla focení zpráv i spolupráci s další cizí osobou, rozhodli se požádat o pomoc vzdáleného příbuzného Bedřicha Lorenze st.[60] a společného známého, Jana Ježka, u něhož Lorenzové během svých cest do Prahy přespávali. Poté, co Jan Ježek souhlasil, Lorenz koupil fotoaparát zn. Exa, fotolampu a příslušenství na vyvolávání filmů,[61] předal mu písemný návod, večer společně na zkoušku ofotografovali několik dokumentů a film vyvolali.[62] Ježek fotografoval zprávy pro Kosinovou dvakrát, poprvé v prosinci 1954, tehdy se snímky nezdařily, a podruhé v dubnu 1955.

Zprávy na papíře a na filmovém svitku měla Albertina Kosinová následně zabalit do voděodolného obalu, zašít do plátna a hodit z okna jedoucího vlaku Lorenzovi, stojícímu u trati mezi Libercem a Varnsdorfem. Vlak zde jezdí přes německé území, agenti by tak eliminovali nebezpečné ilegální cesty přes československo-německé hranice. Albertina měla tímto způsobem odeslat balíčky se zprávami každý měsíc třicátého dne, od dalšího roku ve stejný den vždy každý druhý měsíc. V případě bezpečnostní kontroly ve vlaku měla použít legendu návštěvy jisté Hartmanové ve Varnsdorfu, někdejší podnájemnice rodiny Lorenzových.[63] Obdobně plánovali do budoucna druhý směr spojení, v tomto případě by vyhazoval Lorenz pokyny či odměnu Kosinové z německého vlaku jedoucího přes československé území.[64]

Podrobnosti o ilegálních cestách Lorenzů z Německa do Československa nejsou známy, jen z kusých informací lze načrtnout následující osu: z Trieru, kde žili a provozovali komisní obchod s šatstvem, do Frankfurtu nad Mohanem, kde se zpravidla hlásili u svých řídících důstojníků.[65] Dále zřejmě letecky do Západního Berlína, přes sektorové hranice do bývalé NDR a automobilem až do německo-československého pohraničí, přes „zelenou" hranici do vnitrozemí na veřejnou dopravu. Pro své cesty měli Lorenzové falešné východoněmecké a československé doklady, krycí legendy, perfektně znali oba jazyky a reálie obou zemí. Skutečnost, že disponovali profesionálně zhotovenými krycími doklady, potvrzuje domněnku spolupráce s některou ze zpravodajských služeb západních velmocí. Jen z nekonkrétních zmínek Lorenzů

59 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 75–76, 246. Když Kosinová projevila obavy z bezpečnosti schránky, Lorenz fabuloval, že ji odboj používal bez problémů již za války.

60 Otcové Bedřicha Lorenze st. a Jana Ježka byli bratranci.

61 Zprávy v mrtvé schránce se vždy vešly do krabičky od zápalek; možná Lorenzové požadovali jejich fotografování jako zálohu pro případ ztráty či poškození.

62 ABS, f. Vyšetřovací spisy, osobní svazek Jan Ježek, s. 509.

63 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 123.

64 Tamtéž, s. 235.

65 Tamtéž, s. 191; osobní svazek Věra Ježková, s. 387.

zaznamenaných ve výpovědích[66] a z faktu, že působiště jejich řídících důstojníků Frankfurt ležel v někdejší americké okupační zóně, můžeme usuzovat na spolupráci s americkou zpravodajskou službou. Pro tuto variantu hovoří i zmínka Bedřicha Lorenze st., který Kosinové sliboval, že po emigraci se o ni postarají americké úřady.[67] Tehdejší příslušníci II. správy vyslovili domněnku, že podle původů věcí může pracovat i pro německou zpravodajskou službu.

V roce 1954 se na československo-východoněmeckých hranicích objevili pohraničníci základní služby a první ploty z ostnatých drátů, začala tzv. vojsková ochrana státní hranice, obdoba ostrahy západních hranic. Lorenzové chodili pěšky přes „zelenou" hranici po celý rok, v zimě i na lyžích, cesty to byly namáhavé a v podmínkách nového způsobu střežení hranic riskantní. Vážnost situace si uvědomovali a hledali způsoby alternativního spojení mezi cizinou a Československem. Jedním z nich bylo odesílání zpráv nafocených na speciálním filmu nalepeném pod známku, popř. vloženém do pohlednice. S neznámým výsledkem odeslali cvičně Kosinová současně s Lorenzem ml. dvě pohlednice z pražské hlavní pošty v Jindřišské ul. na adresu Lorenzovy manželky Kristy do Trieru, přičemž do jedné vložili ústřižek speciálního filmu.[68]

Korespondenčně se Albertina Kosinová ozvala na uvedenou adresu Lorenzovi ml. dvakrát. Poprvé počátkem března 1955 oznamovala ve skryté řeči prosincové odeslání zpráv a současně oznamovala datum příštího předání. Podruhé v červnu 1955, tehdy žádala o léky pro příbuzné přátel.[69]

Dalším způsobem alternativní přeshraniční komunikace, o kterém agenti uvažovali, byla vysílačka. Lorenz ml. ji do Prahy údajně přivezl v říjnu 1954 (svědci viděli jen balíček, ve kterém prý byla) a hledal pro ni úkryt a obsluhu. U Kosinové nepochodil, pouze mu pomohla přepsat její technický popis, obrátil se proto na Ježkovi. Ani ti nechtěli mít vysílačku v bytě, proto Věra Ježková oslovila svého bratra Miloslava Červinku z Týniště nad Orlicí. Ten se z tohoto druhu odboje vykroutil s odůvodněním, že by nezvládl obsluhu, a oslovil svého známého Josefa Doležala. Podle některých výpovědí Doležal s obsluhou vysílačky souhlasil, avšak po náležitém zaškolení,[70] podle jiných zdrojů pouze vyhýbavě sdělil, že by bylo možné vysílačku ukrýt v okolí Týniště nad Orlicí.[71] Červinka dále u jistého Bučka zajistil souhlas s případným několikadenním ubytováním instruktora k vysílačce. Pro tento případ měli dohodnutý i způsob předání dotyčné osoby ze zahraničí, věc však usnula. Na otázku, kde vysílačka skončila, zda ji tehdy Bedřich Lorenz ml. odnesl zpět do Německa nebo zda ji vůbec s sebou přinesl, se nepodařilo najít odpověď ani tehdejším vyšetřovatelům StB.

66 ABS, f. 323_6_9_0018.

67 ABS, f. Vyšetřovací spisy, osobní svazek Valtr Kosina, s. 768.

68 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 156, 227.

69 Tamtéž, s. 203.

70 Tamtéž, osobní svazek Věra Ježková, s. 392–393

71 Tamtéž, osobní svazek Miloslav Červinka, s. 665.

Prostřednictvím rozhlasové stanice Svobodná Evropa a její rubriky Vzkazy domovu zasílali Lorenzové svým spolupracovníků jednoduché vzkazy. Albertina Kosinová v nich figurovala pod krycím jménem ‚Daniela', Ježkovi jako ‚Orionka', později ‚Čáp'. Relace měli očekávat večer od devatenáctého do jedenadvacátého dne v měsíci. Tento způsob komunikace se příliš neosvědčil, na starém radiopřijímači Kosinová slyšela Svobodnou Evropu velice špatně, při návštěvách Prahy se proto na vzkazy dotazovala u Ježků, avšak i ti měli problémy se slyšitelností stanice[72] a do poslechu zapojili i Miloslava Červinku. Toto spojení mělo tedy spíše podružný charakter.

heslo	význam
Daniela sděluje, že je vše v pořádku.	Kurýr se v pořádku vrátil z poslední operace. Vše je v pořádku, pracuj dále. Odložení návštěvy kurýra.
Daniela prosí o další zprávu ohledně zdraví matky nejpozději do… jelikož pak odjíždí.	Naplň schránku nejpozději do…
Daniela hodlá navštívit příbuzné v Kanadě…	Očekávej návštěvu kurýra kolem… v případě, že nemohly být převzaty zprávy.
Daniela jela poprvé autem a moc se jí to líbilo/nelíbilo.	Vše v pořádku/nedělat nic do další zprávy.

Dne 27. října 1954 nasedla Kosinová do vlaku jedoucího z Varnsdorfu do Hrádku nad Nisou, mezi stanicemi Mittelherwigsdorf a Hainewalde sledovala trať z okna toalety vagonu. Ve chvíli, kdy uviděla Bedřicha Lorenze ml., upustila z okna kámen zabalený do kapesníku. Tímto způsobem vyzkoušeli předávání zpráv, naostro je pak odesílala 30. října a 30. prosince 1954.[73] Dne 28. února 1955 u trati Lorenze neviděla, zásilku si proto ve smyslu předchozích instrukcí ponechala.[74] Později již vlakem nejezdila, zprávy shromažďovala doma[75] a vyčkávala příchodu některého z agentů. Lorenz nechal 20. a 21. ledna 1955 vysílat Svobodnou Evropou heslo „*Daniela sděluje, že je vše v pořádku. Prosím, že čekala marně,*"[76] což znamenalo, že se v prosinci u trati nedočkal, vyhozený balíček našli až o pár měsíců

72 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 124.

73 Jestliže jsou skutečnosti ve výslechovém protokole pravdivé, východoněmečtí pohraničníci objevili balíček, který u trati ležel čtyři měsíce. Přitom podle jejich popisu nenesl známky degradace. To nahrává spekulacím, že proběhlo ještě jiné, nezdařilé předávání zpráv, které StB zůstalo utajeno.

74 ABS, f. Vyšetřovací spisy, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 122.

75 Tamtéž, s. 73.

76 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV StB, 3_7_64-65. StB zaznamenala vysílání Svobodné Evropy týkající se akce „Terat" ve dnech 19. a 20. 9. 1954, 20. a 21. 12. 1954, 20. a 21. 1955 – tehdy vysílala Svobodná Evropa pozdravy ‚Daniele', ve dnech 20. 12. 1954, 20. 1. 1955 a 19., 20. a 21. 3. 1955 zdravila ‚Čápa', tedy Ježkovy.

později východoněmečtí pohraničníci. Ona ale relaci nezaznamenala a jela předat informace o měsíc později. Tehdy již u trati Lorenze ml. neviděla, načež oba na tento způsob předávání zpráv rezignovali.

Mezi jednotlivými návštěvami agentů se Albertina Kosinová snažila získávat požadované informace s mnohdy velkou dávkou vynalézavosti. Při shromažďování zpráv navštívila dvakrát Most, Litoměřice, Roudnici nad Labem, Bílinu, Děčín, Bohosudov, Moldavu a jednou Chomutov, Duchcov, Louny, Ústí nad Labem, Chudeřice, Terezín, Podmokly, Dubí, Bouřňák, Cínovec, Komáří Vížku, Fojtovice a Velvěty.[77] Na cestách si poznamenávala informace, které následně zpracovávala do souhrnných zpráv. S překreslováním plánků jí někdy pomáhal manžel. Počítala okna budov kasáren, krokovala vzdálenosti, všímala si nárameníků vojáků a jejich výložek. Zaznamenávala čísla vojenských aut a pohyb vojáků po městě.

V Děčíně cestou z nádraží sledovala důstojníka PS, který ji přivedl až ke vchodu do velitelství 19. brigády, v blízkosti se zdržela do poledních hodin a napočítala šedesát pohraničníků z povolání, kteří chodili na oběd do nedalekého hotelu. Informace z pozorování doplňovala náhodnými rozhovory s obyvateli, v některých případech dokonce i s vojáky. Pro své dotazy si dokázala vymyslet věrohodné legendy. Kupříkladu do Krušných hor jela v lyžařském, v Dubí neměla další spojení, tak požádala o svezení do Cínovce pohraničníky, kteří zaváželi proviant na pohraniční roty. Během jízdy jí upovídaní pohraničníci bez zábran sdělili, co potřebovala vědět, a autem PS se dostala zase zpět. Pro velké množství nabytých informací se musela do Krušných hor vrátit k jejich ověření.[78]

V Litoměřicích hledala podzemní továrnu, o jejíž existenci byli Lorenzové přesvědčeni. Využila svých místních znalostí (před válkou zde bydlela s prvním manželem) a navazovala v obchůdcích konverzaci. Ptala se na možné společné známé, prý snad pracují v podzemní továrně, jindy si vymyslela dopis, který jí napsal odsouzený manžel a žádá ji o návštěvu na pracovišti v podzemní továrně u Litoměřic.[79]

Dvakrát navštívila Bohosudov kvůli informacím o třídičce rudy. Tamního zaměstnance Valentu vyhodnotila jako spolupracovníka SNB, který *„byl několikrát vyšetřován a vždy mu to dobře dopadlo“;*[80] v okolí továrny se pohybovala tak, aby ji nespatřil.

Železniční provoz sledovala způsobem, že u trati pletla podprsenky, při tom na připravené útržky papíru poznamenávala požadované údaje o vlacích.[81] Valtr Kosina, který pomáhal překreslit náčrty dvou plánků zájmových objektů pořízených Kosinovou v terénu, věděl o špionáži své manželky pouze málo a stavěl se proti.[82]

77 ABS, f. Vyšetřovací spisy, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 95.

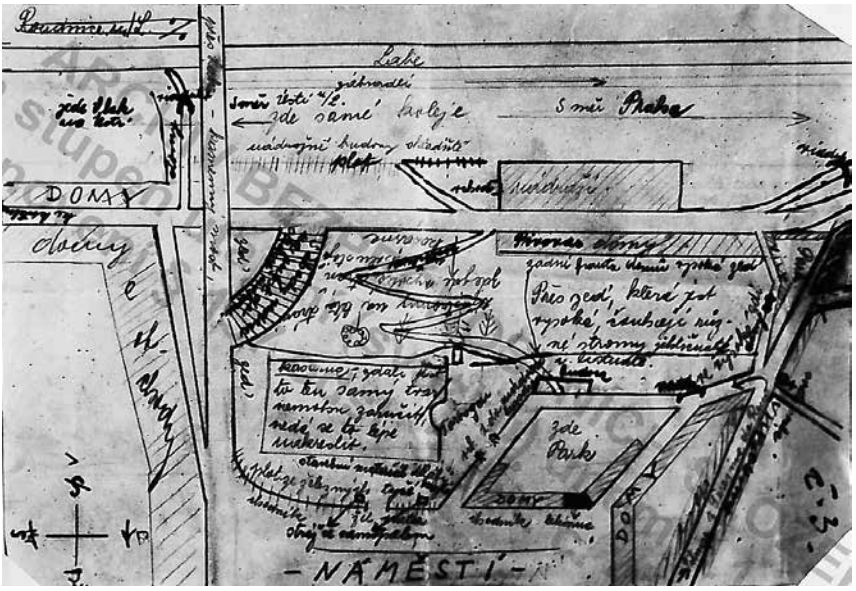
78 Tamtéž, s. 134–135.

79 Tamtéž, s. 147–149.

80 Tamtéž, s. 209.

81 Tamtéž, s. 219

82 Tamtéž, hlavní svazek, s. 54

Plánek nakreslený Valtrem Kosinou podle poznámek manželky Albertiny Kosinové.
ABS, f. 323-6-8.

Do spolupráce s Bedřichem Lorenzem ml. a st. se zapojili i manželé Ježkovi a Miloslav Červinka. Věra Ježková s bratrem Miloslavem opatřili mapu Týniště nad Orlicí a zakreslili do ní rozestavěný vojenský objekt,[83] společně předali všeobecné zprávy hospodářsko-politického charakteru, jak se je dozvěděli v náhodných hovorech od svých známých, klientů či vlastním pozorováním. Ježkovi například sestavili zprávu o odjezdu sovětských důstojníků z Československa, o pracovních poměrech v závodě Rudý Letov, o požáru mlýna v Nymburce a o situaci v textilním průmyslu.[84] Jejich zprávy se ale kvalitou a kvantitou nedají s informacemi od Albertiny Kosinové srovnat.

Lorenzové měli problém se získáváním hotovosti v československých korunách, kterou potřebovali při kurýrních cestách a na financování výloh a odměn svým spolupracovníkům. Ježek několikrát zprostředkoval prodej švýcarských náramkových hodinek a zlatých mincí, které z Německa přinesli.[85] Z této částky vyplácel Ježek v době nepřítomnosti agentů dohodnuté odměny sobě a Kosinové.[86] Dále Ježkovi Lorenzům poskytovali ve svém bytě útočiště. Jan Ježek se zřejmě černým obchodem

83 Tamtéž, hlavní svazek, s. 24.

84 Tamtéž, osobní svazek Jan Ježek, s. 514, osobní svazek Věra Ježková, s. 378.

85 Tamtéž, osobní svazek Jan Ježek, s. 542, 549. Od prosince 1954 do března 1955 předal Jan Ježek z peněz za prodané hodinky třikrát Kosinové asi 1600 Kčs, sám si podle vyšetřovatelů ponechal za focení zpráv asi 3000 Kčs; toto u soudu popřel s tím, že za spolupráci s Lorenzovými odmítl honorář.

86 Tamtéž, s. 533.

zabýval soustavněji a československou měnu se snažil ukládat do předmětů trvalejší hodnoty. Při výsleších prozradil dosud neobjevený úkryt cenností na chatě. Prvotní a dodatečné domovní prohlídky bytu a chaty objevily v důmyslných úkrytech 263 dolarů, 200 belgických franků, 74 zlatých mincí, 17 náramkových hodinek a 42 zlatých šperků.[87]

Jak ustával kontakt s řídícími agenty, tak ustávala i špionážní činnost Albertiny Kosinové. Od 21. března 1955, kdy Svobodná Evropa odvysílala smluvené heslo „*Volá Čáp a zdraví své přátele*", neměla o Lorenzích žádné zprávy. Naposledy přijela vybrat schránku v Praze 21. června 1955, v srpnu vynechala, protože Ježkovi, u kterých během svých cest nocovala, nebyli doma. V říjnu již rezignovala a přestala věřit v návštěvu ze Západu, vyhověla svému manželovi a uzavřela svoji „špionskou" životní kapitolu.[88] Přesto doufala, že jednoho dne se jeden z agentů objeví a splní slib převodu do zahraničí. Definitivní konec nadějí znamenala návštěva „realizační skupiny" StB v listopadu 1955.

Po výsleších zatčených osob stály před StB následující úkoly:

– zjistit tajemného plniče mrtvé schránky na Gorkého náměstí v Praze a jeho spolupracovníky;
– zjistit, kam se poděla vysílačka, pro kterou Bedřich Lorenz ml. hledal v říjnu 1954 úkryt a obsluhu.

Pátrání po vysílačce a posledním ilegalistovi

Vodítko pro odhalení obsluhy mrtvé schránky bylo v jedné ze zpráv nalezených německými pohraničníky u železniční trati. Pisatel se omlouval, že ho v prosinci 1954 postihl infarkt, delší dobu byl v nemocnici, a proto nemohl dodat očekávané zprávy. StB předpokládala, že neznámý podle svých zpráv a úkolů pochází z Prahy, začala proto prověřovat všechny osoby hospitalizované v prosinci 1954 s infarktem v pražských nemocnicích a hledala u nich spojitost s okruhem osob figurujících v případu. Z prověřovaných se pozornost vyšetřovatelů soustředila na Františka Bezecného (nar. 1899), ukázaly na něho zmínky v písemnostech nalezených v dubnu 1955 u zastřeleného Bedřicha Lorenze ml. – v poznámkách měl napsáno: „*Od Bez*[nečitelné] *přinést číslo šifrovacího sešitu*"[89] a na dalším útržku označeném „B" chtěl zjistit, zda výsledky sběru kovu souhlasí s uvedenými statistikami. Když StB zjistila, že Bezecný pracuje ve sběrných surovinách, šla si téměř najisto pro vzorek písma psacího stroje, na kterém psal. Porovnáním zjistili, že zprávy, které měla Albertina Kosinová v bytě připravené k odeslání do zahraničí, psal psací stroj z kanceláře Františka Bezecného. StB ho zatkla 15. února 1956.

87 ABS, f. Vyšetřovací spisy, hlavní svazek, s. 24.

88 „*[…] při zmínce o Lorenzových se vyjadřovala ve smyslu, že již asi do ČSR nepřijdou.*" Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 265, s. 767.

89 Tamtéž, osobní svazek František Bezecný, s. 914.

Jak se stal úředník Sběrných surovin spolupracovníkem zahraniční rozvědky? V srpnu 1953 ho nečekaně v kanceláři navštívil Bedřich Lorenz st. jako svého dávného známého. Znali se od roku 1943, z doby, kdy Lorenz zastupoval několik textilních firem z Varnsdorfu a Bezecný se rovněž zabýval obchodní činností. Po roce 1945 se několikrát obchodně setkali, nová doba změnila i jejich životy. Lorenz řekl, že s obchodováním skončil a právě se zabývá činností, pro kterou hledá spolupracovníka. Když Bezecný projevil zájem, oslovil ho asi v tomto smyslu: „Podívej, oba jsme na tom stejně, protože obchodovat za současného režimu nemůžeme. Režim se už dlouho neudrží a bylo by potřeba, abys nám pomohl v práci proti němu. Jde jen o to, abys nám podával zprávy o tom, co uvidíš u kasáren, na letišti, potřebujeme to, abychom si prověřili zprávy, které máme. Koneckonců, syna máš v Americe a třeba by se ti hodilo, abychom mu tam zajistili slušnou existenci. Kdybys nakonec po roce sám chtěl odejít do zahraničí, tak ti to zařídíme."

Ačkoliv Lorenz st. údajně dlužil Bezecnému přes třicet tisíc korun z obchodování v roce 1946, Bezecný souhlasil. Lorenz si ho v roce 1950 zavázal podobně jako Ježkovy; stejnou cestou jako Jiřího Dušana Červinku dostal do Západního Německa i syna Františka Bezecného, který chtěl zkusit štěstí ve světě poté, co byl vyloučen ze studií.[90]

Bedřich Lorenz st. tedy během návštěvy Prahy v srpnu 1953 získal dva spolupracovníky pro špionáž: Albertinu Kosinovou a Františka Bezecného. I on dostal konkrétní úkoly: pozorováním zjistit počet a typy letadel na letišti ve Kbelích, zapsat typové a registrační značky vozidel pohybujících se kolem letiště, zjistit druh vojska ubytovaného v Chuchli.

Na přelomu října a listopadu 1953 za ním přišel Lorenz do práce a sjednali si schůzku v kavárně Palace. Bezecný se pokoušel vymanit z jeho vlivu, bál se odhalení, ale Lorenz ho varoval, že když nebude spolupracovat, může přijít prozrazení „z druhé strany", navíc určitě nechce uškodit svému synovi ve Spojených státech. Převzal od něho zprávu, po přečtení ji žádal ještě prohloubit a zkonkretizovat, a přidal další úkoly: zjistit počty letadel a délky rozjezdových ploch u letiště ve Vodochodech, zjistit počet branců v bohnických kasárnách a pozorovat činnost vojsk v nich, zaznamenat údaje o stavbě mostu v Modřanech a dodat popis kasáren v Ruzyni. Na závěr schůzky jeli na Pohořelec, kde pozorovali kasárna a Lorenz Bezecnému ukázal, jak provést jejich popis.

Po návštěvě agenta Lorenze začal František Bezecný pozorovat určené objekty a výsledky popsal ve zprávách; předal je v únoru 1954 na další schůzce. Lorenz přinesl šifrovací klíč, kterým by se měly zprávy v budoucnu šifrovat.

V dubnu 1954 představil Bedřich Lorenz st. Bezecnému svého syna, který ho měl při dalších návštěvách zastupovat. Společně provedli rozbor dříve předaných zpráv, i nadále měl pozorovat stanovené objekty a nově zjistit způsob využití vojenské

90 Tamtéž, s. 940–942, 960.

budovy v Lešanech. Dohodli se na způsobu předávání zpráv přes mrtvou schránku; nám již známé místo v domě na Gorkého náměstí č. p. 20 navrhl Bezecný, bylo prakticky v sousedství jeho zaměstnání.[91] První cvičné naplnění schránky domluvili na 20. června 1954.

Příští schůzku měla avizovat Svobodná Evropa, Bezecný měl každý měsíc ve dnech od 14. do 16. poslouchat večer Vzkazy domovu. Vysílání jména ‚Kristián' znamenalo, že má během pěti dnů očekávat příchod kurýra.

K dalším setkáním došlo v červnu, v srpnu a v listopadu 1954, proběhla ve stejném duchu jako předchozí. Bedřich Lorenz st. požádal Bezecného, aby ho svým vozem zavezl do Teplic, zřejmě za Albertinou Kosinovou, do Polubného (účel cesty není známý) a do Fořtu ke hrobu rodičů. Zpravodajské úkoly zůstaly v platnosti, v případě, že by nedošlo k osobnímu setkání, měl zprávy předávat prostřednictvím mrtvé schránky vždy 20. dne každý druhý měsíc. Zajímavostí je, že v srpnu 1954 měl Bedřich Lorenz st. v Praze manželku a dceru, které Bezecnému představil.

Během schůzek Bezecný urgoval vrácení dluhu z dřívějška, Lorenz st. mu vyplatil pouze výlohy na benzín za cesty do Podkrkonoší a šest tisíc jako splátku s tím, že další peníze budou později. Na poslední setkání v listopadu 1954 se dostavil pouze Bedřich Lorenz ml., ale Bezecný pro něho neměl kvůli pracovnímu vytížení žádné zprávy. Agent po něm žádal, aby se ujal vysílačky, nebo pro ni sehnal obsluhu, ale on (jako před ním Kosinová a další) odmítl, Lorenz tedy řekl, že se poptá jinde.[92]

Před svým infarktem plnil František Bezecný mrtvou schránku v prosinci 1954, únor 1955 pro nemoc vynechal a poslední zprávy předal v dubnu 1955. Tehdy napsal, že až do příští kurýrní návštěvy, a tudíž do získání dalších pokynů, zprávy shromažďovat nebude.[93]

Převaděčství Lorenzů a jejich další kontakty

Výslechy Jana a Věry Ježkových, směrované StB ke zjištění dalších kontaktů Bedřicha Lorenze st., přivedli vyšetřovatele k Františku Markovi (nar. 1909). Jestliže snad Albertina Kosinová, žena středního věku s podlomeným zdravím a náběhem na tzv. „sloní nemoc", která si ke skrovné domácnosti přivydělávala pletením rukavic a podprsenek a na špionážní cesty vyrážela pod ochranou magického dopisu[94] svého

91 František Bezecný pracoval v kanceláři Sběrných surovin, Praha, Gorkého nám. 15.

92 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV, osobní svazek František Bezecný, s. 943.

93 Tamtéž, operativní podsvazek, s. 108.

94 Tamtéž, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 293: „*Ochranný dopis jsem dostala někdy za války od řídícího učitele Schicha, podle něho Bůh chrání držitele tohoto dopisu před neštěstím. Jak je vidět z opotřebování dopisu, velmi často jsem jej s sebou nosila, a to jak za války jako ochranu před bombardováním, tak i v době, kdy jsem prováděla špionáž. Zejména jsem měla vždy dopis*

někdejšího učitele, nenaplňovala příslušníkům StB představy „špiona americké rozvědky", museli být nad Františkem Markem přímo rozčarováni.

Podle výslechů hovořil Lorenz st. o Markovi jako o „jejich nejlepším člověku". Když k němu 17. listopadu 1955 vtrhla zatýkací skupina, nalezla obézního muže na invalidním vozíku s oběma amputovanýma nohama po ataku Burgerovy choroby. I přesto Františka Marka zatkli a odvezli do vazby, kde se jeho zdravotní stav začal zhoršovat.

Ve všech bytech, ze kterých StB odvlekla obyvatele, tedy i v bytě Františka Marka, prováděli příslušníci sledovacího odboru operativní úkon „Zásada". Spočíval v tom, že přibližně dva dny obývali opuštěný byt a každého, kdo tam přišel, asi dvě hodiny „pozdrželi", podrobili perlustraci a důkladné prověrce. Tímto způsobem chtěli dopadnout další spolupracovníky „špionážní sítě", nebo dokonce nejlépe oba Lorenze osobně. Ačkoliv v Markově bytě legitimovali několik příchozích, výsledek akce nepřinesla. Osoby pak musely před propuštěním podepsat slib mlčenlivosti.[95]

Z výslechu Františka Marka se příslušníci dozvěděli, že Bedřicha Lorenze st. znal od roku 1952, tehdy ho k němu přivedl Ježkův přítel a rovněž pražský věhlasný krejčí Antonín Pohl. Marek pro Lorenze přetypoval německý psací stroj, později mu zprostředkovával na černém obchodu prodej zlata a cenností. Věděl, že Lorenz za úplatu[96] převádí lidí do Západního Německa, jeho služby dohodl postupně šesti osobám: Vlastě Koukalové, Miladě Lejskové, Evženu Köpplovi, jistému Morávkovi z lihovarnické společnosti a lékaři vinohradské nemocnice Jiřímu Holubovi s manželkou.

Rozkol mezi Marka a Lorenze st. vnesla žádost, aby Lorenz přinesl Markovi sto padesát dolarů od jeho příbuzného Julia Slámy, žijícího v Západním Německu. Z protokolů nevyplývá jednoznačně, zda Lorenzové částku po vyzvednutí zpronevěřili nebo si z ní strhli padesát dolarů poté, co jedna z osob, kterou převáděli na Markovo doporučení, neměla dost peněz. Jisté je pouze to, že Marek byl na Lorenze rozezlený a po Ježkovi mu dokonce vzkazoval, že ho udá SNB.

StB pracovala s hypotézou, že si Lorenzové „zavázali" k ukrytí vysílačky někoho z blízkých či příbuzných těch, které převedli přes hranice. Ačkoliv v této souvislosti „rozpracovala" a agenturně obsadila řadu osob, ani v tomto případě se jí hlavní cíl nepodařilo splnit a hledaný úkryt vysílačky neobjevila. Markovi, ani nikomu jinému z tohoto okruhu zatčených, nedokázali prokázat špionážní práci ve prospěch agentů zahraniční tajné služby. Z případu „Terat" je vyčlenili a předali justici pro podezření ze spáchání jiných, tehdy trestných činů.

---

s sebou, když jsem dojížděla vybírat mrtvou schránku v Praze a cestou do Liberce při vyhazování špionážních zpráv."

95 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 3_7_004-6.

96 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-4159 MV, s. 68.

Alois Pokorný – pokus o „vázání" ke spolupráci se zahraniční rozvědkou

Poslední, koho se Bedřich Lorenz st. snažil zapojit do ilegální činnosti, byl Alois Pokorný (nar. 1894). Během první světové války sloužil v československých legiích v Rusku, s nimi se přes Vladivostok a Kanadu vrátil zpět do vlasti. Zůstal v armádě do jejího rozpuštění protektorátními úřady v roce 1939, poté se s rodinou usadil v Litomyšli. Během druhé světové války se zapojil do protinacistického odboje, před hrozícím zatčením v roce 1944 odešel do ilegality v Ostravě, zde byl v roce 1945 nově vzniklým národním výborem jmenován vojenským velitelem města. Po válce opět nastoupil do armády a sloužil mj. v Mladé Boleslavi po boku velitele divize generála Františka Moravce, svého dobrého známého z ruských legií. Změna politické situace v roce 1948 ukončila Pokorného vojenskou kariéru, byl penzionován pro politickou nespolehlivost.

Alois Pokorný měl syna ve věku, kdy měl nastoupit vysokoškolská studia. Vzhledem k perspektivám v Československu (a snad i z rodinných a zdravotních důvodů[97]) se rodina rozhodla poslat jej na Západ, kde by vystudoval, a podle situace v Československu (i v tomto období pořád někteří doufali ve zvrat politického systému) by se vrátil zpět, nebo zůstal v zahraničí. Se zajištěním svého syna v zahraničí spoléhal Alois Pokorný na generála Moravce, který v tu dobu pracoval v Západním Německu pro americkou zpravodajskou službu jako velitel československé odbojové skupiny.

Když Alois Pokorný sháněl způsob, jak bezpečně dostat syna na Západ, obrátil se na svého krejčího Antonína Pohla, který šil pro pražskou uměleckou smetánku a zahraniční diplomaty. Pohl od svého kolegy Jana Ježka věděl, že jejich společný známý Bedřich Lorenz st. je osvědčený převaděč a zprostředkoval jeho setkání s Aloisem Pokorným.

Poprvé se sešli na přelomu let 1951 a 1952, Lorenz st. přislíbil přepravit syna bezpečně přes hranice a vyžádal si jeho fotografii na vystavení falešných východoněmeckých dokladů. Pokorný se tehdy zmínil, že je přítelem generála Moravce, na tuto poznámku Lorenz nijak nereagoval. Podruhé se setkali v létě 1952. Zde Lorenz podmínil převedení syna Pokorných slibem zpravodajské práce proti stávajícímu režimu. Nastínil úkoly: přibližně ve dvaceti městech Polabí zaznamenat dopravní frekvenci u tamních kasáren včetně čísel a typu vojenských vozidel, obdobným způsobem zapsat počet nákladních vlaků za čtyřiadvacet hodin na trati Praha – Česká Třebová. Pokorný váhal, argumentoval, že odboje má z doby nacistické okupace na svém kontě svrchovaně, nový by nevydržel ani on, a ani jeho manželka. Lorenz mu oponoval, že nejde o složité úkoly, údajně je dříve plnil sám, prý u Chocně ležel v křoví a po-

97 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-4159 MV, podsvazek Alois Pokorný. Jeho syn prožíval psychickou krizi, pramenící snad ze složitého období, které rodina prožívala během války v souvislosti s odbojovou činností. Jeho stavy se projevovaly mj. zásadním a prudkým odmítáním rodičů, v této souvislosti navštěvoval i lékaře, který doporučil změnu prostředí.

zoroval vlaky, nyní je však již vázán jinde a jinak, takže někoho potřebuje. Alois Pokorný nechtěl svému synovi uzavřít cestu na Západ a předběžně souhlasil. Dohodli, že až ve stanovený čas uslyší ve vysílání Svobodné Evropy heslo „slepice na paprice", znamená to, že ho jako spolupracovníka centrála schválila a během šesti týdnů má očekávat příchod agenta s konkrétními úkoly.

Naposledy se setkali na jaře roku 1953 po Lorenzově telefonické výzvě. Na procházce po Kampě přijal Pokorný čtyři sta korun na výlohy spojené se zpravodajskou činností a první úkoly. Spolupracovníkem zahraniční rozvědky zůstal asi dvě hodiny. Cestou z Kampy si zřejmě uvědomil dosah svého slibu, navíc syn přestal jevit o cestu do zahraničí zájem. Jel přímo k Pohlovi a požádal, aby telefonicky ‚Pepíka' (tj. Lorenzovy) sehnal. Když Lorenz přišel k Pohlovi, vrátil mu Pokorný peníze a odmítl další spolupráci. Rozčarovaný agent mu vyčítal, že nechce poskytnout protislužbu za přípravu odchodu jeho syna a že zvláště on, blízký přítel generála Moravce, odmítá aktivně přispět ke zvratu politické situace, ať tedy napíše Moravcovi osobní zdůvodnění.

Výtkami dotčený Alois Pokorný napsal „bratru generálovi" dopis, ve kterém se hlásil svojí někdejší vojenskou dosaženou hodností a posledním funkčním zařazením zástupce velitele divize. Zdůvodnil, že jeho práce by v zahraničí byla prospěšnější aktivní pomocí v případě formování zahraniční armády, nežli zapisování čísel vojenských automobilů a nákladních vlaků zde.[98] S Lorenzem se nerozloučili v dobrém a pro Aloise Pokorného věc neskončila. Poté, co Antonín Pohl u výslechu prozradil, že mu zprostředkoval setkání s Bedřichem Lorenzem st., zatkla StB dne 14. února 1956 i jeho.[99]

Vyšetřování pětadvaceti zatčených osob (některé v průběhu vyšetřování propuštěny pro nedostatek důkazů) v souvislosti s akcí „Terat" bylo ukončeno v první polovině roku 1956, v květnu informovalo o případu zastřelení Bedřicha Lorenze ml. a uvěznění jeho spolupracovníků Rudé právo v propagandisticky laděném článku.

Odsouzení zatčených

Ve dnech 19.–21. července 1956 proběhlo hlavní líčení u Vyššího vojenského soudu v Praze. Ačkoliv byli obžalovaní nazýváni v písemné části rozsudku „*odpadem nové společnosti*",[100] průběh a vyústění soudního jednání bylo odlišné, než bychom očekávali u obdobného případu za nejchladnějšího období studené války. Soud se například neztotožnil se znaleckým posudkem v oblasti státního tajemství. Podle něho Kosinová a Bezecný získávali a dodávali informace kvantitou a souhrnem nesoucí charakter služebního tajemství. Naproti tomu soud hodnotí: *„[…] jednotlivé údaje, dávané k dispozici A. Kosinovou a F. Bezecným jsou povrchní poznatky, získané většinou jen zběžným pozorováním vojenských a hospodářských objektů, mezi kterými nechybí ani údaje nesprávné. Nepochybné je, že řadu údajů […] lze hodnotit jako*

98 Tamtéž, s. 132–135.

99 Tamtéž, osobní podsvazek Alois Pokorný.

100 Tamtéž, hlavní svazek s. 65

služební tajemství […] Ovšem v projednávaném případě nepřerůstá ani souhrn jednotlivých údajů povahy služebního tajemství svým významem v tak závažnou informaci, aby mohla být označena za státní tajemství. Jednotlivé údaje jsou totiž na sobě nezávislé, takže ani jejich souvislé vyhodnocování by nevyústilo v získání informace tak závažné, že by měla zůstat utajena […] obvinění vyzvídali státní tajemství […] údaje s jim však nepodařilo vyzvědět, takže státní tajemství nevyzradili."[101]

I přes konstatování, že nedošlo k vyzrazení státního tajemství, posoudil soud činnost obžalovaných jako společensky nebezpečnou a odsoudil je za snahu získat utajované informace.

Podle rozsudku spáchali Albertina Kosinová, František Bezecný, Věra Ježková, Jan Ježek, Miloslav Červinka a Valtr Kosina trestný čin vyzvědačství, za který jim uložil trest odnětí svobody: Albertině Kosinové v délce osmnáct let, Františku Bezecnému sedmnáct let, Věře a Janu Ježkovým patnáct let, Miloslavu Červinkovi sedm let a Valtru Kosinovi čtyři roky. Josefa Doležala soud poslal do vězení na osmnáct měsíců za neoznámení trestného činu. Dále soud potrestal první čtyři jmenované propadnutím majetku v celém rozsahu, Červinku v polovině a Kosinu ve čtvrtině hodnoty. Při výměře trestu obviněným z vyzvědačství soud použil mimořádného zmírňovacího prostředku, bez něhož by jim hrozil trest smrti.[102]

Na základě žádosti odsouzených se konalo 30. srpna 1956 odvolací líčení u vojenského kolegia Nejvyššího soudu; dříve vynesený rozsudek byl potvrzen; (jediný, kdo se neodvolal, byl Valtr Kosina).

Již před tím, 13. června 1956, projednal Krajský soud v Praze případ zatčených souvislosti s akcí „Terat" a později z akce vyčleněných, s tímto výsledkem:

MUDr. Josef Frieb, ošetřující lékař Františka Marka, odsouzen na čtyři roky odnětí svobody za pomoc k trestnému činu opuštění republiky;

Antonín Pohl za velezradu deset let odnětí svobody; odvolací soud trest zmírnil na polovinu;

Anna Pokorná rovněž za velezradu čtyři roky odnětí svobody, po odvolání trest zmírněn na polovinu;

Václav Pokorný, její syn, za neoznámení trestného činu dva roky odnětí svobody;

Vlasta Janebová za ohrožení hospodářského tajemství a pobuřování proti republice osmnáct měsíců;

František Marek, hlavní obviněný této skupiny, bývalý prvorepublikový vysoký četnický důstojník a během okupace pobočník zemského velitele četnictva na Moravě, se odsouzení za žalovanou pomoc k velezradě za ohrožení hospodářského tajemství nedočkal. Věznění zhoršilo jeho špatný zdravotní stav, takže soud 3. července 1956 jeho trestní stíhání přerušil a propustil ho z vazby. František Marek zemřel 11. května 1959 v Charitním domě ve Smečně.[103]

101 Tamtéž.

102 Tamtéž, s. 67.

103 Tamtéž.

Obvinění Aloise Pokorného samostatně projednal Vyšší vojenský soud 24. července 1956; za vyzvědačství byl odsouzen ke čtyřem letům vězení, kolegium Nejvyššího vojenského soudu rozsudek potvrdilo.[104]

Vazební fotografie Albertiny Kosinové z roku 1955.

Vazební fotografie Věry Ježkové z roku 1955.

104 Tamtéž, osobní podsvazek Alois Pokorný.

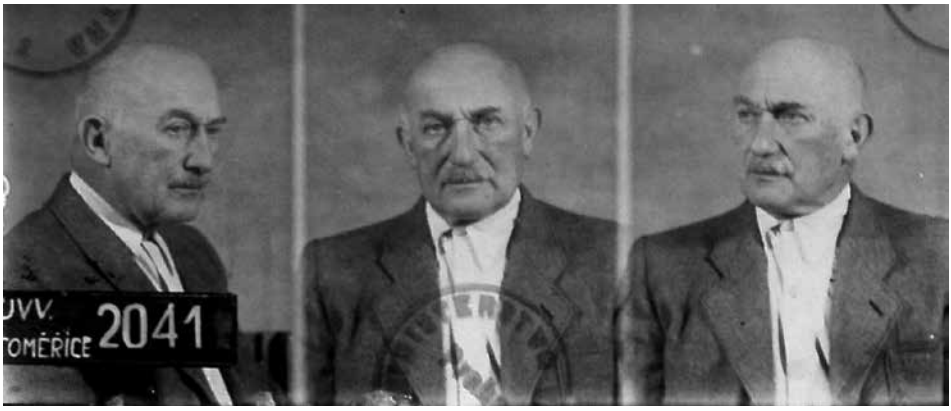
Vazební fotografie Jana Ježka z roku 1955.

Vazební fotografie Miloslava Červinky z roku 1955.

Vazební fotografie Valtra Kosiny z roku 1955.

Vazební fotografie Josefa Doležala z roku 1955.

Vazební fotografie Františka Bezecného z roku 1955.

Vazební fotografie Františka Marka z roku 1955.

Vazební fotografie Vlasty Janebové z roku 1955.

Vazební fotografie Václava Pokorného z roku 1955.

Vazební fotografie Anny Pokorné z roku 1955.

Vazební fotografie Josefa Frieba z roku 1955.

Vazební fotografie Antonína Pohla z roku 1955.

Vazební fotografie Aloise Pokorného z roku 1955.
Vše ABS, Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV.

Rodina Bedřicha Lorenze st.

Pro operativu StB případ předáním vyšetřovatelům v listopadu 1955 neskončil. Stanovila novou hypotézu, která předpokládala, že se dosud nepodařilo dopadnout všechny spolupracovníky Lorenze st. a Lorenze ml. Podle teoretického předpokladu byla u některého z těchto neodhalených agentů ukryta vysílačka, o které Kosinová, Ježková, Červinka a Bezecný věděli jen v náznacích. Vzhledem k tomu, že se o vysílačce nezávisle na sobě zmiňovaly téměř všechny zatčené osoby a odkazy na ni byly nalezeny i v písemném materiálu zastřeleného, pokračovala StB dál v pátrání.

Napříč republikou příslušníci vytrvale hledali operativními cestami spolupracovníky zahraniční rozvědky, se kterými bude chtít Bedřich Lorenz st. obnovit spolupráci, předpokládali je mezi příbuznými nebo dobrými známými. Soustředili proto řadu údajů k celé rodině a z nich poskládali mozaiku kontaktů.

Bedřich Lorenz st., otec zastřeleného agenta Bedřicha Lorenze ml., se narodil 31. října 1896 ve Fořtě, okr. Vrchlabí, jako syn Františka a Vilmy, roz. Noskové. S rodinou bydlel do roku 1948 ve Varnsdorfu ve vlastní vile v Revoluční ulici č. p. 2346.

Ačkoliv se hlásil k české národnosti a měl československé občanství, stejně jako později i jeho děti, manželka byla národnosti německé.[105] Podle všeho se v německém prostředí pohyboval přirozeně, v roce 1939 dokonce usiloval o vstup do NSDAP, župní soud Sudety strany NSDAP ale jeho žádost zamítl poukazem na rasový původ manželky, jejíž babička byla Židovka.[106] Bedřich Lorenz st. byl samostatným obchodním zástupcem pro různé textilní továrny, zejména pro firmu bratři Richterové vyrábějící samet. Po znárodnění společnosti a následné likvidaci i dalších výroben nebyl zřejmě nikde zaměstnán, obchodoval na černém trhu a pašoval.[107] Rok 1948 znamenal pro Bedřicha Lorenze nejen ztrátu zaměstnání, ale i jmění. Rodinu z vily v Revoluční ulici úředně vystěhovali a dům se stal národním majetkem, konfiskace dalších nemovitostí následovala vzápětí. Lorenzovi opustili Varnsdorf a uchýlili se do domku v Rybništi-Novém Kyjově v okrese Rumburk, který dosud využívali jako letní byt.[108]

Ani zde neměli klid, všímaví sousedé se zajímali nejen o to, z jakých zdrojů čerpá rodina příjmy pro spokojený život, a neváhali na podezřelé okolnosti upozorňovat bezpečnostní a správní orgány. Tak 25. dubna 1953, tedy dva roky před fatální pohraniční událostí, iniciativně informoval spolupracovník vojenské kontrarozvědky s krycím jménem „Červený" svého „řídícího orgána" z oddělení VKR Varnsdorf, že Bedřich Lorenz st. pravděpodobně nikde nepracuje. Vydává se sice za obchodního cestujícího, ale nikdo nevěděl, pro jakou firmu pracuje, potravinové lístky jeho

105 Národní archiv, sčítací operáty 1930, 1939. Je zajímavé, že při sčítání obyvatel v roce 1930 se celá rodina včetně dětí hlásila k německé národnosti, při sčítání obyvatel na odtrženém území se již k německé národnosti hlásí pouze Otylia Lorenz, zbytek rodiny k národnosti české.

106 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 101.

107 Tamtéž, s. 3, 23, 29.

108 Tamtéž, s. 25. Nemovitosti byly v tehdejší Hašlerově ulici a na třídě Klementa Gottwalda.

prostřednictvím odebíraly do konce roku 1952 pouze jeho žena a dcera, přičemž on nebyl ani zdravotně pojištěn. Vzhledem k tomu, že ho spoluobčané často vídali se zavazadly ve vlaku mezi Rybništěm a Varnsdorfem, všeobecně se usuzovalo, že má příjmy z pašování. Agent dále upozornil na Lorenzovy cesty s taxikářem Hovorkou z Rybniště do Prahy. Aby prý taxikář nezjistil adresu, čeká na něho na konečné tramvaje, někdy až do nočních hodin. Jeho žena a dcera se od konce července 1952 nezdržovaly doma, dcera Karin poslala po otci dopis své kamarádce, ovšem bez zpětné adresy, odpovědět tak mohla zase jen prostřednictvím Bedřicha Lorenze st.[109]

Na „způsob života" Lorenzových upozorňovali tajemníka samosprávy Boháče (později zbaveného funkce za finanční machinace a opilecký život) i další obyvatelé Rybniště. Stížnosti zasílané touto cestou však adresáta nenašly, kontrola zjistila, že z doby Boháčova úřadování na výboru v Rybništi se nezachoval jediný dokument.[110]

V roce 1948 se příslušníci rodiny Lorenzových začínají „ztrácet" do Německa. Jako první odešel nejstarší syn Bedřich.

Bedřich Lorenz ml. se narodil ve Varnsdorfu 15. prosince 1923. Za války byl údajně ve wehrmachtu, zpět z vojny se vrátil v roce 1945, poté pracoval v Krásné Lípě jako mistr v textilce u národního správce Alexandra Mahlera. Za životní družku zvolil, podobně jako jeho otec, ženu německé národnosti, Christinu Heldovou. Její rodina pocházela ze Zákup, dědeček Eduard tam v meziválečném období vykonával funkci starosty.[111] Otec Christiny žil s rodinou ve Varnsdorfu, snad zde vlastnil firmu Winkler, byl po válce zatčen a za aktivní členství v NSDAP vězněn v Jáchymově. Christinu dočasně odsunuli na práci do československého vnitrozemí, otce jí propustili z vězení až v roce 1955, vzápětí se vystěhoval do Německa. Jeho dcera na něho v Československu nečekala, za neznámých okolností a neznámo kdy odešla do Německa. Nejprve žila ve Východním Německu nedaleko československých hranic, kam ji v roce 1948 nelegálně následoval Bedřich Lorenz ml.[112]

Fakt, že Bedřich Lorenz ml. udržoval kontakt s Československem i po svém odchodu do Německa, potvrzuje výpověď jisté Altmanové z Krásné Lípy ze 7. září 1956, která se s ním osobně znala ještě z jeho působení v tamní textilce. V roce 1948 šla ilegální cestou navštívit dceru do NDR, při přechodu hranic byla zatčena a následně uvězněna na tři měsíce v soudním vězení v České Lípě. V rozhovoru se spoluvězeňkyní Hanni Türkeovou, rovněž uvězněnou pro ilegální přechod hranic, se dozvěděla, že Türkeová pro společného známého Bedřicha Lorenze ml. za úplatu

109 Tamtéž, s. 8.

110 Tamtéž, s. 18.

111 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V- 2745 MV, s. 537, 539.

112 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 18, 23, 34, 36, 71. Okolnosti odchodu Bedřicha Lorenze ml. nejsou přesně známy, podle protichůdných zpráv byla jeho snoubenka, která s ním čekala dítě, zařazena do odsunu, podle jiných zdrojů odešla sama a žila v Německu v Gross Schonau; s Bedřichem odešli později společně do západní okupované zóny. Jiné zprávy uvádějí, že byli svoji již v Československu a měli dítě, do Německa pak ilegálně vycestovala celá rodina.

pašovala z Československa do Východního Německa látky, vlnu apod. Při těchto „obchodních" cestách údajně přespávala u jeho příbuzných, snad u babičky. Dobře znala i jeho nastávající manželku Christinu Heldovou z bydliště v německém Seifhennersdorfu. Po Altmanové, kterou propouštěli z vězení dříve, poslala Türkeová lístek pro matku Lorenze ml., ona však popřela, že by Türkeovou znala, přesto lístek chtěla. Altmanová si však lístek ponechala a později odevzdala SNB. Podle ní docházel Bedřich Lorenz ml. do Německa již od roku 1946, později u něho viděla krycí průkaz Sjednocené strany Německa,[113] takže je možné, že spolupracoval s některou ze zpravodajských služeb již dříve. Z Východního Německa odešel Bedřich Lorenz ml. s manželkou v roce 1950 do západní okupované zóny.[114]

Mladší syn Lorenzových Walter, Bedřichův bratr, navštěvoval obchodní jazykovou školu ve Varnsdorfu, později pracoval v Dolní Poustevně ve firmě Lentzflor jako technický úředník. Jeho poslední úřední stopou v poválečném Československu je policejní přihláška z 27. července 1948. Údajně odešel ilegálně z Československa do Německa na konci roku 1948 nebo na začátku roku 1949, jako pohřešovaný je uváděn od roku 1950.[115] Dcera Karin (nar. 1. srpna 1939 ve Varnsdorfu) a manželka Otýlie, roz. Teubnerová, (nar. 31. října 1901 ve Varnsdorfu) se společně, pravděpodobně v létě roku 1952,[116] odhlásily do Sliačských kúpelí na léčení, ale jejich cesty vedly opačným směrem a do městečka v Lužických horách se již nevrátily, přesné datum emigrace není známé. Na adresu Bedřicha Lorenze st. sice od nich přišla pohlednice ze Slovenska, nežli manželovi však byla určena všímavým sousedům; napsal si ji totiž Lorenz sám a ze Sliače odeslala na jeho žádost Věra Ježková. [117]

Rodiny otce Bedřicha Lorenze st. a nejstaršího syna Bedřicha Lorenze ml. se opětovně „zcelily" kolem roku 1953 v západoněmeckém Trieru, kde Lorenzové společně provozovali komisní obchod textilem a pracovali jako obchodní zástupci pro textilní firmy. Tehdy již měl Bedřich Lorenz ml. dceru Uršulu. V dubnu 1955 byla jeho žena Christina podruhé těhotná a zanedlouho se jako pohrobek narodila druhá dcera Barbora.

Jako poslední z rodiny tedy odešel do Německa v březnu 1953 Bedřich Lorenz st.[118] Rozprodal veškeré bytové zařízení a do svého domu v Novém Kyjově nastěhoval přátele německé národnosti, rodinu Jarischových. S nimi pak krátce bydlel

113 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 61.

114 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, 1_7_0057.

115 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 30, s. 34.

116 Tamtéž, s. 23. Podle dopisu nalezeného při domovní prohlídce v opuštěném bytě Bedřicha Lorenze byla dcera ještě v roce 1953 u rodiny Bučkových ve Vidovanech na Slovensku. Richard Jarisch, který se nastěhoval jako podnájemník, uvedl v říjnu 1952 ve výpovědi, že paní Lorenzovou nikdy neviděl, údajně již byla na léčení na Slovensku.

117 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV, osobní svazek Albertina Kosinová, s. 158.

118 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 24. Pramen uvádí jako datum odchodu Bedřicha Lorenze st. rok 1952, ale zjevně jde o omyl; podle ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, odešel do zahraničí 15. 3. 1953.

v jedné místnosti s postelí, skříní a kufry s knihami. Před sousedy, kteří mu vyčítali, že si do domu nastěhoval Němce, rozhlásil, že má v Praze práci a krásný byt, kde již žije jeho manželka a on se postupně odstěhuje za ní. Jarischovi mají hlídat a udržovat dům, který bude opět sloužit jako letní byt.

Oficiálně pohřešován byl Bedřich Lorenz st. od roku 1954, teprve tehdy úřady jeho pokoj po domovní prohlídce zapečetily, vypracovaly trestní oznámení pro nedovolené opuštění republiky a rozhodly o konfiskaci zanechaného majetku. Domovní prohlídka pokoje, kromě zmíněných věcí a písemností marginálního významu, neobjevila nic.[119] V roce 1954 skončil o rodinu Lorenzových zájem, obdobných případů bylo mnoho.

Zpravodajské kombinace StB na dopadení Lorenze st.

Změnu v postoji úřadů přinesla až identifikace zastřeleného agenta cizí rozvědky v dubnu 1955. StB tehdy nasadila na zjištěné kontakty rodiny řadu tajných spolupracovníků. Role donašeče se mj. ujal jistý Bedřich Fasati, krycím jménem „Severa", vyšší úředník celní správy ve Varnsdorfu, který byl poslán za Alžbětou Schaureovou. Znal ji z poválečné doby, kdy obýval jeden z nájemních bytů v jejím domě. V té době byli v přátelském kontaktu, styky přerušili, když se odstěhoval. Na počátku roku 1956 ji náhle „náhodou na cestě z jednání" navštívil v jejím pražském bytě a zdvořilostní návštěvu v průběhu roku 1956[120] ještě dvakrát zopakoval.

Příběh Alžběty Schauerové je do jisté míry typickým pro československé občany židovského původu narozených na přelomu 19. a 20. století.

Narodila se v České Lípě, před okupací se vdala do Varnsdorfu, manžel vlastnil malou výrobnu na francovku Bedeke,[121] obytný a činžovní dům. Katastrofou pro ně byla okupace, oba byli internováni v koncentračních táborech, Alžběta se vrátila v roce 1945 s podlomeným zdravím a náběhem na TBC, manželova návratu se nedočkala, útrapy věznění nepřežil. Majetek z bytu jim během války rozkradli, zůstala výrobna. Průmyslový referát Okresní správní komise jí v červnu 1945 pod hrozbou uvalení národní správy vyzval, aby co v nejkratším termínu obnovila výrobu. Ujala se tedy majetku a zakrátko zaměstnávala čtyři až šest lidí. V roce 1948 k ní nastoupil jako obchodní zástupce Bedřich Lorenz st.

Znárodňování postihlo i ji, v srpnu 1948 účinností vyhlášky ministerstva průmyslu se stát zmocnil dílny a obytného domu č. p. 713. Podnik byl převeden pod n. p. Spofa, která jej zakrátko likvidovala, část zařízení odvezla, část na místě prodala.[122] Za konfiskovaný majetek nedostala Schauerová žádnou náhradu, naopak na ní berní úřad vymáhal daňový nedoplatek (dle sdělení celníka Fasatiho „Severy" neoprávněně).

119 Tamtéž, s. 25.

120 Tamtéž, s. 9. Záznam ze schůzky není datován, ale ze souvislostí vyplývá, že StB poprvé kontaktovala Schauerovou v únoru roku 1956, tedy téměř rok po zastřelení Bedřicha Lorenze ml.

121 Tamtéž, s. 12.

122 Tamtéž. Např. balička byla prodána varnsdorfské Ervě za 90 000 Kčs.

Alžběta Schauerová se přestěhovala do Prahy, ve Varnsdorfu zůstal dům, nad kterým neměla žádnou moc, úřady tam nastěhovaly nájemníky bez jejího vědomí, bez jejího souhlasu probíhaly stavební úpravy a bez její kontroly bylo disponováno i domovním fondem. Podle svého sdělení neměla z domu příjem, pouze daňovou zátěž. Dům jí spravoval Oskar Beer, bratr továrníka známého z propagandisticky využívané varnsdorfské stávky.[123] Živila se domácí výrobou dekorativních předmětů; v troskách byl i její osobní život, nepodařilo se jí najít solidního druha. Východisko viděla ve vycestování do Austrálie za sestrou.

Fasati alias „Severa" se od ní podle zadání StB snažil dozvědět informace o Bedřichu Lorenzovi st. Z hovoru vyplynulo, že patřil mezi její dobré známé, dříve byli v korespondenčním kontaktu a že ho naposledy viděla v březnu roku 1953, kdy jí přijel vrátit dlužnou částku a současně se rozloučit před emigrací do Německa. Měl prý u sebe značnou sumu v hotovosti[124] a Schauerové nabízel převedení do Západního Německa. Když odmítla, rozešli se s tím, že kdyby rozhodnutí změnila, převedení přes hranice zařídí. Od té doby ho neviděla.

V souvislosti s uveřejněním článku Rudého práva o zastřelení Bedřicha Lorenze ml. a následném zatčení jeho spolupracovníků Schauerová podotkla, že je ráda, že za ní Bedřich Lorenz st. neposlal syna, neboť neví, jak by se v případě jeho návštěvy zachovala. Ze soukromé korespondence věděla, že Bedřich Lorenz st. má v Západním Německu lukrativní práci jako obchodní zástupce,[125] proto se podivovala jeho špionážní činnosti, při které přišel jeho syn o život. Podle jejího soudu měl motivaci čistě politickou, údajně nemohl unést křivdu spáchanou konfiskací nemovitostí.

Další informace Fasati alias „Severa" k Lorenzovi nezískal. Za svou práci pro StB v rámci akce „Terat" obdržel věcný dar, knihu v hodnotě dvacet pět korun a uhrazené výlohy.[126]

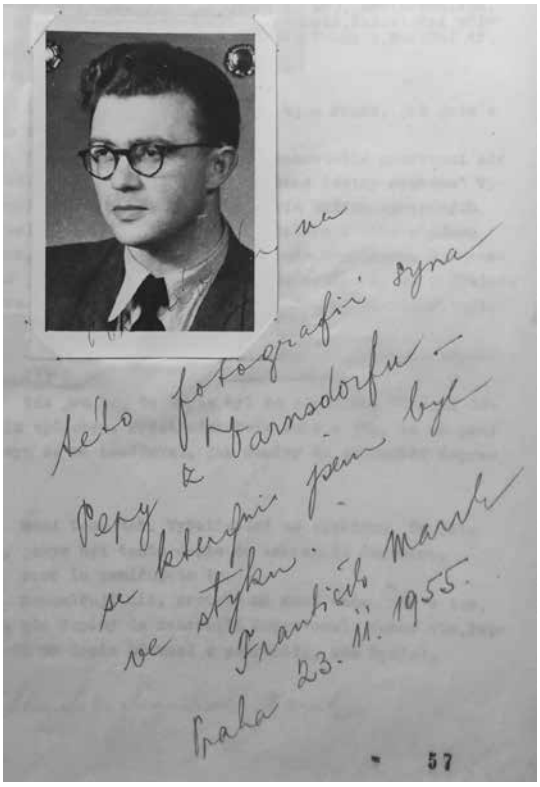
Dne 16. ledna 1956 přichází z Prahy návrh na opětovné nasazení „Anity". Tentokrát ji v rámci pátrání po vysílačce nasměrovali do Varnsdorfu na Alžbětu Hartmanovou, někdejší nájemnici z vily Lorenzů. StB na ni u výslechu upozornila Albertina Kosinová, měla totiž v případě vlakové kontroly při kurýrní cestě přes cíp Východního Německa uvádět jako účel cesty návštěvu Hartmanové. „Anita" dostala úkol navštívit Hartmanovou, adresu měla údajně od přítelkyně Inky (Albertiny) Kosinové, která jí

123 Varnsdorfské stávky se 5. 3. 1947 údajně účastnilo kolem 10 000 lidí. Protestovali proti navrácení továrny židovskému podnikateli Emilu Beerovi. Soud v rozporu s předchozím rozhodnutím ustoupil nátlaku davu a prohlásil jeho majetek za konfiskovaný. V roce 1938 Emil Beer byl nucen továrnu prodat, před nacistickými úřady se ukryl ve Velké Británii. Varnsdorfská stávka ukazuje odpor českého obyvatelstva vůči Židům a předznamenává směr politického vývoje v poválečném Československu.

124 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 60. Příjmy pocházely údajně z černého obchodu s látkami.

125 Tamtéž, s. 30. Tuto skutečnost potvrzuje i jeho bývalý přítel Ludvík Hartman, který byl o Lorenzovi rovněž informován z korespondence.

126 Tamtéž, s. 24, s. 17.

Bedřich Lorenc ml., (nedat).
Foto s vlastnoručním vyjádřením F. Marka o jeho identifikaci.
ABS, Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2745 MV.

svěřila, že se v případě nutnosti může na Hartmanovou obrátit. Nyní je Inka i s manželem zatčena, nikdo neví proč, a ona zjišťuje, co by se dalo pro manžele podniknout a jak informovat Bedřicha Lorenze a další zasvěcené osoby.

Poté měla „Anita" navštívit ve Varnsdorfu Hildu Šírovou, jejíž adresu měl zastřelený Lorenz ve svých poznámkách s dovětkem: „*100 korun*". Hildě měla tedy přinést „100 korun od pana Lorenze" s tím, že při poslední návštěvě je nestihl předat a nechal je u Inky Kosinové. Ta jí chtěla peníze zavézt, až pojede na setkání s Lorenzem na hranicích, ale když se o ni začala zajímat SNB, obávala se další cesty a požádala „Anitu", aby peníze doručila. „Anita" však po zatčení manželů Kosinových v listopadu cestu podnikla ze strachu až teď, a žádá o radu, co se dá podniknout pro záchranu celé věci a pro záchranu dalších osob.[127]

V pramenech se nedochoval záznam o výsledku akce, a zda vůbec k provokaci došlo. Obě ženy se v případu již neobjevují, oněch „*100 korun*" určených Hildě Šírové, zaměstnankyni pohřební služby, bylo s největší pravděpodobností určeno na údržbu hrobu předků Otýlie Lorenzové.

Pátrání probíhalo napříč republikou, hradecká krajská správa měla za úkol odhalit, zda v rodišti Bedřicha Lorenze st., tj. v okolí Jilemnice, nežijí vzdálení příbuzní či osoby, se kterými by udržoval kontakt. Nechala sledovat a spolupracovníkem „Iris" „agenturně obsadila" hrobníka Brandejse, se kterým Lorenz jednal o udržování hrobu svých rodičů při cestě automobilem s Františkem Bezecným do Polubného v roce 1954.[128]

Podobný úkol měla „Anita" i v Týništi nad Orlicí; StB zde ustanovila a prověřovala osoby z okolí Miloslava Červinky a Josefa Doležala a provedla důkladnou

127 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 5_7_0049-50.
128 Tamtéž, s. 5_7_0017.

domovní prohlídku chaty Ježkových. Po výpovědi Červinky, podle které se Doležal zmínil, že on by ukryl vysílačku do nějakého opuštěného bunkru, kterých je v okolí mnoho, prohledali příslušníci StB bunkry: U Vodárny, U Glorietu, Na Bahnivej, U Ježkovic, Na Křivině, Na Podlesí a Na Věži. K prohlídce okolí používali i detektor kovů, který se však ukázal jako nepoužitelný pro velké množství odpadu v zemi.[129]

Státní bezpečnost dále prověřovala osoby z okruhu Františka Marka, které pomáhaly zprostředkovat útěky osob do zahraničí Lorenzovým prostřednictvím. Jednou z nich byla Vlasta Janebová, zatčená v souvislosti s přípravou útěku výše zmiňovaného lékaře Jiřího Holuba s manželkou, StB ji navíc podezírala z průmyslové špionáže. S cílem získat další informace o dosud neodhalených spolupracovnících Lorenzů a o ukryté vysílačce, případně o průmyslové špionáži v podniku Skloexport, rozhodla se StB proniknout do nejužšího okruhu Vlasty Janebové prostřednictvím agentky. Nejprve k ní do cely umístili spolupracovnici Bezpečnosti z řad odsouzených, krycím jménem „Kopová",[130] před uvězněním vedoucí živočišné výroby na státním statku v Ústí nad Labem. V Litoměřicích si odpykávala šestiletý trest za „narušování národohospodářského plánu". Před Janebovou vystupovala v roli vyšetřované, její důvěru si získala tím, že znala jejího manžela, se kterým často jednala na ministerstvu výživy, a také jí zprostředkovala návštěvu u vězeňského lékaře. Po několika dnech jí „Kopová" v duchu instrukcí svého řídícího důstojníka řekla, že její vyšetřování se chýlí ke konci a podle všeho bude propuštěna pro nedostatek důkazů. Toho Janebová využila a požádala ji o návštěvu své matky. Dala jí snubní prsten, aby matka uvěřila. Dále ji údajně žádala, aby navštívila Růženu Košťálovou, která ji zkontaktuje s další ženou, pak kolegu ze Skloexportu ing. Otakara Hampla a několik dalších osob. Podle „Kopové" ji Vlasta Janebová žádala o vyřízení dvojsmyslných vzkazů typu *„připomenout název rybníku Šeberák a on již bude vědět, co to znamená"*[131] apod. Zde, jak ukázaly další události, si spolupracovnice konspirativní věci přimyslela, patrně ve snaze zalíbit se řídícímu důstojníkovi a získat ve věznici výhody.

Dlužno poznamenat, že „Kopovou" v tomto směru příslušníci StB prohlédli, v hodnocení stálo, že: *„[…] sice postupovala podle daných instrukcí, projevovala však přílišnou horlivost a iniciativu a v některých zprávách se uchýlila k vymýšlení."*[132] Nakonec pro *„[…] její mnohomluvnost […] nepřátelský postoj k lidově demokratickému zřízení nebylo jasné, zda by nevyzradila některé skutečnosti, nebo zda by nevyzradila své poslání,*[133] zvolili jiný postup. Roli provokatérky na sebe vzala jedna z příslušnic StB Gottwaldov (zpráva „o kombinaci" byla důsledně anonymizovaná, ovšem v jednom případě „začerňovač" opomněl a pro historiky zůstalo v pramenu alespoň její příjmení: Pokorná).

129 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 5_7_0017.

130 Skutečnou totožnost spolupracovnice se nepodařilo zjistit.

131 ABS, f. Operativní svazky, arch. č. 24319 MV, s. 5_7_0054.

132 Tamtéž, s. 5_7_0055.

133 Tamtéž.

Aby se Pokorná seznámila s životními reáliemi Vlasty Janebové a s podrobnostmi případu, setkala se nejprve s „Kopovou" a projednala okolnosti jejího nasazení do cely k Janebové. Dva dny měla Pokorná okusit „vězeňského komisárku" v cele u Janebové, anebo po dílčí změně zevnějšku (brýle, účes) vystupovat v roli zapisovatelky u jejích výslechů. Vyslána byla nejprve k matce Vlasty Janebové, měla si získat její důvěru a zjistit podrobnosti o hledané vysílačce, nebo zda její dcera při výsleších nezamlčela další skutečnosti. Dále měla získat doporučení k návštěvě Růženy Košťálové a jejího manžela, informovat je o zatčení jejich přítelkyně, opět se pokusit zjistit dosud neznámé skutečnosti a ověřit pravdivost výpovědí zatčené. Konečně měla navštívit ing. Hampla z podniku Skloexport a určit, nakolik je zapojen do případu. Po celou dobu akce bylo naplánováno zajištění agentky StB sledovací skupinou.[134]

V odpoledních hodinách 30. ledna 1956 se Pokorná ohlásila jako „Vlasta Nováková" v pražském bytě matce Vlasty Janebové Alžbětě Výškové, že ráno byla propuštěna z litoměřického vězení, kde byla za pokus o překročení státních hranic, nese jí vzkaz od dcery a žádá o dva dny odpočinku, než se vydá zpět na Moravu. Předala dceřin snubní prsten na znamení důvěry, v záloze měla ještě písemné potvrzení o propuštění z vyšetřovací vazby. Paní Výšková před ní hovořila poměrně otevřeně (*„domovní prohlídka StB – gestapáci všechno rozhrabali a rozkopali, přesto se nám podařilo ještě před prohlídkou ukrýt cennosti u známých*" apod.). Vyjádřila přesvědčení, že dcera bude zavřená nejdéle dva roky, pak Američané donutí vládu ke změně politické situace; obávala se pouze, aby dcera tuto dobu přežila kvůli onemocnění srdce. V bytě bydlel i manžel uvězněné, od kterého se „Vlastě Novákové" podařilo vyzvědět bydliště další „zájmové osoby" – Růženy Košťálové. Agentce poskytli jídlo, nocleh, zapůjčili zimní oblečení, které měla později vrátit poštou a druhý den velice brzy ráno jí ing. Janeba cestou do práce zavedl k bydlišti Košťálové. Protože bylo příliš brzo, odešla hledat útočiště na jedno z pracovišť pražské sledovačky StB. V 9:00 nezastihla Košťálovou v bytě, zamířila proto na její pracoviště na zdravotním středisku, zde si, po komisním přijetí, ujednaly schůzku na později.

„Ve volném čase" kontaktovala „Vlasta Nováková" ve Skloexportu ing. Otakara Hampla, kterého pozdravovala od Vlasty Janebové. Během pětiminutového rozhovoru Hampl téměř zpanikařil a rychle se rozloučil s tím, že s ní nechce mít nic společného. Opět přenocovala u paní Výškové a druhý den podle dohody navštívila v ordinaci Košťálovou. Ta ji tentokrát mezi čtyřma očima přivítala velice srdečně, agentka požádala, aby ji seznámila s „doktorkou", pro kterou má od vězněné Janebové důležitý vzkaz. Košťálová se domnívala, že by snad mohlo jít o švagrovou a přislíbila ji kontaktovat, až to bude možné. Provokatérka jí předala svoji korespondenční adresu, na kterou ji má informovat. Ani v tomto případě ale nic podstatného nezjistila.

Podle stanovené legendy měla agentka „Vlasta Nováková" pocházet z Uherského Hradiště, na podnájmu byla v Gottwaldově. Aby jí StB zajistila dokonalé krytí,

134 Tamtéž, s. 5_7_0055-58.

zařídila na dobu akce u svých kolegů z Uherského Hradiště vložení přihlašovací karty na jméno „Vlasta Nováková" do evidence obyvatelstva a vsunutí přihlášky do místní a okresní evidence. Dále vyhledali vhodného spolupracovníka krycím jménem „Michal", kterého seznámili s „Novákovou" a s následující legendou: pokud někdo bude shánět „Vlastu Novákovou", odpoví, že je v zaměstnání, vrátí se v 15:00 nebo ve 22:00 hodin (podle denní doby) a současně uvědomí svého řídícího důstojníka); stejné instrukce dostala i „Michalova" manželka. Zajistili kontrolu došlé korespondence na krycí adresu Vlasta Nováková, J. Fučíka XII/3634, Gottwaldov I.[135] I přes veškerou snahu ani tato kombinace na Alžbětu Výškovou, Růženu Košťálovou a ing. Hampla nepřinesla kýžený výsledek.

Dne 14. ledna 1956 přišla na teplickou adresu Inky (Albertiny) Kosinové pohlednice odeslaná 22. prosince 1955 ze západoněmeckého Trieru:

„Moji milí. Přejeme Vám vše vymyslitelné a dobré pro ‚1956'. Již dlouho jsme od Vás neobdrželi žádné znamení života. Domníváme se, že Vy oba + také Jan s paní jsou zdrávi a že jest vše při starém. My máme mnoho práce, Uršula má malou sestřičku Bärbl. Bohužel její otec ji však do dneška nespatřil.

Mnoho srdečných pozdravů Vám milým zasílá + Janovi a Věře vaše Tilly Lorenz + rodina."[136]

Z lístku vyplynulo, že rodina dosud neví nic o osudu Bedřicha Lorenze ml. ani o zatýkání jeho spolupracovníků. StB se proto neprodleně chopila příležitosti a vzala Kosinovou k doplňujícímu výslechu o písemné komunikaci s Lorenzem. Následně technici z IX. správy SNB napsali jejím rukopisem následující list:

„Moji milí! Děkuji za novoroční pozdrav, který jsem velmi opožděně obdržela, ale přesto mě velice potěšil. Jsem chválabohu zdráva a v pořádku. Rovněž i Jan a Věra jsou zdrávi. Pozdravuji co nejsrdečněji také Kristu a blahopřeji jí. Překvapilo mne, že otec dosud neviděl malou Bärbl, to si neumím vysvětlit. Chci se jet podívat s Danielou ke strýci do Liberce. Chtěla jsem se tam jet podívat již na Vánoce, ale rozmyslela jsem si to, protože se mi strýc neozval. Myslela jsem si, že se na mne od poslední návštěvy zlobí. Pojedu tam s ní 10. 2. 1956 plzeňským rychlíkem, který mě nejlépe vyhovuje 9.35 hod. z Teplic, ve 12.11. jsem ve Varnsdorfu, ve ...[nečitelné] *v Hrádku nad Nisou a již ve 13.29 v Liberci. Jest nutné, abychom si se strýcem vše vzájemně vysvětlili. Budu tu na něm žádat, aby mě vysvětlil jeho jednání. Víte sami, že jsem ho měla vždycky ráda. Koupila jsem mu o Vánocích malou pozornost, kterou mu chci nyní dodatečně předat. Jistě bude mít radost. O tom, jak to mezi námi dopadlo, Vám napíšu. Můj krátký dopis mi promiňte, chci ještě stihnout vlak, abych jela vyřídit vaše pozdravy Janovi a Věře. Při té příležitosti si chci také v Praze nakoupit nějaké věci.*

Ještě jednou mnoho srdečných pozdravů Vám všem, hlavně Kristě a také malé Bärbl, která mi dělá starosti. Vaše Inka."

135 Tamtéž, s. 6_7_0019 a 6_7_005-11.

136 Tamtéž, s. 5_7_51. Tento i další citované dopisy byly psány německy, uvádím je v českém překladu.

Dopis, který začátkem ledna 1956 odeslala StB z Teplic do Trieru, zval dohodnutou skrytou řečí k převzetí zpráv na kontaktním místu k trati u Herwigsdorfu. StB si slibovala, že vábnička v podobě nashromážděných zpráv bude natolik mocná, že agent opustí bezpečí Západního Německa a vydá se k vlaku do blízkosti československých hranic. Zde se chystali vylákaného Bedřicha Lorenze st. zatknout ve spolupráci s bezpečnostními orgány Východního Německa. Připravili rozsáhlou akci, při níž nechtěli nic ponechat náhodě. Na součinnostní schůzce s východoněmeckou obdobou PS dne 28. ledna 1956 v Hřensku předali jeho fotografii a popis, na den akce 10. února 1956 dojednali zvýšenou ostrahu inkriminované oblasti a dohodli způsob permanentního spojení. Příslušníci sledovací jednotky měli obsadit opuštěný byt Kosinů a od 9. února 1956 v něm očekávat případnou prověřovací návštěvu, ke stejnému opatření přistoupili i v pražském bytě Ježkových. Pohraniční stráž měla ve dnech 9.–11. února 1956 nasadit zvýšené množství pohraničníků, zejména do úseku události z dubna 1955, liberecká StB střežit bývalé nájemníky – rodinu Hartmanových a Jarischových, a konečně hradecká StB měla hlídat jistého Noska, který dříve udržoval kontakty s Miloslavem Červinkou a StB ho podezírala jako Lorenzův možný záchytný bod. Součinností schůzka se opakovala ještě na počátku února, během ní se operativci StB provádějící vlakovou akci jeli seznámit s místem předání zpráv.

Úkolem další skupiny příslušníků StB bylo v den akce prověřit a kontrolovat, zda Bedřich Lorenz st. nenastoupí do vlaku již v Teplicích nebo cestou. Na smluveném místě u Herwigsdorfu měl pak jeden vyhodit balíček a východoněmečtí pohraničníci agenta zatknout při vybírání zpráv.[137] Bedřich Lorenz st. však návnadu nespolkl. Dne 6. února 1956 od něho přišel dopis následujícího znění:

„Moji milí! Především děkuji Vám velmi za dopis, který nás velmi potěšil. Již jsem se domnívala, že jste nemocni, protože jsem od Vás nedostala tak dlouho poštu. Nyní jsem opět klidná. Jak se daří Waltrovi? Cítí se nyní lépe? My jsme všichni dalece zdrávi, až na bratra Karin, který nám dělá mnoho starostí. Již ¾ roku nic nepsal a od poslední návštěvy u strýce jsme jej neviděli. Milá Inko, chci Ti ještě sdělit, že od 1. března přesídlíme. Vzali jsme si větší byt a půjdeme s Christl dohromady. Ztratili jsme příliš mnoho času, a protože musí otec ráno zastat všechnu práci, musíme mu obě s Christl pilně pomáhat. Malá Barbora dá taky hodně práce, ale je naše sluníčko. Karin chodí ještě do gymnázia, ale má již za sebou taneční hodiny. Stala jsem se nyní potřetí babičkou, můj mladší syn Walter má malé děvčátko (Sylvia). Daniela chce jet 10. února ke strýci. Zrazovala jsem ji, aby nyní v těch velkých mrazech nikam nejezdila a zůstala raději doma. Milá Inko, doufám, že dáš o sobě zase jednou vědět. Moje nová adresa zní: T.L. Trier, Mosel, Ostalee 63.

Mnoho srdečných pozdravů Tobě a Waltrovi od Tvé sestřenice Tilly a rodiny.“

Protivníci se nevzdávali. Uváděný důvod odmítnutí schůzky viděli jako zástupný, ačkoliv pravdou zůstává, že je nanejvýš obtížné hledat nenápadně za mrazu a sněhu

137 Tamtéž, s. 5_7_0066 a 6_7_001.

malý balíček vyhozený z vlaku. Podle nich byly hlavním důvodem odmítnutí obavy ze zatčení. Jako otec si Bedřich Lorenz st. zřejmě vysvětloval zmizení svého syna jeho internací a nevěděl, nakolik pod výslechy StB vypovídal ke způsobu odesílání zpráv a prozrazení kontaktního místa. Rozhodli se proto přesunout místo schůzky do Východního Berlína a lákadlo ještě zvětšit. Dne 12. února 1956 odeslali do Trieru dopis ve znění:

„Moji milí, jak jsem Vám psala ve svém posledním dopise, odjíždí v těchto dnech můj známý do Východního Německa […] Snad Vám bude možno této příležitosti využít. Daniela zasílá po něm její opožděný dárek k Vánocům a mnoho dalších věcí Vám bude moci od ní vysvětlit, myslím, že i ve věci bratra Karin. Těším se již dnes na jeho návrat. Velmi mě záleží na tom, aby měl možnost dárky Vám sám předati.

S mnoha pozdravy od nás všech, Inka."[138]

Na dopis nepřišla odpověď, což nebylo důvodem k zastavení akce. Naopak. Po rozkazu z ústředí oslovila skupina styčného důstojníka StB v Berlíně své partnery se žádostí o součinnost. Ti zajistili svou spolupracovnici z Postupimi, u které měl po dobu dvoudenní akce nocovat fiktivní známý Albertiny (Inky) Kosinové. Do jeho role určili vedoucího skupiny StB (krycí název „Redakce") v Německu, nadporučíka Nievalda. Operace, kterou kromě náčelníka II. správy SNB podplukovníka Matouška schválil i jeho východoněmecký protějšek generálporučík Mielke, se měla odehrát podle scénáře: Nievald se bude po dobu dvou večerů zdržovat u spolupracovnice východoněmecké tajné policie a bude vyčkávat návštěvu Bedřicha Lorenze st. V případě, že Lorenz za sebe na schůzku pošle náhradníka, odmítne balíček se zprávami vydat a sdělí, že se bude v NDR zdržovat ještě několik dní a sám stanoví datum, kdy osobně předá balíček Lorenzovi.

Vlastní zatčení Bedřicha Lorenze st. provedou východoněmečtí příslušníci mimo byt spolupracovnice. Až Nievald s Lorenzem společně opustí byt a vydají se určeným směrem, zasáhne z *„opěrného bodu"* umístěného naproti domu *„realizační skupina"*. Následný telefonát *„Terat přijede v…"* měl oznamovat eskortu Bedřicha Lorenze na hraniční přechod v Hřensku.[139] Do Trieru připravovali odeslat tento dopis:

„Moji milí! Pozdravujeme Vás všechny co nejsrdečněji. Čekala jsem odpověď na můj poslední dopis, avšak tato odpověď nedošla. Jak se Vám daří? Nyní v jarních měsících máte zřejmě dosti práce s obchodem. Nejedete se také podívat na lipský veletrh? Jak Vám Daniela v posledním dopise psala, jeden Valtrův známý z textilu jest na lipském veletrhu. Mimo to má nějaké obchodní jednání v Berlíně a ve dnech … bude bydlet u svých známých Galina Hoffman v Postdamu, Bornstadt, Reiherweg 3. V případě, že byste tam sami měli nějaké obchodní jednání, jest možné jej tam navštíviti, ale jen večer, nejlépe mezi 18. a 21. hodinou, jelikož přes den má hodně práce a všelijakých

138 Tamtéž, s. 6_7_0023.

139 Tamtéž, s. 6_7_0044-45.

jednání. Daniela nedala jinak a posílá po něm malou pozornost pro Vás. Je to hodný člověka, bude Vám moci mnoho vysvětlit a vyprávět o našem životě. Těším se, že se s ním sejdete a a snad rozmluva s ním potěší stejně Vás i nás. Až jej půjdete navštívit, nezapomeňte, že přicházíte za známým od Daniely. Přijďte sám, protože Daniela jej výslovně žádala, aby dárek nikomu nedával než vám, aby nás tak někdo neokradl.

Ještě jednou mnoho srdečných pozdravů od nás všech i Jana a Věry.

Vaše Inka a Waltr."[140]

Dne 16. března 1956 odeslali příslušníci StB z Teplic dopis následujícího znění:

„*Moji milí! Pozdravujeme Vás všechny co nejsrdečněji. Čekala jsem odpověď na můj poslední dopis, avšak tato dosud nedošla. Jak se Vám daří? Nyní v jarních měsících máte zřejmě dosti práce s obchodem. Nebyli jste se také podívat na lipském veletrhu? Jak Vám Daniela v posledním dopise psala, jeden Waltrův známý z textilu jest v NDR na obchodní cestě. Ve dnech 24. a 25. 3. bude bydlet u svých známých v Halle na adrese: Bruno Faix, Halle (Halle, Talamtstrasse č. 1/II. V případě, že byste tam sám měl nějaké obchodní jednání, jest možné jej tam navštívit, ale jen večer mezi 18. a 21. hodinou, jelikož přes den má mnoho práce a všelijakých jednání. Jest u nich zapotřebí 3x zvonit. Daniela nedala jinak a posílá po něm malou pozornost pro Vás. Je to hodný člověk a bude Vám moci mnoho vysvětlit a vyprávět o našem životě. Těším se, že se s ním sejdete a snad rozmluva s ním potěší stejně Vás i nás. Až jej půjdete navštívit, nezapomeňte, že přicházíte za známým Daniely. Přijďte sám, protože Daniela jej výslovně žádala, aby dárek nikomu nedával než Vám, aby nás tak někdo neokradl.*

Ještě jednou mnoho srdečných pozdravů od nás všech i Jana a Věry.

Vaše Inka a Waltr."

Vlastní akce nakonec proběhla oproti původnímu záměru v Halle, v bytě spolupracovníka východoněmecké Bezpečnosti Bruno Faixe, bývalého občana ČSR německé národnosti, který se jako antifašista v roce 1946 dobrovolně vystěhoval do Východního Německa. Příslušníka StB Nievalda, vystupujícího v roli obchodníka, přijal nadmíru srdečně, před podnájemníky v dalších pokojích v bytě budili dojem starých známých. Na popud řídícího důstojníka příjezd českého „obchodníka" svým podnájemníkům a ostatním obyvatelům domu dopředu avizoval, návštěva pak nebudila nežádoucí zvědavost, navíc tak vznikla legenda pro případ, že by Bedřich Lorenz, nebo někdo z jeho kolegů z tajné služby prověřoval situaci.

Ve dnech 24. a 25. března 1956, téměř rok od tragické události na hranicích, očekával Nievald v doprovodu východoněmeckého kolegy Bergera příchod Bedřicha Lorenze st. na adrese, kam se ho pokusili vylákat. Akci zajišťovaly tři posádky služebních vozů a sledovací skupina, připravená zasáhnout podle zatýkacího plánu. Avšak když druhý den ve 23:00 hodin odcházeli oba tajní z bytu, bylo jim jasné, že jim Lorenz nesedl na lep ani tentokrát. Pro případ, že by se dostavil později, nechali pro něho vzkaz, že známý odjel na jednání na sever Německa, ale ještě se

140 Tamtéž, s. 6_7_0046.

zítra zastaví. Spolupracovník měl telefonicky uvědomit řídícího důstojníka, který by zařídil vlastní zatčení.

Akce vyšla naprázdno, tak jak východoněmečtí příslušníci očekávali. Při následném hodnocení konstatovali: *„[…] příčinou, že se Lorenz nedostavil, bylo, že k akci došlo již značně pozdě od doby zastřelení Lorenzova syna a od doby zatčení Kosinové. Orgánové SfS připomínali, že je-li Lorenz starší skutečně důležitou osobou pro některou zahraniční rozvědku, že tato rozvědka měla dostatek možností prověřit v ČSR, zda je vše v pořádku kolem Kosinové a jejích přátel a případně i kolem Lorenzova syna.*“[141]

StB se rozloučila s nadějemi na objevení vysílačky, dosud neodhalené špiony a na vylákání Bedřicha Lorenze ze Západního Německa; 5. května 1956 rozhodli straničtí propagandisté případ uveřejnit v tisku.

Poté již dobíhala mašinérie sběru informací a zpravodajských pohovorů. Při jednom z nich, v prosinci roku 1956, vedeným s Bertou Ulbrichtovou z Jiřetína pod Jedlovou, jejíž matka byla velmi dobrou známou Otýlie Lorenzové a i v poválečné době se pravidelně navštěvovaly, vyšlo najevo, že rodina Lorenzů již ví o neštěstí, které postihlo Bedřicha Lorenze ml. Z Německa totiž napsali její bratr Karl Ulbricht, odsunutý v roce 1945, a jistý Michel Trandl, že se od Otýlie ml. dozvěděli smutnou zprávu o zastřelení Bedřicha Lorenze ml. při přechodu hranic. Do té doby doufali, že je „pouze“ ve vězení, či „unesen“. Poznámka v dopise hovoří o politickém motivu jeho špionážní činnosti.[142]

Poslední zprávy o sledované rodině zachytila StB na podzim roku 1956, tehdy zaslala Otýlie Lorenzová své známé Šírové na hřbitovní správu žádost o úpravu rodinného hrobu[143] a téhož roku se před špiclem prořekl bývalý Lorenzův podnájemník Jarisch, že zahlédl Bedřicha Lorenze st. ve Varnsdorfu, tuto informaci však nikdo nepotvrdil.[144] Zpravodajský svazek k rodině Lorenzů ukončila StB v roce 1962.

Na místě střelby šedesát let po události

Šel jsem od hranic podél Hamerského potoka, kde byly tehdy okolnosti ke kurýrovi tak nemilosrdné. Na konci dubna 1955 napadl centimetrový poprašek čerstvého sněhu, rozhodnout se v těchto podmínkách a za denního světla pro ilegální přechod hranic bylo riskantní, zvláště když zřejmě uviděl ve sněhu stopy, které zanechala hlídka chvíli před ním. Bedřich Lorenc ml. podcenil pohraničníky na východním úseku a neznal podrobnosti jejich služby. Souhrou náhod si zvolil místo přechodu relativně nedaleko jejich otočného bodu. Kdyby s přechodem váhal chvíli déle, hlídka by se vrátila cestou, kterou přišla, a na jeho stopy by nenarazila.

141 Tamtéž, s. 6_7_0056.

142 ABS, f. S, arch. č. S-4910 UL, s. 59, 77. Podle pisatele listu neměl Lorenz přes hranice chodit, prý to neměl zapotřebí a netrpěl nouzí.

143 Tamtéž, s. 86–88.

144 Tamtéž, s. 56.

Po zjištění „proryvu“ se hlídka marně pokoušela přivolat polním telefonem posilu z roty, bez odezvy zůstal i náhradní způsob signální světlice a střelba do vzduchu. Ve vyšetřovací zprávě se píše, že příčinou selhání spojení byly špatné meteorologické podmínky a obtížný terén. Podle pamětníka byla příčinou taneční zábava, kterou zbytek pohraniční roty chystal v hostinci v Dolní Světlé. Střelbou do vzduchu a světlicemi hlídka pomoc sice nepřivolala, upozornila však „neznámého“, že o jeho přechodu ví a že mu je na stopě. To vysvětluje jeho četné pokusy zmást hlídku kličkováním po lese a našlápnutím obrácené stopy, i běh ledovým potokem. Cílem mu bylo vnitrozemí a veřejná doprava; je otázkou, zda by se v obydlených oblastech pohraničníkům „ztratil“… Když zjistil, že se hlídka k němu přibližuje, rozhodl se k poslednímu pokusu ji setřást. Zahodil vodou ztěžklé boty, přezul se do tenisek, na místě nechal vše, co mu překáželo v běhu, tašku i svrchní oblečení, a „nalehko“ běžel zpět k hranici severním směrem. Popis jeho trasy je ve zprávě zmatený, bohužel se dochoval jen velice nepřesný náčrt místa činu. Rozbor popisu útěku napovídá, že po překročení silnice Nová Huť – Dolní Světlá ve směru toku Hamerského potoka utvořil dalším postupem kruh, který se téměř uzavřel nedaleko sochy sv. Jana; a zde se také uzavřel i jeho život.

V oficiálním hlášení jsou rozpory o vzdálenosti, na kterou hlídka proti němu naposledy spustila palbu z obou zbraní, jednou uvádí šedesát a podruhé sto metrů. Po zranění ušel podle člena hlídky šest metrů a zalehl do křoví, naproti tomu velitel hlídky vypověděl, že pokračoval ještě padesát metrů. V dalším se již písemné prameny shodují: hlídka utvořila „vidlici“ a opatrně se přiblížila k ležícímu, ze vzdálenosti šesti metrů mu opětovně přikazovala, aby vstal a dal ruce vzhůru. Když neznámý nereagoval, vystřelil člen hlídky z pravé strany pro výstrahu tři rány do vzduchu, nato dal raněný vleže ruce nahoru. Poté přiskočil člen hlídky a nasadil mu pouta.

Překvapením pro mne bylo setkání s jedním z bývalých velitelů pohraniční roty Dolní Světlá, který převzal velení jednotky krátce po události. Vylíčil ji naprosto odlišně od písemných pramenů tak, jak se mezi pohraničníky z povolání tradovala. Prý poté, co se hlídka bezprostředně přiblížila k ležícímu muži, zjistila, že je raněný a neschopný pohybu. Velitel hlídky se vydal pro pomoc, Teník zůstal na místě a střežil zadrženého. Po chvíli na něho neznámý promluvil a česky mu začal nabízet peníze a vše, co u sebe má, za to, když ho pustí, neustále pohraničníka přemlouval ke shovívavosti. Tehdy vojín Teník neunesl tíhu vypjaté situace a ležícího člověka na zemi zastřelil. Podle jiné verze Teník zastřelil ležícího muže na zemi ve chvíli, kdy se hlídka k němu „vidlicí“ přiblížila. Poté, co raněný nesplnil rozkaz hlídky k opuštění úkrytu a nabízel jim hotovost, spustil pohraničník palbu.

O tom ale písemné prameny nehovoří, s největší pravděpodobností se opětovně setkáváme s pokusem o záměrné zkreslení skutečnosti tehdejšími zpracovateli hlášení, kteří nechtěli dát důvod k postihu hlídky a potažmo celé jednotky. Pro tradovanou verzi hovoří skutečnost, že smrtelná střela vnikla Bedřichu Lorenzovi ml.

do pravého boku a vyšla levou stranou hrudníku. Pokud by pohraničníci stříleli na vzdálenost šedesáti až sto metrů po osobě, která prchá do hustého lesa, je nejpravděpodobnější, že bude zasažena do zad; průběh střelného kanálu ve směru zdola nahoru hovoří rovněž téměř jednoznačně proti oficiální verzi.

Hlídka zraněnému neposkytla první pomoc. Po chvíli se prý jeden druhého ptal, zda je ještě živý. Kladli by otázku tohoto druhu, kdyby neměli jistotu, že byl zasažen? Finální způsob zásahu proti raněnému, bohužel jen podle nepřímého svědectví, tak spíše připomíná vraždu nežli použití zbraně podle tehdy platných předpisů. Po šedesáti letech od události ohodnotil bývalý velitel jednotky Pohraniční stráže tento čin jako „prasárnu".

K zastřelenému byl přivolán lékař, tehdy čerstvý absolvent medicíny vykonávající funkci lékaře v rámci základní vojenské služby. V době vzniku tohoto článku to byl již velmi starý muž a byl jsem první osobou, se kterou o případu od té doby hovořil. I když se na detaily téměř nepamatuje, událost popsal následovně: po telefonickém rozkazu se vydali s řidičem sanitního vozu na místo. Po ohledání stanovil jako příčinu úmrtí vykrvácení do plic následkem střelného zranění, smrt prý nastala zakrátko po zásahu. Domnívá se, že vstřel byl zepředu nahoře v pravé části hrudníku, výstřel zezadu v dolní části zad. Mrtvého naložili do sanitky a vezli na pitvu do Liberce. Zde nepochodili, tamní primář patologie se uniforem nezalekl, odmítl pitvu provést a z oddělení je vyhodil. S mrtvým jeli zpět k hranicím a nevěděli, co si s ním počít. Zastavili proto u hřbitova a za zdí ho pohřbili. Kde to bylo, dnes již neví, nevěděl to ani tenkrát, nebyl místní a po rozsáhlém úseku 19. děčínské pohraniční brigády ho vozil řidič. Pamatuje si jen, že v zadní části hřbitova byla kaplička nebo márnice. Zanedlouho přišla z velitelství žádost o zaslání pitevní zprávy. Celou si ji u stolu vymyslel a odeslal, jako místo pitvy uvedl kapličku. Poté se již o případ nikdo nezajímal, až nyní autor této studie.[145]

Více podrobností mi sdělil opět bývalý velitel jednotky, bohužel svědectví je opět zprostředkované: lékař pohraniční jednotky mrtvému při ohledání uřízl prst, aby mu mohl sundat prsten, od čehož si slibovali prozrazení alespoň iniciál jeho jména. Když o tělo ztratila StB zájem, odvezli ho na hřbitov do nedaleké obce Trávník, kde jej tajně pohřbili do nepoužívané hrobky po Němcích.[146] O pohřbu ani o úmrtí neznámé osoby nevznikl oficiální matriční záznam.[147]

Zajímavé bylo svědectví jednoho ze psovodů 4. rps, průběh události mu Hudec s Teníkem vylíčili ve smyslu vyšetřovací zprávy, jen přibylo, že zpět k hranicím už neznámý muž běžel pouze v trenýrkách a na paži mu při ohledání našli tetování

145 Ústní vyjádření tehdejšího lékaře 1. praporu v Jablonném v Podještědí z června 2016; na přání neuvádím jeho jméno.

146 Ústní vyjádření tehdejšího velitele roty Dolní Světlá z ledna 2016; na přání neuvádím jeho jméno.

147 Tato skutečnost je potvrzena šetřením na příslušných úřadech v Mařenicích, Cvikově a Varnsdorfu.

příslušníků SS. Ačkoliv tento svědek byl pouze pohraničníkem základní služby, dodnes zůstal „kovaným" a při rozhovoru mě několikrát přesvědčoval o správném postupu hlídky a správnosti tehdejší pohraniční služby obecně.

Pohřbením agenta do neoznačeného hrobu případ pro PS skončil, členové hlídky byli povýšeni a odměněni po linii svazácké mládežnické organizace, velitel brigády vydal poučný rozkaz, kterým definitivně zakryl skutečný průběh události. Ve shodě s vyšetřovací zprávou vyzdvihl zákrok hlídky proti neozbrojenému agentovi a dával jej ostatním pohraničníkům příkladem.[148]

Pokusil jsem se vyhledat další svědky události jak mezi možnými pamětníky v okolních obcích, tak i mezi pohraničníky základní služby i z povolání, kteří tehdy sloužili na jednotce v Dolní Světlé. Bohužel čas plyne a historie promlouvá už jen prostřednictvím dochovaných pramenů. Střelci Hudec a Teník již dávno nejsou mezi živými. Ne všechny osoby podílející se na vyšetřování se podařilo identifikovat, a několik ztotožněných příslušníků již nemůže, nebo nechce k události nic říci. Cestou Červeného kříže jsem se pokusil vyhledat a oslovit příbuzné zastřeleného Bedřicha Lorenze ml. v Německu a seznámit je s okolnostmi smrti jejich blízkého; pátrání bohužel zatím nepřineslo výsledek.

Zůstává záhadou, pro koho Lorenzové informace shromažďovali, jejich spolupráce s americkou či se západoněmeckou tajnou službou je pouze nepotvrzenou domněnkou.

Je téměř jisté, že špionáž nebyla jejich soukromou aktivitou. Disponovali krycími doklady a z metod řízení spolupracovníků je znát jejich částečná fundovanost: své spolupracovníky konkrétně úkolovali, rozebírali s nimi dodané zprávy a vedli je ke zlepšení činnosti. U zpráv požadovali uvedení pramene, což se nakonec stalo jejich tuzemským kolegům osudné.

Současně je na místě zmínit, že se nerozpakovali osobu snažící se vymanit z jejich vlivu „přimáčknout" hrozbou z prozrazení. Nerozpakovali se slíbit bezpečné převedení do Západního Německa po roce zpravodajské činnosti a poté říci, že výsledky spolupráce nepřinesly výsledky, které jejich představení očekávali, a je proto nutné v riskantním podniku dále pokračovat. Lorenzové zřejmě věřili v brzký pád režimu v Československu a svými cestami do Československa se snažili aktivně přispět ke zhroucení systému, nasazovali vlastní svobodu, zdraví a život, riziko si částečně kompenzovali pašováním cenností a převáděním osob za úplatu.

Jakou váhu měly zprávy, které Lorenzové společně se svými spolupracovníky získávali? Ačkoliv zpravodajské informace se musí posuzovat vzhledem k času a okolnostem jejich vzniku, při pohledu na zabavené zprávy Státní bezpečností se nelze ubránit pocitu marnosti. Vždyť jaký strategický význam mohl mít popis kasáren, které na svém místě stály od dob Marie Terezie, či záznamy jízdy vlaků? Mimoděk

148 ABS, f. PS, nezpracováno, vyšetřovací zpráva Použití zbraně s výsledkem a s úspěchem proti agentu CIC u 4. pohraniční roty – hlášení, č. j. PS-0281/11-OS-55, z dubna 1955.

se vybaví „nadčasový" obraz úředníka, který ze zázemí kanceláře požaduje jakékoliv zprávy, aby mohl formálně vykazovat zahraniční zpravodajskou činnost prostřednictvím agentů a brát solidní plat bez ohledu na možné následky pro riskující. Uvědomovali si řídící důstojníci míru rizika svých kolegů, od kterých brali informace, které byly k ničemu? Když v polovině padesátých let komunistický soud posuzoval trestnou činnost obžalovaných ze špionáže v případu „Terat", konstatoval, že se jim nepodařilo žádné utajované informace získat, a odsoudil je za pouhou snahu tyto informace zjistit a vyzradit.

Případ dává možnost udělat si dílčí obraz o činnosti československých bezpečnostních složek v polovině padesátých let. Po roce 1948 v jejích řadách sloužili příslušníci, kteří práci tohoto druhu neznali a neměli s ní zkušenosti. To se projevilo i v používaných metodách. Místo trpělivého shromažďování a vyhodnocování informací a důkazního materiálu volili přímočaré způsoby, založené na provokacích. Tak docházelo spíše k odhalování kontrolované protistátní činnosti než k potírání skutečných spiknutí. Vlastním příběhem pak bylo vyšetřování, při kterém byly osoby donuceny vystupňovaným násilím vypovídat nikoliv podle skutečnosti, ale podle schémat stanovených vyšetřovateli.

Prameny zaznamenávají nasazení velkého množství tajných spolupracovníků v běžném prostředí nebo ve vazebních celách, občanů, ale i kádrových příslušníků. Mimo odposlechů StB používala i rozsáhlou kontrolu korespondence. Je sice nutné příslušníkům StB přiznat úspěch při identifikaci a odhalení „špionů", ale současně mějme na paměti, že proti sobě neměli rovného protivníka v podobě nepřátelské služby, ale pouze „poučené laiky". Případ měl pro obviněné fatální následky, strádali ve vyšetřovací vazbě a pak byli exemplárně odsouzeni k značným trestům odnětí svobody, které většinou zkrátila až amnestie:

- Miloslav Červinka byl propuštěn na amnestii 10. května 1960,[149]
- Jan Ježek se již na svobodu nedostal, zemřel ve vězení v roce 1958,[150]
- Albertinu Kosinovou amnestovali v roce 1960;[151] roku 1967 se jí splnil sen, kterému tolik obětovala, a mohla opustit „*tento ráj*", jak nazvala Československo v jedné ze svých zpráv; s manželem jim úřady umožnili legální vystěhování do Západního Německa,
- František Marek zemřel v roce 1959 v pečovatelském ústavu,
- Václav Pokorný se stal lékařem, v šedesátých letech ilegálně opustil Československo.[152]

149 ABS, f. PS, nezpracováno, vyšetřovací zpráva, s. 231.

150 Tamtéž, s. 3_7_21.

151 ABS, f. Objektové svazky, arch. č. OB-1734, seznam amnestantů.

152 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-4159 MV.

Hřbitov v obci Trávník, pravděpodobné místo posledního odpočinku Bedřicha Lorenze ml., stav v roce 2016. Foto autor.

Zpravodajská akce „Lorenz a syn" sice nemohla otřást stabilizovaným politickým systémem v Československu, přesto šlo o faktický odboj, ve kterém zúčastnění riskovali svobodu, zdraví a život.

Největší cenu zaplatil Bedřich Lorenz ml., kterého pohřbili v pohraničních lesích na neznámém místě. Za hranicemi snad ještě žijí jeho dvě dcery, které možná mají také děti. Nakolik je jim, zástupcům dvou generací poválečného Německa, asi srozumitelný odkaz jeho smrti?

… Já si pořád myslím, že jsem nikomu neublížil
František Horáček alias Jim Čert jako tajný spolupracovník StB, 1979–1989[1]

Jan Makovička

Úvodem

V titulu citovanou větou se František Horáček pokusil vypořádat se svojí kontroverzní minulostí tajného spolupracovníka (TS) Státní bezpečnosti (StB) v prostředí českého undergroundu. Uvedená slova pronesl v dokumentárním filmu Martina Řezníčka Mordochór z roku 1999. A obdobnými slovy zareagoval i na výzvu Vladimíra Hendricha, který Horáčka během rozhovoru v dubnu 1996 vybídl, aby okomentoval šířící se spekulace ohledně souvislosti svého odjezdu do San Francisca v roce 1992 a uveřejněním tzv. Cibulkových seznamů.[2] Od té doby se, i přes publikování autentického přepisu „agenturní zprávy" z 13. listopadu 1980 – de facto udání Michala Hýbka, odmítá k okolnostem své spolupráce vyjadřovat.[3] Do dnešních dnů doznala míra zpřístupnění archiválií uložených v Archivu bezpečnostních složek (ABS) značný progres, a tudíž máme jedinečnou možnost pokusit se o ucelenou rekonstrukci jeho životní epizody na základě poměrně obsáhlé dokumentace StB.

Pomyslnou páteř textu představuje relativně dochovaný svazek vedený na osobu Františka Horáčka. Bohužel však neobsahuje vlastnoruční zprávy, které byly dle běžné praxe spisové služby StB skartovány při ukládání svazku do archivu.[4] Absenci této podstatné části svazku dokumentují průběžná „vyhodnocení spolupráce" a záznamy, sestavené z „agenturních zpráv" předaných Horáčkem, dochované v dalších

1 Studie vychází z diplomové práce *Nemravný talentovaný řemeslník. František Horáček alias Jim Čert jako tajný spolupracovník Státní bezpečnosti v prostředí českého undergroundu mezi lety 1979 až 1989,* obhájené v roce 2016 na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice.

2 HENDRICH, Vladimír: *The Fucking Long Godd-Bye* & *Soumrak glorioly aneb O Jimovi a hostech*. Votobia, Praha 1999, s. 105–107.

3 DRDA, Adam: *Signální sv. Byt, případ Michala Hýbka a František Jim Akord Homér Čert Horáček*. Revolver Revue, 1999, č. 41, s. 296.

4 Viz Metodické pokyny náčelníka SEO FMV ke služebnímu předpisu A-oper-II-1, 1978. K článku 10 Směrnic: Ukončení svazků a osobních spisů, bod č. 1. Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/mpn-seofmv-1978.pdf

relevantních svazcích a spisech.[5] Právě z těchto zdrojů a dalších písemností StB lze svazek do určité míry rekonstruovat a interpretovat.[6]

František Horáček se dostává do povědomí širší undergroundové komunity v druhé půli sedmdesátých let minulého století a téměř okamžitě ji okouzluje svým svérázným projevem jako interpret vlastních či převzatých písní. Jeho rostoucí popularita mezi „volnou mládeží"[7] byla zřejmě jedním z hlavních důvodů, proč se ke konci těchto let dostává do hledáčku StB.[8] O tom, že Horáčkova tvorba a způsob, kterým ji prezentoval, byly v prostředí undergroundu přijímány velice pozitivně od samého počátku, svědčí jedna z dochovaných dobových reakcí. Pochází z pera Karla ‚Kocoura' Havelky a popisuje Horáčkovo vystoupení v Nové Vísce v roce 1978: „*[…] Jakoby s nástrojem srostl v jednu démonickou postavu a posluchač se úplně ocitá v zajetí jeho textů, umocňovaných velice sugestivním projevem.*"[9]

Horáčkův případ „spolupráce" je neobyčejný především přesností předávaných informací. Tato okolnost je o to víc zřejmá při komparaci s „agenturními zprávami" od jiných spolupracovníků, literaturou, publikovanými prameny či vzpomínkami pamětníků. Obsah Horáčkem předaných zpráv byl natolik spolehlivý, že to často zaskočilo i samotné příslušníky StB, a nejen je. Horáčkova preciznost dokázala vzbudit

5 Je na místě vyjádřit se k často zpochybňované „objektivitě" údajů v agenturních svazcích bývalé StB. Z logiky věci vyplývá, že dochované svazky lze považovat za hodnověrnější zdroje informací než historiky hojně využívané vyšetřovací spisy, se kterými mohli na závěr vyšetřování přijít do styku i samotní vyšetřovaní. V rozmezí let, v jejichž rámci se tato studie pohybuje, byla metodika kontroly jednotlivých operativních pracovníků poměrně dobře propracovaná. Proto lze do jisté míry vyloučit možnost, že by upravovali vyznění spolupráce kvůli dokládání svých pracovních úspěchů. Prostor pro úpravy „agenturních zpráv" se zřejmě úměrně zmenšoval s mírou zapojení tajného spolupracovníka do významných akcí řízených centrálními útvary StB. V těchto případech lze předpokládat větší kontrolu odváděné práce „řídícími orgány" (ŘO); přičemž Horáček byl využíván převážně v centrálně řízených akcích. Přesto neúmyslné uvádění nepravdivých údajů nelze vyloučit. „*[…] Je třeba počítat i s určitými společenskými, intelektuálními a ideologickými omezeními původce svazku – příslušníka StB.*" TOMEK, Prokop: *Svazek StB jako historický pramen.* In: Soudobé dějiny, roč. XII, č. 1, s. 210–213.

6 Veškeré využité prameny jsou citovány v původní neredigované podobě.

7 Problematiku mládeže mělo ve sledovaném období na starosti 2. oddělení 3. odboru X. správy SNB, přičemž „*[…] hlavní důraz byl kladen na sledování aktivit organizovaných zcela nezávisle. V první řadě vzbuzovali podezření u StB stoupenci hnutí hippies, undergroundu a vyznavači punkrockové hudby a dalších úpadkových a dekadentních směrů […] StB používala pro souhrnné označení všech těchto nekonformních skupin termín ‚volná mládež'.*" KOUTEK, Ondřej: *X. správa SNB – útvar státní bezpečnosti určený pro boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli*. In: Securitas Imperii, č. 14, Praha 2006, s. 383.

8 Srov. ŽÁČEK, Pavel: *Politická policie proti mládeži. Snahy StB o kontrolu tzv. problematiky mládeže ve druhé polovině osmdesátých let*. In: VANĚK, Miroslav (ed.): Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu. ÚSD AV ČR, Praha 2002, s. 273–332.

9 HAVELKA, Karel: *Napsat o silvestrovském festivalu*. Vokno, 1979, č. 1, s. 4.

pozornost např. Jiřího Kostúra, dalšího z účastníků výše zmíněné události: „*[…] Informační správnost ‚Akordovy'* [první z Horáčkových krycích jmen] *práskačské produkce lze kontrolně posoudit ze dvou zdrojů: ve Vokně č. 1 podal o festivalu* [oslava Silvestra 1978 na Nové Vísce] *zevrubnou zprávu Karel Havelka-Kocour a v povídce ‚Na Baráku' moje maličkost. Mohu konstatovat, že sedí jak pořadí vystupujících skupin, tak všechna bonznutá jména účinkujících a diváků v narvané stodole.*"[10]

Počátek spolupráce

Pokud budeme vycházet z dochované podoby svazku vedeného na Františka Horáčka, pak prvotní zájem o jeho osobu ze strany StB, konkrétně Správy StB (S StB) Krajské správy Sboru národní bezpečnosti (KS SNB) Ústí nad Labem, souvisel s jeho účastí na oslavě Silvestra 1978 v Nové Vísce, okres Chomutov.[11] Ve zprávě (respektive „žádosti o součinnost") S StB Ústí nad Labem z 23. ledna 1979 je referováno o dalším poznatku k objektu zájmu – Miroslavu Skalickém. Skalický byl považován za hlavního organizátora zmíněné oslavy, která byla ve zprávě popisována jako „*[…] velký sraz hippies a signatářů Charty 77*".[12] Ze stručného souhrnu informací (počet zúčastněných, seznam vystupujících interpretů apod.) se mj. dovídáme, že zde vystupoval i „*[…] jistý František, přezdívkou ‚JIM' z Náchoda* [škrtnuto a přepsáno z Chrudimi], *který hrál na tahací harmoniku.*"[13] StB Ústí nad Labem potřebovala nashromáždit co nejvíce informací k osobě Miroslava Skalického, aby mohla završit jeho „rozpracování"[14] v akci „Podzemí". V souvislosti s plánovanou „realizací"[15] Miroslava Skalického

10 KOSTÚR, Jiří: *Dobrý práskač Švejk. „Prameny" StB mluví*. Nakl. Jiří Kostúr, 2013, s. 296.

11 K undergroundové komunitě žijící na „baráku" v Nové Vísce se budeme průběžně vracet v dalším textu a hlavně v rámci následující kapitoly.

12 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Agenturní svazky – Centrála (dále MV-TS), archivní číslo (arch. č.) 804883 MV, akce „Podzemí", osobní svazek (sv.) č. 18145, vyhodnocení srazu hippies, signatářů Charty 77, 29. 12. – 1. 1. 1979 v Nové Vísce, okr. Chomutov ze dne 23. 1. 1979.

13 Tamtéž.

14 Tzv. kontrarozvědné rozpracování „*[…] je aktivní, cílevědomá, plánovitá konspirativní činnost kontrarozvědky. Důvodem pro zahájení rozpracování je ověřený konkrétní poznatek [popřípadě souhrnné zhodnocení poznatků], jehož obsah svědčí o tom, že působením vnějšího nebo vnitřního nepřítele došlo nebo může dojít k porušení právních norem chránících státní a společenské zřízení Československé socialistické republiky.*" Zhodnocený poznatek „*nasvědčující, že dochází nebo již došlo k přípravě, k pokusu nebo dokonání trestného činu [..]*" je v terminologii StB označován jako „signál". Na osoby podezřelé z páchání trestné činnosti byl ve fázi jejího prověřování založen tzv. signální svazek (viz pozn. 17). Rozpracování bylo zakončeno návrhem na způsob realizace (viz pozn. 15). Srov. Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (A-oper-I-1) z 25. 1. 1978, část II, čl. 6, 7, 9, 10 a část VI, čl. 31. Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_2_1978.pdf

15 Ve většině případů si pod pojmem „realizace" můžeme představit zahájení trestního stíhání prostřednictvím usnesení příslušného vyšetřovatele o zahájení trestního stíhání. V praxi byl

pro trestný čin podvracení republiky dle § 98 tr. zák. (zák. č. 140/1961 Sb.) žádala konkrétní útvary StB (jejichž síť kopírovala územně správní členění ČSSR) o zprostředkování informací, které měly být získány „vytěžením" (výslechem) zúčastněných osob, pocházejících z různých koutů ČSSR. Na Miroslava Skalického vedlo od 26. července 1977 oddělení StB (O StB) Okresní správy Sboru národní bezpečnosti (OS SNB) Chomutov osobní spis v kategorii „prověřovaná osoba"[16] pod reg. č. 18145 a krycím jménem „Podzemí". Dne 23. srpna 1977 byl spis převeden na „signální",[17] svazek který byl 28. listopadu 1977 převeden na „osobní" svazek.[18]

Jinými slovy, ústecká StB potřebovala před zahájením vyšetřování zadokumentovat „trestnou činnost" Skalického. Tomu odpovídalo i zaměření instrukcí pro územní útvary StB, které žádala o součinnost. Budoucími výslechy účastníků silvestrovské oslavy mělo být zjištěno zejména *„[…] kdo je pozval na sraz, koho považují za hlavního organizátora, zda se jedná o přátele, průběh srazu, kdo vystupoval […]"*[19] Dále konkrétně žádala o „ustanovení" (zjištění totožnosti) Františka přezdívkou ‚Jim'. Lze se tedy domnívat, že František Horáček nebyl na zmíněné akci perlustrován (zjištění totožnosti kontrolou dokladů), a tudíž nebyly StB Ústí nad Labem známy jeho osobní údaje. V seznamu účastníků z Východočeského kraje, který tvořil přílohu výše zmíněné zprávy z Ústí nad Labem, je už ovšem ke křestnímu jménu František rukou dopsáno příjmení a přesná adresa. Původce rukopisných doplnění již není možné zjistit. Nemůžeme proto s naprostou jistotou říci, zda se onoho harmonikáře ‚Jima' podařilo ztotožnit s osobou Františka Horáčka již ústecké StB nebo až jejich kolegům z Hradce Králové. Jako pravděpodobnější se jeví druhá varianta. Přesto nelze vyloučit možnost, že se identifikace harmonikáře z Nové Vísky podařila již v Ústí

---

tento správní úkon často spojen se zatčením dotyčné či dotyčných osob. Další formy realizace: preventivně výchovné opatření, zpravodajské využití, informování nebo předání případu bezpečnostním orgánům spřáteleného socialistického státu ad. Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (A-oper-I-1) z 25. 1. 1978, část VI, tj. čl. 32–34.

16 *„[…] Osobní spis prověřované osoby (PO) se podle metodických pokynů zakládal k soustřeďování písemností prověrkového charakteru na osoby zpravodajského zájmu, které svým posláním, postavením, třídním charakterem nebo nepřátelským postojem vytvářely základnu nepřátelské činnosti v chráněných nebo rozpracovávaných objektech, prostorech nebo problematikách (bázích) sledovaných čs. kontrarozvědkou [..] nebo na osoby prověřované s cílem získání ke spolupráci."* ŽÁČEK, Pavel: *Administrativa písemností kontrarozvědné povahy. Jednotný evidenční, statistický a archivní systém StB po roce 1970*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, č. 10, Praha 2012, s. 236.

17 *„[…] Signální sv. byl zakládán ve stádiu prověrky signálu, za účelem potvrzení nebo vyvrácení ‚podezření z trestné činnosti'. Smyslem dalšího rozpracování v tzv. osobním svazku bylo plné objasnění a dokumentování činnosti osoby, o níž se již potvrdilo ‚důvodné podezření z trestné činnosti'."* ŽÁČEK, Pavel: *Administrativa písemností kontrarozvědné povahy*, s. 232.

18 Viz pozn. 17. Dále Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (A-oper-I-1), část V, čl. 26.

19 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí", osobní sv. č. 18145, vyhodnocení srazu hippies, signatářů Charty 77, 29. 12. – 1. 1. 1979 v Nové Vísce, okr. Chomutov ze dne 23. 1. 1979.

nad Labem, ať už agenturní cestou či provedenými výslechy, a zmíněné poznámky byly do zprávy doplněny před jejím odesláním.

V době odesílání zprávy, tedy 23. ledna 1979, pracovníci S StB Ústí nad Labem pravděpodobně skutečnou totožnost harmonikáře ‚Jima' neznali, ale o jeho výskytu v Nové Vísce patrně věděli již před Silvestrem 1978. Domněnka pramení z opakovaného návrhu na zahájení vyšetřování (resp. trestního stíhání) v akci „Podzemí" (Miroslava Skalického) podaného 22. ledna 1979 StB Chomutov pro trestný čin podvracení republiky. Návrh rekapituluje údajnou trestnou činnost Miroslava Skalického a v odůvodnění je mj. zmíněn i nezjištěný harmonikář ‚Jim', který měl *„[…] dne 25. 11. 1978 vystupovat při příležitosti oslavy svatby Balabána Vladislava."*[20]

Bez zajímavosti nejsou ani další dokumenty z fondu Správa vyšetřování StB. Oddělení Chomutov navrhovalo zahájit vyšetřování akce „Podzemí" společně s akcí „Satan" (František Stárek) již v dubnu 1978 ve věci trestného činu pobuřování dle § 100. Podstata trestné činnosti Miroslava Skalického měla spočívat *„[…] v tom, že v průběhu roku 1977 několikrát na chalupě v Otvicích, okr. Chomutov, která je jeho majetkem, umožnil a zorganizoval srazy hippies, mezi kterými rozšiřoval pobuřující pamflety – písně – z vlastní tvorby nazvané ‚The Hever and Vazelína'."*[21] Pro popis Horáčkovy činnosti (kapitola Střet agentů) je nutné upozornit na následující informaci: *„[…] Texty z tvorby Skalického byly zajištěny při domovní prohlídce u* **Pavla Nováka** [zvýrazněno aut.] *dne 5. 10. 1977, který ve své výpovědi z 6. 10. 1977 uvedl, že veškeré odňaté písemnosti si k němu uschoval Skalický [...] Mezi zajištěnými písemnostmi u Nováka, pocházejícími od Skalického, je i Charta 77."*[22]

O skutečnosti, že ústecká StB v roce 1978 věnovala problematice „volné mládeže" zvýšenou pozornost svědčí následující pasáž: *„[…] V současné době se jeví jako nejzávažnější hnutí ‚Hippies', kde většina organizátorů jsou signatáři nebo rozšiřovatelé Charty 77. [...] Z prostředí těchto osob jsou rozšiřovány různé protispolečenské tiskoviny (informační materiály, výpisy z časopisu Listy), jde o spojení různých osob z několika krajů ČSR a jejich pevných vazbách na hlavní organizátory do Prahy. Dokumentují rozpracované akce Satan* [František Stárek], *Manipulant* [Jiří Vaněk], *Podzemí* [Miroslav Skalický]."[23] Z této formulace je zřejmé, koho S StB Ústí nad Labem považovala za hlavní protagonisty severočeského undergroundu a komu tudíž věnovala největší míru své pozornosti. Jména jako Stárek a Skalický nemohla

20 ABS, f. Správa vyšetřování StB (f. A 3), inventární jednotka (inv. j.) 390, návrh na zahájení vyšetřování akce „Podzemí", 22. 1. 1979.

21 Tamtéž, akce „Podzemí" a „Satan" – průběžná informace před zahájení realizace pro tr. čin pobuřování podle § 100/1,a) tr. zák. ze dne 19. 4. 1978.

22 Tamtéž.

23 ABS, f. Krajská správa SNB – Správa StB Ústí nad Labem (B 4/II), inv. j. 87, Výsledná zpráva o tematické prověrce úrovně práce a výslednosti při kontrarozvědné ochraně mládeže na S-StB při KS SNB v Ústí nad Labem ze dne 14. 11. 1978.

v hodnocení chybět. Za těchto okolností je pochopitelná snaha StB Ústí nad Labem o zahájení trestního stíhání, neboť si od trestního stíhání Stárka a Skalického slibovala „preventivně-rozkladný" účinek[24] na undergroundovou pospolitost *„[…] nejen v severočeském kraji, ale i v ostatních krajích, zejména Západočeském, Středočeském a Východočeském."*[25] Po čerstvé zkušenosti s tzv. procesem Plastic People se však obávala reakce Charty 77 a zahraničních medií. Tento očekávatelný negativní aspekt je v rámci dochovaných dokumentů několikrát opakován. *„[…] Vzhledem k tomu, že se jedná o vůdčí osobnosti hnutí hippies známé již z procesu u OS* [okresní soud] *Plzeň-jih v roce 1976 (Přeštice), lze předpokládat ohlas mezi zpolitizovanými kriminálními živly, eventuálně i v řadách signatářů Charty, případně v zahraničí."*[26]

Vraťme se k navazování kontaktů mezi Františkem Horáčkem a StB. Těžko říci, jak obtížná byla pro hradeckou StB jeho identifikace podle přezdívky, ovšem Horáček

24 Opatření „profylakticko-rozkladná", „preventivně-výchovná"– souhrnně označovaná jako „prevence". Cílem mělo být odstraňování podmínek umožňujících vznik „trestné činnosti protistátního charakteru". Jako „prevence" byla označována i represivní opatření, která měla zamezovat dalšímu pokračování v již páchané „trestné činnosti". Dle příslušné směrnice z 11. 9. 1974 (Metodické pokyny k provádění preventivní činnosti čs. kontrarozvědkou – č. j. N/Z-00532/1974), novelizované v roce 1982, užívala čs. kontrarozvědka dvě základní formy „prevence" – aktivní obranná opatření a udělení výstrahy. Aktivní obranná opatření byla dále dělena na zpravodajsko-technická, rozkladná, kontrolní a administrativně-právní. Posledně jmenovaná metoda byla v praxi uplatňována: individuálními pohovory, zamezením cesty do zahraničí, vyloučením ze studia apod. Zpravodajsko-technická, rozkladná a kontrolní opatření byla vesměs skrytého charakteru. TOMEK, Prokop: *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, č. 5, Praha 2007, s. 163–167. Dále ŽÁČEK, Pavel: *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie*. Votobia, Praha 2001, s. 59–66.

25 ABS, f. A 3, inv. j. 390, Informace pro I. náměstka MV ČSSR ze dne 25. 4. 1979.

26 Tamtéž, akce „Podzemí" a „Satan", průběžná informace před zahájení realizace pro tr. čin pobuřování podle § 100/1,a) tr. zák. ze dne 19. 4. 1978.
Miroslav ‚Skalák' Skalický, František ‚Čuňas' Stárek a Karel ‚Kocour' Havelka 13. 12. 1975 zorganizovali Večer poezie a folkové hudby v Přešticích u Plzně. Na této akci proběhla přednáška Ivana Martina Jirouse (‚Magor'), koncert Svatopluka Karáska a Karla Soukupa (‚Charlieho'). V tzv. případu Plastic People (‚Přeštický případ') byli 6. 7. 1976 za tento počin odsouzeni Okresním soudem Plzeň-jih pro trestný čin výtržnictví v organizované skupině. Uvedené trojici byly uloženy nepodmíněné tresty odnětí svobody v rozsahu od osmi měsíců do dvou a půl roku. Zřejmě vlna projevů solidarity doma i v zahraničí přispěla ke zmírnění trestů vynesených v odvolacím řízení u Krajského soudu v Plzni. Dne 3. 9. 1976 uznal soud všechny tři obžalované vinnými trestným činem organizátorství k trestnému činu výtržnictví a odsoudil je: M. Skalický odnětí svobody na devět měsíců, K. Havelka odnětí svobody na patnáct měsíců (v obou případech nepodmíněně) a F. Stárek odnětí svobody na čtyři měsíce podmíněně na zkušební dobu jednoho roku. Viz MACHOVEC, Martin – NAVRÁTIL, Pavel – STÁREK, František (eds.): *„Hnědá kniha" o procesech s českým undergroundem*. ÚSTR, Praha 2012, s. 102–131.

byl tou dobou mezi „volnou mládeží" již dosti známou postavou. Proto se můžeme domnívat, že se ztotožněním harmonikáře ‚Jima' z Nové Vísky neměla S StB Hradec Králové příliš práce. Dle dochovaných archivních materiálů ve svazku vedeném na Františka Horáčka podal svou první výpověď 22. února 1979. Týkala se právě popisu silvestrovských oslav 1978 v Nové Vísce.[27]

Zaměřme se na případné rozpory mezi informacemi, které o srazu „volné mládeže" v Nové Vísce měla ústecká StB, a informacemi obsaženými v Horáčkově výpovědi. Zatímco popis programu, tedy seznam vystupujících se v zásadě shoduje (Horáček na soupis vystupujících doplnil skupiny Psycho band a Betlém, a nutno říci, že správně), bezesporu zajímavější jsou v tomto směru informace týkající se počtu účastníků. V původní zprávě („žádosti o součinnost") S StB Ústí nad Labem byl uveden přesný počet zúčastněných – osmdesát dva osob.[28] Horáček ve své výpovědi uvádí následující čísla: poté, co v pátek 29. prosince dorazil, bylo na místě již kolem osmdesáti lidí, v sobotu dle jeho odhadu kolem sto padesáti lidí. O tom, že Horáčkovy počty byly spolehlivější, svědčí vzpomínky jednoho z účastníků, Jiřího Kostúra: „*[...] bylo to veliký, v jeho průběhu se na baráku vystřídalo více než dvě stě lidí, jen první večer* [29. prosince] *se tu sešlo okolo 130–150 účastníků.*"[29] Kostúrovy údaje jsou potvrzovány i článkem ve Vokně[30] Karla ‚Kocoura' Havelky, jenž se o Silvestru na Nové Vísce podrobně rozepsal.

Horáček mj. uvedl, že na Silvestra ho pozval Miroslav Skalický v listopadu. Konání festivalu mu bylo definitivně potvrzeno u Němců. Zároveň také naznačil, že se u Němců nachází informační uzel, ze kterého se informace o konání různých akcí šíří dál.[31] Dále vypověděl, že Skalického poznal v říjnu 1978 v Praze v restauraci U Slunců, „*[…] kde se pravidelně scházejí příznivci II. kultury a hippies z celé ČSSR.*" Do Nové Vísky prý osobně pozval „*[…] partu ‚mladých', která se schází v Pardubicích v restauraci Tatran. Dostavil se však pouze Slavík (Slavča) a jeho známý Bartoš (Pinďa). Z Pardubic přijela ještě Alena Haladová […].*"[32]

Ústecké StB bylo též známo, že silvestrovské oslavy se účastnili cizinci. Ve zprávě uváděla, že oslavě byly přítomny „*[…] 2 osoby holandské státní příslušnosti*".[33] Horáček informaci upřesnil v tom směru, že se šlo o dvanáct až čtrnáct holandských

27 Karel ‚Kocour' Havelka označil silvestrovskou akci v Nové Vísce za druhou část Třetího festivalu druhé kultury.

28 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí" osobní sv. č. 18145, vyhodnocení srazu hippies, signatářů Charty 77, 29. 12. – 1. 1. 1979 v Nové Vísce, okr. Chomutov, ze dne 23. 1. 1979.

29 KOSTÚR, Jiří.:*Satori v Praze*. Praha 1993, s. 67.

30 HAVELKA, Karel: *Napsat o silvestrovském festivalu*, s. 4, 12.

31 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 22. 2. 1979.

32 Tamtéž, Horáček František – vytěžení ke srazu v obci Nová Víska a ke vztahu na představitele II. kultury a hnutí hippies, záznam ze dne 1. 3. 1979.

33 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí", osobní sv. č. 18145, vyhodnocení srazu hippies, signatářů Charty 77, 29. 12. – 1. 1. 1979 v Nové Vísce, okr. Chomutov, ze dne 23. 1. 1979.

státních příslušníků, včetně jednoho Brita, v jejichž společnosti 1. ledna 1979 Novou Vísku opouštěl.[34] Když příslušníci StB v Hradci Králové sestavovali zprávu, která byla 27. února 1979 odeslána do Ústí nad Labem jako odpověď na žádost o součinnost, neopomněli se zmínit, že skupinka, která cestovala z Nové Vísky směr Praha, byla poměrně pobavena, když při kontrole hlídkou VB předložil jako první své doklady (cestovní pas) spolucestující Brit a příslušníci VB byli natolik překvapeni, že zapomněli perlustrovat zbytek skupiny.[35]

S StB Hradec Králové, v souvislosti se žádostí S StB Ústí nad Labem o součinnost v akci „Podzemí" (M. Skalický), získávala provedenými výslechy další informace, které byly v podobě záznamů rozesílány jednotlivým územním útvarům StB a přiřazovány ke konkrétním svazkům. Tímto způsobem se hradecké StB podařilo zjistit, že se pardubické „máničky", generačně mladší část, scházejí v restauraci Tatran (dnes Zelená žába). Dále se také dozvěděla, že větší část této skupiny neodjela oslavovat příchod Nového roku na Novou Vísku, nýbrž do Podháje[36] k Milanu ‚Frickovi' Fričovi. *„[…] Další členové party se měli také původně zúčastnit tohoto srazu* [v Nové Vísce], *avšak jeli na Silvestra do Podháje k ‚Frickovi', jak je výše uvedeno. Jednalo se o následující osoby: Poláček* [Vladimír ‚Lapák' Poláček], *Lohnický* [Roman ‚Potkan' Lohnický], *Zikmund* [Jiří ‚Mundi' Zikmund] *[…] a další tři osoby, u nichž jsou známé jen přezdívky: ‚Slon'* [Jaroslav ‚Sloň' Strouhal], *‚Hurvínek'* [Miroslav ‚Hurvínek' Polák] *a ‚Varvara'*[?]*."*[37] Správnost údajů, které hradecká StB získala, byla autorem ověřena v interview s Jaroslavem Strouhalem a Jiřím Zikmundem ze dne 6. května 2015. Zároveň sedí i popis tehdejších klimatických podmínek, kdy se narátoři zmiňují o náhlém prudkém ochlazení a přívalech sněhu na přelomu let 1978 a 1979.[38] Podobně vzpomínal i Jiří Kostúr, který slavil v Nové Vísce, a neděli 31. prosince 1978 zmínil následovně: *„[…] všichni jsme klepali zubama, jelikož se náhle vrátila doba ledová a teplota na teploměru skočila naráz na dvacet stupňů pod bod mrazu."*[39]

Získané poznatky k akci „Podzemí" shrnula S StB Hradec Králové do zprávy pro vedoucího tajemníka KV KSČ: *„[…] Operativní cestou bylo zjištěno, že v restauraci Tatran v Pardubicích se pravidelně schází mládež, která inklinuje k hnutí hippies, rozšiřuje nahrávky skupiny Plastic people a někteří členové se zúčastnili oslav Silvestra 1978 u Milana Friče (1957) […] Na oslavě byly reprodukovány*

34 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 22. 2. 1979.

35 Tamtéž, akce „Podzemí", osobní sv. č. 18145, zpráva ke srazu hippies, 29. 12. – 1. 1. 1979 v obci Nová Víska, okr. Chomutov, ze dne 27. 2. 1979.

36 Podháj – část obce Modřišice, okr. Semily.

37 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, Hippies, skupina závadové mládeže z Pardubic a účast na oslavách Silvestra 78 u Fricka Jiřího v obci Podháj, záznam ze dne 28. 2. 1979.

38 Rozhovor s Jaroslavem ‚Slonem' Strouhalem, Jiřím ‚Mundim' Zikmundem, Romanem ‚Potkanem' Lohnickým a Jiřím ‚Bůšou' Kalou, 6. 5. 2015, Pardubice, archiv autora.

39 KOSTÚR, Jiří: *Satori v Praze*, s. 70.

nahrávky zakázaných hudebních beatových skupin, které přivezli Doucha a Roman Lohnický (1958) […].

K příznivcům tzv. II. kultury a ‚Pražskému centru' hippies bylo zjištěno, že se pravidelně scházejí v restauraci U Slunců v Praze. Někteří členové této party byli na oslavě Silvestra 1978 na usedlosti v obci Nová Víska, okr. Chomutov, jejímž spolumajitelem je Miroslav Skalický (1952). Mezi přítomnými bylo asi 12 VC [vízových cizinců] z Holandska, ***kteří přijeli na doporučení jejich známých, účastníků oslav Silvestra na této usedlosti v r. 1977.*** [zvýrazněno aut.] *Mezi sólisty byl Karel Soukup (1951), bytem Praha, který vystoupil se svojí vlastní tvorbou, silně protisocialisticky zaměřenou, zesměšňující státní orgány a socialistické zřízení.*"[40]

Zvýrazněný text obsahuje informaci, u které lze s určitou mírou jistoty tvrdit, že jejím původcem byl František Horáček. Nejenže je obsažena v jeho výpovědi, ale je signifikantní, co se Horáčka jako původce týče, pro svoji faktografickou nesprávnost. Usedlost Nová Víska byla zakoupena až v roce 1978, tudíž se tu nemohla konat oslava Silvestra 1977. *„[…] Kupní smlouva byla uzavřena notářským zápisem ze dne 23. 3. 1978 na Státním notářství v Chomutově.*"[41] Tato chybná informace je téměř doslovně přepsána z Horáčkovy výpovědi ze dne 22. února 1979: *„[…] Mimo toho byli přítomni i cizí st. příslušníci z Holandska (celkem asi 12–14 osob) […]. Holandští st. příslušníci byli vesměs ve věku 23 let.* ***Tito se na Silvestru zúčastnili, jak jsem se dozvěděl na podkladě účasti jejich známých na silvestra v roce 1977 na témže místě.*** [zvýrazněno aut.]"[42]

Náhrada za Novou Vísku

Pravděpodobně hlavním impulsem k pořizování venkovských usedlostí a k vytváření undergroundových komunit byl známý „případ Plastic People" z roku 1976, kdy byly uloženy tresty dle § 202 tr. zák., tedy pro spáchání trestného činu výtržnictví.[43] *„[…] Jednou provždy se tím takto vylučovala možnost organizovat koncerty ve veřejných restauracích […] Ani svatební oslavy se zapůjčeným, rezervovaným sálem restaurace nebyly již zárukou, že zmíněný paragraf nebude uplatněn.*"[44] Dle tehdy platné judikatury byla skutková podstata trestného činu výtržnictví naplněna hrubou

40 ABS, f. Krajská správa SNB – Správa StB Hradec Králové (B 5/II), inv. j. 153, Operativní situace ve Východočeském kraji – Informace pro vedoucího tajemníka KSČ za rok 1979. Poznatky z vnitřního zpravodajství ze dne 15. 3. 1979.

41 *Případ Nová Víska*. Informace o Chartě 77 (tzv. Infoch), 1980, č. 3, s. 10. Viz http://www.vons.cz/data/pdf/Infoch/1980/INFOCH_03_1980.pdf

42 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 22. 2. 1979.

43 MACHOVEC – NAVRÁTIL – STÁREK (eds.): *„Hnědá kniha" o procesech s českým undergroundem*, s. 125–130, 191–199.

44 STÁREK, František – KOSTÚR, Jiří – MACHOVEC, Martin (ed.): *Baráky: souostroví svobody*. Pulchra, Praha 2010, s. 12.

neslušností nebo výtržností spáchanou *„[…] na místě veřejně přístupném“*.[45] Proto myšlenka scházet se a pořádat různé akce na místech, která nebudou veřejně přístupná, byla poměrně logickým řešením situace.[46]

Usedlost č. p. 4 v Nové Vísce (dnes část obce Kadaň) se tak v roce 1978 stala jedním z pomyslných ostrůvků svobody v totalitním Československu. Mezi neoficiální majitele patřili mj. výše uvedení Skalický, Stárek a Havelka. Tento stav však netrval věčně a Nová Víska dopadla obdobně jako řada podobných „baráků“. Proces vyvlastňování nemovitosti pro „účely obrany státu“ (vládní nařízení č. 42/1961 Sb.) započal koncem října 1979 a po formální stránce skončil až v září roku následujícího. Poslední obyvatelé opustili Novou Vísku v lednu 1981.[47]

Již v průběhu vyvlastňování se obyvatelé Nové Vísky začali shánět po jiné nemovitosti, kam by mohli přesídlit. Asi nejblíže koupi objektu podle svých představ byli před Vánoci 1979, kdy Karel ‚Kocour' Havelka objevil inzerát na mlýn u Domažlic. StB však byla rychlejší a koupi stihla překazit.[48] Když byl případ Horáčkovy spolupráce s StB diskutován v disidentských kruzích po jeho odhalení v devadesátých letech, objevily se spekulace o jeho údajném podílu na zmaření zakoupení mlýna. Např. Silvestra Chnápková (roz. Lupertová) v tomto směru nijak nepochybovala a Horáčka s nezdarem koupě automaticky spojila.[49]

Uvedená domněnka však v prostudovaných pramenech nemá oporu a nutno dodat, že komunita na Nové Vísce byla „dozorována“ také za využití dalších tajných spolupracovníků. Na základě dochovaných archiválií lze uvést, že o nezdařilé koupi referovali minimálně dva. Jedním z nich byl již zmíněný Pavel Novák, TS „Artur“ nasazený na Miroslava Skalického, a druhým TS „Vavřinec“ (Jan Anděl), který plnil tutéž úlohu v případě Jiřího Kostúra. Oba však o uvedené záležitosti informovali až ex post, jak je patrné z plánu součinnostních opatření k rozpracování akce „Podzemí“ (Miroslav Skalický) a „Pavouk“ (Jiří Chmel) ze 13. února 1980, jehož původcem byla oddělení StB Most a StB Chomutov:

„[…] Agenturními prostředky TS Artur a Vavřinec bylo zjištěno, že vyznavači hippies z uvedeného seskupení [komunita žijící v Nové Vísce] *shánějí nové vhodné objekty převážně v jižních Čechách. K zakoupení zemědělské usedlosti měli*

45 Trestní zákon z roku 1961 (zák. č. 140/61 Sb.), hlava pátá, § 202. Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon140-1961.pdf

46 VANĚK, Miroslav – URBÁŠEK, Pavel (eds.): *Vítězové? Poražení?* Prostor, Praha 2005. I. díl Disent v období tzv. normalizace, s. 869.

47 KRASOVÁ BROŽOVÁ, Markéta: *Undergroundová komunita na Nové Vísce*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2009, s. 17–21, 30–34, 58–60, 63; *Případ Nová Víska*. Informace o Chartě 77 (tzv. Infoch), 1980, č. 3, s. 9–13. Viz http://www.vons.cz/data/pdf/Infoch/1980/INFOCH_03_1980.pdf

48 KRASOVÁ BROŽOVÁ, Markéta: *Undergroundová komunita na Nové Vísce*, s. 61–62.

49 Rozhovor se Silvestrou Chnápkovou Osvračín, 17. 7. 2012. In: DĚNČEVOVÁ, Ivana – STÁREK, František – STEHLÍK, Michal: *Tváře undergroundu*. Radioservis, Praha 2012, s. 125.

částku 97 tisíc Kčs, ale vzhledem k nesouhlasu MěNV v Domažlicích k odkoupení nedošlo."[50]

Ostatně v podobném duchu se vyjádřil i Jiří Kostúr, který materiály StB dochované k jeho osobě okomentoval prostřednictvím autobiografické knihy Dobrý práskač Švejk: „*[…] Dneska, i když to nemělo žádný vliv, neúspěšný pokus o koupi proběhl měsíc předem, než jsem o tom s Andělem mluvil, stejně kroutím nad sebou hlavou, jaký jsem byl vůl a svěřoval mu informace třeba o těch financích.*"[51]

Vzhledem k tomu, že svazky vedené na osoby Pavla Nováka (TS „Artur") a Jana Anděla (TS „Vavřinec") se nedochovaly, můžeme pouze spekulovat, zda se na odhalení plánu koupě podíleli, či nepodíleli. Horáčkova role přitom zůstává nedoložena. Nezdarem skončily i další pokusy o zakoupení náhradní nemovitosti. Velká část osazenstva Nové Vísky byla následně zařazena do akce „Asanace",[52] v jejímž rámci byli různými formami nátlaku donuceni emigrovat.

František Horáček jako tzv. kandidát tajné spolupráce (KTS)

Dne 28. února 1979 byl u 2. oddělení, 2. odboru S StB KS SNB Hradec Králové podán návrh na zavedení „osobního spisu" v kategorii „kandidát tajné spolupráce"[53] na osobu Františka Horáčka pod krycím jménem „Akord". Návrh, který podal

50 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála (MV-KR), arch. č. 714275 MV, Plán součinnostních opatření k rozpracování akce „Podzemí" a „Pavouk" ze dne 13. 2. 1980.

51 KOSTÚR, Jiří: *Dobrý práskač Švejk,* s. 49.

52 Akce „Asanace" byla z pohledu StB řešením, jak se vypořádat se členy disentu, kteří odolávali „běžným" tzv. preventivně-výchovným opatřením, které zahrnovala individuální pohovory, vyloučení ze studia, rozvázání pracovního poměru apod. „*[…] Základní idea byla jednoduchá – nepohodlné chartisty a disidenty donutit k vystěhování ze země a zabránit jim tak v dalším působení na domácí prostředí. […] Tajná policie zaměřila tehdy* [1978] *akci ASANACE vedle signatářů Charty 77 také proti představitelům undergroundu.*" Praktiky StB byly různé, nezřídka se uchýlila k použití fyzického násilí a vyvolávání obav o osud dětí apod. Poměrně známým se stal postup, kdy bylo představitelům opozice umožněno legálně vycestovat, následně byli zbaveni čs. občanství a byl jim znemožněn návrat domů. Nejrozsáhlejší byla akce „Asanace" v letech 1978–1984. KOUTEK, Ondřej: *Akce Asanace*. In: Securitas Imperii, č. 13, Praha 2006, s. 174–176; TOMEK, Prokop: *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*, s. 166–167.

53 „Kandidát tajné spolupráce" (KTS) musel splňovat jisté předpoklady pro spolupráci, ale důležitou součástí bylo jeho prověření, které prováděl pracovník kontrarozvědky v závislosti na charakteru kandidáta a jeho předpokládané činnosti během spolupráce. Prověřování probíhalo různými způsoby, např. odposlechem, pozorováním přes jiné tajné spolupracovníky, ale také osobně, aby došlo k „*[…] ověření a prohloubení poznatků, které byly získány administrativní prověrkou a kontrarozvědnými prostředky, dále ke zjištění vztahu kandidáta ke Státní bezpečnosti a ochoty sdělovat informace*". Setkání muselo probíhat tak, „*[…] aby nebyla předem narušena konspirace budoucího tajného spolupracovníka a nebyly mu odkryty formy a metody práce kontrarozvědky, ani skutečný důvod styku.*" Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky

por. Antonín Jílek, byl 2. března schválen náčelníkem a 9. března 1979 byl Horáčkův osobní spis zaregistrován statisticko-evidenčním odborem (SEO) pod registračním číslem (reg. č.) 17821.[54]

Dle Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. ledna 1978 měla být při výběru KTS zohledňována tzv. obecná a speciální hlediska. *„Obecná hlediska zahrnují zejména základní intelektuální, psychologické a fyzické předpoklady […]"*[55] S tímto požadavkem se por. Jílek vypořádal vyzdvihováním Horáčkova intelektu a všeobecného přehledu. Je pravděpodobné, že chtěl pouze učinit zadost platným nařízením a získat dalšího tajného spolupracovníka, za což mohl být případně honorován. Co se týče druhého typu hledisek, směrnice uvádí: *„[…] Speciální hlediska jsou například požadavky, aby kandidát měl předpoklady k pronikání do nepřátelských rozvědných centrál a emigrantských seskupení, k rozpracování konkrétního případu a pro plnění zpravodajských úkolů ve specifickém prostředí."*[56] V tomto směru por. Jílek pravděpodobně nepřeháněl, když konstatoval, že Horáček má *„[…] široké styky mezi mládeží v celé ČSSR, zejména v oblasti hnutí ‚hippies' […] Má dobré možnosti navázat kontakt na kterékoliv osoby zapojené do činnosti tzv. II. kultury."*[57]

Horáček během následujících schůzek s por. Jílkem poskytl poměrně obšírnou výpověď, jednotlivé části pořízeného zápisu jsou datovány následovně: 19. března, 11. dubna, 19. dubna a 5. května 1979. Velice zajímavý je pak úsek, kde zdůvodňuje své rozhodnutí spolupracovat s StB. Uvedl, že byl velice zklamán, když při různých srazech zjistil, že mezi příznivci „druhé kultury" existují i rozpory. Původně se údajně domníval, že v rámci hnutí hippies panuje rovnostářství. Když zjistil, *„[…] že hlavní představitelé tohoto hnutí (Němcová, Hlavsa, Zajíček apod.) provozují svou činnost pouze pro peníze*", rozhodl se *„[…] popsat veškerou svoji předcházející činnost"* a jemu *„[…] známé skutečnosti o hnutí ‚hippies' a II. kultuře"*.[58] Bez zajímavosti není ani Horáčkův plán, jak se v prostředí „druhé kultury" prosadit: *„[…] všem jsem chtěl dokázat, že dovedu zahrát Underground i na harmoniku. Toto se mi také podařilo, avšak připouštím, že to bylo ulehčeno mým reprodukovaným a s velkým ohlasem přijímaným slovním repertoárem."*[59] Pokud se na předešlou citaci podíváme prizmatem sociologické vize Pierra Bourdieua, snažil se Horáček o redistribuci symbolického

(A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, tj. čl. 26–52. Viz: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_3_1978.pdf

54 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, návrh na zavedení spisu KTS na osobu Františka Horáčka ze dne 28. 2. 1979.

55 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, čl. 28.

56 Tamtéž, čl. 29.

57 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, návrh na zavedení spisu KTS na osobu Františka Horáčka ze dne 28. 2. 1979.

58 Tamtéž, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 3. 1979.

59 Tamtéž.

kapitálu v rámci undergroundového pole,[60] prostřednictvím kterého sociální aktér symbolických bojů získává *„explicitní nebo praktické uznání."*[61]

Při následném popisu svého zapojování se do řad „volné mládeže" zmiňuje Horáček restauraci U Čápa v Pardubicích, kde se scházely místní „máničky" a kam i on pravidelně docházel. Pamětníci se ve shodě s Horáčkem zmiňovali o existenci dvou skupin pardubických „mániček", tzv. Čápovci se scházeli U Čápa a tzv. Riegrovci v restauraci U Riegrů. Horáček svůj výklad samozřejmě doplnil vyčerpávajícím jmenným seznamem.[62]

Podstatnější je jeho zmínka, která se týká seznámení s Pavlem Zemanem,[63] které bylo (jak bude poukázáno dále) zásadní pro Horáčkův následně nabytý věhlas mezi „volnou mládeží". Vše údajně začalo pozváním od Zdeňka Ingra[64] na oslavu

60 Bourdieu definuje sociální pole jako *„[…] prostor, který se řídí svými vlastními zákony fungování a transformace, jinými slovy jde o strukturu objektivních vztahů mezi pozicemi, které v něm zaujímají jednotlivci či skupiny konkurující si v úsilí o legitimitu."* V souladu s definicí undergroundu z pera Ivana Martina Jirouse, jako *„aktivity umělců a intelektuálů"*, můžeme za kritérium, dle kterého mohla probíhat diferenciace uvnitř sociálního pole undergroundu považovat vlastnictví kulturního kapitálu. (Odpovídající kapitál sociální je implikací získaného kulturního kapitálu.)
BOURDIEU, Pierre: *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Host, Brno 2012, s. 282; MACHOVEC – NAVRÁTIL – STÁREK (eds.): *„Hnědá kniha"*, s. 30.

61 BOURDIEU, Pierre: *The Forms of Capital*. In: RICHARDSON, John G. (ed.): Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York 1986, s. 46. Dále srov. Týž: *Teorie jednání*, s. 45–46, 81. K metodickému přístupu v rámci této studie podrobněji srov. MAKOVIČKA, Jan: *Nemravný talentovaný řemeslník. František Horáček alias Jim Čert jako tajný spolupracovník Státní bezpečnosti*, s. 1–6.

62 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 3. 1979; Rozhovor s Jaroslavem ‚Slonem' Strouhalem, Jiřím ‚Mundim' Zikmundem, Romanem ‚Potkanem' Lohnickým a Jiřím ‚Bůšou' Kalou, 6. 5. 2015, Pardubice, archiv autora.

63 Pavel Zeman byl členem skupiny The Plastic People of the Universe (PPU) od března 1969, kdy nahradil bubeníka Josefa Brabce. Se skupinou vystupoval až do přelomu let 1972 a 1973, kdy od PPU odešel. Jako bubeník působil i v jiných kapelách např. DG 307. Natřikrát založil legendární skupinu Bílé světlo. Doprovodý text k pořadu České televize (ČT) *A stále nové hudebníky bylo vidět. Pavel ‚Eman' Zeman* z cyklu *Fenomén underground*, 16. 1. 2015. Viz: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/413235100221015-a-stale-nove-hudebniky-bylo-videt/8374-pavel-eman-zeman/; Portál Bigbít*: Internetová encyklopedie rocku*, sekce kapely, DG 307. Viz: http://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/kapely/2686-dg-307/

64 Zdeněk Ingr byl zřejmě jeden z aktivnějších signatářů Prohlášení Charty 77 v Pardubicích. Před rokem 1989 pracoval jako osvětlovač v pardubickém divadle, od roku 1990 je majitelem starožitnictví. Mimo to se realizuje jako malíř. Narátoři z řad bývalých pardubických „mániček" ho charakterizovali jako „pozůstalce beatníků" a zároveň přiřadili ke starší generaci pardubického undergroundu. Dále zmínili, že fungoval jako spojka mezi Prahou a Pardubicemi, co se distribuce materiálů Charty 77 týče, to ostatně potvrzuje i sdělení VONS č. 549 uveřejněné v tzv. Infochu č. 10 z roku 1986, popisující jeho údajnou šikanu stran StB. Zdeněk Ingr byl

Silvestra 1975 pořádanou v restauraci Na Skále v Kostelci nad Orlicí, zpestřenou vystoupením skupiny Andromeda. Zde se Horáček a Zeman poprvé setkali. V dubnu 1976 nastoupil Horáček základní vojenskou službu, pročež byl po nějaký čas mimo dění.[65]

Vraťme se k Pavlu Zemanovi. V roce 1975 se přestěhoval do Kostelce nad Orlicí, kam již před tím pravidelně dojížděl za Vladimírem Kroulem a bratry Klecandry, kteří v té době měli vlastní kapelu, a to právě Andromedu. Dle dochovaných materiálů StB měli členové Andromedy k Zemanovi až nekriticky vzhlížet, neboť se *„[…] snažil propagovat styl amerických skupin tzv. undergroundmusic, jejímž představitelem je Ivan Jirous, přezdívkou Magor.“*[66] Když se Pavel Zeman dozvěděl, že se bude konat Druhý festival druhé kultury v Bojanovicích, sestavil tentokrát již třetí verzi Bílého světla.[67] Z větší části ji tvořili hudebníci právě rozpadlé skupiny Andromeda. V březnu 1976 započala represe stran StB vůči interpretům, kteří se festivalu účastnili. Mezi zatčenými a následně obviněnými se ocitl i vedoucí skupiny Bílé světlo Pavel Zeman. Byl obviněn jako spolupachatel trestného činu výtržnictví; vyšetřován byl údajně pro svoji *„[…] činnost v letech 1969–1972, kdy jako člen hudební skupiny Plastic People se účastnil vystoupení, na němž zpívali písně s hrubými a urážlivými výroky.“*[68] Z vazby byl propuštěn již v počátcích vyšetřování a trestní stíhání vůči jeho osobě bylo zastaveno.[69]

od roku 1982 evidován jako tajný spolupracovník StB. Svazek v kategorii „agent“ byl na jeho osobu veden pod reg. č. 20227, 4566 a krycími jmény: „František Dačický“, „Ladislav Klíma“, „Jan“. Svazek byl zničen 6. 12. 1989. CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*. ÚSD AV ČR, Praha 2007, sv. 1 (1977–1983), s. 379; Rozhovor s Jaroslavem ‚Slonem' Strouhalem, Jiřím ‚Mundim' Zikmundem, Romanem ‚Potkanem' Lohnickým a Jiřím ‚Bůšou' Kalou, 6. 5. 2015, Pardubice, archiv autora. *Informace o Chartě 77* (tzv. Infoch), 1986, č. 10, s. 10. Viz: http://www.vons.cz/data/pdf/Infoch/1986/INFOCH_10_1986.pdf; Pořad *Zdeněk Ingr – starožitník*, Český rozhlas – Pardubice, 31. 5. 2011; http://www.rozhlas.cz/pardubice/jakdnesziji/_zprava/zdenek-Ingr-starozitnik--901859; Portál *Paměť národa*, *Jarmila Stibicová: „Když jste vyšel z domu, tak jste nikdy nevěděl, jestli se ještě vrátíte.“* Viz: http://www.pametnaroda.cz/story/stibicova-jarmila-1933-1530. Ohledně evidenčních záznamů k osobě Z. Ingra srov. BENDA, Patrik (ed): *Denní situační zprávy StB z listopadu. a prosince 1989*. In: Securitas Imperii, č. 6/II, Praha 2000, s. 524–528.

65 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 3. 1979.

66 ABS, f. MV-KR, arch. č. 976908 MV, návrh na zavedení „signálního svazku“ pod krycím jménem „Magor“ na osobu Jiřího Lorence ze dne 1. 2. 1978.

67 K Bílému světlu dále viz FRYC, Jiří: *Historie Bílého světla*. Vokno, 1987, č. 13, s. 7–20.

68 ABS, f. MV-KR, arch. č. 986564 MV, závěrečná zpráva s návrhem na ukončení rozpracování osoby Pavla Zemana v „signálním“ svazku „Kolumbus“ ze dne 29. 6. 1984.

69 Srov. Doprovodný text k pořadu ČT *A stále nové hudebníky bylo vidět,* 16. 1. 2015. Podrobněji k tzv. procesu Plastic People viz MACHOVEC – NAVRÁTIL – STÁREK (eds.): *„Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem*, cit. d.

Roku 1977 se Pavel Zeman přistěhoval k undergroundové básnířce Jiřině Täubelové (později Zemanové)[70] do Brandýsa nad Orlicí. Z jejího bytu se tak po určitou dobu stalo významné centrum neoficiální „druhé kultury". StB Ústí nad Orlicí vedla Zemanův pobyt v patrnosti a shromažďovala informace z jeho bezprostředního okolí. Do bytu Täubelové se měla každou sobotu a neděli sjíždět *„[…] skupina stejně smýšlejících lidí z Kostelce nad Orlicí a z jiných míst republiky."*[71] Údajně Zemana v jeho přechodném bydlišti navštěvovali *„[…] i členové bývalé beatové skupiny Plastic People"*.[72] V dubnu 1978 byl schválen plán sledování Pavla Zemana po dobu jeho přechodného pobytu v Brandýse nad Orlicí. Státní bezpečnost tak chtěla zjistit, jací lidé Zemana a Täubelovou navštěvují a zda se v jejich bytě schází „volná mládež". Prostřednictvím své agentury zjistila, že *„[…] od října 1977, patrně z podnětu Zemana, začali do Brandýsa n. Orlicí dojíždět Brabenec Vratislav, ‚Picek' (vl. jm. Jiří Fryc) a 19. letý baskytarista z Prahy* [Milan Hlavsa] *[…] V bytě Jiřiny Täubelové pak do pozdních nočních hodin nacvičovali nové skladby. Skupina chodila hrát do restaurace ‚Milenka' v Brandýse."*[73] Jedním z častých návštěvníků u Zemana byl i Bedřich Lienert.[74]

Mezitím se v dubnu 1978 vrací František Horáček z výkonu základní vojenské služby. Zjistil, že ze společnosti scházející se v pardubické restauraci U Čápa se vydělila skupinka mladších „máničeк", se kterou udržoval kontakt.[75] Údajně se jí říkalo čichači-hašišáci. Pamětníci, kteří ke skupině přináleželi, uváděli také označení Čápata, tak byli prý nazýváni staršími návštěvníky uvedeného restauračního zařízení.[76]

---

70 K tomu např. dokumentární cyklus ČT *Alternativní kultura*, *Poezie v podzemí I.*, část o básnířce Jiřině Zemanové. Viz: https://www.youtube.com/watch?v=lnBvZDBpSvw

71 ABS, f. MV-KR, arch. č. 976908 MV, Pavel Zeman – poznatky k současné činnosti, záznam ze dne 28. 2. 1978.

72 Tamtéž.

73 Tamtéž.

74 ABS, f. MV-KR, arch. č. 976908 MV, Pavel Zeman – poznatky k činnosti, záznam ze dne 10. 3. 1978; Zeman Pavel – sdělení S StB KS SNB Hradec Králové ze dne 24. 4. 1978; Plán součinnostního opatření mezi S-StB Hradec Králové a OS SNB, O-StB v Ústí nad Orlicí v akci „Magor" ze dne 27. 4. 1978; Poznatek do denní svodky pro Operační středisko KS-SNB, 2. odbor S-StB Hradec Králové ze dne 10. 4. 1978.
„Kandidáti tajné spolupráce" (KTS) měli být prověřováni mj. prostřednictvím tajných spolupracovníků (viz pozn. 53). V Horáčkově případě tuto úlohu plnil TS „Brandejs", vedený u O StB Ústí nad Orlicí. Bedřich Lienert alias TS „Brandejs" pocházel z Brandýsa nad Orlicí, jeho místo bydliště se tedy shodovalo s bydlištěm Pavla Zemana. Lienert byl úkolován k *„[…] k získávání informací z prostředí závadové mládeže, scházející se v Brandýse, rozpracované v akci KOLUMBUS* [Pavel Zeman]." ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, AOP – rozpracování KTS „Akord", plán z 28. 5. 1979; arch. č. 971692 MV, Zpráva o získání ke spolupráci z 23. 10. 1978.

75 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 3. 1979.

76 Rozhovor s Jaroslavem ‚Slonem' Strouhalem, Jiřím ‚Mundim' Zikmundem, Romanem ‚Potkanem' Lohnickým a Jiřím ‚Bůšou' Kalou, 6. 5. 2015, Pardubice, archiv autora.

V červnu 1978 navštívil Horáček společně s Ingrem a Kroulem Pavla Zemana v Brandýse nad Orlicí, přičemž Ingr měl na Horáčka prozradit, že ovládá hru na akordeon. „*[…] Zeman projevil zájem o mé* [Horáčkovo] *hraní, a tak jsme se dohodli, že někdy s harmonikou do Brandýsa přijedu.*“[77] Zároveň se měl Horáček od Zemana dozvědět, že se bude ženit „*[…] a tak mu nabídl, že mu na svatbě zahraje na harmoniku. Zeman se prý tomu smál, že takovou muziku jeho přátelé nemají moc v lásce.*“[78] V červenci 1978 Horáček v Ingrově doprovodu Zemana skutečně navštívil a předvedl mu svoji hudební produkci. Zeman prý jeho schopnosti ocenil a dokonce mu nabídl, aby se přidal ke skupině Bílé světlo. Na druhý den se celá společnost odebrala do restaurace Milenka, kde „*[…] na harmoniku přehrál* [Horáček] *svůj repertoár včetně závadových písní.*“[79] Horáček v tomto období navštívil Zemana vícekrát a údajně ho přesvědčil, že na akordeon dokáže zahrát hudbu určenou výhradně pro beatové skupiny.

StB pečlivě sledovala, kdo Pavla Zemana navštěvuje; tak pravděpodobně vznikl úřední záznam z července 1978, zachycující jednu z Horáčkových návštěv: „*[…] Dne 21. 7. 1978 od 16:00 hodin do 24:00 hodin byla provedena obchůzka v Brandýse nad Orlicí – akce PLASTIK. Během odpoledne, to jest od 16:00 hodin, nepřijel vlakem nikdo, kdo by odešel do sledovaného místa. V bytě byl klid. V 17:00 hodin šel do uvedeného bytu Lienert z Brandýsa nad Orlicí. Asi v 17:30 šel do restaurace Milenka, odkud vzápětí se vracel a nesl ve džbáně pivo. Dále se v bytě zdržoval až do 20:30 hodin a poté odešel společně s Zeman Pavel* [se Zemanem Pavlem] *a Taubelovou* [Täubelovou] *z Brandýsa n. O. do restaurace Milenka. Společně s nimi šli ještě dále nějací dva mladíci, z nichž jeden nesl přes rameno harmoniku. Bylo 22:00 hodin, když z restaurace Milenka bylo slyšet přes okno hru na harmoniku a zpěv. Na toto byla v restauraci provedena kontrola osob, kde bylo zjištěno, že v zadní místnosti restaurace sedí u stolu společně se Zemanem Pavlem a Taubelovou u stolu Lienert z Brandýsa n. O. […] a Horáček František, bytem Hrochův Týnec čp. 12.*“[80]

Pozitivní ohlas mělo Horáčkovo vystoupení na svatbě Zemana a Täubelové, která byla skutečně velkou undergroundovou sešlostí. Na svatbu, jež se konala v září 1978 v bytě Täubelové a v restauraci Milenka, mimo jiných dorazili: Petruška Šustrová, Milan ‚Mejla‘ Hlavsa, Pavel Zajíček, Josef Janíček, Štefan ‚Timpo‘ Hiroš, Jaroslav Kukal, Jiří ‚Picek‘ Fryc, Němcovi (bez Markéty a Jiřího), Karel ‚Charlie‘ Soukup ad. Podle záznamu StB proběhla svatba „*bez rušivých projevů*“.[81] Později se však zjistilo, že Ivone Euvermanové a Robertu Zoetemayerovi, kteří na svatbu přijeli s Pavlem

77 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 3. 1979.

78 Tamtéž, Horáček František – vytěžení ke srazu v obci Nová Víska a ke vztahu na představitele II. kultury a hnutí hippies, záznam ze dne 1. 3. 1979.

79 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 11. 4. 1979.

80 ABS, f. MV-KR, arch. č. 976908 MV, úřední záznam ze dne 22. 7. 1978.

81 Tamtéž, arch. č. 986564 MV, závěrečná zpráva s návrhem na ukončení rozpracování osoby Pavla Zemana v „signálním“ svazku „Kolumbus“ ze dne 29. 6. 1984.

Zajíčkem, byly při jejich výjezdu z ČSSR zabaveny materiály týkající se činnosti signatářů Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS).[82]

Horáček později vypověděl, že na Zemanově svatbě dostal několik nabídek na působení v různých pražských kapelách. Angažmá mu údajně nabízeli např. Pavel Zajíček a Josef Janíček.[83] Účast na svatbě byla pro Horáčka zřejmě oním pomyslným bodem zlomu, jeho věhlas v undergroundu od té chvíle už jenom rostl. Pracovníci 2. oddělení 2. odboru S StB Hradec Králové shrnuli tu část Horáčkovy výpovědi z 22. února 1979, kde hodnotil úspěch svého vystoupení: *„[…] hrál přítomným různé písně na harmoniku. Velice se jim to líbilo a začali jej zvát na různé ‚mejdany', jak do Prahy, tak i na různá místa v ČSSR.*"[84] Na Horáčkovo vystoupení si vzpomněl i Karel ‚Kocour' Havelka, když recenzoval interprety ze Silvestra 1978 v Nové Vísce: *„[…] Nebylo to jeho první vystoupení před tímto publikem (již dříve se představil na několika akcích menšího rozsahu, jmenujme alespoň Zemanovu a Gabčovu svatbu), ale rozhodně první na větším undergroundovém koncertu […].*"[85]

A skutečně, v říjnu 1978 obdržel pozvánku do Prahy na rozlučku před svatbou Jana ‚Dlouhána' Kučery,[86] zakládajícího člena (bubeníka) undergroundové kapely Umělá Hmota. Rozlučky se údajně účastnila celá plejáda zvučných jmen „druhé kultury". O hudební produkci se prý postaral Horáček sám. Na této akci obdržel od Štefana ‚Timpa' Hiroše pozvání do Nové Vísky na tzv. Gabča Wedding (svatba Vladislava Balabána).[87]

Oslava Balabánovy svatby se měla konat v listopadu 1978 a byla to zřejmě první větší akce v Nové Vísce, které se Horáček zúčastnil a později o ní předal informace StB. Na oslavu odcestoval z Pardubic v doprovodu Jiřího ‚Mundiho' Zikmunda, Romana ‚Potkana' Lohnického a Jaroslava ‚Slona' Strouhala.[88]

82 ABS, f. MV-KR, arch. č. 707153 MV, zpráva od Jiřího Fryce ze dne 25. 9. 1978; arch. č. 986564 MV, závěrečná zpráva s návrhem na ukončení rozpracování osoby Pavla Zemana v „signálním" svazku „Kolumbus" ze dne 29. 6. 1984; arch. č. 749386 MV, svatba Pavla Zemana, záznam ze dne 26. 9. 1978.

83 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 11. 4. 1979.

84 Tamtéž, Horáček František – vytěžení ke srazu v obci Nová Víska a ke vztahu na představitele II. kultury a hnutí hippies, záznam ze dne 1. 3. 1979.

85 HAVELKA, Karel: *Napsat o silvestrovském festivalu*, s. 5.

86 K osobě Jana ‚Dlouhána' Kučery viz doprovodný text k pořadu ČT *Bránil se jen kytarou. Milan ‚Dino' Vopálka,* cyklus *Fenomén underground*, 27. 3. 2015. Viz: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/414235100221005-branil-se-jen-kytarou/8351-milan-dino-vopalka/

87 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpovědi Františka Horáčka ze dnů 11. a 19. 4. 1979.

88 ABS, f. A 3/3, inv. j. 390, návrh na zahájení vyšetřování akce „Podzemí" ze dne 22. 1. 1979, setkání a srazy volně žijící mládeže, které organizoval Skalický nebo se jich sám zúčastnil (příloha); ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 4. 1979; STÁREK – KOSTÚR – MACHOVEC (ed.). *Baráky: souostroví svobody*, s. 269.

Horáček o oslavě vypovídal poměrně s velkým časovým odstupem, přesto StB vyjmenoval množství účastníků a jejich celkový počet. Tentokrát uváděl číslo padesát. Potom, co se vyjádřil k harmonogramu a průběhu oslavy, byl zřejmě vyzván, aby popsal tamní kulturní program. Dle Horáčkovy výpovědi byla akce komorního rázu, mimo něj údajně vystoupil ještě Miroslav Skalický.[89] Komorního, lépe řečeno akustického rázu, byla oslava pravděpodobně z toho důvodu, že v té době *„[…] byla na baráku odpojena elektřina po zásahu stavební komise pro tzv. instalování neodpovídající ČSN* [československé státní normě]."[90] Odpojení elektřiny byl další ze způsobů šikany stran státní moci. Organizátoři se však přizpůsobili a na blížícího se Silvestra 1978 se dokonale připravili. Nejenže zajistili od Horáčkova otce dieselový agregát jako zálohu, ale zároveň natáhli pět set metrů dlouhý kabel, kterým se napojili u sousedů.[91]

František Horáček jako agent StB

Dle příslušné směrnice neměl pracovník kontrarozvědky prověřování kandidáta tajné spolupráce (KTS) příliš protahovat. Směrnice v tomto případě hovořila jasně: pakliže pracovník kontrarozvědky dospěl k závěru, *„[…] že kandidát odpovídá požadavkům, pro něž byl vybrán,"*[92] měl neprodleně zpracovat tzv. návrh na získání ke spolupráci tajného spolupracovníka.[93] Důležitým aspektem získávání nových TS byla jejich motivace ke spolupráci. Směrnice rozlišovala tři druhy motivace: *„[…] Tajní spolupracovníci jsou získáváni: a) na základě ideových pohnutek; b) na základě výhod; c) na základě kompromitujících skutečností."*[94] Žádný z uvedených motivů neměl být upřednostňován sám o sobě. Horáček měl být, dle návrhu, získán na základě kompromitujících materiálů, které byly charakterizovány jako: *„[…] dokumenty, které potvrzují jeho účast na oslavě silvestra 1978 a svatbě Balabána z Prahy v obci Nová Víska, okr. Chomutov, kde bylo napadáno socialistické zřízení, Bezpečnost, KSČ apod."* Stejným způsobem měla posloužit i *„jeho vlastní výpověď o aktivním zapojení v hnutí hippies a v činnosti tzv. II. kultury, kde doznává svou trestnou činnost."*[95]

89 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Františka Horáčka ze dne 19. 4. 1979.

90 KOSTÚR, Jiří: *Satori v Praze*, s. 66.

91 Portál *Guerilla records*, rozhovor Vladimíra ‚Lábuse' Drápala s Miroslavem Skalickým *„…lidi po nás plivali…"* Viz: http://www.guerilla.cz/?s=rozhovory&id=17

92 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, čl. 34.

93 Směrnice platná pro námi sledované období rozlišovala dva druhy spolupracovníků kontrarozvědky: tzv. tajné spolupracovníky (TS) a důvěrníky (D). Tajným spolupracovníkem byla osoba, *„[…] která byla získána ke spolupráci způsobem stanoveným těmito směrnicemi, udržuje s pracovníky kontrarozvědky konspirativní styk, plní uložené úkoly […]."* Tajní spolupracovníci se dále dělili na I. rezidenty, II. agenty, III. držitele propůjčeného bytu. Srov. Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část I, čl. 2–6.

94 Tamtéž, část II, čl. 36.

95 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, návrh na získání ke spolupráci ze dne 7. 6. 1979.

S Horáčkovým odmítnutím spolupráce se mezi příslušníky hradecké StB zjevně příliš nepočítalo. *„[…] I když byl s KTS udržován styk na kompromitujícím podkladě, je z dosavadního styku zřejmé, že kompromateriál nebude nutno při verbovce použít a KTS bude se spoluprací souhlasit.“*[96] Pro případ, že by snad spolupráci odmítl, měli pracovníci StB připravenu variantu výhrůžky případným trestním stíháním.[97] A kdyby přeci jen odmítl, měl být jeho osobní spis KTS převeden na tzv. osobní svazek, s cílem v co nejzazší době zahájit trestní stíhání pro trestný čin pobuřování. Součástí návrhu na získání ke spolupráci mělo být i tzv. memorandum, které obsahovalo všeobjímající informace o osobě potenciálního TS, které se pracovníkům kontrarozvědky podařilo shromáždit do doby sepsání samotného dokumentu.[98] V rámci memoranda byly vyzdvihovány Horáčkovy předpoklady pro pronikání do problematiky „volné mládeže“. *„[…] Mezi mládeží zapojenou v hnutí hippies má bezmeznou důvěru, je obdivován a uznáván již pro samotnou skutečnost, že udržuje kontakty na čelní představitele II. kultury a je jimi zván na každou větší akci, kterou oni pořádají. Je velmi známou osobou mezi hippies v celé republice a má široký okruh styků na osoby vesměs protispolečensky a protisocialisticky zaměřené s návazností na představitele čsl. opozice.“*[99]

Horáčkův sociální kapitál[100] byl tedy respektován zvláště mezi konzumenty „druhé kultury“. Je pochopitelné, že se pro část „mániček“ ve Východočeském kraji stal zprostředkovatelem dění v těch nejvyšších patrech undergroundu. Tuto okolnost zmínil např. Jaromír Čáň (‚Ajka‘), jedna z pardubických „mániček“, při výslechu v listopadu 1981, tedy v době, kdy se Horáček definitivně přemístil do Prahy. *„[…] Dříve jsme byli svoláváni přes Horáčka-Džima-to bylo však na Vísku, nyní mě nikdo nikam nezve.“*[101] Šíře jeho známostí skýtala dobré možnosti využití jeho osoby pro potřeby StB.

96 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, návrh na získání ke spolupráci ze dne 7. 6. 1979.

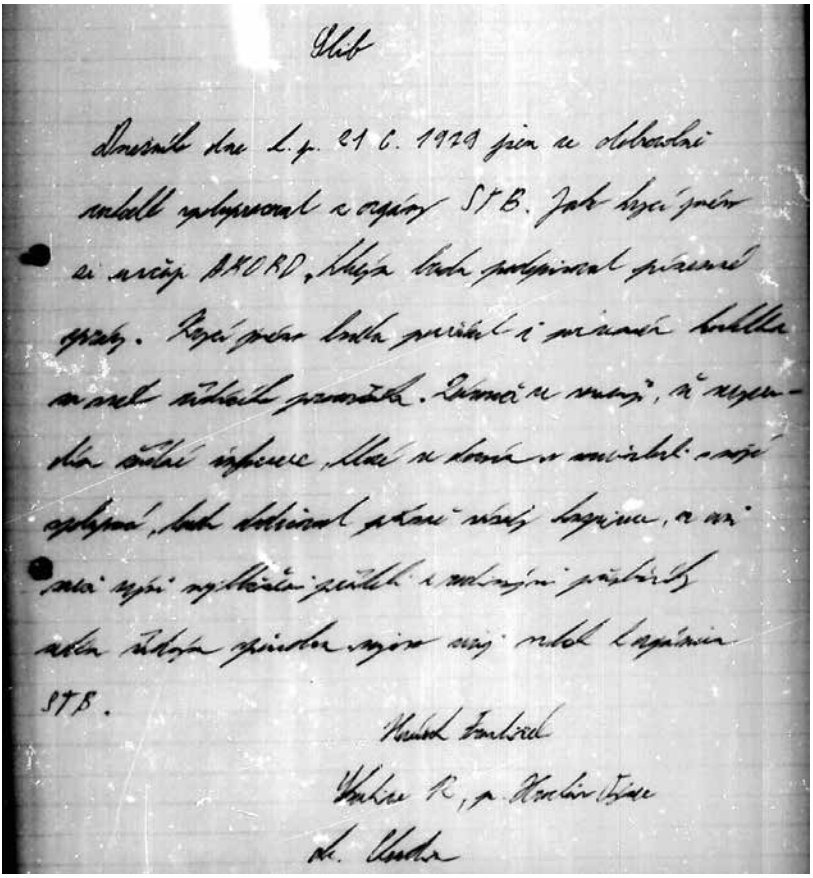
97 *„[…] Ve zdůvodněných případech jsou získáváni tajní spolupracovníci na základě kompromitujících skutečností. Tajný spolupracovník získávaný tímto způsobem se rozhodne na základě vlastního uvážení, zda spolupráce s kontrarozvědkou je pro něho výhodnější než důsledky, které by ho použitím kompromitujících skutečností postihly.“* Za kompromitující byly považovány i ty skutečnosti, na jejichž základě bylo možné získávaného TS trestně stíhat. Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, čl. 40–41, písm. ch.

98 Tamtéž, příloha č. 1.

99 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, memorandum ze dne 6. 6. 1979.

100 Sociální kapitál je souhrn aktuálních i potencionálních zdrojů, využitelných určitou osobou díky tomu, že se zná s druhými lidmi. *„[…] Je to bohatství styků a známostí, které mohou být užitečné.“* Objem tohoto kapitálu je určen rozsahem sítě kontaktů, které je daný člen společnosti schopen mobilizovat pro svoji potřebu, *„[…] a velikostí ekon., kult., a symbolického kapitálu těch, z nichž se síť jeho známostí skládá.“* PETRUSEK, Miloslav a kol.: *Velký sociologický slovník*. Karolinum, Praha 1996, s. 475.

101 ABS, Odbor vyšetřování (OV) VB KS SNB Ústí nad Labem, číslo vyšetřovacího spisu (ČVS): VV-18/20-81, přírůstkové číslo (př. č. 2410-2419/99), balík (bal.) 6, sv. č. 2, 3, výpověď Jaromíra Čáně ze dne 10. 11. 1981.

Vlastnoruční slib spolupráce Františka Horáčka s StB, 21. června 1979.
ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV.

Zmínka o Horáčkových rozsáhlých kontaktech v prostředí undergroundu se jako mantra prolíná celým jeho svazkem.

Návrh na získání Horáčka jako „agenta" StB schválil náčelník S StB Hradec Králové.[102] Dle směrnice měl týž náčelník schválit (signovat) i záznam „vázacího aktu", čímž byl proces formálně dokončen.[103] Dne 22. června 1979 byl František Horáček získán jako spolupracovník StB v kategorii „agent".[104] Po skončení „vázacího aktu" bylo povinností „řídícího orgána" sepsat záznam o jeho průběhu a nesměl scházet

102 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, Návrh na získání ke spolupráci ze dne 7. 6. 1979.

103 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, čl. 49.

104 *„[…] Agent je tajný spolupracovník, který plní úkoly pří odhalování, rozpracování a dokumentování protistátní trestné činnosti a úkoly směřující k předcházení a zabránění této trestné činnosti.*" Tamtéž, část I, čl. 12–13.

popis reakce na nabídku spolupráce.[105] Horáček údajně nabídku *„[…] bez výhrad přijal a ztvrdil vlastnoručním slibem a určil si krycí jméno ‚Akord'."*[106]

Střet agentů

Činnost tajných spolupracovníků byla kontrolována pracovníky kontrarozvědky („řídícími orgány"). Kontrola získaných poznatků měla probíhat v zásadě dvěma způsoby: *„[…] porovnáním s návaznými poznatky a zpětným vytěžováním"*, a pak využitím dalších TS, *„[…] popřípadě i za pomoci zpravodajské techniky"*.[107] Stejně byly ověřovány i informace získané od Františka Horáčka.

Nejzajímavější, a v Horáčkově svazku dobře zadokumentovaný případ kontroly, se váže ke *„srazu osob z řad hippies a CH-77"*, druhému *„punkovému večeru"* v Nové Vísce, který proběhl mezi 29. červnem a 1. červencem 1979.[108] Horáčkem předané informace byly následně konfrontovány s poznatky získanými od TS „Artura", který byl řízen O StB Chomutov.

TS „Arturovi" se přezdívalo ‚Bubák'. *„[…] Od počátku 70. let se aktivně účastnil protoundergroundového života na severu Čech, byl znám jako sběratel hudebních nahrávek z oblasti rockové scény"*[109] a také se přátelil s Miroslavem Skalickým. Jeho jméno Pavel Novák se v textu již vyskytlo, a to v souvislosti se snahou O StB Chomutov zahájit trestní stíhání Miroslava Skalického v roce 1978.[110] Každopádně jak Horáček, tak Novák se v roli agentů StB zúčastnili uvedené víkendové akce v Nové Vísce a jimi předané „agenturní zprávy" se v zásadních bodech lišily.

„Vytěžení" Františka Horáčka bylo provedeno 5. července 1979. Uvedl, že na „punkový večer" v Nové Vísce byl pozván osobně Miroslavem Skalickým a z Pardubic odcestoval spolu s Jaroslavem Strouhalem (‚Slon'), Jaromírem Čáňěm (‚Ajka'), Lubomírem Bartošem (‚Pinďa') a Přemyslem Hrubým. V této sestavě dorazili na místo konání v pátek 29. června 1979 okolo půl dvanácté v noci. Tehdy bylo dle Horáčkova odhadu přítomno sedmdesát až osmdesát osob. *„[…] V tu dobu probíhalo v sále – stodole zkoušení punk-rockových skupin […] jednalo se o 3 skupiny."*[111] Dále Horáček uvedl, že během soboty byla na „baráku" značná fluktuace návštěvníků, jejich celkový

105 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, čl. 48.

106 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, zpráva o získání ke spolupráci ze dne 22. 6. 1979.

107 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část II, čl. 78–79.

108 KOSTÚR, Jiří: *Satori v Praze*, s. 65, 74–75; Portál Guerilla records, rozhovor Vladimíra ‚Lábuse' Drápala s Miroslavem Skalickým *„…lidi po nás plivali…"*

109 DĚNČEVOVÁ – STÁREK – STEHLÍK: *Tváře undergroundu*, s. 89–90.

110 Pavel Novák byl evidován jako KTS od 3. 1. 1978. Dne 24. 3. téhož roku byl na jeho osobu registrován svazek „agenta". Svazek s reg. č. 17825 se nedochoval.

111 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení operativní situace srazu v obci Nová Víska a vzniklých rozporů, situace ve VČK – Hippies, ze dne 3. 8. 1979.

počet odhadoval na sto padesát až sto sedmdesát. Hlavní program, v podobě vystoupení punk-rockových skupin, započal v sobotu po osmnácté hodině, o jeho úvod se postaral Ivan M. Jirous, který *„[…] přednesl své dvě básně, z nichž jedna se týkala Dany Němcové"*.[112] Po vystoupení punk-rockových skupin se do kulturního programu zapojil on sám, na pódiu byl údajně vystřídán skupinou ve složení Josef Janíček, Milan ‚Mejla' Hlavsa ad. Před samotnou hudební produkcí proběhla ještě, dle Horáčka, podpisová akce. Program měl skončit v brzkých ranních hodinách v neděli 1. července, načež se účastníci začali rozjíždět domů, někteří odjeli až v pondělí.[113]

Horáčkův popis v některých bodech dokonale koresponduje se vzpomínkami Jiřího Kostúra:

„[…] za čtrnáct dní [po předchozí akci – svatbě Jana ‚Íče' Hrice a Alexandry Kostelníkové] *se konal nový punkový koncert, který uváděl Magor propuštěný z kriminálu, seděl od šestasedmdesátého roku už po třetí, vystoupil na pódium ve své slavné černé ‚krazy' košili a přednesl báseň za Danu a Jiřího Němcovy, uvězněné s dalšími členy VONSu, po něm se pouštěly diáky z festivalů druhé kultury a pak v následujícím pořadí hrály kapely nové vlny: Rumour Emise Groupe in Europe, Vaťák s Domem a Energie G, podle mě to sice nic moc nebylo až snad na Vondrušku a po nich konečně rozhejbal stodolu Jim, který měl vůbec nejlepší vystoupení na pódiu za ten čas, a potom zas Pepa Janíček and his Boys."*[114]

Všechny známé okolnosti nasvědčují tomu, že Kostúrův a tedy i Horáčkův popis průběhu akce v Nové Vísce by mohl být realistický. Ivan M. Jirous byl od roku 1976 do popisovaného punkového koncertu skutečně třikrát vězněn, přičemž z třetího výkonu trestu byl propuštěn 25. dubna 1979.[115] Jiří a Dana Němcovi byli tou dobou skutečně ve vazbě, spolu s osmi dalšími členy VONS.[116] Podpisovou akci na jejich podporu StB předpokládala, dle dochované zprávy S StB Hradec Králové byly o její přípravě s předstihem informovány jak „centrála", tak S StB Ústí nad Labem. Z kontextu a obsahu zprávy lze odvodit, že byla sestavena z Horáčkových informací. Jejím prostřednictvím se mj. dovídáme, že Horáček protest proti věznění členů VONS podepsal 24. června 1979 v Řepčicích.[117]

112 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení operativní situace srazu v obci Nová Víska a vzniklých rozporů, situace ve VČK – Hippies, ze dne 3. 8. 1979.

113 Tamtéž, vyhodnocení operativní situace srazu v obci Nová Víska a vzniklých rozporů, situace ve VČK – Hippies, ze dne 3. 8. 1979.

114 KOSTÚR, Jiří: *Satori v Praze*, s. 74–75.

115 BLAŽEK, Petr: *Akce „Ivan-2". Sledování Ivana Martina Jirouse příslušníky Správy sledování Státní bezpečnosti*. Paměť a dějiny, 2012, č. 1, s. 104.

116 Viz např. PAŽOUT, Jaroslav: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*. In: BLAŽEK, Petr (ed.): Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989. Ústav českých dějin, FF UK, Praha 2005, s. 102–104.

117 ABS, f. MV-KR, arch. č. 698042 MV, zpráva S StB Hradec Králové pro 2. odbor S StB Ústí nad Labem, nedatováno. Srov. *Dopis Federálnímu shromáždění ČSSR*. Informace o Chartě 77 (tzv. Infoch), 1979, č. 11, s. 6–8. Viz http://www.vons.cz/data/pdf/Infoch/1979/INFOCH_11_1979.pdf;

Nicméně „agenturní záznam" z Horáčkova „vytěžení" byl odeslán na S StB Ústí nad Labem, která obdržené informace konfrontovala s „agenturní zprávou" od Pavla Nováka (TS „Artur"). Obratem odeslala jeho popis události zpět na S StB Hradec Králové, kam byl doručen 18. července 1979, se žádostí o objasnění rozporů. Novák uvedl, že do Nové Vísky dorazil 30. června 1979, tedy až druhý den konání srazu. Tou dobou bylo prý přítomno okolo padesáti osob, jeden osobní automobil a poslouchaly se nahrávky PPU a DG 307 z magnetofonu Miroslava Skalického. Novák se od přítomných údajně dozvěděl, že hlavní program proběhl již v pátek a že Skalický byl týž den vyslýchán příslušníky SNB k dění na „baráku". Mezi účastníky, které byl schopen identifikovat, poznal i Horáčka, jenž prý přijel bez harmoniky. Rozhodně nezaznamenal, že by měla proběhnout protestní podpisová akce. „*[…] Podle jeho názoru šlo o běžnou akci, což usuzuje z toho, že na chalupě nebyli přítomni Havelka z Přeštic a František Stárek z Teplic, kteří by se zcela určitě zúčastnili, kdyby se jednalo o nějaký větší sraz osob hippies a CH-77.*"[118]

S StB Hradec Králové tak zformulovala hlavní rozpory do následujících čtyř bodů:

1) Počet přítomných osob. Novák uváděl čtyřicet až padesát přítomných, což bylo číslo diametrálně odlišné od Horáčkových sto padesáti až sto sedmdesáti účastníků.
2) Podpisová akce. Dle Nováka žádná neproběhla. Horáček tvrdil, že se uskutečnila kolem sedmnácté hodiny, po příjezdu Viktora Parkána, přičemž nemohl potvrdit, že by podpisový arch přivezl přímo Parkán.
3) Přítomnost představitelů „druhé kultury". Novák potvrdil pouze Skalického a Pánka.[119] Ústecká StB na podporu Novákových údajů doplnila, dle jejího názoru známou okolnost, že většina „*[…] předních exponentů hnutí hippies a CH-77, jako Parkán Viktor a Ivan Jirous, dojíždějí na podobné setkání většinou osobními vozidly, která se však na chalupě, mimo uvedené, tentokrát nenacházela.*"[120]

V Řepčicích okr. Litoměřice, pořídili v roce 1976 Viktor Parkán a Petra Suková (později Parkánová) spolu s manželi Jiřím a Věrou Kubíčkovými bývalou zemědělskou usedlost. Koncem roku 1977 se za nimi přistěhovali manželé Soukupovi. „*[…] O víkendech se sem sjížděli přátelé majitelů z okruhu pražského a později severočeského undergroundu a jezdili sem i předáci Charty 77.*" Kromě undergroundových písničkářů (Svatopluk Karásek, Karel ‚Charlie' Soukup) zde vystupoval i František Horáček. Nemovitost byla vyvlastněna v roce 1981 pod záminkou rozšiřování silnice a následně srovnána se zemí. STÁREK – KOSTÚR – MACHOVEC (ed.): *Baráky: souostroví svobody*, s. 208–235.

118 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí" – rozborová zpráva o průběhu srazu 29. 6. – 1. 7. 1979, ze dne 13. 7. 1979.

119 Fanda Pánek (nar. 2. 11. 1949) – vlastním jménem František Pánek, undergroundový básník a textař skupiny The Plastic People of the Universe. Více: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1094. Dále Dokumentární cyklus ČT *Alternativní kultura*, *Poezie v podzemí III.*, https://www.youtube.com/watch?v=D-Y2lG-AYys

120 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí" – rozborová zpráva o průběhu srazu 29. 6. – 1. 7. 1979, ze dne 13. 7. 1979.

Horáček v rozporu s Novákem přítomnost Skalického, Jirouse, Stárka, Hlavsy, Janíčka, Davida a Ondřeje Němcových a dalších potvrdil.

4) Průběh srazu. Dle Nováka proběhl hlavní program v pátek 29. června, *„[…] kdy hrály ve ‚stodole' skupiny z Prahy a Jihlavy,* "[121] v sobotu byla de facto volná zábava. Horáček tvrdil, že vystoupení punk-rockových skupin bylo na programu v sobotu a zároveň uvedl jejich počet včetně sestav. [122]

František Horáček, a zřejmě nejen on, informoval o přípravě srazu s předstihem, tudíž se bezpečnostní složky mohly na jeho konání připravit.[123] S StB Ústí nad Labem, v součinnosti s O StB a VB Chomutov, údajně provedla *„[…] bezpečnostní opatření k rozložení a kontrole*".[124] Zůstává však otázkou, do jaké míry byly „rozložení a kontrola" míněny vážně, poněvadž provedené bezpečnostní opatření nejenže nesplnilo kýžený účel, ale ještě umocnilo spor mezi S StB Ústí nad Labem a Hradec Králové ohledně zpravodajské hodnoty získaných informací. Ono bezpečnostní opatření spočívalo v zapojení příslušníků VB Chomutov, kteří měli obsadit strategická místa na přístupových cestách a perlustrovat přijíždějící. Tímto způsobem byla zjištěna totožnost pouze jednadvaceti osob, které se srazu měly zúčastnit.[125] Počet perlustrací tak učinil Novákovu „agenturní zprávu" ještě věrohodnější. I z tohoto důvodu byla učiněna další schůzka s Horáčkem, kde se měl vyjádřit k objektivitě jím předaných informací.

Co se týká přístupu řadových příslušníků VB ke kontrolování podobných undergroundových akcí, lze předpokládat, že nebyli zrovna nadšení z úkolů, které na jejich bedra vkládala StB, což dobře vystihuje vzpomínka jednoho z příslušníků VB, kterou interpretoval František Stárek: *„[…] My jsme na vás byli tak nasraný! Ne, protože jste chartisti, na to jsme kašlali. Ale my koukali na ten dvůr, a vy jste tam seděli, točený pivka, muzika, Patti Smith hrála na plný pecky, holky v plavkách. A my jak kreténi leželi ve škarpě a lezli po nás brouci.* "[126]

121 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení operativní situace srazu v obci Nová Víska a vzniklých rozporů, situace ve VČK – Hippies ze dne 3. 8. 1979.

122 Tamtéž.

123 Tamtéž, rozpory v získávaných poznatcích k činnosti osob v Nové Vísce – sdělení (X. správa FMV) ze dne 25. 7. 1979.

124 Tamtéž, akce „Podzemí" – rozborová zpráva o průběhu srazu 29. 6. – 1. 7. 1979, ze dne 13. 7. 1979. Ve snaze znemožnit návštěvy objektu v Nové Vísce aplikovaly bezpečnostní složky různé metody – od „běžných" kontrol přijíždějících až po vyhlášení karantény pro výskyt žloutenky. Podrobněji k metodám „dohledu" bezpečnostních složek nad undergroundovou komunitou žijící v Nové Vísce viz KRASOVÁ BROŽOVÁ, Markéta: *Undergroundová komunita na Nové Vísce*, s. 30–34.

125 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí" – rozborová zpráva o průběhu srazu 29. 6. – 1. 7. 1979, ze dne 13. 7. 1979.

126 Doprovodný text k pořadu ČT *Baráky* z cyklu *Fenomén underground*, 6. 3. 2015; http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/414235100221006-baraky/

Horáček při následném objasňování rozporů v počtu účastníků zcela odhalil nedůslednost kontroly srazu. Uvedl, že „máničky" se do Nové Vísky sjížděly již od pátečního rána, a jak následně zjistil, příslušníci kontrolovali pouze ty, co přijely mezi šestnáctou a dvaadvacátou hodinou. On sám dorazil se skupinkou z východních Čech kolem půl dvanácté v noci a nikdo je nekontroloval. Dle jeho vyjádření nebyli kontrolování ani ti, co přijeli až v sobotu odpoledne, a zrovna v tu dobu dorazili účastníci z Prahy, kteří se dopravovali převážně osobními vozy. Horáčkovo vysvětlení tak korespondovalo se zmíněnou teorií S StB Ústí nad Labem spočívající v přímé úměrnosti mezi počtem přítomných vozů a účastníků, ale zároveň snižovalo její hodnotu při dokládání pravdivosti „agenturní zprávy" od Nováka ohledně neúčasti *„[…] předních exponentů hnutí hippies a CH-77"*.[127]

Ze záznamu z opětovného „vytěžení" z 27. července 1979 vyplývá, že Horáček byl projevem nedůvěry k jeho osobě poměrně dotčen. *„[…] Jak sám uvedl, že nemůže on za to, že se VB v Chomutově flákají a neprovádějí kontroly tak, jak by měli, potom že by museli zjistit každého, kdo ke Skalickému přijede. On sám, že tam byl již několikrát a ‚kontrolovali' jej pouze na Silvestra. Jak uvedl, obsazení příjezdových cest je velmi nedbalé a pouze v některých hodinách (pátek od 16:00 do 22:00 a potom zase až v neděli odpoledne).*"[128]

Dále tvrdil, že přítomností Františka Stárka si je naprosto jist, *„[…] protože s ním hovořil o vrácení textů, které mu tento zapůjčil.*"[129] O tom, že na srazu byla podepisována petice, nemohlo být dle Horáčka pochyb, *„[…] protože se sám velice bavil tím, jak se lidi z punk rocku podepsání vyhýbali.*"[130] Novákovu poznámku, že harmonikář Jim přijel tentokrát bez svého nástroje, Horáček potvrdil s tím, že akordeon mu do Nové Vísky dovezl Skalický týden předem z Řepčic.

Pomyslnou třešničkou na dortu Horáčkovy kritiky na adresu ústeckého SNB, byla zmínka o setkání, které se mělo uskutečnit o tři týdny později u Milana ‚Fricka' Friče v Podhájí. Horáček dával do souvislosti opatření bezpečnostních složek v Nové Vísce a v Podhájí; tam však byla akce důslednou kontrolou zcela znemožněna.[131] O úspěšném rozložení srazu u Friče vypovídal i Jaroslav Strouhal: *„[…] K neuskutečněnému srazu u Fricka – Milana Friče v Turnově – Podhájí okr. Semily mohu uvést, že na tento jsem odcestoval společně s jistou dívkou z Heřmanova Městce […] Na nádraží v Jičíně jsem potkal Martina Ježka a Tomáše Ježka […] a společně jsme jeli do Turnova. V Turnově na nádraží jsme potkali Přemka* [zřejmě Přemysl Hrubý] *a Františka Hyhlíka z Pardubic, zde jsme také byli kontrolováni příslušníky SNB. To bylo asi 20:15 hodin dne 20. 7. 1979. Hyhlíka příslušníci SNB odvezli,*

127 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, akce „Podzemí" – rozborová zpráva o průběhu srazu 29. 6. – 1. 7. 1979, ze dne 13. 7. 1979.

128 Tamtéž, záznam z opětovného vytěžení F. Horáčka ke srazu v Chomutově ze dne 27. 7. 1979.

129 Tamtéž.

130 Tamtéž.

131 Tamtéž.

protože neměl OP, a my jsme odešli spát do nějaké zahrady za město, neboť jsme se dozvěděli, že se sraz u Friče nekoná."[132]

Úspěšnost bezpečnostního opatření přijatého k plánovanému setkání u Milana Friče v Podháji (akce „Podháj"), byla zmíněna i ve Vyhodnocení ročního vykonávacího plánu práce správy S StB a O StB ve Východočeském kraji za rok 1979. „*[…] Agenturními prostředky zjištěno, že do oblasti Turnovska je organizován sraz značného počtu účastníků na druhou polovinu července 1979. Na základě přijatého součinnostního plánu se složkami VB, byly provedeny pohovory a kontroly 193 mladých osob. Sraz v samých počátcích paralyzován a PVO splnilo plánovaný cíl.*"[133]

Předchozí případ nasvědčuje tomu, že pakliže StB o jakémkoliv srazu „volné mládeže" věděla s předstihem, snažila se mu za využití všech dostupných prostředků zabránit, což poněkud nekoresponduje s přístupem, který aplikovala v Nové Vísce na přelomu června a července 1979. Kvalitu odváděné práce tamějších bezpečnostních složek demonstruje fakt, že obyvatelé Nové Vísky byli v roli organizátorů schopni odpozorovat intervaly kontrol VB a instruovali v tomto směru potencionální návštěvníky. Situaci dokládá informace získaná Horáčkovým „vytěžením": „*[…] Organizátoři a návštěvníci srazů v Chomutově vědí o opatřeních ze strany bezpečnosti a ti, kteří nechtějí být kontrolováni, přijíždějí pozdě v pátek, nebo až v sobotu a odjíždějí již časně v neděli […] TS se sám podivoval nad tím, že ač byl v Chomutově nejméně pětkrát v letošním roce a na srazy předem upozornil, nebyl ani jednou kontrolován.*"[134]

Vraťme se k posuzování kvality Horáčkovy zpravodajské produkce. Horáček si za obsahem své původní „agenturní zprávy" pevně stál. Proto před pracovníky S StB Hradec Králové vyvstal úkol, jakým způsobem ověřit její věrohodnost. Na hradeckou StB byl v tomto směru vyvíjen tlak ze strany nadřízeného centrálního útvaru X. správy FMV,[135] konkrétně 3. odboru, kam poznatky o rozporech zaslala S StB Ústí nad Labem.[136] Postup verifikace Horáčkovy výpovědi byl nasnadě a ke způsobu jejího

132 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, výpověď Jaroslava Strouhala ze dne 7. 8. 1979.

133 ABS, f. B 5/II, inv. j. 144, Roční vykonávací plán práce S StB na rok 1979 – Vyhodnocení ročního vykonávacího plánu práce S StB a O StB ve Východočeském kraji za rok 1979 ze dne 11. 1. 1980. Bezpečnostní opatření, které zabránilo konání akce, mohlo mít z pohledu bezpečnostního aparátu preventivní účinek, aby odradilo organizátory od pořádání podobných srazů. Rozehnání kulturní akce zmiňuje Prokop Tomek jako jedno z užívaných preventivně výchovných opatření (PVO). TOMEK, Prokop: *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*, s. 167.

134 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení prověrky TS „Akord" ze dne 30. 8. 1979.

135 X. správa FMV (od roku 1979 SNB), krycí označení útvaru StB určeného pro boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli. Byla zřízena k 1. 6. 1974 rozkazem ministra vnitra Jaromíra Obziny. KOUTEK, Ondřej: *X. správa SNB – útvar státní bezpečnosti určený pro boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli*, s. 354–356. Srov. pozn. 7.

136 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, návrh na provedení výslechu osob, které se zúčastnily srazu hippies a II. kultury, 29. 6. – 1. 7. 1979 v obci Nová Víska u Chomutova, ze dne 30. 7. 1979.

provedení dal námět sám Horáček, když údajně prohlásil, že jeho výpověď *„[…] může potvrdit každý, kdo se srazu zúčastnil.“*[137] Proto jeho „řídící orgán“ por. Jílek navrhl provést výslechy osob z Východočeského kraje, o nichž se Horáček zmínil jako o účastnících srazu v Nové Vísce. Návrh byl obratem přijat příslušnými náčelníky.

K ověření Horáčkovy „agenturní zprávy“ bylo využito výpovědí čtveřice: Jaroslav Strouhal, Jaromír Čáň, Přemysl Hrubý a Zora Rohlenová, přičemž první tři cestovali do Nové Vísky společně s Horáčkem. Všichni vyslýchaní svoji přítomnost během inkriminovaného víkendu potvrdili. Jediná Rohlenová byla při příjezdu kontrolována příslušníky VB. Co se počtu přítomných týče, byla na základě údajů uváděných vyslýchanými sestavena rozmezí: v pátek 29. června 1979 od třiceti do padesáti osob, v sobotu v podvečer od sto do sto padesáti a v neděli dopoledne opět od třiceti do padesáti osob.[138] (Horáček uváděl: pátek – sedmdesát až osmdesát přítomných, sobota – sto padesát až sto sedmdesát. Zároveň odpovídají i Horáčkem popisované změny v počtu návštěvníků, když tvrdil, že většina dorazila v sobotu odpoledne a domů se vracela v neděli dopoledne.)

S podpisovou akcí na podporu vězněných členů VONS byla situace složitější. Z vyslýchané čtveřice potvrdil podpisovou akci pouze Přemysl Hrubý, který údajně protest v sobotu signoval. Dále uvedl domněnku, že se svými podpisy připojili i Strouhal a Čáň.[139] Ti však u výslechu signaci jakéhokoliv dokumentu nepotvrdili a v zásadě asi ani nemohli, poněvadž, jak je z jejich výpovědi patrné, strávili sobotní odpoledne a večer *„v místnosti zvané hospoda“*, takže se tou dobou nacházeli v silně podnapilém stavu.[140] Jaroslav Strouhal si během rozhovoru s autorem nebyl schopen vybavit detaily konkrétního srazu, ale mimo záznam uvedl, že obyvatelé Nové Vísky skupinu z východních Čech považovali za „mladé kluky“, tudíž se domnívá, že by jim archy k podpisu ani nenabídli. Zora Rohlenová vypověděla, že dokument podepsala, ale nikoliv na srazu v Nové Vísce.[141] Co se týče přítomnosti čelných představitelů „druhé kultury“, byla bezpečně prokázána přítomnost Františka Stárka, poněvadž Čáň si ho zapamatoval coby výběrčího příspěvku za pití a jídlo.[142] Ze svědeckých výpovědí dále jasně vyplynulo, že v sobotu odpoledne dorazila pražská část osazenstva, tak jak Horáček popisoval. Strouhal u výslechu uvedl: *„[…] Jak jsem si všiml, hodně lidí přijelo auty, neboť v tuto dobu stálo venku za barákem přibližně 15 aut.“*[143]

Ohledně potvrzení Horáčkovy verze kulturního programu bylo ve vyhodnocení provedených výslechů uvedeno: *„[…] Pokud se týká vlastního srazu resp. jeho průběhu,*

137 Tamtéž.

138 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení prověrky TS „Akord“ ze dne 30. 8. 1979.

139 Tamtéž.

140 Tamtéž, výpověď Jaroslava Strouhala ze dne 7. 8. 1979; tamtéž, výpověď Jaromíra Čáně ze dne 20. 8. 1979.

141 Tamtéž, výpověď Zory Rohlenové ze dne 27. 8. 1979.

142 Tamtéž, výpověď Jaromíra Čáně ze dne 20. 8. 1979.

143 Tamtéž, výpověď Jaroslava Strouhala ze dne 7. 8. 1979

ten se rovněž nepodařilo celý zjistit. Hlavní program proběhl v sobotu večer, což vyplývá z výpovědí Hrubého a Rohlenové. Bylo potvrzeno vystoupení punk-rockových skupin z Prahy a Rohlenová potvrdila i vystoupení Horáčka na harmoniku."[144]

A jaký byl výsledek Horáčkovy prověrky? S StB Ústí nad Labem (resp. jí podřízený útvar O StB Chomutov) zjistila, že využívá služeb krajně nespolehlivého spolupracovníka Pavla Novák alias TS „Artura". Je nasnadě úvaha nad jeho motivem záměrně podávat zkreslené informace. Markéta Krasová Brožová ve své diplomové práci o undergroundové komunitě v Nové Vísce uvedla, že Novák sváděl souboj se svým svědomím a rozhodl se StB mystifikovat, s cílem minimalizovat důsledky své spolupráce. Ke svému rozhodnutí si však vybral nejnevhodnější okamžik, netuše, že se na srazu vyskytuje další TS.[145] Výsledek prověrky nebyl nijak lichotivý zejména pro příslušníky VB Chomutov – jimi provedená kontrola se od reality lišila v řádech pětinásobků a více. Poručík Jílek si ve vyhodnocení prověrky neodpustil jízlivou poznámku na jejich adresu: *„[…] Rovněž se naskýtá otázka, zda všichni nasazení příslušníci přistupují k plnění úkolů zodpovědně a plně chápou politickou nebezpečnost těchto srazů.*"[146] Zřejmě na základě výsledku výše popsané konfrontace byl Horáček od 8. října 1979 oficiálně považován za prověřeného spolupracovníka.[147]

Hrozba dekonspirace

StB si spolupráci s Horáčkem víceméně pochvalovala. Za první rok údajně předal více než šedesát poznatků a zpráv, převážně hodnotného charakteru. *„[…] Z dosavadního průběhu spolupráce je zřejmé, že TS je rozhodně přínosem [...] při dalším vhodném vedení a úkolování se stane velice kvalitním TS s možností využití i do jiných problematik.*"[148]

Existovala ovšem okolnost, se kterou se StB zdánlivě nemohla smířit, Horáčkovi bylo opětovně vytýkáno jeho chování. Příslušníky S StB Hradec Králové zvláště trápilo jeho veřejné vystupování ve smyslu zpívání „závadových" textů na veřejnosti.[149] V této souvislosti mu byla 17. července 1980 udělena písemná výstraha, předaná týž den náčelníkem 2. odd. 2. odboru S StB Hradec Králové kpt. Jaroslavem Dvořákem. Ten Horáčka zároveň upozornil, že pokud do budoucna nezmění svoje chování, vystavuje se nebezpečí stíhání pro trestné činy výtržnictví a pobuřování.[150]

144 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení prověrky TS „Akord" ze dne 30. 8. 1979.

145 KRASOVÁ BROŽOVÁ, Markéta: *Undergroundová komunita na Nové Vísce*, s. 55.

146 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení prověrky TS „Akord" ze dne 30. 8. 1979.

147 Tamtéž, TS „Akord", č. sv. 17821 – prověrka, vyhodnocení ze dne 3. 10. 1979.

148 Tamtéž, plán řízení a úkolování TS „Akorda", č. sv. 17821, ze dne 3. 1. 1980.

149 Tamtéž, záznam z výslechu ve služební místnosti OS SNB Pardubice ze dne 28. 12. 1979.

150 *„[…] Občanovi, o jehož nežádoucí činnosti získala Státní bezpečnost poznatky, mohlo být příslušníkem SNB nebo prokuratury sděleno, že represivní aparát ví o jeho ‚protispolečenském jednání'. Toto jednání bylo provinilci popsáno a byl upozorněn na to, že v případě jeho*

Je na místě se domnívat, že pracovníkům StB muselo být zřejmé, že pokud si má Horáček uchovat zpravodajský potenciál, musí i nadále prezentovat „závadové" texty, za něž byl v tzv. nepřátelském prostředí respektován. Starost o Horáčkovo veřejné vystupování pramenila zřejmě z obavy, aby nebyl dekonspirován. Patrně působil až příliš neohroženě, jako kdyby se jej hrozba postihu téměř netýkala. Podezřelé změny v jeho chování si povšiml i jeden z dalších TS, v té době čerstvě „agent", jistý Karel Kryštof[151]: *„[…] K osobě Horáčka uvedl, že se znalostí jeho osoby na něm asi s odstupem jednoho roku pozoruje tu změnu, že se stal v Pardubicích osobou číslo jedna a toto díky tomu, že se velice změnil ve svém chování. […] Bezpečnost ještě nikdy Horáčka nepostihla, přestože situaci navozoval on. Myšleno styky cizích lidí z celé ČSSR do Pardubic, hry na harmoniku různých nevhodných písní atd. […] Horáček přitom vystupuje tím způsobem, že se mu nemůže nic stát, např. dělal si legraci z toho, že bezpečnost při svých raziích se nikdy netrefila do doby, kdy by byl on U Kohoutků."*[152]

Změna působiště

Lze předpokládat, že na přelomu let 1980 a 1981 už bylo Horáčkovi v Pardubicích těsno, „malý rybník pro velkou rybu". Jeho obavy z dekonspirace jsou zachyceny v záznamu ze schůzky 17. července 1980: *„[…] osobně v poslední době pociťuje obavu před dekonspirací, protože by byl nucen se někde skrývat, neboť by si nebyl jistý svým vlastním životem."*[153] Horáček tak, i přes prvotní odpor hradecké StB, odcestoval v lednu 1981 do Prahy.[154]

Ze strany StB následovalo zhruba dvouměsíční martyrium v podobě pátrání po místě Horáčkova výskytu, v této věci byla S StB Hradec Králové nucena spolupracovat s 2. odd. 3. odboru X. správy SNB, konkrétně s npor. René Špringerem.[155]

---

opakování nebo pokračování se vydává v nebezpečí trestního postihu." Za „protispolečenské jednání", za které mohl příslušný prokurátor nebo příslušník SNB udělit výstrahu, byla považována i *„[…] účast na skupinových akcích, které narušují veřejný pořádek nebo jsou spojeny s nerespektováním zákonných požadavků představitelů státní moci."* TOMEK, Prokop: *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*, s. 166. Celý text směrnice NMV č. 22/1978, definující použití výstrahy prokuraturou a SNB, viz BENDA, Patrik (ed.): *Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989*. In: Securitas Imperii, č. 6, Praha 2000, s. 735–738.

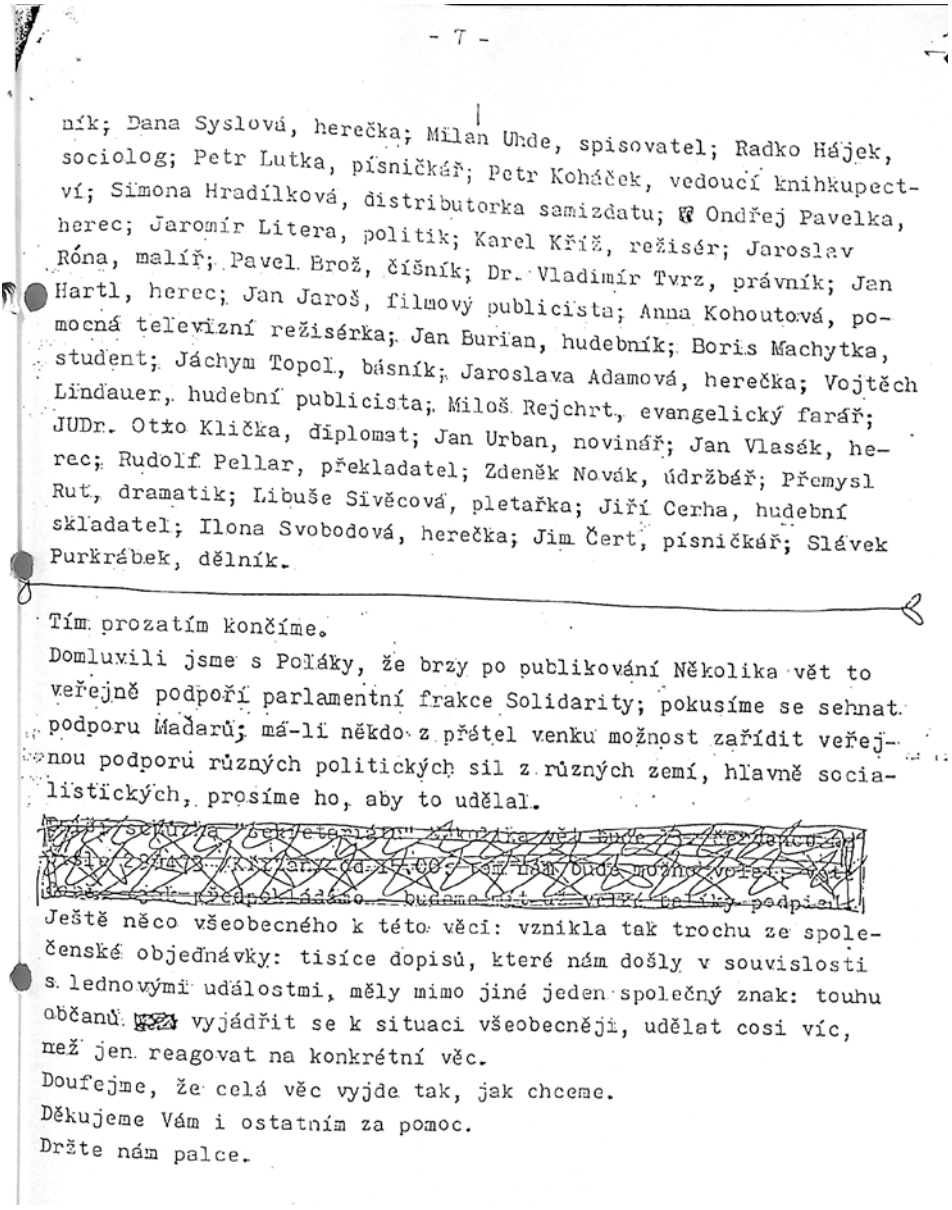
151 Na osobu Karla Kryštofa byl u SEO KS SNB Hradec Králové dne 21. 8. 1980 zaevidován osobní spis KTS, reg. č. 18811, krycí jméno „Václav". Dne 30. 10. 1980 byl převeden na svazek v kategorii „agent" se stejným reg. č. a novým krycím jménem „Škoda".

152 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, Horáček František – poznatky k osobě (AZ) ze dne 27. 11. 1980.

153 Tamtéž, záznam z kontrolní schůzky ze dne 15. 8. 1980.

154 Tamtéž, záznam o postupu pátrání po TS „Akordovi" z přelomu ledna a února 1981.

155 Tamtéž, Horáček František – žádost o zjištění pobytu a jeho zadržení ze dne 22. 1. 1981.

- 7 -

ník; Dana Syslová, herečka; Milan Uhde, spisovatel; Radko Hájek, sociolog; Petr Lutka, písničkář; Petr Koháček, vedoucí knihkupectví; Simona Hradílková, distributorka samizdatu; Ondřej Pavelka, herec; Jaromír Litera, politik; Karel Kříž, režisér; Jaroslav Róna, malíř; Pavel Brož, číšník; Dr. Vladimír Tvrz, právník; Jan Hartl, herec; Jan Jaroš, filmový publicista; Anna Kohoutová, pomocná televizní režisérka; Jan Burian, hudebník; Boris Machytka, student; Jáchym Topol, básník; Jaroslava Adamová, herečka; Vojtěch Lindauer, hudební publicista; Miloš Rejchrt, evangelický farář; JUDr. Otto Klička, diplomat; Jan Urban, novinář; Jan Vlasák, herec; Rudolf Pellar, překladatel; Zdeněk Novák, údržbář; Přemysl Rut, dramatik; Libuše Sivčová, pletařka; Jiří Cerha, hudební skladatel; Ilona Svobodová, herečka; Jim Čert, písničkář; Slávek Purkrábek, dělník.

Tím prozatím končíme.

Domluvili jsme s Poláky, že brzy po publikování Několika vět to veřejně podpoří parlamentní frakce Solidarity; pokusíme se sehnat podporu Maďarů; má-li někdo z přátel venku možnost zařídit veřejnou podporu různých politických sil z různých zemí, hlavně socialistických, prosíme ho, aby to udělal.

Ještě něco všeobecného k této věci: vznikla tak trochu ze společenské objednávky: tisíce dopisů, které nám došly v souvislosti s lednovými událostmi, měly mimo jiné jeden společný znak: touhu občanů vyjádřit se k situaci všeobecněji, udělat cosi víc, než jen reagovat na konkrétní věc.

Doufejme, že celá věc vyjde tak, jak chceme.

Děkujeme Vám i ostatním za pomoc.

Držte nám palce.

Instruktážní poznámky pro zveřejnění Několika vět,
nedatovaný strojopisný text s rukopisnými vpisky Václava Havla.
ABS, f. Vyšetřovací spisy – Centrála (MV-V), vyšetřovací spis arch. č. V-42391 MV.

Horáčka se podařilo konspirativně zkontaktovat až 10. března 1981 před bytem Andreje Stankoviče v Melantrichově ulici č. p. 6, Praha 1.[156] Je více než zřejmé, že se kontaktu s StB vyhýbal cíleně. Možná, že permanentní obavy z prozrazení byly nad jeho psychické síly a přesunem do Prahy se snažil zmizet ze zorného pole královéhradecké StB.

O tom, že jeho obavy z dekonspirace byly patrně oprávněné, svědčí situace z počátku pobytu v Praze. Tehdy se sešel s Michalem Černegou, se kterým se delší dobu přátelil a vzájemně se navštěvovali. Horáček za ním jezdil do Sušice, a ten ho zase navštěvoval ve Skalici, resp. v Pardubicích. Při jedné ze svých návštěv v Pardubicích, konkrétně v bytě Stanislava Mecery, měl Černega umožnit Horáčkovi podepsat Prohlášení Charty 77,[157] což StB komentovala: *„[…] V důsledku upevnění si pozice v nepřátelském prostředí a získání ještě větší důvěry v průběhu roku 1980 TS AKORD signoval ‚pamflet charta 77', o svém záměru však předem informoval řídícího orgána z 2. odboru S-StB Hradec Králové.*"[158] (Horáček později podepsal i petici Několik vět).

Ale zpět k pražské schůzce s Černegou, která se udála v restauraci U Slunců. Černega na ní Horáčka, v přítomnosti Ivana M. Jirouse, Milana ‚Mejly' Hlavsy a dalších představitelů undergroundu, informoval o svém výslechu na O StB v Klatovech. Při výslechu mu prý byly čteny celé pasáže vět z jedné návštěvy u Horáčka ve Skalici. Horáčkovi bylo ze způsobu, jakým je Černega o celé záležitosti informoval, údajně zřejmé, že jeho osobně nepodezírá, ale přesto bylo zjevné, že ze šesti osob, které se návštěvy zúčastnily, musel někdo informovat StB. Milan Hlavsa do debaty přispěl informací vztahující se k jeho výslechu. Byly mu prý předestřeny okolnosti týkající se jejich společné (Hlavsa, Horáček, Jirous) návštěvy u Olgy Havlové na Hrádečku. *„[…] Mj. se podivoval na tím, co všechno vědí, dokonce i to, že tam Jirouse štípla včela a další skutečnosti.*"[159] Hlavsa tuto okolnost přičítal odposlechu, se kterým se na Hrádečku dalo počítat.

Horáček následně upozornil kpt. Dvořáka z StB Hradec Králové na neopatrné nakládání s předávanými informacemi a vyjádřil své znepokojení z možné dekonspirace *„[…] neboť v případě logického spojení obou případů vychází jako informátor zcela jasně on.*"[160]

Formálně byl František Horáček předán k řízení X. správě SNB v říjnu 1981. Jeho novým „řídícím orgánem" se stal René Špringer.[161] Zprvu měl Horáček s tímto

156 ABS, f. MV-TS, arch. č. 760843 MV, záznam o výsledku pátrání po Františku Horáčkovi ze dne 16. 3. 1981.

157 Tamtéž, vynucený styk s objektem akce „Buřič" – zpráva ze dne 15. 4. 1982. Srov. CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. ÚSD AV ČR, Praha 2007, sv. 1 (1977–1983), s. 379.

158 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, komplexní prověrka ze dne 8. 12. 1982.

159 Tamtéž, záznam o výsledku pátrání po Františku Horáčkovi ze dne 16. 3. 1981.

160 Tamtéž.

161 Tamtéž, vyhodnocení spolupráce s TS „Akordem" , č. sv. 17821, ze dne 9. 10. 1981.

krokem zásadní problém a radikálně jej odmítal: „*[…] V případě, že i přes toto mé rozhodné odmítnutí budu předán k řízení někomu jinému, bude má spolupráce založena pouze na základě nezbytnosti, pod donucením a ne vlastní vůle podložené vzájemnou důvěrou jak je tomu dosud.*“[162] Opět projevil své obavy z dekonspirace a nakonec prosadil podmínku, kterou si v této souvislosti kladl: „*[…] předání TS vázal na nerozšiřování okruhu pracovníků StB, kteří jej budou znát.*“[163] Od října 1981 byl Horáčkův svazek v kategorii „agent“ veden pod novým krycím jménem „Homér“ a novým reg. č. 22220.

Zajímavé je rovněž hodnocení spolupráce, které muselo být podle Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky vypracováno při změně řídícího pracovníka.[164] V souladu s nařízením se v Horáčkově svazku vyskytuje celkem výstižné dílčí hodnocení, sportovní terminologií „stav po první třetině“. Horáček měl do té doby (9. října 1981) předat celkem sto osmdesát šest zpráv, absolvovat padesát dvě schůzky a na odměnách obdržet dva tisíce dvě stě Kčs, přičemž jako náhrada vzniklých výdajů s plněním uložených úkolů mu bylo vyplaceno dalších šest set Kčs. Vlivem jeho „*[…] včasné signalizaci se podařilo zabránit uskutečnění mnoha srazů a akcí Hippies.*“[165] Pouze ve Východočeském kraji bylo na základě Horáčkem předaných informací založeno sedm „signálních“ svazků a devět spisů „prověřované osoby“ (PO). Na základě informací z Vyhodnocení spolupráce za rok 1980 je možné doložit, že Horáček jako TS stál u počátku vážného zájmu StB (založení „signálního“ svazku) o osobu Milana ‚Fricka‘ Friče („Spojka“),[166] Zdeňka Ingra („Malíř“),[167] Vladimíra ‚Hurvínka‘ Poláka („Ezop“)[168] a Václava ‚Bahňouse‘ Blábolila („Bahno“).[169] Z celkového počtu pětaosmdesáti Horáčkem předaných zpráv za rok 1980 se např. devět

162 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyjádření k návrhu o předání k řízení do Prahy ze dne 3. 4. 1981.

163 Tamtéž, záznam z kontrolní schůzky s tajným spolupracovníkem ze dne 22. 1. 1988.

164 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část III, čl. 107.

165 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce s TS „Akordem“, č. sv. 17821, ze dne 9. 10. 1981.

166 „Signální“ svazek na Milana Friče pod krycím jménem „Spojka“ a reg. č. 18199 byl zaevidován u SEO KS SNB Hradec Králové 18. 9. 1979.

167 Na Zdeňka Ingra byl „signální“ svazek zaregistrován 7. 9. 1980 u téhož útvaru. Nadále veden pod krycím jménem „Malíř“ a reg. č. 18879. Srov. pozn. 64.

168 Osobní spis „prověřované osoby“ (PO), reg. č. 18394, krycí jméno „Spejbl“, evidovaný u SEO KS SNB Hradec Králové na Miroslava Poláka byl převeden na „signální“ svazek 16. 1. 1981. Nadále veden pod novým krycím jménem „Ezop“.

169 Na Václava Blábolila byl 25. 7. 1980 zaregistrován „signální“ svazek pod krycím jménem „Bahno“, reg. č. 18763. Viz doprovodný text k pořadu ČT … *ty vole, seš plukovníkem* z cyklu *Fenomén underground*, 19. 6. 2015. Viz: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/413235100221013-ty-vole-ses-plukovnikem/8723-vaclav-bahnous-blabolil/

týkalo činnosti Milana Friče.[170] Informace k Fričově osobě byly zřejmě zásadního charakteru – *„[…] Předkládám n*ávrh na udělení *odměny TS AKORD 17821 ve výši 400 Kčs, vzhledem k tomu, že TS předává pravidelně hodnotné poznatky do problematiky a v poslední době aktivně pracoval na získávání poznatků do akce SPOJKA, kde předal velmi hodnotnou zprávu.*“[171]

V případě Zdeňka Ingra je velice pravděpodobné, že zavedení „signálního“ svazku na jeho osobu, což de facto znamenalo, že byl podezřelý z páchání „trestné činnosti“, vedlo nakonec k jeho podpisu spolupráce s StB v roce 1982. O podrobnostech úkolování Františka Horáčka na osobu Zdeňka Ingra se dozvídáme ze Žádosti o úkolování ze dne 21. října 1980, tedy až po evidování „signálního“ svazku „Malíř“: *„[…]*

1. *Zjišťovat důvěrné styky Ingra v místě jeho působení v Pardubicích i mimo, a to zejména z řad sig. CH 77 a členů čs. opozice.*
2. *Zjišťovat jeho současné politické názory, zejména zda negativně neovlivňuje své okolí.*
3. *Zaměřit se na to, zda nevlastní nějakou závadovou literaturu a zda tyto materiály nepůjčuje dalším osobám. Zda je možnost, aby případně zjištěné materiály půjčoval TS k přečtení.*
4. *Zjišťovat zdroj těchto materiálů.*
5. *Zjišťovat, zda se nezúčastnil nějakého srazu sig. CH 77.*
6. *Zjišťovat, jak je to v současné době s jeho malířskou tvorbou.*“[172]

Aklimatizace

Na základě informací z Horáčkova svazku lze tvrdit, že se v novém působišti rychle aklimatizoval. Co se týká změn ve způsobech jeho řízení stran StB, lze hovořit pouze o „kosmetických úpravách“. Nadále byl využíván do „problematiky mládeže“, což vyplývá z podstaty zaměření 2. odd. 3. odboru X. správy, které jeho činnost nadále řídilo. Hradecká StB považovala Horáčka, od zpravodajského střetu s TS „Arturem“, za prověřeného spolupracovníka,[173] nikdy ho však nekontaktovala prostřednictvím „propůjčeného“ nebo „konspiračního bytu“ (PB a KB)[174]. *„[…] Schůzky jsou*

170 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce za rok 1980 s TS „Akord“, č. sv. 17821, ze dne 20. 1. 1981.

171 Tamtéž, návrh na udělení odměny TS „Akord“, č. sv. 17821, ze dne 23. 4. 1980.

172 Tamtéž, žádost o úkolování TS ze dne 21. 10. 1980.

173 Tamtéž, TS „Akord“, č. sv. 17821, prověrka, vyhodnocení ze dne 3. 10. 1979.

174 „Propůjčený byt“ (PB) bylo v terminologii StB označení pro objekt, byt nebo jeho část, určených pro konání konspirativních schůzek pracovníků StB s tajnými spolupracovníky. Držitel PB byl specifickým tajným spolupracovníkem StB získaný k propůjčování své nemovitosti nebo její části za výše zmíněným účelem. V propůjčených bytech měly být uskutečňovány schůzky jen se spolehlivými a zkušenými tajnými spolupracovníky. „Konspirační byt“ (KB) byl obdobou PB, rozdíl spočíval v tom, že *„ […] byl oproti propůjčenému bytu samostatný*

prováděny v terénu, svedení do KB či PB vzhledem k jeho osobě a společenskému postavení nepřipadá v úvahu."[175] Naopak v Praze byl „vytěžován" téměř výhradně v KB „Sokol".[176] Do KB „Sokol", který se stal standartním místem jeho střetávání s „řídícím orgánem", se poprvé dostal 16. září 1981. Každý PB a KB měl být vybaven legendou *„[…] pro krytí návštěv pracovníků kontrarozvědky s tajnými spolupracovníky.*"[177] Tak tomu bylo i v případě KB „Sokol": *„[…] Majitelem bytu je pracovník ČSAD, dálkové dopravy TIR, který je často mimo bydliště a byt půjčuje svým spoluzaměstnancům k přespání a vykoupání.*"[178]

Došlo také ke změně způsobu Horáčkova prověřování. Na rozdíl od předcházejícího období byla jeho spolehlivost ověřována i za využití ZTÚ (zpravodajsko-technických úkonů). Zápis o provedení komplexní prověrky z 8. prosince 1982 vypovídá o využívání ZTÚ „Diagram" (dlouhodobý odposlech), „Nákup" (úkolová prověrka korespondence) a „Krystal" (skupinová prověrka korespondence).[179]

Přes prvotní Horáčkovy výhrady ke změně svého „řídícího orgána", nové situaci rychle přivykl. *„[…] Ze styku s TS HOMÉR je patrno, že vztah mezi ŘO a jeho osobou je na úrovni kamarádství a na základě takto vybudovaného vztahu jsou předávány hodnotné a seriózní zpravodajské informace k činnosti osob ze závadového prostředí na celém území ČSR.*"[180] Ostatně o tom, že se Horáček nacházel v celkové pohodě, svědčí i jeden ze závěrů komplexní prověrky z 8. prosince 1982: *„[…] Svojí spolupráci s MV bere jako svého ‚koníčka' a z tohoto důvodu k této také přistupuje, kdy má největší zájem na tom, aby spolupráce byla co nejefektivnější a plodná.*"[181]

Horáček, který v sobě objevil skrytý talent zpravodajce, našel v práci pro StB jisté zalíbení, o čemž svědčí gradující hodnocení jeho spolupráce: *„[…] TS při jednání vystupuje otevřeně, je sdílný a z vlastního jednání vyplynulo, že se na schůzku připravuje*

---

objekt, samostatný byt nebo jiná místnost získaná a obhospodařovaná přímo operativním útvarem kontrarozvědky". Oficiálním vlastníkem bytu byl pracovník kontrarozvědky, který byt získal za využití krycího občanského průkazu. ŽÁČEK, Pavel: *„Ostrá zbraň" Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnicích pro agenturně operativní práci 1947–1989*. In: BLAŽEK, Petr (ed.): Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989. Praha, 2005, s. 214–215.

175 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce za rok 1980 s TS „Akord", č. sv. 17821, ze dne 20. 1. 1981.

176 Tamtéž, návrh na ukončení spolupráce ze dne 15. 3. 1989.

177 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část IV, čl. 123.

178 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, záznam o seznámení F. Horáčka s legendou ke KB „Sokol" ze dne 16. 9. 1981.

179 Tamtéž, Komplexní prověrka TS „Homér" sv. č. 22220, vyhodnocení spolupráce a zaměření zpravodajské činnosti na rok 1983 ze dne 8. 12. 1982.

180 Tamtéž, Záznam z kontrolní schůzky ze dne 27. 9. 1983.

181 Tamtéž, Komplexní prověrka TS „Homér" sv. č. 22220, vyhodnocení spolupráce a zaměření zpravodajské činnosti na rok 1983 ze dne 8. 12. 1982.

předem […] Při předávání informací je nápaditý a sám navrhuje způsob jak je možno situace řešit, aby nedošlo k dekonspiraci jeho osoby.“[182]

Horáček se díky široké oblibě své hudební produkce poměrně schopně infiltroval mezi špičky československé opozice (Charty 77). Zmíněnou okolnost nelze prokázat na základě jím předaných agenturních zpráv, poněvadž se v jeho svazku nenachází, a svazky vedené na přední disidenty se nedochovaly. O tom, v jaké společnosti se pohyboval, však můžeme usuzovat na základě hodnocení jeho spolupráce za jednotlivé roky a z agenturních zpráv od jiných TS. Vystupoval při příležitosti různých oslav pořádaných do jisté míry recesistickou stolní společností Svépomocná lidová knihovna Hrobka (dříve také edice BRR – Brakový román). Tzv. Hrobku založily v roce 1981 Olga Stankovičová, Jarmila Bělíková a Olga Havlová.[183] Horáček se tak účastnil pravidelných chartistických oslav Silvestra, narozenin Olgy Havlové na Hrádečku a dalších větších či menších akcích pořádaných uvedenou společností. Všech těchto setkání se zúčastňovali čelní signatáři Charty 77, jako např. „brakového bálu“ v sále hostivařské hospody 1. března 1981, silvestrovské oslavy 1982 v bytě Vavřince Korčiše nebo v roce 1984 u Ivana Havla.[184] Na základě využitých

Oslava přerušení výkonu trestu Václava Havla v bytě Ivana Havla, duben 1983.
Zleva: Jarmila Bělíková, Jaroslav Kořán, Stanislav Borůvka, Jiří Kantůrek a František Horáček.

Soukromý archiv Josefa Kordíka.

182 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, záznam z kontrolní schůzky s tajným spolupracovníkem ze dne 22. 1. 1988.

183 BLAŽEK, Petr: *Každá etapa měla i svůj půvab. Portrét Jarmily Bělíkové.* Paměť a dějiny, 2010, č. 2, s. 62.

184 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, milionářský večírek – Silvestr 1982 v bytě V. Korčiše za účasti 50–60 signatářů CH-77, záznam ze dne 4. 1. 1983; ABS, f. MV-KR, arch. č. 812824 MV, závěrečná schůzka BRR – poznatky o plánovaném srazu u Havlů na Hrádečku v polovině července 1982, záznam ze dne 20. 6. 1982; tamtéž, arch. č. 732675 MV, záznam z provedeného nuceného styku s osobou Prokeš Petr ze dne 2. 4. 1981; arch. č. 734475 MV, průběh oslav Silvestra 84 v bytě Ivana Havla za účasti sig. CH-77 v počtu asi 45–55 osob, záznam z 3. 1. 1985. Srov. *Rozhovor Jarmily Bělíkové a Olgy Havlové s Olgou Stankovičovou.* In: Revolver Revue, 1988, č. 10. Viz: http://www.revolverrevue.cz/z-rozhovoru-ktery-s-o-s-vedly-jarmila-belikova-a-olga-havlova

pramenů je doložitelné i jeho vystoupaní na svatbě Jana Patočky ml. s Ludmilou Lamačovou.[185]

Tímto byl zřejmě navýšen již tak značný objem Horáčkova sociálního kapitálu, z čehož profitovala i StB. Mezi jeho nejbližší přátelé se tehdy řadila např. i Olga Havlová, která vlastnoručně opisovala texty jeho písní.[186] Horáček byl u Havlů patrně ve velké oblibě, Michal Hýbek v rozhovoru s Adamem Drdou vzpomínal, jak vítal Václava Havla po jeho propuštění na svobodu v roce 1989:[187] *„[…] Jedna parta čekala Havla už na Pankráci a druhá šla k Havlům na nábřeží, byl tam Jarda Kořán, já, Jim a Michal Žantovský. Havel to nevěděl, otevřel dveře, za nimi jsme stáli my a Jim začal hrát. Vašek koukal, překvapený a strašně šťastný.*"[188]

Až dobrodružně působí informace, kterou (mimo záznam) poskytl autorovi František Stárek. Během svého působení u civilní kontrarozvědky v devadesátých letech se údajně dozvěděl o existenci odposlechu zabudovaného v Horáčkově akordeonu. Tuto informaci měl získat od zaměstnance před i porevoluční kontrarozvědky (technika). Vzhledem ke skutečnosti, že stále působí ve službách zpravodajské služby, není ochoten uvedenou informaci poskytnout k publikování. Jako scéna ze špionážního thrilleru pak působí historka, kdy Horáček žádá Václava Havla, zdali by mu akordeon na chvíli nepohlídal, aby mu jej někdo z přítomných nerozbil. Konverzaci mezi Havlem a Horáčkem měl zmíněný pracovník kontrarozvědky vyslechnout při kontrole funkčnosti instalovaného odposlechu.

O instalaci odposlechu v Horáčkově akordeonu se zmiňuje záznam z porady 3. odboru X. správy SNB a 2. odboru S StB Hradec Králové: *„[…] Při vytěžování TS AKORD bylo konstatováno, že přes velké množství informací z prostředí, ve kterém se pohybuje, jednu přes druhou zapomíná a potom uvádí pouze okrajové skutečnosti. Vzhledem k tomuto byla s TS AKORD projednána možnost zabudování zpravodajské techniky přímo do akordeonu, se kterým se neustále v prostředí pohybuje […] S navrhovanou možností TS souhlasil.*"[189]

185 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, svatba Jana Patočky s Ludmilou Lamačovou za účasti sig. CH-77 na Praze 7, dne 7. 6. 1983.

186 HENDRICH, Vladimír: *The Fucking Long Godd-Bye* & *Soumrak glorioly aneb O Jimovi a hostech*, s. 72.

187 Václav Havel byl odsouzen 21. 3. 1989 Městským soudem v Praze pro trestný čin podněcování a přečin proti veřejnému pořádku. Příčinou byla jeho účast a údajný organizátorský podíl na tzv. Palachově týdnu. Podmíněně propuštěn byl 17. 5. 1989. *„[…] Zbytek trestu v trvání tří měsíců a dvaceti devíti dnů mu byl odložen na zkušební dobu 18 měsíců.*" Sdělení VONS č. 911, 965, 1024. In: PAŽOUT, Jaroslav a kol. (eds.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů.* Academia, Praha 2014, CD příloha – edice dokumentů VONS 1979–1989, s. 2654–2656, 2754–2755, 2855–2856.

188 DRDA, Adam: *Když člověk někoho udá, tak si to moc dobře pamatuje*. Revolver Revue, 1999, č. 41, s. 300.

189 ABS, f. MV-KR, arch. č. 699375 MV, záznam z porady 3. odboru X. správy SNB a 2. odboru S StB Hradec Králové k akci „Drogista" ze dne 11. 9. 1980.

Horáček informace z bezprostředního okolí Václava Havla pravděpodobně podával, v tomto duchu svědčí Vyhodnocení spolupráce s TS „Homér" za rok 1984, které referuje o Horáčkově využívání mj. v akci „Tomis",[190] což byl krycí název osobního svazku s reg. č. 14771 vedeného na osobu Václava Havla, který byl obnoven 21. března 1978 a zničen 8. prosince 1989.

Případ Vokno alias „František Stárek a spol."

Dne 5. listopadu 1981 bylo vyšetřovatelem VB v Ústí nad Labem zahájeno trestní stíhání blíže nespecifikované „skupiny hnutí underground", která měla vyrábět a vydávat „nelegální" časopis Vokno. Dne 10. listopadu byla zatčena a obviněna pětice osob; mezi obviněnými z trestného činu výtržnictví spáchaného jako člen organizované skupiny se tak ocitli František Stárek, Ivan M. Jirous, Milan Frič, Michal Hýbek a Jaroslav Chnápko, který byl jako jediný 11. listopadu propuštěn a nadále vyšetřován na svobodě. Zbylá čtveřice byla vzata do vazby. František Stárek byl viněn z organizování výroby a kolportáže Vokna, přičemž do něj měl i přispívat. Michal Hýbek se dle vyšetřovatele provinil spoluprací při výrobě a současně měl do Vokna přispívat svými fotografiemi. Milan Frič byl obviněn z podílu na vydávání a z uveřejnění svých básní, Ivan M. Jirous pro publikování svých článků a Jaroslav Chnápko z rozšiřování tohoto samizdatu. [191]

Na základě provedených domovních prohlídek bylo 11. listopadu 1981 Ivanu M. Jirousovi a Michalu Hýbkovi rozšířeno obvinění o trestný čin nedovolené výroby a držení omamných látek. U obou byl údajně nalezen „omamný prostředek cannabis".[192] Hýbkovi bylo 21. ledna 1982 obvinění dále rozšířeno o přečin proti veřejnému pořádku, neboť měl mít v držení střelnou zbraň bez povolení. Mělo jít o vzduchovou pistoli značky TEX 086, *„[…] která byla podomácku upravená zahloubením nábojové komory na střelbu za použití nábojek 6mm start."*[193] Dle znaleckého posudku bylo držení takto upravené zbraně bez povolení zakázáno zák. č. 162/49 Sb.[194] Nutno dodat, že Michal Hýbek byl členem střeleckého klubu, což StB zjistila v rámci prověřování

190 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce s TS „Homér", sv. č. 22220, a zaměření zpravodajské činnosti za rok 1984 ze dne 30. 12. 1983.

191 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, usnesení o zahájení trestního stíhání pro trestný čin výtržnictví ze dne 5. 11. 1981; tamtéž, usnesení o zahájení trestního stíhání F. Stárka ze dne 10. 11. 1981; tamtéž, usnesení o trestním stíhání M. Hýbka z téhož dne; tamtéž, usnesení o zahájení trestního stíhání I. Jirouse z téhož dne; tamtéž, usnesení o zahájení trestního stíhání M. Friče z téhož dne; tamtéž, usnesení o zahájení trestního stíhání J. Chnápka z téhož dne; tamtéž, sv. č. 5, 6, závěrečná zpráva s návrhem na podání obžaloby ze dne 1. 4. 1982.

192 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, usnesení o zahájení trestního stíhání I. Jirouse a M. Hýbka ze dne 11. 11. 1981.

193 Tamtéž, usnesení o zahájení trestního stíhání M. Hýbka ze dne 21. 1. 1982

194 Tamtéž, výsledek zkoumání střelné zbraně ze dne 7. 1. 1982.

poznatků k jeho osobě a ještě před zahájením samotného vyšetřování mu byl odebrán zbrojní pas.[195] Po vyloučení ze Svazarmu musel vrátit i zapůjčenou malorážku.[196] Počínaje 25. únorem 1982 byl dále obviněn z držení prudkého jedu kyanidu sodného, což naplňovalo skutkovou podstatu trestného činu nedovolené výroby a držení omamných prostředků a jedů, z jehož spáchání byl již jednou obviněn.[197] U výslechu uvedl, že si kyanid sodný vyrobil sám (studoval organickou chemii na PF UK v Praze) dle návodu v odborné literatuře, a to za účelem galvanického pokovování (stříbření).[198]

František Stárek byl údajně usvědčován jednak na základě zabavených písemností a předmětů, jednak na základě výpovědí ostatních obviněných a svědků. Za nejprokazatelnější důkazy Stárkovy organizační činnosti při přípravě výroby a vydávání Vokna byly považovány razítka použitá ve třetím čísle časopisu a zelený kroužkový zápisník obsahující „*[…] rozpis přípravy a zajištění článků pro další číslo časopisu Vokno.*“[199] Mimo uvedené považoval vyšetřovatel za zásadní výpovědi Hýbka a Zbyňka Dražila. Oba uvedli, že pro Stárka zhotovovali fotografie, které byly publikovány ve třetím, čtvrtém a pátém čísle Vokna.[200]

Jak v návrhu obžaloby, tak v rozsudku první instance je zmiňováno Stárkovo údajné organizování přípravy výroby Vokna. Slovo „příprava“ je podstatné, neboť během vyšetřování se nepodařilo zjistit, kde a jak se časopis vyrábí, jelikož nebyl nalezen rozmnožovací přístroj, tzv. ormig.[201] Dalším důležitým aspektem, který se během vyšetřování nepodařilo zcela prokázat a jenž byl ověřován v rozhovoru autora s Františkem Stárkem, bylo přijímání peněžitých částek za jednotlivé výtisky.[202] V opačném případě mohl být Stárek stíhán za nedovolené podnikání, za což bylo možné uložit trest ve stejném rozsahu jako za trestný čin výtržnictví spáchaný

195 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, záznam o provedeném šetření k osobě M. Hýbka ze dne 3. 12. 1980; tamtéž, žádost o odebrání zbrojního pasu a střelné zbraně ze dne 4. 12. 1980.

196 Tamtéž, dopis ZO Svazarmu 4006/603, Střelecký klub Praha 6, informující o zrušení členství M. Hýbka, 8. 1. 1981 (připojena žádost o vrácení zapůjčeného klubového materiálu).

197 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, usnesení o zahájení trestního stíhání M. Hýbka ze dne 25. 2. 1982.

198 Tamtéž, výpověď M. Hýbka ze dne 9. 3. 1982.

199 Rozsudek Okresního soudu v Chomutově ze dne 9. 7. 1982. Viz: http://www.cunas.cz/doc/rozsudek2.html

200 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 5, 6, závěrečná zpráva s návrhem na podání obžaloby ze dne 1. 4. 1982; tamtéž, sv. č. 2, 3, výpověď Zbyňka Dražila, 12. 1. 1982.

201 Prvních pět čísel Vokna bylo namnoženo tzv. ormigem – lihovým rozmnožovacím strojem. Srov. RŮŽKOVÁ, Jana: *Vokno 1979–1989*. Diplomová práce, FF UK, Praha 2000, s. 7. Viz: http://vokno.cunas.cz/default.html; ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 5, 6, závěrečná zpráva s návrhem na podání obžaloby ze dne 1. 4. 1982.

202 Rozhovor s Františkem Stárkem, 3. 8. 2015, Praha, archiv autora.

v organizované skupině. A jestliže pachatel „použil jiného jako pracovní síly" nebo získal-li nedovoleným podnikáním „značný prospěch", byla horní hranice trestní sazby až osm let odnětí svobody.[203] Většina vyslýchaných popřela, že by za dodaný časopis platila. V poměrně rozsáhlém vyšetřovacím spisu „František Stárek a spol." se podařilo dohledat pouze dva výslechové protokoly, kde se vyslýchaní v roli svědků zmínili o platbě za výtisk Vokna.[204]

Ve složitější situaci se vyšetřovatelé ocitli v případě I. M. Jirouse. Jediným pojítkem mezi Jirousem a Voknem byly články autorizované jeho notoricky známou přezdívkou ‚Magor'. V podstatě lze tvrdit, že kdyby se Jirous k autorství příspěvků nepřiznal sám, byli by vyšetřovatelé v koncích. Zřejmě i z toho důvodu potřebovali vytvořit zástupný trestný čin, kterého se měl Jirous dopustit. Při domovní prohlídce ve Staré Říši č. p. 6 tak byly za podivných okolností nalezeny dva sáčky s marihuanou. Když byl Jirous seznámen s usnesením o rozšíření jeho obvinění o trestný čin nedovolená výroba a držení omamných prostředků a jedů, podal proti němu stížnost. Uvedl, že mu zabavené pytlíky nepatří a zároveň vyjádřil domněnku, že mu byly podstrčeny. Celkově se podivoval nad tím, jak byly z množství bylin, které pěstuje a suší, při domovní prohlídce vybrány s neomylnou přesností pouze ty s obsahem marihuany.[205] Poručík Václav Duchač, který byl domovní prohlídce přítomen, prý z množství sáčků s bylinami namátkou vybral dva, které odvezl do Prahy, a zrovna v nich byla marihuana.[206]

Dalším důvodem k podstrčení falešných důkazů byla kontinuální snaha StB zdiskreditovat underground v očích veřejnosti a prohlubovat tak rozpory v rámci čs. opozice. Ostatně v tomto duchu vyznělo i hodnocení výsledků práce v „boji proti vnitřnímu nepříteli" za rok 1981: „*[…] S cílem dosáhnout dalšího diferenciačního procesu mezi tzv. opozicí a představiteli ‚undergroundu' byla v českých krajích realizována akce […] SATAN (Jirous, Stárek, Hýbek a Frič – t. č. ve vyšetřovací vazbě).*"[207] Tehdejší náčelník X. správy genmjr. RSDr. Vladimír Stárek nechal dokonce zpracovat možný „scénář propagandistického využití" případu „Stárek a spol.",

203 Trestní zákon z roku 1961 (zák. č. 140/61 Sb.). Viz: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon140-1961.pdf

204 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, svazky č. 2, 3, výpověď Miroslava Poláka ze dne 10. 11. 1981; tamtéž, výpověď Stanislava Mecery ze dne 10. 11. 1981.

205 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, výpověď Ivana Jirouse ze dne 13. 11. 1981.

206 Dokumentární cyklus ČT *Fenomén underground*, *Hlavně aby radost nezmizela*, 21. 11. 2014. Viz: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/413235100221006-hlavne-aby-radost-nezmizela/video/

207 ABS, f. Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli (X. správa) (f. A 36), inv. j. 344, Hodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1981 a bezpečnostní situace v ČSSR.

který byl postaven především na informování veřejnosti o užívání drog mezi „volnou mládeží".[208]

Jirous se však k autorství článků hrdě přiznal a s bravurností jemu vlastní se vyjádřil k údajné závadovosti časopisu:[209]*„ […] Je-li pravda, co oficiálně tvrdí představitelé naší kulturní politiky, že socialismus osvobodil a osvobozuje tvůrčí síly skryté v každém člověku, zatím co kapitalismus se svojí společností konzumu a komerce tyto síly potlačuje, potom je časopis Vokno podle mého názoru v souladu jak s naším státním zřízením, tak s kulturní politikou našeho státu.*"[210]

Na zoufalou snahu vyšetřovatelů najít rozmnožovací stroj vzpomínala před zemědělskou usedlostí ve Staré Říši č. p. 6 Juliana Jirousová: *„[…] Oni při těch domovních prohlídkách pořád hledali nějaký rozmnožovací stroj, my jsme ale žádný neměli. Na památku toho hledání, vysekali prostě takovou díru do zdi, ta tam pořád ještě je.*"[211]

Milan Frič měl být usvědčen z přípravy vydávání Vokna na základě svých příspěvků v podobě *„[…] vulgárních básní vlastní tvorby*".[212] Jeho údajný podíl na rozšiřování tohoto samizdatu byl prokázán na základě výpovědí svědků; ti ve skutečnosti uvedli, že jim umožnil si časopis přečíst. K básním autorizovaným přezdívkou se doznal a rovněž připustil, že někteří z jeho přátel měli možnost u něj doma do Vokna nahlédnout.[213]

Jako přehmat tehdejších bezpečnostních složek lze klasifikovat obvinění Jaroslava Chnápka z kolportáže Vokna. Hlavním podnětem jeho připojení k případu bylo pravděpodobně zabavení palubního deníku z tzv. velké cesty, který byl nalezen 5. června 1980 při domovní prohlídce v Nové Vísce, společně s mapou absolvované trasy.[214] Deník sepsala Silvestra Lupertová a byly v něm zaznamenány zážitky z tzv. distribuční cesty s prvním číslem Vokna v létě 1979.[215] Této cesty se krom Chnápka a Lupertové účastnil ještě Stárek. Z deníku a přiložené mapy bylo možné vypozorovat přibližný itinerář cesty (jednotlivé zastávky), ale jako důkaz byl naprosto nepoužitelný, neboť o distribuci Vokna v něm nebylo ani zmínky. Vyšetřovatelé tak znali trasu, účastníky a typ Chnápkova vozidla, s nímž se cesta uskutečnila. Kolportážní

208 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, závěrečná zpráva v akci „Satan" ze dne 23. 4. 1982.

209 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, výpověď I. M. Jirouse ze dne 10. 11. 1981.

210 Tamtéž, výpověď I. M. Jirouse ze dne13. 11. 1981.

211 Dokumentární cyklus ČT *Fenomén underground*, *Hlavně aby radost nezmizela*.

212 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, svazky č. 5, 6, závěrečná zpráva s návrhem na podání obžaloby ze dne 1. 4. 1982.

213 Tamtéž, sv. č. 1, výpověď Milana Friče ze dne 12. 11. 1981.

214 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, příloha č. 1, materiál zajištěný při domovní prohlídce u Františka Stárka v Nové Vísce dne 5. 6. 1980. Průběh uvedené domovní prohlídky v Nové Více viz KOSTÚR, Jiří: *Satori v Praze*, s. 90.

215 Dokumentární cyklus ČT *Fenomén underground*, *Vokno*, 30. 1. 2015. Viz: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/413235100221011-vokno/video/

činnost uvedené trojice měli vyšetřovatelé potvrzenu jak ze svědeckých výpovědí, tak prostřednictvím tajných spolupracovníků StB. Ladislav Plíva v roli svědka údajně vypověděl, že obdržel celkem tři výtisky a dále uvedl: „*[…] Po uvedeném časopise jsem potom dostal ještě další dva výtisky, které mi osobně předal František Stárek (přezdívkou Čuňas) v Ústí nad Orlicí v roce 1980 někdy v letním období a bylo to na křižovatce v Ústí nad Orlicí směrem na Českou Třebovou. Při tomto já jsem šel asi ze zaměstnání a přijížděl osobní auto zn. Škoda R-cupé, které bylo asi žluté barvy. V tomto vozidle, když u mě zastavilo, seděl Stárek a ještě nějaký kluk s děvčetem ve věku asi kolem 25 let […] Stárek vystoupil z vozidla a předal mi dva výtisky časopisu Vokno.*“[216]

Podobnou informaci získalo prostřednictvím své agenturní sítě O StB Karlovy Vary. Její tajný spolupracovník „Slávek“[217] se měl v Karlových Varech setkat s Františkem Stárkem, který mu předal časopis Vokno. „*[…] Dále pramen sdělil, že Stárek do K. Varů přijel osobním autem Škoda 110 R-cupé zelené barvy […] Toto řídil pramenu neznámý muž, v autě měla být dále žena a malé děcko.*“[218]

Při vyhodnocení uvedených informací a údajů z palubního deníku muselo být vyšetřovatelům jasné, že Chnápko byl při předávání výtisků Vokna přítomen. Chnápko však vypověděl, že mu o distribuci není nic známo a na otázku, zda si Stárek na cestu bral s sebou nějaké výtisky Vokna, odpověděl, že u něho osobní prohlídku neprováděl.[219] Stárek ve své výpovědi definoval uvedenou cestu jako dovolenou a dále nebyl k této záležitosti dotazován. [220] Silvestře Lupertové byly u výslechu předčítány jednotlivé body deníku a ona je následně komentovala. Při dotazu vyšetřovatele, zda se setkali s Plívou a zda mu Stárek něco předával, odpověděla, že se pouze ptali na cestu.[221]

Posledním z pětice obviněných byl Michal Hýbek, k práci pro časopis Vokno se doznal. Zároveň byl usvědčován na základě předmětů zabavených při domovní prohlídce v jeho bytě. Šlo o originály koláží (fotomontáží), které zhotovil na Stárkovu žádost a jež byly následně ve Vokně uveřejněny. Celkově měl pro Stárka zhotovit čtyři koláže, z nichž dvě byly použity na titulní stranu časopisu. (Autorem koláže na titulní straně čtvrtého čísla byl zřejmě Stárek a Hýbek pravděpodobně nafotil již její

216 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, svazky č. 2, 3, výpověď Ladislava Plívy ze dne 10. 11. 1981.

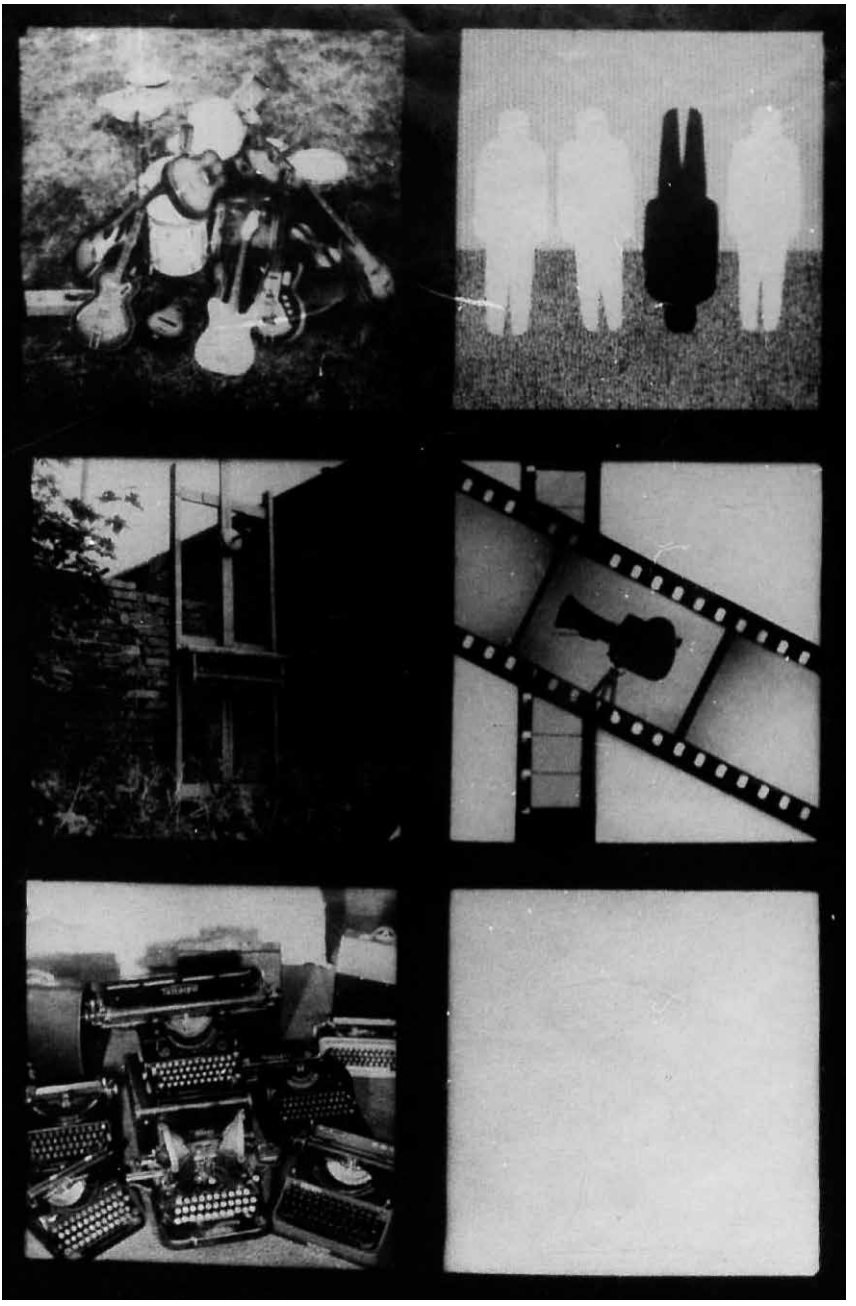
217 „Slávek“ bylo krycí jméno Vratislava Riedla, na jehož osobu byl dne 21. 11. 1978 u SEO KS SNB Plzeň registrován svazek v kategorii „agent“ s reg. č. 21613.

218 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, informace o stavu realizací (akce „Satan“, akce „Ivan“, akce „Spojka“, akce „Tiskař“, akce „Packa“) ze dne 23. 2. 1982.

219 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, výpověď Jaroslava Chnápka ze dne 11. 11. 1981.

220 Tamtéž, výpověď Františka Stárka ze dne 12. 11. 1981.

221 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 2, 3, výpověď Silvestry Lupertové ze dne 16. 12. 1982.

Titulní strana časopisu Vokno č. 5.
Portál Centra pro dokumentaci totalitních režimů VONS.cz

hotovou podobu.)[222] Titulní stranu prvních pěti čísel časopisu představoval emblém okna o šesti rámečcích. Výplň jednotlivých rámečků odpovídala tematickému zaměření konkrétního čísla. Počet vyplněných rámečků suploval číslo časopisu. Prvních pět čísel vyšlo bez označení titulu. Cílem bylo vyhnout se právní definici periodika, obsažené v tzv. tiskovém zákoně č. 81/1966 Sb.: *„[…] Periodický tisk jsou noviny, časopisy a jiné periodické tiskoviny, vydávané nejméně dvakrát ročně pod* ***stejným názvem*** [zvýrazněno aut.] *a v úpravě typické pro tento druh tisku.“*[223] Hýbek také sepsal krátký příspěvek s názvem La period (zpráva o happeningu na Pankráci), který autorizoval pod pseudonymem ‚Uriáš'.[224]

Během skutečně rozsáhlého vyšetřování bylo provedeno třicet sedm domovních prohlídek a sto osmdesát osm výslechů svědků.[225] Vyšetřovatel celkem dvakrát (4. ledna a 2. března 1982) žádal prokurátora o prodloužení vazby obviněných za účelem získání času k dalším výslechům.[226] Vyšetřování tak bylo ukončeno až 1. dubna 1982.

Z návrhu obžaloby se dozvídáme, že pro spáchání trestného činu výtržnictví dle § 202 odst. 1, 2 tr. zák. byla žalována kompletní pětice obviněných. Hýbek a Jirous byli navíc obžalováni z trestné činnosti naplňující skutkovou podstatu trestného činu nedovolené výroby a držení omamných prostředků a jedů dle § 187 odst. 1 tr. zák. Hýbek byl současně žalován pro přečin proti veřejnému pořádku dle § 6 písm. b zák. č. 150/1969 Sb.[227]

Stárek, Jirous, Hýbek a Frič byli odsouzeni rozsudkem Okresního soudu v Chomutově ze dne 9. července 1982 pro spáchání shora uvedených trestných činů. Případ Chnápka byl vyloučen k samostatnému projednání *„[…] s odůvodněním, že se k hlavnímu líčení nedostavili všichni předvolaní svědci a dokazování skutku, pro který je J. Chnapko stíhán, nemůže být ukončeno.“*[228] Žaloba vůči Jaroslavu Chnápkovi byla později stažena.

Františku Stárkovi byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání dvou let. Michal Hýbek byl odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu v trvání osmnácti měsíců. Milanu Fričovi byl uložen nepodmíněný trest patnácti měsíců a Ivanu M. Jirousovi byl uložen jako „zvláště nebezpečnému recidivistovi“ (v případě trestné činnosti klasifikované dle § 202) úhrnný nepodmíněný trest odnětí

222 Dokumentární cyklus ČT *Fenomén underground*, *Vokno*.

223 Zákon o periodickém tisku a o ostatních hromadných sdělovacích prostředcích (zák. č. 8/1966 Sb.) Viz: http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=81&r=1966

224 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, výpovědi Michala Hýbka ze dnů 10. a 23. 11., 4. 12. 1981.

225 Tamtéž, sv. č. 5, 6, závěrečná zpráva s návrhem na podání obžaloby ze dne 1. 4. 1982.

226 Tamtéž, sv. č. 1, žádosti o prodloužení vazební vyšetřovací lhůty ze dnů 4. 1. a 2. 3. 1982.

227 Tamtéž, sv. č. 5, 6, závěrečná zpráva s návrhem na podání obžaloby ze dne 1. 4. 1982.

228 *Poznámka č. 9 ke sdělení VONS č. 307.* In: PAŽOUT, Jaroslav a kol. (eds.): Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989, s. 1047.

svobody v trvání tři a půl roku. Stárkovi a Jirousovi byl navíc vysloven ochranný dohled po dobu dvou let.[229]

Jirous si během líčení vyžádal předvolání por. Václava Duchače, *„[…] který při prohlídce na chodbě vybral z většího množství sáčků s kořením dva papírové sáčky a přinesl je do místnosti s tvrzením ‚To je marihuana' […] Svědek Václav Duchač, který drogu objevil, tento rozpor nijak neosvětlil; vypověděl pouze, že u Ivana Jirouse a jeho přátel ‚se dalo očekávat, že bude marihuana objevena […] dokonce někteří z nich byli za její přechování odsouzeni'."*[230]

Proti rozsudku Okresního soudu v Chomutově se Stárek, Jirous a Hýbek odvolali (za Jirouse podala odvolání i jeho manželka Juliana). Rozsudek nižší instance byl ve všech bodech potvrzen usnesením Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 27. září 1982.[231]

Pokud při komentování tohoto procesu můžeme mluvit o „právem odsouzených", pak lze uvést Františka Stárka a Michala Hýbka, kteří byli opravdu členy redakčního kruhu Vokna, na rozdíl od Friče a Jirouse odsouzených za vydávání časopisu, na němž se rozhodně nepodíleli. Jejich jediným „proviněním" tak bylo zveřejnění jejich příspěvků, přičemž oba (v souladu se Stárkovými instrukcemi) shodně uvedli, že nevědí, jak se jejich příspěvky do Vokna dostaly.[232] Dle vzpomínek Jiřího Kostúra se I. M. Jirous po odpykání neprávem uloženého trestu nechal slyšet: *„[…] Když mě zavřeli za Vokno, tak ho začnu teda dělat."*[233] Jirous se stal redaktorem Vokna při přípravě osmého čísla v době, kdy se profilovala stálá redakce.

Horáčkův příspěvek k případu „Stárek a spol."

František Horáček měl naprosto neoddiskutovatelný podíl na Hýbkově vyšetřování a následném odsouzení v procesu „Stárek a spol." Na začátku svazku vedeného na Michala Hýbka se totiž nachází agenturní záznam Horáčkem předané zprávy: *„[…] Pramen sdělil, že dne 10. 11. 1980 navštívil Michala Hýbka v jeho bytě v Praze. Hýbek mu při té příležitosti ukázal podklady pro vydání dalšího výtisku časopisu ‚Okno', které soustřeďuje ve spolupráci s Františkem Stárkem. […] Z materiálů, které měl pramen možnost vidět je zřejmé, že připravované vydání bude ostře zaměřeno proti zřízení a zejména postupu státních orgánů v případě Soukupa a dalších osob."*[234]

229 Rozsudek Okresní soudu v Chomutově ze dne 9. 7. 1982. Viz: http://cunas.cz/doc/rozsudek2.html

230 Sdělení VONS č. 307. In: PAŽOUT, Jaroslav a kol. (eds.): Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989, s. 1042–1043.

231 Sdělení VONS č. 309, tamtéž, s. 1051–1054.

232 Dokumentární cyklus ČT *Fenomén underground*, *Vokno*.

233 Tamtéž.

234 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, nelegální časopis Okno – příprava dalšího vydání, záznam ze dne 17. 11. 1980. Třetí číslo Vokna bylo skutečně z části věnováno perzekuci

Z agenturního záznamu dále vyplývá, že v den Horáčkovy návštěvy u Hýbka se tam objevil i Stárek. Horáček uvedl, že Stárek dorazil až k večeru, zrovna když on byl na odchodu. Údajně ještě stihl zaslechnout část rozhovoru mezi Stárkem a Hýbkem, ze kterého se dozvěděl, že Stárek přivezl další materiály týkající se Karla Soukupa. Ve Stárkově podání se událost drobně liší. V dokumentárním cyklu Fenomén underground uvedl, že Horáček k Hýbkovi dorazil až po jeho odchodu, takže se zřejmě těsně minuli.[235]

Podoba dochovaného svazku vedeného na Hýbkovu osobu tak plně dokládá jeho tvrzení, že do Horáčkova udání o něm a jeho činnosti StB ani netušila. Hýbek k této okolnosti dodal, že právě díky tomu, že neměl s undergroundem a skupinou kolem Vokna do té doby nic společného, byl mimořádně vhodným kandidátem na post redaktora.[236]

Horáček zmíněnou zprávu předal na schůzce konané 13. listopadu 1980. Poté následuje klasický scénář řídící se metodikou práce StB. Prvním přijatým opatřením StB byla snaha odebrat Hýbkovi zbrojní pas a legálně drženou malorážku (srov. předcházející kapitola). Když na tento počin StB vzpomínal ke konci devadesátých let, nejvíce ho mrzelo, že ani jeho dobří známí nenašli odvahu jej upozornit na podezřelý zájem „orgánů" StB o jeho osobu. *„[…] Například předseda oddílu, kam jsem chodil závodně střílet – pořád je tam předsedou – dostal za úkol odebrat mi zbraň a zbrojní průkaz, to bylo první, co StB zařídila. A on, člověk, který se vždycky projevoval jako velký liberál a vždycky říkal politický vtipy a byl ohromně žoviální, tak za celý rok nenašel odvahu přijít za mnou a říct mi, hele věci jsou tak a tak."*[237]

Po obdržení zásadního „státobezpečnostního poznatku" byl 10. prosince 1980 2. oddělení 3. odboru X. správy SNB zaveden osobní spis „PO".[238] Hýbek se tak stal osobou zpravodajského zájmu. V této fázi měla být dle příslušné směrnice ověřena jeho „nepřátelská" činnost v rámci rozpracované problematiky.[239] Pro úplné dokreslení souslednosti je třeba si povšimnout měsíčního rozestupu mezi předáním Horáčkovy zprávy a zavedením osobního spisu. Je nezpochybnitelné, že se uvedená „agenturní zpráva" stala pomyslným prvním článkem řetězení následných událostí. Zajímavá je také geneze krycího názvu Hýbkova spisu. StB zřejmě ne náhodně zvolila označení „Tiskař". Hýbek totiž bydlel v domě, kde sídlilo ředitelství polygrafického průmyslu. V hlavách pracovníků StB tak zřejmě došlo k obligátní logické dedukci a začali Hýbka považovat za výrobce Vokna. Během vyšetřování případu „Stárek a spol." pak byla ověřována předpokládaná shoda Hýbkovi zabavených klíčů se všemi klíči dostupnými na vrátnici

Karla ‚Charlie' Soukupa. *Vokno*, 1980, č. 4. Viz: http://www.vons.cz/data/pdf/vokno/vokno_04.pdf

235 Dokumentární cyklus ČT *Fenomén underground*, *Vokno*.

236 DRDA, Adam: *Když člověk někoho udá, tak si to moc dobře pamatuje*, s. 300.

237 Tamtéž.

238 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, návrh na založení PO „Tiskař" ze dne 9. 12. 1980.

239 Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (A-oper-I-1) z 25. 1. 1978, část I, čl. 5, odst. 2.

n. p. Polygrafia. Výsledek byl samozřejmě negativní. Ani následný pokus otevřít Hýbkovými klíči konkrétní dveře rozmnožovny nepřinesl kýžený výsledek.[240]

Dne 16. října 1981 situace dospěla k převedení spisu „PO" na „signální" svazek. Registrační číslo 20649 a krycí jméno „Tiskař" zůstaly. Pracovníci kontrarozvědky měli již v té době zřejmě o dalším vývoji jasno, za necelý měsíc nato dospěli k závěru, že Hýbkova údajná trestná činnost je dostatečně zadokumentována, a rozhodli se předat případ vyšetřovacím orgánům.

Hýbek se během výkonu trestu v NVÚ Plzeň-Bory seznámil s Václavem Havlem,[241] se kterým se nadále stýkal i po svém podmíněném propuštění v únoru 1983.[242] Krátce po propuštění s ním byl uskutečněn pohovor, kdy mu byla nabízena spolupráce s StB. Hýbkova odpověď na předloženou nabídku byla tehdy jednoznačná: *„[…] Pokud jsem dotazován na tu skutečnost, zda bych nechtěl některé skutečnosti z prostředí, ve kterém se pohybuji, sdělovat orgánům SNB, tak k tomu uvádím, že velice rád vás uvidím, kdykoliv můžete přijít a pohovořit si se mnou, ale udavače dělat nebudu."*[243] Pokusů získat Hýbka ke spolupráci bylo učiněno vícero. Za podpis závazku mu byla přislíbena možnost dostudovat vysokou školu (PF UK v Praze), ze které byl v důsledku trestního stíhání vyloučen. K dokončení studia mu údajně scházelo několik zápočtů a státnice.[244]

Dne 30. listopadu 1983 byl „signální" svazek vedený na Michala Hýbka uložen do archivu pod arch č. 743159 s tím, že *„[…] výkon trestu splnil svůj účel a bylo dosaženo odpoutání jeho osoby od závadového prostředí"*.[245]

Hýbkova známost s Václavem Havlem byla zřejmě jedním z důvodů neutuchajícího zájmu StB o jeho osobu. V tomto duchu bylo odůvodněno opětovné zavedení osobního spisu „PO". Spis byl zaveden 3. oddělením 2. odboru S StB Praha a 27. listopadu 1984 zaregistrován pod reg. č. 41075 a krycím jménem „Archibald".[246] V roce 1986 natočil Hýbek na šestnáctimilimetrovou kameru vůbec první dokumentární film o Václavu Havlovi Dopisy Olze. Byl také u počátků Originálního videojournalu,[247] na jehož tvorbě se podílel jako kameraman.

240 ABS, OV VB KS SNB Ústí nad Labem, ČVS: VV-18/20-81, př. č. 2410-2419/99, bal. 6, sv. č. 1, protokol o vyšetřovacím pokusu v trestní věci obv. František Stárek a spol. ze dne 30. 11. 1981.

241 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, výpověď Michala Hýbka ze dne 23. 2. 1982.

242 Tamtéž, arch. č. 822142 MV, úřední záznam o zpravodajském pohovoru s Michalem Hýbkem ze dne 14. 3. 1985.

243 Tamtéž, arch. č. 743519 MV, výpověď Michala Hýbka ze dne 23. 2. 1982.

244 Tamtéž, arch. č. 822142 MV, úřední záznam o zpravodajském pohovoru s Michalem Hýbkem ze dne 14. 3. 1985.

245 ABS, f. MV-KR, arch. č. 743519 MV, návrh na uložení „signálního" svazku č. 20649 ze dne 28. 11. 1983.

246 Tamtéž, návrh na založení PO ze dne 31. 10. 1984.

247 *Originální videojournal* začal vznikat v roce 1987. Základní myšlenkou bylo *„[…] zachytit obrazem i zvukem události, jež tehdy byly tabuizovány či cenzurovány oficiálními místy."* Tým tvořili členové redakce (Olga Havlová, Jan Ruml, Jarmila Bělíková, Jiří Kantůrek, Joska

Pravidelné zpravodajské pohovory s Hýbkem měly upevnit konspirativní styk s jeho osobou *„[…] a dále zdiskreditovat osobu M. Hýbka předanými zprávami a* [o] *jeho styku s orgány MV.“*[248] Z toho lze usuzovat, že po sérii neúspěšných pokusů získat jej ke spolupráci hodlala StB zdiskreditovat Hýbkovu osobu mezi jeho přáteli. Ostatně (zpravodajské) pohovory byly součástí tzv. prevence, metody „rozkladných opatření“, jejichž cílem mělo být *„[…] narušit akceschopnost nepřítele, vyvolávat vzájemnou nedůvěru, pochybnosti, obavy, narušovat vazby uvnitř seskupení a spojení do zahraničí, diskreditovat nepřítele.“*[249] Z dochovaného spisu vedeného na Hýbka je patrné, že udržoval pracovníky StB ve falešné naději, avšak nikdy žádné konkrétní informace nepředal. Za dané situace ho nebylo jak zdiskreditovat. Poněvadž ani jeden z vytyčených záměrů (získání ke spolupráci nebo diskreditace) nebylo možné zrealizovat, byl osobní spis „PO“ vedený na Michala Hýbka uložen do archivu pod arch. č. 822142. Stalo se tak 22. října 1987.[250]

Horáček (resp. jím předané informace) stál také u založení „signálního“ svazku „Spojka“ (krycí název Fričova svazku). Svazek zaregistrovaný v září 1979 se bohužel nedochoval. Okolnosti založení však můžeme popsat na základě jiných dochovaných archiválií. Např. ve Zhodnocení prováděcího plánu za rok 1979 po linii X. S-SNB ze dne 26. listopadu 1979 je Frič líčen jako „přívrženec hnutí hippies“ se širokými styky po celé ČSSR. *„[…] Byl zjištěn poznatek, že objekt vlastní větší množství protistátních písemností, které dostal od Jaroslava Vaňka a není vyloučeno, že některé pochází od* [Vladimíra] *Zavadila a tchána objekta Jaroslava Fábery, rovněž signatáře Charty 77.“*[251] V této fázi tedy StB o Fričově podílu na distribuci Vokna zjevně netušila.

Skalník, Jaroslav Kořán a Andrej Stankovič), kameramani a fotografové (Jan Kašpar, Andrej Krob, Přemysl Fialka, Michal Hýbek, David Schmoranz, Milan Maryška, Jaroslav Kukal) a šéfrežisér Pavel Kačírek. Rozmnožování originálních nahrávek měl na starosti právě Michal Hýbek, po něm tento úkol převzal Jan Kašpar. RUML, Jan: *Originální videojournal – co mi uvízlo v paměti*. Paměť a dějiny, 2015, č. 1, s. 92–94.

248 ABS, f. MV-KR, arch. č. 822142 MV, úřední záznam o zpravodajském pohovoru s Michalem Hýbkem ze dne 14. 3. 1985.

249 TOMEK, Prokop: *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti,* s. 166.

250 ABS, f. MV-KR, arch. č. 822142 MV, návrh na uložení spisu PO do archivu MV ze dne 1. 7. 1986.

251 ABS, O StB OS SNB Semily, Zhodnocení prováděcího plánu za rok 1979 po linii X. S-SNB ze dne 26. 11. 1979, přírůstek z roku 1988, bal. č. 2.
Jaroslav ‚Ježek' Vaněk – mladší bratr Jiřího ‚Davida' Vaňka. Společně obývali domek v Jablonci nad Nisou, kde byly pořádány srazy tzv. závadové mládeže, kterých se účastnil i Horáček. Bratři Vaňkové podepsali Prohlášení Charty 77 v úplných počátcích. Od roku 1977 byli sledováni StB (včetně „agenturního obsazení“). *„[…] Objekt* [Jiří Vaněk] *společně se svým bratrem Jaroslavem rozepisovali a poskytovali dalším osobám výtisky Charty 77 a jejích prohlášení zejména pak při různých srazech v jejich domu v Jablonci nad Nisou.“*
ABS, f. MV-KR, arch. č. 921208 MV, návrh na archivaci osobního svazku „Tulák“ č. 18171 ze dne 28. 6. 1982; STÁREK – KOSTÚR – MACHOVEC (ed.): *Baráky: souostroví svobody*, s. 108–139; CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*, sv. 1 (1977–1983), s. 33. Jaroslav Fábera signoval Prohlášení Charty 77 v první vlně. Již v únoru 1977 byl trestně stíhán pro rozšiřování dokumentů, měl se tak dopustit trestného činu pobuřování dle §

Nejpozději v půli roku 1980 měla však o spojení Frič – Vokno jasno. V té době jej podezírala z účasti na redakční práci a rozmnožování časopisu: *„[…] V jeho rodinném domku v Podhájí je soustředěna redakce ilegálního časopisu Okno, jehož rozmnožování zajišťuje společně se svojí manželkou, dcerou signatáře CH-77.“*[252]

Je tedy patrné, že prvotní zájem StB o osobu Milana Friče nesouvisel s časopisem Vokno. Dále neexistuje dostatečná pramenná opora pro tvrzení, že prvotní poznatek v tomto směru předal právě Horáček. Je stejně tak dobře možné, že propojení Friče s Voknem měl na svědomí palubní deník z první distribuční cesty, zabavený v červnu 1980 v Nové Vísce. Frič byl skutečně „regionálním dealerem“ Vokna, ovšem v deníku nebylo uvedeno přímo jeho jméno.[253] Možná, že se informace z deníku staly pro StB pouze jakýmsi vodítkem.

Doložitelný zůstává Horáčkův podíl na shromažďování informací k Fričově osobě během přípravy procesu „Stárek a spol.“ V Ročním prováděcím plánu po linii 2. odboru S-StB Hradec Králové na rok 1981 byli ke kontrole Fričovy „závadové činnosti“ určeni TS „Rybář“ (Stanislav Rojík) a TS „Akord“ (František Horáček).[254]

Ukončení spolupráce

Na konci listopadu roku 1987 bylo zpracováno jedno z každoročních rutinních hodnocení Horáčkovy spolupráce. Horáčkova zpravodajská potence byla však tento rok mizivá. Údajně předal pouhé tři „agenturní zprávy“, i když prý „hodnotné a nezkreslené“. Tyto byly využity mj. v akcích „Kytarista“ a „Ivan“. Pod uvedenými krycími jmény se skrývají dvě velké osobnosti českého undergroundu Milan ‚Mejla‘ Hlavsa, tehdy čerstvě evidován jako tajný spolupracovník StB,[255] a Ivan M. Jirous.[256]

---

100 tr. zák. CÍSAŘOVSKÁ – PREČAN: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*, sv. 3 (Přílohy), s. 225; titíž: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*, sv. 1 (1977–1983), s. 30.

252 ABS, O StB OS SNB Semily, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu (RPP) O StB po linii 2. odboru za I. pololetí roku 1980 ze dne 17. 6. 1980, přírůstek z roku 1988, bal. č. 2.

253 Označení dealer, nebylo v tomto případě užíváno v pravém slova smyslu. Dealer Vokna byla osoba, u níž bylo možné do časopisu nahlédnout, popřípadě si jej zapůjčit. Rozhovor s Františkem Stárkem, 3. 8. 2015, archiv autora.

254 Termín splnění plánu byl stanoven na 31. 10. 1981, kdy mělo být zpracováno vyhodnocení *„činnosti objekta“* a návrh případného opatření. ABS, O StB OS SNB Semily, RPP po linii 2. odboru S StB Hradec Králové na rok 1981, nedatováno, přírůstek z roku 1988, bal. č. 3.

255 Milan Hlavsa byl evidován jako tajný spolupracovník v kategorii „agent“ od října 1987. K okolnostem jeho údajné spolupráce viz např. PLACÁK, Petr: *Nezlobte se, vy neexistujete. Rozhovor s kapelníkem rockové skupiny PPU Milanem ‚Mejlou‘ Hlavsou o jeho anabázi s StB*. Paměť a dějiny, 2015, č. 1, s. 17–27. Na získání Hlavsy jako TS se měl podílet i René Špringer (Horáčkův „řídící orgán“). ABS, f. Personální spisy ministerstva vnitra, ev. č. 1827, průběžné hodnocení staršího referenta kpt. René Špringera ze dne 31. 5. 1988.

256 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce s TS „Homér“ sv. č. 22220 a zaměření zpravodajské činnosti na rok 1988 ze dne 30. 11. 1987.

U Jirouse plnil Horáček v březnu 1987 roli „dozorce". Jirousovi se totiž skrz výhrůžky, že bude informovat Amnesty International, podařilo v březnu 1987 dostat do Prahy, i když mu byl vyhlášen ochranný dohled. Údajně měl připravený koncept výzvy, kterou chtěl uveřejnit v časopise Vokno, a kvůli tomu se sešel s Františkem Stárkem.[257] Dle Stárka šlo o koncept petice, jejíž konečná podoba je známa pod názvem Tak dost! Se slovy *„[…] politický věci do Vokna dávat nebudeme"* Stárek jeho záměr zamítl a jako alternativní prostor k publikaci nabídl Jirousovi Voknonoviny.[258] Na vysvětlenou Stárek (mimo záznam) dodal, že o podobné ostře protirežimní petici prý Jirous uvažoval již delší dobu. Nakonec ji spontánně sepsali s Jiřím Tichým až v roce 1988. Petice odsuzovala zločiny komunismu v padesátých letech a zavraždění Pavla Wonky.[259]

Výsledkem Horáčkově dozoru bylo přijaté opatření – znemožnit Jirousovi opouštět místo trvalého bydliště *„[…] ve Staré Říši do 10. 5. 1987, kdy mu výkon ochranného dohledu kon*čí."[260]

Pokles v Horáčkovy výkonosti měly na svědomí jeho zdravotní obtíže. V roce 1987 byl čtyři a půl měsíce neschopen spolupráce (myšleno s StB). Měl trpět onemocněním jater a slinivky. Zlí jazykové tvrdí, že k nemoci dospěl zálibou v nadměrné konzumaci alkoholu, která ostatně byla permanentním předmětem kritiky stran jeho „řídících orgánů". Horáčkova nemoc byla zřejmě vážná, neboť s ním během léčení bylo udržováno telefonické spojení, což byl směrnicí přísně zakázaný způsob kontaktování TS. (Horáček byl zřejmě hospitalizován nebo v domácím léčení.) *„[…] Telefonické spojení používá pracovník kontrarozvědky jen v naléhavých případech, kdy situace vyžaduje mimořádně rychlé spojení."*[261]

Každopádně StB v závěru roku 1987 očekávala, že Horáčkovy zdravotní problémy budou s menšími následky do konce roku vyřešeny.[262]

257 ABS, f. MV-KR, arch. č 821542 MV, Jirous Ivan – návštěva Prahy ve dnech 16. 3. – 19. 3. 1987, informace k činnosti a uskutečněným stykům, záznam ze dne 19. 3. 1987.

258 Rozhovor s Františkem Stárkem, 3. 8. 2015, Praha, archiv autora.

259 Petice *Tak dost!,* známá též jako *Dopis 271 československých občanů*, byla odeslána na Ministerstvo vnitra ČSSR, Ministersto spravedlnosti ČSR, vládě ČSSR a Federálnímu shromáždění ČSSR v srpnu 1988. Oba autoři byli odsouzeni za trestný čin pobuřování dle § 100 zák. č. 140/61 Sb. Jirous byl zatčen 20. 10. 1988 a odsouzen k šestnácti měsícům nepodmíněně. BLAŽEK, Petr: *Akce „Ivan-2"*, s. 104; Pořad Českého rozhlasu *Tak dost! Příběh Jiřího Tichého (a Dopisu 271 čs. občanů)* z cyklu *Příběhy 20. století*, 29. 9. 2013. Viz: http://www.rozhlas.cz/plus/pribehy/_zprava/tak-dost-pribeh-jiriho-ticheho-a-dopisu-271-cs-obcanu-1262089.

260 ABS, f. MV-KR, arch. č 821542 MV, Jirous Ivan – návštěva Prahy ve dnech 16. 3. – 19. 3. 1987, informace k činnosti a uskutečněným stykům, záznam ze dne 19. 3. 1987.

261 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část III, čl. 96.

262 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce s TS „Homér" sv. č. 22220 a zaměření zpravodajské činnosti na rok 1988 ze dne 30. 11. 1987.

Vyhodnocení Horáčkovy spolupráce za další uplynulý rok už tak optimisticky nevyznělo. *„[…] Efektivnost a výslednost zpravodajské činnosti s TS HOMÉR je ovlivněna jeho zdravotním stavem. Jak vyplývá z lékařské zprávy, TS trpí chronickým zánětem jater. Stav je trvalý s tendencí k progresi a tedy zhoršení již stávajícího zdravotního stavu. Zdravotní stav vyžaduje pravidelnou životosprávu s dostatkem spánku, vyloučit konzumaci alkoholu a dodržovat dietu. Z těchto výše uvedených skutečností TS již nenavštěvuje místa, kde dochází k soustřeďování zájmových osob a zcela změnil dosavadní způsob života.“*[263]

V březnu 1989 byl podán Návrh na ukončení spolupráce. Svazek Františka Horáčka byl uložen do archivu 5. dubna 1989 pod arch. č. 804883 MV. Horáčkova *„[…] ztráta možnosti k další spolupráci“*[264] de facto zachránila svazek vedený na jeho osobu před téměř jistou skartací v prosinci 1989.[265]

Honorář

Dle oficiálních údajů měl František Horáček obdržet za deset let práce pro StB celkem sedm tisíc dvě stě Kčs na odměnách.[266] Pokud nedošlo k chybě v propočtech, bylo mu předáno ještě dalších jedenáct set Kčs jako úhrada výdajů spojených zejména s jeho častým cestováním za „druhou kulturou“ („služebně“).

Poněvadž bylo pracovníkům StB známo, že TS „Homér“ má slabost pro alkohol a celkově pro „rozmařilý způsob života“, byly po něm (alespoň v jednom doložitelném případě) vyžadovány účtenky, dokládající, co si za udělenou odměnu zakoupil (konkrétně to bylo oblečení a obuv). [267] Poměrně potupně vyznívá záznam z následné kontroly: *„[…] Všechny součásti oděvu, které si zakoupil, ukázal ŘO na předchozích schůzkách (mimo ponožek).“*[268] Například v prosinci 1981 musel František Horáček uvést, jak s nezvykle vysokou odměnou (dva tisíce Kčs) naloží. *„[…] TS HOMÉR finanční částku převzal, což potvrdil svým podpisem. Uvedl, že finanční odměnu využije k nákupu dárků a se zbylou částí bude nakládat dle stanovené legendy.“*[269] Dle směrnic měl totiž příslušný pracovník kontrarozvědky dohlédnout, aby TS potvrdil

263 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, vyhodnocení spolupráce s TS „Homér“ sv. č. 22220 za rok 1988 s návrhem dalšího opatření, 22. 12. 1988.

264 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky“ (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část III, čl. 110.

265 K okolnostem vydání a provedení tzv. Lorencova pokynu, na jehož základě byly skartovány nebo proskartovány zejména neuzavřené svazky tajných spolupracovníků srov. např. ŽÁČEK, Pavel: *„Můžou přijít, jsme hotovi…“ Tzv. Lorencova skartace z prosince 1989 v dokumentech.* Pamäť národa, 2004, č. 0.

266 ABS, f. MV-TS, arch. č. 804883 MV, návrh na ukončení spolupráce ze dne 15. 3. 1989.

267 Tamtéž, návrh na udělení odměny TS „Akord“ č. sv. 17821.

268 Tamtéž, záznam o předání pokladních bločků ze dne 16. 10. 1980.

269 Tamtéž, záznam o kontrolní schůzce s TS „Homér“, sv. č. 22220, ze dne 17. 12. 1981.

stvrzenku o příjmu odměny (krycím jménem). Dále měl zajistit plnou konspiraci zdroje těchto financí.[270]

Soudobým prizmatem se celková výše Horáčkovy odměny jeví jako zanedbatelná. Popravdě se nezdá adekvátní ani s přihlédnutím ke statistickým údajům tehdejší ČSSR. Například průměrná spotřebitelská cena lahvového piva (desetistupňového) se mezi lety 1979 a 1989 pohybovala od 1,70 do 2,50 Kčs.[271] Tehdejší průměrná hrubá mzda se např. v roce 1984 pohybovala napříč různými odvětvími hospodářství v rozmezí 2875–3072 Kčs.[272]

Ještě zajímavější je pak srovnání s výší odměn jiných tajných spolupracovníků. Např. známá konfidentka StB uvnitř VONS Věra Vránová, která byla spolupracovnicí od podzimu 1977 do jara 1987, obdržela na odměnách čtyřicet osm tisíc sedm set dvacet Kčs. Jednalo se zřejmě o extrémní výjimku, co se celkové výše udělených odměn týče.[273] Ve světle těchto údajů se můžeme oprávněně domnívat, že úvodní klauzule té části Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky, jež byla věnována odměňování tajných spolupracovníků, docházela svého naplnění: *„[…] Druh a výši odměn navrhuje pracovník kontrarozvědky s přihlédnutím k mentalitě, povahovým vlastnostem a postavení tajného spolupracovníka.“*[274]

Vhodnějším ke komparaci je Jiří Křivánek alias TS „Kovář“, který od května 1975 působil jako TS kategorie „agent“ nejprve v prostředí bývalých členů K-231 a později mezi významnými signatáři Charty 77. Pokud lze soudit, jeho spolupráce byla obdobně plodná jako v případě Horáčka, a srovnatelné bylo i prostředí, kde se oba TS v osmdesátých letech pohybovali. Křivánka v prosinci 1986 v Praze-Braníku usmrtila tramvajová souprava, pročež s ním byla spolupráce ukončena.[275] Agentem StB byl tedy přes deset let, obdobně jako Horáček. Za tuto dobu mu bylo dle schválených návrhů vyplaceno na peněžitých odměnách dvacet tisíc osm set osmdesát pět Kčs.[276]

---

270 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část III, čl. 86, 88.

271 Portál Českého statistického úřadu, Databáze dynamických grafů, Cena lahvového piva 1960–2013. Viz: http://csugeo.i-server.cz/csu/dyngrafy.nsf/graf/pivo_1960_

272 Průměrné měsíční mzdy pracovníků podle odvětví socialistického sektoru národního hospodářství v Kčs (na fyzické osoby). *Statistická ročenka Československé socialistické republiky*. Praha, 1989, s. 207.

273 BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.): *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pohledem svých členů*. Praha 2008, s. 66.

274 Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3) z 25. 1. 1978, část III, čl. 86, odst. 2.

275 ABS, f. MV-TS, arch. č. 783152 MV, zpráva ODN MS VB Praha o dopravní nehodě v Praze 4, nedatováno.

276 Tamtéž, návrh na uložení osobního svazku č. 22085 tajného spolupracovníka kr. jm. „Kovář“ do archivu ze dne 27. 3. 1987.

Závěrem

Pokusme se o souhrn dopadů Horáčkovy spolupráce, alespoň částečně doložitelných na základě využitých pramenů. Co se týče Miroslava ‚Skaláka' Skalického a Františka ‚Čuňase' Stárka, je těžké dojít k uspokojivému závěru, poněvadž svazky vedené na jejich osoby se nedochovaly. V případě Miroslava Skalického se naskytla možnost chybějící svazek částečně nahradit dokumenty Správy vyšetřování StB. Tyto dokumenty v kombinaci s informacemi ze svazku na Františka Horáčka nasvědčují, že Horáček do jisté míry napomáhal snaze StB kriminalizovat činnost Skalického.

Obdobně lze hodnotit Horáčkovu roli v životním příběhu Františka Stárka, ale zde schází explicitní opora v pramenech. V případě undergroundové komunity na Nové Vísce se lze domnívat, že její osud by byl naplněn, tak jak tomu bylo i v řadě obdobných případů, i bez Horáčkovy součinnosti. Například nařčení Silvestry Chnapkové, že kvůli jeho konfidentství bylo komunitě z Nové Vísky znemožněno zakoupení náhradního objektu, se jeví jako naprosto nepodložené. Zvláště, když vychází najevo, že na členy komunity byla nasazena celá řada dalších tajných spolupracovníků StB.

Na druhé straně je zcela nezpochybnitelný fakt, že Horáčkem podávané informace se v řadě případů staly iniciačním prvkem zájmu StB o konkrétní osoby, kterým byl následně zásadním způsobem znepříjemňován život. Prokazatelné příklady byly v této práci nastíněny. Jedná se např. o založení „signálních" svazků na Milana ‚Fricka' Friče a Zdeňka Ingra. V Ingrově případu Horáček pravděpodobně inicioval proces, který skončil až Ingrovým zavázáním se do služeb StB.

Nejzásadněji se Horáčkova spolupráce podepsala na Michalu Hýbkovi. Prokazatelné Horáčkovo udání mu přineslo ukončení studia na PF UK a rok a půl trvající odnětí svobody, z čehož téměř rok strávil ve vazbě.

Tajné spolupracovníky StB získané na základě tzv. kompromitujících skutečností je v mnoha případech oprávněné nahlížet spíše jako oběti zločinného režimu.[277] Pakliže však přihlédneme k zevrubnosti a faktografické preciznosti Horáčkem předaných informací, včetně jeho agilního přístupu, je nasnadě hledat motiv jeho jednání. Nabízí se tak myšlenka, zda nemohla spolupráce s StB Horáčkovi do jisté míry vyhovovat. Samozřejmě, že pro něj byla pravděpodobně jediným způsobem, jak se vyhnout téměř jisté perzekuci v jakékoliv podobě, přinejmenším v jejích počátcích, ale zároveň se mohl naplno a beztrestně věnovat své největší zálibě a s trochou nadsázky v ní byl ještě podporován. Z tohoto hlediska můžeme jeho spolupráci s StB chápat jako prvek strategie redistribuce symbolického kapitálu uvnitř undergroundového pole.

Horáček měl totiž nespornou výhodu, míra kritičnosti jeho textů vůči poměrům v normalizačním Československu mohla přesahovat mez, ke které se jiní ani nepřiblížili. Nepochybně tak disponoval větší tvůrčí svobodou nežli zbytek undergroundových

277 Srov. MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Argo, Praha 2009, s. 195–198, 206.

interpretů. Ostatně jako příměr se nabízí osud dalšího z undergroundových písničkářů, Karla ‚Charlie' Soukupa, který byl dosti nevybíravým způsobem donucen k emigraci v rámci akce „Asanace".

Poměrně trefně vystihl nastíněnou myšlenku František ‚Čuňas' Stárek:

„Ten Čert, tím, že hrál na tu harmoniku, do toho undergroundu infiltroval celkem vehementně. Taky když dneska píšou lidi o textech, tak pochvalujou Čertovy texty. A proč měl asi úderný texty? Protože se nebál, že ho za ně zavřou. Všichni ostatní měli určitou autocenzuru."[278]

Jim Čert – František Horáček na „baráku" v Nové Vísce, 1979.
Soukromý archiv Františka Stárka.

278 Portál *Paměť národa*, *František ‚Čuňas' Stárek – portrét pamětníka*. Viz: http://www.memoryofnations.eu/story/starek-frantisek-1952-810

MATERIÁLY

K některým případům trestněprávní povahy v táborech pro Němce na Karlovarsku po skončení 2. světové války

Radek Slabotínský

Následující příspěvek[1] je částečným výsledkem autorova archivního bádání o internačních, pracovních a sběrných střediscích[2] pro německé obyvatelstvo v karlovarském regionu po skončení 2. světové války. Jak již název drobné studie napovídá, věnuje se některým případům trestní povahy, které se v uvedených typech táborů[3] odehrály a jejichž obětmi byli právě Němci. Případy byly vybrány záměrně z hlediska geografické příbuznosti, důležitým faktorem byla rovněž zachovalost poměrně dostatečného množství archivního materiálu, který umožnil sledovat jednotlivé případy. Cílem studie je přispět alespoň malým dílem do problematiky poválečných „excesů" a „aktů násilí" a jejich následného vyšetřování (byť v těchto případech viníci zřejmě neskončili před soudem) a dále tak rozšířit již získané poznatky, zmíněné v publikacích Tomáše Staňka, Adriana von Arburg ad. V této souvislosti je nutné upozornit na archivní materiály uložené ve Státním okresním archivu Karlovy Vary (fond Okresní národní výbor Karlovy Vary) a Státním oblastním archivu Plzeň – pobočka Plzeň (např. fond Sběrné středisko Bochov), kde lze nalézt velmi závažné informace o životě v jednotlivých táborech, o aktech násilí na zadržených Němcích i vyšetřování excesů a které by mohly být využity k dalšímu studiu této problematiky.

V roce 2016 uplynulo již sedmdesát let od chvíle, kdy koncem října 1946 skončila hlavní etapa odsunu německého obyvatelstva za hranice Československa do jedné

1 Pro název příspěvku se autor rozhodl užít výraz „případy trestněprávní povahy", který nejlépe vystihuje popisované skutečnosti, namísto výrazu „exces", který pochází z latinského slova *excessus* (česky vybočení) a znamená výstřelek, vybočení z mezí. Definice převzata z: *Malá československá encyklopedie D–CH*. II. díl. ČSAV, Praha 1985, s. 371.

2 V příspěvku užívá autor jak pojmu „středisko", tak pojmu „tábor", který se objevuje v pracích Tomáše Staňka a dalších historiků. Kromě pracovních, internačních a sběrných středisek existovaly podle převažujícího poslání ještě tábory shromažďovací, ubytovací, záchytné, koncentrační, kárné, trestní a zajatecké. Viz STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Tilia, Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996, s. 10.

3 V archivních pramenech a soudobé literatuře se můžeme setkat s případy, kdy se jednou hovoří o střediscích a podruhé o táborech. Oficiální název však byl středisko.

z okupačních zón bývalého nacistického Německa. Ze stanice Dvory u Karlových Varů vyjel poslední vlak s odsunovanými 29. října. Tento akt se konal za účasti představitelů místní a okresní politické správy, vojenských a policejních úřadů a mnoha dalších významných hostů v čele s tehdejším ministrem vnitra Václavem Noskem, ministrem spravedlnosti Prokopem Drtinou, ministrem ochrany práce a sociální péče Zdeňkem Nejedlým a ministrem zahraničního obchodu Hubertem Ripkou. Drtivá většina přítomných (stejně jako téměř veškeré české obyvatelstvo) chápala tuto událost jako historický okamžik v dějinách českého národa, který definitivně ukončil dosavadní společné soužití („stýkání a potýkání") Čechů a Němců v jednom státě.[4] Hrdost a zároveň zadostiučinění nad právě skončeným odsunem (ve skutečnosti probíhal až do konce čtyřicátých let, šlo o tzv. dodatečné odsuny, které však již nebyly tak masovou záležitostí jako předchozí fáze) však poněkud kalila skutečnost některých křiklavých výstřelků trestněprávní povahy, které se při jejich provádění staly.[5] Není však úkolem tohoto příspěvku zabývat se jednotlivými případy v českých zemích, zaměřím se pouze na tři události, které byly spojeny s odsunem na Karlovarsku. Před jejich vylíčením je však nutné alespoň ve zkratce osvětlit některé okolnosti, které s tímto problémem úzce souvisejí.

Již v měsíci květnu 1945 se nad českými zeměmi přehnala první fáze tzv. divokých odsunů, která byla v průběhu následujících letních měsíců roku 1945 následována

4 Ministr Nosek o těchto skutečnostech hovořil v projevu v karlovarském Městském divadle, když zdůraznil, že odsunem Němců *„[…] vyhovujeme dnes stanovisku předmnichovského zprostředkovatele p. Runcimana, který prohlásil, že rozchod německé menšiny s čs. státem je naprosto nevyhnutelný […].“* Podle jeho slov byl odsun těchto *„úhlavních nepřátel státní a národní existence“* celkově proveden spořádaně a lidsky, i když připustil jisté poklesky a přehmaty, a pokud o tom někdo pochyboval, neznal podstatu problému nebo nepochopil skutečnou situaci.
K tomu blíže *Poslední vlak s Němci opustil republiku.* In: Rudé právo, 31. 10. 1946, s. 1–2. Též STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947.* Academia – Naše vojsko, Praha 1991, s. 225–226. Mezi nemnohé kritiky patřili jednotlivci z okruhu nezávislého týdeníku Dnešek (vydavatel Ferdinand Peroutka), týdeníku pro politiku a kulturu Obzory či představitelé katolické církve.

5 Obecně o excesech i konkrétních případech, které se staly na území českých zemí na základě podrobného studia pramenů archivní povahy viz STANĚK, Tomáš: *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování.* Sešity ÚSD AV ČR, č. 41, Praha 2005. Na straně 7 píše Staněk, že excesy *„[…] provázely hromadný odsun Němců v jeho počáteční fázi nebo k nim docházelo v internačních zařízeních a při dalších příležitostech.“* K tomuto tvrzení se autor přiklání, proto jej použil i ve vlastním textu.
K vybraným případům násilností a excesů v létě 1945 detailně týž: *Tábory v českých zemích 1945–1948*, s. 76–87 a edice vybraných dokumentů včetně úvodní studie viz ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.* Díl II. Svazek 3. Zdeněk Susa, Středokluky 2010. Jedny z nejhorších excesů, které proběhly v souvislosti s revoluční poválečnou vlnou, jsou detailně popsány např. v drobné studii NEBESKÝ, Jiří K.: *Internační tábor a perzekuce Němců v Hranicích (1945–1946)*. Tichý typ, Hranice 2003.

dalšími. Násilný způsob, který se při nich mnohdy uplatňoval, byl dán jejich neorganizovaností, zvůlí vykonavatelů, ale také nezájmem oficiálních politických míst[6] o osudy odsunovaných. Mnozí lidé, kteří tímto způsobem opouštěli své domovy, často skončili v provizorně a zpočátku živelně budovaných střediscích.[7] A zde se dostáváme k vlastnímu obsahu studie.

První případ se stal v internačním středisku v Nové Roli,[8] které vzniklo již v průběhu května 1945 po nezbytných stavebních a bezpečnostních úpravách přebudováním bývalého ženského koncentračního tábora z válečných let.[9] Ve středisku se nacházeli především Němci „politicky závadní", osoby podezřelé z válečných zločinů a dalších přečinů, „asociálové" a Němci, kteří již byli ze svých domovů, a to z okresů Loket, Jáchymov, Karlovy Vary a Nejdek, odsunuti. Jednotlivé delikty, za které měly být do internačních středisek umisťovány, vymezoval tzv. velký retribuční dekret č. 16/1945 Sb. Ve všech internačních střediscích platil tzv. Domácí řád pro internační střediska, který byl reakcí na různé závady zjištěné v táborech, jasně a srozumitelně stanovoval práva a povinnosti všech příslušníků střediska včetně dozorčích orgánů (velitele střediska a jeho zástupce nevyjímaje), a dle kterého se museli všichni řídit. Domácí řád byl součástí jednotných směrnic pro chod středisek, které vydalo ministerstvo vnitra dne 17. září. Sepsán byl v českém jazyce, důležité pasáže byly rovněž přeloženy do němčiny.[10]

---

6 O roli nejvyšších orgánů státní správy, bezpečnosti a armády při tzv. divokých odsunech nejnověji detailně hovoří rozsáhlé studie uveřejňované na pokračování STANĚK, Tomáš – ARBURG, Adrian von: *Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace" německého obyvatelstva (květen až září 1945),* 1. část. *Předpoklady a vývoj do konce května 1945.* In: Soudobé dějiny, roč. 12, č. 3–4/2005, s. 465–533; 2. část. *Československá armáda vytváří „hotové skutečnosti", vláda je před cizinou legitimizuje.* In: Soudobé dějiny, roč. 13, č. 1–2/2006, s. 13–49; 3. část. *Snaha vlády a civilních úřadů o řízení „divokého odsunu".* In: Soudobé dějiny, roč. 13, č. 3–4/2006, s. 321–376.

7 O vzniku, organizaci a životních podmínkách ve střediscích v měsících květnu – září 1945 zatím nejpodrobněji STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1948*, s. 27–91.

8 V některých archivních dokumentech je středisko označeno jako pracovní.

9 Šlo o pobočku koncentračního tábora v německém Flosenbürgu. Pobočka vznikla na začátku čtyřicátých let z důvodu nedostatku pracovních sil v místní keramické továrně Bohemia. A protože vězeňská práce nic nestála, využily nacistické politické, bezpečnostní a hospodářské orgány této skutečnosti k jejímu zřízení. Prvním velitelem nově zřízeného poválečného internačního střediska se na konci května 1945 stal člen 1. roty praporu Národní stráže Julius Celeryn, kterého ale již na počátku června vystřídal kpt. Jaroslav Cerha ve funkci velitele – ředitele internačního střediska.
Informace převzaty z knihy FRNKA, Ladislav: *Z letopisů Nové Role*. Nepublikovaný rukopis, (nedatováno), s. 237. Rukopis uložen ve Státním okresním archivu Karlovy Vary (SOkA Karlovy Vary). Podle Tomáše Staňka vedl od července tábor jakýsi Záboj, funkci velitele ale vykonával jistý Belbl. Viz STANĚK, Tomáš: *Poválečné „excesy" v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, s. 232.

10 Detailní rozbor směrnic a „domácího" řádu přináší STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1948*, s. 95–96. Uvádí, že *„domácí řád" byl „koncipován velmi zevrubně."* Vydání směrnic

Chod středisek dále upravovaly různé další směrnice a nařízení, které vydávala jednotlivá ministerstva.

I přes tato písemná pravidla nebyl život obyvatel internačního tábora v Nové Roli (stejně jako i v jiných střediscích) vůbec jednoduchý. Prakticky neomezená moc vedení tábora a strážných, kterých bylo v počáteční fázi trvání střediska téměř padesát, malé zkušenosti, nedisciplinovanost a laxní přístup k plnění uložených povinností (byly zakotveny, stejně jako chování a výkon služby, v tzv. Služebním řádu pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek) zavinily kromě doložených excesů (další akty násilí se nepodařilo prokázat)[11] několik tragédií, z nichž jedna se stala o vánočních svátcích roku 1945, přesněji 29. prosince. Tento den pracovala skupina německých příslušníků střediska čítající sto osmdesát osm mužů na vlakovém nádraží ve Staré Roli při nakládce vagonů pro potřeby Rudé armády. Skupinu hlídala dvojice strážných z internačního střediska, velitel skupiny Hugo Vlach a jeho zástupce Jan Štěpánek, a také dva sovětští vojáci. Zpět do internačního tábora se měli vracet vlakem, ale jak se ukázalo po jeho příjezdu do stanice, neměl pro tuto skupinu osob připojené vagony. Proto se všichni museli vrátit do střediska pěšky. Pro větší autentičnost a vypovídací hodnotu zachovaných archivních dokumentů si uveďme, jak se k dalšímu dění vyjádřil poněkud kostrbatým úředním jazykem plným pravopisných a stylistických chyb sám Hugo Vlach po návratu do internačního střediska 30. prosince ráno ve čtvrt na čtyři:

„[…] Na silnici mezi Starou Rolí a Sittmesgrünem viděli jsme proti sobě jedoucí auto směr Stará Role. Nebyli jsme s předu ani se zadu osvětleni a tudiž jsem ihned jako Kapo dal rozkaz aby všichni uhnuli v pravo. U mne jako předního jelo auto vzdálenost od naší kolony as 1 1/2 m a jelo stále dál a ku konci naší řady můj zástupce vypovídá: Nebylo více nic slyšet, než že pár lidí bylo autem odhozeno. Auto jelo dál. Co můžeme říci o popisu auta jest, že se jedná o osobní vůz, ve kterém sedělo více osob. Poznávací značka zjištěna nebyla pro rychlost, kterou auto jelo /kol 60–70 km za hodinu dle našeho úsudku/. Jelikož kamarádi měli s sebou nouzové obvazy, byla ihned poskytnuta první pomoc. Oba Rusové, kteří byli pověření střežením, ihned po činu odjeli do Staré Role s tím, že máme vyčkat až na dál, což bylo asi kol 1/2 11 hod. večerní, a nevrátil se žádný. As kolem 1/2 1 hod. přijelo auto, které má tábor k disposici s hospodářským vedoucím p. Zábojem, kterému bylo vše ihned hlášeno. Auto naložilo ihned těšce raněné

---

a „domácího řádu" zároveň hodnotí jako počin, který měl *„[…] přizpůsobit chod internačních táborů účelům, pro něž byly zřízeny. Šlo nepochybně o významnou korekci stávající situace jak v organizačních otázkách, tak co do možností provádět kontroly a zavést sankce za nedodržování předpisů."*

11 Tomáš Staněk uvádí, že v době od července 1945 do konce března 1946 zemřelo v internačním středisku podle hlášení jeho velitele celkem 51 osob (jde zřejmě o neúplné záznamy). Kolik lidí zemřelo v důsledku použitého násilí na zadržených, nelze prozatím zjistit. Před soudem nakonec z důvodu trestního stíhání stanula jen skupina v čele s kpt. Cerhou. STANĚK, Tomáš: *Poválečné „excesy" v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, s. 232.

/3 muži jménem: Grimm Bruno, nar. 12. 12. 1901, z Hengstererbenu, Moser Josef, nar. 8. 5. 1893 z Langenbergu čp. 244 a Schmidkunz Karel, nar. 18. 9. 1882 z Žandova čp. 111, který byl mrtvý/ a odvezlo je ihned do nemocnice v Karlových Varech."

Tolik výpověď velitele pracovní skupiny Hugo Vlacha.[12] O případu bylo ještě v brzkých ranních hodinách informováno velitelství stanice Sboru národní bezpečnosti ve Staré Roli, jehož štábní strážmistr Karel Rejvold zahájil pátrání po pachateli této tragické nehody. Jak uvedl v písemném hlášení o události pro potřeby Okresního soudu v Karlových Varech: „*[…] pátrání po neznámém osobním automobilu i jeho neznámém řidiči zůstalo dosud bez výsledku.*" Neopomněl přitom zdůraznit, že pátrání bude i nadále pokračovat, a pokud se objeví nové skutečnosti vedoucí k dopadení viníka, bude o tom okresní soud neprodleně informován.[13]

Pachatel však dopaden nebyl, a událost tak nikdy nebyla vyšetřena. Tolik archivní dokumenty k tragické dopravní nehodě, která se stala na silnici mezi Starou a Novou Rolí. V souvislosti s případem se vynořuje několik otázek, na které se už asi nenajde uspokojivá odpověď. Na prvním místě je to otázka lepšího zajištění bezpečnosti skupiny, dále pak národní příslušnosti řidiče osobního vozu, stavu vozovky, vozidla a řidiče, vlivu počasí, náhlého odjezdu sovětských vojáků do Staré Role a rychlého nepřivolání pomoci raněným. Snad by se slušelo ještě dodat, že mrtvý Karel Schmidkunz byl pohřben přímo na pozemku internačního tábora v Nové Roli.

Nechme však tyto provokující otázky stranou a podívejme se na druhou kauzu, která se přihodila v červnu 1946 ve sběrném středisku v Bochově. Sběrná střediska byla určena pro osoby německé národnosti jako shromaždiště před vlastním odsunem; v podobných zařízeních odsunovaní strávili jen několik dní. Do vlastního sběrného střediska byli Němci sváženi nebo sem přicházeli pěšky na základě svolávacího lístku, který jednotlivé rodiny obdržely zpravidla dva až tři dny před odchodem z domovských obcí. Bochovské sběrné středisko bylo uvedeno do provozu v únoru 1946 a sloužilo svému účelu do pozdního podzimu téhož roku. Určeno bylo především pro německé obyvatele Bochova a okolních vesnic. Také zde, stejně jako v ostatních sběrných táborech, platil pro jeho příslušníky tzv. Domácí řád pro sběrná střediska, který vydalo ministerstvo společně s výnosem 17. listopadu 1945, přičemž se velká většina ustanovení „domácího řádu" shodovala se směrnicemi a „domácím řádem" pro internační tábory. Některé formulace ale přece jen počítaly s určitým volnějším režimem jeho příslušníků.[14] Dozorci a strážní se měli

12 SOkA Karlovy Vary, fond (f.), Okresní národní výbor (ONV) Karlovy Vary 1945–1960, inventární číslo (inv. č.) 321, karton (kart.) 172, Informace o koncentračních a zajateckých táborech, nehody a úrazy, Protokol o výslechu H. Vlacha a J. Štěpánka, 30. 12. 1945.

13 Tamtéž, Oznámení velitele Velitelství stanice SNB Stará Role zaslané Okresnímu soudu v Karlových Varech, 31. 12. 1945, č. j. 1771/45.

14 Tomáš Staněk hodnotí vydání tzv. Domácího řádu pro sběrná střediska jako završení etapy, která byla *„[…] charakterizovaná úsilím o usměrnění základních mechanismů fungování těchto zařízení."* STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1948*, s. 112.

řídit podle tzv. Služebního řádu pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek a Strážních pravidel, které určovaly úkoly strážných a dále rozváděly služební povinnosti. A právě tyto směrnice byly závažným způsobem porušeny 11. června 1946 při kontrole služby strážných. O tom, jak se celá událost seběhla, nechme opět hovořit archivní materiály, přesněji řečeno její účastníky:

„[…] Svobodník Böhm kontroloval službu konajícího vojína Šeráka, kterého zastihl asi 30 m od obytného baráku. Při této kontrole ptal se svobodník Böhm vojína Šeráka, má-li nabitý samopal. Aby se svobodník Böhm přesvědčil o pravdivosti hlášení voj. Šeráka, že samopal má nabit, sejmul voj. Šerák samopal z polohy na zádech do polohy k prohlídce zbraně. Svobodník Böhm natahoval samopal podle předpisu malíkem pravé ruky při čemž se mu otočil kolík na malíku a následkem otočení kolíku, závěr se zavřel, při zavírání vzal závěr automaticky sebou náboj do nábojové komory a při dozavření závěru vyšla samočinně střela.

Při kontrole Šeráka nebyl nikdo v blízkosti, a proto svobodník Böhm prováděl prohlídku zbraně. V okamžiku provádění prohlídky musela Němka Mayerová vyjít z blízkého záchodu a sejít do příkopu, vedoucího kolem záchodu, takže aniž bychom ji zpozorovali stála od nás asi 10 kroků poněkud níže než jsme stáli my. Při vyjití náboje z hlavně, musel se náboj v zemi od něčeho odrazit, dostal poněkud jiný směr a Mayerová byla bez našeho zavinění zasažena a zraněna."

Tolik výpověď svobodníka Jaroslava Böhma a vojína Františka Šeráka, která byla sepsána 12. června ve sběrném středisku v Bochově.[15] K případu se rovněž ve svých výpovědích vyjádřili příslušníci tábora, Němci Leopold Wufka,[16] Adalbert Fritschka[17] a manžel zraněné František Mayer[18]. Všichni shodně uvedli, že zaslechli výstřel a viděli zasaženou, jak si drží rukama obličej, ze kterého silně krvácela. Rovněž si všimli, jak svobodník Böhm odváděl zraněnou ženu na táborovou ošetřovnu. Nikdo z vyslýchajících si však nedokázal vzpomenout, v jaké poloze držel vojín Šerák svou zbraň. Zraněná Vilemína Mayerová byla po základním ošetření táborovým lékařem MUDr. Klingerem odvezena záchrannou službou do veřejné nemocnice v Karlových Varech, přičemž převoz hradila Okresní správní komise ve Žluticích, do jejíhož správního obvodu v té době Bochov patřil.[19]

O celém incidentu podal velitel sběrného střediska, štábní strážmistr Ladislav Lebeda, zprávu Okresní správní komisi Žlutice a posádkovému velitelství čs. armády ve Žluticích. V podstatě v ní opakoval jen známé skutečnosti, přitom se snažil událost

15 Státní oblastní archiv Plzeň (SOA Plzeň) – pobočka Žlutice, f. Odsun Němců, skupinový inventář 309, Sběrné středisko Bochov 1945–1947, inv. č. 23, kart. 4, Různá korespondence týkající se převážně příslušníků střediska, Protokol o výslechu J. Böhma a Fr. Šeráka, 12. 6. 1946.

16 Tamtéž, Protokol o výslechu L. Wufka, 11. 6. 1946.

17 Tamtéž, Protokol o výslechu A. Fritschky, 11. 6. 1946.

18 Tamtéž, Protokol o výslechu Fr. Mayera, 11. 6. 1946.

19 Tamtéž, Žádost velitele sběrného střediska Bochov o převoz zraněné Wilemíny Mayerové Záchrannou stanicí Karlovy Vary do Veřejné nemocnice v Karlových Varech, 11. 6. 1946, č. j. 246.

bagatelizovat, když napsal, že *„[…] vojín Šerák měl při prohlídce samopal směrem k zemi a vystřelený náboj musel se odraziti od nějakého předmětu v zemi a tím dostal jiný směr […]. V daném případě nejednalo se o nedbalost nebo neopatrnost se strany svob. Böhma nebo voj. Šeráka, nýbrž pouze o nešťastnou náhodu zaviněnou nedokonalostí, primitivností, nespolehlivostí a opotřebovaností zbraně, pro kterou stačí nevědomý a neúmyslný menší úder zbraně, aby samočinně vyšel výstřel.“*[20] Jak je z předcházejících řádků patrné, v pozadí události tedy nestála podle velitele střediska nedisciplinovanost strážných, který se jich jednoznačně zastal, ale na vině byl špatný stav automatické zbraně. Na základě tohoto zjištění nedošlo k žádnému potrestání strážných.

Nejzávažnější z popisovaných případů se odehrál v internačním táboře v Ušovicích u Mariánských Lázní (dnes součást Mariánských Lázní). O podrobnostech se dozvídáme ze zachovaných výslechových protokolů, které v plné šíři rozkrývají vše negativní, co se v českých zemích odehrávalo v měsících těsně po skončení druhé světové války. V táboře totiž docházelo ke znásilňování internovaných žen, mučení vězňů a krádežím osobních věcí. Bezpečnostní orgány se o těchto skutečnostech dozvěděly z výpovědi jedné z takto postižených žen, Češky německého původu Herty Vaníkové (roz. Grünhagenové).[21]

Stěžejním se stal protokol sepsaný na Ředitelství národní bezpečnosti v Praze 26. října 1945, které zápis předložilo k dalšímu posouzení ministerstvu vnitra. Herta Vaníková v protokolu uvedla, že po svém zatčení 13. srpna 1945 a následném internování v Úšovicích byla okradena o platinovou brož velitelstvím střediska, v jehož čele stál podstrážmistr SNB Josef Hladký a zástupcem byl Rudolf Kvíčera (zvaný „Rudla“). Dále se dozvěděla o krádeži dvou zlatých prstenů internované Ireny Šaubové. Od dalších zajištěných slyšela a sama byla také svědkem mučení vězňů, které doprovázely sprosté nadávky. *„[…] O zlém nakládání vědí všichni, kdož tam byli, každý se bál […]. O poměrech se nemohl nikdo dověděti, protože z tábora se nikdo ven nedostal.“* Sama musela spát na holé zemi bez jakékoliv přikrývky. Asi dva týdny po své internaci byla spolu s Helenou Jakoubkovou a Irenou Šaubovou jednoho večera pozvána na velitelství tábora, kde byly tyto dvě jmenované znásilněny „Rudlou“ a jeho příbuzným v civilu. *„[…] Toto se odbývalo ve stejnou dobu na postelích, které jsou postaveny vedle sebe. Oba jmenovaní se nejdříve posadili vedle nás, ohmatávali nás a krátce na to došlo k pohlavnímu styku. Nemohu tvrditi, že by byli jmenovaní použili k překonání našeho odporu násilí. Byly jsme jim povolnými proto, abychom byly ušetřeny případného zlého nakládání […]“*, uvedla v protokolu Helena Jakoubková.[22]

20 Tamtéž, Oznámení velitele sběrného tábora Bochov o incidentu ve středisku Okresní správní komisi Žlutice a Posádkovému velitelství čs. armády Žlutice, 20. 6. 1946, č. j. 246.

21 SOkA Karlovy Vary, f. ONV Karlovy Vary, inv. č. 296, kart. 15, Presidiální spisy, Výpis ze spisů H. Vaníkové uložených u Úřadu národní bezpečnosti v Mariánských Lázních. H. Vaníková se do internačního tábora v Ušovicích dostala na základě obvinění *„ze styků s Němci v době okupace“*.

22 Tamtéž, Protokol o výslechu H. Vaníkové sepsaný pracovníky ministerstva vnitra, 20. 11. 1945.

Na základě výpovědi Herty Vaníkové pověřilo ministerstvo vnitra *„vzhledem k závažnosti obvinění a vyloučení případné námitky zaujatosti“* Ředitelství národní bezpečnosti v Karlových Varech *„[…] přísné a zevrubné vyšetření případu a poměrů v internačním táboře v Ušovicích […] s uvedením, jaká opatření s vyšetřováním byla provedena.“*[23] Následné vyšetřování, které se zaměřilo na všechny v protokolu uvedené osoby, potvrdilo obvinění vznesená nejen Hertou Vaníkovou, ale i dalšími internovanými.[24]

Podstrážmistr Josef Hladký, který v té době vykonával službu u Okresního velitelství SNB v Mariánských Láznich (velitelem internačního střediska přestal být od konce září 1945 na základě rozhodnutí Okresní správní komise v Mariánských Láznich, která vyslovila nespokojenost s jeho prací ve funkci velitele tábora), se při výslechu přiznal, že *„[…] on sám i Kvíčera vězně tloukli a doznal též, že byl přítomen při zlém nakládání s vězněm Antonínem Leyhackerem a že mu též dal více ran. ‚Já sám jsem také některého vězně udeřil. Bylo to ponejvíce při vyšetřování, když obviněný nemluvil pravdu […]. Sám jsem neužíval hrubých nebo nemravných výrazů a nadávek. Někdy mně sice také nějaké hrubší slovo uklouzlo, ne však často.‘“*[25]

Při předchozí domovní prohlídce byly navíc u Hladkého nalezeny oba odcizené prsteny, které dal v táboře internovaným dentistou Spenglerem upravit pro svoji manželku Boženu Hladkou.[26] Zjištěné skutečnosti se staly dostatečně pádným argumentem, aby byl Josef Hladký okamžitě zbaven funkce v bezpečnostním sboru. S výsledkem šetření byl poté telefonicky seznámen konzul JUDr. Novák z ministerstva vnitra, který souhlasil s návrhem, aby případ převzala a dále zkoumala Okresní kriminální úřadovna v Mariánských Láznich.[27] Jak se uvedená kauza vyvíjela dál, nelze

23 Tamtéž, Dopis ministerstva vnitra Ředitelství národní bezpečnosti se žádostí o prošetření případu v internačním středisku v Ušovicích, 22. 11. 1945, č. j. 1622-8/11-45-15-V/4. K dopisu byl přiložen protokol o výslechu Herty Vaníkové, 20. 11. 1945.

24 Tamtéž, Protokol o výslechu Heleny Jakoubkové sepsaný u Úřadu národní bezpečnosti v Mariánských Láznich, 12. 12. 1945; protokol o výslechu Františka Unterstaba a Viléma Seidla z 12. 12. 1945 sepsaný v internačním táboře v Ušovicích.

25 Tamtéž, Protokol o výslechu Josefa Hladkého sepsaný v internačním táboře v Ušovicích, 12. 12. 945.

26 Tamtéž, Zápis o provedené domovní prohlídce u J. Hladkého, 12. 12. 1945. Odcizené prsteny poznala H. Jakoubková. Viz tamtéž, Protokol o výslechu H. Jakoubkové sepsaný v internačním táboře v Ušovicích, 12. 12. 1945.

27 Tamtéž, Oznámení o výsledku šetření prováděné pracovníky Ředitelství národní bezpečnosti v Karlových Varech postoupené Okresní kriminální úřadovně v Mariánských Láznich se žádostí o další šetření, 21. 12. 1945, č. j. 661/45 pres. K oznámení byly přiloženy protokoly o výsleších spolu s oběma zabavenými zlatými prsteny. Dále k tomu tamtéž, Oznámení Ředitelství národní bezpečnosti v Karlových Varech o postupu šetření a dalších opatřeních zaslané ministerstvu vnitra, 3. 1. 1946, č. j. 661/45 pres., ve kterém stálo, že *„[…] po skončení vyšetřování prováděného okresní kriminální úřadovnou v Mariánských Láznich, bude o případu podána*

z dochovaných archivních materiálů zjistit. Pravděpodobně se však vůbec nedostala před soud a skončila jako oba výše popsané výstřelky, tedy vyzněla do ztracena, což do budoucna jistě nevěstilo nic dobrého.

Vztek a rozhořčení, namířené krátce po druhé světové válce proti československým Němcům, měly své hluboké kořeny. Nacistická okupační politika byla jen poslední kapkou. Hněv Čechů a Slováků směřoval v první řadě proti vlastním zrádcům či kolaborantům, válečným zločincům a pak také vůči německým spoluobčanům. V této době se na mnoha místech nerespektovaly závazné právní normy a v důsledku toho docházelo k rozličným (individuálním i kolektivním) aktům násilí. Výše popsané případy trestněprávní povahy patřily k desítkám dalších, které se staly zejména v pohraničí. Nelze je přímo zařadit do kategorie excesů, které se odehrály v Brně, Postoloprtech a Žatci, Lanškrouně, Hranicích, Horních Moštěnicích u Přerova, Ústí nad Labem, Chomutově, Kadani a dalších místech, přesto jejich tragičnost odhaluje smutnou pravdu o skutečnostech, které se bezprostředně po skončení druhé světové války odehrály vůči „státně nespolehlivému obyvatelstvu" nejen ve fázi tzv. divokého odsunu, ale i v jednotlivých typech táborů.

podrobná zpráva." Další archivní materiály vztahující se k případu ale nebyly při archivním výzkumu nalezeny.

K celému případu však existuje ještě jeden dokument, ve kterém pisatel žádá *„[…] o urychlené sdělení, zda vyšetřování u tamní úřadovny vedené* [pisatel má na mysli Okresní kriminální úřadovnu v Mariánských Lázních] *bylo již skončeno a s jakým výsledkem. Současně žádám o sdělení, jaké opatření bylo učiněno proti obviněnému Josefu Hladkému, případně dalším obviněným, jakož i o sdělení, kdy a kterému soudu bylo podáno trestní oznámení proti osobám na shora uvedených trestných činech zúčastněným.*" Viz tamtéž, Žádost Ředitelství národní bezpečnosti v Karlových Varech, 18. 3. 1946, č. j. 248/pres.

Personální spis příslušníka SNB jako pramen k dějinám čs. zahraničního odboje za 2. světové války – Josef Nejtek

Jiří Mikulka

Jak již bylo uvedeno v oddíle Materiály Sborníku Archivu bezpečnostní složek č. 13, lze v personálních spisech příslušníků ministerstva vnitra, které jsou uloženy na pracovišti v Kanicích u Brna, nalézt množství zajímavých informací – například k účasti jednotlivých osob v československém zahraničním odboji v letech 1939–1945. Personální spis evidenční číslo 997/20 přibližuje životní osudy Josefa Nejtka, jenž prožil období druhé světové války v našich vojenských jednotkách ve Francii a Velké Británii. Z tohoto materiálu (pokud není uvedeno jinak) jsou čerpány i veškeré níže uvedené údaje.

Civilní snímek Josefa Nejtka, pravděpodobně z roku 1946. ABS, personální spis, evid. č. 997/20.

Josef Nejtek se narodil 28. června 1920 ve vesnici Tvarožná u Brna. Záhy se však odstěhoval s matkou do Brna a po absolvování měšťanské školy na Mendlově náměstí se vyučil u svého nevlastního otce lakýrníkem. Tímto povoláním se živil až do odchodu za hranice, k němuž došlo po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. V životopisných údajích, jež svěřil papíru na počátku padesátých let 20. století, svou šestiletou anabázi – což je v dobovém kontextu zcela pochopitelné – příliš podrobně nelíčil, nicméně i tak stojí to, co napsal pro služební potřeby, za zaznamenání. V dotazníku pro odbor pro věci kádrové a školské ministerstva národní bezpečnosti z 28. července 1952 sdělil do kolonky týkající se cest do zahraničí:

„Byl jsem v Polsku od července 1939 do září 1939 a v Rumunsku do října 1939 a do července 1940 ve Francii a do 1944 v Anglii a do května 1945 ve Francii a Belgii. 5. května 1945 v Německu. Byl jsem v zahraniční armádě.“ Tato stručná fakta doplnil

7. srpna 1952 ve vlastnoručně psaném životopise, když uvedl, co ho jako devatenáctiletého mladíka ze Starého Brna přimělo k odchodu z okupované vlasti: *„Při jedné zábavě jsem se zúčastnil nějaké rvačky s Němci. Někteří moji kamarádi byli zatčeni. Měl jsem obavu, aby mně též nesebrali, a tak jsem na radu kamarádů přešel hranice do Polska, kde jsem věděl podle radia, že se tam shromažďuje zahraniční armáda. Proto jsem tam též utekl. V Polsku jsem do armády hned vstoupil.“*

V roce 1954 v doplňku životopisu Josef Nejtek zaznamenal, že tehdejší hranice s Polskem přešel „asi“ 15. srpna 1939 u obce Dobrá na Frýdecko-Místecku. Po příchodu na polské území se hlásil v táboře v Malých Bronovicích u Krakova, kde se soustřeďovali budoucí příslušníci čs. zahraniční armády; tam jej také 1. září 1939 zastihlo napadení Polska německými vojsky. V životopise ze srpna 1952 na tyto okamžiky vzpomínal opět neobyčejně stručně: *„Začátek války mě zastihl v Krakově. Museli jsme pak ustupovat. Asi za 14 dní jsme se dostali do Rumunska, kde jsme byli internováni v táboře v Pitesci* [správně Pitesti]. *Odtud jsem uprchl a dostal jsem se do Constance a pak lodí do Bejrutu. V Bejrutě jsme byli zařazeni do transportu, který nás odvezl do Francie.“*

Zde je třeba doplnit, že Josef Nejtek spolu se sto osmdesáti osmi dalšími dobrovolníky vyrazil 3. září 1939 z polských Malých Bronovic, ve skupině vedené kapitánem četnictva Františkem Divokým (1892–1972), na ústup před předpokládaným postupem wehrmachtu směrem na východ. Dostali se až na tehdy polskou Ukrajinu a 19. září 1939 přešli hranice do Rumunska (Polsko tehdy s Rumunskem sousedilo), kde byli 28. září umístěni v internačním táboře v Pitesti. Josef Nejtek se zcela určitě nacházel mezi čtyřiceti muži, kterým se podařilo 8. října 1939 z internace uprchnout. Do tábora naší vznikající zahraniční armády v Agde na jihu Francie dorazili v noci 28. října 1939.[1]

U čs. jednotek byl Josef Nejtek registrován 30. října 1939[2] a další své „armádní“ osudy popsal v životopise ze srpna 1952 – opět velice kuse – takto:

„Ve Francii jsem byl v poddůstojnické škole a pak v kurzu pro radiotelegrafisty. Na frontu jsem se dostal s 2. plukem čs. divize.[3] *Po skončení fronty ve Francii jsme byli evakuováni do Anglie, kde jsme byli znovu vycvičeni. V Anglii jsem byl v mnoha městech*

1 Blíže o osudech skupiny kpt. Františka Divokého v publikaci VÁŇA, Josef – RAIL, Jan*: Českoslovenští letci v polské obranné válce 1939. Zpráva o pochodu a činnosti čs. bronovické vojenské skupiny Polskem a o její další cestě do Francie, sepsaná kapitánem četnictva Františkem Divokým pro Národní výbor československý v Paříži, opis z 3. května 1941*. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2003, s. 74–81. V nedatovaném životopise (pravděpodobně z roku 1950) Josef Nejtek bez bližších podrobností píše, že se mu z internačního tábora podařilo ještě se dvěma nejmenovanými kamarády uprchnout.

2 Srov. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, *Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. světové války*. Dostupné z http://www.vuapraha.cz/soldier/60115607 [k 20. 11. 2015].

3 Srov. také ČAMBALA, Ludvík*: Moje druhá světová válka*. Moravské zemské muzeum, Brno 2008, s. 21, kde se uvádí, že na jaře 1940 byl Josef Nejtek příslušníkem spojovací čety velitelské

a naučil jsem se též dosti anglicky. V r. 1944 jsem odjel z Anglie a byli jsme zasazeni na frontu u Dunkirku [francouzské město Dunkerque u belgických hranic]. *Byl jsem řidič tanku, ale tam jsme byli zasazeni jako pěšáci. Po skončení války jsme byli odesláni domů do Československa. Demobilizovaným jsem byl 22. 12. 1945.*"

V roce 1954 v doplňku životopisu ještě přidal další informace ke svému působení ve Francii a Velké Británii: „*Tam* [ve Francii] *jsem byl zařazen k 9. rotě 1. pěš. pluku. V r. 1940 jsem byl odeslán na frontu. Po pádu Francie jsme byli odveženi do Anglie, tam jsem byl přidělen k V. R.* [velitelské rotě] *2. praporu a pak jako řidič tanku k 2. rotě 2. tank.*[ového] *praporu. V r. 1944 byli* [jsme] *převeženi do Francie na frontu. Do Československa jsme přijeli v květnu 1945. Z vojny jsem byl propuštěn 22. 12. 1945. Dosáhl jsem hodnosti rotný.*"[4]

Josef Nejtek v uniformě pomocného podstrážmistra vězeňské stráže, konec čtyřicátých let 20. století. ABS, personální spis, evid. č. 997/20.

K doplnění údajů uvedených Josefem Nejtkem poslouží i fakt, že v dubnu 1954 informoval por. Ladislav Benetka, náčelník VIII. oddělení 1. zvláštního odboru MV – archivní a studijní ústav, Krajskou správu (KS) MV Brno, že „*[…] v archivu evidence čs. vojenských osob v zahraničí nachází se odvodní lístek se dnem odvodu 30. 10. 1939 v Agde ve Francii, vyplněný na jméno Josef Nejtek nar. 28. 6. 1920 Tvarožná-Brno, příslušný do Boskovic.*" Za zmínku stojí, že por. Benetka dále napsal: „*V archivu Velitelství vojenské zpravodajské služby v zahraničí nachází se Josef Nejtek v seznamech vojenských osob, určených do výcviku parašutistů.*"

Pro úplnost ještě uveďme, že Josef Nejtek obdržel za svoji účast v čs. zahraničním odboji Československou vojenskou pamětní medaili se štítky Francie – Velká Británie (7. března 1944), Československou medaili Za chrabrost před nepřítelem (2. prosince 1944) a Československý válečný kříž 1939 (13. dubna 1946).

roty 2. čs. pěšího pluku. Rodák ze Skalice na Slovensku Ludvík Čambala (1923–2008) byl spolubojovníkem Josefa Nejtka.

4 Josef Nejtek sloužil ve Velké Británii u 2. praporu 1. čs. smíšené brigády, která byla v roce 1943 přeorganizována na Čs. samostatnou obrněnou brigádu a od října 1944 do května 1945 nasazena při obléhání německé posádky obklíčené ve francouzském přístavu Dunkerque. Podle Čambalových vzpomínek byl Josef Nejtek příslušníkem spojovací čety velitelské roty 2. praporu čs. brigády (srov. ČAMBALA, Ludvík: *Moje druhá světová válka*, s. 31, 45 a 107).

Po odchodu z armády však stála před demobilizovaným vojákem Josefem Nejtkem zásadní otázka: co dál? Vrátil se do Brna a krátce prodával se svojí matkou zeleninu na Zelném trhu, 31. července 1946 pak podal žádost o přijetí do tehdejšího Sboru uniformované vězeňské stráže (používaná zkratka SVS) spadajícího pod ministerstvo spravedlnosti.

Už 8. října 1946 byl přijat a následně ustanoven výpomocným dozorcem vězňů ve věznici v Praze na Pankráci. V květnu 1947 jej nadřízení přemístili do věznice Krajského soudu trestního v Brně a za několik měsíců jmenovali čekatelem vězeňské stráže s hodností pomocný podstrážmistr.[5] Po únorovém převratu v roce 1948 vstoupil do Komunistické strany Československa a počátkem roku 1949 ho čekalo převedení do nově konstituovaného Sboru uniformované vězeňské stráže. V červnu téhož roku byl přemístěn opět do Prahy, kde se v říjnu 1949 dočkal jmenování strážmistrem SVS.[6] Jelikož měl stále trvalé bydliště v Brně, požádal o přeložení zpět na Moravu, k čemuž došlo v polovině prosince 1949. V březnu 1951 byl pověřen velením Stanice vězeňské stráže v Blansku, v lednu 1952 jej pak znovu přeřadili do Brna. Na základě § 51 zákona č. 66/1952 Sb. o organizaci soudů ovšem došlo k převedení příslušníků SVS od ministerstva spravedlnosti pod „křídla" ministerstva národní bezpečnosti.[7] Strážmistr SVS Josef Nejtek se tak od 1. října 1952 stal příslušníkem Sboru národní bezpečnosti (SNB); jako strážný působil v Brně a od poloviny roku 1953 v Samostatném pracovním útvaru nápravných zařízení Zbýšov a Oslavany. Při změně hodnostního systému v SNB byl k 1. únoru 1954 jmenován starším seržantem a od března stejného roku zařazen jako strážný do vyšetřovací věznice v Brně.[8] Jeho působení u SNB se však chýlilo ke konci.

Dne 5. října 1954 požádal starší seržant Josef Nejtek prostřednictvím odboru kádrů Krajské správy ministerstva vnitra (KS MV) Brno o propuštění z dosavadní služby. Velitel věznice s Nejtkovým odchodem ze služebního poměru souhlasil a jako jeden z důvodů uvedl i to, že „*[…] soudruzi, kteří s ním slouží, často mu předhazují, že byl v zahraniční armádě na západě a proto nechce déle v SNB setrvati a proto si podává žádost o propuštění.*" Nejmenovaný pracovník odboru kádrů KS MV pak na žádost o propuštění připsal, že propuštění staršího seržanta Nejtka doporučuje.

5 Postavení příslušníků Sboru uniformované vězeňské stráže řešil Dekret prezidenta republiky č. 94/1945 Sb. z 23. 10. 1945 o úpravě některých otázek organizace a služebních a platových poměrů uniformované vězeňské stráže.

6 Zákon o Sboru uniformované vězeňské stráže č. 321/1948 Sb. byl přijat 22. 12. 1948.

7 Srov. JOHN, Roman: *Vězeňská stráž v poválečném Československu*, in Paměť a dějiny, č. 1/2013, s. 70–80. Od 1. 10. 1953, po zániku ministerstva národní bezpečnosti, pak přešlo vězeňství do rezortu ministerstva vnitra.

8 Rozkazem ministra vnitra č. 66 z 24. 12. 1953 se od 1. 1. 1954 rušily u SNB strážmistrovské hodnosti a zavedl se podle sovětského sboru tzv. sbor seržantů (mladší seržant – seržant – starší seržant – staršina). Toto uspořádání platilo až do roku 1960, kdy se seržantské hodnosti zrušily a začalo se používat hodnostní označení praporčické.

Důvodem bylo, že *„[…] jmenovaný byl v západní zahraniční armádě, v době I. ČSR člen mládeže nár.*[odně] *soc.*[ialistické]. *Po osvobození člen strany nár. soc. Jeho činnost v zahraničí lze těžko prověřit.*"

A tak tedy 31. října 1954, na základě kádrového rozkazu náčelníka KS MV Brno č. 50 z 13. října 1954, skončilo působení bývalého rotného čs. zahraniční armády ve službách tří ministerstev, do jejichž rezortu vězeňství postupně spadalo. Co dodat závěrem? Nespolehlivý „západák" se podle vzpomínek svého válečného druha Ludvíka Čambaly vrátil k lakýrnickému řemeslu a zemřel v roce 1975 v Brně.[9]

9 Srov. ČAMBALA, Ludvík: *Moje druhá světová válka*, s. 107.

Dodatek k životopisu služebního psa Breka

Pavla Pitelová

Německý ovčák Brek patřil před rokem 1989 k symbolům využívání psů u Pohraniční stráže (PS). Byl popisován jako vytrvalý, houževnatý, uměl dobře vypracovat a sledovat pachovou stopu ve ztížených podmínkách.[1] V průběhu služby byl třikrát postřelen, po vyléčení zranění se vždy vrátil zpět do služby. Během padesátých let byl mezi pohraničníky známý jako vzor „psích ochránců státních hranic". Jeho mimořádné schopnosti přispěly k zadržení více než šedesáti tzv. narušitelů státní hranice.[2]

Ve svém textu bych chtěla navázat na předchozí literaturu k tomuto tématu, zejména publikace Jiřího Rulce a Pavlíny Formánkové.[3]

O tom, jak se Brek dostal k Pohraniční stráži, mnoho informací nemáme. Jiří Rulc ve svém článku uvádí, že byl získán odkupem od civilního chovatele. Jako datum jeho narození bývá udáván 10. duben 1949. Do chovatelské stanice Pohraniční stráže Strážnice byl zakoupen někdy v průběhu května až července 1949.[4] Ve Strážnici úspěšně absolvoval základní výcvik a zde se také setkal se svým prvním psovodem Jaroslavem Kuchařem.

Brek a jeho psovodi

Jaroslav Kuchař nastoupil k 1. říjnu 1949 základní vojenskou službu. V jejím rámci absolvoval šestiměsíční výcvik u pěšího pluku Děčín, kde působil až do 30. března 1950. Následně, již jako voják z povolání, nastoupil k Pohraniční stráži – k útvaru Březí, patřícímu pod jednotku praporu PS SNB Znojmo, kde byl do 14. ledna 1951. V tomto období byl pro svůj „kladný vztah" doporučen ke psům do tříměsíčního

1 RULC, Jiří: *Služební pes Brek, ikona Pohraniční stráže 50. let minulého století.* In: Almanach příspěvků X. konference policejních historiků, Praha 2016, s. 310.

2 *V zemi Fučíka jen sběř a chamraď utíká. Příběh pohraničního psa Breka*. Dějiny a současnost. Dostupné z: http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/9/v-zemi-fucika-jen-sber-a-chamrad-utika/

3 Tamtéž.

4 RULC, Jiří: *Služební pes Brek, ikona Pohraniční stráže 50. let minulého století,* s. 310.

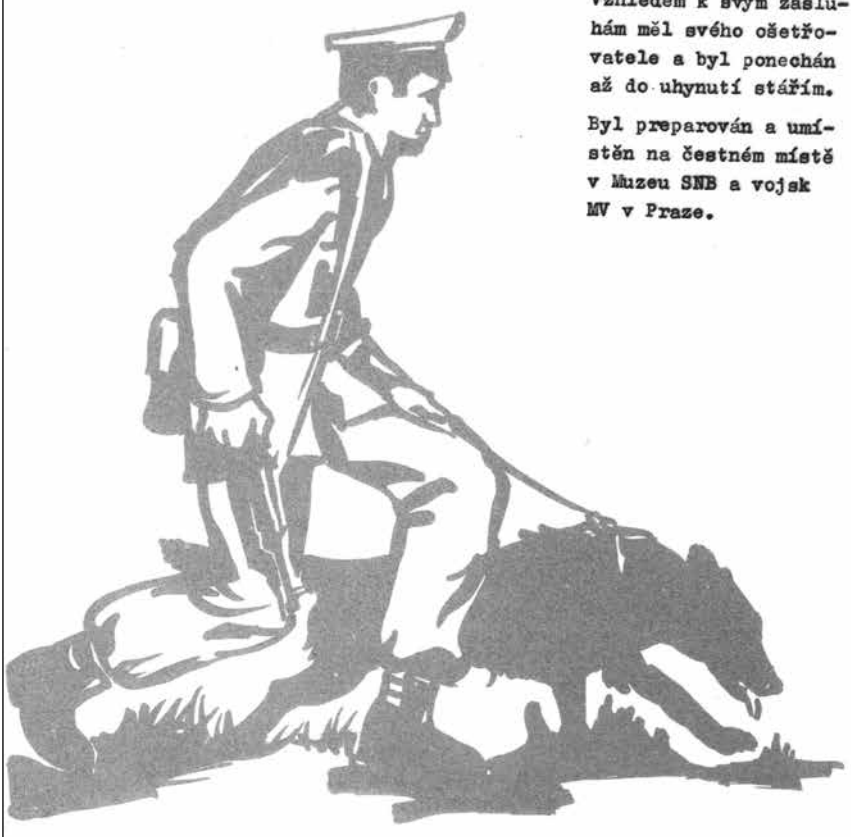
služební pes BREK

Legendární pes BREK se svými neobyčejnými vlastnostmi zapsal do tradic našeho pohraničního svazku ve ZNOJMĚ. Vynikal houževnatostí, nebojácností vůči úderům a střelbě, oddaností k psovodovi, vypracováním stop za ztížených podmínek.

Služební pes BREK byl zařazen u útvaru POŠTORNÁ a BOŘÍ DVŮR. Měl na kontě 54 zadržených narušitelů. Byl třikrát postřelen a vždy po vyléčení šel nebojácně proti střílejícím agentům - narušitelům státní hranice.

Vzhledem k svým zásluhám měl svého ošetřovatele a byl ponechán až do uhynutí stářím.

Byl preparován a umístěn na čestném místě v Muzeu SNB a vojsk MV v Praze.

„Střežíme hranice socialismu"
ABS, přírůstek Brno (bez bližšího označení) – ze života pohraničníků svazku Znojmo.

kurzu psovodů ve Strážnici. Po jeho absolvování byl převelen k Pohraniční stráži 4. znojemské brigády – budoucí jednotce Poštorná.[5] A právě tady se dostáváme k významnému okamžiku Brekova života i k významnému činu jeho prvního psovoda Jaroslava Kuchaře.

Služební pes Brek, 1952.

Šlo o zásah ve spolupráci se Státní bezpečností (StB), který byl komunistickým režimem hodnocen jako kladný. Na základě žádosti StB v Břeclavi došlo 30. dubna 1953 k pokusu o zadržení dvou osob ukrývajících se v zemljance v lese, v katastru Velké Bílovice. K této akci byli přizváni staršina Kuchař se služebním psem Brekem. V rámci zásahu došlo k přestřelce, při níž byl služební pes postřelen. Brek však, i přestože byl zraněn, splnil všechny rozkazy svého psovoda. Zásah dopadl úspěšně, obě osoby byly dopadeny.[6]

Na základě této události byl Jaroslav Kuchař společně se svým psem Brekem vyznamenán a byla mu prezidentem republiky Antonínem Zápotockým udělena medaile Za statečnost v přímém boji s teroristy ve spolupráci se služebním psem. Stalo se tak rozkazem č. 23 ze dne 22. srpna 1953. Současně s tímto vyznamenáním bylo nařízeno že: *„[…] služební pes Brek od pohraniční roty Poštorná 4. znojemské brigády nesmí být utracen, ale musí zemřít přirozenou smrtí a do konce života mu má být věnována příkladná péče.“*[7] Příběh Jaroslava Kuchaře a jeho služebního psa Breka byl ve své době dokonce zbeletrizován jako udatný čin v knize Zdeňka Šarocha Výstřely z hranice v kapitole Přítel Brek.[8]

Psovod Jaroslav Kuchař se svým psem, 1954.

5 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) personální spisy příslušníků ministerstva vnitra, evid. č. 4339/27, Jaroslav Kuchař.

6 ABS, f. 2341, 4. brigáda Pohraniční stráže Znojmo, Vojenská kronika 4. znojemské pohraniční brigády, svazek 1945–1955.

7 RULC, Jiří: *Služební pes Brek, ikona Pohraniční stráže 50. let minulého století,* s. 314.

8 ŠAROCH, Zdeněk: *Výstřely z hranice*. Naše vojsko, Praha 1974, s. 127–149.

Jaroslav Kuchař byl v roce 1954 společně s desetičlennou skupinou kynologů převelen do učiliště pohraničních vojsk SSSR v Alma-Atě, dnešním Kazachstánu. Brek zůstal u pohraniční roty Poštorná 4. znojemské brigády.

Jeho novým psovodem se stal Michal Jurík, voják základní služby. Sloužil společně s Brekem až do ledna 1956.[9] Brek ve službě s Michalem Juríkem opět vynikal. Dne 22. dubna 1955 dopomohl se svým psovodem k zadržení dvou hledaných osob. Na základě tohoto zásahu byla Michalu Juríkovi, tehdy již desátníkovi, udělena prezidentem republiky medaile Za statečnost.[10]

Z archivních pramenů, uložených v Archivu bezpečnostních složek, pracoviště Kanice, se mi podařilo dohledat dalšího Brekova psovoda. Stal se jím dle rozkazu velitele č. 058, 4. znojemské brigády PS, ze dne 29. března 1957 voják základní služby Bohumil Mlčoch.[11]

Další Brekovy psovody uvádí ve svém článku Služební pes Brek, ikona pohraniční stráže 50. let minulého století Jiří Rulc. Autor odkazuje na článek ve 14. čísle časopisu Pohraničník z roku 1984, kde jsou jako další psovodi uvedeni František Kot a Rudolf Schneider.[12] Při svém bádání v rozkazech velitele brigády Pohraniční stráže a ve Vojenské kronice 4. znojemské brigády Pohraniční stráže 1945–1970 se mi bohužel ani jedno z těchto jmen nepodařilo nalézt. Bohumil Mlčoch vykonával službu společně se psem Brekem až do 2. prosince 1958. Při svém bádání jsem však narazila na důležitý detail a to, že psů se jménem Brek se pohybovalo u Pohraniční stráže 4. znojemské brigády několik, každý však měl jiné evidenční číslo. Brek, který sloužil společně s Jaroslavem Kuchařem, Michalem Juríkem a Bohuslavem Mlčochem měl evidenční číslo 326.[13]

Další zmínka o Brekovi se v archivních pramenech objevuje až v roce 1958, opět v rozkazech velitele 4. znojemské brigády. Rozkazem č. 0140 ze dne 2. prosince 1958 byl služební pes Brek pro stáří vyřazen k výcvikovým účelům.[14] Podle údajů z literatury skonal „psí ochranitel státních hranic" ve svých dvanácti letech dne 1. listopadu 1961 v 9:37 hodin[15] ve veterinárním zařízení PS.[16] Přesný zápis data, hodiny a dokonce minuty nebylo samozřejmě běžné, i to naznačuje, jak velkou legendou pro tehdejší dobu německý ovčák Brek byl. Po smrti jej dali vypreparovat a stal se muzejním exponátem.[17]

9 ABS, f. 2341–4. brigáda PS Znojmo; Vojenská kronika 4. znojemské pohraniční brigády, svazek 1945–1955, s. 54–55.

10 Tamtéž, s. 64–65.

11 ABS, f. 2341, kart. 4, rozkazy velitele brigády, roč. 1957.

12 RULC, Jiří: *Služební pes Brek, ikona Pohraniční stráže 50. let minulého století,* s. 323.

13 ABS, f. 2341, kart. 5, rozkazy velitele brigády, roč. 1954.

14 Tamtéž, roč. 1958.

15 *V zemi Fučíka jen sběř a chamraď utíká. Příběh pohraničního psa Breka*, cit. d.

16 RULC, Jiří: *Dějiny služební kynologie. Historický vývoj a vznik četnické a policejní kynologie, jakož i kynologie ostatních ozbrojených sborů na území našeho státu*. CanisTR, Praha 2010.

17 *V zemi Fučíka jen sběř a chamraď utíká. Příběh pohraničního psa Breka*, cit. d.

Brek v muzeu

V roce 1956 při oslavách pátého roku založení Pohraniční stráže, se začalo uvažovat o založení Muzea Pohraniční stráže na pražském Karlově.[18] Muzeum bylo zamýšleno jako specifické centrum vědeckého zkoumání problematiky ochrany státních hranic a jako zařízení sloužící ideově výchovné práci nejen mezi příslušníky vojsk. K slavnostnímu otevření došlo 6. června 1965. V rámci expozice byl umístěn i vypreparovaný německý ovčák Brek, jako symbol ochrany státní hranice.[19]

Po roce 1989 byl Brek z expozice odebrán, nejen pro politické změny, ale i z důvodů jeho fyzické degradace, a umístěn do depozitáře. V roce 2012 byla, již v dnešním Muzeu Policie ČR, pořádána výstava Historie psí služby u nás a jedním z exponátů se stal Brek. Byl restaurován a po více než třiceti letech opět vystaven veřejnosti.[20]

Německý ovčák Brek na výstavě Historie psí služby u nás, 2011–2012.

Foto (3x) Muzeum Policie ČR.

Rozkazy velitele brigády Pohraniční stráže jako pramen pro badatele

V textu je několikrát odkazováno na údaje z rozkazů velitele 4. znojemské pohraniční brigády. Práce s tímto pramenem má (tak jako práce s archivními prameny obecně) své výhody i nevýhody. Probrat se veškerými ročníky, kde by mohla být nějaká zmínka týkající se vyhledávaného tématu, vyžaduje určitou dávku trpělivosti, pozornosti a času.

Rozkazy velitele brigády byly psány strojopisem každý týden. Jednotlivé rozkazy byly opatřeny názvem dané pohraniční brigády, datem, číslem rozkazu a místem,

18 RUTAR, Václav: *Reflexe historického vývoje Pohraniční stráže v expozici Muzea Pohraniční stráže. Praha, 1967–1973*. In: VANĚK, Pavel a kol.: Ochrana státní hranice 1948–1955. Technické muzeum v Brně 2013, s. 130.

19 Dle usnesení politického byra ÚV KSČ z roku 1963 mělo být muzeum pojmenováno jako Muzeum Pohraniční a Vnitřní stráže. Název se několikrát změnil v roce 1966 v souvislosti se zrušením Vnitřní stráže, a to na Muzeum Pohraniční stráže. Roku 1970 byl předložen návrh na změnu názvu na Muzeum SNB a vojsk MV.

20 Muzeum Policie ČR (PČR) seznamuje s historií psí služby. Dostupné z: http://www.praguecityline.cz/kalendar-akci-v-praze/akce/muzeum-policie-cr-seznamuje-s-historii-psi-sluzby [k 25. 5. 2016].

kde byl rozkaz napsán. Text byl psán do třístranného rámce a byl rozdělen na několik tematických částí. Jednalo se o udělování povýšení, pochval, udílení odměn, přidělování služebních psů jednotlivým psovodům, vyřazení služebních psů ze služby, udělení dovolených, a na konci se většinou uvádělo potrestání. Rozkaz byl vždy ukončen podpisem velitele brigády, v případě jeho nepřítomnosti jeho zástupcem. Je přirozené, že záznamy nejsou organizovány tematicky. Není předem jasné, kdy a kde se daná informace vyskytuje. Právě proto je studium tohoto pramene na pozornost náročnější než jiný spisový materiál.

Při práci se mi nepodařilo pokaždé najít informace, které jsem očekávala a které by v daném pramenu pro určité datum či rok měly být. Někdy jsem hledané údaje nalezla zapsány až o několik rozkazů později, někdy vůbec ne. Příkladem může být časová mezera mezi Brekovými psovody Juríkem a Mlčochem, kde údaje zcela chybí. Byli snad v tomto čase Brekovými psovody již zmiňovaní František Kot a Rudolf Schneider? I přes tyto skutečnosti se domnívám, že rozkazy velitele brigády jsou zajímavým a užitečným archivním pramenem, které by badatelé při svém vyhledávání neměli opomenout.

„Napětí v Budapešti trvá“ Hlášení rezidentury Správy rozvědky ministerstva vnitra, 1956–1957 (1. část)

Edice dokumentů

Pavel Žáček

„Charakteristické pro dnešní Budapešť je to, že ulicemi projíždějí sovětské obrněné vozy a tanky, na četných místech ve městě kontrolují sovětští vojáci spolu s maďarskými bezpečnostními orgány projíždějící vozidla, zda nevezou zbraně. […] Přestože sovětští vojáci se v Budapešti chovají nanejvýš disciplinovaně, mají z nich Budapešťané hrozný strach a nenávidí je. Docela veřejně jsou na ulicích rozdávány letáky, které oznamují, že boj proti Rusům dosud neskončil. […] To jsou jen malé útržky z každodenního života v Budapešti, které jen svědčí o tom, že v maďarském hlavním městě nelze dosud vůbec hovořit o nějaké konsolidaci. […] Soudruh Münnich i vysocí důstojníci na sovětském velvyslanectví v Budapešti mně dostatečně jasně naznačili, že se počítá s delším pobytem sovětských vojsk v Maďarsku.“

Ze zprávy dopisovatele ČTK Otakara Svěrčiny[1]

Dne 23. května 1956 předložil možná poněkud překvapivě náčelník 1. oddělení 6. odboru Správy zahraničně-politické rozvědky (I. správa MV) npor. František Pour „Pavlíček“ návrh na vyslání npor. Vladislava Křováčka „Děkana“, dosavadního zástupce náčelníka 2. oddělení 4. odboru, do Maďarské lidové republiky.[2] Oficiálně měl vykonávat funkci III. tajemníka čs. zastupitelského úřadu v Budapešti, fakticky však plnit úkoly zpravodajské „obrany“ velvyslanectví a čs. občanů žijících v Maďarsku.

1 Na průvodní dopis hlášení z 15. 11. 1956 (čj. A-001072/21-56), v jehož příloze byla přiložena kopie *„zprávy dopisovatele ČTK v Budapešti soudruha Svěrčiny“* (a zároveň agenta I. správy MV „Otmara“); zástupce náčelníka I. správy MV mjr. Bohumír Motejlek (Molnár) „Drábek“ poznamenal: *„Tuto zprávu s. ministrovi neposílejte. Dostává je přímo.“* Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 42.

2 K rozvědným a kontrarozvědným úkolům I. správy MV srov. ŽÁČEK, Pavel: *Menší sestra I. Vznik a vývoj První správy ministerstva vnitra 1953–1959. Edice dokumentů*. Prius, Brno 2004, s. 44–49.

S ohledem na jeho značné zkušenosti se předpokládalo, že uložené úkoly splní: „*Pro zájem služby je schopen obětovat své vlastní zájmy.*" Návrh schválil náčelník I. správy MV plk. Jaroslav Miller a odsouhlasil i ministr vnitra Rudolf Barák.[3]

Studijní příprava npor. Křováčka „Děkana" začala až 24. září 1956, kdy si měl v rámci svých návštěv centrály dvakrát týdně opakovat příslušné pasáže směrnic o agenturně-operativní práci, instrukce o zavedení agenturní evidence a rozkazu o operativní evidenci osob a objektů rozpracovávaných I. správou MV. V průběhu října měl být seznámen se statutem příslušníka MV v lidově demokratických státech a následně absolvovat přednášky o úkolech čs. rozvědky na úseku ochrany zastupitelských úřadů před pronikáním cizích rozvědek, o navazování styků, o osobní komunikaci s agenty i neosobním způsobu spojení. Specifickým tématem byla činnost amerických a britských špionážních služeben proti ČSR či seznámení se s informacemi o čs. krajanském hnutí v západních státech a jeho „zneužívání" emigrací. Na přelomu října a listopadu 1956 se měl zaměřit na studium materiálů k zaměstnancům čs. zastupitelského úřadu a obchodní mise v Maďarsku.[4]

Mezitím 6. října 1956 plk. Miller předložil Barákovi návrh dopisu (s datací 16. října) pro ministra vnitra MLR o vyslání npor. Křováčka „Děkana" do Budapešti.[5] Genpor. Lázsló Piros měl být informován, že se MV rozhodlo pod krytím III. tajemníka čs. velvyslanectví vysadit do Budapešti svého příslušníka Vladislava Děkana. Plnění jeho úkolů pochopitelně vyžadovalo těsnou spolupráci s pracovníky maďarského ministerstva vnitra. „*Nemáte-li námitek proti navázání této spolupráce, budou dány soudruhu D ě k a n o v i tyto úkoly:*

1/ Zabraňovat agentům kapitalistických rozvědek v pronikání mezi československé státní občany vysílané na území Maďarské lid. dem. republiky.

2/ Provádět opatření s cílem zabezpečení tajných dokumentů čs. zastupitelského úřadu před zneužitím agenty kapitalistických rozvědek.

3/ Zabránit případnému nedůstojnému chování československých občanů vysílaných na území lid. dem. republiky Maďarské, které by mohlo poškodit dobré vztahy mezi ČSR a Maďarskem."[6]

Barák žádal o zkontaktování npor. Křováčka-„Děkana" ze strany příslušného pracovníka maďarského ministerstva vnitra, počínaje 5. prosincem 1956, kdy měl nový

3 ABS, f. I. S-3, reg. č. 38498/000, Návrh na vyslání npor. Křováčka Vladislava na zastupitelský úřad v Budapešti, 23. 5. 1956. Srov. BUKOVSZKY, László: *Internacionálna pomoc ŠtB počas maďarskej revolúcie v roku 1956 a po jej porážke.* In: Protikomunistická povstání ve Východním bloku. Příspěvky z konference k 60. výročí maďarské revoluce a boje za svobodu v roce 1956. Praha 2016; Týž: *A csehszlovák politikai rendőrség bábáskodása az 1956-os forradalom kapcsán.* In: SIMON, Attila – BUKOVSZKY, László: Az 1956-os forradalom és Csehszlovákia. Budapest 2016, s. 48–51.

4 ABS, f. I. S-3, reg. č. 38498/000, Pracovní plán přípravy s. Nezvala, 20. 9. 1956.

5 Tamtéž, Věc: npor. Děkan Vladislav, orgán MV – vyslání na čs. ZÚ do Budapešti, 6. 10. 1956.

6 Tamtéž, Návrh dopisu pro ministra vnitra Maďarské lid. dem. republiky soudruha Pirose Lázsló.

rezident dorazit do Budapešti. S ohledem na vypuknutí protikomunistického povstání v Maďarsku však bylo odeslání dopisu 24. října 1956 pozastaveno.[7]

Npor. Křováček „Děkan" zjevně odjel do Budapešti ještě v posledních dnech října 1956.[8] „*Přestože se připravoval na jiné úkoly a vzhledem k tehdejší nutnosti okamžitého vyslání nemohl být na tuto práci nijak předem připraven, dovedl na místě tyto objektivní nedostatky poměrně rychle odstranit. Přes mimořádně obtížné podmínky, začal svou práci v zahraničí iniciativně a obětavě.*" Uložené úkoly jako politicky vyspělý příslušníků I. správy MV plnil zodpovědně; pozdější hodnocení poukazovala zejména na jeho obětavost a nebojácnost.[9]

Až koncem listopadu 1956 potvrdila centrála, že s rezidenturou – dočasně posílenou minimálně o npor. Bohuslava Fremra „Průška"[10] – zahajuje pravidelný kurýrní styk. Rezident svá hlášení nadále balil do novinového papíru, vkládal spolu s konsignací do obálky, prošil a po zapečetění přelepoval nylonovou páskou. Takto zajištěnou obálku, označenou výrazným „R", dával do druhé obálky, opět zalepené páskou, kterou na přední straně označil „k rukám s. BOLIVIJCE". Třetí obálku opatřil běžně používaným číslem jednacím zastupitelského úřadu, za lomítkem doplněnou značkou A-015-56, doprostřed napsal jako adresáta Ministerstvo zahraničních věcí Praha a doplnil stupeň utajení „TAJNÉ". Tento vnější obal zalepil a opatřil pečetí zastupitelského úřadu. Obě strany si odeslání pošty oznamovaly šifrovým spojením.[11] Dne 12. prosince 1956 rezident navíc v Komárně převzal 10.000 forintů na operativní výdaje a osobní auto značky Škoda Tudor.[12]

O rok později měla být rezidentura v Budapešti předána do řízení kontrarozvědné II. správy MV, což se však nerealizovalo.[13] Kpt. Křováček (Děkan) „Nezval" byl ze svého postu odvolán až koncem září 1958.[14] V dubnu 1959 se materiál rezidentury Budapešť – svazek č. 0535 „Maďarsko" a pět podsvazků – dostal do operativního archivu I. správy MV.[15] O jedenáct let později byl svazek s ohledem na politickou závažnost maďarských událostí pouze vytříděn a ponechán i nadále v archivu.[16]

7 Tamtéž, Rukopisná poznámka o informaci pplk. Jana Příhody „Pražského" (nar. 1921); 1. 1. 1955 – 31. 5. 1966 zástupce náčelníka I. správy MV.

8 Považuji za nesprávné tvrzení, zformulované navíc o více než půl roku později, že byl na rezidenturu vyslán až počátkem listopadu 1956. Tamtéž, Návrh na povýšení do hodnosti kapitána, 15. 5. 1957.

9 Tamtéž, reg. č. 38498/000. Návrh na povýšení do hodnosti kapitána, 15. 5. 1957.

10 Srov. ŽÁČEK, Pavel: *Vzestupy a pády Bohumíra Molnára. Kariéra generála Státní bezpečnosti*. In: ČELOVSKÝ, Bořivoj (ed.): Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB. Nakl. Tilia, Šenov u Ostravy 2005, s. 98.

11 ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/012. Pro s. Nezvala, 29. 11. 1956.

12 Tamtéž, Schůzka se s. Nezvalem 12. 12. 1956, 14. 12. 1956.

13 Tamtéž, Návrh na předání residentury v Budapešti, 18. 12. 1957.

14 Tamtéž, reg. č. 80353/000, Zařazení s. Nezvala do I. zálohy.

15 Tamtéž, Dožádání o vydání svazku, 20. 4. 1959.

16 Tamtéž, AS 4769-80353, vyhodnocení, 15. 5. 1970.

Edice dokumentů (1. a 2. část) je sestavena z 69 resp. 108 hlášení zpracovaných v rozmezí od 29. října 1956 do 15. března 1957, naprosto ojedinělého obsahu, a tvoří uzavřený celek od první fáze povstání až do předpokládané dalšího vzedmutí protikomunistického odporu. Obsahově je zaměřena na popis událostí v Budapešti, zejména vypuknutí revoluce a vedení bojů proti sovětské armádě, a v dalších vybraných místech Maďarska, dále na obsahově velice důležitou komunikaci se stranickým a bezpečnostním aparátem, získávání informací politického i státobezpečnostního charakteru, omezeně též na spolupráci s aparátem hlavního sovětského poradce.

Při transkripci editovaných písemností bylo přihlédnuto ke specifickým okolnostem jejich vzniku; drobné překlepy, vynechání interpunkce či pravopisné chyby byly opraveny dle platného jazykového úzu. Řazení dokumentů je chronologické, regest každého z nich obsahuje časový údaj o vypravení svodky z centrály I. správy MV[17] sekretariátu ministra vnitra (až na úvodní tři dokumenty bez průvodního dopisu). Poznámkový aparát odkazuje již na některé publikované prameny, případně zpřesňuje funkční zařazení vybraných příslušníků čs. i maďarského stranického a bezpečnostního aparátu.

Dokument 1
1956, 29. října, Praha. Situační zpráva čs. rezidentury z Budapešti

Začátek a průběh povstání:

Povstání proti lid[ově] dem[okratickému] režimu započalo nevinnou studentskou demonstrací, která byla připravována na náměstí u sochy Stalina.

Demonstrace byla původně min[isterstvem] vnitra zakázána. Když však bylo vidět, že bezpečnost nebude schopna zákaz prosadit, byla demonstrace povolena. Při demonstraci[,] na které bylo zúčastněno 250.000 lidí, podařilo se provokačním živlům rozběsnit dav natolik, že se demonstranti rozhodli svrhnout sochu Stalina. Nejdříve uvázali lana na Stalinovu sochu a pomocí těžkých nákladních vozů chtěli sochu svrhnout. Když se jim to nepodařilo[,] opatřili [si] autogen a tímto uřezali u sochy nohy. Po svržení sochy dlouho do této mlátili klacky.

Demonstranti potom pochodovali směrem k ministerstvu národní obrany a před budovu parlamentu. Proti demonstrantům ostře zasáhla státní bezpečnost, neměla však tolik síly, aby situaci zvládla, proto musely zasáhnout sovětské jednotky. Maďarská armáda neměla v Budapešti žádné tanky[,] a proti demonstrantům jinak již se nedalo vystoupit, protože již zač[a]li střílet a demolovat ministerstvo národní obrany. Po velkém krveprolití na náměstí u Parlamentu, kde padlo asi 600 demonstrantů, začalo se střílet po celé Budapešti.

17 V patnácti případech jde pouze o výpis z hlášení, určené pro vnitřní potřebu I. správy MV, přičemž se jeho úplná podoba s největší pravděpodobností nezachovala. Zpravidla pokud jsou na průvodním dopisu hlášení konkrétní časové údaje, kdy došlo do centrály I. správy MV, jde o zprávu zaslanou šifrovkou, jinak šlo o písemné hlášení dopravené kurýrní cestou (letecky).

Při počátečních bojích byl strašný zmatek, jelikož nevěděl nikdo[,] kdo s kým bojuje. Podle názoru maďarských důstojníků měli povstalci lepší organizovanost a byli dříve zformovaní než vládní jednotky. Ministr národní obrany musel dávat několikráte výzvu rozhlasem, kde se mají příslušníci armády soustředit, aby mohli zahájit organizovaný boj proti povstalcům. Počáteční úspěchy povstalců vyplývaly z toho, že se na jejich stranu přidaly některé pluky armády i s těžkými zbraněmi. Povstalcům se také podařilo zmocnit továrny na zbraně, kde ukořistili nejnovější zbraně, které armáda měla obdržet až v příštím roce. Některé jednotky[,] přestože nebojovaly proti vládě[,] předaly zbraně povstalcům. Dále se hned z počátku podařilo povstalcům zmocnit se velkého muničního skladiště, které bylo nedostatečně střeženo.

Povstalcům se podařilo osvobodit přes dva tisíce vězňů, kteří byli ozbrojeni a s mládeží 14–16 let ve skupinkách bojovali na vlastní pěst. Tyto skupinky střílely z úkrytu po všem. Časté jsou případy, že jim lidé hodně pomáhají s jídlem i úkrytem. Tyto skupinky také dezorientovaly maďarské vládní jednotky a sovětské jednotky v jejich boji proti povstalcům. U jednotlivců jsou případy úplného fanatismu a zblbnutí.

U min[isterstva] nár[odní] obrany, které je obklopeno tanky, se staly případy, že student skočil na tank a nechal se prostřílet s vlajkou v ruce. Ve druhém případě studentka skočila na tank, zapálila noviny a snažila se je strčit do tanku. Takovýchto případů je velmi mnoho. Jeden maďarský důstojník to charakterizoval tím, že to nazval „národní pomateností".

Způsob boje povstalců nasvědčuje tomu, že povstání bylo dlouhou dobu připravováno. Povstalci měli mnoho zbraní z poslední války, mají mezi sebou radiové spojení a většina se jich rekrutuje z řad mládeže vedené reakčními důstojníky.

Nepřipravenost armády charakterizuje to, že když demonstranti táhli na min. nár. obrany a začali demolovat ministerstvo, byl hlavní vchod chráněn jen 6 důstojníky.

Zmatek do situace byl vnášen také tím, že rozkazy vydávané min. národní obrany a vnitra si navzájem odporovaly.

Dále se maďarská vláda dopustila několika projevů slabosti s různými výzvami, prohlášeními a ústupky vůči demonstrantům, které charakterizují stálé prodlužování lhůty ke složení zbraní a amnestování osob i po překročení této lhůty. Příklad: Povstalec mohl před stanovenou lhůtou zastřelit na ulici kohokoliv[,] a když potom odhodil zbraň, mohl bez jakéhokoliv zjištění odejít.

Situace k 29. 10. 1956 v Budapešti:

Povstalci mají obsazené jedny kasárna, kde mají dostatek zásob. Dvě náměstí, dvě kina a zříceninu hradu. Mimo toho jsou skupinky, které střílí z domů a neustále mění svoje stanoviště. Ostatní část města je obsazena sov[ětskou] a maď[arskou] armádou. Při této situaci je ještě mnoho jednotlivců, kteří střílí zákeřně v noci.

Mezi obyvatelstvem je mnoho zbraní. Zákaz shlukování a vycházení z domů se nedodržuje přes trvající stanné právo. Počet mrtvých se nedá zatím odhadnout, ale jde do tisíců. Podle slov voj[enských] lékařů raněných je přes 7 tisíc.[18]

Mezi obyvatelstvem je vyhrocena nenávist proti orgánům maď. státní bezp[ečnosti], která předčí nenávist vůči sov. vojákům. Byla to však jediná ozbrojená složka, která od počátku nemilosrdně bojovala proti povstalcům. Ve včerejším prohlášení Imre Nagyho[19], bylo prohlášeno, že státní bezp. se rozpouští a bude vytvořena „jednotná policie".[20] Veřejná bezpečnost byla z velké části k bojům pasivní a měnila svoje označení podle situace.

Vůči vládě byly vzneseny různé požadavky od různých veřejných organizací a institucí[,] před kterými vláda neustále ustupuje. V posledním usnesení vlády je rozhodnutí, že dělníci, kteří se nezúčastnili bojů[,] dostanou svůj průměrný plat i za dobu[,] kdy se nepracovalo. Ti, kteří bojovali se zbraní v roce (bez ohledu na které straně), dostanou plat dvojnásobný. V dalších oficiálních prohlášeních vlády není již povstání nazýváno kontrarevolucí, ale bojem za demokratizaci. Povstalecká mládež je přirovnávána k mládeži revoluční z r. 1848. Pouze v některých případech se mluví o svedené mládeži. Situace se dále vyhrocuje natolik, že na příklad zaměstnanci železnic stávkují proto, že nesouhlasí s osobou, která je ve funkci ministra dopravy. (Dnes přišla zpráva, že se dobrovolně vzdal funkce.)

V současné době se v Budapešti dosud bojuje a těžko lze odhadnout[,] kdy bude obnoven pořádek a normální poměry. Vzhledem k tomu, že nebylo při bojích na všech místech použito těžkých zbraní, nejsou způsobené škody na budovách v tak velké míře. Demolován byl hotel Astoria, Národní muzeum a několik činžovních domů. Z větší části jsou rozbitá okna na domech, potrhané trolejové vedení, rozbité osvětlení a vytrhaná dlažba v ulicích.

Dnešního dne přitáhlo do Budapešti několik automobilů povstalců z venkova, kteří obsadili část města v okolí Východního nádraží.[21] Mají obsazeny křižovatky, provádějí kontroly automobilů a jsou časté přestřelky mezi nimi a vládními oddíly. Obyvatelstvo je touto situací tak zmateno[,] že sami hovoří, že nevědí[,] co se vlastně děje, že tomu prostě nerozumí. Povstalci na ulicích agitují mezi obyvatelstvem a nabízejí zbraně, že jich mají dost. Po včerejším prohlášení Nagyho o likvidaci Stb se mezi povstalci hovoří, že již mají jen dva nepřátele, tj. Stb a sov. armádu.

Po celou dobu bojů nepřestalo fungovat elektrické světlo, ani telefon. Že se nerabuje[,] dosvědčuje to, že po městě jsou místy rozbité výkl[adní] skříně a zboží, které

18 Srov. *Zpráva o situaci v Maďarsku*. In: Rudé právo, č. 303, 30. 10. 1956, s. 3.

19 Imre Nagy, vl. jm. Grotz (1896–1958), maďarský komunistický politik, 4. 11. 1953 – 18. 4. 1955 a 24. 10. 1956 – 4. 11. 1956 předseda Rady ministrů MLR.

20 Srov. BÉKÉS, Csaba – RAINER, János M. – GERMUSKA, Pál: *Maďarská revoluce 1956*. In: Soudobé dějiny, 1996, č. 4, s. 460–461; ALEKSEJEV, Valentin: *Vengrija 56. Proryv celi*. Nezavisimaja gazeta, Moskva 1996, s. 160.

21 Keleti pályaudvar se nachází ve východní části Budapešti na Barossově náměstí (Baross tér).

je normálně vystavené[,] jest netknuté. Na domech jsou vyvěšovány maďarské státní vlajky bez bývalého státního znaku a smuteční prapory.

[…][22]

ABS, f. Historický fond, arch. č. H-669-1. Situační zpráva o Budapešti. Strojopis, originál, 4 s.

Dokument 2

1956, 30. října, Praha. Situační zpráva čs. rezidentury z Budapešti

V nočních hodinách projížděly městem velké transporty sovětské armády od západu a zůstaly stát na východním okraji města. Střelba byla ojedinělá. V městě jsou dvě ohniska, kde se bojuje. Začínají jezdit automobily i bez označení.

Ve 12 hod. jsme se vrátili z parlamentu a z ÚV MSP.[23] Mluvili jsme tam s některými orgány Stb a viděli jsme i plk. Jamricha[24], ale neměli jsme s ním možnost mluvit, protože doprovázel nějakého funkcionáře.

Podle řeči orgánů nikdo neví, jak se to dále bude vyvíjet. Národ žádá odsun sovětské armády, ale strana a vláda se bojí tohoto odsunu. Říkají, že by se požadavky stupňovaly do nemožnosti, [a] že by to potom neudrželi.

Orgánové Stb nemají přehled o situaci v bezpečnosti, jelikož žijí již od úterý na svých stanovištích, ani nevědí[,] co je s jejich rodinami. Domů nemohou, protože na ně lidé, kteří je znají, pořádají honbu jak na divokou zvěř. Zatím zůstávají ve službě, ale lidé žádají jejich okamžité propuštění.

Z náměstků ministra vnitra je ve službě, pokud máme zjištěno, jen Gábri[25], který byl nedávno na Opyši uzavírat smlouvu a Pöce [Pőcze] Tibor, který má [pod sebou] VB. O ostatních jsme se ještě nedověděli. Ministr Piroš [Piros][26] se měl postřílet s ministrem národní obrany Batou[27], kterého měl osobně zastřelit (toto ještě prověříme).

Reakce, která ovlivňuje davy lidí, dává požadavek, aby byl vzat do vlády Nagy Ferenc[28], krajně reakčního [zaměření], bývalý politický funkcionář, který se nachází v USA. S tímto se dnes zabývá ÚV a vláda. V 11 hod. se objevily zase nové bandy,

22 Další část hlášení je zřejmě ustřižena.

23 Komunistická strana Maďarska (Magyar Kommunista Párt) se 12. 6. 1948 sloučila se Maďarskou sociálně demokratickou stranou (Magyarországi Szociáldemokrata Párt) do jednotné Maďarské strany pracujících (Magyar Dolgozók Pártja).

24 Plk. Mihály Jamrich, náčelník správy ochrany MV MLR.

25 Mihály Gábri, náměstek ministra vnitra 16. 12. 1955 – 7. 12. 1956. Tibor Pőcze (1919–2003), maďarský komunistický politik, srpen 1954 – 15. 2. 1957 náměstek ministra vnitra.

26 Genpor. László Piros (1917–2006), maďarský komunistický politik, 6. 6. 1954–27. 10. 1956 ministr vnitra.

27 István Bata (1910–1982), maďarský komunistický politik, 4. 7. 1953–26. 10. 1956 ministr obrany.

28 Nagy Ferenc (1903–1979), 4. 3. 1946–31. 5. 1947 předseda vlády Maďarské republiky.

které řádí asi 100 m od našeho velvyslanectví.[29] Nyní jdeme organizovat odjezd dětí a žen do Prahy. Pokud bude možno, zašlete žádoucí potraviny na velvyslanectví. Zde se dostane jen chléb.

ABS, f. Historický fond, arch. č. H-669-1. Situace k 30. 10. 1956 v Budapešti. Strojopis, originál, 1 s.

Dokument 3
1956, 1. listopadu, Praha. Situační zpráva čs. rezidentury z Budapešti z 30.–31. října 1956

Dne 30. 10. 1956

Při procházení městem je zřejmé, že do Budapešti přišly nové síly povstalců. Tito opět drží hlavní křižovatky a provádějí kontrolu všech motorových vozidel.[30] Odzbrojují každého příslušníka armády nebo veřejné bezpečnosti. Byli jsme svědky odzbrojení celé jednotky asi 20 příslušníků veřejné bezpečnosti. Žádná ozbrojená složka, kromě býv[alé] Stb neklade odpor při odzbrojování.

Povstalecké bandy podnikly v odpoledních hodinách ozbrojený útok na městský sekretariát strany, který po dobytí vyplenily a všechnu komunisty tam se nacházející bestiálním způsobem povraždily. Tyto bandy povstalců mají širokou podporu veřejnosti a nikdo proti nim nevystupuje.

Dále pokračuje pronásledování příslušníků Stb a dá se očekávat, že bude podniknut pogrom na členy strany.

V důsledku toho množí se žádosti o azyl na čsl. velvyslanectví. Po hlavních třídách Budapešti jsou vyvěšeny různé letáky, vzájemně si odporující ve svých požadavcích, které dává kdejaká továrna a organizace. Na těchto letácích je shodné pouze to, že žádají všichni okamžitý odchod všech sovětských jednotek z Maďarska. Obyvatelé na ulicích veřejně nadávají a spílají Nagymu do lhářů a podvodníků[,] a obviňují jej také z toho, že je odpovědný za to, že bylo vyhlášeno stanné právo ve městě a že byly povolány sovětské jednotky na pomoc. Množství novin a různých plátků nově se utvářejících organizací vychází v Budapešti tolik, že se nedají vůbec počítat.

Dnešního dne byla uskutečněna porada Nagyho s vedením povstalců, která podle zpráv probíhala ve vzájemném přátelském porozumění. Podle zpráv, které jsme získali při rozhovoru s povstalci[,] má přijet do Budapešti na pomoc povstalcům asi 400 frekventantů s obrněnými vozy z okolí Budapešti. Jedná se o frekventanty voj[enské] akademie.

29 Československé velvyslanectví sídlilo v budově na Stefánia utca č. 22–24. Srov. HAĽKO, Jozef: *Československé veľvyslanectvo v Budapešti v kontexte maďarskej revolúcie roku 1956*. In: Historický časopis, roč. 63, 2015, č. 2, s. 313–332.

30 Srov. Dokument č. 1.

Dále se rozhodlo velitelství protiletecké obrany, že poskytne rovněž pomoc povstaleckým bandám, jestli neodejdou sovětské jednotky z města.

31. 10. 1956

Povstalecké bandy splynuly s národní gardou a armádními jednotkami a vytvořila se „Jednotná národní garda", která bojuje již jen proti Stb. Byli jsme svědky lynčování příslušníka Stb na Leninově třídě.[31] Dále v reformistickém kostele se ukrývala skupina [a]si 15 příslušníků Stb, na kterou podnikli povstalci doslova hon. Tito příslušníci bojovali do posledního muže, jelikož povstalci tyto příslušníky nezajímají, ale věšejí. Viděli jsme demolovat Sovětskou knihu a dům Maďarsko-Sovětského přátelství. Knihy tam nalezené vyházeli povstalci na ulici na jednu hromadu a vše spálili. Poté odtáhli k Památníku sovětské armády na Náměstí svobody. Na památník uvázali lana a památník strhli.

Před Parlamentem v odpoledních hodinách byla velká demonstrace, na které demonstranti žádali za předsedu vlády kardinála Mindszentiho.[32]

Aparát ÚV MSP je rozpuštěn a budova je obsazena vojskem. Rovněž tak v budově býv. ministerstva vnitra je ubytováno vojsko.

Náměstkové min. vnitra jsou mimo Pöceho [Pőcze] zbaveni funkcí, rovněž tak náměstkové min. národní obrany, včetně náčelníka gen. štábu.

Orgánové Stb dne 30. 10. 1956 zničili písemný materiál a kartotéky[,] pokud jim to čas dovolil. Technické prostředky[,] které měla Stb k disposici[,] zničili ručními granáty. Pro větší počet příslušníků byla připravena výměna služebních průkazů Stb za průkazy veřejné bezpečnosti. K tomuto však nemohlo dojít[,] jelikož se pro velkou střelbu k tomu nedostali. V současné době jsou orgánové operativních správ[33] roztroušení[,] a pokud nebyli chyceni[,] ukrývá se každý na vlastní pěst. V téže situaci jsou i orgánové od Ochrany.

Szabad Nép[34] již nevychází a tiskárnu má obsazenou vedoucí povstalců Dudáš [Dudás][35], který tam vydává svoje noviny. Podle zpráv, které jsme získali[,] má být býv. tajemník Gere [Gerő][36] v SSSR neb v Jugoslávii. O ostatních funkcionářích min.

31 Srov.: *Jak řádila kontrarevoluce v Maďarsku. Z maďarské „Bílé knihy"*. In: Rudé právo, č. 349, 15. 12. 1956, s. 3.

32 Kardinál József Mindszenty (1892–1975), arcibiskup ostřihomský a kníže primas Maďarska, 1944–1945 a 1949–1956 vězněn, 30. 10. 1956 propuštěn, 4. 11. 1956 udělen politický azyl na velvyslanectví USA v Budapešti, 1971 opustil MLR.

33 K přehledu operativních útvarů ministerstva vnitra srov. UNGVÁRY, Krisztián – TABAJDI, Gábor: *Węgry.* In: PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz: Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989. IPN, Warszawa 2010, s. 526.

34 Szabad Nép, ústřední tiskový orgán komunistické strany.

35 József Dudás (1912–1957), maďarský politik, 1951–1954 politický vězeň Securitate v Rumunsku, v říjnu až listopadu 1956 velitel povstalecké skupiny v Budapešti, vydával noviny Magyar Függetlenség (Maďarská nezávislost), 21. 11. 1956 zatčen, 14. 1. odsouzen k trestu smrti a 19. 1. 1957 popraven.

36 Ernő Gerő (1898–1980), maďarský komunistický politik, 4. 7. 1953–6. 6. 1954 ministr vnitra, 18. 7. 1956 – 25. 10. 1956 generální tajemník MSDS.

vnitra se nám nepodařilo získat zprávy. Není potvrzeno, že by byl náměstek Dekán [Dékán][37] uvězněn.

Spojení se těžko navazuje, jelikož byty příslušníků jsou střeženy samotným obyvatelstvem.

V současné době existuje ještě ve městě chaos. Vládnoucí silou jsou povstalecké bandy. Ze situace je zřejmé, že ani Nagy ani Kadár [Kádár][38] se dlouho ve vládě neudrží. Požadavky jsou takové, aby vláda byla vytvořena z kontrarevolučních reakčních živlů. Život ve městě se pomalu dostává do normálních kolejí až na dopravu, která ještě stále nefunguje ani na železnicích ani u městských dopravních podniků.

~~Prosíme o stanovisko[,] jak se zachovat k orgánům Stb, kteří jsou v nebezpečí života a žádají o pomoc. Zda by bylo možno dopravit je do ČSR. V této věci budem[e] volat dnes tj. 1. 10. [11.] 1956 ve 22.00 hod. a prosíme o odpověď~~ ano nebo ne.[39]

ABS, f. Historický fond, arch. č. H-669-2. Strojopis, originál, 3 s.

Dokument 4a
1956, 2. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-00991/21-56

[…][40]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu našich pracovníků z Budapešti, podle které žádají příslušníci maďarské bezpečnosti o azyl v ČSR. Dal jsem již radiem příkaz, aby maďarským soudruhům bylo sděleno, že ČSR jim azyl poskytne, avšak na hranice si musí nalézt cestu sami.

Prosím Vás, soudruhu ministře o dodatečné schválení tohoto příkazu, který jsem již vydal.

Příloha: 1 list[41]

Náčelník I. správy MV plk. Miller […][42]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/013, č. l. 2. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

37 Genmjr. István Dékán, náměstek ministra vnitra MLR.

38 János Kádár (1912–1989), maďarský komunistický politik, 5. 8. 1948 – 23. 6. 1950 ministr vnitra, 25. 10. 1956 – 22. 5. 1988 generální tajemník MSDS, 4. 11. 1956 – 28. 1. 1958 předseda Rady ministrů MLR.

39 Přeškrtáno tužkou.

40 Záhlaví hlášení nadepsáno „I. správa min. vnitra", adresováno: „Ministr vnitra, s. Rudolf Barák, P r a h a"; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" ministrova poznámka: „*Na zast. úřadě v Budapešti asyl nedávat, ať každý se do ČSR dostane sám. B.*" Srov. Dokument č. 3.

41 Srov. Dokument č. 4b.

42 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

Dokument 4b
1956, 2. listopadu, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-00991/21-56

Pronásledování příslušníků Stb v Maďarsku pokračuje. Dnešního dne se počalo rabovat v bytech některých bývalých funkcionářů min. vnitra a strany. Jsou násilně obsazovány byty po sovětských občanech. Z min. vnitra funguje jen hlavní správa veřejné bezpečnosti, která spolupracuje s revolučním výborem. PIROS, GERÖ [GERŐ] a HEGEDÖŠ [HEGEDŰS][43] uprchli do Sovětského svazu.[44] BARTOŠ [BARTOS][45] buďto mrtev, nebo je za hranicemi. Ostatní náměstkové jsou nezvěstní. Státní bezpečnost neexistuje. Písemný materiál státní bezpečnost je z větší části zničen. Technika státní bezpečnosti je zničena ručními granáty. Pro velkou střelbu se nestačilo příslušníkům státní bezpečnosti vyměnit služební průkazy za průkazy VB.[46] PECE [PŐCZE] a MINICH [MÜNNICH][47] jsou ve funkcích, jejich pozice je však velmi vratká. Příslušníci státní bezpečnosti a spolehliví vyšší náčelníci VB žádají o přechod do ČSR. Večer dne 1. 11. 1956 se konala rozmluva NAGYHO s velvyslancem SSSR. Velvyslanci SSSR bylo sděleno: Maďarsko je neutrálním státem, vypovídá Varšavskou smlouvu[48], žádá čtyři velmoci o ochranu neutrality a o projednání otázky Maďarska v OSN. NAGY dále žádá okamžitý odchod sovětských vojsk a protestoval proti přísunu dalších sovětských jednotek na maďarské území. Imre HORVATH [HORVÁTH][49] byl zbaven funkce ministra zahraničních věcí a tuto funkci převzal Imre NAGY. Nejvlivnější organizací ve státě je Svaz spisovatelů a revoluční výbor studenstva. Sovětská vojska obsadila v ranních hodinách civilní letiště ve Ferihed. Strana je rozpuštěna a prázdná budova ÚV MSP obsazena vojskem. Szabad Nép nevychází, tiskárna je obsazena povstalci, kde vydává noviny vedoucí povstalců DUDAŠ [DUDÁS].[50] DUDAŠ je býv. student, který byl po dobu 5 let uvězněn a při amnestii propuštěn. Doprava nadále stojí a v továrnách se

43 András Hegedűs (1922–1999), maďarský komunistický politik, 18. 4. 1955 – 24. 10. 1956 předseda Rady ministrů MLR.

44 Srov. SAMOCHVALOV, N. F. (ed.): *Vengerskije sobytija 1956 goda glazami KGB i MVD SSSR. Sbornik dokumentov*. Objediněnnaja redakcia MVD Rossiji, Moskva 2009, s. 178–181.

45 Plk. Antal Bartos (1922–?), maďarský komunistický politik, 3. 2. 1954 – prosinec 1956, 14. 2. 1957 – 12. 10. 1961 náměstek ministra vnitra MLR.

46 Srov. Dokument č. 3.

47 Ferenc Münnich (1886–1967), maďarský komunistický politik, 27. 10. 1956 – 3. 11. 1956 ministr vnitra, 28. 1. 1958 – 13. 9. 1961 předseda Rada ministrů MLR.

48 Vojenský pakt uzavřený 14. 5. 1955 ve Varšavě mezi Albánskou lidovou republikou, Bulharskou lidovou republikou, Československou republikou, Maďarskou lidovou republikou, Německou demokratickou republikou, Polskou lidovou republikou, Rumunskou socialistickou republikou a Svazem Sovětských socialistických republik.

49 Imre Horváth (1901–1958), maďarský komunistický politik, 30. 7. 1956 – 2. 11. 1956 ministr zahraniční věcí.

50 József Dudás vydával noviny Magyar Függetlenség (Maďarská nezávislost).

nepracuje. Záminka – vojska SSSR v Maďarsku. V této chvíli zde byli dva příslušníci Stb z I. správy[51] a žádají o azyl.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/013, č. l. 3. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 5
1956, 2. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-00993/21-56

[…][52]

Vážený soudruhu ministře!

Soudruzi z Budapešti nám zaslali tuto zprávu:

Budapešť obklíčena sovětskou armádou. Bylo obsazeno letiště. Dostali jsme zprávu od uprchlých příslušníků veřejné bezpečnosti, že sovětská armáda překročila maďarské hranice a postupuje na Budapešť. Sovětské velvyslanectví urychleně evakuuje své příslušníky. Ve městě je klid, vláda vyzývá lid, aby nastoupil do práce.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][53]

[…][54]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 7. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 6
1956, 2. listopadu, Praha. Příloha č. 1 hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-01000/21-56

[…][55]

V Budapešti tvoří chodci fronty u potravinářských obchodů, kde čekají na chléb a mastné výrobky. Všeobecná stávka ještě stále trvá, a přestože byl lid vyzván

51 Od 14. 7. 1953 byla maďarská rozvědka II. odborem (II. Osztály – BM I/II) I. hlavní správy (I. Főcsoportfőnökség) a 1. října 1955 se změnila na II. hlavní odbor (II. Főosztály – BM I/II); počátkem roku 1957 získala status II. hlavní správy (II. Főcsoportfőnökség).
LARECKI, Jan – PAWLIKOWIC, Leszek – PIOTROWSKI, Paweł: *Aparaty centralne służb wywiadu cywilnego Układu Warszawskiego jako wyspecjalizowane struktury państwa 1944–1991*. Wydawnictwo KORAW, Warszawa 2015, s. 125.

52 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi".

53 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

54 Ve spodní části hlášení je strojopisně doplněna poznámka: „*Zpráva byla rovněž zaslána s. náměstku Klímovi.*" Plk. Karel Klíma (1908–1982), 1. 5. 1954 – 30. 9. 1961 náměstek ministra vnitra ČSR.

55 V záhlaví je rukou poznamenáno: „*1. 11.*" a „*II. odbor*".

třikrát rozhlasem, aby každý nastoupil do práce, že jinak jsou ohroženy výsledky revoluce, nikdo do práce nenastoupil. Důvod: Různé požadavky stávkujících organizací a zbytky sovětských jednotek. V osmém okrese města u městského divadla se stále rypadlem prohlubuje do země otvor, který má vést na tajnou chodbu krytu, který byl vybudován nyní po II. světové válce. Důvod je ten, že podle zpráv, která mají povstalci, se v tomto krytu zdržuje větší počet příslušníků Stb, které chtějí dostat. Z tohoto důvodu je již čtvrtý den tento prostor uzavřen a střežen povstalci a vojáky. Majetek Maďarské strany pracujících z různých sekretariátů je rozebrán nově se utvářející sociální demokracií. Jsou již ustaveny následující politické strany: Maďarská křesťanská strana a Křesťanská fronta, která sdružuje všechny křesťanské a politické skupiny a strany. Maďarská socialistická a dělnická strana K á d á r a a Imre N a g y h o, Maďarská sociálně demokratická strana, Maďarská strana revoluční mládeže – D u d a š o v i [Dudásovi] povstalci. Dále P ö t o f i h o [Petőfiho][56] strana – bývalá rolnická strana, Maďarská malorolnická strana, která má být nejsilnější stranou ve vládě. Komunistická strana je organizačně úplně rozbita.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 6. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 7a
1956, 4. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001003/21-56

[…][57]

Vážený soudruhu ministře!

V příloze Vám předkládám zprávy od našeho pracovníka z Budapešti.

Příloha: 2 listy[58]

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 10. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

56 Míněn Sándor Petőfi (1823–1849), maďarský lyrický básník, představitel revolučního romantismu.

57 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“ ; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“ rukopisná poznámka: „*II. odbor*“; kopii průvodního dopisu parafoval ministr.

58 Srov. Dokument č. 7b, 7c a 7d.

Dokument 7b
1956, 4. listopadu, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001003/21-56

[…][59]

Mimo sovětských jednotek, které dlely v Maďarsku na základě [rozhodnutí] Varšavské smlouvy, přešlo na území Maďarska nových osm divizí. Do prostoru Miškolc dvě divize, do prostoru Kečkemen [Kecskemét] jedna divize, do prostoru obklíčené Budapešti dvě divize, do prostoru Györ [Győr] dva pluky, do prostoru Kakošvár [Kaposvár] dva pluky, ostatní jednotky uzavírají rakousko-maďarskou hranici a jsou obsazena některá nádraží na území Maďarska. Kolem Budapešti je jedna linie maďarských vojsk, vnější okruh tvoří sovětská vojska. Maďarské jednotky dostaly rozkaz nevycházet ze svých objektů a mají zakázáno vyvolávat se sovětskými vojsky konflikty.

Byla získána zpráva od bývalého vedoucího mezinárodního oddělení na ÚV Maďarské strany práce. Povstání prý bylo organizováno z centra strany a vedoucím organizátorem byl bývalý ministr zemědělství do roku 1948 D o n á t [Donáth][60], který až do dubna 1956 byl ve vězení, kdy byl rehabilitován. Vedoucí funkcionáři strany nenechali včas zničit tajný materiál ÚV MSP a zveřejněním tohoto materiálu může být strana na mnoho let zdiskreditována. Dnešního dne již částečně funguje doprava ve městě a doprava na železnicích začíná se pozvolna rozjíždět. Ve městě jsou velké fronty na potraviny. Při rozhovorech s různými občany vyslovují všichni stejný názor, že doly, továrny a velkostatky nevrátí do rukou kapitalistů.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 17. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 7c
1956, 4. listopadu, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001003/21-56

[…][61]

[Dne] 3. 11. 1956 byla jmenována v Maďarsku nová vláda bez A p r o [Apró][62] a M ü n n i c h a .[63] M ü n n i c h měl údajně odejet do ČSR. 3. 11. 1956 ve 20.00 hod. se

59 V záhlaví je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“ ministrova poznámka: *„Četl“.*

60 Ferenc Donáth (1913–1986), maďarský komunistický politik, 1951–1954 vězněn, 30. 10. 1956–4. 11. 1956, člen prozatímního výkonného výboru MSDS.

61 V záhlaví je razítkem vyznačený stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

62 Antal Apró (1913–1994), maďarský komunistický politik, 1953–1961 náměstek předsedy Rady ministrů MLR, 1954 člen politbyra MSDS, 1956–1957 předseda Vlastenecké lidové fronty, 1956 předseda Svazu maďarsko-sovětského přátelství, 1971–1984 předseda Národního shromáždění.

63 Srov. *Velké vítězství maďarského lidu*. In: Rudé právo, č. 309, 5. 11. 1956, s. 1.

měla konat schůzka vrchního velení vojsk SSSR a Maďarska. Sovětské velení odejelo prý na schůzku s tím, že vojska Sovětského svazu z Maďarska neodejedou.

Přísun dalších jednotek vojsk z SSSR pokračuje. Sekretariáty strany jsou prázdné. Strana na ilegalitu nebyla připravena a nikdo ji neorganizuje. Staří členové strany nejsou do nové „Dělnické strany" přijímáni. Dělá se soupis osob, které byly v SSSR na školení. Existuje i takový názor, že kdyby vojska SSSR odešla, přišel by pravý teror proti členům strany. Po městě jsou vyvěšovány karikatury sovětských vojáků s hanlivými nápisy. Armáda je ve svém celku prosáklá protisovětskou nenávistí. Antisovětskou náladou jsou prosáklí i nynější funkcionáři, bývalí komunisté, kteří jsou ve vládě.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 18. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 7d
1956, 4. listopadu, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001003/21-56

[…][64]

Zástupce sovětského velvyslanectví v Maďarsku se dostavil dnes na náš ZÚ v Budapešti, a prohlásil, že není vyloučeno, že v nejbližší době opustí celý ZÚ SSSR Maďarsko a žádá proto ČSR velvyslanectví, aby zajistilo zájmy SSSR v Maďarsku.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 18. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 7e
1956, 4. listopadu, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001003/21-56

[…][65]

Dne 4. 11. 1956 ve 4.14 hod. začala silná dělostřelecká a kulometná palba z východního okraje města. Vojska SSSR začala obsazovat Budapešť. V 5.15 hod. promluvil krátce do rozhlasu Imre N a g y, že vláda je na místě a že sovětská vojska napadla Budapešť, aby ohrozila demokratické vymoženosti.[66] V 5.30 hod. je vidět, že se rozpoutal pravidelný boj.[67]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 14. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

64 V záhlaví je razítkem vyznačený stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

65 V záhlaví je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" poznámka: „*II.* [odbor]".

66 Srov. ALEKSEJEV, Valentin: *Vengrija 5*6, s. 187.

67 K sovětské intervenci srov. např. GYÖRKEI, Jenő – HORVÁTH, Miklós: *Soviet military intervention in Hungary*, *1956*. Central European University Press, Budapest 1999; GRANVILLE, Johana: *In the line of fire: The Soviet crackdown on Hungary, 1956–1957*. Taylor & Francis Group. In: Journal of Communist Studies and Transition Politics, 1997, č. 2, s. 67–107.

Dokument 8
1956, 4. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001004/21-56

[…][68]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu z Budapešti, kterou jsme dostali dnes v 10.50 hod.:

Po celém okolí v Budapešti pálí dělostřelectvo a kulomety. Palba však není v bezprostřední blízkosti Budapešti. Situace je nadále nejasná. Situace u nás je zatím dobrá. Maďarský rozhlas mlčí již 1 a ¾ hodiny. V budapešťských ulicích se pohybují neozbrojení maďarští vojáci a sem tam projede ozbrojené vozidlo. Nad městem jsou časté přelety tryskových letadel. Zdá se, že povstalecké bandy byly touto situací překvapeny.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][69]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 9. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 9a
1956, 4. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001006/21-56

[…][70]

Vážený soudruhu ministře!

Ve 12.55 hod. jsme obdrželi z Budapešti tuto zprávu:

Ve středu města je úporný boj. Zdá se, že pravidelná armáda složila zbraně a boj je veden pouze povstaleckými bandami. Povstalci vyzývají obyvatelstvo k boji a rozdávají zbraně. V místech bojů střílí povstalci po všem i po civilním obyvatelstvu a Červenému kříži. Na střechách domů jsou povstalci připraveni s lahvemi hořlavin proti tankům. Boje se přiblížily na 1 km od ZÚ. N a g y h o vláda padla. Provolání není žádné. Mezi obyvatelstvem je mnoho zbraní.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][71]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 8. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

68 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“ parafa ministra.

69 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*“.

70 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“ parafa ministra.

71 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*“.

Dokument 9b
1956, 4. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001006/21-56

[…][72]

Vážený soudruhu ministře!

Z Budapešti jsme obdrželi v 18.30 hod. tuto zprávu:

Podle situace nebude dnes asi boj skončen. Boje pokračují s nezmenšenou urputností a sovětská vojska mají velké části města neobsazeny. Tam mají povstalci možnost pohybu a budování obrany. Ze sovětské strany je používáno převážně v boji těžkých zbraní.

Náčelník I. správy MV plk. Miller […][73]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 15. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 10
1956, 4. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001007/21-56

[…][74]

Vážený soudruhu ministře!

V 19.30 hod. obdrželi jsme od našich soudruhů z Budapešti následující zprávu:

Sovětská armáda zlikvidovala některá ohniska odporu a obsadila strategické body jako: SZABAD NÉP, kde měl štáb D u d a š [Dudás], rozhlas, parlament, kde byla N a g y h o vláda, kasárna, nádraží atd. Pouliční boje trvají s nezmenšenou prudkostí. Povstalci v neobsazených částech města rozvážejí zbraně a opevňují se. Veliký odpor kladou v Budě, kde místy mají děla.

Náčelník I. správy MV plk. Miller […][75]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 20. Strojopis, 1 s., mikrofiš.

---

72 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“ parafa ministra.

73 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*“.

74 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“ parafa ministra.

75 Vlastnoruční podpis: „*v. z. pplk. Hecht*“. Mjr./pplk. Oldřich Štech „Hecht“ (nar. 1920), 25. 10. 1951 – 1. 3. 1958 zástupce náčelníka SZPR, resp. I. správy MV.

Dokument 11
1956, 5. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001010/21-56

[…][76]

Vážený soudruhu ministře!

Dnešního dne v 10.20 hod. jsme obdrželi z Budapešti tuto zprávu:

Situaci v Budapešti ovládá sovětská armáda. Včera ve 22.00 hod. bylo slyšet opět silnou střelbu ve směru Buda. Zde jsou pevněji uchyceny povstalecké jednotky, které kladou odpor. Sovětská armáda postupuje ohleduplně, avšak energicky.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][77]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 21. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 12
1956, 14. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001062/21-56[78]

[…][79]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu, kterou zaslal soudruh D r á b e k[80] včerejšího dne z Budapešti:

Na spojení mezi námi a budoucí státní bezpečností v Maďarsku byl z maďarské strany určen pplk. M a r o v [Móró][81], který bude ve styku se soudruhem N e z v a l e m[82]. Maďarská státní bezpečnost bude budována s menším aparátem než dříve a dobře zakonspirována. Soudruzi prosí, aby s nimi byl z naší strany udržován styk. Budou potřebovat pomoc zejména morální, technickou a operativní. Svoje potřeby budou

76 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" parafa ministra.

77 Vlastnoruční podpis: „*v. z. pplk. Pražský*".

78 Hlášení vypravil již předchozího večera v zastoupení náčelníka I. správy MV „*kpt. Karhan*"[?]; ministr je v záhlaví parafoval. Srov. ABS f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 24.

79 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" parafa ministra a poznámka: „*Četl*".

80 Kpt./pplk. Bohumír Motejlek (Molnár) „Drábek" (nar. 1924), 1. 10. 1955 – 22. 11. 1961 zástupce náčelníka I. správy MV.

81 Pplk. István Móró (1921–?), maďarský komunistický politik, 10. 11. 1956 – 3. 5. 1957 náčelník rozvědky MV MLR.

82 Kpt. Ladislav Křováček (Děkan) „Nezval" (nar. 1924), říjen/listopad 1956–30. 9. 1958 rezident I. správy MV v Budapešti.

konkretizovat a zašlou nám po N e z v a l o v i . Všichni náměstkové nás upozornili, že začínají prakticky z ničeho. Zachránilo se asi 80 % příslušníků. Z velké části budou nasazeni jako důstojníci do vnitřního vojska. Situace je stále vážná. Mezi lidmi je nepředstavitelné množství zbraní, které se zakopávají a jinak ukrývají. Mimo malých skupin po 20–30 lidech existují dvě velké skupiny, které se stahují k našim hranicím, jedna vedena bývalým řidičem N a g y h o , asi 1000 lidí, druhá vedena náčelníkem štábu generálem K i r a l y m [83], asi 1500 osob. Skupiny se stahují do pohoří Buk k naší hranici.

Železničáři dále stávkují a mají tyto požadavky:

1/ N a g y h o do vlády,

2/ odchod sovětských jednotek,

3/ zvýšení mezd.

K i r a l y o v a skupina je vojensky organizována. Skupina šoféra N a g y h o se zabývá spíše drancováním a terorizováním obyvatelstva. Dle maďarských soudruhů se dá očekávat, že budou odhazovat zbraně a přebíhat k nám jako uprchlíci. V Budapešti je poměrně klid. Poslední boje byly v Čepelu[84], kde povstalci sestřelili sovětské letadlo Červeného kříže s raněnými.

Soudruh pplk. K r á l k a[85] byl v Bratislavě námi o pochodu obou povstaleckých skupin informován.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][86]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 40–41. Strojopis, mikrofiš, 2 s.

Dokument 13
1956, 14. listopadu, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001068/21-56

[…][87]

~~Vážený soudruhu ministře!~~[88]

~~Zasílám Vám zprávu, kterou jsme získali dnešního z Budapešti:~~[89]

83 Genmjr. Béla Kálmán Király (1912–2009), velitel Národních gard a vojenský velitel Budapešti.

84 Správně Csepel, dále již opraveno.

85 Pplk. Michal Králka (nar. 1919), 16. 4. 1955 – 26. 4. 1959 pravděpodobně zástupce náčelníka VI. správy MV; před nástupem roční kontrarozvědné školy v SSSR (1. 4. 1954) náčelník Krajské správy MV Bratislava.

86 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

87 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v záhlaví je rukopisná poznámka: „*1. odd.*", pod ní: „*VIII/001975*"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

88 Škrtnuto rukou a nadepsáno: „*DZM č. 825. Posláno všem členům politbyra [ÚV KSČ] a s. Davidovi, 13x pro dom. Vyřízeno 20. 11. 56, Vančurová*". Václav David (1910–1996), čs. komunistický politik, 1953–1968 ministr zahraničních věcí.

89 Škrtnuto a nadepsáno: „*Názory státního ministra Marcsanima na situaci v Maďarsku. /Všeobecná situace/*".

~~Včera v odpoledních hodinách~~[90] jednal zástupce našeho[91] velvyslanectví se státním ministrem M a r c s a n i m [Marosánem][92], který mu sdělil: v šesti velkých závodech v Budapešti se projevují jednotlivci, udávající tón v těchto závodech v kontrarevolučním směru. Vláda učiní rozhodná opatření k jejich likvidaci zajištěním odmítnutí mzdy a přídělu potravin. Několik závodů požaduje na vládě rozhodnější opatření a postup při řešení stavu v zemi. Po celé zemi se rozšířila silná vlna nacionalismu. Je proto nutné učinit vše, aby nepřešla v šovinismus. Dále se ozvaly hlasy zaměřené k územním požadavkům Maďarska jako na Sedmihradsko, Zakarpatskou Ukrajinu apod. Tyto názory je třeba likvidovat a proti nim bojovat.

Ke spisovatelům a novinářům se vyjádřil skepticky[,] a sice v tom smyslu, že nyní zase změnili zbraně za pera a že bude nutné několik kříklounů zajistit. M a r c s a n i [Marosán] nechal zajistit 30 tiskáren ze 34 Sověty, aby tyto nemohly být používány k nežádoucí propagandě letáky a novinami kontrarevoluce. N a g y, D o s o n e z y [Losonczy][93], D o r a t h [Donáth] se nachází na jugoslávském zastupitelském úřadě v Budapešti. M a r c s a n i [Marosán] prohlásil, že N a g y měl tuto situaci s azylem připravenu u Jugoslávců již před tím, než prohlašoval, že Rusové vstupují do Budapešti[,] a vláda že je na místě, což nebyla pravda. M a r c s a n i [Marosán] prohlásil, že N a g y je nečestný člověk a že s ním nikdy společně ve vládě neseděl. Jednání N a g y h o plně odsoudil. V zemi jsou silné protisovětské tendence. Se souběžně probíhajícím nacionalismem v myšlení. Situace se však proti uplynulým dvěma dnům v Maďarsku zlepšila.

Vlastní zpráva ke stavu v Budapešti:

Dne 13. 11. 1956 odpoledne se konaly v Budapešti podle neprověřených zpráv tiché demonstrace. V odpoledních hodinách byly v městě vylepovány letáky, vyzývající k obnovení boje s termínem dnešní noci. V letáku byla dále výzva ke svržení K á d á r o v y vlády a požadavek nástupu N a g y h o. Na letácích byla podepsána maďarská ozbrojená revoluční mládež. Ve městě jsou rozšiřovány podněcující zprávy, způsobující neklid. Bez ohledu na opatření, která byla učiněna, pokračuje rabování. Na dnešek byl vypálen obchodní dům, do kterého byly navezeny zásoby. Stávka dosud trvá. Bylo slyšet střelbu z prostoru Nová Pešť. Do města je soustřeďována sovětská pěchota.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][94]

ABS, f. I. S-8, reg. č. *80353/000,* č. l. *38–39. Strojopis, mikrofiš, 2 s.*

90 Škrtnuto a nadepsáno: *„Dne 13. listopadu 1956“.*

91 Škrtnuto a nadepsáno: „čs.“

92 György Marosán (1908–1992), maďarský komunistický politik, od 21. 7. 1956 člen politbyra ÚV MSDS, od 30. 7. 1956 náměstek předsedy Rady ministrů MLR, státní ministr dělnicko-rolnické vlády, později zástupce J. Kádára.

93 Géza Losonczy (1917–1957), 27. 10. 1956 – 3. 11. 1956 ministr tisku a propagandy.

94 Vlastnoruční podpis: *„plk. Miller“.*

Dokument 14
1956, 4. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001206/21-56

[…][95]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu o situaci v Maďarsku dne 3. 12. [19]56, kterou nám zaslal náš kádrový příslušník:

Stávka nebyla dosud zahájena. Podle informace nám. min. vnitra BARTOŠE [BARTOSE] připravují kontrarevoluční živly na 6. 12. [19]56 ozbrojený útok. Pravděpodobně k němu nedojde, neboť Sověti se zvláštní skupinou, složenou z orgánů maď. Stb provádí realizace[96] v Budapešti. Úsilí o obnovení kontrarevolučních ozbrojených útoků se již nesetkává s úspěchem. Podle prohlášení sovětských důstojníků trvá v Budapešti zákeřná střelba z malorážných pušek a denně je několik Sovětů těžce raněno a usmrceno.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][97]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 47. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 15
1956, 7. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001222/21-56

[…][98]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu o situaci v Maďarsku dne 5. a 6. 12. [19]56, kterou zaslal náš kádrový příslušník.

Ve středu 5. 12. [19]56 odpoledne se konala na Náměstí hrdinů a později před budovou parlamentu demonstrace žen za účasti asi 5.000 osob.

K rozehnání demonstrace byly nasazeny sovětské jednotky a maďarští vojáci. Použily též tanky[,] před nimiž postupovali sovětští vojáci s nasazenými bodáky. Střelba výhradně do vzduchu. Jeden osobní vůz rozmačkán tankem.

Po rozehnání demonstrace se část demonstrantů soustředila před budovu amerického velvyslanectví. Byly skandovány prosby o pomoc.

95 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

96 Rozuměj: zatýkání.

97 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*“.

98 Záhlaví hlášení nadepsáno: „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

Deník strany je kupován. Na několika místech byl hned vedle prodavače pálen. Není to však hromadný zjev. Na ulicích se objevily letáky a předpokládá se pokračování demonstrací v příštích dnech. V noci byl v Budapešti celkem klid.

Kádrový pracovník navštívil také město Győr. V tamních závodech chodí do práce asi 80 % zaměstnanců. Produkce slabá, nedostatek uhlí a proudu. Rovněž doprava nedostačující. Podle informací, které získal v městské radě, většina zemědělských družstev se rozpadla. Celkově je tam však stav mírnější než v Budapešti. Městská rada je složena z bezpartijních a 3 komunistů, kteří se však k členství ve straně nehlásí.

Ve čtvrtek 6. 12. [19]56 ve 14.00 hod. se konalo na náměstí K. Marxe v Budapešti shromáždění funkcionářů strany. Shromáždění byla rušena výtržnostmi různých živlů, opilci a provokatéry. Shromáždění bylo zakončeno hymnou a v klidu se rozešlo.

Po ukončení se náměstí začalo zaplňovat provokatéry a opilci. K nim se připojili zvědavci sympatizující s jejich výkřiky. Pokus asi deseti maďarských policistů a důstojníků maďarské armády, dav rozehnat, se nezdařil a museli odejít.

Jeden maďarský důstojník byl vyhnán čtyřmi kontrarevolucionáři na střechu nádraží haly, kde mu násilím odebrali samopal. Byl potom tlučen prknem a pažbou samopalu. Z davu se ozývaly výkřiky, aby byl shozen dolů. Tomu chtěl zabránit jeden železničář, byl však odražen a hrozil mu lynč. Jedině příchod dalších maďarských důstojníků a palba z okolních domů rozehnala dav a zamezila oběšení maďarského důstojníka.

Po městě vznikly potom menší přestřelky.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 48–49. Strojopis, mikrofiš, 2 s.

Dokument 16
1956, 8. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001231/21-56

[…][99]

Vážený soudruhu ministře!

Dnes jsme obdrželi zprávu kádrového příslušníka z Budapešti, v níž popisuje celkovou situaci v Maďarsku podle stavu z dnešní noci:

V pátek se konaly v Budapešti demonstrace žen, které byly podporovány lůzou. Kontrarevoluční skupiny měly připraveny kulomety a chtěly střelbou vyvolat paniku v davech. Tento pokus byl v zárodku potlačen jedním sovětským pancéřovým vozem. Přesto však došlo ke střelbě, při níž bylo poraněno střelbou kontrarevolucionářů několik osob.

99 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

Celkově však strana svým čtvrtletním vystoupením si zlepšila pozici. Na této skutečnosti vylíčené incidenty nic nezměnily.

Vedení strany vypracoval rezoluci, která bude v sobotu a v neděli přednesena na aktivech komunistů v Győru, Miškolci, Pécsi, Kecskemétu a Csengradu [Csongrádu]. Tyto aktivy budou pravděpodobně veřejné a zúčastní se jich členové vedení z Budapeště. Připravená rezoluce má tento stručný obsah:

Staré vedení strany v čele s R a k o s i m [Rákosim][100] zavádělo cizí metody práce a ani po XX. sjezdu KSSS nedovedlo aplikovat jeho usnesení.[101] Skupina kolem Imre N a g y h o a L o s o n c i h o [Losonczyho] vystupovala s přehnanou kritikou a docházelo k rozporům ve vedení strany. V této době zesílila činnost horthyovských organizací a podzemí, která byla řízena ze západu. Události po 23. říjnu jsou v rezoluci charakterizovány jako kontrarevoluce, které se však zúčastnili poctiví dezorientovaní občané. Imre N a g y pomáhal kontrarevoluci.

Strana zůstává na platformě marx-leninismu, avšak ostře se distancuje od minulosti, zejména od činnosti R á k o s i h o a G e r ő h o. Strana má nyní před sebou řadu úkolů: Je nutno dokončit rozbití kontrarevoluce. Strana provede celonárodní přesvědčovací akci a soustředí se na obnovu výroby. Jednání s ÚV KSSS bude vedeno v duchu sovětské rezoluce z 30. října t.r.[102] Další úkoly: očištění dělnických rad od živlů, které do nich nepatří, vybudování dělnických milic a ozbrojených sil. Hospodářská politika bude založena na plánovaném hospodárném budování průmyslu s přihlédnutím ke zvláštním podmínkám Maďarska. Důsledně bude dodržována demokratizace všeho života. V závěru rezoluce je obsažena výzva k inteligenci.

Situace v Budapešti se zlepšuje. Hlavní klady: při obnově pořádku a zásazích proti podvratným živlům působí orgány maďarské policie a armády. Obyvatelstvo hodně diskutuje, dochází ovšem k rozporům v názorech. Jeví se počátky organizované činnosti strany.

Hospodářská situace je naproti tomu nadále velmi tíživá. Nízká produktivita práce, odčerpávání mzdových fondů a investice na obnovu způsobují, že celkové ztráty maďarského hospodářství nadále rostou. K dnešnímu dni dosahují asi 10 miliard. Odhaduje se však, že do úplné konsolidace poměrů vzrostou přibližně na 25 miliard. Při tom z důvodů celkové mezinárodní situace a s ohledem na mezinárodní postavení Maďarska a celého socialistického tábora, není možno připustit, aby došlo k inflaci.

Hlavními překážkami rozvoje výroby je nedostatek uhlí a elektrické energie. To způsobuje, že větší část zaměstnanců, třebaže chodí do práce, nemůže produkovat,

100 Mátyás Rákosi (1892–1971), 1945–1948 generální tajemník KSM a 1948–1956 MSDS, 1952–1953 předseda Rady ministrů MLR.

101 Srov. BÉKÉS, Csaba – RAINER, János M. – GERMUSKA, Pál: *Maďarská revoluce 1956*, s. 455–470.

102 Tamtéž, s. 464.

a lehce se pak dostává pod vliv kontrarevolučních živlů, které takto mohou v podnicích působit.

V uhelných dolech pracovalo dříve asi 70.000 horníků. 40.000 stálých pracovníků a 30.000 vojáků a trestanců. Ti ovšem nyní odpadli a rovněž ze stálých pracovníků pracuje jen část. Ostatní nepracují buď ze strachu před terorizováním, nebo jsou ovlivněni.

Celkový počet se odhaduje asi na 110.000 osob. Je mezi nimi hodně inteligence, techniků a vědců. V rámci konsolidace poměrů v Budapešti provádí civilní obranu orgány bezpečnosti, zatýkání spodiny jako hlavních činitelů v kontrarevolučních akcích.

Na našem vyslanectví byl uspořádán koktejl s novináři. Značná část účastníků byla reakční. Mezi jinými se koktejlu zúčastnil člen předsednictva maďarské novinářské organisace K o r o l o v s k ý [Korolovszky][103], který byl údajně jedním ze členů vedení kontrarevoluce v Maďarsku.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 50–52. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 17
1956, 10. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001235/21-56

[…][104]

Vážený soudruhu ministře!

Dnešního dne jsme dostali od našich soudruhů v Budapešti zprávu, že dne 9. 12. 1956 byla zatčena v Budapešti tzv. dělnická rada, která působila svým vlivem na celé území Maďarska. Podle zpráv, které byly získány, měla být zatčena ve chvíli, kdy prováděla přípravy k vyhlášení nové generální stávky a k novému odporu. V Budapešti je vyhlášeno stanné právo. V noci na dnešní den byl v Budapešti klid. Dnes ráno byla doprava normální. Mezi obyvatelstvem není dosud znát reakci na zásah proti dělnické radě. Mezi lidmi ve městě se hovoří, že stávka má být od dnešního dne od 24.00 hod. Sovětské jednotky ve městě mají zesílené hlídky, a hlídkují společně s maďarskou policí a vojskem. V závodech se pracuje, jiné zprávy ze závodů nejsou.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

[…][105]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 54. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

103 Lajos Korolovszky (1915–1977), člen předsednictva Svazu maďarských novinářů.

104 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

105 Vlevo pod hlášením je parafa: „*Ol*[iva]“. Npor. Petr Ondráček „Oliva“ (nar. 1925), od 1. 11. 1956 náčelník 1. oddělení II. odbor I. správy MV.

Dokument 18
1956, 10. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001237/21-56

[…][106]

Vážený soudruhu ministře!

Zasílám Vám zprávu, kterou nám poslal náš soudruh z Budapešti. V rozhovoru s členem předsednictva maďarské novinářské organizace K o r o l o v s k ý m [Korolovszkym], který byl údajně jedním z členů povstaleckého výboru zjistil, že tento byl informován o situaci v zemi v době událostí, měl aktivní spojení s Györem, kde byla druhá vláda. K o r o l o v s k ý [Korolovszky] mu dále vyprávěl, že by byl rád, kdyby byl přijat K á d á r e m .

V průmyslu mimo Budapešť je obdobná situace jako v Budapešti. V zemi je dostatek potravin, zvláště masa a drůbeže. Není export, vše zůstává v Maďarsku. Na venkově nastává hledání odbytu.

Odklizovací práce v samotné Budapešti postupují velmi pomalu. Objevují se hlasy proti odklízení trosek, aby pozorovatelé OSN měli co vidět. Po městě se potuluje spousta opilců, žebráci na ulicích a stovky potulující se lůzy reprezentují kontrarevoluci. Ve městě se vyskytují ojedinělé výstřely.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 53. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 19
1956, 11. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001243/21-56

[…][107]

Vážený soudruhu ministře!

Dnes jsme dostali zprávu z Budapešti o situaci v Maďarsku dne 10. 12. 1956:

V Budapešti byl přes den klid, až na ojedinělé výstřelky kontrarevoluce. Doprava se dále rozšířila.

V sobotu dne 8. 10. 1956 v Salgetarian [Salgótarján] byli napadeni lidé na ulicích bandou kontrarevolucionářů. Při tom bylo zabito 50 osob a asi 90 zraněno. V noci na 10. 12. byla v Budapešti ve IV. okrese přepadena budova maďarské policie asi 12 kontrarevolucionáři. Všichni byli postříleni. V Bekosčabě [Békéscsabě] byli v sobotu provokace ze strany kontrarevolucionářů a menší přestřelky. V Tatabanya [Tatabánya] byl

106 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

107 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

demolován stranickým dům. Stranické domy byly demolovány ještě na několika dalších místech v kraji.

V Budapešti se objevily malé skupiny zahajující palbu po policii, Sovětech i civilních osobách. Dne 11. 12. se očekává kritický den, zvláště v dopravě je předpoklad stávky. Z dělnické rady v Budapešti bylo zajištěno celkem 8 osob, ostatní byly propuštěny. Dále byla zatčena řada členů, tzv. dělnických rad různých závodů v Budapešti.

V Kecskemétu se konal dne 9. 12. aktiv straníků, kterého se zúčastnilo asi 300 osob. Aktiv měl velmi dobrý průběh, vyznačoval se vysokou úrovní diskutujících. Na aktivu byla hodnocena kladně přítomnost sovětských jednotek v Maďarsku. Účastníci aktivu požadovali nejbližší úkoly v závodech, lidosprávě, stranické práci apod. Aktivu se zúčastnili také důstojníci maďarské armády.

V Pécsi se konal rovněž aktiv straníků, kterého se zúčastnilo asi 80 lidí. Taktéž zde byla velmi dobrá úroveň diskutujících. Po aktivu se konala manifestace, ke které se připojilo asi 2.000 osob. Snaha provokatérů, narušit manifestaci, byla likvidována maďarskou policií.

Stanné právo bude v Budapešti v každém případě uplatňováno[,] a kdo bude zadržen se zbraní, bude do 24.00 hod. pověšen. Prohlídky nadále pokračují. Trvá zesílené hlídkování. Provokatéři se snaží podnítit obyvatelstvo k akcím. Pokud možno soudit, i když dojde ke stávkám, budou ojedinělé. V dolech trvá dosud vážný stav.

Kontrarevoluce provádí sabotáže i třaskavinami. Na několika místech byla porušena železniční trať výbušninami.

I přes tyto jevy, přihlížeje k náladě obyvatelstva, je situace klidnější oproti předcházejícím dnům. Tvrdý postup vlády nachází uplatnění a souhlas mezi obyvatelstvem. Strana začíná působit viditelně po celé zemi.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

[…][108]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 56–57. Strojopis, mikrofiš, 2 s.

Dokument 20
1956, 11. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001249/21-56

[…][109]

Vážený soudruhu ministře!

Zasílám Vám zprávu, kterou jsme dostali dnešního dne z Budapešti:

108 Vlevo pod hlášením je parafa: „*Ol*[iva]".

109 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

Dnes v 9.00 hod. dopoledne se zastavila v Budapešti veškerá doprava. V závodech je nejasný stav. Je předpoklad, že se nebude pracovat. V ulicích Budapešti je plno opilé lůzy, vykřikující hesla proti vládě. Na řadě míst se tvoří hloučky okolo provokatérů, kteří agitují. Ve městě hlídkují sovětské vojenské jednotky a maďarská policie.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][110]

[…][111]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 55. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 21
1956, 12. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001254/21-56

[…][112]

Vážený soudruhu ministře!

Náš kádrový pracovník v Budapešti podal dnes zprávu, že byl vyhledán velitelem maďarské VB soudruhem P o c s e m [Pőczem].

V rozhovoru P o c s [Pőcze] uvedl, že má určité problémy, které by potřeboval projednat v Praze. Jedná se hlavně o pomoc v pobočních zbraních (pistole). Dále nutně potřebují gumové obušky pro VB a pobočí zbraně pro civilní bezpečnost. Mají jen TT pistole[113] od Sovětů.

Prosím o Vaše rozhodnutí, zda má být soudruh P o c s [Pőcze] pozván do Prahy.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][114]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/013, č. l. 25. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

110 Vlastnoruční podpis: „ *plk. Miller*".

111 V záhlaví hlášení se nachází rukopisná poznámka: „*I.* [odbor?]", vlevo u textu: „*DZ* [Denní zprávy]" a pod textem příjmové razítko „MINISTERSTVO VNITRA" čj. M-7099 z 11. 12. 1956.

112 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

113 Pravděpodobně samonabíjecí pistole Tokarev sovětské výroby (TT-33), ráže 7.62 mm.

114 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

Dokument 22
1956, 12. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001255/21-56

[…][115]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu našeho kádrového pracovníka z Budapešti o situaci v Maďarsku v úterý dne 11. 12. 1956.

Veškerá doprava [byla] jak ve městě, tak na železnici, zastavena. Nejezdí ani auta s potravinami. Všechny obchody a restaurace uzavřeny. Budapešťské ulice jsou plné lidí, tvoří se neustále hloučky, ve kterých se diskutuje, jedinci provokují. Stále značné množství opilců v ulicích. Sovětské jednotky soustředěny v řadě okresů. Na křižovatkách a mostech zesílené hlídky, zajišťované tanky.

V závodech, kde byla práce normálně zahájena, pracující opouštějí závody, protože není doprava. Citelně se projevuje naprostý nedostatek uhlí v celém městě. Není čím topit a vařit. Ohroženo zdraví dětí.

V odpoledních hodinách soustředili provokatéři u Keleti v Budapešti kolem sebe několik set osob. Jelikož bylo nebezpečí rozšíření, zasáhla maďarská policie a střelbou do vzduchu dav rozehnala.

Ve všech závodech byla zastavena práce. Stávka má trvat dva dny. Předpokládá se, že v noci na dnešek bylo použito stanného soudu proti několika zatčeným osobám. Není známo, zda výkon trestu bude zveřejněn. Napětí v Budapešti trvá.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 59. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 23
1956, 12. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001261/21-56

[…][116]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu od našeho kádrového příslušníka v Budapešti o situaci v zemi.

V noci z 11. na 12. 12. t. r. ojedinělá střelba z lehkých zbraní. Silné hlídkování sovětských jednotek a maďarské policie za podpory tanků.

115 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

116 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části jsou kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" ministrova parafa a poznámka: „*Četl*".

Dne 12. 12. 1956 stávka dosud trvá a rovněž i doprava je zastavena. Pravděpodobně i obchody zůstanou ještě uzavřeny. Včera prodáváno na budapešťských ulicích víno a líh.

Mezi lidmi se všeobecně hovoří o tom, že ve středu 13. 12. započne práce na 100 %. Prý jako důkaz, že na stávku nebo plnou práci nemůže mít stávající vláda vliv. Rovněž je patrný silný poslech „Svobodné Evropy". O relacích SE se mezi lidmi otevřeně diskutuje.

[…][117]

Náčelník I. správy MV plk. Miller […][118]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 58. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 24
1956, 14. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001266/21-56

[…][119]

Vážený soudruhu ministře!

Zasílám Vám zprávu, kterou jsme dostali dnešního dne z Budapešti.

Dne 12. prosince 1956 v poledních hodinách došlo v Budapešti prakticky k rozbití stávky zvláště v dopravě. Tramvaje a autobusy počaly přepravovat obyvatelstvo. V každém vozidle byl jeden příslušník maďarské policie, neb dobrovolník jako ochrana před pokusy násilím zastavit dopravu. Dne 13. 12. 1956 byla započata skoro všude práce. Na ulicích byla nebývalá frekvence, ve všech ulicích spousty vozidel. V závodech i přes okolnost, že jsou zde přítomni dělníci[,] je minimální produkce. Potíže v zásobování uhlím a energií způsobují, že v závodech větší část osazenstva, poněvadž nemůže pracovat, diskutuje, nebo také hraje karty. V tomto stavu je závažná ta skutečnost, že výroba není vůbec řízena shora a prakticky se neví[,] kolik se kde vyrobí. Přidávají se k tomu potíže v závislosti jednoho podniku na druhém. Ve směru k průmyslu, zemědělství, lidosprávy, státní orgány nepůsobí. V průmyslových závodech hrají vedoucí úlohu dělnické rady, v zemědělských okresech působí tzv. městské rady. Vše je bez spojení a řízení shora.

Ve straně se vyskytuje řada obtíží a rozporů. Hovoří se o osobách kompromitovaných Rákosiho režimem a nekompromitovaných, které mohou nastoupit činnost. Přívrženci Nagyho politické linie se snaží dobýt pozic. Řada bývalých okresních tajemníků je vyřazena z práce a nikdo se o ně nestará. Přitom je nikde nevezmou do

117 Vlevo od posledních dvou vět je poznámka: „*rušit*".

118 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

119 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

práce. Strana ani vláda nemůže doposud tuto situaci ovlivnit. Doly dávají v současné době malou produkci uhlí, poněvadž větší část horníků nepracuje a některé doly jsou zatopeny.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. *80353/000, č. l. 60–61. Strojopis, mikrofiš, 1 s.*

Dokument 25
1956, 15. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001269/21-56

[…][120]

Vážený soudruhu ministře!

Zasílám Vám zprávy, které jsme dostali dnešního dne z Budapešti:

V Budapešti byl přes noc na 14. 12. 1956 klid. Doprava zvládá velmi těžko dopravu pracujících do závodů. Některé závody zvýšily produkci, hlavně potravinářství a lehký průmysl. Ve strojírenství je však těžký stav. Nutné elektrické energie se dostává přibližně asi 20 %. Všeobecně je vidět snaha pracovat.

Po politické stránce je situace v zemi stále vážná. Aparát strany se nachází dosud v organizačním chaosu. Úspěšněji dosud orientuje veřejnost reakce, než strana a vláda. Stále se vyskytují silné hlasy proti Kádárově vládě. Ozývají se hlasy pro budování socialismu bez komunistů. V souvislosti s připravovaným snížením [počtu] ministerstev a vytvořením menších aparátů je v těchto státních orgánech rovněž organizační chaos. Obavy o zaměstnání a neznalost další perspektivy způsobuje pasivitu zaměstnanců na ministerstvech. V závodech je řada případů, kdy komunisté se diferencují od strany. Toto se vyskytuje zvláště v řadách technického personálu a vedení závodu.

V pondělí dne 10. 12. 1956 se konala v župním městě Egeru demonstrace asi 200 studentů, dále potom asi 6.000 osob. Demonstrace se konala za zpěvu náboženských písní. Město Eger je klerikální. Demonstrující napadli tiskárnu a vydávali letáky proti sovětům. V úterý odpoledne se konala nová demonstrace, které se zúčastnilo asi 5.000 osob. Byl znovu podniknut útok na tiskárnu. Útočníci zlynčovali důstojníka od ochranky. Několik milicionářů se pokusilo rozehnat dav. Došlo k přestřelce a bylo několik mrtvých a raněných. Ve středu došlo znovu k demonstraci a ve městě nastaly boje. Studenti se zabarikádovali v budově gymnázia. Maďarské vojsko má dosti velké ztráty. Ve městě je silná nálada proti Kádárově vládě a sovětům. S vládou souhlasí jen malé procento obyvatelstva.

120 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

Dne 14. 12. 1956 probíhalo jednání zástupců našeho ZÚ se soudruhem MAROŠANEM [MAROSÁNEM][121] v maďarském parlamentě. S. MAROŠAN sdělil, že rezoluce strany se neodrazila v diskusích[,] jak by bylo potřebné. Hodně komunistů se k nim chovalo pasivně. Proti rezoluci vystoupila otevřeně inteligence a studenstvo. Strana vysílá funkcionáře do dolů, na venkov a do ozbrojených složek. Na příští týden je připraven v Budapešti aktiv asi 5.000 komunistů a manifestace. MAROŠAN dále sdělil, že vznikají ilegální komunistické a sociálně-demokratické organizace. Dále se vyjádřil, že když se zveřejní všechny dokumenty, vraždy, škody vzniklé z uplynulých týdnů, takže se proletariát dostane do druhého extrému a bude co dělat, aby nebránili měšťáky. NAGY je s celou svou skupinou v Rumunsku. Této skupině zasílá vláda pravidelně propagační materiál. Otázka NAGYHO je nevyřešena. RAJKOVÁ[122] požádala vládu o zaslání penze. Vládní aparát bude snížen asi o 40 %. Stanný soud v Budapešti odmítl vynést rozsudek nad jednou osobou. Do Miškolce a Kecskemétu vysílá vláda po jednom senátu. Výsledky vyhlášení stanného práva: Bylo odevzdáno mnoho zbraní a střeliva. Jen z jednoho domu v centru Budapešti bylo odevzdáno 150 samopalů. Na univerzitě bylo nalezeno 12 vysílaček. Do Budapešti se uchýlilo asi 600 židovských rodin, které mají obavy před pogromy. Požádali vládu o pomoc. V neděli zahajuje v Budapešti svoji činnost opera.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 62–63. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 26
1956, 15. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001270/21-56

[…][123]

Vážený soudruhu ministře!

Na základě Vašeho svolení jednal náš kádrový příslušník v Budapešti s velitelem maďarské veřejné bezpečnosti s. POCSE[M] [PŐCZEM]. Tento mu sdělil, že zbraní

121 György Marosán (1908–1992), maďarský komunistický politik, od 21. 7. 1956 člen politbyra ÚV MSDS, od 30. 7. 1956 náměstek předsedy Rady ministrů MLR, státní ministr dělnicko-rolnické vlády, později zástupce J. Kádára.

122 Manželka László Rajka (1909–1949), maďarského komunistického politika, 1946–1948 ministr vnitra, 5. 8. 1948 – 11. 6. 1949 ministra zahraničních věcí, popraveného ve vykonstruovaném procesu. Srov. VARGA, Lázsló: *Rajkův proces.* In: PERNES, Jiří (ed.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský", ÚSD AV ČR. Brno 2005, s. 273–281.

123 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" parafa ministra a příjmové razítko MINISTERSTVA VNITRA čj. M-007186.

mají dost, dostali je od Sovětů. Potřebují však asi 5.000 gumových obušků. S. POCSE [PŐCZE] je informován jen o situaci veřejné bezpečnosti v Budapešti. Spojení dolů neexistuje.

Dále s. POCSE [PŐCZE] požádal[,] zda bychom nemohli přijmout na kratší dobu manželku velitele policie v Budapešti ŠOŠE [SÓSE][124]. POCSE jednal o této věci již se s. MÜNNICHEM. V kladném případě by vzal ŠOŠOVOU sebou autem do Prahy a svoji manželku by odvezl do Budapešti.

Žádám o Vaše rozhodnutí.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][125]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/013, č. l. 26. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 27
1956, 17. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001281/21-56

[…][126]

Vážený soudruhu ministře!

Zasílám Vám zprávy, které jsme dostali v těchto dnech z Budapešti:

V Budapešti je v těchto dnech klid. Doprava ve městě se stále zlepšuje. Jsou prováděny opravy poškozených domů, ale práce pokračuje pomalu.

Na dolech je dosud vážný stav. Na řadě dolů jsou některé šachty zavaleny a v některých je voda. Dále zůstává na dolech problémem zapojení plného stavu horníků. Značná část z nich vlastní menší hospodářství, takže jejich závislost na výdělku je snížena. Stále se vyskytuje střelba v prostoru dolů, což zastrašuje horníky, kteří nastupují práci. Tento stav také kontrarevoluce sleduje.

Ze zahraničí jsou dováženy potraviny a ostatní věci nákladními auty s transparenty[,] a sice z Polska a NDR. Na vozech z NDR jsou nápisy: pomoc socialistickému Maďarsku apod. Rovněž ze západu je zboží dováženo auty. Přitom západ sleduje jeden cíl: hodně aut a málo zboží. Tak, aby to působilo na obyvatelstvo.

Náš soudruh v Budapešti se domnívá, že by i naše pomoc Maďarsku měla být dopravována auty. Za stávající situace v zemi by to jistě politicky zapůsobilo.

V závodech jsou stále stejné potíže s nedostatkem elektrické energie. Pracující do závodu dochází a jsou zde všechny předpoklady plné produkce. Avšak nedostatek

124 Plk. György Sós, hlavní náčelník správy policie v Budapešti.

125 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

126 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" parafa ministra, poznámka: „*Četl*" a příjmové razítko MINISTERSTVA VNITRA čj. M-007204 ze 17. 12. 1956.

energie způsobuje, že značná část pracujících v závodech nepracuje a přitom mzdy jsou vypláceny.

Bezpečnost stále provádí zásahy proti kontrarevolučním živlům. Do tzv. bezpečnostní ochrany vstupují stále další řady nových členů. V ojedinělých případech i provokatéři.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][127]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 64–65. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument č. 28a
1956, 18. prosince, Praha. Příloha č. 1 k hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001292/21-56

[…][128]

Vážený soudruhu ministře!

V příloze Vám zasílám zprávy, které jsme dostali dnešního dne z Budapešti.[129]

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 66. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 28b
1956, 18. prosince, Praha. Příloha č. 1 hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001292/21-56

[…][130]

V Budapešti je klid. V sobotu byl na ulici zastřelen maďarský policista, který rozháněl shluk opilců. Jinak již nebylo rušivých jevů.

V Csepelu je situace částečně zhoršena. Byli zde zatčeni někteří členové tzv. dělnické rady. V pozdních odpoledních hodinách v sobotu se sešli zástupci dělnických rad z 18 závodů v Budapešti. Obsah jednání a závěr není zatím znám.

Jugoslávský žurnalista ALTMAN z Borby[131] navštívil v Budapešti několik závodů a hodlá provést ještě další návštěvu. ALTMAN odsuzuje rozpuštění ústřední dělnické rady, zásahy do dělnických rad na závodech, neuznává kontrarevoluci, o této říká,

127 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

128 Záhlaví hlášení nadepsáno: „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

129 Srov. Dokumenty č. 28b a 28c.

130 V záhlaví je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

131 Borba, 1922–1991 ústřední tiskový orgán jugoslávských komunistů, zanikl po roce 2008.

že neexistovala, odsuzuje nekompromisní postoj KÁDÁRA. Zastává názor okamžitého vytvoření Národní fronty s více politickými stranami.

Včera od 10.00 do 15.00 hod. se konal aktiv komunistů v 8. okrese v Budapešti. Na programu byla diskuze k situaci strany a k údobí kontrarevoluce. Účastníci žádali zbraně. Dále byl v diskuzi odsuzován ústřední výbor, že je neschopen řídit boj proti kontrarevoluci. Člen sekretariátu ÚV, který se aktivu zúčastnil[,] odpověděl, že nebylo nutno čekat na pokyny shora. Jestliže si uměl každý kluk v Budapešti obstarat zbraň, proč tak neučinili i komunisté. Tato jeho odpověď se setkala s bouří odporu. Účastníci aktivu prohlásili, že zbraně byly, ale že v kritickém okamžiku, kdy komunisté mohli účinně zasáhnout, vláda i někteří představitelé strany prohlásili za hrdiny revoluce právě ty[,] proti kterým chtěli bojovat. To, že je příčina pasivního boje komunistů a těžkých ztrát jak na životech, tak i ztrát politických a dále příčina ztráty důvěry ve vedení strany. Na této schůzi bylo poukázáno na ČSR, tam, že je strana schopna mobilizovat v několika minutách statisíce pracujících a hlavně ozbrojené milice. Tam by nepřítel nemohl učinit nikdy něco podobného[,] jak se stalo v Maďarsku.[132]

O Jugoslávii bylo na aktivu hovořeno v tom smyslu, že bez ohledu na pokusy uplatnit svůj vzor, nemůže toto dokumentovat životní úrovní. V porovnání s Maďarskem, které před údobím kontrarevoluce mělo životní úroveň[,] se kterou nebyli pracující spokojeni[,] má Jugoslávie životní úroveň ještě nižší.

V Kecskemétu a Miškolci začínají působit stanné soudy.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 67–68. Strojopis, mikrofiš, 2 s.

Dokument 28c
1956, 18. prosince, Praha. Příloha č. 2 k hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001292/21-56

[…][133]

Činnost jugoslávského zastupitelského úřadu v Budapešti

Na koktajlu s maďarskými novináři se vyskytly názory, z úst maďarských novinářů o tzv. dunajské federaci. Tyto názory projevují i jugoslávští diplomaté. Při několika rozhovorech s naším soudruhem v Budapešti i se zvláštním zpravodajem čs. rozhlasu, zavedli jugoslávští diplomaté rozhovor na vhodnost vytvoření dunajské federace.

Dle dojmu, který náš soudruh v Budapešti získal z rozhovorů s jugoslávskými diplomaty, mají tito široké prameny k získávání zpráv. Je zde předpoklad, že udržují styky s novináři, spisovateli a inteligencí, dále, že se plně soustřeďují na průzkum v kavárnách.

132 Srov. BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Prostor, Praha 2001; KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Barrister & Principal, Brno 2005, s. 439–590; BUKOVSZKY, Ladislav: *Štátna bezpečnosť a maďarská revolúcia v roku 1956*. In: Pamäť národa, 2006, č. 4, s. 15–21.

133 V záhlaví je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

Obchodní rada jugoslávského zastupitelského úřadu DUROVIČ přesvědčoval našeho soudruha v rozhovoru, že škody, které vznikly v době kontrarevoluce[,] nejsou nijak vysoké. Hovořil v tom smyslu, že maďarská vláda úmyslně zvyšuje čísla. Další diskuzi se vyhnul a převedl hovor jiným směrem.

V hotelu, kde náš soudruh bydlí,[134] je ubytována řada cizích diplomatů.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 69. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 29
1956, 19. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001299/21-56

[…][135]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu o situaci v Maďarsku:

Dnešní noc bylo slyšet pouze ojedinělou střelbu v ulicích. Pracující ve své většině dochází do zaměstnání, pouze část horníků a tzv. kovorolníků se do práce nedostavují. Stav v závodech a v dolech stále vážný. Projevuje se citelný nedostatek uhlí a elektrické energie, které dostávají podniky pouze 20 %, takže produkce je velmi nízká. Doly jsou velmi poškozeny, takže jejich obnovení bude trvat několik měsíců. Uranové doly zatím nepracují. Rovněž doprava není schopna zvládnout současné požadavky, takže na všech stanovištích je možno vidět velké fronty. V továrnách jsou stále hloučky diskutérů, hovoří se o politické situaci a dělnických radách, jejich požadavcích. Belojanisův závod v Budapešti, který vyrábí radiopřijímače a elektrické přístroje stávkuje. Je to odezva na zatčení tajemníka dělnické rady tohoto závodu. Dělnická rada dále na schůzi rozhodla prodávat radiopřijímače přímo zemědělcům za potraviny. Podobná anarchie je ve více závodech. Výroba není dosud nikým řízena. Situace v ministerstvech je stejná[,] jak jsem uváděl v předchozích zprávách.[136]

V župních městech jsou stále menší demonstrace.

Nepřátelská propaganda i propaganda cizího rozhlasu mají stále převahu nad stranickou propagandou.

Podle neověřených zpráv připravuje vláda vytvoření národní fronty z více politických stran.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 70–71. Strojopis, mikrofiš, 2 s.

134 Šlo o hotel Margitsziget; dnes Danubius Grand Hotel Margitsziget, Zielinski Szilárd sétány.

135 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

136 Srov. Dokument č. 25.

Dokument 30
1956, 20. prosince, Praha. Návrh hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-00 /21-56

[…][137]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládáme Vám další zprávu o situaci v Maďarsku, která je čerpána z informací s. MOGRADIHO [NÓGRÁDIHO][138] ze sekretariátu strany.

V Maďarsku je v současné době 90.000 členů MLDS [MSDS]. Na venkově pracuje strana lépe než v Budapešti, kde je situace mezi dělníky dosud velmi špatná, a kde nedávné události nezdravě zapůsobily na třídní uvědomění dělníků. Na situaci ve straně působí neblaze i okolnost, že dosud není vypracován nový program. Ten se vypracovává a část o zemědělství je již hotova.

Instruktoři z okresů hlásili, že po rezoluci nastal pokles v aktivitě u straníků. S charakteristikou října, jak byla uvedena v rezoluci, nesouhlasí ti komunisté, kteří bojovali na straně kontrarevoluce. Vedení strany nyní orientuje organizace tak, že charakteristika října bude vyřešena později. Je však rozhodnuto neustoupit od zveřejněné charakteristiky NAGYHO.

Inteligence stále tvoří jednotný protivládní blok.

Denní produkce uhlí je 15–20 tisíc tun, oproti 50–75 tisícům tun těžených před říjnovými událostmi. Denní spotřeba byla 80–85 tisíc tun, takže ke krytí denní spotřeby by bylo třeba dovážet 70–75 tisíc tun. Převážná část dolů je zatopena, zavalena anebo jsou v nich požáry. Stávková horečka dělnictva pominula, panuje však naprostá lhostejnost.

Mezi dělnickými radami a dělníky dochází k rozporům.

Vláda očekává značné těžkosti v zásobování průmyslovým zbožím spotřebním. Sklady se stále vyprazdňují a není do nich přísun. Nefunguje výkupní aparát a očekává se, že po vyčerpání zásob nebude moci stát regulovat ceny potravin. Zásobování potravinami dosud dobré.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 72–73. Strojopis, mikrofiš, 2 s.

137 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“.

138 Sándor Nógrádi (1894–1971), komunistický politik, náměstek ministra obrany; 1956–1957 šéf Agitačního a propagandistického oddělení MSDS.

Dokument 31
1956, 22. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001307/21-56

[…][139]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládám Vám zprávu, kterou jsme obdrželi z Budapešti:

V Budapešti je klid. Z města jsou odváženy sovětskými vojáky a budapešťskými občany sutiny. Městská doprava a těžba uhlí jsou stále v obtížné situaci. Obyvatelstvo Budapeště provádí velké nákupy na svátky.

Včera projednávala vláda své rozšíření o bývalého presidenta maďarské lidově republikánské malorolnické strany Tildi [Tildy] Z o l t á n a[140], K o v á č e [Kovácse] Belu[141] z malorolnické strany a sociálního demokrata F a r k a s e. Rozšíření vlády má býti uskutečněno do konce t.r.

Informace z vlády podal tajemník svazu novinářů V a d a s z [Vadász].[142]

Soudruh R a j n a j [Rajnai][143] sdělil, že jsou prováděny přípravy k práci rozvědky, která bude pracovat v Budapešti pod krytím „oddělení zahraničního obchodu". V řadách veřejné bezpečnosti je odpor proti orgánům státní bezpečnosti, kterýžto rozpor se mezi veřejnou a státní bezpečností během kontrarevoluce ještě zostřil a způsobuje nyní značné obtíže při organizování rozvědky i jejího krytí.

Situace na ministerstvech stále stejná – pasivita, vyčkávání, obavy z restrikce. Projevuje se obava z nezaměstnanosti jak v úřadech, tak i na závodech. Tato psychóza působí v současné době hlavně na závodech.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/013, č. l. 27. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

139 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

140 Zoltán Tildy (1889–1961), 1. 3. 1946 – 4. 8. 1948 prezident Maďarské republiky.

141 Béla Kovács (1908–1959), 15. 11. 1945 – 23. 2. 1946 a 24. 10. 1956 – 31. 10. 1956 ministr zemědělství.

142 Ferenc Vadász (1916–2009), 1950–1957 generální tajemník Svazu maďarských novinářů.

143 Pplk./genmjr. Sándor Rajnai (vl. jm. Reich, nar. 1922), 24. 12. 1955 – prosinec 1956 a 15. 2. 1967 – 31. 12. 1976 náčelník rozvědky.

Dokument 32
1956, 23. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001311/21-56

[…][144]

Vážený soudruhu ministře!

Z Budapešti jsme obdrželi tuto zprávu:

Je tam klid a sobota a neděle jsou pracovními dny. Docházka do zaměstnání se značně zlepšila, zatímco produktivita v závodech je stále nízká, nedostatkem elektrické energie. V ulicích je rušno – občané hodně nakupují a tvoří se fronty. Je velký zájem o tisk. Sovětská vojska obsazují jen parlament, sekretariát strany a mosty. Provádí se rychlá obnova poškozených budov a domy poškozené dělostřelbou jsou z větší části opraveny, pokud ovšem nedošlo k jejich sesutí. Odklizovací práce, jakož i opravy na dopravních linkách pokračují dosti rychle.

V řadě závodů se úspěšně vytváří stranické organizace. Jejich vliv zatím nelze hodnotit. Mají za úkol dostat své členy do závodních rad, v tomto směru však bude potřeba překonat řadu obtíží.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/013, č. l. 74. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 33
1956, 27. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001316/21-56

[…][145]

Vážený soudruhu ministře!

Předkládáme Vám zprávu, kterou jsme obdrželi z Budapeště.

Do konce tohoto roku má býti vydáno vládní prohlášení, které má mimo jiné obsahovat tyto zásady:

1/ Maďarsko je lidově demokratický stát, budující socialismus.

2/ Snížení výstavby těžkého průmyslu a zvýšení výstavby lehkého průmyslu.

3/ Intenzivní hospodaření na vesnici.

4/ Obnovení soukromých živností (asi 200.000), není určeno, kolik mají mít zaměstnanců.

144 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

145 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

Deklaraci podala KOMJATH IREN [KOMJÁT IRÉN][146] z maďarského parlamentu.

Jmenovaná dále informovala, že podle vyjádření MÜNNICHA zahynulo v době bílého teroru asi 50–60 členů a funkcionářů strany a bezpečnostních orgánů, kteří byli likvidováni kontrarevolucionáři.

Stanný soud odsoudil 8 osob, z nichž tři byly již popraveny. Byly zatčeny další osoby, které se zúčastnily útoku na sekretariát strany, kde ubily řadu funkcionářů a bezpečnostních orgánů.

Jinak je v Budapešti klid, produktivita v závodech stále nízká.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 75. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 34
1956, 28. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001321/21-56

[…][147]

Vážený soudruhu ministře!

Zasíláme Vám zprávu, které jsme dostali dnešního dne z Budapešti:

V posledních dnech byl ve městě klid. K žádným rušivým jevům nedošlo.

V současné době se zdržuje v Budapešti zástupce Indie v OSN KRIŠKA MENON[148] a indický ministr – vyslanec v Praze KROSNA[?]. Oba jsou ubytováni v hotelu Margitsiget a přijali již několik návštěv pouze západních zastupitelských úřadů.

V dopoledních hodinách dne 24. prosince 1956 jednal náš soudruh na našem ZÚ v Budapešti s LAKATOŠEM [LAKATOSEM] z ÚV maďarské strany pracujících. LAKATOŠ [LAKATOS] se dostavil na náš ZÚ v záležitosti dětí a učitelů, kteří jsou na přechodnou dobu přijímáni do lidově demokratických zemí. Během rozhovoru došlo ke zmínce o Dunajské federaci. LAKATOŠ se vyjádřil, že tato by přispěla k vyřešení řady politických i hospodářských otázek. Řekl, že uskutečněním Dunajské federace by se dala velmi dobře řešit národnostní otázka Maďarů u nás a v Rumunsku a dále v Jugoslávii. Bylo vidět, že jeho kladný postoj k Dunajské federaci pramení v prvé řadě z těchto zájmů. Současně hovořil o možnostech hospodářské a politické spolupráce a to jen povrchně. O SSSR v této souvislosti se vůbec nezmínil a takticky se této otázce vyhnul.

146 Irén Komját (1895–1982), maďarská novinářka a univerzitní profesorka, 1956–1957 místopředsedkyně informační kanceláře Rady ministrů MLR.

147 Záhlaví hlášení nadepsáno „MINISTERSTVO VNITRA, I. správa“, adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi“; v pravé části je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

148 Vengalil Krishnan Krishna Menon (1896–1974), indický diplomat a státník, 1952 vedoucí indické delegace při OSN, 1957–1962 ministr obrany.

Při rozhovoru o tom, kdo se má vyjadřovat k učitelům, kteří doprovází děti do lidově demokratických zemí, odpověděl, že zásadně ÚV strany. Náš soudruh k tomuto poznamenal, že bychom my otázku dříve, než by k nám někdo jel, projednali s parlamentem, který již zaujal v některých případech záporné stanovisko. Tomuto se divil a bylo cítit, že má k parlamentu výhrady. Blíže o tom nemluvil.

Dále projevil LAKATOŠ [LAKATOS] zájem o referát s. Novotného[149], který mu dal v maďarské řeči náš soudruh. Referát pocházel z našeho časopisu, který vychází v maďarštině na Slovensku.[150]

Náš kádrový pracovník dále píše, že tendence podobného rázu (Dunajská federace) se vyskytují i mezi jinými funkcionáři strany a nejsou ojedinělým zjevem. Tyto tendence zjistili i ostatní pracovníci našeho ZÚ v Budapešti. Jak bylo zjištěno naším soudruhem, má LAKATOŠ na politickém oddělení ÚV maďarské strany pracujících určitý vliv.

Do jaké míry mohou být rozpory mezi parlamentem a ÚV strany se nedá zatím z rozhovoru s LAKATOŠEM posoudit. Avšak poznatek z rozhovoru s LAKATOŠEM, přihlížeje k vážnosti vnitropolitické situace a konečně i k situaci ve straně samotné, pokládá náš soudruh za závažný.

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 76–77. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 35a
1956, 29. prosince, Praha. Hlášení náčelníka I. správy MV
plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001330/21-56

[…][151]

Vážený soudruhu ministře!

Zasílám Vám zprávy, které jsme získali dnešního dne od našeho kádrového příslušníka v Budapešti.

149 Srov. *Současná mezinárodní situace a závěry pro práci strany. Z referátu soudruha Antonína Novotného na zasedání Ústředního výboru KSČ dne 5. 12. 1956.* In: Rudé právo, č. 343, 9. 12. 1956, s. 5–6. Antonín Novotný (1904–1975), čs. komunistický politik, 1953–1968 první tajemník ÚV KSČ, 1957–1968 prezident ČSSR.

150 Srov. BÍLEK, Jiří – PILÁT, Vladimír: *Bezprostřední reakce československých politických a vojenských orgánů na povstání v Maďarsku.* In: Soudobé dějiny, 1996, č. 4, s. 504.

151 Záhlaví hlášení nadepsáno „Ministerstvo vnitra, I. správa", adresováno: „Ministru vnitra s. Barákovi"; v pravé části je kromě razítkem vyznačeného stupně utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ" ministrova parafa.

Příloha: 2[152]

Náčelník I. správy MV plk. M i l l e r […][153]

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 78. Strojopis, 1 s., mikrofiš.

Dokument 35b
1956, 29. prosince, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001330/21-56

[…][154]

V Budapešti je v posledních dnech klid. Hodně se pracuje na opravách poškozených domů. Doprava je však doposud stále nedostačující.

Podle náhodných informací, které náš kádrový příslušník v Budapešti získal, je stav v závodech stále stejný. Je veliký nedostatek elektrické energie a ten je hlavní příčinou nízké produkce. V závodech se konají přípravy k propouštění zaměstnanců. Tuto skutečnost si ověřil náš kádrový příslušník rozhovorem s K o m j á t Irén z parlamentu, které se v rozhovoru o této otázce vyjádřila, že vláda provádí přípravy k řešení otázky nezaměstnaných. Stanovuje se výše podpory v nezaměstnanosti.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 79. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

Dokument 35c
1956, 29. prosince, Praha. Příloha hlášení náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera ministrovi vnitra Rudolfu Barákovi, čj. A/1-001330/21-56

[…][155]

Na náš zastupitelský úřad v Budapešti se dostavil dne 28. prosince 1956 tajemník zastupitelského úřadu NDR v Maďarsku L u z k e n d o r f [a] v rozhoru sdělil, že má informace o tom, že dne 20. října 1956 informoval bývalý ministr vnitra P i r o s plénum ÚV o přípravách kontrarevoluce v Maďarsku. Při tom předložil plán likvidace. Většina pléna však na vedení NAGYOVCŮ tento návrh zamítla a označila jej jako sektářský. Zprávy o přípravách ke kontrarevolučnímu povstání došly na ÚV i z Miškolce a Györu. Tyto zprávy však likvidovali tajemníci ÚV S z a l a y a A c s s tím, že odpověděli, že ÚV je informován.

ABS, f. I. S-8, reg. č. 80353/000, č. l. 80. Strojopis, mikrofiš, 1 s.

(konec 1. části)

152 Srov. Dokumenty č. 35b a 35c.

153 Vlastnoruční podpis: „*plk. Miller*".

154 V záhlaví je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

155 V záhlaví je razítkem vyznačen stupeň utajení „PŘÍSNĚ TAJNÉ".

Zpravodajská správa Generálního štábu ČSLA v období 1969–1973

Eduard Hošek

Česká historiografie má ve zpracování problematiky bývalé Zpravodajské správy Generálního štábu Československé lidové armády (dále jen ZS/GŠ nebo ZS) velký dluh. Hlavním záměrem autora je umožnit badatelům, historikům a dalším zájemcům základní orientaci v organizační struktuře a úkolech plněných bývalou ZS/GŠ v období od roku 1969 do roku 1973. Jde o téma dosud málo probádané a odborná literatura k této problematice, až na dílčí informace v memoárech bývalých generálů Československé lidové armády (Miroslav Vacek, Mojmír Zachariáš ad.), dosud nebyla k dispozici. Uvedenou studii lze považovat za informační zdroj, který zpřesňuje poznání o bývalé ZS/GŠ, které lze do budoucna doplňovat, zpřesňovat a využívat. Vychází z dokumentů, které vznikly z činnosti ZS v období let 1968–1974 (např. plánovací, organizační, výcvikové a kontrolní dokumenty, osobní agenturní svazky, kádrové rozkazy ministerstva národní obrany (MNO), náčelníka GŠ a náčelníka ZS/GŠ, vnitřní rozkazy náčelníka ZS/GŠ a jeho zástupců, rozdělovníky dokumentů, dokumenty vzniklé z každodenní činnosti organizačních celků, tzv. otevřené a zakryté části ZS/GŠ, ale i přímo podřízených útvarů). Na doplnění lze uvést, že se nepodařilo dohledat tzv. Tabulky válečných a mírových počtů (TVMP)[1] bývalé ZS/GŠ, podle kterých by se dala zrekonstruovat její přesná organizační struktura, včetně mírových a válečných počtů osob a techniky.

Zde uváděná organizační schémata ZS/GŠ a některých organizačních celků jsou autorovou rekonstrukcí, která vznikala podrobným porovnáváním údajů uváděných v dochovaných dokumentech vzniklých z činnosti ZS/GŠ v uvedeném období.[2]

1 Tabulky válečných a mírových počtů (TVMP) byly vždy základním dokumentem, ve kterém byla jasně stanovena organizace toho kterého útvaru ČSLA, spolu s obsazením tzv. systemizovaných míst osobami, jejich vybavení technikou (tj. tzv. mírové a válečné počty osob útvaru, číslo vojenské odbornosti (ČVO), stanovená hodnost, požadované vzdělání, druh a počet výzbroje, počet vozidel atp.).

2 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Vojenská kontrarozvědka (VKR), záznamní listy a f. ZS/GŠ 1968–1974 (např. plánovací a výcvikové dokumenty na daný výcvikový rok, osobní

Pro snazší orientaci v dané problematice je studie rozdělena do pěti částí. První seznamuje s pojmy, které přispívají k přesnější orientaci v oblasti vojenského výzvědného zpravodajství; druhá stručně charakterizuje ZS/GŠ; třetí se věnuje některým činnostem a úkolům, které byly touto vojenskou zpravodajskou službou plněny; čtvrtá část se zabývá organizačními schématy a pátá část je věnována některým vybraným osobnostem, které u ZS/GŠ vykonávaly vedoucí funkce.

Výběr pojmů[3] používaných u ZS/GŠ ČSLA[4]

Zpravodajství – obecný pojem pro získávání informací, zpráv a údajů z různých oborů a úseků společenské činnosti, zhodnocení a zpracování těchto materiálů v souhrnné doklady pro určitý okruh zájemců.

Výzvědné zpravodajství – zpravodajství, v němž se získávání informací a další nakládání s nimi děje zvláštními prostředky a způsoby pomocí kádrů k tomu speciálně připravených, a týká se předpokládaného protivníka.

Vojenské výzvědné zpravodajství (VVZ) – získávání utajovaných údajů, informací a zpráv o vojenském a ekonomickém potencionálu předpokládaného protivníka a jeho vojensko-politických plánech zvláštními prostředky a způsoby, jejich zhodnocení a předání k informaci a využití nejvyšším stranickým, státním a vojenským činitelům.

Zpravodajská služba – název pro výzvědné zpravodajství používaný v československém vojenském výzvědném zpravodajství do roku 1953.

Vojenská zpravodajská služba (VZSl) – název pro VVZ používaný do roku 1953, avšak všeobecně byl a je ještě používán v laických kruzích od začátku sedmdesátých let 20. století.

---

agenturní svazky a kádrové /osobní/ spisy vybraných osob /vojáků z povolání/, které vykonávaly některé vedoucí funkce u ZS/GŠ, kádrové rozkazy MNO, náčelníka GŠ a náčelníka ZS/GŠ, vnitřní rozkazy náčelníka ZS/GŠ a jeho zástupců, rozdělovníky dokumentů, dokumenty vzniklé v uvedeném období z činnosti organizačních celků, tzv. otevřené a zakryté části ZS/GŠ, ale i přímo podřízených útvarů).

3 *Agenturní terminologie* (č. j. 0077584/71), platná od 1. října 1971, ze které byl proveden doslovný výpis některých pojmů. Platnost této pomůcky byla zrušena vydáním nové pomůcky s týmž názvem: *Agenturní terminologie* (č. j. 075630/83), která vstoupila v platnost 1. listopadu 1983. Viz http://www.abscr.cz/data/pdf/pomucky/agenturni-terminologie-zsgs-1983.pdf

4 Oficiální název československé armády (označované do poloviny padesátých let jako československá branná moc a v branných zákonech do roku 1958 jako vojsko) nebyl zaveden rozkazem prezidenta republiky, ministra národní obrany nebo jiným předpisem. Jediným dokumentem, který navrhoval jeho používání, byl dopis náčelníka Hlavní politické správy (NHPS) gen. Jána Zemana náměstkovi ministra národní obrany (NMNO) gen. Bohumíru Lomskému z 23. 6. 1954. Velení armády na návrh nereagovalo a nový název se začal prosazovat postupně ve tvaru „československá lidová armáda", od roku 1955 začal být používán i tvar „Československá lidová armáda", který po nástupu ministra Lomského v roce 1956 převážil. Viz *Historie československé armády, č. 7*. MO ČR, Praha 2008.

Rozvědka – synonymum pro termín výzvědné zpravodajství.

Vojenská rozvědka – synonymum pro termín vojenského výzvědného zpravodajství.

Zpravodajská správa Generálního štábu (ZS/GŠ)[5] – Správa Generálního štábu je jediný a vrcholný orgán ČSLA oprávněný organizovat a provádět vojenské výzvědné zpravodajství.

2. oddělení Hlavního štábu čs. branné moci (2. odd. HŠ) – předchůdce ZS/GŠ (vzniklo v červenci 1919; během srpna 1950 se transformovalo na Zpravodajské oddělení GŠ (GŠ/ZO), které se dnem 1. října 1951 transformovalo na Zpravodajskou správu GŠ).

Agenturní průzkum (APz) – druh průzkumu vojenského výzvědného zpravodajství plnící výzvědné úkoly pomocí agenturních prostředků.

Strategický agenturní průzkum (SAPz) – součást agenturního průzkumu určená ke zpravodajskému zabezpečení strategických cílů ozbrojených sil státu; za tím účelem provádí agenturní průzkum protivníka v hlavních zájmových státech NATO a ve státech nebo oblastech, v nichž je předpoklad získání důležitých informací o těchto státech.

Strategická rozvědka (SR) – souhrn všech druhů průzkumu VVZ určených ke zpravodajskému zabezpečení strategických cílů ozbrojených sil státu; za tím účelem vede průzkum protivníka v hlavních zájmových státech NATO a ve státech nebo oblastech, v nichž je předpoklad získání důležitých informací o těchto státech.

Operační agenturní průzkum (OAPz) – součást agenturního průzkumu určená ke zpravodajskému zabezpečení úkolu ozbrojených sil státu, tj. k agenturnímu průzkumu protivníka na předpokládaném směru útočné operace frontu do hloubky dvou frontových operací.

Operační rozvědka (OR) – souhrn všech druhů průzkumu VVZ určených ke zpravodajskému zabezpečení operačního úkolu ozbrojených sil státu na předpokládaném směru útočné operace ČSLA do celé hloubky frontové operace.

Hlavní ústředí (HÚ) – centrální řídící orgán agenturního průzkumu československého VVZ.

Ústředí (Ú) – řídící orgán operačního agenturního průzkumu na velitelství vojenského okruhu.

Řídící orgán (ŘO) – kádrový příslušník agenturního průzkumu provádějící řízení agenturních prostředků nebo dalších orgánů agenturního průzkumu.

Orgán – synonymum pro kádrového příslušníka agenturního průzkumu pracujícího na kterémkoliv jeho úseku.

Pátrač (P) – kádrový příslušník agenturního průzkumu pracující na úseku náboru a řízení agenturních prostředků.

---

5 V rámci organizační struktury Ministerstva obrany ČSSR měla ZS/GŠ označení MNO 12. Název Zpravodajská správa se používal od roku 1951 do konce září 1993.

Pátrač-specialista (P/S) – synonymum pro ilegalistu, používané při styku s neagenturní částí VVZ a se zabezpečovacím úsekem APz k zastření charakteru jeho krytí.

Operativní orgán – pracovník zabezpečovacího úseku agenturního průzkumu provádějící úkony, činnost a jednání k zajištění agenturní činnosti.

*Zabezpečovací úsek agenturního průzkumu (*také *Operativa)* – součásti agenturního průzkumu provádějící úkony, činnosti a jednání k zajištění agenturní činnosti oddělení operačního a strategického průzkumu.

Stručná charakteristika a působnost Zpravodajské správy GŠ[6]

Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády byla zcela specifickou složkou GŠ, která plnila úkoly v souladu s působností schválenou náčelníkem Generálního štábu (NGŠ), prvním zástupcem ministra národní obrany (1. ZMNO). Zpravodajská správa byla hlavním řídícím orgánem vojenského výzvědného zpravodajství v míru i ve válce.

Z konspirativních důvodů se organizační struktura ZS/GŠ členila do dvou částí. Pod otevřeným názvem ZS/GŠ nebo také pod označením vojenský útvar 1313 (VÚ 1313) byla vedena i v přísně tajných vojenských dokumentech pouze její malá část. Převážná část – tzv. zakrytá část ZS/GŠ – byla vedena v Tabulkách válečných a mírových počtů (TVMP) pod názvem 248. provozní prapor (248. provpr) nebo také pod názvem vojenský útvar 4438 (VÚ 4438). V TVMP této části ZS/GŠ byly zahrnuty i úřady vojenských a leteckých přidělenců (mimo státy Varšavské smlouvy) a rovněž osoby z finančně devizového a ekonomického oddělení Generálního štábu (FDEO/GŠ). Kromě toho byly úřady vojenských a leteckých přidělenců (VLP) v zemích Varšavské smlouvy (VS) vedeny v samostatných TVMP a dále podle rozhodnutí Rady obrany státu byli v těchto samostatných tabulkách také legalisté agenturního úseku o celkovém počtu sto dvě osoby (padesát jedna v zahraničí, padesát jedna v ČSSR). Skutečné počty osob ZS/GŠ (bez osob přímo podřízených útvarů), včetně legalistů a úřadů VLP v zemích Varšavské smlouvy, se v popisovaném období mohly pohybovat (dle poznatků autora) mezi šesti sty padesáti (rok 1968) až sedmi sty osobami (rok 1973), což činilo v průměru 80 % naplněnosti oproti plánovaným počtům.[7]

ZS/GŠ se v souladu se zaměřením činnosti a plněním úkolů členila na úseky, a to: úsek operačního a taktického průzkumu, úsek agenturního průzkumu, úsek

6 ABS, f. ZS/GŠ kartony s dokumenty vzniklými v období let 1969–1974 (např. plánovací, řídící, organizační a výcvikové dokumenty, protokoly nebo zápisy o převzetí funkcí vedoucích funkcionářů, doklady k situaci u ZS/GŠ, útržky informací o mobilizačních a redislokačních změnách apod.).

7 Tamtéž.

informační služby a úsek materiálně-technického zabezpečení. Jednotlivé úseky řídil náčelník ZS (NZS) prostřednictvím svých zástupců a byly z hlediska náplně práce i počtů plně srovnatelné se správami GŠ a Federálního ministerstva národní obrany (FMNO). Náčelníkovi byla dále přímo podřízena tzv. samostatná oddělení a skupiny (např. politické, finanční, kádrové, ochrany a obrany ad.).

Ve zpravodajské práci proti kapitalistickým státům vycházela činnost Zpravodajské správy z usnesení Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) a vlády Československé socialistické republiky (ČSSR). Řídila se rozkazy náčelníka Generálního štábu (NGŠ), jemuž byla přímo podřízena a kterému odpovídala za svoji činnost. Podle rozkazu ministra národní obrany a náčelníka Generálního štábu řídila průzkum v celé ČSLA. Byla jediným orgánem oprávněným vydávat informace o kapitalistických armádách pro potřeby ČSLA, stranických a vládních orgánů.

V čele Zpravodajské správy byl náčelník Zpravodajské správy (NZS), který byl zástupcem náčelníka Generálního štábu pro věci zpravodajské (ZNGŠ). Náčelník ZS velel přímo podřízeným útvarům a zařízením (PPÚZ) a podle rozkazů náčelníka GŠ všem ostatním druhům průzkumu. Prováděl součinnost se zpravodajskými orgány armád členských států Varšavské smlouvy a s orgány Federálního ministerstva vnitra.[8]

Působnost ZS/GŠ byla stanovena Statutem informační správy GŠ ČSLA, který byl schválen 14. prosince 1961 vojenskou komisí obrany ÚV KSČ. Statut značně pomohl při výstavbě zpravodajské správy, a to ke správnému zaměření její činnosti, k vybudování nutných součinnostních vztahů s ministerstvem vnitra a dalšími rezorty ČSSR.

Některé činnosti plněné ZS/GŠ

– Pro splnění úkolů za hranicemi ČSSR byla ZS/GŠ oprávněna využívat funkcí pracovníků ministerstva zahraničních věcí, ministerstva zahraničního obchodu, Čs. tiskové kanceláře, Čs. aerolinií, Dunajské a Labsko-Oderské paroplavební společnosti a jiných zahraničních obchodních a vědeckých organizací působících za hranicemi státu, k „přikrytí" činnosti důstojníků agenturního průzkumu ZS/GŠ;[9]

8 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1969, č. j. 0014021/ZD. Pro srovnání – v č. j. 030835 ze 6. 6. 1973 náčelník ZS/GŠ genmjr. Josef Brož uvádí: *„ZS/GŠ ČSLA je orgánem náčelníka GŠ pro organizaci, plánování, řízení a provádění vojensko-vědecké práce v oblasti informačního, speciálního, vojskového, vzdušného, hloubkového, radiového a radiotechnického průzkumu, speciálního radiového spojení a luštitelské služby."*

9 ABS, f. ZS/GŠ kartony s dokumenty vzniklými v období let 1969–1974 (např. plánovací, řídící, organizační a výcvikové dokumenty, protokoly nebo zápisy o převzetí funkcí vedoucích funkcionářů, doklady k situaci u ZS/GŠ, útržky informací o mobilizačních a redislokačních změnách apod.).

- Zpravodajská správa zřizovala, budovala a řídila rezidentury (RE), agenturní síť a vojenská oddělení čs. zahraničních úřadů (ZÚ) ve státech určených náčelníkem GŠ (např. Francie, Velká Británie, Kanada, USA, Itálie, Západní Berlín, NSR, Rakousko, Švýcarsko, Belgie, Maroko, Alžírsko, Kuba, Mexiko, Spojené arabské emiráty a Afghánistán) a soustavně kontrolovala jejich činnost, finanční a materiální hospodaření. Ve státech socialistického tábora se výzvědná činnost zakazovala, kromě činnosti mezi představiteli kapitalistických států akreditovaných v zemích tzv. socialistického tábora a také osob přechodně působících v těchto zemích, které byly objektem zájmu. Tuto činnost ZS prováděla v případě nutnosti i za pomoci ministerstva vnitra;[10]
- Zpravodajská správa byla oprávněna provádět v součinnosti s příslušnými orgány nábor občanů ČSSR k plnění výzvědných úkolů. Tito občané se v míru i ve válce osvobozovali na nezbytnou dobu od povinností vyplývajících z jejich občanského zaměstnání. Při krátkodobých zpravodajských úkolech se jim rezervovala jejich služební místa;[11]
- Zpravodajská správa měla právo v nutných případech po domluvě s ministerstvem vnitra:
  a) navázat spojení s příslušníky kapitalistických států přijíždějícími do ČSSR na exkurze nebo za jiným účelem a provádět mezi nimi výzvědnou činnost,
  b) zařazovat důstojníky nebo spolupracovníky agenturního průzkumu do různých delegací a výprav, odjíždějících do kapitalistických zemí apod.;[12]
- Zpravodajská správa byla oprávněna zhotovovat falešné dokumenty kapitalistických států s cílem agenturní činnosti za hranicemi státu. Výroba veškerých platidel, cenných papírů a vnitřních dokumentů ČSSR a zemí socialistického tábora se zakazovala. Potřebné legální československé dokumenty pro agenturní činnost orgánů ZS/GŠ zajišťovaly příslušné orgány ministerstva vnitra na základě požadavků náčelníka ZS/GŠ;[13]
- Zpravodajská správa plánovala a prováděla výběr vhodných pracovníků z řad nejlepších, straně plně oddaných příslušníků ČSLA nebo ze státního a hospodářského aparátu pro práci v agenturním průzkumu. Kádrová opatření do funkcí pracovníků agenturního průzkumu v zahraničí[14] předkládal náčelník ZS přímo náčelníkovi GŠ. Zpravodajská správa prováděla přípravu a výchovu tzv. kádrů ZS/GŠ a v rámci své nomenklatury také jejich rozmisťování. Vedla samostatnou evidenci příslušníků ZS/GŠ a příslušníků ZS/ZVO, pracujících na úseku agenturního průzkumu. Příprava důstojníků ZS se prováděla ve vojenských školách,

10 ABS, f. ZS/GŠ kartony s dokumenty vzniklými v období let 1969–1974.

11 Tamtéž.

12 Tamtéž.

13 Tamtéž.

14 Tyto funkce mohly být v nomenklatuře sekretariátu ÚV KSČ, ministra národní obrany nebo náčelníka GŠ – prvního zástupce MNO.

speciálních zpravodajských školách a kurzech. Pro potřebu speciálních funkcí, zejména v agentuře a ve speciálních technických částech, se provádělo školení na civilních odborných a vysokých školách podle požadované odbornosti;[15]
- Zpravodajská správa byla oprávněna rozpracovávat návrhy na organizační strukturu/y/, výstavbu, mobilizační rozvinutí a vybavení zpravodajských orgánů, útvarů a zařízení, jejich operační a bojové použití a zabezpečení jejich bojové pohotovosti;[16]
- Zpravodajská správa organizovala, řídila a zabezpečovala výzkum, vývoj a výrobu speciální průzkumné techniky v rozsahu své nomenklatury nebo také seznamu;[17]
- Zpravodajská správa organizovala a prováděla šifrovou službu podle zvláštní směrnice „O provádění šifrové služby v ČSSR";[18]
- Zpravodajská správa uskutečňovala v oboru své působnosti součinnost s orgány státní správy podle zvláštních směrnic a dále plnila řadu dalších úkolů stanovených jí v působnosti a doplňované případnými nařízeními 11. oddělení ÚV KSČ nebo rozkazy náčelníka Generálního štábu.[19]

Zpravodajská správa byla v tomto období kontrolována (mimo svých vnitřních mechanismů vytvořených k tomuto účelu)[20] např. v oblasti vojenské přímo náčelníkem GŠ, v oblasti politické přímo 11. oddělením ÚV KSČ,[21] v oblasti finančního hospodaření Finanční správou MNO.

ZS/GŠ měla vlastní finanční hospodářství.[22] Pro operace souvisejícími s činností agenturního úseku (AgÚ) měla vlastní běžný účet u Státní banky československé.[23]

Za pozornost stojí také skutečnost, že tzv. kontrarozvědnou ochranu ZS/GŠ prováděl určený organizační celek bývalé III. S-SNB (tj. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky – HS VKR). Šlo o 1. odbor HS VKR (tj. odbor pro centrální složky FMNO a GŠ) a jeho 3. oddělení, které bylo přímo určeno ke kontrarozvědné ochraně ZS/GŠ.[24] Náčelníkem 1. odboru byl od roku 1969 až do ledna 1974 plk. RSDr. František Kokoška a náčelníkem 3. oddělení byl od srpna 1969 až do června 1975 pplk. Miroslav Dlouhý.[25]

15 ABS, f. ZS/GŠ kartony s dokumenty vzniklými v období let 1968–1974 (např. plánovací, řídící, organizační a výcvikové dokumenty).

16 Tamtéž.

17 Tamtéž.

18 Tamtéž.

19 Tamtéž.

20 Politické oddělení, skupina ochrany a obrany označovaná jako 17. ssk, základní organizace KSČ, základní organizace Svazu vojenské mládeže (SVM), oddělení plánovací a organizační apod.

21 Ještě v roce 1968 se 11. oddělení nazývalo 8. oddělení ÚV KSČ.

22 Jeho disponentem byla Finanční správa FMNO.

23 Finanční prostředky zajišťovala ZS/GŠ u Finanční správy FMNO na základě ročního rozpočtu ZS/GŠ v korunách i v cizích valutách.

24 ABS, f. VKR, objektové svazky č. OB-909 a OB-910.

25 POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*. Ministerstvo obrany ČR, Prezenční a informační centrum MO, Praha 2009, s. 64–66.

Výběr úkolů plněných Zpravodajskou správou Generálního štábu[26]

Normalizace poměrů v ČSSR se nevyhnula ani armádě. Již 1. května 1969 byly zahájeny ponižující prověrky stovek důstojníků bývalé ČSLA, které přerostly ve vlnu čistek, na jejichž základě bylo z armády propuštěno šest a půl tisíce vojáků z povolání.[27]

Do konce dubna 1969 byl u ZS/GŠ zpracován tzv. Plán o vzájemné spolupráci mezi zpravodajskými orgány ČSLA a Střední skupinou sovětských vojsk v ČSSR, který byl 26. května 1969 schválen tehdejším náměstkem GŠ genplk. Karlem Rusovem, jenž také vydal tehdejšímu náčelníkovi Správy pro zahraniční styky GŠ (SZS/GŠ) nařízení o předání zahraničního oddělení do podřízenosti náčelníka ZS/GŠ, včetně finančního a ekonomického oddělení[28] (FEO), později název finančně devizové a ekonomické oddělení (FDEO).

Náčelník ZS/GŠ ustanovil komisi,[29] jejímž cílem bylo posoudit politickou situaci u ZS/GŠ v letech 1968–1969. Komise, která pracovala od 15. září do 5. listopadu 1969, vyslechla a zpracovala protokolární zápisy z výpovědí asi devadesáti příslušníků ZS/GŠ a přímo podřízených útvarů, tj. 7. výsadkového pluku (vp), 7. radiotechnického pluku (rtp) a 7. spojovacího pluku (spojp). Závěrečná zpráva spolu se závěry a návrhy na řešení, kterou komise pro náčelníka ZS vypracovala, měla šedesát osm listů. Uvádí mimo jiné, že v důsledku prověrek bylo od ZS/GŠ v letech 1970–1971 propuštěno z politických důvodů třicet procent kádrových příslušníků tzv. „zakryté části ZS/GŠ" (tj. od agenturního úseku a některých dalších organizačních celků patřících do zakryté části).

Místo dosavadního stranického politického orgánu ZS/GŠ bylo na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 7. ledna 1969 vytvořeno a zařazeno do organizační struktury ZS/GŠ politické oddělení (PO),[30] které od 1. října 1969 cestou náčelníka (NPO) nebo jeho zástupce (ZNPO) vydávalo písemná stanoviska (souhlas či nesouhlas) s tzv. kádrovými opatřeními u ZS.

---

26 ABS, f. ZS/GŠ kartony s dokumenty vzniklými v období let 1968–1974 (např. plánovací, organizační, výcvikové a kontrolní dokumenty ZS/GŠ na konkrétní výcvikový rok a dokumenty vzniklé v uvedeném období z činnosti organizačních celků tzv. otevřené a zakryté části ZS/GŠ, ale i přímo podřízených útvarů).

27 STEHLÍK, Eduard: *Srdce armády Generální štáb 1919–2004*. Ministerstvo obrany ČR, Agentura vojenských informací a služeb, Praha 2004, s. 74–75.

28 Zahraniční oddělení bylo v organizační struktuře ZS/GŠ vedeno jako 10. samostatná skupina, oddělení finančně ekonomické jako 11. oddělení. Dále viz organizační schémata ZS/GŠ, PŘÍLOHY 1 a 6.

29 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1969, č. j. 0021341 z listopadu 1969. Předseda: genmjr. Josef Širůčka, místopředseda: plk. Pavel Mašek, členové: plk. Josef Tupý, plk. Jiří Chyba, plk. Josef Dudek, plk. Josef Kravar, pplk. Josef Pomikálek, pplk. Holub Ladislav a pplk. Josef Fedosov.

30 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1970, č. j. 0045611 ze dne 6. března 1969, viz také Organizační schéma PŘÍLOHA 2.

Od 1. října 1969 začala v ČSLA platit nová mírová organizační struktura, a tedy i u Zpravodajské správy Generálního štábu. Do 31. října 1969 byla u ZS/GŠ rozpracována nová působnost do oddělení a samostatných skupin. Byl mj. zrušen styk s velitelstvími vojenských okruhů Západního v Příbrami (ZVO) a Středního v Táboře (SVO), ze kterých vznikla 1. října 1969 velitelství 1. armády (1. A), 4. armády (4. A) a Západního vojenského okruhu.

Ke konci roku 1969 proběhla reorganizace a předání do té doby přímo podřízených útvarů[31] ZS/GŠ ve prospěch nově vytvořené Zpravodajské správy Západního vojenského okruhu (ZS/ZVO),[32] která byla dislokována v posádce Tábor. Tvořilo ji dvaašedesát důstojníků a čtrnáct praporčíků, vyčleněných z tzv. mírových počtů ZS/GŠ. Do podřízenosti náčelníka ZS/ZVO byly od agenturního úseku ZS/GŠ také předány tři odloučené skupiny,[33] které byly přímo podřízeny náčelníkovi 1. oddělení ZS/ZVO (také tzv. uzavřená část ZS/ZVO nebo tzv. 247. provozní prapor – 247. provpr).

V roce 1969 byla u Zpravodajské správy Generálního štábu zahájena kromě jiných úkolů také výstavba tzv. informačního systému ZS/GŠ, jejímž cílem mělo být v minimální variantě (tj. v prvním a druhém období – do 30. října 1970) vytvořit jednotný tok objektivně nutných informací, sjednocených podle obsahu, formy i jednotlivých

31 Jednalo se útvary: 7. rtp ve Zbiroze, výsadkový prapor vytvořený ze sil a prostředků rušeného 7. vp v Holešově, který byl převzat velitelem 22. vp v Prostějově; 7. spojovací uzel (7. SU ZS/ZVO), který vznikl rozdělením spojovacího uzlu ZS/GŠ; 7. spojovací středisko (7. spojstř ZS/ZVO), které vzniklo rozdělením 7. spojovacího pluku ZS/GŠ.

32 Viz Organizační schéma ZS/ZVO, PŘÍLOHA 5.

33 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1961, příloha k č. j. 00638/61/2. Na doplnění lze uvést, že v únoru 1961 schválil náčelník GŠ ČSLA genplk. Otakar Rytíř tzv. Základní ustanovení o výstavbě sítě agenturně-průzkumných skupin na území ČSSR, které zpracoval tehdejší náčelník ZS/GŠ pplk. Oldřich Burda. V uvedeném dokumentu je mj. uvedeno, že náčelník GŠ ukládá náčelníkovi ZS: *„[…] Pro případ zvlášť zostřených mimořádných mezinárodních událostí válečného konfliktu za účelem zesílení agenturní činnosti na hlavních směrech, důležitých prostorech a k zabezpečení plynulého dodávání zpráv o nepříteli, zejména jeho zázemí, vybudovat na území ČSSR síť agenturně-průzkumných skupin* (APzS) *jako záložní prostředek NGŠ a využitím na území NSR a Francie. Síť vybudovat v počtu šedesáti APzS (50 % sítě na NSR a Francii v síle – 1 velitel, 3 pátrači, 2 radisté; 50 % sítě na NSR a Francii v síle 1 velitel, 2 pátrači, 1 radista. Připravit 25 % zálohu spolupracovníků pro funkci pátračů a radistů skupin a dodržet předpokládaný poměr nasazení do zájmového prostoru, a to 2/3 sítě na NSR, 1/3 sítě na Francii).*
Každý spolupracovník musí ovládat perfektně nebo alespoň dobře řeč zájmového státu, musí dosahovat přinejmenším průměrného stupně inteligence, musí mít schopnost absolvovat agenturní a výsadkovou přípravu. Síť APzS budovat z československých státních občanů, české, slovenské, německé a francouzské národnosti. Náborovat pokud možno mladé lidi, nejlépe do třiceti let fyzického věku. Získání ke spolupráci s orgány ZS/GŠ provádět na základě oddanosti k socialistickému zřízení, na základě dobrovolnosti a vlastnoručně podepsaného písemného závazku. O každém spolupracovníkovi vést příslušnou dokumentaci, tj. osobní svazek spolupracovníka, a dbát na přísné utajení identifikačních údajů i samotné spolupráce s orgány ZS/GŠ. Mobilizační přikrytí sítě APzS provést v součinnosti s náčelníkem OMS.“

typů, a tak zabezpečit nezbytné množství informací pro zpravodajský orgán. Za maximální variantu bylo považováno uskutečnění třetí etapy (od 31. října 1970 do 31. prosince 1974), včetně přepracování agenturního archivu zavedením poloautomatické selekce a plného fungování systému uvnitř i navenek. V dochovaném archivním materiálu je uvedeno, že organické součásti ZS/GŠ byly v té době dislokovány na čtrnácti místech v Praze a mimo Prahu a informační vazby mezi nimi, pokud šlo o kvantitu přenášených informací a o kvalitu přenosových cest, nebyly k datu výstavby informačního sytému přezkoumány. Mezi složkami ZS/GŠ v Praze existovalo pouze osobní a telefonní spojení a mezi podřízenými mimopražskými skupinami bylo kromě telefonního spojení vybudováno i spojení dálnopisné, spojené s „utajovačem". Kvalita tohoto spojení však byla velmi nízká a nevyhovující, protože dovolovalo praktickou rychlost sotva jeden znak za sekundu. Neúměrně pomalý tok informací se projevoval např. při lustraci, kdy vylustrování jedné osoby (tj. od napsání lustračního lístku po jeho vyřízení a zpětné doručení pracovníkovi archivu) trvalo až jeden měsíc, neboť žadatel musel mimo jiné vykonat jízdu do archivu ZS/GŠ, který byl v tomto období v Brně. Vlastní práce s evidencemi u všech zúčastněných složek ZS/GŠ v rámci lustrace činila asi jednu hodinu, zbývající čas byl tedy vyplněn čekáním na dopravu a dopravou.[34]

Během popisovaného období byly organizačním složkám a správám ministerstva obrany a Generálního štábu přiděleny nové spisové znaky (tzn. krycí čísla a názvy). ZS/GŠ byl přidělen spisový znak MNO-12.[35]

Na konci listopadu 1969 se konala 4. schůze tehdejší Rady obrany státu (ROS), která ve svém usnesení schválila bod s názvem Počty pracovníků ZS/GŠ pod krytím různých institucí ČSSR na různých pracovištích podřízených ministrům a předsedům výborů federální vlády. Současně ROS schválila vysílání důstojníků ZS/GŠ z uvedených institucí do kapitalistických států, ve kterých bylo z hlediska obrany ČSSR a států Varšavské smlouvy nutné rozvíjet činnost vojenského zpravodajství. [36]

Dne 12. prosince 1969 podepsali genmjr. Jozef Turošík (předávající) a genmjr. Josef Brož (přebírající) Zápis o převzetí funkce náčelníka ZS/GŠ,[37] který byl následně schválen náčelníkem Generálního štábu ČSLA genpor. Karlem Rusovem.[38]

34 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1969, kart. 1/1-4 až 16, č. j. 045845.

35 Spisové znaky dalších subjektů MNO: rehabilitační komise MNO-36, kádrová správa MNO-38, hlavní politická správa MNO-35 ad.

36 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1969. V zájmovém prostoru bylo zařazeno celkem padesát jedna důstojníků-legalistů, v přípravě na území ČSSR dalších jedenapadesát. Celkem tedy pracovalo v krycích podnicích sto dva důstojníků-legalistů, kteří po získání odpovídající praxe mohli být zařazováni do různých výrobních závodů, před „zasazením" do krycích podniků, které je potom vysílaly do zahraničí.

37 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1969, kart. č. 1/1-17-12/1, č. j. 048015/GŠ-ZS/1969.

38 Gen. Karel Rusov (roz. Russvurm) se stal důstojníkem československé armády v roce 1949. V padesátých letech pracoval na operační správě GŠ. V šedesátých letech velel divizi a armádě, v roce 1967 byl jmenován generálním inspektorem ČSLA. Ve funkci náčelníka Generálního štábu Československé lidové armády (první zástupce ministra národní obrany) se podílel

V zápisu bylo uvedeno, že u některých jednotlivců se projevuje pasivita v jednání a nejasnosti v politických otázkách s tím, že názorová nejednotnost nebyla definitivně překonána. Naplněnost Zpravodajské správy a jí podřízených útvarů po ukončené reorganizaci byla: 92 % důstojníků, 77 % praporčíků a 96 % občanských pracovníků. Mimo tyto počty bylo na funkcích legalistů zařazeno sedmdesát sedm vojáků z povolání. U celé ZS/GŠ byl fyzický věk příslušníků čtyřicet let a více. Doplňování ZS/GŠ a přímo podřízených útvarů bylo napojeno také na tzv. celoarmádní školský systém.

V tomto období byl agenturní úsek ZS/GŠ zaměřen na úkoly, které mu byly stanoveny náčelníkem GŠ, s cílem zpravodajsky zabezpečit operační úkol ČSLA a požadavky spojeného velení Varšavské smlouvy. Hlavní zpravodajské úkoly agenturního průzkumu ZS/GŠ (APz) byly stanoveny do prostoru NSR a Francie, hlavních kapitalistických států západní Evropy, a do krizových oblastí možného vzniku války. Zpravodajské úkoly byly zabezpečovány prostředky agenturních sítí v zájmových prostorech, rezidenturami v zájmových prostorech pod přikrytím úřadů vojenských přidělenců i ostatních státních orgánů působících do zahraničí, kádrovými příslušníky ZS/GŠ, kteří pracovali v zájmových prostorech z nelegálních pozic, a vedením agenturního průzkumu z legálních i nelegálních pozic z území ČSSR. Spolupráce s orgány agenturního průzkumu ostatních armád Varšavské smlouvy na zahraničních rezidenturách vycházela z protokolů o spolupráci mezi zpravodajskými správami států Varšavské smlouvy.[39]

Ve výcvikovém středisku 06 (zkratka VS-06, později oddělení pro přípravu kádrů) probíhal zpravodajský kurz (ZK) s označením A-4, který byl zahájen 1. září 1968 a ukončen 31. prosince 1970. Od 3. března 1969 do 31. července 1969 se zde konal zdokonalovací jazykový kurz s označením C-15, ve kterém tehdejších sedm posluchačů-frekventantů studovalo (podle zájmu a případně nadání) anglický, francouzský, německý nebo španělský jazyk.

V oblasti elektronického průzkumu (elpz) byla u ZS/GŠ dokončena koncepce tohoto druhu průzkumu a provedena její oponentura. Druhy průzkumu (radiotechnický – rtpz a radiový– rpz), budované od roku 1962, byly rozšířeny na stupeň armáda a divize. Probíhaly tzv. vojskové zkoušky technických prostředků (např. RUD-M, PRP-5, Ramona, PSNR-1 ad.).

V oblasti „stavebně ubytovací" se situace u ZS/GŠ vyhrotila natolik, že se Zpravodajská správa dostávala do svízelné situace, na kterou měla vliv především značná roztříštěnost v dislokaci organizačních celků správy[40] a dále zcela nevyhovující

na procesu normalizace v armádě. V letech 1979 až 1989 vykonával funkci prvního zástupce ministra národní obrany. V roce 1990 odešel do výslužby. Narodil se 21. 11. 1924 v Horním Újezdě-Třebíči, zemřel 30. 4. 2013 v Praze. Viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Rusov

39 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1969, kart. č. 1/1-17-12/1, příl. č. 2 k č. j. 048015/GŠ-ZS/1969.

40 Od roku 1960 byla ZS/GŠ (mimo výše uvedených míst) dislokována na dalších deseti místech v Praze. Agenturní úsek na Revoluční třídě 21, výcvikové středisko 06 v ul. Karoliny Světlé 4,

technický stav některých objektů**.** Na základě podrobného rozboru stavebně ubytovací situace orgány ZS/GŠ byla tato situace vytipována jako jeden z vážných úkolů k řešení. Ukázala se nutnost řešit jej koncepčně a s dlouhodobou perspektivou. Nejvýhodnější se ukázalo umístění převážné části ZS/GŠ v Praze do jednoho nebo dvou komplexů. V tomto období byly stavebně ubytovacími orgány ZS/GŠ převzaty do správy objekty v Praze 6 na adresách Dělostřelecká 11, Slunná 26 a U Vorlíků 10.

V roce 1969 nadále pokračovala v rámci tehdejší Varšavské smlouvy součinnost ZS/GŠ s ostatními zpravodajskými správami členských zemí VS. Tato spolupráce byla také nazývána jako „součinnost s bratrskými rozvědkami" (např. s odbornými útvary Hlavní zpravodajské správy GŠ OS SSSR nebo také Glavnoje razvedyvatelnoje upravlenije (GRU), ZS/GŠ Lidové armády Polska, ZS/GŠ Národní lidové armády NDR anebo se zpravodajským oddělením Střední skupiny sovětských vojsk v Milovicích ad.).

V rámci součinnosti se konala zasedání na úrovni všech náčelníků zpravodajských správ členských zemí Varšavské smlouvy a poté také na úrovni odborných zástupců v tzv. sekcích podle toho, jakou problematiku bylo nutno řešit (např. sekce pro radiový a radiotechnický průzkum, sekce pro agenturní průzkum apod.). Podle potřeby probíhala také dvoustranná pracovní jednání mezi jednotlivými náčelníky zpravodajských správ armád členských zemí VS nebo jejich odborných zástupců. Z porad náčelníků zpravodajských správ byly vyhotovovány protokoly, které na závěr signovali všichni zúčastnění náčelníci zpravodajských správ členských států VS. Protokoly z těchto jednání (počínaje protokolem z roku 1970 v Praze až do roku 1989 v Bukurešti) byly psány v ruském jazyce.

Náčelník Zpravodajské správy Generálního štábu na začátku roku 1970 provedl Hodnocení splněných úkolů za rok 1969, v němž uvedl: *„[…] Podařilo se úspěšně zvládnout reorganizaci, výstavbu i předání útvarů a zpravodajských orgánů ZVO (západnímu vojenskému okruhu), byly přepracovány plány bojové připravenosti ZS/GŠ a podřízených útvarů a zpracovány podklady pro mobilizační plán na rok 1970."*

Poté zpracoval Souhrnné hlášení o průběhu realizace organizačních a dislokačních změn u ZS/GŠ za rok 1969, které dne 14. ledna 1970 předložil náčelníkovi GŠ.[41] V něm náčelník Zpravodajské správy uvedl, že plány bojové pohotovosti ZS/GŠ a podřízených útvarů byly přepracovány a byly zpracovány podklady pro mobilizační plán ZS/GŠ na rok 1970. V hlášení také zmiňováno, že u ZS/GŠ pracovalo dvacet osm základních organizací Komunistické strany Československa (ZO KSČ) a osm organizací Svazu vojenské mládeže (SVM) a že péčí ZS/GŠ byla vytvořena Zpravodajská správa Západního vojenského okruhu. Dále náčelník ZS zmínil, že do organizační struktury ZS/GŠ bylo začleněno oddělení pro zahraniční

velení ZS/GŠ v budově GŠ, část VS-07 ve Vojenském zeměpisném ústavu, Puškinovo náměstí, luštitelská služba v objektu na Loretánském náměstí, VS-08 v objektu Praha-Butovice část VS -07 Břevnov, ul. Radimova a v objektu Praha-Motol, finanční oddělení v ul. Kovpakova.

41 ABS, f. ZS/GŠ, MNO-GŠ, Zpravodajská správa, 1969.

styk v počtu: čtyřicet důstojníků, čtyři praporčíci + delegační četa s třiceti čtyřmi občanskými pracovníky. V hlášení je také uvedeno, že celková naplněnost ZS/GŠ a podřízených útvarů byla 85 % důstojníků, 75 % praporčíků, mimo osmnácti důstojníků v dispozici, pro které nebylo v ČSLA zařazení. Dále náčelník ZS v souhrnném hlášení uvedl, že byl zrušen 7. výsadkový pluk (vp), ze kterého byl vytvořen výsadkový prapor, který byl začleněn do sestavy 22. výsadkového pluku ZVO s tím, že většina důstojníků i praporčíků byla přeřazena k 22. vp a zbylí příslušníci přeřazeni na odpovídající funkce v rámci ČSLA. K oblasti „zakryté části" (247. provpr) uvedl, že zůstala i nadále ve finanční a materiální péči ZS/GŠ. Závěrem výše uvedeného souhrnného hlášení doplnil, že podrobnější vyhodnocení a zvážení všech kladů a záporů reorganizace (nazývané také „Makrostruktura", zkráceně „Makro") mělo být realizováno po první polovině hospodářského roku 1970 a po provedené konzultaci na Finanční a valutové správě GŠ Sovětské armády tak, jak to bylo předběžně schváleno náčelníkem GŠ ČSLA. K oblasti zabezpečování dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR uvedl náčelník ZS/GŠ, že v porovnání s rokem 1968 došlo ke zvýšení počtu účetních položek o cca dva tisíce, což vyvolávalo neustálý tlak na přesčasovou práci i kvalitu plnění úkolů, zejména skupiny finančního a ekonomického oddělení ZS.

Dne 18. června 1970 byl tajnou spisovnou ZS/GŠ zaevidován úkol č. 085540 (tzv. úkolový list), [42] který byl vydán 17. června 1970 náčelníkem GŠ (genpor. Ing. Karel Rusov) a adresován náčelníkovi ZS/GŠ (genmjr. Ing. Josef Brož) s tím, že na základě nově získaných poznatků, zejména v souvislosti s prováděnými pohovory k výměně stranických legitimací a šetřeními po služební linii, měl náčelník ZS/GŠ zpracovat doplněk k analýze vojensko-politické situace u ZS/GŠ. Na základě vydaného úkolu zpracoval náčelník ZS/GŠ v červenci 1970 dokument Doplněk k analýze vojensko-politické situace na zpravodajské správě. Byl vytvořen na základě skutečnosti, že analýza vojensko-politické situace zpracované náčelníkem ZS/GŠ v lednu 1970 byla v některých částech všeobecná a postrádala konkrétnosti. V Doplňku náčelník ZS/GŠ mj. uvedl, že k 15. červenci 1970 měla ZS/GŠ plánováno celkem pět set třicet pět důstojníků, z toho skutečný stav byl čtyři sta sedmdesát čtyři (tedy neobsazeno jedenašedesát tabulkových míst). Plánovaný stav legalistů byl sto dva důstojníků, skutečný stav osmdesát čtyři (tedy neobsazeno osmnáct tabulkových míst).

K uvedenému datu bylo provedeno celkem tři sta padesát devět pohovorů, vyloučeno čtyřicet šest důstojníků (z toho čtyři legalisté). Členství v KSČ bylo zrušeno jedenatřiceti důstojníkům a jedenácti občanským pracovníkům (legalista žádný). Dále náčelník ZS/GŠ doplnil, že u složek ZS/ZVO bylo vyloučeno dvanáct důstojníků, z toho třem bylo zrušeno členství v KSČ.

Agenturním úsekem ZS/GŠ byly v červnu 1970 zpracovány tzv. Zásady a způsoby vytváření kádrové zálohy pro rozhodující funkce zpravodajského úseku.

42 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1970, kart. č. 1/1-4-22/1.

V dokumentu bylo zmíněno, že kádrové zálohy jsou jedním ze základních a důležitých podmínek plynulé agenturní práce a pro strategickou rozvědku naprosto nezbytnou součástí zaručující systém, mechanismus, vysílání, střídání lidí v prostorech a zařazování do řídící činnosti na ústředí. K základním kamenům (východiskům) při práci s kádrovými zálohami (od nejnižší funkce pátrače přes středně velitelskou a vyšší funkci na zpravodajském úseku) patřil tzv. nábor,[43] který byl rozdělen do tří etap (1. a 2. etapa – získání a příprava kádrových rozvědčíků ve vojenských funkcích, 3. etapa – příprava pro kádrové rozvědčíky pod legálním krytím), a dále následovala praxe.

Náčelník finančního a ekonomického oddělení (FEO) pplk. JUDr. Jiří Jindra vypracoval a dne 25. června 1970 postoupil ke schválení náčelníkovi ZS/GŠ tzv. informační zprávu (IZ) pro náčelníka GŠ, jejímž obsahem byl Komplexní ekonomický rozbor vojenského zpravodajství a zahraničních styků ČSLA za rok 1969.[44] Ve zprávě bylo zmíněno, že ZS/GŠ (a do 30. září 1969 bývalá Správa pro zahraniční styk GŠ–SZS/GŠ), jako orgán pro řízení a zabezpečení vojenského zpravodajství a zahraničních styků ČSLA, odborně řídila finanční, devizovou, obchodně hospodářskou činnost, materiální zabezpečení, mezinárodní přepravu, celní styk a ekonomiku jednotlivých úseků zahraniční služby v celkovém objemu asi šesti set milionů Kčs, z toho v devizách asi osmdesát dva miliony Kčs. Dále zpracovatel (náčelník FEO) v informační zprávě uvedl, že se orgány FEO podílely rovněž na aplikaci Smlouvy mezi vládami ČSSR a SSSR ze dne 16. října 1968 o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR a dodatkových dohod z února 1969 k této smlouvě, zejména na zpracování Směrnice náčelníka GŠ pro finanční zabezpečení styků s příslušníky sovětských vojsk, dočasně umístěných na území ČSSR. Komplexní rozbory byly náčelníkem FEO zpracovávány periodicky, vždy za předchozí rok. V archivním fondu ZS/GŠ jsou uloženy také rozbory za léta 1965–1968, 1970–1972 s různou kvalitou zpracování a různým obsahem.

Během roku 1970[45] plnilo finanční a ekonomické oddělení také další úkoly, které se týkaly např. normotvorné činnosti v rezortu ministerstva národní obrany, podílu na rozpracování dohody o výstavbě bytů pro Střední skupinu sovětských vojsk na území ČSSR, včetně dohody o financování. Dále byl FEO zpracován v součinnosti s operační správou GŠ (OS/GŠ) materiál ke Statutu o představitelích Varšavské smlouvy v zemích států Varšavské smlouvy a ve štábu spojeneckých ozbrojených sil (SOS) apod.

43 Při náboru bylo u vytipovaných osob cílem zjistit a ověřit tyto jejich schopnosti: společenskost, orientace ve složitých situacích, umění přizpůsobivosti, umění přetvářky, schopnost odhadu protějšku, vytrvalost a obětavost, nebojácnost a další způsobilosti, které ve většině nebyly postižitelné žádnými posudky. Zásadou výběru byla i další měřítka: naprostá politická spolehlivost, třídní původ, jazykové znalosti, případně jen ověřená schopnost se je naučit, přirozená inteligence, odpovídající vzdělání.

44 ABS, f. ZS/GŠ MNO ZS, 1972, kart. č. 2, č. j. 0020671/5-69.

45 ABS, f. ZS/GŠ MNO ZS, 1970, kart. č. 1/1-4-22/1, č. j. 017380/6-1970.

Finančním a ekonomickým oddělením byla plněna řada dalších úkolů, např. řízeny a řešeny všechny otázky týkající se platebních vztahů mezi ČSLA a Střední skupinou sovětských vojsk (StřSkSV) na území ČSSR. Byla provedena decentralizace některých plateb se sovětskými vojsky, jež byly kromě nájemného z objektů, vlečkových železničních výdajů, zdravotnického materiálu a části intendančních výdajů prováděny na úrovni Vojenské správy budov (VSB) a Krajské vojenské ubytovací a stavební správy (KVUSS), příp. útvarů ČSLA a Střední skupiny sovětských vojsk.

Ve dnech 20.–27. srpna 1970 se v prostorách bývalé Vojenské politické akademie v Praze konalo zasedání náčelníků zpravodajských správ armád Varšavské smlouvy, jehož náklady byly československou stranou vyčísleny na tehdejších sto šedesát tisíc Kčs.

Během roku 1970 byly u ZS/GŠ zpracovány a schváleny:

1) Plán společných opatření ZS/GŠ a Zpravodajského oddělení Střední skupiny sovětských vojsk v Milovicích na výcvikový rok 1970–1971
2) Zpráva o stavu politické konsolidace na ZS/GŠ
3) Koncepce výstavby druhů vojsk s požadavky na dovoz nové vojenské techniky pro potřeby ZS/GŠ podle materiálových tříd
4) Zpráva o výsledcích konzultace u HZS GŠ OS SSSR v Moskvě, která se konala 2.–7. února 1970
5) Nařízení MNO ČSSR pro úpravu vzájemných vztahů mezi zpravodajskými orgány ČSLA a orgány Pohraniční stráže[46] a další.

Na konci roku 1970 vypracoval náčelník ZS/GŠ genmjr. Josef Brož Zprávu o rozmístění kádrů na Zpravodajské správě v roce 1970,[47] ve které uvedl, že na podkladu Rozkazu ministra národní obrany (RMNO) č. 07 ze dne 24. dubna 1970 bylo u ZS/GŠ zpracováno 78 % vyhodnocení třídně politických kvalit vojáků z povolání. K 1. lednu 1971 zbývalo vypracovat ještě vyhodnocení na některé pracovníky, kteří se vraceli ze zahraničí, např. na zástupce náčelníka ZS/GŠ a některé náčelníky oddělení. Dále genmjr. Brož ve zprávě uvedl, že vzhledem k tomu, že více problémů bylo na „zakryté části ZS", kterou ve zprávě nehodnotí, navrhuje zvážit prodloužení termínu pro vyhodnocení třídně politických a morálně politických kvalit vojáků z povolání. Konstatoval, že odchodem nositelů pravicově oportunistických názorů bylo v podstatě vyměněno celé velení ZS/GŠ a do funkcí přišli politicky pevní a odborně zdatní důstojníci, kteří jsou zárukou pevného politického a odborného velení při realizaci vojenské politiky KSČ. Na tři oddělení ZS byli ustanoveni noví náčelníci, kteří se v kritickém období let 1968–1969 politicky a morálně osvědčili, takže nebylo nutné provádět další opatření. Závěrem zprávy náčelník ZS/GŠ zmínil, že v roce 1970 mělo být nejnáročnějším úkolem docílit vyššího stupně marxisticko-leninského uvědomění příslušníků ZS/GŠ.

46 Např. součinnost na agenturně-operativním úseku, v oblasti vševojskového průzkumu a pozorování na státní hranici apod.

47 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1970, kart. č. 1/1-4-22/1, č. j. 018441.

V lednu 1971 náčelník Zpravodajské správy GŠ genmjr. Josef Brož uvedl, že s využitím zkušeností soudruha plk. A. A. Žuka, pomocníka představitele Spojeného velení, a po projednání hlavních myšlenek s náčelníkem Hlavní zpravodajské správy OS SSSR (také GRU, tj. vojenská rozvědka bývalého SSSR) při jeho pobytu na konferenci zpravodajských správ států Varšavské smlouvy, zpracoval Návrh na úpravu organizace agenturního operačního průzkumu (AOPz), který zaslal náčelníkovi GŠ. V dokumentu poukazoval na provádění agenturního průzkumu v rámci ČSLA dvěma složkami (ZS/GŠ a ZS/ZVO) do stejného prostoru, což neodpovídalo požadavkům centralizace jako základního principu rozvědky. Navrhl přeřadit v míru (tj. v době, kdy armáda plní běžné výcvikové úkoly dle výcvikových plánů na daný výcvikový rok) prostředky agenturního průzkumu ZS/ZVO do podřízenosti ZS/GŠ (tzn. převést dvě odloučené skupiny Plzeň a Karlovy Vary) a v rámci Západního vojenského okruhu ponechat pouze 4. skupinu, která byla dislokována v Brně a měla za úkol výstavbu a řízení záložních agenturních prostředků na území ČSSR. Se žádostí náčelníka Zpravodajské správy souhlasil i tehdejší velitel Západního vojenského okruhu a byla realizována počínaje 1. květnem 1971.[48]

Dne 5. ledna 1971 byl příslušníky 5. oddělení Zpravodajské správy (oddělení elektronického průzkumu – terminologie z roku 1971, později oddělení radiového a radiotechnického průzkumu – rrtpz) zpracován Přehled speciální techniky, souprav a zařízení používaných útvary a jednotkami elektronického průzkumu ČSLA. Jednalo se o útvary:

78. rs ZU (v podřízenosti ZS/GŠ),
7. spojp (v podřízenosti ZS/ZVO),
7. rtp (v podřízenosti ZS/ZVO),
71. a 74. spojpr (v podřízenosti 1. a 4. armády)
a VKV radiové roty (v podřízenosti divizí).

Následně bylo v příloze uvedeného přehledu vyhotoveno Schéma bojové sestavy a dosahů prostředků elektronického průzkumu.

V březnu 1971 byla cestou zástupce náčelníka Zpravodajské správy pro agenturní průzkum (ZNZS/NAPz) vyhotovena tzv. Prozatímní působnost oddělení agenturního průzkumu ZS/ZVO,[49] která byla poté pravděpodobně schválena náčelníkem ZS/GŠ. Jednalo se o směrnici, ve které byly popsány základní úkoly a činnosti oddělení agenturního průzkumu.

Dnem 1. října 1971 vstoupila v platnost pomůcka s názvem Agenturní terminologie, která byla zpracována s cílem ujednotit názvosloví a termíny používané v agenturním průzkumu. Předpokládaná platnost pomůcky byla pět let, poté bylo

48 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1971–1972. Na základě Směrnice náčelníka GŠ ČSLA č. j. 0047678 byla dána pravomoc náčelníkovi ZS/GŠ pro řízení 247. provozního praporu v oblastech kádrové i stranickopolitické práce, materiálně technického a finančního zabezpečení.

49 Orgán Zpravodajské správy Západního vojenského okruhu v Táboře (ZS/ZVO) pro plánování, řízení a zabezpečení tzv. sil a prostředků agenturního průzkumu frontu.

plánováno její aktualizované vydání.[50] Dle názoru autora této studie šlo pravděpodobně o první pomůcku agenturního průzkumu po srpnu 1968, která jednoznačně ujednocovala terminologii používanou v oblasti agenturního průzkumu ZS/GŠ.

Dne 11. října 1971 schválil náčelník ZS dokument Návrh programu jednání ministra národní obrany ČSLA u Zpravodajské správy. Cílem jednání bylo hlouběji seznámit ministra s činností ZS, posoudit, jak jsou plněny její hlavní úkoly, a vystoupením ministra před kolektivem náčelníků hlavních oddělení ZS a některých předsedů ZO KSČ zvýšit jejich hrdost na příslušnost ke Zpravodajské správě.

V roce 1971 byly 1. a 4. armádě předány roty radiotechnického průzkumu (u jedné roty rtpz bylo plánováno devadesát čtyři osob). Roty byly vybudovány a vycvičeny u 7. radiotechnického pluku ve Zbirohu, s cílem provádět radiotechnický průzkum pozemních cílů do hloubky osmdesáti až sto kilometrů.

Pravděpodobně na konci roku 1971 vyhotovil tehdejší zástupce náčelníka ZS/GŠ gen. Jiří Novotný číslo jednací, adresované ministru národní obrany, kde píše: „*[…] Po provedení politické konsolidace a upevnění morálně politického stavu na správě, mělo zásadní význam zpracování analýzy vývoje na ZS v krizových letech. Tato analýza potvrdila, že zpravodajská správa ve všech oblastech své činnosti včetně plnění jejích hlavních, odborných a politických úkolů, byla velmi vážně zasažena pravicovým oportunismem, protisocialistickými a nacionalistickými tendencemi. Dalším rozhodujícím momentem bylo provedení očisty od těch příslušníků správy, kteří se rozešli se základními principy politiky strany.*

K očistě od některých vedoucích funkcionářů došlo ještě v roce 1969, především však po lednovém plénu 1970 v rámci pohovorů k výměně stranických průkazů. Celý proces konsolidace na zpravodajské správě byl v podstatě završen v letošním roce po provedení výročních členských schůzí a stranické konference, které shrnuly hlavní politické závěry z minulého období, a stanovily konkrétní úkoly při realizaci politiky strany na další období. V průběhu očisty bylo 92 vojáků z povolání propuštěno do zálohy a 28 přemístěno mimo ZS/GŠ, tj. více jak 20 % tehdejších stavů. Značná fluktuace je i na úseku občanských pracovníků. V rámci očisty byli vyměněni všichni zpravodajští náčelníci svazků, 25 % zpravodajských orgánů vševojskových armád a 33% důstojníků katedry vojenského zpravodajství VAAZ.“[51]

Zřejmě ke konci roku 1971 vypracoval náčelník agenturního úseku shrnutí[52] v dokumentu Výsledky agenturního úseku za rok 1970,[53] kde v části I. – Dosažený

50 Zpravodajská správa je zde stručně definována: „*ZS je správa Generálního štábu ČSLA, která je jediným a vrcholným orgánem ČSLA, oprávněným organizovat a provádět vojenské výzvědné zpravodajství.*“

51 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1971–1972, č. j. 0020384-GŠ/ZS.

52 Tato hodnocení byla náčelníkem agenturního úseku prováděna za uplynulý „výcvikový rok“ (VR) periodicky za každé toto období. Viz ABS, f. ZS/GŠ, balíkový fond, kart. č. 233, NB, ročník 1971–1975.

53 Tamtéž, č. j. 0050605/29-71.

stupeň konsolidace – mj. uvedl, že odchodem těch, kteří zklamali v období pro stranu a společnost nejobtížnějším, došlo i ke kádrovému oslabení jednotlivých oddělení agenturního úseku s tím, že toto oslabení činilo více než 30 % kádrů. Na základě tohoto bylo provedeno vnitřní přerozdělení kádrů na nejdůležitější úseky agenturní činnosti, aby nedošlo k poklesu výslednosti, a byly provedeny i změny náčelníků některých oddělení a skupin. Bylo obnoveno vysílání soudruhů do kurzu v SSSR a zahájen nový běh ve škole ZS/GŠ.

V důsledku okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy pokračovaly i na začátku roku 1972 vynucené dislokační změny, které se týkaly asi stovky útvarů ČSLA. Kromě dislokačních problémů postihla armádu, včetně ZS/GŠ, rovněž rozsáhlá personální čistka a status vojáka z povolání i nadále ztrácelo veškerý kredit ve společnosti. Pohraniční stráž byla od 1. ledna 1972 převedena od ministerstva obrany do podřízenosti federálního ministerstva vnitra.[54] Československo se vrátilo mezi poslušné členy socialistického bloku.

Dne 1. března 1972 vydala Zvláštní správa federálního ministerstva vnitra (FMV), jako vrcholný orgán pro organizaci a řízení šifrové služby ČSSR, Směrnice o šifrové službě na československých zastupitelských úřadech.[55] Náčelník ZS generál Brož dne 28. března 1972 předložil náčelníkovi GŠ informační zprávu Výstavba šifrové služby ZS/GŠ, ve které informoval, že na základě Rozkazu ministra národní obrany č. j. 00460-12/71 a Nařízení náčelníka Generálního štábu ČSLA č. j. 00691-13/71, vyčlenil ze spojovacího oddělení ZS/GŠ samostatné oddělení šifrové služby a kódového spojení.

Ve dnech 4.–8. května 1972 se v bulharské Varně konala pravidelná každoroční porada náčelníků zpravodajských správ armád Varšavské smlouvy. Za ZS/GŠ se zúčastnil náměstek genmjr. Josef Brož s delegací. Lze opět uvést, že tato jednání probíhala (dle aktuální potřeby) i v tzv. odborných sekcích: – sekce NZS – sekce ZNZS pro operační a taktický průzkum – sekce ZNZS pro agenturní průzkum – sekce náčelníků informačních služeb – sekce specialistů pro tvorbu jednotného katalogu objektů průzkumu a jejich unifikace báze dat o objektech – sekce radiového a radiotechnického průzkumu – sekce mechanizace a automatizace informačních systémů a další odborné sekce.

Dne 19. června 1972 předložil náčelník Výcvikového střediska 06 (VS-06) plk. Ing. Josef Kalista (se souhlasem a cestou zástupce náčelníka ZS/GŠ – náčelníka úseku agenturního průzkumu plk. Ing. Josefa Kravara) náčelníkovi ZS/GŠ genmjr. Josefu Brožovi tzv. Návrh optimální organizace VS-06.[56]

54 http://armada.vojenstvi.cz/ a http://www.csla.cz/armada/ozbrojeneslozky/ps_rizeniostrahy.htm

55 Vydáním těchto směrnic sledovala ZS/FMV posílení úlohy a celkové zvýšení postavení a režimu šifrové služby; tyto změny se bezprostředně dotýkaly ZS/GŠ. Podle čl. 7 se ZS/GŠ stala samostatným řídícím šifrovým orgánem s právy a povinnostmi rezortního šifrového orgánu.

56 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1972, č. j. 02008/5-GŠ/ZS.

Na základě nařízení zástupce náčelníka ZS/GŠ pro agenturní průzkum bylo ve dnech 1. června – 10. září 1972 provedeno a zaznamenáno tzv. Vyhodnocení konspiračních bytů (KB) u ZS/GŠ.[57] V dokumentu plk. Kravar uvedl, že základem pro vyhodnocení byly svazky KB a pohovor s náčelníky příslušných skupin. Cílem kontroly šedesáti KB bylo zjistit stav jejich konspirace, využívání a dokumentace k nim založené. Z kontroly vyplynulo, že z písemností ke všem konspiračním bytům nebylo patrno, zda „majitel" bytu je skutečně policejně přihlášen a který příslušník Zpravodajské správy tohoto „majitele" konkrétně představuje. Závěr kontroly byl, že tzv. Směrnice k vedení svazků KB u ZS/GŠ nejsou dodržovány a že práce s KB je podceňována, jako by právě KB nehrály významnou roli v systému zpravodajské práce. Bylo nařízeno, že náčelníci oddělení přidělí jednotlivé KB do péče důstojníků/pátračů, kteří budou zodpovídat za jejich provoz.

V září 1972 předložil ministr národní obrany ČSSR, armádní generál Martin Dzúr na schůzi Rady obrany státu (ROS) dokument,[58] který v příloze II. obsahoval Zprávu o splnění úkolů vyplývajících z usnesení 4. schůze ROS z 25. listopadu 1969, kde je mj. hodnoceno splnění úkolů za období od 25. listopadu 1969 do 31. srpna 1972, např. v oblastech:

a) perspektivní plán vysílání legalistů-důstojníků ZS/GŠ, který byl po provedené „kádrové očistě" zpracován na období 1971–1975; i po ní byla naplněnost plánovaných funkcí legalistů 23 % (k 1. září 1975 dosáhla 90–100 %);

b) výběr a příprava kádrů, kde vzrostl počet důstojníků-legalistů slovenské národnosti z 5 % na 24 %;

c) speciální škola;[59] při výběru kandidátů do tzv. speciální školy byla základním kritériem naprostá oddanost KSČ a marxistickému vedení v čele s Dr. Husákem, správné chápání a uplatňování proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví, jakož i charakterové a morální kvality.

Kromě shora uvedeného byly každoročně pro přípravu kádrů ZS/GŠ využívány speciální kurzy Sovětské armády (SA) a v konkrétních podmínkách aplikovány sovětské zkušenosti v přípravě a řízení legalistů na vlastním území. „Zalegalizování" a „příprava legalisty" byly (podle č. j. uvedeného pod čarou) u Zpravodajské správy

57 ABS, f. ZS/GŠ, balíkový fond, kart. č. 233, NB, 1971-75, č. j. 085126/72.

58 Součástí tohoto dokumentu (č. j. 0060410/ZD-12-1972) byla i tabulka se Specifikací „legalizačních funkcí" podle jednotlivých zájmových prostorů (ZP), kde byly uvedeny tzv. legalizační podniky, instituce – např. FMZV (konzulární úředník, II. tajemník pro politické zpravodajství, III. tajemník pro vědu a techniku, diplomovaný pracovník-šifrant), FMZO (obchodní přidělenec, ekonom, řidič, zástupce vedoucího oddělení pro vědu a techniku, sekretář obchodního oddělení, ekonom-vedoucí), PZO (Ligna-delegát, Omnipol-delegát, Motokov-delegát, Koospol-delegát, Strojimport-delegát, Keramika-delegát), ČTK (dopisovatel), Čs. rozhlas (dopisovatel), FMD (delegát) apod.

59 Učební program a obsah výuky byl upraven podle sovětských zkušeností (vzoru).

zpravidla o polovinu delší než v sovětské armádě, což bylo do značné míry zdůvodněno obtížnější legalizací v malé zemi.

V listopadu 1972 předložil náčelník ZS/GŠ náčelníkovi GŠ ČSLA informační zprávu (č. j. 025059-6-GŠ/IS-1972), ve které (na základě ročního plánu pro zasedání kolegia MNO) žádá projednání všestranné analýzy „Zabezpečení rozvoje radiového a radiotechnického průzkumu ČSLA“,[60] která byla projednána za účasti velení ZS/GŠ. Náčelník dále sděloval, že opodstatněnost navrhovaných opatření (např. zvýšení počtů osob pro výstavbu nových jednotek, přezbrojování novou technikou apod.) byla konzultována se sovětskými specialisty.

V roce 1972 z důvodu zrychlení procesu zaměřování a rozšíření možností zaměřování nových systémů a přenosu dat byl zaveden automatizovaný synchronní systém. V oblasti radiového průzkumu byl zahájen průzkum troposférických spojů.

Na konci roku 1972 byla náčelníkem GŠ genplk. Rusovem schválena Směrnice pro zpravodajskou činnost na léta 1972 a 1973.[61] Ve směrnici, která byla zpracována náčelníkem ZS/GŠ a jeho podřízenými úseky, bylo mj. uvedeno, že hlavním úkolem zpravodajských orgánů ČSLA v roce 1973 nadále zůstává včasné odhalení příprav ozbrojených sil NATO k nenadálému napadení ČSSR a ostatních států – členů Varšavské smlouvy. Náčelník Rusov nařizoval, že strategický a operační agenturní průzkum má být veden s cílem zabezpečit pro velení ČSLA věrohodné údaje o vývoji vojensko-politické situace, o vojenskostrategických koncepcích USA a NATO, o stavu válečných příprav apod. Uvedená směrnice také připomínala úkoly náčelníka GŠ vydané pro radiový a radiotechnický průzkum, vzdušný průzkum a vojskový průzkum ČSLA.

Na počátku roku 1973 se ČSLA i nadále řídila trvale platným rozkazem pro Vyčlenění sil a prostředků ČSLA k zabezpečení klidu a pořádku na území ČSSR, který byl vydán 28. dubna 1971 ministrem národní obrany gen. Martin Dzúrem. Tímto bylo nařízeno udržovat průběžnou bojovou pohotovost vyčleněných sil ČSLA v počtu asi čtrnácti tisíc vojáků s technikou (cca sedm set padesát aut, sto třicet obrněných transportérů a sto padesát pět tanků). Uvedeným rozkazem výrazně vzrostla vedle obranné role armády po zkušenostech ze srpna 1968 i její role jako potlačovací síly totalitního režimu.[62]

Dne 5. února 1973 vydal náčelník ZS/GŠ Tajný vnitřní rozkaz č. 018 (TVR), ve kterém sděluje určeným podřízeným organizačním celkům, že v rámci schválených organizačních změn bylo na agenturním úseku ZS/GŠ nově vytvořeno 23. oddělení jako oddělení strategického agenturního průzkumu pro oblast Středního a Dálného východu.

60 Analýza poukazuje na fakt, že ve srovnání s ostatními socialistickými zeměmi, zejména sovětskou armádou, lze vyvodit, že v této oblasti radiový a radiotechnický průzkum ČSLA poněkud zaostával zejména v možnostech, přestože výslednost byla na celkem dobré úrovni.

61 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1972, kart. č. 2, č. j. 0027809-12-1972.

62 STEHLÍK, Eduard: *Srdce armády Generální štáb 1919–2004*, Praha 2004.

Ve dnech 19.–24. března 1973 uskutečnili dva příslušníci informačního úseku ZS/GŠ konzultaci u Hlavní zpravodajské správy GŠ OS SSSR k otázkám mechanizace a automatizace informačních procesů. Jejím cílem byla vzájemná výměna zkušeností, získání nových poznatků a upřesnění otázek týkajících se např. strojového zpracování údajů o dislokaci, uskupení a počtu ozbrojených sil kapitalistických armád, strojového zpracovávání přehledů takticko-technických dat (TTD) bojové techniky kapitalistických armád (KA), struktury, organizace a metod práce oddělení mechanizace a automatizace HZS GŠ OS SSSR, matematického a programového zabezpečení Jednotného systému elektronických počítačů řady RJAD ad.

Na základě některých organizačních změn a působnosti zahraničních pracovišť zaslal 30. března 1973 náčelník ZS/GŠ genmjr. Brož náčelníkovi Hlavní politické správy ČSLA genpor. PhDr. Václavu Horáčkovi návrh nových Směrnic pro činnost čs. vojenských a leteckých přidělenců v zemích Varšavské smlouvy, které novelizovaly starou Směrnici pro činnost čs. vojenských a leteckých přidělenců v socialistických zemích.[63]

K prohloubení, zkvalitnění a zabezpečení výslednosti při plnění agenturních úkolů a pro nepřerušený tok informací i v období války vyhotovil ve druhé polovině roku 1973 plk. Josef Kravar (ZNZS/NAPz) dokument Základní koncepce budování nelegálů,[64] ve kterém uvedl, že úkolem je vybudovat v hlavních zájmových prostorech síť nelegálů (pátračů-specialistů), kteří měli být zaměřeni na rozpracování hlavních zájmových objektů. Záměru bylo třeba dosáhnout výběrem a vyhodnocením vhodných bází pro „výběr typů na nelegály", „kvalitou vybraných typů na nelegály", jejich systematickou, důslednou a náročnou přípravou spolu s perspektivním zaměřením a promyšlenou konspirací před nepřátelskou kontrarozvědkou (KR).

Během roku 1973 byl náčelníkem GŠ genplk. Rusovem schválen Statut zpravodajského institutu ZS/GŠ.[65] Ve statutu bylo uvedeno, že zpravodajský institut (ZI) byl účelovým zařízením ZS/GŠ, který ve smyslu Rozkazu ministra národní obrany č. 009/1972 sloužil ke speciálnímu školení důstojníků agenturního průzkumu. Zpravodajský institut se řídil pokyny náčelníka ZS/GŠ, směrnicemi a rozkazy zástupce náčelníka ZS/GŠ pro agenturní průzkum, jemuž byl přímo podřízen, vojenskými řády, předpisy a zásadami platnými pro agenturní průzkum.

Studium ve Zpravodajském institutu (ZI) bylo zpravidla dvouleté, řádné a interní (na konci osmdesátých let 20. století tříleté). K jeho studiu byli povoláváni důstojníci – absolventi vojenských akademií či vyšších vojenských učilišť na základě nejpřísnějšího kádrového výběru. Studium ve zpravodajském institutu, vzhledem k jeho charakteru, délce a speciálnosti, poskytovalo absolventům vzdělání na úrovni rezortního postgraduálního studia, vykonaného mimo vysokou školu. Vybraným důstojníkům, kteří absolvovali speciální agenturní kurz při Hlavní zpravodajské správě

63 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1973, č. j. 013780-17/68-SZS.

64 ABS, f. ZS/GŠ, balíkový fond, kart. č. 233, NB, 1971–75, č. j. 0050644/61-73.

65 ABS, f. ZS/GŠ, balíkový fond, kart. č. 237a , 26. odd., č. j. 0085730/73.

GŠ OS SSSR, se toto vzdělání započítávalo také jako postgraduální. Organizační struktura ZI byla tvořena řídícími orgány (náčelník ZI, zástupci náčelníka ZI a zástupce náčelníka ZI pro věci politické, který byl odpovědný náčelníkovi politického oddělení – zástupci náčelníka ZS/GŠ), dále katedrami (náčelník katedry agenturní přípravy – zástupce náčelníka ZI, náčelník katedry jazykové přípravy), samostatnými vedoucími staršími důstojníky (pedagogický sbor tvořený vybranými důstojníky, ale i občanskými pracovníky, kteří měli „třídně politické a třídně-morální hodnoty", absolvovali vysokou vojenskou školu, příp. jinou odpovídající civilní vysokou školu a získali potřebnou praxi v „agenturním průzkumu") a materiálně administrativními „pracovníky".

Závěrem

Studie měla za cíl popsat obecné základy fungování a organizační strukturu Zpravodajské správy Generálního štábu ve stanoveném období. Ve zkoumaném období 1969–1973 lze za nejpodstatnější změny považovat zformalizování spolupráce ZS/GŠ mezi Hlavní zpravodajskou správou Generálního štábu ozbrojených sil SSSR (HZS GŠ OS SSSR, také GRU), zpravodajským oddělením Střední skupiny sovětských vojsk na území ČSSR a zpravodajskými správami vojsk Varšavské smlouvy, reorganizaci organizačních celků Zpravodajské správy a upevnění součinnostních vazeb mezi ní a federálním ministerstvem vnitra na základě dohod o spolupráci.

Uvedená organizační schémata nejsou dozajista bezchybná a tato problematika bude v budoucnu vyžadovat podrobnější analýzu, porovnávání a upřesňování s údaji uvedenými v dochovaných a nevytříděných archivních materiálech fondu ZS/GŠ,[66] s důrazem na oblast organizačních struktur, systém práce a vývoj technických prostředků.

66 ABS, f. ZS/GŠ kartony s dokumenty vzniklými v období 1968–1974 (např. plánovací, organizační, výcvikové a kontrolní dokumenty na výcvikový rok, osobní agenturní svazky, kádrové rozkazy ministra národní obrany, náčelníka GŠ a náčelníka ZS/GŠ, vnitřní rozkazy náčelníka ZS/GŠ a jeho zástupců, rozdělovníky dokumentů, dokumenty vzniklé v uvedeném období z činnosti organizačních celků tzv. otevřené a zakryté části ZS/GŠ, ale i přímo podřízených útvarů).

OSOBNOSTI

Výběr osobností, které vykonávaly v letech 1959–1973 některé vedoucí funkce u Zpravodajské správy Generálního štábu

genmjr. RSDr. Oldřich Burda[1] (nar. 14. prosince 1924, Staré Město, okr. Uherské Hradiště, zemř. 17. listopadu 1988). V období 1938–1944 pracoval v profesi dělníka (mj. byl šest týdnů totálně nasazen v Berlíně a půl roku pobýval ve Vídni, kam utekl před pronásledováním). Od 1. června 1945 členem KSČ, dne 30. června 1970 vyloučen pro „neprincipielní postoje" v roce 1968 a jejich nepříznivý dopad ve služební činnosti. Od září 1945 do roku 1957 vykonával různé stranické funkce, např. organizační tajemník OV KSČ v Uherském Hradišti a Kyjově, vedoucí 1. oddělení KV KSČ v Gottwaldově, zástupce vedoucího oddělení státní administrativy a branného ÚV KSČ v Praze, tajemník KV KSČ v Hradci Králové, poslanec Národního shromáždění – předseda branného výboru. V roce 1957 vyslán ke studiu na Vysoké stranické škole při ÚV KSSS v Moskvě, kterou absolvoval v srpnu 1960. Po jejím ukončení byl na návrh 11. oddělení ÚV KSČ (bez jakékoliv vojenské přípravy) přijat 15. srpna 1960 za vojáka z povolání v hodnosti podplukovníka.[2] Dnem 17. srpna 1960 byl ustanoven do funkce náčelníka Zpravodajské správy Generálního štábu (ZS/GŠ), kterou vykonával až do prosince 1968.[3] Dnem 7. ledna 1969 byl ustanoven na funkci náčelníka zpravodajského

1 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 5910 V (1951).

2 Generál Burda byl k ZS/GŠ vyslán jako politická posila ze stranického aparátu po zradě příslušníka ZS/GŠ pplk. Františka Tišlera 25. 7. 1959 (vojenský přidělenec ve Washingtonu), kdy od ZS/GŠ odešly zejména z preventivních důvodů desítky zapracovaných příslušníků (viz osobní spis, část Posudky, s. 63).

3 Genmjr. Burda byl odvolán z funkce na základě konfliktní situace, která vznikla mezi ním a příslušníky sovětského velení ve dnech 22.–23. 8. 1968, kdy (dle zdůvodnění, které je uvedeno v tzv. návrhu na odvolání z funkce ze dne 4. 10. 1968) nedůsledně plnil rozkaz prezidenta republiky a ministra národní obrany, zejména v tom, že nezachoval klid, rozvahu a sebeovládání, čímž přivodil takové napětí mezi velením ČSLA a velením spojeneckých vojsk, které mohlo vyústit ve vážné důsledky pro vývoj situace nejen v armádě, ale i ve společnosti. Diskutoval s některými sovětskými generály, kdy jim mj. ostře vytýkal, že dopustili okupaci a zatčení vedoucích činitelů Československa s tím, že „jim to nikdo neodpustí". Na základě tohoto Burdova vyjádření požádalo sovětské velení cestou genpor. Jamščikova, aby byl gen. Burda uvolněn z funkce. Vojenská rada ministra národní obrany dne 23. 8. 1968 požadavek sovětského velení obšírně přehodnotila a dospěla k jednomyslnému závěru – genmjr. Burdu z funkce uvolnit. Komunisté ZS/GŠ se k odvolání náčelníka správy vyjádřili v tzv. informaci ze dne 2. 10. 1968, která byla adresována členu předsednictva ÚV KSČ soudruhu Josefu Smrkovskému a mj. uváděla, že nepřítomnost gen. Burdy je v rozporu s požadavkem rychlé konsolidace správy. Z pověření hlavního výboru KSČ ZS/GŠ byla možnost návratu gen. Burdy konzultována s představitelem Spojeneckého velení u ZS/GŠ, sovětským generálem Zadvinským, který odmítl vyslovit svůj názor z důvodů „nevměšování" s tím, že obdobné stanovisko zaujmou i ostatní sovětští představitelé. Komunisté tedy žádali s. Smrkovského o vytvoření schůdného způsobu, který by vedl k vyřešení návratu gen. Burdy do funkce. Generál Oldřich Burda svého odvolání litoval s tím, že v tak vážném období nesplnil úlohu politického vedoucího (viz osobní spis, část Doplňkový materiál, s. 119).

oddělení štábu Středního vojenského okruhu a od září 1969 vykonával funkci náčelníka zpravodajského oddělení – zástupce náčelníka štábu 4. armády Západního vojenského okruhu. Dnem 1. května 1970 byl vzat do kádrové dispozice velitele Západního vojenského okruhu a 28. února 1971 přeložen do zálohy. Hlavní komisí MNO pro hodnocení generálů a důstojníků bylo doporučeno přiznat mu odchodné ve výši dvou měsíčních hrubých služebních příjmů a povolit výjimku v přiznání příspěvku za službu ve výši třiceti procent služebního příjmu (tj. cca 1250,- Kčs), což bylo realizováno. Po odchodu z armády byl generál Oldřich Burda zaměstnán jako dispečer na Obvodním podniku bytového hospodářství Praha 6.

genpor. Ing. Jozef Turošík[4] (nar. 14. srpna 1925, Bacúch, okr. Banská Bystrica, Slovensko, zemř. 15. března 1994, Praha). Aktivně se zúčastnil Slovenského národního povstání. Od dubna 1945 do září 1945 absolvoval studium pro důstojníky pěchoty v Popradě. Člen KSČ od roku 1947. Do roku 1968 zastával řadu velitelských funkcí a v prosinci 1968 byl ustanoven do funkce náčelníka ZS/GŠ. Postu se ale po několika měsících vzdal s tím, že jej nechce zastávat. V krizovém období let 1968–1969, zejména do srpna 1968, měl výhrady k činnosti skupin, které útočily na vedoucí úlohu strany. Po vstupu spojeneckých vojsk se zúčastnil některých zasedání Národního shromáždění, byl přítomen hlasování o výzvě k propuštění stranických a vládních činitelů ze strany a výzvám ke klidu. Souhlasil s pobytem spojeneckých vojsk na území ČSSR. Od února 1971 do července 1979 vykonával také funkci zmocněnce vlády pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR. V roce 1974 byl zvolen poslancem Národního shromáždění. V listopadu 1969 byl ustanoven do funkce 1. zástupce NGŠ, kterou vykonával do září 1983. Poté byl ustanoven do funkce náčelníka Inspekce MNO a zároveň byl členem tzv. kolegia ministra národní obrany. Ve stejné funkci působil i k roku 1989. Genpor. Turošík byl známý svojí houževnatostí a náročným přístupem k plnění úkolů. Politicky vystupoval jednoznačně a obhajoval politiku strany. Po osobní stránce byl hodnocen jako zodpovědný a pečlivý s tím, že v rodině vystupoval despoticky.

genpor. Ing. Josef Brož[5] (nar. 17. května 1926, Plzeň, zemř. 25. dubna 2002, Praha). Po absolvování vyšší průmyslové školy stavební v roce 1945 byl zaměstnán jako stavitelský asistent u firmy Ing. Němec v Plzni. Členem KSČ se stal 9. dubna 1946. V říjnu 1947 nastoupil na Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě, kterou ukončil v červenci 1949 a byl vyřazen v hodnosti poručíka ČSLA. V období 1951–1954 studoval na Vojenské technické akademii (VTA) v Brně, fakulta ženijní. Již v době studia byl velmi aktivním funkcionářem KSČ. Po absolvování studia na VTA prošel funkcemi ženijního náčelníka brigády a sboru na Slovensku, až po funkci zástupce náčelníka ženijního vojska na MNO. V letech 1960 až 1962 absolvoval v Moskvě Vojenskou akademii Generálního štábu ozbrojených sil SSSR (VA GŠ OS SSSR, tzv. Vorošilovova akademie nebo slangově Vorošilovka). Po jejím ukončení se vrátil na původní funkci. Dnem 26. srpna 1963 byl ustanoven do funkce náčelníka Správy vojenského školství a od 1. prosince 1969 se stal náčelníkem ZS/GŠ. Funkci vykonával až do září roku 1988. Od listopadu 1988 byl vyslán do Libye jako vedoucí řídící skupiny pro koordinaci a zabezpečení činnosti čs. vojenských odborníků. Do zálohy odešel v červnu 1990. Ve všech funkcích byl gen. Brož hodnocen kladně. Byly vyzvedávány jeho vysoké odborné znalosti s tím, že se ve své odborné činnosti řídil učením marxismu-leninismu a že v kritickém období let 1968–1969 posuzoval vývoj ve společnosti z třídních a internacionálních hledisek, aniž by podlehl nacionalistickým tendencím. Od začátku podporoval

4 ABS, f. VKR, záznamní list č. B-949/31. Náčelník ZS/GŠ (NZS). Osobní, nebo též kádrový spis jmenovaného nebyl ve fondech ABS dohledán. Foto archiv autora.

5 ABS, f. VKR, záznamní list č. B-909/11. Náčelník ZS/GŠ (NZS). Osobní, nebo též kádrový spis jmenovaného nebyl ve fondech ABS dohledán. Foto f. VKR, evidenční lístek č. 381.

formování zdravého jádra strany a aktivně se angažoval za politiku KSČ. Svou činností přispěl k očistě od kompromitovaných a pravicově orientovaných příslušníků ZS/GŠ. Generál Josef Brož byl nadřízenými hodnocen jako přímý, zásadový, ukázněný a mimořádně ambiciózní člověk.

genmjr. PhDr. Pavel Mašek[6] (nar. 17. dubna 1926, Dolní Lukavice, okr. Plzeň). V letech 1941–1945 vystudoval čtyři ročníky mužského učitelského ústavu v Plzni a dálkově studoval na Pedagogické fakultě v Karlových Varech, kde absolvoval tzv. kolokvijní zkoušky ze čtyř semestrů (pátý semestr bez zkoušky). Poté až do září 1948 vykonával občanské povolání učitele. Členem KSČ se stal 7. března 1947. Dnem 1. října 1948 byl povolán k výkonu dvouleté základní vojenské služby, kterou nastoupil v Žamberku, kde s výtečným prospěchem absolvoval školu důstojníků pěchoty v záloze. Poté byl vybrán do kurzu osvětových důstojníků v záloze. Vojenskou službu ukončil 30. září 1950 a nastoupil jako učitel na střední školu v Kraslicích, současně pokračoval v dálkovém studiu Pedagogické fakulty v Karlových Varech (pátý a šestý semestr). V březnu 1951 byl povolán do ČSLA,[7] kde byl ustanoven na funkci zástupce pro věci politické u 33. protitankové brigády v Lešanech v hodnosti nadporučíka pěchoty. V období 1954–1960 byl poslancem Národního shromáždění za volební obvod č. 238 Valašské Meziříčí. V letech 1959–1963 absolvoval Vojenskou politickou akademii (VPA) Klementa Gottwalda (KG). Jako politický pracovník prošel různými politickými funkcemi, např. náčelník politického oddělení 13. mechanizované divize, náčelník oddělení organizačně-instruktorské politické správy Středního vojenského okruhu (SVO), starší inspektor skupiny inspektorů u politicko-organizačního oddělení Hlavní politické správy (HPS). Dnem 16. února 1969 byl ustanoven do funkce náčelníka politického oddělení – zástupce náčelníka ZS/GŠ pro politické věci v hodnosti plukovníka. V řádném hodnocení za období od března 1970 do dubna 1972 byl hodnocen jako dlouholetý zkušený politický pracovník, který úspěšně působil v řadě významných funkcí v politickém aparátu armády s tím, že v únoru 1969 byl povolán do funkce ZNZS/NPO jako politická posila, kde středem jeho pozornosti byla principiální linie a kádrová politika u ZS/GŠ a podřízených útvarů. Náčelník ZS/GŠ jej hodnotil jako osobu, která se nevyhýbá odpovědnosti, je pracovitá, značně obětavá, zásadová, čestná, veselé a společenské povahy. V červenci až srpnu 1974 absolvoval dvouměsíční speciální zpravodajský kurz v SSSR. Dne 20. prosince 1989 požádal genmjr. Pavel Mašek o možnost přeložení do zálohy (starobního důchodu) a 28. února 1990 byl propuštěn ze služebního poměru vojáka z povolání a přeložen do zálohy.[8]

plk. Ing. Josef Kravar[9] (nar. 8. března 1922, Brtnice, okr. Jihlava). V době okupace pracoval jako pomocný dělník u různých firem v Čechách a Rakousku. V únoru 1945 utekl z Německa, kde byl nasazen od září 1941 na nucených pracích, a do května 1945 se skrýval u rodičů. Po květnu 1945 se vyučil strojním zámečníkem, absolvoval vojenskou základní službu a poté státní kurz pro přípravu dělníků na vysoké školy. Členem KSČ se stal 31. května 1945. V říjnu 1949 nastoupil ke studiu civilní Vysoké školy technické v Brně a po dvou letech přešel na Vojenskou technickou akademii v Brně (VTA), která byla nově zřízena. Po jejím absolvování vykonával krátce

6 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 3158 V (1951). Titul PhDr. mu byl udělen VPA KG dne 14. 3. 1969 na základě rigorózního řízení. Zástupce náčelníka ZS/GŠ pro politické věci – náčelník politického oddělení (ZNZS/NPO).

7 Povolán na základě § 37 branného zákona zpět do armády.

8 Tehdejší náčelník ZS/GŠ genmjr. Ing. Anton Slimák mu navrhl přiznat osobní důchod a udělití čestné uznání ministra obrany, což bylo 22. 12. 1989 schváleno náčelníkem GŠ (v zastoupení genplk. Jozef Hrebík) a provedeno na základě KR MNO č. 0218 ze dne 28. 12. 1989 (viz osobní spis ev. č. 3158 V).

9 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spisy ev. č. 3403 V a 5788 V (1951). Zástupce náčelníka ZS/GŠ – náčelník agenturního průzkumu (ZNZS/NAPz).

funkci zástupce velitele pro technické věci u 24. ženijního praporu (4. armádního sboru). Od 6. dubna 1955 do 28. února 1956 absolvoval zpravodajský kurz při ZS/GŠ, který ukončil 31. března 1956 a poté nastoupil jako důstojník složky, skupiny V., II. části 55. radiového praporu ZS/GŠ. Dne 1. června 1960 se stal náčelníkem složky, 1. oddělení, B odboru 248. provozního praporu (tj. ZS/GŠ, agenturní úsek) a 29. srpna 1962 byl vyslán ke studiu jednoročního speciálního kurzu v SSSR. Po jeho ukončení vykonával funkci staršího důstojníka 4. oddělení, agenturního úseku (také tzv. úsek B) a od září 1964 absolvoval pětiměsíční zdokonalovací kurz anglického jazyka při ZS/GŠ. Od 1. října 1964 vykonával funkci vojenského a leteckého přidělence (VLP) v Londýně, ze které byl odvolán 1. srpna 1968. Dnem 22. listopadu 1968 byl ustanoven do funkce zástupce náčelníka 4. oddělení agenturního úseku a 25. listopadu 1969 ustanoven do funkce zástupce náčelníka Zpravodajské správy GŠ pro agenturní průzkum (ZNZS/NAPz) v hodnosti podplukovníka.[10] Tuto funkci vykonával až do 30. března 1977, a protože dnem 31. března 1977 splnil podmínky pro přiznání starobního důchodu (tzn. dovršil 55 let), byl propuštěn[11] ze služebního poměru vojáka z povolání a následující den přeložen do zálohy. Plukovník Josef Kravar byl hodnocen jako soudruh, který se jednoznačně postavil za nové vedení strany a aktivně se zapojil do konsolidačního procesu. Jako předseda pohovorové komise významně přispěl k očistě stranických řad ZS/GŠ od pravicově zaměřených a pasivních členů KSČ. Po stránce pracovní byl hodnocen jako rozhodný, náročný, důsledný a odborně zdatný důstojník s tím, že při jednání s lidmi by měl více dbát na individuální přístup k jednotlivcům a taktnost v jednání.

genmjr. Ing. Oldřich Frank[12] (nar. 21. září 1932, Sedlec, okr. Plzeň). Od září 1945 do roku 1949 žákem 4.–7. třídy Masarykova reálného gymnazia v Plzni, v septimě přerušil studium a v srpnu 1949 se stal studentem nově založené Vojenské školy Jana Žižky v Moravské Třebové, kterou úspěšně ukončil v roce 1950. Poté, až do roku 1953, absolvoval ženijně-technického učiliště a vykonával nižší velitelské funkce u Ženijního učiliště v Litoměřicích, které bylo podřízeno 51. ženijní brigádě. Za člena KSČ byl přijat 11. října 1951. V srpnu 1953 se stal posluchačem Fakulty vševojskové, obor vševojskový při Vojenské akademii (VA) Klementa Gottwalda v Praze.[13] Po ukončení studia byl 27. srpna 1956 ustanoven do funkce staršího důstojníka informačního oddělení ZS/GŠ a poté se stal náčelníkem 1. skupiny tohoto tzv. 9. oddělení (tj. operačního střediska). Od informačního úseku ZS/GŠ byl 12. září 1969 přemístěn k ZS/ZVO do funkce náčelníka informačního oddělení, kterou vykonával až do konce roku 1971. Dnem 25. ledna 1972 byl ustanoven do funkce zástupce náčelníka Zpravodajské správy GŠ – náčelník informační služby[14] (ZNZS/NIS). Během července a srpna 1972 absolvoval dvouměsíční zdokonalovací odborný kurz, který byl určen pro hlavní funkcionáře Zpravodajských správ GŠ armád Varšavské smlouvy a byl organizován Hlavní zpravodajskou správou GŠ SSSR (HZS OS GŠ SSSR) v Moskvě.[15] Na začátku roku 1975 byl vyslán k dvouměsíčnímu studiu Vyššího akademického kurzu při Vojenské akademii GŠ ozbrojených sil SSSR v Moskvě, který byl organizován pro

10 Do hodnosti plukovníka povýšen 1. 5. 1970 na základě KR MNO č. 0119 ze dne 22. 4. 1970 Funkce ZNZS/NAPz byla v tzv. kádrovém pořádku generálního tajemníka ÚV KSČ s plánovanou hodností generálmajora (viz osobní spis ev. č. 3403 V).

11 Na základě ustanovení předpisu MNO-17-1, čl. 50, písm. a).

12 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 1951V. Zástupce náčelníka GŠ – náčelník informační služby (ZNZS/NIS). Na jmenovaného byl bývalou VKR založen a veden tzv. záznamní list č. 910/2, do něhož bylo nahlédnuto, ale nebyly z něj čerpány informace, které VKR ke genmjr. Frankovi získala. Bývalou VKR byl na něho založen a veden také archivní materiál arch. č. A-61954 (reg. č. 031435), do něhož bylo též nahlédnuto, ale informace v něm uvedené nebyly pro tuto studii využity.

13 Dle vyjádření Oldřicha Franka v doplňku k životopisu mu byl dodatečně v roce 1967 přiznán titul Ing. na základě skutečnosti, že v letech 1953–1956 absolvoval VA KG (osobní spis ev. č. 1951 V, s. 17).

14 Funkce ZNZS/NIS byla v tzv. kádrovém pořádku generálního tajemníka ÚV KSČ. Do hodnosti genmjr. povýšen 1. 10. 1985.

15 Také GRU (Glavnoje razvedyvatelnoje upravlenije), vojenská rozvědka SSSR.

vedoucí funkcionáře armád Varšavské smlouvy. Po návratu i nadále vykonával funkci ZNZS/NIS až do září 1989. Dnem 22. září 1989 byl ustanoven do funkce vojenského a leteckého přidělence (VLP) ČSSR ve Vídni a Bernu, kterou vykonával až do dubna 1992. Protože splňoval podmínky nároku na starobní důchod,[16] byl 30. dubna 1992 propuštěn ze služebního poměru vojáka z povolání a následujícím dnem přeložen do zálohy.[17] Generálmajor Oldřich Frank byl hodnocen jako soudruh s dlouholetými praktickými zkušenostmi z informační činnosti, prokazující smysl pro koncepční a analytickou práci. V krizovém období let 1968–1969 vystupoval přes krátkodobé nepochopení srpnových událostí[18] uvážlivě, odsuzoval antisocialistické názory a akce, podpořil listopadovou rezoluci a plně se postavil za nové vedení strany.

genmjr. Ing. Jiří Novotný[19] (nar. 21. srpna 1926, Lysá nad Labem). V letech 1945–1947 navštěvoval dvouletou Průmyslovou školu strojnickou v Kolíně a poté pracoval jako soustružník. Členem KSČ se stal 1. června 1945. Do vojenské služby byl povolán 1. října 1948. V letech 1950–1951 absolvoval Tankové učiliště ve Vyškově, poté od ledna 1952 do srpna 1953 vykonával např. funkce velitele tankové roty, zástupce velitele 2. tankového praporu, 16. tankového pluku v Mladé a zároveň dokončil kurz velitelů pluků při Vyšší škole důstojníků tankového vojska v Doksech. Následně byl pověřen velením 15. tankovému pluku (tp), 3. tankové divize (td) a v září 1954 se stal velitelem tohoto pluku. Funkci velitele 15. tp vykonával až do 1. září 1957, kdy byl vyslán ke studiu Vojenské technické akademie Antonína Zápotockého (VTAAZ) v Brně. Po jejím ukončení byl 10. července 1960 ustanoven do funkce náčelníka štábu 9. tankové divize v Písku. Dnem 12. května 1963 byl přemístěn do přípravné školy pro studium v zahraničí při Vojenské politické akademii K. G. v Praze. Po ukončení, na konci srpna 1963, byl vyslán ke studiu Vojenské akademie GŠ ozbrojených sil SSSR, kterou absolvoval v srpnu 1965 s hodnocením, že úkoly plnil včas, kvalitně a státní zkoušku z operačního umění složil na výtečnou. V období od srpna do konce října 1967 zastával funkci velitele 19. motostřelecké divize (msd) v Plzni. Podle hodnocení se aktivně podílel na konsolidačním procesu u svazku a vyvodil správné závěry proti důstojníkům, kteří se podíleli na pravicově oportunistické činnosti. Dnem 29. října 1970 byl ustanoven do funkce zástupce náčelníka Zpravodajské správy GŠ, kterou vykonával do 16. října 1973. Poté se stal náčelníkem katedry vojenského zpravodajství VAAZ v Brně až do 31. prosince 1981; k tomuto datu splňoval podmínky nároku na starobní důchod, byl tedy propuštěn ze služebního poměru vojáka z povolání do zálohy. Při povýšení do generálské hodnosti byl plukovník Jiří Novotný mj. hodnocen s tím, že v srpnu 1968, po návratu z Maďarska, kde byl na dovolené, se nechal nakrátko ovlivnit všeobecnou psychózou svého okolí a nevystupoval proti ní dostatečně rozhodně. Brzy však navázal kontakty s příslušníky Sovětské armády, situaci zhodnotil z internacionálních, marxisticko-leninských pozic a správně pochopil listopadovou rezoluci ÚV KSČ z roku 1968. Generálmajor Jiří Novotný byl hodnocen jako čestný, houževnatý a pracovitý soudruh, který byl v kolektivu oblíben pro svoji skromnost, družnost a upřímnost.

16 Podle ustanovení § 26 odst. 2, písm. b) zák. č. 76/1959 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

17 Oldřichu Frankovi bylo přiznáno odchodné ve výši šestinásobku služebního příjmu.

18 ABS, f. VKR – záznamní listy, záznamní list č. B-910/2, agenturní záznam č. 12/76, ve kterém mj. bývalý „orgán" 1/I. odboru SVKR ZVO pplk. František Chlup zapsal informaci získanou k osobě Oldřicha Franka od agenta s krycím jménem „Jan Skokan" (č. svazku 60456) s tím, že „pramen" v době od roku 1968 do srpna 1969 rovněž působil u MNO-12 (ZS/GŠ) a z té doby věděl, že politické postoje na pracovišti Oldřicha Franka (náčelník informační skupiny) byly velmi „progresivní a produbčekovské". „Pramen" věděl, že Frank byl zastáncem „elitářských tendencí", které u něj k datu agenturního záznamu v určité míře přetrvávaly.

19 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 3163V. Zástupce náčelníka GŠ pro vojskový průzkum (ZNZS).

plk. Ing. František Doušek[20] (nar. 7. srpna 1929, Praha). V letech 1946–1949 vystudoval Reálné gymnázium v Praze XIII-Vršovicích, Kodaňská 16. Členem KSČ se stal 1. listopadu 1946. V roce 1948 byl na reálném gymnáziu předsedou akčního výboru a členem Okresního akčního výboru Prahy XIII. Na vlastní žádost byl 15. září 1949 povolán do Vojenské inženýrské akademie v Praze, odkud byl 23. září 1951 přeřazen ke studiu Vojenské technické akademie (VTA) v Brně, obor velitelsko technický-spojovací. V březnu roku 1954 s výtečným prospěchem ukončil v hodnosti nadporučíka studium VTA v Brně a byl ustanoven do funkce zástupce velitele pro technické věci 55. radiového praporu ZS/GŠ. Posléze se stal náčelníkem skupiny radiového průzkumu a zástupcem náčelníka oddělení radiového průzkumu uvedeného radiového praporu. Dnem 30. listopadu 1966 byl ustanoven do funkce 1. skupiny vývojového střediska 08 (VS-08), které bylo v přímé podřízenosti zástupce náčelníka ZS/GŠ pro materiálně technické zabezpečení (ZNZS/NMTZ). Od 1. prosince 1967 do 30. března 1968 byl posluchačem interního kurzu technického průzkumu, který byl organizován Hlavní zpravodajskou správou GŠ OS SSSR (HZS GŠ OS SSSR). Po návratu z kurzu se 9. dubna 1971 stal zástupcem náčelníka ZS/GŠ – náčelník materiálního a technického zabezpečení. Uvedenou funkci zastával až do 31. prosince 1989. V souladu s plánem školení hlavních funkcionářů ZS/GŠ byl během výkonu funkce vyslán v roce 1977 na dvouměsíční speciální kurz při HZS GŠ OS SSSR. Ke dni 31. prosince 1989 splňoval plk. Doušek podmínky nároku na starobní důchod, proto byl propuštěn ze služebního poměru vojáka z povolání a následujícím dnem přeložen do zálohy.[21] Plk. František Doušek byl při svém odchodu do zálohy hodnocen náčelníkem ZS/GŠ jako soudruh, který se podílel na výstavbě průzkumné oblasti ČSLA[22] s tím, že jde o člověka klidné, rozvážné povahy, člověka taktního, který byl v kolektivu oblíben pro svůj odpovědný přístup k práci, odborné znalosti a vztah k podřízeným.

genmjr. Ing. Jozef Jurík[23] (nar. 26. ledna 1920, Dedinka, Slovensko, zemř. 15. listopadu 1998, Dedinka). Do října 1941 byl nepřetržitě zaměstnán jako hospodářský sluha na statku u Emila Reisnera v rodné obci. Dne 13. října 1941 byl povolán k výkonu vojenské prezenční služby v maďarské armádě, protože žil na území obsazeném od roku 1938 Maďary. Dne 24. prosince 1942 byl útvar maďarské armády odeslán na frontu proti Sovětskému svazu, kam dorazil v lednu 1943. Při výměně útvarů u obce Kamenka Jozef Jurík, který se do té doby nezúčastnil žádných bojů, přeběhl na stranu Sovětů. Po absolvování parašutistického výcviku byl vysazen na území Zakarpatské Ukrajiny v prostoru Mukačevo, kde od 11. května 1944 do 6. listopadu 1944 bojoval v sovětské partyzánské jednotce plk. Pohrabenka při 4. ukrajinském frontu. Od listopadu 1944 do skončení války byl pátračem 3. dělostřeleckého pluku 3. čs. samostané brigády, 1. čs. armádního sboru, s nímž se zúčastnil bojů u Jasla, na Slovensku a na Moravě. Po válce mj. pracoval také jako dozorce vězňů ve Vojenské věznici v Bratislavě. Po absolvování Aplikační školy pro důstojníky pěchoty při Pěchotním

20 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 2790V. Zástupce náčelníka GŠ – náčelník materiálního a technického zabezpečení (ZNZS/NMTZ). Na Františka Douška byl bývalou VKR založen a veden tzv. záznamní list č. 909/6, do něhož bylo nahlédnuto, ale nebyly z něj čerpány informace, které VKR k jeho osobě získala.

21 Nárok na starobní důchod splňoval již k 7. 8. 1984, ale vzhledem k potřebě ZS/GŠ setrval ve funkci dalších pět let.

22 Např. z titulu své funkce spolupracoval s výzkumnými a výrobními podniky v ČSSR a se spřátelenými rozvědkami, zejména s HZS GŠ OS SSSR. Zabezpečoval realizaci investiční výstavby a generální opravy v rámci celé zpravodajské oblasti, řešil problémy v opravárenské službě průzkumné techniky aj. Aktivně pracoval jako člen mezinárodní vědecko-technické komise náčelníků Zpravodajských správ GŠ armád Varšavské smlouvy v oblasti výzkumu, vývoje a zavádění progresivní zpravodajské techniky.

23 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 5715V. Náčelník Zpravodajské správy Západního vojenského okruhu – zástupce náčelníka štábu (NZS ZVO/ZNŠ).

učilišti v Milovicích, kdy se stal důstojníkem z povolání, vykonával od 1. září 1947 do 30. května 1948 vojenskou službu u 7. pěšího pluku v Nitře. Dne 28. srpna 1952 ukončil studium na Vojenské akademii v Praze. Členem KSČ se stal v roce 1954. Od 29. srpna 1952 vykonával různé vojenské funkce (např. náčelník zpravodajského oddělení 7. pěší divize „Opava", učitel skupiny operačního a taktického průzkumu apod.),[24] až do 25. srpna 1963, kdy byl ustanoven do funkce zástupce náčelníka ZS/GŠ (náčelníkem ZS byl gen. Burda). Tuto funkci zastával do 19. září 1965, kdy byl převelen a jmenován do funkce náčelníka oddělení průzkumu – zástupce náčelníka štábu (NŠ) SVO v Táboře. Dnem 8. září 1969 byl ustanoven do funkce náčelníka Zpravodajské správy Západního vojenského okruhu (NZS ZVO/ZNŠ), kterou zastával do 20. listopadu 1970. Od 29. prosince 1970 byl prorektorem na Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně. Dne 13. října 1972 byl pověřen a 20. listopadu 1972 ustanoven do funkce náčelníka Vysoké vojenské školy pozemního vojska (VVŠ PV) hrdiny Sovětského svazu Otakara Jaroše ve Vyškově, kterou vykonával do 22. listopadu 1974.[25] Od 23. listopadu 1977 byl správcem – náčelníkem posádky Bratislava. Na základě žádosti o propuštění ze služebního poměru,[26] byl gen. Jozef Juríik přeložen 28. února 1986 do zálohy.

genmjr. Ing. Josef Hurt[27] (nar. 18. března 1926, Betliar, okr. Rožňava, Slovensko). Ukončil měšťanskou školu v Dobšinej a dva ročníky obchodní školy, kde ve studiu pokračovat nemohl; jednak z finančních důvodů (matka samoživitelka), jednak že za tzv. Slovenského štátu pro svůj český původ neobdržel státní občanství. Poté prošel různými zaměstnáními v obchodním domě, u stavební firmy a na Okresním velitelství milice v Popradě. Od 11. května 1945 do 15. října 1947 absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích, byl jmenován do hodnosti poručíka a jako voják z povolání nastoupil k výkonu funkce velitele čety u pěšího praporu 66 v Českých Budějovicích. V únoru 1948 byl vyslán na dvouměsíční kurz agenturního a taktického zpravodajství v Praze. Od dubna 1948 vykonával různé funkce u vojenských útvarů v jižních Čechách (např. posádkový důstojník v Prachaticích, agenturně zpravodajský pátrač u pěšího pluku 66 ve Vimperku). Členem KSČ od 16. června 1954. V říjnu 1951 byl vyslán ke studiu Vojenské akademie K. G. v Praze, obor zpravodajský, kterou úspěšně ukončil 15. září 1954. Poté až do 2. října 1966 vykonával různé funkce opět u vojenských útvarů v jižních Čechách (např. náčelník zpravodajského oddělení 5. mechanizované divize, náčelník průzkumu 15. střelecké divize, zástupce náčelníka oddělení průzkumu 4. armády, starší důstojník – zástupce náčelníka zpravodajského oddělení SVO). Od 3. října 1966 do 7. července 1967 absolvoval Vyšší akademický kurz při Vojenské akademii Antonína Zápotockého (obor vševojskový) a od 1. září 1969 zde dálkově studoval i německý jazyk. V dubnu 1968 tvrdě odsuzoval ze stranických pozic organizace jako KAN, K-231, a později i útoky proti Lidovým milicím. Byl mezi prvními komunisty štábu SVO, kteří navázali spolupráci a družbu se Sovětskou armádou. Dne 1. září 1969 byl ustanoven do funkce zástupce náčelníka Zpravodajské správy ZVO v Táboře a 20. listopadu 1970 do funkce náčelníka Zpravodajské správy – zástupce náčelníka štábu ZVO, kterou vykonával do 18. listopadu 1979.[28] Poté byl jmenován do funkce zástupce náčelníka

24 Od 25. 8. 1959 do 30. 6. 1961 absolvoval studium na Vojenské akademii GŠ OS SSSR, obor velitelsko-štábní operační vševojskový a současně byl pověřen funkcí zástupce náčelníka ZS/GŠ.

25 Během výkonu funkce náčelníka VVŠ byl gen. Juríik vyslán 3. 1. 1974 na dvouměsíční Vyšší akademický kurz ve Vojenské akademii GŠ OS SSSR K. J. Vorošilova, který ukončil 8. 3. 1974.

26 Podmínky nároku na starobní důchod v I. kategorii funkcí splnil již v roce 1975. Genmjr. Jozef Juríik (dle vyjádření náčelníka Finanční správy MNO) „spadal" do okruhu osob, jimž šlo přiznat osobní důchod, a proto dal na zvážení členům kolegia MNO a náčelníkovi Kádrové správy MNO přiznání osobního důchodu ve výši 3500,- Kčs. Uvedený návrh byl 17. 1. 1986 schválen 16. kolegiem MNO.

27 ABS, f. Personální spisy ministerstva obrany, osobní spis ev. č. 3201V. Náčelník Zpravodajské správy Západního vojenského okruhu – zástupce náčelníka štábu (NZS ZVO/ZNŠ). Do hodnosti genmjr. povýšen 1. 10. 1979.

28 Během výkonu funkce náčelníka ZSNZS ZVO absolvoval od ledna 1974 dvouměsíční Vyšší akademický kurz ve Vojenské akademii Generálního štábu ozbrojených sil SSSR K. J. Vorošilova.

Zpravodajské správy Generálního štábu, kterou vykonával do 30. ledna 1987, a protože splňoval podmínky nároku na starobní důchod,[29] byl 31. ledna 1987 propuštěn ze služebního poměru vojáka z povolání a následným dnem přeložen do zálohy. Při odchodu byl gen. Josef Hurt hodnocen náčelníkem ZS/GŠ gen. Brožem jako soudruh klidné, skromné a rozvážné povahy s přirozenou autoritou mezi podřízenými.

plk. JUDr. Jiří Jindra[30] (nar. 3. září 1933, Praha). Původním povoláním hospodářský adjunkt na Československém státním statku (ČSSS) Červený Újezd, vstoupil do KSČ v roce 1956. Byl poslancem ONV Praha a členem občanského výboru. V letech 1946–1949 absolvoval tři třídy gymnázia v Praze a poté navštěvoval jednu třídu Vyšší rolnické školy v Poděbradech. Vojenskou prezenční službu nastoupil roku 1951, poté absolvoval školu důstojnického dorostu v Novém Jičíně a intendanční učiliště v Žilině. V roce 1954 se stal vojákem z povolání. Do roku 1956 zastával funkci náčelníka finančního hospodářství velitelství 1. vojenského okruhu. V letech 1958–1967 zastával postupně funkce důstojníka, náčelníka skupiny a náčelníka finančního oddělení Správy pro zahraniční styky GŠ ČSLA. Po reorganizaci armády v roce 1969 byl ustanoven do funkce náčelníka finančního devizového a ekonomického oddělení ZS/GŠ. V roce 1972 ukončil dálkové studium Právnické fakulty Univerzity Karlovy a byl jmenován externím členem katedry teorie státu a práva. V letech 1989–1991 zastával funkci náčelníka obnovené Správy zahraničních vztahů GŠ a poté působil jako poradce 1. náměstka ministra obrany; do zálohy odešel v květnu 1992. Plk. Jindra se projevoval jako politicky vyspělý, třídně uvědomělý člen strany. V krizovém období 1968–1696 odsuzoval antisocialistické kampaně, útoky proti orgánům státní moci a zakládání KAN a K-231. Byl jedním ze spoluautorů smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR, účastnil se jako expert jednání vládní delegace v Moskvě o Dohodě o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky z 18. října 1968 a významně se podílel na přípravě doplňkových dohod mezi delegacemi ČSSR a SSSR. Při své odborné práci, která v mnoha směrech překračovala rámec ZS/GŠ, navázal řadu významných styků v ČSLA, Spojeném velení států Varšavské smlouvy, na federálních ministerstvech a ve vládě, na kterých si zakládal. Plk. Jiří Jindra byl hodnocen jako vysoce erudovaný odborník, který dosahoval velmi dobrých výsledků a zároveň byl velmi ambiciózní.

29 Podmínky pro přiznání starobního důchodu dovršil již v březnu 1981, ale souhlasil s další činnou službou (osobní spis ev. č. 3201V, s. 116). Při odchodu do zálohy v roce 1986 byl Josefu Hurtovi přiznán mj. osobní důchod.

30 ABS, f. VKR, záznamní list č. B-948/33, s. 9. Náčelník finančního (devizového) a ekonomického oddělení ZS/GŠ (NFEO, poté NFDEO); v dokumentech bývalé ZS/GŠ je uváděno také jako 11. oddělení. Foto, osobní nebo také kádrový spis jmenovaného nebyly ve fondech ABS dohledány. Foto plk. Jiřího Jindry viz f. VKR, karton „Nevytříděné", obálka A4, evidenční lístek č. 387. Tzv. evidenční lístky některých osob ZS byly pravděpodobně založeny v osmdesátých letech 20. století pracovníkem 3. oddělení odboru VKR FMNO a GŠ, tzn. oddělením, které mělo za úkol provádět kontrarozvědnou ochranu ZS/GŠ. Do hodnosti genmjr. byl Jiří Jindra jmenován 1. 5. 1989.

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1
Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády

PŘÍLOHA 2
Agenturní úsek

PŘÍLOHA 3
Úsek pro věci politické

PŘÍLOHA 4
Materiální a technický úsek

PŘÍLOHA 5
Zpravodajská správa Západního vojenského okruhu (ZVO) v Táboře

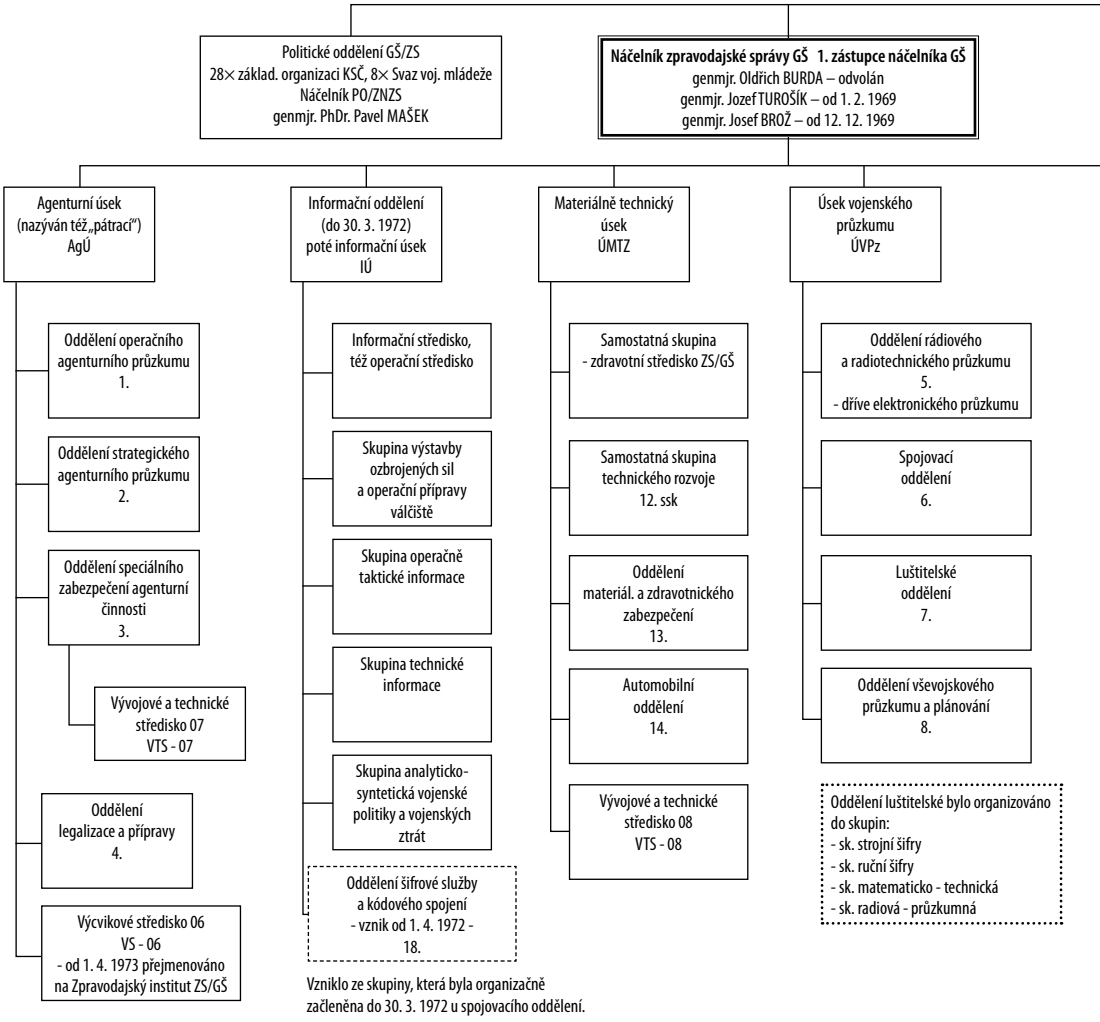
PŘÍLOHA 6
Finanční (devizové) ekonomické oddělení

PŘÍLOHA 7
Úsek informační služby

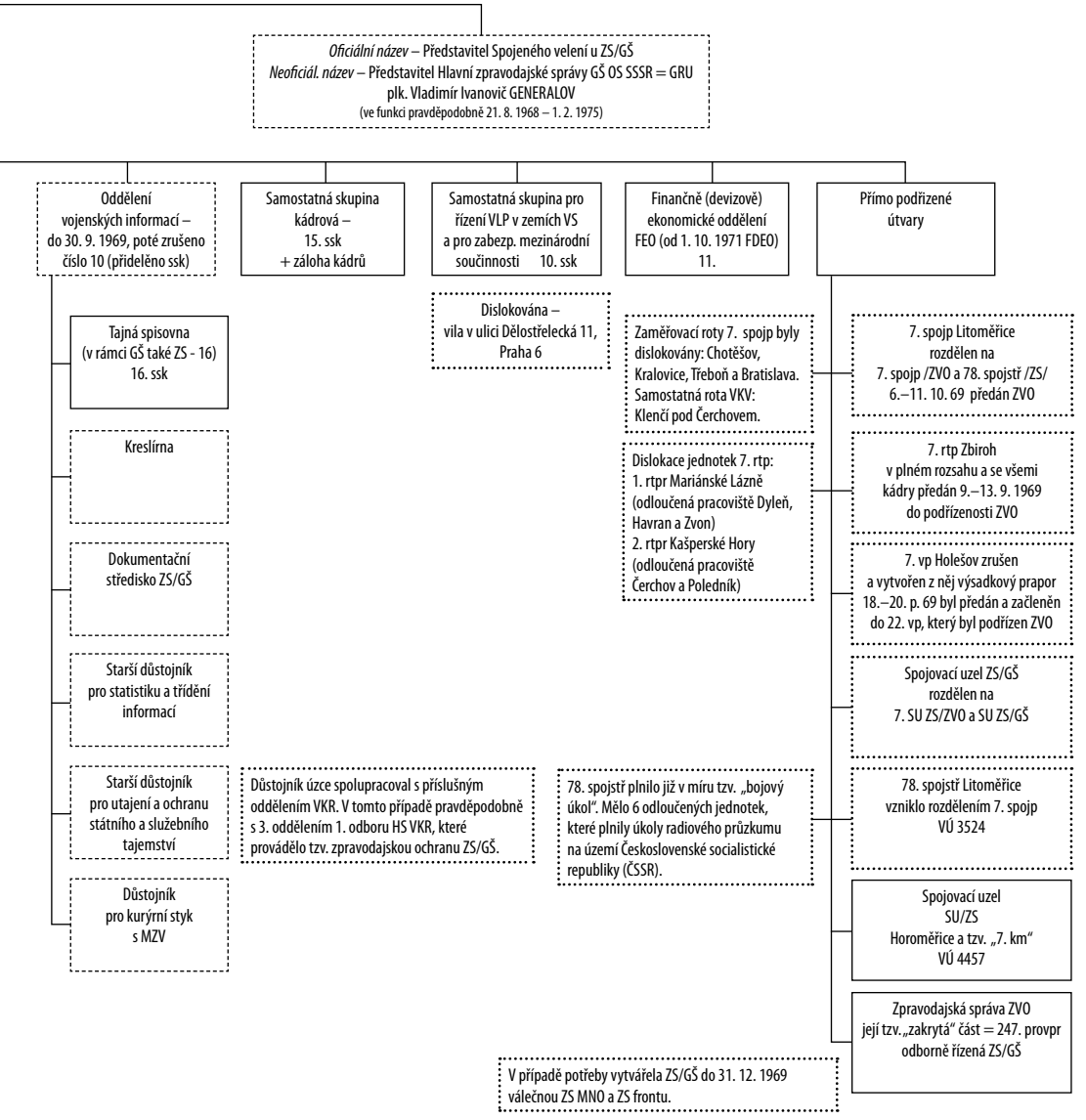
PŘÍLOHA 8
Systém centralizovaného řízení prostředků radiového a radiotechnického průzkumu ZS/GŠ v míru

PŘÍLOHA 1

Zpravodajská správa Generálního štábu

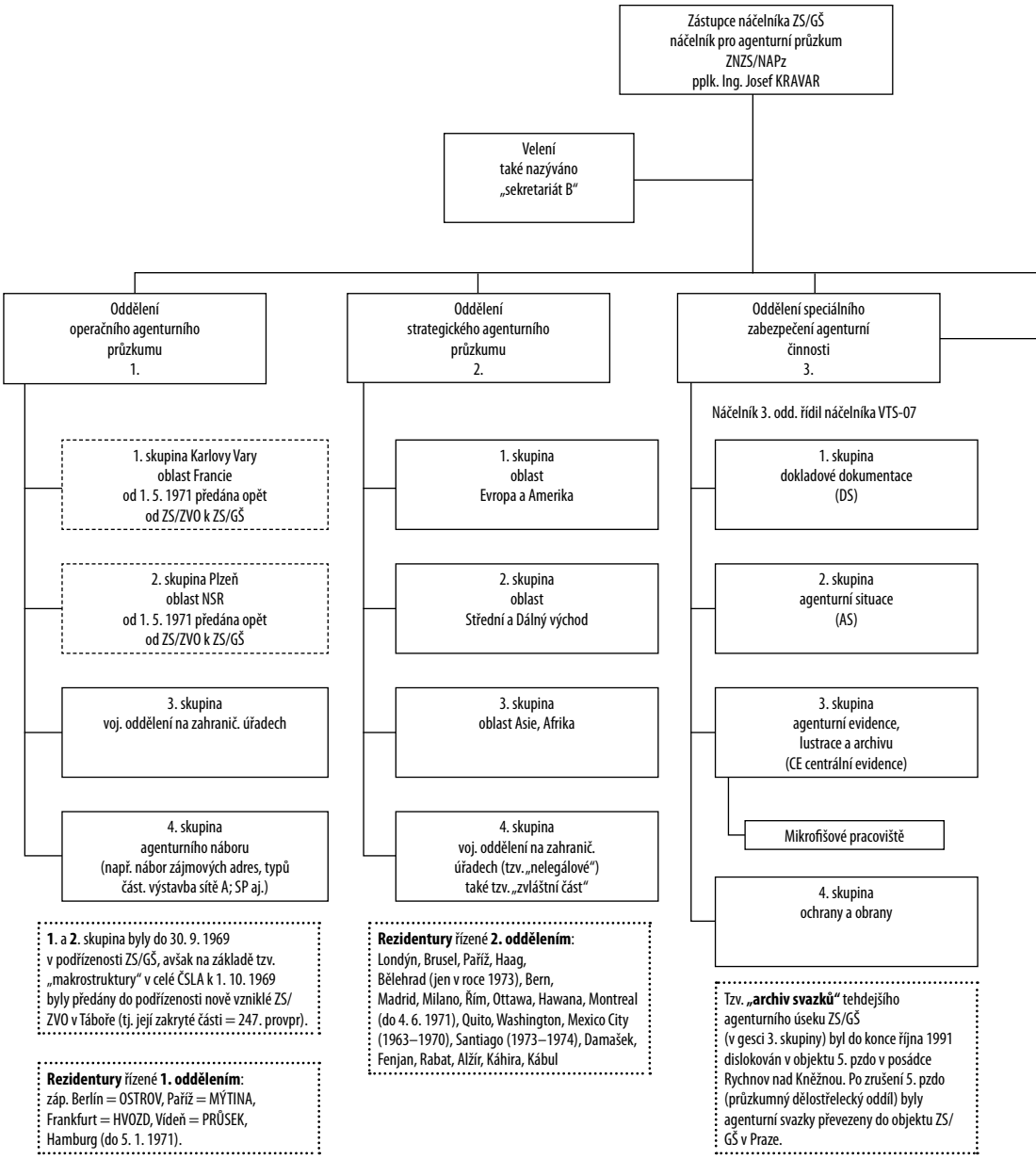

Československé lidové armády (ZS/GŠ = MNO-12)

PŘÍLOHA 2

Agenturní úsek

Do konce září 1959 byla funkce NAP z nazývána „náčelník oddělení B“ a od října 1959 byl zaveden název „zástupce náčelníka zpravodajské správy pro agenturní průzkum“, zkratka ZNZS/APz.

V dokumentech bývalé ZS/GŠ je tento úsek nazýván též pátracím úsekem nebo úsekem „B“.

- Vývojové technické středisko 07 (vývoj, výroba agenturní techniky aj.)
  - 1.–5. skupina
  - Tiskárna GŠ/ZS

VTS-07 bylo od r. 1967 pravděpodobně do r. 1994 dislokováno na adrese Radimova 487, Praha 6-Břevnov. mělo celkem 5 skupin, včetně tiskárny.

Úkolem VTS 07 bylo zabezpečovat agenturní technikou pátrací orgány, a to ve směru chemie, fotografie, mechaniky a polygrafie. Dále provádělo obsluhu spojení pomocí prostředků jako tajnopis, speciální fotografické metody, agenturní schránky a vyvíjelo nové metody a prostředky spojení.

- Oddělení legalizace a přípravy 4.
  - 1. skupina agenturního náboru (během roku 1969 přešla do organizace 1. oddělení)
  - 2. skupina speciální přípravy a legalizace
  - 3. skupina tzv. **„zvláštní část“** také **„odloučená pracoviště“**

3. skupina = kádroví příslušníci agenturního úseku, kteří byli služebně zařazeni u KVS (krajská vojenská správa) pod krytím tzv. „pomocníků náčelníků KVS pro zvláštní úkoly.“ V případě potřeby prováděli také součinnost s náčelníky oblastních odborů I. správy MV.

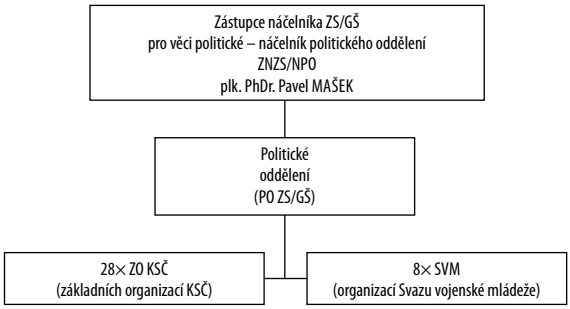
4. oddělení = bylo orgánem ZS/GŠ pro legalizaci a všestranou agenturní přípravu prostředků agenturního průzkumu na území ČSSR.

- Výcvikové středisko 06 VS 06 16.
  - Skupina jazykové přípravy
  - Skupina agenturní přípravy

Do 30. 9. 1969 bylo VS-06 nazýváno také termínem „zpravodajská škola GŠ/ZS“.

PŘÍLOHA 3

Úsek pro věci politické

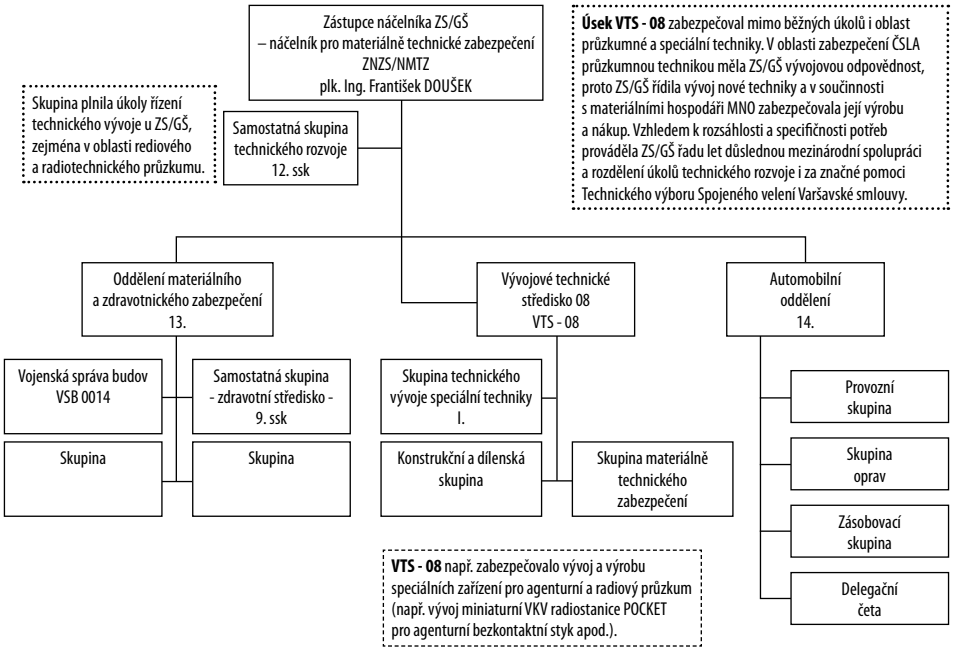
Příslušníci PO (vojáci z povolání) měli tzv. číslo vojenské odbornosti 470 (zkratka ČVO 470), které označovalo řídícího orgána politického aparátu. Pro pracovníky politického aparátu v ČSLA byla určena ČVO 470–489.

Politické oddělení bylo tvořeno:

1. Zástupce náčelníka ZS pro věci politické - náčelník politického oddělení (předseda byra na ZS/GŠ), odpovídal za řízení stranické práce na ZS a u podřízených útvarů (plk. PhDr. Pavel Mašek).
2. Zástupce náčelníka politického oddělení (předseda byra pro podřízené útvary), odpovídal náčelníkovi PO za řízení stranicko-politické práce především u útvarů.
3. Starší instruktor (člen byra pro podřízené útvary), odpovídal za oblast stranicko-organizační práce především u útvarů.
4. Starší instruktor (člen byra při PO - ZS/GŠ), odpovídal za oblast stranicko-organizační práce, především u ZS.
5. Starší instruktor, odpovídal za oblast ideově výchovné práce na ZS i u podřízených útvarů.
6. Pomocník náčelníka PO pro svaz vojenské mládeže, plnil funkci tajemníka rady vojenské mládeže pro útvary a vykonával funkci instruktora kulturně výchovné činnosti.
7. Občanští pracovníci nebo také hospodářsko-správní pracovníci.

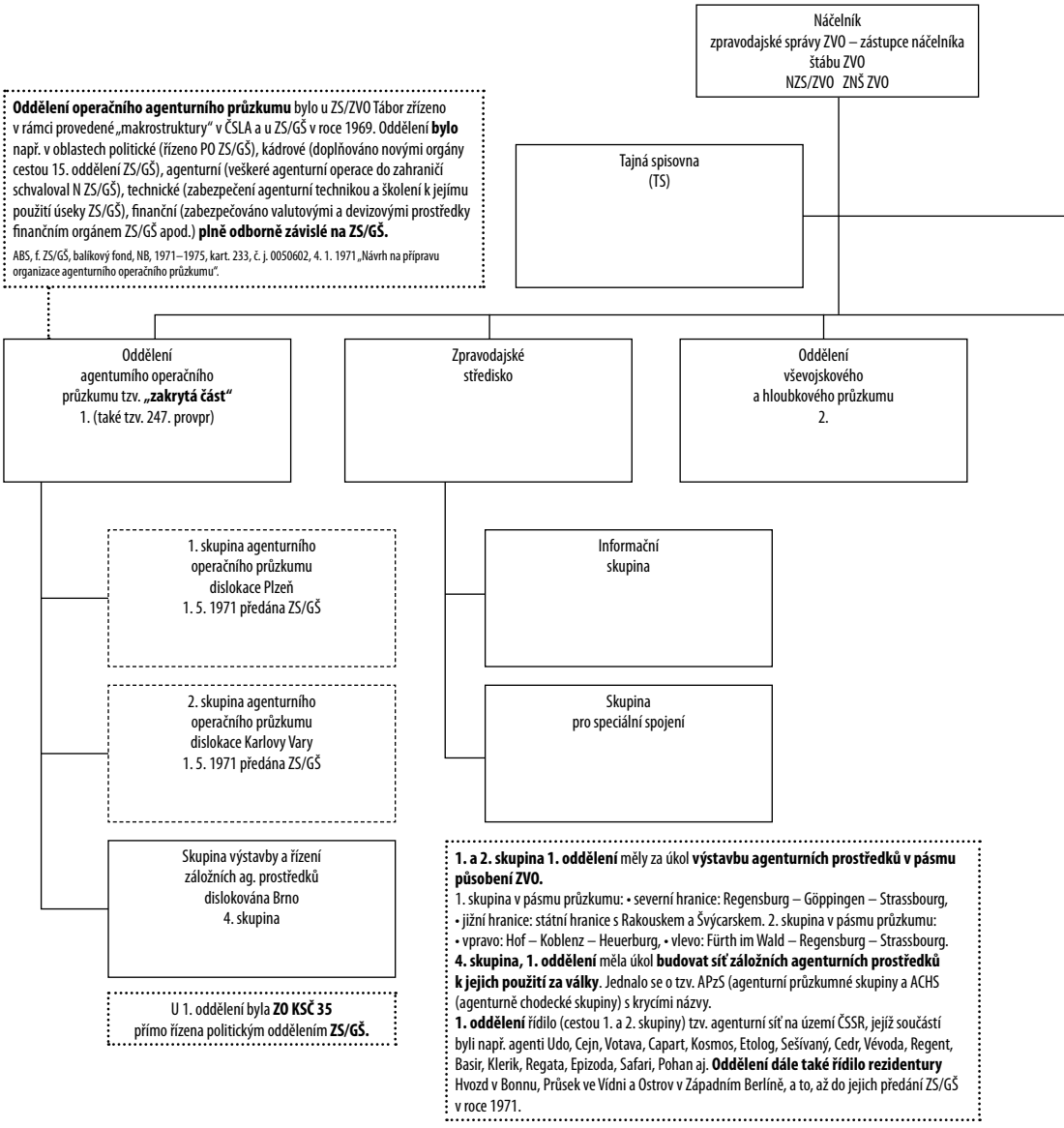
PŘÍLOHA 4

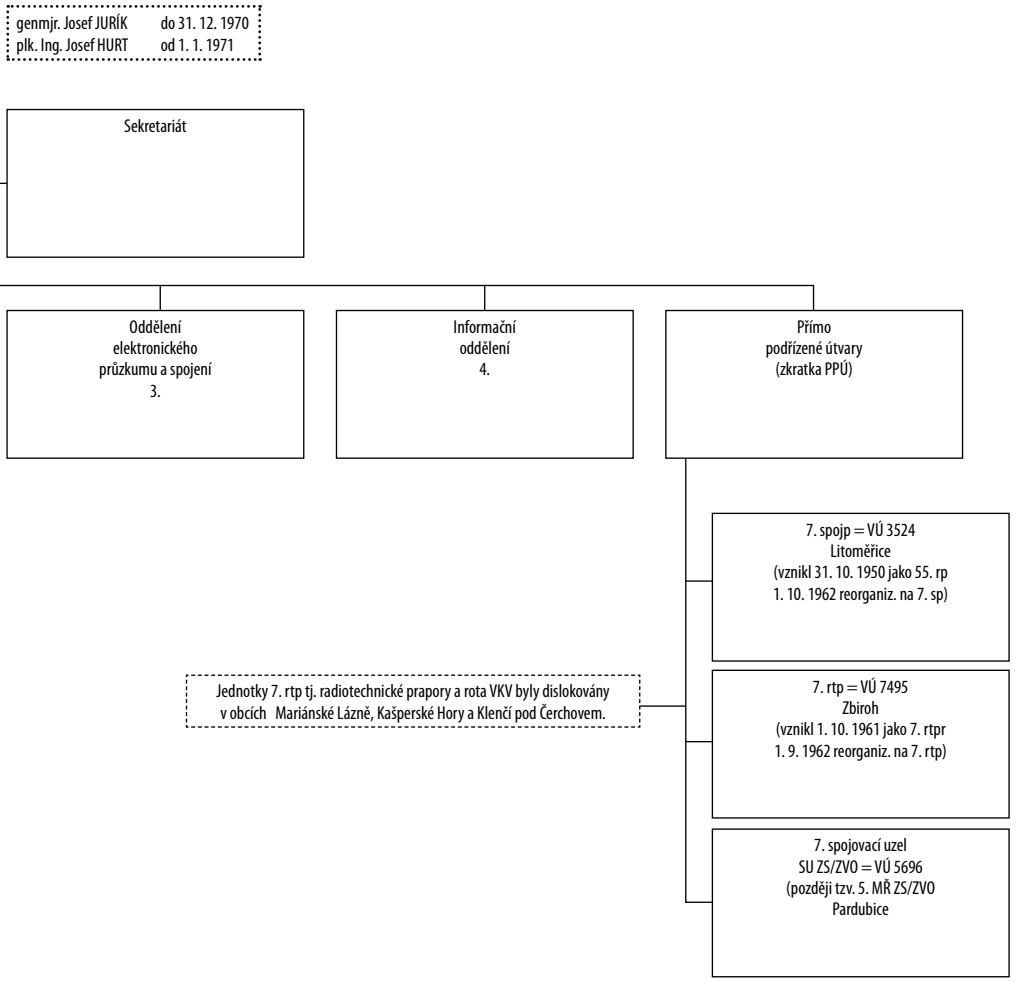
Materiální a technický úsek

PŘÍLOHA 5

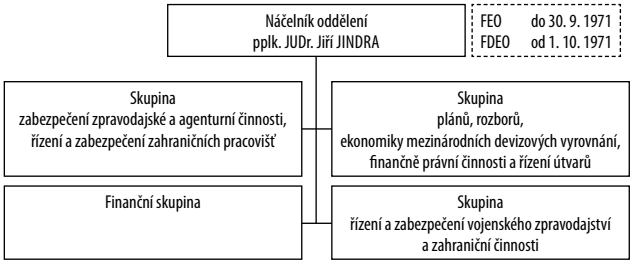
Zpravodajská správa Západního vojenského okruhu (ZVO) v Táboře

genmjr. Josef JURÍK do 31. 12. 1970
plk. Ing. Josef HURT od 1. 1. 1971
Sekretariát
Oddělení elektronického průzkumu a spojení 3.
Informační oddělení 4.
Přímo podřízené útvary (zkratka PPÚ)
7. spojp = VÚ 3524 Litoměřice (vznikl 31. 10. 1950 jako 55. rp 1. 10. 1962 reorganiz. na 7. sp)
Jednotky 7. rtp tj. radiotechnické prapory a rota VKV byly dislokovány v obcích Mariánské Lázně, Kašperské Hory a Klenčí pod Čerchovem.
7. rtp = VÚ 7495 Zbiroh (vznikl 1. 10. 1961 jako 7. rtpr 1. 9. 1962 reorganiz. na 7. rtp)
7. spojovací uzel SU ZS/ZVO = VÚ 5696 (později tzv. 5. MŘ ZS/ZVO Pardubice

PŘÍLOHA 6

Finanční (devizové) ekonomické oddělení

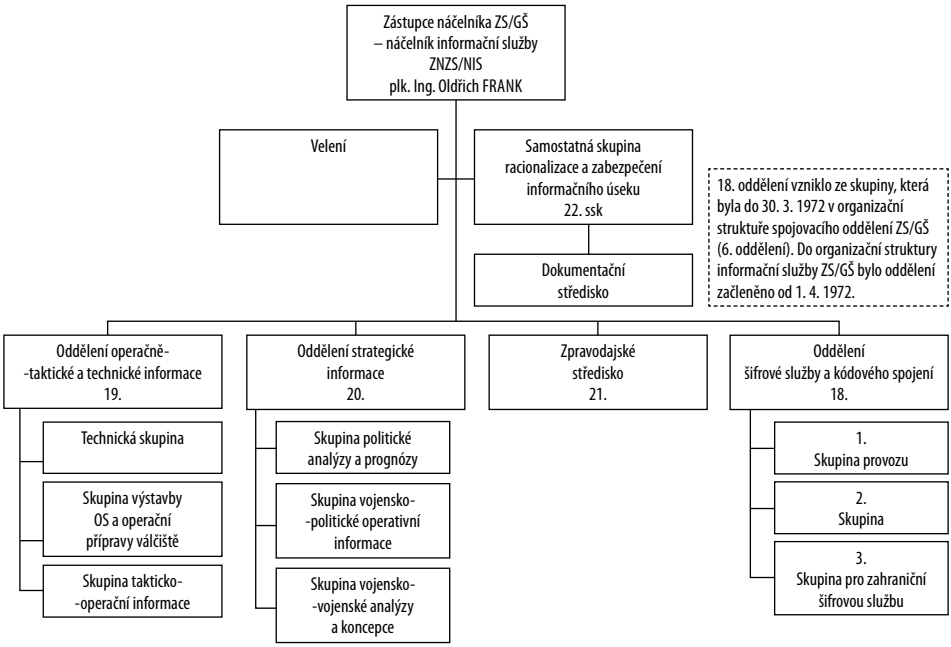
Od 1. 10. 1969 došlo ke sloučení ekonomického a finančního oddělení SZS/GŠ (zkratka EFO) s bývalou finanční skupinou ZS/GŠ a vytvoření nového oddělení o celkovém počtu 25 příslušníků, z nichž bylo pouze sedm bývalými příslušníky finanční skupiny ZS/GŠ. Jádro oddělení tvořili příslušníci bývalého EFO SZS/GŠ a tzv. kádrové doplňky, kterými bylo oddělení posíleno, zejména s ohledem na jejich principiální politické postoje v krizových obdobích let 1968 a 1969.[1] Oddělení bylo ke dni 14. 1. 1970 dislokováno na 3 místech ve 4 organizačních celcích. [2]

Působnost[3] finančního a ekonomického (později devizového) **oddělení** (zkratka FEO, později FDEO) se projevovala ve třech oblastech. Jednalo se o oblast řídící a organizátorské práce uvnitř ČSLA, oblast organizátorské činnosti a zastupování ČSLA ve směru k civilním úřadům, organizacím, ministerstvům a ostatním orgánům vlády a oblast činnosti ve směru do zahraničí – ke štábu spojených ozbrojených sil armád Varšavské smlouvy (zkratka SOS VS), ministerstvům obrany členských států Varšavské smlouvy i jiným orgánům, zejména rozvojových zemí.

[1] ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1972, kart. č. 2, č. j. 008201/109-8. odd
[2] ABS, f. ZS/GŠ, MNO-GŠ Zprav správa, 1969, č. j. 00480060-GŠ/ZS-1970.
[3] VÚA Praha, f. FS/MNO, 1970, č. j. 017380/6-1970- „Informace náčelníka FEO/GŠ na shromáždění u náčelníka FS/MNO dne 25. 11. 1970“

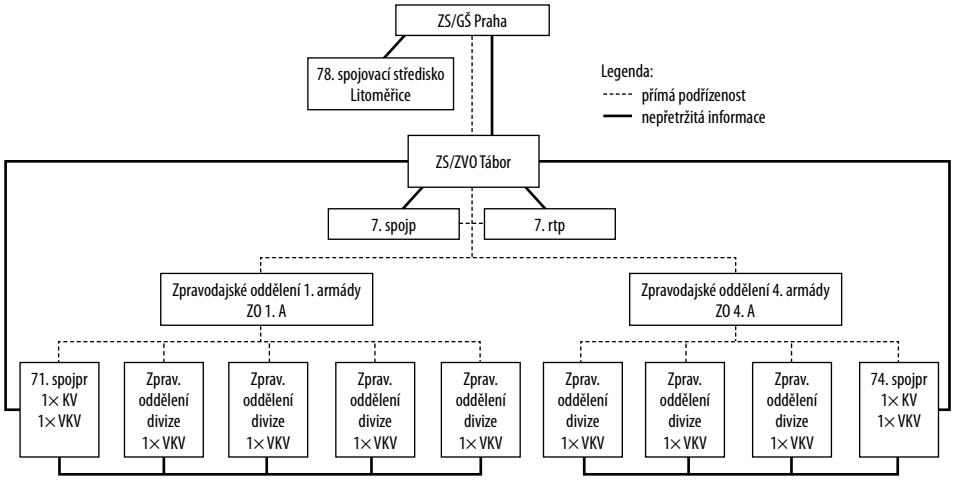
PŘÍLOHA 7

Úsek informační služby (po reorganizaci od 1. 4. 1972)

PŘÍLOHA 8

Systém centralizovaného řízení prostředků radiového a radiotechnického průzkumu ZS/GŠ v míru (stav ke 30. 6. 1972)

Přílohy 1–8 ABS, f. ZS/GŠ, MNO ZS, 1970–1973.

ZPRÁVY

České, slovenské a československé dějiny 20. století

XI. ročník mezinárodní vědecké konference (Hradec Králové, 30. – 31. 3. 2016)

Miroslav Lacko, Lenka Nemravová

Ve dnech 30. a 31. března 2016 se uskutečnil již 11. ročník mezinárodní vědecké konference pro mladší generaci historiků. Hlavním organizátorem byla Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, v jejíchž prostorách se konference konala. Vzhledem k širokému tematickému zaměření se již tradičně sešly velmi různorodé příspěvky, reflektující dějinné události 20. století.

Konferenci zahájila úvodním proslovem děkanka Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D., která zavzpomínala na vznik a počátky této akce, jež se v průběhu dalších let stala nedílnou součástí historického dění v Hradci Králové. Samotný průběh konference byl rozdělen do několika souběžně probíhajících bloků. Příspěvky se věnovaly jednotlivých osobnostem, dobovému životnímu stylu, modernizaci, národnostní problematice, médiím či dnes „populárním" tématům.

V prvním bloku s názvem I cesta může být cíl se autoři zabývali problematikou rozvoje dopravní infrastruktury a cestování v průběhu minulého století. Pavel Dvořák z Masarykovy univerzity v Brně vystoupil s příspěvkem Domácí zájezdy prezidenta Edvarda Beneše a fotografie. Fotografii označil jako „svědectví a paměť" o událostech, které se odehrály při návštěvách prezidenta E. Beneše v jednotlivých městech a obcích. Přítomným posluchačům zdůraznil i limity vizuální paměti, kdy unikají některé nedůležité části cest prezidenta jako například přesuny delegace nebo snímky ze soukromí. Dále prezentoval svůj příspěvek Michal Ďurčo z Historického ústavu Slovenské akademie věd (SAV) v Bratislavě. V centru jeho zájmu byla přestavba slovenské sítě cest v bezprostředním období po válce, která byla vedena směrem od západu na východ. Jako poslední v této části představila příspěvek Klára Kohoutová z Centra společenských a psychologických věd SAV v Košicích. Svůj výzkum postavila na metodě „oral history", kterou se snažila zmapovat podoby cestování v období normalizace na východním Slovensku.

Ve stejném čase probíhal i blok Vzpomínky, vzpomínání a zapomínání, který byl zahájen příspěvkem Elišky Kozarcové z Katolické univerzity v Ružomberku s názvem Janko Jesenský v historické paměti Slováků. Přítomným představila vývoj obrazu tohoto básníka a spisovatele po jeho smrti. Další v pořadí vystoupil Václav Sixta z Univerzity Karlovy (UK) v Praze s příspěvkem Druhý život, aneb proč a jak psát

životopisy historiků? Ve svém referátě si položil otázku, co má větší vliv na zpracovávání biografií – život, či doba? Blok byl zakončen příspěvkem Petry Švardové z Historického ústavu SAV, která se zaměřila na problematiku oslav a vzpomínkových aktů konce druhé světové války.

Druhý blok nesl název Československo v mezinárodních souvislostech, kde jako první vystoupila s příspěvkem Juraj Slávik a československé vyslanectví ve Varšavě v roce 1939 Michaela Boďová z Trnavské univerzity. Ukázala zajímavý obraz životních osudů tohoto československého vyslance. Následovala prezentace Barbory Císařové z Univerzity Hradec Králové, věnující se československo-izraelským kulturním vztahům v letech 1949–1967. Uvedené období označuje autorka jako období nepřátelství, které kontrastovalo se „zlatou érou sionismu" v čase první republiky. Následoval časový skok na začátek devadesátých let. Timur Kashapov z UK se zabýval vývinem československo-sovětských hospodářských vztahů na pozadí rozpadu sovětského bloku. Sovětský svaz se transformoval z hlavního ekonomického a obchodního partnera Československa na zemi s minimálním exportem svých produktů do zahraničí. Příspěvkem Dilemata puškinských oslav v Československu roku 1937 se představila Kateřina Šimová z Univerzity Karlovy. Zdůraznila fakt, že osobnost A. S. Puškina se často kvůli jednoduchému revolučnímu jazyku přizpůsobovala aktuálním politickým potřebám daného režimu.

Zároveň se konal i blok Průmysl jako zrcadlo minulosti, kde se představil například David Bohdálek z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Přítomnému publiku nastínil životní osud Josefa Follprachta, ředitele národního podniku Koh-i-noor, a jeho manažerské strategie v tomto podniku. V rámci tohoto bloku odzněly i další příspěvky věnující se různým odvětvím průmyslové výroby v Československu.

Odpoledne se konal třetí konferenční blok věnující se ženám v průběhu dějin. Úvodem vystoupil Milan Hanzl z Univerzity Hradec Králové, který se ve svém referátu věnoval cílům poslankyň Národního shromáždění v předvolební kampani 1946. Poukázal na skutečnost, že kandidátky z jednotlivých politických stran se snažily prosazovat stejné požadavky, jako bylo rodové zrovnoprávnění nebo branná příprava žen. Následoval příspěvek Lenky Nemravové z Archivu bezpečnostních složek (ABS) s názvem Karolína Sternbergová – Život na jemnišťském zámku i v hájovně v Podlesí. Výzkum byl založený nejen na archivních pramenech, ale také na osobních rozhovorech s příslušníky rodu Sternbergů. Autorka poukázala na zajímavé aspekty ze života této pokrokové osobnosti.

Poslední blok prvního konferenčního dne měl název Tisk a média a začal příspěvkem Matěje Maruniaka z Katolické univerzity v Ružomberku. Analyzoval pozici deníku Čech v rámci československého katolicismu v meziválečném období. V této sekci vystoupil také Petr Jan Vinš z UK s příspěvkem Minoritní německojazyčné církevní struktury a jejich eliminace po roce 1945. Pro lepší pochopení složité problematiky autor představil vývoj vztahů mezi Čechy a Němci již od konce 19. století.

Referát s názvem Národní identita v exilu přednesl také Ondřej Haváč z Masarykovy univerzity v Brně. Na základě výzkumu pomocí metody „oral history" mezi československými emigranty v Rakousku a Švýcarsku zkoumal jejich sounáležitost s národní identitou. Představil základní znaky úspěšné integrace, ze kterých znalost místního jazyka vychází jako ten nejpodstatnější.

Foto Jakub Sofka.

Druhý konferenční den odstartoval blok s názvem Muži v uniformách. Úvodní příspěvek přednesl Adam Hájek z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, který představil vznik a činnost Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Z jeho výzkumu bylo patrné, že nejvíce informací čerpal z fondů Archivu bezpečnostních složek. Ivana Kolářová ze Slezské univerzity v Opavě se věnovala životní dráze generála československého četnictva Karla Vyčítala, který pro svoji oddanost a spolehlivost působil v pozici zemského četnického velitele ve Slezsku. Následoval Jiří Neminář z Ostravské univerzity s příspěvkem Češi ve Wehrmachtu? Zdůraznil, že toto téma je v české historiografii dosud marginalizováno. Poukázal také na rozdílný přístup k obyvatelům Těšínska a Hlučínska při jejich vstupu do ozbrojených nacistických sil. Martin Posch z Historického ústavu SAV v Bratislavě se zaměřil na životní příběh československého parašutisty a člena výsadku Manganese Františka Bíroše.

Souběžně probíhal blok s názvem Škola základ života, v němž vystoupila například Klára Andresová z UK. Ve svém příspěvku se věnovala převážně zámecké knihovně v Hrádku u Nechanic, patřící šlechtickému rodu Harrachů.

Jeden z posledních bloků nesl název Sex, drogy a Československo; zahájil jej Jan Kolář z UK příspěvkem Dvě tváře drogové závislosti v socialistickém Československu. Zúčastněným představil dvě tehdejší kategorie závislostí: tabletovou kulturu

padesátých a šedesátých let a kriminální toxikomanickou kulturu let sedmdesátých a osmdesátých. Nabídl i zajímavý soupis „drogových brlohů" v normalizační Praze. Následovalo vystoupení Lenky Procházkové z Historického ústavu AV ČR, která se zaměřila na představení rozdílu mezi verbalizovanou a vizualizovanou pornografií přelomu 19. a 20. století.

Konference byla zakončena příspěvkem Miroslava Lacka z ABS a UK v rámci bloku Československý exil. Představil v něm úlohu ministerstva vnitra v migrační politice Československa po první světové válce, především problematiku domovského práva, na základě kterého bylo československým krajanům udělováno státní občanství.

Paralelně probíhaly i další tematické bloky: Ve zdravém těle – zdravý duch, Národy a národnosti, Organizace masové i elitní, Zákon a pořádek, Proměny měst, venkova a krajiny, Církevní dějiny, Věda a výzkum, Dějiny kultury a umění a Od sociálních bouří k sociální demokracii. Jedenáctý ročník konference České, slovenské a československé dějiny 20. století tak znovu potvrdil, že patří mezi etablované akce v české a slovenské historické obci.

Slovensko a Evropa 1946 – rok po válce

Mezinárodní vědecká konference (Banská Bystrica, 27. – 28. 4. 2016)

Miroslav Lacko

Ve dnech 27. a 28. dubna 2016 se v nových prostorách Vzdělávacího centra Muzea Slovenského národního povstání (SNP) v Banské Bystrici uskutečnila vědecká konference s mezinárodní účastí s názvem Slovensko a Evropa 1946 – rok po válce. Muzeum SNP pořádá každoročně konference a další akce vztahující se k výročím, které si v daném roce připomínáme. Společně s Historickým ústavem Slovenské akademie věd, Vojenským historickým ústavem a Univerzitou Matěje Bella v Banské Bystrici tak vytvářejí vhodné prostředí pro výměnu poznatků a zkušeností z bádání.

Události roku 1946 v mezinárodním i domácím kontextu byly účastníkům postupně představeny v šesti tematických blocích. Přítomné přivítal ředitel Muzea SNP Stanislav Mičev, popřál jim úspěšný průběh celé akce a množství nových podnětů pro další bádání. Upozornil na několikaletou tradici v pořádání podobných akcií na půdě tohoto muzea a zároveň zdůraznil jejich význam, který se v současném světě jeví stále aktuálnější.

Následoval první konferenční blok s názvem Vstup: Mezinárodní kontext. Jako první vystoupil francouzský historik, profesor Alain Soubigou z pařížské Sorbonny. V příspěvku Konec války a opuštění války: heuristické rozdíly dvou pojmů představil základní metodologickou debatu o termínu „konec války", která se rozvinula ve francouzské, britské a německé historiografii. Každý válečný konflikt je určen nějakou konkrétní událostí, při jeho konci to však není až tak jednoznačné. Dohoda o příměří totiž ještě nemusí nutně znamenat ukončení všech bojových akcí. Zatímco s válečným konfliktem je úzce spjat pojem brutalizace, který dále profesor Soubigou rozdělil na naturalizaci (smrt je chápána jako přirozený přírodní cyklus), sakralizaci (vojáci jsou zobrazováni jako hrdinové), trivializaci (pohled na zbraně jako na banalitu každodenního života), tak konec války musel nutně vést ke kulturní demobilizaci, k demontování vojenské propagandy, k sakralizaci smutku a k vytvoření nového politického smyslu pro společnost, aby nesčetné oběti války nebyly marné. Na závěr svého příspěvku nabídl zajímavé srovnání poválečných osudů dvou představitelů kolaborantských režimů v Evropě, Jozefa Tisa a maršála Pétaina.

Příspěvek dr. Marka Syrného z Muzea SNP a Univerzity Matěje Bella byl věnován událostem roku 1946 v mezinárodním kontextu. Analyzoval proces poválečné

rekonstrukce, krátce se dotkl problematiky souzení válečných zločinců a zaměřil se i na stručnou charakteristiku poválečného vývoje v evropských zemích, kde stále více narůstal nacionalismus a touha po sociálních reformách.

S příspěvkem Zahraniční politika USA vůči poválečnému Československu vystoupil dr. Juraj Kalický, také z Univerzity Matěje Bella. Rok 1946 označil za rok rozvíjející se bipolarity a nastupující studené války. Představil pohled poválečné americké zahraniční politiky na středoevropský region, stručně nastínil průběh probíhající diskuze o sférách vlivu mocností v poválečném světě.

Posledním referát v tomto bloku s názvem K problematice odsunu Němců z Maďarska přednesl dr. Ferdinand Vrábel z Ústavu politických věd Slovenské akademie věd (SAV) v Bratislavě. Odsun obyvatel německé národnosti z území Maďarska po druhé světové válce zařadil do kategorie nucené migrace, která může mít čtyři různé formy (útěk, deportace, násilný odsun a vysídlení). V příspěvku nabídl také stručný „historický exkurz" do období Osmanské říše na přelomu 18. a 19. století, kde se odehrál první případ vysídlení, týkající se arménského obyvatelstva. Zároveň upozornil na terminologický problém související s užíváním pojmu vysídlení, který je chápán odlišně v rámci jednotlivých národů žijících v středoevropském prostoru. V závěru se věnoval konkrétním případům odsunu Němců z Maďarska (Dunabogdány, Elek, Környe).

Následoval druhý tematický blok Souzení válečných zločinů a provinění, ve kterém jako první vystoupila Mgr. Věra Kováčová z Muzea SNP s příspěvkem, který nesl název Dobový tisk v období procesu s dr. Tisem. Krátce zmínila události vedoucí k procesu a následně se věnovala hlavním bodům obžaloby a obhajoby, jak byly prezentovány na stránkách deníků Partyzán, Čas a Den.

Percepce perzekucí židovského obyvatelstva byl referát, který přednesla Mgr. Lucie Sotáková z Univerzity Matěje Bella. Vysvětlila pojem retribuční soudnictví, jehož hlavní náplní byla odplata za zločiny spáchané nacistickým nebo fašistickým režimem. Následně se věnovala problematice retribučního soudnictví v československém prostředí charakterizovaného tím, že hned po válce a obnovení Slovenské národní rady (SNR) odmítlo české retribuční normy. Typickým znakem tohoto období byla laicizace soudů na všech úrovních, nedostatečná personální kvalifikovanost a časté souzení obžalovaného v nepřítomnosti.

S příspěvkem Židovský král Anton Vašek před Národním soudem vystoupil dr. Michal Malatinský z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Představil v něm život Antona Vaška (1905–1946), právníka, politika Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSĽS) a od roku 1942 přednosty 14. oddělení Ministerstva vnitra Slovenské republiky, které se věnovalo protižidovské agendě. Po válce byl v retribučním procesu, který začal v roce 1946, obviněn z domácí zrady, kolaborantství, obohacování se a následně odsouzen k trestu smrti oběšením.

V posledním bloku prvního konferenčního dne, který nesl název Politický vývoj, vystoupil jako první dr. Ivan A. Petranský z Ústavu paměti národa (ÚPN)

v Bratislavě. V příspěvku Katolická církev v politice komunistické strany a volby 1946 se věnoval vývoji vzájemného vztahu mezi katolickou církví a dvěma nejvýznamnějšími politickými stranami na Slovensku v poválečném období – Komunistickou stranou Slovenska (KSS) a Demokratickou stranou (DS).

Jako další přednesl dr. Michal Pehr z Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR v Praze referát Slovenská otázka jako téma předvolebního boje českých politických stran v roce 1946. Nabídl přítomným zajímavý pohled na reflexi slovenské otázky mezi českými politickými stranami v předvolební kampani voleb roku 1946. Také stručně charakterizoval průběh samotných voleb, které probíhaly v novém systému (snížení věkové hranice volebního práva z jednadvaceti na osmnáct let, volič-ská možnost pro vojáky a policisty, zákaz pravicových stran, kandidatura možná pouze pro strany sdružené v Národní frontě) a které měly charakter jakéhosi plebiscitu o poválečných změnách.

Na závěr tohoto bloku zazněl příspěvek s názvem (Ne)slobodné parlamentní volby 1946 a jejich společensko-politické konsekvence v boji o demokracii a charakter státnosti. Doc. Daniela Škutová z Univerzity Matěje Bella a v něm zobrazila debatu o charakteru státu, která se rozvíjela v předvolební kampani. Z hlediska politické teorie představila programy jednotlivých kandidujících stran ve volbách 1946 a upozornila na fakt, že všeobecně se důvěra v politické strany v poválečném období stala ve více státech Evropy klíčovým nástrojem pro budování demokratické společnosti, což ve středoevropském regionu někdy absentovalo.

Druhý konferenční den byly na programu také tři různé tematické bloky. Příspěvky v prvním bloku pojmenovaném Hospodářský vývoj: Státní správa a bezpečnost se zaměřily na velmi širokou problematiku rekonstrukce státu po válce z hlediska hospodářství, bezpečnostních složek a administrativního aparátu. Jako první s příspěvkem Hospodářský rozměr slovensko-českých vztahů vystoupil dr. Ľudovít Hallon z Historického ústavu SAV. Nastínil rozdílnost hospodářského vývoje, což způsobovalo problémy vedoucí ke zhoršování vztahů mezi Čechy a Slováky, a zároveň představil plány dvou nejsilnějších slovenských politických stran (DS a KSS) v oblasti hospodářství.

Následoval příspěvek Podíl UNRRA[1] na obnově infrastruktury v středoslovenském regionu, který přednesl Mgr. Michal Ďurčo z Historického ústavu SAV. Zaměřil se především na výzkum obnovy silniční infrastruktury na Slovensku, která byla po válce značně poškozena. Upozornil na problémy, které válečný konflikt v oblasti dopravy způsobil (masivní úbytek motorových vozidel, nedostatek pohonných hmot a stavebního materiálu na budování nebo obnovu infrastruktury). Zároveň představil hlavní kategorie podpor, které do Československa prostřednictvím UNRRA směřovaly.

1 UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) – Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu.

S referátem Veřejná správa na Slovensku vystoupil dr. Ondrej Podolec z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Zaměřil se na základní uspořádání veřejné správy založené na národních výborech, a také do značné míry na centralizaci, což vytvářelo hodně asymetrický model. Upozornil na fakt, že státní správa v průběhu roku 1946 nabývala hybridního charakteru, neboť v jednotlivých institucích se kumulovaly prvky státní správy a samosprávy. Stručně účastníkům konference přiblížil také vývoj Slovenské národní rady, která po přijetí Pražských dohod postupem času ztrácela legislativní pravomoci.

Jako poslední v rámci tohoto bloku představil dr. Matej Medvecký z ÚPN v Bratislavě příspěvek Od Osy ke Spojencům – československé zpravodajské služby po skončení druhé světové války. V něm se zabýval fungováním systému československých zpravodajských služeb po roce 1945, které byly do značné míry založené na kontinuitě z meziválečného období. Hlavními oblastmi zájmu československého zpravodajství tak nadále zůstávaly Německo, Rakousko, Maďarsko, Itálie a také nové emigrantské skupiny v USA, ve Francii a Velké Británii. Poukázal zároveň na fakt, že práce československého zahraničního zpravodajství byla poměrně živelná, což souviselo s neformálním budováním sítí a stále častějším přijímáním odborně nezpůsobilých kádrů.

V rámci druhého konferenčního bloku s názvem Národnostní politika, výměny a přesídlení obyvatelstva vystoupil jako první dr. István Janek z Institutu historie Maďarské akademie věd v Budapešti. V referátu Diplomatická jednání mezi Československem a Maďarskem o výměně obyvatelstva 1945–1946 a jejich následky přítomným nastínil průběh jednání mezi československými a maďarskými představiteli o vzájemné výměně obyvatelstva. Věnoval se jejich motivům, protiargumentům, problematice výběru vysídlených osob, plánování jejich umístění v nové vlasti, vzájemného vyrovnání, a hlavně problematice nerovného přístupu k vysídleným osobám. Poukázal na to, že z československé strany bylo hlavním smyslem přesídlení vytvořit čistě slovanský stát, osídlit jižní oblasti Slovenska slovenskou inteligencí a dále následná reslovakizace.

Následoval příspěvek Účast zástupců evangelické církve a. v.[2] na Slovensku při přípravách na přesídlení Slováků z Maďarska do Československa v roce 1946, který přednesl dr. Peter Račko z Liptovského muzea v Ružomberku. Věnoval se hlavně vzniku a následné činnosti Evangelického osídlovacího výboru, který měl na území Maďarska působit na krajany se zájmem o přesídlení a následně zajistit jejich umístění v Československu. Dominance představitelů evangelické církve v jeho vedení sice způsobovala rozkol ve slovenském kléru, ale byla zcela logická, protože šedesát až sedmdesát procent přesídlených krajanů se hlásilo k evangelickému vyznání.

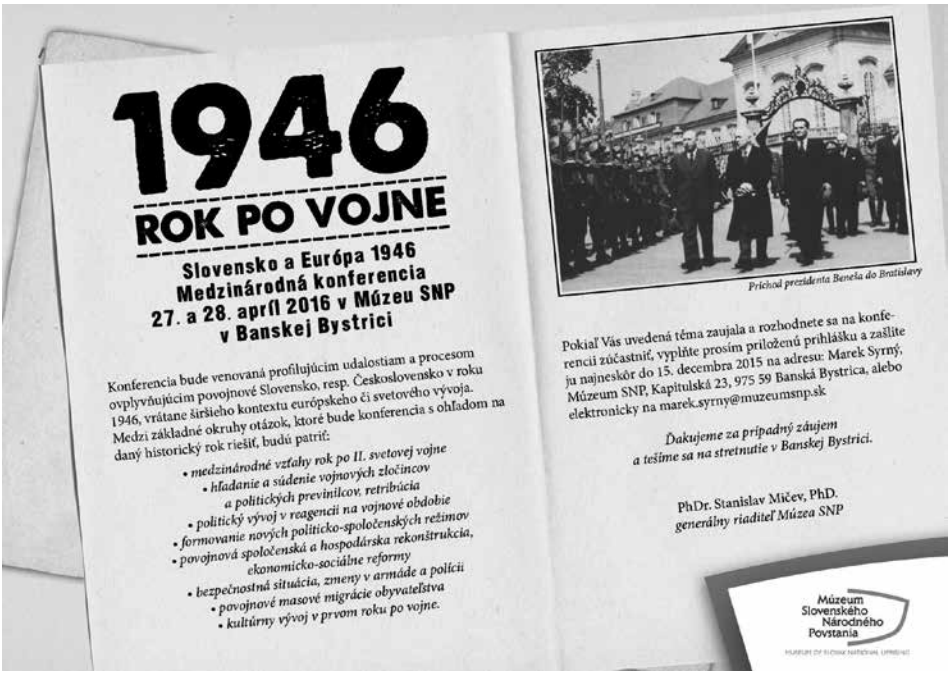
Úloha ministerstva vnitra v repatriaci a reemigraci do Československa po druhé světové válce byla tématem příspěvku Mgr. Miroslava Lacka z Ústavu politologie

2 Evangelická církev augsburského vyznání (ECAV).

Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a z Archivu bezpečnostních složek (ABS). Upozornil na nezastupitelnou roli státních institucí v celém procesu migrace. Zaměřil se zejména na ministerstvo vnitra, jehož hlavním úkolem v poválečném období bylo udělování potvrzení o národní a státoobčanské spolehlivosti, což bylo jednou z podmínek udělení československého státního občanství pro vracející se krajany. Zároveň analyzoval jednotlivé části dotazníku určeného ke zjišťování národní a státoobčanské spolehlivosti, který byl ministerstvem vnitra vypracován pro Slovensko.

Následně vystoupil profesor Jaroslav Vaculík z Masarykovy univerzity v Brně s příspěvkem Emigrace tzv. ruských optantů a snahy o jejich návrat. V úvodu vysvětlil význam pojmu „optant" v československém prostředí a poté přiblížil průběh jednání mezi československou a sovětskou reprezentací o možnostech návratu Čechů a Slováků převážně z Volyňské gubernie do ČSR a naopak návratu Rusů, Ukrajinců a Bělorusů z ČSR do SSSR. Z československého pohledu analyzoval celý proces od podání žádosti o „opci", přes šetření nároku na „opci" až po konečné umístění v Československu. Příspěvek Rok 1946 a exodus židovského obyvatelstva z Polska přes ČSR Mgr. Juraje Jankecha z Univerzity Matěje Bella tento tematický blok zakončil.

Čtvrtý blok konference nesl název Kulturně-společenský vývoj. V jeho rámci přispěl profesor Bohumil Jiroušek z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

příspěvkem Sjezd slovenských historiků 1946 a česká historická věda, kterým přiblížil vývoj v Československé společnosti historické od roku 1945. Poukázal na rozpory mezi českými a slovenskými historiky způsobené odlišnou interpretací postavení Slovenské historické společnosti, která měla být chápána jen jako odbočka celostátní Československé historické společnosti. Také stručně představil osudy významných historiků tohoto období jako například Karla Stoukala nebo Daniela Rapanta. Jako poslední vystoupili Mgr. Martin Gabčo z Univerzity Matěje Bella na téma Reflexe politického, společenského a kulturního vývoje v ČSR během roku 1946 v tisku ECAV na Slovensku a Mgr. František Koreň přednesl referát o Proměně regionu Orava v kontextu událostí let 1945–1946.

Závěrem lze konstatovat, že konference, jejímž hlavním organizátorem bylo Muzeum SNP v Banské Bystrici, prostřednictvím přednesených příspěvků komplexně analyzovala všechny klíčové události roku 1946 z československého i mezinárodního kontextu. V diskuzích následujících po každém bloku se otevírala nová a zajímavá témata, která mohou být podnětem pro další výzkum. Poděkování patří organizátorům celé akce za její bezproblémový průběh a do přípravy příští konference zaměřené na rok 1947 popřejme hodně úspěchů.

Československo v letech 1968–1971

Mezinárodní konference (České Budějovice, 25. – 26. 5. 2016)

Pavel Vaněk

Ve dnech 25. a 26. května 2016 se v budově Státního okresního archivu České Budějovice uskutečnila mezinárodní konference Československo v letech 1968–1971. Spolu s okresním archivem ji pořádaly Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. Konference navazovala v časové posloupnosti na dřívější ročníky; ten loňský byl věnován období 1963 až 1967. S výjimkou časového vymezení byla konference pojata široce; příspěvky byly rozděleny do několika tematických bloků: POLITIKA, EKONOMIKA, KULTURA, VĚDA, SPORT, CÍRKEV, BEZPEČNOST, REGIONY, ARMÁDA. Příspěvků bylo celkem jednapadesát, přednášelo se paralelně ve dvou konferenčních sálech.

Účastníkům to na jedné straně dávalo možnost výběru, bráno však z opačného konce – jeden z dvou paralelních příspěvků vždy posluchači unikl. Pokud vás zaujal v prvním jednacím dnu blok POLITIKA, EKONOMIKA, mohli jste vyslechnout příspěvky Stanislava Sikory z Historického ústavu Slovenské akademie věd (HÚ SAV) o některých tendencích odlišného politického vývoje v Čechách a na Slovensku v letech 1968–1971 či referát Jana Slavíčka z Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů Praha, který pražské jaro a normalizaci pojednal jako případ zániku a restaurace totalitarismu. Pohled politické reprezentace Polské lidové republiky na události po roce 1968 v Československu přiblížil Mirosław Szumiło z Univerzity Marie Curie-Skłodowské v Lublinu. Miroslav Londák (HÚ SAV) se věnoval analýzám ekonomiky Slovenska v reformních letech, a úvahám na „federalizaci" československé ekonomiky. Tématem Drahomíra Jančíka z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK) byla reakce státních podniků na měnící se regulační zásahy státu. Některými aspekty dopadu Šikovy hospodářské reformy poté navázal Pavel Novák z Národního zemědělského muzea.

V tomtéž bloku se poté pozornost zaměřila na zemědělství, mohli jste vyslechnout příspěvek o spotřebě ovoce a zeleniny v Československu v šedesátých letech v podání Zuzany Šmídové z Výzkumného ústavu potravinářského. Zabývala se například podílem ovoce a zeleniny v dobovém jídelníčku: podíl byl nízký a neodpovídal výši produkce. Souvislost mezi vzestupem Jednotného zemědělského družstva Chelčice a vedením jeho předsedou Václavem Tůmou byla tématem Martina Kopečka (FF UK). Ačkoli Václav Tůma ztratil počátkem normalizace poslanecký mandát i členství v KSČ, v čele družstva vydržel do roku 1974, tedy poměrně dlouho, i vlivem modernizačních trendů, které v šedesátých letech ve výrobě družstva zavedl.

I když i další referát Petra Bednaříka z Fakulty sociálních věd UK o semínkové aféře generála Šejny v českém tisku částečně souvisel se zemědělstvím, přece jen jeho těžiště spočívalo v pohledu na počátky investigativní činnosti československých novinářů.

Po pauze následovaly závěrečné příspěvky tohoto bloku. Petr Blažek (ÚSTR) se zabýval vlnou sebeupalování po činu Jana Palacha v roce 1969. Do svého příspěvku vedle případů v Československu zahrnul také pokusy o sebeupálení v dalších zemích sovětského bloku. Helena Nosková z Ústavu pro soudobé dějiny (ÚSD) pak v příspěvku Každodennost národností v ČSSR podle sovětského vzoru upozornila mj. na změny v této problematice, které představovaly rok 1960 a poté federalizace v roce 1969. S živým zájmem se setkal příspěvek Dalibora Státníka (SOkA Mělník/ÚSD) o období pražského jara na severovýchodním Slovensku. Úvahou nad osudem Rusínů/Ukrajinců v socialistickém Československu se autor snažil postihnout odlišnosti tohoto regionu a slovenského centra poukazem na jejich historické kořeny.

Posledním blokem odpoledne, a tím i celého jednacího dne, byl blok BEZPEČNOST. Josef Halla z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (FF MU) se zabýval v příspěvku s názvem: 18 měsíců nepodmíněně pro Pavla Lička – dostačující generální prevence? osudy novináře a překladatele, jehož jméno je spojeno s reportáží o Solženicynovi z roku 1967. I v dalším příspěvku byl v centru pozornosti člověk působící v médiích. David Hertl z Českého rozhlasu promluvil o Josefu Jelenovi, bývalém knězi, který působil jako normalizátor na pozici dramaturga v Československém rozhlase v letech 1970–1971. Autor se v krátkosti zabýval jeho dřívějšími aktivitami, které Jelena vedly k vystoupení z duchovní služby, ale také spoluprací se Státní bezpečností, která trvala do druhé poloviny osmdesátých let.

Krajské útvary rozviedky v rokoch 1968–1971 byly tématem vystoupení Michala Mikloviče z Fakulty sociálních a ekonomických věd Univerzity Komenského v Bratislavě. Autor kromě popisu organizace krajských útvarů rozvědky pohovořil také o rozsahu úkolů, vedení zpravodajské činnosti a personálním obsazování vedoucích pozic. Kamil Nedvědický z Ministerstva spravedlnosti ČR se věnoval rehabilitacím v roce 1968. Dotkl se jednak motivace uvnitř KSČ, která k rehabilitacím vedla (mj. aspekt osobní averze a aspekt generační), jednak se věnoval útlumu soudních rehabilitací po roce 1969. Literární historik Eduard Burget z Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ve svém příspěvku pojednal spisovatelské a společenské činnosti Dušana Hamšíka v kontextu šedesátých let a následné normalizace, která tomuto spisovateli přinesla profesní degradaci. Autor příspěvek nazval jako variaci na Hamšíkovu knihu z roku 1969 Obnovení pořádku aneb Spisovatel a moc.

Druhý den konference byl z větší části věnován regionálním příspěvkům. Jejich velké množství bylo opět rozděleno do dvou konferenčních místností a bylo na volbě účastníka, kterou část referátů zvolí. Bylo možné započít referátem o sklizni chmele koncem srpna 1968, Jiří Verner (FF UK) se v příspěvku Tentokrát to muzikál nebyl věnoval obtížím zemědělských podniků se zajištěním brigádníků na Rakovnicko pro

sklizeň chmele po srpnové invazi. Působení oblastního muzea v Písku v letech 1968 až 1971 vylíčil Zdeněk Duda z Prácheňského muzea v Písku. Nerealizovanými projekty a studií brněnského regionálního centra se zabýval Lukáš Kos z Muzea města Brna. Výstavba centra měla Brňanům nejen zlepšit nedostačující síť prodejen a služeb ve středu města, ale též zohlednit nárůst motorizace ve městě. Československé hnutí za demokratický socialismus v letech 1968–1972 bylo tématem referátu Jiřího Pernese (ÚSD). Autor seznámil účastníky s ustavením, činností a perzekucí členů této významné opoziční skupiny normalizačního Československa. Na příkladu okresního města Prievidza ukázal ve svém referátě Ivan A. Petranský z Filozofické fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoda v Trnavě, že v regionech se začátkem reformního procesu zpravidla nedocházelo k zásadním personálním změnám, byť uvolnění poměrů pozitivně ovlivnilo růst činnosti nekomunistických stran, církví i Matice slovenské. Příspěvek nás dále seznámil s projevy odporu vůči invazi a důsledky posrpnové konsolidace. I v dalším příspěvku se hovořilo o matiční organizaci. V tomto případě šlo o problematiku Slezska v roce 1968. Jaromír Kalus popsal jednak znovuobnovení Matice slezské, jednak její nedobrovolný zánik v následujícím období. Reformními snahami v Karlových Varech, sovětskou invazí tamtéž a následným potlačením reformních snah se zabýval Jan Nedvěd z Muzea Karlovy Vary. Vycházel přitom z bohaté fotografické dokumentace k invazi a svým způsobem tak doložil dlouhodobý zájem východní velmoci o toto město.

Posledním blokem, odehrávající se pouze v jednom konferenčním sále, byl blok ARMÁDA, nazvaný podle dvou příspěvků k problematice Pohraničí stráže, která právě „v té době" byla součástí Československé lidové armády, a nikoli rezortu vnitra. Pavel Vaněk z Archivu bezpečnostních složek Brno-Kanice se věnoval organizaci 7. brigády Pohraniční stráže Sušice v letech 1966 až 1968, přičemž poukázal na její výraznou organizační proměnu související s přípravou na plnění bojových úkolů. Libor Svoboda (ÚSTR) se soustředil na případy zběhnutí pohraničníků a vojáků čs. armády přes zelenou hranici, které byly vyvolány situací po invazi Varšavské smlouvy. Zjitřenost doby na příkladu vlastní ho prožitku předestřel Jiří Dvořák z Jihočeské univerzity České Budějovice (JU ČB), který se věnoval také atmosféře kolem prvního výročí invaze, tedy srpnu 1969. Čeněk Pýcha a Karin Hoření (oba ÚSTR) se podělili o zkušenosti se školní výukou o pražském jaru 1968 a srpnové invazi, jakým způsobem tuto část novodobé historie podat, co případně zjednodušit. Součástí jejich vystoupení byla úvaha, jak o této části naší historie učit v zahraničí. Závěr bloku obstaral Bohumil Jiroušek (JU ČB) příspěvkem o časopisu ÚV KSČ v letech 1968 až 1971, jak se během této doby proměňovalo jeho zaměření. Přitom upozornil i na zpožďování uveřejňovaných článků za tehdejším aktuálním společenským vývojem.

Konference obsahovala i další příspěvky, což bylo dáno souběžnými výstupy ve dvou přednáškových sálech. Paralelně s blokem POLITIKA, EKONOMIKA tak probíhal během prvního konferenčního dne blok KULTURA, VĚDA, SPORT, odpoledne pak současně s blokem BEZPEČNOST zajímavý panel příspěvků věnovaných církevní

Foto Přemysl Fialka, ÚSTR.

problematice. Rozdělení do dvou přednáškových místností druhého dne potkalo i blok REGIONY. Autor o příspěvcích z těchto bloků nereferuje, protože je vzhledem k souběžnému průběhu s již zmíněnými příspěvky a své přednášce ve druhém sále nemohl vyslechnout. Odkazuje tedy zájemce na web Ústavu pro studium totalitních režimů: http://www.ustrcr.cz/cs/ceskoslovensko-v-letech-1968–1971

Při přestávkách mezi jednotlivými panely vždy přišel čas na diskuzi, která ukázala, do jaké míry se příspěvky stýkají, či se projevila rozdílnost perspektiv. Proto je třeba poděkovat moderujícím panelů, jak se zhostili své role. K rozsáhlejším debatám pak byla příležitost během společenského večera v prostorách okresního archivu. Na závěr dodejme, že organizátoři stejně jako v předchozích letech předpokládají vydání monografie na základě přednesených příspěvků.

Čas okupace, čas odboje

Příprava a realizace Encyklopedie protektorátu (Praha, 22. 6. 2016)

František Prepsl

Čas okupace, čas odboje – příprava a realizace Encyklopedie protektorátu, takový byl pracovní název semináře, který proběhl v zasedacím sále Historického ústavu Akademie věd České republiky (AV ČR) dne 22. června 2016.

První impulz pro setkání byl učiněn ze strany pracovníků AV ČR. Projekt bude kolektivním dílem autorů a předpokládané datum vydání je v roce 2020. Všechna hesla projdou odbornou revizí před jejich finálním vložením do databáze. V případě hladkého průběhu je v plánu vydání až osmi svazků encyklopedie.

Úvodní slovo pronesl doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc., seznámil účastníky s projektem a možnostmi spolupráce s editory. Nastínil snahu o vytvoření podobné encyklopedie již v minulosti. Encyklopedie, které byly vydány po roce 1948, jsou problematicky využitelné. Myšlenkou projektu je proto snaha o vytvoření díla nezatíženého tendenčními komentáři, tak jako tomu bylo v minulosti.

V uvolněné atmosféře šedesátých let vznikly práce k tomuto období například od Karla Pichlíka, Karla Bartoška a byl zřízen Institut Československého výboru pro dějiny okupace a odboje. Připravovalo se třísvazkové dílo s názvem Odboj a revoluce 1939–1945, ale vlivem srpnových událostí v roce 1968 a odchodem vědeckých pracovníků do exilu zůstalo pouze rozpracováno. Práce o období protektorátu vznikaly většinou v ústraní na regionální úrovni. Příkladem může být kolínské muzeum a působnost Zdeňka Jelínka, který pracoval tzv. do šuplíku. Dále musíme zmínit Jana Gebharta a Jana Kuklíka, kteří pokračovali v bádání při Československém svazu protifašistických bojovníků, kde vycházely listy Hlas revoluce, které v sedmdesátých a osmdesátých letech patřily k vrcholu bádání. V devadesátých letech byl dotisk periodika pod novým názvem Národní osvobození.

Po roce 1989 se vrací generace z osmašedesátého, je snaha o syntetické zpracování dějin odboje a dochází ke znovuotevření Památníku odboje. Přichází nová generace autorů, která toto sledované časové údobí zpracovává – Jiří Šolc, Stanislav Kokoška, Jan Němeček a řada dalších.

Časové vymezení Encyklopedie protektorátu je stanoveno od března 1938 do 10. května 1945. Teritoriální vymezení spadá na území dnešní České republiky s logickým přesahem na Slovensko a závěrečné boje. V encyklopedii se promítne i provázanost se zahraničním odbojem, avšak s důrazem na území protektorátu.

Dalším řečníkem byl PhDr. Josef Tomeš, Ph.D., který uvedl praktické zkušenosti z postu šéfredaktora a zmínil svoji působnost při Encyklopedickém institutu ČSAV.

POZVÁNKA
ČAS OKUPACE, ČAS ODBOJE
Příprava a realizace
Encyklopedie protektorátu
Dovolujeme si vás pozvat na diskuzní seminář,
který se uskuteční
ve středu 22. června 2016 od 9.30 hodin
v zasedacím sále Historického ústavu AV ČR
Prosecká 76, Praha 9
Za organizátory
Jiří Padevět (padevet@academia.cz)
Jan Němeček (nemecek@hiu.cas.cz)
Petr Koura (koura.petr@seznam.cz)
Účast prosím potvrďte na e-mail padevet@academia.cz

Svými bohatými zkušenostmi z práce na monografiích o osobnostech českých a československých dějin byl cenným účastníkem semináře.

Praktickou stránku tvorby encyklopedie má na starosti spisovatel a ředitel nakladatelství Academia Jiří Padevět, který seznámil účastníky s realizací a vkládáním příspěvků do databáze. Zpracovatelé se mohou přihlásit se svými náměty na hesla, která jim budou po dohodě schválena. Hesla budou zpracovávána průběžně a poslední svazek bude obsahovat rejstříky osob, přehledy transportů, seznam promítaných filmů v protektorátu apod. Klíčová slova v hesláři zpracují přední odborníci ve spolupráci s editory.

Foto Daniela Němečková.

Na úvodním semináři se řešila typologie hesel, například v jaké formě uvádět názvy koncentračních táborů. Byl domluven postup upřednostňování německých názvů. V případě poboček koncentračních táborů na území dnešní České republiky tedy německý název, v závorce pak současný název lokality. Řešilo se například i použití termínu „atentát", který byl raději nahrazen slovem „útok", především míněno ve vztahu k Reinhardu Heydrichovi. Použití pojmu „protifašistický" lze aplikovat pouze ve vztahu k Itálii. Obecně bylo doporučeno vycházet z pokynů pro autory, které jsou uveřejněny na internetových stránkách nakladatelství Academia. Dále se sjednotilo označení hodností SS, vojenských jednotek a nacistických institucí, které budou primárně použity ve zkratkách.

V případě současných adres a názvů lokalit se do závorky uvede, pokud je to nezbytně nutné, i název původní; příkladem může být ulice Politických vězňů, dříve Bredovská, či u hesla „Terezín" se rozliší „Ghetto Terezín" a „Malá pevnost Terezín".

Encyklopedie protektorátu by měla po národnostní stránce zahrnovat jak české, tak i německé obyvatelstvo.

Závěrem semináře proběhla otevřená diskuze ohledně realizace a hlášení možných příspěvku do publikace. Dotazy se týkaly i možné duplicity zpracování témat, využitelnosti a sestavování hesláře. Celkový počet autorů podílejících se na encyklopedii se v době konání semináře pohyboval okolo sto šedesáti. Kromě prezentovaných témat heslář rozšíří i okruhy umění, divadla a české kultury v rámci Protektorátu Čechy a Morava.

Příspěvkem do diskuze byl proslov doc. PhDr. Jana Gebharta, CSc., který přivítal tento počin a všeobecněji naznačil možné směry i úskalí projektu. Účastníci semináře z našich předních institucí, archivů, oblastních muzeí a z řad pedagogů, jejichž účast byla poměrně hojná, jsou příslibem, že doplní hesláře o regionální údaje, osobnosti a události, které budou v encyklopedii shrnuty do ucelené formy. Plánován je další seminář, kde budou projednávány již otázky realizační.

ARCHIVNÍ A-Ž

Archivní A–Ž

Duševní choroba a ministerstvo vnitra. Při pořádání archivních materiálů lze občas narazit na vskutku prapodivné přípisy, do této kategorie patří i dopis, jenž dorazil na ministerstvo vnitra ČSSR dne 8. prosince 1964 (ABS Kanice, nezařazený materiál). Jeho text zaujme již na první pohled. Ostatně – posuďte sami: „*Prosím, oznamte ihned bez jakýchkoli ohledů na mne, od kdy jsem členem Vašich složek, funkci, hodnost a plat (ev. vyznamenání) na adresu: Vedení závodu, Povltavský průmysl kamene, lom Klecany. Dále tvrdě a nelítostně prozraďte, kolik udání jsem za ta léta kdekoli učinil, kolik lidí jsem zatkl, kolik umučil (i ránu do týla a vydloubání očí nevyjímaje). Děkuji Vám za upřímnost. Miroslav M., údržbář kamenolomu Klecany (jde pouze o vedlejší povolání).*“ Dopis dostal na podatelně řádné číslo jednací a šifra „Hal.“ jej opatřila poznámkou „*Nebyl příslušníkem MV.*“ Dne 15. prosince 1964 pak pracovnice ministerstva S. na druhou stranu dopisu přičinila psacím strojem následující sdělení: „*Dle sdělení inž. S., vedoucího kamenolomu Klecany (č. tel. 85-60-37), onemocněl jejich zaměstnanec Miroslav M. po těžké operaci páteře duševní chorobou. Vzhledem k tomu, že zápisky obdobného obsahu byly u něho nalezeny na pracovišti, byly tyto předány prac. O* [oddělení] *VB Praha-východ, kteří s ním již prováděli pohovor. Jmenovaný M. je na 17. 12. 1964 předvolán k psychiatrickému vyšetření. Vzhledem ke shora uvedenému navrhuje se podání uložit jako bezpředmětné.*“ A jako takové bylo tedy založeno a po více než padesáti letech znovu objeveno… [JMik]

StB musí platit. Pan Lev Špalek byl praktickým lékařem v Hodoníně a působil jako funkcionář v Rotary clubu. V srpnu 1950 si pro lékaře přišli příslušníci Státní bezpečnosti (StB) z útvaru „Topol“ a zatkli ho pro údajnou špionáž pro USA. Během zatčení mu byl při domovní prohlídce zabaven i značně movitý majetek – množství drahého a konzumního zboží i velká částka v hotovosti, například jedenáct kusů jubilejních stokorunových mincí a dalších dvě stě mincí z drahého kovu, dále také sto padesát tisíc Kčs v hotovosti, čtyři fotoaparáty, dvě kamery, dalekohled, několik párů bot a nejrůznější šatstvo, více než pět a půl tisíce cigaret, šestnáct krabiček Virginia a další doutníky. Dále bylo „zajištěno“ osmnáct lahví alkoholu. Vyšetřování probíhalo poměrně zdlouhavě, trestní oznámení bylo vyhotoveno až 25. dubna 1951. MUDr. Lev Špalek byl obviněn z velezrady, ohrožení plynulého zásobování a devizového hospodářství, za což by mu při odsouzení hrozil mnohaletý trest vězení a propadnutí veškerého majetku státu, avšak žalobce viděl případ jinak a vinil pana Špalka z trestného činu „*neoznámení trestných podniků*“. Za tento trestný čin byl odsouzen

na dva a půl roku odnětí svobody, k zaplacení pokuty ve výši dvě stě tisíc Kčs a ke ztrátě čestných práv občanských na dobu tří let.[1]

Po propuštění se Lev Špalek začal o svůj zabavený majetek zajímat. Generální prokuratura se v lednu 1954 obrátila na ministerstvo vnitra (MV), aby prošetřilo, kde se tyto věci nacházejí. Ze zprávy náčelníka stížnostního oddělení je patrné, že velké množství předmětů nebylo vůbec předáno finančnímu referátu ONV v Hodoníně a nebyly ani navráceny původnímu majiteli. Lev Špalek při svém propuštění obdržel jen jedno přenosné rádio a aktovku, která mu ještě byla vrácena omylem, jelikož mu nepatřila. Bylo zahájeno šetření, kam se všechny věci ztratily. Většinu se po usilovném hledání podařilo dohledat, avšak vrácení již nebylo možné pro jejich opotřebení nebo zničení „během služby". Šlo zejména o fotoaparáty, dalekohled a velké množství oblečení. Mince a stříbrné tabatěrky měly být rovnou nahrazeny penězi a zbytek nahrazen jinými fotoaparáty a kamerami. Mezi zboží, které se nepodařilo dohledat a neexistoval o nich jakýkoliv záznam, patřily tisíce cigaret a několik lahví alkoholu, o kterých se předpokládalo, že zůstaly u útvaru „Topol" spadající pod 3. odbor, který prováděl zatčení. Náčelník finančního odboru MV major František Kouřil celou věc komentoval takto: *„Z přiložené stvrzenky o předání zabavených věcí čís. 2.035/334-51 ze dne 6. 3. 1951 nemůže zdejší odbor posoudit , jest-li tyto uvedené věci byly majetkem jmenovaného, a nebo jest-li pochází z jiného případu, protože je to tak velice dobře ‚utajeno', že o tomto zaniká pro nás veškerý přehled."* Pan Lev Špalek nakonec svoji újmu vyčíslil na 28 760 Kčs v nové měně. Částka mu nebyla přiznána celá, z věcí mu byly navráceny dva fotoaparáty, dvě kamery a jeden dalekohled, v hotovosti bylo vyplaceno celkem 23 750 Kčs v nové měně. K částečnému narovnání křivdy za ukradený a ztracený materiál došlo skoro dva roky potom, co si MUDr. Lev Špalek o náhradu poprvé požádal.[2] [OF]

Národní umělec a horkokrevná žena příslušníka. Zřejmě každý člověk považující se alespoň trochu za kulturního někdy slyšel o národním umělci, vysokoškolském profesorovi architektu Jiřím Krohovi (1893–1974). Jednoho listopadového dne roku 1958 tento uznávaný muž zažil příhodu, která ho jistě poněkud „vykolejila". Svědčí o tom záznam pořízený npor. Jakubem Řezníčkem z vnitřního oddělení Správy kádrů ministerstva vnitra (srov. ABS Kanice, nezařazený materiál), který prošetření události dostal na starost. Nechejme se npor. Řezníčkem uvést do děje: *„Dne 10. listopadu 1958 podal soudruh Jindřich Rimeš, administrátor kabinetu národního umělce Jiřího Kroha* [opravdu tak! – pozn. JMik], *telefonicky stížnost na manželku příslušníka MV por. Miloslava K. Jmenovaný* [tedy Rimeš – pozn. JMik] *při pohovoru uvedl následující: Kabinet národního umělce Jiřího Krohy nachází se na Ořechovce č. 6 v Pra-*

1 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Vyšetřovací spisů – Ministerstvo vnitra, arch. č. V-877 MV.

2 ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu ministerstva vnitra (f. 319), sign. 319-17-1

ze 5 v komunální vilce. V tomto domě bydlí mj. i rodina příslušníka MV por. Miloslava K., zařazeného na VII. správě MV. Vzhledem k tomu, že ústřední topení zde špatně hřálo, domovní správa č. 3 v Praze 5 z podnětu národního umělce Jiřího Krohy nechala opravit topná tělesa. Oprava byla provedena i v bytě shora uvedeného příslušníka ministerstva vnitra."

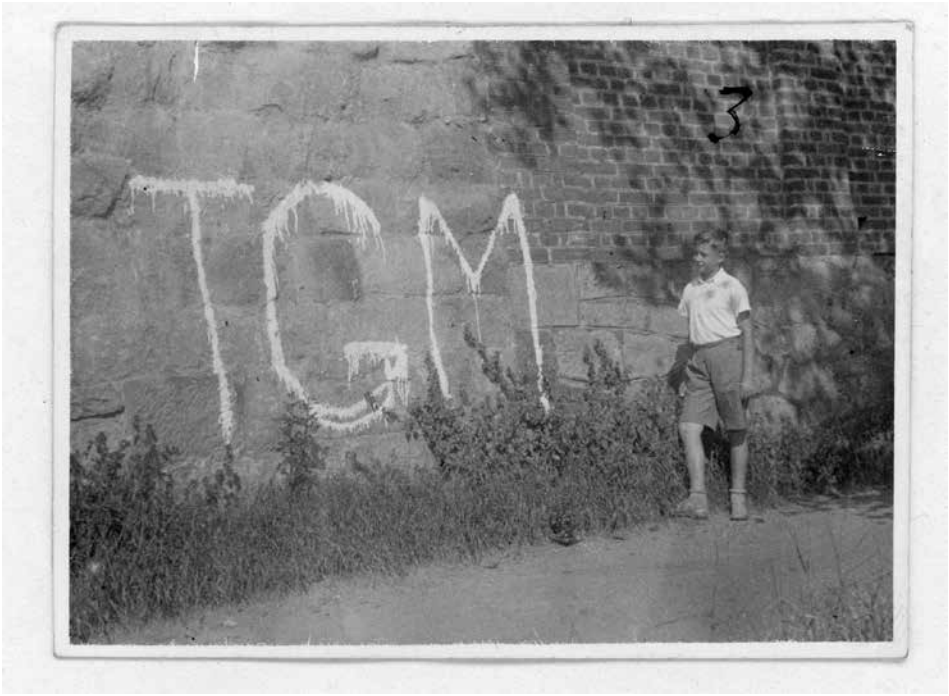
Co se tedy 7. listopadu 1958 ve vile na Ořechovce vlastně stalo? Hlavní roli ve scéně, kterou bychom spíše situovali do italské filmové komedie, sehrála manželka zmiňovaného por. Miloslava K. (zajímavé je, že její křestní jméno se ve zprávě ani jednou neobjevuje). Ta totiž „*[…] vnikla do kabinetu národního umělce Jiřího Krohy, kde se právě konala porada. Přes několikeré vyzvání místnost neopustila a vytýkala národnímu umělci, že jí zničil byt apod. Při této příležitosti pronesla i několik výhrůžek v tom smyslu, že mu* [tedy J. Krohovi – pozn. JMik] *něco provede.*" A slovo následujícího dne splnila, neboť národní umělec zjistil, že má promáčený strop svého kabinetu. Přivolání instalatéři odhalili, že příčinou „potopy" je závada v bytě poručíka K., která „*[…] byla údajně schválně způsobena.*" Architekt Kroha z toho logicky vyvodil, že „soudružka K." splnila svou pohrůžku a požádal nadřízené jejího manžela, aby vše prošetřili. Tímto úkolem byl pověřen kpt. Josef Kobes, náčelník vnitřního oddělení Správy kádrů MV, který – jak se zmínil ve své zprávě z 26. listopadu 1958 – „*soudruha Krohu*" ve vile na Ořechovce osobně navštívil a následně se 18. listopadu 1958 účastnil na ministerstvu vnitra schůzky, na níž přišel poručík Miroslav K. s manželkou.

Žena „vcelku doznala", že u architekta způsobila výtržnost, byla však přesvědčena, že „*[…] z její strany šlo o oprávněné rozhořčení.*" Při výměně topného systému jí totiž instalatéři znečistili byt a odmítli jej dát do pořádku. Dále uvedla, že „*[…] s. Krohovi je všude vycházeno vstříc, zatímco oni se nemohou nikde dovolat.*" Kapitán Kobes pak ještě dodal, že „*[…] soudruh K.* [tedy manžel oné prostořeké ženy – pozn. JMik] *prohlásil, že je ochoten odejít ze služeb MV, abychom neměli nepříjemnosti ani my, ani on.*" Neopomněl ani zapsat, že „*[…] se soudružkou K., která je velmi temperamentní povahy, se není možné dohodnout rozumně, neboť se domnívá, že je jí křivděno a s. Krohovi že je ve všem vycházeno vstříc. Jmenovaná prohlásila, že to dojde tak daleko, až prý s. Krohovi něco provede.*" O tom, že si s temperamentní ženou kádrováci na vnitru nevěděli rady, svědčí i vyslovený závěr: „*Pro řešení případu je podle mého názoru jediná možnost a to opatřit pro s. K.* [nejedná se o národního umělce, ale o poručíka – pozn. JMik] *výměnu bytu a přestěhovat jej, neboť jinak klid nebude.*" Náčelník Správy kádrů MV pplk. Karel Zíka připojil na dokument kpt. Kobese souhlasnou parafu a „případ" byl odložen ad acta. Jak však patálie s novým bytem pro rodinu por. K. dopadla, se můžeme už jen dohadovat… [JMik]

Objevený vyšetřovací spis protikomunistického sprejera. Teprve v prosinci loňského roku převzal Archiv bezpečnostních složek (ABS) od Státního okresního archivu Plzeň-jih vyšetřovací spis arch. č. V-1191 PL, který byl považován za

nenávratně ztracený. Jak se tento spis dostal do plzeňského archivu? Pravděpodobně z Okresního soudu Plzeň-město, kam byl zaslán Vrchním soudem v Praze k provedení „porozsudkové agendy". U vrchního soudu totiž v letech 1990 až 1995 probíhala rehabilitační řízení právě na podkladě vyšetřovacích a soudních spisů. Vrchnímu soudu v Praze byl vyšetřovací spis postoupen Vrchním státním zastupitelstvím v Praze. Zkusili jsme oslovit postupně všechny tyto instituce a také kolegy ze Státního okresního archivu Plzeň-jih a po nějaké době jsme se již radovali z nového přírůstku do našeho fondu Vyšetřovacích spisů. Spis byl zdigitalizován, je plně přístupný veřejnosti a může také posloužit k agendě zákona č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu proti komunismu.

Nalezený vyšetřovací spis se týká tzv. protistátní činnosti pana Stanislava Hrabinského (nar. 25. května 1905), který byl podle Státní bezpečnosti (StB) vedoucím skupiny, která v Plzni a okolí rozšiřovala letáky s protistátním obsahem. Do své činnosti údajně zapojil také členy rodiny a sám se věnoval i dalším tzv. protistátním aktivitám. Některé ze svých činů si zapisoval, v jeho kapesních kalendářích jsou zmínky například o tom, jak se hanlivě vyjadřoval o prvním máji nebo že schvaloval studentskou demonstraci u amerického pomníku v Plzni. Již v roce 1948 psal protistátní texty na pohlednice s fotografií prezidenta Edvarda Beneše. Když u něj byla během vyšetřování provedena domovní prohlídka, našlo se více než dvacet druhů

letáků. Texty většinou zakončoval slovy: *„Ježíš, ne Cézar. Masaryk, ne Stalin. Beneš, ne Gottwald. Duch, ne hmota. Svoboda, ne násilí.“*[3]

Kromě psaní a rozšiřování letáků Stanislav Hrabinský zabarvoval obrazy Gottwalda, Stalina a dalších, ničil sochy i transparenty. Na různých místech v Plzni a okolí psal po zdech nápisy „E“ a „TGM“. Písmenem „E“ propagoval tzv. Svobodnou sjednocenou Evropu a písmeny „TGM“ připomínal hodnoty prvorepublikového režimu a odkaz prvního prezidenta. Nápisy „TGM“ a „E“ stříkal na zdi gumovým balonkem s trubičkou zředěným vápnem nebo tuší. Později způsob psaní nápisů i zabarvování obrazů vylepšil a opatřil si upravenou kovovou stříkačku. Díky této inovaci mohl ničit obrazy umístěné ve větší výšce. Součástky, které potřeboval ke zhotovení stříkačky, si obstaral v závodě V. I. Lenina, kde pracoval v konstrukční kanceláři. Většinu si jich nechal zhotovit v rámci běžné výroby, jen pro nádržku si nakreslil náčrtek a nechal ji vyrobit přímo pro svoji potřebu. Doma celou stříkačku smontoval z donesených součástek. Některé své počiny si Stanislav Hrabinský dokonce vyfotografoval. U jednoho z nápisů „TGM“ je vyfotografován jeho synovec. Strýc mu fotku věnoval a na zadní stranu napsal:

„Staňo, posílám Ti obrázek, který si dobře uschovej a také žádnému neukazuj. Jedno si dobře pamatuj, až poznáš Masaryka v celé jeho hloubce, a to ne jen jako politika,

3 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-1191 PL, osobní svazek Stanislav Hrabinský, např. V_1191_PL_001_0391.jpg

filozofa a prezidenta, ale hlavně jako člověka, až poznáš, že on vycházel z Ježíše, a to nejen slovy, ale skutky a činy. Až to všechno poznáš a tímto poznáním se budeš v životě řídit, vykročíš na správnou cestu, na níž nezabloudíš. Tvůj strýc St."[4]

Za svou sprejerskou práci a další skutky byl dne 3. října 1952 Stanislav Hrabinský odsouzen k dvaceti letům trestu odnětí svobody. [DaP]

Vzdělávací projekt Třetí odboj na jižní Moravě. Dne 29. dubna 2016 byla v Brně na tiskové konferenci občanského sdružení Paměť představena druhá etapa vzdělávacího projektu Třetí odboj na jižní Moravě. Projekt si klade za cíl zmapovat třetí odboj v tomto regionu a uvést jej do povědomí žáků, studentů a široké veřejnosti. Jeho zpracovatelé nevycházejí jen z dosud vydaných prací, ale pracují také s pamětníky a zčásti využívají dosud nepublikované prameny. V úvodu se Miroslav Kasáček, předseda občanského sdružení Paměť, dotkl morální roviny, když podotkl, že cílem projektu je také vrátit postiženým jejich dobré jméno. Poukázal na to, že zdroje portálu nespočívají jen v publikovaných textech, ale též ve vlastním bádání, které přináší nové informace a zpřesňuje již zjištěná data. Luděk Navara pak provedl účastníky jednotlivými částmi portálu. Projekt je umístěn na webových stránkách http://tretiodboj.sdruzenipamet.cz/index.php/cs/

Stránka je rozdělena na několik sekcí. Složka Oběti režimu zahrnuje seznam popravených politických vězňů, tedy rodáků z jižní Moravy nebo osob na teritoriu jižní Moravy popravených. Součástí sekce jsou také seznamy osob zahynuvších při pokusu o přechod státní hranice, zemřelí ve věženích a v táborech nucených prací. Další částí, kterou se web zabývá, jsou odbojové skupiny vyšetřované Státní bezpečností – například odbojové skupiny Jan, Vetejška Jaroslav a spol. a Majerová a spol. Nalezneme zde také seznam příslušníků StB spojených s akcemi proti těmto skupinám. S tímto souvisí kapitola Otcové zla, která obsahuje krátké profesní údaje o lidech na straně režimu. Vedle personálií má web i část místopisnou, kde jsou zanesena místa věznění a soudních řízení. Oběti srpnových událostí v roce 1968 a 1969 jsou umístěny v sekci Sovětská okupace a normalizace. V sekci Pro školy se pak objevují kapitoly Třetí odboj očima dětí a Pracovní listy. První z těchto dvou kapitol obsahuje výstupy projektů I mezi námi žijí hrdinové a Vyhledej si svého hrdinu třetího odboje. Zde jsou mj. prezentovány výsledky besed s pamětníky a tematické exkurze, popřípadě zpracování některých příběhů studenty formou komiksu.

Libor Svoboda (ÚSTR) upozornil na to, že šíří obsahu přesahuje tento webový portál název Třetí odboj. Doporučil proto zabývat se i případnou změnou názvu. Pavel Vaněk (ABS Brno-Kanice) ze svého pohledu poukázal nejprve na problémy s časovou dotací výuky dějepisu na základních a středních školách, i v souvislosti se zařazením soudobých dějin až na závěr výuky v osnovách dějepisu. Podle jeho ná-

4 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-1191 PL, osobní svazek Stanislav Hrabinský, např. V_1191_PL_001_0444.jpg

zoru přináší tento nový projekt učitelům možnost využít již připravené materiály k dějinám poúnorového Československa. Potvrdil také informace Miroslava Kasáčka o dílčím zpřesnění některých údajů k osobám, které zahynuly při pokusu o přechod státních hranic.

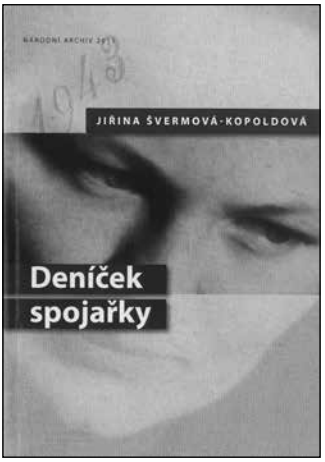
Portál Třetí odboj na jižní Moravě představuje dobrý počin, jak přiblížit poúnorovou historii československé společnosti na jižní Moravě. Samozřejmě bude důležité, jak bude v příštích letech rozvíjen, aby se mohl přiřadit k těm, které známe ze stránek Jeden svět na školách (vzdělávací aktivity Ústavu pro studium totalitních režimů), popřípadě z portálu Moderní dějiny (http://www.moderni-dejiny.cz/). Záležet však bude na šíři zpracovatelského kolektivu a na zapojení škol do tvorby materiálů. [PV]

Zpracovali Jiří Mikulka [JMik], Ondřej Fišr [OF], Dagmar Prepslová [DaP], Pavel Vaněk [PV].

RECENZE A ANOTACE

ŠVERMOVÁ-KOPOLDOVÁ, Jiřina: *Deníček spojařky*

K vydání připravila Alena Vitáková, Národní archiv, Praha 2015, 191 s.

Národní archiv v Praze přistoupil v roce 2015 k zajímavému edičnímu počinu. Vydal zápisky bývalé příslušnice čs. vojenských jednotek v Sovětském svazu Jiřiny Švermové, provdané Kopoldové, dcery komunistických funkcionářů Jana Švermy a Marie Švermové, rozené Švábové. Poznámky, psané do dvou kapesních kalendářů, se dostaly do fondů Národního archivu v roce 2009 v pozůstalosti, již věnovala této instituci dcera Jiřiny Kopoldové Bedřiška.

Publikaci připravila k vydání Mgr. Alena Vitáková, absolventka oboru historie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, která se dlouhodobě zabývá účastí žen v čs. národním odboji v letech 1939–1945.

V úvodní kapitole představila editorka zápisky coby důležitý pramen osobní povahy a poté již sledovala životní dráhu Jiřiny Švábové, později Švermové[1] (narozena 23. září 1923 v Praze, zemřela 14. února 2009 také v Praze).

Zachytila životní postoje dítěte vysokého funkcionáře Komunistické strany Československa (KSČ) od doby první republiky, přes odchod do Sovětského svazu na počátku ledna 1939, vstup do čs. vojenské jednotky v létě 1943 a další působení v armádě (od listopadu 1943 ve funkci spojařky), s níž se účastnila bojů na Ukrajině a posléze na Dukle. Válku skončila v hodnosti podporučíka jako příslušnice osvětového oddělení 1. čs. brigády, ještě předtím se však dověděla o smrti svého otce Jana Švermy ve slovenských horách.[2] Po válce vystudovala chemii na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity a začala pracovat ve Státním zdravotním ústavu. V roce 1947 se provdala za bývalého příslušníka I. čs. armádního sboru v Sovětském svazu

1 Příjmení Švermová začala Jiřina Švábová používat až od roku 1931, kdy její rodiče uzavřeli sňatek.

2 Jana Švermu vyslalo na konci září 1944 spolu s Rudolfem Slánským moskevské vedení KSČ na Slovensko jako své zástupce do Válečné rady při Hlavním partyzánském štábu v probíhajícím Slovenském národním povstání. Při ústupu povstalců po porážce povstání zahynul Jan Šverma 10. listopadu 1944 při přechodu hory Chabenec (1995 m) v Nízkých Tatrách.

Bedřicha Kopolda, vzápětí se manželům narodil syn Jan a o čtyři roky později dcera Bedřiška.

Její matka Marie Švermová se však jako spolupracovnice generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského dostala do soukolí politických procesů, v lednu 1951 byla zatčena a roku 1954 odsouzena za velezradu na doživotí.[3] Také manžel Jiřiny Švermové-Kopoldové, tehdy voják z povolání a blízký spolupracovník nechvalně známého generála Bedřicha Reicina, neunikl zatčení a v roce 1954 byl Bedřich Kopold odsouzen k osmnácti rokům vězení.

Bývalou spojařku čekala v letech 1951–1952 internace a po jejím ukončení nastoupila jako chemička v národním podniku Tibia v Praze. V listopadu 1954 podepsala závazek spolupráce se Státní bezpečností (kategorie agent, krycí jméno „Jirka"). Od druhé poloviny padesátých let 20. století pracovala v radiobiologickém oddělení Biologického ústavu ČSAV, roku 1964 získala titul kandidáta věd a až do důchodu působila v izotopové laboratoři ČSAV v Praze.[4] V sedmdesátých a osmdesátých letech se ocitla opět v hledáčku orgánů Státní bezpečnosti, tentokrát jako „prověřovaná osoba".

První zápis v deníčku Jiřiny Švermové-Kopoldové pochází z 1. října 1943, kdy se s jednotkami 1. čs. samostatné brigády přesunovala z Novochoperska na další místa bojového nasazení; poslední záznam je datován 17. květnem 1945, tedy dnem, kdy absolvovala slavnostní přehlídku příslušníků I. čs. armádního sboru v Praze.

Stručné poznámky, v nichž figurují jména dalších vojáků, vojaček i politiků a popisy situací, do kterých se autorka dostala, poměrně plasticky zachycují radosti i strasti žen, které dobrovolně vstoupily do čs. armády. Zajímavé jsou pasáže z období bojů našich jednotek v okolí Dukelského průsmyku na podzim a v zimě 1944, působivé jsou záznamy z posledních válečných týdnů. Autenticitu vydaných zápisků poněkud narušuje fakt, že tato verze válečného deníčku vychází z přepisu, který Jiřina Švermová-Kopoldová upravila v roce 1996 pro potřeby soutěže Českého svazu bojovníků za svobodu (nikoliv tedy Svazu českých protifašistických bojovníků, jak je uvedeno na s. 43 recenzované knihy).

Alena Vitáková opatřila zápisky podrobným poznámkovým aparátem, v němž vysvětluje řadu dobových termínů a seznamuje čtenáře s mnoha osobami, které se v textu objevují. V některých životopisných poznámkách se však editorka neubránila nepřesnostem. Například na s. 93 píše o generálu Miroslavu Šmoldasovi, že v letech 1950–1953 *„velel pohraničním vojskům"*, což není úplně správné. Jmenovaný totiž byl v říjnu 1950 jmenován náčelníkem štábu vznikající Pohraniční stráže, nikoliv jejím velitelem. Také je škoda, že publikace neprošla jazykovou úpravou, a tak v ní zůstaly

3 Marie Švermová byla z vězení propuštěna v roce 1956, v roce 1977 se stala signatářkou Charty 77; zemřela 4. února 1992.

4 Zajímavou okolností je, že v roce 1970 pobyl několik dnů u rodiny Kopoldových v Praze budoucí americký prezident Bill Clinton, jenž studoval tehdy ve Velké Británii s jejich synem Janem.

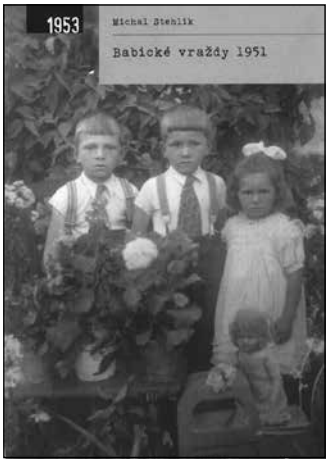
občasné překlepy, které vznikly při přepisu do počítače (např. chybné uvedení roku úmrtí Víta Nejedlého v poznámce na s. 94). Naopak nepominutelným kladem tohoto vydavatelského počinu je existence jmenného rejstříku a přehled literatury a pramenů.[5] I když třeba čtenář nemusí souhlasit s názory, které Jiřina Švermová-Kopoldová zastávala (a vzhledem k rodinnému prostředí, v němž vyrostla, to není nic překvapujícího), přispívá vydání Deníčku spojařky k poznání zatím málo probádané oblasti týkající se československé moderní historie – totiž účasti žen v protinacistickém odboji v letech druhé světové války.

Jiří Mikulka

5 Z editorkou uvedené memoárové literatury stojí ještě za povšimnutí dvě práce: BRÜCK, Ota: *Na průsmyku bílý kříž*. Naše vojsko, Praha 1968 a STAV, Zdeněk: *Povinnost nade vše…* B4U Publishing s. r. o., Brno 2009. Jde o vzpomínky důstojníků, příslušníků I. čs. armádního sboru, kteří dorazili na východní frontu v září 1944 z Velké Británie.

STEHLÍK, Michal: *Babické vraždy 1951*

Academia, Praha 2016, 309 s.

Babické vraždy, resp. události v Babicích na Moravskobudějovicku v létě 1951, byly námětem již mnoha různých publikací. Doc. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D. se tématu Babic intenzivně věnoval po dobu několika let, výsledkem jeho studia je pak velmi obsáhlá kniha bohatá na nikdy nepublikované materiály archivního charakteru, fotografie a také na vzpomínky pamětníků. Výjimečnost publikace lze spatřovat především ve formě, která byla využita k vytvoření realistického obrazu babického případu bez jakéhokoliv osobního zaujetí, ale také v celistvosti díla. Autor se zaměřuje především na přímé aktéry babického případu, ve valné většině pod vlivem působení diskutabilní osoby Ladislava Malého, údajného agenta americké CIC. Věnuje se však také mnoha aspektům, které sehrály menší či větší roli v babické tragédii.

Kniha je rozdělena do tří větších celků mapující události od konce druhé světové války až po nejnovější dějiny, a s nimi spojené rehabilitace odsouzených po roce 1989.

V první části nazvané Před Babicemi se dozvídáme, co předcházelo „Babicím". Autor vykresluje události z druhé světové války spojené se západní paraskupinou Spelter, která v regionu Moravskobudějovicka a Jaroměřicka vytvořila rozsáhlou síť spolupracovníků. Do této partyzánské skupiny s označením Lenka-jih byly zapojeny i některé osoby, které následně figurovaly i v tzv. třetím odboji (A. Plichta, F. Kopuletý, A. Škrdla a další). Z protektorátní doby pochází i množství zbraní, které pak byly využity/zneužity v událostech roku 1951.

Následující část knihy se věnuje změnám v rozmezí února 1948 až února 1951, které zavedla KSČ po převratu. Kolektivizace a tvrdé proticírkevní postoje měly v oblastech Vysočiny značný vliv na smýšlení obyvatelstva, které bylo již tradičně silně spjato s půdou a také s katolickou vírou. K usnadnění orientace v místopise Vysočiny slouží kapitola pojmenovaná Místopis tragédie, která představuje charaktery jednotlivých obcí k dokreslení podoby regionu i nálady obyvatelstva.

Nežli se na scéně ukázala rozporuplná postava Ladislava Malého, objevuje se v regionu několik dalších osob, které se představují jako „agenti západních mocností". Mezi nimi bohužel i agent Státní bezpečnosti František Mareček alias „major Vašek". S tímto mužem je spjata skupina osob kolem litohořského koláře Gustava Smetany, která byla zatčena již na jaře 1951, ačkoliv do samotných vražd v Babicích zbývalo několik týdnů. Několik stránek publikace je věnováno přímo životopisu osoby Ladislava Malého, jeho kariérní cestě, životu v emigraci, ale i soukromému životu a nenaplněným snům, které se snažil realizovat v ČSR po svém návratu z Rakouska.

Další část se pak už týká samotného roku 1951. V kapitole jsou postupně dle měsíců popsány všechny události od počátku působení Ladislava Malého v kraji, kde sám vyrůstal. I z tohoto důvodu byl jedním z prvních, koho Malý kontaktoval, jeho bývalý spolužák páter Jan Bula v Rokytnici nad Rokytnou. Díky němu se postupně seznámil s dalšími osobami, které mu poskytly jak potraviny a úkryt, tak i značné dávky alkoholu a zbraně. Již od počátku se však Malý projevoval spíše jako snílek či blázen se zálibou v alkoholu a silných slovech. Bohužel na své plány o odbojové činnosti nalákal i mladého Drahoslava Němce, který s ním odešel do lesů, dle slov Malého „dělat odboj". S tímto mladíkem pak podnikl několik výpadů na funkcionáře KSČ, které se neobešly bez střelných zranění. Na konci dubna a na začátku května 1951 již po obou pátraly bezpečnostní složky a došlo i k několika zatčením, mezi nimi i P. Jana Buly. Přesto se Ladislav Malý dostal skrz své kontakty k Antonínu Plichtovi st., který se před zatčením Státní bezpečností schovával u svého známého Ludvíka Stehlíka v Cidlině. Starý odbojář, zklamaný současnou situací v ČSR, slyšel od Malého to, co si sám přál, a tak mu uvěřil. V červnu se kolem Malého vytvořila nová skupina odhodlaných mužů. V tomto měsíci vytvářel výhružné letáky, které nechával rozvěsit po vesnicích, plánoval různé odvetné akce proti funkcionářům KSČ. Jednu z nich uskutečnil v samotné Cidlině, čímž upozornil na sebe i na úkryty svých spolupracovníků, další pak v Mikulovicích a Horním Újezdě. V průběhu měsíce se Malý čím dál více projevoval jako psychicky narušená osoba, jeho alkoholické výstupy a smyšlené příběhy značně nabourávaly jeho důvěryhodnost v očích lidí, se kterými chtěl dělat velké odbojové akce. Z obavy o osud své rodiny naplánoval Antonín Plichta st. její útěk ze Šebkovic. Úkryt našli částečně u rodiny Stehlíků v Cidlině, v Bolíkovicích, ale také ve vybudované skrýši v poli pod hnojem nedaleko Dolních Lažan.

Ladislav Malý k sobě a Antonínu Mityskovi získal další členy, a to Plichtovy syny – Stanislava a Antonína ml. V tomto uskupení pak podnikli 2. července 1951 večer útok na babickou školu právě ve chvíli, kdy zde probíhala schůze Místního národního výboru (MNV), který měl řešit seznamy dodávek obilí. Do budovy vešli ozbrojený Malý s Mityskou, před budovou zůstali hlídat bratři Plichtové. Autor se v této chvíli snaží dopátrat, kdo ze střelců byl skutečným vrahem. Dochází k závěru, že předsedu MNV v Babicích Tomáše Kuchtíka zastřelil pistolí Ladislav Malý,

Josefa Roupce a Bohumila Netoličku pak Antonín Mityska; jediného přeživšího Františka Bláhu pak postřelil také Mityska. Ihned po vraždách byly zatčeny další osoby, mezi nimi Antonín Plichta st.

Autor dále sleduje osud aktérů střelby v Babicích, a to až na pole nedaleko Bolíkovic, kde se snažili ukrýt před již rozjetou akcí Státní bezpečnosti. Při přestřelce byli zabiti Ladislav Malý a Antonín Plichta ml., Stanislav Plichta byl těžce zraněn. S lehčími zraněními přežil i Antonín Mityska, který následně stanul před Státním soudem v jihlavském Dělnickém domě v čele první souzené velké skupiny.

Další část knihy je věnována průběhu soudních procesů, resp. velmi rychlému vyhotovení obžalob a následným soudům. Autor dává důraz na důkazy dokumentující zmanipulovanost soudních procesů, a to především v rozhodnutí o výši trestů ještě před započetím samotného soudu, dokonalé naplánování všech komponentů soudního procesu. Stejně tak upozorňuje na mnoho nedostatků, ke kterým došlo během několikahodinových soudních stání. V několika procesech od 12. července 1951 až do 10. února 1953 padlo mimo jiné jedenáct trestů smrti. Část kapitoly je věnována tzv. hodnocení procesu, který si vyhotovila sama krajská bezpečnostní pětka, která i s výhradami uznala proces „Mityska a spol." za úspěšný. V listopadu 1951 pak ještě proběhl soud P. Jana Buly, který jako další v této tragédii dostal trest smrti. Posledním odsouzeným a popraveným byl pak ochrnutý Stanislav Plichta.

V poslední části knihy se autor zaměřil na problematiku rehabilitací v roce 1968 a v roce 1989. Uvolnění poměrů v roce 1968 umožnilo podat žádosti o přezkoumání případů s tzv. „babickými vrahy", ale také snahu veřejnosti zjistit reálné informace o případu. Tohoto úkolu se zhostil například rozhlasový redaktor Sláva Volný. Později se velkou měrou o studium babických událostí zasloužil Adolf Rázek, politický vězeň a vyšetřovatel Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. O rehabilitacích osob z babických procesů bylo rozhodnuto po roce 1989 několikrát, posledním rehabilitačním soudem pak byla změněna valná většina rozsudků. Tzv. druhým životem Babic označuje autor problematiku televizního seriálu Třicet případů majora Zemana, kde autoři zpracovali babické události v epizodách Vrah se skrývá v poli a Štvanice. Oba díly seriálu byly a nadále jsou vystaveny značné kritice kvůli zkreslování historie.

Závěrem autor shrnuje své poznatky a uzavírá knihu chronologickým soupisem událostí, seznamem přímých obětí, rejstříkem jmen a přehledem hlavních procesů, pramenů a literatury. Svůj výzkum postavil na pečlivém zkoumání archivních materiálů, orální historii a širokém spektru tematické literatury. Text je bohatě doplněn dobovými fotografiemi, dokumenty i poznámkovým aparátem, který dokresluje situaci a upozorňuje na případné zavádějící informace. Kniha prezentuje natolik ucelený a zároveň široký pohled na babické události, že jen stěží se mohou objevit detailnější práce, které by i laikovi osvětlily tragické události roku 1951 na Vysočině.

Petra Doležalová

CÍLEK, Roman: *Běda tomu, kdo vyčnívá z řady. 1948–1953: pohled do zákulisí politických zločinů*

Řitka 2015, 222 s., 24 nečíslovaných stran obrazových příloh.

K jednomu z čtenářsky nejoblíbenějších literárních žánrů se dlouhodobě řadí detektivní příběhy, které v sobě nesou určitou dávku tajemství, napětí a hledání odpovědí. Vlastnosti, které jsou typické také pro odkrývání dějinných příběhů. Proto není překvapující zjištění, že autor knihy Běda tomu, kdo vyčnívá z řady s podtitulem 1948–1953: pohled do zákulisí politických zločinů, Roman Cílek, začínal jako spisovatel detektivek a postupně dospěl k literatuře faktu, kde k jeho oblíbeným tématům patří především moderní dějiny, hlavně období třicátých až padesátých let 20. století. Rozhodně nejde o první autorovo dílo zabývající se touto problematikou, již roku 1993 vydal svou knihu A uvízneš za hrdlo…

Úvodem je nutné podotknout, že autor není vystudovaným historikem a ani kniha si neklade za cíl být odbornou vědeckou publikací. K tomu jí na první pohled schází i řada pro to potřebných prvků, jako jsou poznámkový aparát, seznam literatury a pramenů, odborná kritika použitých pramenů atd., což autorovi nemám za zlé, přesto myslím, že alespoň k závěrečnému výběru dobových fotografií by příslušelo udat i místo jejich původu.

Kniha je vystavena na politických procesech z let 1948 až 1953 (např. případ Heliodora Píky, Františka Skokana, Karla Kutlvašra, Josefa Hasila a dalších). K tomuto ponurému období našich dějin se váže řada zachovalých archivních pramenů, ale především může badatel, a stejně toho využil i autor, čerpat z výpovědí řady stále žijících očitých svědků. Příběhy odsouzených jsou tedy čtenáři přiblíženy především prostřednictvím výpovědí pamětníků, kteří byli do událostí osobně zainteresováni. Pravdou je, že pamětníkem daných událostí je vlastně i autor sám. Nevychází proto jen z archivních pramenů, ale svou roli hraje i to, že dobu sám prožil, neboť mu tehdy bylo dvanáct až šestnáct let. Ve svém díle ale využívá zejména vzpomínek manželek odsouzených, popřípadě přeživších odsouzených nebo osob odsouzených ve stejném procesu. Velice zajímavé je vyprávění Ludmily Řičicové-Uhlířové, bývalé zaměstnankyně 5. oddělení ministerstva národní obrany v letech 1946 až 1949, která podává

pohled do „výrobny“ politických procesů, od vymýšlení důkazů, přes fyzické týrání obviněných, až po praxi soudních jednání. Neméně pozoruhodná se jeví výpověď „z druhé strany“, např. bývalého státního prokurátora Jana Vaňka. Podobný typ výpovědí, zpracovaných podle odborných pravidel orální historie, můžeme pro porovnání nalézt třeba na internetových stránkách www.pametnaroda.cz

Autorovi nelze upřít fakt, že kniha není stavěna „pouze“ na výpovědích řady pamětníků. Z textu vyplývá, že k tématu studoval množství archivních pramenů, především soudních spisů k jednotlivým případům. Právě proto je ke škodě, že se více nezaměřil také na komparaci písemných zpráv s pozdějšími orálními výpověďmi. Je zřejmé, že problematika politických procesů autora evidentně zajímá již dlouhou dobu, neboť ač většina rozhovorů s pamětníky pochází z doby po roce 1989, nezřídka cituje informace z rozhovorů i z šedesátých let. Mezi umně navázanými výpověďmi jsou pro větší pochopení souvislostí místy vloženy stručné bodové informace o daných osobnostech.

Tím, že autor není historik, můžeme z textu vycítit i jeho osobní názor, kdy pro dokreslení konkrétní atmosféry, kterou se rozhodne navodit, vkládá do textu působivý, v podstatě literární popis (např. jak úředník vyplňuje pro manželku popraveného účet za popravu…). Velkou výhodou autora je jeho dlouholetá literární působnost odrážející se především na čtivosti textu, který je snadno přístupný laické veřejnosti a přibližuje události, jež by neměly být zapomenuty.

Pavla Berghauerová

ŠTRÁFELDOVÁ, Milena: *Trestankyně. Příběh Růženy Vackové*

Mladá fronta, Praha 2016, 376 s.

Rozhlasová redaktorka, autorka divadelních her a spisovatelka Milena Štráfeldová (nar. 1956) vešla do povědomí čtenářů již několika úspěšnými tituly; například sbírkou fejetonů Co mě naučilo listí[1] či románem Guláš pro Masaryka,[2] inspirovaný příběhem vyhlášené kuchařky z Židlochovic a její rodiny. Na osobnost univerzitní profesorky, politické vězeňkyně a chartistky Růženy Vackové narazila Milena Štráfeldová před lety, když v rámci chystaného cyklu rozhovorů s politickými vězni z padesátých let vyzpovídala také římskokatolického kněze ThDr. Otu Mádra. Výsledkem jejího zájmu o Růženu Vackovou se stal životopisný román Trestankyně. Na Růženu Vackovou vzpomínají mnozí její současníci jako na skvělou osobnost, lidsky a morálně pevného člověka. Je až s podivem, že této vzácné ženě nebyla prozatím v české historiografii věnována žádná samostatná monografie.[3]

V roce 1994 vydala Česká křesťanská akademie knihu Ticho s ozvěnami s podtitulem Dopisy z vězení z let 1952–1967, které Růžena Vacková zasílala svým nejbližším, otci, sestře či synovcům.[4] Roku 1999 pak vyšly péčí Univerzity Karlovy (UK) Vězeňské přednášky Růženy Vackové věnované historii, architektuře, umění a filozofii.[5] Tyto

1 ŠTRÁFELDOVÁ, Milena: *Co mě naučilo listí*. Primus, Praha 2011.

2 ŠTRÁFELDOVÁ, Milena: *Guláš pro Masaryka*. Mladá fronta, Praha 2014.

3 Za zmínku stojí alespoň některé kvalifikační práce; viz SCHWAB, Simon: *Růžena Vacková a proces Mádr a spol*. Univerzita Hradec Králové 2015, bakalářská práce; POCHYBOVÁ, Michaela: *Biografie Růženy Vackové.* Západočeská univerzita 2015, bakalářská práce. Politickému myšlení Růženy Vackové se věnovala historička Adéla Gjuričová; viz GJURIČOVÁ, Adéla: *Uvědomělé kichotiády. Politické myšlení Růženy Vackové.* In: Soudobé dějiny 12, č. 2, (2005), s. 285–308.

4 VACKOVÁ, Růžena – VALTROVÁ, Marie (ed.): *Ticho s ozvěnami. Dopisy z vězení z let 1952–1967*. Česká křesťanská akademie, Praha 1994.

5 VACKOVÁ, Růžena – POUSTA, Zdeněk (ed.): *Vězeňské přednášky*. Archiv Univerzity Karlovy, Praha 1999.

přednášky zapisovaly její spoluvězeňkyně, kterým se je v různých motácích podařilo z vězení také propašovat. Dagmar Skálová, jedna z účastnic vězeňských přednášek, pak tyto vlastnoruční záznamy věnovala Archivu UK. Díky Dagmar Skálové a dalším pamětnicím, které byly ochotné podělit se o své mnohdy bolestivé vzpomínky, je možno zprostředkovaně poznat, kým Růžena Vacková vlastně byla a kolik životů ovlivnila.[6]

Název titulu Trestankyně jakoby naznačoval, že se román odehrává zejména v letech, která Růžena Vacková trávila ve vězení. Tato doba je však autorkou popisována na méně než sedmdesáti stranách, a proto je název knihy mírně zavádějící. Ve skutečnosti se čtenář stává svědkem životní cesty Růženy Vackové od jejího útlého dětství. Autorka podrobně popisuje pestrý svět a dění okolo vlastenecky smýšlející rodiny Bohumila Vacka, služebných nevyjímaje. Můžeme tak nahlédnout do každodenního osobního života Růženky, jejích sourozenců i rodičů – velmi úspěšného lékaře a ženy v domácnosti, která se však více než doma angažovala v ženském emancipačním hnutí a charitě. Vedle ústřední hrdinky je čtenář také postupně seznamován s dětstvím a osudy několika dalších osob, za všechny jmenujme osobnost pátera ThDr. Josefa Zvěřiny[7], jež budou hrát v životě dospělé Růženy Vackové důležitou roli. Tyto dějové linky, které na počátku působí možná trochu rušivě a zmatečně, vyznívají o to působivěji ve chvílích, kdy jejich postavy zasáhnou do hlavního děje.

Milena Štráfeldová prostudovala množství archivního materiálu, memoárové literatury a vzpomínek pamětníků. Z hlediska pramenného tak odvedla mimořádně záslužnou práci, neboť pátrala téměř na všech místech spojených s osobností Růženy Vackové. Dle seznamu, zveřejněného na konci knihy, čerpala z dokumentů Státního okresního archivu Velké Meziříčí, Státního okresního archivu ve Vyškově, Moravského zemského archivu v Brně, Archivu Univerzity Karlovy v Praze, Památníku národního písemnictví v Praze, z dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR v Praze, Národního archivu v Praze, Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze, společnosti Post Bellum Paměť národa a dalších. Ve výčtu těchto institucí chybí snad jen Archiv bezpečnostních složek, kde bychom nalezli zejména materiály spojené s druhým zatčením Růženy Vackové. Jde kupříkladu o obsáhlý vyšetřovací spis k případu „Otto Mádr a spol.", v jehož rámci byla v červnu 1952 Růžena Vacková souzena a odsouzena.[8] Čtenář z odborné

6 Viz ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*. Sixty-Eight Publishers, Toronto 1980; KUKLOVÁ-JÍŠOVÁ, Božena: *Krásná němá paní. Příběhy vězněných žen z padesátých let*. ARSCI, Praha 2007; PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína: *Nebyl to jen sen*. Luxpress, Praha 1991; ZÁBRANOVÁ, Jiřina – KABÍČEK, Jaroslav (ed.): *Ohlédnutí*. Torst, Praha 1994. O tom, jak fungovaly ženské věznice v době, kdy je zevnitř poznávala sama Růžena Vacková, pojednává studie BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času… Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2006.

7 O jejich vzájemné úctě a přátelství se píše v biografii Josefa Zvěřiny od Vojtěcha Novotného; viz NOVOTNÝ, Vojtěch: *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. Karolinum, Praha 2013.

8 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2742 MV, Vyšetřovací spis „Otto Mádr a spol." Dále také ABS, f. Svazky kontrarozvědného

obce možná zalituje, že mu absence poznámkového aparátu neumožní dopátrat se zdroje mnohých údajů či tvrzení, což je však v rámci žánru, ve kterém byla kniha psána, pochopitelné. Zůstává tak (jak ostatně bylo i zamýšleno) biografickým románem s notným přispěním autorčiny fantazie, knihou bez hluchých míst, čtivou a napínavou.

Milena Štráfeldová nastiňuje dobové poměry a události bez moralizování a patosu, zůstává střízlivá a racionální. Samotnou Růženu Vackovou nevidí nekriticky, odkrývá její přednosti i nedostatky, radosti i trápení. Tím uvěřitelněji působí postava této ženy v obtížných situacích, kdy vynikají její morální kvality, tedy jakýsi mravní imperativ, kterým se ve svém životě řídila. Prostor věnuje autorka také psychologii jednotlivých postav a ukazuje, že zárodkem špatného charakteru či chování bývá mnohdy kombinace nešťastného dětství, povahy osobnosti samotné, ale i osudových náhod. Jak předestřela již v několika rozhovorech,[9] pokoušela se najít odpověď na otázku, kde se ve světě bere zlo a zejména, jak je možné tomuto zlu čelit. Inspirací i jakousi odpovědí jí byl právě život a smýšlení Růženy Vackové, což ostatně avizuje i úvodní citát knihy: „*Dobro není chabé proto, že je pomalé. Je pomalé proto, že nelze potírat zlo zlem.*"

Jedinou větší výtkou na adresu knihy zůstává její určitá časová nevyváženost. Zatímco drtivá část je věnovaná zejména dětství a studiu Růženy Vackové, jejím začátkům na vysoké škole coby vědecké pracovnice, činnostem spojeným s prvním i druhým odsouzením a v neposlední řadě také pobytu ve vězení samotném a zbývajícím létům jejího života (od propuštění na amnestii v roce 1967 do její smrti v roce 1982) je vyhrazeno sotva deset stran textu, i když v této době zůstávala Růžena Vacková velmi aktivní (zapojila se do nově vznikajícího klubu K-231 a byla i jednou z prvních signatářek Prohlášení Charty 77). Na druhou stranu se tak dá vysledovat autorčin záměr – Milena Štráfeldová chtěla poukázat na poměry, z nichž vzešla mnohými lidmi obdivovaná silná osobnost Růženy Vackové. Díky příkladu otce i matky můžeme sledovat proměnu dívenky v sebevědomou ženu, spravedlivou, laskavou a odvážnou, která v jedné z nejtěžších chvil svého života nalezne další zdroj vnitřní síly – víru. Přestože časová nevyváženost ubírá knize na určité dynamičnosti, mnozí by jistě uvítali její pokračování.

Je však nutno vyzdvihnout především to, že se Milena Štráfeldová zasloužila o rozšíření povědomí o tom, jakou osobností Růžena Vacková byla, a učinila tak nesmírně čtivou, poutavou formou, srozumitelně a lidsky. Nezbývá než doufat, že se této látky chopí některý historik či historička.

Pavla Janečková Zejdová, Zuzana Marková

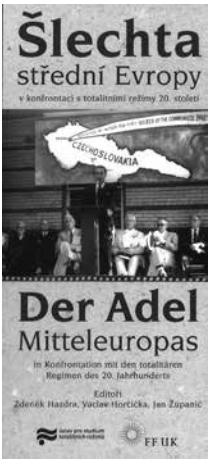
---

rozpracování – Brno, arch. č. 670 BN, Svazek „Olga Stavělová a spol." vedený v kategorii „skupinový".

9 Viz MATYÁŠOVÁ, Judita: *Kde se v lidech rodí zlo*. In: Česká pozice: Informace pro svobodné lidi. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/kde-se-v-lidech-rodi-zlo-07x-/recenze.aspx?c=A160321_145551_pozice-recenze_lube; rozhovor Mileny Štráfeldové vysílaný Českou televizí 25. 2. 2016. Dostupné z internetového archivu ČT: http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096902795-studio-6/216411010100225/obsah/ 454992-trestankyne-ruzena-vackova

HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): Šlechta střední Evropy *v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*

ÚSTR, Praha 2011, 348 s.

Aristokratická společnost je vděčným tématem především pro historiky zaměřující se na středověk či raný novověk. O období, kdy šlechta stála na vrcholu společenské pyramidy, nalezneme v moderní středoevropské historiografii celou škálu vědeckých prací zabývajících se životem, každodenností, rituály či životním prostředím nobility.[1] Menší zájem historiků poutá téma šlechty žijící v 19. a 20. století, tedy v době, kdy opouštěla přední společenské, politické a ekonomické pozice a musela se vyrovnat se změnou společenských hodnot a zánikem tzv. Starého světa, v němž zaujímala výsostné postavení.[2]

Výzkumný projekt pod názvem Šlechta českých zemí v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, který se pokouší v co nejširším měřítku mapovat život a postavení šlechty v tomto období, běží v současné době v Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR) pod vedením Dity Homolové a ředitele ústavu Zdeňka Hazdry. Doposud největším výstupem z tohoto projektu je sborník vydaný v roce 2011. Jde o první ucelenou publikaci věnující se otázce konfrontace středoevropské aristokracie s politickým vývojem po první světové válce. Vychází z konference, kterou v říjnu 2010 pořádala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů.

Sborník mapuje proměny starých elit ve středoevropském prostoru po roce 1918 v konfrontaci s dobovým společenským a politickým prostředím. Obsahuje třiadvacet různorodých článků, které se zabývají tematikou vyrovnání šlechty s politickou situací první poloviny 20. století, začleněním či vyčleněním z nových

1 Například centrum výzkumu okolo Václava Bůžka na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích či kolem Petra Vorla a Jiřího Kubeše na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice. České ranně-novověké šlechtě se věnuje též vídeňský historik Petr Maťa.

2 Výzkumy jsou známé spíše pro 19. století z dílny budějovického historika Zdeňka Bezecného a historiků Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jana Županiče a Václava Horčičky.

společenských struktur a každodenním životem v nových dobových podmínkách. Příspěvky názorně zobrazují postoje aristokracie ke společenským změnám, ať už jde o ztrátu postavení po roce 1918, pozemkovou reformu v Československu a dalších zemích střední Evropy, či nástup nových politických systémů od masarykovské demokracie, přes autoritářské režimy v Rakousku či Maďarsku, po nacionálně-socialistickou a komunistickou ideologii. Je patrné, jak dobový vývoj donutil aristokracii opustit neutrální postavení „zemských vlastenců" a zaujmout jasný postoj v středoevropském národnostním konfliktu třicátých let 20. století. Z příspěvků do určité míry vyplývá i jistá „nemotornost" starých elit ve vztahu k národnostním a sociálním problémům nové doby.

Vhodně je volen výběr příspěvků o šlechtě v celém středoevropském prostoru. Sborník se nesoustředí pouze na prostředí Československa, ale shrnuje postavení aristokracie v celém prostředí bývalého Rakouska-Uherska a jeho původní sféry vlivu (například knížectví Lichtenštejnské a jeho provázanost skrz tamní knížecí rod na následnické státy bývalé habsburské monarchie). Na sborníku se podíleli historici z Česka, Rakouska, Slovenska a Rumunska, práce má tudíž komparativní charakter, spojující výzkumné zkušenosti rozdílných středoevropských historických škol.

Naopak jako relativně nešťastně zvolený se zdá název publikace i celého projektu, v jehož rámci sborník vyšel. Je třeba si uvědomit, že šlechta po roce 1918 se nemusela vyrovnávat pouze s totalitními režimy, jako byly nacismus a komunismus, ale také s demokratickými a autoritářskými systémy v nástupnických státech habsburské monarchie. Jak z knihy jasně vyplývá, pro šlechtu bylo velmi těžké opouštět přední společenské pozice, ze kterých je nová vládnoucí elita vyčlenila. Aristokracie tak musela buď přijmout podmínky nového uspořádání a manifestovat loajalitu novému společenskému zřízení (jako byly například tři deklarace české šlechty prezidentu republiky v Československu v letech 1938 a 1939), nebo se naopak přiklonit k německému nacionálnímu socialismu, který jí sliboval pro ni čitelnější podmínky života v autoritativně řízeném systému. Jediný režim, který aristokracie zcela odmítala, byl komunismus. Strach z něj mnohdy ovlivnil rozhodnutí šlechtických rodin v podpoře režimu německého. Ať se však zástupci aristokracie přidali na tu či onu stranu, sami brali výběr jako „menší zlo". Drtivá většina staré elity se nedokázala plně vyrovnat s novými společenskými systémy a spíše žila „ve vzpomínkách" na jasně uspořádanou společnost konzervativní monarchie před rokem 1918. Bylo by proto vhodnější celý projekt nazývat a nazírat jako šlechtu v konfrontaci se „společenským vývojem" ve 20. století.

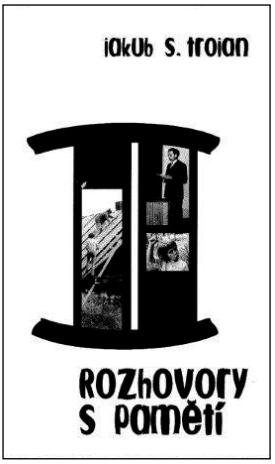
Sborník Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století byl první vlaštovkou v systematizovaném výzkumu aristokracie této doby. Jedná se o velmi zdařilé nakročení ke složité cestě výzkumu „starých elit v novém světě". Dalším, neméně zdařilým výsledkem projektu ÚSTR pak je putovní výstava Ve znamení tří deklarací… Šlechta v letech nacistického ohrožení

československého státu, která probíhá již od roku 2014 na různých místech České republiky a představuje široké veřejnosti postoje šlechty k historickým událostem především mezi lety 1938 a 1945. Další výsledky výzkumu tématu šlechty ve 20. století lze i nadále očekávat.

Jan Ivanov

TROJAN, Jakub S.: *Rozhovory s pamětí, I. a II. díl*

- **Redakce Alena Dvořáková, Zdeněk Susa.**
- **Susa, Středokluky 2010–2011, 972 s.**

Dvoudílné paměti Jakuba Schwarze Trojana, duchovního Českobratrské církve evangelické (ČCE), signatáře Charty 77 a člena Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, vydal nakladatel Zdeněk Susa ve Středoklukách.[1] Kniha je cenným svědectvím zejména pro ty čtenáře, kteří se zajímají o dějiny ČCE. Hloubavý, chápající a lidský rozměr vzpomínek prof. Jakuba S. Trojana obsahuje množství informací, které si čtenář po přečtení odnáší.

Jakub Trojan si vedl deníky od počátku šedesátých let, a tak vzpomínky podrobně mapují nejen jeho činorodou práci na farách ve Kdyni a v Libiši u Neratovic, nýbrž i průběh jednání sjezdů (synodů) ČCE. Z obou dílů pamětí se dozvídáme mnohé o vývoji v Nové orientaci – proudu, k němuž se od šedesátých let hlásili duchovní ČCE Milan Balabán, Alfred Kocáb, Miloš Rejchrt či Jan Šimsa. Nová orientace se – vzhledem k tehdejší mocenskopolitické situaci – zaměřovala na problematiku odzbrojení a mírového soužití ve světě. Zabývala se i otázkami filozoficko-teologickými, neopomínala se vyjadřovat ke každodennímu životu církve. V duchu dědictví celosvětové křesťanské mládežnické organizace YMCA docházelo na její platformě k živým názorovým polemikám, které ústily v aktivní diskusi s vedením ČCE, ale také v odesílání četných memorand a dopisů státním institucím. Zástupci Nové orientace spolupracovali s evangelíky z dalších evropských států (Dánsko, Nizozemí).

Jakub (Jack) Trojan se narodil v Paříži v roce 1927.[2] Maminka pocházela ze Sezemic, nedaleko Pardubic. Několik let zde žil se svými prarodiči i malý Jakub. Po vychození dvou tříd obecné školy se přestěhoval do Prahy, kde si maminka pronajala prostorný byt, který jí sloužil také jako krejčovský salon. Vystudoval na reálném gymnáziu ve Slovenské ulici, kde prožil i léta druhé světové války. Jedním z jeho

1 Jakubu Trojanovi zde v roce 2015 vyšla básnická sbírka – *Adorace na výzvy*.

2 „Pařížské" křestní jméno Jakuba Trojana se vyslovuje Žak.

spolužáků ve třídě byl tehdy i Ladislav Hejdánek, jenž měl na další životní směřování Jakuba Trojana zásadní vliv.

Počátkem roku 1945 byl septimán Jakub Trojan povolán do služby v Technische Nothilfe. V Havlíčkově (tehdy Německém) Brodě odklízel s dalšími mladými lidmi sutiny po náletech. V dubnu 1945 se mu podařilo utéci na chatu na Slapy u Prahy, kde se ukrýval, a odtud se počátkem května vydal pěšky do Prahy. V roce 1946 se prostřednictvím Ladislava Hejdánka a Pavla Jerieho, syna duchovního sboru ČCE v Korunní ulici na Vinohradech, seznámil s akademickou YMCOU. Docházel do seminářů, které se studenty vedli prof. Božena Komárková či prof. Josef B. Souček. Než byla YMCA v roce 1950 zakázána, potkal zde svou budoucí paní, Karlu Schwarzovou, svou celoživotní oporu, jejíž rodné příjmení po svatbě přijal.

Vysokoškolské studium začal Jakub Trojan na Vysoké škole obchodní, avšak po první státní zkoušce se však přihlásil na teologickou fakultu.[3] V roce 1950 byl povolán do Pomocných technických praporů (PTP) a sloužil u útvaru Hájníky na Slovensku v zázemí letiště Tri duby. Byl, jak s humorem vzpomíná, jediným evangelíkem mezi mnoha řádovými řeholníky, kteří zde sloužili po násilném uzavření klášterů.

Ve druhé polovině padesátých let začala manželům Trojanovým služba ve kdyňském sboru ČCE. Společně se od roku 1958 pustili do přestavby bývalého dělnického domu a s pomocí zdejšího sboru i dalších přátel přestavbu (včetně vybudování modlitebny) počátkem šedesátých let dokončili. V roce 1966 manželé Trojanovi odešli do Libiše u Neratovic.[4] Členkou zdejšího sboru byla i maminka Jana Palacha, jemuž Jakub Trojan sloužil pohřební obřad. O rok později ho poprvé vyslýchala Státní bezpečnost (StB). Na půdě institucí ČCE nadále obhajoval myšlenky Nové orientace, s přicházející normalizací se však zvyšovalo napětí nejen mezi vedením ČCE a Novou orientací, ale také mezi ČCE a oficiální státní církevní politikou.

V roce 1974 byl Jakubu Trojanovi odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti, o tři roky později podepsal Prohlášení Charty 77, se kterým se seznámil o Vánocích 1976 na faře u Kocábů v Mladé Boleslavi. Na konci sedmdesátých let se stal členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Vedením teologických seminářů, které navštěvovali i hosté ze zahraničí, se aktivně zapojil do činnosti tzv. létající univerzity.

Jakub Trojan nebyl v období normalizace uvězněn, avšak např. v době pražské návštěvy generálního tajemníka KSSS Leonida Brežněva byl zadržován ve vazbě

3 V roce 1970 získal Jakub Trojan doktorát z teologie. Na počátku sedmdesátých let také dokončil ekonomické vzdělání. Tento krok se ukázal jako velmi šťastný, neboť po ztrátě státního souhlasu mohl působit v hospodářských funkcích podniků Řempo a Montáže.

4 Manželka Karla Schwarzová-Trojanová později vykonávala farářské povolání v nedalekém Kostelci nad Labem.

ruzyňské věznice. Až do roku 1989 ho Státní bezpečnost nepravidelně předvolávala k výslechům a Karle Schwarzové-Trojanové byl roku 1977 zabaven řidičský průkaz.[5]

Pozitivem vzpomínek je jejich široký záběr, od složitějších teologických otázek až po popis každodenností. Nátlaku moci v sedmdesátých a osmdesátých letech čelili manželé Trojanovi – až na pochopitelné výjimky, které se týkaly problémů, s nimiž se potýkaly jejich děti při snaze o přijetí na vysokou školu – sportovně. Knihy prostupuje humorný duch, někdy nabývá až kafkovsky absurdních forem. Jiným postřehem ze vzpomínek může být skutečnost, jak těžké bylo pro přátele, které Trojanovi poznali v šedesátých letech v zahraničí, rozklíčovat proměnu povahy mezilidských vztahů v normalizovaném Československu.

Vzpomínky Jakuba Trojana jsou příběhem člověka snažícího se vést dialog, který by směřoval ke zmírnění konfliktů, jež provázely dobu soupeření supervelmocí. Příznivci Nové orientace v ČCE vnímali fatální a nevratnou ničivou sílu jaderné války, a tuto hrozbu otevřeně reflektovali. Kniha může napomoci k úvahám o procesu neustálého vyjednávání pozice ČCE v rámci strnulého mocenského systému vedoucí úlohy KSČ. Zaujme širokým tematickým záběrem, od složitějších teologických otázek až po radosti a starosti každodenního života.

Rozsáhlý rozhovor s Jakubem S. Trojanem, natočený v cyklu Příběhy dvacátého století, je dostupný také v elektronické podobě na portálu Paměť národa: http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/24

Jaroslav Vaňous

5 Šlo patrně o důsledek akce Státní bezpečnosti „Prevence", při níž byly signatářům Charty 77, včetně jejich rodinných příslušníků, odnímány řidičské průkazy a osvědčení o technické způsobilosti vozidel.

VILÍMEK, Tomáš:
„Všichni komunisté do uren!“
Volby v Československu v letech 1971–1989 jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2016, 356 s.

Historik soudobých dějin Tomáš Vilímek má poměrně široké a tematicky diferencované badatelské zaměření. Vedle výzkumu opozičních aktivit, odporu a rezistence proti režimům v bývalé NDR a ČSSR, vazeb mezi československými a východoněmeckými disidenty a fungování tamních Státních bezpečností v letech 1968–1989, o kterých autor publikoval např. knihu Solidarita napříč hranicemi,[1] se věnuje také hospodářskému a sociálnímu vývoji Československa po srpnové okupaci. V roce 2012 uveřejnil studii s názvem Mladoboleslavská Škodovka v období normalizace,[2] v níž analyzuje fenomén socialistického podniku a vztahy mezi jeho zaměstnanci, podnikovým managementem a vysokými stranickými funkcionáři.

V posledních několika letech se zabýval volbami v normalizačním Československu, kterým dosud nebyla věnována systematická pozornost. Skutečnost, že nepřipouštěly alternativu vůči vedoucí úloze KSČ, tudíž ani boj více politických subjektů o hlasy voličů, může vyvolávat dojem, že neměly valného významu. Vilímek ve své nejnovější práci dokládá, že volby byly v normalizační éře klíčovým institutem. Vládnoucí komunisté je považovali za volby „vyššího typu“, od kterých si slibovali upevnění „lidově demokratického zřízení“, zvýšení legitimity a stabilizaci vlastních mocenských pozic.

Práci strukturoval Vilímek do tří tematických bloků. V prvním se zabývá funkcemi, které normalizační volby plnily. Jejich prostřednictvím vznikal rozsáhlý hierar-

1 VILÍMEK, Tomáš: *Solidarita napříč hranicemi*. Vyšehrad, Praha 2010.

2 TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš: *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty.* Ústav pro soudobé dějiny, AV ČR, Praha 2012, s. 63–175.

chicky rozvrstvený státní aparát, jenž uváděl do praxe politiku KSČ. Výběr kandidátů na poslance probíhal podle přísných kádrových kritérií. Volby představovaly nástroj, jak prověřit politickou angažovanost lidí (byť šlo prakticky jen o formální projev souhlasu) i akceschopnost bezpečnostních složek. Jejich neodmyslitelnou součástí byla mediální propagace dosažených úspěchů zejména v oblasti sociální politiky a dehonestování politických oponentů, ke kterým patřily západní demokracie, představitelé domácí opozice a první Československá republika.

Ve druhém bloku své publikace, nazvaném Specifika jednotlivých voleb 1971–1989, věnuje Vilímek pozornost podobnostem a rozdílům, kontinuitám a diskontinuitám jednotlivých voleb, které se konaly v Československu v letech 1971, 1976, 1981, 1986. Čtenář se dozvídá odlišnosti politické atmosféry těchto let, na které oblasti sociální politiky kladla propaganda důraz, na které jednotlivce a skupiny se zaměřovaly bezpečnostní složky a proč, jaká byla nálada obyvatelstva, jak rostla nebo klesala účast na schůzích, s jakými hospodářskými problémy se režim potýkal a jak je řešil, jak se měnil počet nevoličů a jak se během voleb chovali představitelé československé opozice.

Třetí blok obsahuje kapitoly o rozmanitých projevech nesouhlasu. Vedle opozičních aktivit, kam lze zařadit mimo jiné pokus Pavla Wonky o nezávislou kandidaturu do Federálního shromáždění v roce 1986, je zde vyčleněn prostor občanům, kteří se pod vlivem osobní frustrace, zklamání, antipatie či po požití alkoholu dopustili tzv. verbálních deliktů, psali „hanobící" nápisy, poškozovali předvolební výzdobu, adresovali anonymní dopisy funkcionářům, škrtali na kandidátce a podmiňovali na schůzích svoji volební účast vyřešením nějakého obecně praktického problému.

Autor vychází z velmi důkladné heuristiky a kritiky různorodých pramenů. Materiály uložené v Národním Archivu (NA), Archivu bezpečnostních složek (ABS) a dostupné na internetu konfrontuje se svědectvími, která opatřilo Centrum orální historie (COH). Výsledkem je faktograficky bohatá práce s rozsáhlým poznámkovým aparátem. Díky tomu čtenář získá nejen spoustu informací o normalizační době, nýbrž i přehled o archivních materiálech. Některé části textu týkající se předvolebních příprav však mohou být pro čtenáře méně čtivé a méně dynamické, neboť je v nich autor příliš podrobný.

Velký přínos knihy spočívá podle mého názoru v tom, že Vilímek propojuje perspektivy „shora" a „zdola". Popis enormního úsilí, které stranické instituce a bezpečnostní složky vkládaly do organizace a zajištění nerušeného průběhu voleb, doplňuje o příběhy lidí, kteří žádnou politickou či hospodářskou funkci nevykonávali, nebyli zaměstnanci policie, a ani nepatřili mezi disidenty. Tím přináší nové cenné poznatky do široké a dosud téměř neprozkoumané problematiky vztahů různých společenských vrstev k normalizačnímu režimu.

V knize dostávají prostor například ti občané, kteří vystoupili na předvolebních schůzích s rezolutním postojem, že se nezúčastní voleb, pokud např. nebude dokončena výstavba kanalizací, čističek odpadních vod, obchodních středisek, mateřských

školek, oprava chodníku aj. Prostřednictvím této specifické formy protestu poukazovali na problémy dotýkající se každodenního života. To vyvolává důležité a dosud nezodpovězené otázky, jak efektivně nebo neefektivně dokázal normalizační režim řešit obecně praktické problémy, proč se zbortil až v jednadvacátém roce své existence a do jaké míry v něm dokázali lidé prosadit na lokální úrovni svoje požadavky. Na ně však Vilímkova kniha neodpovídá, což ale rozhodně není handicapem. Naopak otevírá prostor pro napsání podrobných dílčích studií, které by výrazně napomohly při hledání odpovědí.

Marek Suk

ALEKSIJEVIČOVÁ, Světlana: *Doba z druhé ruky. Konec rudého člověka*

Pistorius & Olšanská, Příbram 2015, 496 s.

Běloruská novinářka, spisovatelka, disidentka a nositelka Nobelovy ceny za literaturu Světlana Aleksijevičová ve svých knihách mapuje novodobé dějiny Sovětského svazu a Ruské federace. Zkoumá zásadní okamžiky 20. století jako druhou světovou válku, výbuch v černobylské jaderné elektrárně nebo válku v Afganistánu. Do povědomí českých čtenářů vešla již svým románovým debutem Válka nemá ženskou tvář (česky 1987), kde sestavila obraz druhé světové války z výpovědí a vzpomínek žen aktivních přímo na bojištích. I v jejích dalších knihách Poslední svědci, Zinkoví hoši (česky 2016) nebo Modlitba za Černobyl (česky 2002) často zaznívá ženský hlas a objevuje se ženský pohled na svět. Tyto knihy jsou součástí jejího třicet pět let trvajícího projektu, který sama nazývá Autobiografie jedné Utopie neboli Historie rudého člověka.

V knize Doba z druhé ruky. Konec Rudého člověka autorka popisuje (metodami blízkými orální historii, sociologii a kulturní antropologii) nejpalčivější okamžiky sovětské a ruské novodobé historie, především před a po rozpadu Sovětského svazu. Kniha je sestavena ze stovek rozhovorů s běžnými i privilegovanými účastníky dění, autorka do textu vstupuje jen drobnými komentáři, jednání aktérů nijak nevysvětluje, nekomentuje ani nesoudí. Nesoustředí se na historická fakta, ale převážně na emoce a dojmy zpovídaných. Otázkou pak zůstává, nakolik jsou výpovědi zpovídaných a jejich hodnoty autentické a nakolik upravené autorkou. V knize dále nacházíme dobové zprávy z novin, útržky rozhovorů zaslechnutých na ulici a přepisy rozhlasových vysílání.

Podle Aleksijovičové stvořil Sovětský svaz tzv. sovětského člověka (homo sovieticus), který se odlišuje od lidí vychovaných v jiném prostředí. Sovětský člověk má společné rysy, vlastnosti a pocity, i když dnes žije v různých zemích. Vysvětluje, že dnešní Rusové jsou stále národem velkých idejí, mají zcela jiný vztah k životu a k smrti, nedokáží žít „obyčejný" život, jak říká jeden z hrdinů knihy: „*ruský člověk*

nechce žít jen tak, chce žít pro něco". Během éry Sovětského svazu se stala smrt a represe součástí jejich života, a proto nemá život jednotlivce tak velkou cenu jako na Západě. Autorka pocitům tohoto „homo sovieticus" rozumí, protože se za něj také částečně považuje a jeho rysy objevuje i sama v sobě. Je ale těžké posoudit, do jaké míry promítá do popisu mentality sovětského člověka své vlastní hodnoty.

Světlana Aleksijevičová sbírala materiál na knihu přes dvacet let. Je převážně výpovědí lidí, kteří se narodili v Sovětském svazu a jako dospělí zažili jeho poslední éru, následný rozpad a nástup kapitalismu. Hovořila se všemi věkovými kategoriemi z různých sociálních, národnostních a kulturních prostředí, i s lidmi odlišného politického a náboženského přesvědčení.

Rozsáhlá publikace má tři části. Krátký prolog nazvaný Zápisky zúčastněné je jediná část, kde zazní hlas autorky. Druhá část Útěcha apokalypsou popisuje vznik „sovětského člověka", ukazuje jeho hodnoty, postoje a názory. Aktéři vyprávějí, jak věřili sovětskému systému, že pro něj byli ochotni všechno obětovat, popisují své naděje během Gorbačovovy perestrojky a následné zklamání po nástupu kapitalismu. Základními pocity většiny těchto lidí jsou frustrace a deziluze. Velká část zpovídaných považuje za vrchol demokracie v Rusku srpen 1991, kdy se statisíce Rusů vydaly bránit parlament a postavily se proti tankům pučistů, kteří chtěli zrušit reformy posledních let. Nedlouho po neúspěšném puči však přišlo vystřízlivění a nástup divokého kapitalismu, čemuž se věnuje třetí část díla Půvab prázdnoty.

Rozpad Sovětského svazu někteří vítali, ale nedokázali si představit, co nastane. Většina zpovídaných se stále identifikovala se „sovětským člověkem" jako malá součást obrovského kolosu. A jako červená niť zní přesvědčení, že *„za Sovětského svazu jsme alespoň byli někdo, žili jsme pro společnou myšlenku a celý svět se nás bál."* Dokonce i vězni, kteří prošli gulagy, na Sovětský svaz nostalgicky vzpomínají a mají pocit výjimečnosti, že se zúčastnili budování země. Svou roli sehrály také hospodářská krize, vysoká inflace, nezaměstnanost a korupce. Intelektuálové nebyli připraveni, že se jejich svět tak rychle změní, že otěže rozhodování převezmou lidé vyznávající úplně jiné hodnoty. Většinou nedokázali pružně změnit myšlení, orientovat se v nových pořádcích, měli pocit odcizení od společnosti, pociťovali lítost a zahanbení, že jejich zemi, vlastnící jaderné zbraně a mající světoznámé kulturní dědictví, „porazil salám, Coca-cola a plné supermarkety".

Rozpad Sovětského svazu provází nejen ideologická vyprázdněnost, ale také nárůst násilí. Světlana Aleksijevičová dokumentuje etnické násilí v bývalých zemích Sovětského svazu (např. v Azerbajdžánu, Tádžikistánu, Abcházii, Arménii), které se vládě dříve dařilo víceméně potlačovat. Věnuje se i nejrůznějším ruským mafiím, nelegálním obchodům a šikaně neetnických Rusů v rámci federace.

Demokratické svobody nejsou v ruské společnosti historicky zakořeněné. Hodnoty svobody zde neměly nikdy tak velký význam, aby nemohly být nahrazeny ideou velkého a mocného Sovětského svazu. I když lidé vypovídající v knize pocházejí z rozdílných prostředí a vyznávají různé názory, lze v rozhovorech vysledovat

několik společných rysů. Nejsou schopni socialistickou minulost realisticky zhodnotit, odsoudit ji, a hlavně pro ně není možné žít bez hlavní velké myšlenky, která by jejich životu dávala řád. Jejich zklamání ze směřování státu je pravděpodobně důvodem, proč velká část dnešních Rusů schvaluje omezování demokratických principů. Vidí v tom totiž návrat do starých pořádků, ve kterých dokáže fungovat. Příkladem je v závěru knihy případ mladé běloruské demonstrantky, která vypovídá o reakcích běžných Bělorusů schvalující policejní násilí během demonstrací proti Lukašenkovu režimu.

Světlana Aleksijevičová umožňuje lidem, kteří vyrostli mimo Sovětský svaz, pochopit, proč má současná ruská politika a potažmo Vladimir Putin tak velkou podporu obyvatelstva.

Michaela Skořepová

Rejstřík akcí, krycích jmen, osob

„Adam“ 308
„Agent 13“ *viz* Klimovič František
„Akce 48“ 197, 231
„Akord“ („Homér“) *viz* Horáček František
„Anita“ *viz* Vančurová Anna“ („Anyta“, „Erika“)
„Archibald“ 398
„Artur“ *viz* Novák Pavel ‚Bubák‘
„Asanace“ 363, 405
„Bahno“ 384
„Basir“ 502
„Bolívijec“ 433
„Brandejs“ *viz* Lienert Bedřich
„Březen“ 121
„Buřič“ 383
„Byt“ 253
„Capart“ 502
„Cedr“ 502
„Cejn“ 502
„Červený“ 334
„Děkan“ *viz* Křováček Vladislav
„Drábek“ *viz* Motejlek (Molnár) Bohumír
„Drogista“ 388
„Ervín“ *viz* Nosek Emil
„Etolog“ 502
„Ezop“ 384
„Franta“ *viz* Švejdová Jaroslava
„František Dačický“ *viz* Ingr Zdeněk
„Gregory“ *viz* Knorr Miloš
„Hecht“ *viz* Štecha Oldřich
„Homér“ *viz* Horáček František
„Hradlo“ 244, 249
„Husí stehno“ 152
„Hvozd“ 498
„Iris“ 339
„Ivan“ 393, 400
„Ivan-2“ 374
„Jan“ *viz* Ingr Zdeněk
„Jasan“ *viz* Coufal Přemysl
„Jebavého puč“ 121
„Jirka“ 272, 540
„Katolík“ 235, 249
„Klerik“ 502
„Kolumbus“ 366, 367, 368, 369
„Kopová“ 340, 341
„Kosmos“ 502
„Kovář“ *viz* Křivánek Jiří
„Kristián“ 324
„Kytarista“ 400
„Ladislav Klíma“ *viz* Ingr Zdeněk
„Laik“ 261
„Magor“ 366, 367
„major Vašek“ *viz* Mareček František
„Malíř“ 384, 385
„Manipulant“ 357
„Michal“ 342
„Mýtina“ 498
„Nezval *viz* Křováček Vladislav
„Norbert“ 121
„Nováková Vlasta“ *viz* Pokorná, StB
„Oliva“ *viz* Ondráček Petr
„Operace Hagana“ 141
„Operace Omega“ 163
„Operace Tábor“ 163
„Operace Vajnory“ 135, 136, 140, 141, 152–154, 158, 159, 161–163
„Ostrov“ 498
„Otmar“ *viz* Svěrčina Otakar
„Otta“ 230
„Packa“ 393
„Pavlíček“ *viz* Pour František
„Pavouk“ 362, 363
„Plastik“ 368

„Podháj“ 378
„Podzemí“ 355–357, 360, 362, 363, 369, 375–377
„Pohořelec“ 122
„Praha – Žatec“ 121
„Praha“ 121
„Právník“ 261, 263
„Pražský“ *viz* Příhoda Jan
„Prevence“ 555
„Prodavačka“ 230
„Průsek“ 498
„Průšek“ *viz* Fremr Bohuslav
„Přeštický případ“ 358
„Redakce“ 344
„Regent“ 502
„Rybář“ *viz* Rojík Stanislav
„Satan“ 357, 358, 391, 392, 393
„Saturn“ 262, 267
„Severa“ *viz* Fasati Bedřich
„Slávek“ *viz* Riedl Vratislav
„Sokol“ 386
„Spejbl“ 384
„Spojka“ 384, 385, 393, 399
„Škoda“ *viz* Kryštof Karel
„Teolog“ 262
„Terat“ 306, 308, 309, 311, 319, 327, 328, 344, 350
„Tiskař“ 393, 397, 398
„Tomis“ 389
„Topol“ 529, 530
„Trať“ 304, 306
„Tulák“ 399
„Tužka“ 307, 308
„Udo“ 502
„Václav“ 381
„Valtera“ *viz* Lorenz Bedřich ml.
„Vavřinec“ *viz* Anděl Jan
„Vévoda“ 502
„Votava“ 502
„Zásada“ 325
‚Čáp‘ *viz* Ježkovi
‚ing. Pommerantz‘ 146
‚Daniela‘ *viz* Kosinová Albertina
‚Noller Bruno‘ *viz* Lorenz Bedřich ml.
‚Orionka‘ *viz* Ježkovi
‚Pepík‘ *viz* Lorenz Bedřich (st. i ml.)
‚Varvara‘ 360

A

Acs (ÚV) 471
Adámek Josef 238, 239, 275, 276, 277, 280
Adamík František 239, 267, 268, 276, 282
Adamová Jaroslava 382
Albrecht z Valdštejna 48
Aleksejev Valentin 436, 445
Aleksijevičová Světlana 559, 560, 561
Alexa Josef 87
Altman, jug. novinář 463
Altmanová 335, 336
Ambros Martin 121
Ambrož Josef 74
Anděl Jan 362, 363
Anděl Karel 252, 253
Andresová Klára 511
Andrysík Ladislav 77
Apró Antal 444
Arburg Adrian von 409, 410, 411
Armbruster Jan 38–45, 47
Auředníček Milan 39

B

Bohin Michael 90
Babák Josef 152
Babka Lukáš 119
Bacílek Karel 119
Bacílek Karel, ml. 120

Balabán Milan 553
Balabán Vladislav ‚Gabča' 357, 369, 370
Balík Stanislav 242, 243, 263, 264, 275, 284
Balkhausen Franz Josef 586
Balon, štr. 101
Bambas Josef 280
Barák Rudolf 432, 440–449, 451, 452, 454–471
Bárta Milan 122
Barták Karel 101
Bartík Josef 112
Bartončík Josef 283, 291
Bartos Antal 441, 451
Bartoš Lubomír ‚Pinďa' 359, 373
Bartošek Karel 523
Bártová Markéta 109, 164
Bata István 437
Battěk Rudolf 289
Baudyš Antonín 291
Bedeiová Jiřina 268
Bednář Benedikt 159
Bednařík Petr 520
Beer Emil 338
Beer Oskar 338
Békés Csaba 436, 453
Belák Zoltán Jozef 280
Belan Jozef 28
Belbl 411
Belcredi Karel 147
Bělíková Jarmila 387, 398
Beňačka Ladislav 279
Benda Jiří 23
Benda Patrik 366, 381
Benda Václav 260–262, 264, 276, 282, 284, 286
Beneš Edvard 28, 137, 163, 211, 509, 532
Beneš Leopold 101
Benetka Ladislav 421
Benický Ivo 282
Bereza Rudolf 272
Berger (?) 345
Bergman Tomáš 255
Berka Lubomír 266
Bezdíček Zdeněk 272, 277
Bezecný František 311, 322–324, 327, 328, 331, 334, 339
Bezecný Zdeněk 550
Bieberle Alois 101
Bichler Jaroslav 235
Bílek Jiří 470
Bíroš František 511
Blábolil Václav ‚Bahňous' 384
Bláha František 544
Blaheta Radek 573
Blahynka Štefan 74, 77, 80, 82, 83, 85–87, 89, 94
Blaive Muriel 464
Blaťák František 246, 247, 248, 252, 270
Blažek Oldřich 101
Blažek Petr 236, 248, 262, 374, 386, 387, 401, 403, 520
Boček Bohumil 110
Boček Zdeněk 111
Boďová Michaela 510
Boháč Otakar 237
Boháč (MNV) 335
Bohata Karel 115, 128, 129, 133
Bohdálek David 510
Bohin Michael Marcel 86, 90, 91
Bohinová Ludmila 91
Böhm Horst 82
Böhm Jaroslav 414, 415
Bohumír Hlaváč 101
Bolelucký Zdeněk 285
Borák Mečislav 70
Borůvka Stanislav 387
Bourdie Pierre 364, 365
Bourquin Markus 289
Bouška Tomáš 197, 199, 201, 202, 215, 216, 219, 220, 223, 230, 232
Božek Vladimír 137, 158
Brabec Josef 365
Brabec Karel 17, 18

Brabenec Vratislav 367
Brandejs (Jilemnice) 339
Brandl Zdeněk 16
Brek 425, 427–430
Brežněv Leonid Iljič 554
Broda Jaroslaw 281
Broušek Josef 148, 152, 162
Brož Josef 477, 482, 485, 487, 488, 490, 493, 496
Brož Pavel 382
Brož Václav 193
Bršlicová Jaroslava 283, 284
Brück Ota 541
Bubeník Josef 88
Buchta Jan 96
Bukovszky Ladislav (László) 432, 464
Bula Jan 543
Buňka Eduard 264, 266
Bunža Bohumír 147
Burda Oldřich 481, 496
Burget Eduard 520
Burgrová, JUDr. 265
Burian Jan 382
Bursík Tomáš 548
Buzek Bogdan 248, 288
Bůžek Václav 550
Bystrický Josef 123

C

Caha Václav 74
Casaroli Agostino 263
Celeryn Julius 411
Cerha Jaroslav 411
Cerha Jiří 382
Cetl Josef 157
Cibulka Petr 292, 293, 353
Cílek Roman 545
Císařová Barbora 510
Císařovská Blanka 249, 282, 366, 383, 399
Civín Josef 133
Clinton Bill 540
Coufal František 77
Coufal Přemysl 257, 258, 265, 267, 268, 271, 272, 285, 289
Cuhra Jaroslav 242, 243, 290, 291
Cylek Rudolf 111

Č

Čambala Ludvík 420, 421, 423
Čáň Jaromír ‚Ajka' 371, 373, 379
Čarnogurský Ján 277, 282, 283, 289
Čarnogurský Pavol 283
Čelovský Bořivoj 433
Čepička Alexej 117
Čermák Jan 154, 160
Čermák Jaroslav 17
Čermák Josef 101
Černega Michal 383
Černý Jan 253
Černý Václav 232
Černý, staršina 299
Červinka Jiří Dušan 309, 313, 314, 318, 323
Červinka Miloslav 310, 311, 318, 319, 321, 328, 330, 334, 339, 340, 343, 350
Čeřovská Libuše 290
Čeřovský I. 240, 241

D

d´Este František Ferdinand 29
Daniel Bohumil 106
Daniel František 83
David Václav 449
Dejmek Vladimír 17, 45
Dékán István 440
Děnčevová Ivana 362, 373

Devátý Stanislav 276, 282, 287
Dibelková Marie, provd. Chalupová 222
Divoký František 420
Dlouhý Miloslav 82
Dlouhý Miroslav 479
Dobiáš Jan 247
Doležal Bohumil 289
Doležal Jan 310
Doležal Josef 165–172, 174–194
Doležal (Doležel) Josef 318, 328, 331, 339, 340
Doležal Václav 282, 283
Doležalová Petra 544
Dománek Karel 263
Donáth Ferenc 444, 450
Dosoudil Jan 100
Dostál Ladislav 107
Dostál Pavel 280
Dostál Vlastimil 153
Doucha 361
Doušek František 501
Doušek Roman 165
Drápal Vladimir ‚Lábus' 370, 373
Dražil Zbyněk 390
Drda Adam 353, 388, 397
Dressler Willi 20, 22, 41, 43, 44, 46, 47
Drchalová Jana 170, 171, 174, 185
Drobný Antonín 136, 141
Drtina Prokop 410
Dubček Alexander 242
Duclos Jacques 177
Duda Zdeněk 521
Dudek Josef 480
Dudr Pavel 267, 268
Duchač Václav 391, 396
Duka Dominik 264, 293
Dumas Roland 281
Ďurčo Michal 509, 515
Durovič 465
Dudás József 439, 441, 443, 447
Dušek M. 64
Dvořák Jan 154, 159
Dvořák Jaroslav 380, 383
Dvořák Jiří 525
Dvořák Pavel 509
Dvořák Václav 262
Dvořáková Alena 553
Dvořáková Jiřina 135
Dzúr Martin 491, 492

E

Edler von Janetschek Bruno 85
Eim, MUDr. 251, 252
Elšíková Monika 264
Euvermanová Ivone 368

F

Fábera Jaroslav 399
Faix Bruno 345
Farkas 467
Fasati Bedřich 337, 338
Fedosov Josef 480
Feranec Jozef 280
Fexa, ing. 256
Fiala Fr. J. 79, 87
Fiala František (Josef) Udavský 210
Fiala Ivan 279
Fiala Petr 291
Fiala Vladimír 136, 163
Fialka Přemysl 399
Fianta Rostislav 102
Fierlinger Zdeněk 274
Fischer Ferdinand 20
Fišerová Marta 293
Fišr Ondřej 535
Floriánová R. 28
Follpracht Josef 510
Formánková Pavlína 425
Fráňa Petr 255, 280, 288, 290
Francová Drahomíra 94

Fránek Antonín 136, 137, 149, 152, 153, 156–159
Fránek Vilém 135, 148
Frank K. H. 17, 20, 131, 132
Frank Oldřich 505
Freiová Michaela 286
Fremr Bohuslav 433
Frič Milan ‚Fricek' 360, 377, 378, 384, 385, 389, 391, 392, 395, 396, 399, 400, 404
Frieb Josef 332, 333
Fritschka Adalbert 414
Frnka Ladislav 411
Frolík Jan 135
Fryc Jiří ‚Picek' 367, 368, 369
Fučík František 80
Fučík Vladimír 262
Fuksa Karel 237, 240, 241, 252, 272

G

Gabčo Martin 518
Gábri Mihály 437
Gabriel Otakar 84
Gajdoš František 146
Gavlas Alois 176
Gebhart Jan 519, 522
Germuska Pál 436, 453
Gerő Ernő 439, 441, 453
Geryka Hildegarda 272
Gjuričová Adéla 547
Gladrow Günther 23, 27, 65
Glanc Jaromír 272
Gonic Josef 212
Gorbačov Michail Sergejevič 272, 560
Gorielov 95
Görtler Luděk 267
Gottwald Klement 201, 533
Granville Johana 445
Grim (Grimm) Jiří 140, 141, 142, 145, 154, 155, 159
Grim Ivo 265, 266
Grimm Bruno 413
Gruntorád Jiří 259, 260
Guimod Pierre 289
Györkei Jenő 445

H

Habanec Josef 85, 89
Hackl (Hackel, Hakl) Hrazdílek Erik 205–209, 211–216
Hácha Emil 14, 20, 30
Hájek Adam 13, 511
Hájek Jiří 249
Hájek Miloš 282
Hájek Radko 382
Hála František 147, 153, 158
Haladová Alena 359
Halámek František 74
Halík Tomáš 275
Haľko Jozef 438
Hall Karol *viz* Mihaliček Karel
Halla Josef 524
Hallon Ľudovít 515
Hampl Otakar 340, 341, 342
Hamšík Dušan 524
Hanke K. 79, 80, 88
Hans Erich 23
Hansl Beno Heribert 21
Hanuš Jiří 242, 243, 263, 264, 275, 284
Hanz (VKR) 309
Hanzl Milan 510
Hanzlík František 97, 110, 135
Harlender Zikmund 111, 117
Hartl Jan 382
Hartl Josef F. 147, 152, 158
Hartman Jiří 137, 144, 145
Hartman Ludvík 338, 343
Hartmanová Alžběta 317, 338
Hasil Josef 545
Haváč Ondřej 511
Havel Ivan 387
Havel Stanislav 74

Havel Václav 267, 286, 290, 292, 387–389, 398
Havelka Karel ‚Kocour' 354, 355, 358, 359, 362, 369, 375
Havlíček Josef 101
Havlík V., ing. 76
Havlín Bohumil 153
Havlín, vstr. 101
Havlová Olga 383, 387, 388, 398
Hazdra Zdeněk 550
Hegedűs András 441
Hejdánek Ladislav 554
Hejduk Josef (Joseph) 86
Heller Kurt 305
Hellerová Ruth 304
Hendrich Vladimír 353, 388
Hertl David 520
Heydrich Reinhard 16, 26, 65, 525
Hingar Miloš 304, 305
Hiroš Štefan ‚Timpo' 368, 369
Hitler Adolf 54
Hladká Božena 416
Hladký Josef 415, 416
Hlas Zdenko 39, 40, 42
Hlavsa Milan‚Mejla' 364, 367, 368, 374, 376, 383, 400
Hlinka Anton 279
Hlouch Josef 243
Hloušek, kpt. 133
Hložánka Radim 262
Hoffman Otakar 24
Hoffmann Karel 242
Holeček Michal 262, 263, 271
Holečková Marta Edith 236, 239, 262, 263, 267, 284
Holek František 148, 156
Holková Františka 151, 153, 154, 159, 160
Holland Patricie 289
Holomek Miloslav 84
Holomek Miroslav 84
Holomek Vincenc 84
Holub Jiří 325, 340
Holub Ladislav 480
Homola Antonín 96
Homolová Dita 550
Honek Pavel 74
Hora Kurt 20, 21
Horáček František ‚Jim Čert' 353–381, 383–389, 396, 397, 399–405
Horáček Václav 493
Horčička Václav 550
Horký Jaroslav K. 17, 23
Horváth Imre 441
Horváth Miklos 441, 445
Hoření Karin 521
Hošek Edurad 473
Hovorka 335
Hovůrka Pavel 17, 22, 31
Hrabinský Stanislav 532, 533, 534
Hradílek Tomáš 272, 290
Hradílková Simona 382
Hrazdílek Rudolf 205, 206, 207, 208, 213
Hrdlička Jan 282
Hrejsa Alois 144
Hric Jan ‚Íč' 374
Hricová Alexandra, roz. Kostelníková 374
Hrubý Přemysl 373, 377, 379, 380
Hruška Josef 119, 120
Hřebíček Emil 87
Hubáček, stržm. 101
Hubálek Bohuslav 212
Hudec Kamil 296, 297, 298, 301, 348, 349
Hudeček, řed. 238
Huleja Mirko 133
Huňáček Jaroslav 221
Hurt Josef 502
Husák Gustáv 269, 281, 491
Hýbek Michal 353, 388–391, 393, 395–399, 404
Hyhlík František 377
Hyrman Václav 63

CH

Chaloupková Marie 312
Chalupa Eduard 14, 17, 33–47, 49, 55, 59, 61–63, 66, 67
Chalupa Karel 33
Chalupa, npor. 101
Chalupová Anna, roz. Pátková 33
Charvát Cyril 149, 158
Chelminski Rudolh 290
Chmel Jiří 362
Chmelík Pavel 274, 283, 285
Chnápko Jaroslav 389, 392, 393, 395
Chnápková Silvestra, roz. Lupertová 362, 392, 393
Choc Miloslav 203
Chromý Heřman 289
Chudoba Bohdan 147, 149, 151, 153, 155, 156, 158
Chudoba Zdeněk 156
Chudobová Nora 150, 156
Chudý Rudolf 270
Churavý Alois 74
Chyba Jiří 480

I

Indra Pavel 277
Ingr Zdeněk 365, 366, 368, 384, 385, 404

J

Jakoubková Helena 415, 416
Jamrich Mihály 437
Jan Lucemburský 48
Jan Pavel II. 262, 275, 278, 287
Jan XXIII. 287
Janáček Alois 153, 155, 158
Janák Dušan 70
Janas Zbigniew 281
Janát Bohumír 282
Janatka Miloš 17
Jančarčík Jaroslav 74
Jančař Ludvík 74
Jančík Bedřich 101
Jančík Drahomír 519
Janda Miroslav 43, 44, 45, 46
Janda Tomáš 81
Jandourek Jan 275
Janeba, ing. 341
Janebová Vlasta 328, 332, 340, 341
Janečková-Zejdová Pavla 549
Janek István 516
Janíček Josef 368, 369, 374, 376
Jankech Juraj 517
Janků Marcela 282
Janovský Josef 86, 87
Jánský František 256
Jarisch Richard 336, 337, 343, 346
Jaroš Jan 382
Jasenčuk, nstržm. 265
Jasiński Mirosław 281
Javorský (OV KSČ) 283
Jebavý Miloslav 121
Jebavý Václav 212
Jedlička Václav 193
Jelen Josef 520
Jelínek Čestmír 144
Jelínek František 256
Jelínek Vratislav 138
Jelínek Zdeněk 523
Jelínek, štstr. 101
Jelínková Marie 144, 151
Jerie Pavel 554
Jesenský Janko 509
Ježek Jan 308, 310, 311, 313, 314, 317–319, 321–326, 328, 330, 342, 343, 345, 350
Ježek Josef 310
Ježek Martin 377
Ježek Tomáš 377
Ježková Věra 308–310, 313, 314,

317–319, 321, 324, 328, 329, 334, 336, 340, 342, 345
Jílek Alois 88
Jílek Antonín 364, 379, 380
Jílek Vojtěch 152
Jílková Libuše 152, 153
Jílková Vladimíra 225
Jim Čert *viz* Horáček František
Jindra Jiří 486, 504
Jiránek Bohumil 40
Jiránková Krista 40
Jirkal, stržm. 101
Jirous Ivan Martin ‚Magor' 358, 365, 366, 374–376, 383, 389, 391, 392, 395, 396, 400, 401
Jirousová Juliana 392
Jiroušek Bohumil 517, 521
Jiří z Poděbrad 53
John Roman 422
Johnová Hana *viz* Truncová Hana
Jochová Božena 92
Juchelka Karel 154, 160
Juřík Josef 502
Juřík Michal 428, 430
Jurtíková Marie 265

K

Kabíček Jaroslav 548
Kabíček Svatopluk 207, 213, 214, 215
Kačírek Pavel 399
Kádár János 440, 443, 450, 455, 460, 461, 464
Kadlecová Erika 281
Kahuda Jan 284
Kala Jiří ‚Bůša' 360, 365, 366, 367
Kalda Antonín 77, 88, 96
Kalecká Milada *viz* Plaňanská Milada
Kalický Juraj 514
Kalinec Jaroslav 252, 254
Kalista Josef 490
Kalous Jan 135
Kalus Jaromír 521
Kamiński Łukasz 439
Kantůrek Jiří 398
Kaplan Josef 241, 249, 264, 275, 277, 286
Kaplan Karel 111, 135, 238, 241, 244, 464
Kaplanová Marie 240, 249, 264, 275
Karas Jiří 291
Karásek Svatopluk 358, 375
Karel IV. 48
Karhan [?], kpt. 448
Karpíšek Adolf 80
Kasáček Miroslav 534, 535
Kashapov Timur 510
Kašpar Jan 399
Kašpárek Karel 137, 141, 142, 147, 149, 153, 156, 158, 163
Kaucký Vladimír 28
Kawi (Kavi, Kawij, Kavij) 169, 170, 174, 181
Kejda Josef 120, 121, 154
Keller Filip 165
Keller Heinz 24, 46
Kellner Rudolf 24
Kešner Jaroslav 116
Király Béla Kálmán 449
Klecandr Stanislav 366
Klecandr Václav 366
Klička Otto 382
Klika, pplk. 133
Klíma Karel 442
Klíma Václav 246, 247, 248, 252
Klímová Veronika 70
Klimovič František (Vladimír) 140, 141, 145, 146, 149, 160
Klinger, MUDr. 414
Klusák Milan 263, 277
Knorr Miloš 142, 145, 147
Kobes Josef 531
Kocáb Alfred 553, 554
Kocián, škpt. 114

Kocman Jaroslav 39, 40, 42
Kočka Miloš 133
Kodešová Věra 267, 268
Koháček Petr 382
Kohout Eduard 74
Kohoutová Anna 382
Kohoutová Klára 509
Kokoška František 479
Kokoška Stanislav 523
Koláček František 168
Kolář Jan 511
Kolařík, ppor. 307
Kolářová Ivana 511
Kolková Terézia 239
Komárková Božena 554
Komárová Mária 289
Komját Irén 469, 471
Konečný Karel 135, 151, 158
Konečný Rudolf 240
König, voj. 303
Kopeček Martin 519
Kopečková Marie 136, 138
Kopold Bedřich 540
Kopold Jan 540
Kopoldová Bedřiška 539, 540
Kopoldová Jiřina *viz* Švermová-Kopoldová Jiřina
Köppl Evžen 325
Kopřiva Jiří 276
Kopřiva Ladislav 166
Kopřiva Tomáš 255, 263, 285, 286, 288, 290
Kopuletý František 542
Korčiš Vavřinec 387
Korda Alexander 123
Kordík Josef 263, 387
Kordíková Marta 235, 244, 250, 254, 255, 258, 259, 264, 267, 275
Koreň František 518
Korolovszky Lájos 454, 455
Kořán Jaroslav 387, 388, 399
Kořínek Karel 252, 254, 259, 260, 273, 274
Kořínková Jindřiška 252, 254, 259, 260, 273, 274
Kos Lukáš 525
Kosina Valtr (Waltr) 304–309, 311, 312, 314–316, 318, 320, 321, 328, 330, 343, 344, 345
Kosinová (dříve Luftová) Albertina (Inka) 295, 304–324, 327–329, 334, 336, 338, 339, 342–346, 350
Kostelka Bedřich 153
Kostelka Božetěch 137, 153, 158
Kostelka Miroslav 136, 137, 142, 146, 147, 149, 151–158, 160, 161
Kostelníková Alexandra *viz* Hricová Alexandra
Kostúr Jiří 355, 359, 360–363, 369, 370, 373–375, 392, 396, 399
Košťálová Růžena 340, 341, 342
Kot František 428, 430
Kotas, kpt. 251
Kotrlá Iva 284
Kotrlý Zdeněk 265, 284
Koukalová Vlasta 325
Kouřil František 530
Kousal Antonín 74
Koutek Ondřej 354, 363, 378
Koutná Otilie 252
Koutný Karel 261
Kovács Béla 467
Kovácz Albert 312
Kováčová Věra 514
Kovaříček Boris 119, 120
Kovařík Vilém 74
Kovařovic Karel 225
Kovařovicová Libuše 225
Kozarcová Eliška 509
Koželuhová Květoslava 262
Kožuch Jan 265
Král (MV) 251
Králíček Jan 154, 155
Králka Michal 449
Krannich Alois 23, 28, 43, 44, 55, 59, 63
Krasová Brožová Markéta 362, 376, 380

Kratěnová Jiřina 239
Kratochvíl Karel 133
Kravar Josef 480, 490, 493, 498
Kreisinger Pavel 112
Krejčí Josef 100
Krejčí (ONV) 245
Krejza Miloš 209, 210, 212–216, 231
Krigar Jaroslav 22, 31, 35, 36, 37
Krigar Václav 16 –18, 21–23, 31, 32, 35–37
Krigarová Gabriela 31
Krob Andrej 399
Kroha Jiří 530, 531
Kroul Vladimír 366, 368
Krumpholec Milan 271, 272
Kružliak Imrich 279
Kryštof Karel 381
Křístek Libor 270
Křivánek Jiří 403
Křivánek Josef 74
Křivka Petr 163
Kříž Jaroslav 44
Křížek František 74
Křížková Marie Rút 268
Křováček Vladislav 431, 432, 433, 448, 449
Kuba Jaroslav 310
Kubeš Jiří 550
Kubíček Jiří 375
Kubíčková Věra 375
Kubík Jaroslav 60
Kučera Jan 369
Kučera Jan ‚Dlouhán' 369
Kučera Otmar 154, 160
Kučera Vladimír 148, 149, 152
Kudrna Ladislav 120
Kuhn Hans 289
Kuchař František 158
Kuchař Jaroslav 425, 427, 428
Kuchtík Tomáš 543
Kukal Jaroslav 368, 399
Kuklík Jan 523
Kuklová-Jíšová 548
Kukol Jaroslav 272
Kulaviaková Dagmar 110
Kulička Oldřich 74
Kupec Jaroslav 97
Kussy Walter 23
Kutifel Jan Miroslav 42, 44
Kutlvašr Karel 545
Kvapil Tomáš 284
Kvapilová Olga 284
Květák Tomáš 276
Kvíčera Rudolf (zv. Rudla) 415, 416

L

Lacko Miroslav 509, 512, 513, 516
Ladislav Dostál 107
Lakatos (MLR) 469, 470
Lamačová Ludmila 388
Langmayer Antonín 138, 163
Láník Jaroslav 112, 123
Larecki Jan 442
Lázik Ambrož 242
Lebeda Jan 278
Lebeda Ladislav 414
Lehký Miroslav 258
Leicman Jaroslav 82, 85
Lejsková Milada 325
Lenin Vladimír Iljič 244
Lepka Tomáš 74
Leyhacker Antonín 416
Lhotka Petr 73
Liberda Vladimír 272
Ličko Pavel 520
Lídl Václav 81
Lienert Bedřich 367, 368
Lindauer Vojtěch 382
Lipenský, štržm. 101
Lis Ladislav 289
Lisoňková (Lysoňková) Drahomíra 248
Liška Antonín 278
Litera Jaromír 382

Litomiský Jan 289
Lízna František 257, 268, 271, 272, 276, 293
Lohnický Roman ‚Potkan' 360, 361, 365–367, 369
Lomský Bohumír 474
Lorenc Jiří 366
Lorenz August 296
Lorenz Bedřich ml. 295, 300, 302, 306–308, 313–322, 324, 326, 327, 334–339, 342, 346, 347, 349, 351
Lorenz Bedřich st. 313–327, 333–340, 343–346, 349, 351
Lorenz Walter 336
Lorenzini Josef 74
Lorenzová Christina, roz. Heldová 302, 318, 335, 336, 343
Lorenzová Karin 335, 336, 343, 344
Lorenzová Otýlie ml. (Tilly) 342, 343, 346
Lorenzová Otýlie, roz. Teubnerová 334, 336, 339
Losonczy Géza 450, 453
Louč Michal 197, 199, 201, 202, 215, 216, 219, 220, 223, 230, 232
Löwová Dobroslava 202, 203, 204, 212, 214, 215
Lučan Matej 275
Luers Wiliam Henry 272
Luft Waltr 312
Lukašenko Alexander 561
Lukašík Josef 235, 249
Lukeš Jaromír 74, 95
Luňáček (Lety) 86
Lupertová Silvestra *viz* Chnápková Silvestra
Lutka Petr 382
Lux Josef 291, 292
Luzkendorf (NDR) 471

M

Mádr Oto 249, 255, 282, 547, 548
Mahler Alexander 335
Mach Jaroslav 280
Mach Oldřich 88
Macháček Alois 162
Machalik Jiří 282
Machalka Jakub 267
Machát František 97
Machovec Martin 358, 361, 365, 366, 369, 375, 399
Machytka Boris 382
Majer Václav 244
Makovička Jan 353, 365
Malatinský Michal 514
Maleček Josef 23
Málek Jiří 21, 28, 35, 36, 37
Malinkovič Jan 140, 142, 146, 147
Mallota Petr 121
Malý Ladislav 542, 543, 544
Malý Radomír 276, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 292
Malý Václav 261, 276, 277, 286, 289
Mára Jan 243, 252
Marcinek Josef 156, 158
Mareček František 543
Marek Bohuslav 94
Marek František 324, 325, 331, 333, 339, 340, 350
Marek Jan 88, 273, 291
Mareš Jaroslav 282
Marešová-Králová Dagmar (chybně Marie) 119– 123, 129
Marosán György 450, 461
Marschner Erhard 23
Maruniak Matěj 510
Maryška Milan 399
Masaryk T. G. 200, 533
Mašatová, rtn. 133
Mašek Pavel 480, 496, 500
Mašek Tomáš 148, 149, 151, 152, 153
Mašková Dagmar 197

Maťa Petr 550
Matocha Josef Karel 243
Matoušek, pplk. 344
Matyášová Judita 549
Matyášovi 287
Mayer Françoise 405
Mayer František 414
Mayerová Vilemína (Wilemína) 414
Mecera Stanislav 383, 391
Medek Ivan 250
Medek Josef 158
Medvecký Matej 516
Melichar František 225
Menon Vengalil Krishnan Krishna 469
Mičev Stanislav 513
Mielke, genpor. 344
Mihaliček Antonín 33
Mihaliček Karel 17, 33, 35, 36, 61, 67
Mihaličková Zdeňka 33
Michal Pavel 197
Mikloško František 277, 282, 289
Miklovič Michal 520
Mikš František 122
Mikulášek František 243
Mikulenka Vlastimil 248, 251
Mikulka Jiří 419, 535, 541
Mílek Alfred 89, 90, 91
Miller Jaroslav 432, 440 –452, 454–471
Minařík František 77, 88
Mindszenty József 439
Mityska Antonín 543, 544
Mlčoch Bohumil 428
Moravcová Marie 225
Moravec Emanuel 13, 14, 16–20, 25, 27, 29, 34–36, 40, 50, 60, 63–65
Moravec František 112, 142, 326, 327
Morávek 325
Moret Anita 159
Móró István 448
Motejlek (Molnár) Bohumír 431, 433, 448
Moutelík Josef 96
Mrázek Karel 137, 144, 154
Mrňa Boris 248, 28, 5288
Mrtvý Michal 276, 284, 290
Mudrák Josef 74
Müller Václav 77
Münnich Ferenc 431, 441, 444, 462, 469
Musil Josef František 74
Musil Josef 111, 117, 118, 122, 123, 127, 131
Mysík Richard 113, 114, 119, 120, 123

N

Nagy Ferenc 437, 438
Nagy Imre 436, 438, 440, 441, 443, 446, 447, 449, 450, 453, 459, 461, 466, 471
Nakládalová Jaroslava 282
Navara Luděk 534
Navrátil Augustin 235–241, 244–280, 282–293
Navrátil František 253
Navrátil Josef 253
Navrátil Pavel 358, 361, 365, 366
Navrátil Vojtěch 237, 246
Navrátil, npor. 304, 305
Navrátilová Augustina, roz. Bazalková 235, 237– 239, 248, 253, 265, 266, 269, 271, 286, 289, 291, 293
Navrátilová Ludmila 237, 239
Navrátilová Michaela/Irena 237, 239
Navrátilová Pavla *viz* Říhová Pavla
Nebeský Jiří K. 410
Nécsey Eduard 242
Nečas Adolf 136, 141
Nečas Ctibor 69, 73, 76, 82–84, 86, 87, 91, 92, 105
Nedvěd Jan 521
Nedvědický Kamil 520
Nejedlý Zdeněk 410
Nejtek Josef 419–422
Němcová Dana 264, 364, 368, 374

Němcová Eva 225
Němcová Josefa 267
Němec David 376
Němec Drahoslav 543
Němec Herbert 144–147, 154, 159, 160
Němec Jaromír 259, 267, 268, 276
Němec Jiří 374
Němec Ondřej 376
Němeček Jan 523
Němečková 525
Neminář Jiří 511
Nemravová Lenka 509, 510
Netolička Bohumil 544
Nieselová (Nohejlová) Květa *viz* Svobodová Květa
Nievald, npor. 344, 345
Nógradi Sándor 466
Norman Robert L. 289
Nosek (?) 343
Nosek Emil 126
Nosek Václav 410
Nosková Helena 520
Novák Jaroslav 43, 45
Novák Pavel 519
Novák Pavel ‚Bubák' 357, 362, 363, 373, 375–377, 380
Novák Zdeněk 382
Novák, JUDr. 416
Novický Alfons 168, 170, 171, 174, 176–182, 184–194
Novotný Antonín 274, 470
Novotný František 147
Novotný Jiří 489
Novotný Stanislav 149, 153, 162
Novotný Vojtěch 548
Novotný, npor. 308

O

Odehnal Oldřich 74
Oláh Eduard 103
Onderko, admin. 280
Ondráček Petr 454, 456
Ondrůj Vlastimil 136, 137, 144, 146, 154, 160, 161
Ostrčilík Ladislav 43
Otáhal Milan 249, 264, 279
Otčenášek Karel 243

P

Pacejková Růžena 225, 226
Pačíska František 101
Padevět Jiří 525
Pachman Luděk 260
Paidar, ing. 309
Pala Josef 276
Palach Jan 524, 554
Paleček Pavel 110, 111
Palkosková-Wiesenbergerová Albina 548
Palouš Radim 261, 289
Pánek František (Fanda) 375
Parkán Viktor 375
Patočka Jan ml. 388
Paulas Jan 249, 284
Pavelka Ondřej 382
Pavlásek, štržm. 101
Pavlicová Petra 70
Pavlíček Jan 250, 251, 252, 261
Pavlíček Jiří 289
Pavlík Jan 154
Pavýza Ladislav 296
Pawlikowic Leszek 442
Pažout Jaroslav 374, 388, 395, 396, 403
Pecka Štěpán 123
Pehr Michal 243, 244, 291, 515
Pecha Bohuslav 34
Pecha Emil 169, 171, 172, 180, 181, 183–186, 191
Pechová Marie, roz. Vlasáková 18, 34, 35, 37
Pejčoch Ivo 23, 25, 26, 28, 29, 36, 37
Pelčák Petr 98

Peleška Jan 133
Pelikán Vít 276, 284, 288, 290
Pellar Rudolf 382
Penížková Xenie 144
Pergl František 115, 116, 121, 122, 124, 128, 129, 133
Pernes Jiří 17, 461, 521
Peroutka Ferdinand 410
Persak Krzysztof 439
Peřina Václav 76, 97
Pétain Philippe 513
Petőfi Sándor 443
Petr Alois 243, 255, 292, 293
Petráň Josef 16
Petranský Ivan A. 514, 521
Petrusek Miloslav 371
Petrušovi 239
Piak Antonín 157
Pícha Mořic 243
Pichlík Karel 523
Píka Heliodor 212, 545
Pilát Vladimír 470
Pinerová Klára 197, 199, 201, 202, 205, 215, 216, 219, 220, 223, 230, 232
Piotrowski Pawel 442
Pipota Jan Nepomuk (chybě Pipota, Pipala) 15, 17, 23, 25, 45, 65
Piros László 432, 437, 441, 471
Pitelová Pavla 425
Piťha Petr 275
Pius XI. 287
Placák Petr 400
Plachý, Dr. 96
Plaňanská Milada 205, 206
Plaňanský Karel 205, 206
Plaňava Miroslav 137, 138, 143–151, 152, 154, 155, 160, 161
Plechatá Marie 198
Plesch Adolf 21
Plesl Jan 158
Plichta Antonín 542, 543, 544
Plichta Antonín st. 543, 544
Plichta Stanislav 543, 544
Plíva Ladislav 393
Plocek Josef 286, 289
Plojhar Josef 242, 243, 244, 274
Pobožný Róbert 242
Pőcze Tibor 437, 439, 441, 457, 462
Podolák Augustin 17
Podolec Ondrej 516
Podsedník Josef 154, 155
Pohl Antonín 325–328, 333
Pohl Rudolf 163
Pohlodek František 137, 144
Pohlová Anna 302, 303
Pochybová Michaela 547
Pokorná Anna 328, 332
Pokorná, StB 340, 341, 342
Pokorný Alois 326, 327, 329, 333, 350
Pokorný Ladislav 269, 270
Pokorný Václav 328, 332
Poláček Vladimír 360
Poláček Vladimír ‚Lapák' 360
Polák Miroslav ‚Hurvínek' 360, 384, 391
Pomikálek Josef 480
Popelka Jaroslav 137, 144, 145, 146
Popiełuszko Jerzy 258
Posch Martin 511
Pösinger Jan 312
Poslušný Bohumil 133
Pospíchal Petr 265, 280
Pospíšil Antonín 243, 284
Pospíšil Lubomír 277
Potužník Miroslav 17, 23, 43, 45, 46
Pour František 431
Pousta Zdeněk 547
Povolný Daniel 110, 139, 479
Poyser Michael *viz* Plaňava Miroslav
Pozdníček Richard 104
Prahl Jiří (Georg) 40
Prachař Lubomír 138
Prečan Vilém 249, 250, 282, 366, 383, 399
Prepsl František 523
Prepslová Dagmar 535
Príkazský Vladimír 197

Procházka Rudolf 138
Procházková Lenka 512
Prokeš Petr 387
Přecechtěl Josef 241, 245
Přemysl Otakar II. 48
Příhoda „Pražský" Jan 433, 448
Ptáčníková Světlana 10, 144
Pučálka Jaromír 96
Pulec Martin 295
Purkrábek Slávek 382
Puškin A. S. 510
Putin Vladimír 561
Pýcha Čeněk 521

R

Rábek Josef 170, 192, 193
Račko Peter 516
Rail Jan 420
Rainer János M. 436, 453
Rajko László 461
Rajková 461
Rajnai (Reich) Sándor 467
Rajnoch Jaroslav 109
Rákosi Mátyás 453, 459
Rambousek Karel 23
Rapant Daniel 518
Rázek Adolf 262, 544
Reicin Bedřich 110, 111, 113, 117, 127, 135, 139, 540
Rejchrt Miloš 382, 553
Rejvold Karel 413
Rektor Leonard 253
Remta František 133
Renner Erich 16, 29, 37
Reschabek Elfriede 24
Riedl Vratislav 393
Richardson John G. 365
Richter Vladimír 148, 151, 153, 156, 159, 162
Richterová Olga 281
Rimeš Jindřich 530
Ripka Hubert 410
Robotka Josef 131
Rohlenová Zora 379, 380
Rojík Stanislav 400
Rolečková Eva 291, 292
Róna Jaroslav 382
Rosenberg Alfred 17
Rotrekl Zdeněk 163
Roupec Josef 544
Rousek Pavel 280
Rozkošný Eduard 97
Rulc Jiří 425, 427, 428
Ruml Jan 291, 398, 399
Rusov Karel, roz. Russwurm 480, 482, 483, 485, 492, 493
Rut Přemysl 382
Rutar Václav 429
Růžička Antonín 74
Růžička Jaroslav 133
Růžková Jana 390
Rys-Rozsévač Jan 16, 17, 29, 31
Rytíř Otakar 481

Ř

Řehák Miroslav 39
Řezníček Jakub 530
Řezníček Martin 353
Řičicová-Uhlířová Ludmila 545
Říhová Pavla, roz. Navrátilová 235, 253, 257, 264–267, 269, 287

S

Sabela Karel 212
Sádlová Martina 70
Sacher Richard 291
Samochvalov N. F. 441
Sedláček Milan 244
Sedláček, red. 170–172, 174, 179, 184, 189, 191

Sedlář František 88
Seidl Vilém 416
Schaschek Ernst 20, 30, 35, 37, 38, 41, 66
Schauerová Alžběta 337, 338
Schmach Kristl 24
Schmidkunz Karel 413
Schmoranz David 399
Schneider Rudolf 428, 430
Scholz Traute 23
Schramm Augustin 203
Schulz Milan 260
Schuster Michal 73, 92
Schwab Simon 547
Schwarzová Anna 254
Schwarzová-Trojanová Karla 554, 555
Sikora Stanislav 519
Simon Attila 432
Sirůčková (PÚ) 225
Sitenský Ladislav 160
Sivěcová Libuše 382
Sixta Václav 509
Skála Dušan 277
Skalický Karel 260
Skalický Miroslav ‚Skalák' 355–362, 369, 370, 373, 375–377, 404
Skalník Joska 399
Skálová Dagmar 548
Skokan František 545
Skopal František 240
Skořepová Michaela 561
Skoumal Antonín 159
Skoupý Karel 243
Skřivánek Alois 101
Slabotínský Radek 409
Slabý Josef 116
Sláma Julius 325
Sláma Karel 136, 144, 146, 154, 160, 161
Sláma Zdeněk 23
Slánský Rudolf 461, 539, 540
Slavata Karel 309
Slavíček Jan 519
Slavík Jaromír ‚Slavča' 359
Slávik Juraj 510
Slavík Stanislav 119, 120, 133
Slavík Václav 205, 206, 207
Smahel Rudolf 271, 284
Smetana Gustav 543
Smržová Dagmar 236
Snášel Karel 184
Sok (Sieger) Vilém 122, 212, 225
Sokl Jan 74, 77, 87, 89
Sokol Ján 278
Soková Anna 212, 225
Solženicyn Alexander 520
Sós György 462
Sosna Čeněk 101
Sotáková Lucie 514
Soubigou Alain 513
Souček Ferdinand 112
Souček Josef Bohuslav 554
Souček Ludvík 109, 114, 115, 117, 125, 126, 131, 133–134
Součková Hana, roz. Slavíková 126
Součková Karolína 112, 118
Soukal Jan 253
Soukup Karel ‚Charlie' 358, 361, 368, 375, 396, 397, 405
Soukupová Pavla 258, 277
Soušek Miloš 168, 169, 170, 171, 189, 190
Spengler 416
Springerová Pavlína 509
Stalin J. V. 100, 175, 193, 434, 533
Standara Vladimír 85
Staněk Tomáš 70, 96, 409, 410, 411, 412, 413
Stankovič Andrej 383, 399
Stankovičová Olga 387
Stárek František ‚Čuňas' 357, 358, 361, 362, 365, 366, 369, 373, 375–377, 379, 388–393, 395–401, 404, 405
Stárek Vladimír 391
Státník Dalibor 520

Stav Zdeněk 541
Stehlík Eduard 112, 480, 492
Stehlík Ludvík 543
Stehlík Michal 362, 373, 542
Steiner-Veselý Karel 131
Stejskal, MUDr. 86, 91
Stejskalová Barbora 70
Sternbergová Karolína 510
Stojaník Filip 197, 224
Stoukal Karel 518
Stránská Anna 238, 260, 261, 271, 289, 290
Straškraba Václav 96
Strouhal Jaroslav ‚Sloň' 360, 365–367, 369, 373, 377 –379
Stuchlík Karel 198, 199, 200, 231, 233, 234
Stuchlíková Drahomíra
viz Svobodová Drahomíra
Suchánek Jindřich 255, 263, 279, 284, 285
Suchomel František 160
Suk Marek 558
Suková Petra, provd. Parkánová 375
Sumbal Josef 136, 138
Sureau André Henry 270
Susa Zdeněk 553
sv. Václav 48
Svěrčina Otakar 431
Svoboda Antonín 88
Svoboda Bohumil 286
Svoboda František 198, 199, 200, 202, 211, 221, 223, 231
Svoboda Jan 22, 28, 35, 36, 37, 59
Svoboda Libor 165, 521, 534
Svoboda M. 52
Svoboda Václav 280, 282
Svobodová Božena 198
Svobodová Drahomíra 197–224, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234
Svobodová Ilona 382
Svobodová Květa 197–202, 204, 205–209, 211–215, 218, 221, 223–229, 233, 234
Svobodová Marie 198, 199, 223
Svobodová Nina 210
Sychra Petr 102
Syrný Marek 513
Syslová Dana 382
Szalay (ÚV) 471
Szumiło Mirosław 519

Š

Šabata Jaroslav 272, 280
Šabatová Anna 268, 281
Šádek Slavoj 203
Šamánek Viktor 76
Šaroch Zdeněk 427
Šaubová Irena 415
Šavrda Jaromír 272
Šavrdová Dolores 272
Ščudlík, MUDr. 251
Šebek Jaroslav 249, 284
Šedivá Ludmila 212, 214, 215
Šedivý Zdeněk František 116
Šerák František 414, 415
Ševčík, mjr., JUDr. 133
Šigut František 140, 145, 149, 151, 153
Šimáček Evžen 17, 21
Šimánková Alena 119, 234
Šimek Jaroslav 219
Šimková Dagmar 219, 548
Šimová Kateřina 510
Šimsa Jan 553
Šindar Jiří 147
Šindlar Jaroslav 49, 52, 67
Širhal, šstr. 101
Široký Viliam 274
Šírová Hilda 301, 339, 346
Širůčka Josef 480
Škaloudová Věra, provd. Melicharová 225
Škoda Jiří (Děda Brouk) 274
Škorpil Vladimír 101

Škrabal Josef 80
Škrdla Antonín 542
Škutová Daniela 515
Šmákal, pplk. 133
Šmíd Bohuslav 75–81, 83, 85, 93, 98
Šmíd Jan 85
Šmídová Zuzana 519
Šmoldas Miroslav 540
Šolc Jiří 523
Šorm Květoslav 292
Špalek Lev 529, 530
Špidlík Tomáš 258
Špíšková Zora 159
Šplíchal Jan 39
Špringer René 381, 383, 400
Špringl Jan 23, 26, 27
Šrámek Jan 147, 158, 240, 241
Štambachr František 151
Šťastný Jan 136, 154, 160
Šťastný Josef 162
Štefan Karel 97
Štecha Oldřich 447
Štěp, vstr. 101
Štěpán Pavel 93, 104
Štěpánek J., JUDr. 97
Štěpánek Jan 412, 413
Štěpánek Stanislav 273
Štěrba Oldřich 266
Štráfeldová Milena 547, 548, 549
Štrougal Lubomír 281, 284
Štulíř Karel 137, 144, 154, 160
Šturm Miroslav 22
Šumíček Pavel 235
Šustrová Petruška 368
Švábová Jiřina *viz* Švermová-Kopoldová Jiřina
Švanda Pavel 258, 267
Švandová Marta 101
Švardová Petra 510
Švejdová Jaroslava, roz. Milešovičová 126
Šverma Jan 539
Švermová Marie, roz. Švábová 539, 540
Švermová-Kopoldová Jiřina 539, 540, 541
Švestka Oldřich 257

T

Tatarka Dominik 286
Täubelová Jiřina, provd. Zemanová 367, 368
Teník Jan 296, 297, 298, 301, 347–349
Tesař Jan 237, 238, 244, 259–261
Teuner František 14–27, 28, 29, 31–51, 53–65
Teuner Karel 29
Tigrid Pavel 163, 286
Tichá Marta 288
Tichý Jiří 401
Tildy Zoltán 467
Tiso Jozef 254, 513, 514
Tomášek František 242, 243, 249, 250, 255, 261–263, 275, 277, 279–282, 284, 287, 289
Tomeček (Vnorovy) 280
Tomek Prokop 116, 135, 354, 358, 363, 378, 381, 399
Tomeš Josef 523
Tonder Ivo 144, 160
Topol Jáchym 382
Topolář Kamil 237, 266, 267
Trandl Michel 346
Tranta Karel 304
Traute Scholz 24
Trochta Štěpán 243
Trojan Jakub (Jack) Schwarz 553, 554, 555
Truncová Hana (Markéta) 222, 224, 233, 234
Třasoň (ROH) 238
Tulis Josef 149
Tůma Oldřich 556
Tůma Václav 519
Tupý Josef 480

Turek Ludvík 115, 122, 123, 128, 133
Türke (Türkeová) Hanni 335, 336
Turošík Jozef 482, 496
Tvrz Vladimír 382
Tylš Otakar 119, 120

U

Uhde Milan 382
Uhl Petr 260, 268, 275, 280
Ulbricht Karl 346
Ulbrichtová Berta 346
Ulrych Jaroslav 246, 252
Unger, svob. 303
Unterstab František 416
Urban Jan 382
Urban Jiří 225
Urbánek, JUDr. 285, 289, 290

V

Vaněk Jaroslav 399
Vacek Bohumil 548
Vacek Miroslav 473
Vacková Růžena 547, 548, 549
Vaculík Jaroslav 517
Vaculík Ludvík 286
Vaculík Milan 270
Vadász Ferenc 467
Vajnar Vratislav 257
Valach František 80
Valášková Ludmila 23, 24
Valentík Petr 266
Valtrová Marie 547
Váňa Josef 420
Vančurová (MV) 449
Vančurová Anna 305, 306, 308, 309, 311, 338, 339
Vaněčková Dagmar 293
Vaněk Jan 546
Vaněk Jaroslav,Ježek‘ 399
Vaněk Jiří ‚David‘ 399
Vaněk Miroslav 354, 362
Vaněk Pavel 148, 429, 519, 521, 534, 535
Vaněk Václav 129, 133
Vaněk Zdenko 17, 23
Vaníková Herta, roz. Grünhagenová 415, 416
Vaňous Jaroslav 555
Varga Lázsló 461
Vaš Karel 110, 114
Vašek Anton 514
Vašíček Alois 292
Vaško Václav 239
Vavřík Josef 283, 285
Vencovský Eugen 247
Venkrbcovi 288
Verner Jiří 520
Veselý Karel 265, 266
Veverka Ota 289
Vicovská Milada 212, 214, 215
Victorin Josef 19, 24 –26, 29, 31, 35–38, 46
Vieska (Weisz) Juraj 123
Vilímek Tomáš 556, 557, 558
Vinš Petr Jan 510
Víta Josef 74
Vitáková Alena 539, 540
vladyka Čech 67
Vlach Augustin 138, 144, 154, 155
Vlach Hugo 412, 413
Vlasák Bedřich 34
Vlasák František 76, 89
Vlasák Jan 382
Vodrážka Miloš 121
Vojanec Emil 152
Vojtíšek Miloš 296
Vojtová Alena 102
Vokálová Eva 203
Vokálová Ludmila 203, 225
Volný Sláva 544
Vondruška Josef ‚Vaťák‘ 374
Vopálka Milan ‚Dino‘ 369
Vorel Jaroslav 119

Vorel Petr 550
Voves Jiří 121
Vrábel Ferdinand 514
Vrana Josef 250, 280
Vránová Věra 403
Vrbas František 97, 100
Vyčítal Karel 511
Vydra Luboš 245, 246, 293
Vymětal František 280
Vymětal Karel 182
Vymětalík Jiří 69, 70, 73, 79, 83, 92–94, 104, 106, 107
Výšková Alžběta 341, 342

W

Wegschmiedová Božena 101
Weidermann Willy 41, 64
Wellems Hugo 23
Wenzowský Josef 74
Weselý, ing. 77
Wiclein Otto 140, 141, 142, 149, 151, 153, 159
Winklerová 311
Wlodarczyková Vladimíra 144
Wonka Pavel 401, 557
Wufka Leopold 414
Wyroba Miloslav 74

Z

Záboj 411, 412
Zábranová Jiřina 548
Zahajský Alois 138
Zachariáš Mojmír 473
Zajíček František 131
Zajíček Pavel 364, 368, 369
Záleský František 288, 289
Záleský Pavel 239, 264, 276–278, 286–288, 292, 293
Zapletal Tomáš 70, 93
Zápotocký Antonín 100, 427
Zappe Bruno 21
Zavadil Vladimír 399
Zela Stanislav 243
Zelníček Jaroslav 17, 39
Zeman Ján 474
Zeman Pavel ‚Eman' 365, 366, 367, 368, 369
Zíka Karel 531
Zikmund Jiří ‚Mundi' 360, 365, 366, 367, 369
Znoj Milan 291
Zoetemayer Robert 368
Zoufalý František 74
Zudová-Lešková Zlatka 112
Zvěřina Josef 243, 249, 255, 257, 276, 282, 548

Ž

Žáček Pavel 109, 354, 356, 358, 386, 402, 431, 433
Žáčková, MUDr. 251
Žalud Karel (Jaroslav) 17, 23, 32, 33, 35, 36, 37
Žampach Votěch 80
Žantovský Michal 388
Žižlavský, MUDr. 96
Žuk A. A. 488
Županič Jan 550

Seznam užitých zkratek

A	– agent
AA	– archiv autora
ABS	– Archiv bezpečnostních složek
ad.	– a další
AEL	– pracovně-výchovný tábor (Arbeitserziehungslager)
AgÚ	– agenturní úsek
ACHS	– agenturně-chodecká skupina
AOPz	– agenturně-operační průzkum
APS	– armádní poradní sbor
APz	– agenturní průzkum
APzS	– agenturně-průzkumná skupina
arch. č.	– archivní číslo
arch. j.	– archivní jednotka
ASL	– kárný pracovní tábor (Arbeitsstraflager)
atp., apod.	– a tak podobně
aut.	– autor
AV ČR	– Akademie věd České republiky
AZ	– agenturní zpráva
bal.	– balík
bm	– běžný metr
BRR	– Brakový román (edice)
býv.	– bývalý
CČE	– Československá církev evangelická
CIC	– Kodex kanonického práva (Codex Iuris Canonici)
CIC	– kontrarozvědná služba americké armády (Counterintelligence Corps)
cit. d.	– citované dílo, citováno dříve
COH	– Centrum orální historie
CSI	– Křesťanská mezinárodní solidarita (Christian Solidarity International)
CT	– cikánský tábor
č. l.	– číslo listu
č. p., čp.	– číslo popisné
č., čís.	– číslo
ČCE	– Českobratrská církev evangelická
čj., č. j.	– číslo jednací
ČNST	– Český národně socialistický tábor (Vlajka)
čs.	– československý

ČSAD	– Československá státní automobilová doprava
ČSAV	– Československá akademie věd
ČSD	– Československé dráhy
ČSL	– Československá strana lidová
čsl.	– československý
ČSLA	– Československá lidová armáda
ČSN	– československá státní norma
ČSNS	– Československá strana národně socialistická
ČSR	– Československá republika, Československo
ČSSR	– Československá socialistická republika
ČSSZ	– Československé stavební závody
ČT	– Česká televize
ČTK	– Československá tisková kancelář
ČVO	– číslo vojenské odbornosti
ČVS	– číslo vyšetřovacího spisu
D	– důvěrník
DDO	– Desetiletí duchovní obnovy
DDR	– Německá demokratická republika
děldop	– dělnický dopisovatel
DI	– dopravní inspektorát
DKO	– Dílo koncilové obnovy (Hnutí koncilní obnovy)
DNSAP	– Německá národně socialistická strana dělnická (Deutsche nationalsozialistiche Arbeiterpartei)
DS	– Demokratická strana
DTJ	– Dělnická tělocvičná jednota
DZ	– denní zprávy
DZM	– denní zprávy ministrovi
ECAV	– evangelická církev augsburského vyznání
elpz	– elektronický průzkum
ev. č.	– evidenční číslo
f.	– fond
Fa. (fy.)	– firma (firmy)
FDEO	– finanční devizové a ekonomické oddělení
FEO	– finanční a ekonomické oddělení
FF	– filozofická fakulta
FF MU	– Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
FF UK	– Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FMD	– federální ministerstvo dopravy
FMNO	– federální ministerstvo národní obrany
FMV	– federální ministerstvo vnitra

FSS	– zpravodajská služba britské armády (Field Security Section)
gen.	– generál
genmjr.	– generálmajor
genplk.	– generálplukovník
genpor.	– generálporučík
GKNPP	– vrchní velitel neuniformované protektorátní policie (Generalkommandant der nichtuniformierten Protektoratspolizei)
GP	– Generální prokuratura
GP-HVP	– Generální prokurátor-Hlavní vojenská prokuratura
GRU	– vojenská rozvědka bývalého SSSR (Glavnoje razvedyvatelnoje upravlenije)
GŠ	– Generální štáb
HIS	– Hlavní informační správa
HM	– hraniční mezník
HS	– Hlavní správa
HS VKR	– Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky
HSĽS	– Hlinkova slovenská ľudová strana
HŠ	– Hlavní štáb
HÚ	– Hlavní ústředí
HÚ SAV	– Historický ústav Slovenské akademie věd
HZS GŠ OS SSSR	– Hlavní zpravodajská správa Generálního štábu ozbrojených sil Svazu sovětských socialistických republik
I, IN	– informátor
inv. č.	– inventární číslo
inv. j.	– inventární jednotka
IOC	– Informace o církvi
IZ	– informační zpráva
JU ČB	– Jihočeská univerzita České Budějovice
K 231	– Klub bývalých politických vězňů
k., kart.	– karton
K., Kč, Kčs	– koruna československá
KA	– kapitalistické armády
kancl. oficiant (kanc. ofic.)	– kancelářský oficiant (oficiál)
KB	– konspirační byt
KDU	– Křesťansko demokratická unie
KL	– koncentrační tábor (Konzentration Lager)
KNV	– krajský národní výbor
KO	– Křesťanské obzory

KOR	– krajská odborová rada
KPT	– kárný pracovní tábor
KR	– kontrarozvědka
KS	– Krajská správa
ks.	– kus, kusů
KSČ	– Komunistická strana Československa
KSS	– Komunistická strana Slovenska
KSSS	– Komunistická strana Sovětského svazu
KTS	– kandidát tajné spolupráce
KV	– krajský výbor
KV StB	– Krajské velitelství Státní bezpečnosti
KVUSS	– Krajská vojenská ubytovací a stavební správa
LB	– Libri Prohibiti
m. j., mj.	– mimo jiné
MDP	– Maďarská strana pracujících (Magyar Dolgozók Pártja)
MěNV	– městský národní výbor
MěÚ	– městský úřad
MHKD	– Mírové hnutí katolického duchovenstva
min.	– minuta
MK	– ministerstvo kultury
MKP	– Komunistická strana Maďarska (Magyar Kommunista Párt)
MLR	– Maďarská lidová republika
MNO	– ministerstvo národní obrany
MNV	– místní národní výbor
MO ČSL	– místní organizace Československé strany lidové
MRK	– Muzeum romské kultury
MSDS	– Maďarská socialistická dělnická strana
MSP	– Maďarská sociálně demokratická strana (Magyarországi Szociáldemokrata Párt)
MV	– ministerstvo vnitra
MZA	– Moravský zemský archiv v Brně
n. p.	– národní podnik
NA	– Národní archiv
NATO	– Organizace Severoatlantické smlouvy (North Atlantic Treaty Organization)
NDR	– Německá demokratická republika
NF	– Národní fronta
NFEO	– náčelník finančního a ekonomického oddělení
NGŠ	– náčelník Generálního štábu

NHKG – Nová huť Klementa Gottwalda
NHPS – náčelník Hlavní politické správy
NKVD – sovětská tajná policie (Narodnyj komissariat vnutrennych děl)
NMNO – náčelník ministra národní obrany
NO – nepřátelská osoba
NPMK – Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského
NPO – náčelník politického oddělení
npor. – nadporučík
NPT – nápravně pracovní tábor
NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
NSR – Německá spolková republika
NS-VK – Nejvyšší soud-Vojenské kolegium
NVÚ – nápravně výchovný ústav
NZS – náčelník Zpravodajské správy
O StB – oddělení Státní bezpečnosti
OAPz – operační agenturní průzkum
obč. – občanský
OBZ – obranné zpravodajství
odd. – oddělení
ODN MS VB – odbor dopravních nehod městské správy Veřejné bezpečnosti
OEK – osobní identifikační karta
OF – Občanské fórum
OkÚ – okresní úřad
OMS – Organizačně mobilizační správa
ONV – okresní národní výbor
OO – okresní oddělení
OR – operační rozvědka
OS – okresní soud
OS SNB – Okresní správa Sboru národní bezpečnosti
OS SSSR – Ozbrojené síly Svazu sovětských socialistických republik
OS/GŠ – Operační správa Generálního štábu
OSN – Organizace spojených národů
Ostb – oddíl Státní bezpečnosti
OV – okresní výbor
OV VB – odbor vyšetřování Veřejné bezpečnosti
P – pátrač

P/S	– pátrač-specialista
PB	– propůjčený byt
PČR	– Policie České republiky
PF UK	– Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy
PiT	– Pacem in terris
PJ	– pohotovostní jednotka
PL	– psychiatrická léčebna
plk.	– plukovník
PMR	– předsednictvo ministerské rady
PO	– politické oddělení
PO	– prověřovaná osoba
podsv.	– podsvazek
por.	– poručík
pozn. aut.	– poznámka autora
pplk.	– podplukovník
PPU	– The Plastic People of the Universe
PPÚZ	– přímo podřízené útvary a zařízení
prap.	– praporčík
provpr	– provozní prapor
př. č.	– přírůstkové číslo
příl.	– příloha
PS	– Pohraniční stráž
PTP	– pomocné technické prapory
PÚ	– pracovní útvar
PVO	– preventivně-výchovná opatření
PVVP	– posádkové velitelství Velké Prahy
pzdo	– průzkumný dělostřelecký oddíl
PZO	– podnik zahraničního obchodu
RAB	– Říšské automobilové dráhy (Reichsautobahnen)
RABL	– dělnický ubytovací tábor RAB (Reichsautobahn Lager)
RAF	– britské královské letectvo (Royal Air Force)
RE	– rezidentura
RG	– Revoluční gardy
RM	– říšská marka (Reichs Mark)
RMNO	– rozkaz ministra národní obrany
ROH	– Revoluční odborové hnutí
ROS	– Rada obrany státu
RPP	– roční prováděcí plán
rps	– rota Pohraniční stráže
rrtpz	– radiový a radiotechnický průzkum

rs	– radiové středisko
rtp	– radiotechnický pluk
rtpz	– radiotechnický průzkum
řed.	– ředitel
ŘO	– řídící orgán
ŘSD	– Ředitelství silnic a dálnic
S StB	– Správa Státní bezpečnosti
s.	– stránka
s., soudr.	– soudruh
SA	– nacistické útočné oddíly, „hnědé košile“ (Sturmabteilung)
SA	– Sovětská armáda
SAPz	– strategický agenturní průzkum
SAV	– Slovenská akademie věd
Sb. z. a n.	– Sbírka zákonů a nařízení
SČSP	– Svaz československo-sovětského přátelství
SD	– německá tajná služba, bezpečnostní služba říšského vůdce SS (Sicherheitsdienst des Reichsführers der SS)
SdP	– Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
SEO	– statisticko-evidenční oddělení/odbor
sg., sign.	– signatura
sk	– skupina
SKD PiT	– Sdružení katolických duchovních, Pacem in terris
SKL	– Sdružení katolických laiků
SNB	– Sbor národní bezpečnosti
SNP	– Slovenské národní povstání
SNR	– Slovenská národní rada
SOA	– Státní oblastní archiv
SOkA	– Státní okresní archiv
SOS	– spojenecké ozbrojené síly
sov.	– sovětský
spojp	– spojovací pluk
spojpr	– spojovací prapor
spojst	– spojovací středisko
SPVC	– Sekretariát pro věci církevní
SR	– strategická rozvědka
SS	– ozbrojená organizace NSDAP (Schutzstaffel)
ssk	– samostatná skupina
SSNV	– Správa sboru nápravné výchovy
SSSR	– Svaz sovětských socialistických republik

ST	– sběrný tábor
StB, Stb, STB	– Státní bezpečnost
stržm.	– strážmistr
StřSkSV	– Střední skupina sovětských vojsk
SU	– spojovací uzel
SÚS	– Správa a údržba silnic
sv.	– svazek
SVM	– Svaz vojenské mládeže
SVO	– Střední vojenský okruh
SVS	– Sbor vězeňské stráže
SZPR	– Správa zahraničně-politické rozvědky
SZPTK	– Svaz zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském
SZS/GŠ	– Správa pro zahraniční styky Generálního štábu
škpt.	– štábní kapitán
šstržm.(šstrážm)	– štábní strážnistr
t. r.	– toho roku
TBC	– tuberkulóza
TNP	– tábor nucených prací
TNS	– trestní národní soud
tr. ř.	– trestní řád
tr. zák.	– trestní zákon
TS	– tajný spolupracovník
TTD	– takticko-technická data
TVMP	– tabulky válečných a mírových počtů
TVR	– tajný vnitřní rozkaz
Ú	– Ústředí
ÚCN	– Ústřední církevní nakladatelství
ÚDV	– Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
ÚE	– ústřední evidence
UJEP	– Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
UK	– Univerzita Karlova
UNRRA	– Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)
ÚNS	– Ústavodárné národní shromáždění
ÚPN	– Ústav paměti národa
ÚPV	– Úřad předsednictva vlády
ÚSD	– Ústav pro soudobé dějiny
ÚSTR	– Ústav pro studium totalitních režimů

ÚV	– ústřední výbor
ÚV KSČ	– Ústřední výbor Komunistické strany Československa
V. R.	– velitelská rota
v. z.	– v zastoupení
VAAZ	– Vojenská akademie Antonína Zápotockého
VB	– Veřejná bezpečnost
VC	– vízový cizinec
VČK	– Východočeský kraj
VHA	– Vojenský historický archiv
VKR	– Vojenská kontrarozvědka
VKV	– velmi krátké vlny
vl. jm.	– vlastním jménem
VLP	– vojenský a letecký přidělenec
VONS	– Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
vp	– výsadkový pluk
VR	– výcvikový rok
VR	– vzorné roje
vrch. kancl. oficiant	– vrchní kancelářský oficiant
VS	– Varšavská smlouva
VS	– výcvikové středisko
VSB	– Vojenská správa budov
vstržm. (vrchstrážm.)	– vrchní strážmistr
VÚ	– vojenský útvar
VÚA-VHA	– Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv
VVZ	– Vojenské výzvědné zpravodajství
VVZS	– Velitelství vojenské zpravodajské služby
VZSl	– Vojenská zpravodajská služba
z. a n.	– zákony a nařízení
ZbV	– protipartyzánské komando (Zum besonderen Verwendung-Kommando)
ZČV	– Zemské četnické velitelství
ZDP	– Zemská donucovací pracovna
ZK	– zpravodajský kurz
ZL	– cikánský tábor (Zigeuner Lager)
ZMNO	– zástupce ministra národní obrany
ZNGŠ	– zástupce náčelníka Generálního štábu
ZNPO	– zástupce náčelníka politického oddělení
ZNV	– Zemský národní výbor

ZNZS/NAPz	– zástupce náčelníka Zpravodajské správy/náčelník pro agenturní průzkum
ZO	– základní organizace
ZO	– zpravodajské oddělení
ZOB	– zemský odbor bezpečnosti, ZOB II (druhý odbor)
ZP	– zájmový prostor
ZR	– závodní rada
ZS	– Zpravodajská správa
ZS/GŠ	– Zpravodajská správa Generálního štábu
ZTÚ	– zpravodajsko-technický úkon
ZÚ	– zahraniční úřad
ZÚ	– zastupitelský úřad
ZÚ	– Zemský úřad
ZU	– zvláštní určení
zv.	– zvaný
ZVO	– Západní vojenský okruh
ZZ-oddíly	– oddíly zvláštního zasazení

Summaries

STUDIES

Elite units of the Curatorium for Youth Education in Bohemia and MoraviaTreuschar, exemplary sections, ZZ-units

▶ **Adam Hájek**

The article discusses the creation of the Curatorium for Youth Education in Bohemia and Moravia, which was commenced in February 1942 after the previous unofficial negotiations. The chairman of the organization was the Protectorate Education Minister Emanuel Moravec. However, the actual creation and operation of the Curatorium was managed by the second man in the hierarchy, General Secretary MUDr. František Teuner. The Curatorium's activity was also conducted under the control of German consultants. The Curatorium was entrusted with all extracurricular youth education in the territory of the Protectorate, from ten to eighteen years of age. In addition, it gained control over all existing societies and sports clubs engaged in the education of Czech youth.

The common denominator for the creation of elite units in the Curatorium was Eduard Chalupa, a former Czechoslovak reserve officer, who tried to establish and command paramilitary units after he joined the organization in 1943. Schar 240, later renamed Treuschar, originated from Chalupa's agility when he tried to provide the German officials in the Curatorium with an air defence unit modelled on similar units formed within Hitlerjugend. This effort, however, was rejected by the German leadership, and Treuschar thus remained Chalupa's private unit whose members were used by him as private informers. Later, Treuschar became the basis for the emergence of ZZ-units.

Exemplary sections originated from the beginning of 1944, focusing on organization service at events held by the Curatorium and preparation of its future cadres. The membership base consisted of boys aged 12–19 years, but this was changed in September 1944 with the emergence of ZZ-units, which took older boys, so only boys aged 13–15 years remained in the Curatorium. At the end of 1944, there were 177 exemplary sections with 1,607 members.

ZZ-units (special deployment units) emerged as units intended for air defence, i.e. assistance after Allied air raids. Their organization fully resembled military troops. By May 1945, 59 ZZ-units with 2000–2500 men were formed in the territory of the Protectorate.

None of these sub-organizations had enough time to fully develop and fulfil their mission, because in May 1945 they ceased to exist, along with the Curatorium and the entire Protectorate of Bohemia and Moravia.

The camp grounds in Hodonín near Kunštát and their connection with the construction of the trunk road from Pilsen to Moravian Ostrava

Jiří Vymětalík

The establishment of the penal camp is directly related to the construction of the trunk road from Pilsen to Moravian Ostrava. The Penal Labour Camp in Hodonín near Kunštát was established by the Ministry of the Interior on 15 July 1940 with the consent of the Reich Protector, who approved the service regulations for penal labour camps and decided that Penal Labour Camp I would be built in Lety near Písek and Penal Labour Camp II in Hodonín near Kunštát. Based on the decree of the Provincial Office in Brno of 25 September 1940, technical management of the trunk road was assigned to the company B. Šmíd Polička, using the workers from this camp.

On 7 August 1940, the Hodonín Penal Labour Camp was established, interning primarily adult men who performed unskilled labour, under supervision, on the construction of the road. From 1 January 1942, the camp was renamed Detention Camp II and its composition changed – it held "unadaptable, antisocial and problematic persons who live in the gipsy manner and who are work-shy". It was already in August of the same year that the camp was formally changed to Gypsy Camp II, where entire Moravian Roma families, including women and children, were transported. The prisoners worked mainly on the construction of the trunk road, but also in quarries and in removing snow. After a typhoid epidemic in 1943, the remaining prisoners were taken to the Auschwitz concentration camp.

The trunk road from Pilsen to Moravian Ostrava was not completed; it was not until the 1960s that Road No. 18, currently designated I/19 and II/150, was built along its line. Between the villages of Hodonín and Rozseč we can see the remains of the work carried out by the Hodonín Camp. The following story of the local camp is as dramatic and contradictory as the construction of the trunk road. Currently, the Roma Holocaust Memorial is being built there.

The study also contains contemporary archive photographs and documents.

Ludvík Souček, Head of the Interrogation Group of the 5th Department of the Main Staff of the Ministry of National Defence from 1949 to 1951

Markéta Bártová

Ludvík Souček, Head of the Interrogation Group of the dreaded 5th Department of the Main Staff of the Ministry of National Defence, was among the people who were involved in the brutality during the liquidation, without any hesitation or shame, of the real or alleged opponents of the regime in the so-called founding period of the communist regime in Czechoslovakia. In some cases, Souček himself actively participated in torturing the arrested soldiers, and later more often ordered it, acknowledging his subordinates' reports on its progress with satisfaction. The exchange in top positions in the security service of the state eventually led to his fall: he was arrested in March 1951 and later convicted. However, he only served less than half of his fifteen-year sentence.

The present text maps Souček's life and career, describing the course of criminal proceedings, incarceration and, finally, his efforts to seek judicial rehabilitation for himself.

"Operation Vajnory"

Vilém Fránek, Karel Konečný

Based on its significance and scope, "Operation Vajnory" from the period 1948–1949 was one of the largest operations of the state security services in Moravia in the founding period of the communist regime. Its aim was to infiltrate into two groups opposing the regime. In Brno, a group of demobilized pilots of the Royal Air Force (RAF), led by Miroslav Plaňava, and former deputies and officials of the pre-February Czechoslovak People's Party (ČSL), supported by the Roman Catholic Church structures, built after 1948 a busy network of cross-border migration which provided them with a connection with the exile circles in Austria and Western Europe. Using its agents in Vienna, the security services infiltrated into this network and then destroyed both groups by a massive raid in January 1949. Ing. Augustin Vlach died during brutal interrogations in custody and several convicts died within imprisonment as a result of prior investigation and imprisonment or forced labour during the first half of the 1950s (Prior J. F. Hartl, Deputy A. Plesl, Secretary F. Kuchař, student J. Medek). Most of the convicted persons were not released until 1960 as part of the amnesty. The liquidation of the potential opposition from the People's Party/Catholic environment in South Moravia was completed by the repressive forces during the second half

of the 1950s, within further partial operations. Even in the late normalization period in the 1980s, "Operation Vajnory" was assessed by the Ministry of the Interior to be so successful that it became the subject of literary and film adaptation (sic!).

The present study is a partial view of the issue of anti-communist resistance and methods of infiltration of security services into both the alleged and real opponents of the regime (for example, from the ranks of the former RAF or ČSL members). Despite the relatively large number of partial studies dealing with the anti-communist resistance and activities of the State Security Service (StB), there are still countless "white spots" that need to undergo factual research and be placed in the broader context of the regime's security policy.

"The dictatorship of the proletariat" as seen by a welder of the national enterprise Uničovské strojírny of Josef Doležal

Filip Keller

The study is based on the documents that were created in the first half of the 1950s, as part of the activity of Josef Doležal, an Uničovské strojírny welder and a correspondent of the Olomouc editorial team of the trade union newspaper Práce. The article presents the expectations that the workers of the then nationalized industrial production associated with the ongoing social transformation. It shows that if the workers acquired the ideological language and were willing to become engaged publicly, they could apply their requirements within the so-called "criticism", understood and required as the expression of participation in the communist society project. However, "criticism" could also be an expression of personal malevolence or rivalry, especially in cases of rapid social advancement brought by radical social transformation based on the acquisition of the ideological language and willingness to become engaged publicly. Therefore, "criticism", as an expression of malevolence or rivalry, became a source of conflicts between members of the enterprise leadership in cases where some of them pointed to poor organization of work, various forms of preferential treatment of certain persons or non-transparent filling of vacancies. Rising tension and conflicts were dealt with by the representatives of the regional party and trade union apparatus who held positions associated with power. It was them who finally decided on "who was right" and who was loyal to the Communist Party. What proved to be an evaluation element was the personal network of client relationships rather than belief in communist ideals and efforts to enforce them, including the social equality that the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ) promised to establish. These conflicts and their background only confirmed the actual workers' opinion of the newly establishing elites, as well as the social distinction and detachment which communist society promised to eliminate.

The life story of sisters Drahomíra and Květa Svobodová, the circumstances of "Operation 48"

Filip Stojaník

The study deals with the life story of sisters Drahomíra Svobodová and Květa Svobodová, who after the February coup in 1948 refused to accept the incoming communist totalitarianism, and therefore decided to actively fight against it. Within a resistance anti-communist group, they sought ways to counter the communist regime. However, together with other persons, they were disclosed and, after a lengthy investigation by the State Security Service, they were brought before the State Court in Prague in June 1949. Drahomíra Svobodová was punished with thirteen years of severe jail, and the younger Květa (twenty years old at the time) was sentenced to six years of severe jail.

The text was written after a detailed study of archival sources, as well as using a method of oral history, specifically an extensive interview with Květa Svobodová-Nieselová. It aims to describe the two women's family environment, their roots and the course of their resistance activities, the circumstances of their arrest, police investigation and trial. It also focuses on the prison "anabasis" of both sisters and their lives after release, i.e. what kind of life both protagonists lived in the 1960s and especially at the time of normalization. As a whole, the study seeks to contribute to the knowledge of the unknown circumstances and life stories that document the topic of the third resistance.

"... I will keep notifying you of other arbitrary actions later." Augustin Navrátil, a signalman from Lutopecny

Marta Kordíková

The letter about destruction of crosses and religious monuments was written in May 1981 by Augustin Navrátil (1928–2003), a signalman and farmer from Lutopecny. At that time, he was already monitored by State Security Service for dissemination of Charter 77 and authorship of the "Catholics' Suggestions" petition, which demanded freedom of the Christian belief in socialist Czechoslovakia. He was tried for his statements by which he had defended himself against the withdrawal of his land in 1974, and he also experienced an involuntary stay in a psychiatric hospital. Yet it was in the 1980s that Navrátil's activity culminated: he wrote other petitions (1985 and 1988), as well as twenty-two open letters addressed to the highest state and party bodies, and he began to publish his own samizdat magazine Křesťanské obzory (Christian Horizons). These petitions dealt with the Christian position in

society, and their author also wrote them to support Cardinal Tomášek in his negotiations with the Czechoslovak state. The third and final petition, called "31 Articles", "Catholics' Suggestions" or "Moravian Call", was consulted with both the laity and priests, and achieved the greatest success. During six months, the Archbishop's Palace in Prague received 600,000 signatures.

Throughout his life, Augustin Navrátil was actively interested in the fates of other people, he wanted everyone to respect the law, and in his open letters he defended those who had asked him for it. Yet the circle of his collaborators was varied, and their number was rather small. We can only speculate whether this was caused by Navrátil's stubbornness, by reduced availability of assistants in the village or by other reasons. What is certain is the fact that, despite the aforementioned, this activist from a small village managed to write such a successful petition in terms of the number of signatories that it was not surpassed until 1989.

Operation "Terat"
Shooting an agent-walker on the East German border and revealing the attempted espionage in 1955

Martin Pulec

The article deals with the rare case of a courier ("agent-walker") working for one of the Western intelligence services who was shot on the East German-Czechoslovak border by the then Border Guard Service under dramatic circumstances in the mid-1950s. The State Security Service (StB) first initiated the search for his identity. In cooperation with the East German security partners, they found that the person shot by the border guards was a Czechoslovak citizen who had emigrated to West Germany with his German wife. From West Germany, along with his father, he organized and "operated" several spy collaborators who gathered information for them, mostly about military, border and economic structures and political news.

Based on the things found on the shot courier, the StB began to search for his collaborators. Most of them were eventually revealed and subjected to rigorous investigation. The actual case then grew to involve other cases that were not connected to it. In parallel, the StB officers, along with the East German security bodies, started an intelligence game aiming to lure the shot agent's father to East Germany. After the failure, they handed the arrested persons to the court and briefly informed about the case in the party press.

At the end of the text, the author presents the results of the field research that helped find further information about operation "Terat".

"I still think that I didn't hurt anybody." František Horáček, aka Jim Čert, as a secret collaborator of the StB from 1979 to 1989

Jan Makovička

During the 1970s and 1980s, František Horáček participated in the developments of the "Second Culture" as a remarkable underground artist. His uniqueness lay in the originality and force of his lyrics, as well as the unusual musical instrument (accordion) that he used to perform them. Undoubtedly, he enriched the ranks of underground songwriters, and his production was widely popular among the representatives of the opposition against the regime. However, he also worked as an efficient collaborator of the State Security Service (StB) in the underground subculture (counterculture) and his activities left many traces in the life stories of those that he came into contact with.

Perhaps the most significant marks, at least with regard to provable cases, were left on the case of Michal Hýbek. Horáček's demonstrable denunciation resulted in termination of Hýbek's studies at the Faculty of Science of Charles University, twelve months in custody and a six-month prison sentence. Similarly, reference is made to a number of other cases where Horáček played the role of information source that helped the former StB uncover the activities of the persons who were unwanted for the regime.

One of the principal ideas of the text is a reflection on Horáček's subjective motivation for active collaboration. It can be assumed that the role of secret collaborator was convenient for him to a certain extent. Commitment to collaboration for him was apparently the only way to avoid almost certain persecution against him. Subsequently, he could fully engage in his biggest hobby and, with a little exaggeration, he was even supported. This makes it possible to view his collaboration with the secret police as part of the strategy of redistributing the symbolic capital outside the underground field. Horáček had an indisputable advantage, because the degree of criticism in his lyrics concerning the conditions in the former Czechoslovakia could exceed the limit to which others did not even approach. He could therefore have unquestionably greater creative freedom than the rest of the underground artists.

MATERIALS

On some "excesses" in the camps for Germans in the Karlovy Vary region after the end of the Second World War

Radek Slabotínský

In this brief study, the author deals with the excesses concerning Czech Germans from the Karlovy Vary region, discussing them in the broader context of the situation in the post-war Karlovy Vary region and focusing also on the technical side of displacement of the German population from Czechoslovakia. He also defines the objective of the paper and its potential in further scholarly use, as well as the usability of the archival sources used. This is followed by the description of three cases of both individual and collective violence concerning Czech Germans that are identified as cases of criminal law nature. The first case occurred in the Nová Role internment centre – a group of Germans were knocked off the road by an unknown driver. Another described case occurred in the Bochov detention camp, where the local regulations were grossly violated – handling with an automatic weapon caused the death of a interned women of German origin. The last case is connected with the internment camp in Ušovice – the investigation revealed illegal (criminal) acts of the guards, namely robbing and mistreatment of prisoners, and even raping of women. Undoubtedly, these were tragic events, but only the Ušovice case can be considered as proved. What seems very disturbing is the effort of all stakeholders to investigate the described cases "for appearance's sake" only, without any real effort to take the perpetrators to court.

Personnel file of the National Security Corps member Josef Nejtek as a source for the history of the Czechoslovak foreign resistance during the Second World War

Jiří Mikulka

The personnel files of the Interior Ministry staff deposited on the premises of the Security Services Archive (ABS) in Kanice near Brno provide valuable data on the participation of individuals in the Czechoslovak foreign resistance during the Second World War. This is also the case of the personnel file of reference number 997/20, providing information on the life of Josef Nejtek, who served in the Czechoslovak military units in France and in the UK. The author describes the life story of Josef Nejtek, a member of the Czechoslovak military units in France and in the UK during the Second World War. Born on 28 June 1920 in the village of Tvarožná near

Brno, he soon moved to Brno, from where he left for Poland after the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia in August 1939. In Poland, he joined the newly constituting Czechoslovak foreign army. After the defeat of Poland, along with other Czechoslovak soldiers, he retreated to Romania, from where he went to the nascent Czechoslovak army in France at the end of October 1939. In France, he participated in battles against the Germans in June 1940, and after the defeat of the French armies he escaped to the UK. This is where he completed, among other things, a panzer training and in the 2nd Battalion of the Czechoslovak Independent Armoured Brigade he participated in the fights at the French port of Dunkirk from autumn 1944 to May 1945.

After returning home in December 1945, he was demobilized and, in the second half of 1946, he became a member of the Uniformed Prison Guard Corps and started work as a prison guard in Prague and Brno. As of 31 October 1954, at his own request, he retired from the service of the Ministry of the Interior, because his colleagues and superiors considered him an unreliable member of the former Czechoslovak army in the West. After returning to civilian life, he worked as a varnisher. He died in Brno in 1975.

A supplement to the service dog Brek's life story

Pavla Pitelová

The German shepherd Brek was one of the symbols of using dogs by the Border Guard Service in the 1950s. The life of this well-known service dog has been covered by many researchers; during the 1950s, he was known among the border guards as the model of "dog protectors of the state borders". His exceptional ability contributed to the arrest of more than sixty so-called intruders of the state borders. The activity was conducted in cooperation with the State Security Service (StB) and assessed as positive by the communist regime. In 1953, Brek together with his handler Jaroslav Kuchař were awarded a state decoration by President of the Republic Antonín Zápotocký, and two years later, in 1955, together with his second handler Michal Jurík, they were awarded the medal For Bravery. His story was even fictionalized, as a valiant deed in Zdeněk Šaroch's book *Výstřely z hranice* (Shots from the Border), chapter Přítel Brek (Friend Brek). Brek excelled in his duty on the border, so after his death he became an exhibit in the Border Guard Service Museum in Prague's Karlov.

The author summarizes not only the already known information about the life of this service dog, but also brings new facts regarding his handlers. This new information was discovered in the Orders of the Brigade Commander deposited in the Security Services Archive (ABS, collection 2341). For this reason, the article also mentions the Orders of the Brigade Commander as an important archival source for researchers.

"Continuing tensions in Budapest" Information production of the operative group of the Ministry of the Interior from Budapest, 1956–1957 (Edition of documents)

Pavel Žáček

The edition of documents has been composed using a unique set of reports on the situation in the Hungarian People's Republic after the outbreak of the revolution at the turn of October and November 1956 and its aftermath in the following two years. In 1956, the Intelligence Directorate of the Ministry of the Interior (1st Directorate) established a residency in Budapest that ensured delivery of key information about the events in the country during the anti-communist uprising and afterwards. In addition to reporting on the course of the uprising and its suppression by the Soviet troops, activities of the armed rebel groups and opposition political groupings, this small Czechoslovak residency organized a connection with the renewed security and party apparatus, as well as with the residency of the Soviet KGB at the Council of Ministers of the Soviet Union. Hungarian comrades could thus inform their Czechoslovak colleagues about the current security situation and the difficult position of their own apparatus, and ask for help in its reconstruction. After the situation stabilized in 1958, the Budapest residency was handed over to be managed by the counterintelligence 2nd Directorate of the Ministry of the Interior.

Intelligence Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People's Army in the period from 1969 to 1973

Eduard Hošek

The present study brings more detailed findings about the former Intelligence Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People's Army in the late 1960s and early 1970s, based on the preserved (unsorted) documents resulting from the activities of the Intelligence Directorate. The Intelligence Directorate was the main governing body of military intelligence both in peace and in war. For the sake of better understanding of the issue in question, the study is divided into five parts. The first part introduces the concepts that contribute to a more precise understanding of the military intelligence; the second part briefly describes the Intelligence Directorate of the General Staff; the third part deals with certain activities and tasks that were conducted by this military intelligence service, including the normalization period and the associated reorganization in cooperation with the Soviet Union; the fourth part

describes the organizational charts; and the fifth part focuses on some selected persons in leadership positions.

The graphic annexes present the organization of the Intelligence Directorate of the General Staff, its section for political affairs, agency section, material and technical section, Intelligence Service of the Western Military District, financial (foreign exchange) economic department, information service section, and the scheme of the System of Centralized Management of Radio and Radio-Technical Reconnaissance Means of the Intelligence Directorate of the General Staff in peace.

REPORTS

Czech, Slovak and Czechoslovak History of the 20th Century
11th Year of the International Scientific Conference
(Hradec Králové, 30–31 March 2016)
Miroslav Lacko, Lenka Nemravová

Slovakia and Europe 1946
International Scientific Conference (Banská Bystrica, 27–28 April 2016)
Miroslav Lacko

Czechoslovakia from 1968 to 1971, conference
(České Budějovice, 25–26 May 2016)
Pavel Vaněk

Time of occupation, time of resistance
– preparation and creation of the Encyclopedia of the Protectorate (seminar)
(Prague, 22 June 2016)
František Prepsl

Překlad PhDr. Radek Blaheta.

Resümee

STUDIE

Die Elitekomponenten des Kuratoriums für die Erziehung der Jugend in Böhmen und Mähren Treuschar, SEK-Kommandos

Adam Hájek

Der Artikel behandelt den Aufbau des Kuratoriums für die Erziehung der Jugend in Böhmen und Mähren, der nach voraufgegangenen inoffiziellen Verhandlungen im Februar des Jahres 1942 in Angriff genommen wurde. An der Spitze dieser Organisation stand als Vorsitzender der Protektoratsminister für Schulwesen, Emanual Moravec. Den Aufbau und Betrieb des Kuratoriums aber leitete die Nummer zwei in der Hierarchie, Generalsekretär Dr. med. František Teuner. Die Tätigkeit des Kuratoriums befand sich unter der Kontrolle deutscher Berater. Das Kuratorium wurde mit der gesamten außerschulischen Erziehung der Jugend auf dem Gebiet des Protektorats im Alter von zehn bis achtzehn Jahren betraut. Gleichzeitig gewann es die Kontrolle über alle existierenden Vereine und Sportclubs, die sich mit der Erziehung der tschechischen Jugend befassten.

Gemeinsamer Nenner für die Entstehung der Eliteeinheiten im Kuratorium war die Person Eduard Chalupas, eines ehemaligen tschechoslowakischen Reserveoffiziers, der seit seinem Beitritt zu dieser Organisation im Jahre 1943 bestrebt war, in deren Rahmen paramilitärische Einheiten zu gründen, die er dann kommandieren würde. Die Schar 240, später in Treuschar umbenannt, entstand aus Chalupas Agilität, wobei er versuchte, den deutschen Vertretern im Kuratorium eine Flakeinheit nach dem Muster in der Hitlerjugend geformter ähnlicher Einheiten zur Verfügung zu stellen. Dieser Versuch wurde von der deutschen Führung jedoch abgelehnt, sodass die Treuschar Chalupas private Abteilung blieb, deren Mitglieder er als private Informatoren benutzte. Später bildete die Treuschar den Grundstock für die Entstehung der SEK-Kommandos.

Die Treuscharen entstanden zu Beginn des Jahres 1944. Ihre Arbeit bestand aus Beratungsdiensten auf den Veranstaltungen des Kuratoriums und aus der Vorbereitung ihrer künftigen Kader. Die Mitgliederbasis bestand aus jungen Burschen im Alter zwischen 12 und 19 Jahren. Dies änderte sich jedoch im September 1944 mit der Entstehung der SEK-Kommandos, die die älteren Burschen übernahmen, sodass nur

solche im Alter zwischen 13 und 15 Jahren übrigblieben. Ende 1944 existierten 177 Treuscharen mit insgesamt 1607 Mitgliedern.

Die SEK-Kommandos (Sondereinsatzkommandos) entstanden als Einheiten, die für die Fliegerabwehr, d.h. als Helfer gegen die Luftangriffe der Alliierten, bestimmt waren. Ihre Organisation unterschied sich in nichts mehr von militärischen Einheiten. Bis Mai 1945 formierten sich auf dem Gebiet des Protektorats 59 SEK-Kommandos mit insgesamt 2000–2500 Mann. Keine dieser Unterorganisationen gelangte zu ihrer vollen Entfaltung und konnte ihre Mission auch nicht erfüllen, denn im Mai 1945 war der Krieg vorbei, und dies bedeutete das Ende des Kuratoriums ebenso wie das des ganzen Protektorats Böhmen und Mähren.

Das Lagergelände in Hodonín bei Kunštát und wie es mit dem Bau der Fernstraße Pilsen – Moravská Ostrava zusammenhängt

Jiří Vymětalík

Die Einrichtung des Zwangsarbeitslagers hängt unmittelbar zusammen mit dem Bau der Fernstraße Pilsen – Moravská Ostrava. Das Zwangsarbeitslager (ZAL) in Hodonín bei Kunštát wurde am 15. Juli 1940 mit Zustimmung des Reichsprotektors eingerichtet, der die Dienstvorschriften für Zwangsarbeitslager gebilligt und entschieden hatte, dass das ZAL I. in Lety bei Písek und das ZAL II. in Hodonín bei Kunštát zu errichten seien. Per Verordnung des Landesamtes in Brno vom 25. September 1940 wurde das Bauunternehmen B. B. Šmíd Polička mit der technischen Leitung an der Fernstraße unter Rückgriff der Arbeitskräfte dieses Lagers betraut.

Am 7. August 1940 entstand das Zwangsarbeitslager Hodonín, wo vor allem erwachsene Männer interniert wurden, die unter Aufsicht einfache Arbeiten beim Bau der Straße zu verrichten hatten. Am 1. Januar 1942 wurde das Lager in Sammellager II umbenannt und die Zusammensetzung der Inhaftierten änderte sich. Gefangen gehalten wurden hier „anpassungsunwillige, asoziale und problematische, nach Zigeunerart umherziehende und arbeitsscheue Personen". Schon im August desselben Jahres erfolgte eine weitere Umbenennung des Lagers in Zigeunerlager II, in das nun ganze Familien mährischer Roma, einschließlich Häftlinge und Kinder, deportiert wurden. Die Häftlinge arbeiteten vor allem am Bau der Fernstraße, aber auch in Steinbrüchen oder beim Schneeräumen. Nach einer Typhusepidemie im Jahre 1943 wurden die Häftlinge in das KZ Auschwitz geschafft.

Die Fernstraße Pilsen – Moravská Ostrava wurde nicht fertiggestellt. Erst in den 60er Jahren des 20. Jahrhunderts entstand in ihrer Linie die Straße Nr. 18, heute bekannt als I/19 und II/150. Zwischen den Gemeinden Hodonín und Rozseč sind bis heute noch Reste der Arbeit der Häftlinge des Lagers Hodonín auszumachen.

Die weiteren Schicksale des hiesigen Lagers sind ebenso dramatisch und widersprüchlich wie der Bau der Magistrale. Gegenwärtig entsteht hier ein Mahnmal des Roma-Holocausts.

Der Autor ergänzt die Studie mit zeitgenössischen Archivfotos und Dokumenten.

Ludvík Souček, Leiter der Vernehmungsgruppe der 5. Abteilung des Hauptstabs des Ministeriums für nationale Verteidigung in den Jahren 1949–1951

Markéta Bártová

Ludvík Souček, Kommandant der Vernehmungsgruppe in der gefürchteten 5. Abteilung des Hauptstabs des Ministeriums für nationale Verteidigung, gehört zu den Menschen, die sich in der sog. Gründungszeit des kommunistischen Regimes in der Tschechoslowakei ohne Zögern oder Scham an den Brutalitäten bei der Liquidierung seiner tatsächlichen oder vermeintlichen Gegner beteiligten. Souček nahm in einigen Fällen auch persönlich an Folterungen verhafteter Soldaten aktiv teil, häufiger ordnete er sie aber persönlich an, um die Meldungen seiner Bediensteten über deren Verlauf dann mit Genugtuung zu quittieren. Am Ende seines Aufstiegs zu höheren Posten in den Sicherheitseinheiten stand sein jäher Fall, als er im März 1951 verhaftet und einige Zeit später verurteilt wurde. Von der verhängten 15-jährigen Freiheitsstrafe büßte er jedoch nicht einmal die Hälfte ab.

Der vorgelegte Text bietet einen Abriss des Lebenslaufs und der beruflichen Karriere Ludvík Součeks, er beschreibt den Verlauf des Strafverfahrens, den Gefängnisaufenthalt und schlussendlich auch das Bemühen um eine gerichtliche Rehabilitierung seiner Person.

Die „Operation Vajnory"

Vilém Fránek, Karel Konečný

Die „Operation Vajnory" aus den Jahren 1948/1949 gehört nach Bedeutung und Umfang zu den größten Aktionen der Staatssicherheitskräfte in Mähren in der Gründungszeit des kommunistischen Regimes. Ihr Ziel bestand darin, in das Milieu zweier dem Regime feindlich eingestellter Gruppierungen einzudringen. Eine Gruppe aus demobilisierten Piloten der Royal Air Force (RAF) unter dem Kommando Miroslav Plaňavas und ehemalige Abgeordnete und Funktionäre der Tschechoslowakischen Volkspartei (ČSL) aus der Zeit vor dem Februar-Umsturz hatten nach dem Februar 1948 in Brno ein frequentiertes Netzwerk der grenz-

überschreitenden Migration aufgebaut, durch das die Verbindung mit Exilkreisen in Österreich und Westeuropa aufrechterhalten werden konnte. Die Sicherheitseinheiten drangen mithilfe ihrer Agenten in Wien in dieses Netzwerk ein und zerstörten dann beide Gruppen im Januar 1949 bei einer gewaltigen Razzia. Bei den brutalen Verhören während der Untersuchungshaft kam Ing. A. Vlach ums Leben, mehrere Verurteilte starben in der Zeit des Strafvollzugs an den Folgen der Misshandlungen bei den voraufgegangenen Verhören oder während ihrer Zeit in den Arbeitslagern in der ersten Hälfte der 50er Jahre (der Prior J. F. Hartl, der Abgeordnete A. Plesl, der Sekretär F. Kuchař und der Student J. Medek). Die meisten der Verurteilten wurden aufgrund einer Amnestie erst im Jahre 1960 entlassen. Die Liquidierung der potentiellen Opposition aus dem bürgerlich-katholischen Milieu in Südmähren fand in der zweiten Hälfte der 50er wurde im Rahmen weiterer Teiloperationen durch die repressiven Einheiten ihren Abschluss. Noch in der Zeit der späten Normalisierung in den 80er Jahren wurde die „Operation Vajnory" vom Innenresort als so erfolgreich angesehen, dass sie Thema einer literarischen und filmischen Bearbeitung (sic!) wurde.

Die vorgelegte Studie bietet eine Teilansicht auf die Problematik des antikommunistischen Widerstands und der Methoden, wie die Sicherheitseinheiten in das Milieu vermeintlicher und wirklicher Regimegegner (z.B. aus den Reihen ehemaliger RAF-Angehöriger oder ČSL-Mitglieder) eindrangen. Trotz der relativ großen Menge an Teilstudien, die sich mit dem antikommunistischen Widerstand und der StB-Tätigkeit befassen, existieren noch unzählige „weiße Flecken", die einer faktografischen Untersuchung unterzogen und in einen breiteren Zusammenhang der Sicherheitspolitik des Regimes gestellt werden müssten.

„Die Diktatur des Proletariats" mit den Augen des Schweißers des Volkseigenen Betriebs Maschinenwerke Uničov, Josef Doležal

▶ **Filip Keller**

Die Studie geht von den Schriftstücken aus, die in der ersten Hälfte der 50er Jahre entstanden, als Josef Doležal als Schweißer in den Maschinenwerken Uničov (Uničovské strojírny) und als Arbeiterkorrespondent der Olomoucer Redaktion der Gewerkschaftszeitung Práce tätig war. Der Artikel verdeutlicht die Erwartungen, die Arbeiter in der damaligen verstaatlichten Industrieproduktion mit der sich vollziehenden gesellschaftlichen Transformation verbanden. Er zeigt, dass die Arbeiter ihre Forderungen, solange sie sich einer ideologisch gefärbten Sprache bedienten und bereit waren, sich öffentlich zu engagieren, ihre Forderungen auch im Rahmen einer sog. „Kritik" artikulieren konnten, die als Ausdruck der Mitwirkung am Projekt der kommunistischen Gesellschaft begriffen wurde und erwünscht war. „Kritik" konnte

jedoch ebenso gut ein Ausdruck von persönlichem Hass oder Rivalität sein, insbesondere in Fällen eines raschen sozialen Aufstiegs, den eine radikale gesellschaftliche Transformation bei Aneignung einer ideologischen Sprache und bei der Bereitschaft, sich öffentlich zu engagieren, mit sich brachte. Daher konnte „Kritik" auch ein Ausdruck von Hass oder Rivalität sein, und zu einer Quelle des Konflikts zwischen den Mitgliedern der Betriebsleitung wurde sie dann, wenn einige von ihnen auf die schlechte Arbeitsorganisation, die verschiedenen Formen der Begünstigung bestimmter Personen oder auf die undurchsichtige Stellenbesetzung verwiesen. Die zunehmenden Spannungen und Konflikte wurden von den Vertretern des regionalen Partei und Gewerkschaftsapparats geregelt, die eine Machtstellung innehatten. Diese entschieden letztendlich darüber, „wer recht hat" und wer der kommunistischen Partei (KSČ) gegenüber loyal ist. Mehr als der Glaube an die kommunistischen Ideale und das Bemühen um deren Durchsetzung erwies sich als Bewertungselement das persönliche Netzwerk der Klientenbande, und nicht die soziale Gleichheit, wie die KSČ sie durchzusetzen versprochen hatte. Die Arbeiter selbst wurden durch diese Konflikte und das Hintergrundgeschehen nur noch umso mehr in ihrer Überzeugung bestärkt, dass sich hier neue Eliten und eine damit einhergehende Distinktion und Distanz bildeten, die zu beseitigen die kommunistische Gesellschaft ja eigentlich versprochen hatte.

Die Lebensgeschichte der Schwestern Drahomíra und Květa Svobodová, die Umstände der „Aktion 48"

Filip Stojaník

Die Studie behandelt die Lebensschicksale der Schwestern Drahomíra und Květa Svobodová, die sich nach dem Februar-Umsturz des Jahres 1948 nicht mit der Einzug haltenden kommunistischen Totalität abfinden wollten und daher beschlossen, diese aktiv zu bekämpfen. Innerhalb einer antikommunistischen Widerstandsgruppe suchten sie Wege, wie sie dem kommunistischen Regime die Stirn bieten konnten. Gemeinsam mit Gleichgesinnten wurden sie jedoch verraten und standen dann, nach einem langen Ermittlungsverfahren durch die Staatssicherheit, im Juni 1949 vor dem Staatsgericht in Prag. Drahomíra Svobodová wurde zu einer 13-jährigen schweren Kerkerstrafe, die jüngere (damals 20-jährige) Schwester zu einer 6-jährigen schweren Kerkerstrafe verurteilt.

Der Text entstand nach einem gründlichen Studium der Archivquellen, zudem wurde auf die Methode der Oral History zurückgegriffen, konkret in Form eines umfangreichen Gesprächs mit Květa Svobodová-Nieselová. Es wird der Versuch unternommen, das Familienmilieu zu beleuchten, aus dem beiden Frauen stammen, die Wurzeln und den Verlauf ihrer Widerstandstätigkeit, die Umstände der Verhaf-

tung, der polizeilichen Untersuchung und schließlich der Gerichtsverhandlung. Des Weiteren liegt das Augenmerk auf der Gefängnisanabasis der beiden Schwestern und ihrer Schicksale nach der Entlassung; also was für ein Leben lebten diese beiden Protagnistinnen in den 70er und 80er Jahren und speziell in der Zeit der Normalisierung. Alles in allem versucht diese Studie, zu einem tieferen Verständnis der Umstände und Lebensgeschichten beizutragen, die das Thema des dritten Widerstands dokumentieren.

„Auf weitere mutwillige Handlungen werde ich Sie auch späterhin aufmerksam machen."
Augustin Navrátil, Stellwerkswärter aus Lutopeceny

Marta Kordíková

Den Brief über die Zerstörung von Kreuzen und sakralen Denkmälern hatte Augustin Navrátil (1928–2003), ein Stellwerkswärter und Bauer aus Lutopeceny, im Mai 1981 abgefasst. Zu diesem Zeitpunkt wurde er wegen Verbreitung der Charta 77 und der Abfassung einer Petition mit dem Titel Anmerkungen von Katholiken, in der die Freiheit des christlichen Glaubens in der sozialistischen Tschechoslowakei gefordert wurde, bereits von der Staatssicherheit verfolgt.

Er war verurteilt worden wegen seiner Äußerungen, mit denen er sich gegen die Entziehung von Grund und Boden im Jahre 1974 gewehrt hatte, zudem hatte er auch schon mit einem unfreiwilligen Aufenthalt in der Psychiatrie Erfahrung machen müssen. Dennoch kulminierte Navrátils Tätigkeit dann in den 80er Jahren, er schrieb weitere Petitionen (1985 und 1988) sowie 92 offene Briefe an die höchsten Staats- und Parteiorgane und begann mit der Herausgabe einer eigenen Samisdat-Zeitschrift mit dem Namen *Christliche Horizonte* (Křesťanské obzory). Diese Petitionen hatten die Stellung des Christen in der Gesellschaft zum Thema, gleichzeitig wollte ihr Autor mit ihnen Kardinal Tomášek bei seinen Verhandlungen mit dem tschechoslowakischen Staat unterstützen. Die dritte und letzte Petition, die sog. 33-Punkte-Petition, Anregungen der Katholiken oder auch die Mährische Aufforderung, wurde mit Laien wie Geistlichen konsultiert und verzeichnete den größten Erfolg. Innerhalb von sechs Monaten gingen beim erzbischöflichen Palais in Prag 600 000 Unterschriften ein.

Augustin Navrátil zeigte zeit seines Lebens aktives Interesse an den Schicksalen anderer Menschen und wollte, dass die Gesetze eingehalten werden. Mit seinen offenen Briefen trat er für jene ein, die ihn darum gebeten hatten. Dennoch war der Kreis seiner Mitarbeiter einem stetigen Wandel unterworfen, und ihre Zahl war eher gering. Darüber, ob dahinter Navrátils Dickköpfigkeit, die begrenzte Verfügbarkeit von Helfern auf dem Dorf oder andere Gründe zu suchen sind, lässt sich nur

spekulieren. Sicher aber ist, dass es diesem Aktivisten aus einem kleinen Dorf nichtsdestotrotz gelungen war, eine so erfolgreiche Petition zu verfassen, dass sie in Bezug auf die Anzahl der Unterzeichner bis 1989 von keinem anderen vergleichbaren Dokument übertroffen wurde.

Die „Aktion Terat“
Die Erschießung eines Agenten-Kuriers an der ostdeutschen Grenze und die Aufdeckung eines Spionageversuchs im Jahre 1955

Martin Pulec

Der Artikel behandelt einen einzelnen Fall, wo die damaligen Grenzposten an der ostdeutschen Grenze zur Tschechoslowakei Mitte der 50er Jahre unter dramatischen Umständen den Kurier eines westlichen Spionagedienstes, einen sog. Agenten-Kuriers, erschossen. Die Staatssicherheit (StB) versuchte zunächst, seine Identität herauszufinden. In Zusammenarbeit mit den ostdeutschen Geheimdienstpartnern fanden sie heraus, dass unter den Gewehrsalven der Grenzposten ein tschechoslowakischer Staatsbürger starb, der mit seiner deutschen Ehefrau nach Westdeutschland gezogen war. Von dort hatte er mit seinem Vater mehrere Spionagemitarbeiter organisiert und „bedient“, die für sie Informationen – überwiegend zu militärischen, grenznahen und wirtschaftlichen Objekten sowie über den politischen Nachrichtendienst – zusammentrugen.

Aufgrund der Sachen, die man bei dem erschossenen Kurier fand, nahm die StB die Fahndung nach seinen Mitarbeitern auf. Die meisten von ihnen wurden am Ende ausfindig gemacht und einer kompromisslosen Untersuchung unterzogen. Der eigentliche Fall wuchs sich dann noch zu zwei weiteren Affären aus, die mit diesem gar nicht zusammenhingen. Gleichzeitig inszenierten die StB-Mitarbeiter gemeinsam mit den ostdeutschen Sicherheitsorganen ein nachrichtendienstliches Spielchen, das den Vater des erschossenen Agenten nach Ostdeutschland locken sollte. Nachdem dieser Versuch aber gescheitert war, übergaben sie die Festgenommenen dem Gericht und veröffentlichten den Fall in einer Kurzfassung in der Parteipresse.

Am Schluss des Textes präsentiert der Autor die Ergebnisse der Geländeuntersuchung, die zu einem tieferen Verständnis bezüglich der Aktion „Terat“ beitrug.

„Ich glaube immer noch, dass ich niemandem etwas zuleide getan habe." František Horáček alias Jim Čert als geheimer StB-Mitarbeiter in den Jahren 1979–1989

Jan Makovička

František Horáček engagierte sich in den 70er und 80er Jahren des vergangenen Jahrhunderts als bemerkenswerter Underground-Künstler am Geschehen innerhalb der sog. zweiten Kultur. Seine Ausnahmestellung beruhte auf der Originalität und Schlagkraft seiner Texte, aber auch auf einem ungewöhnlichen Musikinstrument (Akkordeon), mit dessen Hilfe er diese Texte interpretierte. Zweifellos bereicherte er eine ganze Reihe von Underground-Liedermachern. Seine Produktion erfreute sich innerhalb der regimekritischen Opposition großer Beliebtheit. Gleichzeitig aber arbeitete er auch als effizienter Mitarbeiter der Staatssicherheit (StB) im Milieu der Underground-Subkultur (Kontrakultur), und seine Tätigkeit hinterließ so manche Spuren in den Lebensschicksalen der Menschen, mit denen er in Kontakt kam.

Wohl am eindrücklichsten – zumindest, was die belegten Fälle betrifft – schlug sich seine Kollaboration im Falle des Michal Hýbek nieder. Horáčeks nachweisliche Denunziation hatte zur Folge, dass Hýbek sein Studium an der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Karlsuniversität beenden musste, dazukamen eine einjährige Haft und ein halbjähriger Freiheitsentzug. Auf Ähnliches kann auch bei einer Reihe weiterer Fälle verwiesen werden, wo Horáček als Informationsquelle fungierte, die der ehemaligen StB dazu verhalf, die Tätigkeit von Personen, die für das Regime unbequem waren, aufzudecken.

Einer der tragenden Pfeiler der Arbeit sind die Betrachtungen über Horáčeks subjektive Motivation zu einer aktiven Mitarbeit. Es ist davon auszugehen, dass er sich in der Rolle des geheimen Mitarbeiters bis zu einem gewissen Maß sogar gefiel. Die Verpflichtung zur Zusammenarbeit war für ihn wohl der einzige Ausweg, wie er sich der fast sicheren Prosekution entgehen konnte. Anschließend konnte er sich mit voller Kraft und straflos seiner Lieblingsbeschäftigung widmen, und mit ein wenig Übertreibung könnte man sagen, dass er darin noch unterstützt wurde. Es eröffnet sich somit die Möglichkeit, seine StB-Mitarbeit als strategisches Element zur Rückverteilung des symbolischen Kapitals außerhalb der Welt des Undergrounds zu betrachten. Horáčeks unbezweifelbarer Vorteil beruhte in dieser Hinsicht darauf, dass das Maß der Kritik seiner Texte an den Verhältnissen in der Tschechoslowakei in der Zeit der Normalisierung eine Grenze überschreiten konnte, der sich andere nicht einmal zu nähern wagten. Von daher verfügte er sicherlich über eine größere schöpferische Freiheit als die übrigen Underground-Interpreten.

UNTERLAGEN

Zu einigen „Exzessen" in den Lagern für Deutsche in der Karlsbader Region nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs

Radek Slabotínský

Der Autor befasst sich in einer kurzen Studie mit den Exzessen an Deutschböhmen aus der Karlsbader Region, die er in den breiteren Realien der Situation der Karlsbader Region der Nachkriegszeit schildert, außerdem beschäftigt er sich mit der technischen Seite der Vertreibung der Deutschen aus der Tschechoslowakei. Er definiert auch das Ziel dieses Beitrags und die Möglichkeiten seiner weiteren wissenschaftlichen Nutzung, ebenso wie die Verwendbarkeit der benutzten Archivquellen. Es folgt die Beschreibung dreier Fälle von individueller und kollektiver Gewalt an Deutschböhmen, die als Fälle strafrechtlichen Charakters bezeichnet werden. Der erste geschah im Internierungslager Nová Role: Ein unbekannter Fahrer fegte mit seinem Wagen eine Gruppe von Deutschen von der Straße. Der nächste beschriebene Fall ereignete sich im Auffanglager Bochov, in dem in grober Weise gegen die Vorschriften verstoßen wurde: Beim Handtieren mit einer automatischen Waffe kam eine internierte Frau deutscher Herkunft zu Tode. Der letzte Fall ist mit dem Internierungslager in Ušovice verbunden: Die Untersuchungen wiesen hier ein gesetzwidriges (verbrecherisches) Verhalten der Aufseher nach, konkret das Bestehlen und Foltern von Häftlingen, ja sogar Vergewaltigungen von Frauen. Zweifellos handelt es sich um tragische Vorfälle, als bewiesener Exzess kann nur der Fall aus Ušovice betrachtet werden. Sehr beunruhigend erscheint jedoch das Bemühen aller Interessierten, die beschriebenen Fälle nur „pro forma", ohne das echte Bemühen, die Schuldigen vor Gericht zu stellen, zu untersuchen.

Die Personalakte Josef Nejteks, eines Angehörigen des Korps der nationalen Sicherheit, als Quelle zur Geschichte des tschechoslowakischen Auslandswiderstands während des Zweiten Weltkriegs

Jiří Mikulka

Die Personalakten der Angehörigen des Innenministeriums, die an der Dienststelle des Archivs des Geheimdienstes (ABS) in Kanice bei Brno aufbewahrt werden, beinhalten wertvolle Informationen über die Teilnahme einzelner Personen am tschechoslowakischen Auslandswiderstand während des Zweiten Weltkrieges.

Dies gilt auch für die Personalakte mit der Registriernummer 997/20. Der Autor beschäftigt sich in seinem Artikel mit den Lebensschicksalen Josef Nejteks, der jene Zeit in tschechoslowakischen Militäreinheiten in Frankreich und Großbritannien verbrachte. Geboren am 28. Juni 1928 in dem Dorf Tvarožná bei Brno, zog er schon in jungen Jahren nach Brno, von wo er sich nach der Ausrufung des Protektorats Böhmen und Mähren im August 1939 nach Polen absetzte. Dort schloss er sich der sich neu konstituierenden Tschechoslowakischen militärischen Auslandsgruppe an. Nach der Niederlage Polens zog er sich mit anderen tschechoslowakischen Soldaten nach Rumänien zurück, von wo er Ende Oktober 1939 zur entstehenden tschechoslowakischen Exil-Armee in Frankreich gelangte. Dort nahm er im Juni 1940 an den Kämpfen gegen die Deutschen teil und wurde dann nach der Niederlage der französischen Truppen nach Großbritannien evakuiert. Hier absolvierte er unter anderem eine Panzerübung und nahm dann mit der 2. Tschechoslowakischen selbstständigen gepanzerten Brigade vom Herbst 1944 bis zum Mai 1945 an den Kämpfen um den französischen Hafen Dunkerque teil.

Nach der Rückkehr in seine Heimat im Dezember 1945 erfolgte die Demobilisierung. In der zweiten Hälfte des Jahres 1946 wurde er Angehöriger des Korps der uniformierten Gefängniswache und arbeitete dann als Gefängnisaufseher in Prag und in Brno. Zum 31. Oktober 1954 schied er auf eigenen Wunsch aus dem Dienst für das Innenministerium aus, da er für die Kollegen und Vorgesetzten ein unzuverlässiger Angehöriger der ehemaligen tschechoslowakischen Armee im Westen war. Nach seiner Rückkehr ins Zivilleben verdiente er sich seinen Lebensunterhalt als Lackierer. Er starb 1975 in Brno.

Nachtrag zum Lebenslauf des Diensthundes Brek

Pavla Pitelová

Der Deutsche Schäferhund Brek gehörte in den 50er Jahren zu den Symbolen des Hundeeinsatzes bei der Grenzwache. Über die Geschichte dieses bekannten Diensthundes haben schon viele Forscher gschrieben, in den 50er Jahren war er unter den Grenzsoldaten als Vorbild der „vierbeinigen Beschützer der Staatsgrenze“ bekannt. Mit seinen außergewöhnlichen Fähigkeiten verhalf er zur Festnahme von mehr als sechzig sogenannten Verletzern der Staatsgrenze. Es handelte es sich hierbei um einen Eingriff in die Zusammenarbeit mit der Staatssicherheit (StB), der vom kommunistischen Regime positiv bewertet wurde.

1953 erhielt Brek zusammen mit seinem Hundeführer Jaroslav Kuchař eine staatliche Auszeichnung vom Präsidenten der Republik, Antonín Zápotocký, zwei Jahre später wurde er gemeinsam mit seinem anderen Hundeführer Michal Juríc mit der Tapferkeitsmedaille ausgezeichnet. Seine Geschichte wurde seinerzeit sogar

in belletristischer Form in dem Buch Schüsse von der Grenze von Zdeněk Šaroch, in dem Kapitel Der Freund Brek, verarbeitet. Da er sich an der Grenze so ausgezeichnet hatte, endete er nach seinem Ableben als Exponat des Grenzwachtmuseums im Prager Stadtteil Karlov.

Die Autorin rekapituliert nicht nur das, was man über das Leben dieses Diensthundes ohnehin schon wusste, sondern hält auch neue Erkenntnisse – bezüglich seiner Hundeführer – bereit. Diese taufrischen Informationen hatte man in den Befehlen eines Brigadekommandanten im Archiv der Sicherheitsakten (ABS, Fonds 2341) entdeckt. Aus diesem Grund werden in diesem Artikel auch die Befehle eines Brigadekommandanten als einer wichtigen Archivquelle für Forscher erwähnt.

„Die Spannungen in Budapest bestehen weiter" Die Informationsproduktion der operativen Gruppe des Innenministeriums aus Budapest, 1956–1957 (Dokumentenedition)

Pavel Žáček

Die Dokumentenedition besteht aus einem einzelnen Konvolut von Meldungen über die Situation in der Volksrepublik Ungarn nach Ausbruch der Revolution Ende Oktober, Anfang November 1956 und deren Nachhall in den darauffolgenden zwei Jahren. 1956 leitete die Verwaltung der Aufklärung des Innenministeriums (I. Verwaltung) die in Budapest eingerichtete Residentur, die während des Ungarn-Aufstands, und auch noch danach, die Übermittlung der Schlüsselinformationen über die Ereignisse im Lande sicherstellte. Neben Nachrichten über den eigentlichen Verlauf des Aufstands und seiner Niederschlagung durch sowjetische Truppen, über die Aktivitäten bewaffneter aufständischer Gruppen und oppositioneller politischer Gruppierungen organisierte diese kleine tschechoslowakische Residentur die Verbindung zum wiedererneuerten Sicherheits und Parteiapparat und ebenso zur Residentur des sowjetischen KGB beim Ministerrat der Sowjetunion.

Die ungarischen Genossen konnten ihre tschechoslowakischen so über die aktuelle Sicherheitssituation, die komplizierte Position des eigenen Apparats informieren und um Hilfe bei dessen Erneuerung ersuchen. Nachdem sich die Situation 1958 stabilisiert hatte, wurde die Residentur Budapest in die Leitung der II. Verwaltung der Abwehr des Innenministeriums übergeben.

Die Nachrichtendienstliche Verwaltung des Generalstabs ČSLA in den Jahren 1969–1973

Eduard Hošek

Die genannte Studie präzisiert den Wissensstand bezüglich der Nachrichtendienstlichen Verwaltung des Generalstabs (ZS/GŠ) des Tschechoslowakischen Volksarmee gegen Ende der 60er und zu Beginn der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts, wobei er von den erhaltenen (nichtklassifizierten) Dokumenten ausgeht, die aufgrund der Tätigkeit der Nachrichtendienstlichen Verwaltung entstanden. Die Nachrichtendienstliche Verwaltung war das wichtigste Führungsorgan des militärischen Aufklärungsdienstes in Friedens- wie in Kriegszeiten. Zur besseren Orientierung in der behandelten Problematik ist die Studie in fünf Teile gegliedert. Der erste Teil erklärt die Begriffe, die zu einer besseren Orientierung im Bereich der militärischen Aufklärung beitragen. Der zweite Teil charakterisiert kurz und knapp die Nachrichtendienstliche Verwaltung des Generalstabs; der dritte Teil widmet sich einer Reihe von Tätigkeiten und Aufgaben, die von diesem militärischen Nachrichtendienst zu erfüllen waren, einschließlich der Zeit der Normalisierung und der damit verbundenen Neuorganisierung unter Mitwirkung der Sowjetunion; der vierte Teil beschreibt die Organisationsschemata und der fünfte Teil beschäftigt sich mit einigen ausgesuchten Persönlichkeiten in leitenden Funktionen.

Die Grafiken enthaltenden Anlagen stellen die Organisation der Nachrichtendienstlichen Verwaltung des Generalstabs vor sowie, dessen Sektion für politische Angelegenheiten, die Agentursektion, die materialtechnische Sektion, die Nachrichtendienstliche Verwaltung des Westlichen Militärkreises, die Finanzwirtschaftliche (Devisen-)Abteilung, die Sektion des Informationsdienstes und das Schema des Systems der zentralisierten Leitung der Mittel der Radio- und radiotechnischen Forschung ZŠ/Gesellschaft in Friedenszeiten.

BERICHTE

Die tschechische, slowakische und tschechoslowakische Geschichte des 20. Jahrhunderts
XI. Jahrgang der internationalen Wissenschaftskonferenz
(Hradec Králové, 30. 3. – 31. 3. 2016)
Miroslav Lacko, Lenka Nemravová

Die Slowakei und Europa 1946, Internationale Wissenschaftskonferenz
(Banská Bystrica, 27. 4. – 28. 4. 2016)
Miroslav Lacko

Die Tschechoslowakei in den Jahren 1968–1971, Konferenz
(České Budějovice, 25. – 26. 5. 2016)
Pavel Vaněk

Die Zeit der Okkupation, die Zeit des Widerstands
– Vorbereitung und Umsetzung der Enzyklopädie des Protektorats
(Prag, 22. 6. 2016)
František Prepsl

Překlad Franz Josef Balkhausen.

Autoři

Mgr. Bc. Markéta Bártová
historik
Odbor pro válečné veterány
Ministerstvo obrany ČR
bartovam@army.cz
www.mocr.armycz

JUDr. Vilém Fránek
soukromý badatel
vfranek@iol.cz

Mgr. Adam Hájek
interní doktorand
Katedra historie Filozofické fakulty
UJEP v Ústí nad Labem
adam.hajek@gardekorps.com
www.ujep.cz

Ing. Eduard Hošek
archivář
Archiv bezpečnostních složek
eduard.hosek@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Filip Keller
historik
Archiv bezpečnostních složek
filip.keller@abscr.cz
www.abscr.cz

Doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.
historik
Katedra historie Filozofické fakulty
Univerzita Palackého v Olomouci
karel.konecny@upol.cz
www.upol.cz

Mgr. Marta Kordíková
historička
Ústav pro českou literaturu AV ČR
kordikova@ucl.cas.cz
www.abscr.cz

Mgr. Ladislava Kremličková
editorka
Archiv bezpečnostních složek
ladislava.kremlickova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Miroslav Lacko
archivář
Archiv bezpečnostních složek
miroslav.lacko@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Jan Makovička
historik
Archiv bezpečnostních složek
jan.makovicka@abscr.cz
www.abscr.cz

PhDr. Jiří Mikulka
archivář
Archiv bezpečnostních složek
jiri.mikulka@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Lenka Nemravová
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
lenka.nemravova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Pavla Pitelová
interní doktorandka
Ústav pomocných věd historických a archivnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
pavlapitelova@gmail.com
www. muni.cz

Mgr. Martin Pulec
archivář, historik
Ministerstvo vnitra ČR
m.pulec@centrum.cz
www.mvcr.cz

Bc. František Prepsl
archivář
Archiv bezpečnostních složek
frantisek.prepsl@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Světlana Ptáčníková
ředitelka Archivu
Archiv bezpečnostních složek
svetlana.ptacnikova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Filip Stojaník
interní doktorand
Katedra historie Filozofické fakulty
UJEP v Ústí nad Labem
Filip.Stojanik@seznam.cz
www.ujep.cz

Mgr. Radek Slabotínský, Ph.D.
historik
Technické muzeum Brno
slabotinsky@technicalmuseum.cz
www.technicalmuseum.cz

Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.
archivář
Archiv bezpečnostních složek
pavel.vanek@abscr.cz
www.abscr.cz

Jiří Vymětalík
soukromý badatel
jirikvyma@atlas.cz

PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.
historik
Vysoká škola CEVRO Institut, o.p.s.
Centrum středoevropských studií
pavel.zacek@vsci.cz
www.cevroinstitut.cz

SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK
14/2016

Vydal Archiv bezpečnostních složek
Siwiecova 2, Praha 3, 130 00
v roce 2016

Editor Ladislava Kremličková
Obálka Jaroslav Ježek
Foto obálka autor neznámý, kronika obce Knínice. Sbírka Muzea romské kultury, Brno.
Grafická úprava a sazba Vladimír Vyskočil – KORŠACH
Tisk PBtisk a. s.

1. vydání
Náklad 400 výtisků

www.abscr.cz
ISSN 2336-1387